

עין אי"ה ברכות

הראי"ה קוק

מהדורה בלתי מוגהת

בחסד אל עליון, קדוש שמו ונעלם מכל רעיון, יחנינו שכל והגיון, ומפיו יתן דעת ותבונות עשר ידות,
ואל יצל מפי דבר אמת בחידושי אגדות.

2	פרק ראשון
86	פרק שני
113	פרק שלישי
139	פרק רביעי
163	פרק חמישי
220	פרק ששי
257	פרק שביעי
303	פרק שמיני
311	פרק תשיעי

פרק ראשון

.א

מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן. ק"ש של ערבית ושל שחרית, מורים על ב' מיני הקריאה בשם ד' המוטלת על ישראל. אנו צריכים לקבל עול מלכות שמים על עצמנו, ולפעול ג"כ בקריאת שם ד' אחד שלנו, שסוף כל סוף יכירו וידעו כל יושבי תבל, כי ד' אלהי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה. והנה בגלות, הדומה לערב, עיקר פעולתנו היא רק בנוגע לעצמנו, כדי לעמוד בפני הגלים העוברים עלינו [בעד] שם ד'. ע"כ בלילה שייך אמונה, מי שלא אמר אמת ואמונה ערבית לא יצא יד"ח. כי לעצמינו די לנו האמונה וקבלת אמת מאבותינו, שראו עין בעין אור ד' וכבודו. אמנם בעת הגאולה שתרום קרן ישראל, אז ממילא תבא שעת הפעולה של ק"ש דשחרית, אהבה רבה, שכל העמים יאמרו שאור ישראל יהי לאור עולם. ע"כ אז יתגלו טעמי תורה, ולא יהי עוד אור יקרות וקפאון, אלו טעמי תורה שיקרים בעוה"ז קפויים יהיו לע"ל. כי למען קרב רחוקים ראוי לברר דברי אמת בבירור, ולתרגם הדבר כפי מושגם החיצוני של העמים, ע"כ אמת ויצבי שחרית, מתורגמת ארמית. ישראל הם כהני ד' בעולם. מצד עסקם בעניניהם הפנימיים בינם לבין עצמם ודבר אין להם אז עם זרים, דומים לכהנים, לא בעת יורו תורה או אפי' בעת יקריבו קרבנות, שאז יש להם יחס עם זרים, שהם עכ"פ עושים עבורם, שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא, אבל שלוחים הם. אמנם בעת כניסתם לאכול בתרומה, הם נכנסים לעולם הכהני כולו, ואסור להשתתף עם הור כלל, כי אין לזר חלק באכילה זו כלל, וטעון הבדלה ממנו. כן זמן ק"ש של ערבית הכללית, גורמת להיות ישראל עם לבדד, כדי להגן על קניניו הקדושים, חיי עולם ששם השם יתי בתוכו, ע"כ יש מרשג של יחס, בין קריאת ק"ש של ערבית לשעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן.

.ב

מכדי כהנים אימת קא אכלי תרומה משעת צה"כ, ליתני משעת צה"כ מלתא אג"א קמ"ל דכפרה ל"מ כדתניא ובא השמש וטהר ביאת שמשו מעכבתו כו' ואין כפרתן מעכבתן כו'. שני דברים שונים יש בטהרה, הסבה של הזמן, שאינה תלויה במיטהר, והסבה של הכפרה התלויה בו. גם בישראל, לענין ק"ש, לענין קריאת שם ד' בכלל, שהוא שורש בחירתן של ישראל, ישנם שני דברים. הזמן, שאם אין עדיין הזמן מוכשר, כגון קודם מ"ת לא הי' העולם יכול עדיין לקבל אור תורה, והי' העולם באפילה. והכפרה, תשובתן של ישראל, להביא אורה שלמה לעולם, והנה לענין קריאת שם ד' בעולם, שתהי, בעת הגאולה השלמה, ע"ז מעכב ג"כ כפרה, דהיינו תשובתן של ישראל שהדבר תלוי בתשובה. אבל לענין ק"ש של ערבית, קריאת שם ד' עלינו לעצמנו, אין דבר יכול לעכב, אע"ג דמשחיתים מקרו בניי, ולא יצוייר עכוב כ"א זמני, מצד ערך הזמן, כמו שהי' קודם מ"ת. אבל כפרה לא תוכל לעכב על זכויות עולמנו הפנימי, הדומה לאכילת הכהן התרומה, וע"ז נאמר "אי זה ספר כריתות אמכם", וגוי "כי לא יטוש ר' עמו".

.ג

וממאי דהאי ובא השמש ביאת השמש, והאי וטהר טהר יומא, דילמא ביאת אורו הוא, ומאי וטהר טהר גברא. רמז ענין הספק של שני הפי' בתיבת "וטהר" האמור אחר "ובא השמש", אי קאי על טהרת יומא או טהרת גברא, ומה ראו חז"ל, לפי האמת, להוציא ענין "וטהר" הנאמר בתורה לפי פשטא על טהרת-גברא [ושמו] אותו על טהרת-יומא, במליצה הנראית זרה לפי ההשקפה החיצונה. יובנו הדברים ע"פ המושכל לכל, וגם חכמים אמרו כדברי הרמב"ם ז"ל במו"נ, שהטומאות והטהרות שבתורה, המה רמזים גדולים לעניני טומאת הנפשות וטהרתן מטומאות הדעות והמדות והמעשים הרעים. והנה הכתוב אומר באברהם וכיו"ב "בא בימים", ונדעה הדרשה המושכלת שהימים באו לו שלמים, כי מכלל דין וחשבון כבר ביאר הנר"א ז"ל, שהחשבון יבא על הענין שאבד, בהיותו עסוק בפחיתות ועבירה, שהי' לו לעסוק בדברים המביאים לו לקרבת קונו ית"ש. והנה היום שעבר ולא השלים בו נפשו וירד ממדרגתו, כבר טמא היום שלא השלים בו חוקו, שחק הימים נתנו לאדם להיות מטפס ועולה במעלת הקודש. והנה כששב בתשובה, יש בתשובתו שתי מדרגות, המדרגה האחת שמתקן הקלקול וחוזר למצב שלמות כמו שהי' קודם חטאו, ואפי' לא עלה עדיין למדרגה שהי' לו קודם חטאו, מ"מ כיון שכבר יצא מרשעו, א"א לומר על אותו היום שאין בו טהרה לפי ערך הימים, שאע"פ שכשנבחן מצב האיש נמצאהו שלא פעל חוקו, שהרי הי' לו לעלות אל מעלה רמה ממעלה שהי' בה, ולא עלה, אבל כיון שכבר ירד והי' בכל רע: ועתה שב ועשה לו לב חדש לעבוד את ה', כבר פעל ותיקן הרבה באותו היום, ונמצא שהיום נטהר מצד עצמו אבל האדם מצד עצמו עוד לא נטהר עד שיוסיף אומץ ביראת ד' וקרבת אלהים וחפץ ביתר שאת מכפי שהיה קודם חטאו שאז יעלה במעלה גדולה מכפי שהי' ונמצא שתשוב לו טהרתו ג"כ מצד האדם, כמו שנטהר כבר בראשית תשובתו מצד היום. וזה רמזה לנו התורה בענין טהרות הטמאים, "ובא השמש וטהר", ויש בזה שני מדרגות, מצד הטבילה והערב שהוא רמז על טהרתו מחטא ועזבו הדרך הרע, כבר נטהר היום, שכבר פעל בו דבר טוב, אבל עדיין בכלל האדם לא נטהר, שהרי קודם חטאו הי' מעולה ממה שהוא עתה. אבל כשבא אורו, אור תורה ודעת, ומביא קרבנו להתקרב לרצון בדעת ויראת ד' ואהבתו, שאז זדונותיו מתהפכות לזכיות, אז וטהר גברא ג"כ מצד עצמו.

פ.

רבי יוסי אומר ביה"ש כהרף עין זה נכנס וזה יוצא וא"א לעמוד עליו. נואה לתן רמז במחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי, אם יש לעמוד על זמן בין השמשות, או שאין שיעור מורגש כלל לבין השמשות. וי"ל ע"פ דברי חז"ל במדרש, ויקרא ד' לאור יום אלו מעשיהם של צדיקים, ולחושך קרא לילה אלו מעשיהם של רשעים. והנה בחובת הלבבות חקר אם יש במציאות ענין ממוצע בין מעשה המצות לעבירות, והחליט שאין ביניהם ממוצע כלל, שהרי ההכרח הוא מכלל מעשה המצוה, והמותו נכנס בשעו האסור. אמנם יש לדון בדבריו ז"ל. ומדברי הראב"ד בשער הקדושה שבספר בעלי הנפש, משמע שיש מציאות ג"כ לדבר של רשות. וי"ל שזה רמזו ג"כ בענין מחלוקתם הטבעית, שכיון שלילה רומז למעשיהם של רשעים ויום למעשיהם של צדיקים, א"כ בין השמשות שהוא הממוצע בין יום ללילה, רומז על עניני הרשות. ור"י ס"ל שיש במציאות עניני רשות כדעת הראב"ד, ע"כ נותן הוא ג"כ שיעור מוגבל לבין השמשות, ור"י יוסי ס"ל שאינו במציאות בפועל דבר של רשות, שאינו לא ממעשיהם של רשעים ולא ממעשיהם של צדיקים, כ"א בכח, ע"כ א"א לעמוד עליו, ונגד זה ג"כ א"א לעמוד על זמן מורגש, שאינו מן היום ומן הלילה.

מאי קסבר ר"א אי קסבר ד' משמרות הוי הלילה לימא עד ג' שעות ואי קסבר ג' משמרות הוי לימא עד ד' שעות כו'. ראיתי להבין בינה בדברי חכמים ז"ל, במה יהי שורש המחלוקת אם ג' משמרות הוי הלילה או ד' [אע"פ שעקרי הדברים גבוהים מאד, ולא ארע בהם בעניי עד מה, עכ"ז על חסדו ית' אשען, שיחניני דעה להשכיל מעט אך אפס קצהו מחכמת דברי קדשם ז"ל], ונחקור תחילה (לפי שכלינו) על עיקר שיר המלאכים מה ענינו ע"פ יסודי האמונה, ואח"כ נבא לבאר במה יתלה מחלוקת זו אם ד' משמרות הם או ג'. והנה מצינו במרכבה, ביחזקאל, שהם ארבע פנים, פני שור, פני ארי, פני נשר, פני ארם. [ואע"פ שיש בענינים הללו דברי אלהים חיים גבוהים ונאדרים בקודש, אשר איני כדאי לדבר בהם מ"מ נדבר מעט בע"ה, ע"פ פשטן של דברים בזה] כי הנה חז"ל לי למדו אותנו, ע"פ "באלהים נעשה חיל", שבזמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה של מעלה, והם מקדישין ומוסיפין כח בעליונים, ע"י תורתם ועבודתם, והלכס בדרכי השי"ת והדבקם במדותיו וידיעתם את שמו ית'. וכל מה שהם מוסיפים מעלה, מוסיפים העולמות שלמות [לעומתו]. והנה כשנבחין חלקי השלמות הראויים לאדם, ובפרט לנוחלי תורת ה', נמצאם חלוקים לארבע מחלקות. הא', הוא שלמות העבודה בפועל, לקיים כל מצות השי"ת ולהשמר מכל אשר הזהיר. והב', הוא שלמות המדות ללכת בדרכיו ית', אשר ע"פ דחז"ל שאמרו חסידות גדולה מכולם, מדת החסד היא הכוללת כל המדות הטובות כולם, שהרי עצם חסידות נגזר מחסד, וכמו שביאר בזה החסיד במסילת ישרים. הג', הוא שלמות ידיעת התורה הנגלית בכל פרטי, שע"ז ידע לקיים כל המצות כולן, גם ישלים את נפשו בקשוטי מושכלות התורה. ונמצא שיש בכלל ידיעת התורה שני פנים. האחד לצד מטה, שהיא שקולה ככל המצות המעשיות ומביאה לכולן. והשני, שהיא פועלת פעולת ציור המושכלות האמיתיות בנפש, שהוא שלמות הנפש, שהרי משפטי השי"ת אמת וכשהם מצטיירים בנפש היא מתעטרת ומוסיפה כבוד וקדושה. הד', הוא החותם והתכלית של כל שלשת המעלות הקדומות והפרי היוצא מהן, שהוא לדעת את השי"ת, כדי להגיע לאהבתו ויראת רוממותו ולדעת דרכיו ית' שהוא תכלית שלמות האדם. והנה כאשר המערכות העליונות מכוונות הם להוסיף שלמותן ע"י מעשי ישראל ושלמות קדושתם, וכל תוקף ההנהגה בנבראים שנעשית ע"י הנהגתו ית', תלויה בדרכי השלמות שישלימו ישראל את השלמות המסורה בידם ע"פ כח התורה, שהיא כלי אומנותו ית' בבריאת העולם, וכמו כן בהנהגתו ית', וזהו דברי הכתוב, "ואהי אצלו אמון", שדרשו חז"ל, אני הייתי כלי אומנותו של הקב"ה כשברא את העולם, "ואהי שעשועים יום יום", היינו שגם שעשוע התמידי של הנהגת הבורא ית' בנבראים, הוא ג"כ ע"פ מערכת התורה. ועפ"ז תתואר המרכבה העליונה, שהיא כללות ההנהגה האלהית בנבראים כולם ע"פ חלקי מערכות של השלמות המוטלת על ישראל, ולכל חלק מחלקי העבודה ייחסו כוחות עליונים שכליים נפלאים במציאות, שהם מנהיגים המציאות בכח בוראם ית"ש. ותכונתם ושמותם יהיו מכוונים ע"פ פעולותיהם, לעומת חלקי העבודה שע"י שלמותה מוסיפים הם שלמות ושפע אור וקדושה. ונבאר בזה בקוצר אמרים שמות ד' הפנים כולם: פני שור, מכוון נגד השלמות המושפע ע"י המצות המעשיות, כענין "ורב תבואות בכח שור", וכן המצות המעשיות הפעולה והעבודה. פני ארי, שהוא אל הימין, מורה חסד, וכן העידו לנו חכמי האמת ז"ל, שארי רומז לחסד, והוא מלך בחיות שמקבלים שפעם מחסד בשאגה ולא ע"י מה שבנ"א עובדים בהן. כי החיות רובם ככולם אינם נתונים לבנ"א לעבור בהם. משא"כ הבהמות שהם נושאים בעול עבודת בני"א ותועלותיהם, ובפעולותיהם יקבלו חקם. ע"כ הארי הרומז אל החסד, כולל כל השלמות הנשפע ע"י תיקון המדות כולן, שעיקרם הוא חסד לפי דעת רבי פנחס בן יאיר, דס"ל בברייתא חסידות גדולה מכולם. פני נשר, מכוון נגד כח השלמות של העסק בתורה

המעשית, שהנשר מלך בעופות רומז על כח העופות הכללי, שיש בהם העפיפה וההליכה, ומכוון אל עסק התורה המעשית שהיא בעלת שני פנים של שלמות, שלמות המעשה הנמשך ממנו, ושלמות ההשכלה שהיא צד המעלה וההכנה לקבל המושכלות היותר עליונות, שהם ידיעת השי"ת ודרכיו. והחלק המכוון נגד התכלית האחרון הכולל את כולם, ושכל אלה הם הכנות אליו, הוא פני אדם. והוא השלמת האדם האמיתי, לדעת את השם יתברך ידיעה אמיתית לפי כח האדם, שאינה באה כ"א ע"י הכנות שלשת השלמות הקדומות. ונבאר עתה לפי קוצר דעתנו ענין שיר המלאכים, ולמה תתייחס שירתם אל זמן הלילה, כי לא מצאנו חילוק האשמורות בדח"ז בגמ' כ"א בלילה ולא ביום. והנה השיר מורה על השלמות, שהשמחה וההשגה כשהן מצורפות הוא השלמות האמיתית, וכשהם במילואם ימצא השיר, ע"כ כאשר העיקר בידונו, ששורש השמחה והשלמות הוא ממעשיהם של ישראל ושלמות קדושתם, וכבר אמרו חז"ל, בירושלמי ר"ה, ע"פ "ישפוט תבל בצדק", כשהקב"ה דן את ישראל דן אותם ביום בשעה שהם עסוקים במצות. א"כ עיקר שלמות העבודה בכללה וכל חלקיה, אינה כ"א ביום, והלילה נתנה להחליף כח לעבודת היום, וכמ"ד לא איברי ליליא אלא לשינתא. לזה שם הקב"ה חק בטבע כל הנמצא, שיהי מוגדר בגבול, והסיבה שמוסיפה שלמות תהי קשורה במסובב ממנה בקשר הזמן. ע"כ מוסיפים העליונים שלמות בצירוף הלילה, בתור מקבלים מכל מעשה עבודת ישראל בכל חלקי השלמתם בכל היום. והנה בעלי העבודה נחלקים בכללם לשתי מערכות. וכבר ביאר הרמב"ם תוכן החלוקה, כי זה התכלית האחרון שהוא ידיעת השם יתברך שהוא השלמת האדם, המעלה היותר שלמה היא, שיהי כל פועל משלשת חלקי הפעולות הקודמות שהם השלמות המצויין, בפני שור, ארי, ונשר, שיהיו כולם אחוזים וכלולים בזה התכלית האחרון שהוא לדעת השי"ת, וכל כך יגבר האור האלהי על הנפש שהרגילה עצמה באלה הקדושות שכל מה שתעשה מאלה תכיר בו כבוד השם יתברך והדר גדלו, ולאיש אשר הגיע לזאת המעלה אין פני אדם חלוקים מאלה השלש הקודמות, כ"א כולם יחד הם כלולים בפני אדם והוא משלים אותם, ונמצאו באדם כזה המערכות אך שלש, אבל לא כל אדם זוכה לכך שיהיו מעלותיו כולם אחוזים בחכמה וידיעת יוצרו ית'. והמדה הנוהגת ברוב עם ד', היא שיעסקו במצות התורה ותיקון המדות, וחכמת התורה הנגלית והבנתה כפי כח האדם, כדי לעשות רצון יוצרו. ומזה יזכה שלעתיים יעסוק ג"כ בידיעת השם יתברך ויופיע עליו אור ד' להשכיל באמתו. ולאיש כזה המעלות חלוקות לארבע, כי אין פני אדם שהוא השלמת הצורה האנושית כלול אצלו, להיות מעטר כל חלק מהשלשה הקדומות. ואחרי שלמדנו כל אלה, נבין שהמערכות העליונות חלוקות בשפען לפי ערך עבודת האדם ושלמותו, והמערכות שהם מכוונות נגד עבודת גדולי המעלה שאין כל אחת משלש החלוקות הקודמות עומדות אצלם לבדנה זולת פני אדם, אינם מחולקות כ"א לשלשה זמנים חלוקים, ופני אדם משמשת עם כל אחת מהנה. ולכללות עם ד', פני אדם חלוק ג"כ בזמן קבלת שפעם, כמו שהם חלוקים במציאותם בנפש העושה העובד, הגורם את זה השלמות. ואחרי ידענו כל אלה (בחסד עליון ית'), נתבאר לנו שמחלוקת זו אם שלש משמרות הוי הלילה או ד', אלו ואלו דבריהם דברי אלהים חיים, וכל אחת מהדעות יש לה מקום במציאות, שהמערכות המכוונות אל מקום עליון שפעולות אנשי המעלה מגיעות שמה, אינן נחלקות כ"א לשלש משמרות, והמקבלות מסדרי עבודת הציבור בכללו נחלקות לד' משמרות. וי"ל שתלוי המחלוקת על עיקר השלמות בהנהגה, אם ימשך אחרי הכלל מפני רובו, וי"הן אל כביר ולא ימאס", או אחרי העבודה המהודרת של יחידי סגולה המלאים כבוד ה'. כענין המחלוקת העתיקה ללכת אחרי רוב איכות או כמות, כענין בית שמאי וב"ה, דב"ה רובא בכמות וב"ש מחדדי טפי כנודע. וי"ל שמדת הדין נותנת שיהי העיקר רוב האיכות, שהרי הם ניזונים בזרוע וראויין לכל גדולה, אך מדת מדתו של הלל היא הנותנת לתן כבוד ועז לכת הרבים, כדי שיהו מקבלי חסד עליון ית"ש רבים. וי"ל שזה רמוז במקרא דקוהלתי "ברבות הטובה רבו אוכלי" ומה יתרון לבעליו כ"א ראות עיניו". והיינו כי עיקר גורמי הטובה ובעלי" הם הצדיקים

הגמורים, שהם מזכים את כלל העם, ומ"מ עיקר חסד השי"ת ניכר יותר במה שמשפיע לרבים המוכנים לפי ערכם, אעפ"י שאינם מוכנים במעלה גבוהה כ"כ. אבל חלקן של ת"ח, שהוא "עין לא ראתה" י, דבר זה אינו להנהגה הגלוי, כי אין ענין טובה זו שפע של שכר חיזוני, כ"א השגה יתירה שמשגיג המוכן ביותר. נמצא שכל הטובות זולת טובת ההשגה עיקר "ברבות הטובה רבו אוכליה", והנהגתו ית' ז; ולכת אחר הרבים, "ומה יתרון לבעליו", היינו הצדיקים הגדולים שהם בעלי הטובה האמיתים, שהם גרמו לכ"ז בזכותם ובזכותם את הרבים, "כ"א ראות עיניו"י, היינו ההשגה הגדולה שמזה א"א שישתתף אתם, כמש"כ "יהי לך לבדך ואין לזרים אתך" י. תנאי ר"א אומר שלש משמרות הוי הלילה, ועל כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי, שנאמר ד' ממרום ישאג וגו', סימן לדבר משמרה ראשונה חמור נוער, שני כלבים צועקים, שלישית תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה. הנה להוציא את זה המאמר מידי פשוטו בשימוש המשמרות ודאי אי אפשר, כדמוכח בדברי הגמרא שהדברים כמשמעם. אלא שיש לחקור לפי כחנו בתועלת אלה הסימנים, ומה רצו ז"ל ללמדנו במה שהזכירו אותם לנו. ובדאי שאלה הדברים הנעשים אפי' בשפלי בע"ח, אחוזים הם בחוקים גדולים של טבע המציאות הכללי וטבע השכליים, כשם שפועלים בהנהגה ע"פ רצון יוצרם כן יש להם יחס בפרטי מאורעות שבשפלים. נוסף לזה צריך לדקדק, למה אמר חמור נוער, לשון יחיד של כל מין החמור, ולא כן קרא את כל מין הכלבים, כלב צועק, כ"א בלשון רבים כלבים צועקים. ונבאר בקצרה הכינוי של שאגת הקב"ה, שרצו בזה שכל משמר, שענינו איך שבא השלמות לעליונים מצד שלמותם של ישראל, וע"י החורבן וגלות ישראל, שישראל עומדים במעלה שפלה בהכרח ההנהגה הכללית עומדת ג"כ במעלה שפלה, ואין הנבראים קרובים לשלמותם, וזהו נגד רצונו וכבודו ית' ששמח בשלמות בריותיו. והנה החסרון של השלמות ניכר בכל פרט מפרטי סוגי העבודה האלהית, וע"י החסרון מתפלש בכל ההנהגה הנמשכת מהם. והנה כשנבחין את השלמות המעשי, נמצא שזה הכח בעצמו הוא הכח הטבעי שמעורר כח הגוף לפעול ע"פ טבעו, וכשישראל עומדים במעלה ושלמות, תהי' עבודתם ומעשיהם רק מצד הדעת וההכרה, אבל בחסרון הגלות נמצא בכל חלקי המעשה יד החומריות הגסה, שהוא מפסיד כל תיקון העבודה. וע"י מניעת שפע החכמה, לפעמים ע"י המצות שיש בהם הנאת הגוף, עוד יתחזק ויתעורר הכח החומרי, מה שהוא נגד התכלית הרצויה. וזהו מה שמורגש, במשמרה ראשונה, ע"כ נשפע ג"כ כח ההתעוררות מזה הצד הבלתי טהור אל החמור ע"כ חמור נוער, וזה המין של הנטי' החומרית הוא דבר כולל טבע האדם, כי "עיר פרא אדם יולד", והתאות החומריות כח אחד להם, כמשפט דברים שהם חוק בטבע שמשפט השיווי והאחדות נוהג בהם. וזה החסרון הוא מקביל נגד המעלה שמקבלים העליונים בהתארת פני שור, ולעומת פני ארי שורש כל מדות הטובות, ע"י החסרון ומניעת שפע הקדושה יתעוררו כמה מדות רעות חלוקות למיניהן, לא מצד חסרון הגוף מצד טבע חומרו, כ"א מצד חסרון הציור האמיתי בטהרת המדות והדמותם לדרכי השי"ת. והכלבים הם מורים על פחיתות המדות בכלל, כמש"כ "והכלבים עזי נפש", שזאת המדה כוללת המון מדות רעות. נוסף לזה ניכרים הם בהנהגתם, שהם נגד מדת החסד והפכה, שהרי מזונותיו מועטין. ע"כ בהתעורר ההעדר הניכר כשהאור בא להתנוצץ מצד תיקון קדושת המדות, בולט ג"כ הקלקולים מצד הגלות, ע"כ גם למטה כלבים צועקים. השלישית חלוקה לב' מעלות שהם נגד פני נשר ופני אדם, היינו העוסקים בפשוטי התורה והעוסקים לדעת את השם יתברך. והנה אלה שני החלקים, אע"פ שאין כאן קלקול, כי ד"ת אינם מקבלים טומאה, ע"כ הרושם שנעשה למטה לעומתם הוא רושם של אהבה וקבלת שפע. נגד העוסקים בפשוטי התורה השכל המעשי, שהוא רק הכנה לדעת את ה', אמר שניכר ע"י מה שתינוק יונק משדי אמו. והנה ניכר שאין מעלתם עדיין שלמה, כ"א במעלת התינוק, וכמו שקורא אותם בתיקוני זוהר: אפרוחים. הנה מניעת השלמות היא שאגתו ית'. ונגד הגדולים, ובכלל נגד פני אדם, חלק העסק בידיעת שמו ית' שענינם בשכל ואהבת השי"ת ניכר ע"י כן ואשה מספרת עם בעלה. ולע"ד

הסיפור כאן היא סיפור דברים לא זולתו, ואינו תואר. א"כ הוא מורה ג"כ על חסרון שיש ג"כ בזה החלק מחסרון הנבואה ושפע רוה"ק שנתמעט מאוד. ודרשו מקרא, "ד' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו, שאג ישאג על נוהו". המרום הוא מקום פעולת המעשה שמגיע למרום, רמז לדבר "רום ידיהו נשא". מעון קדשו, כללות המדות הטובות שהוא מעון אל הקודש שהיא החכמה. ומהו המיוחס לו ית' ביחוד, היא התורה. ע"כ כפל בלשון השאגה להורות על כפל הענין, וכמו שדברו חכמים ז"ל ג"כ בלשון כפול, "תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה".

5.

א"ר יצמק בר שמואל אמר רב שלש משמרות הוי הלילה, ועל כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי ואומר: אוי לי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני לבין העובדי כוכבים. י"ל על פי דברינו הקודמים, שרב מפרש דברי הברייתא שביארה חסרון הניכר בכל משמר בפ"ע, ממצות המעשיות ומשלמות המדות, ומתורה הנגלית והנסתרת כפלים לתושיה. הוסיף רב ביאור, שכל המדריגות כלולות זה בזה ובכל חלק מהן ניכר חסרון כולם. והנה בהמ"ק נקרא בית ד' והיכל ד'. ונראה שבמלך בשר ודם יש הפרש כשנאמר על מקום שבתו "בית המלך" או "היכל המלך", בזה שבית המלך מציין על שעניני המלכות נעשים בו, כי הבית יורה על כל הנלוים ג"כ כדרך עניני מלכות, שהשרים והסגנים בכללם. אבל ההיכל הוא מיוחד כרי להגדיל מעלת המלך בלבד, ולדעת כבוד המלך מצד היותו יושב בהיכל נכבד. וזה ההפרש נ"ל בין מצות התורה המפורשות, לבין מדות הטובות הכוללות, שמצות התורה שהן ערוכות בשיעורן מפי עליון ב"ה, הם עניני המלכות שעל פיהם העולם מתנהג ברצון השי"ת, והמדות הטובות הן מכינות יותר את לב האדם לדעת את השי"ת וכבודו. ע"כ מצד שבית המקדש הי' מרכז הקדושה וע"י נשפע קדושה גדולה בעבודת ישראל בכל המצות, גם טהרה בלב והכשר לכל המדות היקרות, נקרא נגד ענין המצות והעבודה המעשית בית ד' [וכנגד] קדושת המדות היכל ד'. ע"כ מקביל נגד פני שור ופני ארי, אמר שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי. והנה המצות הם שורש לדבקות הנפש באור האלהי בעוה"ב. אמנם המדות מכשירות את הדבקות ג"כ בעוה"ז כדי שתהי' מוכנת לנבואה. ויען שקרושת המצות פועלות את תכליתן בלא בהמ"ק, אלא שאין פעולת קדושתן דומה לבזמן שבהמ"ק קיים. אבל תכלית המדות שהוא אור הנבואה נגנו לגמרי, כדאמר קרא על ברוך בן נרי" בירמיה, "אשר בניתי אני הורס וגו' ואתה מבקש לך גדולות וגו'", ע"כ אמר אצל ביתי חרבן, דמשמע שניטל זיוו אבל נשאר עיקרו, ואצל היכל שריפה. ואח"כ אמר, והגליתי בני לבין העו"כ, שזהו שורש ביטול התורה משני הפנים, כדחז"ל כיון שגלו ישראל ממקומם אין לך ביטול תורה גדול מזה, כי רק מציון תצא תורה.

ה.

תניא א"ר יוסי, פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל, ובא אלי זכור לטוב והמתין לי על הפתח עד שסיימתי כו', אמר לי מפני מה נכנסת לחורבה זו, אמרתי לו להתפלל, אמר לי הי' לך להתפלל בדרך, א"ל מתיירא הייתי שמא יפסיקוני כו', באותה שעה למדתי ממנו ג' דברים, שאין נכנסים לחורבה וכו', א"ל מה קול שמעת בחורבה זו, א"ל שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת אוי שהחרבתי את ביתי כו'. אמר לי חייך וחיי ראשך, לא שעה זו בלבד אומרת כך, אלא בכל יום ויום ג"פ

אומרת כך, ול"ע אלא בזמן שישראל נכנסים לב"כ ולבמ"ד ואומרים יהא שמי' רבא מברך, הקב"ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך, ומה לו לאב שהגלה את בניו, ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם. (ראיתי בע"ה לבאר ענין אגדה זו, מה תועלת היוצא מכל הסיפור הזה. ואם רק מפני החידוש הכללי שבצרת ישראל כביכול לו צר, דבר זה נודע למדי, ומבואר ג"כ בפסוקים מפורשים וא"צ אריכות. אבל בא הענין, לע"ד, לבאר תוכן ביאור צער שלמעלה, מה שלא ניתן להבין ע"פ פשוטו. ונקח לנו למשל ענין צער האמור בענין גופני, כדי שנוכל להקיש ממנו על הדברים העליונים) הנה כל דבר שמהלך כדרכו וטבעו הוא מתמיד בהנהגתו ואין בו צער, והצער לא יתכן כ"א במה שהוא מקרה יוצא חוץ לטבע, כמו הבריאות הוא המצב הטבעי של החי, והחולי הוא חוץ לטבע. וכל רבר שהוא חוץ לטבע ודאי לא יתמיד, כי כך היא המדה שכל דבר חוזר לטבעו. וע"פ אלה הדברים נבין ענין צער של מעלה בצרתן של ישראל. כי הנה אנו רואים טבע ההנהגה הכללית באומות הולך ומתחלף, פעם יעלה עם א' אל מרום המעלה, ופעם ירד ואחר ירים ראש, באו הנביאים וחז"לי ביארו דבריהם להודיע לנו, שלא נטעה ח"ו לומר שירידת ישראל הוא דבר מסתעף ח"ו מסדר ההנהגה הטבעית, שכך היא דרכה ומנהגה להיות בה חליפות ותמורות לעם ועם, ולא לעם אחר לעולם חוסן. ועל דבר שסדר ההנהגה כך הוא, איך שייך לומר ח"ו צער למעלה, כי אדרבה השי"ת שמח בהנהגתו הטובה והשלמה. אבל ענין ירידת ישראל הוא דבר מקרי שלא כטבע ההנהגה, כי מראש הכין השי"ת סדרו של עולם, שיהיו ישראל גוי עליון לכל גויי הארג, ועל אופן זה דוקא ישתכלל הדר העולם ויבאו הבריות לתכלית שלמותם, שהוא המהלך הטבעי שחקק להם העליון ית"ש בחכמתו העליונה. ונמצא שירידת ישראל היא כמו חסרון בהנהגה הכוללת, שבאה מצד כח הבחירה וסדרי ענינים אחרים שחייבו ירידתם לשעה. והוא כמו חולי שולט בגוף ההנהגה, וכל חולי סופו להתרפא, ע"כ ישראל בטוחים מאד על החזרת מעלתם, כי ההנהגה תחזור לאיתן טבעה ככלות ימי חליה. וזהו שאמר הכתוב "בשצף קצף הסתרתני פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתידך". כי חסר עולם הוא החסד הכללי הגדול, שבשבילו מנהיג השי"ת זו המציאות, שחקק בה חוקים טובים המביאים את הברואים לתכלית השלמות והטובה, ובה החסד רחם הקב"ה את ישראל כי שם מעלתם חק בשלמות הכללי, וההסתרה שהסתיר פניו ית' מישראל הוא רק מקרה שא"א קיומו, וז"ש "בשצף קצף הסתרתני פני רגע ממך", כי בערך ההנהגה הכוללת, יקרא "רגע" כל דבר שאינו חק בהנהגה, א"כ סופו להתבטל, מה שא"כ ההנהגה הטובה של הקב"ה הקבועה, ששם אותה לעד לעולם חק נתן ולא יעבור. והנה החסרון שבעולם מצד שפלותן של ישראל ניכר בכמה דרכים. הא' מצד רוממות אנשי המעלה שבישראל, שאין ערוך לקדושת מדותיהם ועומק חכמתם, וכשישראל במעלה הם יכולים להיטיב הרבה לטובת שלמות העולם. כענין שאמר גבריאל, אם יהיו כל חכמי אוה"ע בכף מאזנים ודניאל איש חמודות בכף שני' לא נמצא מכריע את כולם? וכשאנשי מעלה קדושי עליון כאלה נתונים בשפל, וקול שלמותם אינו נשמע בעולם, רעה רבה היא אל הבריות כולן ונגד חק השלמות שיסד השי"ת בבריותיו. והב', מצד עבודת הקרבנות, שמזה נמשך שלמות גדול בעולם ושפע רב, ורצונו ית' להיטיב לבריותיו, וכ"ז שחסר הדבר המשלים אין ההנהגה בשלמותה. הג', גם עבודת השי"ת וידיעתו שהם דברים שנעשים אפי' חוץ למקדש ואינם תלויים בו, מ"מ חק נתן השי"ת, שע"י קדושת המקדש כל העבודות פועלים את פעולת שלמותם באופן יותר נכבד באין ערוך. ע"כ נקרא בהמ"ק בית תפילה, שאפי' התפילה שהיא נוהגת בכ"מ, מתקבלת יותר במקום המקדש וע"י קדושתו. ומזה נלמד לכל העבודות שאינן תלויות בו, שהשלמות היוצאת מהן על קדושת המקדש גדול ונכבד הוא יותר מהשלמות היוצאת מהן בלעדו. אבל עוד רבר גדול יש בחסד עליון ית"ש, שהרי באמת ביהמ"ק שלמטה מכוון נגד בית המקדש שלמעלה. כמש"כלעולם זאת על ישראל וכחז"ל בשלהי זבחים. א"כ צ"ל שלעולם פועלות כל העבודות את חק שלמותם כאילו בהמ"ק בנוי, אלא כיון שבעוה"ז הוא חרב, א"א שיושפעו הטובות הנמשכות מזה השלמות לעוה"ז, ונשארים רק למעלה,

וכשתבא זמן תשועת ישראל, וישתכלל העולם בביהמ"ק, ויהי ראוי לקבל שלמות עליון, אז יופיע השי"ת בהדר גאון כל השלמות הנעשה מכח כל המצות והעבודות כולם, בערך שהם פועלים אם הי' ביהמ"ק על מכונו. והנה אע"פ שבדברים העליונים השלמות מתוספות, מ"מ אין זה גמר התכלית, כ"א שיושפעו כל אלה למטה, למקום הגורמים זה השלמות. ונמצא שגם מצד הדברים העליונים עצמם, המיוחסים מצד מעלתם לו יתעלה ביותר, ג"כ א"ז התכלית העיקרי. אבל מצד מצבן של ישראל הרי הדבר רע ומר מאד, שכל אלה הגדולות מוכנות להם, והם נתונים בחרפה ושפלות בעוה"ר. וכל אלה הענינים נתבארו לר' יוסי במראה הזה. והוא שכשעמד להתפלל, וכחק שלמות קדושתו עלה למעלה גדולה הראויה לו כפי ערך החסידים הראשונים בתפילתם, שמע בת-קול, והשיג ע"ז כמה גדול חסרון השלמות בהנהגה ע"י הגלות, שזה השלמות שהשיג אינו בערך מה שראוי לו ע"י קדושת המקדש כשהוא בנוי וקדושת ישראל כשהם במקומם, גם א"א לו לפעול בשלמותו בעולם. ואמר לו אלי, שלא בשעה זו בלבד אומרת כך, פ"י אין העדר השלמות מורגש רק ע"י אנשי מעלה כמוך וערכך בשעה הרוממה הזאת, כ"א בכל יום ג"פ שהוא כזמני התפילה שנתקנו נגד קרבנות, ניכר מאד העדר השלמות שבא לעולם ע"י חסרון הקרבנות והעבודה ממש. ולא עוד, לאו דוקא חסרון הקרבנות שהם תלויים בעצם בביהמ"ק, אפי' בכל שעה שישראל נכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, ואומרים יה"ש רבא מברך, שעבודות וקילוסים כאלה אינם תלויים בביהמ"ק, מ"מ מחמת חסרון השלמות של בהמ"ק אינם פועלים כלל את פעולתם כענין שראוי לפעול ע"י קדושת המקדש. אבל כ"ז הוא רק שאינו נשפע למטה בהנהגת עוה"ז, מפני שירדה הנהגת עוה"ז עד שאינה ראויה לקדושה עליונה ושלמות גדול כזה, אבל בהנהגה נעלמת השלמות מתרבה. וזה סוד שהקב"ה מנענע בראשו כביכול, שהנהגה הנראית לנו הוא הגוף, והעליונה ממנה הנסתרת היא הראש מקום המחשבה, שהוא גנוז וסתום מאתנו. ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך. שבחסדו ית' הוא מעלה העבודות כאלו היו נעשים בביהמ"ק, אלא שא"א שירדו למטה, ונשארו כל אלה למעלה עד זמן הישועה שהקב"ה עתיד לאמר "פתחי לי אחותי רעיתי [יונתני] תמתי שראשי נמלא טל, קוצותי רסיסי לילה", רסיסי השלמות הבא למעלה, ונשאר שם מכח הגלות שא"א לרדת למטה. ואמר נגד השלמות העליון, שעכ"ז א"ז גמר תכליתו, כיון שאין הבנים נהנים עדיין ממנו, מה לו לאב שהגלה את בניו [כו'], אך נגד הבנים עצמם שהם נתונים בצרה גדולה, ובאוצרם צפונים טובות רמות וגדולות כאלה, אוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם שהוא מלא כל טוב. וכיון שכ"ז הוא נגד חק ההנהגה א"כ ודאי יעבור החולי ויסור הצער, והשולחן המוכן לבנים הם ינחלוהו ויתענגו מטובו.

6.

ת"ר מפני שלשה דברים אין נכנסים לחורבה מפני החשד ומפני המפולת ומפני המזיקין. כראוי לדברי חכמים ז"ל אמרתי לתן עוד כונה שני' במאמר זה, שרומז ג"כ על איחור הגלות. אע"פ שבידו ית' לשוב שבותינו ולקבצנו ולשכון כבוד בתוכנו, אבל יש שלשה דברים מעכבים השראת שכינתו ית' בנו, עד שיתמלאו אלו חסרונות. כי נודע, ישראל ע"י עבודתם בונים פלטרין של מעלה. והשי"ת נשבע: שלא אכנס בירושלים של מעלה עד שאכנס בירושלים של מטה. אמנם כל זמן שעדיין לא נטהרנו לגמרי לתקן כל הפגמים שיהי' הבנין ערוך ומתוקן, [אבל] כ"ז שעדיין רבו הבקיעים ולא נטהרו המדות והמעשים כראוי, הדבר נקרא כעין חורבה שהכלל חרב בעוה"ר. וכבר דמו הכתובים כלל ישראל לבית ועיר. והנה א"א שתהי' השראת שמו ית' על ישראל כ"ז שלא הושלם התיקון, מפני ג' דברים, הא' שלא יאמרו אוה"ע שרואים מעשי ישראל שאינם הגונים ויראה גדולתם, שיש ח"ו משוי פנים בדבר. והרי כשגלו בני

יהודה הי' ג"כ קידוש השם, שאמרואפי' לבני ביתי' לא נסיב אפי', א"כ יש חילול השם בדבר ח"ו. אבל כשישראל משלימים מעשיהם, יש קידוש השם כשהעמים רואים גדולתם, והכל מכירים שהשי"ת גומל טוב לעושי טוב. ועוד שהשי"ת רוצה שתהי' הגאולה העתידה גאולה שלמה שאין אחרי' שיעבוד', א"כ צריך להמתין עד שיעמוד הכל על בסיס נכון, שלא יתקלקל ח"ו, וזה א"א כ"א ע"י תיקון גדול, מירוק הגליות ותשובה אמיתית. ועוד כ"ז שנמצאים רשעים בישראל שלא נבררו והם אינם ראוים להנות מאור ד' ית', א"א שתהי' הגאולה עד שידחו הנדחים [מעם] ויצטרפו הראויים לצירוף, וכמש"כ, "ואסירה כל בדילך כו", וזה שרמזו מפני שלשה דברים אין נכנסים לחורבה, שאין השי"ת משרה שכינתו ולא ישראל מתקבצים למקומם כל זמן שלא נתקנו כל הבקיעים, מפני החשד של חילול השם ח"ו, שיאמרו האומות משא פנים יש בדבר. ומפני המפולת, שלא יגרמו העונות לחזור לפילה חלילה, ע"כ צריך צירוף, שיהי' הדבר מתקיים לעד. ומפני המזיקים, הרשעים שאינם ראויים לראות בגאולת השי"ת שידחו.

י.

ת"ר ד' משמורת הוי הלילה דברי רבי וכו' עיי' מש"כ בביאור פלוגתא דרבי ור"א לעילי סי' ג' בפיסקא מאי קסבר ר"א דברים עמוקים ונכונים בעה"י.

יא.

וא"ר זריקא א"ר אמי אמר ריב"ל, אין אומרים בפני המת אלא דבריו של מת, ול"א אלא בד"ת אבל במילי דעלמא ל"ל בה, ואיכא דאמרי אפי' בד"ת וכש"כ במילי דעלמא. נראה טעם המחלוקת תלוי באיכות טעם נתינת הכבוד של המתים שנתחייבנו בה. לבד מה שנסתפקו חז"ל על כמה פרטים, אם הוא יקרא דחי או יקרא רשכבי, עוד יש להסתפק אם הוא מטעם שהי' הגוף משמש לנפש המשכלת, ע"כ ראוי להוקירו ולכבדו לכבוד הנפש. או מטעם העתיד, שהרי אע"פ שהגוף בזה"ז הוא חומר עכור שאינו ראוי לכבוד, אבל לעת התחי', שיזדכך, יהי' ערכו נפלא ג"כ מצד עצמו, כמבואר בדברי קמאי ז"ל, וכמש"כ כמה פעמים בדרושים בארוכה בעה"י. ונפ"מ אם מצד העתיד, מענין התחי', ראוי לדעת כי כח התחי' תלוי בכח התורה, כדחז"ל ע"פ טל אורות טלך כ"מ שייב טל תורה או הדבק לתורה, א"כ ראוי שיוכר שזהו טעם הכבוד, ע"כ ראוי לחשות רק מד"ת, להראות בזה כבודו באותו הדבר שממנו יבא שלמותו העתיד, שכבר הוכן אליו יותר מן החיים אשר המה חיים עדנה, כדחז"ל: והמתים להחיות. וא"ד ס"ל דעיקר טעם הכבוד הוא מפני העבר, שהי' שימוש לנפש המשכלת בעוה"ז. ובכל הליכות אדם יש בהם הכנה לשלמות, והולך בדרך ד' ומקיים בכל דרכיך דעהו, שכל גופי תורה תלויין בה. ע"כ כיון שראוי לחשות מד"ת מטעם ההוראה של העתיד, שעדיין לא בא לידו, ק"ו על ההוראה של הכבוד העבר ששייך ג"כ בכל מילי דעלמא, אשר באמת גם כבוד התחי', אע"פ שעקרה תליא בד"ת, מ"מ מסובבת היא מכל פועל אדם בדרך ישרה, ויסור הכל במעשה המצות, כי כל האומר אין לי אלא תורה גם תורה א"ל, ע"כ ראוי להודיע ולהראות שהכבוד נמשך לו ממצבו בעוה"ז ג"כ.

יב.

כתוב חצות לילה אקום וגו' וכי רוד בפלגא דליליא הוה קאי באורתא הוה קאי, דכתיב קדמתי בנשף ואשועה, כו'. נראה דחצות לילה הראשונה הוא זמן המנוחה בטבע. ודוד המע"ה מצר שכל פעולותיו בזמן הפעולה הי' רק לצורך ישראל, ע"כ בחר לעשות לעצמו רק בזמן הראוי למנוחה. ע"כ עיקר עבודתו לצורך הכלל אמר חצות לילה, אבל מצד צורך עצמו אמר קדמתי בנשף. והנה החילוקים דבין עבודתו לצורך ישראל לבין עבודתו לצרכי עצמו הי' בשלשה דרכים, האחת היא הקביעות, שצרכי ישראל אי אפשר להפסיק יום אחד מלעסוק בהם, כמשה"כ: "לעשות משפט עבדו ומשפט עמו דבר יום ביומו". מה שא"כ מצד העבודה הפרטית, אינו דומה יום אחד לחבירו, ויתכן לפול בזה ביטול. ב', החיזוק שבעבודת הכלל, שם כל מעיניו ולא היו כוחותיו הגופניות מונעים אותו כלל. ובעבודתו הפרטית הדבר תלוי במדות כל יום ושינויו. הג', עיקר עבודתו בעד הכלל הי' השירות והתשבחות, שכן העיד על עצמו נעים זמירות ישראל, אבל עסק התורה שלו הי' בעבור ענינו הפרטי, וכל מה שעסק בתורה מצד הכלל, הי' כדי לכונן הבנין של זמירות ישראל, שזה הי' מדתו עבו הכלל. ע"כ פי' כ"א מהני אמוראי חלק אחד מההבדל שבין עבודתו שבחצי לילה הראשונה, שהיתה בזמן המנוחה, שאז הי' כל עבודתו עבור ענין עצמו הפרטי, לחצי לילה השני, שאז באה זמן העבודה העקרית והי' מסור רק לענין הכלל. ע"כ פי' ר"א ע"ד ענין הקביעות, מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה, כי עבודת הכלל הי' אצלו דבר קבוע שלא יחסר בשום אופן, מה שא"כ בעבודת הפרט. ר"ז אומר עד חצות לילה, שהי' עסקו בעבודתו הפרטית, הי' מתנמנם כסוס, והי' כח הגוף מתערב בו בתור איש פרטי, משא"כ אח"כ הי' מתגבר כארי ולא היו כוחות החומר מונעים כלל מעבודת הכלל. רב אשי אמר עד חצות לילה הי' עוסק בתורה, זה הי' מצד ענינו הפרטי, מכאן ואילך בשירות ותשבחות, שהוא ענינו הכללי, כמש"כ נעים זמירות ישראל.

ד'

עד חצות לילה הי' מתנמנם כסוס מכאן ואילך הי' מתגבר כארי. מה שהמשילוהו לב, הבע"ח הללו, נראה דשני אלה הבע"ח המה לוחמים ומנצחים, אלא שהסוס מוכן למלחמה לא מצד עצמו, כ"א שיהי' כלי שימוש להאדם הרוכב עליו אוסר המלחמה על ידו, והארי בגבורתו בעצמו משיב לשונאיו גמול. הי"נ יש במלך ב' מיני גבורות, הא' מצד עצמו ובענין זכות התורה והתפילה, שבהם עיקר נצחונם של ישראל, הוא זכותו בעצמו שבזה הרבים נשענים ונצולים. הכח הב' שמשמש בזכותם של ציבור. ע"כ בעת שמשמש בזכותם של ציבור, הוא דומה לסוס שהוא משול למלחמה רק בתור אמצעי, והלוחם רוכב עליו, וה"נ כשהוא עומד בזו המדרגה נקרא "עבד לעם הזה", וכמו שביארתי במ"א ענין זה בארוכה בעה"י, ע"כ נמשל כסוס, וזה הי' כוחו של דוד עד חצות, שהיתה עבודתו ותורתו במצב שאינו של שלמות גמור כפי גודל ערכו, והי' משתמש בכחן של כלל ישראל. מכאן ואילך הי' מתגבר כארי, שבעצמו יריע ויצריח על אויביו, והיו ישראל נהנים מקדושתו ומכחו שהי' מגין עליהם כפי גודל ערך עבודתו.

ז'

לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני. אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע לא חסיד אני, שכל מלכי אומ"ע ישנים עד ג' שעות. פשטא דמלתא דהכי, אמר דוד דעיקר חסידות שלו הוא משום שהוא מלך, ומלכי או"ה אינם מתנהגים בדרך זה, ע"כ לגבי הנהגת המלכים נקראת הנהגתו בשם חסידות, ע"כ הוא מבקש מהשי"ת

שמירה שלא ידמה עצמו לשאר מלכי אוה"ע, וזה אמר מענותנותו.

16.

ואידך כך אמר דוד כו' לא חסיד אני כו' ואני חצות לילה וגו'. יל"ה הרי קיי"ל המושכר לחבירו וכש"כ לרבים, אינו רשאי לסגף עצמו שלא יחלה ויתבטל מעבודת הציבור, וכעובדאי דספרא דבאי שנ כו' ולא ינעור בלילות כדאי, בפוסקים, א"כ הרי אין לך מושכר לציבור כמלך, שעליו לעבוד עבודת הציבור, ואיך הוא רשאי לסגף עצמו בשינה כ"כ, וצ"ל שהי' כ"כ אהבת ד' ית' בלבבו, עד שמחמת אהבת השי"ת הי' נחשב לו למנוחה עבודת ד' ולא הי' מרגיש בזה שום סיגוף, וזה הי' מה שאמר ולא חסיד אני, פי' עובר מאהבה, שכל מלכי מזרח ומערב ישנים כו', שיהי' לבבם פנוי ומוצאים מנוחה לעבודת העם, ואני חצות לילה אקום, ואיני מרגיש עייפות בעבודת הציבור בעבור זה, והכל הוא מפני האהבה האמתית.

56.

וזאת הפלוגתא באיכות החסידות, אם מה שמצטער בשינה שממעט, או מה שמוותר על כבודו, שכל מלכי מזרח ומערב יושבים בכבודן ואני ידי מלוכלכות כו', י"ל דתלוי בפלוגתא בפ"ק דבב"ת, וסנהדרין פ' נגמר הדי, אי בזיונה עדיף או צערא דגופא עדיף. וכ"א תופס החסידות הגדולה ומפארה לפי דעתו.

5'

כדתניא עד יעבור עמך ד' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קניית זו ביאה שני'. נראה שיש יתרון מצד הסגולה הנמצאת בישראל מצד קדושת הנפשות, ויש יתרון מצד המעשים. ונראה שבביאה ראשונה שתכלית הקדושה הי' אז בית הראשון, הי' קדושת הסגולה גדולה מאד, שהיתה השכינה שורה בהם בגלוי וכיו"ב. ובית שני היתה קדושת הסגולה קטנה לערך הבית הראשון, אבל הי' בה קדושת המעשים גדולה, שבו היו אנשי כנסת הגדולה, ונתרבו כמה מצות דרבנן, שזהו הכל קדושת המעשים. אלא שקדושת הסגולה לא הי' גדולה כ"כ כבבית ראשון. ע"כ אמרו חז"ל בפ"ק דיומאי ראשונים שנתגלה עוונם נתגלה קצם אחרונים שלא נתגלה עוונם לא נתגלה קצם. פי' שראשונים הי' החסרון שבהם במעשים שהם מגולים, אבל בעצם כח קדושת סגולת נפשותם היו רמים מאד, ע"כ הי' התיקון נח בהם. ואחרונים שהחסרון בהם הי' מצד מיעוט הקדושה הפנימית, וזהו לא נתגלה עוונם, אע"פ שבגלוי הי' נראה מעשיהם יותר טובים, מ"מ לא נתגלה קצם. כי לתקן כח הסגולה הפנימית כשמתחסר, צריך זמן יותר גדול והשתדלות יותר נשגב. ע"כ אמר עד יעבור עמך, שמתחילים אליך מצד עצמם וסגולתם זהו ביאה ראשונה. עד יעבור עם זו, שאינם כ"כ מתחילים אליך, שהקדושה נתמעטה מצד הסגולה, ומ"מ קניית, יש בהם קנין מצד פעולת המעשים הטובים, זו ביאה שני'.

ת.

וכל העובר ע"ד חכמים חייב מיתה. הנה עיקר חומר של עובר ע"ד חכמים, מפני שחכמים עשו בדבריהם סייג לתורה כדי שיתקיימו דברי תורה. ע"כ העובר ע"ד חכמים, אין זה עובר עבירה פרטית, במה שעובר ע"ד חכמים אלו, שבמה שאינו ירא מדברי חכמים לא יהי' לו סייג לתורה, ויעבור על כמה גופי תורה, עיי' בד' ב"י הלכות ר"חי, שכתב שלעשות חיזוק לדברי סופרים מקרי לעולם למגדר מלתא עיי"ש מלתא בטעמא לענין [...], עכ"פ העובר ע"ד חכמים הוי עבירה כללית. והנה יש עונשים פרטיים לעבירות פרטיות, אבל עונש חיוב מיתה הוא עונש כללי, שכל העונשים נכנסים בסוג החיים, שממעטים ממנו הנאת החיים או מסבבים צער בחיים, אבל המיתה היא עונש שכולל הכל. ע"כ בשביל שעובר ע"ד חכמים, שבזה הוא עובר עבירה כללית בפרץ הסייג לתורה בכללה. עונשו שחייב מיתה, עונש כללי.

י.ג.

דא"ר יוחנן איזהו בן עוה"ב זה הסומך גאולה לתפילה של ערבית. יש בה רמז, כי שחרית ואור היום מורה על זמן שהאדם בהצלחה ואורה, וערבית וחושך על הזמן שהארס נתון בצרה ויגון. כמש"כ בשמואלי: "וילך שאול ואנשיו לילה", ודרשו חז"ל שחשך להם כלילה. והנה בא ללמדנו שעיקר עבודת האדם תהי' למען כבוד השי"ת והתיקון הכללי, כדברי תנא דבי אליהונודעים, כל ת"ח כו' ומתאנח על כבודו של הקב"ה וכבודו של ישראל. והנה מי שמצדו אין חסר לו דבר, לאיש כזה אין כבוד כ"כ שתהי' עיקר תפילתו לכבוד השי"ת, מה שא"כ בשעת דחקו של אדם, אז הוא צריך התחזקות, שאע"פ שחסרים לו הרבה עניניו הפרטים, מ"מ לא יהי' כל דבר נחשב אצלו לעומת כבודו של הקב"ה. ע"כ אמר איזהו בן עוה"ב זה הסומך גאולה לתפילה של ערבית, שרמז, שאפי' בשעה שחושך לו מצדו, מ"מ תהי' תפילתו סמוכה לענין הגאולה, שהיא עוסקת בתשועת הכלל שהוא כבודו של הקב"ה וכבודו של ישראל.

י.ד.

אלא כיון דתקינו רבנן ד' שפתי תפתח כתפילה אריכתא רמיא, ה"נ כיון דתקינו רבנן השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא. יש בזה הערה, כי אף שצריך האדם שישים כל מעייניו על ישועת הכלל, מ"מ צריך הוא להיות עסוק ג"כ בשלמותו הפרטי, אלא שצריך שתהי' כוונתו להאחד עיי' שלמותו אל הכלל, ובזה אינינו נפרד מהכלל גם בהיותו עסוק בשלמותו הפרטי. ע"כ על סמיכות הגאולה לתפילה, שמורה שתהי' כל פנייתו לטובת הכלל, יש בהם הפסק, אלא שאינו הפסק גמור, כ"א כתוספת מכשרת לענין הסמיכות הזו, להוציא מדעת הסוברים כי ירצו לבקש רק שלמות הכלל, ומצד עצמם ילכו בשרירות לבם.

י.ה.

אר"א בר אבינא כל האומר תהלה לדוד ג"פ בכל יום מובטח לו שהוא בן העוה"ב, מ"ט אילימא משום דאתי באלפא ביתא לימא הלל הגדול כו', אלא דכתיב בי' פותח את ידיך, כו' אלא משום דאית בי' תרתי. ההכנה שיכין האדם עצמו אל השלמות האמיתית תהי' באמצעות שני דברים. האחד, שיאיר לו אור השכל הנובע מהתורה"ק לדעת את קונו, והב', שלא יהי' לו מפריע מטרדות העוה"ז. והנה אף מי שאור שכלו תמיד עמו, אפשר שיפגע ויטה מדרך הישר עיי' הטרדות המטרדות אותו. והנה המשגב להנצל מסבך הטרדות

הוא הבטחון. ע"כ אף כי נשגב השבח שנאמר באלפא ביתא, שכולל כל אותיות התורה, ובסגולת אמירתם יאירו עליו אורות התורה"ק בכללם, עכ"ז עוד לא הגיע אל החפץ עד שיהי' ג"כ שלם בבטחון. והבטחון עצמו עוד לא יועיל לו, כ"א בהיותו ע"י מנוחת נפשו משתלם לדעת את קונו כל אשר תוכל נפשו שאת מאורות התורה, שתוכל להכילם. ע"כ אז הוא מובטח ע"כ אז הוא מובטח לעוה"ב בהיות בו שני אלה, שקונה ע"י תהלה לדוד האמור באלפא ביתא, ויש בו פותח את ידיך, המעיר את הבטחון ומסיר את הטרדא שיוכל להיות משתלם כפי השגת אור שכלו. ובילדותי אמרתי, כי אמונת חידוש העולם מורה שבח שיש בו א"ב, שע"י אותיות התורה"ק ברא את עולמו, כדאי' בהקדמת הזוהר. ואמנם יש מינים שאמרו "עזב ד' את הארץ". ע"כ צריך שתלוח לאמונת החידוש אמונת ההשגחה, ואז יהי' שלם בדעות הראויות לאיש אמונים משלמי אמוני ישראל, ויהי' מובטח לעוה"ב, ומורה "פותח את ידיך" על ההשגחה.

כג.

א"ר יוחנן מפני מה לא נאמר נו"ן באשרי מפני שיש בה מפלה לשונאיהן של ישראל שנאמר נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל כו'. הנה ביארנו שענין אשרי המכופל בקדושת אלפא ביתא ובפסוק פותח את ידיך, המורה על עוצם השלמות של השגת כל האורות השכליות המושפעות, והרחקת כל הטרדות המפריעות מהשגת התכלית. והנה באמת עוצם זה התכלית אינו בנמצא כלל כעת בזמן הגלות, רק הוא מזומן לעוה"ב, ע"כ האומרו מובטח שהוא בן עוה"ב, שאין מקום בעוה"ז לקבלת זה השלמות. והנה, כבר ביאר החסיד רמ"ח לוצאטו ז"ל, בספרו אדיר במרומי, בענין מה שקץ גלותינו זה הוא סתום וחתום, וכדחז"ל לנ ליבא לפומא לא גלי, דהיינו שבעצם כח הגלות אין בו כח הגאולה כלל, וזהו מקושיה של הגלות עצמה, עד שהגאולה שלו הוא רק מצד כח אחר נשגב ממנו, ולא בעצם כח הגלות. וזהו מש"כ נפלה ולא תוסיף קום, פי' הנפילה היא נפילה כזאת, שמצדה היא בלי קימה ח"ו רק שתבא קימה מכח עליון שאינו בכח הנפילה כלל. ע"כ רמז כי בעוה"ז אין מקום כלל לזה השלמות מצד הנפילה, כ"א מצד כח אחר. ע"כ אשרי שיש בו ההכנה של השלמות העתיד, לא נאמר בו נו"ן, להורות שמצד הנפילה א"א שתושג השלמות הנרצה מצד "אשרי", כ"א מצד כח נשגב עליון שהוא כח הגאולה הבא ממקום אחר. והנה מצד כח הנפילה של הגלות, שהוא קשה כ"כ שאין כח הגאולה נראה בו כלל, הי' ח"ו מקום להתמוטטות רגליהם של שונאי ישראל לגמרי, אלא שאע"פ שאין כח הגאולה נראה בהגלות המר והנמהר הזה, מ"מ הוא מתנוצץ בו, וע"י התנוצצות של כח הגאולה נמשך הקיום, שלא יהי' ח"ו כליון חרוץ. וזהו שאע"פ כן סמכן דוד ברוה"ק, אע"פ שאין כח הגאולה נראה בתורת קימה, מ"מ בדרך סמיכה שהיא דרך התנוצצות כדי להמשיך הקיום, שלא תאבד תקוה חלילה, דבר זה נמצא, וזהו ענין הסתר פנים, שרק הסתר יש, ולא חלילה החזרת פנים לגמרי.

כד.

ואר"א בר אבינא, גדול מה שנאמר במיכאל ממה שנאמר בגבריאל, דאילו במיכאל כתיב ויעף אלי אחד מן השרפים, ואלו בגבריאל כתיב והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתמלה מועף ביעף. יש בזה הערה. דהנה השלמות האנושי, בפרט הישראלי, אפשר הוא להשיגו ע"י שני דרכים. הא', היא דרך החכמה וההתפלספות, עד שיכיר את האמת מתוך מופתים חותכים. והב', הוא דרך התמימות והמשרים, מצד

ישרות הלב והנטיה הישרה, שממנה באה האמונה השלמה. ובצדק שבח בכוזריי את דרך התמימות יותר מדרך המחקר ע"פ דרכי החכמה. וזה העיר לנו במאמר זה, דגבריאלי מצאנוהו ממונה על כל חכמה ומחקר, כדאיתא כמה פעמים בפסוק שאמר, "יצאתי להשכילך", "ויבן", "ובין במראה", וכדומה לזה. וכן בא גבריאלי ולמדו ע, לשון. אבל מיכאל הוא עומד רק בעד עם ישראל, כמש"כ"כ"א מיכאל שרכם". וכן כתוב "בעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמיד", היינו מתפלל על ישראל. א"כ דרכו היא דרך השפעת התמימות והאמונה הישרה בדבקות הנפש. ע"כ העיר אותנו שזה הדרך הנראה פשוט, הוא יותר נשגב וקרוב אל המבוקש להגיע אל מרכז השלמות, מדרך האמור בגבריאלי, דהיינו החכמה והידיעות הרבות שחוץ לתורתנו הק', שגם הם נכבדים לאוחז בדרך קודש זה להגיע על ידם לתכלית האמת. והנה החילוק הוא בין השלמות המושגת, מצד המשרים והאמונה ביושר הלב לבין הבאה מצד המחקר, כי הנטי' הטבעית שבלב היא דבר עצמי בנפש האדם, וא"צ דבר מחוצה לה שיעיר אותה אל שלמותה, אבל ההשגה והחכמה הם אותה אל שלמותה, אבל ההשגה והחכמה הם דברים נבדלים מהאדם, וצריך הערה חיצונית להעיר אותו על השלמתו. ובודאי משובחת ההשלמה הדבקה בעצם יותר מהבאה מחוץ, אע"פ שיש בה קנין מ"מ אינה דבקה כ"כ בנפש המשתלם, כמו השלמות שבא מצד עצם טבע הלב. וזה דייק מהפסוקים, דאילו במיכאל כתיב ויעף אלי אחד מהשרפים, מצד עצמו, ואילו בגבריאלי כתיב והאיש גבריאלי וגו' מועף ביעף, היינו ע"י התעוררות של קנין חכמה והשגה שהיא חוץ לעצם שלו. ונראה בעיני שאין תכלית המאמר לפי זה להבחין בין גדולי מלאכי מעלה אלה, שהם מעריצים ליוצרים ב"ה כל אחד כפי בחינתו הקדושה, אלא להורות אותנו דרך נבחר.

פז.

א"ר לוי בר חמא א"ר שב"ל, לעולם ירגיז אדם יצה"ט על יצה"ר, נצחו מוטב, ואם לאו יעסוק בתורה, ניצחו מוטב ואם לאו יקרא ק"ש, אי אזיל מוטב וא"ל יזכיר לו יום המיתה כו'. הכוחות שבאדם הטובים והרעים, תכליתם להשתמש בהם בדרך הטובה, ע"כ כוחות הרעים שמצד היצה"ר אין זה עצה טובה להחלישם ולמעטם, כי לפעמים יהיו נצרכים לתכלית טוב ולא יוכל להנות מטובם. ע"כ הטוב שבהדרכות הוא שיהיו הכוחות כולם במילואם וטובם, רק שהכוחות הטובים יהיו השליטים בנפש והרעים יהיו כפופים תחת ידם. כי באמת גם הרעות טובות הנה, בשמרם את גבולם. והנה מצד טבע האדם הכוחות הרעים המה נעורים ומוכנים לפעולה יותר מהכוחות הטובים. ע"כ ירגיז אדם יצה"ט לעורר הכוחות הטובים שיהיו מוכנים לפעולה ושליטים על הכוחות הרעים. וכ"ז יתכן באדם שההרגש המוסרי יפה בו, ומרגיש מעצמו כל הדרכים הטובים. אבל מי שנפשו לא נטהרה כ"כ, אינו מרגיש יופי הדרכים הטובים, עד שיקבלם מהתורה והלי-מוד, ע"כ יעסוק בתורה, פירוש בתורת אותם הדרכים הטובים שצריך להגבירם בנפשו. דעל עסק התורה בכללה א"צ לאזהרה זו, שהוא מוזהר ועומד ע"ז. והנה ע"י הידיעה יקנה כח ההתעוררות לכסוף אל הדרכים הטובים. אבל אם נפשו עופלה כ"כ, שאין הידיעה מספקת לעורר כוחות הטובים שבנפשו, אז צריך לעורר את כח ההרגש, שהוא עושה בנפש רושם יותר מן הידיעה. וכבר ביארתי במקום אחר בעה"י, ויתבאר בס"ד במאמרי, "תדע שהרי אדם קורא ק"ש שחרית וערבית וערב אחד לא קרא דומה לו כמי שלא קרא ק"ש מעולם", שסגולת ק"ש היא לעורר את ההרגש הטוב, שהוא מוסיף אומץ להשכל הטוב. וכל אלה הררכים יכוננו רק להחזיק את הכוחות הטובים, אבל לא להחליש שום כח מכוחות הנפש. אלא שאם עכ"פ לא אזיל, אז ההכרח להשתמש במדה שהיא מחלשת את הכוחות הרעים, הבאים לעבור גבולם ע"י התגברות הדמיון הכוזב לחבב הנאות העוה"ז יותר מהראוי, ע"כ יזכיר לו יום

המיתה, אבל אם אפשר להשתמש באופן המחזק את הכוחות הטובים, היא עצה יותר הגונה מהדרך שהיא להחליש הכוחות הרעים, כי בהחלש כוחות הנפש לא ימנע שיהי זה הפסד גם לדברים הטובים.

כה.

אמר רבי יצחק, כל הקורא ק"ש על מיטתו כאילו אוהו חרב של שתי פיות בידו, שנאמר רוממות אל בגרונו וחרב פיפיות בידם. האדם הוא מורכב, חמרי ושכלי. מצד כח השכלי שבו הוא רב אוניס להתייצב נגד כל הכוחות הרעים, אבל מצד החלק החמרי שבו הוא עלול לפול ברשת תחת יד שונאי נפשו המה הכוחות הרעים. ע"כ הוא משול שיש בידו חרב שלה אך פה אחד, מצד השכלי, ולא מצד החמרי. והנה כשהאדם ישן, נשאר חלק החמרי לבדו וחלק השכלי מסתלק ממנו. ע"כ רוח הטומאה שורה עליו, ויכול התחזקות כח החמרי לגרום לו תכונה רעה בשעת השינה, גם אחרי העירו. ע"כ מסרו לנו חז"ל סגולת ק"ש שעל המטה, שעל ידה יקנה הכח החמרי שבו רושם קדושה, גדול מהכח השכלי שבו, עד שמצד עצמו לא ימוט רגליו וילחם נגד הכוחות הרעים. ע"כ הוא נמשל ע"י ק"ש שעל מטתו, כאוחז חרב של ב' פיות, שבין מצד השכלי בין מצד החמרי, הוא גבור ומזויין שעל אויביו יתגבר.

כז.

ואמר ר"י, כל הקורא ק"ש על מטתו מזיקין בדלים ממנו, ישנם כוחות רעים שהם בעצם טבע האדם, וישנם כוחות רעים כאלה שאינם בעצם טבע האדם אבל כאשר יטה מדרך הישר יתוספו גם הם על שונאיו. ע"כ אמר לענין הכו-חות הרבקים בטבעו, שהם לא יזיקוהו אע"פ שלא יבדלו ממנו, כי הם בעצמו ובשרו. אבל לא יוכלו להזיקו כי הוא חמוש ע"י הק"ש בכלי קרב, אבל לענין הכוחות החיצוניות אמר שהם בדלים ממנו לגמרי.

כח.

ואמר רבי לוי בר חמא אמר ריש לקיש, מאי דכתיב ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם, ואתן לוחות האבן אלו עשרת הדברות, והתורה זו מקרא כו', להורותם זו גמרא, מלמד שכולם נתנו למשה מסיני. קרא כאן הלוחות לוחות אבן, לדעתי בכוונה מדוייקת, וכן בעוד איזה מקומות. וכבר העיר ע"ז יפה הגאון ר"צ מעקלענבורג ז"ל בסידור עיון תפילה שלו בתפילת שחרית לשבת, ובביאור הכתב והקבלה. ולדעתי הנה, האבן היא החומר שעליו הי' חרות מכתב אלקים. והנה המשנים את התורה ברשעת דעותיהם יאמרו, כי צריך לשמור רק את רוח התורה וכוונתה בכללה, אך המעשים, הוא חומר התורה, הם משנים לפי רוח הזמן. כדי להוציא מדעות נכזבות כאלה, נתן הקב"ה את עשרת הדברות, שהן אות הברית על כל התורה כולה, בחומר אבן, חומר קשה שאין שום שינוי יכול לשלוט בו, כדחז"ל: של ספירינון היו, שאפי' פטיש יפוצץ על ידם, להורות שאפי' החומר של התורה אין שום שינוי יכול לפול בו ח"ו. וכל המעשים שאנו מצווים מפי השי"ת בעשיית המצות, הם חק עולם דבר צוה לדור ודור. והנה המהרסים בנו, פינת דעותיהם הרעות על עניני תורה שבע"פ, שמצינו פעמים נגד פשטא דקרא, ודימו שח"ו שינו חז"ל בתורה"ק. אבל באמת הכל קבלו למשה מסיני בתורה שבע"פ, ע"כ אמר, את לוחות האבן אלו

עשרת הדברות, שחומר שלהם ג"כ חזק בלא שום שינוי. ואין אפשרות לשינוי שיחול עליו, והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם וכולם נתנו למשה מסיני, ולא נשתנה ולא ישתנה ח"ו דבר א', ודבר אלקינו יקום לעולם.

כח.

אלא כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו כו'. כי יש מיני יסורין שמועילין לזכך את המדות ולהגביר כח הטוב באדם. והנה מי שא"א לו לעסוק בתורה, הלא אין לו במה להגביר הטוב, ע"כ הקב"ה יביא עליו יסורין כאלה שיהי' בכחם להגביר הכח הטוב שבו ולישר מדותיו. אבל כשאפשר לו לעסוק בתורה הרי יש בידו להגביר כח הטוב שלו וכמאמרם ז"לי בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין, ע"כ הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו. פי' יסורין כאלה שאינם מחזקים מדותיו ותכונותיו, אדרבא עוד מוסיפין לו מגערת בתכונותיו, כדי שישים פניו לתורה אשר ימצא כל טוב המדות, וגם היסורין יהיו בדלין ממנו.

כט.

אמר רבי זירא ואיתימא ר"ח בר פפא, בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בו"ד. מדת בו"ד אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח שמח, אבל הקב"ה נתן תורה לישראל ושמת. ההערה בזה, כי עניני הקדושה מחולפים בטבעם מענינים גשמיים, כאשר כתב האלקי הר"מ קורדוויורו ז"ל בפרדס. כי המדרגות שירדו בקדושה בדרך עילה ועלול, תשאר המדרגה הראשונה במדרגתה ומעלתה, אלא שהשת- לשלות היא כענין תוספת ודבר שנתחדש. והנה התוה"ק כאשר ירדה ממרום עוזה, להיות מצומצמת בענינים ארציים, מצי- אותה הראשון קיים כמשפט המדרגות של קדושה. אע"פ שכל המדרגות יש להם מציאות, מ"מ אין דרך הוייתם כהויית הדברים הגשמיים, שההעדר כרוך בהוייתם, וכאשר יצאו ממדרגה למדרגה תהי' הצורה הראשונה נעדרת, לא כן הדב- רים האלקיים. הנה המוכר חפץ לחבירו מוכר עצב, מפני שמכר דבר של קיימא, והכסף שבא לידו אינו במעלה כ"כ כהחפץ, עכ"פ החפץ לא נשאר בידו. אבל הקב"ה נתן תורה לישראל, והורידה למדרגה שפלה שתוכל להיות בתחתונים. ושמת מפני שמציאותה הראשון קיים בעינו, שהרי אחר הנתניה אמרי, "כי לקח טוב נתתי לכם, תורת", פי' אותה שנשארה אצלי ברום המדרגה, "אל תעזובו". הורה שנשארה המעלה העליונה במקומה, וע"י השמירה של התורה במעשי המצוות, מתדבקים בתורה העליונה, שנקראת תורת ד' ית'. עוד יתכן לומר, באשר יש להעיר, כי זאת המדה של מוכר עצב אינו כ"א במוכר, אבל בנותן מתנה, הרי בעין יפה נותן, ולא מפני דחקו, ומנא לן לדמות למוכר ולומר שאינו בזה כמדת בו"ד. אמנם הערה גדולה יש בזה בהשקפה בשלמות טובתו ית' וחיוב ההודאה עליו. כאשר ביאר החסיד בחוה"ל לשכל המטיב מבני"א יש בזה כונה לתועלת עצמו, זולת טובת השי"ת שהיא רק לטובת הנדכאים. והנה באמת כך היא המדה, שמוכר עצב מצד שאינו רוצה בנתינת הדבר לזולתו. ואם לפעמים שמח בהכסף שקיבל, בערך הכסף יקרא הוא לוקח, והלוקח מוכר. ובאמת על נתינת הכסף הלוקח עצב, מפני שטבע כל אדם למשוך לעצמו התועלת. אלא שבוחר יותר בהרע המועט בעיניו שהיא נתינת הכסף, כדי להגיע להטוב המרובה שהוא החפץ. והנה לפ"ז בנותן מתנה, ג"כ אמרו חז"לאי לאו דעביד ליי נייח נפשא לא יהיב ליי מתנה, הרי יש בזה דבר שיקרא כמכר. ונמצא שהוא

ג"כ עצב בעצם מצד הנתינה, אלא שהוא שמח על מה שעכ"פ שילם בעד הנתיח נפשא. אבל הקב"ה נתן תורה לישראל, וקראה בלקח, לשון מקח, פי' כמו מקח שלא קדמה להמוכר שום חוב לתן, אלא שבמקח נכנס תמורה, והתמורה מניעה הנתינה. אבל לגבי ית' אין שום סבה מצד קבלה ח"ו, כי ממנו הכל, אם כן הוא באמת בנתינתו רומה למוכר, שיש בו גדר המוכר ולא גדר הלוקח כלל, משא"כ בשאר מוכרים יש בהם ג"כ גדר לוקח. ושמחת כל אחד אינו כי אם מצד גדר הלוקח שלו. אבל הקב"ה כל שמחתו, אינו כ"א להשפיע לבד ולהיטיב לנבראים וראוי להתבונן בדברים בעה"י.

.f

אם רואה אדם שיסורין באים עליו כו' פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה. אע"פ שביטול תורה עון גדול הוא, נראה דכוונת הענין הוא, דבאמת חיוב שקידת התורה א"א להיות ניתן ע"י מדה מוצמצמת לכל אדם. שהרי יש לכל אדם רשות להיות עוסק במשא ומתן, ולקנות נכסים וקנינים אפי' יותר מדי הכרח סיפוקו, ואין בזה משום ביטול תורה. אלא שיש אדם שיש בו תכונות שלפי מדרגת נפשו ראוי לתקנם, ותיקונם הוא דוקא ע"י תורה. כי התורה מכשרת את האדם להיות צדיק וישר. ולפי אותה המדה שמוטל עליו מצד טבע נפשו לתקן את מדותיו, עליו לעסוק בתורה כדי שיתקן עצמו ע"י התורה. ואם הוא מתרשל בזה, אז ההכרח להביא עליו יסורין, שהם ממתקין את המדות. ע"כ יתלה בביטול תורה, שלפי ערך מדותיו ראוי הוא שיאחז יותר בתורה, כדי שיתוקנו המדות הצריכות תיקון ולא יצטרך ליסורין. ומשו"ה, תלה ולא מצא, בידוע שיסורין של אהבה הם. היינו למתקן את מרותיו במדה כזו, שאין בידו למתקן בלא יסורין ולזכות לשלמות יותר עליונה, וזהו רק מאהבת השי"ת להעלותו במעלה גדולה יותר מתכונתו בתחילת היצירה.

.kf

פליגי בה ר' יעקב בר אידי ור"א ב"ר חנינא, ח"א כל יסורין שיש בהם ביטול תורה אינם יסורין של אהבה, וכו' ואידך אמר כל יסורין שיי"ב ביטול תפילה אינם יסורין של אהבה, כו'. א"ל ר"א ברי' דר"ח בר אבין, הכי אמר אבא אריו"ח, אידי ואידי יסורין של אהבה הן כו', ק"ו משן ועין כו', יסורין שממתיקין כל גופו ש"א על אכו"כ. שלמות האדם ומעשים טובים שני ראשים עקרים, והמה ההרגש והשכל [הכשרת] השכל ולהשלימו אחת [היא] תורת השי"ת המחכמת פתי שבידה סגולה זאת. ולהכשיר את ההרגש להשלימו בציורים קרושים ע"ז נבנתה עבודת התפילה. ע"כ ח"א דאם היסורין מבטלין מהתורה, א"כ הריהם מונעים השלמת השכל, איך יתכן להיותם יסורין של אהבה, שגדרן הוא לרומם את האדם יותר מכפי ערך תכונתו, ואם היתה זאת תכלית אלה היסורין, הלא יותר טוב מבלעדם השלים אח החק האפשרי לו כפי תכונתו ע"י התורה. וח"א כי לפעמים תכלית היסורין להכשיר את ההרגש במעלה יותר עליונה, ע"כ אינם יסורין של אהבה כ"א כשאין בהם ביטול תפילה, דאי לאו הכי הרי הוא מפסיד על ידם השלמת ההרגש בקדושה שבא ע"י התפילה. אך רחב"א אמר דאירי ואידי יסורין של אהבה הן, דלפעמים מועילים היסורין להכשיר כ"כ את האדם באופן נעלה, עד שאפי' אם הי' עמל בומן ההוא בתורה ובתפילה, לא הי' משלים כ"כ את השכל וההרגש, כאותו הערך שמועילים היסורין לכונן טבעו בדרך ישרה. עד שאח"כ ע"י הכנעתו, וכח השכלי שמתגבר ע"י חולשת והכנעת החומר, יקנה בזמן מועט שלמות יותר גדול ממה שהי

קונה אם הי' עוסק בתורה ובתפילה עם תכונתו שהי' לו קודם היסורין. והביא ראיי מעבד, שע"י מה שאבד שן ועין יצא לחירות ונעשה כל הגוף שלו, אע"פ שתחילה הי' אדם בעל שן ועין, לא הי' יכול לעשות עבור עצמו כ"כ כמו עכשיו, שהוא חסר שן ועין, מפני שתחילה הי' עבד וכל פעולותיו אינם שלו, ועכשיו הוא בן חורין ופעולותיו לעצמו. ה"נ קודם היסורין הי' עבד לתאוות ותכונות שאינם הגונות, אע"פ שהי' עוסק בתורה ובתפילה, לא הי' פועל עליו כ"כ לקרבו לקדושה, כמו עכשיו שנכנע ע"י הדכאות של היסורין, ויגדל אח"כ היתרון נגד הפסד הזמן של היסורין [שהיה בהם ביטול] תורה ותפילה.

.cf

תניא רשב"י אומר ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל, וכולם לא נתנם כ"א ע"י יסורין ואלו הן תורה וא"י ועוה"ב. יש מעלות שהן בטבע האדם, לפי שורש יצירתו באשר הוא אדם, להשיגן. וכיון שהן שוות לטבע א"צ יסורין כדי לזכות אליו. אמנם לזכות למעלה שהיא חוץ לטבע, ולמעלה מן הטבע, אין כוחות הגוף שהם טבעיים מוכנים לזה כ"א ע"י יסורין. כענין הנבואה שכשהיתה חלה, היו אבריהם מתפרקים, כמו שביאר הרמב"ם ביסוה"תי וכמו שהפסוקים מורים בדניאל ו עוד במקומות רבים, והכל מפני שהנבואה היא מעלה עליונה חוץ לטבע, אין הגוף הטבעי מקבלה כ"א ע"י יסורים, שיותש חילו וישבר. ע"כ אלו הג' מעלות הם כולם למעלה מן הטבע. והנה האדם מורכב משכל, גוף ונפש. ומצד שלשתם יוכל להיות לו מעלות שוות אל הטבע, וגם יוכל להתרומם מעל חוקי הטבע בשלשתם. וישראל הכינם הקב"ה שבג' אלה יתעלו מעל עניני הטבע. מצד השכל, נתן להם התורה לרומם השלמת שכלם למעלה מכח הטבע. ומצד הגוף, א"י שהיא ארץ גופנית, ומ"מ יש בה כח קדושה סגולי למעלה מענין הטבע. ועוה"ב, מצד הנפש לזכות למעלה עליונה גבוהה מן הטבע, ע"כ כולם לא נתנו כ"א ע"י יסורין.

.cf

תנא תנא קמי' דריו"ח, כל העוסק בתורה ובגמ"ח וקובר את בניו, מוחלין לו על כל עונותיו. המעשים המתחלקים בכלל לשלש מערכות, לשלמות וכן לחסרון. השכל, והמעשה, וההרגש. שבשלשתן יתכן מעשים טובים ורעים. והנה לעומת חטאי השכל יכופר בעסק התורה, חטאי המעשים בגמ"ח, אך חטאי ההרגש הם קשים להתכפר. כי גדר התשובה והתיקון הוא להוסיף ביתר שאת על מה שחסר מקודם. והנה שלמות החכמה יוכל להוסיף יותר מהרגלו וחיובו המצומצם, וכדחז"ל [רגיל לקרות דף אחד יקרא שני דפין. וכן המעשים, ירבה בצדקה ומעשים טובים מרובים. אבל ההרגש כשם שהוא טוב ומחויב במדתו, כך יותר ממדתו אינו מעלה ושלמות כלל ועלול להזיק. ע"כ אין תקנה בהרבות בהרגש אפי' לטוב, ע"כ יכופר במיתת בנים ל"ע, שהוא צער הרגשי היותר עצום ל"ע. אמנם אם יסכים בלבבו שתהיי' כל הרגשתו באהבת בניו רק למען כבוד שמו ית', נראה שהוא כפרה הגונה לעומת ההרגש. וע"ז נאמר "וחיית ורבית וגו'".

.cf

א"ר יוחנן נגעים ובנים אינם יסורין של אהבה כו' ומסיק הא בצנעה הא בפרהסיא. תוכן החילוק בין

יסורין שאינם של אהבה ליסורין של אהבה. הוא לדעתי, שתכלית יסורין של אהבה אינם כ"א לזכך את האדם ולרומם ערכו הרוחני כאשר ביארנו. א"כ ע"כ היסורין ההם צריכים שיהיו יסורין כאלה שהוא מרגיש בהם כפי ערכם, ותהי' ההכנעה הבאה על ידם נכונה לבא. מה שאין כן ביסורין כאלה שעצם ההפסד גדול מערך ההרגשה. אע"פ שלענין כפרת עון, השי"ת ברחמיו מחשב כופר העון לפי ערך ההפסד אע"פ שהוא גדול מההרגשה, מ"מ לענין יסורין של אהבה אין ההפסד מועיל כלל כ"ז שאינו מרגיש. ע"כ יסורין שההרגש עיקר בהם, הם יסורין של אהבה, אבל יסורין שההפסד עיקר בהם, אינם יסורין של אהבה. ע"כ נגעים, בצנעה ההרגשה עיקרית בהם, אבל בפרהסיא בא לו הפסד מה שנתבזה בעיני בני"א, שלפעמים אין הוא עצמו מרגיש בזה, וזה אין יכול להיות בחשבון של יסורין של אהבה. וכן בניס דהווי' ומיתו, ההרגש גדול מאד ר"ל. ובדלא הווי' ליה כלל אע"פ שההפסד גדול מאד מ"מ ההרגש אינו גדול כ"כ לפי הערך של ההפסד, ע"כ לא יהיו בכלל יסורין של אהבה. והראי, מריו"ח שאמר דין גרמא דעשיראה ביר. שפי' רש"י וגכרא רבה כריו"ח לא יהי' לו כ"א יסורין ש"א, ותוסי' הקי' משאר צדיקים, ולעי"ד פשוט, שהי, מפרסם הדבר ואם היה מצד חטא ח"ו, הלא חציף מאן דמפרסמי. וע"כ בכלל יסורין של אהבה הוי, משו"ה פרסם הדבר פרסם... ש"ש... לקדש

ה.

ריו"ח חלש על לגבי רבי חנינא א"ל חביבין עליך יסורין א"ל לא הן ולא שכרן. ראוי להבין בדברי קדשם באמרם לא הן ולא שכרם. שלא אמרו זה חלילה כמבעטים ביסורין, אלא תוכן הדבר, לפי שתכלית יסורין של אהבה הוא, שמי שזכה לפניו ית' שיתעלה במעלות עליונות יותר מטבע יצירתו, מדכאו ביסורין כדי שע"י הזיכוך יזכה לאותן המעלות שאינם לפי טבעו והנה זהו בתורת שכר טוב לטוב לפניו ית'. אבל הצדיקים הגדולים עבדי ד' באמת ותמים, אינם רוצים בשום מעלה ויתרון כלל, כ"א מגמתם לעבוד את השי"ת עבודת עבד, ואפי' מתנה של השגה גדולה אינם רוצים, כ"א לזכות ביגיעתם בתורה, מפני שזו היא עבודת השי"ת. וכן העידו על קדוש ד' הגר"א ו"ל, שלא רצה בגילויים מן השמים, כ"א מה שיזכה ביגיעתו בתורה"ק. ע"כ אמרו לא הן ולא שכרן. משו"ה לא הן, משום שאינם רוצים בשכרן לזכות שלא ביגיעתם בדרך עבודה, כי כל מגמתם שתה"י השגתם גופא באה בדרך עבודת עבד להשי"ת. ע"כ אמר לו הב לי ידך, להורות שאתה רוצה להיות השלמות באה ע"י מעשי ידך עצמם בעבודה, לא ההתעלות שע"י זיכוך היסורין שהוא מעשי שמים, ואין כאן עבודת עבד בפועל.

ה.

ולוקים ריו"ח לנפשי דהא רחבי"א חלש כו' אין חבוש מתיר את עצמו מבית האסורים. לפום ריהטא הי נראה, דסוגיא דהכא דברים אחדים היא עם סוגיא דפ' כיסוי הדם, דפריך ורבי חייא מי נפיל לי' יאניבא בכיתנה, ומשני כי מהני זכותיהו אדעלמא, אדידיהו לא מהניא : כדר"ח, שב"ק יוצאת ואומרת כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני, וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש. ולפ"ז יקשה שהי ראוי לתרץ ג"כ בלשון זה, דכי מהני זכותא אחריני. אמנם נראה ששני דברים הם במה שמגיעה טובה לעולם ע"י הצדיקים, הטובה האחת היא מצד הזכיות, ודבר זה הדין נותן שיועיל לאחרים, שבזה זכיות הצדיק מתרבות על מה שהוא מטיב לבריות, שבזה גופו הוא גומל חסד ועושה טוב, ומסתבר שלא יועיל לדידי כדי שלא ינוכה מזכיותיו. אבל ההטבה השני היא מטעם כח השלטון של צדיק, שהקב"ה מסר שלטון לעושי רצונו שיעשה רצונם במאמרם. ודבר זה הוא מצד עצם כח מעלת גדולת הצדיק, שכל כחות הבריאה נכנעים למאמרו. ודבר זה לא מסתבר לחלק בין דידי לאחריני, כי א"ז מטעם גמול כ"א כטבע בנפש הצדיק. ע"כ צריך להשיב כי אין חבוש מתיר עצמו. וזה הטבע לא נתנה כ"א לגזור בדבר שאינו נוגע לו להציל אותו מרעה שנתון בה, דע"ז צריך דבר מלך שלטון של צדיק אחר מבחוץ.

ה.

א"ל אהאי שופרא דבלי בעפרא קא בכינא. כי הגוף ברוב בני האדם יש בו עכירות ורע אלא שהנפש מרוממתו ומשמרתו, ע"כ אין לחוש על מה שמתבלה כדי שיהי מתוקן לעתיד, כהתוך כסף בתוך כור. אבל ריו"ח ששופריה העידה על האור האלקי שהי חופף גם כל גופו, שהי גופו זך וטוב, ובו התעצמה הצורה

השכלית בחמרו. ע"כ בכו על האי שופרא דבלי בעפרא. ואולי י"ל דנקשר זה עם מה דאמרי' אדהכי והכי א"ל חביבין עליך יסורין, כי תכלית היסורין היא למרק את הגוף ולהפכו לטוב. ע"כ כשדברו והתבוננו על מעלת הגוף הטוב שריו"ח נתברך בו, א"ל חביבין עליך יסורין למרק ג"כ שיהי' גוף שלך בתכלית הזיכוך. וע"ז ענה אותו, לא הן ולא שכון, כמש"כ לעיל, שיותר היו רוצים לתקן הכל ע"י עבודתם הבחירית, מהתיקון שבא ע"י יסורין שהם מעשה שמים.

.nf

רב הונא הו"ל ת' דאני חמרא כו', איכא דאמרי הדר חלא והוי חמרא, וא"ד אייקר חלא וקם בדמי חמרא. זה פשוט דלא עביד קוב"ה נס בלא צורך. כי השי"ת רוצה בקיום הטבע, א"כ כשיש בנס צורך לעשות ליראיו, אז למעוטי בניסא עדיף. והנה יש מיעוט בכמות ומיעוט באיכות, ובזה פליגי מהו ראוי יותר למעט, איכות הנס אע"פ שעי"ז יתגדל בכמות, או כמות הנס אע"פ שעי"ז יתגדל באיכות. והנה החזרת היין לחומץ היא נס גדול באיכותו, שאינו בסדר הטבע כלל. אבל הוא קטן בכמות, שאינו מתפשט כ"א על אלה הת' דאני חמרא של הצדיק. אבל באייקור חלא וקם בדמי חמרא, הוא נס קטן באיכות, שהולך ע"פ דרכי הטבע, אבל הוא גדול בכמות שהרי הוא צריך להתפשט על הרבה ענינים, עד שיגיע שיתייקר החלא בדמי חמרא, וס"ל לא"ד דיותר טוב למעט איכות הנס אע"פ שמתגדל בכמותו.

.6f

תניא אבא בנימין אומר, על שני דברים הייתי מצטער כל ימי, על תפילתי שתהא סמוכה למטתי. כי בשינה האדם משוקע בחוקריות, מפני שהרצון השכלי סר ממנו, וכח המדמה לבדו פועל בו. ע"כ רוח הטומאה שורה על הגוף עד שצריך להעבירו בנטילת ידים. והיינו כי אף שאפשר לשלמי המעלה שיהיו פועלים בשכלם בשנתם בהשגות רמות למאד, כנודע מקדושי עליון הרבה שזכו לזה, היינו מצד הנשמה, אבל על הגוף אין הנשמה פועלת בשעת השינה. והנה קהבדל בין פעולת התורה לפעולת התפילה על האדם, שהתורה מרוממת את שכל האדם וממילא מזדקק הגוף. אבל התפילה בעיקרא, תעודתה לרומם את הכח המדמה שו; וא כח הגוף, והוא מכוון מאד לרומם רצון הגוף לדברים נשגבים וקדושים, ע"כ ראוי להתאוות שתהי' התפילה סמוך למטתו, כדי לתקן מיד בתפילה את החסר בגוף טבע השינה. ומפני שעיקר התפילה הבא לתקן קדושת הגוף, משו"ה נקראת חיי שעהי.

.N

ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום. הצפון מיוחס אל הכוחות הגשמיים וגבורת הגוף, "מצפון זהב יאתא", והוא מקום הרע, שמקור כל רע בחומר כדברי הרמב"ם ז"ל במורה הנבוכימ, ודרום אל הכוחות השכליים הרוחניים. והנה ראוי לכל אדם להשתדל בקיום המין, באופן שיהי' הנוול חזק בגופו, גם בשכלו, ולא יפנה כ"א לשכל בלבד עד שיהי' הגוף נפסד ונחלש. כי הגוף צריך הוא להיות כלי אל השלמות האמיתי, וצריך האדם למוד גדול בהעמדת כוחותיו ותשוקותיו באופן מגביל האמצעי. והי' מצטער שלא יהי' צריך להיות נוטה לקצה האחד גם בזה הענין, שהעמידה על האמצע קשה בו עד מאד.

.אנ

תניא אבא בנימין אומר, שנים שנכנסו להתפלל וקדם אחד מהם להתפלל ולא המתין לחבירו טורפין לו תפילתו בפניו. ההערה בזה שהמתפלל אין תפילתו רצוי, כל זמן שתהי' כונתו רק הנאת עצמו ותועלתו בתפילה, ע"כ זה שאינו ממתין על חבירו הוא אות ממנו שלא שם טובת חבירו אל לבו כלל בתפלתו, ע"כ טורפין לו תפילתו בפניו, וגורם לשכינה שתסתלק מישראל, שאין השכינה שורה כ"א ע"י השלום האמיתי, דהיינו שידרש כל אחד טובת חבירו, בין הרוחנית ובין הגשמית.

.בא

ואם המתין מה שכרו, אר"י ב"ר חנינא זוכה לברכות הללו, לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך. כתבתי במ"א בפ"י דחז"לי, הרואה נהר בחלום ישכים ויאמר פסוק זה, "ויהי כנהר שלומך", שנהר מורה על אחדות הכללי. שהמים אין להם פירוד מוחשי, חלק מחלק כמו יסוד העפר. ע"כ הרואה נהר רואה שלו, כדאי שם בפ' הרואה. ע"כ בהיותו ממתין על חבירו, הוא מראה שאינו מכוין בהנאת עצמו כ"א תועלת חבירו, והיינו תועלת הכלל כולו. ע"כ הוא מתברך בברכה של "ויהי כנהר שלומך", שיהי' שלומו נמשך ג"כ מברכה של הכלל כולו, וזכות הרבים תהי' מסייעתו.

.גא

תניא אבא בנימין אומר, אלמלי נתנה רשות לעין לראות אין כל ברי' יכולה לעמוד מפני המזיקין. יש בה הערה חשובה להשקיט לבות בני האדם המשתוקקים לדעת כל נעלם מחק שכלם, ומתרעמים מפני מה נעלם מהם הרבה מעניני מחקרים וספיקות שערגה נפשם להשיגם, כי עלינו להאמין שיש לנו טובה גדולה במניעת הידיעה, ואלמלא היתה הידיעה טובה מהעדרה, לא מנעה ממנו השי"ת הטוב והמטיב ית"ש. והנה לפנינו בחינה מחוש הראות. שאלמלי נתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד, והרינו רואים טובת העדר הראות וה"ה לכל כיוצא בזה בענינים שכליים.

.דא

אמר אביי, אינהו נפשי מנן וקיימי עלן כי כסלא לאוגיא, אמר רב הונא כל חד מנן, אלפא משמאלי ורבוותא מימיני כו'. יש שני מיני סיבות ההעדר וההיזק באדם, שעל כל פרטי ההפסדים נמצאו המונים של שלוחי ההפסד, כמו שרבו כוחות ושלוחי הקיום. האחד הוא מצד טבעו של אדם שנוטה להפסד ולרע בדרך הטבע שאינו תלוי כלל במעשיו, והשני שבא מצד מעשיו, שמגרה בעצמו רעות והפסדים באין מספר. והנה הענין הטבעי יתיחס תמיד לכדור ועיגול כי אין מרובע בריות, וכל הנבראים הרשומים כדוריים המה, גם אין בכדור יחס ימין ושמאל, להורות שמצד הטבע אין חילוק באופן ההנהגה, כי הטבע מצד עצמו שם השי"ת שיפעל פעולתו על גוי ועל אדם יחד "כטוב כחוטא", ע"כ הוא מתיחס לכדור. וכבר נתבאר בד'

חכמת האמת סוד העיגולים ויושר, עיגולים מורים הנהגה הטבעית, ויושר מורה ההנהגה שמצד המעשים, שבה יש ימין ושמאל, וכל פרטי דרכי הנהגת האדם בבחירה בזה רשומים. ע"כ ע"ד המזיקין הכרוכים בהעדר הטבעי והחסרון שבטבעו של אדם אמר וקיימי עלן כי כסלא לאוגיא, שהוא דבר עגול ומקיף. ולענין ההעדריים והמזיקין הבאים מצד המעשים שכשהולך בדרך רעה ח"ו הרי במה שמוסיף כח מוסיף להרע, אמר כל חד מנן אלפא משמאלי ורבוותא מימיני, שהמה מוכנים לפעול כפי המעשים, וכשהולך בדרך הטובה "יפול מצדך אלף ורבה מימיניך".

.מ.ה.

אמר רבא, האי דוחקא דהוי בכלה מנייהו הוי, הני ברכי דשלהי מנייהו, הני מאני דרבנן דבלו מחופיא דידיהו, הני כרעי רמנקפין מנייהו. מפרש אחת לאחת הסוגים של חסרון השלמות הנמשך מצד הכוחות הרעים. הנה מצד נפש האדם החכמה, ה"י ראוי שתהי' אהבת התורה והחכמה אצלו בטבע. וכבר נודע מאמרם ז"ל, כד עזיזא רחימתין אפותיא דספסירא שכיבן, ולא ה"י ראוי שיהי' מורגש דוחקא בבא העם לשמע דבר ד'. כ"א מנייהו, שע"י הכוחות הרעים הפועלים בטבע לקדו ולהחשיך אור אהבת התורה, ע"כ הוא מרגיש דוחקא, וכל מניעה קלה טורדתו. וה"י בעסק המצות והטוב והחסד, ה"י ראוי שלא להרגיש עייפות מצד טבע הנפש הטובה להשתוקק לדברים טובים. והני ברכי דשלהי, בהיותו רץ לדבר מצוה ולכל דבר טוב, מנייהו הוי, ולענין הת"ח, ה"י ראוי שיהי' הת"ח מקושט לעולם בכל מדות טובות שהתורה משמרתו מכל רע. אלא מפני שע"י שמעורר כחותיו הרוחניים בעבודת השכל, מתרגשים ומתעוררים ג"כ המדות הרעות, שצומחות מהכוחות הרעים שבמציאות, שמקיפים את האדם, ומזה חשב לפעמים שתהי' בת"ח מדות בלתי שלמות. וזה רמז במה שאמר, הני מאני דרבנן דבלו, כי המדות המה כערך הלבושים, ונקראים מדות, כענין "מדו בד", כאשר אמרו בעלי הלשון ובעלי המחקר וגם בד' הקבלה. דבלו מחופיא דידיהו, שמתעוררים כמו שמתעוררים כוחות טבעיים בחומרים, ע"י החיכוך, כענין אש היוצא ע"י הקשת וחיכוך דברים חומריים. כמו כן יוצאות ההרגשות הרעות שצפונות בטבע, ע"י התרגשות הכוחות. ע"כ צריך ת"ח שמירה במדותיו הרבה מאד. אמנם עוד נמצא שע"י הכוחות הרעים מתרגשות ג"כ מניעות חיצוניות לכל דבר טוב, לבד המניעות שבגופו של אדם, כי הכוחות הרעים נמזגים ג"כ בחללו של עולם והם מתנגדים לכל טוב, ע"כ צריך האדם להתגבר עליהם. ואמר משו"ה הני כרעי דמנקפי, אע"פ שמתנגפים מדבר שחוץ לגופו של אדם, בהיותו הולך לדבר מצוה, ג"כ מנייהו הוי, ומזדמנים יותר עיכובים ומניעות בדבר מצוה משאר דברי הרשות.

.מ.ו.

האי מאן דבעי למידע להו לייתי קיטמא נהילא ונהדר אפוריא ולמחר חזי כי כרעי דתרנגולא. יסוד הכוחות הרעים הוא הפירוד ומניעת האחדות, כי השלום הוא הכלי המחזיק ברכה. ובכח האחדות נמצאת מצות אהבת רעים, ומתוכה יבא לאהבת השי"ת. אבל הנפרד אינו מבקש כ"א תאוותו וחפצו, כמו שכתובי "לתאוה יבקש נפרד". וכה"א "יתפרדו כל פועלי און". והנה אפר מורה על הפירוד, שקודם שריפתו ה"י גוש ונפרד לאפר, והוא בתכלית הפירוד, שהרי אינו בר גיבול ואינו ראוי להתאחר כלל. [ובצדק] הפירוד מורה בהיותו נהילא, שאין שם גוף מחובר כלל, כ"א חלקים נפרדים. ולמחר חזי כי כרעי דתרנגולא, יש

בזה רמז כי הפירוד גורם להיות נשתקע בתאות חומריות, מאחר שאינו מרגיש כ"א את עצמו, והוא ע"ר שלא יהיו ת"ח מצויין אצל נשותיהם כתרנגולים, ע"כ מרמז על השתקעות בתאות החומריות, שבא מכח הפירוד הנמשך מהכוחות הרעים, שמטביעים בכחם שלא לחוש כ"א על עצמו, כי כרעי דתרנגולא הילוכו ומנהגו. כאשר ציירתי במק"א בדחז"ל שאמרו בפי' כל הבשר, בדבר מים אחרונים משום מלח סדומית שמסמא את העינים, דמשתכח כי קורטא בכורא. ובאמת אמרושמים אחרונים מוסמכים ממקרא "והתקדשתם והייתם קדושים" אלו מים אחרונים. הרי יש בזה משום ענין קדושה. ע"כ ביארתי שדבריהם ז"ל כפולים הם. ולבד הדבר הפשוט של תערובות מלח סדומית האפשרית להמצא כי קורטא בכורא, יש בזה דבר מוסרי נעלה מאד. כי הלא זה חטאת סדום, להיות פונה רק לתאות גופם, ולא פנו ג"כ את ראשי יסודי המוסר המוטבעים באדם הישר "גאון שבעת לחם ויד עני ואביון לא החזיקה". והנה הנטיה אחרי הערב אל החושים, מעבה טבעו של אדם ונוטלת ממנו הרגשותיו הנעלות, שראשיתם הוא החסד והרחמים. ע"כ מכל סעודה אשר יאכל האדם, שההשתמשות בהנאת החושים בהכרח פועל ליקר בקרבו את ערכם, ולהעביר מנגד עיניו ההרגשות הרוחניות המקרבות את האדם אל השלמות האמיתית. תקנו חז"ל כעין תרופה קודמת לרומם ההרגשות הקדושות לפני המזון בנטילת ידים, שיצויר יפה שהוא אוכל לחם קודש. והוא דומה לכהן משרת ד', כי כל העדה בכלל נקראים ממלכת כהנים. אמנם אחרי כל הציור המוקדם עושה הטבע את שלו, ולא ימלט שפעל השימוש החושי להפיל את אור המוסרי שבנפש הטהורה. ע"כ אחר האכילה, עוד הפעם תקנו חז"ל מים אחרונים, לשוב אל הקדושה הנאותה. ויפה נבין דברם ז"ל, מים ראשונים מצוה מים אחרונים חובה. כי הראשונים באו להקדים הרפואה קודם שיתעוררו החושים להפסיד את יקר ערכה של מושג היושר הטהור, ע"כ הם מצוה, ולא יאמר עליהם חובה, כי לא נתחייב הדבר בהכרח. אבל האחרונים באים למהר לתקן את אשר בהכרח נתעוות, ע"כ הם חובה. [והתערובות] הזה שבהכרח, נמצא גם בשלם שבאנשים, המונע את תנובת החסד והצדק הראוי לשא ענף ולשאת פרי ברכה בכל נפש יקרה, הם המה המלח סדומית המסמא את העינים, וראוי להעבירם על הפעולות הנמשכות מעצת הנפש ויוצאות בפועל ע"י הידים, לשוב אל הקדושה. והייתם קדושים, כמו שאתם צריכים להיות ואתם מוכנים לכך, בלא עירוב של ההפסד העלול מהתגרות ההתמכרות להנאת החושים. כי הפעולה הקדושה הזאת תקלע מטרתה, להסיר החסרון של הרגשת עצמו יותר מדאי, שהיא חטאת סדום, "לתאוה יבקש נפרד". כי ההרגשה השכלית מובילה את האדם להשכיל אל זולתו כאל עצמו. כי בשכל אין פרטיות כ"א כלליות, ובהיות האדם נוטה אל שכלו יותר מאל חמרו, נמשכות רגשותיו אל ההרגשה השכלית שמכרת רק צדק ויושר. ע"כ איננו נפרד לעצמו, אבל כל זמן שימשך אחר הערב לחושיו בלבד הנה הוא נפרד לעצמו, כי אין בחושים כ"א פרטים, כדברי הרמב"ם במו"נאין פרט בשכל ואין כלל בחוש. ויסוד הקדושה היא תמיד התאחדות הפרטים לכלל אחד. ע"כ אין דבר שבקדושה פחות מעשרה, שהוא מהפרטים המתאחדים, להעשות כלל אחד.

54

האי מאן דבעי למחזינהו, לייתי שליתא דשונרתא. אוכמתא בר אוכמתא, בוכרתא בת בוכרתא. על החתול אמרו חז"ל בשלהי הוריות שאינו מכיר את קונו. ובאמת כל הסיבות המזיקות בעולם סיבתם האמיתית היא שכחת ד', וחסרון הידיעה הזאת המשלמת כל חסרון מביאה לידי כל היזק והשחתה. וכמו שהעיד ע"ו כבר הרמב"ם במו"נ בשלישי. שהרי בסיבת אפיסת כל ההיזיקות יאמר "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ד'". ע"כ יש יחס לכוחות המזיקים בעולם לשונרא, שאינה מכרת את

קונה. וראוי לחזק ציור החושך שיש בהעלמת האור הגדול הזה, בהיותה אוכמתא בת אוכמתא שמורה על החושך, כדברי ר"י עיזי מסגו בריש עדרא מעיקרא חשוכא, והיא בוכרתא, כי ההעדר הוא קורס להוי, והחושך סיבה לאור וקודם לו בהכרח גם אלו הסיבות הרעות הם סיבות קודמות לטובות, כי כל אשר ברא אלקים הוא טוב מאד. והשליא היא הסבה להמצא בעולם השונרא, שהיא בתכונת השכחה, שמביאה שלא להכיר את קונה, לשתהי' סבת כל ההיזקות שמוכרחות להיות קדומות לכל הטוב "כי אשב בחושך ר' אור ליי" א. והנה בהיות האדם עסוק בחקירות הסיבות הרעות הנמצאות בעולם, בין המורגשות בין הכחניות בין השכליות, שהביאו גם הם מבוכה גדולה בעולם להשכיח שם ד' ולשום הלוט על אור האמת. שתים הנה שצריך לשמור בזה, שלא יוסיף תת כח לאלו הכחות ע"י איזה פעולה ודיבור להרחיב גבולם, כי אם אתה למד להבין ולהורות'. אבל מה גדלה השמירה הנחוצה שלא תהא סיעתינו סיעה שיוצא ממנה תלמיד שאינו הגון, המשתמש להרע באלה הדברים העלולים לזה מאד. ועוד שלא יפת בסתר לבו ע"י התרשלות העיון היפה ומניעת זיקוק המדות הראויות למתעסק באלה הדברים הארסיים. כאשר יאתה למתהלך עם נגועי מכה מתדבקת, שיהי' שלם בכל כוחותיו שלא יהי' עלול להדבק בו כל נגע וכל מחלה. ועם זה תהי' השמירה גדולה שלא יפעלו עליו בפנימיותו. וזהו שהזהירו ולחתמיה בגושפנקא דפרזלא, ולחתום פומי' בגושפנקא דפרזלא דלמא גנבי מיני', וליחתום פומי' בקדושת הדיבור כי היכי דלא לתזוק.

.את.

תניא אבא בנימין אומר אין תפילתו של אדם נשמעת אלא בביהכ"נ, שנאמר לשמע אל הרינה ואל התפילה. יסוד הדברים, כי הנה תכלית התפילה הם שני דברים, שלעומתם נחלקו חלקי התפילה, שהם רינה ותפילה, דהיינו שבח ובקשה. האחד הוא ששם השי"ת חק בעולמו שע"י תפילת האדם יעשה לו צרכיו. "ותפילת ישרים רצונו", "ואת שועתם ישמע ויושיעם". והשנית, שיוציא האדם שלמותו מן הכח אל הפועל, בהיותו מסדר רעיונו לספר בגדולתו ית' ולהרגיל דעותיו וכל כחות נפשו לחזות בנועם ד', שהוא פרי החיים ותכלית השלמות, ובכלל סוג זה הוא הדבר העיקרי של הודעת כבודו של מקום בעולמו וקרבתו לבני"א וביותר לדבקים בדרכיו. והנה ראוי שיהי' חקוק בלב, שגם חלק התפילה של בקשה, היא ג"כ נמצאת בעולם, כדי שע"י יבא האדם בכלל יותר לשלמותו האמיתי, הנמשך מהכרת כבוד ד' ית'. שע"י מה שהתפילה מועלת, וע"י מה שכל שהאדם קרוב יותר לשלמותו ית', ע"י מעשיו הטובים וכשרון חכמתו ומדותיו, הוא קרוב יותר שתועיל תפילתו, ודבריו יעשו רושם לגזר אומר ויקם לו. דבר זה מביא את המין האנושי אל קרבת אלקים, וע"כ המציא השי"ת חק זה בעולמו כדי להכשיר את האדם לשלמותו. והמשכיל יבין בזה שורש מציאות התפילה, באין צורך לחשבונות הרבים של הפילוסופים. ע"כ יש בתנאי חלק הבקשה, שתהי' תמיד משועבדת לחלק היותר עליון של התפילה, שהיא מצד הודעת כבודו ית'. והנה מציאות בתי כנסיות וקדושתן בתור מקדש מעט, היא מפני שהם הבתים שעל ידם יפורסם מציאות השי"ת וכבודו. ע"כ ראוי להראות שגם חלק הבקשה משועבד ונמצא בשביל זה התכלית, כדי להנצל משיבוש הדעת של שינוי רצון חלילה לאדון כל ית'. ע"כ אין תפילתו של אדם נשמעת אלא בביהכ"נ, שהוא מקום רינה, שיסוד תפילת ביהכ"נ הוא מיוסד על החלק המעולה השכלי, שהוא הכרת גדולתו ית' וקרבתו. והנה באלה שני החלקים הכוללים של התפילה, נכללו שלשה חלקים לפי האמת. דהיינו, תכלית מילוי הבקשה של צורך האדם, הוא החלק התחתון של התפילה. החלק היותר עליון מזה, הוא להכשיר את האדם להתענג על ד'. והחלק היותר עליון ונשגב, הוא להודיע גדולתו ית' בעולם. וע"י נתקנו שלשה חלקי התפילה, של ג' ראשונות וג' אחרונות ואמצעיות. הג' ראשונות להכשר מעלת האדם, ומזה יהי' האדם

נכון לבקשה בלא שיבוש דעת. והג' אחרונות תכליתם להכרת גדולתו ית' ע"י התפילה ופעולותי בעולם, ע"כ אלה הב' ענינים הרוחניים אינם מקבלים חלוקה, כי יסודם דבר שכלי שאינו מורכב כלל בחומר מפאת תכליתם. ע"כ חשובים הם כ"א הג"ר וג' אחרונות. מה שא"כ האמצעיות, שהן לתכלית חמרי בהם יש חילוק מדרגות לפי הצרכים.

.64

מנין שהקב"ה מצוי בביהכ"נ. גדול מאד כח הרבים, ע"כ הוזהרנו שלא לפרוש מן הציבורי. כח הרבים בכללם כיון שהתיצבו על דרך הטוב לא יפול בהם שינוי, כי אין השינוי אלא בפרטים. אבל הכלל לא ימלט שימצא קיים כולו להיות נאמן לשם השי"ת, כמש"כ "רוחי אשר עליך כו' לא ימושו מפידך וגו' מעתה ועד עולם". והנה מציאותו ית' מיוחדת שהיא בלא שינוי, "אני ד' לא שניתי". והיכן הוא מצוי בערכיו בלא שינוי, הלא בביהכ"נ, ששם קיבוץ הכלל. אבל האדם הפרטי לא יעמוד במצב אחד, ע"כ סמך הלל ב' אזהרות תכופות "אל תפרש מן הציבור ואל תאמין בעצמך עד יום מותך", והוראת עצם הוא על התמדת הקיום במצב א', עיי' מו"נ ראשון ע' עצם.

.7

תרי מכתבן מלייהו בספר הזכרונות, חד לא מכתבן מילי בספר הזכרונות. יש הבדל בין העוסק בהשלמת עצמו לעוסק בהשלמת זולתו. כי העוסק בתורה כדי להשלים עצמו, אז יבחן הדבר אם הוא מקיים כתלמודו ואם הפעולה המוסרית נראית עליו, זהו אות שלימודו הוא לשמה והוא מהמיימינים בה. כדחז"ל, לקי "ועשיתם אותם" - "ועשיתם אתם", שיהיה האדם עושה את עצמו ע"י ד"ת. וכל זה רק כשלומד לעצמו, שעיקר השכר הוא כשמוציא מן הכח אל הפועל את אשר ישיג בשכלו. מה שא"כ הלמד לזולתו, הלא אין הדבר בידו לפעול על זולתו, ע"כ מקבל שכרו משלם מזמן הפעולה. וזוהי מליצת חד לא מכתבן מילי בספר הזכרונות, כי אם יהי ראוי לשכר טוב הלא הוא בעצמו יהי ספר הזכרון, שהתורה תהי נרכת עליו בכל דרכיו. תרי מכתבן מלייהו בספר הזכרונות, כ"א לפי מה שהוא ראוי לפעול על ידי תורתו על זולתו, זה אי אפשר לתלות בתנאי אם יהיו הגדולין ניכרים בזולתו, ע"כ שכרו אתו, אפי' לא יהי הדבר יוצא לפועל מצד חבריו, ע"כ נכתב בשה"י לשלם שכר, ומזה גופו נלמד, דהיינו "למושבי שמו", שחשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, ה"נ כשרצה שיהיו ד"ת פועלין על חבריו לטובה להיות מהמיימינים בה, הנה שכרו אתו בלא שום התלות אם הצליח בידו חפצו הטוב.

.8

עשרה קדמה שכינה ואתיא, תלתא עד דיתבי. יש דברים ששלשה חשובים רבים לגביהו, כמו דינים וברכת הזימון וכיו"ב. ויש דברים שעשרה חשובים רבים וממלאים המספר ולא פחות. ונראה שורש ההבדל, דהנה יש שני מינים של הנהגות שצריך האדם ללכת בהם בדרך הטוב והישר שהוא דרך ד', שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. היינו בדברים שכליים, שענינם אמת ושקר. ובדברים המפורסמים, שענינם טוב ורע, או נאה ומגונה. והנה ההבדל הוא, דאמת ושקר אם שאין ביד האדם לחתוך גדר האמתיות, ע"כ

עליו ללכת בכל משפט מסופק אחרי רבים. ע"כ לענין דברים שכליים ומשפטים השלשה הם רבים, שיש בהם כח הכרעה, מפני שאין ב"ד שקול. ולענין דברים המפורסמים, כל עקרים הוא ההסכמה הכללית, לענין זה אין רבים פחות מעשרה, שעשרה הם יסוד הרבים לענין הסכמת הפרסום. והנה בני"א ההולכים בדרך ישרה, לענין מפורסמות אין ספק שמה שיסכימו שהוא נאה, הוא נאה באמת, ומה שיסכימו שהוא מגונה, הוא מגונה באמת. ע"כ אסור ליחיד לפרוש מן הציבור בשום אופן. אבל ההבדל שבין האמת והשקר, לא ניתן להאמר שהמיעוט לא יכוין לעולם האמת, כ"א אחרי שיוכרע הרוב לצד א' יש חיוב למיעוט שיבטל דעתו. ע"כ לגבי שלשה רק עד דיתבין, ויוכרע [הרוב] כ"א מהצדדים, אתיא שכינה, והשפעה האלקית מתאמת אז אל ההכרעה. אבל עשרה, קדמה שכינה ואתיא, מאין צורך אל הכרעה נולדת. כי המפורסם לרבים הוא, כן הוא מצד עצמו בענינים המפורסמים, ואין צורך להכרעה לומר שרק אז יוכרע הדבר.

נ.ב.

מנין שהקב"ה מניח תפילין. פעולת התפילין אצלינו היא, שהנהגת השכל והרצון שהם במוח ולב, הם טבעיים ונוטים בטבעם להוציא אל הפועל רק את השלמות הפרטי הנצרך לאדם בחומריותו. אבל התכלית האמיתית היא שתהי' ההנהגה כולה מכוונת אל התכלית המוסרית, שהוא יסוד עבודת ד' ית'. ע"כ נתנו התפילין במקום המחשבה והרצון לפי המורגש, להטביע שיפעלו הכלים הטבעיים את התכלית המוסרית. והנה בהנהגה הכללית ג"כ הוא הדין, אנו רואים הסיבות הולכות ומתנהגות ע"פ חפץ עליון. והסיבות הטבעיות מתגלות לעינינו רק לצורך תיקון העולם הטבעי והחומרי. אבל באמת הסוד הפנימי של ההנהגה הטבעית הוא שתצא ההנהגה המוסרית לרומם רוח האדם ואת כל הבריאה כולה למדרגה מוסרית רמה ונשגבה מאד, וזהו מכוון בהנחת תפילין דקדב"ה. אמנם זהו יסודה של תורה וברית ד' עמנו, שהשלמות המוסרית בעולם לא תצא לפעלה כ"א ע"י ישראל. וכביאור הנביאים ע"הי "ואצרך ואתנך לברית עם". ע"כ בתפילין דמרי עלמא כתיב שבחייהו דישראל, ושלא תאמר שרק התכלית הוא חשוב כן, אבל בכח הפעולות אינו נמצא תמיד התכונה של ההבאה אל השלמות המוסרי. ע"כ אמר וכולהו כתובין באדרעי, שמורה על הפעולות. וזהו כל מקום קבלת תפילות. ויסוד ההשגחה להיותו יתברך אוהב צדיקים וישירי לבושונא רשעים. הכל הוא מפני שתכלית כל הבריאה הוא ההשתלמות המוסרית. ע"כ כל הדברים והאחרות שמביאים אל המצב המוסרי שישתלם בין בני"א, א"א שתחסר מהנהגתו ית'.

נ.ג.

כל הרגיל לבא לביהכ"נ ויום א' לא בא הקב"ה משאיל בו, כו'. ההערה כוללת לכל דרכי השלמות שהאדם, בין הציבור בין היחיד, מחזיק בהם, כיון שעלו במעלה של השלמות המוסרית, חייבים להשתדל מאד שלא יפלו ממעלתם ולא יאבדו קנינם הנחמד. שכל דבר שכבר יצא אל הפועל לשלמותו, כשחוזר ונופל נעשה חסר יותר ממי שלא קנה זה הרבר כלל. וזהו היסוד של מנהגים טובים שצריכים התרה. ובענין הציבור המנהג הטוב חמור מאד, מפני שהקנין המוסרי כשחוזר לרדת הוא מסבב חסרון יותר גדול מאלו הי' לכתחילה משולל ממנו, ויותר יש להתבונן כי מעלין בקודש ואין מורידי ג'. ע"כ האדם שעמד כבר במעלה יותר גבוהה בעבודת ד', לא ירד ממנה לעולם. ואם יתרפה, יד ההשגחה נטויה להעירו, ע"י שישחרהו

מוסר, כי "את אשר יאהב ר' יוכיח", עד ששוב ישוב לאיתנו. כי ההשגחה גדולה מאד על קנין השלמות של האדם שהוא מרכז כל הבריאה. וכמו שביארנו במאמר הקודם, ע"כ מי שרגיל לבא לביהכ"נ, ולא בא יום א', הקב"ה משאיל בו. מכין סיבות שהם יגרמו שיהי' נשאל לעצמו, משום דהי' לו לבטח בשם ד'. ויסוד שם ד' הוא לבטח שההנהגה עוזרת לקנות השלמות האמיתי, שהוא לדמות לדרכיו ית', שהנהגתו הוא סוד שמו הגדול יתעלה.

פ.ג.

בשעה שהקב"ה בא לביהכ"נ ולא מצא בה עשרה, מיד הוא כועס, שנאמר מדוע באתי ואין איש וגו'. יסוד עבודת ד' ע"פ התורה, הוא להשריש שכל דרכי החיים צריכים להיות הולכים ע"פ רצונו ית'. ומי שחושב שעבודת ד' נשלמת בפעולות פרטיות, ומקצה להם מעותותיו ושוב אין ד' בלבבו, הוא הורס כל בניני התורה. והנה בנין ביהכ"נ היא עבודת ד'. אמנם צריך שיהי' התכלית נשמר בהיות מתפללים בו תמיד בכל יום, ואז מורה כי הם מכוונים את דרך ד' לעשותה לדרך החיים. מה שא"כ אם מסתפקים במה שבנו בית לד'. נראה שהם סוברים שדי עבודת ד' בהיותה נעשית כענין בפ"ע, ולא כדבר המורה את כל דרך החיים. ע"כ גם העבודה שהיא נעשית ג"כ איננה מגיעה לתכליתה. ע"כ "מסיר אזנו משמע תורה גם תפילתו תועבה". וכשבא הקב"ה לביהכ"נ ולא מצא בה עשרה, מיד הוא כועס, ואין עצם ביהכ"נ בבואו לרצון לפניו, כי יסוד העבודה לד' יתברך הוא שיהיו דרכי החיים הולכים ע"פ תכלית רצונו, שהוא לשמו הגדול יתברך.

פ.ה.

כל הקובע מקום לתפילתו אלהי אברהם בעזרו. יסוד האמונה, שההשגחה העליונה גדולה מאד על כל הדברים שהם מתיחסים להשלמת הכח המוסרי שבאדם, ולהדריכו בדרך ישרה ונעלה, והנה כאשר אל שלמות השכלי צריך האדם מאד שיהי' גם כח המדמה שלו שלם ונכר. ע"כ השגחת השי"ת גדולה ג"כ על כל הדברים שגורמים להיות משלימים את הכח המדמה שבאדם, באופן שיעזרהו אל המעשים הטובים ומדות הטובות. ובאשר להשלמת כח המדמה מועיל מאד קביעות המקום לתפילה. וקדושת המקום פועל לקדש רגשותיו, ע"כ השגחת ד' ית' ע"ז ביותר להצליחו לתכלית זה. ומי שמרגיל עצמו להבין זה, הוא לא יתחכם יותר מדאי, ותהי' חכמתו מסייעתו תמיד למעשים טובים ומדות טובות. כי ידקדק הרבה במעשיו ומדותיו, בידעו שמהם תוצאות גדולות והשלמת כח המדמה, שהוא הכח הפועל בקרוב על המון המעשים וההרגשות שבאדם. ע"כ כשמת, אומרים עליו הי חסיד הי עניו מתלמידיו של אברהם אבינו. ובאמת זהו יסוד החסידות והענוה שלא ללכת בגדולות, ושלא לזלזל בכל דבר מוסרי אשר ע"פ השכל המופשט אין לה מקום כ"כ, כי צריך לדעת כי לא על השכל המופשט בלבדו יחיי האדם חיים האמיתים, כ"א ע"פ המעשים הטובים, שהרבה גורם להם הכח המדמה המצייר כשהוא הולך ישרים. ע"כ יהי' ירא ד' וחרד אל דברו. ואברהם אבינו ע"ה ביטל את שכלו ג"כ, והאמין בד', אחר כל התפלספותו, באמונה פשוטה, כפי המפי בניסיון העקדה.

פ.ו.

כל המתפלל אחורי ביהכ"נ נקרא רשע, אמר אביי ול"א אלא דלא מהדר אפי' לבי כנישתא אבל מהדר אפי' לבי כנישתא ל"ל בה. ביהכ"נ הוא מקום הקיבוץ הציבורי לעבודת השי"ת. והנה הכלל הוא שהאדם אף שיהי' רשום במעלה, מאד צריך שישתף נפשי' בהרי' ציבורא, אז הוא נהנה מן הציבור והציבור נהנה ממנו. אבל אם יבור לעצמו דרך, אפי' בעבודת ד', לפרש מדרכי הציבור, אז לא ירצה, וילך מדחי אל דחי. וזהו נרמז ג"כ שלא יתפלל אחורי ביהכ"נ, כאילו הוא ראוי לבנות במה לעצמו אפי' לשם עבודת ד'. ול"א אלא דלא מהדר אפי' לבי כנישתא. גם בזה יש רמז, שהכלל הוא נכון רק אם הכוונה של אותו הפורש לפרש מן הציבור לחלוטין, ולדרוך בעצמו בדרך עבודה כפי חזיון לבבו, אז אפי' יהי' גדול שבגדולים הוא בכלל הרשעים, אבל אם מגמת פניו הוא להיות נכלל ומשתתף עם הציבור. אלא שלפעמים צריך ללכת בדרכי עבודה לפי ערכו ומצבו, לית לן בה. ובמ"א רמזנו אחורי ביהכ"נ, כי הביהכ"נ יש לה ב' תכליות. האחת הוא לגדל ולרומם שם השי"ת, ובאמת עיקר תכלית מציאות התפילה נברא לזה, כדי שיכירו הבריות יד ד', ויראו מלפניו וילכו בדרכיו לטוב להם. והב' נסתעף מזה, שהתפילה מועלת להשיג המבוקש. והנה לו לא היה בא מתפילה התועלת המוסרי כ"א השגת המבוקש לבדו, ודאי הי, קשה, מה תכלית וטעם יש במציאות התפילה, הלא השי"ת לא יתכן שינוי רצון לפניו, ולמה לו לתפילתו. אבל כיון שיש בתפילה תכלית מוסרי, כי ע"י ההכרה שהכל מידו ית', יוטב מצב המוסרי ותתרבה הצדקה והמשרים, כבר נמצא תועלת גדולה במציאות התפילה. והנה התכלית הפנימית העקרית של התפילה שהיא הצד המוסרי, היא מרומזת בפנים של ביהכ"נ וצד העקרי של מציאותו, והצד הטפל של השגת המבוקש יומלץ באחורי ביהכ"נ. ע"כ כל המתפלל רק אחורי ביהכ"נ, ולצד המוסרי של התפילה לא ישים לב כלל, הוא נקרא רשע ותפילתו תועבה, כי ע"כ מסיר אזנו משמע תורה ולהיטיב דרכיו, תפילתו תועבה. כי תפילה, אם לא יוצמח ממנה הטבה אל המעשים, הרי הוא כחירוף וגידוף, כאילו יש שינוי רצון למעלה ח"ו, ע"כ רק תפילת ישרים רצונו, כי בכל תפילתם הם שואבים התכונה הפנימית של התרוממות הנפש, שהוא תכליתו ופריה של התפילה.

5J

מאי כרום זלות לבני"א, אלו דברים העומדים ברומו של עולם ובני"א מזלזלים בהם. התפילה היא עומדת ברומו של עולם, אמנם תוכן רומו של עולם הוא, כי העולם יש בכללו הנמצאות הטבעיות הגשמיות והרוחניות. אבל הצד הרם של העולם, הוא רק שהנמצאים שהם בעלי בחירה יבחרו בטוב, ויקנו להם בחכמתם והנהגתם שלמות גדולה, וע"ז מיוסדת תפילה. ומפני שרוב בני"א מסתכלים רק על המציאות מצד עצמה, לא מצד יקרת הפעולות היוצאות ממנה ע"י הבחירה הטובה, ע"כ אין להם מושג נכון בהתפילה ומתבלבלים בה, ושואלים מה צורך יש בה ואיך תועיל, היכול האדם לשנות רצון יוצרו. אבל כיון שרומו של עולם הוא התכלית הנשגב של הטבת הבחירה, ולהטבת הבחירה התפילה פועלת הרבה א"כ מונח הדבר ביכולת שלמותו ית' להמציא הנהגה זו לכל פרטיה, באופן שתוביל אל הרך הטוב והישר את הבריות. ע"כ מפני שהתפילה היא עומדת דוקא ברומו של עולם, ומצד ההשקפה התחתונה הנמוכה אנו מוצאים את ענינה, ע"כ בני"א שרובם לא יתנשאו להשקיף לרומו של עולם הם מזלזלים בה, ומקושר יפה עם תחילת הפסוק "סביב רשעים יתהלכו" עפ"י מה שכתבתי לעילי. וביותר מובן תיבת "סביב", ע"פ ד' האר"י ז"ל בחילוק שבין הנהגה דיושר לעגולים, וע"פ [מה] שביארו בו המקובלים, דהעיגולים רומזים להנהגת המציאות כמו שהיא בטבעה, ע"ד אין מרובע בבריות. והיושר, ההנהגה שע"פ ההדרכה המוסרית שהיא התכלית של המציאות. ע"כ הרשעים הם מתהלכים סביב, אין להם הכרה כ"א בעגולים, בסדר

הטבעי, ולא ישכילו שהתכלית העקרי הוא היושר, ע"כ כרום זלות, מזלזלים בתפילה, כי לא יוכלו להבין עוצם ערכה ואמתתה.

נח.

ריו"ח ור"א דאמרי תרוייהו כיון שנצטרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום. גם בזה יש יחס לענין האמור למעלה, להבין יקרת ערך התפילה שנראית זרה מאד. אבל כשיבחן גודל התכלית של מציאות הבחירה, לא יפלא בעינינו כל העצות הגדולות שהמציא האדון ית', כדי לתן לה מעמד לטובה. והתפילה היא עמוד גדול להטיב את הבחירה האנושית, ע"כ אנו צריכים להסתכל תכלית הבחירה, ואנו יודעים כי השלמות של הבחירה היא שיזכו הנבראים להיות שלמים בעמל כפיהם ולא ע"י נהמא דכיסופא, והרי אנו מרגישים פחיתות נהמא דכיסופא וחסרונו, שכיון שנצטרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום, והוא מפני ההרגשה הפנימית שהדבר הזה של להנות מזולתו הוא נגד שלמות המציאות והשלמות היא להיות לעי ואכיל, נהנה מעמל נפשו, ע"כ דרוש כונניות רבות לקיים ענין הבחירה ולפנותה לטובה, כדי שיבאו בני"א לתכליתם הנשגב.

נז.

ר"א ור"א אמרי כאילו נדון בשני דינין אש ומים, שנאמר הרכבת אנוש לראשינו באנו באש ובמים. אש, היא רומזת לדין וגבורה, ומים לחסד. והנה אפשר להיות ענוש מגבורה ודין, והוא פשוט. אמנם אפשר ג"כ להענש מחסד, כשא"י לקבלו. ע"כ הנצרך לבריות הוא נענש מצד הגבורה, מפני שמתנתם מועטת. ואם לא יהי' זימון לאדם דרכים לשבע מיגיעו בחסד ד', לא יוכל למצא מחסוריו הרבים גם מצד החסד, כי גם בהרבותם לתן לו ירבה כלימתו ומוסר כליותיו. הרי הוא נידון בין מצד האש של הגבורה ומניעת ההשפעה, בין מצד המים של השפע והנתינה, שיש בזה צער של בושת, הקשה כשפיכות דמים ויותר, כדחז"ל מוטב שישליך אדם עצמו לכבשן האש ולא ילבין פני חבירו ברבים.

ס.

אר"ח אר"ה לעולם יזהר אדם בתפילת המנחה כו' ואמרו שם אף בתפילת ערבית, ואף בתפילת שחרית. ולכאורה יפלא, שנראה מדברי המאמר שהוא בא לספר יתרון התפילה של מנחה ביחוד, וכיון שאח"כ יאמרו אף בתפילת ערבית כו', א"כ כל התפילות שוות ומאי רבותי, ואם זל עצם ערך התפילה, לא זהו הלשון להשמיענו. ונראה דכמו שיש באדם איברים כפולים שהם רק לשמירה וליתרון, אבל בהפקד אחד יסתפק בהנשאר, ויש אברים שאם יפקד א' מהם אין ממלא מקומו. והי' עולה ע"ד לאמר, שהשלוש תפילות הם בערך הכפולים, דעכ"פ משלשתן תעלה בידינו תפילה הוגנת אחת. ע"כ באו רבותינו וספרו לנו, שכל אחת מהן יש לה ערך עצמה, שבהפקדה אין חברתה ממלאה את מקומה. ונראה ששלשה ענינים מיוחדים לפעולה המוסרית של התפילה נרמזו כאן. היסוד האחד הוא כי יצר לב האדם מתגבר עליו, בהוללות ושכלות ע"י החברה הרעה, בהתערבו בעסקי העולם עם פורעי מוסר ושכחי אלה. והתפילה תחזיר את האבדה הרוחנית ע"י שפכו שיח לד', והתרוממו אל המושגים הטהורים בדעת אלקים, אז יודחו

כל טיח טפל של השקר ושחיתות הדעות. ולזאת הפינה מיוחדת תפילת המנחה, שהיא באמצע היום בתוקף העסקים הזמנים ועצם ההתערבות עם כל כתות בני"א, ומכוונת הראי' מפעולתה ע"ז מאל"י, שנענה ג"כ למטרה זו לבער הדעות הרעות מלב הרבים עובדי הבעל אז בתפילת המנחה. תפילת הערב צריכה ביחוד לרומם רוח האדם שלא ישפיל כבוד נפשו בהרהורים רעים וחטאים נגד התורה והמוסר, ע"כ מייתי קרא "תיכון תפילתי קטרת לפניך". הקטרת באה לכפר על הרהור הלב כדחז"ל, דבר שבחשאי, אע"ג דבס"פ המזבח מקדשן מסקי' דעל לשון הרע שבצינעה הקטרת מכפר, מיהו היינו ע"י מחשבת הלב, כמו שכ' "איש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם". כי כל סבות הרעות, המדיניות, באות רק בסבת התגברות אהבת עצמו בפריצת גדר המוסרי, והקטורת מעוררת לתקן דרכיו בחדרי משכיתו, כתוכן דבר שבחשאי, שהוא יסוד לקיום המעמד המוסרי. ובבוקר אז אע"פ שאין הכוחות הנפשיים חמושים ברעות, אבל הם נעדרי השלמות ע"י התגברות השינה בלילה, וצריך להעירם לסדרם במערכה קדושה שיהיו מוכנים לחשוב מחשבות רמות, בצדק ויושר, ויראת ד' ואהבתו, ע"ז מיוחדת תפילת השחר, כאמרו "בוקר תשמע קולי בקר אערך לך", אערך מערכת לבבי וכחות נפשי ואצפה כי אתה תהי' עמדי לאמץ חילי, כי הבא לטהר מסייעים אותו.

.ko

כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות כו' ואם משמחו זוכה לתורה שנתנה בחמשה קולות. משמע מי שאינו נהנה אינו נתפס באיסור, אולי מפני שכל שאינו סעודה של מצוה אין ת"ח רשאי ליהנות ממנה כגון בת ת"ח לע"ה, ועל כיו"ב אין עליו ג"כ חובת השמחה. ויחס ה' קולות, נראה דבאמת הלא כיון שנמנו וגמרו נח לו לאדם שלא נברא, לשמחה מה זו עושה וקינה מבעי לי, אלא שבאמת אין הדברים כמשמעם כד' תוס' צדיק אשריו ואשרי דורו, ובאמת י"ל שחקרו על האדם מצד תעודתו הגשמית מבלעדי שלמות התורה. אע"ג דשאר בע"ח מציאותם מצד עצמם טוב להם מהעדרם, אבל האדם זולת השלמות הרוחני שבו, נח לו שלא נברא. אך כיון שנברא לעמל פה, היא המשלמת אותו. ע"כ מי שנהנה מסעודת חתן, וחושב שבהנאות המורגשות יתכן תכלית שלמות האדם, עובר בחמשה קולות. כי באמת מילוי התאוות המורגשות אין בהם מקום לשמחה כ"א להנאה לשעתה. אבל השמחה נאותה רק לדברים הנצחים הרוחניים, כהשגת החכמה והצדק. ע"כ מי שנהנה ואינו משמחו, מורה על שפלות ערך האדם, כאילו ה"י התכלית רק ההנאה הקרובה ולא השמחה הנצחית התכליתית, והיא באה ע"י עמל פה שיש בחמשה מוצאות הדיבור. ע"כ נרמזים חמשה קולות בשמחת חתן, שסיומם ותכליתם הוא "קול אומרים הודו את ד'", שתכלית הכל יראה שישמח ד' במעשיו, בהשיגם האמתיות ע"י התורה. ע"כ בשמחו, זוכה לתורה שנתנה בחמשה קולות, שרק בהיות התורה מגמתו, וקיומה שבא ע"י התרבות בני"א חפצו, אז נכון לשמח באמת בשמחת חתן.

.סו

ר"א אמר כאילו הקריב תודה שנאמר מביאים תודה בית ד'. אמרו חז"ל שכל הקרבנות בטלין לעתיד ותודה אינה בטלה. התודה באה להודות על הטוב הבא ע"י גלגולי סבות רעות. השמחה שאחרי הפחד והסכנה, שעצם השמחה היא דבר טוב, ולא יצוייר היותה כ"א בהקדמת הרע, כמ"ש חז"ל אלולי שישבתי

בחושך לא הי' ד' אור לי. ע"כ אף שנח לו לאדם שלא נברא מצד ההרפתקאות שרבו עליו, הגשמיות והרוחניות. אבל סוף כל סוף השלמות בטוח, והכל מתוקן לסעודה. ע"כ לעתיד יראה יד ד' שהכל לטובה, וכי כל הרעות הכינו את הטוב האמיתי, לא תהי' תודה בטלה, שרק ע"פ התודה מכירים אנו את צורך הרע לשלמות הטוב, ע"כ בא בו גם חמץ, מה שא"כ בכל הקרבנות, שהחמץ מורה על הרע והקלקול. ע"כ המשמח חתן ומודה בבטחון השלמות האנושי, הוא כאילו הקריב תודה.

דס.

רנב"י אמר כאילו בנה חורבה אמת מחורבות ירושלים. הוסיף לבאר, כי כמו שהשלמות האנושי הוא מובטח, כמו כן שלמות עמנו עם ד' מובטחת היא, כי א"א זה בלא זה. כי לאור גויים נוצרנו דוקא אנו, עם ד' כרותי ברינו. א"כ המאמין בתעודת האדם ושממ בו, אע"פ שלפי המצב הנוכחי אין לשמח הרבה, מאמין ג"כ בבנין ירושלים, ומעלה עליו כאילו בנה חורבה אחת מחורבות ירושלים, שנאמר "כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה, אמר ד'".

דפ.

כל אדם שיי"ב יראת שמים דבריו נשמעים, שנאמר סוף רבר הכל נשמע את האלקים ירא, בכל מחקר יש שם ההצעות איך שבאים אל תכלית המבוקש, והמבוקש בעצמו. ועיקר הכל מה שהוא ראוי לקבל הוא רק התכלית המבוקשי ולא ההצעות. ע"כ כל החכמות המה רק הצעות לתכלית האמיתי המושג מהם, שהוא יראת שמים. ע"כ מי שיש בידו המסקנא, אע"פ שאינו עשיר כ"כ בהצעות, מ"מ דבריו נשמעים. שבטבע הנפשות יש סגולה להיות נכנעים למי שעלה בידו התכלית המושקף מכל המחקרים. וזהו פי' סוף דבר הכל נשמע, שהמסקנא היא העיקר, והיא את האלקים ירא, ע"כ דבריו נשמעים.

דג.

מאי כי זה כל האדם, אר"א כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה. ר"א בר כהנא אמר שקול זה כנגד כל העולם כולו, רשב"ע אומר כל העולם כולו לא נברא כ"א לצוות לזה. הרמב"ם במו"נ מ"אן בבקשת תכלית בנקודה אחת אל המציאות, אבל לדעתו כל נמצא נברא בעבור עצמו, שהמציאות טוב מן ההעדר. והנה אף אנו נאמר דפליגי בזה, רבותינו. ר"א ס"ל דהצדיק, האדם המוסרי בתכלית השלמות, הוא תכלית כל המציאות. ע"כ אמר כל העולם כולו לא נברא כ"א בשביל זה. וזו"ז אין להם תכלית. ר"א בר כהנא ס"ל כד' הרמב"ם, שאין לומר במציאות זה תכלית לזה. אבל ערך ודאי יש לנו להעריך שיש שם נמצאים יקרים משאריתם. ע"כ מפרש שקול זה כנגד כל העולם. ורשב"ע ס"ל דעה ממוצעת, שלא יתכן לומר תכלית בנקודה של כלל המציאות כד' הרמב"ם, אבל הוא רק שלא לומר שרק בשביל זה התכלית נברא, כ"א יש לכל נמצא ג"כ מצד עצמו תכלית. אבל מ"מ יש תכלית גבוה, שאליו נסמכו כל התכליות הקטנות ממנו. וזהו כל העולם כולו לא נברא כ"א לצוות לזה. פי' הקישור ההרמני, מפאת הקיבוץ שיש לנבראים ע"ז יש נקודה תכליתית נעלה, אע"פ שגם עצם כל מצוי מצד עצמו טוב מציאותו לעצמו, אבל הקישור הכללי נברא לצוות לזה, בדרך צוותא ליחש.

10.

היודע בחבירו שהוא רגיל לתן לו שלו' יקדים לו שלו' כו'. מוהרש"א הקשה מהא בגיטין דרב חסדא הוי מקדים שלמא לנכרים. משמע אפי' למי שאינו רגיל להקדים לו שלו', ותי' דמיירי ברגיל להקדים לו. או נכרי משום דרכי שלו'. ובי' התי' אינם נראים, דלקמן פ"בנ מפורש אמרי', ומקדים שלו' לכל אדם ואפי' נכרי בשוק, הרי מפורש כל אדם אפי' אינו רגיל, וגבי נכרי נקט אפי'. ולעד"נ דאם פוגע בחבירו, מדת חכמים היא להקדים לכל אדם. אבל אין חובה להשתדל שימצא לו כדי להקדים שלו'. וי"ל דבשוק קאי אתרוייהו הוי מקדים בשלו' כ"א ואפי' נכרי - ואשניהם אומר בשוק פי' כשיזדמנו לך, אבל ביודע בחבירו שרגיל לתן לו שלו', ישתדל למצא אותו באופן שתקדים לו שלו', והמקרא מוכיח שאמר ע"ז "בקש שלו' ורדפהו".

50.

מנין שהקב"ה מתפלל. ציור הדבר, תכלית התפלה אצלינו היא להתרוממות הנפש שתי, מוכנת להתנהג במעלה יותר רוממה משהיא מתנהגת, ע"כ פועלת התפלה ג"כ על השגת המבוקש, שבהיותו מעולה יותר, ראוי הוא למילוי חסרונו. והנה לפניו ית' אין מעצור להשפיע רב טוב, אבל צריך שיהיו המקבלים מוכנים. וכל ההנהגה המסודרת בתורה ומצות וכל מדה נכונה, היא רק להכשיר את המקבלים לקבל הטוב המתוקן להם. אמנם ביארו כאן סוד מטוב ההנהגה האלהית, ששם דרכים בהנהגתו ית' שיתעלו המקבלים להיות ראויים לקבל רב טוב יותר מכפי מדתם. ואותן הדרכים שמובילים לכך בהנהגה הכוללת, שהם דומים ממש לתכלית שאנו משיגים ע"י התפילה, ד"ז נקרא שהקב"ה מתפלל. ומתוך שהגאולה העתידה תהי' אע"פ שלא יהיו ראויים לכי. כמו שכי' "וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרועו", ע"כ נקרא ביהמ"ק העתיד, בית תפילתי לגבי הקב"ה. וזה הי' תכלית החזיון הגדול שהוא קרוב לנבואה שראה ר"י בן אלישע לפני ולפנים. אז בהיות מצב האומה הישראלית תלוי ברפיון, ומכשולות רבות גופניות ורוחניות שתו עליה, אז יוכל היות שיבוא איש לרפיון ידים ולהתיאש מתקומתם של ישראל ח"ו אם ימוד מדת ההנהגה רק לפי ערך הכנת המקבלים. ע"כ גלה סודו אל עבדו ר"י ב"א, כי יש כאן מרה עליונה הצריכה ברכה, היינו קצת הכנה, עכ"פ מצד יחידי הדור, שהם מכשירים את הכלל לקבל הרבה יותר מכפי המדה הראויה לפי הכנתם. וזאת היא הברכה שבקש ד' צבאות מר"י בן אלישע, למען תחזקנה ידיו, ויחזק ידי עמו וכל העוסקים בעבודת הקודש, לשובב יעקב לאלקי ישעו.

80.

אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך. ההנהגה האלהית העמידהכל העניינים הנמצאים, החמריים והרוחניים ופעולותיהם, הכל בחכמה נפלאה, באופן משיג תכליתן, שהוא להיות מחזק את התכלית המוסרי שהוא פרי של המציאות. והנה חקק השי"ת שתועיל תפילה, מפני התכלית המוסרי היוצא מהתפילה, לרומם את הנפש ולסור מרע. וכן חקק שברכה תהי' דבר המועיל, כדי שישתדלו הבריות לחיות בשלו' ואהבה, ויהיו ראויים זה מזה לברכה. ע"כ לא תהי' ברכת הדיוט קלה בעיניך, שאין

הברכה מועלת רק מצד ערכו הפרטי של המברך, כ"א חק כללי הוא מצד שלמות כלל המציאות, ביחוש המוסרי. אמנם מובן הדבר בהיות שהצורך הביא לחק כלל זה במציאות, יהי ודאי יתרון פרטי בין האישים, ואין להעריך ערך ברכת הדיוט לברכת אדם גדול וצדיק.

.60

מנין שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו, שנאמר פני ילכו והניחותי לך, א"ל הקב"ה למשה המתן עד שיעברו פנים של זעם ואניח לך. הורנו, שכל המדות שחקק השי"ת בטבע האדם ונפשו, אין בהם אחת שתהי רעה בהחלט, עד שהיתה טובה לנפש בהיותה נעדרת. כי הפועל הטוב פעל הכל לטוב, רק צריך שישתמש בכל אחת כשעתה וכמדתה. מזה יצא שאין לדחוק, אפי' המדה הרעה, יותר מדאי, באופן שלא לתן לה שום מקום. כ"א מקומה המצומצם ראוי לתן לה, ולהשתדל לתקנה. ע"כ בשעת כעסו אין מרצין לו לאדם, שהאדם השלם ג"כ אפשר שיכעוס. ע"כ צריכה מדת הכעס להמצא, וראוי להרצות מיד, אבל לאמר שלא יהי אל הכעס שום מקום, מורה כאילו כח נברא בנפש להרע, זה לא ניתן להאמר, (ודברי החסיד במס"י פי י"א, שכתב שמעלת הנקי המעולה היא שלא יעשה הכעס מעולם רושם בו כלל, צ"ע לע"ד). ומכוון כפי מדת השלמות הראוי להאדם המעלה, יסד המנהיג העליון ית' בהנהגתו הכללית, שישנם כוחות שתכליתם דומה בכלל הבריאה כתכלית הכעס באדם. ואם שאפשר לכובשם ע"י תפילת צדיקים וזכיות, אבל ראוי להניח להם איזה מקום, כי מעשה ד' הכל נברא לתכלית טוב. ע"כ אמר המתן עד שיעברו פנים של זעם, ויפעלו פעולתם באיזה ערך עכ"פ, כי לא לריק נמצאו, ואניח לך. ובהיות המקום הניתן לכעס בהתעוררות האדם המעולה הוא מעט מן המעט, כמו כן ההנחה בהנהגה הכוללת מצד עצמה, בהיותה מתנהגת כראוי בלא יתרון קלקולים אינם טבעיים, היא ג"כ רק חלק מועט וקטן, מכונה בערך רגע, "כי רגע באפו", וחסד אל כל היום. והנה בנוהג שבעולם, האדם השלם ראוי לו להשתמש בכעסו רק בזמן הראוי לזה מאד, שזהו מעט במציאות. וכן בהנהגה העליונה, הכוחות המוכנים להרע, שהם לאותו התכלית עצמו שעליו נבנה יסוד הכעס באדם, הם מעט מן המעט נגד הכוחות וסיבות הטובות, כמו שהאריך הרמב"ם ע"ז במו"נ ח"ג שהרע הוא המעט מן המעט והמציאות בכללו הוא טוב. וחז"ל הוסיפו שגם המועט ההוא הוא לתכלית טוב. וקראוהו רגע שהקב"ה כועס בה. והנה מי שהוא חכם גדול, אם הי' חסיד, ישתמש בחכמתו איך להיטיב ולהרבות פעולות הכוחות הטובים. אמנם אם יהי איש רשע שנפשו איותה רע, יועיל בחכמתו להרע ולהרחיב חוג הכוחות הרעים, ובלעם הרשע הוא דמות הדעת המשולל מתכלית מוסרי, כ"א כולו פונה להרע, הוא בהיותו יודע ומשקיף על המציאות כולו, ויודע ג"כ ההכנות שיש בו להרע, השתדל להרחיב הענינים הרעים, וזהו לכוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה. אמנם אם הי' אז מצב ישראל לפי הדרך הרגיל, אז הי' יכול להשתמש בחכמתו להשחית מאד, אבל הנהגת דור המדבר שהיתה באור פני מלך עליון ית', בניסים ונפלאות וגילויי שכינה, לא הי' יכול להשתמש בכוחות הרע שבמציאות להרע להם. ע"כ בקש דרכים רחוקים להשחית תחילה המצב המוסרי ע"י בנות מואב. ויפה המליצו חז"ל שכל אותן הימים לא זעם ד', שלא מצאה ידיו של אותו רשע למצא כח רע שיכול לפגע בישראל אז לפי מצבם הנעלה. והנה סבות הרעות שבעולם שחלות על המין האנושי כבר ביאר הרמב"ם שעקרם המה מסבת שיטוף החומר בתאות רעות, שמזה מתהוים החלאים, והם ג"כ סבת הבורות ועניות הדעת ורוב הרעות. והנה בע"ח שאין להם דעת מתנהגים ע"פ דרך הטבע ומצוללים מאלה הרעות ע"פ הרוב, אבל האדם מפני שיש לו דעת אין הטבע עוזרו, כי הוא ראוי להנהיג עצמו עפ"י דעתו הנכונה. והנה בבע"ח מצינו אלה שתי החזיונות בתרנגול, הוא מצויין בדעת, שע"ז אנו מברכים : "שנתן לשכוי בינה

להבחין בין יום לבין לילה" ועם זה הוא משותף בתאווה ונותן לנשים חילו. ע"כ ציירו מקור הרעות שיוצאות ממי שיש לו כשרון דעת והוא משים עצמו כבהמה בהנהגתו וע"ז הוא אובד הודו וכחו החמרי והמוסרי. [כד] כי חוורא כרבלתא דתרנגולא וקאי אחד כרעא, הוא נוטה הרבה לצד התאווה שבו ולא לצד הדעת, ומשותף בה עד שאובד הודו, וחיוורא כרבלתא בלא שורייקי סומקי, מזה תולדנה הרעות, והכוחות הכלליים מתחלשים, ע"י הנהגה המקולקלת, וע"ז באים רעות חומריות ומוסריות. ויש עוד מקור לרעות מצד השכל המשובש שלא השלים חוקו, שמהם תולדנה המלחמות הכוללות הממיתות, וזהו בשעה שהחמה זורחת והמלכים מניחים כתריהן בראשיהם ומשתחווים לחמה, שיבוש הדעות השולט בעולם הוא גורם כל הרעות המוסריות הכלליות והחמריות, כמו שביאר הרמב"ם. ע"כ כשתמלא הארץ דעה את ד' אז "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי". ובהשגת האמת יתבטלו ג"כ המלחמות ותחדלנה הרעות היוצאות מהם.

צ.

יפה מרדות אחת בלבן של אדם יותר מכמה מלקיות. כאן הורונו חז"ל נועם דרך החינוך, כי לא במהלומות יחונך האדם כ"א בדרכי נועם. והיראה האמיתית היא יראת הרוממות הבאה מצירוף האהבה הנאמנה. ועד הזמנים האחרונים לא ירדו חכמי הפדגוגיא לזה, והי' דרך חינוכם רק במקל חובלים, ער הימים האלו שהנסיונות הרבות הוכיחו להשכיל את אשר הורו לנו חז"ל רוח קדשם.

צא.

ר"ל אומר יותר ממאה מלקיות, שנאמר תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה. נואה שהוסיף על דברי רבי יוחנן הקודמים, שאמר יותר מכמה מלקיות, דיש שני ענינים בחינוך המוסרי, יש חינוך תמידי להרגיל את האדם במעשים טובים ובמדות טובות. ויש חינוך פתאומי, מקרי, בשעה שמזדמן שסר מדרך הישר ונחוץ להוכיחו. והנה רבי יוחנן אמר יותר מכמה מלקיות, הכונה שהוא טוב להשתדל שתהי' ההדרכה המוסרית באה במחונך מצר שכלו והכרתו בתמידות יותר מאלו נכהו וע"ז נחנכהו לסור מרע בכלל וללכת בדרך טובים. ור"ל אמר יותר ממאה מלקיות, הכונה אפי' בשעת החינוך המקרי, כי השחית דרכו בחטא ופשע חמור שראוי ללקות מאה מלקיות. האופן היותר גדול במוכים בעד פשעם לפי הנהגה מדרך החינוך גם ע"ז יפה המרדות השכלית, כי הניצוץ השכלי שבאדם יאיר גם מחשכי לב אותם שכבר העוו דרכם. רק החובה להעלותם במעלת נבונים, שיהיו ראויים להכיר ערך המרדות שבלב.

צב.

שלשה דברים בקש משה רבינו מלפני הקב"ה, בקש שתשרה שכינה על ישראל כו', שלא תשרה שכינה על אומות העולם כו'. אין בקשה זו משום צרות עין חלילה, אבל טובת מין האנושי. כי הנה הדרכת ישראל ע"פ התורה ומצותי היא הדרכה נפלאה שהרבה זמנים צריך המין האנושי להתקדם עד שיהי' ראוי לה. כי התכנית המוסרית של תורתנו הקדושה היא גבוהה מאד, ע"כ לסוף הימים, כשתמלא הארץ דעה את ד', ישובו הכל לשאוב מבארן של ישראל. אמנם אפשר הי' שתחול השפעה אלקית על איזה אומה להדריכה

לפי מצבה, אבל אז יאבד העולם מרכזו ולא יהי' כח המושך אל פסגת השלמות האנושי האצור בתורת ישראל. ע"כ בקש שלא תשרה שכינה כ"א על ישראל, כדי שיהי' רק עם ישראל מרכז של שלמות העולם, ויגרום דבר זה שתי טובות, האחת שיתרכז העולם כולו במרכז אחד המביא לידי שלום ואחדות המין האנושי באהבה. והשני כי יזכו הכל למעלת ההצלחה הגבוהה שהיא נתונה באוצר תורת חיים של ישראל.

צ"ד.

מפני מה יש צדיק וטוב לו, צדיק ורע לו, רשע וטוב לו רשע ורע לו כו' צדיק וטוב לו צדיק גמור, צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור כו'. נראה מדלא חזר לגמרי ממה שאמר לעיל צדיק וטוב לו צדיק בצדיק, כי המעשים הטובים והרעים מתחלקים לב' חלקים, מהם בחיריים לגמרי ומהם מוטבעים. והמוטבעים אע"פ שאפשר לשנותם ע"י בחירה, מכל מקום על פי רוב נמשך האדם אחריהם. על כן צדיק בן צדיק המעשים המוטבעים בו הם לשבת, על כן אינו צריך להיות נצרף בכור יסורין, כי טבעו נוטה לטוב והוא על פי רוב צדיק גמור, על כן טוב לו. וצדיק בן רשע, טבעו אינו הגון, אע"פ שכובש יצרו, על כן צריך הוא צירוף יסורין ואז יוציא מן הכח אל הפועל רצונו הטוב, על כרע לו והוא צדיק שאינו גמור, כי הוא כובש עפ"ר לא מעולה. רשע וטוב לו, טבעו הגון וטוב ומועיל לבריות מפאת היותו בן צדיק. וזו הערה גדולה, כי אם אנו רואים רשעים שנתקלקלו הרבה בחלק המוסרי שבין האדם לקונו והמה מטיבי לכת בחלק המוסרי שבין אדם לחבירו, הוא רק מפני שכבר הורישו אותם הוריהם נטיות מוסריות יפות, ע"כ המה מחזיקים בטבעם ומפני שהוא מועיל בישובו של עולם להיטיב לזולתו וע"י מצבו הטוב לא יוסיף אשמה, על כן טוב לו. ורשע ורע לו, רשע בן רשע, הוא על פי רוב רשע גמור, כי גם טבעו נתקלקל ואם יהיה מצבו איתן ירבה השחתה בעולם.

צ"ה.

ופליגא דר"מ, דאמר ר"מ שתיים נתנו לו ואחת לא נתנו לו כו' וחנותי את אשר אחון אע"פ שאינו הגון כו'. האדם אם שהוא בחירי, בכל זאת בחירתו מוגדרת מאד והוא בחירי בחלקיו אבל יסובבוהו מקרים רבים שמעמידים אותו בחלק בחירה מיוחד, ע"כ אין כל המעשים הרעים ראויים להיות מדותם ע"פ בחירה גמורה, ואי אפשר להמסר יחש המשפט האמיתי כ"א לבורא הכל שהוא יודע תכונת כל הדרכים גם מה שהוא למעלה מחק חופש הבחירה. ע"כ "וחנותי את אשר אחון" אע"פ שאינו הגון כפי מה שנוכל אנו לראות, אבל אין אנו יודעים גבול הבחירה עד כמה הגיע. ונראה דרבי מאיר דס"ל שאין הבחירה החלטית, לשיטתו אזיל משום הכי להיות מדייק בשמאי, אע"פ שהשם נתן לאדם קודם זמן הגיעו לבחירה. משום דסבירא ליה דלפעמים מעשים טובים ורעים נצמחים מסיבות מקיפות את חוג הבחירה והבחירה ברורה רק בפרטי מעשים, ואין לטעות שאין בחירת האדם שלטת על מעשיו, כי בהתגברו ביתר אומץ לעולם ינצח. אבל יש הכרחיים שהם גלויים רק לפני יוצר בראשית ית' שעל פיהם משתנה משקל העונש הרבה וכן השכר.

צ"ו.

ויאמר לא תוכל לראות את פני, תנא משמיה דר"י בן קרחא, א"ל הקב"ה למשה כשרציתי לא רצית כו', ופליגא דרשב"י אר"י, בשכר ג' זכה לג', בשכר ויסתר משה פניו זכה לקלסתר פנים כו'. נראה דפליגי על מרכז השלמות האנושי אם הוא השכל, כדעת הרמב"ם שיחס הכל אל הידיעה. או המוסר והעבודה כדעת חובת הלבבות. דלריב"ק פסגת האושר היא ההשכלה בידיעת האלהות, ע"כ נחשב לקיצור וחסרון מיעוט הרצון לדרוש במופלא, למשה רבינו ע"ה. ורשב"י ס"ל כי התכלית של כל הידיעות היא ההנהגה המוסרית הנובעת משלמות הידיעה. ע"כ מיעוט הידיעה בשעה שהיא מרבה תוכן ההרחבה של ההנהגה המוסרית ראוי לעולם להדרש לשבת, ע"כ בשכר ויסתר פניו זכה לקלסתר פנים.

18.

והסירותי את כפי וראית את אחורי, מלמד שהראהו הקב"ה למשה קשר של תפילין. בהשגות המופשטות, ביחוד באלהות, ישנם שני דרכי עיון, האחת, האמיתית מצד עצמה, כמו בכל מחקר חושי. והשנית, האמת כפי ערכה אל שכל המשיג. והנה באמת התורה כולה נערכת כפי ערך שכל המשיג כפי המקבל, כי כל הטוב המוסרי נובע רק מהשגת זאת האמת, והאמת המופשטת שלא לפי ערך השגת השכל אין זה בגדר השגה, ועל זה נאמר "כי לא יראני האדם וחי". ע"כ כיון בזה התפילין למשל, בהם נאמרים דברי בינה, דברי אלקים חיים, אבל אין להם יחש אל האדם, מי מקשרם אל האדם שיפעלו עליו - הקשר של תפילין. כך ההשגה המופשטת נקראת בשם תפילין, טוטפת. וההשגה המגעת לשכל [נקראת] קשר של תפילין. ויותר יש להעמיק כי ההשגות המופשטות ודאי יש ערך ידוע לאמתתן מצד עצמן עם אמתתן ביחש המקבל, ומעלת השגת משה רבינו ע"ה, הי' שהודיעהו השי"ת גם אות היחש והקישור שיש באלו ההשגות ואיך הם נערכים זה אל זה, אבל עצם ההשגה המופשטת לא נתנה להשגה, וזהו "ופני לא יראו".

58.

מיום שברא הקב"ה את עולמו לא הי' אדם שקרא להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון כו'. יחש האדון אל העבד הוא שישמע העבד בקולו ויעשה רצונו להשלים את העבודה שהי' ראוי להעשות מהאדון. והנה הראשונים שבבני"א לא יכלו להבין איך תיחש שלמות ההנהגה המוסרית אל הבורא יתעלה הנעלה מכל מקרה ותאר. אבל לא השכילו, כיון שעצם הבריאה והשלמתה ודאי הוא מיסוד ההנהגה האלהית; אי"כ אין לנו השלמה יותר נאה בבריאה כהשלמת האדם בכל כוחותיו אל שלמות המעשים המדות והמושכלות. וכיון שהאדם חפשי ברצונו אי"כ הדרך המכריע אותו להמשך אל השלמות הוא רצון הבורא שחפץ בשלמות יצוריו, ע"כ כל המכשירין את ההשלמה המוסרית אי"א שיהיו חסרים בחק הבורא השלם. עובדי ע"ז שלא השכילו זה, בראותם שע"כ צריך להיות במציאות יחש מכריח מוסרי ומזה צמחו אצלם מיני עבודה זרה שונים, להמציא רוחנים חלקיים שיש להם יחש לענינים המוסרים שבנויים ע"פ מקרים רבים מתחלפים, עד שבא אברהם וקראו להקב"ה אדון והודיע לכל באי עולם שהבורא היחיד ברצונו הכללי בהמצאת הברואים והשלמתם, נכלל בזה כל ההשגחה הפרטית על כל ארחות המוסריות הכלליות והפרטיות ופרטי פרטיות, שהמה סיבות אמיתיות להשלמת הבריאה, וביחוד המרכזי שבה שהוא האדם החפשי ברצונו והשלמתו תבא ע"י הכרתו את השם יתברך בתור אדון שעליו למלא חפצו

והוא השלמתו, גם דניאל שבקש על ישועתן של ישראל אין המטרה נגמרת רק בהטבת מצב הלאומי לבדו, כ"א שע"י רוממות קרנם של ישראל תתפשט ותתרשם יותר בעולם תורתם ולימודיה, שיסודה ועקרה היא הרמת בני אדם כולם למעולה שבמצבים המוסריים וגם זה להנחיל האמתיות, ולא ככל הגוים שלא יכלו להוריש לבניהם יסודי המוסר כ"א ע"פ חיפוי דברים של שקר מעניני ע"ז, וזהו "למען אדני" למען אברהם שקראך אדון ותכלית מגמתו שתצא ע"י תשועתן של ישראל.

צח.

מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שהודה להקב"ה עד שבאה לאה והודתו שנאמר הפעם אודה את ד'. יש הפרש בין ברכה להודאה, הברכה תאמר ג"כ על כל דבר טוב שבא מסבה מיוחדת אע"פ שלא נעשה בכונה מכוונת לזאת, כמו "ברוך שזה ילד ברוך שזה גדל", אמנם ההודאה תבא דוקא על טובה הבאה מרצון חפשי שאפשר להטיב ולחדול. ע"כ עד לאה לא היה אדם שטרח להודיע, שעם היותו ית' הסבה האמתית לכל אין הדברים נמשכים ממנו בדרך חיוב, כדעת פלוסופים אחדים, כ"א ברצון חפשי שראוי להודאה. ואל תדחה הדבר לומר שאם ימשך הכל אחר החיוב הלא אין מקום לעבודה ושכר ועונש, א"כ דבר זה כבר למדו האבות שבאמת אין הדבר כן, כי אפשר שהשי"ת משפיע כל הטובות והמציאות כולו לכל פרטיו בהשגחה נפלאה עד שגם סדרי השלמות האנושי שהוא בכלל המציאות נמשך ממנו. וכיון שלהשלמת האדם צריך שיהי' עובד עבודת הקודש לרומם נפשו ולתקן מדותיו, ע"כ נמשך משלמותו ית' שמי שהוא צדיק ימשך לו השלמות וההצלחה האמתית וכיו"ב הכל אפשר ג"כ ע"ד החיוב. אלא שאין האמת כן, שהרי כח ההודאה שהאדם מודה לקונו הוא אוצר בתוכו חלק גדול מן המוסריות ורוממות מעלת נפש האדם ולא יתכן שיחסר מן המציאות. וזה השלמות אי אפשר להיות נמצא כ"א בהיות ההנהגה נמשכת מחפשיות הרצון בלא שום חיוב והכרח. ע"כ באה לאה והודתו, להוריע הדעה האמתית הזאת וע"ז היסוד נבנה חובת קרבן תודה שמעלתה רוממה ואינה בטלה גם לעתיד לבא כדחז"ל. והבן בדבר שאפי' התפילה יכולה להיות גם בהיות המשכה האלהית ע"ד החיוב, כי כיון שהאדם משתלם ע"י תפילתו לקונו מחויב הוא מן השלמות האלהי שתמצא התפילה ערך ותשיג ג"כ מטרתה ולא ימנע מהמציאות כל הדברים המכשירים ומרוממים את ערך התפילה. אבל ההודאה, זה השלמות הי' חסר בהכרח, אם לא הדעה האמתית שההנהגה האלהית הוא באין חיוב ה"א ברצונו ית' "חיים ברצונו", ושלמות האדם שבאה לו ע"י חופש הרצון דוקא לנו לעד נאמן על יוצרו, ע"כ נמצא בתודה חמץ שמורה על הפוכי כוחות הטובים שמהם נובע חפשיות הרצון מה שא"כ אם היו הכוחות כולם מוכנים רק להיטיב.

צט.

ראובן, אמרה לאה ראו מה בין בני לבן חמי, דאילו בן חמי אע"ג דמדעתא זבני לבכירותי מה כתיב ביה : וישטום עשו את יעקב ואלו בני אע"ג דע"כ שקלי יוסף לבכירותי כו', ואפילו הכי לא אקנה ביה, ראובן הי' בכור ישראל ע"כ יש בו הוראה כללית על כלל ישראל ותכונתו בערך שאר האומות כערך ראובן הבכור נגד שאר הבנים. ע"כ התכונה הטובה להיות עובר על פשע ולעשות טוב גם למציריו נחלו ישראל לעולם. ובזה נראה ההבדל בינם ובין או"ה. או"ה מקנאים בישראל בשביל יתרונם עליהם, ומה הוא עיקר יתרונם רק במעלות הנפש שע"פ רוב באים בבחירה טובה להתנהג באורח ישרים. ע"כ הלא הם, בידיהם

הם, מוכרי בכורתם, למה הם שטופים בתאות, ע"כ לא ירוממו במעלות שכליות, וישראל עושה חיל בהיותו שם דרכיו באורח תבונות ובכ"ז "וישטום עשו". אבל אנו שאנו נרדפים מהם ולוקחים את בכורתינו בזרע, הדפו אותנו מארץ חמדה באכזריות וטחו עלינו טפל עלילות שוא. ובכל זה על מה עינינו נשואות, שיפקח השי"ת את עיני כל באי עולם ללכת בדרכי ד', לדעת את ד, ולעבדו, ואין עינינו נשואות כלל אל הנקמה, כי מה אנו חותמים בתפילתינו, רק "להפנות אליך כל רשעי ארץ יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך כו".

כ.

מנא לדשמא גרים. חכמי האמת ז"ל הורונו לדעת, כי אין מקרה גמור במציאות, ביחוד ביחש האדם ושכלו, שיחו ושיגו. ע"כ לא יפלו הדברים במקרה, וההרמוניא הכללית מקפת את העבר ההוה והעתיד. ע"כ אע"פ שבמקרה ינתן שם לאדם, אבל אין המקרה ההוא חפשי כ"א מתאים הוא אל העתיד. ובעתים רחוקות, ביחוד באנשים רשומים שמהם תוצאות כלליות, יוכר בהכרה בולטת, ובאנשים פרטיים א"א להתבונן כ"כ בדבר. ודרכי דרשתם "מאשר שם שמות" נפלאה, כי הקלקול והחורבן אפשר לתלות לעולם במקרה, מה שא"כ השכלול והבנין. אבל כשאנו רואים שאין כאן קלקול מוחלט, כי ע"י הקלקולים היותר נוראים תצמחנה הטובות היותר גדולות, נדע אז מראש כי מפעלות ד' הנה גם השמות. וכמ"כ כשיתאים השם עם התולדות הרחוקות, עלינו לדון שהי' כאן רצון נעלם שסבב את השם לפי ההוראה העתידה, להיות גם רושם השם והוראתו לעזר, להוציא אל הפועל הכוחות הצפונים בבא עתן.

כא.

כל דיבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אפי' על תנאי לא חזר בו, כו'. להורות שאין כילות בחוקו מלהטיב לכל המוכן, רק צריך שיהי' המקבל מוכן. וכיון שיצא במקור לטובה הרי המקבל מוכן, א"כ לא יתכן שלא יתקבל הטוב ההוא. ומזה נלמד שהוא דוקא בתנאי כזה שאין חסרון מילואו גורם שינוי בהכנת המקבל, כמו נידון דהכא, של הרף ממני, דאע"ג דבטל משרע"ה את הדבר בתפילתו, אין זה גורם מיעוט הכנה לקבל הטובה, אבל התנאי של הכשר המעשים, הרי הוא תנאי עיקרי בהכנת המקבל, ודאי צריך שיוכשר לכך.

כב.

קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג כו'. יש כאן הערה פרטית וכללית. הפרטית היא שכל אדם אף שיש לו מתנגדים חיצונים אויבי נפשו ומבקשי רעתו, והכוחות הטבעיים הכלליים, מזגי האוירים ושינויי הזמנים, רבים כ"כ לענין שיכולים לפגע באדם ויקשה השמירה מהם כמו המתנגד הפנימי, היינו יצרו של אדם ותאותיו הרעות שהמה משחיתים את גופו ונפשו תמיד, ומהם צריך שמירה יתירה מפני קורבתם אל האדם. כד' חוה"לי "וכל אדם אויביו בין צלעיו". והכללית, בכלל ישראל, שיותר ממה שהרעו לנו אויבינו החיצונים, הרעו לנו אותן תרבויות רעות, הערב רב, והבאים מכחם בכל דור ודור. והם עם מיעוטם נגד המון לאומים, הם רבים באיכות מפני יכולתם לפגע ביותר, להטיל שנהא

בין ישראל לאביהם שבשמים, ע"י שחיתות של דעות רעות ומדות רעות. ע"כ הבטיחנו ית' "ואצרוף כבר סיגיד ואסירה כל בדיליך, ואח"כ יקרא לך עיר הצדק"

כז.

מומור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו. מזמור לדוד קינה לדוד מבעי לי, אמר רשב"י למה הדבר דומה לאדם שיצא עליו שט"ח, קודם שפרעו הי' עצב ואחר שפרעו הי' שמח. אף כאן דוד, כיון שא"ל הקב"ה הנני מקים עליך רעה מביתיך הי' עצב, אמר שמא עבד או ממזר דלא חייס עלי, כיון דחזא דאבשלום הוא, אמר מזמור. אמר סתם ברא דרחים על אבא. המאמר אין לו לפום ריהטא קשר. שמה שאמר משל לאדם שיצא עליו שט"ח קודם שפרעו הי' עצב כו' כבר מספיק, ולמה המשיך אח"כ אף כאן, דמשמע דוקא מפני שהי' העונש קטן יותר משהי' חושב תחילה, א"כ אינו משל לאדם שיצא עליו שט"ח אחר שפרעו, כ"א משל לאדם שמחלו לו חלק משט"ח או שחשב שיש עליו חוב גדול ונמצא קטן. ולו"מ [ולולי מסתפינא] הי' נ"ל דתיבות "אף כאן דוד", הי' נוטריקון אכ"ד, "איכא דאמרי", או הי' כתוב א"ד, והוסיף המעתיק בספרו שפי' הר"ת הוא אף דוד, תבת כאן להמתיק הענין. והם ב' תירוצים, רשב"י מתרץ משל לאדם שיצא עליו שט"ח, שאחר שפרעו הי' שמח, ואיכא דאמרי כיון שא"ל הקב"ה כו'. ואם נבא לישב בלא הגה"ה, י"ל דרשב"י הי' קשה לו ליחש לדוד המשל של אדם שיצא עליו שט"ח, דמשמע שמתוך מה שנעצב בתחילה שיצטרך לפרע מודה השמחה כשפרע. ובאמת ראוי ליחש לדוד שקבל באהבה [גזרת] המקום, ולא הי' הפרעון עליו למשא גם קודם שפרעו א"כ לא יתיחש שמחה כשפרעו. ואם מפני שקיים "אם חסד אשירה, אם משפט אשירה", היינו להודות לד', אבל לא לאמר מזמור שמורה על שמחה מורגשת, שזה לא יתכן כ"א כשנאמר קודם הפרעון הי' הדבר קשה עליו. ע"כ מפרש דבאמת גזירת המקום קיבל באהבה ולא הי' קשה לו ג"כ קודם הפרעון, באופן שישמחנו הפרעון כמסלק משאו, אלא שהי' סבור שמא עבד או ממזר, וכבר כתב בזהרנ, דבעל בחירה יוכל להרע לפעמים יותר מכפי הנגזר, אע"פ שבודאי על כל יש חשבון ומשפט, מ"מ אין מקום כ"כ לקבל באהבה, כיון שסוף סוף א"ז ההוספה מעיקר הגזירה העליונה, ע"כ כשראה שהוא אבשלו, אמר מזמור, כיון דסתם ברא חייס על אבא. א"כ כל מה שמרע לא יהי' כ"א כפי הגזירה, והגזירה הלא באהבה הוא מקבל. נמצא שרק חשש ההוספה על הגזירה העליונה ע"י הבחירה, זה גרם להיות דומה אצל דוד קודם הפרעון למשא של שט"ח שהפרעון הוא בע"כ.

כח.

מותר להתגרות ברשעים בעוה"ז. נראה, שאיסור התגרא הי' ראוי להיות מצד התעוררות מציאות הכעס, שהוא קנין מדתי בלתי הגון, אבל לעומת זה שנאת הרע הבא ע"י התגרא עם הרשעים הוא דבר נכון מצד עצמו, והוא קנין מוסרי שכלי כללי. ע"כ יותר טוב לקנות קנין שכלי הכללי של שנאת הרע, אע"פ שמתגבר עי"ז הכח הכעסני, שהוא פרטי.

כט.

איני, והא"ר יצחק אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו. אע"ג דנקיט שעה משחקת לו, מ"מ

הוא ס"ד, דלאו דוקא. כי מצד שנאת הרע, הי' ראוי לומר שרשע שהשעה משחקת, שיש לחוש להמשך אחריו מפני הצלחתו, יש יותר מקום לומר שהיא מצוה להגביר שנאת הרע, ואם בזה אסור, הי' באין משחקת לו השעה, מטעמא שלא יגביר על עצמו מדת הכעס.

כ.ו.

ואי בעית אימא שעה משחקת לו שאני. פי' דיש מקום לומר שיש תיקון עולם בהצלחתו, כיון שפסקו לו גדולה והצלחה מהשמים הרי יש דבר טוב שע"כ יצא מהצלחתו, ע"כ אין ראוי לעמוד נגד הצלחתו אפי' להדאיבו בתגרא. א"כ חוץ מה שיש לתוש למכשול הניצוח למי שמתגרה בו, אין הדבר נכון מצד עצמו. וזה הוא חידוש של האיבעית אימא נגד תי' קמא, דלא נקיט כ"א מצד ההצלחה המיוחסת לו.

כ.ז.

גדולה שמושה של תורה יותר מלימודה. אין השלמות הבא מידיעת התורה נגמר באדם כ"א כשיחקק בלבבו גודל ערכה ורוממות כבודה. ע"כ כ' תוס' ריש מגילה דכבוד תורה דיחיד חמור אפי' מת"ת דרבים, רהכבוד הנודע בלב אל התורה היא ידיעה שלמה מצורף לכל הידיעות ומעטרת אותם. וזה ההרגש א"א לבא בלב, כ"א בפועל ע"י השימוש המעשי של ת"ח, שמשים עליו מורא רבו כמורא שמים, ומתחזקת ההכרה ע"י הפעולות. נוסף לזה הורה כאן, שהתורה בהיותה תורת חיים, עיקר פרי' הוא לדעת איך להתנהג בחיים ע"פ דרכה וערכה. ויען שתכונת המעלה של איש קדוש הדבק בתורה, א"א להתבאר בפה וכש"כ בכתב, כ"א עין הרואה הליכותיו בקודש היא תשכיל ערך הפעולה שהתורה פועלת על גדולי המעלה הדבקים באהבתה. ע"כ גדולה שימושה, שאז בעיניו יראה את הליכות הקודש של הרב, הנעלה יותר מלימודה.

כ.ח.

איזהו עת רצון בשעה שהציבור מתפללים. ביארנו כבר, שיסוד התפילה, ועיקר הטעם שחקקה החכמה האלהית שתועיל להשלמת בקשת האדם וצרכיו, הוא מפני שהיא מועילה מאד להטהבה המוסרית של האדם, לרומם נפשו ולישב דעתו, לחזק כוחותיו הרוחניים. ובכלל עיקר הדאגה המוסרית שיהי' האדם מונהג בה, לא היתה כלל גדולה כ"כ בערכה אם הי' האדם יחיד ומתבודד. כי היסוד המוסרי הוא מפני שהאדם משותף אל זולתו מבני האדם בהוה ובעתיד, בחיי ביתו ומשפחתו, ובכלל החיים החברותיים שלו. ע"כ צריך שתכה המוסריות שורש גדול בלבבו, שלא יזיק את זולתו בנטותו לחפצי עצמו יותר מדאי. ע"כ עיקר התפילה ותכליתה הוא רק מפני הקיבוץ הציבורי, כי להשלמת האדם בשלמות עצמו, להקנות לו מושכלות אמתיות, היתה די' התורה מבלעדי התפילה אבל החיים המוסריים שהם נחוצים לחיי החברה, נפעלים ע"י התפילה. נמצא שתפילת רבים היא התפילה העיקרית, שגם תפילת יחיד תתן פרי' ותועלתה רק בהיותו אח"כ מתחבר עם הציבור. ע"כ עיקר העת רצון וקירוב התכלית של התפילה, וממילא יתרון פעולתה, הוא בשעה שהציבור מתפללים, שאין הקב"ה מואס בתפילתם של רבים. תפילת יחיד, אם לא תהי' מגמתו כ"א חפצו ותאות לבו, מאין פנות אל אחיו ועניי עמו הנתונים בצרה, אפשר שתמאס,

כי היא רחוקה ממטרתה האמיתית. אבל תפילת רבים, שכ"א חפץ בהטבת הציבור, הרי תועלת החיים המוסריים קרובה מאד, ואין הקב"ה מואס בתפילתו, כי ההכנות המוסריות הם הצעות לדעת ולהוקיר יקרת ערך הרבים, שבכללם ימצאו מקום כל חיי השלמות של האדם המעולה.

60.

כל העוסק בתורה ובגמ"ח ומתפלל עם הציבור, אמר הקב"ה מעלה אני עליו כאילו פדאני לי ולבני מבין אוה"ע. יש השלמת האדם לעצמו, בידיעת האמת, והשלמת זולתו ע"י עשיית הטוב וחסד. אך כ"ז לא יספיק לאדם, כל זמן שלא ישכיל שתעודת האדם לא תגמר לעולם, כ"א בצירופו אל הכלל. אמנם מי שיעסוק בעניני הכלל, עליו לשום לב כי א"א להיות הכלל מוצלח, כ"א כשיהי' פרטיו מוצלחים. וא"א להפרטים שיהיו מוצלחים זה מזה, כ"א בהיות כל אחד שוקד ג"כ על שלמותו הפרטי. והנה האחדות הזאת היא יסודן של ישראל, "מי כעמדך ישראל גוי אחד", ע"י ש"די אלקינו הוא אחד". אוה"ע אינם ראויים להכרת האחדות הזאת, איך שכל השלמות הנחמד איננו כ"א שלמות הכלל, וזה ראוי לרדוף. קיבוציהם הכללים אינם כ"א מפני שא"א להצליח את הפרט, רק כשיתגבר הכלל על כל מכשול שאפשר לבא. אבל מגמת כ"א היא רק טובתו הפרטית. ע"כ הם נפשות רבות לגבי עשוי. והנה כ"ז שבעוה"ר לא נגמרה שלמות זאת האחדות אצלנו, אנו כבושים בגולה, ואין השלמות הפרטית באה לתכליתה, יממילא ג"כ השלמות הכללית חסרה. ע"כ אמר שהעוסק בתורה, להשלמת עצמו האמיתית, ובגמ"ח להשלמת זולתו, ומתפלל עם הציבור, להרשים לעצמו שתכלית השלמות הפרטית היא רק שלמות הכלל, אמר הקב"ה מעלה אני עליו כאילו פדאני לי, השלמות הכללי מצד עצמו מיוחסת לשמו ית'. ולבני, נגד השלמות הפרטית הנובעת ממקור הטהור של שלמות הכלל, ברוממות מעלתה, כשהיא שמה תכליתה רק לראות איך הכלל כולו מוצלח ועומד במעלה רוממה, מושג האלהות שבאוה"ע אי אפשר שיהי' לכל היותר כ"א להועיל לשלמות הפרטי. כי השלמות הכללי, א"א להיות כ"א ע"י מציאות אומה מרכזית, שתאחד כל באי עולם באור דעת את ד', והמיוחדת בזה היא ישראל, ומצירוף כל המעשים הטובים הפרטיים יבא התכלית הכללי. בשימת לב הפרטי, לזה.

3.

אר"ל מי שיש לו ביהכ"נ בעירו ואינו נכנס שם להתפלל נקרא שכן רע שנאמר על כל שכני הרעים הנוגעים בנחלה כו'. מי שאינו הולך לביהכ"נ, יכול לסבוב בדעתו שאינו עושה רעה מוסרית כ"א לעצמו ולא לזולתו בשב ואל תעשה שלו. ובאמת הדבר טעות, כי אין לך שוא"ת כזה, שמכריז בפומבי שאין לו חלק בעדת ישראל ובעבודתם את ד', כזה. ע"כ הוא בהכרח מזיק גם את זולתו הלומדים מדרכיו להיות רחוקים מבית ד', ונעשים רחוקים ע"י מאמונה ומיראת ד'. ומביא רא"י מהמקרא, שנקראו שכנים הרעים אותן האומות שסביב א"י, ואינו פורט במקרא שם רעות שעשו, כ"א "כאשר למדו את עמי להשבע בבעלי". דע"י סמיכתם למדו מהם דרכיהם הרעים ומשו"ה נקראו שכנים הרעים. וכמ"כ מי שאינו הולך לביהכ"נ בעירו להתפלל, שמריע לכל הקהל כולו, ולא עוד אלא שגורם גלות לו ולבניו. מי שמשתתף עם הציבור בעבודת ד', כבר מקבל הוא תועלת מוסרית משבתו במקום אחד, שע"כ הוא משתתף עם כלל עדת ישראל ולומד מדרכים טובים שבהם. וכ"ז הוא רק מי שמשתתף עמהם בחיים המוסריים. אבל מי שמתרחק מביהכ"נ,

עליו אין חיי הציבור פועלים להיטיב כלל, ע"כ אין תועלת כלל, לא לנפשו ולא לאחרים בשבתו בקביעות במק"א. כי מידי תוסיף ההכרה, ילמדו זמ"ז רק הרעות. כי הטובות אינם ניכרות כ"א למי שמשים לב גם אל החיים המוסריים של הציבור. וכיון שאין השקפתו רק על החיים ההמוניים החומריים, ודאי כל מה שירבה לשבת במק"א ילמוד מדות רעות יותר, וטובות אין לו מקום ללמוד. ע"כ זאת היא תקנתו שיהי' נודד, ויחוב חובת גלות הוא ובניו שמחנכם ע"פ דרכו זה. אבל מי שמשים לבו אל מרכז החיים, שהם החלק המוסרי, שעקרו נעוץ בעבודת השי"ת, הוא יהי' כאזרח רענן, וכ"מ שיותר יתרגל עם הציבור, יראה מדותיהם הטובות וילמוד מהם להיטיב כמש"כ "שתולים בבית ד' בחצרות אלקינו יפריחו עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו, להגיד כי ישר ד' צורי ולא עולתה בו". ע"ן שכך ראוי ונכון לטובה הכללית, שהרשעים יפרחו רק כמו עשב בלא קיימא, מפני שהתאזרחם מזיקים לעצמם וזולתם. והצדיקנים] יפרחו לנצח ויהיו דשנים ורעננים, לטובתם הנצחים שלהם ושל הכלל כולו, "ואני כזית רענן בבית אלקים בטחתי בחסד אלקים לעולם ועד"

.k3

אמרו לו לר' יוחנן איכא סבי בבבל תמה ואמר למען ירבו ימיכם על האדמה כתיב אבל בחו"ל לא. אמרו לר' מקדמי ומחשכי בבי כנישתא, אמר היינו דאהני להו, כו'. אריכות החיים בכלל באה מבי סיבות. מסידור החיים המוסריים במדות טובות ובלתי שיטוף אחר תאות ומותרות, שבא רק ע"י השפעה טובה של מוסר ויראת ד'. נוסף לזה כוחות הנפש, כשהם מתגדלים ע"פ רוב מאריכים ימי החיים. ע"כ תמה ואמר אריכות ימים לישראל נאותה רק בא"י, שקדושת הארץ והחלק המוסרי הגדול הרצוף בה לעם ד', מרומם את רוחם ומחזק את כוחותיהם הנפשיים, וגורם ג"כ להדריכם בדרך ישרה בחיים המוסריים ומדות טובות. אבל בחו"ל, שהארץ גורמת טירוף הדעת ובלבול המדות, איך יתחזקו הכוחות הנפשיים ואיך יתיישרו המדות להיות מעריכים חיים מוסריים טובים המאריכים ימים, אך כדא"ל מקדמי ומחשכי בבי כנישתא, אמר היינו דאהני להו, כי רוממות הנפש והשפעת מדות טובות, ושפע חיים מוסריים נאים ראויים אל הלב ע"י היותו מדי יום בבית ד', משתתף עם הציבור בחייהם המוסריים, והיינו דאהני להו להיות להם למקדש מעט בארצות פזוריהם. ומייתי רא"י שהחכמה שממנה נובעים שלמות המדות וצדק החיים מוסיפים אריכות ימים, שנאמר "אשרי ארם שומע לי כו' לשקוד על דלתותי יום יום, לשמור מזוזות פתחיו", כי בהכניסה למקומות ששם מוצאת מקום החכמה והשלמות, בזה בהכרח מתרוממת נפשו ומתישרות מדותיו. "כי מוצא"י", כדרך מציאה בהיסח הדעת, רק ע"י הליכתו תמיד למקומות הקדושים הטובים שבהם מקדשים שם ד' יתברך, ומתרוממת ע"י מאיל"י קדושת נפשו ושלימותה, עד שמצא חיים. ויפק רצון מד', ע"י הליכותיו הישרות ושמרו חק ומשפט צדק להיות טוב עם ד' ועם אנשים.

.g3

לעולם יכנס אדם שיעור שני פתחים ואח"כ יתפלל. בא להורות, כי המתפלל בביהכ"נ, עליו לשום [לב] לבי ענינים, בתחילה להסיר מעליו סבל מחשבותיו העמוסות רק בצרכי השעה וחיי החומר בתאותיו, זהו פתח אחד. והשנית, לרומם נפשו אל הצרכים המוסריים - שהם באמת צרכי הכלל כולו. כי צרכי הכלל מתלכדים תמיד עם הצרכים המוסריים. כי חיי הכלל לא יתכנו להיות טובים רק עם הליכות צדק ויראת

ה'. ואח"כ יתפלל, שלא ישים עיקר תפילתו רק צרכי עצמו ועניני החומר. כי תכלית התפילה להתרומם [עליהם].

ג3.

ע"ז יתפלל כל חסיד אליך לעת תמצא. אר"ח לעת מצא זו אשה, שנאמר מצא אשה מצא טוב. עת מצא יתכן לפרש, על עת אחת שממנה תוצאות לגורל חייו לכל ימיו. ואין דבר כזה כ"א אשה, שאם מזמין לו ה' אשה יפה מספר ימיו כפלימי, ויוכל לעסוק כל ימיו בשלמות האמיתי. ולהיפוך ח"ו ע"י אשה רעה נעכר הוא כל ימיו בטירוף הדעת. ופחיתות של מדות רעות, כד' בן סירא "אשה רעה צרעת לבעלה".

ג3.

במערבא כי נסיב אינש איתתא אמרי לי' מצא או מוצא. יפה השכילו ליחס "מצא", לשון עבר, לאשה טובה, כי כיון שמצא אותה, כבר הוא זוכה במקחו הטוב ומי יקחנה מידו ואין הדבר תלוי אח"כ בהשתדלות שלו. אבל אשה רעה, כיון שמהדין מצוה לגרשה, אי"כ כ"ז שאינו מגרשה ברצונו, הוא גורם רעה לעצמו, והוא מוצא תמיד את המר ממות, כיון שבידו לסלק החסרון, אי"כ התמדת המציאה יאות להקרא בלשון הוה לא בלשון עבר.

ה3.

רבי נתן אומר לעת מצא זו תורה שנאמר כי מוצאי מצא חיים. יובנו הדברים יותר ע"פ דברי הרמב"ם בהקדמת ס' מו"נ, שההשגות האמיתיות, תשקפנה לאיש ואחר תעלמנה. ודומה להולך בדרך חושך וברק מאיר לו, שבשעת הברקת הברק ראוי שימצא נתיבו, ויש מי שברקים מתמידים לו תמיד, ויש שבאים לו בעתות תכופות, ויש לעתים רחוקות. אי"כ הזוכה לתורת אמת שע"ז ראוי להתפלל באמת, הוא זוכה לפעמים בשעה אחת למציאה גדולה, כדברי הרמב"ם ז"ל שיש מי שבא לו הברק פ"א בימי חייו. אי"כ ראוי להתפלל על אותה השעה המאירה לו באורה של תורה, שתהי' [מתיוחדת] אצלו, ושיוכל להנות יפה מאורה, לזכות על פיה אורחותיו, להשיג ולהגיע את התכלית שלמות האנושי, ביחוד ע"פ תורת ד'.

13.

ר"נ בר יצחק אמר לעת מצא זו מתה, שנאמר למות תוצאות. כשם שעת מצא יציין הזמן, שהיא כנקודה שממנו יצאו קוי אורה לגורל חייו בעתיד. כמו כן מסמן הדבר עת ושעה אחת, שבה ניכרת תוצאות חייו כולם, אם הם בדרך טוב ורצוי בעיני ד' או בדרכי חושך. וזה יבחן מיום המתה, כי האיש ההולך בכל ימי חייו אורח צדקה ומשרים ותם ויושר ויראת ד' מנת חלקו, עליו נאמר "ותשחק ליום אחרון". כי לא הדביק נפשו יותר מדאי בתאוות החומריות, גם תשוקת החיים הרוחניים ונועם מצויר יפה בנפשו, ע"כ לא יבהל כ"כ מיום המות ולא יכבד לו. להיפך הרשע, לו הוא יום חושך ולא אור כי כל ימי חייו הוא דבק רק בחלאת

התאות החומריות וחלאת המותרות. והוד הנפש וחמדת המוסר ואור החכמה ודעת את ד', שהיא נחם נצחי לנפשות הצריקים, הם רחוקים מכליותיו, לו יכבד מאד יום המות. ע"כ יתפלל כל חסיד תמיד, להיות הבחינה שלו, של קלות יום המות בעיניו ושלות נפשו בו, לאות על משקל נפשו כל ימי חייו, וביחוד שהוא אות ג"כ על שלמות נפשו הנצחית. ואמר רבינו יונה ז"ל בשע"תי כמה יכבד וימר יום המות למי שלא הפריד נפשו מתאות עוה"ז. וכן כ' הרמב"ם במו"נעל ערך מתת נשיקה שהיא ההתעצמות בחיי עד, הבא מאהבת החכמה והטוב, שהיא נועם ד'. והנה המדרגות בקלות יום המות וכבדו, רבות לפי ערך התחלפות החיים המוסריים בהאדם לפי מדרגותיו. ע"כ נעמה מאד מליצתם שגימי "תוצאות" יש מיני מתה.

.53

קשה שבכולם אסכרה, היא באה ע"פ רוב להרשעים הגמורים, כדחז"לי על לה"ר, וכיו"ב. והכונה היא על היסורין הפנימיים, בלהות שאול וביעותי אלה הבאים לרשע במותו, כאמרם שדומה כחיזרא בגבבא דעמרא דלאחורי נשרא. וא"ד כפיטורי בפי ושט. ב' הלשונות המה שני ציורים לשתי מדרגות רשעים. ישנם רשעים שבהחלש כוחותיהם הגופניים, המה רוצים יותר להתחזק בחיים החומריים, ובראותם שכוחותיהם אפסו ואין להם מנוס אחר ונחם, הם נעשים ע"ז יותר דבקים באהבת הגוף ותאוותיו מזמן שהי' בידם טובם המדומה, ע"כ הוא דומה כחיזרא בגבבא דעמרא דלאחורי נשרא. שעוד הנפש מתרחקת מהאור העליון ע"י יסוריהם, וגעוגועיהם אל הגוף מתרבה ביותר, וזאת הרשימה פועלת על הנפש ג"כ אחרי הפרדה, ע"כ היא יורדת למטה כי לא תוכל לעלות. וא"ד כפיטורי בפי ושט. היינו עצם החיבור התמידי, שכל ימיו הדביק נפשו לגופו בתור קבע, ולא עלתה על דעתו לשום לב לדאגות קבועות וצרכים נפשיים שיבאו בהכרח בקץ ימי חיי הגוף. ע"כ הרושם של דבקות הנפש ותאוותיה אל הגוף, מצד התשוקות התמידיות שנתן מקום רק לתאוות הגוף, כאילו קישור הנפש עם הגוף הוא קבוע לעד לעולם בלא שום הפסק וביטול, ד"ז דומה לפיטורי בפי ושט שקובעים אותה ע"ד קבע, ג"כ הפירוד קשה מאד. ונגד מה שבכלות כוחו וראותו באבדן הגוף, הוא מוסיף אהבה לו מחמלתו והכמרת רחמיו, מאחר שאינו מצויר הטובה היוצאת מזה, הוא דומה כחזרא בגבבא דעמרא דלאחורא נשרא. גם יאותו המשלים, המשל דחיזרא נדמה ע"י המעשים הרעים שהמה כקוצים האוחזים בצמר גם בנגיעה קלה. כי טבע המעשים הרעים להקדיר את הנפש ולהאחיזה בחיים הבהמיים. והדמיון של פיטורי בפי ושט, הוא דומה אל הרעיונות הכלליים, שמקבלת הנפש רושם של קביעות דעת האדם הסכל, שעוה"ז היא בית מבטחו לעד. ואינו שם אל לב כ"א מה שיאות לצרכיו החומריים, אע"פ שמצד עצמם אינם רעים, אבל בהתמדתם וחסרון הרעיון הטוב שבהם, מתדבקות נפשו בחשכת גופו עד מאד, והפרידה נעשית כבדה ומדאבת. לאין שיעור. ע"כ יתפלל כל חסיד, שיעזרהו השי"ח לזכות למעולה שבמדרגות, עד שהבחינה של יום המות תעלה יפה, לקיים בו ותשחק ליום אחרו. וכדבריהם ז"ל נשיקה דמיא כמשחל ביניתא מחלבא. יש כאן הוראה על דקות הנפש, שלא התגאלה בגסות הגוף, דומה לשערה דקה, והגוף עצמו לא התעבה טבעו בהנהגות רעות, ע"כ הוא מסכים אל הרעיונות המוסריים ושמח בהנהגה האלהית.

.n3

רבי יוחנן אמר לעת מצא זו קבורה. נראה דריו"ח למד אותנו שלבד התכלית של הנחם הפנימי, שראוי לשום אל לב להיות למרכז שעל ידה יכוין אורחותיו במעגל ישר, ראוי ג"כ לצרף מה שיניח לו שם טוב בעולם, ויהי רוח הבריות נוחה הימנו עד שיקבר בכבוד והוד, לא מצד אהבתו את הכבוד בחייו ואף כי אחרי מותו, כ"א להיות זכרונו חי ברור יבא, והליכותיו הטובות יהיו לקו לבאים אחריו, ונמצא מטיב עם זולתו ג"כ אחרי בואו אל קבר, ובמתתו הוא קרוי חי. או יאמר שלעת מצא אינו כולל דוקא המקרים היותר נכבדים שבהם תלוי גורל אשרה, כ"א ראוי לשום לב ג"כ שכל המקרים קטני הערך, שכולם ילכו במשור, כדי להיות דבק עם אלהיו אשר בידו להושיע בכל עת. ומר זוטרא הוסיף לומר, שאין ההכרח מביא רק להעתיק הדאגות לעתים רחוקות ומקרים כבירים, כ"א ראוי להסתכל איך האדם צריך לרחמי שמים בכל עת בהוה, עד שגם דברים קלי ערך ביותר יוכלו להיות מונעים גדולים משלמותו האמיתית. ע"כ פי' זה בית הכסא. כי טהרת הגוף ושיווי מזגו בזה וטהרת המקום, הם הלא קלי ערך לפוס ריהטא, ומהם תוצאות גדולות לישוב דעתו של אדם והכנתו אל הטוב והישר החכמה והמשרים. ע"כ עם ההתבוננות בדברים הגדולים לא יעזוב ג"כ עניני אנושיותו ובהמיותו, שהם ג"כ מסבבים ההצלחה בהשלמתם, ומונעים אותה בחסרונם. והערת מר זוטרא גדולה מאד עד שאמרו עליה במערבא, הא דמר זוטרא עדיפא מכולהו, שישנם אנשים רבים שבהיותם עורגים אל תכלית המעלות הם שוכחים, שעכ"ז אדם המה, וצרכי האדם החומריים גם הקטנים שבהם אם לא יעמדו במכון הראוי יוכלו לקעקע את כל בנינם. ע"כ זאת היא ההערה הנפלאה הראויה לחכמי לב אשר בשכלם וטהרת לבבם במרום ימריאו, לבלתי לשכח את כל עניני גופם ג"כ. ויחד עם כל הנשגבות גם ע"ז יתפלל כל חסיד לעת מצא, שלא ימנעוהו שטף מים רבים של הטרדות, של היס הזועף, משלמותו האמיתי הנצחי.

.63

א"ל רבא לרפרם בר פפא, לימא לן מר מהני מעלי מעליותא דאמרת משמיה דרב חסדא במילי דבי כנישתא. א"ל הכי אמר ר"ח מאי דכתיב אוהב ד' שערי ציון מכל משכנות יעקב, אוהב ד' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות, והיינו דאמר ר"ח ב"א משמ"י דעולא מיום שחרב ביהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד"א של הלכה בלבד. בא להורות לנו, שנדע אל נכון עיקר התכלית של עבודת ד' שיוצא מבתי כנסיות, דהתכלית היותר נשגב בכל העבודה החוקית שכל אחד מישראל עוסק בעבודת ד', אינו נגמר בעבודה הפרטית של כל יחיד, כי חפץ ד' ית' בעולמו יוצא דוקא ע"י כלל ישראל. ע"כ יסוד העבודה הוא הדבר המאמץ את כלל ישראל בסגולתו העצמית, שכל עבודות הפרטיות המה כאברים אל הגוף הכללי הזה. והנה התיחדות ישראל בסגולתו א"א לבא בהיותנו בגלות ביחוד, ע"י ההזמנה לשעה לעבודת ד' בבית הכנסת, או אפי' במה שמתיחדים פרטים לעסוק בתורה בבית המדרש. כ"א הדבר העקרי הוא מה שמאחד את כל העם כולו, והוא במה שכל העם חי חייו הפרטים הכל ע"פ דרכה של תורה, וההלכות הפרטיות שהם מתלויים בכל ררכי החיים של האדם בחיי היחיד וחיי הציבור וחיי המשפחה, הנהגת הבית המאכלים והמלבושים, רק בזה מתאחד כל עם ד' הגוי כולו ומתגדל בסגולתו המיוחדת, להיות עם קדוש לד', חי וקיים ובא לקץ הימים לתכליתו האמיתית. אבל בעבודה פרטית לשעה, לא הי' התכלית נגמר כלל, שכבר אפשר שיתאגדו כמה אומות אחרות לעבודת ד', פרטית מיוחדת לשעת תפילה, או שעה קבועה של תורה. אבל סגולתם הפרטית של ישראל תהי' ניכרת ומצויינת רק בזה, שכל עם ד' מתנהג בכל דרכי חייהם ע"פ תורת ד', והם מתאחרים בזה בהתאחדות נפלאה, ורק בדבר הלכה שמאחד כל העם בכל דרכי חייהם, ומקשרם במעלות קדושות ומדות המצויינות של ישראל בזה בא ג"כ על מכונו

התכלית של בתי כניסות ובתי מדרשות. כי התורה והתפילה נותנים פריס להתנהג ע"פ דרכה של תורה, באהבת ד' ויראתו בכל דרכי החיים. ודרכי החיים הם הם המאחדים את כל הכלל כולו, באופן שישלם החפץ העליון הבא מכלל עם ד'. ע"כ אוהב ד' את השערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כניסות ובתי מדרשות, ועל ידי אותן השערים אנו מכירים ערך הבתי כניסות ובתי מדרשות. ויותר צריך זירוז ערך הבתי כניסות שמיוחדין לתפילה, שלא יחשבו רק כדבר מיוחד לעבודת ד', רק בשעת כניסתם בה, כ"א לתן פרי בכל יתר חלקי החיים. והנה כ"ז שהי' ביהמ"ק קיים, הי' הוא התל שהכל פונים אליו, לאחד את כלל ישראל באחדות נפלאה ובקדושה עליונה. אבל מיום שחרב ביהמ"ק אין לנו שום דבר שיאגד את הכלל, לא ע"י אגודה חיצונים כ"א אגודה פנימית חיה וקדושה, כדוגמת ביהמ"ק שנקרא בית חיינו, שהי' מאגד את כלל ישראל, לא אגד גופני בלבד, כ"א אגד רוחני מוסרי בהשתוותם בדעות ובמדות קדושות באור ד', כ"א דבר הלכה, שמקפת את כל החיים הפנימים ועושה רושם חזק ע"י ההשתוות המעשי של המנהגים הטובים וכל הליכות החיים, שזה מביא לתכלית החפץ הנשגב שיוצא מכלל ישראל כולו. ע"כ התפילה, שביארנו שעיקרה נוסדה לרומם הכח המוסרי הכללי, שהוא תכלית כל החמודות. כשם שהיא עיקרית להיות עם הציבור בשביל זאת ההכרה, כן היא ראויה להיות במקום שמחתכין שם הלכות, שהם הנה הליכות החיים לכל קהל עם ד', להשוותם יחד, לעשותם לגוי קדוש אחד בארץ, חטיבה אחת בעולם.

ק.

לעולם ידור אדם במקום רבו, שכ"ז ששמעי ב"ג קיים כו', והתניא אל ידור, לא קשיא הא דכייף לי' הא דלא כייף לי'. להועיל לאדם בהישרת דרכיו צריכים שני דברים שהם כמעט מתנגדים זה לזה בטבע האדם, האחת, היא הידיעה בכל פרטי הליכותיו, וע"ז מועיל מאד כשיש לו רב סמוך לו לשאול לו כל ספק וללכת ע"פ דרכו בכל ענין. אבל לזה מועיל מאד שירגיש בלבבו הכבוד וההדר היאות להרגיש על איש המעלה. וזו היא בכלל חובת כבוד התורה וכבוד ת"ח. אמנם להרגשת הכבוד טובה מאד העדר התדירות, כדברי הרמב"ם במו"ני על איסורי טומאה המונעים מלבא לביהמ"ק, שהוא כדי להכניס הגדולה והכבוד בלב. וכ"כ הרס"ג בסי' האמונות והדעות על מניעת התפילה בטומאה לתקנת עזרא, כדי שתכבד בעיניו התפילה בהיותה מנועה ימים. ע"כ בדכייף לי', אע"פ שיפול בטבע קצת מצויר הכבוד ע"י התמידות, עולה יתרון הידיעה הפרטית שיועילהו בכל דרכיו, ובדלא כייף לי', עליו להשתדל להסיר הסיבה למה אינו כייף, והוא מפני שנחלש אצלו הרגשת ציור הכבוד והרוממות. ע"כ לא ידור במקום רבו, כדי שראיית הפרקים הבלתי תכופים תהיינה ביראת הכבוד כראוי, ויפעלו עליו דבריו התועלת הרצויה.

ק.א.

גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מירא שמים. דאילו בנהנה מיגיע כפו כתיב יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. ואילו בירא שמים כתיב אשרי איש ירא ד' ואילו וטוב לך לא כתיב. ההרגשה המעולה של נהנה מיגיע כפו ו;יא היותר שלמה וטובה של כל ההרגשות המוסריות שבאדם. כי בהיות חקוק בטבעו של אדם ההרגשה הטובה, שכיון שהוא חפשי בפעולותיו ויכול ע"י חריצותו להשתלם בעצמו בכל עניניו, אין מהראוי שישב בחיבוק ידים ויחפוף שאחרים יעשו עבורו. וגם על ההשגחה האלקית ראוי שיקבע בנפשו שלא יאתה להיות סומך כ"א במה שאין ירו מגעת להשתדל בעצמו. כי כל מה שידו מגעת, זוהי השלמות

שהשפיעה ההשגחה האלהית לתן לו כח לעשות חילי, כדי שיהי' בידו טובו. הכח המוסרי הזה יוביל את האדם אל רוממות מעלתו, כי ישתוקק ג"כ להשתלם בתורה בחכמה ובמעשים טובים, הכל כדי להיות נהנה מיגיעו, ולא יצטרך להיות מהניזונים בצדקה, ותדריכהו למעלות רמות יותר מההרגשה של יראת שמים המופשטת, שאף שתמריצהו לאחוז בעבודה, אבל יוכל להסתפק כמה פעמים במיעוט השתדלות, ולצאת ידי חובותיו ברעיונות טובים וקדושים הממלאים לבבו. ובאמת עיקר נועם העוה"ב הוא ההנאה מיגיע כפו, שזוהי השלמות האמיתית והטובה השלמה שידועה באמתתה ליוצרה, אע"פ שהאדם אינו מרגיש אותה בשלמותה. ע"כ ביראת שמים נאמר "אשרי איש ירא ד'", שהאושר הוא דבר מורגש בנועמו, כשלמות יראת ד' היא דבר שיוכל האדם להרגיש נועמה ויקרתה. אבל היתרון של נהנה מיגיע כפו, של השלמות האמיתי שהוא משלים עצמו, זהו הטוב האמיתי, שהוא טוב מצד שהוא מסכים להיושר העליון של החכמה האלהית. ע"כ זוהי באמת טובת עוה"ב, ששם מכירים מה היא הטובה האמיתית. ע"כ מהות הטובה שנמשכת מצד יראת שמים היא הטובה של העונג המורגש, שאע"פ שהיא בתכלית המעלה, אבל מ"מ היתרון שבה הוא מצד העונג, א"כ הוא דומה לאושר של עוה"ז. אבל הטובה שבאה מצד המדה הקדושה של אהבת ההנאה דוקא מיגיע כפו, ולהשתלם מעמל ידיו, היא תלוי' בחלק הטוב האמיתי של עוה"ב, ששם אך שם יוכר הוד זה השלמות. ויש לנו לדעת שכיון שזאת המדה של נהנה מיגיע כפו, היא בהיותה מגעת לקץ גבולה, היא כוללת כל חמדת המעלות, ע"כ היא נכבדה מאד גם בהתחלתה. וראוי ליקר וכבוד הוא האיש שקנה מדה טובה זו לנפשו גם בהתחלותיה הקטנות, לפרנס גופו ונפשות ביתו מעמל נפשו בצדק ומשרים. והמדה הזאת תרוממהו אל על לפי ערכה הנשגב ג"כ, באוצר החיים המוסריים בדרך ד'. כי כח היושר שיש בההרגשה הטובה הזאת, היא יסוד כל התורה כולה. וזה חלק אדם מאל להיות נידון ע"פ מעשיו בבחירה חפשית, ותכלית ירידת הנשמה והסתבכה בכוחות הגוף. שההשתדלות הנמרצה הזאת נקראת בפי חכמי לב הבריחה מנהמה דכיסופא. ותוכן הדבר הוא שהטובה האמיתית היא להיות נמצא ומונהג, ע"פ קו היושר האמיתי, שהוא הצדק האלהי.

ק.ב.

רב ביבי בר אביי סבר לאשלומינהו לכולהו פרשייתא דכולי שתא במעלי יומא דכיפורי. נראה שחשב שתהי' השלמת מה שחסר מקריאת פרשיות התורה בעוה"כ, להוראה והערה להזדרז ג"כ בתיקון החסרון האפשרי להיות בכל משך השנה, מקיום התורה ומצותי' ומוסריה הנעלים.

ק.ג.

ועיניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב, וכי בתשיעי מתענין והלא בעשירי מתענין, אלא כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי. תוכן התשובה היא בשני ענינים: להשיב את אבידת רגשותיו הטובות שנפרצו גדריהם, ולזאת תועיל הפרישות מההנאות החומריות ודרכי העולם, שיתבונן בדרכי המוסר והעבודה ליסר נפשו באהבת השם ית' ויראתו. והשני הוא ההרגל, להתרגל בפועל וללכת בדרך טובים, שלא להמשך אחר תאותיו שלא כדרך ד'. וזאת התשובה נשלמת ביחוד דוקא בהיותו עסוק בעניני העולם ותאותיו החומריות לפי המדה הנאותה. ובהיותו מתרחק מדרכי העיון וחיי ההתבודדות ובכל זאת לא תסור ממנו תומתו לפרוש מכל דבר שלא כתורה, זאת היא השלמת

התשובה, שתוסיף תת כח אל התשובה העיונית לרומם מעלתה. ע"כ יוה"כ ג"כ מעותד ומוכן הוא לתשובה, אבל תשובתו היא התשובה המעשית ההרגלית, דומה לדברי חז"לי באותו פרק באותו מקום כו'. ע"כ תגמר תשובתו דוקא ע"י אכילה ושתי' והשתתפות בעסקי חומריות, ועכ"ז תהי' הכל כתורה וכמצוה ע"כ כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי, שבזה הוא מרומם ג"כ את תשובתו שבעשירי. כי בהשארה רק עיונית, לא תגיע לתכליתה, כ"א בהצרפה למעשה.

ק.ד.

הזהרו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו שהרי לוחות ושברי לוחות מונחים בארון. הורה שבהיות תכלית חכמה מעשים טובים, הנה הזקן כיון שעסק בתורה גם קנה דעת כל ימיו, נשאר בנפשו קניני הצדק והיושר, ואף ששכח תלמודו, הנה נאבדו ממנו הפרטים, אבל המושגים הטהורים הכוללים שהם נצברים בנפש מריבוי הידיעה ולימוד זה אינו משתכח, כמו שלא נתן כולו להאמר בפה, רק רוח האדם הפנימי הוא מכיר אמתת נועם המשרים לפי ערכו בתורה ודעת יראת ד'.

ק.ה.

אל תשבו על מטת ארמית. איכא דאמרי לא תגנו בלא ק"ש. ק"ש שעל מטתו, כבר ביארנו, איך שפועלת שאפילו התכונות הטבעיות שבעת השינה יתפעלו מההדרכה השכלית, ולא תפעל עליו השינה להשקיעהו בעניינים חומרים. אבל כשישן בלא ק"ש, אז הזמן שהכוחות החומריים שולטים עליו פועלים עליו ג"כ בהיותו נעור, להשקיעהו בענייני החומריות. ע"כ לא בשכבו כ"א גם בשבתו, בהיותו נעור, תחשב מטתו מטת ארמית.

ק.ו.

א"ד דלא תנסבו גיורתא. כי ראוי לדאוג שיהיו תולדותיו זרע ברך ד' בטבעם קשורים ג"כ בקשר טבעי לעם ד'. אבל הגיורת, קשורה אינו כ"א בחירי ואינו חזק כ"כ כהטבעי. ע"כ יש לחוש על קיומו, גם המדות הקדושות שהאומה הישראלית מעוטרת בהם חסרות המה בהכרח, והמזג פועל על הבנים.

ק.ז.

וא"ד ארמית ממש ומשום מעשה דרב פפא כו' מכאן אמרו חכמים אסור לישב על מטת ארמית. אף שלחוש חששות רחוקות של פחד אינו מן הראוי, אבל כל פחד נערך לפי ענינו. וזה ראוי לדעת כי העלילה על רב פפא, לא היתה נגמרת [כ"א] עליו לברו, כי על הכלל כולו הי' הקצף חלילה. ע"כ ראוי להיות לזכרון לדורות דבר זה, למען ידע איש הישראלי לשום על לב, כמה גדולה היא החובה עליו שלא לגרום נזק אל הכלל בתהלוכותיו, מפני שינאת בני נכר ועלילותיהם, ולהרחיק עצמו גם מן הדומה לכיעור בהתנהגו עם אינם בני ברית, כדי שלא יתן יד לעולל עלילות ברשע. ומזה ידין קל וחומר, שלא יעלה על לבו לעשות עול

ממש לאינם בני ברית, לבד האיסור שיש בזה, מפני שהוא חובל בזה את נפש הכלל, שנאשמים באשמת היחיד, בעוה"ר עד ירחם ד'.

קח.

ואל תעבור אחורי בית הכנסת בשעה שהציבור מתפללים. מפני שהפרישה מדרכי ציבור היא המחרבת את כל מוסדות האומה חלילה, ושע"כ בצדק נמנים הפורשים מדרכי ציבור בין אותן שאין להן חלק לעוה"בי. ויסוד הפרישה מדרכי ציבור הוא ביחוד בעבודת ד', שבהיותו נפרד מן הציבור בעניני עבודת ד', אין רוח הקדושה שמתפלש בלבות כלל עם ד, נכנס בלבבו. ולאט לאט הוא מתרחק בלבבו ונפשו מכל התכונות הקדושות הישראליות, וגורם רעה לו ולזרעו, שנעשים נפרדים מכלל בית ישראל. וכשמתרבים מתנהגים בדרך רעה כזאת, נעשה קרחה גדולה בישראל, ובית ישראל נעשה בקיעים ומוכה לרסיסים. ע"כ ראוי להתרחק מאד מכל דבר המורה שאינו חושש להיות מתאחד עם הציבור בעבודת ד' אף שאין הדבר מלבו. כי לפי ערך חומר הדבר והתוצאות הרעות הבאות ממנו ראוי להתרחק מזה מאד, ע"כ אסור לעבור אחורי ביהכ"נ בשעה שהציבור מתפללים.

קט.

בשלשה דברים אוהב אני את המדיים, כשהן חותכין בשר אין חותכין אלא ע"ג השולחן, כשהם נושקין אין נושקין כ"א ע"ג היד, כשהם יועצים אין יועצין כ"א בשדה. שלשה המה דרכי החיים למפלגותיהם, שראוי לכל בן-דעת לשום לב עליהם להשמר מכל מכשול: בחיי הבית, חיי המשפחה, חיי המדינה. ע"כ ביאר שהם זהירים ממכשול בשלשה אלה, כשהן חותכין בשר בחיי בתיהם נזהרין ממכשול, משום סכנה [כמו] שאמרו לעיל. כשהם נושקין, - שהוא דבר המתחש לחיי המשפחה קרובים ואוהבים, הם נזהרים ממכשול העקרי ... של חליים המתדבקים, ע"כ אין נושקין כ"א ע"ג היד. כשהם יועצין, עיקר העצה נדרשת להליכות המדיניות, עצה וגבורה למלחמה, והיא הצריכה ביותר שמירה ממרגלי חרש, הם נזהרים בזה ואין יועצין אלא בשדה.

ק'.

בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיים שהם צנועים באכילתן כו', הבושת והצניעות בצרכים הבהמיים הוא אות על התפתחות מעלת האדם בשכלו ותכונותיו.

ק"א.

אני צויתי למקודשי אמר רב יוסף אלו הפרסיים שהם מקודשים ומזומנים לגיהנם. כי העמים שהם פראים ועומדים בשפל מדרגת ההתפתחות האנושית, כשהם מריעים מעשיהם להרבות חמס ושד ולרדוף אביונים, יש להם להצטרק כי שפל טבעם הפראי הביאם לזה. אבל עם מנומס ובקי בהליכות החיים של הדרך ארץ

האנושי כראוי, הרי קנה לו השכלה אנושית וחייב הוא להכיר ערך הצדק והמשרים. וכשהוא למרות השכלתו והתפתחותו ימלא כפו ועמל ואון, כהפרסיים שאכלו את יעקב והדריכוהו מנוחה, בכל היותם מנומסים ומשכילים, הם מקודשים ומזומנים לגיהנם מהשופט העליון ית'. ולשון "הקדש והזמנה", נופל ביותר על דבר הבא מצד ההסכמה הרצונית לא מצד הטבע. ע"כ העמים הטבעים, אינו נופל לומר עליהם שהם מקודשים לגיהנם. שלא הם הזמינו והקדישו את עצמם לזה, גם יש להם התנצלות כבירה. אבל הפרסיים המנומסים, בידם להכיר אורח משרים ודרכי צדיקים, ובבחירתם הרעה בחרו ברע תחת טוב, ורשע תחת צדק, הם מקודשים בהסכמתם, ע"י בחירתם החפשית הרעה, ומזומנים לגיהנם, ככל גוים שכחי אלהים. השכחה נופלת על ענין שהי' ראוי לבא בזכרון, והיינו מי שכבר הוכשרו לדעת את האלהים ודרכיו הטובים, שהוא עשות חסד וצדקה ומשפט, כמו שאמר הכתוב "השכל וידע אותי, כי אני ד, עושה חסד משפט וצדקה". ואמר "ועשה משפט וצדקה... הלא היא הדעת אותי". ועם הכנתם לזה יעבטו אורחותיהם ללכת בדרך נלוז, מאין חסד ומשפט וצדקה, הם נקראים שכחי אלהים.

ק"ב.

א"ר אבא הכל מודים כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא בערב, וכשיצאו לא יצאו אלא ביום. הגאולה מעבדות לחירות בכלל, פועלת בכלל עם-שלם שני ענינים. האחד הוא החופש שירגיש בנפשו התרוממות שיצא מכלל שפלות העבדות ונעשה בן חורין ואדון לעצמו. והשני הוא הפעולה הנגלית בעולם, בהיותו עם חפשי חי ופועל. ובישראל עוד יתר שאת לשני אלה, כי החופש הפנימי הוא התחלה לשלמות עצמם, בקדושת המדות בתורה ומצותי' וחכמתה. והחופש הגלוי החיצוני, הוא עומד בישראל להיות לאור גויים, כאשר כבר נעשה חלק גדול מזה גם לעת כזאת, ויגמר בתכליתו לעת ירחס ד' את עמו, כי מציון תורה תצא ולתורת ישראל איים ייחלון. ע"כ נחלקו הגאולות לשני חלקים, כשנגאלו ישראל ממצרים הגאולה הפנימית, הי' מבערבי, שע"ז אין העיקר הידיעה והפרסום של זולתם, כ"א ההרגשה הטובה בחופשתם הפנימית. וכשיצאו לא יצאו אלא ביום, ביד רמה גלוי לכל יושבי תבל, להורות על פעולתם הגלויה בעולם, להשכיל להיטיב לכל ברואי בצלם להאיר באור ד', כדבר שנאמר "והלכו גוים לאורך, ומלכים לנוגה זרחיד".

ק"ג.

על מה נחלקו על שעת חפזון, דר"א ב"ע סבר חפזון דמצרים. כי החופש הפנימי תלוי בביטול העבדות, וביטול העבדות צריך להיות מצד מצרים, שהם גורמי העבדות בהחזיקם עצמם לאדונים להם. ובחפזון שלהם והכרתם שאין ראוי שיהיו ישראל עבדים, בזה התחיל ביטול העבדות והתנוצץ החופש הפנימי. ורע"ק סבר חפזון דישראל, שמורה על החופש החיצוני, ללכת קוממיות, ולעשות גדולות ונצורות להיטיב בעולם, שע"ז צריך פעולתם של ישראל והכרתם את יתרונם ותעודתם לפעול על זולתם בעולם. ובאשר שלמות תכלית הגאולה אינה סילוק העבדות לבד, כ"א החירות בפועל והרחבת החיים בדגלה של תורה בעולם. ע"כ מה שנאמר, הוציאך ד' אלהיך ממצרים לילה, מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב, שרק התחלה נקראת גאולת הערב, לערך התכלית הנשגב של גמר הגאולה ביד רמה, למען ידעו כל עמי הארץ כי ד' הוא האלהים אלהי ישראל. אמנם נחלקו הגאולות לשתיים, גאולת הערב וגאולת היום, מפני שהיו

עתידיים לחזור ולהשתעבד. הורה שלא יבא עליהם השיעבוד כ"א להפסיק פעולתם על זולתם, אבל רוממות נפשם ויתרונם העצמי שזכו בה בגאולת הערב דבר זה קיים לעד ולא יסור מהם, "כי לי בני ישראל עבדים". ע"כ חובת סיפור יציאת מצרים העקרי הוא בלילה. להורות על תוקף ערך גאולת הערב, והכתוב דייק "הוציאך ד' אלהיך ממצרים לילה".

ק"ז.

רבר נא, אין נא אלא לשון בקשה, א"ל הקב"ה למשה בבקשה ממך אמור להם לישראל בבקשה מכם שאלו כו'. עיקר הכונה העליונה של יציאה ברכוש גדול, הי' כדי לרומם את רוח העם שניתן בשפל מצב העבדות שנים רבות, בטבע השפלה נפשו ואינו מבקש גדולות. ע"כ ראוי להרגיל נפשו בבקשות גדולות, כדי שיבא מזה ג"כ לשאוף לגדולות במעלות הנפשות והמדות העליונות. ע"כ להורות שאין זה עיקר התכלית לשאוף אל אהבת כסף וזהב, ע"כ לא בא הדבר בתורת ציווי כ"א בבקשה, למען יעלה הדבר בשלימות. רוחם השפל יתרומם ע"י ראותם עצמם מסובלים בעושר, ועם זה ידעו שלא זה הוא תכלית המבוקש, שהרי כל העניינים התכליתיים נאמרו להם בתורת ציווי ואזהרה, ודבר זה נאמר בלשון בקשה והתנצלות, כדי שלא יאמר אותו צדיק. ואמירתו של אברהם ג"כ י"ל מפני שכל מטרתו היתה להעמיד אומה המכרת את ד', ומודיעה שמו הגדול בעולם ע"י מציאותה והנהגתה כדרך שעשה הוא ע"י בהיותו אחד בעולם. ולפעול על עמים רבים צריך גדולת הנפש ושאיפה ג"כ לרכוש ומקנה וקנין, שע"י מתקרבים עמים רבים זה לזה ולמדים איש מדרכי רעהו. ע"כ ע"י אהבת הכסף שמזה בא מקנה וקנין כשהוא במצב הגון, לעשות עושר במשפט, מביא ג"כ לידי התכלית המבוקש להאיר אור ד' ע"י ישראל בעולם. מה שא"כ אם יסתפקו בשפלות נפשם רק להיות מרעים בעדר ואיכרים לבדם, ודבר לא יהי' להם עם אדם, ועמים זולתם לא ידעום, איך מתפשט אור ד' בעולם. ע"כ אברהם לתכליתו העליון בקש להרגיל נפשם אחרי שפלות עבדותם, שהי' כור הברזל לצרף סיגיהם ולהרגילם בהכנעה הדרושה לעול תורה ומצותי, שעם זה יחד יתרגלו ברוממות הנפש ושאיפה לחיים מדיניים חברתיים שיבאו ע"י הרצון להרבות הרכוש. וביאר יפה ע"י המשל, שישראל מצד מצבם הנשפל שנמשלו לחבושים בבית האסורים, לא היו יכולים כלל לצייר אושר יותר גדול מהיציאה מעבדות להיות אדונים לנפשם, והתרוממות הנפש אל הרכוש הי' דרוש להעשות בדרך בקשה להגיע את התכלית המבוקש. ואע"פ שהי' מוכן להם ביזת היס, כדחז"ל שהי' גדול מביזת מצרים, י"ל שזו גרמה הרדיפה שלהם, כדחז"ל אמרו לוקינו ונטל ממונינו. או הי' צריך ג"כ רוממות הנפש לקבל שפע המעלה של גילוי שכינה שעל-ים סוף, כדחז"ל, ראתה שפחה על היס כו'.

ק"ח.

וישאלום, אר"א בע"כ. א"ד בעל כרחם דישראל, וא"ד בע"כ דמצרים, כו'. לרומם מעלת עם נתון בשפלות העבדות צריך שני עניינים: האחד להורות לו הדרך כי ראוי להיות הוא לאור עמים, א"כ עליו להכיר מעלתו, כי להיות מושל בגוים נוצר לרודד עמים תחתיו כדי להרחיב המוסר והדעת את האלהים בין פראי אדם דבקים בכל תועבה. אך זה יתכן או במקל חובלים ובזעקת מושל, או ע"י אמרי חן והנהגה טובה שמאיליהם ינהרו עמים לאור באור ד', בראותם מה נהדר הוא הגוי הגדול הזה, ויבקשו קרבתם. ובאמת שתי אלה דרושות, הכל לפי ערך העמים וערך מצב מוסרם. שהעמים המתנהגים בתועבות רעות,

המפסידות את הישוב המדיני ומחשיכות את הוד נשמת האדם בדרכים נלוזים, ומקלקלים ג"כ דרכי שכיניהם על שלומדים מדרכיהם, להם יאתה להראות חוזק יד, כי בדברים לא יוסרו עבדים שכמותם. אמנם עמים אשר מעט סרו מדרכים היותר מקולקלים, אף כי עוד רחקו מנתיב האור, להם יש תקוה כי יכירו הוד האמת, ובעצמם יבאו לשחר את שם ד'. ע"כ נגד התרוממות הנפש לחוזק מושלים דרוש הי להיות בע"כ דמצרים, ונגד הרחבת הדעת לראות איך עמים זולתם יבקשו קרבתם, וישחררו וכפר פניהם במנחה ודרכי אהבה, הי דרוש שתהי בע"כ דישראל, והמצרים בקשו קרבתם, בהראותם כי הם נהנים בקבלם מהם, והוא צעד נכון למעלה הרמה של "ולו יקתה עמים" העתידה לבא, ככתוב "כספם וזהבם אתם לשם ד' אלהיך ולקדוש ישראל כי פארך".

ק"ט

וינצלו את מצרים אמר רב אמי מלמד שעשוה כמצודה שאין בה דגן, ור"ל אמר שעשוה כמצולה - שאין בה דגים. מאזהרת התורה שלא לשוב למצרים, אנו למדים שהי צריך עצה ושמירה שלא ימשך העם ג"כ ברבות הימים למצרים, כי שם היו עלולים לשוב לשפלות נפשם ועבדותם, ועם זה לתועבות מצרים המורגלים. והנה הכין קורא הדורות ית' עצה מרחוק לבטל את השפעת כח המושך את העם למצרים. והנה דבר הממשיך רבים למדינה אחת, [יתכן] בראש הוא אם יש שבר שמה ומקום להעשיר, שתשוקת כל עם רבה לזה, ינהרו שם רבים, וזאת הסבה תקרב גם עמים רחוקים לבא לארצות רחוקות מאתם במקום וברוח. אמנם עם שהורגל לארץ אחת ונתרחק ממנה, הוא יכול לנטות לאהבת החברה של הארץ ההיא, ולא יתכן שלא ימשכנו לבו לה רק בהתבטל שמה סדרי חברה מתוקנים, שאז לא יחפץ איש לשבת בארץ שוממה. ע"כ אמר ר"א שעשוה כמצודה שאין בה דגן, כי ע"י שנטלו ממנה עושרה, שוב לא תמשך אלי אנשים בתקותם להעשיר, והי זה די לבטל כח המושך של ישראל למצרים. וחי"א שזה לא הי מספיק מפני הנטי' וההרגל של ישראל שמה, ע"כ הכין השי"ת עצה מרחוק שהושפלה מצרים כ"כ ע"י עונ'י, עד שלא הי ביכולתה להנהיג עוד בה סדרי חברה כהוגן, והיתה דומה למצודה שאין בה דגים. שהמצודה שיש בה דגים ינהרו דגים אלי מאהבת החברה, לא אהבת התועלת לבד, כדי המפרש בפי לא יחפור גבי מרחיקין מצודת הדג מן הדג. והי צריך שע"י ענים תתבטל מישראל אהבת החברה להם, למען לא יאבו לשוב שמה, כעצת ד'.

ק"י

אהי אשר אהי, א"ל הקב"ה למשה לך אמור להם לישראל אני הייתי עמכם בשיעבוד זה ואני אהי עמכם בשיעבוד גלויות. א"ל רבשקע די לצרה בשעתה, א"ל אהי שלחני אליכם. עיקר השליחות ודאי לא תגמר כ"א עד סוף כל הגלויות, שאז תגמר התכלית הנשגבה שהיא תעודתן של ישראל. א"כ התורה ומצותי הם נושאים עליהם כל הענינים שעתידיים לישראל להיות בהם לפי התחלפות מצביהם. א"כ גם השיעבורים העתידיים, ג"כ צריכה להיות התורה לפי ערכם, ושתהי ערוכה באופן כזה שתנהג את ישראל לתכליתם גם בין גלי הגלויות העתידיים להיות. ע"כ היתה נחוצה להם הגילוי מגלויות העתידות להיות, כדי שיעמדו על עיקרה של תורה ותכונתה, שהיא פועלת עליהם להכין להם מעמד גם בתוך חשכת הגלויות, ולצאת על ידה אח"כ מאפלה לאורה. והנה אם היתה השליחות נגמרת בגילוי, כדי להיות עמהם

בגלויות העתידות להיות, הי' מורגש בתכונת התורה ההכנה ג"כ למצב הגלויות. אבל באמת היתה הכונה שתהי' הדרכת ישראל ע"פ זה הדרך שיהי' השי"ת עמהם גם בגלויות העתידות, ולא שיאמר להם דבר זה בגלוי, כ"א אהי' שלחני אליכם. והיחש הגלוי יהי' לכל התורה כולה ומצותי ג"כ לפי מצב של גאולה תמידית בארצם, אלא שכוללת בתוכה ג"כ ההנהגה הדרושה לזמני הגלות. אבל בעת היותם ראויים להיות נגאלים, יש בכחה של תורה לפעול עליהם פעולה של גאולה, כאילו הי' להם גאולה זו נצחית, ולא יחלש כח הגאולה כלל לשעתה מפני שעתידים עוד גלויות להיות, אע"פ שבאמת כל העניינים הם קשורים זה בזה, וכבר בהיותם בארץ הקודש היתה התורה מכינה בעדם מעמד בטוח לעולמים, גם במעמקי הגלויות.

ק"ח.

למה אמר אלי', ענני די ענני ב"פ, ענני שתד אש מה"ש כו', וענני שתסיח את דעתם שלא יאמרו מעשה כשפים הם. תכלית האמונה האמיתית היא השלמות במעשים ובמדות הבאות לרגלה. והנה הערת השכל היא מעולה מאד כדי החוה"ל, והיא באה גם בלא ניסים, כ"א ההכרה הטהורה ביראת אלקים וחמדת המדות הטובות וזוהי תכלית מעלת הנפשות. ע"כ ראתה תמיד ההשגחה האלהית, שיתנהגו הניסים בשעתם באופן שיכשירו את הנפשות להתנדב לדרך הישרה מהערה שכלית. ע"כ כל מקום שיספיק, יותר טוב שיהי' הנס שלא באופן פלא נפלא, כ"א באופן הקרוב באיזה צד לטבע. שמצד עצמו עדיין ישאר מקום למתלונן לומר שנעשה בלט וכישוף וכיו"ב, כדי שתצא אל הפועל ג"כ ההכרה השכלית לעזור לבחור הדרך הטוב והנכון, שהיא דרך די שכולה דרכי נועם ונתיבות שלום. רק באופן המוכרח נעשו ניסים שלא יהי' עליהם מקום לדון כלל. ע"כ אלי' ע"ה נשתמש בזה הנס אע"י שהי' מקום לומר מעשה כשפים הוא, כדי שישתמשו ישראל ג"כ בהערת שכלם לעזוב דרכי חושך של ע"ז, ולשוב לעבודת די מהכרה פנימית שהיא שלמות אמיתית ועומדת לעד, מה שא"כ חזרה שתעשה רק מפני מופת שאי אפשר לדחותו בשום עילה, אין הלב משותף בטהרתו, רק מפני החשבון היבש של השכל המכריח, אין לדבר קיימא. ע"כ בקש שיעזרם די לכוון לבבם לאהבת די ולהשכיל באמתו, ורק להעתיקם מההרגל הרע של ע"ז יועיל הנס של אש מן השמים, וממילא מתוך שיבחרו בטוב בהכרה פנימית, לא יעלה על דעתם כלל מחשבות רעות, לחשוב תועה לאמר שמעשה כשפים הם, כי הדבר שמסכים אל הטוב והיושר וההרגשה הפנימית לצדק ומשרים, מתקבל בלב כל נבון ומבקש דעת.

ק"ט.

מכדי האי יהיו לרצון אמרי פי, משמע מעיקרא ומשמע לבסוף, מאי דבעינן למימר, מ"ט, תקינו רבנן לאחר שמ"ע ברכות, לימרו מעיקרא, אר"י ברי' דר"ש ב"פ הואיל ולא אמרו דוד כ"א לאחר שמ"ע פרשיות כו'. כשנבא לדון אימתי ראוי להתפלל תפילה קצרה על התפילה שתהי' לרצון, אם לפני התפילה או לאחר, אז יש לנו פנים לכל אחד משני הצדדים. יש יתרון להתפלל תפילה זו לפני התפילה, כי היא תעורר לב האדם שתהי' תפילתו בכונה רצויה, וזוהי שלמות גדולה, לבד התועלת הנמשך מהתקבלות התפילה למלא הבקשה. אבל לעומת זה יש יתרון במה שיאמר אח"כ אחר התפילה, כי ראוי לשום אל לב, כי תכלית התפילה היא שתוסיף תת פרי' בהנהגת האדם, שיהיו טובות וכשרות ג"כ אחר תפילתו, מעין של

התרוממות נפשו בתפילתו. וכדברי החבר בכוזריי, שמאור התפילה יגיה הנפש וימשך עד עת תפילה אחרת, שתלך הלך והתקדר מעט עד אשר תחדש אורה בתפילה האחרת. א"כ ראוי להתפלל אחר התפילה שיהיו לרצון הדברים והגיון הלב, שבכלל זה הרצון הוא שפעלו פעולתם יפה על הנפש גם באותן השעות שהוא נפרד מהתפילה. ע"כ יאתה ביותר לומר תפילה זו בהיותו מוכן להפטר מתוך תפילתו ולצאת לעסקיו הנפרדים מרעיוני קודש. אמנם אין לכחד כי יש אפשרות, שתפעל התפילה לשעתה על האדם רגשי קודש גבוהות כאלה, שאי אפשר לו להתאימם עם הנהגתו. א"כ היה ראוי להתפלל על הרגשות הללו שתהיינה מקובלות לשעתן, דהיינו לפני התפילה יתפלל שיתרומם בתפילתו למעלה רמה. ע"כ למדנו מדאמרה דוד לבתר שמ"ע פרשיות, שיותר יש תועלת בהתרוממות התפילה הקרובה למדותיו המעשיות שהן יכולות להתקיים בפועל. וזה יותר עקרי בתכלית התפילה מההרגשות היותר נעלות, שאינן כ"א לשעתן אע"פ שגם הנה טובות ונחמדות הנה. וע"כ הי' דוד נעים זמירות ישראל, הוא הגבר הוקם עליו, דהיינו שיש לו קיימא בעלייתו ברגשותיו הנעלות. כי הי, משתדל שיהיו מעשיו דומים לרגשותיו הגבוהות בעת תפילתו תפילת ישרים, וממנו נלמד עקר תועלת הבאה מהשתפכות הנפש לפני קונה בתפילתה, שהיא הדרך הקרובה אל ההנהגה התמידית בחיים, וממילא ילמד האדם לקדש את החיים, עד שיהיו קרובים לרגשי הקודש המושכלות בשעות הקדושות של התפילה.

קכ.

אשרי האיש ולמה רגשו חדא פרשה היא. שלמות האדם היא שיהי' משתדל בשלמות עצמו הפרטי בכל האפשרי. אבל עם זה יהי' נגד עיניו כי אין שלמותו הפרטית נגמרת כ"א בשלמות הכלל כולו והצלחתו בהצלחה הלאומית הישראלית, ומזה יעלה להצלחה האנושית בכללה. ויש להשמר, שלא תשיאהו תשוקתו להשלמת הכלל למעט בשלמות עצמו במעשים טובים ומדות טובות. כי אי אפשר להצליח את הכלל כ"א בהיות כ"א מפרטיו שלמים ומוצלחים. ולאידך גיסא, לא יעלה על דעתו שיוכל לעלות על מעלת שלמותו בהיותו בלתי עורג בכל לב לשלמות הכללי והצלחתו. רק בהקבץ יחד זריזותו בשלמות הפרטי עם מעייניו לשלמות הכלל והצלחתו, אז יזכה לאשרו האמיתי. ע"כ "אשרי האיש", שהיא כולה מדברת בשלמות הפרטית האישית, "ולמה רגשו", שכולה מדברת בעסקי הכלל כולו, חדא פרשה היא, ובהצמדם יחד אז תחילתה וסופה אשרי.

קכא.

מאה ושלוש פרשיות אמר דוד, ולא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים ואמר הללויה, שנאמר יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ד' הללויה. שם יה הוא מיוחס להנהגת העולם כל זמן שלא בא עדיין לשלמותו והחסרונות שולטות בו והרע והרשעה עוד לא אפסו מן הארץ. כדברי חז"ל על פסוק "כי יד על כס יה" שאין השם שלם ואין הכסא שלם כ"ז שיש רשעה בעולם, עד שימחה זרעו של עמלק, ודיו לעולם להשתמש בשתי אותיות. והנה קשה מאד לאחד שבחו של הקב"ה עם שמו, כל זמן שהעולם מתנהג ע"פ דרך זה, שיש מקום לרע לפעול להרע ולעשות חמס ועול. כי שמו הגדול יתברך הוא קדוש וישר "ד' צורי ולא עולתה בו", ופעלו ישר ותמים. והנה כשאנו מחברים שבחו לשמו השלם, שמורה על ההנהגה העתידה להיות לעת שיתקן העולם במלכותו, ורוח הטומאה יהי' אז לבער

והרשעה כעשן תכלה, אז יכירו וידעו הכל כי ראוי לשבח שבח שלם לשמו הגדול. אבל בעוה"ז לפי ההנהגה הזמנית, שעיינינו הרואות הרעות הגדולות ההוות בעולם, איך אפשר לחבר השם הגדול עם השבח. שאע"פ שנאמר שרובה של המציאות היא טובה והרע מועט, אבל אין לחבר השם עם השבח. והללויה כבר ביארו חז"ל בערבי פסחימנ, שהוא גדול מכל השבחים מפני שיש בו שם ושבח בבת אחת. אמנם כ"ז הוא רק טרם נשא עין למרחוק ונשכיל לדעת תכלית הרעות, איך שיותר נעלה ויקרה היא טובת המציאות בהיות הרע נמצא ויתבער מן העולם, יותר מאילו לא הי' נמצא הרע כלל בעולם, בהשקפה הרוממה הזאת יצדק לחבר את השם והשבח גם בשם יה שמורה על ההנהגה הזמנית שנותנת מקום להרעות להמצא. ע"כ לא אמר דוד הללויה, עד שראה במפלתן של רשעים, והשכיל לדעת כי טובה היא לעולם מציאות הרשעים ומפלתן, יותר מאילו לא היו רשעים בעולם כלל. א"כ אנו רואים שהרע שבעולם הוא מוכן לתכלית שכולו טוב, ע"כ כשראה במפלתן של רשעים אמר הללויה.

קכב.

כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח בה באשרי וסיים באשרי. ישנם פרשיות שמדברות רק על חלק עבודה ושלמות ידוע, אבל אינם מקיפות את כל השלמות האנושי. א"כ אין בהם לומר אשרי בתחילה ובסוף, כי אינם מקיפות את גבול כל האושר כ"א דבר חלקי. אבל כשהקיף בפרשה אחת את כל השלמות כולה, כפרשה זו שהקיף בה שלמות הפרטי והכללי, התחיל באשרי וסיים באשרי. והנה כבר העירו תוס"י שלא מצינו פרשיות אחרות מסיימות ופותחות באשרי. ואולי הי' פותח באשרי האיש, והי' מתאימו עם תוכן המזמור, וכן הי' מסיים באשרי כל חוכי לו או כיו"ב. אבל לא קבעו בספר, כ"א הי' מסמיכו בע"פ, ופרשה ראשונה ללמד על הכלל כולו יצאה.

קכג.

הנהו בריוני דהוו בשבבותי דר"מ דהוו קא מצערו לי טובא, הוה קא בעי ר"מ רחמי עליהו כי היכי דלימותו, א"ל ברוריא דביתהו, מאי דעתך משום דכתיב יתמו חטאים מן הארץ, מי כתיב חוטאים חטאים כתיב, בעי רחמי עליהו דליהדרו בתשובה כו'. דבר פשוט הוא שהאדם הוא בעל בחירה חופשית ואין מכריח על צדקו ורשעו. אמנם גם זה פשוט שאם האדם חפץ בדרך צדקה מסייעין אותו. ע"כ חשב ר"מ כיון שאלה הבריוני היו נשחתים בתכלית, ואינם פונים כלל אל חפץ הישרת ררכם, איך תועיל תפילה לשנות את בחירתם, מה שהוא חק כללי קבוע, שלא יכריח השם ית' בחירת האדם, וזהו יסוד כל התורה כולה. אמנם ברוריה השכילה, כי אין לך רשע בעולם שלא הי' בוחר יותר ללכת בדרך טוב מדרך רע, אלא שיצרו אונסו ומטעהו, ע"כ הוא אומלל והולך בדרכי רשע. אבל אין לך אדם שיהי' נשחת לגמרי, שלא יועיל לו חינוך הגון ותוכחת חכמה ברב או במעט. ע"כ אין להתיאש מלבקש רחמים שישבו לשמור ארחות צדק גם הפושעים היותר גדולים. והיא ההשקפה החודרת על רוממות ערך נפש האדם שעשאה אלהים ישרה וטובה, ואי אפשר שהאדם ישנה צורתה וטבעה הטוב. ע"כ יתכן לבקש רחמים על אומללים כאלה, כעל כל החולים שאינם יכולים לעזור לעצמם עם כל חפצם להעזור. והנה לדעת הסוברים, שנפש האדם היא רק הכנה לקנות נצחיות ע"י דעות טובות מושכלות ומדות ומעשים טובים, אפשר להיות נפש נשחתת לגמרי מאין דרך לבקש רחמים על הטבתה, זולת בהיותו מעצמו משנה בחזקת היד בחירתו והרגלו ע"י כח

מדת הגבורה שבנפש האדם. אבל לפי הדעת הנכונה, שהנפש היא עצם חי ונשגב, כאחד האישים העליונים היא עומדת בצורתה, ורק במקרה נפסדה ממקרי הגוף, אבל חפצה לעולם לעלות במעלות הצדק והמשרים, ע"כ ראוי להתפלל שהחטאים ישובו ולא יהיו עוד רשעים. ויתכן מה שהסמיך לזה בכתוב "ברכי נפשי את ד'", שתברך את ד' על חלקה שבראה מאור החכמה והיושר האלהי, עד שא"א השחתתה לגמרי באופן שאין אפשרות להיות תם ונאפס כ"א החטאים, שלא יהיו עוד רשעים ולא החוטאים, שהנפש הנבראת מאור העליון לא תתם, ותחי עוד לנצח.

קכז.

א"ל ההוא צדוקי לברוריה, מ"ד רני עקרה לא ילדה, משום דלא ילדה רני, כו' אלא רני כנסיי שדומה לאשה עקרה דלא ילדה בנים לגיהנם כותייכו. הדבר ידוע שהתחלקות מפלגות בעם גדול, הוא דבר המועיל לשכלולו של העם כשהולכות בנתיב הצדק, כמו מפלגת חכמים, חסידים, אומנים, איכרים. ואפילו מפלגות של דעות מחולקות בדרכי המוסר וההנהגה, במדיניות או בעבודת ד', מביאה כל אחת תועלת וטובה, כי כל מפלגה משכללת מקצע מיוחד שמועיל לעבודת הכלל ושלמותו. אמנם כל זה אינו מדובר כ"א בשיטות ומפלגות כאלה, שאינם נוגעים בחיי העם העקרי להרסו. אבל הכתות הרעות העומדות בישראל לפעמים להרס תורה ומצות, שהם בית חייהם של ישראל, הם אינם נולדים מטבע רוח הכללי של העם, כמו שאר כתות ומפלגות המועילות לשכלול והתפתחות. כי הכתות הנוגעות בחייהם של ישראל, לשום איבה בין ישראל לאביהם שבשמים, לבטל אחדותן של ישראל וקדושתן ע"י מרידה בתורה בכלל, להשפיק בילדי נכר ודעות רעות וזרות שהם כרקב לישראל. הם אינם פורחים מרוח העם הפנימי האמיתי כשאר מפלגות מועילות. ואין בכח כנסת ישראל כלל להוליד גידולים רעים ומאררים כאלה, רק מרוח משחית חיצוני נולדו. ע"כ לא יתדבקו בישראל להיות עצם מעצמי האומה, כ"א בהכינם להם מפלגה ושטת כה מסוייבת, יתפרדו מעל אהלי יעקב ויטמעו בין העמים כי לא לד' המה. וכד, חז"ל על כיו"ב הני מערב רב קאתו, או מסטרא דע"ר. ע"כ על שאלת הצדוקי, ששאל איך רני משום רלא ילדה, הלא מפלגות שונות ומתחדשות מועילות להכניס רוח חיים והשקפות חדשות טובות בכלל העם. השיבה לו יפה, כי כ"ז רק במפלגות המרחיבות לבנות את בית ישראל, אבל כגון הצדוקים, המכים בדעותיהם הנתעבות את בית ישראל לרסיסים. כי לבד ההשחתה החוקית בהבטל ההשענה על הקבלה ותורה שבע"פ, תהי' תורה שבכתב נתונה לכ"א לפי סגנונו, עד שלא יוכר בהמשך הזמן שום שיווי בין הנהגה של עיר לעיר, וכאלה, ומזה תוצאות לביטול התורה ומשפטיה בכלל. כי היש גבול לאמר לפירושים זרים העולים על רוח כל איש חושב עצמו לחכם, לאמר עד פה תבא. ע"כ ילדי שקר כאלה, שמחה היא לכנסיי שאין בטבעה להוליד בנים לגיהנם כותייכו. ולא מכנסיי נולדתם, כ"א מרוח זדון או סכלות הנשאב מבארות נשברים זרים. ע"כ א"א להם להתקיים בישראל.

קכח.

א"ל ההוא צדוקי לר"א, כתיב מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו, וכתוב לדוד מכתם בברחו מפני שאול כו' מכדי מעשה דשאול הוה ברישא לכתוב ברישא. חפץ בזה לגלות פנים שאין סדר וכונה מכוונת לסדרן של פרשיות כ"א כפי המקרה. ומזה יבא להשחתה יותר גדולה לאמר שגם דקדוקי תורה, שמהם

אנו למדים גופי הלכות, הם ע"פ המקרה כפי הרחבת הלשון, חלילה. אמנם השיבו תשובה מושכלת ומבארת הוד יסוד האמונה. כי אין לנו לתלות במקרה כל דבר שממנו נוכל לשאוב תועלת מוסרי המשלים את חסרונותינו, א"ל אתון דלא דרשיתון סמוכין קא קשיא לכו. אן דדרשינן סמוכין לא קשיא לן. דארי"ח סמוכין מה"ת מנין דכתיב סמוכין לעד לעולם עשויים באמת וישר, דכשנתבונן בכל צרכי הברואים נראה שהם כולם ערוכים בחכמה ואין בהם מקרה, אפילו הצוכים הקלים הגשמיים של בעלי חיים פחותים וכש"כ הגבוהים, וק"ו האדם שלא חיסרו הקב"ה דבר קטן המועיל לשכלולו והרחבת דעתו. ואין לך איש שיש לו שכל אנושי, שיוכל לתלות כל אלה במקרה, כ"א במהלך החכמה העליונה המשקפת על ההשלמה המינית והאישית. וזה ג"כ יכיר כל איש דעת כי חשיבות ההשלמה המוסרית היא עולה ברום מעלה באין ערוך בערכה לעומת ההשלמה הטבעית, א"כ איך יעלה על לב איש נבון לאמר שיש דבר שאנו יכולין לשאוב ממנו השלמה מוסרית, ולא תעשה בכונה מהחכמה העליונה להועיל לנו לחיותנו בהשלמתנו האנושית האמיתית. והנה הדבר העקרי המשלים את כל בני האדם כולם היא אורה של תורה והפעת רוח הקודש שעל הנביאים וכותבי כתבי הקודש, שעמדו ועומדים לנס עמים להועילם בדעת יראח ד, ויסודי המוסר בחוקי הצדק והמשרים. איך יתכן שיעזבו אלו התועליות הנשגבות למקרה, אפילו בחלק קטן שבהם המועיל להשלמתנו, א"כ מכל דבר מהם שנוכל לשאוב ידיעות משלימות ישרות המדריכות אותנו בדרכי חיים הכל נעשה בסדר החכמה האלהית, שמכחה נשאר לנו אלה המאורות. וסיפר זה באמרוי, "מעשי ידיו אמת ומשפט", שאין מקרה והפקר בכלל הבריאה התמידית כ"א הכל לתועלת ושכלול. כן "נאמנים כל פקודיו" שהם לתועלת שכלול החלק המוסרי הרוחני שבמציאות, שהוא החלק המעולה והתכליתי ממנו, "סמוכים לעד לעולם", שהמה נשענים לעד על אדני החכמה האלהית להיות לאור עולם. ואיך הנהגה ומציאות תמידי של חק נשגב במציאות, שמכתיר את כל האנושיות כולה לבא לתועלתה, לא תהי' בה ההשגחה והדיוק הנמצא גם בקטני היצירות. ע"כ "וראי עשויים באמת וישר", וחכמה נאמנה היא מאתנו, שאפילו הסמיכות של הפרשיות ג"כ נוציא מהם חלקי תועלת ואמרי נועם המועילים לשלמות המוסרי הכללי והפרטי. ומזה אנו למדים, שהדברים היותר ראויים לאמר שהם מכוונים, כמו דקדוקי תורה בתיבותיה ומליצותיה, שכולם הם בארות מים חיים של חכמת אמת, להורות אותנו דרכי חיים לטוב לנו כל הימים, כי זאת היא התכונה של החכמה האלהית שאין מקרה בדרכיה, והתועלת הנשאבת מדברים הללו, היא לער נאמן על הכונה הראשונה מצד ההשגחה האלהית.

קכז.

למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג, אלא אם יאמר לך אדם כלום יש עבד שמורד ברבו, אף אתה אמור לו כלום יש בן שמורד באביו. תכונת מלחמת גוג ומגוג כפי המבואר במזמור למה רגשו, היא כי יתעוררו עמים רבים להתקומם על אורן של ישראל ודעותיהם, שיסוד הכל הוא דעת האלהים שהשרישו ישראל והאירו בה את כל העולם כולו, על ד' ועל משיחו. ובאשר לפי סדר ההתפתחות האנושית נראה הדבר שכבר קנה הרעיון הנשגב של דעת ד' את לב כל העמים המשכילים, ואיך תתהפך כחומר הדעה המוסרית הנעלה הזאת, עד שנצטרך לזה יד ד' גלויה ע"י ישועתן של ישראל, כאמור "והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גויים רבים". ע"כ נאמר לו, כי הרוח משחית הצבור בעמקי האנושיות ברוח האדם, אין לשום לו גבול וסדר, ולפעמים יוצא הכח המוסרי מסדרו הרגיל-הטבעי ופורץ גבוליו עד שעמים רבים נתעים והולכים בנתיבות לא אור, עד שימצא כח אלקי מחזיק ומאיר מחשכים לנצח. והראיה על אפשרות מהפכה היסטורית [בדעה] מוסרית היא מרידת אבשלום, כלום יש בן מורד באביו, שהוא חוץ

לטבע וליושר. ויותר יגרל הפלא על העם הגדול, איך ימשך אחר מקרה מרגיז לב ומהופך מסדרי המוסר הטבעיים כמותו, אלא הוה. ובשעה שהיתה מהפכה כזאת מצויה, נמצאו כל הסיבות ששלטו על הרעיונות שאנחנו משתוממים ע"ז איך נהיתה כזאת, ה"נ הוה שאחרי ההתאזרחות של המושג האלהי בעולם ע"י ישראל, בכל זאת כל זמן שאינו בטהרתו לגמרי, ואינו נשען על היסוד המבורר של עבודתן של ישראל ונצחיותם, הוא רפה ועומד להתמוטט, עד שיתמוטט באמת, ויסתערו רוחות רבות ורעות להפיצו, עד שיהיה שכלול האנושיות מוכרח לבא בהשלמתו ע"י גילוי יד ד', ובחירתו בישראל, כאשר היה בהתחלת ההופעה האלהית. שע"ז נסמך "ד' אמר אלי בני אתה, אני היום ילידתיך". שמהלך הסוף והחותמת יהי' כמהלך ההתחלה והפתיחה של אור האלהי. וההיסטוריה בכל גווניה תתן עדותה על הצורך הגדול שיהי' בזה, לישב דעתן של בני"א ולהאירן באור אמת וקיים לעד.

קכז.

א"ר יוחנן משום רשב"י מאי דכתיב פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה. כנגד מי אמר שלמה מקרא זה לא אמרו אלא כנגד דוד אביו שדר בחמשה עולמות ואמר שירה כו'. שני דברים ישנם הדרושים שניהם לשלמות האדם, השכל והרגש. מקור השכל היא הידיעה המופתית והחכמה הלימודית והנסיונית שדבר אין לה עם רגשי הלב. והרגש מוצאו מכח המדמה והתגברות הכח הפיוטי שבנפש האדם, בהרגישה את הנשגב, עד שתכלית מעלתה היא אהבת שם ה' ית'. והנה ע"פ רוב אלה שני הכוחות הנפלאים הם מעיקים זה ע"ז, כי בהיות השכל טרוד בקיבוץ ידיעותיו הקרות, להביא חשבון את כל הנעשה, אין הרגש ער להתגעגע בעומק השתפכות הנפש אל הקדוש והמרומם. ובשעה שהלב מתלהב לרגשי קודש, לא יוכל כח השופט השכלי לפעול. אמנם אנשים מצוינים נמצאים, ובהם ישתלמו שתי הכוחות בשלמותם, יכירו את הידיעה האמיתית ע"פ השכל והקישיו ונסיונותיו, ומזה יולד להם בשלמות הרגשת ההוד שיש במעשה האלהים, שיסודה היא אהבת ד' הבאה מהכרה נפלאה באהבתו וחסדיו. ע"כ אמר "פיה פתחה בחכמה", שההתחלה לעולם צריכה להיות בחכמה בכח השופט ועמלה של הידיעה האמיתית ומתבואת החכמה. "תורת חסד על לשונה", רגשי נועם רגשי קודש, במי מצינו בתוקף ועז התקבצות הידיעה וההכרה, המביאה לידי רגש נשמה, בדוד נעים זמירות ישראל, שלא הסתפק בשירתו לקחת הרגשות שטחיות מהעניינים הגלויים בראשית ההשקפה, כ"א דר בחמשה עולמות והתבונן בחכמה רבה את כל מעשה ד' והנהגתו את האדם, מראשית יצירתו ועד יומו האחרון, ועד בכלל. עד שהתנשא לתעודת נשמת האדם העליונה, הנשארת במות הגויה. רגש כזה אינו בא ממקור רגש טבעי פשוט כ"א אחרי עמל וידיעה עמוקה, והוא חיבור של תורת חסד שממנה תוצאות לרגש ושירה, עם מקור חכמה לדעת ולהבין בחשבון את משטר המעשים, שעליהם הרגש בנוי.

קכח.

דר במעי אמו ואמר שירה, יצא לאויר העולם ונסתכל בכוכבים ובמזלות ואמר שירה, ינק משדי אמו ונסתכל בדדי' ואמר שירה, ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה, נסתכל ביום המתה ואמר שירה. הבדל יש בין המסתכל רק בהשקפה שטחית על המציאות, הוא לא יוכל להכיר רוממות ה' והדר גאונו ועם זה הוד נפש האדם, רק מהדברים הגלויים בסימני החכמה שבמציאות. כדברי חוה"לי, שבסימני

החכמה הגלויים המשכיל והכסיל שוין בהם. אבל החכם האמיתי, הוא יחדור אל סימני החכמה הצפונים, שלעין הרואה רק חיצוניות הדברים לא יולד מהנה שום רוממות נפש. אבל החכם האמיתי, יכיר החוט של חסד ההולך בכל המעשים כולם מהתחלתם עד מטרם, ויכיר נפלאות השם ית' ויודה לשמו. ומטוב לב ישיר על ד' ועל טובו, ויכיר הוד נפשו המכרת את הדרת מלך הכבוד. ע"כ דוד ע"ה שבו חובר עומק הדעת עם נועם השירה האלהית, אמר שירה על הדברים שרק בחכמה והשקפה רבה יוכר הודם ופלאם. דר במעי אמו, לפי החיצוניות אין להפליא כ"כ, מקרה האדם בזה כמו שאר החיים הבלתי מדברים, אז הוא במדרגת השרצים ג"כ שהם במדרגה הנמוכה של מערכת החי. אבל כשהתבונן, כי בהיותו במצב הנמוך הזה אז נגמרו ונוצרו כל יצוריו כולם, וכל האיברים המשמשים לכוחות הנפש היותר נשגבות אחד מהם לא נעדר. א"כ מה רבה התכונה הנעשה בבטן המלאה ביצירת האדם, שאז במצב רחוק משלמות והתפתחות כזה, צריכים שיוכנו לו כל הכוחות וכל הכלים הרוחניים והגשמיים שיצטרכו לו בהיותו אדם המעלה, המחבק זרועות עולם ומרחבי אין קץ בדעו ושכלו. יצא לאויר העולם ונסתכל בכוכבים ומזלות ואמר שירה. לפי ההשקפה השטחית, אין העולם החיצוני פועל כלל על האדם עדי יגדל וישא עיניו, ובלמדו ספר ישכיל אז ערך העולם החיצוני הגדול והרחב. אבל בעומק הדעת נבין שלא לשוא נקשרו חושי האדם ורגשותיו עם כל הסביב לו. ויש לדעת שאין השכל השלם, שבחכם היותר נשגב נוצר בו מאין, רק הוא התפתחות ממה שהוכן בו מראשית יצירתו. וכיון שאנו רואים שבהשתלם האדם בשכלו, פועל עליו העולם החיצוני לאין ערך ושיעור, על רגשותיו ודעתו וכל כוחותיו הנפשיות, עלינו להכיר מזה שתיכף בהפתח עיניו ומצא עצמו בתוך העולם החיצוני, כבר התחילה החכמה לרקום את היחש הנפלא הזה, אף שלא הוכרו תוצאותיו כלל עדנה. ועל ההכנה הנפלאה הזאת, הנרקמת בסתר בחסד עליון לתכליתו הנשגב, אמר שירה.

קכט.

ינק משדי אמו ונסתכל בדדיה ואמר שירה, מקרה היניקה הלא הוא לפי ראות עיני בשר מצב כולל כל בעלי חיים היונקים. אבל גם כאן רואה הוא שהפליאה לה החכמה האלהית את האדם לתתו עליון. כי באמת מצב שדי האשה הוא במקום בינה, האבר המלא רגשות, ומורה בגלוי יתרון האדם. ח"א שלא יסתכל בערוה, וח"א שלא ינק ממקום הטינופות. כנגד השכל והרגש, ששניהם צריכים מאד לשכלול אדם המעלה, דיבר כ"א מהם. השיטוף בתאות גסות מחשיכות הוד השכל, ומזה תצילהו מצב שדי אמו שלא יסתכל בערוה, להרחיקו מטבעו ממעמד מעוור תאוה גסה. והרגש הוא יתעדן בהתרגלו עם היופי והנועם, והכיעור והלכלוך מאבדים את זוהר ההרגש הנעים, שהוא עטרה לנשמת האדם, ע"כ הרחיקתו החכמה האלהית מלינק ממקום הטינופות. וההרגש בהיותו חוש גשמי בשיתוף עכ"פ יתפעל ביותר מתכונת החלב המקבל איזה השפעה ממקום הויתו בגוף, ע"כ נוסף כאן שלא ינק ממקום הטינופות לעומת הסתכלות בערוה. ועוד שמקום הטינופות הוא כעור מצד עצמו, והערוה היא ביחש המצטרף צריכה הצנע, שלא להפעיל על האדם התעוררות כוחות מנגדות לשלמותו המוסרית. ע"כ בעת אשר יצר לב האדם לא הי' רע, לא הי' כיעור בהיותם ערומים. ע"כ אמר שלא יסתכל מצד המקבל.

קפ

ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה, אותה ההנהגה בעצמה שבהסתכל בה האדם לפי שטחה תוליד בלבו פליאות ורגשות מנגדות למושגי הצדק וחסד האלהים, כאשר הרבו חכמים ונביאים לדבר בזה, "הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל". אבל המשקיף בעין חודרת, בחכמה ועומק, החוקר לכל תכלית אל חייהם הפנימים של הרשעים, ועל שלשלת של דברי הימים בתקופות שונות, הוא יראה נפלאות אל עליון, מפלתן של רשעים. גם עצם מציאות הרשעים ורעותיהם שהם לצור מכשול לפי המחזה החיצוני, אבל למבין לעמקן של כל עלילות המציאות ומסיבותיהם, הוא יכיר איך סוף כל סוף הרע הגדול בעצמו יסבב תכלית של טוב ושלמות, עד שיש להתפלא על חסד עליון וחכמתו הצפונה בזה. ואחר כל אלה הנה הפליאה היותר גדולה, המבהלת לב קצרי הדעת ומביאה לעצב ושמוון את ההולכים רק אחר הרגש הבא מהתפעלות החושים לבדם, הוא יום המיתה, הנה הוא ע"ה נסתכל ביום המיתה, וראה מה גדולה היא החליפה הנפלאה שהאדם מתחלף מחיי גשם לחיי רוח, מחיים מלאים חשכת ספיקות וצללי רשעה, לחיים מלאים אור וצדקה ונועם ד'. הכיר ביתר שאת מהחכמה הצפונה את תורת החסד שיש בזה, ואמר שירה. הרי ביאר לנו עוצם מהלך רוח הקודש של דוד ע"ה, שרגשותיו שהרגיש חסד ד', ומלאה שירתו הוד ונועם, היו תולדות של חכמה עמוקה החודרת אל מסתרי מעללי יה. ואיך הי', הוא הגבר הוקם על במעלות החכמה הנסיונית השופטת בעומק מחקרה, עם זה נעים זמירות ישראל בהשתפכות הנפש של שירה הבאה מרגשי תם נעם והו-רת קודש.

קפא.

מאי דכתיב ברכי נפשי את ד' וכל קרבי את שם קדשו, א"ל בא וראה שלא כמדת הקב"ה מרת בו"ד, מדת בשר ודם צר צורה ע"ג הכותל וא"י להטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעים, והקב"ה צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעים. פעולת בשר ודם שפועל על זולתו הוא רק מצד החיצוני של הזולת, שאין יחש וערך לנמצא אחד עם חברו רק מצד החיצוניות שלהם, ע"כ יוכלו לפעול זה על זה פעולות חיצוניות. ע"כ בשר ודם כל פעולותיו אינם כ"א חיצוניות, צר צורה ע"ג הכותל וא"י להטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעים, שהפנימיות של כל נמצא מתעצם בו עצמותו ולא לזולתו לשלח יד בו. אבל הקב"ה יחשו אל ברואיו כולם יחש שוה הוא כחיצוניותו כן פנימיותו והוא ית' מלא את כל, וגם קיומם העצמי הפנימי הוא הכל משפעו ורצונו ית'. א"כ פעולתו עליהם גם בפנימיותו, ועיקר הדבר בפנימיותו, כי מה ערך יש לפעולות החיצוניות לגבי הפעולות הפנימיות, שהם נפעלים רק מיד השי"ת, שהוא פועל בשוה על חיצוניותו ופנימיותו, "ממלא כל עלמין, וסובב כל עלמין". ע"כ יחש הנפש האנושית אל השם ית' היא ג"כ מצד עצמה ופנימיותה. ע"כ ברכי נפשי את ד', ותבקש את ד' ותמצאנו בתוכה בעצמה בשכלה ורגשותי הנעלות, וזאת היא התכונה הראויה מצד עצם טבעה, שכיון שאנו רואים יחש פעולת הבורא ית' לנבראו ניכרת ביותר מצד שליטתו בפנימיותו. והנה היחש והשליטה ויד ד' ית' בהיצורים הבלתי שכלים ומרגישים, אותו היחש נמצא מצד הפעולות הטבעיות המוטבעות בהם בהכרח מרצונו ית'. אבל הנפש שהיא מרגשת ומשכלת, א"כ תכונתה ופנימיותה הם הרגש וההשכלה. וזו היא שלמותה, שתכיר יד ד' בה ושפעו עלי ועל כוחותי, ובהכרת עצמה תכיר את קונה לפי כחה, ותברך לשמו באהבה וחדות עז.

קפב.

והיינו דאמרה חנה, אין צור כאלהינו, אין קדוש כד' כי אין בלתיך, מאי ואין צור כאלהינו, אין צייר כאלהינו, מאי כי אין בלתיך, אר"י בר מנסיא, א"ת כי אין בלתיך, אלא כי אין לכלותך. שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו, ב"ו מע"י מבלין אותו והקב"ה מבלה מעשיו. ההוראה האמיתית הצריכה ביותר להרים קרן ביראת האלהים ואהבתו ונועמו, הוא הראות היחש הפנימי שיש בין השם ית' ליצוריו. ע"כ בהשכיל האדם שיחשו ית' לנפשו היא מצד פנימיותה, ישתדל תמיד לדעת את ד' ולדבקה בו, ולרדוף אחרי דרכי היושר שהם דרכי השם ית' העליונים. והנה ההוראה האמיתית ליחש הבורא אל הנבראים, הוא כערך הצורה אל הציור. כי הצורה בהכרח עקר מציאותה היא משכל הצייר בנפשו וצירו הפנימי. שאם לא קדמה להמצא בפנימיות נפשו, לא הי' אפשר להמצא רושם ממנה על הגליון, א"כ הצורה האמיתית היא דבקה עם הצייר באמת, ומכחה נושמה דוגמתה על הגליון. כמו כ הנבראים כולם, הלא מאין יצרם יוצרם, א"כ בהכרח קדמה ציורם וצורתם האמיתית בכח השם ית', ומעיקר הצורה הפנימית ההיא נמשך הרושם אל המציאות. והנה לפי הדעה האמיתית, אין אנו מוצאים דוגמא נאמנה שתוכל להורות לנו קצת ערך אל יחש השם ית' מצד כחו אל הנבראים, כ"א כיחש הצייר אל הצורה. שהנה להדעה הכוזבת שיש חומר קדום, נוכל לומר יחש פועל אל פעלו, אבל לפי זה לא הי' אפשר להיות גם בנבראים יחש פנימי אל בוראם ית', שהרי היסוד החומרי, לפי זה הטעות, הוא נמצא זולתו, והוא יסוד הקיום הפנימי של הנבראים. נמצא שהטועה בדעה זו הנפסדת דומה כמי שאין לו אלה, כי לא יוכל לרומם נפשו להכיר את קונה מאמתת מציאותה וקיומה הפנימי. והנה יסוד ענין קדושה הוא הבדלה ורוממות, עד שבאמת אין שייך יחש וערך לדבר הקדוש. ע"כ קדושת השי"ת מובנת רק לדעת האמת, שאין זולתו כלל ושדי באלהותו לבד, וזולתו ובערכו אין שום מציאות כלל, א"כ הוא הקדוש שאין קדוש כד'. וביארה הטעם כי אין בלתיך, היינו שזולתך אין שום מציאות נמצא כלל לא צורה ולא חומר. א"כ כל המציאות כולה, אפילו החומרי, לא נתחיבה כ"א מכוחו ית' הפנימי, כמציאות הצורה מאמתת כח המצייר. ע"כ אין צור כאלהינו, שהוא כערך צורה לכלל המציאות. ובזה הוא חסנם וחזקם, כי הצורה חזקה באמת במציאות, לא כחומר שיש בו חולשה רבה. ואמתת ההבנה היא שאין צייר כאלהינו, ויחשו לנבראיו יחש הצייר אל הצורה, שהצורה לפי אמתת ענינה אין בה שום מציאות כ"א מכח הצייר, כך אין מציאות לכל הנמצא כולו, חומר וצורתו, כ"א מאמתת שמו הגדול ית'. וזהו כי אין בלתיך, היינו לא לבד שאין בלתיך באלהות, כ"א אין בלתיך כלל במציאות. וזהו אין לבלותך, היינו שאין שייך אצלך לגבי מעשי ידך ערך הביולוי. דהא לפי הסוברים בקדמות החומר אין שייך לומר כלל שהקב"ה מבלה מעשיו, שיסוד המעשה הוא החומר ולדבריהם אינו מתבלה כלל, א"כ אין זה השבח מיוחד לבורא לדבריהם המוטעים. אבל כיון שלפי האמת אין בלתיך כלל במציאות, א"כ "המה יאבדו ואתה תעמוד וכולם כבגד יבלו כלבוש תחליפם ויחלפו", כי אינם מתקיימים בעצם כ"א מרצונו ית' וכוחו, ע"כ הוא מבלה מעשיו. וכיון שהוא ית' קדוש, יחשווהלחיצוניות הברואים כלפנימיותם. וכשנתבונן עוד בדבר אין שייך כלל לגביה יתברך ערך חיצוני לנבראים, כ"א ערך הפנימי מצד המושג אצלם ומורגש להם משפעו ורצונו. ע"כ ראוי שיהי' יחש האדם לשמו ית' יחש פנימי, כמו שכתוב "ושכנתי בתוך בני ישראל", ופי' קדמונינו בלבו של כל אחד ואחד. וכמו שאמר הנביא "נפשי אייתך בלילה, אף רוחי בקרבי אשחריך". ומזה תבין, שמה שאמרנו יחשו ית' לנבראים, הוא הכל מצדינו, אבל לגבי ית' אין שייך יחש כלל, מאחר שאין זולתו לפי אמתת המציאות. וכמו שכתב הרמב"ם בה' יסודי התורה', שזהו מה שכתוב, "וד' אלהים אמת", שאין מצוי אמת זולתו, והוא הכל, לפיכך הוא יודע את הכל.

קפ.ד.

מה הקב"ה מלא כל העולם, אף הנשמה מלאה כל הגוף. כל העולם כולו מתנהג בכללו ע"פ סדרים שכליים ערוכים בחכמתו ית' העליונה. וחוקי החכמה של הנהגת כל מערכת הגוף כולם הם בכח הנפש וכוחותי, שמנהיגה את הגוף בסידור שכלי, ולא נמצא חלק קטן מהמערכת הגופנית שלא יכנס בחשבון הסידור השכלי, שאם הי' נמצא הי' מפריע הנהגת הנפש השכלית.

קל"ד.

מה הקב"ה רואה ואינו נראה אף הנשמה רואה ואינה נראית. להשפיע כח החיים על הזולת, צריך שיהי [המשפיע] עצום כ"כ וגבוה מערך המקבל את שפע החיים, עד שלא יהי בכחו גם להשיגו בציורו. ע"כ מה הקב"ה רואה ואינו נראה, כי לא יתכן להיות מושג מאחר שזו היא ההערכה הדרושה למשך שפע החיים מהמקבל אל ערך המשפיע, אף הנשמה שמחוקה להשפיע בכללותה שפע החיים לגוף, שתשיגנו כולו ולא ישיג אותה בציורו. מה הקב"ה זן את כל העולם, אף הנשמה זנה את כל הגוף. המזון הוא בא להשיב את האבדה שחיי החי וכוחותיו היו כלים מעבודת החיים, המזון בא ומחדש הכוחות ומשיבם. והנה הקב"ה משפיע שפע הקיום אל המציאות כדוגמת המזון, כי אין חיוב להתמדת המציאות כ"א בחידוש שפעו ורצונו, כמו שביארו קדמונינו ז"ל ע"פ "לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו". שמורה על שמחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. והנה כוחות הגוף, אם היו נערכים רק בערך מכונה פועלת בכחה המוכן, היו אובדים ונלאים. רק הנשמה בכחה העצמי מחדשת הכוחות הנלאים ומוסיפה להם אומץ חדש, וזהו מה שזנה את הגוף. מה הקב"ה טהור אף נשמה טהורה, הורו כאן שאין בנפש האדם שום כח רע לעצמו, והכוחות הרעים אינם באים כ"א שע"י עובי הגוף וגסותו לפעמים לא תפלוש הנפש השכלתה להיות עושה עם כוחותיה את הטוב המוכן, ע"כ ימצא גם הרע במציאות. כמו שהקב"ה משפיע שפעו לתכלית טוב, והרשעים מהפכים לפעמים הכונה ומריעים לנפשם בבחירתם. מה הקב"ה יושב בחדרי חדרים, אף הנשמה יושבת בחדרי חדרים. השי"ת כשמתגלה לנבראיו בשלמותו אינו מתגלה להם כ"א ע"י מערכת שלמה של

סבות ומסובבים ופעולות

נערכות, מהם נכבדות מהם קלות בערכם. ומהסיבות הקטנות יהיו תוצאות לסיבות גדולות ונכבדות, שמהם יוכר כבודו של הקב"ה. כך הנשמה, אם שעיקר שלמותה מתגלה ע"י הכוחות הרמים, הצדק והמשרים השכל והבינה, בכ"ז משולבות יחד הנה גם הכוחות השפלים עם הכוחות הרמים. והם כמו פרוזדור אל חדרי החדרים, שהנשמה יושבת בהם ומגלה הודה וזהרה.

קפה.

אמר דוד יבא מי שיש בו חמשה דברים הללו וישבח למי שיש בו חמשה דברים הללו. השבח עקרו הוא שישא פרי, להיות חושק לדבקה בדרכי ה' הישרים, א"כ אם לא הי' לנשמה מעין הכוחות האמורים בשבחו של הקב"ה, לא היתה יכולה לקבל התועלת מהשבח, מאחר שלא הי' לה אפשרות במה להתדמות לקונה. אבל מאחר שיש בה הכוחות מעין כח שלמעלה, א"כ בשבחה ליוצרה תוסיף אמץ להכיר גדולתו ושלמות הנהגתו, ותוסיף ברכה בהנהגתו גופה, דוגמת הנהגתו ית' את עולמו.

קפו.

דרש רב המנונא, מאי דכתיב מי כהחכם ומי יודע פשר דבר, מי כהקב"ה שיודע לעשות פשרה בין שני צדיקים, בין חזקיהו לישעיהו. חזקי אמר ליתי ישעי לגבאי כו' וישעי אמר ליתי חזקי גבאי כו'. כח הנבואה שהשפיע הקב"ה לישראל בזמן הנבואה היה תעודתו למלא את הצרכים הנצחיים של האומה, להנחילה חיי עד רוחניים, גם ללמדה ארחות חיים שבהם תשיג הקיום התמידי, שיהי רוחה חי לעולמים ושתזכה לקיום לאומי בעתיד. וכח המלוכה הי' לאשר את העם בחיים הלאומיים בהוה. כי ישנם דברים והנהגות שמוסיפין בעם אומץ לשעה ונוטלים ממנו כח קיומו לעתיד, ולהיפך דברים רבים שאף שמחלישים אותו לשעה מ"מ מוסיפים הם לעתיד עז וגבורה. והנה הנטי' לאחת הקצוות לעולם קשה היא ומזקת. שאם ישם העם דאגתו רק לקיומו העתידי ולמצבו בהוה לא ישם לב, הלא אז יבוזו זרים יגיעו ויפול בנופלים, עד שגם מעלות רוחו ושאיתו לקיומו הנצחי יאבדו ממנו. ולעומת זה מה רבה ערך ההשחתה, אם יפת לב העם לשום על דגלו רק חיי שעה וחסנו הזמני, כי אז בעבור דור יסוף כחו ויכשל ויפול. והנה השי"ת השומר ישראל הכין תמיד סבות תדיריות, שישקלו בד בבד כח המקיים הנצחי וכח הקיום הזמני, באופן שלא ימעדו צעדי האומה ותעמוד לדור דורים, "כאשר השמים החדשים והארץ החדשה עומדים לפני כן יעמוד זרעכם ושמכם". ע"כ ישעי חרד פן בבכרו את כח המלוכה על כח הנבואה, יפול העם ברוחו וישכח דאגתו הנצחית. וחזקי דאג אם יראה העם שכח המלוכה רפה הוא לעומת כח הנבואה, יסור חזקו המדיני ההוה ממנו ומזה תצאנה תוצאות רעות למצב המוסרי ג"כ, של תורה ויראת ד' ומדות טובות, הנתמכות כולן בעז מלך. והקב"ה הטיל פשרה ביניהם, שעין השגחתו צופיה, שלפי מצבם של ישראל בעת ההיא, הדבר מוכרח שיהיו שני אלה הכוחות שקולים ובאופן מדויק, דהיינו שלפי המראה החיצוני תהי' למלוכה רוממות על הנבואה למען חזק המשרה והעז הלאומי, אבל להחודר בפנים הדבר יראה שהמלך נכנע בהנהגתו הזמנית לבטלה מפני הטובה הנצחית הנבואית. זוהי הפשרה של הקב"ה, הביא יסורים על חזקי וא"ל לישעי לך ובקר את החולה. הרי בגלוי, היתה המלוכה רוממה, שהרי ישעי הנביא עכ"פ הלך אל חזקי המלך, אבל בתוכם של דברים, מי סבל מכאוב ונדחה, המלך. להורות שלפעמים חובה להכניע ההשקפה הזמנית מחסן הלאומי בהתנגדה לתעודה נצחית.

והדבר מקביל מאד אל הצורך להנהגה, כי מצד החיצוני של האדם ותאותיו החושיות צריך הוא למשרה עזה נאדרת בכח, והיא המלוכה אשר לה זרע עם גבורה. אבל מצד הפנימי של האדם, מצד שכלו הישר ושאירתו לכל טוב וקדושה, צריך להתנהג ע"י ממשלה של מקל נועם, המורה רק את הדרך הטובה, ומאהבה ילך בה לכשיתגבר עליו יצרו הטוב. וכפי הרמב"ם בה' מלכימ שיש יתרון למלך על נביא בהנהגה חיצונית, אבל בשבתו בביתו אמרו עליו על יהושפט מלך יהודה כשהי, רואה ת"ח הי' עומד מכסאו, ואומר לו רבי רבי, מרי מרי.

קפז.

ויבא אליו ישעי' וגו' משום דלא עסקת בפרי' ורבי'. א"ל משום דחזאי לי ברוה"ק דנפקי מנאי בנין דלא מעלי, א"ל בהדי כבשי דרממנא למה לך כו'. חזקי' כמלך שלפניו דאגת ההוה, חרד מאד למצב ההוה של העם. כאשר ברוח אלקים שעליו ראה כי אם יוליד בנים יהיו משחיתים, הלא יוכלו להשחית מאד לעם בשבתם על כסא המלוכה. אמנם ישעי, אמר בהדי כבשי דרממנא למה לך. כי הנבואה משקפת על המצב הנצחי של העם, שימי דור אחד כאין נחשבו. הלא בהפסק המלוכה ונפול הכסא מהמשפחה המולכת, תוכל לבא נפילה נצחית קימת. והמכשול של מלך אחד רשע שיצא מזרע אשר בחר ד', זה יעבור, כי לסוף יכון הכסא בצדק ומשרים. ע"כ אין לך לסמוך להפסיק שלשלת הנצחית, בשביל ההשקפה הזמנית אף שבאה מרוה"ק.

קפח.

אמר ליי' הב לי ברתך. אפשר דגרמה זכותא דידי ודידך דנפקי מנאי בני דמעלי. א"ל כבר נגזרה עליך גזירה. א"ל בן אמוץ כלה נבואתך וצא, כך מקובלני מבית אבי אבא, אפי' חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים. הגזירה עיקר הנחתה היא לפי ערך שלשלת הנצחיות שהסיבות מתיחסות למסוביהם לפי מהלך המציאות. אבל יד השי"ת אוחזת גם במהלך ההוה, להקבילו לטובה מקשרי הסיבות הקודמות ולאגדן עמהם אח"כ, וזו היא מעלת התפילה שנקראת חיי שעה. ע"כ כשאמר לו בתור נביא, ע"ד הגזירה הנמשכת מכח הנבואה, שיש במציאות הנהגה מקבלת לה נצחית. אמר לו כלה נבואתך וצא. אמת היא הנבואה לפי ערך הנצחית לבדה, אבל יש ג"כ חיי שעה, שעליה אמר דוד "בידך עתתי", ותכונתה להועיל היא התפילה, המרוממת את האדם במצבו ההוה ומעברת ג"כ הגזירה הנמשכת מפאת הנצחיות.

קפז.

לסוף יהב ליי' ברת'י נפק מני' מנשה ורבשקה. יומא חדא ארכבינהו אכתפי' לאמטויינהו לבי מדרשא, אמר חד מנייהו חזי רישא דאבא למטוי ביי' גלדאני, וח"א חזי רישא דאבא לקרובי עליו קרובנא לע"ז, חבטינהו בארעא, מנשה חיה ורבשקה מת, וקרי עלי' "וכלי כליו רעים". כו'. בהיותו דואג על התכונות הפנימיות שלו, שבבאם אל בניו יהפכו להרע, כאשר הכיר ברוה"ק. והנה הרשעה תוכל להיות, או בהפלגה לדרוש רק דאגת ההוה לבדה באופן שפל ומגונה, או לבקש הקיום וההעמדה הרוחנית הנצחית לאומה באופן רע ונלוז. ע"כ אמר, אפשר דגרמא זכותא דידי ודידך דנפקי בני דמעלי, שאולי מוכן לפעול בצאתו לפועל

להרע, הוא רק הכח הנפשי הדואג בהוה. אבל בהתקבץ עמדו ג"כ הכח הרואג לנצחיות, יוטב ענינו, עד שיהי אפשר שיהיו להבנים בקיבוצם תכונות טובות ראויות למלוכה בצדק. אמנם פעלו שני הכוחות על הבנים. נפיק מניי מנשה ורבשקה. בהיות הבנים בעלי תכונות רעות כ"א לפי ענינו המיוחד לו, השתדל הרבה להכשירם ללמדם תורה ומוסר ודרך תבונות בכל עז. כדחז"ל במ"אנ "וכי חזקי לכל העולם כולו למד תורה ולמנשה בנו לא למד", וזה יובן בארכבינהו אכתפי לבי מדרשא. אבל תכונותיהם הרעות התגברו למעלה מכל תועלת של לימוד והדרכה. אבל נפלגו. חד אמר (לפי הנראה הוא רבשקה) חזי רישיא דאבא למיטוי ביי גלדנא, כלומר כשרונו של אביו שמשים להנהיג את העם בדרך תבונות, להשכילם בתורה ובמדות טובות, לא היי כ"ז נחשב למאומה בעיני הבן ממר הלזה. והוא אמר שראוי להנהיג המלוכה רק להשיג תאות החושים הזמניים באופן היותר פחות ונבזה בעיני כל בעל נפש. מובן הדבר שבעצמו פנה לו נתיב לפרוק מעליו עול מוסר יראת ד' ודרך ארץ, ופנה אל השוללות וכל תאוה נמבזה. וחד אמר חזי רישיא דאבא לקרובי עליי קרבנא לע"ז. הוא הכיר שצריך ג"כ תעודה מוסרית לעם, אבל לא זאת התעודה שחזקי עמל עליי, שהיא תורת ד' המנשאת את האדם למעלה ראש, כ"א להתמכר לרוחניות של ע"ז שהיא אינה דורשת מן האדם מעלות רוח רבה, והולכת יחד עם כל התאות כולם. חבטינהו אארעא, בהיותו רואה שהדרכתו להם הוא ללא תועלת, ובהוסיפם דעת יוסיפו רעה והשחתה, הניחם על טבעם להתנהג כבחירתם. מנשה חיי. שעכ"פ היה בו איזה רעיון מוסרי אע"פ שהושחת, מ"מ כיון שיש איזה מאור שכלי, הוא ראוי להתקיים, מפני שהרי הוא לא ישחית עכ"פ את הגוף בתאותיו המשולחות, כי הכיר שעכ"פ למען התמדת הגוף דרוש הנהגה רוחנית במקצת עכ"פ. ועוד כיון שעכ"פ יש לו איזה מטרה ומקום למחשבה שכלית, יבא יום ויבשיל שכלו ויכיר כי אבד דרך וישוב, כאשר כן היי אצל מנשה. אבל רבשקה, שהיתה תכונתו גשמית כולה, בלא שום צירוף מוסרי, מת. כי נחלשו כוחותיו הגופניים ונהרסו משיטופו בתאותיו הרעות מאין מעצור. והיתה ברבשקה התגברות כח ההוה בדרך רעה בולטת. והתגברות כח הנצחיות פעלה על מנשה, להיות עכ"פ מצרף רגש ורעיון שכלי להוללותיו. ודין גרמא לו, שעכ"פ התקיים במלכות, ויצא ממנו חוטר וזרע מושל, וגם בעצמו שב אל ד', והיתה עצת ד' למזג כח הנבואה עם כח המלוכה, וזוהי חכמתו של הקב"ה, שבצדק נתפלא ונאמר "מי כהחכם ומי יודע פשר דבר". ועל רבשקה קרא בצדק, "וכלי כליו רעים". הכלי לא יכיר כ"א עצמו, וכן השטוף בתאות החושים אינו מכיר כ"א עצמו, כי אין בחושים כ"א ההרגשה, וההרגשה לא תעבור לזולתו, אבל מי שיש בו איזה שכליות, בשכל מכיר הוא ג"כ את זולתו, וא"א להיות כילי גמור. אבל הכלי כליו רעים, כי א"א שיתקיים ג"כ לעצמו, והקיום הנצחי בא מהשכל שמכיר את זולתו ג"כ, ככלל הרמב"ם במו"נכי אין בחוש כלל ואין בשכל פרטי, ע"כ ירגיש ג"כ בזולתו ויתחבר עמו ויועילהו, ומזה תוצאות אל הקיום הנצחי, "וצדקה תציל ממות", "ונדיב נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקום" ויתקיים לנצח. והנה בלטה תכונת המלוכה לרע ברבשקה, ולא היי לו קיום. ותכונת הנבואה עכ"פ בדאגתה [להתקיומות] אף בטעות, שזהו שורש יצרא דע"ז, במנשה. ומזה נצמחה ישועה ואחרית ותקוה, כד' הכוזרישמסתתר הלב לפעמים בקליפה, אבל אח"כ יהי יוצא מן הכח אל הפועל. כעין האבות שנצרפו הרבה עד שיצאו הם מהוריהם הטועים, צרופים ומלובנים, ראויים לאור ד' והשגחתו, לתורת אמת לקרא בשם ד'.

ק.א.

אפי' בעל החלומות אומר לאדם למחר הוא מת, אל ימנע עצמו מן הרחמים. החלום הרע הוא מהרס כוחות הנפש מרוב בהלה. ומתוך הפחד ושעמום הרעיון, הדבר הרע מוכן חלילה לבא, וצריך לקדם להסיר ההכנה.

והי' מקום לטעות כי תפילה על ביטול החלום תחזק יותר הרושם של החלום בנפש, אמר שאין הרבר כן, כי התפילה ממנה ימשך הבטחון והעז בד, ית', עד שבכחה תחזק את הנפש ותסיר ג"כ רע הגזירה מצד תכונתה וסגולתה ברצון השי"ת. ואין לדאוג כלל על הגדלת הרושם בנפש, כי "יראת ד' תוסיף ימים ולא יוסיף עצב עמה". גם אין לומר שענין חלום הוא דבר חלוש, ויש בו דברים בטלים שאין ראוי עבוי זה להתפלל. ע"ז ביאר שאין הדבר כן, שהכל מוכן לעשות רצון השי"ת להשלים את האדם. גם רעיוני רוח והבלים שאין בהם ממש, מ"מ כיון שמכניסים באדם יראה בלב, ומתוך זה בא ליראת שמים יען רך לבבו, א"כ הכל מוכן בהשגחה להרבות יראת ד' בעולם. ע"כ ראוי להשתמש בזה לפי טבע האנושי ויתפלל. והתפילה הלא היא מוסיפה שלמות ויראת ד', א"כ גם מההבלים יצא חפץ ד' להשלמת האדם.

קמא.

ויסב חזקי' את פניו אל הקיר ויתפלל. מאי קיר ארשב"ל מקירות לבו. יש תפילה שבאה ברגש שכלי, שהשכל משקיף על ערך הנחיצות להתפלל ומכיר גדולת ערך התפילה. והנה השכל מיוחס לרוח הלב השורה בחלל הלב. אבל כשמגביר ברחמים עד שגם כוחות הגופניים מתפעלים מרגשי התפילה, ונמצא שהתפילה פועלת על הגוף לא על הנפש לבדה, נקרא שמתפלל מקירות הלב. כלומר לא מהרוח לבדו שהוא בחלל הלב, כ"א גם בהתפעלות בשרי, כמו שכתוב "לבי ובשרי ירננו אל אל חי".

קמב.

רבי לוי אמר על עסקי הקיר. אמר לפניו, רבש"ע, ומה שונמית שלא עשתה אלא קיר אחת קטנה החייתה את בנה, אבי אבא שחיפה את ההיכל כולו בכסף וזהב, על אחת כמה וכמה. שפע החיים להמשך בגוף, ראוי הוא למי שהשלים לעשות מקום גשמי להועיל למטרת החיים. ע"כ השונמית שעשתה עליית קיר, מקום מושב לאיש אלקים קדוש אלישע, שהשלם הגמור הוא מטרת החיים כולם, כמ"ש "כי זה כל האדם", ראוי להיות השכר הנמשך מזה המשכת החיים עצמם. א"כ מקום המקדש, שהוא יסוד מטרת החיים לכל האנושיות כולה, כאמור "כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים", ודאי ראוי שבזכותו ימשך שפע החיים לזרעו גם בשעה שאין הסידור הכללי מסכים. כי המטרה והתכלית הוא למעלה מכל סידור ומערכה, שכל הסיבות אינם כ"א האמצעיים אל תכלית החיים. אבל מי שזכה למטרת החיים עצמן הוא למעלה מכל סידור טבעי, וראוי הוא לניסים עליונים, ומהם להמשיך שפע החיים למעלה מסדרו. ויותר יש לדעת, שהאמונות התוריות באמתתן הם ממשיכים עמהם שלמות מוסרי נשגב לכל המין האנושי. והנה אמונת תחיית המתים, לבד אמתתה היא עמוד המוסרי של השלמת האדם בעולם. והנה אין אנו מדברים לעומת הכופרים בכל תחי', הרשעים המוחלטים שגם בתחיית הנפש והשארתה הנשגבה לא ירוממו, שהם הם המהרסים את כל אושר האדם, וכל חלקת המוסר יכאיבו בנכליהם, כי ינתן יד לכל פושע ועול לפלס חמס ידיו ולאמר "אכל ושתה כי מחר נמות", אלא שגם עם אמונת השארת הנפש לא יוכל עוד המין האנושי להתרומם אל רוממות מעלתו המוסרית, רק עם אמונת תחיית המתים הגופנית. כי האדם להיותו במעלת שלמותו האמיתית, צריך שיהי' שלם בנפשו גם שלם בגופו. ותכלית השלמות הוא, שתהי' נפשו רוממה תמיד לשאוף אל תכלית השלמות, שבזה יגיע לשלמותו ויזכה ג"כ את זולתו. אמנם לזכות לתכלית השלמות הנפשי בכלל האנושית, צריך ג"כ הרחבה של שלמות גופני חמרי במעלה עליונה. והנה לפי

טבע האדם יוכל אחת משתי אלה להיות, או שישים דעתו רק על ההוה ולא יחשוב ע"ד הנצחיות, הנה מזה תצא רפיון כח מוסרי בודאי כי יהי לבבו פונה רק אל צרכי השעה, ומזה יבא לעשות עיקר רק את הנעימות המורגשת בחוש. ואם ישים לבבו אל התעודה הנצחית, אז הלא הצורך שגופו וכל רגשותיו והמית החיים שבו והדרם יחד לעפר ישכבו, תשפל רוחו, אף שיחזק אותה ע"י הצורך האמיתי של החיים השכליים. אבל הצורך המופשט לא יוכל לתן תנחומים לחגור מתנו בעז וגבורה, ובהכרח ישפלו כוחותיו. אבל עם אמונת תחיית המתים, בהיות האדם השלם יודע שלסוף כל סוף החיים הגופניים יתעלו ויהיה להם אחרית ותקוה, שהם ילכו שלובי יד עם החיים הנפשיים באין ביניהם הפך והתנגדות, אז תרומם רוחו בכל עת לעסוק בכל מיני השלמות, בין הגופניים בין הנפשיים, רק יזככם להיותם פונים אל תכלית הטוב והנשגב. ע"כ ההתעסקות החמרית של בנינים, שהם היסוד להשלמות הגופני, שאי-תמידיות-הגוף תתנגד להח במושכל, הם נובעים מהשלמות של אמונת תחית המתים, ע"כ ראוי שהמעשה ההוא יעזור לתחיית המתים הפרטית. ע"כ בנין הקיר, לצורך שלמות נשגב של מקום מנוחה להנביא, לעסוק בשלמותו העליונה, ישו בו של עולם הזה הבא לתכלית מעולה, בהיותו מתרחב ומתפשט לא יהיה נשלם כ"א עם אמונת התחייה, ע"כ גם התחלתו והחלק הקטן ממנו יש לו יחש לתחה"מ. וק"ו הדברים, הרחבה נפלאה כבנין ביהמ"ק, שבו צריך שתתאחד בעוסק בו הרחבת הדעת וחוזק הנפש ותעודה הנפשית הנצחית. ועם זה לא יעיבהו יגון הפסד הגוף שמביא ציורים שפלים, המחלישים את הכשרון להרחבה החמרית. וכיון שהשלמות הזאת נובעת מיסוד תחיית המתים, ראויה היא להשפיע חיים למי שחשוב כמת מצד הגזירה הכללית, למען הי חי חיים גופניים המשלימים את החיים הנפשיים באין שום התנגדות. ע"כ כפל הדברים בשירתו, חזקי "חי חי הוא יודוך", והאריך לספר "כי לא ישברו יורדי בור אל אמיתך". א"כ מאין יבא השכר אל אמתתו ית' לבני תמותה, כ"א מידיעתם את השלמוח העתיד לבא לסוף בתחית המתים, ע"כ לעולם הם נקראים חיים.

קמח.

מאי והטוב בעיניך עשיתי. אר"י אמר רב שסמך גאולה לתפילה, ר"ל אמר שגנו ספר רפואות. דרכי הבטחון הם השלמות האנושי, אמנם הם נחלקים, הבטחון הפשוט אם השעה צריכה לכך שיעשה נס, או מצד האדם המעלה שראוי לכך, אבל הבטחון התמידי הוא להיות בוטח בדי שיעזרהו בהשתדלותו. והנה אצל עניי הכלל מצינו סתירות, לפעמים ההשתדלות משובחת ומחוייבת ולפעמים תחשב חסרון. למשל מצינו במלחמת העיי היתה כולה מלאה השתדלות ע"פ ד' ולעומת זה במלחמת גדעון נאמר לו "עוד העם רב למען לא יתפאר עלי ישראל לאמר ירי הושיעה ליי", והוצרך למעט בהשתדלות טבעית. והדברים ניכרים שתלוי במצב המוסרי של העם, שתכלית כל סיבוב ההנהגה כולה היא להביא את אור דעת ד' במילואה לעולם, למען ימשך מזה כל הטובות הזמניות והנצחיות הנמשכות מידיעת ד' לאמתתה. והנה כשהאדם או העם בכללו עומד במצב מוסרי גבוה, אז הלא מהנהגה הטבעית שהולכת אחוזה עם סדרי החיים האנושיים, יכיר ביותר יד ד', כדברי הר"ן בדרשותיו ע"פ "ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה וזכרת את ד' אלקיך כי הוא הנותן לך כח כו", שבהתבונן האדם כי החיים הטבעיים וכל מסיבותיהם, הכל ערוכים מאת ד' ית' לתכלית הנשגב של השלמות האנושית, הנה יותר יכיר את קונו כשמספיק לו צרכיו בדברים טבעיים, שצריך ע"ז השתדלות רבה מצדו בחכמה ובדעת ובכח גופני ונפשי. והנה יד ד' אתו על כל פרט מפרטי תנועותיו וימינו תסעדהו, הלא יתקרב יותר בזה אל ציור השלמות, מאלו יעשה לו נס בפעם אחת להמצא לו מחסורו. ע"כ אמר "ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי". ובציורך

בהבנה אמתית כמה כח וכמה עוצם יד צריך עד כדי לבא לידי חיל זה, ולכל תנועה קלה עזרת ד' דרושה, אז עי"ז ימשך מה שאמר "וזכרת את ד' אלקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל". אמנם בנפול העם ממעלתו ונשקע בהבלי החומר ואל פועל ד' לא יביט, אז בהרבותו השתדלות לא יכיר כלל יד ד' ויאמר כי ידי הושיעה לי, ולא יבא בהנהגה טבעית אל שלמותו. ע"כ היו הניסים מחוייבים ומוכרחים בתחילת הכרת דעת ד' בישראל "כי נער ישראל ואוהבהו", אהבת הנער והילד הוא הנהגה כזאת שלגדול אינה בכלל הנהגת האהבה. למשל אהבת הנער תהי' כשיתן אביו מחסורו משלו, ושל הילד הקטן תהי' כשיתן ג"כ לתוך פיו, ושל הגדול תהי' האהבה כשימציא לו מעמד שיוכל להנות מיגיע כפו וחריצותו. ע"כ משובח מכאן מאד הם הניסים בזמן ילדות האומה, והביאו את התכלית של דעת ד' וקרבתו, מה שלא היתה ההנהגה הטבעית יכולה להביא בשום אופן. אבל בהיות העם נעלה בהכרתו, אז טוב מאד שיתרגל בהנהגה שתביא אותו להחליף כח ולעסוק בשלמות וחריצות, בהרמת קרנו בכל הפרטים החמרים והמוסריים, מפני שיוכל כבר לשאוב דעת את ד' ממקור הטבע התמידית, "שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה וגו'". ע"כ במלחמת העי, שכבר היו ישראל מלומדים בניסים, ודעת ד' היתה קרובה ללבבם, היה דבר טוב ושלמות במה שעסקו הם עצמם בהצלחתם. כי בודאי שלמות גדול הוא לאדם בהיותו עסוק לבדו בהצלחתו, כדברי הג"ר סעדי ז"ל שאם הי' שלמות להשיג שלמות בלא השתדלות היתה הנהגת השי"ת לנו ג"כ שלמות הנפש בלא השתדלות של תורה ומע"ט. אמנם בימי גדעון שירד העם פלאים במצבו הרוחני ושכח אל מושיעו, לא היתה ההנהגה הטבעית לישועתו מביאה אל המטרה, ע"כ הי' צריך למעט בהשתדלות טבעית, וכביאור הפסוק "למען לא יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי". ומעתה נבין שלפי מצב המוסרי של ישראל אחר ימי אחז, שהיתה רבה העבודה ע"י השתדלותו הרעה לשכח את העם את שם ד' ית' ואת תורתו, מצא שאפי' ההשתדלות הלאומי שהיא משובחת בכל עת, הזמן גרמא להנהיג שיהי' כל הבטחון על השי"ת כי לא יטוש את עמו, למען ישוב העם להרגיש יד ד' אשר עליהם, ע"כ במפלתן של סנחריב אמראני אין בי כח לא לרדוף ולא להרוג אלא אני ישן על מטתי ואתה עושה. ומניעת הכח היתה מניעה של כח מוסרי שבכלל ישראל בעת ההיא, שלא ישיג תכליתו כ"א ע"י נס גלוי של מניעת כל השתדלות. והנה גאולתן של ישראל בכל דור בעת צרתם, וכן הגאולה העתידה, אפשר היא שתהי' התחלתה בניסים ונפלאות, כימי צאתך מארץ מצרים, או שתהי' ההתחלה טבעית כדחז"ל בכמה מקומות, שתהי' הצלחתן של ישראל קמעא קמעא. ולפי דברינו הדבר תלוי במצבן של ישראל הרוחני, כי בהיותנו דבקים ביראת ד' בשמירת המצות ותלמוד תורה, שמזה יתיישרו המדות ונועם האמונה ודעת ד' ימלא את הלב, אז הוא שלמות גדולה תחשב אם נהי' אנחנו העוסקים במצוה זו של הרמת קרן ישראל. ובודאי תפארת גדולה והדר לאומי הוא לנו בהיותנו אנחנו העוסקים בבנין בית ישראל, מצד שלמותינו הלאומי שנמשך מזה ושלמות העולם כולו. אמנם אם מצב ישראל הוא בשפל, בהיותם רחוקים מתורה ומדעת ד', אין התכלית נמצא ע"י גאולה טבעית כלל, וצריך הטוב המעוּתד לבא בהתחלתו ג"כ ע"י גאולה ניסית. ודברים טבעיים לא יצליחו במצב כזה, פן יגרמו הריסה יתירה במצב המוסרי שהוא התכלית. והנה סמיכת גאולה לתפילה תלמדינו כי גאולתנו תבא רק מיד ד', ועלינו לדעת זאת מפני שידיעת ד' הנשגבה הבאה מן הגאולה היא הנקודה התכליתית שלה, ע"כ עלינו לדעת שהגאולה סמוכה מן התפילה והפקת רצון מד'. אמנם בהיותנו במעלה רמה בעבודה ושלמות, הגאולה סמוכה בדעתנו לתפילה, כמו שהיא באמת גם בהיותה בדרכי הטבע והשתדלותינו. אבל בהשפל מצבינו בעונינו וריחוקינו מהשלמות של דעת ד', אז אין הגאולה סמוכה לפי ערכינו לתפילה רק בהיותה בדרך נס. ע"כ חזקי' השתדל לעשות הטוב בעיני ד', דהיינו מה שמפיק אל התכלית המוסרי, אע"פ שלפי המובן האנושי אינו טוב, דהיינו שסמך גאולה לתפילה, ובזמנו היתה הסמיכות הזאת מחייבת למעט ההשתדלות הטבעי לגמרי, עד שעלתה בידי המרגה העליונה של הבטחון. ורבי לוי מוסיף שלא זה שהתאמץ עבור הטוב המוסרי לפי הזמן בדברים הלאומיים, כ"א גם במצב

החיים הפרטיים השתדל להשלים את החסרון העקרי של ההתרחקות מדעת את ד' באופן כזה שאינו ראוי להנהגה תמידית, והוא במה שגנו ספר רפואות, והוא כדי שיבקשו רחמים כדברי רש"י, אף שהרבה הרמב"ם י להשיב ע"ז, כי השתדלות הרפואה אינה מעוט בטחון, כ"א תוספת בטחון והכרה למי שהכין בחכמתו וחסדו את השכל לחקור ואת היסודות הרפואיים להשתמש בהם. אבל בראותו ששם שמים נשתכח ע"י מעלו של אחז, מצא כי יותר ירויח העם בהטבתו המוסרית ע"י שיתרגל לבקש הצרכים הנוגעים עד הלב, שהיא רפואת חולי מאת ד' ע"י תפילה, ממה שיפסיד מחסרון החיפוש בדרכי הרפואה בטבעיים. ע"כ זהו הטוב בעיני ד', ומקבלת מאד לבקשתו להתרפא בדרך נס למעלה מן הטבע, למען יהי הוא לאות לישראל לשוב לבקש את ד', עד שיתרומם שכלם לדעת את ד' ג"כ בדרכי הטבע שהיא כולה פועל ד' ומעשה ידיו. והנה אם נהי' זכאים, לפ"ז תוכל להיות מצדינו הגאולה טבעית ובאה ע"י השתדלותינו, והניסים יבאו עכ"פ להשלמת האנושיות הרחוקה בכללה מדעת ד', טרם תגלה לה הניסיות. או גם להשלים אותנו במעלה יותר גבוהה ונכבדה.

קמז.

אריו"ח משום ר"י בן זימרא. כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים, וכל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו. יש אדם שתכונותיו בטבע יפות הנה, והוא א"צ עמל ללכת בדרך טובים. איש כזה לא יתלה השלמות בעצמו, כ"א יתלה שזכו לו אבותיו, במה שהנחילוהו תכונות טובות. ומי שתכונותיו אינם משובחות בטבעו, רק שמתגבר וקונה לו מדות ותכונות טובות לפי הרגיל, יתלה בזכות עצמו שהרי הוא עמל ויגע עד שהשיג התכונות החמודות. אך לפי האמת מי שנולד בתכונות בלתי מעולות, ע"כ יש בו כח מתולדה, צפון מאבות אבותיו, במה שהתגבר על תכונותיו הרעות. וכד' הכוזרי שהסגולה תתעלם ברשע ותתגלה אח"כ בבן צדיק, א"כ לפי האמת יש לתלות לו בזכות אחרים. ולעומת זה מי שנולד בתכונות יקרות, ע"פ רוב יתגבר ללכת בדרכי ד' לעשות טוב וישר למעלה מהכנתו. ע"כ חזקי' שתלה בזכות עצמו, עבור היותו בן רשע, ולא היי' יכול לתלות בירושת אבותיו קניני שלמותו, תלו בזכות אחרים שהודיעוהו שגרם לו סיוע רב להתגבר על תכונתו מה שהיתה צפונה בו סגולה מדוד, שהתעלמה באחז ונתגלתה בו. וכן נראה ג"כ ממה שאמר לעיל "חזאי ברוה"ק דהוי לו בנין דלא מעלי", שהתפחר מתכונותיו הטבעיות, וחזא ברוה"ק אמתת הטבע איך יהי' יוצא אל הפועל בבנים. ומשה תלה בזכות אחרים, מפני שנולד בתכונות טובות וקדושות ומהורים קדושים וחסידים, ושלשלת הקדושה מאבות העולם לא נפסקה. תלו לו בזכות עצמו, כי היתה מעלתו ביתר שאת באין ערוך מהכנתו. ומה שאמרו אחרים על משרע"ה ההיפוך, כבר נדחו מדברי חז"ל ומפשט הכתוב "ותרא אותו כי טוב הוא", ומן השכל הישר, שבודאי המעולה מכל נוצר הוכן בסגולה עליונה מטבעו, אלא שהוסיף רב שלמות הרבה יותר עוד מההכנה הטבעית. והיינו דכתיב "הנה לשלום לי מר", אפי' בשעה ששיגר לו הקב"ה שלו' מר הוא לו. יש פותרין ענין מרירות על התכונות הנפשיות הקשות. וכ"ה בזוהר' מאן דמהפכין מרירו למתיקו כו', והנה הוא חשב תחילה שמהיותו רואה את עצמו שולט על כל תכונותיו, שכבר הפך את כל המרירות שבו והקשיות שבתכונותיו למתיקות. אבל כיון שאמרו לו שיש תכונה טובה צפונה מדוד, יוכל היות שבעצמו עוד לא תיקן מרירותו, כ"א קדושתו של דוד גברה בו לקדשהו.

קמח.

נעשה נא עליית קיר קטנה. רב ושמואל חד אמר עלי פרוצה היתה וקירוה, וח"א אכסדרא גדולה היתה וחלקוה לשנים. דרכי השלמות נחלקות לשלמות עצמו והשלמת זולתו. והנה השלם הצדיק המעולה, יש להסתפק אם הטוב לפניו שיתגבר בשלמות עצמו וממילא תמשך השלמות לזולתו ע"י יחידים הקרובים אליו ביותר, או שראוי לותר על שלמות עצמו, [ולפעול] להשלים זולתו. והנה הרוצה להתיחד ולהתבודד הרבה, הוא עולה בעלי למען לא יטרידוהו יוצאים ובאים, בהיות הכניסה קלה ונוחה. אבל מי שרוצה ג"כ להשפיע על זולתו בהיותו קרוב להם, אף שימשך איזה מניעה בשלמות עצמו, הוא בוחר לו יותר אכסדרא גדולה, אם שיחלקוה כדי שימצא לו עכ"פ מקום לשלמות עצמו, אבל ההתערבות עמו תהי נוחה וקלה. ובהיות הדרכתו נחוצה לרבים, דרוש ג"כ למעולה שבבתיים לכבוד הנכנסים, לחדש הדר הכבוד הראוי לאיש אלקים קדוש. מה שכי' לא הי' צורך, אם היתה מטרתו העיקרית שלמות עצמו, שע"ז הי' ודאי מסתפק בעליית קיר קטנה פשוטה, באין צורך למותר והידורים

קנ

הרוצה להנות יהנה כאלישע, והרוצה שלא להנות אל יהנה כשמואל הרמתי. יש מי שעוסק ביחוד בשלמות עצמו במעלה גבוהה ושלמות זולתו ממילא נמשכת, כעין שהי באלישע, ביחוד למ"ד עלי ממש. לאיש כזה אין הפסד להשפעתו בהיותו נהנה והבריות עי"ז מתקרבים אליו, ועוד מוסיפה תת פרי ברכה, כי עי"ז ממילא ימשך מאתו שפע שלמות במעלות ותכונות קדושות. מה שא"כ השלם ששם דרכו להיות משלים את זולתו בחזקת היד ובפעולה ממשית. להדרכה כזאת תוכל ההנאה שיהנה להזיק הרבה, כי ימעט מוראו ולא תפעול הדרכתו שצריכה לו; יות ג"כ מיראה. ע"כ לשלם כאלישע בדרכו ראוי ההנאה, ולשופט כביר כח לב כשמואל יאתה מאד שלא להנות.

קנל

הנה נא ידעתי כי איש אלקים קדוש הוא וגוי אריב"ח מכאן שהאשה מכרת באורחין יותר מן האיש. דומה לזה אמרו בנדה שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מן האיש. והכונה כי יש הכרה ובינה טבעית דומה להכרת החוש ויש הכרה שכלית שבאה ע"י לימוד ונסיון. ולפי המנהג הטבעי הוא, שמי שיש ביד כשרונו לעלות למעלה שכלית, מתחלשת בו ההכרה הטבעית הבאה מהשכל הטבעי. ומצינו כמה הכרות לבע"ח, מכירים בהכרתם הפנימית רברים שקשה לאדם להשיגם כ"א ע"י לימוד והרגל. וכן מצינו האומות הפראיות, שאינן מלומדות בתרבות וחכמה, יש להן כשרונות טבעיים חדים יותר מהעמים המלומדים, כי השכל המלומד מקפח את השכל הטבעי. וזהו מחסד ד' על יצוריו, שהראוי להשתמש במעלה יותר גבוהה לא תעלה בידו לסמוך על מעלה נמוכה, כדי שגם ההכרח ימריצהו לקנות שלמות יותר. ע"כ האשה שאינה עומדת לפי תעודתה לקנות דעת הרבה ע"י לימוד, ותכליתה להשלמת סידור העולם לעשות בחפץ כפ"י, ואין חכמה לאשה אלא בפל, ע"כ יש בה בינה יתירה טבעית בהכרה פנימית יותר מן האיש, ומפני זה היא מכרת באורחין יותר מן האיש. כי האיש יוכל להכיר ערך האיש שרוצה לדעת תכונתו רק ע"י התבוננות רבה ואורך הזמן. אבל את האורח הבא לזמן קצר, לא יוכל להכירו בשכל הנסיוני. אבל האשה בהכרתה הפנימית, הקרובה להכרה טבעית, היא תכיר את האורחין. וההכרה הטבעית היא לרוב מאומתת מאד גם

קמח.

קדוש הוא, מנא ידעה, רב ושמואל ח"א שלא ראתה זבוב עובר על שולחנו. וח"א סדין של פשתן הציעה לו ולא ראתה קרי עליו. הקדושה ענינה להתרומם מעל לתאות המורגשות, באופן שלא יפעלו על האדם כלל, ואף בהיותו עסוק בהם לא ימשיכו לבבו כלל להיות נוטה אחריהם. וזאת היא הקדושה במובנה האחד שהיא התעלות טבעית, שלפי הטבע בשעה שהאדם מתעסק במורגשות, הוא נמשך אחריהם ברב או במעט, ומי שכבר הגיע למעלה רמה, ששכלו שליט עליו תמיד גם בעת התעוררות ההרגשות, הוא קדוש באמת. ויש עוד מעלה, שהאדם אם כבר הפך טבעו לטוב כולו, אז אין צריך כ"כ לשמירה שכלית, ועצם חומרו נמשך אל הטוב ולא יגורוהו רע. ואלה המה שני הענינים שלא ראתה זבוב עובר על שולחנו, מורה שגם בעת אכילתו לא פעלה על נפשו הרגשת האכילה הגופנית, להיות נפרד מהשכל האלהי, באופן שיתעורר יותר מכפי המדה השכלית גם במעט. ויצה"ר דומה לזבובי, כי ההרגשות החושיות מתעוררות במעט גירוי, כובוב שע"י תנועה קלה סמוך לו הוא ממהר לעוף ולעלות למעלה. וח"א כי כ"ז שהשכל שליט באדם בהיותו ניעור עוד אין מופת חותך על הקדושה, דהיינו ההשלמה העליונה של היפוך כל טבעו לטוב במה שאין החושיות שולטת, די"ל שתוקף השכל הוא שמתגבר עליו. אבל הבחינה הנאותה הוא גדולת הנפש, שגם בעת התגברות החומריות בעת השינה לא ידע רע, שזה יבא לאדם בהתגברו לזקק טבעו הגופני כולו, ער שא"צ סעד לתומכו וגם בהיות עזרת השכל בל עמו עומד הוא בקדושתו.

קמט.

הוא קדוש ומשרתו אינו קדוש. כל זמן שלא נתעצם האדם בשלימות, הוא עלול להתפעל מכל דבר פחות הנעשה בשכונתו וחברת איש משחת תוכל להזיקו ולמעט שלימותו. אבל מעלת אלישע היתה נעלה ונשגבה, עד שלא הרגיש מאומה מפחיתות גחזי עם היותו קרוב לו ומשרתו תמיד, עד הזמן שנתן ד' מכשול לפניו לגלות קלונו ולהרחיקו מאותו צדיק במעשה דנעמן. והיא השקפה נפלאה על עוצם מעלת קדושת אלישע ושלימותו, שאם אפשר להבין איזה מיעוט מעלה לו בהתקרבות אותו רשע אליו, הי' ודאי מרגיש בדבר ומרחיקו. אבל מעלתו היא שגרמה, שלא הי' אפשר להגיע שום מיעוט אור וקדושה לו מזה, ע"כ לא הרגיש. או אולי עם ידיעתו, חשב שיחזור למוטב ויהי' לברכה עם כשרונותיו שנראה שהיו טובות. אבל בכל אופן קרבת רשע באופן שלא יזוק ויזיק מאומה לשלימות קדושת הקדוש, מורה על הפלגת מעלתו.

קנ.

ויגש גחזי להדפה, אר"י ב"ר חנינא מלמד שאחזה בהוד יפיה. מתוך גנותו של אותו רשע למדנו שבחו של צדיק ועוצם קדושת נפשו ודבקותו העליונה בעיונים האלהיים, מאין פנות אף רגע לדבר זולתם, עד שהיה אותו רשע בטוח, שבמעמדו ובפניו של אלישע נהג פריצות מגונה כזאת, ומתוך הכרתו הנסיונית עד כמה מתעסקת נפשו הרוממה רק בדברים העליונים, עד שלא ירגיש כלל מהכיעור הנעשה בפניו, מהיות עינו ולבו אל המושכלות הנכבדות שהתקשרה בהם נפשו הנדיבה.

קנא.

עובר עלינו תמיד, אר"י בר"ח משום ראב"י, כל המארח ת"ח בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב תמידין. יש כמה אופני דימוי לתמידין בהחזקת ת"ח. התמידים היו עבודת ד' משותפת לכלל ישראל, באה מתרומת הלשכה. הנה המחזיק ת"ח, הוא גורם שלכלל ישראל יהי אור ע"י אור התורה של ת"ח העוסק בתורה, וישועת הכלל היא בהיות באומה לימודי ד'. א"כ הוא דומה כאילו היתה אפשרות שיקריב תמידין משלו לכפר על כלל ישראל ולזכותם לעבודת ד'. ועוד כי יש עבודת ד' הבאה מזמן לזמן, אבל גדולה היא המדה התמידית מי שעובד ד' כל ימיו. וע"ז היתה מעלת התמידים שהיתה עבודת ד' תמידית לכלל ישראל, להעירם ג"כ שראוי להשתדל אל מעלת זאת השלמות של עבודת ד' תמידית. והנה המהנה ת"ח מנכסיו, נמצא שגם עסקו בעסקיו והשתדלותו במסחרו ועבודתו ג"כ עבודת ד' היא, כי ממנה תוצאות לחזק ידי עמלי תורה, שהם מאירים את העולם באור ד', א"כ היא עבודה תמידית. ועוד כי על התמידין שהיא עבודת כלל ישראל, אמרו חז"ל, איך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד ע"ג, ע"כ היו מעמדות שתהי' העמידה ע"ג, והסמיכות במקום לענין העבודה ועסק השלמות פועל הרבה לרומם את הנפש למעלתה לאחוז בחמודות וכל מדות טובות, כן המהנה ת"ח. אבל עת יה הוא בקרבתו ע"י שמארחו בביתו, הוא דומה כמקריב תמידין, שעם היותה תועלת הכלל גם בריחוק מקום, מוספת שלמות בקירוב המקום, ומועילה לנפשו תועלת תמידית ג"כ מהתמדת הראי' הנכבדה של שלמות האיש המעולה, בחיר ד'.

קנב.

אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך ויתפלל, שנאמר ממעמקים קראתיך ד'. לבד ההערה הפשוטה, של שברון רוח גאות האדם הראוי לתפילה, יש בזה הערה נגד הדמיון הבא מציור הכוזב של ההגשמה, שידע האדם שאין חילוק בקרבתו לאלקים בין אם יהי במרומי השמים או בתחתית ארץ, כדברי הרמב"ם במו"ני. ועיקר קרבת אלהים תלויה רק ע"פ הכרתו וידיעתו עם קנין המעלות הטובות שהם דרכי השם ית'. עוד יש מקום גבוה ומקום נמוך גם ברגשות הנפש ורוממות הדעת. יש מעלה גבוהה, שלפעמים האדם מרגיש נועם ד', ומתגברת עליו רגשות הדר כבוד עליון עם יריעתו ברוממותו כפי השגתו, עד שאינו חפץ בשום ענין כ"א להיות מתענג על ד' וכל הצרכים אינם תופסים אצלו מקום כלל. ובשעה רוממה כזאת אינו מרגיש איך שהדברים המעיקים הם בכל אופן מונעים אל השלמות, כי לא ההרגשה הרוממה לבדה מספקת לשלמות, כ"א צריך להשיג ג"כ האמצעיים כולם לגדל ולרומם את השלמות הפרטי והכללי. ע"כ לצורך תפילה יעמוד במקום נמוך ברגשותיו, ער שירגיש את החסר, וישפך שיחו לד' שיעזרהו, ועי"ז יוכל באמת להתרומם, כי ישכיל שזהו חפץ ד' ותכלית ההטבה, שתהי' נפש האדם מרגשת את החסר לה ובעטוף עליו נפשו את ד' יזכר ויכיר כי ממנו טובו. עכ"פ למדנו שיכוין האדם רגשותיו באופן המקביל אל עבודתו שעליו לעסוק בשעה הראויה לכך. ומעמקים יורו על שני ענינים בציורם, על שפלות המצב בניגוד לרוממות, ועל עומק הרעת בניגוד לשטחיות ההבנה, כאמור: "מים עמוקים עצה בלב איש". כי ההרגשה הזאת, שישפיל האדם עצמו לעומת המעלה העליונה, שעמה אין הרגש של שום חסרון כלל שאינה ראויה למצב עת התפילה, עמה יחד נלוה עומק הדעת להבין שתכלית

הרגש הגבוה אינו נגמר, כיון שסוף כל סוף החסרונות ישנם במציאות, והאדם בפרטו, ומכש"כ בכללו, סובל מהם הרבה. ע"כ צריך שתהי' דעתו עמוקה, יותר מההרגש המרומם הגורם לשכחו כל חסרון. ואמר "ממעמקים קראתיך ד'", "ותפילה לעני כי יעטוף", שידע עניו וצרת נפשו, וכי רק לד' ית' עיניו נשואות, שיתמכהו וימלא את כל מחסוריו הגשמיים והרוחניים.

קנ"ד.

המתפלל צריך שיכוין רגליו, שנאמר ורגליהם רגל ישרה. הרגלים משמשים פעולת ההליכה ופעולת העמידה. לפעולת ההליכה עיקר שימושם הוא במה שהם מתאחדים. במהלך שלמות האדם יש הליכה, להוסיף לקנות שכליות ומעלות מדותיות. ויש עמידה, היינו שהדברים שקנה יהי' קנינם חזק בנפשו, לא יפסידם איזה שינוי וניסיון במצבו. וזהו "מי יעלה בהר ד' ומי יקום במקום קדשו", שישאר במעלתו. והתורה מיוחדת היא להוסיף שלמות ומעלה, ע"כ נקראת דרך, ומאן דלא יוסיף כו". והתפילה מרשמת את המעלות הקנויות שיהיו קבועות וקיימות. הבזה האדם מתדמה לפי יכולתו לשכלים העליונים, שקניני שלמותם חזקים במציאותם, בהיות ג"כ עיקר תעודתם לעמוד בשלימותם ולא להוסיף עליו. ע"כ מתיחסות רגליהם, לכח האחדות שבהם רגל ישרה. ומורה ג"כ על מעמד טבעי לא בחירי, כענין התנועה הטבעית שאין בה עקום ולא עיוות, כד' הרמב"ם במו"נ. ובזה ג"כ נכללת השתדלות האדם בתפילה שתהיינה מעלותיו קנויות אצלו ומוטבעות.

קנ"ה.

מ"ד לא תאכלו על הדם, לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם. ההרגשות הראשונות פועלות באדם בהתחלת כל יום, לכונן על פיהן מטרת הנהגותיו ותהלוכותיו בחיים. ע"כ ישתדל האדם שתהי' ראשית הרגשותיו נעלות ורוחניות לתכלית השלמות האמיתית, וזה יקנה ע"י התפילה הבאה בהרגשת הנפש, כי הדם הוא הנפש, ולא יאכל תחילה שלא יקדים לנפשו רגשות בהמיות, שבהיותם קודמים לרגשי קודש יפעלו עליו להמשיכו בתכונתו והליכותיו אל שפלות ערכם.

קנ"ו.

כל האוכל ושותה ואח"כ מתפלל, עליו הכ"א ואותי השלכת אחר גויך כו', אחר שנתגאה זה קבל עליו מלכות שמים. יסוד הגאווה הוא, שיסור האדם לבבו מלדעת שאין טובו בידו כ"א כל שלמותו האפשרי הכל מיד ד' לו, ע"כ לא יתגאה במה שאינו שלו. ההרגשה החושית לא תוכל לצייר זאת, כי לא ירגיש החוש חוץ מהמרגיש מאומה, ע"כ הנמשך אחר החושים יקשר בגאווה לאמר שידו הושיעה לו. ותכלית התפילה היא להשריש בלב לדעת שכל טובינו מיד השי"ת הוא לנו, ע"כ ראוי שתהי' ההמשכה של מדת הענוה קודם האכילה, שהיא בהכרח ממשכת מדת הגאווה בעורונה.

קנ"ז.

א"ר מני, גדול הקורא ק"ש בעונתה יותר מהעוסק בתורה. שלמותו של כל יחיד נערכת לפי ערכו ומדרגתו. אבל עיקר שלמותו של ישראל, שהם גוי אחד בארץ, היא ע"י קיבוץ כל הכוחות כולן, של הקטנים עם הגדולים, למרכז אחד, ע"כ רק בזה יתקדש שם ד' ית' בקיבוץ ואחדות כלל ישראל. ושלמותו של היחיד כשנערכנה בתור ירושה לו לבדו, אינה חשובה כלום לעומת הערך שתערך בהיותה מצטרפת עם השלמות הכללי. והנה בת"ת הוא המקום שבו קונה כל יחיד השלמותו לפי ערכו, אך המרכז הכללי של ת"ת דכלל ישראל, והתמצית שהם מתאחדים, הוא בק"ש וביחוד בעונתה, שכל האומה כולה נושאת נפשה למקור חיים היחיד ית' בעונה אחת, מחזקת מאד את קשר הכללי, העולה מתמצית כל עסק התורה של הפרטים. כי ההבנה היוצאת והנמשכת מידיעת האחדות וקבלת עול מלכות שמים, היא מתחלקת לפרטים, לכ"א לפי כוחו, כד' הזוהרי: כל חד וחד לפום שיעורא דילי, ובהבנה כללית וקבלה אמתית מתאחד ע"י ק"ש בעונתה. ע"כ גדול הקורא ק"ש בעונתה יותר מהעוסק בתורה, כי ערך השלם בתוך הכלל הוא גדול באין ערוך מערכו בפרטו.

קנל.

אר"א בר זבדא אמר רב אבל חייב בכל מצות חוץ מן התפילין, שנאמר בהם פאר, שנאמר פארך חבוש עליך. תכלית הפאר וההידור הוא תמיד לפעול על זולתו. גם תכלית הידור מצוה היא עצת השכל לפעול על הרגש, דיש בזה ג"כ ענין הקרוב לפעולה על הזולת. והתפילין הם לזה התכלית, ע"כ אמר ר"א הגדולי ע"פ "וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך" - אלו תפילין שבראש. והנה לפעול על הזולת, צריך שתהיי הנפש במעמד עז וחדוה, אז בחדות ד' אשר עליו יוכל להמשיך ג"כ את זולתו לדרך אורה. אבל בעת נפשו מתמוגגת מעוצב, אם כי גם מהעוצב תצאנה תולדות טובות לנפשו, אבל נמנע, וגם אינו נכון, שישתדל בכח העוצב לפעול על זולתו ולהרחיב אותו, כי בהתפשטו לזולתו א"א לו להביא טובה. ע"כ בעת גבור העוצב, אין תעודת התפילין שנקראים פאר הולמת לו, כי רק התכנסות הכוחות יפות אז. אז יבא למטרותו, עד עת יאיר ד' לו ויגיה חשכו, בשובו בתשובה שלמה מאהבה, וייסר רבים בדרך אורה וחדוה, כי "אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה".

קנת.

עומדין וקוראין יושבין וקורין מטין וקורין. יש הבדל בין ההשגה השכלית מצד השכל וכח החושב, לבין השגת הרגש הטהור שצריך שילוח אליו ג"כ כח המדמה, כי המדמה בהיותו כח גופני קצת, צריך להעזר במצב הגוף. ע"כ התפילה שהיא עבודת הלב וזקוקה לכוחות הרגשיות צריכה עמידה לפעול על ההרגש. אבל ק"ש היא (לפי דברי ב"ה) רק ההשבה אל הלב מחשבון השכל הצלול, אין לה עסק במצב הגוף איך שיהי.

קנז.

ומעשה ברי"ש ור"א בן עזריה שהיו מסובין במקום אחד, הי' רי"ש מוטה וראבי"ע זקוף. כשהגיע זמן קי"ש היטה ר"א וזקף רבי ישמעאל, א"ל כו', למה"ד לאדם שאמרו לו זקנך מגודל, א"ל יהי כנגד המשחיתים כו'. המשל הורה, שאחד שיש לו זקן נאה אפשר להמשך זה במקרה בלא כונה מצדו להתקשט בזקנו. אבל כיון שא"ל זקנך מגודל, פי' ולא גדול מאיליו כ"א מגודל ע"י שמירה נכונה להתקשט או לאיזה תכלית. מיד אמר שיהי' כנגר המשחיתים, להורות שמה שאין כל קפידא אם יעשה בלא כונה, יש קפידא אם ייחסוהו לכונה, כן ההטי' בלא כונה לא היית מקפיד ע"ז. ונראה שכבר התחיל לקרות גם רי"ש בהטי', אבל הוא הי' מוטה מתחילה, אבל כשראה ע"י הטיית ר"א, שבכונה רוצה להטות, ע"ז הקפיד למחות, ושאלו טעם הדבר, אם יש בזה דררא דאיסורא, ראוי להקפיד ג"כ אם לא יאמר שיש בו כונה, ואם אין בו דררא דאיסורא, איזה קפידא יש בהעשותו גם בכונה. וע"ז השיבו שני טעמים נכונים, בנויים שני עמודי עולם, שהם האמת והשלום. דמצד עמוד השלום, אסור להחליש כח תוקף ההלכה כב"ה, שע"ז הועמר שלום בישראל בהשתוות המנהגים הפרטיים בהלכות. ומצד קפידת האמת, שלא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות נגד האמת, אף שאין בזה איסור, אבל עושק האמת בעצמו הוא מכשול גדול שחובה לעמוד נגדו.

ק.ס.

מאי מברך, א"ר יעקב א"ר אושעי' יוצר אור ובורא חושך, לימא יוצר אור ובורא נוגה, כדכתיב קאמרי', אלא מעתה עושה שלוי' ובורא רע מי אמרי' כדכתיב, אלא כתיב רע ואמרי' הכל כו', אלא כדי להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום. המאמרים לפעמים יאמרו במליצותיהם לפי ציור המקבלים, והמשכילים יבינו המובן הפנימי שבהם, ולפעמים יאמרו בדיוק לפי המציאות. והחילוק הכללי בגדריהם הוא לפי תכלית המאמר, שאם תכליתו הוא רק אמירתו וסיפור הענין, ראוי שיהי' מאומת יותר לפי המציאות. אבל אם תכליתו לצורך הדרכה מוסרית בדעות או במדות ובמעשים, ראוי שיאמר לפי האופן היותר קרוב לציור המקבלים. ע"כ באמת אין לחושך כל מציאות שהוא העדר האור, גם אינו אפשרי במציאות אחר הבריאה, שהרי קרני האור עכ"פ מתפשטים הם בכל מקום, ואף שיש דברים המעכבים ומסתירים, מ"מ פועלים הם במקצת פעולתם. ע"כ מיעוט האור והגבלתו לפי ערך תכלית ומטרת כל מקום וזהו הנגה, שהוא המקום שבו מתחיל קצת קרן אור להכנס, שהוא התחלת המציאות לפי ערכו, ממיעוט היותר אפשרי באור עד האור היותר גדול. אמנם לפי המושג בתחילת הציור ידומה שנמצא החושך, מפני שע"י מעט האור אנו מרגישים מה שחסר באותו מקום מהאור. א"כ מה שאנו מרגישים באמת אינו כ"א האור, אבל מה שעולה בדמיון ההרגשה הוא החושך כשיערך לפי האור הגדול. ע"כ לפי האמת תתייחס הבריאה לנוגה ולפי הציור לחושך. וכן הוא בענין רע ושלוי', דהוא יסוד כל טוב, כי באמת אין רע נמצא כלל, כי כל נמצא הוא טוב לפי ערכו, אלא כשאנו מורגלים לראות שלמות יותר גדולה, אנו קוראים את מיעוט השלמות ומה שגורם לזה בשם רע. ע"כ לפי האמת הבריאה נערכת אל הכל, שגם הרע הגמור נברא בצירופו אל הכלל כולו, שהוא משלים את הטוב הכללי, ע"כ אינו רע באמת. אמנם לפי הציור הוא יקרא רע, ועליו תפול הבריאה, כי לפי האמת נמצא הרע רק מפני שרק חלק קטן מן הטוב זרח עליו. ע"כ הנביא, שנאמרה נבואתו לתכלית מוסרי להסיר דעות רעות של מהרסי דעת ד' אחד, אמר לפי ציור המקבלים, בורא חושך ובורא רע. אבל אנו בתפילתינו שאנו אומרים הכל לפי האמת, הרי מגמתינו סיפור כבודו ית' לפי האמת, ראוי לומר ג"כ נוגה. והשיב שמ"מ כזה יש טובה מוסרית כדי להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום, להעיר על יסוד אחדות השליטה בכל התהפכות אופני ההנהגה הכללית והפרטית. ע"כ נאמר גם אנו כפי

הציור המותפס בתחלת ההשקפה. אמנם כיון שתכלית הברכה היא ג"כ לברך את שמו על חסדו, ראוי לנו להודיע בזה אמתת הענין שלא ברא השי"ת כל רע, ואין במציאות רע מוחלט, והרע המורגש הוא מצורף אל הכלל כולו להשלים את הטוב, עד שיכלל בשם הכל, שתכליתו הטובה תבחן בצירופו עם הכלל של המציאות.

קסו.

א"ל הממונה ברכו ברכה אחת. כל ההנהגות שבמקדש הי' ע"פ עומד ראש ומסדר. והוא נאות מאד לבד הסיודור הנבחר הנמשך מזה, ג"כ להשריש כי אי אפשר ליסוד עבודת ד, להיות מתכוננת בכלל האומה, כ"א בהיותה מתנהגת ע"פ העומדים בראש ההנהגה, שהם חכמי התורה וסנהדרין שהם יסוד תורה שבע"פ, שרק בזה יבא תכלית האחדות המביא לשלמות האמיתי כחפץ השם ית'.

קסז.

עשרת הדברות, אף בגבולין בקשו לקרות כן אלא שכבר בטלום מפני תרעומות המינים. המינים טועים באמרם שהתכלית הוא רוח התורה, דהיינו הדעות האמיתיות שלה והמדות הטובות. ועפ"ז יעשו הבדל בין דברים עקרים לדעתם המיוסרים בדעות לשאר מעשים ומצות. אבל טעותם גדולה, בזה שהם חושבים שהדעות כבר הם תכלית האחרון. אבל אין התכלית שלמות האנושי נגמר באמת כ"א כשיוכל לחיות ולהתנהג בכללו ובפרטו ע"פ אותן הדיעות והמדות הטובות שבתורה, וע"ז צריך כל המעשים התוריים כולם, שהם מרגילים את העם כולו בדרך החיים. ובביטול חלק קטן מן התורה בפועל, ישארו הדעות בפ"ע והחיים ילכו כפי רצון האדם ושרירות לבו, ותבטל חלילה תכלית התורה בכללה, מה שלא יעלה כלל בידם, כי ד' דבר, שדברו יקום לעד לעולם. והמינים הם שמתרעמים על המצות המעשיות, שנראים לטעותם כמשא ומותר, מאחר שהעיקר אצלם הדעות. אבל הוא טעות, שהמעשים כולם מכוונים את האדם בכלל ובפרט לדרכי חיים, ובהיות המעשים הפרטים בלתי מוגדרים ע"פ תורת ד, לא יוכלו הדעות לפעול פעולתם כלל, ובהמשך הזמן תגדל ההתנגדות מצד הרגל המעשים לפי הרצון החפשי, שהוא הפך הדעות הטהורות, עד שגם הדעות ישתכחו ולא יתקיים דבר מהם, כ"א בשומרי תורה שעליהם נאמר "רוחי אשר עליך", ע"ד הענינים הכלליים שהם כערך רוח התורה. "ודברי אשר שמתי בפיך", הם כל המעשים הפרטים, כשהם בפרטם "לא ימושו מפיך", דהיינו הפרטים שצריך לשננם בפה, שאין הלב זוכרם מעצמו בטבע, כערך הדברים שהם מתיחסים לרוחי אשר עליך, אז "מעתי ועד עולם" יתקיימו, ברית עולם.

קסח.

ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר היוצא. מאי היא, משמר היוצא אומר למשמר הנכנס : מי ששכן שמו בבית הזה הוא ישכין ביניכם אהבה ואחוה ושלוש ורעות. ביהמ"ק, ממנו האורה יוצאת לעולם ודעת השי"ת, יביא בסוף תכלית השלום הכללי ותכלית שלמות האנושי המדעי והמוסרי, כמו שכתובי "והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ד' כו' וכתתו חרבותם לאתים". וזה יבא ע"י הרמת דגל ישראל,

שמקומו המיועד הוא ביהמ"ק, שהוא המקום הנצחי לאור ד' בארץ. ע"כ נאה מאד, שמי ששכן שמו בבית הזה, להביא על ידו השלום הכללי, ישכין בתוכם אהבה ואחוה ושלוש וריעות, באופן שתהיו ראויים להיות המביאים ומדריכים לתכלית השלום הכללי. והנה יש הרגש וטבע, שכל ומקרה, ומארבעתם יוכל השלום לבא כשמשמשם בהם יפה. הרגש שבלב מוליר אהבה, הטבע משפיע לנולדים מגזע אחד ולבני אומה אחת ומכש"כ שבת אחד להרגיש יחש האחוה, בטבע. השכל מחייב לאהוב את השלום בשביל טובו בעצמו, והמקרה, שמזדמנים רבים במקום אחד ובעסק אחד, מרבה ריעות. וכ"ז הוא כשהולכים בדרך ישרה, אבל בהעקם הדרך מתהפכות כולם לרועץ. ע"כ אמר שמי ששיכן שמו בביהמ"ק ישכין ביניכם אהבה ואחוה ושלוש וריעות, ברגש ובטבע ושכל ובמקרה.

קסו.

כל שלא אמר אמת ויצב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא יד"ח, שנאמר להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות. הלילה לערך היום היא כהכנה אל התכלית. מנוחת הלילה היא הכנה לעבודת היום, כן האמונה היא הכנה לשלמות הידיעה האמתית שהיא דעת האמת בחסדי השי"ת, ובלא האמונה לא יבא אל קיום המצות וכל המדות המביאות בסוף להכרת האמת. ע"כ נחשבת האמונה כערך ההכנה, שהלילה נערכת כמותה, נגד השגת השכל המוחש, ומחוייבת להמשיג בבאו אל תכלית גמר שכלו ע"י הדרכתו הטובה בדרך האמונה, ובשום אופן לא יבא לידיעת האמת זולת בהקדים לה ההכנה מהאמונה. גם באדם עצמו לא בכל עת יבריק לו ברק האמת, כדברי הרמב"ם בהקדמת מו"נ. ע"כ אם בעת שמאיר לו השכל יפה יכיר אמתת הדעות התוריות בהכרה עצמית, מפני שהוא אצלו יום לענין אור השכל, ומ"מ צריך הוא להיות תמיד חמוש באזור האמונה, כדי שתמצא שלמותו מקום להיות עולה ומאירה גם בסילוק מאור ברק השכלי, שנחשב לו כלילה מחזון האמתיות. ע"כ הקדים לו יום ללילה, להעיר שנמצא לפעמים תדירים, שאחרי שכבר האיר אצלו היום בברק השכל, עכ"ז ישאר אח"כ בחשכת לילה. ע"כ צריך תמיד להיות מוכן להחזיק באמונה שהיא נר תמיד. ורמוז ג"כ בלבנה לכי ומשלי ביום ובלילה.

קסו.

כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם שנאמר ד' זוקף כפופים. דרך השלמות הוא, שבשעה שעדיין לא הגיע האדם לשלימות מעלתו ישנם בו הרבה כוחות רעים שצריך לכפותם ולכופפם. ע"כ דרך השלימות הוא להכנס דרך הפתח הצר. אמנם כל אלה הנה רק בשעה שהוא מחזיק בהצעות, אבל כאשר יבא אל התכלית, שהוא ידיעת ד' באמת, אז ירגיש בעצמו כי ע"י הוספת העבודה מתגדלות ומתגברות כל כוחות נפשו מאחר שנהפכו לטוב. ע"כ מראה, כי אמנם ההכנה ושבירת הכוחות נחוצה לעבודה, אבל אין זה כ"א בתור הכנה אל התכלית. אבל התכלית היא להאיר באור ד' ברב עז וחדוה, ושם כל כוחות נפשו מזדקפות ועומדות ברב אמצ' וכח חיים אדיר ונעלה. ומה שאמר "מפני שמי נית"י, הוא רק מפני שמו, בעסקו בהדרך לכבוש הכוחות הרעים המעכבים מהשלימות של ידיעת שם ד', אבל בשמו לא כתיב, כ"א "אשגבהו כי ידע שמ"י". ושורש הדבר הוא מפני שנפש האדם היא טובה בעצם, וכל דבר טוב ראוי הוא להוסיף בו אמצ' ולחזקו. והרעות שבה אינם כ"א מקריות מחשכת הגוף, ע"כ כאשר כבר נצח וטיהר את המקרים, כל מה שמוסיף אומץ הוא מוסיף טובה, א"כ אין הטובה השלמה חולשת הנפש, כאשר יציירו

המציירים יראה מחסרי חכמה, כ"א עז הנפש וישועתה באלהים חיים.

קסו.

רב ששת, כי כרע כרע כחיזרא, כי זקיף זקיף כחויא. הבדלים ישנם בין דרך השלימות של ביעור הרעות הטבעיות מכוחות הנפש, ובין ההתרוממות לחזקה במעלות נשגבות, בין בתואר החיצוני של אופן ההנהגה, בין בהרגשה הפנימית מצד הנפש עצמה איך שמתגת הבדל אלה העניינים. כי דחיית הכוחות הרעים יעשו בהכרח ע"י כוחות טובים המתנגדים להם, ובראשם כח הבינה והשופט, והם נדחים שלא מדעת וחשק עצמם, שהרי ברצון הפנימי הטבעי הי' כל כח חפץ להתרחב ולהתחזק. אבל הכוחות הטובים שמוסיפים עז וגבורה מוסיפים הם מעצם כח החיים הנטוע בהם, שמוסיפים אומץ ומתחזקים כיון שבבחירה הטובה מסיר האדם המניעות והמסכים המעכבים מאור הנפש. אמנם בתואר החיצוני, הנה סילוק הרעות, כל מה שימהר האדם לנער מהם חצנו הוא משובת, וברגע אחד יכול האדם לעלות משפל רעות מוחלטות עד רום טהרה וסילוק כל רע, מכח גבורת עז הבינה שהיא יסוד התשובה הנטועה בנפש. מה שא"כ [בזכיה] אל המעלות הקדושות שבהם ישנם מדרגות רבות זו למעלה מזו, שצריך תמיד לשמור כח ההדרגה, וכיון שחותם כל המעלות היא דעת ד' ועלי' כבר נאמר "במופלא ממך אל תדרש", ע"כ צריך כל אדם להתנהג בעלייתו בנחת והדרגה, וכ"ה לכל היתרונות הנפשיות. ע"כ כי כרע, שמורה על הכנעת הכוחות הרעים, כרע כחיזרא, שנכפף לא מכח החיים שבו, כ"א מכח מכריח חוצה לו, גם לא בהדרגה כ"א בבת אחת. וכי זקיף, שמורה על העלי' והשגת המעלות ויתרונות הקדושה ודעת ד', זקיף כמיויא, שנזקף מכח החיים העצמי שבקרב, ובנחת והדרגה, כדכתיב "וארח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום".

קסו.

קסז. כל שאפשר לו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש נקרא חוטא. משרשי האמונה ויסודי החכמה האלהית הוא לדעת שאין דבר שנעשה בעולם ויש ממנו תוצאות לגורל האדם המוסרי או החומרי שנעשה במקרה. כי כל המקרים כולם כשמזדמנים בפגישתם לתכלית מכוון הם, ומאחר שמתדבקים ג"כ אל בחירת האדם, שיוציאם אל הפועל לתכלית הטוב, א"כ בהתעלם האדם ולא יפיק את התכלית, הוא חומס חק המקרה ההוא מהטוב העומד להיות נפעל על ידו. וע"כ באשר חק העולם שם אדון כל המעשים, שתהי' התפילה מכוננת עמודי המוסר והדעת את ד', וע"כ היא מועלת להפיק התכלית והבקשה, שבזה ישלם תכלית המוסרי שלה. א"כ בודאי בכל מקום שתפגוש צורך התפילה, וההתעוררות להיות ראויה שתמצא, שם ידענו ברור שכבר היא דרושה עבור התכלית המוסרי המתפשט ממנה. ע"כ כל שאפשר לו לבקש רחמים על חבירו, הרי הגיעו המקרים במסיבותיהם שיהי' לו יחש ידיעה וקירוב זמן ומקום להצריך לרחמים, כבר נודע לנו מזה, שהטובה שתצא ע"י מילוי חק ההרגש הקדוש של בקשת התפילה חסרה היא, ואם לא ימלא נקרא חוטא, שבודאי ישאר חסרון זה השלימות לעצמו, וגם אפשר שיחסר לזולתו, בהיות המצב הכללי מורה שצריך שיעזר חבירו ע"י תפילה היוצאת מלבבו דוקא. קצרו של דבר צריך לדעת שאין כל רגש דומה לחבירו בפעולתו, כמו שאינו דומה לו בפעולותיו. והחובה להשתמש בכל רגש טוב להגדיל הטוב, ואז הוא מפיק את תכליתו הפרטי והכללי, ובהיות שמתעוררת צורך של רגש טוב, ומונע אותו האדם מהשלימו בבחירה, הוא דומה למונע צרכי הגוף לקיומו, שהעד על ההכרח הוא הרגש הטבעי

הנקי. אלא שצרכי הגוף מגיעים אל הגוף, ורגשי הקשר שבין איש לחבירו מגיע בשורש הקשר המאחד את האנושיות לתכלית נשגב המיוחד, ע"פ צרכים החומרים שלהם וע"פ רגשותיהם הנפשיות. והנה ההרגשה הטובה הבאה להאדם ע"י התפללו על חבירו, היא הרגשה מורכבת מידיעת השגחת השי"ת ותכלית ההנהגה האלקית בבריאה, שהיא לצד המעלה והמוסרי שבה, ורגש האהבה האמתית הפנימית אל זולתו, שהוא אחד משרשי המוסר הנדרש לתורה ולשכלול כל טוב. ובהיותו מונע עצמו מהשתמש מהרגיש את נועם הרגש המורכב הזה בשעה המוכשרת, ודאי יהי' אבוד ממנו, וגם הטוב המוסרי שהי' נקנה ע"י צערו שהוא חסרונו של זולתו, הי' סבה חזקה ודבקה להשלים את החסר, ובהיותו מונע את הטוב ההוא הוא מפסיד לעצמו ולזולתו.

קסח.

ואם ת"ח הוא צריך שיחלה עצמו עליו. הנהגת כל אדם ישר בטבעו היא ע"פ תכונותיו הטבעיות, שבכלל "עשה האלקים את האדם ישר". וכשהאדם נזהר מלקלקל בידיו כוחות נפשו יהי' ישר וטוב, אם שיתדבק בו חסרונות גופניות אבל הטוב הטבעי עכ"פ ינצח, כי כן חקק השי"ת שתהי' תעודת בריאת הטבע לטוב. אמנם כל זה הוא כל זמן שלא התרומם להיות איש שכלי, אבל ת"ח השואף לדרכה של תורה שהוא מתרומם על ההרגשות הטבעיות ופועל טוב למעלה מהרגש הטבעי ע"י אורה של תורה, ע"כ אם שבצערו של כל אדם ראוי לעורר בו ההרגש הטבעי להתפלל עליו, שעם זה יתעורר בו הרגש להשתתף בצערו ולבקש ישועתו. אמנם אם ת"ח הוא צריך שיתגבר על ההרגש הטבעי וישום לבו ורצונו לבקש ישועתו בהרגש עצום יותר מכפי כוחותיו הטבעיות, למען יכיר ערך הת"ח ופעולתו בהיותו שלם בגופו ובכל אשר לו, שהוא ג"כ נעלה מכוחות הטבעיות הגופניות, ע"כ צריך שיחלה עצמו עליו.

קסג.

כל העושה דבר עבירה ומתבייש בה מוחלין לו על כל על כל עונותיו. הרעות כשהן מתעצמות בטבע הנפש להיות עצם מעצמיו, לא יוכל העושה הרע להרגיש כל רגש של בושה, שהרי כל הרעות הם לפי ערך כבודו שהושפל. ע"כ אין נפש נשחתה כזאת ראויה להתיצב בסוד קדושים, לחזות ננועם ד', כי שמה אוצר הטוב, "ולא יגורך רע". אמנם בהיות האדם מרומם נפשו למעלה משפלות השחיתות, אז ישוב להתבייש בכל פועל רע, וצער הבושה ירשים יותר את תיעוב הרע וחשק הטוב שנחסר לו, עד שאם עוד לא הספיק להתעצם נטוב, אבל כבר אבד הרע ערכו מלהיות לו קנין טבעי. ע"כ בערך זה מוחלין לו על כל עונותיו, כ"ז רגש הבושה הטוב כשמתעורר בנפש מתפשט הוא ג"כ על כל חלקי הרעות לתעבם, ע"כ כבר ראויה היא הנפש ההיא להיות במחיצת צדיקים וטהורים, ואם שרידי הרע הדבקים על הפעולה צריכים להתבער ע"י עונש ויסורין, זה יעשה ד' בחסדו, אבל יסוד הנפש כבר ניצלה. מה שאין כן עז פנים, שלא ידע בושתי והרעות הם קנייני העצמים, הוא לא יתמרק כדרך שממרקות הנפשות שרק מקרים רעים נטפלו להם, כ"א בדרך שפועל לשנות טבע הנפש ועצמה, ועל זה נועד הגיהנים. ע"כ עז פנים לגיהנם, ובושת פנים לגן עדן, להתענג אל ד' ואל טובו.

קצ.

בקשו לקבע פרשת בלק בק"ש ומפני מה לא קבעו מפני טורח ציבור כו', אלא משום דאית בה האי פסוקא כרע שכב כארי וגו'. ולימא האי פסוקא ותו לא, גמירי כל פרשה דפסקה משה רבינו ע"ה פסקינן, דלא פסקה מש"ר ע"ה לא פסקינן. כשם שיסור התורה היא קבלת עול מלכות שמים דהיינו אחדותו ית', ועול מלכותו ועול מצות הם תלויים זה בזה, כי המוציא לאור תכלית אחרותו הוא רק עול מצות. כמו כן הוא יסוד תורי, חסנם ומעוזם ותקפם של ישראל. כי בהיות תכלית המצות אחדות ה' ית', ואחדותו ית' אינה נודעת בעולם כ"א ע"י ישראל, ע"כ המצות הם מקימים את ישראל לפניו ית' לעם. ומה שישראל הם חיים וקיימים ועומדים לעד, זה יוביל אל תכלית של אחדות ידיעת ד' בעולם. א"כ שייכת מאד לק"ש פ' בלק, המדברת בנצחיותם של ישראל, שהוא הקשר שמאחד יסוד אחדות ד' עם עול המצות. אלא שכיון שא"א מפני טורח ציבור. ובאמת לא כל הדעות יכולות להבין ערך הנעלה של המצות ע"פ תכליתן הלאומי, ואיך הוא דבק בעצם התכלית של אחדות השי"ת, אומר וה הפסוק לבדו, כמו להשריש דעה נפרדה לעצמה ע"ד תכליתן של ישראל ומעוזם הלאומי, שבזה יתעוררו רגשות לאומיות שהוא טוב מאד לחזק כל כושל. אבל כל פרשה דלא פסקה משרע"ה לא פסקינן, וכל הדיעות המחוברות עם השייכות להם ע"פ ד', צריכות מאד להשמר שלא תצאנה לבדן. ע"כ הלאומיות שבישראל בהתחברה עם ההשקפה הגדולה והקדושה של עול מלכות שמים ועול מצות, הרי יסודתה בהררי קודש. אבל בהפרדה ותצא רק לגבול חול של אהבה לאומית גסה, כדרך כל עמי הארץ, שהיא רק אהבה חמרית לעצמו, היא תוליד דברים רעים ודעות רעות המרחיקות את שם ד' מלבנות עם ד'. אמנם רגש עול מלכות שמים בחיבורו עם עול מצות, גם בלא הידיעה הפרטית של התכלית הלאומי רגשי הלאומיות הטובים. אי אפשר שתחסרנה לגמרי גם התכלית עכ"פ יהי יוצא, כי ע"י תורה ומצוות יעמוד ישראל לעד, ורוח ד' תניחהו לרוממו לתכליתו, ודבר אלקיננו יקום לעולם, ואם שתוסיף תת פריי בהיותה מתבארת יפה, ככל ידיעה טובה של שרשי תורה שמוסיפה טוב ושלימות. אבל א"א לקבע זה בחובה מפני טורח ציבור, כי לא רבים יחכמו איך ללכת בדרכי תורה ויראת ד' באמת ע"פ השקפה זו הדורשת דעה והשכל. ודי לנו בידיעה זו שבקשו לקבע, שמזה נדע שכשתהי' השעה דורשת, יתפרשו אלה הדברים ג"כ בהמון לפי ערכם של הדורות ומעמדם, כי דברים רבים יסייעו דרכי ההנהגה בעצת ד' במסיבות הזמן, שיהיו נוחים להתקבל ולהבינם אל תכליתם, בזמן זולת זמן.

קצא.

א"ל בן זומא לחכמים וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח כו' אלא שתהא שיעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל לו. ביציאת מצרים זכו ישראל לחירותם, דהיינו שלמות עצמם, אבל את השלמות הכללי של המין האנושי ישלימו בימות המשיח. וע"י פיזורם הקודם דוקא, שע"י הפיזור החל שם ד' להודיע בעולם אבל לא נגמרה דעת ד' וא"א שתגמר בעולם כ"א בהרמת קרנם של ישראל. ע"כ בהיות השלימות האנושי הכללי באה על ידינו לימות המשיח, שאז נתרומם באמת להיות ממלכת כהנים, אז יהי שיעבוד מלכיות עיקר המטרה והשלמות הלאומי הפרטי טפלה לו במעשה, שכבר לא נהי נצרכים לכיון פני המעשים להשלמות הפרטי שלנו, שנוכה בו כבר בשלימותו ולא נהי נצרכים לאמצעיים לו, אבל ההשתדלות המעשית העיקרית תהי' למגמת התיקון הכללי. ובאשר א"א שימשך התיקון הכללי כ"א ע"י מעשה התורה והמצות שבישראל, תהי' מגמת המעשים בעיקרם לצורך כלל האנושיות, ובדרך טפל להרים השלמות של כל הפרט של ישראל, שנמשך מיציאת מצרים. מפני ששלימות עצמם תעלה ג"כ

קצב.

כיוצא בו אתה אומר לא יקרא עוד שמך יעקב כי ישראל יהי שמך. לא שיעקר יעקב ממקומו, אלא ישראל עיקר ויעקב טפל לו. האדם הפרטי והעולם הם דומים בהנהגתם לשלימותם. באדם ישנם כוחות טובים ורעים, הרעים כשהם יוצאים לפעול אם יהיו מעוכבים שלא יצאו כלל אל הפועל, יהיו הרבה דברים טובים חסרים שצריך להם כח הכוחות הרעים וחזקתם וקשיותם. אמנם אם יצאו בלא שום מונע, יעברו גבול ויביאו את העולם למצב נשחת מאד. בתורה נרמז, כי יצא תחילה עשו, שהוא הנושא של הכוחות הגסים, אמנם יעקב לא מנע יציאתו, אבל ידו אוחזת בעקב עשו, שלא ילך כרצונו בלא גבול. אמנם כאשר הכוחות הרעים יצאו אל הפועל, אין די במה שהכוחות הטובים לא יניחו אותם לעבור גבול, כ"א העיקר הוא שצריך שיסורו למשמעת הטוב ויהי הטוב השר והשליט עליהם, אז תצא ההשתלמות בכל הדרה, וע"ז יורה שם ישראל שבא אח"כ "כי שרית עם אלהים ועם אנשים". ע"כ גם בהיות הטוב עסוק בסידור הכוחות הרעים צריך הוא מ"מ לשום מתג ורסן שלא יפרצו גבול להתחזק יותר מדאי במציאותם. כי אם יהיו חזקים יותר מדאי לא יסורו למשמעתם, ע"כ יעקב טפל לישראל. גם בכלל העולם לא הי' אפשר שכלול בעולם בשום אופן לבא, כ"א בהתחזק ג"כ הכוחות החומריים ואפי' הפחותים שבהם, ובאו ע"י אנשים שלא השכילו לאחוז בטוב ולשאוף לשלימות האמיתי. כחן של ישראל שהודיעו דעת ד' ודרכיו, שהם צדקה ומשפט וחסד בעולמי, שם רסן שלא יוסיף הרע להגדיל עקב יותר מראי ולשלול לגמרי את רוח הנדיבה של האדם. אמנם כ"ז שישראל בגולה, פועלת פעולתן זאת בהעלם ומועלת עכ"פ להשביחן שאון גלי רעת הירוס המוסר וחוזק הרשע. אבל כשירים ד' קרן עמו, אז יהיו גם המסדרים את הכוחות החומריים הנתונים לכל עמי הארץ, איך יפעלו כל אחד לתכליתם לענין הטוב והצדק. ע"כ ילכו עמים רבים אל הר ד', ואל בית אלהי יעקב, לאמר יורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו. ומ"מ גם אז לעת השלימות הכללי, שיהי' העיקר הסידור השלם, צריך יהי' להנהיג סדר ג"כ כדי שלא יתרומם הרע החומרי המביא לפריעת מוסר ולשבור מוטות הצדק. כאמרם ז"ל "כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנים יקולל" באו"ה כתיב, ובישראל נאמר, "בלע המות לנצח ומחה ד' אלהים דמעה מעל כל פנים".

קצג.

וכה"א אל תוכרו ראשונות זו שיעבוד גליות וקדמוניות אל תתבוננו זו יציאת מצרים הנני עושה חדשה עתה תצמח זו מלחמת גוג ומגוג. תני רב יוסף משל לאדם שהלך בדרך פגע בו זאב כו' פגע בו נחש וניצול ממנו שכח מעשה שניהם והי' מספר והולך מעשה נחש אף כך ישראל צרות אחרונות משכחות את הראשונות. נראה שכל התנגדות האומות כולם, שעמדו על ישראל כולם, הי' להם כונה של תועלת לעצמם, או להתמלא מחורבנם של ישראל או מצד צרות עין שמא יקחו הדבר המוכן להם, או שלא יחלשו כוחותיהם בהתגבר כח ישראל הרוחני. אבל מלחמת גוג ומגוג תהי' רק מפני החפץ להרע ולהשחית ע"כ אמר הכתוב "ושובבתיך כו'", כי לא יהי' לו דבר עם ישראל, וישראל יהי' יושב כבר בארצו ודורש שלום כל שכיניו. רק החפץ להרע, והקנאה על גאון ד' שמתגדל ע"י ישראל, היא תסמכהו. ע"כ הוא נדמה לנחש שנושך בלא הנאה, לא כארי וכזאב שטורפים או דורסים למאכלם, ופגיעה כזאת היא מסוכנת מאד.

אמנם דוקא משם תצמיח ישועת ישראל האמיתית להתגדל ולהתקדש שמו הגדול והקדוש ית' על ידם.

קצד.

אברם הוא אברהם, בתחילה נעשה אב לארם ולבסוף נעשה אב לכל העולם כולו. שרי היא שרה, בתחילה נעשית שרה לאומתה ולבסוף לכל העולם כולו. הרגש הלאומי הוא רגש ישר טבעי באדם, קרוב למעלת אהבה המשפחה ועולה עליה במוסריותו. ע"כ גם אברהם ושרה בהיותם אנשי יושר מעצם טבעם היו רואים לקיום הלאומי של אומתם והצלחתם, שכמוה מצינו ג"כ בשאר אנשים חכמים ואנשי מדות טובות מכל העמים. אבל בהיות שנתעלו ע"י הרוח הנבואי ודבר ד' אשר בא להם, כי לא זאת היא עדיין גמר תכלית האושר, כי האדם השלם אינו די שיצטמצם עצמו באושר אומתו, כי צריך הוא להשתדל להביא ישועה כללית לכל האדם אשר על פני האדמה. ע"כ נעשה אח"כ אב המון גויים, ושרה נעשית לכל העולם כולו, שהוא דבר נעלה ונשגב יותר מהצמצום הלאומי.

קצה.

תני בר קפרא כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה, כי צריך להשריש, שתכלית המטרה של הלאומיות של ישראל אינן חזקינו לעצמינו וכבישת העמים וכיו"ב, דברים שכל העמים משתוקקים להם מרוב אהבת עצמם, כ"א מפני שהלאומיות שלנו מביאה ברכה ושלמות לכל העולם כולו. ע"כ בתחילת בנינה, שסוף מעשה במחשבה תחילה, הוא בשביל תקנת ואהבת כל המין האנושי.

קצו.

אלא מעתה הקורא לשרה שרי ה"נ, התם הקב"ה אמר לאברהם שרה אשתך לא תקרא שמה שרי כי שרה שמה. כתוב "שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמן". הדעות האמתיות נקראות מוסר אב, והמעשים הטובים והמנהגים הנאים הם תורת אב. והנה לאומיות נחוצה לישראל מאד, והיא נתונה כולה במעשה המצות כולם, שמגדלים ומחזקים כוחות הלאומיות שבישראל. אבל המטרה היא לתכלית הכללי, ע"כ הדעות המה כלליות והמעשים פרטיים לאומיים. ע"כ מצד אברהם שהוא שורש הדעת לישראל שהאיר ממזרח צדק, חייבים אנו לקרותו ע"ש המון גויים, לבל יעלם האמת המקושר בתכלית התבודדותינו בלאומיותינו. אבל משרה ירשנו קדושת המעשים בתור תורת אב, אם כי בעת הזאת שטרם הי' אפשר להתחיל בנין הלאומי של ישראל, הי' צריך שגם יסודי המעשים של אברהם יהיו ג"כ מיוסדים לתכלית התיקון הכללי, וכמו שבאמת יביאו לזה. אבל לדורות, כונת המעשים כבר מתבררת שהיא לשכלל הקדושה הלאומית המיוחדת לישראל, לצורך התיקון הכללי העתיד לבא.

קצו.

אלא מעתה הקורא ליעקב יעקב ה"נ כו'. כבר ביארנו שמדת יעקב צריכה לעולם גם בהתגדל המעלה לערך

ישראל. מתיב רב יוסף ב"א כו' אתה הוא וגו' אשר בחרת באברם כו' התם נביא הוא דקא מסדר שבחא דקוב"ה מאי דהוי מעיקרא. מפני שמ"מ הרגש הלאומי הוא לעולם ג"כ מצד עצמו רגש נעלה ומלא צדק ויושר. אלא שכשאינן לו מטרה יותר נעלה, יפרוץ לסוף גדרי הצדק לכשיעבור גבולו, בהרימו יד לרשת משכנות לא לו בלא שום תכלית ומטרה קדושה ובלא שום משפט צדק. אבל מפני שעכ"פ הוא נבחר לעצמו, ע"כ לעולם א"צ שיהי' נעזב כמו כל המדות הטובות, שאע"פ שיש בהן מעלות ושאיופות רמות זו למעלה מזו, מ"מ גם הנמוכה שבהן משובחת, וכיון שהיא משובחת היא כשרה להשתמש בה בעבודת ד' בתורה ומצות. כי אם היתה במקורה נשחתת או נובעת משרירות לב, היתה פסולה מבא בקהל ד', ע"כ קאמר שנביא סידר שבחא דקוב"ה מאי דהוי מעיקרא, שמ"מ מפני שהי' אברהם בשם אברם, לאומי מלא רגשי צדק ואהבה לאומתו, בחר בו ד' לרוממו למעלה הכללית להיות אב המון גוים. ומזה יצא לנו לימוד לדורות על ידיעת ערך הלאומיות, לדעת תכליתה ואיך להשתמש בה, למען תהיה לנו למגדל עז ועטרת תפארת, כמו שכתוב "לנטע שמים וליסוד ארץ ולאמר לציון עמי אתה".

פרק שני

.k

אר"י בן קרחה, למה קדמה פרשת שמע לוחי" אם שמע, אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה ואח"כ יקבל עליו עול מצות. כבר העירו המפרשים, שא"צ טעם למה קדמה פרשת שמע לוחי" אם שמוע, שהרי קדמה בתורה. אלא שהי נראה לפי סידור הטבע להקדים "והי" אם שמע", שתכלית הכונה מ"שמע", היא להגיע אל שלמות הכרת ד', ובזה פשוט שאינו יכול לבא אם לא ירגיל עצמו תחילה במצות, המיישרים דרכיו של אדם ומטהרים מדותיו ודעותיו, א"כ הי, ראוי "שמע" להתאחר אחר "והי" אם שמע". אך כ"ז הוא רק לענין שלמות ההכרה, אבל דבר השווה לכל נפש הוא להקדים קבלת עול מלכות שמים, מצד האמונה והקבלה של מורשה קהלת יעקב, זה יכול להיות גם מחויב להיות קודם לקבלת עול מצות.

.n

פרשת ציצית מפני מה קבעה בק"ש, אר"י ב"ר חביבא מפני שיש בה ששה דברים. מצות ציצית, יציאת מצרים, עול מצות, מינות, הרהור עבירה והרהור ע"ז. שלמות האדם תלוי, באשר יהי לו מטרה שכלית נכבדה לכל מגמת פניו ופעולותיו בחיים. והתכלית השכלי העליון הזה כללוהו חכמינו האלהיים באמרמי כל מעשיך יהיו לשם שמים. כדברי הרמב"ם בח' פרקימנ על ערך המאמר הזה שחברו הפילוסופים ספרים בשאלת התכלית ולא השלימוהו, והם ז"ל ספרו לנו בקיצור נמרץ הזה את הכל. ובהיות לו מטרה שכלית, אז ילכו ג"כ רגשי לבבו ושאיפותיו ע"פ זאת התעודה הנכבדת ועפ"ז יסדר ג"כ כל מעשיו לתכלית הנכבד, ואז הוא אדם שלם שכל חלקיו, שכלו, רגשותיו ופעולותיו, כולם הולכים ישר לתכלית שלימות האנושי. אמנם דרכי ההפסד המה, באשר יאבד דרך ותעקר משכלו המטרה הראשית, אז ממילא ההרגשות הנפשיות הן פועלות באדם, תחת שהיו פועלות אל תכלית טוב יעלו בתהו ויפעלו פעולתן בלא תכלית כ"א לפי התעוררות הכוחות החומריים שאין להם מצד הרגשתם תעודה כ"א נעימות החוש של שעה. ובאשר נפש האדם תבחל מלהיות כאני' מטורפת בלא שום מטרה, וכאשר עזב את התכלית העליונה שהיא באור השי"ת והתרחק ממנה, אז ממילא יבקש לו איזה מטרה, וימצא בדמיונו מטרה כוזבת המביאה אותו לאבדון, בהיות תכליתה איננה... שלימות האנושי ורוממותו, כ"א השפלתו ורדתו מרום ערכו. וע"ז נוסדו אלה הששה דברים שבפרשת ציצית שקבעה בק"ש להשלים תכלית קבלת עול מלכות שמים. מצות ציצית, מעירה על המטרה הכללית שכל מעשיך יהיו לשם שמים, כמאמרם ז"לתכלת דומה לים וים לרקיע ורקיע לכסא הכבוד כו'. יציאת מצרים, שפלות הנפש בעבדות משפלת את כל ההרגשות המוסריות, ויציאת מצרים, שהוציאנו ד' ביד חזקה מעבדות לחירות, תרומם בנו רגשות נעלות ונשגבות. כי העבד אין לו בחייו ופעולותיו מטרה לעצמו ע"כ ישפלו כוחותיו המוסריים, ובן חורין תוכל נפשו להתרומם עד שיגיע אל רוממות התכלית השכלי, שהוא עמודו של עולם. עול מצות, הוא המאשר ג"כ את כל הפעולות הפרטיות אל התכלית. הרי כאן שלמות האדם בתכליתו, בשכלו, בהרגשתו, ופעולותיו, ולעומת זה להשמר מכל הפסד בעיקרים אלו שמביאים להשחתה הגמורה, דהיינו ממינות, שמסירה מלב האדם כל מטרה וכל תכלית מוסרי ונעלה. אמנם אף שהכח הכללי המעיר ומנהיג את כל הכוחות לתכליתם נעקר מן הלב

ברשע, לא מפני זה תנוח הנפש כי היא תתנועע בטבעה, ומאחר מטרתה אבדה ממילא תנוע לאין מטרה. והם הרהורי עבירה שאין להם שום מטרה כלל, כ"א כנוד הקנה במים תנוד לקראת כל גירוי חיצון או פנימי. אבל כאשר תקוץ הנפש ותרגיש ריקניות נוראה והתנגדות לעצם טבעה לחיות בלא מטרה, ואחרי שכבר אבדה אור שכלה בהתרחקה מאור האמת, תבקש לה מטרה בורות נשברים שהם יסוד התהוות ע"ז, ונאות מאוד שתבא הפרשה הכוללת כל ערך האדם ושמירתו מהמפסידים המכלים מראש ועד סוף, להיות סמוכה לקבלת עול מלכות שמים.

ד.

תניא סומכוס אומר המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו. אויכות החיים נאותה למי ששם לו בחייו מטרה נשגבה, שכל שיתרבה ערך האמצעיים שמגיעים אותו אל מטרתו תגדל ערך מטרתו. ע"כ צריך שיחי חיים ארוכים כדי שיוכל להרבות בהצעות המגיעות אל התכלית. מה שא"כ מי שאין לו בחייו מטרה, א"כ כל רגע בחייו בודד הוא, ומאחר שהם עוברים, אין הבדל בין רב למעט ואורך או קוצר. והנה פרי האריכות באחר, הוא למען השרש בנפשו, כי מתוך שהשי"ת הוא אחד, שולט בעולמו ביחודו, וכל מה שברא ברא רק לתכלית נשגבה ומיוחדת, ואנו צריכים ללכת בדרכיו, לשום כל חייו מטרה לתכלית מרוממת. מאריכים לו ימיו ושנותיו, למען יוכל להגדיל פעלים למטרת התכלית המקודשת, שכל שירבה בהצעות תגדל תפארת התכלית.

ה.

אמר ר"א בר יעקב ובדל"ת, אר"א ובלבד שלא יחטוף בחי"ת. האחדות מובנת בהיותנו יודעים ששליטת השם ית' היא מיוחדת. בהתחלת הסיבות הראשיות המסבבות את כל המון המעשים, שהמה בערך השמים, ובגמר כל מגמה ותכלית שימצא שיהי נפעל, שהוא כערך הארץ. ובכל האמצעיים הרבים והסיבובים השונים והמסובכים, לפי השגתינו, שהם דומים לד' רוחות העולם, הממוצעים כמחברים לפי הציור החיצוני השמים עם הארץ. והנה עקר פרי המישרים לפעולות הטובות וההנהגה הטובה היוצא מלימוד האחדות, הוא למען נדע להתנהג בכל האמצעיים הנראים כמפוזרים בארבע רוחות השמים, לאין תכלית ומטרה מאוחדת, רק לתכלית הטוב והנשגב, ע"כ עיקר האריכות הוא בד', הרומזת לד' רוחות השמים. אמנם בשים לב לסדר את האמצעיים בתכונה יפה והגונה, הדרך המביא לזה הוא להסתכל כפי האפשרי אל ערך רוממות העצה העליונה שהסבה כל המון המעשים לתכליתם, ואת ערך התכלית הנשגב בפעולתו בהגלותו לעין כל בהדרו, וראו כל בשר יחדו כי פי ד' דבר"י, שזאת תכשיר את המעשים ותרוממם. ע"כ לא יחטוף בחי"ת, המורה שמים וארץ, כיצור ז' רקיעים וארץ, שהוא ערך אל התחלת הפועל וגמר תכליתו, או כערך הזמן, ז' ימי השבוע, ומה הוא למעלה בערך ממנו, שהוא צורת ח', שמנה, מעלה אחת למעלה משבעה, שהם ציור הזמן. כי בהשכח לגמרי ערך ההתחלה והתכלית, יצערו המעשים ויפלו מערכם, ע"כ לא יחטוף בחי"ת.

ו.

חזייה דהוה קא מאריך טובא, א"ל כיון דאמליכתי למעלה ולמטה ולארבע רוחות השמים תו לא צריכת. ידיעת השם ית' כוללת שתי אלה : הידיעה האמתית הדרושה להישיר המעשים ולרוממם. והשנית, הידיעה שהיא לרומם הנפש עצמה בידיעות האמת והדרת נעם הנשגבות בדעת האלקים. אמנם, מה שהוא לצורך מצוה חיובית, מצות ק"ש, הוא מה שנוגע למעשים והישרתם. ויתרון הדעת הוא מה שנוגע לתלמוד תורה. ע"כ יסוד הכללי בקבלת עול מלכות שמים, הוא שיכיר ידו ית' שבכל משלה, בהתחלה, בסוף ובאמצעיים כולם. אמנם לדעת ערך ההכנות וערכי התכליות, ואיך הם קשורים זה בזה, הוא מה שנוגע לגדולת הנפש חוץ לערך המעשים, זה לא צריכה לערך ק"ש כ"א לערך השכלת השי"ת ואמתתו, לאמתה של תורה.

.1

פרקדן לא יקרא ק"ש. פי' רש"י. "שוכב על גביו ופניו למעלה". האדם ראוי שירגיל עצמו, כי כל לימוד נשגב וכל התבוננות צחה שתבא לנפשו תעודדהו להתעורר ולפעול טוב. אבל רע מאד הוא מי שמרגיל עצמו להיות מגיס לבו בתלמודו, דהיינו שמשכיל ויתבונן ועם כ"ז לא יזוז מחומריותו ומנטיותו העפריות, אף שהם הפכיות אל החכמה והצדק המושג. והנה האדם בנשאו עיניו למעלה, כאמור שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה", ראוי שיתמלא רגשי קודש, רגשי צדק מלאות חיים לעשות הטוב והישר. אבל מצב הפרקדן הוא, שבהיות עיניו למעלה מביט השמימה אל על, וחומריותו לא תתעורר לזוז ממקומו, הוא שוכב למעצבה כאילו אין תכלית ההתבוננות להישיר דרכיו ולעשותו ישר ומכוון בדרכיו לערך הנשגבות שמשגי בשכלו. הוא מצב מפסיד מאד, גורם להחליש הכח הראשי שבשלמות האנושי שהוא השכל, שלא יוכל לעמוד על עמדו לעשות פעולתו. והוא מצב בלתי הגון בכל אופן, וביותר בק"ש, ששורש תכליתה הוא שתפעל הידיעה על המעשים, שע"כ סמוכה היא קבלת עמ"ש לקבלת עול מצות.

.5

חוזר ואומר אמת או אינו מוזר ואומר אמת, ההוא דנחית כו' כל אמת אמת תפסי' להאי. ידענו שהענינים המסופרים בתורה והאמורים בה ובמצותי, יש בהם נעלמים, ענינים גדולים ומושכלות זכים וצחים, לבד הדברים הפשוטים. אמנם לענין האמתות, מדת האמת נוהגת בענינים הפנימיים כבענינים החיצונים. א"כ יש כאן שתי אמתיות, הפנימית והחיצונה. אמנם יפה כתב בשל"ה, ע"ד הזוהר, אורייתא כולא סתים וגליא. ושמא דקוב"ה סתים וגליא, שהצד החיצון מתאחד בתורה עם הצד הפנימי. והביאור הוא שהענינים המושכלים הם הנה כערך סיבות ותכלית, שיבאו הדברים החיצונים כדי לסבב את הצפון בהם, א"כ האמת היא אחת. וכך נאה לתוה"ק האחת היוצאת מד' אחד, שיהיו כל עניני מתאחדים. ע"כ ראוי להראות שהאמת היא אמת אחת, המתגלה לפי ערך המשיגים בגוונים שונים.

.ח

אמר עולא, כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו. גדר עדות שקר הוא המעיד מה שלא ראה. והנה השגת האלהות היא מנועה משכל האנושי. יסוד האחדות לאמתתו הוא למעלה מהשגתו, ואיך יתכן שיעיד ע"ז. אמנם כ"ז הוא רק בהיותו מעיד ע"ז רק בתור ידיעה מופשטת. אבל כשעושה המעשים הטובים היוצאים מלימוד הנשגב הזה, נחשב לו כאילו הבין ג"כ את הציור של המדע, שתכלית הלימוד היא ג"כ הפעולות הנצמחות ממנו. ע"כ בהיותו קורא ק"ש ומניח תפילין, שהוא המעשה שמתייחס ביותר לקריאה זו, עדותו נאמנה, שמכיר את האמת בחק מה שהוא צריך לפעול על המעשה. אבל בהיותו בלתי עושה המעשה, נשאר עדותו רק על הציור המופשט, וזהו נעלה משכלו, ולא השיג. א"כ הוא כאילו מעיד עדות שקר, דהיינו מה שלא ראה.

6.

רבי יוחנן אמר, כאילו הקריב עולה בלא מנחה וזבח בלא נסכים. המנחה והנסכים בקרבנות הם מסוג הצומח, והקרבנות דבע"ח הם מסוג החי שגבוה ממנו, והמזבח עצמו שעליו מקריבים מזבח אדמה, הדומם. להורות שאנו חייבים לעבוד את ד' בכל הכוחות הטבעיים הנתונים לנו מחסדו, ואם נעבדהו רק בכוחות העליונים ולא בהכוחות השפלים, לא נגיע אל מעלת השלמות. וכנגדם גם באדם, בנפשו, ישנם כוחות גבוהים, שהם כח השכל והדיבור, וכח המעשה הוא כח החיים השפל. וכשקורא ק"ש, ומשתמש ביסוד קבלת עבודת ד' רק בכחו הדברי שהוא הכח הגבוה, ואינו מניח תפילין אז, להורות שגם הכוחות המעשיים שהם חומריים כולם משעבדים לעבודתו. הוא דומה כאילו הקריב עולה בלא מנחה, וזבח בלא נסכים. שרמז לעבודת ד' את הסוג העליון ולא את הסוג שלמטה ממנו, שלא השלים את הכונה הראויה. והנה חטאת אינה טעונה מנחה ונסכים, מפני שהכוחות הטבעיים אינם שייכים לעונש ולחטא, שאינם בני בחירה, שהכח המעכל יעכל האיסור כהיתר, ולא שייך ע"ז ציווי. אמנם לענין מעלות ויתרונות, שע"ז באה עולה וזבח לזכות לדבקות בשמו ית' יותר, יוכלו להתעלות ג"כ הכוחות הטבעיים, כענין הקדושה שהיא מתנה. כענין אברהם אבינו ע"ה שהשליטו הקב"ה על רמ"ח איבריו, דהיינו שגם הכוחות הטבעיים יצליחם השי"ת שיכוונו תמיד אל הטוב והקדוש.

!

א"ר יוחנן, הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה יפנה ויטול ידיו, ויניח תפילין ויקרא ק"ש ויתפלל כו'. לזכות אל השלימות האמיתי צריך חמש הצעות. הא', לסלק ממנו חסרונותיו הטבעיות כנגד מדות הרעות וכיו"ב, שמטבע או מהרגל שנעשה טבע. והב', לסלק ממנו חסרונות הבחיריים הרצוניים התלויים בפעולות שבבחירה. הג', לקנות המעלות הטובות הטבעיות, כעונה וכל המדות הטובות. הד', לרדוף אחרי מעלות בחיריות התלויות במעשה. הה', שכל השלימות שאין בכחו להשיג יתפלל אל ד' שיעזרהו ע"ז, שתעזרהו תשועת ד' גם במה שלמעלה מהכנתו הטבעית. ונגד זה אמר חמשה הנהגות בקבלת עול מ"ש שלימה, שיתנהג האדם בכל יום, והמה רומזים על חלקי השלימות הכללי שמנינו. יפנה, רומז ג"כ לפסולת הטבעי לסילוק המדות הרעות הטבעיות לטהרת הנפש. ויטול ידיו, רמז טהרת הידים מורה על טהרות הפעולות הטובות הבחיריים, דהיינו סילוק החסרונות הבחיריות. ויניח תפילין נגד קנין הכוחות הטובים הטבעיים. כדחז"לי מנין שהתפילין עז הם לישראל. דהיינו, מקדשות את הטבע במדות טובות

טבעיות, שע"ז מורה חיבורן אל הגוף. וכ"כ הרמב"ם בה' תפילישכ"ו שהתפילין בראשו של אדם הוא עניו וכו'. ויקרא ק"ש שמעוררת על קבלת עבודת ד' בבחירה ע"י קבלת עומ"ש ועול מצות. ואחר כל אלה, מה שלא תשיג ידו לפי ליאות טבעו וחולשתו, יתפלל שהשי"ת יאמץ חילו, ויזכהו לבא למעלות תרומיות והגונות, וזוהי קבלת עול מ"ש שלמה, בגמרו חק ההשתדלות מצד עצמו ומוסיף עלי' התפילה.

י"א.

כל הנפנה, ונוטל יריו, ומניח תפילין, וקורא ק"ש ומתפלל, מעלה עה "כ כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן. הכוחות הטבעיים כשהם מתוקנים, הוא עבודת ד' בקביעות. כי אין צריך השתדלות כ"א בתחילת הקנין, אבל כשהמדות הטובות כבר טבועות בו, הרי הן נמשכות אל הטוב והישר, א"כ הוא דומה בזה מצד תיקון הכוחות הטבעיים שבאלו הפעולות לבנין מזבח, שא"צ חידוש ופעולה כ"א בהתחלה, ואח"כ הוא ענין של עבודת ד' קבועה ועומדת מאליה. ועניני העבודות הבחיריות, המעשיות, שהם צריכות זירוז והתחדשות בכל עת ובכל שעה, דומה לעבודת הקרבנות שצריכה חידוש פעולה.

י"ב.

א"ל לא ס"ל מר כאילו טבל. שאינם דברים פרטיים, כ"א טהרה כוללת לכל כוחותיו של האדם, דומה לטבילה הכוללת כל הגוף. מי שאין לו מים מקנח ידיו בצרור כו'. רמז לדבר עיקר טהרת התשובה הוא ע"י המים מי התורה. אמנם מי שאין לו תורה, הוא צריך טהרה של סיגופין ויסורין ומרירות, נרמזין בצרור וקיסם ועפר וכל מילי דמנקי, היינו פגעי הזמן הקטנים עם הגדולים, כענין אם ת"ח הוא יעסוק בתורה ואם ע"ה הוא ישפיל דעתו.

י"ג.

כל הקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה מצננין לו גיהנם. ק"ש יסודה קבלת עול מלכות שמים בכללות ועול מצות. אמנם צריך דיוק פרטי איך כל פרט מפרטי התורה והמצות בהם תלוי קנין השלימות. וזה בא מדקדוק אותיות דק"ש, שמורה שלא רק את כללות האמונה והמצות יכיר חיובם וערכם הגדול, כ"א גם את כל הפרטים. והנה הגיהנם מיועד למי שהשחית טבע נפשו בקלקול, ע"כ צירוף הגיהנם מתקן את הטבע הנפשי המקולקל. אמנם מי שלא השחית כח שלם מנפשו, די לו במירוק יסורין בעוה"ז. אבל מי שהשחית כח שלם, כללי או פרטי, לא יועילוהו יסורין לשנות לגמרי טבעו. והנה לפ"ז אפי' יחסר כח פרטי אחד לגמרי מנפשו, כמו אם עקר מנפשו הכנה לקיום איזה מצוה וכיו"ב, ג"כ יחסר לו השלימות הנפשי, וצריך שיתמלא ע"י גיהנם. ע"כ אם לא יהי' לו ג"כ שורש, ע"י מה שישוב לנפשו הטבע הפרטי, יהי' צריך לתוקף יסורי גיהנם, בכדי להצמיח כח חדש מעומק נפשו. אבל אם קורא ק"ש ומדקדק באותיותיה, פועל זה בנפשו שנחקק בה איזה הכנה לכל דבר פרטי שבתורה. ע"כ אפי' אם יחסר איזה פרט לגמרי, א"צ מירוק כ"כ כמי שאין לו אף איזה הכנה כל דהו להאיר זה הפרט בנפשו. שכיון שע"י דקדוק אותיות הק"ש נשארה בנפשו ההכנה, גם מירוק קל של גיהנם יאיר ע"י אור הנפש, להוציא ההכנה הצפונה שהתרשל בה, מן הכח אל הפועל. ובדברינו י"ל, דמ"די מי שלא שיר רק חק אחד, ומ"ד מי שלא קיים אפילו חק אחד, לא פליגי.

דאם יש אפי' חק אחד שעקר אפי' הכנת נפשו ממנו, ע"י שלא שם לבו אליו כלל ולא החשיבו ברעיונו, הוא חסר נפשו מאושר הפרטי ההוא בטבע, וא"א לתקן המעוות הטבעי כ"א ע"י גיהנם. מה שא"כ אם יש בנפשו הכנה יש לכל חק, אלא שנענש על שלא קיים בפועל, אז אם חסרון קיומו בפועל מתפשט על כל התורה כולה, נדמה כחסרון טבעי וצריך זיקוק גיהנם. אבל אם קיים אפי' חק אחד, ולשאר החוקים הי' לו ג"כ הכנה טבעית, ולא עזבם כ"א מפני תוקף תאוה ועצלות, ולא מפני שלא שם לבו להבין ערכם, הוא ניצול, כי די לו במירוק שבעוה"ז, הפועל להחזיר למוטב, לכל חסרון שלא קנה לו התאזרחות בעמקי טבעי הנפש.

17.

למה נמשלו אהלים לנחלים, לומר לך מה נחלים מעלים את האדם מטומאה לטהרה, אף אהלים מעלים את האדם מכף חובה לכף זכות. טהרת האדם עם יסוד המים מכל הטומאות שבתורה, יש בו רמז, באשר טומאות המעשים והמדות והדיעות כולן באות מחסרון השקפתו של האדם על ענין היותו בעוה"ז מצד פרטיותו, כגר ולא כתושב, ועליו להשתמש בדברים שמוצא [רק] להפיק על ידם תכליתו הנצחי המעולה. ע"כ כשיבא במים, שמה יצויר גירותו. כי האדם אי אפשר לו להיות קבוע ותושב במים, רק על זמן מועט, ע"י איזה הכנה, ויבין מזה דה"ה בהיותו על הארץ, שהיא על המים, הרי הוא כגר בתוכה, ויכסוף לשום עקר מגמתו אל הטוב והחכמה הצדקה והמשרים, שהם קיימים לעד. כמו כן אוהלים, נקראו אהלי חכמה בשם אהלים, לשון ארעי, מפני שהדבר המביא ליקרת ההנהגה המעולה, הוא בהיות הציורים הגסים של קביעותו בעניני עוה"ז החומרניים יסורו ממנו ורק ע"י לימוד התורה והגיון החכמה, ישתלמו דעותיו בזה, ויצא מכף חובה לכף זכות, לשום מעיינו בדברים שהם קיימים לעד. כי מלבד הטבת התכונות, שבא ע"י הלימוד, בהיותו משכיל לדעת את הטוב לעשותו, יש בקביעות האהלים, להמשיך רגש קדוש טבעי לכל הבא להסתופף בצילם, עד שרגשותיו יתהפכו מגסותם לצד עילוי וקדושה, כענין הטהרה של הטומאה ע"י הטבילה, שבאה בסגולה ע"י חק תורת ד' תמימה.

16.

ר"א ור"א הוו קטרי לי גננא לר"א א"ל אדהכי והכי איזול ואשמע מלתא מבי מדרשא ואימא לכו, כו', אייל אלמלא לא באנו כ"א לשמע דבר זה דיינו. מדברי השלמים הללו למדנו ארחות צדק בשני ענינים: האחד, שגם בהיות האדם טרוד בשמחת לבו, ראוי שישים פניו אל התורה, ואף איזה דבר קטן שיעלה במצודת ידיעתו יחשב לאושר רב. וזה למדנו מתשוקת ר"א לשמע איזה דבר וגם להגיד להם. וממה שאמרו אלמלא לא באנו כ"א לשמע דבר זה דיינו, למדנו שראוי לאדם גם בהיותו עסוק באיזה דבר טוב והגון ומצוה רבה, לבל ישכח מלבו יקרת ערך יתר הדברים היקרים שכעת אין לו עסק בהם, וידע לחבבם, שגם בהיותם עסוקים בדבר מצוה דגמ"ח והכנת מצוה דשמחת חופה, הביעו שמחתם על דבר חדש מן התורה. וזה בא מלב רחב המלא אהבת ד' ותורתו. להוציא מדעת קטני בני"א, שבהיותם עסוקים באיזה דבר טוב ומצוה, יאמרו בדעתם כי העסק בדבר אחר, זולת מה שהם עסוקים בו, אין בו חפץ, ולא יכירו ערך כל הטוב המשתרע על מרחב אין קץ, כי רחבה מצותך מאד.

ת"ר, עבדים ושפחות אין עומדים עליהם בשורה, ואין אומרים עליהם ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים כו', אלא אומרים לו, כדרך שאומרים לו לאדם על שורו ועל חמורו שמתו, המקום ימלא חסרוןך כו'. יסוד המוסר האנושי תלוי רק במה שיהיו הדברים הנשואים על שפתיו, לשבח קרובים אל לבו ולמעשי ידיו, באופן שהתלמוד יביא לידי מעשה. אבל ההשחחה גדולה מאד, אם יתיר האדם לנפשו לדבר גבוהות בארחות המוסר והצדק ולבו רחוק מהם, וזה נוטל כל יסוד התעודה והטוב. וכמה נגוע הוא דורינו זה בהרחבת פה ולשון על הטוב והחסד ונועם, ובאמת רחוקים המה מכליותיהם ומפעולותיהם. ע"כ באשר ידעו חז"ל את רוח האדם לנכון, כי הבן-חורין שעלה במעלה יתירה לא ירגיש בעצמו קישור של אחוה אל העבד כלל. ואם נחייבו או נתיר לו אפילו לומר בעת רגשת הלב על מותו, דברי תנחומים והנהגות המורות אחוה ואהבת ריעות אל העבדים, הנה יהיו הדברים מוכחשים מן החיים, ולא ייטיבו את אורח המוסר בהתנהגות האדם עם עבדיו כלל. אמנם כאשר נשפיל מדריגה אחת, ונלך עם האדם לפי האפשרי לו לשמע לפי מצבו, ולא לו על קנינם, וישימו ג"כ אל לב כי כחך כל בע"ח ראוי לחוס ולחמול עליהם, וכאשר נבא בארח השפל הזה יתקיים הדבר בדינו להיטיב. ובאמת כפי מצב האדם המוסרי גם לעת כזאת ושרירות לבו, ובפרט שע"פ הרוב המתגברים לעשות חיל הם פחותי המדות והמוסר, ובני"א דלי הכשרון נדחים על כרחם לעבוד את העבודות המפרכות את הגוף, הכבדות ביותר והבזויות, שאי אפשר למין האנושי להתקיים מבלעדי העבודות הללו. ועלינו להכיר כי השי"ת ברא ג"כ אנשים בעלי רגשות כהות, שלא יחשב להם לסבל יוצא מטבעם ההתעסקות בעבודות הפחותות. הנה למדריגת האדם הפחותה הזאת, טוב לה יותר אם היו הרודים בהם יודעים שיחשם להם הוא יחש של מקנת כסף, שעכ"פ ישגוהו על בריאותם ועל אורך ימי חייהם כשם שהם משגיחים על קניניהם לחזקם ולהברותם. אבל בהיות מצב האמללים האלה נעזב רק על מדת הצדקה של תקיפי בני"א, נמצא גורלם רע מאד. למשל העובדים מפני דלותם במערות וכיפי עפר ששם האויר משחת, וכמה סכנות צפויות להעובדים ע"י הריסות מפלי העפר וכיו"ב. אם היו העובדים עבדים וקנין-כסף להבעלים, אז אף בהיותם דלי מוסר לא היו חסים על כספם להיטיב את מצב העובדים, לטהר את האויר, לחזק את התקרות לבל יזדמן שיעשו מכותיהם קבריהם, כי יחוש על עבדיו וישמרם כשומר כספו ונכסיו. אבל עכשיו יאמר העשיר אביר הלב, הנה אם יקצרו ימי חיי הפועלים ע"י השחתת האויר, לא יפסיד מאומה, כי בשכירות שמשלם מדי יום ביומו ישג פועלים אחרים. ואם בבת אחת יקברו חיים מהם מאות ואלפים, לא לו נוגע הדבר. וכ"ז בא מפני שנאבד יחש הקנין, וחשבנו להתרומם למעלת המוסר הגבוה שהוא מושג האחוה. אבל עוד לא בא הזמן לזה, עוד לא נטהרו הלבבות עד זאת המדה, ער יערה ד' רוח ממרום ואת רוח הטומאה יעביר מן הארץ, ואז יהי יחש העבדות יחש אחר לגמרי. כי הנכשלים במעמדם המוסרי והשכלי, מטוב לב יחפצו להתפאר בכבוד, להיות עבדי השלמים הצדיקים והנדיבים חכמי קודש. עכ"פ יחש הקנין אל העבדים היא השמירה המעולה לטובתם, ויחש האחוה תשאר רק באומר ודברים ולא תועיל להם מאומה, כ"א מה שיפסד הרגש שמירתם מצד הקנין וההרגש הטבעי לחוס עליהם כעל כל בע"ח. והננו רואים בעינינו, כי בכל מקום שהקשיחו בני"א רחמים מאיזה מפלגה של אנשים בתור בני"א, יתעוררו גם לרחם על בע"ח ולא עליהם. ע"כ חלילה לאבד הכרת ערך בע"ח מהעבדים.

ר"י אומר, אם עבד כשר הוא, אומר עליו: הוי איש טוב ונאמן ונהנה מיגיעו. א"ל אי"כ מה הנחת לכשרים. כאשר העבדים לפי תכונתם ולפי מצבם הוכנו לעבודות הפחותות המוכרחות, אם נרומם ערכם אל מעלת הכשרים, לא יועיל לתקן מצבם כ"א לאבד ג"כ רגש הכבוד לכל האדם. כי ישפט הכל רק ע"פ כח הזרע, ומי שמתגבר ירדה בחלש ממנו. אבל בהיות העבדים נחלקים ע"פ מולדתם, עכ"פ יודע לאדם כי לא תקיפות הזרע לבד דיה להתרומם ולרדות בחבירו, כ"א תכונות טובות שכליות ומדותיות. שעם ההרגל צריך ג"כ הכנה טבעית של מורשה. ובהיות דבר זה נודע, אז בראות התקיף איש עני וחלש אבל שאר-רוח לו, ידע לכבדו ולהעלותו אל מעלת החיים שהוא ראוי לה. ע"כ צריך תמיד להניח יתרון לכשרים, למען דעת שלא כח האגרוף הרים את האדונים והשפיל את העבדים, כ"א משפט צדק. ע"כ ראוי להתנהג ע"פ משפט וצדק, לדעת איך לשקול הכל בדרך חכמה ומשרים.

י'ת.

אין קורין אבות אלא לשלשה ואין קורין אמהות אלא לארבעה, כו' עד הכא משיבי, טפי לא חשיבי. כד' הרמב"ם במו"ני שתוה"ק האריכה בסיפור האבות וקניניהם, באשר היתה כל מגמתם להעמיד אומה שלמה יודעת את ד', וראוי לקרותם אבות ואמהות באשר בנו בית ישראל בכונה, וזאת היתה כל מגמתם ומטרת חייהם.

י'ג.

א"ר אלעזר, מ"ד כן אברכך בחיי בשמך אשא כפי. כן אברכך בחיי, זו ק"ש. בשמך אשא כפי, זו תפילה כו'. הכוחות והנטיות כולן שבאדם, יש בהם מדתן שהם מתהלכות ע"פ דרכי טבעם שמתעורר לפעול ולעשות כפי תכונתו. [ותחת] שאם האדם הוא חמרי, כל הליכותיו הטבעיות פונות רק להוציא לאור תשוקות חומריות, וכשמקבל עליו עול מלכות שמים, אותן הכוחות הטבעיים שבכח החיים שלו עצמם, פונים לתכלית עליון מעולה. והנה גם זאת היא מעלה עליונה, שכפי המדה שהכוחות החיוניים פונים לתכלית השלימות, אף שאינם מוסיפים עצמה לעסוק לתכלית השלימות יותר מאילו היו עסוקים לתכלית הטבעי החמרי. אמנם המעלה היותר עליונה היא, שבהכיר האדם כי הפני לתכלית שלימות עליון, היא נעלה ונכבדה בערכה באין ערוך. ע"כ מתעורר הוא לתכלית העליון, לעסוק ביתר זריזות בכל פעולותיו, מאילו היו לנגד פניו רק התכלית הטבעי לבדו. ועל אלה שתי המעלות, שהן זו למעלה מזו, יבאו ק"ש ותפילה, כן אברכך בחיי, כפי כח החיים שלי, כפי ערך שכחותי הטבעיים פונים לאהבת החיים החומריים, פונים הן לתכלית העליון שהוא לברך את שמך, ע"י עשות הטוב והישר. ועשות כל המעשים אל תכלית המעולה, שהיא ברכת ד' באמת, זו ק"ש, שמקבל עליו עול מלכות שמים ומשעבד כל כוחותיו החומריים והרוחניים לעבודתו. אבל עוד לא התרוממה נפשו עד זאת המדה. כי בהכירו את ערך החיים ע"י ברכת ד' שבהם, ע"י מטרתם הנעלה לעשות חפץ ד' בעולמו, שעוד יתגברו כוחותיו הטבעיים ביתר אומץ. על זאת באה התפילה. התפילה היא התרוממות הנפש במעלה עליונה, שתתבונן על יקרת ערך החיים בהיותם ממלאים רצון ד', שהם יקרים יותר משאר חפצים ותכליות, ומזרז ע"י הכרה זו יותר את פעולותיו כולן, כיון שמכיר רוממות מטרתם. בשמך, ע"י שאכיר שם ד', אשא כפי, ביותר עז ואמץ. ההתעוררות הטבעית

לתשוקת החיים זו תפילה, שנפשו מתרוממת למעלה מהכשר טבעה. והנה בהיותו משלים חק ק"ש ותפילה, בהיות כוחותיו הטבעיים, וגם כח ההתעוררות שהוא למעלה מגדרי טבעו הקבוע, בנויים ע"פ חפץ ד' מהכירו רוממות ערכו. אז יתעצם טבעו להיות העבודה תענוג לו, ולא יהי עוד זקוק לכוף טבעו לעבודת ד'. כי הלא ימצא עצמו מוכן ברגשותיו הפנימיים לתכלית השלימות. א"כ כמו חלב ודשן תשבע נפשי, זה הפירות בעוה"ז מהתענוג שירגיש בעבודתו. אבל עצם שכרו הוא שנוחל שני עולמות, עוה"ז, ע"י שהשוה כוחותיו החיוניים לחפץ ד', ראוי הוא לעוה"ז הטבעי. וע"י שהתעלה, שע"י שם ד' עוד יוסיף אמצץ יותר מכוחותיו הטבעיים, ראוי הוא לעוה"ב שהיא עודפת על הטבע. תוכן הדבר הוא, שהעובד ד' החכם השלם, הוא מכבד את החיים מאד. ע"כ יסדר את דרכיו להוסיף אומץ גופני ג"כ, ולאסוף קנין ועושר שהם אמצעיים להגדיל ערך החיים, יותר מהמכיר את החיים רק מצד טבעם, שהוא לא יוכל להכיר רוממות ערכם כלל. וע"ז נאמר בשמך אשא כפי, שהפעולות יתרוממו לפעול דרכי החיים בכח מלא יותר מאילו הי בהם כח המושך הטבעי לבדו, מפני שהכירו את שם ד', שהוא נעלה באין ערוך מההכרה הטבעית וכל כוחותיה ומטרותיה.

כ.

אמר רב, כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאילו עשאו במה כו'. יסוד השלום והאחדות בין בני אדם יצויר על פי שני מיני הערות : או מצד ההכרה הפנימית בחפץ עליו שהוא לתכלית השלום והאחדות בין בני"א, מאחר שכולנו אחים אנחנו לאבינו שבשמים. ובאחדות ושלום בני"א יוכלו לצאת לאור החמודות הגדולות של שלימות החכמה והצדק והמשרים. ויש אופן פשוט, שהאדם מכיר שהוא מדיני בטבע ובהתבודד כל אחד בתועלותיו לא יעלה בידו חפצו, גם לא יתגבר על חזק ממנו. אבל הרבים בהתאחדם ע"י השלום ישיגו חפצם, וימצא כל איש פרטי חפצי לבבו. והנה פשוט שהמין הראשון של השלום לא יבנה רק ע"י ההכרה בכבוד שמים, וברוממות תכלית ההשגחה העליונה על המין האנושי. אמנם האופן השני הוא אופן פשוט טבעי, ימצא ג"כ אצל שכחי אלוה. אמנם כשנתבונן בדבר נראה, שיש הבדל גדול בין האחדות שתמצא ע"י הסבה האמיתית הגבוהה, מצד ההכרה בחפץ התכלית העליונה שבאה רק ע"י שלום הבריות, ובין האחדות שתמצא מפני הערת טובתו של כל יחיד. כי הראשונה נוסדה באהבת הכלל באמת, ע"כ כרבות ימ"י תוסיף אהבת הכלל להתגדל והיא כנסי' שהיא לש"ש שסופה להתקיים. אבל האחדות למטרה של אהבת כל יחיד לעצמו, היא אחדות מקרית, ויסודה היא אהבת הפרט העצמית, אין סופה להתקיים, כי אין לה מרכז אמיתי. ואע"פ דלכאורה מתגדלת האחדות אבל לסוף כל יחיד יחפץ למשך לעצמו רב הנאה, ותצא כאש שנאה ומלחמת אחים. והנה בהיותנו על אדמתינו ונבנה בית עולמים, הי' הוא המרכז ומקום האחדות, ע"כ נאסרו הבמות הפרטיות אע"פ שהי אפשר להתאחד ג"כ ע"י הבמות בקיבוצים קטנים. אבל הבקשה הקטנה מביאה פירוד להמרכז הגדול, ותבטל אחדות האומה, שרק ממנה תצא תכלית רצון ד'. ע"כ הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל, מראה לדעת שאינו מכיר שיסוד השלום וקיומו הוא תלוי רק ע"י הכרת דעת את ד' ושהיא הסבה הראשית המקיימת את השלום לא בארח מקרי רק בדרך עצם, וחושב שייסד השלום מפני ההכרה הטבעית, אבל ענינה הוא רק אהבת עצמו, והחיבור הזה מביא לידי פירוד, כאילו עשאו במה, שחשוב חיבור לפי הנראה וקיבוץ לחברים לעבודת ד', אבל הוא מפריד אל התכלית הגדולה. כמו כן המתחזק באנושיות מבלי להזכיר שם שמים ולהורות שיסוד השלום בעולם הוא שמו של המלך שהשלום שלו ב"ה, אף שהוא מאחד לשעה, אבל ע"י מיעוט הכרה בכבוד שמים, יתגדלו בהכרח התכונות הרעות, ואהבת כל אחד לעצמו תתרבה, עד

שלא יכון מצב השלום ויהי חיבור שסופו מביא לפירוד וחסרון גדול.

כ.א.

ושמואל אמר, במה חשבנו לזה ולא לאלוה. ראוי לדעת כי עיקר חשיבות המציאות כולה הוא רק מפני ששם ד' נקרא עליה, ושם השם הוא המביאו לידי תעודת הכבוד הגדול שהכין לו. אבל כשנשקף על המציאות מבלעדי כבוד שמים, במה נחשב הוא, לאיזה תעודה ומטרה נכבדהו. ע"כ כבוד האדם אינו ראוי כ"א על מה שאנו מקדימים כבוד שמים, ומכבודו יש כבוד לברואיו, שהכנים לתכלית נכבד. אבל המקדים שלום, ונותן כבוד לאדם קודם שימלא חק כבוד שמים, שחת את האמת בשכחו כי מבלעדי כבוד שמים אין כבוד נמצא לשום נברא. והנה רב דבר על ערך האהבה שיש בהקדמת שלום איך הוא תלוי בכבוד שמים דוקא. ושמואל דבר על ערך הכבוד שיש בזה, איך הוא זקוק למלך הכבוד ית'.

כ.ב.

א"ל במה קא אמרת, א"ל אסור קא אמינא. הציור של במה, הוא אע"פ שמצד עצמה הי' הדבר טוב, אבל ראוי להאסר מפני היותו מפסיד לדבר יותר נשגב וטוב, דהיינו השלום שיבנה ע"פ ההכרה של רעת את ד'. והנה בבמה הי' זמן היתר הבמות, דהיינו כשלא הי' אופן לחוש לביטול מרכז כללי. א"כ י"ל דאינו אסור כ"א כשיהי' יכול לתן לו שלום אחר תפילתו, שאז יהי' השלום בנוי ע"פ יסודו המתקיים. אבל אם לא יוכל ליתן לו שלום אחד תפילתו י"ל שאם הי' רק דמיון במה, הי' דומה בנדון זה לשעת היתר הבמות, שהרי לא יפסיד בהקדמתו את המטרה היותר גבוהה, שהרי לא ישיגהו אח"כ, ויתבטל המבוקש של שלום זה הפרטי. א"ל אסור קא אמינא, שיש בזה איסור נוסף, מפני שעושה רושם על הפועל כאילו יש דבר שראוי להקדים חלילה לחפץ השי"ת. ובאמת כל הענינים הנמצאים המה רק ענפים מסתעפים יוצאים מזיו כבוד שמים, ע"כ אסור הדבר, שלא לעשוק חק האמת. א"כ אין הבדל אם יהי' יכול אח"כ ג"כ להקדים השלום ההוא או לא.

כ.ג.

ואר"א ב"א אר"י ב"א, כל המתפלל ויוצא לדרך הקב"ה עושה לו חפציו. שבהיותו שם נגד עיניו מטרתו העקרית, שיהיו כל עניניו לחפץ כבוד השי"ת העליון, הוא מושגח על כל דרכיו בהשגחה פרטית, ויפיק חפצו כי לא יחפץ כ"א טוב. ומתובל ביותר עפ"ד הרמב"ם במו"ני שההשגחה דבקה עם ההשגחה והשכל. והיינו בהשתדלות לזה התכלית.

כ.ד.

כל הלן שבעת ימים בלא חלום נקרא רע, שנאמר ושבע ילין בל יפקד רע כו' א"ל כו' הכי אמר רבי יוחנן כל המשביע עצמו מד"ת ולן אין מבשרין אותו בשורות רעות. טבע החלומות לא נברא ללא תכלית. וביאר

שהמחרידים שבהם תכליתם לרכך קושי הטבע שביצר לב האדם. ע"כ בהיות עובר זמן הגון ואין שם דבר הגורם לרכך טבעו הקשה, יקנו מדותיו הקשות אבירות ויקרא רע. אמנם ביאר ר"י שכל זה הוא במי שכל תהלוכותיו הוא רק ע"פ טבע נפשו. אבל מי שמשים לבו לתורת ד', הוא אינו צריך לריכוך מדותיו מסיבות טבעיות, שהתורה תלמדהו ותישרהו. ע"כ מי שמשביע עצמו מד"ת ולן, אין מבשרין אותו בשורות רעות, כי הוא לעולם קרוב אל דרך הטובה. וע"י תושיהי שמתשת כחו החומרי של אדם יעשו מדותיו הגונות. ויתכן עוד שהאדם בהיותו בעת השינה, מתגבר בו טבע החומרי, וימשך ביותר אחר חומריותו. ע"כ בהיותו חולם עכ"פ ישתמש אז בדבר שכלי קצת לדמות ולצייר, תועילהו שלא יהי נשקע בחומריות יותר מדאי ע"י השינה. אמנם המשביע עצמו מד"ת ולן, מה שהוא מוצא מנוח לגופו מעמלה של תורה, אינו נחשב השתקעות חומרית, כ"א הצעה לשלימות רוחנית, ע"כ ראוי הוא שלא להפריעו, ושנתו תערב לו.

כה.

ר"א בתר דמסיים צלותי אמר הכי: יהר"מ ד"א שתשכן בפורינו אהבה כו'. הגורל תלוי לפי הנראה ע"פ מקרים חיזונים, והיינו שתשמרינו ממקרים המפריעים בנו את רגשי אהבה ואחוה לכל הבריות, ותזמין לנו מקרים שיהיו מועילים להגדיל את ערך האהבה ואחוה ושלוש וריעות. כי האדם כשמוצא בבריות מי שבאים עליו בנכלים וממיטים עליו רעות, נהפך לבבו לשנאת הבריות, והוא חרד ביותר שלא יאבד מתנת לב נדיבה. ותרבה גבולינו בתלמידים, שנוכל להגדיל פעלי האהבה, להשלים רבים ביקר שבשלימות, שהיא שלימות התורה. ותצליח סופינו אחרית ותקוה, שהתלמידים ג"כ ילכו בדרך טובה להגדיל שלימות זולתם א"כ תמשך פעולת האהבה לעולמים. ותשים חלקינו בג"ע, להתענג על יקרת נעם אהבת השם ית' וריעות הצדיקים. ותקנינו בחבר טוב, שיגדיל בנו רגש האהבה. ויצר טוב, שלא נצטרך להשתמש במדת השנאה, וכוחותינו הגופניים באשר ילכו בדרך ישרה ולא יתנגדו אל השלימות. ונשכים ונמצא יחול לבבינו ליראה את שמך, ותבא לפניך קורת נפשינו לטובה, הנה קורת הנפש תמצא במי שחושב שהגיע אל התכלית שהוא שואף אליו, ייחול הלב ימצא דוקא קודם שבא אל התכלית. והנה מי שיש בו חסרונות ומצפה לתקנם ע"י יראת ד', ייחול הלב יוכל להיות בו, אבל קורת רוח שימצא בזה חן בעיני ד' אין בו. כי איך תתקור דעתו בתכונתו והוא אסור וכרוך אחרי דברים רעים וחטאים. ולהיפך, מי שטיהר נפשו מכל חסרון תכונה, ומוצא קורת רוח מנפשו, ואינו מיחל לבא למעלה יותר עליונה, קורת רוח אפשר שיש בו, אבל אין לו יחול הלב למעלה יותר עליונה. והוא חסרון גדול מצד עצמו, כי האדם צריך לשאוף תמיד לעלות במעלות השלימות. ע"כ בקש על שני אלה, כי ייחול לבבינו נמצא תמיד ליראה את שמך ונשתוקק להוסיף מעלות ביראת ד'. אבל לא יהי הייחול מצד תכונות רעות שנצפה לתקנם, כי יהיו תכונותינו אך טוב. ותבא לפניך קורת נפשינו, מה שאנו מוצאים קורת רוח בנפשינו, ושמים בחלקינו יהי ג"כ לטובה, אלא שעם זה נשתוקק למעלות יותר שלימות ועליונות.

כו.

שתציץ בבשתינו ותביט ברעתנו, הצצה נקראת הבטה שע"י הדחק, דהיינו בהשתדלות לראות דבר שלא היי ראוי להרגיש בו אם לא בהתכוונות יתירה. והנה הבושת הוא הרגש נפשי, ושייך ג"כ בדברים נעלים, אם המבייש הוא אדם נכבד והדבר שעברו מביישים אותו הוא ג"כ דבר שראוי להתבייש, אז הבושת ראויה

להרגיש בה. אבל בהיות המבייש שפל ערך, ומבייש את המעולה עבור עשותו טוב, אין ראוייה בושת כזו להיות מורגשת לפי האמת. והנה אנו בשפלותינו, המביישים אותנו המה ערלי לב ופחותי נפש. ועבור מה הם מביישים אותנו, עבור עשותינו טוב, עבור שמרינו את ברית ד' אשר עמנו. והי' ראוי שלא להרגיש בזה כלל. מ"מ כיון שאנו לפי חולשת נפשינו, מרגישים אנו בזה עלבון אע"פ שהוא שלא כראוי, מ"מ אנו מבקשים שהשי"ת ישגיח בזה ע"פ ערך הרגשתינו, אע"פ שהוא מפני חסרון שבנו. ע"כ יאמר בזה, שתציץ, לא לפי ערך שלימותו כ"א לערך חולשתינו הנפשית, ותביט על שפלות מצבינו ברעותינו. הרעות הם מורגשות עכ"פ ואין בהרגשתם משום שפלות הנפש. שכך הוא תנאי הגוף להרגיש בדוחק וצער, אלא שאין להצער הגופני ערך אמיתי, ע"כ נבקש שיביט, וכל הבטה מלמעלה למטה היא.

כ.ו.

ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעוזיך. לבוש הוא בגד תחתון וכסות היא בגד עליון. והנה בגלות אין עוזו יתי' ניכר, נכרים משעבדים בבניו איה גבורתיו כביכולי. אבל רחמיו ניכרים היטב "כבשה אחת בין ע, זאבים". ולולא רחמיו בכל יום ויום היו עומדים עלינו ללכותינו. אבל בשעת גדולתן של ישראל אז הרחמים הם בהסתר, ששומר ישראל שומרן מכל מקרים רעים, אבל אין במורגש, בשעת הגדולה, המקרים של היזק באופן שיורגש צורך הרחמים, א"כ הרחמים יהי' בבחי' לבוש התחתון שאינו ניכר. ולהיפך, העוז יהי' ניכר שתהי' גדולתן של ישראל מפורסמת בעולם. ע"כ יבקש בצדק, שתתלבש ברחמיך בפנימיות, כי לעולם צריך כל יחיד וכל ציבור רחמיו יתי'. ותתכסה בפרסום בעוזיך, למען ידעו כל עמי הארץ כי יש אלהים בישראל. "וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך".

כ.ז.

ותתעטף בחסידותיך, ותתאזר בחנינותך. עיטוף מורה על הלבשה של כבוד, ר"י מתעטף ומצליי, משיתעטפו הדיינים. והנה כבורו של הקב"ה מתרבה בב' ענינים, או בשעה שעושה דין בעולם כמש"כנ "בקרובי אקדש" וכה"א "נורא אלהים ממקדשיך". והאופן השני הוא ע"י מה שמשפיע רב חסד ע"כ באורים יכבדו את ד'. ע"כ יבקש שיהי' העיטוף, דהיינו לבוש הכבוד, בחסידותיך. והאזור הוא מורה על גבורה של הנאזר, והגבורה תתכן להראות בין בעשיית דין רוממות משפט, בין במה שמרומם נכשלים ופועל גבורה לחון עניי עם. ע"כ נבקש שתתאזר בחנינותיך, לחון אפי' מי שאינו כדאי, שזוהי גבורת אמת, שהוא יתי"ש הוא נעלה מכל משפט.

כ.ח.

ותבא לפניך מדת טובך וענותנותך. הד' מדות הקודמות ייחש ללבישה, שמורה על תמידיות ההנהגה, שרחמים ועז, חסד וחנינה, ראויות הם ג"כ להנהגה תמידית. שכיון שמכירים, שיש כאן רחמים מועיל אפי' למי שאינו הגון, כיון שראה שבט ד', שהרי הי' צריך לרחמים. וכן חסר וחנינה, הכל יש כאן הרגשת חסרון. אבל מדת טוב וענוה אינה ראוייה להנהגת מלוכה תמידית, כי להיות לגמרי טוב לרעים אינו מן הדין. ולהיות הענוה משתמשת בהנהגה תמידית, תאבד מוסר ושלמות היראה תחלש שהיא הפסד גדול. ע"כ רק

לפעמים, כשהשעה תהי' צריכה לכך, תבא לפניך מדת טובך וענותנותיך.

.f

שלא נחטא ולא נבוש ולא נכלם מאבותינו. אבותינו הקדושים הנחילו אותנו במורשה מדות קדושות והכנות טובות. ואנו צריכים להוציאם מהכח אל הפועל, להגדיל השלימות יותר. ואם נחטא חלילה נאבד בזה ג"כ את הסגולה שהורישו לנו, ובודאי גדולה היא הבושה והכלימה. ויהי'ר שלא נחטא, ולא נבא לזה.

.kf

יהיר"מ שתהי' תורתך אומנתינו, ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו. לב האדם בטבעו שוקק להתעסק בעסקי עוה"ז, בחיים המדיניים ובהם הוא מלא רצון ועיניו תשבענה רק מתענוגי החושים כמדתם. והנה מי שמעלה עצמו לצד הפרישות, רק אז דרכו נכונה, אם ע"י פרישותו לא יקנה קדרות הנפש, רק שתהי' נפשו מלאה אורה וצהלה. כי ישכיל בכל נפשו ומאודו יקרת ערך התמורה, ויהי' אור התורה ממלא אצלו את כל חסרון שהיו החושים ועסקיהם ממלאים, אז יבא לשלימות האמיתי. וזהו שתהי' תורתך אומנותינו, ובהיותינו נתונים במעלה העליונה של הפרישות, שלא נצטרך להתעסק בעסקי העולם והחושים, לא ידוה לבנו מחסרון הטבעי של חבורת עסקי חיי עולם. ואל יחשכו עינינו מערגם לזיון במנעמי החושים, רק תהי' פרישתינו באהבה ורוממות הנפש.

.gf

חיים ארוכים, הוא הכלל, ואח"כ פירש תנאי החיים הראויים, חיים של שלום, שלום פנימי בכוחותיו הגופניים והנפשיים. שלא יתנגד אצלו שום כח פנימי אל תכלית השלימות שראוי לבחור בו, לא מצד המדות ולא מצד הרהורי הלב ודרכי השכל, ולא מצד מזג הגוף. חיים של טובה, היינו שמצד המקרים החיצונים שמשפיעים עלינו, ישפיעו פעולתם לטובה זמנית ונצחית. חיים של ברכה, היינו שנביא ברכה לעולם בפעולותינו, שנאמץ נכשלים, ונחבש לשבורי לב, ונזכה רבים לשוב מעון, ממדות רעות ודעות רעות ומעשים רעים. חיים של פרנסה, שיהיו מזומנים לנו במה לפרנס את כל מחסורינו, הגשמיים והנפשיים. חיים של חילוץ עצמות, שנהי' מוכנים לפעול ולעבוד עבודת ד', ולא תהי' לנו למשא. ע"כ אמרי רבי אלעזר זו מעולה שבברכות, כי תכלית כל הטובות הוא עבודת ד' עצמה, כדחז"ל"במצותיו חפץ מאד", במצותיו ולא בשכר מצותיו.

.cf

חיים שיש בהם יראת חטא. שתהי, יראת החטא מעורבת עם החיים. ישנם אנשים שיש בהם יראת חטא אבל אינה חזקה אצלם ע"כ בהיותם מתרחקים מהמון החיים והמונם יהיו יראי חטא. וכיון שיבאו בחברת החיים, להתעסק במסחרים גדולים ובמדעים שונים, תסור מהם יראת חטא, מפני שאין יראת חטאם

מגודלת יחד עם חייהם. ע"כ בקש על חלק טוב זה, חיים שיש בהם, בתוך החיים עצמם, יראת מטא. וכעני י "אתהלך לפני ד' בארצות החיים - זה מקום שווקים".

.ד

חיים שאין בהם בושה וכלימה. אם כי האדם יש לו חסרונות טבעיים מצד גופו שראוי להתבושש בהם, אבל הפעולות יהיו כולם מצד השלימות ולא מצד חומריותו. ע"כ בתוך החיים שהם פעולותיו הבחיריות לא יהיו בהם בושה וכלימה, כי יהיו נעלות לצד היתרון שראוי להתפאר בהם.

.ה

חיים של עושר וכבוד, יש עושר שנוטל את הכבוד האמיתי מבעליו. כיון שמסיר לבו משלימות האמיתי כי ירום לבבו. ע"כ יבקש שיהי' הכבוד שהוא שלימות הנפש דבק עם העושר.

.ו

חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים. אהבת השי"ת ויראתו באות כל אחת מהכרה בפני עצמה. כי בדרכיו ית' העליונים, ישנם דרכים כאלה שאפשר לאדם להדמות קצת אליהם, כמו "מה הוא רחום כו"י. וכשישים האדם לבבו להדמות לדרכי השם ית', אז ע"י ההדמות תולד האהבה, וכפי רוב הדמיון יהי' רוב האהבה. אמנם יראת ד' תבא מצד התבוננות בגודל הדרכים העליונים, שאין ערך ומבוא לאדם ללכת בהם, מצד רוב שלימותם הרחוקה מחוקינו. ע"כ אהבת השי"ת היא אהבת תורה, כי יסודה של תורה היא רק לעשות את האדם להולך בדרכי השי"ת. "ושמרו דרך ד' לעשות צרקה ומשפט". ויראת ד' נקראת יראת שמים, היינו יראת רוממותו, מצד הנשגב מהשגתנו ויכולתנו. כענין "גבהי שמים מה תפעל". חיים שתמלא משאלות לבנו לטובה. כי הלב שכוסף הנאות דמיוניות, א"א למלא משאלותיו, כי יש לו מנה רוצה מאתים. ע"כ יבקש חיים שתמלא משאלות לבנו, שלא יבקש כ"א לפי התכלית לטובה.

.ז

מעזי פנים ומעזות פנים. מפני שמדת עזות פנים היא רעה כ"כ, עד שהאדם שקנה לו מדה זו בקנינו, מתקלקלות אצלו גם כל המדות טובות לו. ע"כ בקש להנצל מעזי פנים, אפי' מטובותיהם וממדותיהם הטובות. כי נגע זה כיון שנדבק באדם אין בו מתום, וטובותיו רעות הנה. ומעזות פנים היינו אפי' אדם שאינו עז פנים בטבע אם יזדמן איזה מקרה שיצא מגדרו להשתמש בעזות פנים, תצילני ממנו.

.ח

מאדם רע, מפגע רע. אדם רע, שהוא רע במוחלט, לא יהי' לו דבר עמו ולא שום פגיעה. אפילו טובה, כי טובתן של רשעים רעה היא. ומפגע רע, אפי' מאדם טוב, אפשר שתזדמן פגיעה רעה במקרה, תצילני ממנה.

.6f

ממבר רע. אפי' ימציא לי עצות טובות, כי הטוב שממקור הרע בא יזיק בהחלט. ומיצר הרע, היינו המחשבה הרעה עצמה. משכן רע, אפי' ירצה תמיד להיות לי להועיל. ומשטן המשחית. שכונתו להשחית בזה הפעם אפי' יהי' בתמידות טוב ומקובל. מדין קשה. שלא יזדמנו שאלות קשות להפטר, וכשהם נגמרים נגמרים ברפיון, והלב נוקף אם הוא עושה כשורה, שהיא מחלת לב ומזקת למנוחת הנפש המביאה אל השלימות של תורה וחכמה לאמתתה. מבעל דין קשה. אדם שאינו מתישב בדעתו בכל פתרון, ומפקפק תמיד על כל דעה שכלית הבנויה על היושר והצדק, והוא מכת המספקים מבלי העולם. בין שהוא בן ברית. ויהיו טענותיו בפרטי דעות שבתורה, שיש בהם להסתפק ולישא ולתן. שבאיש כזה לעולם לא תנוח הדעת ולא ימצא בקרבו דעה קבועה, ויתחפך תמיד ממדה למדה. ועל כיוצא בזה נאמר "עמל הכסילים תיגענו אשר לא ידע ללכת אל עיר". ובין שאינו בן ברית, ויבא בטענות על תורתנו התמימה, שאם יהיה בעל שכל ישר ומכיר את האמת והמשרים, תנוח דעתו באופן בירור האמיתיות ויתישב בדעתו, וזולתו ג"כ ימצא בו נחת. אבל אם יהי' מאובדי דרך, המבקשים את האמת שלא ע"פ דרכה, הרוצים להרגיש בחוש במקום שצריך להשיג בשכל וכיוצא בו, הוא בעל דין קשה, שראוי להתפלל להנצל מהם ומפגיעתם.

.N

שתשים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה. התגרות שבין עם לעם, שבהם נשבת השלום האנושי, מזדמנות ע"י שינוי הדעות במושגים הכוללים שעליהם נבנה תורת המוסר, וגם במצב הכלכלה שע"י ג"כ יכותתו עמים רבים גוי בגוי. ע"כ יתפלל שישים השי"ת שלי' בפמליא של מעלה, שיפקח עיני עורים ויכירו נועם המדות הטובות והמוסר הטוב הצדק והמשרים, שהם דרכי ד' שיביאו את העמים לשלוי מצד החלק העליון שבהם. ובפמליא של מטה, שיהי, שובע בעולם, וימצא כל עם צרכיו בלא תגרא ושפך דם. ע"כ יהי' שלום בפמליא של מטה, הדואגים לחלק של הארם החומרי של מטה.

.kN

ובין התלמידים העוסקים בתורתך. שהשלום האנושי הכללי תלוי בשלומם של ישראל. ובאשר ת"ח מרבים שלי' בעולם, יה"ר שיהי' שלי' ביניהם, ויגיעו למעלת השלוי להרבות שלי' בישראל. בין העוסקים לשמה, יהי' ביניהם שלי', מתוך שיכירו את האמת. ובין העוסקים שלא לשמה, שאפי' העוסקים שלא לשמה, אם כי לא זכו עדיין לטהר לבבם לעסוק לשמה, אבל מ"מ לא יהיו מושחתים כ"כ, שישלפו חלילה את [הדעה] הישרה לעשות מחלוקת בשביל דברים שאינם לפי אמתה של תורה. כי במעשה יעשו כולם כאילו הם לומדים לשמה, והנה כיון שבמעשה יעזרו את השלום כאילו היו עוסקין לשמה, אע"פ שלבבם עוד לא נטהר לגמרי, הנה זה אינו נמסר בהחלט ליכולת האדם כי מדי ית' העזר לטהר לב הותל. ע"כ יה"ר שהעוסקים שלא לשמה יהיו עוסקים לשמה. ונראה שהתפילה סובבת על אותן שמתנהגים

במעשים המסורים לפעולות הבחירה החפשית כאילו למדו לשמה, אלא שלא נתרוממה נפשם מהעדר ההכרה בגודל ערך לימוד התורה לשמה, ע"כ יבקש שהשי"ת ירומם רוחם ויפקח עיניהם להיות לומדים לשמה בהכרת האמת.

ג.

יהר"מ שתעמידנו בקרן אורה ואל תעמידנו בקרן חשיכה, ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו. באשר יש הערת התורה והערת השכל לעבודת ד'. והמעולה הוא מי שמאיר לו שכלו לעבודת ד', שהוא יכיר גדולת האדון ויעבוד מאהבה. והנה מי שאינו מכיר תכלית עבודתו, הולך בחושך, אבל מי ששכלו מאיר לו הוא עומד בקרן אורה. וי"ל שהערת השכל עם שהיא משובחת מ"מ אינה מקפת כ"כ כמו תורת ד' תמימה, ע"כ נקראת רק קרן אורה, שמאיר רק לפי התפשטות שכלו ומצבו. אבל התוה"ק היא אורו של כל העולם ולא רק קרן אורה בלבד. מ"מ האדם באשר הוא אדם, מדה טובה היא לו בהיותו משכיל את ערך עבודתו. אמנם בהיותו שם אל ההשכלה פניו, צריך להזהר משני דברים, האחת שלא תתרבינה עליו השאלות המכאיבות את הלב בהעלם פתרונו, מה שמי שהולך בתם ובאמונתו יחי', אין צריך לזה. ע"ז שאל, שלא ידוה לבנו, עם היותנו בקרן אורה. והשנית, שלפעמים בהיותו מזדקק לשאלות עמוקות יותר מערך שכלו, יקרה לו כמשל הרמב"ם וחוה"לנ מי שמתאמץ להביט ישר באור השמש שנחשך מאורו. כן המתאמץ לצייר מושכלות מופלאות ממנו, תחשכנה עיני שכלו שלא יוכל להשיג גם מה שהוא אפשרי בהשגה, ע"ז יבקש שלא יחשכו עינינו. בקש דבר אחד מצד ההרגש וד"א מצד השכל, דהיינו שתהי' דרכו ישרה ונוכח ד', וכל מה שיוסיף דעת יוסיף מנוחה ללבו ותענוג בעבודתו, כדי שיוסיף אומץ בעבודת ד' בעשות הטוב והישר, וישכיל ללכת בשכלו ממדריגה למדריגה, עד שישכיל כפי האפשרי בידיעות האמיתיות בלא שיבוש.

ד.

גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, ומי מעכב, שאור שבעיסה ושיעבוד גלויות מעכב, יהר"מ שתכניעם מלפנינו ומאחרינו. האדם יש לו לעסוק בשלימות מצד ענינו הפרטי, ויש לו ג"כ לעסוק בשלימות הכללי היינו מצד צירופו אל כלל ישראל, באופן שתצא תועלת רוחנית וגשמית לכלל ישראל ממעשיו. והנה המעשים הפרטיים שאינם מתוקנים, עיקר הגורם הוא רעת הטבע וקלקולה, דהיינו השאור שבעיסה. ונגד צרכי הכלל, שנתונים בשפל באין חיזוק לתורת ד' ולתעודה וכל מדה טובה כוללת, היא מפני שיעבוד מלכויות. והנה בכל דבר נוכל להמליץ פנים ואחור. היינו צד העקרי והחשוב הוא פני הרבר, וצד הטפל הוא אחוריו. ובאמת אמתת מציאותו של אדם בשלימותו נמצא רק בהיותו מצורף את הכלל כולו, ע"כ צד הכללי שבו הוא צד הפנים שבו. וצד הפרטי שבו, הוא הצד החלש שבו, המתכנה בשם אחוריו. יה"ר שתכניעם מלפנינו ומאחרינו, שלא יעכבו לא את השלמתנו הפרטית ולא את השלמתנו ביחסינו אל הכלל. ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם, באשר חוקי התורה, מהם משלימים את הפרט בשלימותו האמיתי, ומהם שיסודם שלמות הכלל, ע"כ רק בהיות האדם מוכן להיטיב לעצמו ולזולתו ולכללו, אז יוכל לעשות חוקי רצון ד' ית' בלב שלם, כי רק אז ירגיש בהרגשה פנימית נועם התוה"ק ומצותי'. ויהי נועם ד' עליו לכוון מעשי ידיו.

.זא

אלהי נצור לשוני מרע. הלשון נקראת השפה על שם תכנה הפנימי. ושפתי מדבר מרמה, השפה נקראת המובן החיצוני של השפה. ומפני שהרע האמיתי היא רעות הדעות הכוזבות, אמר שישמרהו ד' שלא תהי פנימיות כונת לשונו פונה לדבר רע בדעה רעה ומזקת. ושפתי, החיצוניות של השפה, לא תדבר דבר שאינו לפי הכונה הפנימית, ושעם זה תביא היזק לתועים. וזהו מרמה שאין הדברים כלבו.

.זב

ולמקללי נפשי תדום. הנפש מתעוררת מאד להתפעל מקללה. ושורש הדבר, שהקללה היא ציור שלילת מציאות הנפש בכללה או בחלקיה, ע"כ בחפץ הקיום הנטוע בה היא מתרגזת מזה מאד. אבל מי שהשלים ציורו, שאין מציאות אמיתי לכל נברא מצד עצמו כ"א מצד שפע האלהי שעליו, להחיותו ולהמשיך מציאותו, ולעומת רצונו ית' לא תוכל שום קללה לפעול, הוא לא יחוש ונפשו תדום למקלליו.

.זג

אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי, עכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי. לפני יצירתי, ודאי כל אותו הזמן הבלתי מוגבל שמעולם עד יצירתי לא הי' דבר בעולם שהי' צריך לי, שאם הייתי חסר לאיזה תכלית והשלמה, הייתי נוצר. וכיון שלא נוצרתי עד אותו הזמן, הוא אות שלא הייתי כדאי עד אז להבראות, ולא הי' בי צורך כ"א לעת כזאת שנבראתי, מפני שהגיעה השעה שאני צריך לעשות איזה דבר להשלמת המציאות. ואם הייתי מיחד מעשי אל תכלית בריאתי, הנני עכשיו כדאי. אבל כיון שאין מעשי הולכים לתכלית הטוב, כ"א לבצעו ולשרירות לב, הרי לא הגעתי אל התכלית. ע"כ איני עדיין כדאי, כמו קודם לכן.

.זד

הרי אני לפניך ככלי מלא בושה וכלימה. הוא שני גרעונות, חדא שאין בי שום שלימות עצמי כלל, רק מה שאני מקבל כוחות החיים מחסד עליון. א"כ הנני ככלי, לא כמו חי בעצם, ואם הייתי משתמש, לכל הפחות בהכוחות שאינם עצמיים שלי, במעלות, הייתי רומה לכלי שממלאים אותו הוד ותכשיטין, שאין לו לעצמו שבח מ"מ במציאות הוא מחזיק שבח. אבל בהיותו, חוץ מצד שלילת מציאות שלו בעצמו, מלא דברים שראוי להתבושש מהם. הפחיתות היא כפולה. כמו כן לבד חסרון השלימות, שהאדם מצד עצמו אין לו מאומה משלו, כ"א הוא מקבל. ובדבר שמקבל הוא משתמש להפסיד, עד שהכוחות שמשפיע לו השי"ת הוא משתמש בהם לבושה ולכלימה.

.זה

ומה שחטאתי לפניך מרק ברחמיך הרבים. החטא, לבד העונש שראוי להתחייב עבורו, הוא פוגם את התכונות, וצריך הטבע להשתנות לחזור לטוב. והעמדת התכונות לטוב כאילו לא נעשה החטא, זוהי המריקה. ולפעמים אין התכונות משתנות כ"א ע"י יסורין. והמריקה שברחמי ד' הרבים, היינו שיזדמנו לו סיבות טובות, שיראה נועם הצדק והדרת החסד ע"י שיזדמנו לו חברים צדיקים, ויראה לעולם פעולות טובות יוצאות מכל דבר חסד וצדקה וכיו"ב, שבאלה הדברים כשהם מתמידים משתנות התכונות לטוב.

.64

בזמן שביהמ"ק קיים אדם חוטא ומקריב קרבן, ואין מקריבים ממנו אלא חלבו ודמו. החלב הוא מותר בגוף שאפשר לגוף לעמוד מבלעדו. והנה החטאים הם על שני פנים: שיטוף במותר לעולם מביא חטא, אמנם כפי צורך הקיום ראוי שיוקח על דרך המותר, ע"כ יש כפרה בחלב נגד המותרות. ובדם, נגד הנטי לאיסור שנכנס גם בכדי צורך הקיום. אמנם ההבדל בין כפרת הקרבנות בזמן שביהמ"ק הי' קיים לכפרת התענית בזה"ז היא, כי בזמן השלמות, כשהיו צריכים למעט איזה כח רע שנשרש, הי' הדבר מכוון רק אל הכח הרע. הקרבן לא פעל לרעה כלל על כוחות הגוף והנפש הטובים, כ"א הכניע את הכוחות הרעים. אבל עכשיו כשם שהאומה בכללה, בעונינו, הגלות הוא כור ברזל לצרף סיגים, ויחד עם הכוחות הרעים שמחליש הוא עושה שמות ג"כ בהכוחות הטובים. כן הפרט, בהיותו צריך לתקן הכוחות הרעים ע"י תענית, מתמעטות ג"כ הכוחות הטובים ע"י חלישות הגוף והנפש. וע"ז תחול התפילה, שיהי' כאילו הוקרב ע"ג המזבח. ותרצינו לבער רק הרעות ולחזק הכוחות.

.J

ר"י כי הוה מסיים ספרא דאיוב אמר הכי, סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה, והכל למתה הם עומדין. נתן פתרון על מציאות היסורין בעולם, שהוא מאחר שתכלית החיים הוא המות, והאדם מוצא את תעודתו לאחר כלות חייו הארציים. הנה לולא היסורין שמחלישים מעט את קישורו לחיים הגשמיים, למען תוכל הנפש למצא מרגע מהר בהפרדה מהם, הי' קישור הנפש אמיץ באהבת החיים החומרים, והי' מונע משלימותה געגועי אל הגוף ומקריו, כפי כח ההרגל. ע"כ יצר השי"ת בחכמתו, שהנפש לא תמלאי ולא תמצא קורת רוח בעוה"ז, באשר סוף אדם למות, וסוף בהמה, שאין להם נפש מרגשת הרגשה עמוקה, היא לשחיטה. שנעשה מיתתה בבת אחת ואין צורך להעתיקה לאט לאט מכוסף החיים, עם שהכל למתה עומדים, ע"כ תפס ציור השחיטה, שהיא ההעתיקה מהחיים בלא הקדמות קודמות להחלישם. וה"ה שבע"ח המתים מתה טבעית, אינם בעמל האדם הרואה בחייו הרבה תלאות ומכאובים, עד שבאריכות ימיו הוא מוצא מנוחה במתתו והיא לתכלית מנוחת נפשו, וכיון שכל תלאות החיים הם לתכלית מנוחת הנפש בבית מרגועה, א"כ למדנו, שאושר המנוחה הוא להיותה שם משגת האמיתיות שקצרה ידה להשיג בחברת החומר, א"כ אשרי אדם שגדל בתורה ועמל בתורה.

.kJ

אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה, כיון שמדת הייסורין היא טובה לאדם ומביאתו לשלימות. אשרי מי שעמלו בתורה, שיסורין הם ע"י התורה כדחז"ל במדרשי, ע"פ אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. אין לך אדם שאין לו יסורין, שינו כואבת לו או שחש בעינו וכיו"ב ; ואשרי מי שיסוריו ע"י לימוד התורה, שמשים עצמו לעמל יותר מכפי הרגילו, ועושק מנוחתו, שמועיל לזה בשנים, שהוא מוסיף שלימות נפשו ומשיג ג"כ תועלת של יסורין החביבין.

נ.פ.

ועושה נחת ליוצרו. שאם שלימותו של אדם באה ע"י יסורין, הרי בזמן שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת כו' וכביכול המקום מצטער כו', אבל כשבא לשלימותו ע"י יסורין של קבלת עול תורה בזה, יש נח"ר ליוצרו. ותוכן נח"ר ליוצרו, הוא שיוציא מן הכח אל הפועל כל כח שנטוע בו בהתחלת יצירתו אל תכלית המעלה שאפשר בחוקו. זהו נח"ר ליוצרו שברא את בריותיו להשלמתם העליונה. ומפני כך האדם שנוצר בכוחות שפלים, אינו מתחייב לעלות במעלות כמו אדם שנוצר בכוחות גדולים. ומשו"ה הקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה. וזהו נלמדים עניניו של איוב, שדקדק עמו ית' כפי מעלתו.

נ.פ.

וגדל בשם טוב ונפטר מן העולם. תנלית השם אינו בשביל עצמו כלל. כי א"צ אדם לשם מצד עצמו כ"א מצד אחרים שיקראוהו בשמו. ע"כ תואר שם טוב נופל על ההשלמה שפועל על זולתו כפי ערכו. ונמצינו למדין מפרשתו של איוב ג"כ, שזה חובת כל אדם המעלה שלבד שלימות עצמו יעסוק בהשלמת זולתו. וזהו השם טוב. והפעולה על זולתו תגדל ביותר כל מה שיבאו הדורות הבאים, כי לפעמים לא יתקבלו דברי חכם בדורו, ואין בני דורו מכירים ערכו ואינם מעמיקים בדבריו כ"כ, ע"כ אינו מועיל להשלמתם לפי רוממות ערכו, ובדורות הבאים כשסרה הקנאה וההרגל המעורר עינים, אז מזדקקים דבריו ומתבררים, וילכו רבים לאורו. ועליו אמר שלמה בחכמתו : "טוב שם משמן טוב". שמן-טוב מורה על המשוחים, שהדור מסכים למנותם, ולפעמים אינם פועלים כ"א על דורם ובחייהם. אבל החכם, שעיקר פעולתו להשלמת הרבים, היא יום המות נבחר אצלו מיום הולדו, שאז יאיר אורו ביותר ע"י דבריו הטובים שהשאיר לדורות, בספרים או תלמידיו אשר הניקם משדי חכמתו.

נ.פ.

גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את דרכי, להוציא מדעת האומרים שדרכי ד' יודעו רק בחקירות הנמצאות ולא ישתדלו לזכות את מעשיהם ללכת בדרך ד'. אמר שלדעת את דרכו צריך שתגמור בכל לבך ובכל נפשך, שלעולם לא תעלה בידך לדעת דרכי ד' כ"א כשתגמור בלבבך לקיים כל תורת המוסר היוצאת מחקירתך.

נ.ה.

ולשקוד על דלתותי. השקידה מורה התמידיות. והיינו כדי הרמב"מי שלפעמים יבריק ברק שכלי אחד להאיר דרך לחופש ומבקש האמת, ורוב הזמן ילך בחשכת הדעת. ע"כ אומר שתשקוד על דלתותי, שהדלת הוא מה שסותם את החלל הפתוח, שתשתדל להשכיל אף אם יהיו סתומים דלתי ההבנה לפניך. וזה תשתדל יום יום, ואז תזכה כי לפעמים פתאום יפתח הדלת ותראה אור יקרות.

נ.ו.

נצור לשונך מרע כו'. סמך זה לגמור לדעת את דרכי. וע"פ האר"י ז"ל ביארו שהשומר עצמו מלדבר דברים יתירים הוא זוכה לרוח ממרום. א"כ זאת היא אחת הדרכים שבהם תבא לדעת את דרכי.

נ.ז.

נצור תורתי בלבך, ונגד עיניך תהי יראתי. הלב הוא כלי המחשבה, ויהיו השכלותיך כולם בנויות באופן שיחזקו אצלך תורת ד'. כי תטיב לחקור ולדרוש ולקיים או להרחיק איזה דעה, תדע כי הדעה שעמה תסכים תורת ד', עמה מקור חיים. והדעה שמנגדת אל התורה, עמה כרוכה השחתה ובשקר יסודה. כמו כן העינים המה סרסורי חמדת החיים. וכאשר תשא עיניך לחשוק, לקחת לך מכל אשר סביביך בחיים להנעים חייך, תראה מראש, שכל אלה החמודות לא יסירו לבבך מיראת ד'.

נ.ח.

שמור פיך מכל מטא. חטאי הדיבור כבר אמר למעלה. וכאן כלל גם חטאי אכילה. שישמור שלא יבא בהם גם לחטא שוגג, כי בקדשו דרכיו ישמרהו ד', כדאמר"י שאפי' בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא דבר תקלה ע"י בעיני אכילה, כתוס'. וטהר וקדש עצמך מכל אשמה ועון. הטהרה והקדושה תרומם אותך כ"כ שתהי' בלתי מוכן כלל לכל חטא של מזיד, גם בעת יבא דבר עבירה תהי' מקדש עצמך בבחירה. אז אהי' עמך בכל שעה, לשמר אותך ממכשול של שוגג שאין ביכולת האדם להזהר.

נ.ט.

מרגלא בפומייהו דרבנן דיבנה אני ברי' וחבירי ברי' כו', הסיבות שחסרה בבנ"א אהבת רעים באמת, המה בפרטיות רבות. אבל עיקרה היא אהבת עצמו שעוברת כל גבול ובאה מפני חוסר הבנה, שבהרגשה אינו מרגיש כ"א את עצמו ואינו משתמש בשכלו להשכיל שתנאי המציאות שוים לו ולזולתו. והנה יש כאן פרטים שראוי לכל בן דעה לשום אל לבו ומאלי' תבוא בלבבו אהבת הבריות. א', שבכללות יסוד החיים ואהבת החיים וצרכיהם הכלליים אין הבדל בינו ובין זולתו, ואפי' אם יהיו נבדלים במעלות רבות בחכמה

וכיו"ב אין זה נוגע לעצם החיים וזכות החיים. ב', צריך לדעת שחילוקים שבין מעלותיהם אינם חילוקים עצמיים, שראוי בשביל כך להיות רחוק מרגשותיו של חברו, שאינם כ"א מקרים חיצונים. ע"כ אמר ע"ז עיקר זכות החיים אני ברי' וחבירי ברי'. ועל הבדלם, שאינם כ"א חיצוני, אמר, אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתי בשדה. ובשביל כך אין שום מקום להמעיט זכותיו בעולם החיים הראויים לכל ברי'. ג', האדם מרגיש ביתרונות ומעלות שלו לפי מצבו, צריך לצייר שכך יש מעלות ג"כ בכל מצב ומצב, וכ"א מוצא את עצמו מועיל בעולם לפי ענינו. כשם שאני משכים למלאכתי כך הוא משכים למלאכתי. ד', שלילת המעלות, שהוא רואה ומרגיש שאין לחבירו אותן המעלות שהוא מרגיש בעצמו לפי מצבו. ע"ז צריך לצייר, שהכי נמי יש לחבירו בהחלט לפי תנאי מצבו מעלות כאלה, שאי אפשר שימצאו בו. למשל חברו שאינו חכם אין בו מעלת החכמה, אפשר שיש בו מעלת הנדיבות שאין בו. זהו כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי, להיות לו יתוונותי הראויות לפי מצבי, כך אני איני מתגדר במלאכתי וחסירות לי יתרונות שלו. לא נשאר שום טענה שיאמר אדם שהוא נעלה על חברו עד שיביט עליו מגבוה ולא יחשבהו, כ"א מה שיחשב השלם ביותר במעשים ובחכמה שהוא טוב בעיני ר' ממנו, מפני שבכלל הוא מרבה וחבירו ממעט. אבל ג"ז הבל, שעיקר השלימות של מציאות חן בעיני ד', תלוי רק בשלימות הלב וטהרתו, וזה אין כל אדם יכול לדעת מטמוניות של חברו. שיש שלפי ערכו וחכמתו ומצבו, לבבו טוב מאד לפני ד', כיון שאין ביכולתו להשיג יותר, והשלם ביותר אינו יוצא יד"ח. עכ"פ כיון שאחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכוין אדם דעתו לשמים, עיקר תלוי בחילוק השלימות של כוונת הלב וזה נעלם מכל אדם. ע"כ ראוי לכל אדם, אפי' הגדול בחכמה ובכבוד, שיחשוב כל אדם שהם בני מעלתו ושום לו לענין לכבדם ולאהבם באמת.

.ס

לעולם יהא אדם ערום ביראה. יש הברל בין מי שמתנהג בציור יראת ד' כפי השכל, או שמתנהג בה כפי הדמיון וכח המדמה לבד. כי בראשית ההשקפה הדמיונית, אין עם יראת ד' דבר כ"א ציור היראה האלהית לבד, ואין מקום עמה לדרך ארץ, לאנושיות וכבוד הבריות. כיון שיראת ד' ממלאת את לבבו וכל רגשותיו, איפוא יכנסו אלה החיובים האנושיים בלבבו. אבל מי שמסתכל ביראת ד' בשכל, יכיר כי מטרת יראת ד' היא לתקן כל דרכיו ע"ד התיקון היותר טוב ויותר נאה, וימשוך רבים ליראה ולעבודה ולדרך טובים. א"כ לא ילך אחר הציור הדמיוני, כ"א אחר עצת השכל בפרטי היראה, אז ישכיל כי גדולי ענפי היראה האמיתית היא כבוד הבריות ודרכי שלום ודרך ארץ. אז יהי מענה רך משיב ממה, וידבר שלו עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו לנכרי בשוק. ולא תטרידהו כ"ז מיראת ד', ולא יראת ד' ודביקותו בה תטרידהו מאלה החיובים האנושיים, שהם עטרת תפארת לאדם, וע"י מתקדש שם שמים ומתרבה יראת ד' בעולם. ונראה שענין ערמה שנופל על חכמה, היינו טהרת השכל בלא קליפות הדמיון ולבושיו. והוא ענין אחד עם ערום המתואר המופשט מכל לבוש. מפני שכל ציור שכלי מיד יתלבש בציורי דמיון שמהבילים אותו ומחשיכים יפעתו. ע"כ חכם לב צריך שיחקור לעמקו של שכל, ולקבלהו בטהרתו בלא לבושי הרמיון, ואז יקרא ערום. ויראה הטהורה יקרא בעלי ערום ביראה.

.ko

כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה. אהוב למטה אינו שבח, דת"ח דרחמי ליי בני מאתי לפעמים על דלא

מוכח להו במילי דשמיא . אמנם למעלה האהבה באה רק מעצם הטוב והמשרים, אבל טבע הנפשות חומדות את הטוב גם למטה, אע"פ שלפעמים, שהטוב עומד נגד התאוה, אינו אוהב את הטוב, ולפעמים שונא ג"כ את המדריכו לטוב. אבל החמדה באה מהכרה פנימית סגולית. זאת תמצא בכל מי שמיישר דרכיו ללכת בדרכי יושר עם ד' ועם אנשים, שיהי נחמד, שבלב כ"א תכנס חמרה ללכת בדרכיו ולהתדמות לו, אע"פ שלא תצא חמדתם אל הפועל מהתגברות יצרם, אבל נחמד הוא.

סג.

תכלית חכמה, תשובה ומעשים טובים. התשובה היא שלימות מצד עצמה, שהרי נברא האדם חסר ומשתלם הוא ברצון קונו והוא יותר מועיל מאילו נברא שלם. א"כ יש אופן שתיקון של עיוות הוא עולה בדרך יותר נעלה מאילו לא הי' עיוות כלל. וכ"ה בחוה"ל שיש לפעמים שב גדול מצדיק גמור. וזה ניתן להאמר אפי' למ"ד צדיקים גמורים עדיפי מבע"ת, מ"מ יש שלימות מיוחדת שזה השלימות התשובה דוקא משלימתו. אלא שהדבר שקול אם אותה השלימות שיש לצדיק גמור, אינה מכריעה ג"כ את השלימות של התשובה. אבל אמתת המצא שלימות כזו הוא נמנע, מאחר שחק התשובה נברא בעולם לשלימות. והנה מה שמוביל את האדם אל שלימותו הוא אמונה וגם חכמה. אמנם ההבדל שביניהם, שהשלימות שאפשר לה להאמונה להגיעו אליה מבלי חכמה, אפשר להיות צדיק גמור, דהיינו שלא ישגה בזה כלל, שהרי תיכף משהתחילה בו קצת דעת הוא ראוי לקבל שלימות האמונה, ותהינה ג"כ תוצאות האמונה עומדות להועיל, גם טרם התחזקו כוחותיו לפעול מעשים טובים, יוכל עם כ"ז לחשוב מחשבות טהורות, המביאות לו יראת ד' וטוב לב, יוכל מקטנותו מעת הריחו באמונה ע"פ חינוך הורים יראי ד'. אמנם השלימות שאלי' צריך חכמה, והכרת האמונה מבלי הכרה עצמית פנימית מצד החכמה לא תביא אלי', הלא החכמה תבא לאדם רק אחר לימוד, גם אחרי שגיאה, כי אין אדם עומד על ד"ת אלא א"כ נכשל בה. נמצא שלעולם תבא החכמה לתקן איזה מעוות הקודם. ועוד שהחכמה תבא באדם בהיותו כבר איש מעשה, מוכן למעשים טובים ולא יסתפק במחשבות טובות לבד. א"כ תכלית האמונה יהי' ג"כ להיות צדיק מעקרו לפי הערך שתזיקהו אמונתו לזה, ושיחזיק במחשבות טובות ואמתיות בהנצלו מדעות כוזבות ורעות. אבל תכלית חכמה, היא תשובה של תיקון עיוות שקדם לו קודם שעמד על החכמה, ומעשים טובים, שלברר המעשים הטובים צריך ג"כ חכמה עצמית.

סד.

שלא יהא אדם קורא ושונה ובוטט באביו ובאמו וברבו כו'. טבע החכמה הוא להרים את האדם למעלה יותר גדולה מהאמונה לבדה בלא חכמה. ומשפט כל כשרון, שיש איזה כשרון טבעי קורם לו שהוא למטה ממנו, אז כל זמן שלא הגיע זמן הכשרון היותר נעלה לשמש, מתחזק בו הכשרון השפל. אבל כיון שהגיע זמן הכשרון היותר נעלה, אז הכשרון השפל מתחלש, וצריך זהירות שהכשרון הנעלה, לבד יתרונו, ימלא ג"כ מקום הכשרון השפל. מצינו למשל, כ"ז שהילד קטן, ינהלהו טבעו כטבע בע"ח, שלא לאכול יותר מדאי. אבל כיון שנתעוררו בו הכוחות השכליים, מסתלקת שמירת הטבע וצריך שמירה שכלית. ע"כ צריך להזהר שימלא השכל חסרון הטבע ג"כ, שאם לא ימלא תעודת תפקיד הטבע, אז ישפל במדריגתו למטה מערך בע"ח שמתנהלים ע"פ הטבע. ודבר זה נמצא ג"כ באמונה, מחמלת ד' על יצוריו להנחותם בדרך

חיים הטובה להם לעולם, לתקן מצבם המוסרי לאור באור החיים. ע"כ כ"ז שהאדם הוא קטן, שאז אין לו שלימות אחרת שתנהלהו כ"א האמונה, אז האמונה חזקה בנפשו, בהוריו וברבו ובכל מי שגדול ממנו, ואינו מוצא בנפשו שום התנגדות. אבל כשמתגדל ושכלו נגמר, אז כבר יש לו מגן יותר גדול הערך, שיכול להשתלם בשכלו, להכיר ערך האמתיות, וערכה של אמתת האמונה בכלל. אז אם לא יבין לערוך מערכת שכלו, שכל הדברים הטובים שהאמונה הטבעית היתה מדריכתו בטבע, ידריך עצמו בדרך האמונה השכלית. ומהם השמיעה הראויה והכבוד אשר יאתה להורים ומורים ולמי שגדול ממנו. כיון שתכלית חכמה היא תשובה ומעשים טובים. וכיון שתכליתה היא תשובה, היינו ללכת בדרך יותר נשגב ממה שהלך בדרך האמונה בלא החכמה, שהיא אמונת הילדות, א"כ החובה העקרית היא לשמור את כל הדברים הטובים, שהאמונה משמרתם בטבע גם בלא חכמה, לשמרם עתה עם כח החכמה המצורף לאמונה. וזהו שלא יהא אדם קורא ושונה, וע"י מה שרואה את עצמו מבין לעצמו, יבעוט באביו ובאמו וברבו. כי לא ימצא טבע ההכנעה והכבוד לאביו ולאמו ולרבו בחכמה, כדרך שמצאם באמונה הפשוטה. ואם יאבד את הטוב שהאמונה העניקה לו ישאר חסר מכל תכלית. כי אם הי' התכלית רק הידיעה לבדה, אז לא הי' צורך לאמצעיים של טבע, כי על הידיעה השכל מספיק. אבל הלא צריך להידיעה צירוף מעשים טובים. והמעשים המה הולכים ע"י כלי הגוף ומדות טבעיות. ע"כ צריך מצד השכל לשמור מאד את כל החינוך הטוב שבטבע הישר. ע"כ מסיים ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם, לעושים לשמה. היינו לשם קיום בפועל, שאז מוקיר הוא את כל הדרכה טבעית שהביאתו לטוב ומתחזק בה ביותר בעזר השכל. ולא לעושים שלא לשמה, שאינם רוצים כ"א בשכל לבדו ועוזבים כל דרכי היושר של החינוך הטוב הטבעי, שהם הכח הרע מהרסי עמודי המוסר ומפירי יראה, ודאי נח להם שלא נבראו. ואין זה כלל מסוג לומדים או עוסקים בתורה ובמצות שלא לשמה שמהם יבא לשמה. ששם אנו מדברים בהולכי תום ואינם מכירים מעלת תורה לשמה, יעסקו שלא לשמה כפי הכרתם. אבל כאן אנו מדברים במשחיתים, שבהכרתם משענת השכל רוצים לעזוב כל דרכי יושר זולתו. ובאמת השכל עצמו הטוב באמת, יורה שהמצב הטבעי הוא עמוד גדול אל השלימות, וראוי לצרפו אל השכל הישר, החפץ בצרק באמת ומשרים, שהם ההכנעה להורים ומורים, וכבוד כל מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין. ומהם יעלה אל כבוד גדולי החכמים בדור ובדורות הקודמים, ומהם לעמודי התורה חז"ל הטהורים. ואז ילך לבטח בדרך החיים והטוב.

.?0

לא כהעוה"ו עוה"ב, עוה"ב אין בו לא אכילה ושת"י ולא פ"ו ולא מו"מ, ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה. החסרונות הגופניים יבטלו בהחלט כשתבא המציאות לשלימותה. והנה בעוה"ז שהולך המהלך המביא אל השלימות, ישנם חסרונות שמביאים למעלות והם מוכרחים כדי להביא המעלות המקריות שמבלעדם א"א לעולם להתקיים. והנה ג' מעלות מקריות, שלפי הערך של עוה"ז יחשבו למעלות, הם אכילה ושת"י פריה ורביה ומשא ומתן. אבל הם צריכות לחסרונות שיעמידום. כי מציאות אכילה ושת"י לפי צרכו של אדם וה"ה כל צרכי גופו, צריך למציאות הקנאה. כי אם לא הקנאה, לא יצא מן הכח אל הפועל שום כשרון מעשה, ולא יגיעו האנשים לצרכיהם המוכרחים, כדברי הכתובי "וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה כי היא קנאת איש מרעהו". פריה ורביה צריכה להיות בסדר יחש משפחה, צריכה מדת השנאה להמצא, כי בלא שנאה לא תוכר האהבה, ולא תמצא אהבת משפחה מקום. לרגלי הכרח המשא ומתן, צריך התחרות שהוא עמודו של המו"מ, ע"י שמתחרה כל סוחר על חבירו, לעבור עליו בטיב הסחורה והגעתה וכיו"ב. אמנם הוא רק

בעוה"ז שהמעלות המקריות מסובבות הן מחסרונות וע"כ גם החסרונות נמצאות. אבל כשיבא העולם לשלימות יהי עולם שכולו טוב, ויהיו הסיבות וגם המסובבים מהם כולם מעלות. והנה שלימות המציאות האנושי, הוא שישתלם בכח הבחירה שנתנה בידו כפי הגבול האפשרי, ותשוקתו האמתית ראוי שתהי' לראות איך כל המציאות כולה תשתלם בכח בחירתו במעלה היותר עליונה. והנה אחד ממושגים של תואר שכינה, הוא השלמת חפץ העליון ע"י חק הבחירה, כשיגיע לשלימותו האמתית, שאין ערוך לגודל הצלחה זאת. כי חק ההשלמה שע"י הבחירה גדול ונהדר מאד, וכשיגיע התכלית יובן אז גודל ערכו. והנה מעלה יתירה על החק הטבעי תקרא עטרה, כמו שהיא מעלה נוספת למתעטר חוץ לאנושותו. ע"כ ביאר שתכלית השלימות של עוה"ב, הוא שצדיקים יושבים, ועטרותיהם, פי' מה שהקנו לעצמם השלימות ע"י הבחירה נוסף על שלימות נפשם בטבע, בראשיהם ונהנים ע"ז ישיגו ליהנות מזיו השכינה, היינו מנועם הכרת הערך של השלמת חפץ העליון בכלל הבחירה האנושית. א"כ כל מה שתוסיף ההצלחה האנושית להתגדל ולעשות יותר טוב וכשרון תרבה גדולת נועם העוה"ב. וזיו השכינה, היא לפי ערך הכרתם בגודל ערך התכלית של ההשלמה שבאה ע"י הבחירה שבאה לתכלית הטובה. אבל אמתת ערך זה ידוע לבוראו ית' לבדו. ותמיד תוסיף השגתם בערך התכלית ופריו כי ילכו מחיל אל חיל.

סה.

גדולה הבטחה שהבטימן הקב"ה לנשים, יותר מן האנשים. אנשים צריכין לבא לתכלית שלימותם ע"י דברים שהם למעלה מדרכי הטבע הגופני, כי הם הפועלים עושי דרך השלימות. אבל שלימות הנשים היא מתאמת תמיד עם הטבע הישר, מאחר ששלימותן היא תמיד להיות מסייעות ע"י ראשי המשפחה, א"כ אהבת המשפחה תועיל הרבה להדריכם בדרך טובים. ע"כ הבטחתן גדולה יותר, כי הן בטוחות מצד הטבע, מה שא"כ האנשים שעליהם להיות המתחילים בדרך ד'. וביאר כי למשל בערך הגדלת התורה, זכות הנשים היא באקרוי גנייהו לבי כנישתא, שאהבת הבנים מסייע לזה, כיון שכבר נמנו בעליהם וגמרו לתן הנער לבית הספר. ובאתנויי לגברייהו עד דאתו מבי רבנן. שכל זאת מתחילי הדרך הטובה בהתגברות הטבע הם האנשים, והנשים מובטחות הנה ע"פ דרך הטבע הישרה להיות מסייעות אל הדרך הטובה.

סו.

עולמך תראה בחיך, ואחריתך לחיי העוה"ב ותקותך לדור דורים. יש שלשה דברים בתכלית, השלימות שאפשר להשיג בהוה, והשלימות שתבא במצב יותר מעולה. אבל לכל השגה צריך שתלוה תקוה לדבר יותר יקר מהמושג שזה מנעים את החיים. כי אם יהי' מצוייר שכבר בא לתכלית שאין למעלה הימנו הי' מתחיל לרדת'. אלא שצריך שתהי' שם שלימות שאין לה קצבה, שלעולם יהי' מה לקוות להגיע עוד. ע"כ אמר שלענין ההוה עולמך תראה במיך בתכלית שלימות המעשה וההשגה.

סז.

ואחריתך לחיי העוה"ב, שאז תשיג שלימות יותר נשגבה, מה שלא תוכל לציירו בעוה"ז. אמנם תקותך יהי' לך תמיד תקוה למעלה, שדור דורים יוכלו לקוות לה, מפני שכל שיוסיף הזמן ותוסיף התקוה להתמלאות,

תמצא מקום לבא תקוות יותר נשגבות באין קץ. ובוזה לעולם תהי' בתקוה וחיים.

.סח

לבך יהגה תבונה פיך ידבר חכמות. הלב יחשוב תבונות עמוקות מה שהדיבור קצר מהוציאו. ומ"מ תמצא מקום לדיבור, לחלק קצת מחכמתך לזולתיך. ולשונך ירחיש רננות, היינו שיהי' גם כח המדמה שלם מאד, עד שהציורים מקדושת השי"ת יהיו קרובים מאד בפיך ולבבך, עד שהשמחה תעבור ג"כ לכלים החיצונים, והלשון ירחיש רננות משמחה בדי' ית'. כלל בזה שלמות כח המדמה ושלמות השכל האנושי הטבעי שניתן בכח הדיבור להוציאו, ושלמות הכח המוכן להופעה אלהית. שנגדה נכון לבך יהגה תבונות, דברים שלא נתנו להתפרש.

.סו

ועפעפיך יישירו נגדיך. העפעפים הם מונעים את כח הראי', שלא יתפזר לכל עבר כ"א למרכז הצריך. וזוהי ברכה, שיכוין המקום הראוי להשתמש בשכלו במושכלות שמביאות לשלימות אמיתי, ולא יפזר כח שכלו בדברים שאינם מביאים תועלת אמיתית. עיניך יאירו במאור תורה, כ"כ תתעצם בך מעלת התורה, עד שהשקפת עצמך גם בלא ראי' מפורשת מן התורה, תהי' הכל כדרכה של תורה, כענין ת"ח שכל שיחתן תלמודי. ופניך יזהירו כזוהר הרקיע. הכוחות הגופניים יהיו כולם שלימים ומכוונים לאור השלימות האמיתית, מוכנים לקבל שפע הנפש החכמה, כהרקיע שמוכן לקבל אור המאורות הנפוצות במרחבו. שפתותיך יביעו דעת. כשתדבר דבר חכמה, ע"י דיבור השפה יתוסף בקרבך מבוע של דעת להיות מוסיף עוד חכמה על חכמתך. וכליותיך תעלוזנה משרים, בהוסיף דעת יוסיף מכאוב, מפני שאין כוחות גופו מוכנים לאותה השלימות שמשיג, אמר כליותיך תעלוזנה במשרים שתשיג נפשך, ותהיינה לשמחה גם לכל גופך. ופעמיך ירוצו לשמע דברי עתיק יומין. ההשגות היותר נעלות באלהות, המה דברי עתיק יומין, דברים שהם למעלה מערך המציאות המושג וכל תנאיו. הנה תכלית הברכה היא, שהאדם שזוכה למעלה גדולה כ"כ, יהי' כל חלקי השלימות היותר שפילות כולן מסודרות אצלו, ולא תחסר לו שום מעלה אפי' קטנה שבקטנות, והכל יהי' מקושר אצלו עם תעודתו הרוממה, והיינו פעמיך, שהם תחתית הגוף והפעולה היותר נמוכה, והוא משלים לכל הפעולות היותר קטנות שבחוג השלימות, ירוצו לשמע [דברי] עתיק יומין, שתשוקת ההשגה הגדולה לא די שלא תרחיקך מכל שלימות קטנה שבקטנות, כ"א עוד תוסיף לתן לך אומץ וחשק, לעסוק בכל אמצעי המביא אל תכלית השלימות הגדולה.

.צ

ח"א, אלופינו בתורה ומסובלים במצות. אע"פ שהם משיגים מצד תורתם ערך יקרת המצות. מ"מ יודעים הם שלגבי הערך האמיתי של המצות, הידועה לנותן התורה ית', אין להשגתם ערך. ע"כ אינם חפצים להשפיל את ערך המצות להשגתם, ועושים כעול ומשא מפני רצון העליון, שהוא יודע עומק ענינם, כמי שאינו יודע טעם לדבר שעושה שהוא סובל.

צא.

וח"א אלופינו בתורה ובמצות ומסובלים ביסורין. שישנם שעושיין המצות מאהבה כפי השגתם בטעמן הנשגב. אלא שגופו של אדם הוא מונע מהכיר יקרת כבוד טעמי המצות, שבנויים על הצדק והיושר האלהי. ע"כ הם מסובלים ביסורין, הממרקין את הגוף, ועי"ז יבינו יותר יקרת ערך המצות והתורה.

צב.

אין פרץ שלא תהא סיעתינו כסיעתו של שאול שיצא ממנו דואג האדומי. ואין יוצאת כו' שיצא ממנו אחיתופל, ואין צוחה כו' שיצא ממנו גחזי. הדברים המוציאים את האדם מן העולם, השנויים במשנתנו הקנאה והתאוה והכבוד, מנויין כאן להתפלל על הצלתן מהם. דואג נטרד מפני הקנאה, כדאמרי' בזבחימה ועל דבר זה נתקנא בו דואג האדומי. וכה"א "כי קנאת ביתך אכלתני כו'". אחיתופל בשביל הכבוד ראה אש יצאת כו' סבר דאיהו מליך כדאמרי' בפי חלק. גחזי בשביל התאוה, לכסף וזהב ובגדים וזתים וכרמים, כדקא חשיבי אלישע.

צג.

ברחובותינו, שלא יהי לנו בן או תלמיד שמקדיח תבשילו ברבים. הקדחת התבשיל היא מליצה נאותה למוציא דברי תורה לדיעות רעות וכוזבות. שהתבשיל יפה מצד עצמו, כן דברי ד' ישרים המה והפושע מוציאים לדברי בלע. והנה כ"ז בא מפני ששמע איך מרחיבים דברי תורה ע"י דרשות ורעיונות טהורות. וע"כ נכשל לחשוב שיוכל להעמיד גם חזון לב המהופך מכללה של תורה. ע"כ דייק מברחובותינו, שהיא מליצה להרחבתה של תורה. בזה צריך תפילה, לשמור מבן או תלמיד שאינו הגון, שמשמש בהרחבה זו להפך דברי אלהים חיים.

צד.

שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה כו' ח"א כל העולם כולו ניזונין בצדקה, והם ניזונים בזרוע. וח"א כל העולם כולו ניזונים בזכותם, והם אפי' בזכות עצמך אינם ניזונים כו'. יש שני מיני שלימים: האחד, שיסוד שלימותו בנויה להשלמת זולתו, והשלמת עצמו היא מצורפת לתכלית השלמת זולתו. ויש שלם שעיקר מציאותו הוא להשלמת עצמו, והוא עצמו תכלית חשוב במציאות. אלא שלא ימלט שלא ימשך ממנו תועלת עצומה לזולתו, מהליכותיו וקדושת מעשיו. ע"כ העוסקים בהשלמת זולתן, ניזונים בזרע, שהם נצרכים לתיקון הכללי. אבל העוסקים בעקרון בשלימות עצמן, אפי' בזכות עצמן אינם ניזונים. כי האדם כשהוא לעצמו, בלא יחשו אל וולתו, די לו באמת במעט מן המעט, כדאמר שדי לו בקו תרובים מע"ש לע"ש.

מאן אבירי לב גובאי טפשאי, כו'. כמו שיש אביר לב, שמתקומם נגד רגשות האדם הטבעיות שמתעוררות לרעה. כן יש אביר לב, שמתקומם נגד רגשותיו הטובות שנוטות מעצמן לדרך טובה ע"י מקרים טובים שמזדמנים לו, לראות בגדולת התורה ויקר ערך השלימות האמיתי. ואבירי לב הללו רחוקים הם מצדקה, כי התחלת הצדקה באה ע"י רגש הלב, לראות בצערו של העני. וכשמלמד עצמו לעמוד בחזקה נגד רגשותיו הטובות יתאבן לבו, ויתרחק מצדקה, אע"פ שגם הרגש האנושי מכיר נחיצותה.

פרק fe יעי

.k

תניא לא יהלך אדם בביה"ק ותפילין בראשו וס"ת בזרועו וקורא, ואם עשה כן עליו הכתוב אומר לועג לרש חרף עושהו. יסוד האמונה לדעת כי אין חסרון מוחלט במציאות. וכל חסרון שאנו רואים, אם הוא חסרון לפי השקפתנו הפרטית, איננו חסרון כלל כ"א יתרון והכנה טובה לשכלול הכלל. והמשל הוא העניות, הוא חסרון בחק הפרטי, אמנם הלועג לרש וחושב שאין בו תועלת כלל, הוא חרף עושהו. כי לולא היו טובות באות ממדה זו, לא היתה נמצאת מהמנהיג העליון ית', גדול העצה ורב העלילה. אלא צריך האדם לדעת, שלמציאות הכללית ישנם כמה מעלות טובות במציאות העניות, אם כדי שנצל אנו מדינה של גיהנמי, ולהוסיף שלימות מוסרית ע"י מציאות עשיית החסד והטוב, אם מכמה מלאכות כבידות ובזויות שהם ממשלימי-המציאות, ואלמלא העניות לא הי' מי שיעשם, ועוד כמה מעלות שאנו קצרים בדעת להשיגם. א"כ המתבונן שגם העניות, שהיא הגדולה שבחסרונות למצב האנושי, איננה דבר ריק, הוא נותן כבוד לעושה כל. והלועג, באמרו שאין תועלת בו כלל והוא דבר יתר במציאות ורע מוחלט, הוא חרף עושהו. כמו כן הדבר נוהג בחיים ובמות, אנו רואים את החיים טובים, והפעולות השלימות שהחיים עושים ממלאים את לבבינו אור ותפארת. אל יחשוב האדם, כי למות אין כל תועדה כ"א הוא חסרון מוחלט, מאחר שאין בו אותו השלימות שאנו מכירים בחיים. לא כן הדבר, כי יוצר כל ית', שכל אשר עשה הוא טוב מאד, לא יעשה דבר רע מוחלט. ע"כ צריך להשכיל כי גם למות יש תועדה ותכלית, וע"ז אמרו חכמינו ז"ל: "והנה טוב מאד זה המות". א"כ יש מקום במציאות, ששבידת פעולות החיים גם היותר שלימות שבהם, כקיום המצות ות"ת, הוא ג"כ שלימות. ע"כ בעמדו בביה"ק שם לא יעסוק בתורה ומצות, להראות שיש כאן מקום במציאות לשלימות אחר, שאינו בגדרינו ואיננו משיגים אותו. ואם עשה כן, ומראה שהמות הוא חסרון החלטי, ושאין מקום כלל למציאות מעלה של שבידת פעולת החיים, עליו הכ"א לועג לרש חרף עושהו. כי צריך להראות שלמות העושה העליון ית' בכל תארי המציאות, אם כי גבהו דרכיו מדרכינו, ומחשבותיו ממחשבותינו.

.n

וכדרך שאמרו בעצמות כך אמרו בס"ת. השיווי של הנהגת הכבוד בס"ת לעצמות אדם, תלמדינו כי כאשר תכלית כבוד ס"ת הוא להוקיר את דבריה ולהיות חרד לקיים בפועל כל הכתוב בה, כדי שנגיע אל השלימות האמיתית. כן הכבוד הניתן לעצמות האדם במותו, תהי' לנו להוראה על ערך היחש שיש לגוף עם השכל האלהי השוכן בו. ומפני ששלימות השכל הוא דבר מושכל ומושג, נדע שכפי אשר תשיג ידינו להנהיג את הגוף על דרך שלימות בדרכי קודש וטהרה, יוסיף השכל אומץ. ע"כ גדלה מאד חובת השמירה לכל פרטי תורה הנוגעים ככולם ביחש הגוף, מפני הקשר האמץ שיש להעצמות הגופניות עם השכל הנקי, ותצא לנו תורה אחת, מכבוד עצמות כמכבוד התורה, להוסיף עז בדרכי ד', שהם חיים למוצאיהם ולכל בשרו מרפאי.

כל הרואה את המת ואין מלוהו. ההלוי תלמד שיש יחש לחיים עם המות ושפעולות החיים עושות רושם במצב המות. ובוה יתעורר לכבד את ד' בפעולות החיים שבידו כל ימי חייו, מפני שאינם פעולות שכלות כעשן, כ"א [אם] יתיצבו בלבוש אחר ע"י המות, אבל מציאותם תתמיד ותתן פרי. ומי שאינו מלוה, אפי' יודה בנחיות הנפש וגם בתחית המתים, אבל אם לא ישים לב שיש חיבור לכל פעולות וארחות החיים גם אחרי מות האדם, וכפי הליכותיו בחיים ימצא אז ערכו האמיתי, עוד לא מלא תעודתו בכבוד ד', שעיקר המגמה מזה היא שלימות יצוריו. וההלוי תצייך עוד, שנסיעת המות היא למעלה יותר רמה ממצאות חיי החומר. ע"כ על המלוה אומר הכתוב: מלוה ד' חונן דל. כמלוה המאמין ללוה, אף שאין עיניו רואות את כספו, אבל הוא בטוח באמונתו, כן בטוח הוא אף שרואה החיים כלים לעיניו, מ"מ הוא יודע להוקיר ערך המות, מפני היותו בטוח על צדקת ד'. כי לא לשוא ברא את האדם, ונפשי בקרבו נשמת חיים רק לעשותו משחק לפגעי הזמן החומריים, כ"א לתכלית נשגבת נעלה, שימצא ביותר באחרית הימים. ויש בזה עוד הערה. כי רגשי העוצב שיוליד המות, גם הם לטובה המה, להכניע לב האדם וטבעו הקשה, למען יוכל לנהלו באורח חיים. כמו שמציאות העוני בא ג"כ להוליד מדת החנינה בנפש העושה צדקה, שהוא קנין נצחי וטוב בעצם הנפש לעולמים. והנה המשתמש בהיתרון שבא מאלו הדברים שנדמים לרעות, הוא מכבד את ד', שמוציא אל הפועל את התכלית הטובה הצפונה בהם, כפי הכונה האלהית העליונה. וכן המלוה את המת ומועיל עליו רושם של והחי יתן אל לבו ומישר דרכיו, הוא מכבד את ד'. כמו כן החונן דל ואביון הוא מכבד את ד', במה שמראה התכלית הטובה שיש בכל דבר, אפי' הנדמה רע.

ר"ח ור"י הו קא שקלי ואזלי בביה"ק הוה קא שדא תכילתא דר"י א"ל ר"ח דלייה כדי שלא יאמרו למחר באין אצלינו ועכשיו מחרפין אותנו. ידענו ששלימות נפש האדם היא שתהי' בגוף, ע"כ תכלית האחרונה של השלימות תהי' בתחית המתים. אמנם אע"פ שאין מצב הנשמה אחר המות קודם תחית המתים בשלמותה, מ"מ יש לה שלימות גדולה ומציאות נכבדה. ע"כ בהראות יתרון פעולות החיים יראה כמחרף אותם, שמראה הצד שהם חסרים. והנה אם לא היו בני"א עומדים למצב שלאחר המות, א"כ לא הי' להם כל מושג מזה, שיש לכבד ג"כ את המצב ההוא ע"פ תעודתו. אבל כיון שלמחר באין אצלינו, ויש מצב כזה בהם בכת, יש להם אפשרות להשיג ציור כבוד של המצב העתיד. א"כ למה מחרפין אותנו עכשיו, ראוי להם לצייר הצד שיש במצב שלילת הגוף לטובה ג"כ. גם הורה בזה שהמושגים שאינם נתלים בחמרים, והם עונג לנפש בעוה"ז, ימצא זה העונג לנפש ג"כ בהפרדה מהגוף. והנה אחד מהדברים שנפש אדם ישר מתענגת עליהם היא אהבת רעים. וראוי להתבונן כי מציאת האהבה איננה תלויה בגוף ובמקרו, כ"א בהשגת הנפש את עצמה וזולתה ובהעריכה את יקרת ערך כל אחת לאמתתה, א"כ ראוי שלא לעשות דבר המפריע אהבת רעים לפי חקי האהבה. וכ"ז ללמד לעצמינו השארת הנפש וכוחותיה, למען נוסף אומץ לעדן את כוחותיה בדברים שהם כבוד לנושאיהן לעד לעולם, שהם מושגי הטוב והיושר.

כי החיים יודעים שימותו, אלו צדיקים שבמתתן קרויין חיים. ציור ההעדר של המצוי עצמו לפי האמת יקשה מאד, כי איך יצייר לאמתתה העדרו, וציורו עצמו צריך הוא למציאות של נושא הציור. אמנם אפשר לצייר העדר זולתו, או העדר איזה דבר המתיחס לו, בצירוף של התמדת מציאות עצמו. ע"כ הצדיקים הם מתעצמים בכל רגשותיהם ותשוקותיהם לדברים שאינם בנויים דוקא על הגוף ותאוותיו ותשוקותיו. כי אהבה לשם ד' ית', לתורתו, לדרכיו הגדולים, לעמו ישראל. ובכלל אהבת הצדק, האמת, החסד והיושר בהם מתעצמת נפשם, וההרגשות הללו הוא יסוד חייהם ומרכז תכלית מאוים. א"כ עיקר מציאותם המה מרגישים בדברים נצחים, ומקרי הגוף שהם כלים במות המה משקיפים עליהם כדבר שהוא רק מצורף לעצמם. ע"כ יכולין לצייר מיתתן לאמתתה, ואינה מחרדת אותן יותר מדאי, ולא מבלבלת שמחתם בהשגת השלימות והטוב, ואינם אובדים את הרגש קיום עצמם בצירום. אבל הרשעים, שכל מרכז חייהם נתעצם אצלם בתאוות החומריות ובהשגת החושים לבדם, והקנינים הנפשים הם משקיפים עליהם כעל דבר טפל וזר להם, אי אפשר כלל שיוכלו לצייר על נכון מתתן. כי בצירום מתתן יציירו אפיסת עצמם והעדר מציאותם, ואז מי הוא המצייר. ע"כ לא יוכלו לצייר דבר זה באמת, לבד ההבהלה הטבעית שמוכרח לפול עליהם בצירום מעמד שבו יסופו כל מגמותיהם ויכלו כענן, ע"כ אינם יודעים מאומה.

.1

בן איש חי, שאפילו במתתו קרוי חי. בהיות שמרבית קשר חייו נקשרו לדברים נעלים למעלה מגדרי הגוף ומקרי, והם עיקר חייו בחיים, ואינם נפסקים כלל במות כ"א מוסיפים זוהר. ויותר יתפרש שבח זה בבן איש, להורות כי השלם האמיתי, ציוריו האמיתיים אינם זזים ממנו ומתלויים עמו בכל פנותיו, עד שהקישור הטבעי של העמדת בנים, יהי גם למגמת פנים של הצדק והטוב, שעומד לעד.

.5

שרבה וקבץ פעלים לתורה. הפעלים הטובים, כשימצא פועל חכם העומד בפרץ הדור וחפץ באמת לעשות טוב, צריך להרבות פעלים חדשים במקום שהם חסרים לגמרי. אף גם זאת להסתכל בפעלים הישנים שישנם במציאות באומה אבל הם מפוזרים בלא מרכז ע"כ ילכו הרבה דברים לאיבוד, כי כינוס המרכז פועל כל טוב. והוא רבה פעלים חדשים, וקבץ הישנים אל מרכז אחד.

.ח

שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני. במקדש ראשון לא הי' שנאת חנם ולא נפרדו כ"כ הכוחות. אבל עדיין לא עמדו אנשי כנה"ג שהרבו פעלים ותקנו תקנות רבות, וברכות וקדושות והבדלות, שהם בריבויים קבעו את התורה בישראל, א"כ הי' חסר במקדש ראשון מעלת ריבוי פעלים. במקדש שני, נתרבו הפעלים ע"י אנשי כנה"ג שהעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה. נפרצה סוכת דוד ע"י שינאת חנמי, והי' חסרון בקיבוץ הפעלים. אבל כמו יהודע שהי' בתכלית השלימות בבי' המעלות, בריבוי הפעולות וגם בקיבוצם, לא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני. אף שהיו בבי' המקדשים נביאים וגדולים וחסידים, מ"מ אין קץ לשלימות, ושלימותו בקיבוץ ב' המחסורים יחד לא הי' מי שהגיע.

6.

הוא ירד והכה את הארי וגוי איכא דאמרי דתבר גזיזי דברדא ונחת וטבל. וא"ד דתנא ספרא דבי רב ביומא דסתוא. אמרו זה נגד ריבוי הפעלים וקיבוצם. לשלימות של הרבות פעלים לחדש דברים טובים ומתקיימים באומה צריך איש שיהי גבור הנפש בפועל ומשתמש בגבורתו, תחילה בהנהגת עצמו, בדרכי קודש מופלאים. הוא יצחל לחדש פעלים טובים שצריך לזה גבורה ואמץ נפש. ומי שלא בא לתכלית מעלת הגבורה בהנהגת עצמו ברום המעלה לא יוכל לעמוד להנהיג עם שלם, ולהעמיד בהם פעלים חדשים. ולענין קיבוץ פעלים, צריך לזה כשרון סידורי נפלא. וזה הראה במה דתנא ספרא דבי רב, שארכו ענפיו ופארותיו בו מאד. והוא כללם בכללים קבועים וקצרים, שלא יפול דבר מכל הפרטים והענפים, עד שיהי אפשר לכולו בלימוד של יומא דסתוא, והיא הוראה נפלאה אל כשרון כח הסידור שבנפשו, שבוה הצליח לקבץ גם הפעלים ולסדרם לקיומה של תורה.

7.

והמתים אינם יודעים מאומה, אלו רשעים שבמייהם קרויים מתים. עיקר החיים, אפילו בחיי הזמן, הוא רק עוצם הרגשת הכוחות הנפשיים בהוד החיים. והנה הרשעים שהשפילו כוחותיהם הנפשיים אל התשוקות החומריות, אין כוחותיהם הרוחניים יוצאים מן הכח אל הפועל. ע"כ לא יוכלו כלל להרגיש כ"כ הוד החיים ותפארתו, כהצדיקים שבלבם מושלת נפשם העליונה, וכוחותיה הרוחניים מתפשטים בהרחבה גדולה. כי הרגשת עונג השמחה, בעשות טוב ונדיבות והשגת חכמה וצדק למי שהנהיג את כוחות נפשו לזה, היא עמוקה יותר בהרגש הנפש מהרגשת תאות ומשאלי הלב בתענוגי החושים, שכח הגוף הוא מוגדר ומוגבל, שהוא חי רק במקרה. ע"כ אין ערוך כלל אפילו לחיי ההוה, לענין כח החיים וחזקם בפנימיות הרגשת הנפש, בין צדיקים לרשעים. ולגבי גורל התפשטות כח החיים של הצדק והטוב שבצדיקים, נקראו הרשעים בחייהם מתים. שרגשותיהם המה הרגשות כהות ודלות, מתעוררות רק לפי מדת הגוף, שהוא עם כל חזקו חלש ורפה, נגד עז הנפש החיה וקיימת לער ומתגברת באורה אור אלקים חיים.

8.

בני ר"ח נפוק לקרייתא, אייקור להו תלמודייהו, הו קא מצערו לאדכורי, א"ל חד לחברי ידע אבון בהאי צערא. ספק גדול הוא לחוקרי הנפש אם המושכלות הם עצם הנפש, או שעצם הנפש הוא דבר נעלה מכח השכל, והיא נושאת את המושכלות. והנה אם עצם הנפש היא המושכלות, העצם לא ישתנה. ואין ציור לשכחה והעתקת מושכל בנפש, ואין כלי לה לצייר צער כזה של שכחת מושכלות ואבדונם. אמנם אם היא רק נושאת אלו הקנינים והם בה מקרה, אפשר שיעתקו ממנה, ויש כלי ואפשרות גם לנפש הנבדלת מהגוף לצייר האי צערא.

יב.

אמרי בצערא דידהו ידעי בצערא דאחרני לא ידעי. יש מין ידיעה שיודעים את זולתו מצד מקרים חיצונים, ויש אופן לדעת את זולתו מעצמו, והיינו נפש האב שהיא סבה לנפש הבן. ומכש"כ כשהוא ג"כ רב, שהוציא גם שלימות הבן מן הכח אל הפועל. יש אופנים שנפש הבן כלולה בנפש האב, ע"כ בהתמעט אור החכמה מנפש הבן, בהכרח יש ע"ז הרגשה בנפש האב מצד אותו היחש שמתיחסת נפש הבן אליו. אמנם יש לכל נמצא חוקי מציאות לעצמו ג"כ, כי אין האב כ"א סבה מקרית. ע"כ באותן הענינים שאין האב מתיחס אליו, בהם הי' צריך לדעת רק ידיעה מקרית, כמו שיודעים ענינים אחרים, זה לא ידעו, כ"א מה שנמצא בתוך אותו היחש של סבת האב אל מציאות הבן. ויפורש הכתובי "כי אתה אבינו, כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירו אתה ד' אבינו גואלינו מעולם שמך". פי' כי הקב"ה יודע את כל הנמצאים בידיעת עצמו, מפני שאין שום מציאות לנמצאים בשום תואר ואופן רק מפני שהוא ית' הוא סבה להם, ע"כ יודע הוא בידיעת עצמו את הכל, ע"כ האב האמיתי הוא רק השי"ת. אבל אברהם וישראל אם שהם ג"כ אבות, אבל רק במקרים ידועים, ע"כ לא ידענו ולא יכירונו, כ"א לפי ערך היחש שהוא מקרה בטל במיעוטן בעצמות.

יג.

תי"ש, דת"ר מעשה בחסיד אחד כו' באי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד כו'. משפט העולם בהתחלתו הוא נובע מהחכמה האלהית לפי מדת דיני הצדק, בנוי ע"פ חוקי חכמה כוללת הנהגת הנמצאות ולהשיג התהוות ההנהגה ע"פ חוקי החכמה לפי המעשים שנקבצו ופעלו פעולתם במציאות הכללי. לזה צריך מעלה עליונה מאר, שלא זכו לזה אותן רוחות. אמנם אחר שחלה הגזירה האלהית ע"פ חכמתו העליונה, כבר החלו סיבות טבעיות נעלמות לארוג ההתחלות לאותן הפעולות, שבעיני בשר הקצרים א"א לראות. אבל הרוח תוכל להשיג את המערכה אחר שכבר ירדה להתחלת פעולה, ולדון על פיה תוצאותי, וההשגה שבאה אחרי שהושפל כח המשפט לחול באיזה דברים מעשיים, זהו אחורי הפרגוד, חוץ למחיצה השכלית הנבדלת.

יד.

איני יכולה מפני שאני קבורה במחצלת של קנים. כוחות הנפש, בשעה שעודם אחוזים בחברת כח הגוף שהוא המדמה, כל עוד שלא נטהרה הנפש לעמוד בסוד קדושים להשיג הלכות דרכי אל בקודש, הנה משתמשים רק להשיג ציורים שפלי ערך. אמנם אותן הציורים הם יהיו להכנה, שבמלאות ימי טהרת הנפש תזכה על פיהם להשיג ג"כ דברים יותר נעלים. והנה הרגיל בעולם להשתמש בקנה, ולכתוב בו דברי חכמה והשגות שכליות, כדחז"ל לפיכך זכה קנה ליטול ממנו קולמוס, לכתוב סתו"מ. אמנם מי שלא ערבב כוחות נפשו ע"י הנהגות רעות באיסורין ומדות רעות, תמצא הנפש כוחותיה סדורים ומוכנים להשיג עכ"פ מעלתה הנמוכה, שהיא אמצעי לעלות אח"כ במעלה יותר עליונה. נמשלו כוחות נפשה, המוכנים להשגה שפלה אמצעית להועיל להשגות עליונות, כאילו היא אוחות בידה קנים רבים, שתשמש בהם לכתוב ולחוק בנפשה מושכלות גדולות אחר גמר הכנתה. והנה כוחות הנפש מוכנים להשכיל ישנם בכל אדם, אלא שמי שע"י הנהגה רעה התנהג בחשיכה ויצא מסדר הישר שע"פ התורה והשכל, נעשו כוחות נפשו מטרופים

וסבוכים, עד שאינו יכול להשתמש בהם להוציא מהם אפילו השגה שפלת ערך, ואותם הכוחות עצמן שמועילים להשגה כשהם כסדרם, מונעים הם כשהם בעירוב וסיבוך. ודומה לקבורה במחיצות של קנים, שהקנים המוכנים לכתוב בהם דברי חפץ השתרגו בערבוביא ומונעת ממנה השיטה הראויה לפי מעלתם עכ"פ. אולי ע"י מה שהקניטתו אשתו, מתוך טרדת הנפש, לא הי' יוכל לעסוק בהשגות גדולות בסודות אלהיות כדרכו של אותו חסיד לפי מעלתו, הי' מוכרח להשפיל השגתו בדברים מעשיים. כעין אותן שמיגות הנפשות הקשורות עדיין לכוחותיהם החומריות. וזהו לן בביה"ק, כלן בעומקה של הלכה, הסתכלות באותן ההשגות המעשיות, והיתה השפעת ידיעתן, ע"י ז' רוחות המשיגות לפי מצבן שבאותה שעה הי' קרוב לערכן בהשגה, כי השגות המעשיות בעסק העולם, שפילות הנה לפי ערך מדרגת חסיד העומד בסוד ד', כדברי הרח"ו ז"ל בהק' שעה"ק.

16.

ואימא לה לאימא תשדר לי מסרקאי וגובתא דכוחלא בהדי פלניתא דאתיא למחר. הורה כאן ידיעה בציון הנפשי, שהרגשת ההוד והיופי הוא כח נפשי, אינו בא מהגוף ומקריו, כי מצד הגוף החמרים הם צבורים באין הבדל בין משטר ומקרה. אבל הנפש היא המבחנת ע"כ כח זה ישאר לעד אלא שיתרומם על מושגים יותר נעלים ויותר מתפשטים, כמו שביאר בס' פעדאן. ע"כ רמזה קשר נפשה אל דברים וכלים שתעודתם היא ההוד והיופי, מסרקאי וגובתאי דכוחלא.

56.

דילמא דומה קדים ומכריז להו. נקרא הכח הכללי בהנהגת הנפשות טרם הגיעו למעלתם העליונה השכלית "דומה", מפני שכח המדמה הוא יסוד והכנה לכח השכלי. וכ"ז שלא נעתקו מהגופניות נקשרות הנה בכח המדמה, וכח המדמה הכללי הוא הפועל ג"כ בסידור ההנהגות המעשיות, כד' הרמב"ם במו"נ, שלהנהגות המדיניות צריך עיקר השימוש להיות בכח המדמה ע"פ שלימותו.

57.

א"ל בעינא אבא, א"ל טובא אבא איכא הכא, א"ל בעינא אבא בר אבא כו' א"ל בעינא אבא בר אבא אבוה דשמואל היכא. כשם שההשגות בשכל הפשוט הולכות במדרגתם, בתחילה משיגים את הכלל, את הסוג, ואח"כ הדבו הפרטי הצריך, כמ"כ בהשגות, שצריך להם ג"כ איזה הופעה שהיא למעלה מהסדר השכלי הטבעי הפשוט, מ"מ הדבר הולך ע"פ תנאי השגת השכל. ע"כ כשהעמיק להסתכל בעניני הנפש הפרטית של אבא, ומצד יחסה הפרטי אליו, בתור מוריש ליורשו, ועל פיהם ישיג ממנו ג"כ הדבר הפרטי הנעלם. בתחילה נתברר אצלו בלא בירור פרטי, כ"א מושכל כולל, כערך נפש דומה בתכונתה לנפש אביו, ואח"כ ביותר פרטית שנצטיינה בהוראת אבא בר אבא, ואח"כ ביותר בירור מצד יחסו ליורשו שמואל, והיינו אבא בר אבא אבוה דשמואל. א"ל סליק למתיבתא דרקיעא. השיגו במעלה יותר עליונה מהענינים המעשים, ומשכיל בסודות האלהיות הגבוהות ממקרי העולם, ואין לדעת ממצבו אז כל ענין מקרי שפל.

י.ת.

חזייה ללוי דיתוב אבראי, א"ל מ"ט יתבת אבראי מ"ט לא סלקת. השיג שלוי עוסק ועומד בהשכלתו חוץ לגבול השגת שאר הנפשות, שעודן קשורות רק להשגות השפלות החומריות וכוחותיהם. אמנם לא התרומם כפי ערך מעלתו להשגות האלהיות הבהירות. א"ל כיון שמעלתך נעלה מכל הנפשות שהם עדיין בשפל המצב, א"כ מ"ט לא סלקת להשיג יותר כפי מעלתך.

י.ו.

א"ל, דאמרי לי כל כי הנך שני דלא עיילת למתיבתא דר"א כו'. יש מי שלא יוכל להשיג מפני שנפשו בכללה לא באה למעלה עליונה. אמנם יש שעצם נפשו מצד קדושתה ויתרונה תוכל להשיג נשגבות יותר, ע"כ היא עומדת מחוץ לגבול הנפשות השפלות. אמנם איזה מניעה מוסרית תעיק על כחות הנפש, שלא תוכל להתעדן באור העליון, אע"פ שלא הי' לו מניעה טבעית מצד עצם נפשו. ונפ"מ יש ביניהם, כי מי שלא בא עד המעלה העליונה הוא מעוכב בשורש יצירתו והיותו, לא יוכל כלל להתרומם כ"א בשינוי מהותו. אבל מי שמוכן, אלא שחק [ממוסר] מעכבו, אין עיכובו כ"א מקרי, ויוכל המקרה לסור ע"י תפילת צדיק וגזירתו, שגם הוא חק [ממוסר] מהשי"ת, לחק חוקי המוסר והצדק הכוללים, שיהיו דבריו של צדיק והולך משרים פועלים וקיימים. והחק הכללי הזה הוא חזק יותר מחק פרטי של איזה משפט המעכב מצד מקרה חסרון מוסרי שבנפש, שהוא כדמות עב קל נגד רוח קדים עזה. ע"כ פעלו דברי שמואל ועיילוהו ללוי להשיג כפי הכנתו וקדושת נפשו.

כ.

שאני שמואל כיון דחשיב מקדמי ומכרזי קמיה פנו מקום. ההשגות צריכות הכנה בשכל, והנה נפש המלאה לה חכמה כשהיא מתקרבת להיות משגת ומושגת ביותר מיתר הנפשות לפי גודל ערכה. ע"כ יש בנפשות המשיגות הכנות שכליות שיעמדו על אופיו של חכמת הנפש החכמה המתקרבת למעלתם, וזהו פנו מקום.

כ.א.

ואף ר' יונתן הדר בו, דארשב"י אריו"י מנין למתים שמספרים זע"ז כו'. יסוד הפלוגתא אי ידעי או לא. היינו אם בהשארה נכללו ג"כ הכוחות שהם כלי להשגות חושיות גשמיות או רק טהרת הנפש השכלית היא היא הנשאר, ודבר אין לה עם הדברים החושיים ועניניהם. ע"כ אמר שהמתים מספרים, והסיפור כולל ענין שכלי שמתלבש בדברים גשמיים. והיינו שנשארו כוחותיהם שהם כלים להשגות החושיות. והראי ממה שיש להם יחש לירושת הארץ הגשמית, שזה היתה הכונה להודיעם. אמנם אף שלעיל דחה, דילמא אינש אחרינא שכיב ואתא וא"ל, א"כ אין זה ראי' לסתירת דעת ריו"י הקודמת שאמר לא ידעי. וגם קשה לפ"ז מ"ש ואי אמרת לא ידעי, כי אמר להו מאי הוי, שהרי בהחלט נקט לעיל שהאמירה לעולם תועיל.

אמנם הכונה שיוכל היות שנשאר עדיין איזה יחש גופני ומשו"ה יוכלו להשיג הדברים הקרובים, והמת מקרוב עוד יצטיירו ג"כ בנפשו דברים וזכרונות גשמיים, אבל אינה מתכונת הנפש הקיימת, ע"כ הולכות וכלות אלה ההשגות. ולפ"ז ודאי לא יוכלו נפשות נבדלות מן הגוף להכיר ערך טובת ארץ גשמית לגופות, כדי שנאמר שיהי' זה ענין ראוי להזהיר עליו לאמר להם, ולהחזיק לאומר טובה כדמסיק. אלא מדהופקד ע"ז משרע"ה מפי הגבורה ש"מ שיש לנפשות הנבדלות הקדושות ציורים שלמים בחטיבות הגשמיות ועניניהם. מפני שכל הכוחות המשיגים הם נשאים שלימים, וכדכתיב"שומר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה" עיין דרוש אור החיים להגריש"ד ז"ל.

כב.

אר"י כל המספר אחר המת כאילו מספר אחר האבן, איכא דאמרי דלא ידעי, ואיכא דאמרי דידיעי ולא איכפת להו. אע"פ שהוסכם שהכוחות המשיגים עניני החושים נשאים קיימים, מ"מ אין זה הקיום נוהג כ"א בהכוחות שהם מעלות לנפש המשגת ומקנים לה יתרון. אבל אותם הכוחות שהם חסרונות, באים מחסרון החומר בחיים, אין נכון שהמה ישארו. ע"כ באשר שלימות האדם היא שלא ישם לבו כלל לכל הדברים אשר ידברו עליו, ע"כ כח המרגיש הזה לא ישאר כלל. והנה יש ספק, אם שלילת הרע יש בה שלימות יתירה על אילו לא הי' הרע נמצא כלל, או שהרע נמצא מהכרח החומר, כדעת הפילוסופים, והחכמה האלהית נתנה עצות ויכולת לשוללו, אבל אין לומר שבשלילתם הוא מעולה ביותר מאלו לא ידע רע. ע"כ להאומרים ששלילת הרע שנמצא אינה מעלה, ומי שלא יכיר הרע עדיף טפי, לא ישאר כלל הכח המכיר בענין הדברים שמדברים עלי' לגנות, כי למה לנפש להשאר בכח רע. ולאומר כי שלילת הרע היא שלימות נוסף על אי היותו כלל במציאות, יותר נכון וטוב לנפש בהיות נשאת בה הכשרון לדעת את אשר ידברו עליה. ושלימות הסבלנות שהיא שלימות לנפש, תשאר ע"ז להראות פעולתה בשלילת הרע של ההתפעלות ממה שזולתו מדבר עליו, ע"כ ידעי ולא איכפת להו.

כג.

ההוא דאשתעי מלתי' אבתרי' דמר שמואל, ונפל קניא מטללא ובזעה לארנקי דמוחי'. המוח הוא מקום השכל, והקרום הוא מצמצמו ומקיפו. להורות כי שלימות האדם לצמצם מחשבותיו ולא ישלחם לחפשי, והיא להקנות לו המדה הטובה לחוס על כבוד קונו, שלא יחקור במופלא ממנו. והנה כבוד שמים יתרבה בעולם רק ע"י כבוד התורה ולומדיה. ע"כ מבזה ת"ח אפיקורוס נחשב, כמי שמקלקל דעותיו ע"י שילוחם חפשי לחקור במופלא ובמה שלא הורשה מטבע האנושי כלל להתבונן בהם, לי ממיעוט כבוד ת"ח יבא למעט בכבוד שמים, כמו שכ"שתו בשמים פיהם", ע"י מה ש"לשונם תהלך בארץ", וכד' הרמב"ם בסוף ה' טומאת צרעת. ע"כ כשסיפר ובעט בכבוד ת"ח, נפל קניא מטללא. להורות על מיעוט בכבוד שמים, הנדמה לפי הציור הפשוט, החושי, למשל לשוכן מרומים. כדאמרי' לקמן רבא אחוי לשמי' טללא, על שאלת, רחמנא היכא יתיב. להורות כי שכלו, כשכל ילד נגד שכלו של מר שמואל, ואין ראוי שיעיז לדבר בו. ולפי ערכו הורוהו אות למיעוט בכבוד שמים, והוראה כי יפסיד הפעולה של ארנקי רמוחי', שמפני כבוד שמים מגביל מחשבותיו של אדם בטבע. ובמעטו כבוד חכמים, כאילו נוגע בכבוד שמים וג"כ יבא לידי זה, והכל הוא משום דקוב"ה תבע ביקרי', כי עמוד המוסר והצדק, ועבודת ד' השלמה בעולם, תלויים בכבוד

כז.

כל המספר אחר מטתן של ת"ח נופל בגיהנם, כו'. אפי' בשעה ששלום על ישראל יולכס ד' פועלי האון. המצוה של בצדק תשפטי שמחייבת לדון את כל האדם לכ"ז, כ"א לפי ערכו, היא יסוד תורת המוסר והיראה המביאה לכל שלימות. ע"כ בהיות האדם דן ת"ח לכ"ז, הוא דן את דבריהם לכ"ז. ובהיותם תמוהים לפי ההשקפה, מוצא בהם טעם לשבח בעומק הרעיון, ומתחזק בדרך הטובה, כי יהיו דברים של קודש שיצאו מחכמי אמת נר לרגלו. והמבזה רבותיו כתב הרמב"ם שמשו"ה הוא מהדברים המעכבים את התשובה, מפני שלא יהי' לו ממי ללמוד. והנה המטה את ת"ח לכף חובה לא ישאר לו מעמד מוסרי, ועוד יהיו דבריהם הקדושים לו לרועץ, כי פושעים יכשלו בס. וכאשר בכל דור אפשר שמזדמנות סיבות פורעות מצב המוסר והיראה, מצד מצב הזמן ותאוותיו, ובזה כל בני"א עלולים להכשל. אבל מי שהרגיל עצמו לדון ת"ח לכף חובה, הוא ילך מדחי אל דחי, לעבור בשאט נפש על דברי תורה אשר רק מפי חז"ל אנו חיים בהם גם בלא הסתערות כח תאוה. ע"כ גם בשעה ששלום על ישראל, וכל הדור המה יראי ד' וחושבי שמו, הוא יולכחו ד' את פועלי האון. ועי' מו"נ בספי"ד לשלישי מזה.

כח.

אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום. מצב השכל אינו עומד על תכונה אחת בכל אדם גם בחכמים. כד' הרמב"ם שהברקים באין ושבים, וה"ה תכונת המוסר ואור הדעת. ע"כ נמשל שעת חוזק הנפש ושלימות עיונה לפי טבעה בטבע החכם, יום, ועת התגברות הטרדות והדברים המאפילים את השכל, לילה. ע"כ אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה, בשעת התקדרות ארחות שכלו, אל תהרהר אחריו ביום, כי תיכף כשחוזר לאור התורה ודאי עשה תשובה. והני מילי בדברים שבגופו, שתשובה של רצון ומחשבה תיכף מתעוררת לרגלי תורת ד'. אבל תשובה מעשית בפועל, צריך שתראה הפעולה. כי אע"פ שהרגש מתטהר, לפעמים המעשים מונחים בשפל. ע"כ מותר להרהר עד רואינו תיקון המעשה.

כט.

בכ"ד מקומות ב"ד מנדין על כבוד הרב, וכולן שנינו במשנתנו. מפני שת"ח מרבין שלו' בעולם וע"י כבוד ת"ח מתרבה כבוד התורה, וגורם אחדות הכלל ושלומו ע"י מה שמקבלים ביראת הכבוד דברי תורה והוראת החכמים, ע"כ הבעט בכבוד ת"ח הוא הגורם להפריד הקשר הכללי. ע"כ מדתו היא [מדה] כנגד מדה, להיות מנודה מרוחק ונבדל מהכלל, עד ישא עונו למען ישוב מדרכיו. ובאשר המשנה, שהיא ההלכה הפסוקה, גורמת ליסוד ההתאחדות של כלל ישראל להיות גוי אחד בארץ, כראוי לגוי אחד המעיד ביחודו על אחדות השם ית'. ע"כ אין הגלויות מתכנסות כ"א בזכות המשנה כדחז"לי ע"פ "גם כי יתנו בגויים עתה אקבצם". ע"כ ראוי להיות שנוי במשנתנו ורמוז בה כל אופני צדדי השמירה, באופנים ידועים הכוללים את פרטי דרכי הזהירות בכבוד הרב. ע"כ אותן הכ"ד מקומות, הם כ"א רומז לפינה מיוחדת בדרכי הכבוד, שמהם נלמד לפרטים רבים המסתעפים לשמור את יסוד כבוד חכמים, שהוא יסודו של

עולם. ואולי יסמך מספר הכ"ד, מפני שמצינו התייח הם יסוד קיום התורה בעולם דוגמת הכהנים והלויים, שכתוב בהם "יורו משפטיך ליעקב". וכד' הרמב"ם ז"ל, שכל אחד מבאי עולם, שנדבה רוחו לפרש מדרכי החושך ההמונים ולדעת את שם ד' ותורתו, הרי הוא במעלת הכהונה בערך אל הכלל. ומצינו כ"ד מתנות כהונה. וכבר כ' בחוה"ל שכנגדם מצינו מצות כהונה ולוי' כ"ד. א"כ ודאי ישנם כ"ד אופנים של יחש שמתחשות פעולות הכהנים מורי התורה על העם, ויסוד כל יחש הוא מחובר בקיומו עם כבוד הכהנים המורים. ע"כ נקראו מתנות כהונה "עבודת מתנה", ו"למשחה" לגדולה. וביארתי במק"א שמשו"ה נקראו החולין שירים, להורות שהעיקר יחשב בעיני האדם מה שנותן לכהני ד' המאירים אור תורת ד' בעולם, ולא די בהנתינה לבדה, כ"א צריכה קריאות שם וקדושה, כדי שירגיש עם נתינתו רגש כבוד להכהן המקבל, בההוראה שאכילתו היא נעלה ומקודשת מה שאינה ראויה לזר. נמצא שבכלל הנתינה אינה זיה לבדה כ"א שתעשה ג"כ רושם של כבוד, שבזה יכיר העם ערך רוממות קדושת התורה ועוצם ההצלחה שיש להולכים בדרכיה. ע"כ הפרצות בפרטן ראויות להיות נגד המעלות שגדרתם החכמה העליונה לפרטיהן, שהם כ"ד במספר, ע"כ בכ"ד מקומות, פרטיות, נרמזו מה שב"ד מנדין על כבוד הרב.

כ.ו

נפק דק ואשכח תלתא, המספר אמר מטתן של ת"ח, והמזלזל בנט"י, והמגיס דעתו כלפי שמים. אלו השלשה, אם שכ"א מהם הוא רק חטא קל, מפני שיצא מת"ח בשגגה, אבל בהתפשטם מביאות הנה רעות כלליות, לערות עד היסוד כל חלקה טובה במוסר ויראת ד', והולכות ממדרגה למדרגה עד שפלת הדיוטה התחתונה שבהשחתה. כי המספר אחר מטתן של ת"ח, גורם רק מיעוט הכבוד לת"ח ודבריהם. ומתוך כך יחלשו דבריהם ותקנותיהם ולימודיהם שהם חיים לעולם, ויתהווה מזה זלזול מעשי במילי דרבנן. ע"כ תהי' התולדה, המזלזל בנט"י, שהוא מדרבנן. והזלזול המעשי במילי דרבנן משריש תכונת העזות, עד שיבא מזה ג"כ להגיס דעתו כלפי מעלה. ואם שבמאורע הנרמז הי' זה באופן דק מאד, הי' ראוי לחוש רק לפי ערך עוצם קדושת קדוש האלקים החסיד ע"ה. אבל בהשפל והתפשט חולי המיעוט בכבוד של מעלה, שוב אין מעמד לכל טוב וכל מוסר ונעם וכל מדה טובה בעולם. ובכלל, אלה שלשת הסוגים, המה ראשי השחתות כוללות, שיש לכבד דברי חכמים, ולדון לכף זכום דבריהם ופעולותיהם, ומזה יבא לקחת ביראת הכבוד מוסרם הטוב, ואגדותיהם יבאו כשמן בעצמותיו להוסיף לו חיי עד. והנה נחלקו שלשת המדרגות המשלימות את הכלל בהשמרם בכבוד הראוי להם. הא', אגדות חכמינו ז"ל ומוסריהם וכל דבריהם שאינם תקנות ולימודיים מעשיים, שהם יתרוממו בעיני האדם ויקבל מהם את האור הצפון בהם, רק לפי ערך רוממות הכבוד שישכיל לתת לאומרם, ובהיותו מאבד ממנו טובת הכרת גדולתם, ומתגבר לערוך דרכיהם לפי שכלו, ולעות אותם ברוב ע"פ השערותיו, יאבד בידו את הטוב הגנוז ומוכן לכל ירא ד' ושלם במדותיו ודעותיו מדבריהם המחוכמים והקרושים באגדות. נגד קלקול זה בא עונש המספר אחר מטתן של ת"ח, נגד מבקרים ומחפשי מומים בעזות מצח, מבלי שער מראש נגד איזה גדולי ערך הם משקיפים, ולא יבינו כי בעל נפש קטנה לא יוכל לשער כלל דרכי גדולי דעה, ענקי הרוח, אשר רוח ד' תנחם בהליכותיהם. הב', ההלכות שהם מצות חיוביות מדרבנן, והפורץ בהם, ע"י סבת העיזו בתחילה לשלח יד בקורת בהגדות, בעזות, שבא מצד סיפור אחרי מטתן של ת"ח, תגדל רעתו. כי בפרצו גדרי המעשים, הוא רשע וחוטא, ולתאוה יבקש נפרד ועושה פרצה בכלל ישראל. להרס את המגדל עז שם ד', אשר בנו עמודי העולם, אשר באורם נראה אור וחיים. ומזה יבא ג"כ לפרץ גדרות התורה בענינים שהם מן התורה ממש. כי בהבטל כבוד הרב, בהמשך הזמן תבטל ממנו הרגשת כבוד שמים, ויפרץ ג"כ בדברים של תורה,

אם שהם מפי די יצאו, אבל הלא הוא יגיס דעתו כלפי מעלה. ע"כ נגד ג' אלה, הגדות, מילי דרבנן בפועל, ומילי דאורייתא, להשמר ממכשול שאפשר לבא ע"י ההתחלה של פרצת מיעוט כבוד הרב, באו אלה השלשה העקרים להענפים הרמוזים ביתר הכ"ד. ונגד אלה הג' עקרים הבאים מכבוד ת"ח בתור סוגים עליונים לפרטים רבים של שלימות, שהם בפרטיהם לגדרים של כ"ד, וכפי שאמרנו יש להם יחש לכ"ד מתנות כהונה. י"ל שחילוק הסוגים לג', יש יחש ג"כ לחילוק סוגי המתנות לג', כס"פ הגוזל קמא, במקדש, בירושלים, בגבולין. בגבולין ששם מקום כל המון בית ישראל, צריכה השפעתה של אגדה לטול חלק בראש כדחז"ל. וכבוד אלו בעלי אגדה, שבהם מישרים דרך די לפני כל העם להרגילם במדות ישרות ודרכי אמת וצדק. בירושלים, מקום החכמה, "מציון תצא תורה ודבר די מירושלים", שמה פועל ביותר דקדוקי המצות, שביחוד היתה ניכרת זהירות כל מילי דרבנן בין ת"ח המדקדקים במצות. ע"כ היו נקראים חברים, ומהם למדו כל המון עם די להזהר בכל רקדוקי סופרים. ומזה בא התכלית הכולל כל אורו של עולם הוא כבוד שם ה', שהוא ניקבע בבית הגדול והקדוש שנקרא שמו ית' עליו, "ממקדשי תראו", לא מן המקדש אתה מתירא אלא ממי שהזהיר על המקדש'. ע"כ נחלקו כל אלה הסוגים מכוונים נגד הדברים שאפשר להיות מתקלקלים בחסרון שמירה להעיר ולעורר יחש כבוד תורת ר' ועוסקיה, שממנו יתד וממנו פינה, לשלומו של כל העולם כולו, ולטובת המציאות הנדחית.

כח.

המספר אחר מטתן של ת"ח מה היא. דתנן אין משקין כו' א"ל דוגמא השקוה. פירש"י מפני שהיו דומין לה. כלל הדבר של סיפור אחר מטתן של ת"ח, הוא לתלות דברי חשד, שבאו דינים והלכות שקבעו, לא מצד עומק הבנתם במשפטי התורה או קבלתם האמיתית כ"א מפני סיבות של נטיות רצון פרטיות חלילה. שאף ע"פ שאם הי' כדברי המעוררים והנוגפים הללו, אין זה פוטר אותנו כלל מהחובה של קיום דבריהם, שלא נתנה תורה למלאכי השרת, וכיון שהם היו מורי התורה ונתקבלו דבריהם בישראל ע"פ ב"ד שבדור, הננו חייבים מלא תסור מלזוז מדבריהם, ולא לנו המשפט לבקר, בין אם היתה כונתם זכה בהתחלת המשפט והחלטתו רק לשם האמת, כמו שהוא באין ספק, או חלילה נתערב בזה ג"כ נטיי של רצון שהטה את השכל. עכ"פ כיון שנקבעה ההלכה זאת היא תורה שלימה, ואוי לו להורסה ומרפה ידי מחזיקי עץ החיים, לקיים באהבה וחרדת קודש כל מילי דרבנן וכל דקדוקי סופרים. אבל בתורת המוסר הכללית פורצת הדעה הרעה הזאת פרצות רבות, בהנטל יסוד מדת דרך ארץ וכבוד גדולים לפי ערכם הקדוש והנשא ויראהבו הנער בזק י. אז תבוסת כל קיבוץ קרובה חלילה, וק"ו כרם בית ישראל, שנטוע כולו וסמוך על אדני התורה והדעת, ורוח די היא מעוזו וכל משגבו מעולם ועד עולם. והמקור היחידי לשאוב דעת ויראת די, אינינו כ"א מקור חיים תורת החכמים, כאשר ביארו ופרשו דברי תורה והרחיבו ארחות חיים בדעת ויראת די, ע"כ המיחס להם דברים מפני נטיות חלילה, הוא מחליש הכרת ערך רוממות הכבוד הראוי לחכמים ודבריהם, שיביא הפסד מוסרי מיד, וחלישות מעשי ג"כ ברבות הימים. ע"כ ביאר יסוד מספר אחר מטתן של ת"ח, באמרו דוגמא השקוה, וערבו כבוד עצמם בדיני תורה חלילה להם. ומה גדול מאד בעונינו מחץ דורינו, ממספר אחר מטתן של ת"ח שהתרבו בדור אחרון. יצר לבב זונה יטהר השם ית' ויראה את עמו בישועתו, להכיר מעלת כבודן של אבות התעודה, כמו שכתוב "אכול דבש הרבות לא טוב וחקר כבודם כבוד".

כט.

אר"י ח"ו שעקביה בן מהללאל נתנדה, שאין העזרה ננעלת על כל אדם מישראל בחכמה ובטהרה וביראת חטא כעקביה בן מהללאל. המבקר דברי חכמים ונוטה לפעמים קו על דבריהם להשיג עליהם אפי' באופן אשר יראה פגימה לכבודם, יבחן הדבר הרבה בערך המבקר ההוא בשלשה ענינים עקריים הכוללים את כל שלימות האדם. הא', היא החכמה, שאם הוא חכם גדול ראוי לעמוד במקום גדולים, עד שיאמר עליו שכנגדי חלוק עלי. ובשכלו הגדול כערכם, השיג שכאן נטו מדרך האמת מי שקדמו לו, אין עליו חטא בביטוי שפתים. אבל כי יבא אדם קטן ויעשה כמעשה הגדול ההוא, להעזי פנים בגדולים ממנו הרבה, אע"פ שידבר כאותו סגנון של הגדול, ענש יענש, כי העזי פנים ונטל חיי המוסר מן העולם. הב', היא טהרת הלב, שבהיותו מיחס לפי השקפתו פני צדדית שפעלה על שכל אנשים גדולי עולם, צריך שיהי לבבו טהור שבלבבות, עד שבנפשו ידע נאמנה כמה גדול כח הטהרה של הלב הטהור, שלא לסור כלל מדרך האמת אפי' בהיות לו פני ונגיעה, ואם עם כל טהרת לבבו יוצא משפט שדבר זה לא השיגה יד טהרת לב במעלה העליונה, ויצא משגה כי גם גדולי ערך אדם המה ואפשר שנפלו במוקש ההטעאה, לא יאונה לו רע. רק אם איש חורש מחשבות און, אשר לא קנה לנפשו מאומה מהמדות העליונות הקדושות, וק"ו שאין לו כלל ציור אמיתי עד היכן תוכל יד טהרת הלב להגיע, להגיד ולשפט רק בשם האמת אע"פ שתהי נגד תשוקותיו וכבודו הפרטי, הוא אם יעזי פנים לדון ממדתו על מדתן של צדיקים גדולי עולם, הוא נחשב למבלה עולם ואח חטאו ישא, ואפילו תהי בו חכמה, כיון שאין בו טהרה לא יוכל לחרוץ משפט זה. אמנם אף אם נשלמו לאדם החכמה וגם הטהרה, רק אז לא יוכל להתפס על מוצא שפתיו נגד גדולים. רק בהיותו ידוע לירא חטא במעלה היותר נפלאה, שע"י נוכח לדעת ברור שאם לא התבררה אצלו אמתת המשגה בעוצם חכמתו וטהרת שכלו וחובתו הגדולה לקרא בשם האמת, ודאי לא הי' מוציא מפיו דבר למרות כבוד חכמי תעודה שהם למאורות ישראל, כי הי' ירא וחרד פן יחטא בשפתיו. אמנם מי שנעטר בחכמה, בטהרה וביראת חטא, ועכ"י יחשב לו לחובה לבא בדבר מיוחד בבקורת עזה, חלילה לנו לחשוב עליו רע. וחלילה לירודי המעלה להדמות אליו בהנהגה זו הראויה רק לו לפי מעלתו. והנה אלה השלשה יסודות, חכמה, טהרת הלב, היא מקור ההרגש שעליו בנוי היכל תורת המעשים ודרכי העבודה, ויראת חטא שממנו יסוד לסור מכל רע. המה כלל השלימות והם נחלקים בכלל ישראל, ישנם חכמים מתגברים בתורה וחכמה בשלימות השכל, ויש מתגברים בטהרה ועבודת הלב, ויש מתגברים ביראת חטא בפועל, וע"י חיבור כולם יחד יבנה בית ישראל. אמנם רק במצויין שבמצויינים, שהוא עמוד תורת ד' בדור, ימצא שיקבצו כל שלשת המעלות באיש אחד ברוממות ערך נפלאה. והנה כלל אחדות ישראל יצאה בייחוד על מצות הפסח שכל ישראל באים בשער אחד ומתמנים על פסחיהם בחבורות שמרבות ריעות ואהבה. נחלקה בזה שחיטת פסחים לשלשה כתות, כדן המשנהי בפסחים, קהל, עדה, וישראל, כנגד שלימות המעשה - יראת חטא, ההרגש - טהרה, השכל - חכמה. קהל, הקיבוץ יסוד קיומו הוא רק המצות המעשיות, שבהם הקהל חקה אחת ומשפט אחד, שמאחד את הכלל כולו. העדה, הוא רושם הקיבוץ שע"י שיווי ההרגשות הנפשיות בעבודת ד' "ונקדשתי בתוך בני ישראל", גמרי' לדבר שבקדושה, שהיא יסוד ההרגש לקדש שם ד' כשם שמקדישים אותו ברגשי קודש שרפי קודש, מעדה, ואין עדה פחות מעשרה. גם קהלת השופטים נקראת עדה, "עדה שופטת ועדה מצלת". מפני שההרגש הטוב ראוי למצא מקום כפי ערכו בתוך אימות המשפט, ע"כ אין מושיבים זקן וסריס ומי שא"ל בניס בסנהדרין. ומי שבו נקבצו שלשת הקדושות של קהל עדה וישראל ברוממות תפארתם, הוא ראוי להיות מבקר חרוץ. ואם לפעמים מלב חכם טהור וירא כזה תצא תלונה חרישית, ידענו כי יראת ד' מעוזו והאמת נר לרגליו, ולא ירע חלילה מאומה למצב המוסרי הכללי. כי כבוד חכמים במקומו יעמוד, בהיות הבקורת באה במילוי כל גדרי, והדרת האמת עוד יזרח

יותר בהודע לכל כי אין משא פנים גם לגדולי עולם, והם גם הם יובאו למשפט, אבל רק לפי כבודם וערכם. בהיות השופט ראוי ומוכשר מכל שלשת צדדי השלימות שאמרנו, בזה יתקיים "ת"ח מרבים שלום בעולם". אע"פ שזה מטמא וזה מטהר [כולם] נתנו מרועה אחד. ע"כ נגד שלימות חכמה טהרה ויראת חטא, הטעונים בשלימותם להיות למי שבא לבקר דברי קדושי עליון עמודי התורה, אמר שאין העזרה ננעלת על כל אדם בישראל, בשלשת הנעילות שנקבצו קהל, עדה, וישראל, בחכמה בטהרה ביראת חטא, כעקביה בן מהללאל. ע"כ ח"ו שנתנדה, כי שפתיו ישמרו רעת ותורה יבקשו מפיו, וטוב לשמע גערת חכם.

.f

ללמדך שכל המתנדה ומת בנדויו ב"ד סוקלין את ארונו. המתנדה, הוא רק על פקפוק במילי דרבנן. ראוי להראות שאם התחיל לפרוץ גדרה של תורה בעניני דרבנן, לסוף יבא להכשיל גם בחמורות שבחמורות, שכך דרכו של יצה"רי. ובהנטל סייג התורה ויפרצו גדרה, יהיו למרמס גם הנטיעות העקריות. ועל שהעבירות העקריות, כעבודה זרה וחילול שבת, שהם מעיקרי התורה, מתתן בסקילה, ע"כ סוקלין את ארונו, להורות שבהשתדלו לעבור ע"ד חכמים לא בנידוי לבד יפטר, כי יבא הוא או הלמדים ממנו גם לעבור על החמורות שבתורה. ולהורות כי בהעדר התשובה של פריצת גדר דרבנן, יעבור הארס מתחתית מדריגת החומר ויעבור ממעלה למעלה בכל דרכי התורה לעשות בהם שמות, עד באו גם לגבול הסקילה שבפושט ידו בעיקר. ומיתת הסקילה בתכונתה מרמזת, על חיוב ההרחקה שראוי לכל עם הישרים, ממשחית דרכיו עד פשיטת יד בעיקר. כי כל ג' מתות, זולת הסקילה, באות ע"י מגעי הידים בגוף המומת, ע"י כלי אשר ימיתו אותו בו. אבל הסקילה היא בזריקת אבן, כהורג דבר מזיק ארסי. כענין שאמרו בכלב שוטה, בפ"ח דיומא, נפ"מ למקטלי בדבר הנזרק. ואף שסקילה היא ג"כ ירי, ואם מת בה יצא. מ"מ כיון שאם לא מת בה לא יצא עד שישקל בזריקה, דיה היא הפעולה האחת ללמד על הרושם של ההרחקה. ע"כ הרשע שהקשה לבו שלא לשוב ומת בנידויו סוקלין את ארונו, להורות עד כמה צריך להרחיק מאדם כזה ומרעותיו, שאפי' העונש הניתן לו ראוי שיהי' בדבר הנזרק, להורות עוצם השמירה מנחשים צבעונים כאלה, שמזיקים בנגיעתם וחיבורם. וכל גבר ירא ד' יקיים מקרא שכתוב "לא ישבתי עם מחי שוה [וגו'] שנאתי קהל מרעים. ועם רשעים לא אשב, ארחץ בנקיון כפי". בהיותי מתרחק גם ממגעם בכל אופן, בזה אזכה להשמיע בקול תודה. בתודה יש חמץ, להוראה כי ע"י הכרת הנס, תגדל מעלת האדם, לעבוד את ד' ג"כ בכוחות הקשים שבו, שהם החמץ הבא משאור שבעיסה. ובהיות האדם מעלה בדעתו שיש עבודת ד' בכוחות הרעים, לא יעלה בדעתו להתחבר עם הרשעים ללמוד מהם דרכיהם הרעים, כדי להשתמש בהם בעבודת ד'. כי ודאי לא טוב יהי' לרשע גם לא למתחבר עמו. כ"א די אדם לקדש עצמו בכל דרכיו, ומדות קשות יוכל למצא כל איש בטבע גם בלא עזרת הרשעים. ע"כ בהתרחק מן הרשעים, אמר"ועם רשעים לא אשב, וארחץ בנקיון כפי, ואסובבה את מזבחד ד' לשמוע בקול תודה, ולספר כל [מלאכותיך] נפלאותיך", שע"י כל דבר הקב"ה עושה שליחותו, ולפעמים ג"כ ע"י מדות קשות, כענין עבודת ד' בכל לבב, בשני יצרים, ומבקשי ד' יבינו כל.

.kf

המגיס דעתו כלפי מעלה כגון חוני המעגל. יסוד כבוד שמים באמת, הוא שע"י כבוד שמים נעשים כל דרכי היושר מכוונים בעולם, ובהבטל כבוד שמים חלילה אפי' במקצת, נתמוטט יסוד הצדק והמוסר בכלל, ואז ילכו בני"א בחשכה. וזהו עיקר הקפידא בכבוד שמים, כי אין הקב"ה צריך לכבודינו, אלא שכבודו ית' הוא מצד עצמו יסור ההשלמה התכליתית לכל נוצר. ע"כ אם יזדמן שבדבר שיהי' נדמה לעין איזה הגסת דעת כלפי מעלה, ומזה יהי' חלילה נדמה כממעט כבוד שמים, אבל אם בדבר זה עצמו יתרבה כבוד צדיקים, י"ל שאשיות המוסר יתכוננו עי"ז ביושר. כי בראות העם עד כמה גדול כבוד צדיקים, עד שמתחטא לפני המקום ועושה לו רצונו, אבל הכל להתאמץ כפי כחם ללכת בדרכיהם הטובים, וזאת היתה סברת חוני. א"כ זהו עצמו גדולת כבוד שמים, כיון שמזה יולד שלימות המדות וההנהגה הטובה. אמנם כל זה הוא רק אם נביט על התוצאות של שעה, שלפי ראות העין של הדור בכבוד הצדיק, ישתוקקו יותר אל הטוב והצדק. אבל לכשנשא עין למרחוק, יודע כי רק כבוד שמים הוא המכון והבסיס של כל ארחות הצדק והמשרים, הוא ית' הוא צדיקו של עולם. ובהתרבות כבוד שמים דור לרור יספר כבודו וילכו לפי יכלתם בארחות ד' חסד ואמת, ככתובי "והלכת בדרכיו". אבל במיעוט חלילה בכבוד שמים, ההרגש של המיעוט נשאר בלב ומתנחל ג"כ לדורות. והערת הצדיק בצדקתו עוברת היא, וכשם שבו"ד עובר כך תלמודו עובר. והנה תפילה נקראת חיי שעה, ע"כ גדולי הדורות שהתחסדו עם קונם ואחזו ביותר בעבודת התפילה, שמו אל לבם לתקן תמיד מצב הרוחני ההוה של כלל ישראל. מפני שכל הוה בדורו, אם ימצאו מתקנים, יולד העתיד היקר מאד. ותורה נקראת חיי עולם, ע"כ גדולי הדור ששמו עיקר מגמתם התורה, העמיקו לחקור על כל דבר לפי המצב שיוכלו לפעול בעתיד. ע"כ חוני המעגל, שעם היותו גדול בתורה, היתה פעולתו הכללית יותר בתפילה, ועינו ולבו הי' לתקן מעשיהם של ישראל בהוה. היתה שיטתו ברורה, שזהו עצמו כבוד שמים האמיתי, שיסודו הוא תיקון ההנהגה והיות בני"א מתקרבים אל הטוב האלהי ללכת בדרכיו, ברבות כבוד צדיקים, אף אם בא ע"י הגסת דעה כלפי שמים לפי הציור החיצוני. כי באמת כל מגמתו אינינו כ"א ריבוי כבודו ית', דהיינו תיקון מעשי בריותיו, ככתוב"יהי כבוד ד' לעולם ישמח ד' במעשיו". אמנם שמעון בן שטח דאג לטובת דורות העתידים להיות, שבהיות חלילה שם שמים מתחלל אפי' במקצת, בפרט ע"י פאר הדור ועטרת ישראל צדיקו של עולם בדורו, שעושה רושם גדול וקיים לדורות, ההיזק הזה גדול יותר מהתיקון של הדור בהוה. אלא שמפני שהוא כשהוא לעצמו חש בודאי בכל דבריו אם שהיו נראין להגסת דעת, מ"מ הוא חש בהם יראת ד' ופחד כראוי לצדיק נשגב שכמותו. ואצלו ודאי היתה עבודה תמה ושלמה, אע"פ שלפי הדור הי' חשוב קצת כהגסת דעת חלילה, עליו הכתוב אומר "ישמח אביך ואמך" שערכו באיכות גדול מאד, יותר מערך המון רב בכמות. ע"כ אין להשקיף על ערך הרושם של הדור, כ"א על ערך העבודה והשלימות שהיה בזה מצדו. ומצדו ודאי היה הדבר בתכלית השלימות, ועוצם רגש כבוד שמים, מה שלא נוכל אנחנו לצייר.

.f

יהי רצון מלפניך שתגדור פרצותינו ופרצות כל עמך בית ישראל ברחמים. לגדור פרצת השלימות הנחסר מהתגברות הרשע וחוזק התאוה ומדות הרעות אפשר במדת הדין ע"י מוסר של עונשים, ואפשר ע"י רחמים רבים של סיוע גדול להטיב את הלב ולטהו את הנפש. ע"כ יבקש הנגוע משבט אלה, שלא יוסיף עוד לדאבה, ופרצותיו יגדור השם ית' ברחמים, לטהר לבבינו אליו לעבדו באהבה, מהכרה אמתית להטוב והשלימות. כל אדם הוא מעורב עם הכלל. ובהיות חסרון אצלו בענינו או במצבו החמרי או המוסרי, לבד הנוגע לו לעצמו מוכרח להסתעף מזה ג"כ חסרון כללי. ושלימות האדם הוא שגם בעת צר לו, לא ישכח את

חיי הכלל, ויצטער ג"כ על החסרון הכללי המגיע מחסרונו הפרטי, ולשפך שיח ג"כ לתיקון הכללי ע"י תיקונו הפרטי, ויהי זה יקר וחשוב בעיניו כתקנת עצמו. כי לפי האמת והשכל נמצא האדם ביחשו אל הכלל, הרבה יותר חזק המציאות לעומת יחשו וק אל ענינו הפרטי לבדו. ע"כ בבקשו על גדירת פרצותיו, ישתף נפשי בהדי ציבורא לבקש ג"כ על פרצת כלל עם ד', ופרצות כל עמך בית ישראל. ואז הוא ראוי ביוחר לרחמים, כי כח הרבים גדול מאד, ובהמשכו עם הציבור בכל פינותיו, תמשכהו קדושח הכלל להנהגה מעולה ולמצב מוסרי נעלה, שלא יהי צריך עמה שפטים שנכוננו רק ללצים ולכסילים המתהלכים לרוח תאוותם הנפרדת.

.cf

אמר אביי לא מיבעי לי לאינש למימר הכי, רא"ר שב"ל, וכן תנא משמי דר"י לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן. ההנהגה האלהית תוביל את כל היצור אל השלימות היותר נשגבה שמשגי ע"פ ההדרגה. האדם בבחירתו כל ענינו הפרטיים מסורים בידו שיובילוהו אל השלימות הנשגבה. והנה שלימותו הוא תיקון מעשיו בתכלית התיקון, ובראש כל מקור של שלימות ההנהגה היא ללכת בדרכי ד'. ע"כ צריך שיצטייר בלבבו ושכלו ציור אמיתי, שדרכי ד' הם בתכלית היושר והמשפט, כדי שיכיר מזה לישר עצמו בתכלית היושר. אמנם אם יצוייר בשכלו שההנהגה האלהית מותרת על העול, ושיש העברת משפט אפילו לחסד וטוב, מיד תתקלקל תכונתו המוסרית. כי יאבד דרך, ויתרחק מהמעין שיוכל לשאוב מתוכו שפע שלימות. ע"כ צריך האדפ לצייר לנפשו, כי לפי מרת המשפט והיושר האמיתי הוא ראוי ג"כ לחסד ד', אם שרבו פשעיו. אבל מדת התשובה לעולם פתוחה, גם חסדי השם ית' בקבלת שבים הכל הוא ביושר וצדק רב. אז באמת כשתהי ההנהגה עמו בחסד, ישכיל אל טוב ד', וילמד ללכת ארחות צדק ומשפט. אמנם כשישריש בעצמו שהוא כפי אמתת המשפט ראוי לעונש רב, ומפני מה יאבה שיתנהג עמו השי"ת בחמלה ואהבה ורחמים שלא מן המשפט, הוא משריש שיש חלילה אפשרות, שמפני אהבת עצמו תעות ההנהגה העליונה משפט, ומזה יצמחו פרי ראש ולענה על שדי המוסר שלו, ויגרום הדבר שלא ינהיג דרכיו ע"פ מדת המשפט, ויצא מרעה אל רעה. ע"כ [אם] יצייר בעצמו שהוא ראוי להיות בכל רע וא"י חלילה הכרח, תוכל לגרום להביא באמת עליו רע, למען יוכל ללמוד מהנהגתו ית' עמו צדק המשפט האלהי, ויאחז גם הוא במדת המשפט. ע"כ אל יפתח אדם פיו לשטן, ויציר בנפשו ושכלו, כי לפי ערך גדולת השם ית', ודכאות האדם ותגבורת יצרו, אם כי רע ומר עזבו את ד', אבל מדת היושר והמשפט תוכל לחייב בצדק לסלח ולקבל שבי פשע, כיון שהוא מכיר את מעוותיו, אז יתרומם בדרכי הצדק והחסד, וינהר אל ד' ואל טובו.

.cf

המוצא כלאים בבגדו פושטו אפילו בשוק מ"ט אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגר ד', כ"מ שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב. המפורסמות, אם שראוי ללכת בהם להבחין בין טוב לרע, עכ"ז ראוי להשריש שהם פחותים במעלה מהמושכלות האמיתיות. כדי הרמב"ם שדייעת טוב ורע בהמפורסמות, ממנו יוצא הכרת הנאה והמגונה. וזאת היתה ירידת האדם באכילת עץ הדעת וידעו כי ערומים הם. ע"כ משפטי תורת ד' התמימה שנוסדו בטהרת המושכל האלה, נעלים המה מכל חוקי המפורסמות של טו"ר, ומהם גם כבוד הבריות נמצא. ע"כ בהגיע נגד ד', נגד חוקי תורתו, אין חכמה ואין תבונה ואין עצה. אע"פ שישנם במציאות

וראוי ללכת בהם בהיותם בלתי מנגדים חוקי ד'. גם ראוי להעיר בזה, כי ישנם ב' מיני חוקים, יש חוקים שמיוסד תכליתם רק על הנאה והמגונה, להרחיב לבו של אדם ולרומם נפשו בהכרת הנעים והנשגב ולעזר כשרונותיו. ונכנס בכלל זה כל תורת היופי, שמהם יצאו חכמות שונות, כמו הזמרה, הציור, וכיו"ב, ויש עבורם ג"כ חוקים נימוסיים ערוכים בשכל. ובאשר כל תכלית אלו הידיעות והחוקים שבהם אינינו דבר הנותן לאדם חיים, לא חיי שעה, ומכ"ש דחיי עולם אין בידם, ע"כ יאתה לדקדק בכל הליכותיהם ואופני קיבולם שלא יהי' בהם דבר יוצא מהנימוס והדקדוק של כבוד הראוי. כי כל תעודתם אינינו כ"א הנאה והנימוס, ואין ראוי שתהי' חובת קבלתם למעלה מתכליתם. מה שא"כ החוקים הנוגעים לחיי הנפשות, כמו חוקי הרפואה וחוקי התמדת הבריאות, בהם אין להשגיח על חוקי נימוס וכבוד, כי תעודתם היא במעלה, שהיא יותר מקפת ומעכבת ומביאה אל השלימות, מחוקי הכבוד שאינם כ"א עודפים ומנעימים. ע"כ חוקי תוה"ק, צריכים להכירם בתור חוקי חיים, לא חוקים שבהם יתוקן ויונעם החיים הגשמיים והרוחניים לבד, כ"א בהם יקנו החיים, החיים הנצחיים וחיי שעה, ע"כ הם נעלים מכל כבוד והדר מוסכם. ע"כ במקום שיש חילול השם, ופריעת דברי תורת ד' שהיא תורת חיים, אין חולקין כבוד לרב, כי הדברים שנותנים חיים לעולם הם נעלים מכל כבוד מוסכם במנהג אנושי. והכתוב דימה דרכי התורה לרפואה "אני ד' רופאיך", "רפאות תהא לשריך", "כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים". אין ראוי לגלות עון מפני הנימוס והכבוד. אבל הרופא כל, הצריך לו לרפואתו לא יחוש לכבוד ונימוס. ע"כ "כרפאי לישראל, ונגלה עון אפרים", ולא אקפיד רק שיבא הישע לצריכים רפואה.

פ.

א"ל ר"פ לאביי מ"ש קמאי דמתרחיש להו ניסא, ומ"ש אגן דלא מתרחיש לן ניסא. אי משום תנווי בשני דר"י כו', א"ל קמאי הוו מסרי נפשיהן אקדושת השם כו'. לשלימות האמיתית של האדם צריך שישתלם בשני חלקיו, שלמות השכל ושלימות הכח המדמה, שממנו נובעות כל המדות והמעשים. ובהיות כח המדמה שלם וציורי הלב עולים בדרך התורה והיראה, תהינה התוצאות מעשים טובים והנהגות קדושות. והנה לעומת אלה שני חלקי השלימות מיוסדים התורה והתפילה, התורה משלמת את הנפש והתפילה יסודה בלב. הלב הוא הכלל אל המדות הטובות והציורים הטובים בטובו, ע"כ היא משלמת את המדמה לצייר את הקדוש והטוב. והנה קבלת התפילה בפרט ושינויי הטבע בכלל, שהם כלל הניסים, לפי כח השכל לא יושג אפשרותם, ואם יושג יהי' מוגבל מאד. כי השכל משיג לפעמים נמנעות חיוביות, שמסלק אותם מגדר היכולת, אמנם לפי הציור והמדמה הכל אפשר. והנה אף שהפילוסופים נטו לומר שיש במציאות נמנע חיובי, מ"מ אין לזה גדר מוגבל, ולפעמים יטעה השכל להרחיב גבול הנמנע במה שאינו כלל, כמש"כ הרמב"ם במו"נ (פט"ו משלישי). שכתב, ואני תמה אם זה השער פתוח ומותר לכל אדם כו'. ע"כ באמת שלימות המוסר מורה הדרך הישר למעט את גבול הנמנעות ככל האפשר. ובאשר לפי המדמה אין הנמנעות כ"א המוכרחות בחיוב גמור ולא יתפשטו הרבה, ולשלימות התפילה ומציאות הניסים בכלל, ראוי למעט בתוכן הנמנעות, וכאשר באמת היותר מבורר הוא שאין שם נמנע כלל, וגם הדברים שנדמה נמנעים, הוא רק לפי ערכינו והשגתנו. ע"כ יותר קרוב שיעשו ניסים לאדם ושתקבל תפילתו אם יפלס נתיבו בהליכותיו בהרחבת שלימות כח המדמה, אחרי שישלם שכלו. כי בהשתלם השכל ילך הכח המדמה בדרכו בטח, ואז ירויח כי יעלה במעלה מוסרית גדולה מאד. כי עד שכ"ז שהוא משתלם רק ע"פ השכל, תהי' עבודתו ויראת ד' שבלבבו מיוסדת ע"פ שכל האנושי משוערת במדה וחשבון. ובאמת שכל האדם קצר מהטביע כל ערך היראה וחובת העבודה התמימה על מכונה, ובודאי ימשך מהשכל האנושי הקיצור. אבל

בהיותו מרחיב את שלימות כח המדמה, תהי' עבודתו ושלימות מוסרי שלימות טבעית מטבע הנפש הזכה, ואז ימשך אל העבודה והקדושה באורח נעלה משכלו, ובלא שאלת פי החשבון יעשה כל דבר הנוגע לעבודת ד' בזירוז מופלא ורגש נשגב. ואף אם לפעמים אפשר לבא מזה איזה שגיאה קלה בסדרי העולם, אבל ע"ז נאמר "באהבתה תשגה תמיד", והוא עצמו שלימות מופלא. והמעלות הרמות הנמשכות מרוממות נפש במוסרה באופן זה, שלא רק ע"פ השכל תתנהג בעבודת ד' כ"א ע"פ הכח המדמה שנשתלם ע"פ השכל, וע"פ ציורי הלב שנתקדשו ברב יתרון, המה מכריעות בשפע רב את קומץ הקט של החסרון, שתוכל לסבב רגשות הלב אפילו לטובה, בהיותה בלא שאלת החשבון הקר. ולעומת זה החסרון של מיעוט שלימות הכח המדמה, הוא גדול כ"כ עד שטוהר החשבון לא יתקנו בשום פנים, כי חשבון האדם ושכלו ליאה הוא מהשיג אמתת ערך העבודה האלהית וחובת ההרגשה הלבית אלי' ברב עז ותעצומות. ע"כ אותן שנגשו אל ד' לטהר לבבם בעבודה תמה, בהשלמת המדמה והציור, המה הם הקרובים אל ד', ותפילותיהם ראויות להתקבל ביותר. כי טבע הנפש ינהלם שלא להרחיב גבול הנמנע, ובהשקפה פנימית ידעו כי אדון כל המעשים ב"ה הוא כל יכול ולא יפלא ממנו כל דבר, ע"כ יתרחיש להו ניסא ותפילותיהם מתקבלות. כי כפי ערך מרבית האמונה וקדושת הציור של טהרת הלב, שרק הטבע הקדוש של הנפש קולע אל האמת בהשקפתו הטבעית הפנימית, ולא החשבון ההגיוני. שאם הוא משובח בענינים מוגבלים, קצר הוא מראות גאות ד' ודרכי טובו ויכולתו הבלתי בעיית. ע"כ תנויי, שהיא הרחבת השכל לבדו, עם כל שלימותו לא יועיל לקבלת התפילה והעשות ניסים. מפני שעם השכל תבא ג"כ הערבובייה של מושגי הגבלת היכולת וציורי הנמנעות, שעם המדמה אינם כלל. ואמנם באלו הנשגבות, דוקא המדמה שהוא נובע מטבע הנפש השלימה ינהל אל האמת במציאות האמיתית. ע"כ רק קמאי, שהגבירו שלמותם הציורית מאד, והעבירו שלימות המדמה על שלטון השכל הקר, רק המה הכירו את האמת, ונעשו קרובים לשם ד'. אותן דמסרי נפשיהו אקדושת ד', מסירת הנפש לא בחשבון קר ודרכי הגיון מוגבלים באו לעבודה, כ"א אחרי טהרת המדמה מכל שיבוש כוזב, ואחוי השלמת השכל כפי היכולת, הגבירו את שלימות הציורים הקדושים, וטהרו וקדשו את לבבם, עד שרוב עסקם הי' רק מושגי המשרים והצדק האלהי, והניחו לקדושת הנפש לפעול כטבעה. ובלא שאלת פי החשבון קנאו לד', כהא רר"א בר אהבה שלא הי' יכול להתאפק ולהמתין עד מוצא השכל ההגיוני, במקום שבא למראה עיניו פריעת הסדר המוסרי, שהוא יסוד קדושתן של ישראל, וזהו אות על שלימותן הציורית. אצלו אין דבר נמנע מיכולת השם ית' ותפילותו מוכנת להעשות כפי אמתת אמונת לבבו. וניסים יוכלו להעשות על ידו מפני שאין לו מונע של טבע הנמנעות, שהשכל האנושי מפקפק בהם את לבב האדם. ובהעשות התפילה ומשאלות החסידים תתמלאנה, כאשר נראו עין בעין, אז התבררה לנו כי לא השכל הסכים בזה לאמת, כ"א הטבע הנפשי בההכרה הפנימית, שבא מעומק קדושת הנפש, שנשגב גם מהכח השכלי. ואמר, בקרעו בקנאתו לד' הכרבלתא, שחשב שאשת ישראל פרצה גדרות המוסר, מתון מתון ד' מאה זוזי שויא. כאומר הנה הזדמן איזה מכשול מהשלטת כח המדמה אפילו בהשלמתו וטהרתו על הכח השכלי המלא חשבונות קרות. אבל היתרון שהי' במתינות, הוא מוגבל, ונערך רק ד' מאה זוזי שויין. אבל המגרעות הבאות לרגלי קרירות הלב, וחיפוש חשבון בשכל אנושי לכל דבר שהוא טוב נשגב, אינו נערך כלל באומד, כי גדול הוא מאד. ולעומת זה המעלות והיתרונות הבאות מהעבודה התמה, והמוסריות הנעלה מהשלטת הציורים הקדושים בלב בכל עוזם, לא נתנה להספר במספר, "ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים".

.14

רב גידל הוה רגיל דהוה אזיל ויתיב בשערי טבילה וא"ל הכי טבולו והכי טבולו. א"ל רבנן, לא מסתפי מר מיצה"ר, א"ל דמיין באפאי כי קאקי חיורי. יש הבדל בין ההנהגה המוסרית הראויה לאיש ישר בינוני, אשר אמנם כבש דרכיו בהסכמתו ללכת בדרך הטוב והישר, אבל לא התרומם עדיין בשכלו וקדש טבעו להשתמש בכל כח, רק כפי צד השכלי שבו. כ"א את הדברים שהם גורמים להדרכה טובה אותם יבחר להתקרב להם, והדברים שיוכלו לעורר נפשו לצאת מהשורה הישרה מהם יברח. [לבין] האיש הגדול מאד, אשר התרומם להעלות חושיו וכח ציורו למעלה שכלית, הוא ימצא בכל ענין רק את הצד המחוכם שבו. החושים אינם משמשים אצלו בשביל הנאת ההרגשה, כ"א בשביל הידיעה השכלית הבאה מהם. וכבר כ' גם מפילוסופי האומות, שהחכם ישתף באכילתו דעת משפט הטעמים, והידיעה לצייר אמתת תכונת הטעם, שהיא הנאה שכלית, היא עקרית אצלו, יותר ויותר באין ערוך מהרגשת הנאת האכילה. והנה לפעמים יצטרך האדם כדי להדריך עצמו בהדרכה מוסרית, לגרע עיניו מכל הרגשת יופי של החושים, בפרט במקום שיוכל לעורר רוחות פורצות גדרות התורה והמוסר. ולפעמים מרוב הרחיקו ללכת בדרך הפרישות, יאבד ממנו חוש הכרת ערך היופי. אמנם הגבור וחסיד עליון אשר גבר בשלימות, אינו צריך לאבד מנפשו שום הרגשה טבעית. הוא יכיר את ערך היופי לפי תכונתו ושימושו במציאות, ושולט גמור הוא להגביל ערכו רק למשפט החכמה והשלימות. ע"כ רמז, כי דמיין באפי כי קאקי חיורא. הרואה אווז בחלום יצפה לחכמה. הנה האווז היתה סימן למושג החכמה, כאומר שהיופי שנכלל בחיוור, לא יוגבל אצלי כ"א כפי ערכו מצד החכמה לא לפי ערכו מצד החושים ורגשי חמדת יצר לב האדם. וזאת היא מעלת השלימות העליונה, שהיא ברכת ד' על מי ששם כל מעייניו לחזות בנועם ד' ולבקר בהיכלו.

54

א"ל ר' לא מסתפי מר מעינא בישא, אמר להו אנא מזרעו דיוסף קא אתינא דלא שלטא ביי עינא בישא כו', א"ת עלי עין אלא עולי עין. ר"י ברח"א כו' מה דגים שבים מים מכסין עליהן ואין ע"ה שולטת בהן כו'. העין הרעה בפרט היא אחת מהכוחות שמקבלות נפש אחת מזולתה ע"י קשר העלם שביניהם. מפני שהנפשות עומדות הכן להיות נפעלות מזולתן, ע"כ הננו רואים ש"הולך את חכמים יחכם", ואת צדיקים ילך בעקבותיהם, והמתחבר לרשעים יהי כמותן, מפני שטבע הנפש הוא להתפעל מזולתה מהנפשות. אמנם מי שהתגבר ושם נפשו חזקה לבל תטה בשום אופן מהדרך הנכונה, גם אם יתעמלו זולתו הרבה לשפוך עליו פעולותיהם, הוא קנה עז בנפשו שתהי' חזקה ולא תהי' מוכנה להתפעלות מזולתה ע"כ אין עין הרע שולטת בה. ויש בזה שני ענינים, האחד הוא שהנפש המתרוממת למעלה מערך הדברים והסיבות שיוכלו להפעילה הדברים שחוץ לה, מפני היותה יודעת כי גדול ערכה במגמתה לעלות תמיד אל השלימות, ע"כ לא תחול עלי' פעולה של זולתה מפני שהיא מתיחדת וחזקה בשלימותה. והשני, מפני היותה משימה כל תכליתה בשלימותה הפנימית שהיא עלומה מזולתה מהנפשות, ממילא אין יחש וקשר פנימי אל נפשות זולתה לפעול עליה לרעה. ע"כ על הצד הראשון אמר "עולי עין", שהם נעלים מהעין, גבוהים ממדה זו שיתפעלו מזולתן. ועל הצד השני אמר "וידגו", שהם מכוסין מהעין, ואין לעין זולתם עמהם יחש אמיתי מפני היותם מתיחדים בפנימיות שלימותן. וע"ז סיים, ואבע"א עין שלא רצתה להנות ממה שאינה שלה, אין עין הרע שולטת בו. שיוסף הקנה לנפשו שגם בניו אחריו זכו בסגולה זו ממנו בזכותו, בהיותו מגביר כח נפשו הפנימית שלא יתפעל מאומה מכל השתדלות הרשעה להעבירו מדרך השלימות והצדק, מפני היותו מכיר שלימות עצמו בהיותו מתגבר על הבהמיות. ע"כ לא תוכל נפש זולתו לפעול עליו לרעה, כי מה שפועלת נפש הזולת עליו לטובה, הוא מפני בחירתו בעצמו בדרך טובים.

אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע, כתיב בתורתך "אשר לא ישא פנים" והלא אתה נושא פנים לישראל, א"ל ולא אשא פנים לישראל, שכתבתי להם ואכלת ושבעת וברכת, והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה. יסוד מדת המשפט בעולם איננה נקמה חלילה, כ"א הדרך להדריך אל השלימות שהיא התכלית הנשגבה. ומה בצע בויתור על הדין, הלא אותו החסרון שהדין משלים את הכלו או את הפרט, הוא ישאר בויתור העונש. א"כ אין זה טובה כ"א רעה וחלילה להמטיב העליון ית' מעשות זאת, ע"כ נשיאת פנים נמנעת בכל דין, שהרי ישאר העול שהוא חסרון כולל גם פרטי. ובמדת דין העליון כי תשאר הנטי, הרעה שגרמה כל חטא, אם לא תהי' מתוקנת כראוי ע"פ מדתו. וע"כ אפי' יהי' האדם כליל חמודות, לא יוכלו כל מעלותיו להכריע אפי' לותר משגה קל. כי השלימות התכליתית מוכרחת לבא ע"פ גזירת טובו של אדון כל המעשים, וכל מונע מהטוב העליון יוסר בהכרח. והנה אם יהי' ויתור במשפט העליון תתקלקל השורה, כי לא יחוש האדם בנפשו עוד, שהוא צריך לתמם ררכיו ולעלות במעלות השלימות, כי רואה הוא שיש כאן ויתור [גם] וחסרון. אמנם לפעמים תוכל מדה כללית טובה להקל הרבה מאד את מדת המשפט, מפני שמי שקנה חמדה בו בנפשו יבא אל השלימות גם אם ירגיש שיש כאן עליו חסד עליון יותר מהראוי לו. והוא מי שהקנה לנפשו מדת הכרת טובה באמת, והשכיל שראש פסגת המוסריות הוא שישתמש בה נגד השם ית', שאין קץ לטובתו על בריותיו וכל אשר תגדל עליו מדת הטובה תגדל הרגשתו בהכרת טובה, ויכיר ג"כ כי מה נוכל לגמול חסד עם אדונינו כ"א בהיותנו משתדלים להשלים את עצמינו וזולתינו, שאנו עושים בזה רצונו, במה שאנו משלימים את בריותיו וגורמים שישמח במעשיו. איש אשר הכיר לאמתתה מדת הכרת טובה אל השי"ת ומתנהג על פיה במעשיו, כאשר ירגיש בנפשו שלא כחטאיו גמל ד' עליו, לא תביאהו הנהגה זו לבל יקפיד עוד להדריך עצמו בדרך הטובה, כ"א עוד יוסיף אומץ בדרך הישרה, באשר נוספה סבה חדשה והכרת טובת האדון ית'. ע"כ לאיש כזה יקל הרבה מדת המשפט, וכך היא המדה הראויה התכליתית. ע"כ באמרם איך ישא פנים לישראל, בהיות כמה דרכים מיוחדים במשפט העליון שהם קלים לישראל מאצל אוה"ע. אמר שכך יאתה להם בהיותם מחזיקים ומוטבעים במדת הכרת טובה לשמו ית', עד שאפי' למה שלא הצרכתי לברך, לא יוכלו לעבור על רגשת נפשם, ויברכו גם על כזית ועל כביצה. להם נשיאת הפנים, והקלת העונש, והרבות שפע החסד יותר ממדת המעשים, טובה היא וגורמת תוספת שלימות, כדי לשלם כפי היכולת חק הכרת הטובה המוטבעת בגוי קדוש. ויש עוד הערה בזה, שבהעברת פשע והוספת חסד יותר על המדה, ימצאו שני כוחות מתנגדים בנפש המקבל, שפעולת האחד תהי' לטובה והשני לרעה. ומי שנפשו עדינה והרגש הכרת הטובה מוטבע בטבעו הנכון, תגבר עליו ההרגשה הטובה להדריכהו להיטיב, מפני שהיא חזקה עליו יותר. ומי שנפשו לא מטהרה, תגבר עליו המדה הפחותה המשובבת את דעתו ומביאתו לבאר שחת. כי מצד אחד המרגש שגם בהיותו סר מדרך הטובה, לא נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה ושעתו משחקת לו, יבעט ויאמר בדעתו, אכן מצאתי און לי ומה יתרון הצדקה ועבודה. אבל מי שהרגשת מדות טובות חזקות בנפשו, הוא יעורר רוחו לאמר הנה הנני חבול מחסדי השם ית' ע"כ עלי להחלץ חושים להתגבר בטוב וחסד וצדק. והנה אם נבקש בחינה במקום התנגדות שתי רוחות כמו אלה [אשר] תתגבר למען דעת אם ראוי איש כזה לשפע חסד עליון, נדע מהנהגתו, אם יקבל טובת ד' בצמצום ועוד החסרון רב לפניו, שמצבו יעורר בקרבו ע"פ טבע לב האדם שתי הרגשות, האחת אמיתית ונכונה והאחת שקרנית ומעוותה. מצד הטוב שהשיגה ידו יתעורר בטבע להודות לד' חסדו, אבל ההרגשה ברב חסרונו יכבה זה ההרגש ובלב תתגב תלונה חרישית. ע"כ אם תכונת הנפש

טובה וכשרה, ויכיר ערך יחש הבורא ית' עם נבראיו כראוי, ודאי תתגבר עליו המדה הטובה של הכרת טובה בעד הטוב המושג, מבלי להרגיש על אשר עוד יחסר לו, כי ידע שכל פעל ד' לטובה. ומאיש כזה בטוחים אנחנו שבהתנגד אצלו ב' הכוחות, כח הכרת הטובה מעבר מזה על שפע החסד של ד' עליו יותר מהמדה, וכח הסועד להטות הלב לבלי הבט אל יושר ומשפט מפני העברת המשפט שרואה בנפשו, עליו תתגבר התכונה האמיתית של הכרת הטובה. ע"כ בהיות האדם אוכל לשבע ולא ידע מחסור, אין בו כ"א הרגשה טבעית אחת, בהיותו ישר, רק הודאה ושבח על אשר עשה ד' עמו טוב וישיבועהו. אמנם בהיותו מוצא כדי ספקו בצמצום גדול, והוא עודנו רעב, ועכ"ז יודה לד' חסדו על מעט המושג, ותכבה הרגשת התלונה מפני עוצם ההרגשה הטובה של הכרת טובה, איש כזה ראוי להתנהג עמו בשפע חסד ורב טוב יותר ממדתו, ומשתי הרוחות המתנגדות הבאות, ע"ז יברר את הטובה. ע"כ ראויים ישראל להיות נושא ד' פניו להם, בהיותם מברכים גם על כזית ועל כביצה, אף כי עוד לא מצאה ידם לשבע די שבעם.

.6f

מנין שברהמ"ז לאחריה מן התורה כו' מנין לברכת התורה לפני' מן התורה, שנאמר כי שם ד' אקרא הבו גודל לאלהינו. במזון יש שתי טובות שאנו מקבלים מהשם ית', טובת הנאת האכילה לשעתה, שראוי להודות ע"ז אף אם לא ימשך מזה תכלית המשכת החיים, והטובה העיקרית היא טובת המשכת החיים שבא מן המזון. בתורה נמצא ג"כ ב' טובות, טובת התלמוד בהביאו לידי מעשה, כי ידע לפלס דרכו ע"פ התורה. וטובת הלימוד עצמו, בהיותו מתעלה לקדושת עסק תוה"ק שהיא תורת חיים מאור פני מלך חיים. והנה מן התורה ראוי לברך על ההנאה העקרית וההנאה הטפילה ראויה להתרחב מדרבנן, כדי שתשלם ג"כ הכרתינו להבחין בין ההטבה העקרית להנמוכה ממנה. ע"כ בברהמ"ז, שהטובה העקרית היא המשך החיים שבא מכחה והיא באה לאחר האכילה ע"י פעולת העיכול, ע"כ ברכת המזון לאחריה מן התורה. אבל בתורה הקדושה הנעלה, [של] שעצם התורה היא באמת נעלה על כל מעשים, שהעוסק בתורה לשמה מגדלתו ומרוממתו על כל המעשים. ושלמות האדם, בהשגת האמתיות שבתורה אף בזה שאין בו מעשה, גדול ורם מאד יותר מההכשר שבא להמעשים מת"ת. ע"כ אף שהמעשים יתוקנו ע"י התורה רק אחר הלימוד, שכבר עלתה בידו הידיעה, עכ"ז ברכת התורה דוקא לפני' היא מה"ת, למען דעת שרוממות ערך התורה היא עצם הררישה בה, והלימוד עצמו בתורת ד' הוא חיינו ואורך ימינו. וזה אנו משיגים תיכף בהתחלתינו ללמוד. ע"כ אמר הכתוב "כי שם ד' אקרא", שאנו צריכים להכיר רוממות התורה מצד שהיא שם ד', ובה נדע שמו הגדול ובאורה לנו אור, שהוא דבר נעלה מכל המעשים, וכל חפצים לא ישוו בה כדברי הירושלמי בריש פאה, אפי' כל התורה כולה אינה שוה לד"א מן התורה. (וכדרשת הבבלי בעירובין) חפצך אלו אבנים טובות ומרגליות, חפצים אלו מצות ומע"ט, חפצי וחפצך לא ישוו בה.

.N

מנין שאין היחיד אומר קדושה. תוכן הקדושה היא שיתרומם ע"ז האדם אל רוממות השלימות, לשום כל מגמתו לא צרכי עצמו כ"א כבודו ית' של אדון כל העולמים וקדושתו. והנה כל זמן שיחשוב האדם רק להשלים את עצמו, אפי' בשלימות רוחנית, אין זה בכלל קדושה. כי הקדושה היא ההתרוממות אל הטוב והישר מצד עצמו כמו שהשכל גוזר, ולשלימות עצמו התשוקה נמשכת ג"כ מצד אהבת עצמו, שאין צריך

עמה שכל כ"א רגש טבעי נטוע בכל חי. אמנם הקדושה האמיתית, שלזה צריך שישים האדם כל מעיניו, הוא השלמת רצון קונו, [ועושה] זה יהי מעושי רצונו של מקום בשלימות. עיקר העבודה הרוממה הוא להשלים את הכלל ולזכותו, ולהיטיב לו בכל הפרטים. ומי ששם העבודה הזאת נר לרגליו כל ימיו הוא באמת מתעלה לקדושה, כי אין מגמתו אהבת עצמו. ע"כ אין היחיד אומר קדושה, כי היחיד אלולי שיש נושא לזכותו להתרומם למעלת הקדושה ע"י הרבים, שבידו להיטיב להם ולזכותם, א"א שיתעלה לקדושה. ע"כ אין דבר שבקדושה פחות מעשרה, שהוא התחלת ציור הרבים והכלל. וביותר יש בזה הכרה לקדושתו ית', כי ידיעת הקדושה ליחשה לשמו ית' היא שהוא מובדל ומופרש, והכונה שלם בתכלית השלימות. ע"כ אין לו יחש לנבראים, כי בהיותם אפשרי המציאות לא ישוו כלל אל ערך מחויב המציאות יתעלה. וכיון שלא יצוייר בחוקו חסרון איך תצוייר העבודה לו, ואם תצדק מה תפעל לוי, ע"כ רוממות העבודה הוא רק בשימת לב להרים מעלת יצוריו. וכאשר יבין האדם את האמת המורס הזה, ישים כל מעייניו לכבוד שמו, לרומם את קרן הכלל, להשלים רצון היוצר שרוצה בשלימותם, ונתן כח לטובים ולישרים בלבותם להוציא את שלימות היצור מן הכח אל הפועל. ע"כ א"א שתתגלה קדושתו ית' באמת ביחש לעבודת ד' כ"א ברבים, שהתחלתם בכללות הוא מספר העשרה. ולא לחנם נלמד הדבר ממקום הרשע של "עד מתי לעדה הרעה הזאת". כי מן הרשע נשכיל אל הצדק. כי אם הי' תכלית הרשע רק להרע לעצמו, לא היתה מדת הדין מדקדקת כ"כ עם חוטא חומס נפשו. אבל באמת, האדם נברא להיות פועל על הכלל ונפעל ממנו. א"כ עיקר רעת הרשע הוא ג"כ מפני הרעה שגורם אל הכלל כולו. "להפרע מן הרשעים שמאבדים את העולם שנברא בעשרה מאמרות". ע"כ היתה הקפידה גדולה במהרסי הכלל עד מתי לעדה הרעה הזאת. ומהם למדנו שמקור הטוב והצדק ג"כ במרומי מעלתו רק באוצר הכלל ינות, ו"אלקים נצב בעדת אל".

.כא

א"ל בני פתח פיך ויאירו דבריך, שאין ד"ת מקבלין טומאה שנאמר "הלא כה דברי כאש נאום ד' וגו', מה אש אינו מקבל טומאה כך אין ד"ת מקבלין טומאה. המושכלות המוסריות כשהם יוצאים ממקור רגשי לב האדם, אינם ראויים להיות מוציאים לאור את נגה הצדק והיושר, כ"א כשיעייין בהם חכם לב, בשעה שאין בגופו נטי' מזגית לתכונות הגוף השפלות. אבל בהיותו בטבע גופו נוטה אל איזה קצה, אז יולדו בקרבו מושגים ג"כ בלתי טהורים ומשגים. אמנם כ"ז אפשרי הוא רק בחכמת אנוש, שכל אדם יחזה בה רק כתכונתו, ומקורה אינו כ"א מושגי לבב האדם. אבל תורת ד' הטהורה, היא כ"כ נעלה וכ"כ נשגבה, עד שכל המתילד ע"פ דרכיה יהי רק אמת וצדק. גם אם לא יהי האדם מוכשר לזה מצד גופו, כי לעולם כח התורה יהי פועל על הגוף [והמזג], לא מתפעל ממנו. ע"כ אין ד"ת מקבלים טומאה, וכה דברי כאש, שפועל על החומרים, לא מתפעל מהם. גם יש מקום מיחוש להגדיל הכוחות הנפשיות בשעה שהתכונות נתקלקלו ונטו לעניינים החומרים יותר מדאי, פן בהגדל הכוחות יתגדלו הכוחות הרעים ג"כ. אמנם בד"ת אין חשש, כי האש היא לצרף ולטהר, והתכונות הטובות היא מחזקת ומצרפת, והרעות מבערת. ע"כ תהי' תכונות הגוף איזה שתהי', לעולם תהי' תורת אלהים עמו. כאמור "פתח דבריך יאיר מבין פתים", כי הפתאים הנפתים אחרי תכונות הרעות הגופניות יותר מראי, ילמדו לקח ויפיקו תבונות.

.כב

שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים, שמור עצמך שלא תחטא, ואם תחטא הביא קרבן לפני. יסוד השמירה מחטא הוא בתיקון התכונות הטבעיות, בזיכוך המדות לטובה. כי מי שמדותיו זכות בנקל יזכה כל מעשיו הפרטיים. והרגל, באשר היא מיוחדת לתנועה, ועיקר הטבע היא התנועה. כד' חוה"לי רוב הטבעים עם התנועה. ע"כ אמר "שמור רגליך" לתקן תכונותיך הטבעיות. אז לא יהי' בך חטא בקבע, כ"א במקרה ושגגה, שזה א"א בחק האדם, אז כשתחטא במקרה תביא קרבן לפני. אבל כ"ז שהתכונות נשחתות והוא נוטה אל החטא בטבעו, הוא רחוק מדרך התשובה והתיקון ולא יועילחו קרבן.

.דנ

וקרוב לשמע, אמר רבא הוי קרוב לשמע דברי חכמים, שאם חוטאים מביאין קרבן ועושים תשובה. החכמים הם אותן שתקנו מדותיהם הטבעיות, וכיון שהם הולכים במעשיהם בכלל בדרך הטוב והישר, הם קרובים לשמע דברי חכמים, שהם דברי יושר ומתקבלים על לב טהור. אבל מי שטבעותיו נלוזות, הוא לא יוכל לשמע דברי חכמים ולא יבין לשכל מליהם. ואם חוטאים במקרה, אין החטא טבוע בעצם טבעם כ"א ע"פ איזה התעוררות רעה מחוץ, ע"כ תיכף כששבה נפשם למנוחה מתקנים את חטאם. ונגד הכח הרוחני שבפועל נחסר מנפשם ע"י החטא, מביאים קרבן. ונגד מה שנמשכו ברוח שטות לחטא, שלא כפי עצמות תכונתם הקבוע, עושים תשובה.

.דנ

ואל תהי ככסילים. שהם טבועים בטבעם ברעות התכונות, והחטא אינו בהם מקרי כ"א תולדה מטבעם השואף לרע. ואינם שמים לב בסכלותם לתקן מקור החטא, דהיינו תכונותיהם הרעות, ע"י תלמוד תורה ומוסר בינה, בלכת אל החכמים להתחכם. והם מביאים קרבן, שהוא אמנם ראוי לתקן חטא מקרי, או בעשיית תשובה שלמה, שעוקר טבעו הקבוע לרע, ונשאר רק המקרה של החטא כיון שכבר נתקן כללו ומקורו. ובהיותם מביאים קרבן על המקרה של החטא, ואינם עושין תשובה לתקן את המקור של הקביעות ומקום הרשע, זאת היא מדת הכסילים.

.הנ

כי אינם יודעים לעשות רע, א"ה צדיקים נינהו. אלא אל תהי ככסילים שחוטאין ומביאין קרבן ואינם יודעים אם על טובה הם מביאים או על רעה הם מביאים. אמר הקב"ה בין טוב לרע אין מבחינים, קרבן מביאין לפני. מי שתקן מרותיו בטבע ונעשו תכונותיו ישרות, הוא יכיר בהכרה פנימית את גנות הרע ויקרת הטוב, וימשך אחרי דרכי התורה באהבה ונדיבת נפש. א"כ המדה התכליתית בקרבן הוא שיהי' מקרה החטא אפשרי רק במקרה. א"כ צריך שיבא האדם לתכונה כזאת, שידע בהכרה פנימית שהאסור הוא רע ומגונה, וע"ז הוא מביא קרבן. אמנם הכסילים, שאינם מכירים בהכרה פנימית מהו רעה ומהו טובה, וכ"כ הם רחוקים מטבע הטוב והישר עד שיוכלו לצייר בעצמם כי האסור הוא טוב. אלא שהם כפופים לזה רק

מצד גזירת התורה, א"כ מדותיהם הקבועות מיוסדות על אדני החטא. ע"כ אמר הקב"ה בין טוב לרע אין מבחינים, ואינם משערים בהכרה פנימית על מה הקרבן בא, על הטובה או על הרעה, שאצלם יוכל להצטייר שהחטא והתאוה הוא טוב. א"כ מה בצע בקרבנם, ואינם משיגים ממנו התכלית המכוון. ובזה יבא מאמר כי אינם יודעים לעשות רע כפשוטו. כי המעולה מי שזיכך טבעיו כראוי, זהו שלימותו, שיוכל להשתמש כראוי גם בכוחות הרעים, ככעס וגאווה וקנאה וכיו"ב. אמנם מי שהוא נאסר בידי יצרו, ומדותיו רעות ולא זזה תכונתו הרעה ממקומה כלל. הוא אם יוכל לפעמים ע"י טורח רב לעשות דבר טוב מצד גזירת התורה ויראת העונש, אבל לעשות עם הכוחות הרעים דברים טובים, זה אינו יורע כלל. ובאמת כ"ז שלא יוכל האדם להשתמש גם בכוחות הרעים לטובה, איננו מתוקן בטבעו והחטא יהי' בו טבעי לא מקרי ולא בא עדיין ע"ד תכלית הקרבן. ע"ז אמר כי אינם יודעים לעשות רע, כי אינם מכירים הכרה שלימה בפנימיות ההדרכה השלימה, ע"כ יפלו ויכשלו. כי האדם מוכרח להשתמש בכוחותיו הרעים ג"כ, כמו כוחות התאוה והחמדה, הרגז וכאלה. אמנם זאת היא תורת אדם המעלה, שיהי' לבו ברשותו לעשות מכל אלה דרך ישרה ומשלמת.

.14

שמור נקביך בשעה שאתה עומד בתפילה לפני, היא כוללת אזהרה זו ג"כ הערה, ללכת בדרך הישרה ע"י עצת חכמה. שלא יאמר האדם בהיותו מגיע למעלות גדולות בדרכי השלימות, בתורה וחכמה וטהרת הלב ומעשים גדולים, שעוד אין עליו החובה כ"כ לדקדק במעשים הקטנים שאנו מוצאים במצות ודקדוקיהם, ומדות והדרכתם הפרטיות ביותר, כי לא כן הוא, כי גם חסרון שפל וקטן יפסיד לפעמים חלקה טובה עליונה. ע"כ גם הפעולות היותר שפלות, חייב לדקדק גם החכם הגדול שבגדולים, להיותן כולם ע"פ התורה והמצוה, ולא יבוז לקטנות. כי כל המקדש עצמו מלמטה מקדשים אותו מלמעלה. וכל שיזדכך מעשיו ודרכיו ביותר, תופיע עליו עצת ד' להאיר שכלו ולרומם רוחו.

.15

למה מנה הכתוב תכשיטין שבפנים עם תכשיטין שבחוץ לומר לך כל המסתכל כו'. אל יאמר האדם שהוא נושא עין רק על הנשגב שיש בהדר הטבע של אשת חן. כי רגשות לב האדם אין בהם חיץ וגבול, ומרגש התפלאות על הדרת הטבע, יחדור בקרבו רגש תאוה בזויה. ע"כ ערכם ג"כ שוה, שזה מביא לזה.

.16

אלא באשתו ולק"ש. קבלת עול מלכות שמים תכון באדם רק כשירגיל להשתמש בשכלו, אז יכיר את הטוב האמיתי. אמנם בהשתמשו תמיד בחושי ונוטה אחרי חמדתם, אפילו בשל היתר, לא ירומם רוחו למעלת השלימות. ע"כ עכ"פ בעת המיוחדת לקבל עול מלכות שמים עליו, חובה שירחיק עצמו מכל דבר המביאו להקשר יותר בהנאות המורגשות, כדי שיצוייר יפה בנפשו ערך שלימות המטרה הזאת השכלית של קבלת עומ"ש. ומזה יבא הדין לכל דבר שבקדושה וכל לימוד, שהם פארות וענפים להזכרת שם שמים וקבלת עול מלכותו, שהם כולם עצות מרחוק אחוזות בשכל אלהי. חובת האדם להכין בעסקו בהם

את רוחו, שלא תשלט בו מחשבה חומרית שיכולה להתגבר על הדרת שלימותו. ויועיל איסו זה גם לזכרון להאדם, שידע את מגמת התורה ותכליתה, לרומם את נפש האדם מקישורה בהנאות החושים השפלים אל הנאות נעלות, אשר המה מושרשות בשכל וצדק ומשרים, שתוכנם הוא אהבת ד' ית' והדבקות בדרכיו העליונים.

.64

שוק באשה ערוה, קול באשה ערוה, שער באשה ערוה. טהות הרעיונות צריכה להשמר מכל דבר הגורם הסתערות החושים לעורר רוח בלתי נכון. ובכללם המה שלש סיבות מעוררות, שראוי לכל לב טהור להתרחק מהם, למען ישמר תומתו וטהרתו מיחש בלתי מורגל בין המינים. מהרגשה שיש בה ערבות חושי אפילו באופן רוחני והדר טבעי חיזוני, כי (המשכלה) קרובה ללבו של אדם האנושה, מהשקפה על עניין מיוחד שבו יצטיין הבדל המינים אפי' מצד ההנהגה הנימוסית, ביחש הגוף. ונגד אלה ג' הכללים, שתחתיהם פרטים רבים נמצאים, שעמהם משמרת טהרה לשומר דרכיו ביראת אלקים. שוק, נגד חסרון היפך המורגל. קול, נגד ערבות חושי, כדבריהם ז"ל מפני מה קולה של אשה ערב משל איש, אף שלא נוסד על יסוד הרגשה גסה מ"מ מביאה מכשול. שער, נגד תכונת הבדל נימוסי כדבריהם ז"ל למגדלת שער כללית, מכל אלה אשרי שומר נפשו נוצר דרכו.

.7

התולה תפילו יתלו לו חיו. דורשי רשומות אמרו והיו חייך תלואים לך מנגד זה התולה תפילו. החיים הם נמצאים בהרגשה טבעית המתפשטת בכל הגוף, ושרשה בידיעה שכלית. והנה כל זמן שהאדם בריא ושלם, החיים נמצאים בו לא בשכל לבדו כ"א אחוזים בקשר טבעי במציאותו העצמית, ואינו צריך לחפשם ולהסתפק בהם, עד שמצד הטבע אינינו מצייר יפה העדר החיים, וכ"ז בא מפני שהדבר מבונה על בסיס חזק טבעי. אמנם אם האדם חולה במחלת נפש עזה או מחלת גוף קשה, יאבד קשר החיים את ערכו הטבעי. ואע"פ שימצא בהרגשה פרטית וידיעה השכלית, עכ"ז אין לו עוד אותו החוזק והעז, ולא יאמין בחייו. וזהו שחיי תלויים לו מנגד, אינינו מרגישם בכל עוזם ותקפם בפנימיות הכרתו וטבעו, כ"א צריך שיודעו לו מהשכל וההכרה, וזאת היא מעלה חלשה בחיים, כחיי הגוף כן חיי הנפש. האיש הישראלי צריך שיקנה לעצמו שלימות זו, שיהיו עקרי התורה ושרשי האמונה, כ"כ קבועים ומושרשים בנפשו, עד שיעמדו בתוכו עמידה טבעית, ולא יהי צריך לחפש דרכים ואופני הכרות לדעת באשר הוא יהודי. כי הדבר הטבעי אינינו מוטל בספק ואינו טעוז חיפוש ובירור. וזהו כשימצאו שרשי התורה מעמד טבעי בגופו ונפשו, ע"י שמירת המצות ואהבת אמת לכלל עם ד', שבוה יקנה בטבע אהבת שם ד' אלהי ישראל. ע"כ התפילין, שהם עז לישראל, מורים שהמחשבה וההרגש המיוחד לשרשי התורה יעשו בתוכו להרגשה ומחשבה טבעית. וכהמח הטבעי כן תפילה של ראש ותוכנה. וכההרגשה הלבית הטבעית, כן תפילין של יד וענינה יהיו מוטבעים בעצמותו. וע"ז יורה הנחתם בדרך קבע וגם שמירתם בכבוד, שאם יחלצם ויניחם, יהיו ג"כ קבועים, מורים על חזקם בבסיס קבוע, כאיתן הטבע. התלי, אמנם תורה על מעמד בלתי כולל טבעי, כ"א מציאת יחש כ"ד ואיזה רתוק המחברו לכלל ישראל ולשם ד' אלהי ישראל. הוא דומה בחיי נפשו, כמי שחיי תלואים לו מנגד בחיי גופו, מפני שניטל היסוד הטבעי מהחיים. ע"כ דורשי רשומות,

המכירים מרושם של חיי הגוף השקפה נאמנה על החיים האמתים של הנפש, דרשו כן במחקרם האמיתי.

.kj

דאר"י כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה, שנאמר בבלה יובאו ושם יהיו עד יום פקדי אותם. יסוד תמימות העבודה והחסידות האמיתית הוא, שהשלימות הפרטית ותשוקתו אלי' לא תתפש מקום כלל לעומת חשקו בשלימות הכלל. ואיש כזה שקנה לו השלימות הזו ביושר שכלו וטבעו, הוא החסיד האמיתי ההולך בעצת השכל ולא ע"פ הרגש של אהבת עצמו. והנה רוממות המעלה הזאת היא נפלאה. מצאנוה באדון הנביאים, שאמרי "ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת". אמנם כל הצדיקים יעלו במעלה זו לפי ערכם, עד שיש שאם שלימות הכלל עקרית וחשובה לו מ"מ א"א שתהי' בטלה לגמרי אצלו חשק השלמתו הפרטית לערכה. והנה א"י ודאי מוסיפה שלימות, ו"העם היושב בה נשוא עון", ואוירה מחכים. אמנם ר"י שעליו אמר שמואלאין זה ילוד אשה, לא הי' שלימותו הפרטי נחשב בעיניו כלל נגד שלימות הכלל. ע"כ ראה בא"י רק מעיין ישועה להשלמת הכלל. ע"כ אמר שראוי שכל יחיד לא ירשה לעצמו להנות לאור שלימותה, כ"ז שלא הגיע הזמן שיוכל הכלל ליהנות ממנה. וע"ז צריך ודאי פקידה שמימית, ע"פ נס או ע"פ טבע. אבל איך שיהי' צריכות הסבות שיזדמנו באופן שיוכל הכלל להתנחל בא"י וליהנות מטובה הגשמי והרוחני, שקשורים זה בזה. והי' נראה לו, כי בכבוש כל יחיד את תשוקתו הפרטית, למען מצא השעה שתבא ישועה כללית, מזה תצמח ישועת הכלל מצד ההשגחה. כי התפילה וההשתפכות של כל הנפשות לפני להשיבנו לארץ קדשינו, תהי' עי"ז קבועה רק לתכלית הכללי, ותתקבל יותר, כי הוא הדבר התכליתי. גם אם יהי' רצון ד' שתהי' הפקידה טבעית, ודאי צריך לזה רצון הכלל החזק והשתדלותם ברחמי שמים, אחרי הזדמנות הסיבות הראויות, ואחרי תמכם אשורם בדרך ד', באופן שתהי' זכות התשובה מסייעתם. הנה כ"ז שלא יוכל כל יחיד להשפיע חשקו הרוחני וגעגועיו העזים לארץ אשר עיניו ולבינו שם, יתאגד יותר הכח הכללי, ותהי' סבה מוכנת לרבות תכנית כללי בזה. וכל רבר שיוכל לגרום איזה גרעון רחוק בחק הכלל, לפי מעלת חסידותו של ר"י לא היו עניני היחיד אפילו היותר שלמים ונעלים שוקלים אצלו מאומה. אמנם הדרכה כזאת אינה נאותה כ"א לשלם שכמותו. אבל כל צדיקי הדורות, שעם כל צדקתם מ"מ השלימות הפרטי תופס מקום אף שהוא במעלה עליונה, להיות דבק בד' וללכת בדרכיו ולהשכיל באמתו, אי אפשר כלל לעצור חשקם האמיץ להאור באור ד' ע"י נחלת ד', שתשיב נפשם הנהלאה בשביל חשבון רחוק. והם כיון שמעשיהם ג"כ למטרה רוממה ורצויה, כי היחיד הנעלה ממנו יבנה הכלל השלם, גם זאת היא דרך ד' והיא מדה לכל אדם שלם בדורותיו.

.j

גלוי וידוע לפניך חרפתינו וכלימתינו בחיינו. כי כל הדברים המשנים סדרי הגוף ממהלכו הטבעי להרע, ברובם המה רק מפשיעת האדם בעצמו, בנטותו אחרי החושים יותר מדאי, וזאת היא ודאי חרפה וכלימה למשתכל בעין יפה שכלית. ובאחריתנו רמה ותולעה. מפני שהצדיקים הגמורים, שלא נטו כלל אחרי תאות הגוף, ונהגו אותו רק ע"פ השכל, עליהם נאמר "אף בשרי ישכן לבטח", ולא תשלט בהם רמה. אמנם כיון שמזכיר החרפה של הנטי' מדרך השכל ע"פ התגברות הטבע הבהמי, הזכיר מה שבאחריתנו רמה ותולעה. והנה צריך האדם לצייר כי בנטותו אחרי תאוות גופו חוץ לשורת השכל, אינו ראוי להתפלל, לא

מצד התרוממות הנפש אל שם ד' כיון שהוא בידי משפילה, ולא מצד בקשת המבוקש מהצלחה ובריאות הגוף, אחרי שהוא הוא המשחית בידי את שלומו. אמנם כשתחולל דעתו, יתחיל להתפלל ולשפך שיח להיות נעזר להתרומם על טבע הגוף, ודורך בדרכי משרים לפי ערכו. והבא לטהר מסייעין אותו.

ד.ל

לא פסק מאי. אר"מ בר ברי דריב"ל עליו הכ"א וג"א נתתי להם חוקים לא טובים וגו'. ר"א אמר, הוי מושכין העון בחבלי השוא. ר"א ב"א אמר מהכא כי דבר ד' בזה. עיקר פעולת התורה ומצותיה על נפש האדם באה רק כשיכיר עם עשייתן רוב ערכם והדרת כבודם. שאם לא יעשו רושם של כבוד אלקי על נפשו, לא ישיג לעולם מהם הכונה התכליתית. והנה החסרונות שבאות ממי שלא נזהר בהליכותיו לתן כבוד הראוי לתורה, ועי"ז מתרשם בנפשו מבט של חסרון כבוד, המה שלשה מהקל אל הכבד. האחד הוא שמתוך שלא רשם בנפשו ערך כבודם, אין פעולתן עליו פעולה אמיתית להטיב לנפשו ולהחיותה בנעם החיים כראוי לעוסקי תורת ד', א"כ מניעת הטוב הוא חסרון נמרץ. והב, גרוע מהראשון, שמתוך שנפשו ריקנית מהרגיש כבוד דרך הטוב והמצוה, ממילא מתוך הריקות נמשכת נפשו לכל חטא ופשע. כי יקר המצות וכבוד התורה המצוייר בנפש מונע כל נטי' לעון וחטא להתפרץ בה. וזה מתוך שהריק מנפשו רגש הכבוד הראוי לדרך ד', ע"י הליכתו עמהם באורח בוז. ממילא תמשכהו נפשו לכל חטאת האדם. והשלישית רעה עוד מזאת, כי בשעת העסק בתורה ומנהיג בה מנהג של מניעת כבוד, מתרשמת בנפשו הנטי' לבזות חלילה דבר ד', ובזה יבא להיות משונאי תורה, ומזה פתח לחטאת מרי ופריקת עול מלכות שמים בכלל. ע"כ נגד השלילה של הטוב המגיע מהמצות והתורה בהעשותן בכבוד, אמרי "וגם אני נתתי להם חקים לא טובים", משוללים אצלם לפי רע הנהגתם מהטוב והחיים. ועל הרע הבא ממילא בעיקר העדר הטוב, אמרנ "הוי מושכי העון בחבלי השוא". אמנם כל אלה המה רק גורמים לדבר. ע"כ אמר ר"א ב"א מהכא, שמוה באה הרעה לשעתה וגדולה היא מאד "כי דבר ד' בזה", ומקנה בנפשו קנין מבט בוז לדבר ד', שהוא אורו וחייו של עולם.

ד.ל

ואם פסק מה שכרו, אר"א עליו הכתוב אומר ודבר הזה תאריכו ימים. אריכות ימים דרושה לקנין השלימות מפני שהאדם באשר הוא אדם גופני צריך ללכת בקניניו הרוחניים בהדרגה ומתון לפי כח גופו ונפשו המחוברת בחומר. ע"כ מי ששם אנושיותו נוכח פניו ובמקום שפחיתות חומרי מעכבת מעסק השלימות הוא מפסיק, הוא קונה ג"כ בהפסק עסק השלימות קנין של שלימות בהוספת הכרה ורושם של כבוד ויקרת הקנינים הקדושים. והוא ראוי להאריך ימיו, כדי שיקנה ע"פ ההדרגה האנושית להכיר ענינה את כל החסר לו משלימותו לפי ערכו. ע"כ בדבר הזה, בהכרה אמיתית של ערך הגוף ופחיתותו, שעם זה יבא הכרח ההדרגה והמתנות, והמשתמש בהם לחיי עד, תאריכו ימים.

פרק רביעי

.k

איתמר ריב"ח"א תפילות אבות תקנום, ריב"ל אמר תפילות כנגד תמידים תקנום. השלמת העבודה השלמה תהי' ע"י שישתלם האדם תחלה בשלימות עצמו, לפי טבע נפשו הישרה להיות דבק באלהים חיים בכל לב ונפש, שזו היא באמת גם יסוד ההערה השכלית שזכרה בחוה"לי שער עבודת האלהים. אמנם תכלית העבודה תבא בהיותה חוזרת אח"כ לעבודת כלל ישראל, וחוזרת בסוף הימים לתיקון עולם במלכותו ית'. והתפילה מחוברת באמת מרגשי לב טבעיים, להשתפך נפש כל אדם לפני יוצרו, גם היא בנוי' ברובה על ענינים לאומיים הנוגעים להשלמת כלל עם ד'. הגאולה, השבת השופטים, צמיחת קרן לדוד, בנין ירושלים, השבת העבודה לציון. צריך התבוננות על איזה מרכז נוסדה אם השתפכות הנפש הפרטית היא בה היסוד והתוצאות הלאומיות מאליהם תבאנה, או שעיקר יסודה היא השלימות של העבודה הלאומית, שמתלקטת מטהרת לבו של כל יחיד. והנה האבות שהיו עובדי ר' בעוד לא היתה האומה הישראלית בעולם, ועיקר ההדרכה האנושית שהיתה לשעתם, היתה עבודת ד' הפרטית בלא קישור לאומי. אמנם התמידין המה עבודת ד' של ציבור כללי משותף לכלל ישראל. ע"כ ח"א אבות תקנום, כנגד רוממות הנפש הפרטית שלעולם היא דרושה לכל יחיד לשלימות עבודתו, וח"א כנגד תמידין תקנום, בסדר ותכלית עבודת ד' כללית שמקורה ביסוד ותכלית עבודת כלל ישראל.

.n

אברהם תקן תפילת שחרית, שנאמר וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם, כו', יצמק תקן תפלת המנחה, שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב וכו', יעקב תקן תפלת ערבית, שנאמר ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש כו'. אלו השלש לשונות, עמידה, שיחה, פגיעה, מכוונות הנה נגד שלשה ענינים חלוקים שבאים מתועלת התפילה בעבודת ד' יתברך. הנה התחלת פעולת התפילה היא שכל יסודי היראה והמוסר שקנה האדם בנפשו, שהם עלולים להשתכח מן הלב מפני סערת יצר לב האדם ותאות הזמן, התפילה תשריש את כל הענינים הקדושים והציורים הנעלים יפה בלב, באופן שיהי' להם מעמד חזק שלא ימוטו מהסתערות רוחות של השחתת המוסר והעבודה השלמה. וזמן פעולה זו נחוצה ביותר בשחרית, שיכין האדם לעצמו קודם שיפנה לעסקי החיים ורגשות תאות הגוף המוכרחים, להקנות לעצמו מעמד מוסרי חזק באופן שתהי' לו עמידה נכונה וקיימת שלא ישטפוהו המון גלי הזמן, ויוכל לעמוד בנסיונות של הכוחות המתנגדים. לזאת תערך התפילה לתכלית זה בשם "עמידה", על אודות פעולתה, והוכשר לזה ביותר אברהם אבינו ע"ה שהי' ראש המאמינים, והעומד בעשרה נסיונות נפלאים, אשר נלחם עם כל המתנגדים אל הדרך העולה לראות אור ד' שהסתערו להפיצו ולהדיחו, ומצא מעמד נכון וקיים לעד. שיחה, תקרא התפילה בשם משתתף עם צמחים ואילנות, שנקראו שיחים על שם הפרחת הנפש בכוחות חדשים, המסתעפים באופן טבעי ע"י רגשות הנפש בעבודה שבלב. וזה המעמד ראוי ביותר לעת מנחת ערב, שהאדם קרוב להסיר מעליו הטרדות הזמניות, אז תוכל נפשו להתרומם בטבעה, ורגשי קודש הטבעיים האצורים בתוכה לדבקה באלהים חיים ולהתגבר באהבתו ויראתו הטהורה, יוסיפו פרי תנובה

וישלחו בדים ופארות, להיות כדמות אילן רב ואחד השיחים. וההפרחה הטבעית הזאת מיושר הנפש היא שורש להנהגת הדין למי שנוטה מנתיב יושר של ארחות חיים, כי מרת הדין היא ביחוד מדוקדקת בכל דבר שיש לה חק טבעי, שהמשנה דרכה ונוטה מנתיבה יקבל עונש מוטבע. והיא מדתו של יצחק, כדכתיב קראי "ופחד יצחק הי' לי". וכדאמרי רבנן ברב ביאור. ע"כ יאתה שם "שיחה" לתפילת המנחה. אמנם עוד יש רב יתרון לתפילה, והיא מוצאת תכליתה ברמי המעלה והערך, קדושי עליון הנגשים אל ד' שע"י התפילה ירומו אף ינשאו למעלת הנבואה או קרוב לה. כדברי (הרמב"ם) בה' תפילה ובשו"ע [הטור] או"ח סי' צד"ק. הם פוגעים מעמדים גדולים יותר מהליכות הטבע, כי יתרוממו הרבה על הטבע וידבקו באלהים חיים בלב ונפש טהורה. ולזה המעמד הרם מוכשרת הלילה במנוחתה והתבודדותה, כמו שביאר החסיד בחוה"לביתרון תפילת הלילה. גם היא מכשרת את בני המעלה הזאת להיות נפקדים בחזיונות קדושים בשכבם בשנתם, לחזות מחזות נושאים תבואות שכליות נוראות אשר לא יושגו בחברת החומר וחושיו, זאת תקרא "פגיעה". כי הדברים המושגים למעלה מתהלכות השכליות המוטבעות, המה שלא כסדר הטבעיות שהם מתהלכות בהדרגה מהקל אל הכבד וע"פ דרכי עיונים בודדים המתלקטים למערכה, כ"א בפתע תגלה עליהם אור גדול מנעם ד', אשרי כל זוכה לו, תקרא התפילה מצד היותר כוללת זה התכלית בשם "פגיעה", כדרך הפוגע בהולך לא לפי ערך מהלכו של ההולך לבדו, כ"א השתתף בזה ג"כ סבת קרבת הנפגע. וכאשר אירע באמת ביעקב אבינו ע"ה, שודאי השלימתו ג"כ התפילה לאותו החזיון הנבואי הנשגב של מראה הסולם וכל פרטיו: שעל כן נתיחסה לתפילתו שם פגיעה, "ויפגע במקום", והיא נאותה לערבית.

ד.

המתפלל אחורי רבו, היא הוראה שאין רגש יראת רבו חזק בו, שאם היתה יראתו קבועה עמוק בלב הי' מרגיש בעצמו שמורא רבו תטרידהו מלכוין בתפילה. וכיון שמתפלל אחורי רבו, מורה בזה שאין יראת רבו עושה בקרבו רושם חזק, כיון שבנקל יכול להסיח ממנה דעתו, גם בעוד רבו לפניו. והנותן שלום לרבו, מורה בזה סילוק המורא במה שמשויהו לעצמו. אמנם יש אדם שנרדמת אצלו יראת רוממות רבו, ומיד כשיראה מצד הרב קירוב הדעת לו יורה הכנעתו, שמורה על הכרתו הפנימית בכבוד הראוי לרבו. ומי שגם בעומק הלב לא נמצא רגש כבוד ומורא הרב, גם אם יראה שהרב מקרבהו ומושכו אהבה וחסד, לא תסור עזותו ממנו. ע"כ המחזיר שלום לרבו כאחד האדם הדומה לו, ולא הועילה התקרבות הרב, שהראה לו להקדים לו שלום, לעורר בקרבו רגשי יראת הכבוד, הוא מורה שכבר רחקה מאד מכליותיו רגש יראת הרב, שהוא יסוד ליראת ד' וכל מדה טובה. אמנם כ"ז עוד אין מורה על השחתה. שהוא יגדיל עקב על רבו. אך כיון שבא לפחיתות מדות הקודמות, יביא ג"כ להראות עזות נפש נגד רבו, אך בתחילה לא יחלוק על הדיעות והלימודים שהורה רבו מפורש, כי לא יעיז כ"כ, אבל יחלוק על ישיבתו של רבו, דהיינו על המוסכם מבני ישיבתו כולם שכך היתה כונת רבו בדיעותיו ולימודיו, הוא לא ישים לב לזה, ויהפך דברי הרב בדרך עקום להסכים לדיעותיו הבדויות. וכיו"ב מצינו בדורותינו מאותן שהתחילו לעקם דברי חז"ל שלא כהמוסכם בפירושם מכל חכמי ישראל, רק כדי להסכים לדעותיהם הכוזבות. והוא אות שבלבו כבר הוא מתקומם נגד רבו, ועז פניו מגלה בזה שאינו חש על הסכמת הישיבה בדעת רבו שהוא ודאי דעתו האמיתית. ואח"כ כאשר יבא להשחתה זו, יבא ג"כ לבדות דיעות חדשות שלא נמצא להם שורש וענף בדברי רבותינו מקבלי התורה, ויטעון שהם הם דברי תורה, וזהו שיאמר דבר שלא שמע מפי רבו. ושורש כ"ז בא מפני התכונה הרעה של עזות פנים ומיעוט הכרה בגדולת רבו, ושלא רק בגדולת רבו הוא

מורד, כי הקבלה הנאמנה של תורת הרב היא תורת חכמים וקדושי עליון שנמשכה שלשלת קבלתן מקדושים ונביאים אנשי השם, שראוי להיות דבריהם עטרות לדורות הבאים אחריהם. ובהיותו מחסר טובה זו גורם לשכינה שתסתלק מישראל, ע"י עקירת דברי הרב לגמרי, בחלקו עליהם בגילוי פנים. שמי שחולק על הקבלה בגילוי פנים זוהי עיקר סילוק השכינה מצדו, ומי שעושה מעשים קרובים מביאים להרוס יסודות הקבלה והמסורת, גורם הוא לשכינה שתסתלק מישראל. שקדושתן של ישראל וכל מדותיהם הקדושות שנובעות רק מחוקי החיים של תוה"ק הכתובה ע"י ביאורה בתורה המסורה, שאינן נשאבות כ"א ע"י הוקירינו דברי רבותינו והגדילנו ערכם וכבודם בלבבינו ורעיונינו כאשר המה באמת, אז נקבל הלקח הטוב האמיתי מאבות התעודה והתכלית הנמשך מקדושת תוה"ק והנהגתה ימשך לנו, שהיא השראת השכינה בישראל, כאמור ביעוד הטוב הנמשך לקיום התווה, "ושכנתי בתוכם וגו'".

פ.

תפלת ערבית רשות או חובה. כאשר ביארנו יסוד מטרת תפילת ערבית, הוא שתצא הפעולה ביחידים הראויים לכך לשלימות נשגבה נעלה מדרכי הטבע, בחלומות אמתיים ומחזות קדושים ולפעמים נבואיים, מצא הספק מקום אם הדבר הוא חובה על האדם להיות משתדל לעלות בשלימות כזאת שהיא למעלה מדרך הטבע, או שחק חובת האדם הוא רק להשתלם בשכלו בדיעותיו ומדותיו כפי חק טבעו, וברכת ד' שהיא למעלה מן הטבע, היא רשות למי שנדבה רוחו ומוכשר הוא לכך. ע"כ גם תפילת ערבית שאלי נתכוננה היא ג"כ רשות, להורות דרך לחסידי עליון אשר יעלו למעלה רמה, וכל המון עם ד' המחזיקים בה יזכו בהשתתפם בקרושה העליונה היוצאת מתוך הכלל אצל יחידי הסגולה שמגיעים אל התכלית.

ה.

המתן עד שיכנסו בעלי תריסין. יש מלחמת מגן ומלחמת תגרה. מלחמת תגרה מכוונת להפיל האויב ולאבדו, מלחמת מגן להחזיק מעמד עצמו. כן הידיעות הרעות כשנלחמים עליהם צריכים לצאת במלחמת תגרה לאבדם עד היסוד לבל ירעילו בארסם. אבל דברי תורה, שגם האוסרים כהמתירים הם דברי אלהים חיים הם, רק שכ"א מחוייב להחזיק בדעתו שהיא לפי דעתו מכוונת לאמתה של הלכה לעשות מעשה כמותה, ע"כ אינה כ"א מלחמת מגן, למצא מעמד למעשה ע"פ דעתו אע"פ שגם דעת זולתו היא דעה שלמה וממקור קדוש היא נובעת, ע"כ נקראו ת"ח המתעסקים באלו הויכוחים "בעלי תריסין", תופסי מגן.

ו.

א"ל ר"ג חובה. א"ל ר"ג לחכמים כלום יש אדם שחולק עלי בדבר זה, א"ל ר"י לאו. א"ל והלא משמך אמרו רשות כו'. הסכמה של ב"ד נקבעת להלכה ע"פ הרבים, וההודאה תפול על שני אופנים, או שיודה החולק שכך היא אמתת ההוראה בערך חקירה על עצם הדין, או שיעמוד בדעתו שהדין הוא כמותו אלא שאם יבאו ב"ד מעתה לתקן דבר חדש יהיו הכל מהמנויים, ע"כ ר"י אמר על שורת הדין שהוא רשות. אמנם אם ר"ג שהוא הנשיא יגזור בכח ב"ד שהוא חובה, אפשר לקבע חובה בתור תקנה וע"ז לא יחולק. ע"כ אמר ר"י שאין חולק בדבר, כיון שמצד ההסכמה לתקן איננו מחולק מלהסכים לדעת הרבים.

אבל ר"ג לא רצה לעשות בזה תקנה מחודשת, כ"א דעתו הי' להוכיח שמעיקר הדין הוא חובה, וע"ז הי' ר"י מוכרח לחלוק, מפני שדעתו על שורש הדין היתה קבועה שהיא רשות.

5.

א"ל אלמלא אני חי והוא מת יכול החי להכחיש את המת, ועכשיו שאני חי איך יכול החי להכחיש את החי. רמז לו שאף לפי דעתו של ר"ג, שאינו רוצה לבא בדין זה מטעם תקנת ב"ד כ"א בתור דורש על כונת ב"ד הראשון של אנשי כנה"ג שתקנו התפילות, אז אם לא היתה החקירה מגעת כ"א על כונתם, שהיתה דעת ר"י שכונתם לא היתה כדעת ר"ג בהם, אז אף מ"מ מטעם שלום האומה, כדי שלא תרבה מחלוקת בישראל, הי' ראוי להסכים לדעתו של ר"ג ושלא לענות על רבי, כי יכול החי להכחיש את המת ואמתת דעתם של הראשונים המתקנים לא תודע. אבל כיון שר"ג רוצה לדעת דעתו של ר"י הפרטית, והוא כבר אמרה, זה א"א לו להכחיש ע"כ מוכרח שיתברר הדבר ע"פ סברא ומנין.

ה.

תא נעברי'. ר"ג סבר שהצלחת כלל ישראל ואחדותם תלויה בהגדלת ערך הנשיאות שהוא מרכז הכלל. אמנם הרבים הראו לדעת כי כבוד ת"ח הפרטיים, שבא לא מהכרח כ"א מנדבת לב והכרה בקדושת התורה וגדולת חכמי, תרומם יותר את רוח הכלל בתורה ודעת ויראת ד'. ע"כ נעברי', להורות כי כסא הנשיאות הוא ביד העם אבל כתר של תורה וכבוד האמיתי של ת"ח מצר תורתם א"א שתנטל מהם כלל.

6.

נוקמיה לר"י הי"ל בעל דבר. י"ל כיון שתכלית ההעברה הוא לרומם את ערך ת"ח הפרטיים מצד תורתם יותר מכתר הנשיאות מצד עצמה. כשנוקים לר"י, עוד יטעה העם לומר שרק מפני שיש לר"י יתרון כזה, עד שהוא ראוי לנשיאות, היתה עבורו כל החרדה הזאת, ועדיין לא יוכר ערך כבוד יתר ת"ח, שראויים לזכות מצר תורתם לבדה.

7.

נוקמיה לר"ע, ל"ל זכות אבות ועניש לי'. שיטת ר"ג להגדיל הרבה את ערך הנשיאות יותר מכבוד ת"ח פרטיים, יש לה מקום לענין הנהגת העם שאינם מוטבעים במדות טובות מטבעם, שצריך כח ועז של שלטון להנהיגם. אמנם המוטבעים במדות יקרות וישרות ממורשת אבות, מצרם יאתה להגדיל ערך ת"ח הפרטיים, כי יכירו כח התורה מאהבה בלא הכרח. ובאשר לענין טבע המדות צריך מורשת אבות שפועלת לזה הרבה, א"כ ר"ע דל"ל זכות אבות, לפי מדתו תהי' הנהגתו להגדיל ערך הנשיאות. א"כ היא כשיטת ר"ג, ותצדק הנהגתו בזה. א"כ בצדק יהי' עניש לי', אף כי ר"ע עצמו ודאי שלט על מדותיו ברב כחו והפכם לטוב, מ"מ ההנהגה היא תמיד מושקפת לפי ערך שאר העם ע"פ השקפתו הפרטית, שהטבע המיוחד של

המנהיג ודאי פועל על דרכי ההנהגה לפי ערך האדם שמתפעל מטבעו גם במדת השכל. ועיי' סי' תבונה מאמרי הגרי"ס ז"ל בזה.

יא.

הוא חכם, דאי מקשי לי' מפרק לי', הוא עשיר, דאי מפלח לבי קיסר האי נמי מצי מפלח כותי'. מ"מ תחלה לא אמרו על ר"י ורע"ק שיעכב מינויים מפני שאינם עשירים. כי אפשר למנותם על הנהגת התורה, והנהגת הציבור בעניני מדינה תהי' ביד נשיא אחר. אלא שחשוב יתרון שר"א ב"ע יוכל להמנות בב' המנויים יחד, מתוך חכמתו לעניני התורה ומתוך עשרו לעניני הציבור, שלפעמים יפעל העשיר בעשרו בזה הרבה למפלח לבי קיסר בעניני הציבור הכוללים לפי המצב בימים ההם.

יב.

א"ל איזול אמליך באנשי ביתאי. הורה להם שההנהגה המעולה בעניני עבודת הציבור א"א שתבא כ"א שיהי' המנהיג מסור לזה בכל נפשו, שאף מצבו הפרטי יהי' בטל ושקוע בעניני הציבור, ע"כ גם הליכות ביתו צריך שתסכים עם ההנהגה הכוללת ומתוך כך צריך לזה הסכם גברת הבית. אבל אותם המנהיגים שלא יחסרו מנפשם בהנהגתם הפרטית כל טוב, ובביתם והליכותיהם הפרטיים אין רושם לעבודת הציבור, להם אין יחש לשאלת האשה בזה, אבל אין זאת שלמות של מנהיג גוי קדוש.

יג.

אמרה לי' דלמא מעבירין לך, א"ל, אמרי אנשי לשתמש אינש יומא חדא בכסא דמוקרא כו'. מי שלוקח את השררה לאיזה מטרה צריך להתבונן אם מטרתו הפרטית תתקיים בידו כמו רדיפת הכבוד, אם יעבירוהו כבודו בקלון יומר. אבל מי שלב נדבה לו, הוא מכיר את עטרת הנשיאות מצד עצמה לדבר יקר הערך מפני היתרון הגדול של הנהגת כלל עם ד' ולעמוד בראשם, שהוא שלימות גדול ותפארת נצחי, לא מצד הכבוד המדומה כ"א מצד גודל הערך והפעולה היקרה של המצוה הגדולה הזאת של הנהגת גוי קדוש. וכיון שהדבר הוא תכלית לעצמו אין לחוש אם יהי' לזמן ארוך או קצר, כי מעט יתרון הוא שוה הרבה.

יד.

א"ל ל"ל חיוורתא. ההוא יומא בר תמנא סרי שני הוה אתרחיש לי' ניסא והדרו לי' תמני סרי דארי חיוורתא. לדעת הרמב"ם בפ"י שמרוב השקידה נתלבנו שערותיו, צ"ל דמה שאמרה ל"ל חיוורתא לא היתה כוונתה שיהי' דבר זה מעכב הנשיאות, רק שגלתה דעתה שיש חסרון בדבר. והנס הי' שהתחילה מיד פעולת לובן השער להתגלות ובמשך זמן קצר נתלבנו שערותיו. והי' הנס מסתייע ג"כ מטבע מרוב השקידה ומ"מ יש כאן נס נגלה שהרבה שקדנים ישנם שאינם מתלבנים. והצדיקים הללו דאגו ע"ז מפני שהדר הנשיאות היא השיבה וע"י ההדר שנופל בלבבות תתקבל יותר ההנהגה הטובה. והנה היתה כונת הנס ג"כ לתן צדק

לפעלי צדיקים הללו, מפני שר"ג היתה שיטתו להנהיג את הנשיאות ברום מעלה של תוקף הדין. ועצם כח הנשיאות, שהוא כח הדין, חפץ להגביר על כח ת"ח הפרטיים הרבה, שבהם יש רק כח האהבה והרחמים. ע"כ כדי לתמם החזיון של היפוך שיטה זו, דהיינו שישראל מוכשרים להתנהג עמהם במדת רחמים, ראוי שיהי' הנשיא הנבחר זקן שמורה למדת רחמים כאמרם: "זקן מלא רחמים". וכן הסכימה דעת העליונה, שאף הצעיר נולדו בו מחזה זקנה, להורות על תוכן ההנהגה הנרצית בנשיאות ושכך ראוי להנהגתן של ישראל, שהם כולם צדיקים וזרע ברוך ד'.

.16

שהי' ר"ג מכריז ואומר, כל ת"ח שאין תוכו כברו אל יכנס לביהמ"ד. ר"ג הי' סובר שבעצם טבע האדם הוא עלול לכל חטא ועון, ע"כ רוב בני"א צריכים הנהגה עזה ומקל חובלים כדי להדריכם בדרך ישרה. וממילא כ"ז שלא נתברר שהאדם תקן עצמו וטבעו לטוב, הוא עומד בחזקת גרעון של טבעו הגרוע, ע"כ אל יכנס לביהמ"ד כ"א כשיתברר שכבר נעתק מטבעו. אבל החולקים עליו סוברים, דהאדם עשהו ד' ישר, וכל זמן שלא קלקל טבעו בכל דבר פשע הוא עלול לכל טוב וצדק, ע"כ לעולם האדם כשנוטה לסבול עול תורה עומד בחזקת כשרות של מדות הגונות וא"צ בדיקה, ושיטת ההדרכה צריכה לפי זה להיות בנועם ורב חסד ואהבה. ע"כ כשנצחו בזה סלקוהו לשומר הפתח ונתנו רשות לתלמידים ליכנס, ואין קפידא במה שאין תוכו כברו בבירור. ויתבאר ביותר עפ"ד הרמב"ם בה' גרושי י שמשו"ה מועיל כפי' עד שיאמר רוצה אני בדבר מצוה, מפני שפנימיות הלב הישראלי נוטה למצוה והיצה"ו הוא מבחוץ מטמטם הלב, ע"כ כיון שנכפף טבעו מסכים הוא לרצון האמיתי. ע"כ אם לב האדם מוחזק לבלתי ישר, אז כיון שתוכו אינו טוב מה בצע במה שחיצוניותו טובה. אבל לפי מה דקיימא לך שהאדם הוא ישר בטבעו וחטאיו הם מקרים חיצוניים בו, כיון שברו טוב הוא מסכים ודאי לתוכו האמיתי. ואע"פ שנמצאים הרהורים ודברים בלתי טובים, ע"כ יתבטלו ע"י הביטול הפנימי של התנגדות הטבע האמיתי של הנפש וההתנגדות החיצוני של המעשים החיצוניים שהם עכ"פ טובים, ואפי' מתוך שלא לשמה יבא לשמה. ויתאימו ההנהגה החיצונה עם הפנימית האמיתית, ונמצא שהתוך האמיתי הוא לעולם שוה לברו כשהוא טוב.

.56

אריו"ח פליגי בה אבא יוסף בן דוסתאי ורבנן. ח"א אתוסף ד' מאה ספסלי, וח"א שבע מאה ספסלי. י"ל כי הרח"ו ז"ל חלק כל המדות הרעות לד, חלקים נגד ד, יסודות, והם: הגאווה, שיחה בטלה, התאוה והעצלות. אמנם יש להם ג"כ תולדות, וכשנדקדק בתולדותיהם נמצא כי העקריות שבהם המה עוד שלש: הכעס, ושנאת הבריות והקנאה. ובאשר ר"ג הקפיד שיהי' הבא לביהמ"ד ידוע שתוכו כברו, היינו שזקק מדותיו, היו כתות רבות מבני"א שכ"א הי' עלול לפי טבעו שישתפקו בפחיתות מדה מיוחדת מאלו הד' מדות רעות הראשיות. וזה נרמז לתי' ספסלי, יחס ע"ר הרגיל כל כת למאה ספסלי כי הרבה פרטים נמצאים בכל כת בחילוק פרטי בין ענפי המדות. וח"א ז' מאה ספסלי, ס"ל שדייקו ג"כ לעיין בתולדות המדות, בהסתעפותן, ששרשן המה עם אבותיהם ז', ד' האבות עם ג' התולדות הראשיות. אע"פ שמנה הרח"ו בשעה"ק עוד תולדות, עכ"ז למסתכל נראה שהתולדות הראשיות המה אלה הג', שאחרי שהוסר עול החיפוש והבדיקה נתוספו כתות רבות, שלא הספיקו עדיין לברר שלימותם בטהרת המדות הראשיות

5.

אמזו לי בחלמא חצבי חיורא דמליין קטמא וכו'. ולא היא ליתובי דעתי' הוא ראחזו לי'. באמת אפשר שמהרבים הנכנסים בלא בדיקה היו גם כאלה שאינם הגונים בתוכם. אבל התקוה הנכונה היא שיתאחדו עם הצדיקים והכשרים ועי"ז יזכו גם הם ויעשו תשובה ויתקנו. והראו לו דמליין קטמא, ואפר אינו בר גיבולי, להורות שלא יתדבקו לעולם ולא יתחברו יחד, כמדת הרשעים חלילה שנאמר בשש מהם נפשות. ועי"ז אמר ולא היא, כי כיון שנתדבקו לתורה יתאחדו יחד, ועי"י ההתאחדות יתקונו בודאי.

6.

תנא עדיות בו ביום נשנית. הורו בזה גודל התועלת שיש בריבוי התלמידים, ושיש אופנים שלימוד התורה מועיל לכל ואין לחוש לערך מדות האומר והלומד. דהנה ההבדל בין דיין לעד, דבעד קיי"לי האוהב והשונא מעיד מפני שלא נחשדו ישראל על כך לשקר מפני אהבה או שנאה. אבל לדון פסול מפני שהשכל נוטה לפי הרצון באין מבין, כי גרמת הרצון הי' להטותו. כן בד"ת ישנם חלקי תורה שהאדם נדמה לדיין בערכם, והיינו תולדות חדשות בהלכות וספיקות, שבהם באמת צריך שיהי' מזוקק במדותיו ותכונותיו. כי אם אין תוכו זקוק ונקי ימשך לחק לו חידושי הלכות ע"פ סברות מטעות הנמשכות מטבעו המקולקל. אמנם לא מפני זה ננעל דלתי ביהמ"ד בפני תלמידים רבים טרם ידענו טהרת מדותיהם, שהרי יש חלק גדול מן התורה שהאדם נחשב כעד לערכם, והם ההלכות הקצובות והמוסרים המפורשים, שבהם גם מי שלא זקק מדותיו לא יוכל להכשל ולא להכשיל. עי"כ להורות על התכלית היוצאת מהנהגה זאת של סילוק שומר הפתח, עדיות בו ביום נשנית. ובאמת קבלו גי"כ עדות מפי אנשים שלא היו רמי מעלה, כב' גרדיים משער האשפות שהכריעו בעדותן את כל חכמי ישראל.

7.

ואף ר"ג לא מנע עצמו מביהמ"ד. להורות ניתן מזה על גודל נפשו וקדושתו, שכל מו; שהי' חפץ להנהיג נשיאותו ברמה לא הי' מפני איזה נטי' של כבוד עצמו כ"א מפני שלפי דעתו כך הוא חובת הנשיאות, ורק בהנהגה רמה כזאת תגיע לתכליתה להצלחת הכלל ברוחניות וגשמיות. אבל מצד עצמו הי' עלוב ונח, עד שעם כל עלבונו להעברתו לא חשב מאומה בזה ולא מנעהו פיזור נפשו ושום קפידא מלמנע עצמו מביהמ"ד. שכיון שנעשה בן חורין מעול הנשיאות לא מצא חפץ בהנהגה של קפידת כבוד, שהיתה שנואה לו בעצם.

8.

אמר ר"ג איכו השתא איזול ואפייסי' לרי"י. חשב שלעולם ההנהגה הראוי' היא לחלוק כבוד רב לת"ח פרטיים, אלא שהכרח הנשיאות מביא לדחות מצוה זו. אי"כ דומה הדבר כערך מקום שמזדמנת מצוה עם

נדנד עבירה, שהעבירה ראוי להתקן אע"פ שיש בה וע"י יתרון של המצוה. דומה למתענה תענית חלום בשבת דמיתב תעניתא לתעניתיי. וכעין נזיר שכי תוסי במ' תענית שהעבירה קטנה מן החטאומ"מ החטא צריך כפרה, ה"נ כבוד הנשיאות חשב למצוה גדולה ורבה שעודפת על הקלקול הנמשך ממה שיקל קצת לערכה כבוד ת"ח הפרטיים. ואף שכ"ז שהי' בנשיאותו לא הי' אפשר לו לתקן מפני כבוד הנשיאות, אבל עכשיו דאפשר, אתקן הדבר ע"י מה דאפיסיי לר"י, ושני הדברים יעלו כהוגן.

כא.

א"ל מכותלי ביתך ניכר שפחמי אתה. כונתו להורות לו שיסוד כלל הנהגתו שלא לתן לת"ח פרטיים להתגדל על הנשיא, הי' רק מפני חשש איזה ת"ח מבקשי כבוד, שבהנתן רשות לחלוק על הנשיא ולהחליש דבריו יפריעו שלום הכלל בכמה ענינים כדי להשיג מטרה פרטית. אבל לנפש טהורה ולב צדיק תמים כזה, שבחר לעשות במלאכה פחותה וכבדה ואינו חס על כבודו רק להנות מיגיעו, על כיו"ב אין שום חשש כי כונתו רק לש"ש למען אמתה של תורה. ועל כיו"ב לא הי' חפץ כלל להטיל מרה.

כב.

א"ל אוי לו לדור שאתה פרנסו ואוי לה לספינה שאתה קברניטה, שאין אתה יודע בצערן של ת"ח כו'. הנהגת הדור הראויה צריכה להיות שהמנהיג ישתדל לחדור למצבו של כל יחיד כפי כחו, ובמה שישתדל לתקן ג"כ כל המצבים הפרטיים יתרומם מצב הכלל כולו. ונגד הנהגת הפרטי יקרא בלא משל פרנס-הדור, שהדור מורכב מפרטים ואישים שונים וצריך שיפרנסם כולם כ"א לפי ענינו. וקברניטה-של-הספינה יקרא על שם ההוראה של ההנהגה הכוללת, כשם שמנהיג הספינה מנהיג כל אישיה הנקבצים לתוכה בהנהגה אחת, ובבאם אל מחוז חפצם יבור לו כ"א דרכו הפרטי. ע"כ בהתעלמם מדעת המצב הפרטי של ת"ח שפועל הרבה על תיקון הדור, א"א שתסודר יפה ההנהגה הכללית. שאם היית בא לדקדק המצב הפרטי לא הי' נעלם ממנו ערך של כל אחד ואחד ולא הי' דרוש להתנהג בהנהגה כוללת עם אנשים שמפני יקרתם ראויים הם שיהיו בהנהגה יוצאים מן הכלל, לכבדם ולרוממם.

כג.

א"ל נעניתי לך מחול לי, לא אשגח ביה, א"ל עשה בשביל כבוד אבא, איפיסי. ר"ג עמד בשיטתו שלפי הנהגת הנשיאות יפה עשה עכ"פ בזרקו מרה אף בצדיק כביר כר"י. ועל מה שלא ידע בפרטיות יתרונו וקדושת נפשו אין להאשימו. ע"כ אם שראוי הוא שיבקש ממנו סליחה כאשר ביארנו, כי חשב שעכ"פ עצם הזלזול בכבוד ת"ח גדול כמותו יחשב לחטאת, אלא שהנשיאות הכריחתו וצריך לתקן הדבר עכ"פ, אך לפ"ז אם יחזור לנשיאות לא תשתנה שיטתו. ור"י רצה להשריש, שיכיר ר"ג כי חובה גדולה היא גם בנשיאות לשום עין הרבה על ערך הת"ח הפרטיים הגרולים, שבזה תבא הצלחת הכלל ע"י הרמת קרן התורה. ע"כ לא רצה להתפיס עד שיודה ר"ג [כי] גם בערך הנהגת הנשיאות הי' משגה הדבר, וההכרה תועיל ג"כ אם יחזור לנשיאות, שיפלה הנהגתו עם גדולי התורה הצדיקים האמיתיים. והנה אם כדברי ר"ג שהיתה בחטאת דבר מוכרח, א"כ בעצם יש בפעלו צדק אלא שעכ"פ צריך תיקון, א"כ ראוי וכדאי גם

כבוד עצמו שיתפייס עבורו ר"י, כי ערך עצמו לא נגרע כלל בזה מאחר שעשה את המוטל עליו. אבל ר"י לא איפייס, עד שאמר; עשה בשביל כבוד אבא, שהורה בזה שהכיר שמצד עצמו לא עשה בזה עמו כדרך הראוי אפי' בערך הנשיאות וצריך לעורר זכות אביו שלא חטא לו מאומה, ובזה הי' בטוח כי מעתה תהיה ההנהגה הכוללת אצל ר"ג מסויימה בהשגחה פרטית לרומם קרן צדיקים וחכמים הפרטיים, שבהם תהי' הרמת קרן ישראל לעולמים, ע"כ אתפייס.

כז.

שלח ר"י לביהמ"ד מאן דלבש מדא ילבש מדא כו', א"ל רע"ק לרבנן טרוקו גלי דלא ליתו עבדי דר"ג וליצערו לרבנן. אר"י מוטב דאיקום אנא ואיזול לגבייהו כו' מזה בן מזה יזה כו'. תחילה היתה בשורת הכובס רק בענין הנשיאות המדינית, שממנה הכבוד החיצוני וההידור לעינים בא, ע"כ כינהו בשם לבישת מדא לאות שררות ושלטון. וחשב ר"ע כי נשאר בהסכמתם שתתחלק מעתה נשיאות התורה מנשיאות המדינית וע"ז לא הסכים, שאמר כי בסוף אף שיהי' הנשיא צדיק תמים, מ"מ כ"ז שהוא קשור בהנהגתו ג"כ בעבודות התורה, ובני ביתו יודעים שיש להם יחש אל התורה והת"ח, ע"כ יש להם קירוב הדעת ורגש כבוד לת"ח. אבל בהיותם יודעים שאין לבית אדוניהם דבר עם מצב התורה, יהפכו לשונאים ורודפים לת"ח וידחקו רגל התורה. וכמו שבאמת אירע כן בבתי רישי' גלותא, כמסופר בגמרא כמה פעמים, ע"כ אמר שמזה ימשך שעבדי ר"ג יצערו ת"ח. ע"כ בא ר"י בעצמו להורות להם כי אינם סוברים כלל להפריד את הנשיאות לשנים, כ"א ר"ג יהי' ג"כ המזה והמורה דרך ד' בתוה"ק. ע"כ נתרצו, ואמרו כלום עשינו אלא משום כבודך כו', והמשלים מכוונים מאד, כי ההנהגה המדינית צריכה בקיאות והרגל גדול לפי הזמנים ואין תועלת בזה כ"כ בהנהגת אבותיו, כי הזמנים ועניני המדינות משתנים. ע"כ אמר רק מאן דלביש מדא שרגיל בעניני מדינות ושררות ראוי שלא יפריעוהו ויתנו הנשיאות המדינית לאינו מורגל וחסרות לו ידיעות נסיוניות. ונגד הנהגת התורה, שראוי שיקבל העם דברי תורה והוראות ותקנות ב"ד, בתור תורה חתומה מבלי לחקור בטעמים, וכד מתקני מלתא במערבא לא מגלו טעמא כו'. נקט לו למשל הזאה שהיא חוקה וגזירה שאין לחקור בטעמה. כן ראוי בכלל להנהגת התורה שבזה תתיישב בלבבות, ויתרגלו בשמירת התורה והמצוה לכל הסייגים הצריכים לתורה לזמן ולדורות. ומועיל לזה הרבה זכות אבות וחזקת אכסניא של תורה שכל עם ד' יודע קדושתם וגודל ערכה, ע"כ מזה בן מזה יזה. גם הוסיף טעם, שודאי הרבה דברים יצאו מר"ג, הוראות ותקנות קדושות שמחוייבים להחזיקם ולאמצם בעם, ובהסירו מנשיאות יחלש כח דבריו הטובים. א"כ הוא דומה כאלו אמרו למזה בן מזה מימך מי מערה ואפרך אפר מקלה, וכלל בזה הלימודים המוסריים שבאגדות שמושכים לבו של אדם כמים. ולימודי הדינים הפרטיים שמקדשים ומגיעים לתכלית האמיתי, כאפר המקדש את [המים] גם הם [מקדשים] בערך האיש.

כח.

והוה דריש ר"ג תרתי שבתא, וראב"ע חדא שבתא. בא להורות כי ר"ג הי' לו כפלים בנשיאות שהי' ממונה בין על עניני התורה בין על עניני המדינה ור"א ב"ע הי' משתתף עמו רק בהנהגת התורה לבדה.

כ.ל.

ואותו תלמיד ששאל תפילת ערבית רשות או חובה רשב"י הוה. ממעלת השואל נבין ערכה של השאלה, שהיא נוסדת על עמקי חכמה, בגדר השתלמות האדם במה שהוא נעלה מתהלוכות טבעו אף שאפשר לו להכין עצמו אלי, אם היא בכלל החובה או רשות. ומזה תוצאות לסדרי ההנהגה בענין הלימודים הנשגבים שהם מפתחות להשיג דעת נשגב ורוה"ק הנעלה מטבע האנושי, שבהם עסק ביחוד לדורות רשב"י ועליהם נוסדו לימודיו בספרו הזוהר. ע"כ שאלה זו ראויה לו, והדברים עתיקים לענין התכנסות זמן המנוחה בעבודה.

כ.ב.

ר"ז כי הוה חליש מגרסיה הוה אמר איזול ואיתיב כו' ואיקום מקמייהו ואקבל אגרא. כוחות הנפש מתחזקים בהיות כוחות הגוף שלמים ובריאים, ע"כ כתב הרמב"ם מי: כי היות הגוף שלם ובריא הוא מדרכי עבודת היוצר, כי א"א לצייר מושכל אמיתי בשעת התחלשות כוחות הגוף הרבה. והנה מדת השלימים, שתמיד המה מציירים ציוריהם הנכבדים, שהם ממלאים את הנפש רגשי קודש ועובדים ע"ז את השם ית' מאהבה. אמנם כשנחלש הכח הגופני, בהחלש נושא השכל בעודו מחובר לחומר, נחלש ג"כ כח השכל והציור. ע"כ גם בעוד שלא הי' יכול להחזיק דרך העבודה של מעלתו התמידית הרמה, הי' בלתי מפנה הזמן ההוא לבטלה כ"א חשב מחשבות לאחוז לשעה בעבודה עם ציור שפל לפי ערכו, דהיינו ע"מ לקבל פרס שע"ז א"צ כ"כ ציורים נעלים. וזהו דרך לימוד מועיל לאנשים רמי מעלה, שבעת שאין ידם משגת לעלות בשלימות כפי מעלתם, תהי' לפנייהם מוכנת המעלה השפלה מכפי ערכם, להשתמש בזה בעת התחלשות הכוחות הגשמיים או הרוחניים. אמנם גם בזה חשב מחשבה שלא תהי' שפלות המצב מוחלטת, שאם הוא אז מפני חולשתו הוצרך לתן מנוחה למוחו היגע מוב עיון ועומק מחשבה, אם הי' מחזיק באיזה מצוה אחרת כדי לקבל שכר, הי' הדבר בלתי נקשר בפועל במעלת העבודה הגבוהה. אבל בבחרו באותה שעה לכבד את התורה ע"י קימה מפני ת"ח, כי כבוד התורה נותן עז לתורה, ובה יוסיפו רבים אומץ לחזק ידי עוסקי תורה ואור התורה מתחבב בעולם. וע"י הרבים הזוכים באור התורה תבא מעלת האהבה, כי תורה מביאה לידי אהבת ד'. כדחז"ל בספרינו, כיצר אתה אוהב את מי שאמר והי' העולם ת"ל "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך", למוד ד"ת שמהם אתה מכיר את מי שאמר והי' העולם, וזהו הדרך לאהבתו.

כ.ג.

מה מקום לתפילה זו. התפילה ראויה במקום שיש בו חשש סכנה גופנית או רוחנית. וכאן שהולך למקום בטוח ביותר, מגדל עז מפני אויב נפשו, ושם אוהבים ורעים ת"ח שמרבים שלום בעולם, מה מקום לתפילה. ואם ששכל האדם עלול לשגות, הלא כל שהוא עמו לפי שכלו כן היא האמת הרצויה, כי התורה לא נתנה למלאכי השרת. אמנם השיב להם, בכניסתי אני מתפלל שלא יארע תקלה על ידי. אמת שאני בטוח, מפני שתווה בעידנא דעסקי בה ודאי אגוני מגנאי, אבל יכול לבוא מדברי והליכותי תקלה למי שרוצה לחטא ולשמח בתקלת חברו. ואם שאין עונש אם לא יכוין לאמת אחרי שהוא עמו בכל כוחו, אמנם אינו נקי מזה

כ"א אחרי שעשה מצדו כל השתדלותו להשיג האמת, אבל אם חסר אחת מדרכי ההשתדלות הרי הוא חוטא בזה. וכיון שהתפילה היא ג"כ אחת מראשי ההשתדלות להשיג כל מבוקש, מחוייב הדבר שלא תחסר גם היא לעומת התכלית של בקשת האמת. וביציאתי אני נותן הודאה על חלקי. שאמנם אין המצות טעונות ברכה לאחריהם, מפני שההודאה האמתית לשם ד' ית' היא עצם עשיית המצוה, שבוה האדם מדריך א"ע לדרכי חיים, וזאת היא הברכה האמתית הרצויה ליוצר כל שיצליחו בריותיו בהצלחתם האמתית. על כעל עצם לימוד התורה לא הי' שייך הודאה לאחריה כמו בכל מצוה. אמנם ביציאתי לעולם המעשה, והנני רואה איך שהתורה היא אור ונר לרגלי, ועל ידה אלך דרכי לבטח ולא אכשל במכשלות המצויות בעולם, ע"ז הנני נותן הודאה.

כב

יהר"מ ד"א וא"א, שלא יארע דבר תקלה על ידי, היינו בדיעות. שלפעמים יאמרו דעות אמתיות לפני קטני דעת, והם מחוסר הכנתם לקבלם יוצאים עי"ז לתרבות רעה ונכשלים בתקלות עצומות. ולא אכשל בדבר הלכה, היינו אפילו בדבר שאינו נוגע למסקנת ההלכה, כ"א להסברת הדברים, לא אכשל לאמר דבר שאינו עולה לפי שורת החכמה והאמת. וישמחו בי מברי, היינו שיהיו עיוני קרובים להבנת החבירים באופן שישמחו בי. אבל אם יהיו עיוני רק נשגבים מדעותיהם לא יוכלו לשמח. כענין מי שלא יוכלו חביריו לעמוד על סוף דעתו, שמ"מ אין הלכה כמותו. ולא אומר על טמא טהור, היינו במסקנת ההלכה למעשה אכוין לישר הדבר ע"פ עומק המשא ומתן להלכה. ולא יכשלו חבירי בדבר הלכה ואשמח בהם. נראה שעל זולתו חשב לפחיתות כבוד להם להתפלל שלא יארע על ידם תקלה ומכשול בין בדיעות בין בדינים למעשה, שחייב להחזיקם בערך צדיקים וחסידים ששומר השם ית' רגליהם מלכד וממכשול. אמנם באלה ב' החלקים שאין בזה מכשול כ"א יתרון בהיותם, ע"ז התפלל מאהבתו הנאמנה גם על חביריו.

כג

מודה אני לפניך ששמת חלקי מיושבי ביהמ"ד ולא שמת חלקי מיושבי קרנות. אמת [היא] שלהמציאות הכללי ושלימותה דרושים ג"כ יושבי קרנות ועוסקים בישובו של עולם. אמנם החלק הפרטי של השלימות, העוסק בתורה מוצא לפניו דרך אורה שמדריכתו לאורח חיים, ויושבי קרנות מוצאים לפנייהם מכשולות וענינים מטעים המשגים אותם מנתיב הישר, אם לא יפנו להנצל בהדבקם בתורה לפי כחם.

כד

שאנו משכימים והם משכימים, אנו משכימים לד"ת והם משכימים לדברים בטלים, אני עמל והם עמלים, אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר, אני רץ והם רצים, אני רץ לחיי עוה"ב והם רצים לבאר שמת. בכל עסק תמידי שהאדם שם בו מעיינו ישנם שלשה מצבים. המצב הרגיל, הוא העסק התמידי שאינו מיגע את האדם כ"א הוא מתעסק בהתמדתו במלאכתו או בעיונו לפי כחו, וכל אחד יפה לו הקב"ה אומנותו בפניו שמקבל קורת רוח מהעסק עצמו בדרך המיצוע, שהישיבה הבטלה אינה מטבע האדם ומביאתו לידי שיעמום. אמנם בכל ענין מזדמן ג"כ צורך [לאדם] לעמול פעמים יותר מכחו התמידי.

וההבדל ביניהם בהרגשת הנפש הוא, שעם העסק הממוצע כפי כחו הטבעי האדם מוצא קורת רוח מעצם העסק גם בלא השקפה על התולדות הבאות ממנו, ולפי ערך הכבוד שיש בתכונת העסק כך תגדל קורת-רוח שימצא האדם ממנו. אמנם בעמל שהוא מזדמן לפרקים יותר מהכח הטבעי א"א שימצא האדם קורת רוח בעצם מצב העמל, שהרי הוא נגד טבע גופו, אלא מפני היתרון שמכיר בעסק ופרי שנושא כך הוא מתפייס לשא ג"כ משא העמל. והנה מצב העמל הוא עכ"פ ביישוב הדעת ולצורך תכלית ותעודה, אבל בהמשך ההתעסקות מזדמנות בכל עסק מצבים מתרגשים כאלה, שהוא נמשך לעסוק בפרטי עסקו בהתרגשות עצומה בלא יישוב הדעת כלל, ולפעמים לא ידע א"ע מרוב התפעלותו והוא רץ בלא שכל ויישוב דעת כ"א מהמשכת הלב ורגשותיו החמות. והנה באלה שלשת המצבים עסק התורה מעולה מכל מיני עסקים הגשמיים. שהרי כשנבחן עצם קורת הרוח שראוי להמצא ע"פ השכל בהתעסקות הבינונית, ראוי לאמר, אני משכים, כטבע האדם הבריא שמשכים ומוצא נחת רוח כשימצא במה להעסיק נפשו שלא ישתומם, ולפי יקרת ערך העסק ראוי למצא ערך הקורת רוח בו. אני משכים לד"תי שעצם ההתעסקות יקר ונשגב, בדברים שהם יקרים מכל חמדה המאירים אל כל העולם באורם. והם משכימים בדברים בטלים, ולולא העורון הטבעי שעל רוב האנשים שמתרצים בהמשך הדמיון, לא הי' מקום למצא בהם קורת רוח כלל אם לא מצד ההכרח כפי מדתו. וכשמזדמן מצב העמל, בכל עסק לפי ערכו ובתורה לפי ערכה, שאז אין קורת הרוח מצויה בעצם ההתעסקות כ"א מפני התקוה של הריוח הבא, ג"כ ההבדל גדול. שהם עמלים ואינם מקבלים שכר. שעצם העמל אין בו יתרון כלל אצלם, שאם היו משיגים תעודתם בלא עמל ודאי הי' יותר טוב ורצוי להם. ואני עמל ומקבל שכר, כי עצם העמל מקנה יתרון גדול וענג רב. ועל המצב השלישי, שההשתקעות מביאה ג"כ למצב התרגשות טבעי לפעמים, לפי הסתערות הכח המדמה והמתעורר, ע"ז נאמר אני רץ לפעמים מתוך חשק התורה באהבתה ישגה, ולפעמים מרוב חמדת לבבו, לא יתישב כלל בשכלו כי יתגברו עליו רגשותיו הרוחניים. כההיא דרבאדיתייב ועסיק בשמעתא והוי יתיב אצבעתי דידי תותי' כרעי' וקא מבעבעין דמא, וע"ז קרי ליי' הצדוקי, עמא פזיזא, והוא התפאר בזה בצדק כי כל מה שנוסיף ריצה ותגבר רגש הנפש, אנו רצים לחיי העוה"ב, כי כיון שכבר אנו בטוחים, הננו עומדים בדרך החיים וא"צ לבא חשבון על כל רגש פרטי, כי ההרגשות העזות המה שלימות נשגב מאד אחרי שכבר נוכח ד' דרכינו. והם רצים, כשמזדמן עסק מטריד שלוקח בחזקתו לבבות עד ירוץ אחריו בהבלי הזמן מרוב התפעלות ולא יוכל כלל להשליט שכלו על רגשותיו בעסקים הזמנים, ודאי תהי' ריצה זו לבאר שחת. כי כ"ז שיתישב עכ"פ עם שכלו שלא לנטות מדרך הישרה עוד ילך דרכו לבטח ולא יטה מדרך עולם אם ירצה לשמור נפשו, אבל כיון שיחזיק בריצה בלתי שכלית כ"א ילך אחרי חוס לבבו וחשקו באהבת הבלי הזמן, אחריתו לבאר שחת כי מרעה אל רעה יצא. וכל המעמדים הללו כשהם אצל האדם הדבק בתורת ד' הנם בשלימותם גם בעת עסקו בצרכי החיים הזמניים, שהם כולם אצלו הכנה אל השלימות האמיתי, ע"כ יורו לו תמיד את נתיב הצדק וההצלחה האמתית.

.af

למדנו ארחות חיים ונזכה בהם לחיי העוה"ב. אם האדם לא יהי' לו מדריך מורה דרך בהשכל ודעת, אז כאשר תשאוף נפשו לחיי הנצח יהיו כל עניני העולם הזה בעיניו כאין וכישרל בזה הרבה. כי יעמדו החיים, שהאדם בע"כ חי, לשטן לו על דרכו, ורק מעטים יצליחו בניזירות גמורה. ע"כ בקשו דרך ישרה שעם החיים והליכתם לא יסורו ממסילה הטובה והישרה, שהחיים יהיו בעיניהם יקרים כערס ועכ"ז לא יתמכרו אל החושים לשכת חיי עד והדרת המוסר והיראה, כ"א יעלו במעלות בהדרגה נאותה. אמר להם, הזהרו

בכבוד חבירכם. הנה בהנהגה זו הטובה יש הנהגה נימוסית המביאה טובה רבה לאדם ולחברה בדרכי חיי הזמן, וגם היא מביאה להוקיר ערך נפש האדם ברב ערך, ויכיר שיתרון לה על כל בע"ח הוא בשכל ובתוצאותיו, שהוא ההדרכה הטובה ללכת בדרך ד' שיזכה האדם אם יוליך שכלו במשרים. נמצא שהדרכה נימוסית המתאמת אל חיי הזמן תנהלהו ג"כ להכיר יתרון חיי הנפש הנצחיים. וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם מתפללים. התפילה היא עבודה שיסודתה בהרגש ובהתעוררות הכח המדמה ג"כ. ואם לא יחובר עמה השכל תוכל לגרום שיצא האדם בחשקו מן העולם ויהיו החיים לו לזרא. ע"כ תשתפו בהתעלות הרגש גם את אור השכל, דעו בדעת והבנה, לפני מי אתם מתפללים ולא תסמכו על הרגש לבד. ובהיותכם משימים את השכל למאיר דרך לפני הרגש תלכו ולא תכשלו, כי עם רוב רוממות הנפש לא תתרחקו מן החיים. כי הרגש יערוג רק אל התכלית גם בהטהרו ולא יבין ערך האמצעיים. אבל השכל ינחהו להורות לו כי האמצעיים המה עקרים אל התכלית, ואמצעיים לתכלית חיי השכל הנצחים נמצאים רק בסידור החיים הארציים פה עלי ארמות בדעת ובכשרון. ומנעו בניכם מן ההגיון. אל תעסיקו שכלם בטל ילדותם בענינים מופשטים שאין להחיים עסק בהם, כמו במה שאחורי הטבע וכיו"ב, כ"א תתנו להם מזון רוחני שיש בו ג"כ מראה עינים, כמו עניני ההלכות ודרכי המדות הישרות לפי פשטן ורוב עניני התורה המעשית. והושיבו בן ברכי ת"ח. הישיבה בין ברכי ת"ח תציין להורותם הליכות ת"ח בפועל בעניניהם השפלים, בררכי החיים וצרכים הגשמיים איך הם מתוארים במחוגה שכלית במדה ובמשקל, ועת וזמן לכל חפץ. ולא תדחקום להיות אצל ת"ח בעת התעלותם בעסקיהם הנעלים לפי ערכם במושכלות הגבוהות ולפעמים ג"כ בהתרגשות נפש עצומה אל הטוב ואור ד' ית', כי מזה לא יוכלו עדנה לקנות דרך טובה הראויה להם במדה ממוצעת שלא יכחישו דרכי החיים. ע"כ תושיבו אותם בנערותם ללמד ענינים הטפלים שעומדים בתחתית המדרגה אצל ת"ח, אבל המה נותנים אומץ לדרכי הטוב והתושי הגבוהים. ובשביל כך, שתדריכו הכל בדרך מיצוע, אל תאמרו כי במנעכם השאיפות הגדולות של הרצון הטוב הפנימי שרוצה לזכות בכל תושיה בלא הדרגה, שאתם מתרחקים משלימות הנצחי, לא כן, כי דוקא בשביל כך תזכו לחיי העוה"ב, כי זאת היא דרך ד' שיצר רוח האדם בקרבו ונתן לכל דבר משקל נערך בחכמה. ע"כ בלכת האדם בהדרגה שכלית אף שלפי הדמיון מתרחק הוא בזה מהאושר הרוחני, הוא באמת מתקרב אליו בלכתו בדרך ד', והיא עצם דרך תוה"ק שהיא תורת חיים וחיי עולם נטוע בה.

.cf

רבינו, נר ישראל. הנר הוא כלי שבו מתדבק האור. והנה האור הישראלי הוא רוח ה' השורה על כלל ישראל ותפארתם הכללית. וריב"ז שהיה כלו נתון רק להיות כלי לאורן של ישראל, וכל פעולותיו ודרכי חייו וכל השכלותיו וחכמתו כולם היו אחוזים ברוח כלל ישראל לרומם אורן של ישראל בעולם, א"כ הי' לאורן של ישראל דוגמת הנר שהוא אחוז וכלי להאור כן הי' כל שכלו ונפשו וכוחותיו נתונים לאורן של ישראל, שהוא אור ד' באמת. כמאמרן ז"ל ישראל ואורייתא וקוב"ה כולא חד. כי האדם הפרטי לא יוכל להכיל בנפשו כל האור הגדול שצריך שתכללהו האומה הישראלית כולה, כ"א זאת היא תכלית שלימותו שיעשה אי"ע כולו מוכשר לקבל אותו האור הגדול, ע"י שיכין כל צעדיו להצלחת האומה כולה וקדושתה, ותהי' נפשו הפרטית ורוח האומה הכללית דומה כשלהבת האחוזה בגחלת וכאור עם הנר. וכמו שאור ישראל הוא קיים לעד ועולמי עולמים, כך האדם הפרטי כשדבק באמת באורן של ישראל הוא ודאי חי לעולם. ואע"פ שכל אדם, בפרט מישראל, הוא חי לעולם בחיי הנפש, הרי הם ע"כ מתבטלים בביטול הדברים שנתקשר בהם. אבל בהיות השלם האלקי הזה דבק בכל כוחות נפשו בכלל ישראל החי וקיים לעולמים, לא יאמר בו מיתה כלל.

"ושומר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה".

.7f

עמוד הימיני, אורן של ישראל הוא דבר ההולך ואור, ובסגולת אורן של ישראל יוסיפו תמיד מעלה ושלמות שיהי' ניכר בקץ הימים, אבל גם לדאוג למצב ההוה חוץ מנצחיותם דרוש חכמה ושלמות. והנה המצב ההוה יתקיים על ב' עמודים, על חוסן המדיני וזהו עמוד השמאלי, אבל סגולה גדולה יש בתוה"ק שגם את הקיום ההוה היא נותנת לישראל. וריב"ז הי' בעת ניטל העמוד השמאלי מישראל ונשבר חוטר המלוכה, אבל הקים עדות ותורה בישראל, ובזה הצילם במעמדס ההוה, וכיון שהמצב ההוה עומד על יסוד התוה"ק גם הוא נצחי ואינו ירא משינוי וכליון, כי דבר אלהינו יקום לעולם.

.8f

פטיש החזק. שנתן כח נפלא ע"י הרימו את כלל עם ד' בתורה ומוסר ויראת ד', עד שכל הדברים והרוחות שבאות לנגד לקיומן של ישראל ינופצו מכח האדיר של רוח ד' שעל ישראל ע"י התוה"ק. א"כ אין לך להתירא מצד עניני הכלל, כי התעודה הנצחית של ישראל ודאי קיימת לעד, ואתה עשית את שלך ופעולתך בימי חיך יהיו פעולות נצחיות לעד תעמודנה, בין מצד ההוה בעצם האומה, ובין מצד ההגנה שנטעת בה נגד הרוחות הרעות העומדות לכלות שם ישראל חלילה. וכיון שלזה יחדת חיך והם פעולות שבודאי יצליחו, כי "נצח ישראל לא ישקר", ולעד "יעמוד זרעכם ושמכם" כתוב בהם, א"כ למה תבכה, וראוי לך לשחק ליום אחרון.

.9f

א"ל אילו לפני מלך בו"ד היו מוליכים אותי כו'. כיון שהבכ"י מוטבעת בנפש, כשיכיר בעצמו שהוא צריך להתיצב לפני מי שהוא מופלג ממנו בשלימות ויכולת, אע"פ שהוא יודע צדקו ומובטח לצאת בדימוס, מ"מ ראוי שיתרגשו כוחות הנפש כדי להתברר אצלו שיעמוד כעת לפני מי שהוא רם ונשא ממנו. א"כ אם לא תהי' התרגשות כזאת מדין ק"ו בהתיצבו לפני ממ"ה הקב"ה, הוא אות שלא יכיר הוד האמת. וזהו כלל גדול שכשם שהאמת מתבררת מהדיעות בשכל והגיון כך היא מתבררת מהמעשים וההרגשים, וכשיחסר ההרגש במקומו הצריך ודאי יחסר שלימות השכלי במדה ההיא. א"כ כדי להבין ערך האמתות של ההתיצבות לפני ד' במשפט, מוכרח אני להתרגש כפי כחי האפשרי ורק אז אוכל להשתלם בהבנה דומה להאמת הגמורה. והנה ההרגשה תחול בנפש למראה השלימות הנמצא במלך, אע"פ שאינו נוגע ליכולתו להרע לו, ראוי להעריך מה שלימות חשוב למלך בו"ד, שהיום כאן ומחר בקבר, נגד שלימות העליון של מלך הכבוד ב"ה החי וקיים לעד ולעולמי עולמים, והחרדה הטבעית שנופלת מצד היכולת להרע, אע"פ שהוא מובטח מפני ישרו וצדקו. אבל ההשקפה הטבעית תחריד ואם לא תספיק בטחון הנפש להשקיט סערת הרוח ביחש למלך בו"ד, אם תספיק להשקיטה בערך מלך הכבוד ב"ה, לא תבא מיתרון כ"א מחסרון דעת. ע"כ צייר ההבדל שיש בין היכולת הפשרית ליכולת המוחלטת של השם ית'. והנה מעלת השלימות שלשה המה, שלימות המציאות, שלימות החירות, שאם [אם] יחי' אבל יהי' חיי חיי עבדות שאינו מושל

בעצמו, טוב ממנו הנפל. והעולה על -גבה שלימות האהבה, שהיא השמחה הגמורה ואור הנפש, שעמה כל טוב ואושר ובה כלולים נועם החכמה וההשגה ואהבתה. ע"ז אמר שאם כועס עלי, וחסר ממני יתרון של חיי האהבה שחושק האדם למצא בכל מקום וביותר במרכז השלימות שהיא אהבת המלך. מ"מ אין כעסו כעס עולם, ואם אוסרני, ויחסר ממני שלימות החירות, לא לעולם הוא, ואם אפי' שלימות המציאות ירצה לחסר ממני, אין בירו לעולם לעשות כלה. והנה היכולת לא תחריד כ"כ אם יש תיקון ביד המתייצב לבצר רוח היכולת. והתיקון יחלק לשני חלקים, יש תיקון פנימי להסיר הסבה מעקרה, שהסבה העקרית להרע היא חרון מלך, הרי בידי לפייסו בדברים, ואפשר שתסור הסבה. ולפעמים אף שיעמוד בכעסו והסבה לא תסור, יש אפשרות להסיר תהלוכות הדברים המסובבים ע"י שוחד ממון שיכבוש בזה כעסו. אמנם אצל הקב"ה שהשלימות מצד עצמו ראויה להסעיר הלב, והיכולת גמורה לכל שלשת המצבים שבהם כל חמדת האדם כלולים, ואין אפשרות לא להסיר הסיבה הפנימית, וק"ו לעצור בעד תהלוכות הסיבות המסתעפות מהסיבה הפנימית, ודאי ראוי להיות נרגש גם אם לא יהי' כאן פחד שכלי רק ציור הרגשי. אבל באמת לא רק מצד השתלמות הרגש ראוי לפחוד, כ"א גם ראוי לדעת שגדרי הצרק והרשע אנו משקיפים אליהם לפי תכונותינו וטבענו הגופני. ואף כשאנו מדמים שיצאנו ידי חובתנו לגמרי, יוכל היות שהוא רק מפני שחסרנו השתדלות לרומם את רוחינו ולהוציא מן הכח אל הפועל את כשרונותינו שהטביע ד' בנו. ויוכל היות שכשיפקחו עינינו לראות באור הצדק האמיתי. נמצא כמה דרכי עול וחסרון שלימות בדרכינו שהם זכים אצלנו. א"כ באמת יש לפני ב' דרכים ואיני יודע באיזה מהן מוליכין אותי. הוי כאן רגש ראוי מצד השכל והחשבון לפחד נוסף על הרגש.

.5f

א"ל רבינו ברכנו, א"ל יה"ר שיהא מורא שמים עליכם כמורא בו"ד. ביאר להם שעיקר השלימות הוא תלוי בחוזק הקנינים הרוחניים ולא בגודל ציוריהם. כי אף אם תגדל ההרגשה בציורים רבים בגדולת השי"ת ודרכי השלימות, מ"מ כ"ז שלא יהיו קבועים יפה בנפש כאותו החוזק שהדברים החושיים נקבעים לא יגיע אל השלימות ולגבול החוזק הראוי, עד שיהיו השלמויות הבאות מצד ההשקפות השכליות חזקות כאותן השלמויות החושיות, צריך הכנה רבה ועצומה, ולזאת יתפלל כל חסיד. ואמר רא"י נסיונית שאין חסרון ההשתלמות בא מצד חסרון ידיעה בכמותה והרחבתה כ"א מצד חסרון חזקה והשתרשה בנפש. שהרי אדם עובר עבירה ומכיר בה שהיא גנות, ואומר שלא יראני אדם, ואם יראהו אדם יפרוש. ולא תפעול עליו יראת ד' ובושתו, עם כל הודאתו וידיעתו בידיעת השם ית' וחובת הבושה והיראה, אלא מפני שאין קנין השלימות של יראת ד' חזק בנפשו. ע"כ יותר משצריך ברכה להצליח בהרחבת המושגים המביאים אל השלימות וריבוי עניניהם, צריך ברכה שיהיו עניניהם מוטבעים וחזקים מחוברים עם החיים ומיושבים בלב ושכל הבריא.

.nf

בשעת פטירתו אמר להם, פנו כלים מפני הטומאה והכינו כסא לחזקיה מלך יהודה שבא. כאשר יש אדם שהוא מנהיג הכלל ושואף רק אל השלימות הרוחני, לפעמים לא ישים אל לב לחסרונות הגשמיים שבמצב האומה, והוא חסרון נמרץ, כי המצב הגשמי ממנו תוצאות להמצב הרוחני. אמנם כ"ז הוא אם המנהיג

מזלזל בשלימות הגשמית מפני שעבור השתקעו ברוחניות נעלם ממנו ערכם והוא אות על קוצר הנפש, שהנפש הגדולה ראוי שעם כל רוממות ערכה תשפיל לראות ולדקדק ג"כ בכל הדברים הקטנים, שמהם תוצאות לדברים גדולים. אבל אם רואה שמהלך השלימות מחייב כעת לותר על הדברים הגשמיים מפני תכלית נכבדת, ודאי שראוי ללכת בררכו ולהוקיר הדרכתו עד מאד. והנה ריו"ח ב"ז ביטל את השלימות הגשמי המדיני, ולא בקשי כ"א יבנה וחכמי' ליסד שלימות התורה בישראל, והי' בזה דומה לחזקי' מלך יהודה שנעץ חרב על פתח ביה"מ, "וכל מקום אשר יהי' שם אלף גפן באלף כסף, לשמיר ולשית יהי'", והי' זה אמנם נחוץ מפני שירדו ישראל הרבה מעלות והשתקעו בחמדות גשמיות ואהבת הקנינים המדומים בימי אחז, שבטל כל רגש קדוש והדיחם להסיר לבם מאחרי ד' ולהתמכר רק אל חיי הזמן. ע"כ הי' עת לעשות לד' להגביר מאד הרוחניות, אבל לא היתה מאתו מפני חסרון ידיעה במפורסמות, כי אדרבא השיג לידע עד מאד ערך הדברים הגשמיים ושראוי להקפיד בהם, ומ"מ שמם מדרס לרגל תוה"ק ובטלם לנהג בהם זילזול לצורך שעה. והנה מתוה"ק למדנו ערך זה השלימות, שעם כל רוממות הדרכתה של תורה בענינים הנעלים, חסה על ממונם של ישראל והקפידה גם על פכים קטנים, כדרשי' במתני' דנגעים מ"וצוה הכהן ופינו את הבית". וכן יעקב אבינו ע"ה עם עוצם השגתו וטרדתו באהבת אלהים נשתייר בשביל פכים קטנים. ללמדך, שיודעים הם השלימים הללו ערך כל דבר קטן לפי ערכו, ואם הם מתרצים לותר על רברים גשמים קלי ערך, ומכש"כ יקרי ערך, ראוי להשכיל כמה טובה עודפת קנו בתמורתם. ע"כ כשרצה להראותם במחזה אלקים אשר נגלה לו לעת תאסף רוחו לבא בקהל קדושים, וחזקי' מלך יהודה שהי' דומה לו בדרכיו לבטל החוסן הגופני במקום הצורך לתכלית הרוחנית ונתן יתרון לחיי התורה, מלהשתדל בספק להחוסן המדיני ואולי עי"ז הי' מצב תוה"ק נוטה לנפול, הקדים להם פנו כלים מפני הטומאה, ונמובן הקפידה חלה על כלי חרס כדאי' במתני', להורות שלא העלים עיניו ג"כ מדבר קל וקטן של צרכים הגשמים להכירם כמדתם וערכם. ועכ"ז בדעה שלימה נתן יפוי כח להשתדלות פליטת סופרים מכל חוסן המדיני, כמדת חזקיה מלך יהודה דודאי אסכים מרי' על ידי'.

.6f

הסדיר י"ח ברכות על הסדר. ענין הסדר שניתן לתפילה מורה אותנו, שאף שמצד יכולת הבב"ת [הבעל בלתי תכלית] ית' אין שייך סדר והדרגה. אבל כיון שאנו רואים שרצונו ית' הוא לתן סדר למציאות והדרגה לתהלוכתיהם של הנמצאים, ודוקא בסדר והדרגה נוכל להשיג חכמתו ושלימותו ית', ע"כ ראוי ליחס בקשתינו ג"כ אל סדר נערך בהדרגה. ואפי' הניסים שהם למעלה מן הטבע ג"כ יש בהם סדר מיוחד ראוי להם, ואינם בלא יחס עם כלל הבריאה והמציאות, כאשר ביאר הגאון מוהר"ל מפראג ז"ל בס' גבורות דיי, ואנו צריכים לגלות חפצינו בתפילה שאנו חפצים שיעשה רצונו בעולם, ע"כ היא שלימות לתפילה בהיותה על הסדר. ובכלל על שינוי סדרי בראשית לצורך היחיד אמרו חז"ל כמה גרוע אדם זה, והוא הנראה שהשלימות היא הדרך אשר בחר בה ד' להנהיג עולמו, והוא הסדר וההדרגה והם מביאים אל התכלית. ואם לפעמים יהי' הצורך מגיע לעשות דבר שנראה לנו כשינוי סדר, אין זה כ"א לפי ראות עינינו ולא כפי האמת, אלא שיש סדר למצב המוסרי של המציאות כמו שיש סדר למצבו הטבעי, והסדר של המצב המוסרי הוא פועל בעיקר הסדר של המצב הטבעי. ולפעמים נעלם כחו ולפעמים יתגלה ויראו לנו ניסים.

.N

א"ל ר"ג לחכמים כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינים. הברכות של כלל התפילה שהן מלאות בחסד ואהבה, כל אדם חכם הראוי למעלה רוממה כזאת ראוי הוא לערוך תפילות קבועות לגוי קדוש ועם חכם ונבון. אמנם התפילה שבתוכה אצור שנאה ומשטמה, צריכה לבא דוקא מלב שכולו טהור וקודש לדי', שטבע השנאה אין בלבבו כלל, ורק מפני התכלית הכללית שחסר לצאת ע"י תקלת הרשעים המכשילים יעתר אל ד' להרוג אותם, אבל אם ישאר בלבבו איזה רגש כ"ד של שנאה טבעית, מפני ההתנגדות הטבעית שאף שהיא קודש לדי' בהתחלתה, מ"מ תגבר בלב להיות ג"כ לשנאה טבעית חוץ משורת השכל. והנה עמד שמואל הקטן ותקנה, ורק הוא באמת ראוי לה, כי הוא האיש אשר דרש תמיד בנפול אויבך אל תשמח וגו', והסיר כל רגש שנאה מלבבו גם לשונאי נפשו, והוא כשיתעורר לתקן ברכה למינים, לא תמצא בה כ"א רגשי לב טהור לתכלית הטוב האמיתי הכללי.

.א.א

לשנה האחרת שכחה והשקיף בה שתים ושלש שעות. אנו אומרים תפילותינו ע"פ דעת המיסדים האלקיים. ע"כ גם שרגשותיהם גבהו מאד מדרכינו אין בכך כלום, כי על דעתם הרוממה האלקית אנו סומכים. אמנם הוא ע"ה, שהיה המיסד והמתקן, לא רצה בשום אופן שתצא תפילתנו ממנו כענין מלאכה ואומנות של פיוט ושיר, כ"א שתהי' נובעת ממעמקי נפשו הקדושה לכל פרטיי. ובאשר לתקן ברכה למינים צריך מעמד נפש גבוהה ונשאה מאד, כי האדם באשר הוא אדם אי אפשר כלל שלא ימצא בו בטבעו איזה שינאה טבעית לאויבי נפשו ורודפי עמו, והתפילה צריכה שתבא דוקא מטהרת לב קדוש הדבק באלהים חיים ומכיר שכל בריותיו חביבים לפניו כי מעשי ידיו כולם. אלא שעכ"ז יגביר שכלו על הרגשתו, וידמה בזה לאדון כל המעשים שמנהיג עולמו גם במשפט עם הרחמים. ורק בהיות האלקי הלזה מוכשר לזה היתה עליו יד ד' לקדשו בקדושה עליונה למען תקן התפילה. אבל לשנה האחרת השקיף שתים ושלש שעות עד שמצא בנפשו הכשר הקדושה הראויה, שברכה זו נאמרה לפי מלותי ברוח שנאה, ושיהי' עכ"ז מלא רוח אהבה וחסד, ורק קנאת ד' צבאות, בחשקו אל תכלית השלימות בהגלות כבוד ד' בסור כל מונע וכל סיג, תעשה זאת, וציורים הטהורים משתכחים בנקל וצריכים לסייעתא דשמיא.

.א.א

אמר אביי גמירי טבא לא הוי בישא. נראה שהדין הוא קביעות, שכיון שכבר נתבררה אמתת האמונה ושרשיה, אצל הצדיק ההולך בתומו, במופתים נכוחים, איך יואיל לפנות מדרך האמת הברורה. ומקשה, ולא? והכתיב ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול וגו', נראה שסומך על מה שאמר במקרא זה "ועשה ככל חטאת הרשע", ובחטאת הרשע נמנה ג"כ רעות רעות, "עינינו אל גלולי בית ישראל וגו'". ויסוד המחלוקת שבין אביי ורבא, דאביי ס"ל דטבא לא הוי בישא ורבא ס"ל דגם צדיק מעיקרו י"ל דלמא הדר ביי, היא שיש להסתפק על השלימות הנחוצה לאדם איך תגמר. אם ע"י מופתים חותכים וברורים, והשלם שבבנ"א בתורה וחכמה מלא ודאי חק שלימותו במופתים ברורים על האמתיות שבאמונות. או שנאמר שיסוד השלימות הוא רק יושר לבב ואהבת משרים, ומי שטהר לבבו באהבת משרים, ממילא יהי' חי באמונתו באהבה וחבה יתירה. אביי ס"ל דיסוד השלימות צריכה להיות מתבררת אצלו אמונתו ע"י

מופתים מכריחים. ועפ"ז טבא לא הוי בישא לאחר שכבר הוברר אצלו האמת איך יסכל אותו, אלא שלמען יתישבו המופתים בלבבו צריך שלא יהי טבעו מקולקל במעשים רעים. ע"כ מי שהי' רשע מעקרו וטבעו נתקלקל אפשר שיהי' בישא, כי אינו מוכן לבירור ידיעה גמורה. ורבא ס"ל שבכלל השלימות תלויה ביושר לב וא"צ מופתים מכריחים. ע"כ גם השלם שבבנ"א אפשר שיסור מדרכו הטובה ויתמעט יושר לבבו, אז יוכלו אמתת המשרים להשתכח ממנו. ע"כ צריך תמיד עזרה ממרומים.

דנ.

הני שבעה דשבתא כנגד מי, כנגד שבעה קולות שאמר דוד על המים. לפי המבט הראשון ניכרת השלימות רק מן העבודה והמעשה, אבל המנוחה הרי היא בטלה ושוממות ואין בה מעלה. אמנם לפי ההשקפה האמתית עיקר הדבר שמכשיר את השלימות של כל המעשים הוא רק המנוחה, שהמנוחה השכלית מכשרת את כל הפעולות לתעודתן. כמו כן בכלל הבריאה עיקר השלימות נראה מחיקון וישוב, אבל בחורבנות אינו נראה שום חכמה ותכלית לפי ההשקפה הראשונה, אבל כשאנו רואים התכלית של המציאות והשלימות היוצאות מהחורבנות, אנו מכירים שהם בחכמה ועצה של גדול העצה ית, שעליהם אמר דודי "לכו חזו מפעלות [אלהים] אשר שם שמות בארץ". וכנגדם אמר דוד שבעה קולות על המים. שהמים הם מנגדים לישוב האדם שהוא השכלי ותכלית הבריאה. ומ"מ במים, בהתנגדות הישוב הכללי ע"י החורבנות הגדולות שנמצא בו, אנו רואים יד ד' ושומעים קול ד', כמו שפירש עניני החורבן "קול ד', חוצב להבות אש", מזועות ורעידות הארץ "קול ד' שובר ארזים וגו'" הכל העדר וחורבן, ומ"מ כשתכליתם ניכר לשלימות שבא בגללן אנו מכירים קול ד'. וסיים בחורבן הכללי של הארץ "ד' למבול ישב", ונעשה מזה תכלית גדול "וישב ד' מלך לעולם", כי ע"י המבול נטהרה הארץ מרשעים שלא היו ראויים להמשיך עליהם מלכות שמים וללכת בדרכי ד', שהוא תכלית המציאות האנושית. ע"כ בהשקפת התכלית אנו מכירים ערך החורבן, וכן בהשקפת התכלית הבא משביתת המעשים, שהוא עודף יותר מהבריאה בכללה שנעשתה בששה ימים, והיא נרמזת בז', שהוא מעלה יתירה על ששה שכולל במספרו הבריאה. נתקנו כנגד הדעה האמתית הזאת שבעה דשבתא, להורות שצריך להשתמש במנוחת השבת לתכליתו, ולא רק בבטלה והעדר מלאכה כ"א להפיק שלימות השכלי והמדותי בקרבת אלהים ודרכיו הטובים.

דנ.

הני תשע דר"ה כנגד מי, כנגד תשע אזכרות שאמרה חנה בתפילתה, דאמר מר בר"ה נפקדה שרה רחל וחנה. בר"ה כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון, כדפי' רבנן ז"ל כבני אמרנאי, דהיינו להורות על ההשגחה הפרטית האישית, לא רק השגחה מינית וכללית. ובאשר כלל הרבימ בכללות מצויין במספר עשר שהוא התחלת הכלל, מורה לעומתו יחש היחיד של כל אחד ואחד מהרבימ במספר תשעה. ע"כ חנה כשבקשה שיעשה השי"ת חפצה הפרטי למעלה מדרך הטבע הכללי, שלא היתה ראויה ללדת ויעשה נס לצורך יחיד, הי' רק בחק ההשגחה הפרטית. ע"כ הזכירה בדיוק תשע אזכרות בתפילתה, להורות על עוצם ההשגחה האישית. ובר"ה אז הוא זמן שאנו צריכים ביחוד להשכיל בציור ההשגחה האישית, כדי להיטיב ולשפר המעשים הפרטיים, ולאפושי ברחמים כ"א על עניניו הפרטיים ג"כ שמזה יבנה הצלחת הכלל, כשיהיו כל הפרטים מוצלחים. ע"כ תקנו התפילות ג"כ במספר תשעה.

אה.

הני כ"ד דתעניתא כנגד מי, כנגד כ"ד רננות שאמר שלמה כשהכניס ארון לבית קהי,ק, א"ה בכל יומא נמי נימרינהו, אימת אמרינהו שלמה ביומא דרחמי כו'. העבודה צריכה להבנות דוקא ע"פ התורה ואין שכל האדם מגיע עד עומק פרטי העבודה. וזה הי' רמז חיבור הארון עם בית קודש הקדשים. קה"ק מקום יסוד עבודת ישראל, שמה צריך להיות הארון שהוא יסוד תורת ישראל. והטעם כי החילופים רבים בפרטי העבודה, וא"א להשיג הכל בשכל אנושי כ"א בהופעה אלהית. ועד על החילופים שבמצב האדם הוא הזמן המתחלף בעניניו וגוניו, המחזה הקרוב הוא היום בכ"ד שעותיו, שבכל שעה עלול האדם למצב אחר שצריך הנהגה וסדר אחר. וה"ה לכל פרטי החילופים שע"כ צריך שתהי' עבודתו הכל ע"פ התורה. ע"כ ביומא דתעניתא, שהוא עת תשובה ושיפור המעשים, צריך ביחוד אזהרה זו שיהי' כלל התיקון דוקא ע"פ התורה ולא מעצת השכל אפי' כשירצה בהכנעה, וכל יומא הוא ג"כ טוב ונאה. אמנם האזהרה ע"ז היא ביומא ררחמי, שאז יוכל להתעורר האדם לחדש חיובים מוסרים מדעתו. ולפעמים יצא ג"כ מגדרי התורה, וע"י חסידות יתירא ג"כ יוכל לצאת תקלה. ע"כ צריך זכר הכ"ד נגד כ"ד הרננות, שאמר שלמה כנגד כ"ד שעות היום שמתחלפים בתכונתם, ומבלעדי התורה א"א לכוין בהמון חילופי המצבים הדרך הנאותה לכל אחד. ורק בהיות "תורת אלהיו בלבו" אז "לא תמעד אשוריו". וכן נוסד התענית ע"פ חכמים ונביאים הראשונים מחובר עבודת הלב שבתפילה עם עסק התורה, כדאי בקראי דנחמיהנ "ויקראו בספר תורת ד' אלהיהם רבעית היום", וכדאמור רבנן במסכת מגילהפרק בני העיר.

יא.

מאי קבע, אר"י ב"א אר"א כל שתפלתו דומה עליו כמשאוי. ציור הנפש צריך להיות לפני התפילה, כאילו היא נחלשת ממשא קדרות הרעיונות הרחוקים ממושגי השלימות ואור פני מלך חיים, ורק בזאת תגול מעל לבה המשא אשר יכבד עליה בשפכה שיחה לפני יוצרה ואביה שבשמים, ובזה תוסיף הנפש אומץ ותחת רוח כהה תעטה מעטה ששון ורוח חדשה בעז וחדות ד' תהי' עמדה. אבל כשחסר הציור האמיתי הזה והתפילה דומה עליו כמשא, עד אשר מתכונת התפילה, הראויה היא להוסיף אומץ ולהחליף כח בנפש ורגשותיה, עוד תוסיף ליגעה, אין זאת צורת התפילה השלמה, כי צריכה לבא מצד הרגש פנימי, ולא מצד קביעות של חובה חיצונית, שאז בהכרח תהי' דומה למשאוי.

יא.

ורבנן אמרי כל שאינו אומרה בלשון תחנונים. אפילו מצא לבבו מתרגש ומתפעל להיות חפץ בתפילה מצד הרגש הפנימי, מ"מ כל שלא ישים לבבו כ"א למלאות הרגשו הפנימי לבדו, אין זה יסוד התפילה שצריך שתהי' עבודת ד', וצריך. שיכיר שההרגש הוא אמצעי נכון להעמיד רעיוניו ומצב נפשו באופן נאות לתפילה, אבל עיקרה היא נעלה מכל רגשות נפש אדם כי היא תחנונים לפני ד' ית' להפיק רצונו. ע"כ צריך לאומרה בלשון תחנונים, ולצייר האמת כמה קטן הוא ערך רגשות לבב אנוש נגד התכלית הנעלה של הפקת רצון ה' ית' שבא ע"י התפילה.

.חח

רבה ור"י דאמרי תרוייהו, כל שאינו יכול לחדש בה דבר. התנו עוד שאין די במה שילוח הארה של הכרה בגאון די ית' עם הרגש הטבעי הפנימי המעולה של הנפש, כ"א צריך שהשכל יתפשט בפעולותיו יותר מן ההרגש, עד שיהי' יכול לחדש בה דבר, חוץ מההרגשה הפנימית, מצד השכל הברור. ועם זה יצרף עם המחודש השכלי ההרגשה הטובה הטבעית להתפלל ברגשי קודש. וע"ז אמר ר"ז, אנא יכילנא לחידושי בא מילתא. כי ההרגש לא מנע אצלו את השכל מתת תנובתו לפי מצב היום והשעה. אמנם כיון שהשכל סוף כל סוף איננו כ"כ טבעי כההרגש, ע"כ מסתפינא דלמא מטרידנא ואמשך אל המושכלות יותר מכפי שאוכל להמשיך ג"כ רגש הלב הפנימי עליהם, ובה אצא מתכונת התפילה, ע"כ הניח מקום לההרגש הטוב לבדו, בצירוף השכל המתלוח עמו, מבלי להרחיב יותר את השכליות בעת שליטת ההרגש הטוב, שהוא שלימות גדול לאדם, ושם "קבע" כולל כל אלה השלשה. כי חסרון ההכרה הפנימית יוכלל בשם "קבע", מפני שאינו מקבל שינוי כפי חילוף רגשות האדם. ההרגשה הטבעית לבדה תקרא "קבע" מפני שעכ"פ היא קבועה בטבע הנפש, מה שא"כ השכל שצריך לקנותו בהשלמה בחירות. וצמצום השכלי לצרפו ג"כ רק כפי ערך ההרגשה הטבעית יקרא ג"כ בשם "קבע", מפני שעכ"פ איננו מתפשט חוץ מגבול התכונה הטבעית של הנפש, שהוא קבוע ועומד.

.גח

אביי ב"א ורחב"א דאמרי תרוייהו, כל שאינו מתפלל עם דמדומי חמה. ראוי שהמציאות הכללית תעורר בטבעה רגשי לב האדם להתפלל. ע"כ תפילת שחרית, ראוי שתעורר לבבו נפלאות וחסדי השם ית' הנראים לעין כל בוחן בזריחת השמש. ותפילת המנחה, תעוררהו השגחת השם ית' וחסדו הנראית בשקיעתה, שכולם נערכים בחכמה וחסד רב, וכיון שמתפלל לפי השעה שהמציאות בכללה מסכימה לזה אין תפילתו קבע, שאיננה קבועה רק בנפשו לבדו ורגשותיו, כ"א עוברת מהלאה לגבולו ומשקפת על כל העולם הגדול, לראות איך חסד ד' מלאה הארץ. אבל בהפרידו רגשותיו מהשעות שראוי להתרגש ביותר ע"פ התכונה הטבעית של מראה המציאות בהתחלפות הזמנים, שמעורר רגש נפלא, הנה תפילתו קבע רק בנפשו לבדו, ודבר אין לה עם כלל הרגשת הוד המציאות שהיא המעלה האמתית לספר כבוד אל. ואמר מאי קראה, "ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים". שע"י ההכרה של המציאות תבא נצחיות ההכרה ויראת ד', בהתמדת החוקים הטבעיים שמספרים חכמתו וגדולתו של יוצר בראשית. כדברי הנביאי "שאו מרום עיניכם וגו'". ע"כ ראוי לכל חכם לבב, לשאוב מי-היראה ממעיין הנחמד של המציאות כולה, שכולו אומר כבוד ליוצרו. ובהשע האדם עיניו מהמציאות ואת פועל ד' לא יביט, יועמו רגשי לבבו הטהורים במשך הזמנים ושטפי הדורות. ע"כ היתה גדולה הקפידא על אותם שהי' נאמר עליהם "ואת פועל ד' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו". ואמר על תמידיות ההשגה ואור השכל מהשקפת המציאות, "יום ליום יביע אומר וגו'".

.י

לייטי עליה במערבא על דמצלי עם דמדומי חמה, מ"ט דלמא מטרפי לי' שעתא. הורו שעם כל יקרת הרגש הטהור שבא מההשתתפות אל כלל המציאות בשעה המוכשרת, הנה שמירת חוקי התורה נעלה ונכבדה וגבהה מאד מכל אלה, כי מה שתלמד תוה"ק הוא נשגב מלימוד הבא מכלל המציאות. ע"כ אם יש מקום לחוש, שע"י דקדוקי ההרגשות יהי עובר חק תורת ד' בזמן התפילה, הוא דוחה את הכל. כי כל החסר בכל רגש ושכל תמלא תורת ד' התמימה, המשיבת נפש ומחכימה פתי. וכאשר נתן לה היתרון דוהמע"ה ברוה"ק במזמור "השמים מספרים" שהתחיל בערך יקרת רגשי קודש של השקפת הבריאה. ועל יתרון פעולת התורה עליהם האריך באמרו "תורת ד' תמימה", כאשר הרגישו בזה גדולי החכמים הקדמונים ז"ל.

.k j

המהלך במקום סכנה מתפלל תפילה קצרה ואומר, הושע ד' את עמך את שארית ישראל. מתוך שהתקבלות התפילה היא בשיתוף נפשו בהדי' ציבורא, וראוי לשתף כפי היכולת גם איכות המעמד שיטוה לכלל הציבור. ע"כ בהיותו עומד במקום סכנה מזכיר, כי שארית ישראל בכלל צריכין לתשועה כזאת, שהם ג"כ עומדים במקום סכנה, כבשה אחת בין שבעים זאבים, ובישועת הכלל יושע הפרט ג"כ.

.n j

בכל פרשת העיבור יהיו צרכיהם לפניך כו', אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברה. העוברה סובלת צער הריון, אמנם כל הצער הוא לתכלית השמחה של לידת הילדים המשמחים לב הורים, כן כל צרות הבאות על ישראל הם ודאי לתכלית טובה ונעלה, "אם יולד גוי פעם אחת"י. אמנם יהיו ג"כ צרכיהם לפניך. כי צרכי הזמן דורשים את שלהם ואינם יכולים להבליג ולסבול יותר מכחם, בשביל התכלית הטובה שתצא מזה בעתיד, ע"כ תשמרם ותספיק צרכיהם גם בהוה. וזה יאמר נגד דוחקם ועניינם של ישראל, שע"י בא עוני להפרטים עד שמצטרכים לצאת במקום סכנה לצורך פרנסתם. ע"כ יתפלל, שברוגז רחם יזכור ד' ית,, לאמר ד"יבפחד הסכנה, ולשמור מכל נזק. אמנם להתנצלות על עצם הפרישה לסכנה, שאינה ראויה לצורך פרנסה בגרר הבוטח בד' באמת, כד' החסיד בחוה"לנ על המפליג בארצות רחוקות לפרנסתו, שיש בזה מחוסר בטחון, מ"מ לא תעזבם גם ביד המקרה. גם בהיות שעצם הפדישה שבא לזאת המדה היא דבר עבירה בגדר שלימות הראויה. אפי' בשעה שהם פורשים לדבר עבירה יהיו כל צרכיהם לפניך. ואולי יכלל בזה עוד התנצלות, כי אמנם במדת ההסתפקות ימצא האדם לחמו לשבר רעבונו בכל מקום. אבל מה יעשה האדם האנוש, כי אכף עליו הרגלו, עד שרבו הצרכים שמרוב הרגל נעשו המותרות כמוכרחות, ובזה הכביד עליו עמל בקשת טרפו. כי אמנם השיעבוד להרגל הוא דבר עבירה בהתחלתו, אבל אחר שכבר הוא מושל עליו בהיותו טבע שני לא יוכל לצאת מממשלתו. ע"כ יבקש שיהיו כל צרכיהם, אפילו המותרות שכבר התרגלו בהם, לפניך, ובזה תקטן האשמה של הפרישה הרחוקה לבקש פרנסתו. כי על בקשת דברים מותרים אין הברית כרותה שתמצא בכל מקום. ומי שנעשה עבד להרגלו הוא נמצא מוכרח למשוך עולו ולא יוכל להמיש צוארו ממנו גם ברצותו בזה בכל לבבו ונפשו.

.d j

לא תרתח ולא תחטא, לא תרוי ולא תחטא, וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא. מאי היא, תפלת הדרך. האדם צריך לשמור את מוסרו שקנה לו בעמלו בדעת וכשרון מכל רגשות רוח והסתערות הכוחות. כי כל הסתערות ומצב חדש מביא הריסה גם לכוחות המוסריים שכבר קנה. ע"כ ראוי וחובה לשמור מכעס, שהיא הסתערות, לבד איסורה בעצמה ואפילו במקום המותר, משום שלא תחטא. כי ההתרגשות מביאה לאיבוד ציורי המוסר שכבר קנה. וכמו כן ההשתכרות, אפילו אם איננה באופן מנוול, עכ"פ מביאה התרגשות שעלולה לאבד ציורי המוסר והיראה. ויותר מזה כל מצב חדש צריך שמירה, שעכ"פ מביא ציורים חדשים ורגשות חדשות, ע"כ אנו רואים הרבה אנשים שנפחת מדרגת מוסרם בחילוף מקומותיהם. ע"כ אפילו כשאתה יוצא לדרך תכין עצמך לקראת ההתרגשות והשינויים החדשים שתוכל הדרך להביא בצורך. ע"כ המלך בקונך וצא. להמשיך עליך ציורי יראה לאהבת ד' עם העמדת הכח המוסרי וההמשכה אל הטוב והמדות הטהורות גם במצב הנדידה של הדרך. וזאת היא עיקר מטרת תפילת הדרך, שעמה יחד תבא השמירה המעולה, כי ד' ישמור את יראיו.

71.

היכי מצלי לה, ר"ח אמר מעומד ר"ש אמר אפילו מהלך. מעומד מורה שתהי' ההשתדלות שלא תפעל עליו הנדידה שום פיזור הנפש במה שנוגע לעבודת ד'. ור"ש אמר שזהו דבר נמנע, אלא שצריך להשתדל שעם הפיזור וטרדת הנפש יקיים "שויתי ד' לנגדי תמיד" ולא יט משום מדה נכונה. ע"כ אפילו מהלך, שעם שיש בהילוכו פיזור הדעת, עכ"פ בהתפללו נוכח ד' פניו. ע"כ בהיות שעמד ר"ח, אר"ש אוקמן נמי לדידי ואצלי, כי מהיות טוב א"ת רע. כי אף שסבר שהוא נמנע מרוב בני"א, מ"מ הבקשה היא ודאי שלמה והגונה שיהי' האדם גבור בנפשו וחי בעבודת ד' בחוזק נפש, עד שלא יפריעוהו כל נדידה וטלטול מתכונת נפשו הפנימית וזכותה, ותביא ג"כ הערת תפילת הדרך להורות, שיחשוב האדם דרכיו לפי מצבו ביראת ד' ולפי ערך הנסיונות שאפשר שיזדמנו לו בדרכו. שאם יצייר שיוכל לעמוד בהם יצא ואם לאו יחדל. ואם יגמור לצאת, תהי' התפילה מעז לו ומגדל מפני רוחות המצויות לקלקל הכשרון וטהרת הנפש, ובהוסיפו שלימות רב שלא תפעל דרכו שום פחיתות, הוא הטוב הגמור שעליו אמר ר"ש "מהיות טוב".

72.

ת"ר סומא ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות יכוין את לבו לאביו שבשמים. הסך כולל והכונה התכליתית היא כונת הלב לאביו שבשמים, להיות קרוב לרצונו. אמנם רבו מאד הדרכים הארוכים שצריכים להיות בתור הקדמות שמביאות להשלים חפץ אביו שבשמים, והשלימות האמיתי הוא בהיות האדם מכוין התכלית בלבבו, ומרחיב דעותיו ופעולותיו ג"כ בכל האמצעים הגדולים והרבים. וע"ז מורה כיון הרוחות לצד א"י וביהמ"ק, שההרגשות הלאומיות שבישראל המה מכשירות את הלב לעבודת ד' ומרוממות את הדעת להכיר ערך מצותיה של תורה ולעשותם מאהבה. אבל מי שלא יוכל להקיף זה השלימות, ובהאריך עליו האמצעים ישאר באמצע הדרך ויאמר בדעתו כי הלאומיות שבישראל היא קץ כל החזיון הרוחני והקדוש שהוא תכלית השלימות, בזמן שאינו כ"א הדרכה והכנה. ולתכליתו יבוא בזמן שיושכל להיות נשמר ע"פ כל דרכיו הגדולים, שהם כל דרכי החיים של תורת ד' הנאמנה, הוא צריך לחתור שלא יאבר מידו התכלית, ויכוין לבו לאביו שבשמים. שבהמצא הנקודה התכליתית ימצאו בהמשך הזמן ג"כ הדרכים

המביאים אלי' בחסד ד'. אבל בהיותו אובד התכלית מה יסכנו הדרכים והאמצעים.

נ.נ

נמצאו כל ישראל מכוונים את לבם למקום אחד, אר"א ואיתימא ר"א מאי קרא "כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות" תל שהכל פונים אליו. כל הלאומיות שבעולם מושכים עליהם המון רב בישובם, מפני התועלת הגשמית שבאה מהם למחזיקים בהם. אבל קישור נפשות כל ישראל לבית אלוהי יעקב, אינה מפני התקוה הגשמית, כ"א מפני התכלית של אור השלימות שיבא ע"י גדולתן של ישראל בהתאחדם בארץ הקודש. ע"כ גם בחרבנה עיני כל ישראל אלי', כי לעולם לא זזה שכינה מכותל מערביי, וגם כשהיא שוממה קדושתה עלי, והסגולה הרוחנית אינה סרה לעולם. ע"כ אמר שהוא בנוי לתלפיות, מצד הצורה הרוחנית, ע"כ גם כשהוא תל ושמים כל פיות פונים אליו, שהכל פונים אליו, וזהו כמגדל דוד, ששם כל תכליתו אפילו בחוזק המדיני, רק כדי לבא לתכלית השלימות של צורתן הרוחנית של ישראל ברוממות נפשם וקדושתם. ע"כ בחר בשירי זמרה ודבקות הנפש בד', והוא גלי מסכת, ומלמד לתלמידיו ע"י קרקעלהורות שמגדלי המלוכה הם הכנה לשלימות האמיתית של דעת ויראת ד'.

נ.נ

וכמה ישהה בין תפלה לתפלה. ר"ה ור"ח, ח"א כדי שתתחונן דעתו עליו, וח"א כדי שתתחולל דעתו עליו. התחלת ההכנה לתפילה הוא שתה"י דעתו צלולה כ"כ באופן שיוכל לשפוך שיחו לצרכי עצמו להושע בחסדי ד'. והמדה האמתית היא שיתרומם כ"כ ברוחו עד שירגיש שעיקר התפילה אינה ראויה להיוח כ"א לצרכי הכלל, וע"י התרוממות הכלל ממילא תמשך הצלחת הפרט. אלא שלכונה זו צריך התרוממות נפש ביותר, כי בהיות האדם במצב קוצר רוח א"א לו להתרומם לשאיפה של ישועת הכלל. ע"כ חד אמר כדי שתתחונן, היינו תחנונים של יחיד, כדכתיב במשה "ואתחנן אל ד'", בשעה שעסק בעסק העברתו את הירדן לעצמו. וח"א כדי שתתחולל דעתו, להשכיל את דאגת הכלל, כדכתיב "ויחל משה", בשעה שהתפלל על ישראל. וההרגשה הכללית היא, כשהיא באה, עמוקה מאד, וצרת הרבים מסעירים מאד את הלב, עד שהוא במצב חולי מרוב כאב ועקת נפש. כי לא תוכל נפש היחיד לשאת רגש צרת הכלל הנוגע עד לבבה כ"א ברגש חזק מאד. ע"כ תקרא חילוי, תפילה שבאה לצרכי הכלל מגזרת חלי, והמתפלל באהבת כלל עם ד', מצפה ליום "חבוש ד' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא". ובשכבר הימים ביארתי ב"ה, שההשגה הרוממה שבאה לגדולי הערך הקרובים אל ד' בתפילה, תבא כערך כל השגה אלהית, להתבונן במה שהורשה ולהמנע מלהלך בגדולות במה שהוא מופלא מלהלך משכל האדם. ושתי הידיעות הנה שלימות לאדם, אלא שהצד הראשון הוא המחייב והצד השני הוא שולל. פועל תחנון יבוא מגזירת חן, ומציאת החן תורה על השגת איזה דבר בגדר חיובי. "ואדעך למען אמצא חן בעיניך". החילוי יצייר הרעידה וההגבלה לעמוד בתחום השגתו שלא להרוס יותר, "ואסלדה בחילה". וקרוב להוראת "חלל", על המקום הריק המשולל ממצויאות. ע"כ אמר מר שיוכל להתבונן במה שהורשה. ומר אמר שיוכל להגביל שלא להרוס במה שלא הורשה. ויען שתפילת של יחיד עומדת במעלה נמוכה מתפילה של צרכי רבים, ע"כ די לתפילת יחיד ההכנה של רוממות הנפש להשיג ולצייר... בא למדה זו של צורך הגבלה. ובתפלת הרבים ההכרח לשלח המחשבות בדברים יותר נעלים ונשגבים, עד שראוי להשמר עמהם ג"כ מהרוס אל המופלא. ע"כ נאמר

בתפילת יחיד לשון תחינה, "ואתחנן אל ד'", ובתפילת רבים לשון חילה, "ויחל משה את פני ד' אלהיו".

פרק חמישי

.k

אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש. מליצת "כובד ראש" תבא לציין כי לפעמים האדם מתחכם ומשיג ענינים נכבדים, אבל הם רפויים בידו ואינם מושרשים יפה בלבבו באופן שיתנהג על פיהם במעשיו ויעמוד בהם נגד טבעי תאותיו. ע"כ הם קלים, וע"י איזה רוח מצויה מתאוה וכבוד וכיו"ב יפרחו וידחו ממקומם, ע"כ תומלץ בלשון "קלות ראש". וההפך בהיות ההשגות הטהורות, שמהם מקור למעיני מוסר ויראת ד' טהורה, מושרשות יפה בלב וקנויות בטבע, הוא "כובד ראש". ועיקר התפילה היא להקנות היסודות הידועים בשכל, שיהיו קבועים בטבע וקנין נפשי. ע"כ אין עומדים להתפלל אלא מתוך כובד ראש, שתהי' תכונת הנפש נאותה לערך התפילה ומטרתה. ומפני שכפי מדת כל אדם אין טבע הלב בידו להפכו לשעה קלה אל הטוב מטבעו, אמנם בידו להגביר עליו שלטון השכל שיסור הלב למשמעתו בהכרח. וזהו "כובד ראש", הכנת השכל בטהרתו להיות מוכן לעבודת ד' השלמה, ושיהי' חזק בהסכמה לשלוט על הלב.

.n

חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים, כדי שיכוונו את לבם לאביהם שבשמים. אע"פ שלפי מדת כל אדם די בכובד ראש, דהיינו שלטון השכל אע"פ שמדותיו הטבעיות עוד אינן פונות בעצמן אל הטוב. אבל מדתן של המסידים הראשונים היתה נעלה מזה, הם לא מצאו די לשלמותם בהרמת מעלת השכל והשלטתו, ולהניח את הלב שהוא שורש המדות הטבעיות בטבעו הבהמי. כ"א היו שוהים שעה אחת, לישר ג"כ ררכי טבעם, שהוא לבם, לאביהם שבשמים, שתהי' הנטיה הטבעית ג"כ טהורה לפי השלימות העליון שהוא נוכח פני ד'. ותחת אשר ציור השכל עושה מעשיו בחפזון וא"צ לו זמן רב, כי יוכל השכל לצייר רב טוב ולהסכים ג"כ בסקירה אחת, מפני שהוא כח חפשי ואינו מוטבע בחומריות. אבל הלב, שהוא טבוע בנושא חומרי, לו דרוש זמן הגון לברר כוחותיו ונטייתו ולהכניס אל הטוב. ע"כ לכובד הראש, שהיא מדת כל אדם, לא נתנה זמן, ולמדת חסידים הראשונים שהיא לכוין את הלב הי' דרוש שהי' שעה אחת, כי החומר מתפעל בהדרגה זמנית.

.o

דאמר קרא והיא מרת נפש ותתפלל. הטעם המר הוא ההיפוך מטבע חוש הטעם ע"כ הוא מרגיש התנגדות ומרירות. והנה בכל נפש האדם בהכרח נמצא כוחות שנוטים אל הטבע החומרי, ובשעה שאין הנפש מתרוממת לבקש מעלות עליונות אינה מרגשת בטבעה שום התנגדות למטרתה ותשוקתה הפנימית. אבל כשהשכל פועל בהשכלתו את האור והשלימות האמיתי גם על הרגשת הנפש, והיא מתרוממת להשתוקק אל אור ד', אז היא מרגשת כי טבעיותיה החומריות הנה מעכבות על ידה והם היפוך תשוקתה הפנימית

האמיתית, ע"כ מר לה. ע"כ מתוך התכונה של כובד ראש בא מדת "והיא מרת נפש". וע"ז פריך דלימא שאני חנה דמרירא ליבא טובא, שמתוך מרירות הלב במצבו המורגש מתרגשת הנפש אולי יותר מחיובה.

פ.

אלא אר"י ר"ח מהכא, ואני ברב חסדיך אבא ביתך אשתמוה אל היכל קדשיך ביראתך, ציור היראה השכלית לבדה, גם כשאינה מחוברת בלב עד שתפעל במדות הטבעיות, ג"כ מחייבת ההכנעה וההשתחוויה לפני אדון כל ית'. ולפי מדה זו ראוי להאמר אשתחוה מיראתך, שהיראה השכלית היא סבה לחייב ההשתחוויה ומתוך שאמר ביראתיך, היינו שהיראה היא פועלת ג"כ ההשתחוויה, לא בתור הכרח שכלי לבדו כ"א גם בתור מניע טבעי, והוא רק בהתגבר השכל להניע ג"כ ההרגש הטבעי, שהוא יסוד כובד ראשו. וע"ז פריך דילמא שאני דוד דהוה מצער נפשיה ברחמי טובא, שהי נעים זמירות ישראל שקבע שלמות ההרגש בזמירותיו, כדי להועיל לכל מי שיתנדב בכל דור לקרבה אל ד' באהבה עזה. אבל עדיין אין אנו יודעים שמעלה זו שהיא לפי המושכל הראשון נוחה רק לחסידים, שתהי ג"כ עכ"פ באיזה מדרגה מדת כל אדם.

ה.

אלא אריב"ל מהכא, השתחוו לד' בהדרת קודש א"ת בהדרת קודש אלא בחרדת קודש. ממאי דילמא לעולם אימא לך הדרת ממש, כי הא דר"י הוה מציין נפשי וחדר מצלי. ההדר וההוד היא הרגשה תלויה בטעם. כי יש דבר שיאמר האחד שהוא נאה והדר והשני לא יבין מה הוא ההוד הנפלא שהוא רואה. והנה שתסכים הנפש על ההדר שיש בקודש לה צריך הרגש קדוש ונשגב. כי מצד השכל לבדו יוכל לשער ערך שלימות הקדושה ואמתתה ושראוי להמשך אחרי כל קדוש ונשגב, שהיא השלימות האמיתית הבאה מאור השם ית'. אבל הרגשת ההדר צריך שתהי הנפש הטבעית המרגשת מתפעלת, והיא מטבעה הבהמי רחוקה מציורי קודש, ק"ו משתרגיש בהדרת ציור השכל אע"פ שהוא נגד טבעה והיא בחרדת קודש, וע"י החרדה והרגשת כח הקדושה ע"י ההתנגדות שיש בטבעה הבהמי אל השלימות, ע"י תבא למדה זו של הסכמה לצייר ג"כ ההדר וההוד שבקדושה ושלימות. כי הפתח והשער הוא היראה, והוא ג"כ מדויק ע"י בי"ת השימוש של בהדרת קודש, שמשמעו ציור הלב המניע את תנועת ההשתחוויה כערך מניע טבעי. וע"ז פריך ממאי, דילמא ההרגש יוכל לעמוד על טבעו ועיקר החובה הוא רק בעשות המעשים המחויבים ע"פ השכל, שהשכל מכיר שראוי להרגיש הדרת קודש. ואע"פ שאינו פועל על טבע הלב פועל הוא שנוכל לעשות המעשים החיצונים לפי גזירת השכל, דהיינו כדר"י, לציין נפשינו בהדר חיצוני, להורות על השגתנו את הראוי להיות ע"פ השכל קבוע ציור הרגש להרגיש הדרת קודש, אבל אין עלינו החובה להפעיל ישר את ההרגש, כ"א ע"י המעשים השכלים יקבל ג"כ ההרגש עכ"פ כפי ערכו.

ו.

אלא ארנב"י מהכא, עבדו את ד' ביראה. לא אמר מיראה כ"א ביראה. להורות על התלבשות ציור היראה בהרגש העבודה שעקרה היא בלב, ככתוב "ולעבדו בכל לבבכם". וגילו ברעדה, הגילה באה מהרגשת האור והשלימות מקרבת ד', והרעדה באה כי תתגלה עם הקירוב אל השלימות ג"כ המגרעות המעכבות, וכיון

שאנו באים למדה זו שדבר ראוי הוא להרגיש המגרעות המעכבות מהגדלת השלימות, שמתוך כך יבא להסירם ולתקנם. אף אם נאמר כן בהתחלת רגש הלב שראוי הוא להתגלות, והחומריות שבו [תתלבן] ע"י השכל.

5.

מאי וגילו ברעדה, אר"א ב"מ א"ר במקום גילה שם תהא רעדה. מפני שאפשר לפרש המקרא שהעיקר תהי' הרעדה אלא שעמה תצורף הגילה, ובאמת שלימות האמת והשגתה א"א כ"א בשמחת הנפש והרחבת הדעת, אלא שלא תביאהו השמחה לידי הוללות חובה לצרף כובד ראש עמה, כדי שתהי' השמחה מוגבלת רק בדברים שהם שלימות אמיתית, ע"כ הפירוש של ברעדה הוא שתצורף הרערה אל הגילה שהיא העיקרית. ע"כ דייק במקום גילה שם תהא רעדה, ולא במקום רעדה שם תהא גילה. ואפשר שהגילה מציינת שמחה שמביאה גם התפעלות נפשי, לא שמחה של הרחבת הנפש לבדה. ע"כ דוקא עם שמחה כזאת צריך לצרף רעדה, כי בהתעוררות כוחות הנפש ע"י התפעלות אפשר לצאת ג"כ חוץ מהדרך הנכון. ע"כ צריך לצרף עמה רעדה שתהי' משמרתו של להזיח דעתו וישמר מכל רע, אבל כשהאדם הוא במצב השמחה עם החכמה והטוב והשגת האמת והמדות החמודות, אז כשלא תניעהו השמחה כ"א להרגשת האושר הפנימי ולא להתפעלות שנקראת גילה אז הוא בטוח מכל מכשול, ועם שמחה שלמה כזאת, יראת ד' ממילא מתלווה, ועליו נאמרי "יראת ד' תוסיף ימים, ולא יוסיף עצב עמה".

ה.

ר' ירמיה הוה יתיב קמי, רר"ז חז"י דהוה בדח טובה א"ל וגילו ברעדה כתיב א"ל תפילין מנחנא. אביי הוה יתיב קמי דרבה מז"י דהוה יתיב וקא בדח טובא א"ל לא ס"ל מר בכל עצב יהיה מוהר א"ל אנא תפילין מנחנא. מתון שהשכל האנושי הוא מאוחד עם ההרגשות הגופניות מפני שגם הוא כח בגוף ע"כ צריך זהירות, שאפילו בהיות השכל שולט, אם תהי' מדת השמחה שולטת בכל תקפה אולי יפנה השכל מתעודתו, ותחת השמחה הנפשית תתגנב שמחה בהמית שתסיר האדם משלימותו. אמנם זאת היא סגולת התפילין, שהם כנגד כלי הרעיון והמחשבה, להורות שיש שליטה שכלית מצד התורה האלהית על האדם באופן שאין לה יחש עם כוחות הגוף ותשוקות החומר לא יטוה מפני שהיא נבדלת מהם. ע"כ בהיות התפילין על האדם פועלים עליו פעולתם זאת, שלא ישתנה שכלו מנטיות הגוף ע"י המזג והטבע הגופני. ע"כ בהיות התפילין עליו ראוי להתיר הרחבת השמחה, "ולא יאונה לצדיק כל או י". כי המצוה הזאת מגבלת בכחה וקדושתה את הכוחות הגופניים שלא ישלטו לנטות את השכל מנתיבתו, שבמקום המוח והלב הטבעי מונח ג"כ התפילין שבהם כלולים האור האלהי להשבת השכל שבמוח והמדות עם המחשבות הדמיוניות שבלב. אמנם יש מקום לחשוב, שאף אם נחליט שאין חיוב עם התפילין להגדיל את ערך שמחת הנפש, אבל אולי יש יתרון שלימות ע"י צמצום השמחה מצד עצמה א"כ היא ראויה לכל שלם, ע"כ לא אמר רבה, משום "וגילו ברעדה", כ"א משום "בכל עצב יהי מותר". אמנם ע"ז ג"כ היתה התשובה תפילין מנחנא. מפני שבאמת השמחה היא שלימות לנפש ומביאה לכל מדה טובה וצמצומה היא חסרון בעצם. אלא שהדבר הכרחי מפני יצר לב האדם שלא תזוח דעתו עליו, אבל כיון שהתפילין כבר הם שמירה מעולה, לגבולי ההריסה האפשרית ע"י השמחה לבא, במדות טובות ומוסריות בכלל, א"כ שוב

אין ראוי לגרע חק השמחה שמוסיפה שלימות אל השלימים העוסקים תמיד בחכמה ועבודה, שכל שיהי לבם יותר רחב משמחה יטיבו יותר לעצמם וזולתם. א"כ כלולה בתשובת אביי הלימוד שאין אפילו מיעוט העצב יתרון מצד עצמו כ"א מצד הכרח הגוף, ובמקום שיש הגנה קדושה ורוממה אין ראוי להשתמש בה כלל.

6.

ת"ר אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות. התפילה צריכה שתפעול על כחות הנפש להתעסק במושכלות טהורים ועל כחות הגוף להתעסק במעשים טובים. ע"כ צריך לכוין מעמד הכוחות הגופניים והנפשיים באופן שיהיו הגונים וראויים לקבל שלימות מהתפילה כפי תכליתה. ע"כ כדי שלא למנע מהנפש פעולתה, צריך למנע העצבות שמכבידה על כוחות הנפש שלא יתרוממו להשגות טהורות ובהירות והעצלות מכוחות הגוף שיהי מוכנים לפעול טוב כפי מה שתעירנה השלימות המתוספת ע"י התפילה.

7.

ולא מתוך שחוק, ולא מתוך שיחה, ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים. לשלימות התפילה צריך שיקדימו ארבעה ציורים. ציור המשכת יראת ד' והוא היפוך השחוק, כי השחוק ממעט היראה אפילו יראת הכבוד של השחוק עצמו, כמאמר החכמי מי שרב שחקו מתמעטת יראתו. הב', צריך שיצייר עיקר שלימות הנפש רק באשרה הפנימי, בהכרת כבודה ושלימותה בהיותה מתענגת על ד' ומאירה באור הדעת ויראת ד'. ע"כ צריך שירחיק ממנו לעת התפילה מצב המורה על קניית השלימות דוקא מחוץ לנפש, שזהו יסוד השימה, למצא האושר אצל אחרים ולא אצל עצמו, כי אושר הנפש הפנימי יבא בהגיונה עם עצמה. הג', צריך שיסכים כי ראוי שיהיו הנהגותיו כפי השכל והציור השלם המושלם ביראת ד', שזהו תכלית התפילה. ולזה צריך שימנע מקלות ראש, שיסוד קלות ראש הוא שיתנהג בהנהגה אפילו היפך מושכליו עצמו. הד', צריך שיצייר יקרת ערך הדיבור, ובזה תצטייר בנפשו ערך התפילה שנעשית בכח היתרון של האדם על יתר בע"ח, ולזה צריך שיתרחק מדברים בטלים שהם מורים זילזול על כח הדיבור, שראוי לשמרו ולכבדו לבלי להשתמש בו כ"א לדברים מכובדים וקדושים. אלא מתוך שמחה של מצוה. המצוה היא יוצאת ג"כ לפועל לחוץ לנפש העושה, אמנם השמחה היא השלימות הפנימית שנפש הישר מרגשת בהיותה משגת שהיא הולכת בדרך ישרה וטובה, וההשלמה הפנימית היא תכלית לתפילה.

8.

וכן אל יפטר אדם מחבירו לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך דבר הלכה. התפילה היא מרכז יתר שעות היום, שאם שמתפזרים כוחות הנפש בעסקים שוגים זמניים ודברים שמאפילים הוד הנפש, הנה בעת התפילה יתקבצו ההרגשות המעולות שמתחזקות ביחוד מהמעשים הטובים. ע"כ ראוי להכין את הנפש במעמר זה שתוכל לקבל ההרגשות הרמות, וכן בכל עת שהאדם מתרועע עם חבירו עוברים דברים שאינם עקריים וזמניים ג"כ בתנאי

ההתחברות. אבל כשיפטר מחבירו, השעה הזאת ראויה שיורה בה את המרכז של התחברותם. והנה מרכז ההתחברות ראוי שיהי רק דרישת האמת והכשרון שתכלית שלימותם הוא בדבר הלכה, המישרת את התכונות ומקרבת את השלימות אל האדם. ע"כ לא יפטר מתוך שחוק ושיחה קלות ראש ודברים בטלים, אף שלפעמים מזדמנים שדברים כאלה יתנו מקום לחברה וריעות. אבל ראוי להכיר את ערכם השפל, שגנאי לאדם שלם בדעותיו ומדותיו שיהיו הם תכלית הריעות. כ"א מתוך דבר הלכה, שהוא הנהו התכלית האמיתי של ההתחברות הראויה לישרי לב. וכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו את דבריהם בדברי שבח ותנחומים, להורות שראוי שיתגלה המרכז והתכלית בסוף העסק או בכל צד שיהי ראוי לתן עליו שם מרכז. ע"כ התפילה בהיותה בעצמה הפרי של הזמן, כדברי הכוזריי, ראוי שיתגלה בה תכלית החיים, שהיא שמחה של מצוה, העונג של החיים הפנימיים השלמים. בהפטר אדם מחבירו, ראוי שיתגלה מרכז ההתחברות שהוא דבר הלכה, והנביאים בחתמם דבריהם המה לנו למופת, שהציבו המרכז והתכלית של כל התוכחות והנבואות בסוף, דהיינו דברי שבח ותנחומים, כי אחרית הטוב היוצאת מתוכחת מוסר היא המרכז שע"ז שמו מבטם כל מאשרי העם ברוח ד' אשר עליהם.

יב.

אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה, שמתוך כך זוכרהו. הזכרון בא מנקודה מסויימת בזמן והוא זמן הפרדה כי אין דבר מסיים יתר חלקי שטף הזמן. ע"כ ראוי להיות בתור נקודה ומרכז לתלות בו לאות את תכלית של כל התחברות וריעות, שהיא דרישת התורה.

יג.

כי הא דר"כ אלויה לר"ש ב"א מפום נהרא עד בי צינייתא דבבל, א"ל מר ודאי דאמרי אינשי הני צינייתא דבבל אתנהו מאדם הראשון ועד השתא, א"ל אדכרתן מלתא דריב"ח, דאריב"ח מ"ד בארץ אשר לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם כו' כל ארץ שגזר עלי' אדה"ר לישוב נתישבה כו'. האדם יוכל לחשוב בצירו שלא נתפתח ישוב הארץ ולא הוסיפו האנשים שלימות בחיים האזרחיים, בפרט בימים הראשונים שלא הי' נראה חדשות מזמן לזמן בהתגלות תעלומות של עמקי הטבע להשתמש בהם בצרכי החיים. הי' מקום לחשוב לפי ההבנה ההמונית, שלא פעלו הדורות מאומה בהתפתחות הישוב כ"א הטבע עומד על משמרתו להנות ממנו בני"א. וע"פ משפט זה יש להחליט שכל דבר שאנו מוצאים בו עניני התפתחות ועבודה ליחס [זאת] לזמן מוקדם מאד. ואם נחליט שהדבר כן הוא במציאות, ראוי ג"כ שתהי' עפ"ז ההדרכה האנושית קרובה לדרכי הטבע ולא להתרומם ע"י ענינים מלאכותיים. וזהו תכלית מאי דאמרי אינשי דהני צינייתא דבבל קיימו מימי אדם הראשון ועד השתא, א"ל אדכרתן מלתא, אמת הדבר שיש תכלית אמיתית בהשקפה זו אבל לא בפרטייק. כי אמת הדבר שרוח האדם עשהו אלהים ישרי, וכל דרכי ההתפתחות שבמשך הדורות יוציא האדם בכשרונו מן הכח אל הפועל, הכל נברא בכחו של אדם הראשון והוא נברא באלו הכשרונות, שיוכלו להוציא מן הכח אל הפועל צאצאיו ע"פ דרכי ההתפתחות שלימות יתירה, וכל מה שלא הוכן לזה אדם הראשון לא יוכל האדם להוציא אל הפועל. ע"כ כל שימוש ושלימות שימצא בעולם ע"י רוח האדם, ידענו נאמנה שכבר הכינו השם ית' בחמתו בכחו של אדם הראשון. ע"כ כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב, שהי' בה הכנה שאפשר להוציא אל הפועל בה דרכי השתלמות, עד

שיהי' ראוי לשוב, נתישבה, וכל מה שלא גזר עליה אדה"ר לישוב, מפני שלא הי' כלל בהכנתו להשתלם בזה האופן, זה לא יצא לעולם אל הפועל. ע"כ עלינו לדעת שרוח האדם לא הוסיף צורה חדשה כ"א הוציא אל הפועל דברים פרטיים שהיו מוכנים בכחו. ע"כ כל דבר שאינו נוגע לנסיונות זמניים כ"א לטהרת הרוח ועילוי, יפה כחם של ראשונים, ובכל דרכי המוסר עלינו חובה לצאת בעקבותיהם, כי היו מוכנים יותר אל השלימות האמיתי שתלוי בגבורת הרוח. אמנם הדברים המעשיים והמלאכות הפרטיות, הנה משתלמות להוציא מן הכח אל הפועל הכנתו, דהיינו גזירתו של אדם הראשון.

17.

מר ברי' דרבינא עבד הלולא כו' אייתי כסא דמוקרא בת ת' זוזי תבר קמייהו ועציבו. ר"א עבד הלולא כו' אייתי כסא דזוגיתא חיוורתא תבר קמייהו ועציבו. להעיר מדת העצב כדי לסלק הקלקלה שתוכל להביא השמחה היתירה על המדה המביאה לידי הוללות וסופה תוגה. ראוי להזכיר רק כי לא לעולם חוסן ושאין ראוי להגביר השמחה כ"א בעניני השלימות האמיתית. אמנם להעיר על חולשת הקיום של האדם וטיבו הגשמי יש שני אופנים, או מצד המהפכות הטבעיות שהאדם מוכרח ומוטבע עליהם, כמו המיתה לעת זקנה בשעתה וכהנה. ועוד יש דרך להגדיל מדת השמחה ע"י זכרון המהפכות המקריות שבאות [כשואה] על האדם בחוזק יד הסיבות המתרגשות בעולם, כמו מיתה שאינה טבעית וכהנה. ע"כ להורות על המצב האפשרי לבא אע"פ שהאדם אינו מוכן כלל לקלקול זה, כי לפעמים תבא צרה שאינה לפי מסיבות הדרכים הנהוגים, ע"ז הורה בכסא דמוקרא בת ת' זוזי, שנראה שכסא דמוקרא לפי יקרת ערכה היא ג"כ חזקה ורק בחוזק יד תשבר, שאינה עלולה להשבר. (וכ"כ מדאמר בפי' א"מ ישתמש בכלי זכוכית ופי' שם זוגיתא חיוורתא, משמע אבל כסא דמוקרא, אע"פ שדמיה יקרים, שהרי היתה שויא ת' זוזי, מ"מ אינה נוחה להשבר ע"כ אינו בכלל הדרכים שמאבד האדם בהם מעותיו) והיינו שבדרך השימוש אינה ראויה להשתבר אבל תשתבר בחוזק יד. כן דומה האדם נגד הסיבות הבאות שלא מן סדרי הטבע הקבועים כ"א בסיבות מקריות חזקות. אמנם ר"א בא לבצר רוח השמחה היתירה הדמיונית, מצד השקפת מצב האדם נגד דרכי הטבע הקבועים, שהאדם חשוב חלש נגדם וסופו למיתה וחלאים טבעים וכיו"ב. ע"כ אייתי כסא דזוגיתא חיוורתא, שהוא מצויין ג"כ בחולשתו כמו ביקרתו, כדברי ריו"ח בב"מ הנ"ל, והוא עלול ועומד להשבר באפס יד, ע"כ ראוי שתהי' השמחה מוגבלת בעניני ההצלחה האמיתית. ואולי יש חילוק הערות בין ביצור רוח השמחה היתירה מצד מצב האדם בכללו, שבעוה"ז עוד אינינו בשלימות וראוי האדם לזכור שחסר הוא משלימותו ולשמחה יתירה מה זו עושה כי עליו לרדוף להשלים השלימות, וזוהי מדת כל אדם הפרטי. אמנם האומה הישראלית ראוי לכל אחד מאישיה שלא לשכח מעמד האומה השפל, ואיך תשאהו רוחו לשמח בשמחה יתירה, "וכל המתאבל על ירושלים כו"י. ע"כ הביא הראשון כסא דמוקרא שוה ת' זוזי, תבר קמייהו להורות על חולשת הקנינים הגשמיים וחסרון שלימותם. והאחרון הביא כסא דזוגיתא חיוורתא, שהוא זכרון לחורבן ביהמ"ק, כדחז"ל לשבטלה זכוכית לבנה משחרב ביהמ"ק. להורות כי עיקר מגמת הפנים של הגבלת השמחה יאתה לנו רק כדי שנזכור מצב הכללי של עם ד' ונשתתף בצרת עמינו ונצפה לתשועת ד' בשובו שבות עמו.

16.

א"ל רבנן לר"ה זוטי כו' לישרי לן מר, א"ל וי לן דמתנן וי לן דמתנן, ואנן מה נענה בתרד, א"ל הי תורה והי מצוה דמגנא עלן. יש שני אופנים לשמח את האדם, האופן האחד הוא לשכח ממנו את עמלו ולהסיח דעת מכל הדברים המעציבים. אמנם שמחה זו אינה שלמה ומתמדת, כי הלא הדברים שהאדם מתעצב עבורם הם קיימים ונמצאים ומערבבים את שמחתו. ע"כ הדרך המובחר הוא הדרך השני, שהאדם יצייר לעצמו באמת הדברים שמעציבים את רוחו, ויעמיק וישכיל בשכלו שאפילו בשביל הדברים שהם הסיבוח היותר גדולות להתעצב אין בהם דרך עוצב באמת. כי כל מה שברא הקב"ה הכל הוא לטובה, וגם הרע הגדול של המות אינו רע וראוי להתעצב עבורו כ"א להשתדל להשלים תכלית החיים כראוי. ע"כ באמרם, לישרי לן, אמר להו וי לן דמתנן, כלומר נצייר תחילה הדברים שאפשר להתעצב עבורם ונשכיל כי באמת אין לאדם כלל על מה להתעצב רק להתחזק ללכת בדרך השלימות לעסוק בתורה ומצות, ואז הוא מביא עצמו אל תכלית החיים, ואין לו להתירא מן המות כשהשלים חוקו. וכיון שהתורה והמצוה מגינים גם על מר המות, ק"ו שהם מגינים על יתר הדברים שהאדם מתעצב עבורם שכולם הם פחותים בעוצב מן מר המות. ע"כ בזה ההשתכלות סרו כל דרכי העוצב, והאדם מתעורר בשמחה אמתית ושלמה והוא בטוח מכל הרעיונות העלולות לערבב את שמחתו, ע"כ ענו על הצעת העוצב, הי תורה והי מצוה דמגני עלן, וראוי להיות אך שמח וחדות ד' יהי מעוז ליראיו וחושבי שמו.

56

אריו"ח משום רשב"י אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעוה"ז, שנאמר אז ימלא שחוק פינו כו' אז יאמרו בגוים הגדיל ד' לעשות וגו'. השחוק מורה, כשהוא במילואו, שכבר הושגה התכלית כולה. והאדם ראוי שישכיל כי אין שלימותו נגמרת כ"א כאשר תשתלם האנושיות כולה ע"י ישראל בגדולתו, כשתמלא הארץ דעת את ד'. וצריך שתהי' המטרה הגדולה הזאת מושרשת עמוק עמוק בלב כ"א מישראל עד שירגיש שכ"ז שלא השתלמה האנושית כולה אין שמחתו שלימה, ובזה יהי' אדם המעלה שכל מעשיו יהיו לכוונה האמתית שהיא דעת ד'. אמרו על ר"ל, שמימיו לא מלא שחוק פיו מכי שמעה מריו"ח רבו. לעצור השחוק אין בכל אדם היכולת לשעתה, אמנם החינוך בזה הוא שיהיו דיעותיו ומדותיו מוכנות לזה השלימות שלא ימלא שחוק פיו, מפני שירגיש תמיד חסרונו ע"י חסרון האנושי הכללי שעוד לא השתלם, וממילא יעבוד בכל כחו להשיג זאת התכלית. ע"כ הוא שבח גדול על ר"ל איך הי' מהיר שתפעול הדיעה האמתית על תכונותו, שתיכף מכי שמעה מריו"ח רבי, נתן דעתו לזה ופעל על טבעו שלא ימלא שחוק, מצד השרשת התכלית הגדולה בדעת ושלימות היוצא מזה.

57

ת"ר המתפלל צריך שיכוין את לבו לשמים, אבא שאול אומר סימן לדבר תכין לבם תקשיב אזנך. יש כונה פרטית, דהיינו כונת פירוש המלות והענינים. ויש כונה כוללת, היינו כונת הלב בגדולת השם ית' ורוממות הנפש הראויה ע"י האירה באור ד' ששעת התפילה מסוגלת אליה. וזהו שלמדנו שלבד כונת הענינים והתיבות בפרטיות, צריך לכוין לבו לשמים ברוממות השם ית' לפי מה שתוכל נפשו שאת. וע"י זכרון השם ית' וגדולתו תתרומם הנפש לשלימות התכלית של התפילה, וממילא היא סגולה להתקבלות התפילה. ע"ז אמר אבא שאול סימן לדבר תכין לבם. אינו אומר כינו לבם כ"א "תכין", נוכח לזכר, שע"י זכרון השם

יתברך מתכונן לבם למשרים ולצדק וכל מדה טובה. כדברי רבינו יונה בשע"ת ע"פ "בדי' יצדקו ויתהללו כל זרע ישראל", שזכרון השם ית' מביא שזרע ישראל יהיו ע"י צדיקים ומהוללים, כי ע"י זכרון השם ית' מתרוממת נפשם לכל מדה טובה וכל כשרון מעשה וחכמת לב. א"כ השם ית' הוא המכין לבם ע"י מה שמתרומם לבם לגדולות ע"י זכרון השם ועוזו, ועי"ז תקשיב אזנך. והוא סימן לדבר שלבד הכונה הפרטית שהיא ודאי עיקרית, צריכה כונה כללית שהיא מצויינת בשם "יכוין לבו לשמים", והיא מועלת להתקבלות התפילה ביחוד.

י'ת.

תניא אמר ר"י כך הי' מנהגו של ר"ע, כשהי' מתפלל עם הציבור הי' מקצר ועולה, מפני טורח ציבור, וכשהי' מתפלל בינו לבין עצמו, אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת, וכ"כ למה מפני כריעות והשתחויות. הכונה הפרטית היא ודאי מדברים המעכבים את התפילה, דהיינו כונת פירוש המלות והעניינים. אמנם הכונה לשמים, שהיא יתרון, כי כונה לשמים כללית כבר נמצאת ג"כ בכונה הפרטית בעצם העניינים, אבל להגדיל כח הכונה הכללית הוא נחוץ ביותר רק כשהאדם מתיחד בשלימותו לעצמו, אבל בהיותו כלול עם הציבור ראוי לו שישתף דעותיו לפי ערך הציבור. ובאשר אי אפשר לכלל הציבור להשיג עומק הציורים של איש אלקים קדוש כרע"ק, ע"כ הי' מקצר ועולה והסתפק בהכונה הפרטית כמעט. ובאמת השיתוף עם הציבור בעצמו הוא דבר רם ונעלה עד מאד, שמכריע את שלימותו הגדולה הפרטית של היחיד. והנה מצד כונת המלות, אינה ניכרת התעלות האדם במעלת שלימותו מכל תפילה, אע"פ שבהכרח האדם מתקרב אל השלימות מכל דבר טוב אפילו הקטן שבהם, וק"ו מכל תפילה שהיא עומדת ברומו של עולם. אבל זו ההתעלות דומה היא להתעלות הגידול ותוספת הכח בימי העלי', שמתכנסת מכל פעולה מועילה לגדל ולחזק את הגוף ואינה ניכרת. אבל הכונה הכוללת שבה נמצאו הררי עד של חכמת לב והשגות גדולות וקדושות, בה יוכל האדם להתעלות באופן מורגש מאד. ומובן שההתעלות שהיא מוסיפה לתן לאדם הכרה יותר גדולה, מגדולתו של אדון כל המעשים יתברך שמו, כל מה שתוסיף ידיעת האדם יוסיף הכנעה לפני רוממותו. ע"כ כשהוא מתפלל בינו לבין עצמו, אז הי' צריך להתחקות לערך שלימותו הפרטי, אז הי' ממלא נפשו דעת לפי עוצם הכרתו והי' מתעלה ממעלה למעלה, ועי"ז הי' יוצא אל הפועל ג"כ במצב גופו שלא הי' אפשר לו העמידה במקום אחד. וכ"כ למה מפני כריעות והשתחויות המורות על יתרון הכרה ברוממות השם יתעלה, שהיתה מתוספת בו בכל עת בעסקו בתפילתו הפרטית. ועל כל רוממות השגתו הפרטית, גדול הוא ערך השיתוף עם הציבור, עד שכדאי להיות מקצר ועולה מפני טורח ציבור.

י'ג.

וחנה היא מדברת על לבה, מכאן למתפלל צריך שיכוין את לבו. הציבור מיוחס לשכל, ובתפילה צריך שלבד הכונה השכלית יתעורר בו ההרגש שבלב. אמנם זה ההרגש צריך שיהי' ע"פ פעולת השכל, כי ע"י השכל יתעורר הלב בהבינו שכאן ראוי להתעורר בהרגש. ע"כ אמר שהיא מדברת, בשכלה, שהוא עיקר כח הדיבור, על לבה, להפעיל ע"י דיבורה השכלי רגשותיה שבלב. מכאן למתפלל שצריך שיכוין את לבו, הכיוון ביחוד נאה אל השכל, שע"י באה כונה ודיוק לתכלית מכוון, ובהיותו פועל על ההרגש הוא מדויק בלשון מכוין

את לבו ולא סתם מכאן למתפלל שצריך "כוונה", או "שיתכוין", שבזה עוד לא למרנו חיבור השכל עם ההרגש ופעולתו עליו, עד שלמדנו הלכתא גברותא דא מקרא דחנה מדברת על לבה.

כ.

רק שפתייה נעות, מכאן למתפלל צריך שיחתוך בשפתיו. וקולה לא ישמע, מכאן למתפלל שלא ישמיע קולו בתפילתו. תכלית התפילה היא התגברות השלימות הפנימית בהתחזקות הנפש הרוחנית ע"י התקרבותה לציור האמיתי האפשרי לה בהכרת יוצרה והבנת יחשה לריבון כל העולמים. והנה יסוד הדעת הוא להבין שאם שתכלית השלימות הוא השכל וההכרה האמיתית, אבל א"א שיבא לתכלית הנשגבה הזו כ"א כשישתמש עם כל כוחותיו וכשרונותיו לזה, דהיינו שישתמש בהרגש במקום שצריך הרגש, וישתמש בפעולות במקום שצריך פעולות שע"י ישתלם השכל ותתברר ההכרה ותביאהו התפילה לשלימות תכליתה. ע"כ צריך שיחתוך בשפתיו, להורות שיבא לו שלימות המדעי ע"י פעולותיו הגופניות הצריכות להשתלמות הציור. ולהורות שראוי לבקש השלימות האמיתית ביחוד בנפשו הפנימית דהיינו עומק ההכרה השכלית, לא בדברים החיצונים לבדם שהם רק סיבות מביאות אל התכלית. ע"כ לא ישמיע קולו בתפילתו, להודיע שתשאר פעולת התפילה בפנימיות נפשו לו לבדו, ומזה יבא לברר לו עבודת ד' אמיתית בלא שום רצון של התפארות והזדיינות אצל בני"א, רק לד' לבדו שהוא חוקר לב ובוחן כליות. ויען שמהדעה האמיתית הזאת שתכלית השלימות היא השלימות הפנימית, אם לא תובן כראוי תצא מזה תקלה לזילזול המעשים החיצונים, ובאמת רק על ידם ובעזרתם תבא השלימות המדעית האמיתית, ע"כ יחד עם איסור השמעת הקול יבא החיוב המעשי על חיתוך השפתים, שהיא דוקא פעולה מעשית יוצאת מן הכח אל הפועל.

כא.

ויחשבה עלי לשכורה, מכאן לשכור שאסור להתפלל. אע"פ שיסוד התפילה בנוי ע"פ ההרגש, וההרגש שבלב לפעמים יתגבר בשעת שכרות יותר, כדברי חז"ל כל המתפתה ביינו יש בו מדעת קונו. אמנם לא תבוא התכלית כ"א בהיות הרגש מחובר אל השכל אבל השיכור שהרגש לבדו ימשול בו והשכל פעולתו אז הרוסה, זה אינו נכון לתפילה. גם חובת התפילה היא לא רק עבודתה לשעתה כ"א שתפעול ג"כ על סדרי המעשים של אחר התפילה. והשיכור אם שהוא נח להתרגש אפילו לטוב ולצדק, אבל אינו ראוי לכוון קצב ומדה טובה וישרה למעשיו ע"פ הרגשו. כי הכוחות המוסריים צריכים רעה נוחה ומיושבת להבדיל בין הקודש ובין החול בין הטמא ובין הטהור, והשיכור כל העולם דומה לו כמשורי ואינו יכול להכיר ערך ההשחתה שבמעשים בלתי הגונים, ע"כ אסור להתפלל.

כב.

ויאמר אליה עלי עד מתי תשכרין, אר"א מכאן לרואה דבר שאינו הגון בחבירו שחייב להוכיחו. לא הזכיר הכתוב שהוכיחה על מה שהיא מתפללת בשכרות, כי זה א"צ להודיע, שהוא אסור מהדין ודאי הוכיחה ע"ז לפי דעתו, אלא שעל עצם השכרות שלא מצינו ע"ז שום איסור מפורש, כי אשה כשבעלה עמה מותרת

לשתות יין. (שמה דאמרי' כתובות ס"ה מכאן דאין פוסקי יינות לאשה, אע"ג דבעלה עמה מותר אלא שאכסנאי הואי היינו באין לו חדר מיוחד כשו"ע או"ח סי' ר"מ, וי"ל שלא ידע עלי בכך, דאם הוזקק לומר שהוכיח על דבר שהוא מדינא הי' מזכיר ג"כ ענין התפילה בשכרות, אלא ודאי שבא להשמיענו הלכתא גברותא שאפי' בדבר שהוא רק אינו הגון, מדה שאינה ראויה בעלמא, ג"כ צריך להוכיחו) מ"מ מדה שאינה הגונה היא, וראוי לאדם לרדוף אחר שלימותו של חברו מאהבה אמתית. ע"כ ראוי לשחרו מוסר גם בדבר שאינו הגון רק מצד הקוסר ושלימות ההנהגה הראויה לאנשי מעלה, להתקדש בדרכים טובים, ועיי' תוס' כאן.

כ"ד.

ותען חנה ותאמר לא אדוני, אמר עולא ואיתימא ריב"ח, אמרה ליה לא אדון אתה בדבר זה ולא רוה"ק שורה עליך שאתה חושדני בדבר הזה, א"ד הכי אמרה לי, לא אדון אתה בדבר זה, לא איכא שכינה ורוה"ק גבך, שדנתני לכ"ח ולא דנתני לכ"ז כו'. האדון האמיתי, שראוי לקרותו אדון מצד שלימותו ביחסו אל החוסים בצילו, ראוי הוא שיהי' כ"כ נתון אל הטבת מצבו של כל אחד מהנקראים עבדיו, עד שמרוב אהבתו ומסירת נפשו לטובת החונים על דגלו יכיר בהכרה פנימית טיבו של כל אחד מהם ומצבו. ולזה תעזור שלימות ההנהגה בבקשת האמת בכל לבב אפילו במי שאין לו רוה"ק גלויה. ע"כ אמרה לו, לא אדון אתה בדבר זה, שאם היית בערך אדון שנתון לטובת עבדיו ודואג באמת עבור טובת כ"א מהם, היית מכיר בהכרה טבעית את עניני. והשנית, אפילו בלא הכרה טבעית, אם הי' רוה"ק גם שורה עליך הי, ראוי שתכיר מצר רוה"ק, ועפ"ז תהי' ההכרה מצד רוה"ק באה על איש שעליו רוה"ק שורה גם אם לא יהי נתון בכל נפשו לדעת את זה הפרט. אמנם איכא דאמרי ס"ל שגם לאיש שרוה"ק שורה עליו לא תבא ידיעתו עיי' רוה"ק כ"א לדבר שהוא נתון לזה ברצון וחפץ לדעת. ע"כ נקיט רק חדא, שאמרה לו שזה לה האות רק שאין אדון אתה, שאין יחסך גדול לפרטי המשועבדים אליך, שהרי שכינה ורוה"ק איכא גבך, ואם היית חפין לדעת עניני לא הי' נעלם ממך. ובאשר ידעת שאשה קשת רוח אנכי, בשימת לבך הי' רוה"ק מופיע עליך להודיעך אם רק היית משים לב. ובאשר הדבר ברור שרוה"ק שורה עליך, אין לי עצה אחרת כ"א לומר שיש כאן רפיון של יחס בינך וביננו שאנו חשובים כעבדים לך, וחוסים בצל קדושתך וחכמתך.

כ"ה.

אר"א מכאן לחושדין אותו בדבר ואין בו שצריך להודיעו. מפני שרגש הכבוד הוא מיסודי עולם המוסרי, שהרי הרבה בני"א נמנעים מעשות דברים מגונים מפני רגש הכבוד שלא יתבזו בעיני זולתם. ע"כ אפילו האיש השלם שאין צריך לסייג כזה לשלימותו, ראוי שישתתף בתיקון הכללי ויראה מצדו שהוא מחזיק במסורת רגש הכבוד. ע"כ תחשב לו כמטרה להודיע את נקיונו מהחשד להציל כבוד נפשו, ושכרו אתו שבזה הוא מחזק את רגש הכבוד במציאות ומועיל להשיב רבים מעון. ואל יאמר האדם אנכי הנני פורש מכל דבר שאינו הגון מפני כח מוסרי יותר שלם, כמו אהבת השם ית' וחבת דרכיו העליונים שהם דרכי הטוב והישר, כי כל אדם חובתו לדאוג לחזק את הכוחות המוסריים הכלליים שמועילים לכלל האנשים גם הפחותים ממעלתו. וזהו רבותא, שאפילו איש המעלה שהדבר שחושדין אותו אין בו, לא אמר "לא עשאה", שיש במשמע שהוא עכ"פ במדרגה כזאת שראוי לעשות דבר שאינו הגון, כ"א שלא עשאה לאותה מעשה, שכח

המוסר של איש כזה יוכל להצטרך גם הוא לסייג של רגש הכבוד. אבל זה שהוא שלם כ"כ עד "שאינו בו", שאין בו שום הכנה לדבר שאינו הגון ואיש שלם כזה א"צ לסייג של רגש הכבוד אצל זולתו, אעפ"כ צריך להודיעו, כדי לחזק רגש הכבוד לתיקון העולם של הצריכים לכך.

כה.

אל תתן אמתך לפני בת בליעל, אר"א מכאן לשיכור שמתפלל כאלו עובד ע"ז, כו'. שני ענינים מגדירים דרכי עבודה זרה. האחד, הוא הגדלת הרגש וכח המדמה בסילוק השכל, יוכל לבא לע"ז שבאה מצד השקפה שטחית הפועלת רק על ההרגש "פן תשא עיניך השמימה", ולא ישיב אל לבו לדעת בשכלו מי ברא אלה, ע"כ שיכור שמתפלל מגדל כח הרגש וההתרגשות בלא צירוף השכל הוא כעובד ע"ז. ויש עוד בע"ז, שיסוד עבודת השם ית' הוא שהמעשים כולם הם: ובעים מן השכל הטהור של עבודת ד'. שהרי אחדות השי"ת תלמדנו שבכל פינות שאנו פונים במציאות אנו מוצאים אחרי-יבוי החזיונות הפרטיים שבמציאות שחק האחדות בכולם, צ"כ גם בשכל עם המעשים חק האחדות שורר והמעשים כולם צריכים שיהיו נובעים מן השכל ע"י הרגש הטהור הבנוי ע"פ השכל, והמעשים ממנו באים. אמנם ע"ז שמשברת בשקרה חק האחדות, על ידה נאבד ג"כ אחדות השכל עם המעשים. ולהפך, המעשים משתלחים ע"י חוץ לשורת השכל, ע"כ תמיד מחובר עם ע"ז כל תועבה, כי בסילוק האחדות מכלל המציאות מסתלקת ג"כ מהאדם הפרטי. ע"כ שיכור שאין בו יכולת לשלוט על מעשיו ע"פ השכל, א"כ אינו ראוי כלל שיאיר עליו בשכרותו אור האחדות, הוא כעובד ע"ז בהתפללו, שתפילתו לא תגרר אחריה שלימות המעשים. ע"כ נקרא עובד ע"ז, וגם שיכור שמתפלל בשם בליעל, שמורה על העדר העול. העול הוא עול השכל האמיתי שאינו נמצא בטהרתו כ"א בתורת ד' הטהורה והתמימה הנובעת משכל האלהי, והשיכור, וכמותו עובד ע"ז, אינם ממשיכים העול של השכל אל המעשים, ע"כ הם דומים בענינם ושם.

כו.

ויען עלי ויאמר לכי לשלום, מכאן לחושד בחבירו בדבר שאין בו שצריך לפייסו ולא עוד אלא שצריך לברכו, שנאמר, ואלהי ישראל יתן את שלתך. החושד את חבירו בירידת מעלה ממה שהוא יש בזה שני היזיקות. האחד, צערו של הנעלב על עלבונו, שאפילו במחילת הנעלב מצד טוהר נפשו ראוי העולב שיפייסהו. והב' הוא, שע"י הידיעה של חשיבות הנפש בעיני הזולת יתרומם לעשות מעשים יותר טובים, וביחוד בדברים הנוגעים לפעול על זולתו להיטיב, שבהיותו מצייר שדבריו יהיו נשמעים ושהוא מכובד אצלו ואצל אחרים יתרומם לעשות טוב ולהגדיל פעלים. אבל ע"י חשד במה שאין בו ימעיט להנחשד משלימותו וע"ז אין תיקון בפיוס בעלמא ע"כ צריך לברכו, שתחת החסרון שקבל ממנו יקבל תוספת ברכה, והברכה כלולה בכל דבר שחסר שימלאהו ד', ונכללת ג"כ בכל דרכיה בברכת עלי יוד' אלהי ישראל יתן את שלתך", שבכללה ג"כ כל האמצעיים המביאים להשלימות האמיתי של האדם, שהם מכשירי ם אותו להיות הגון וכדאי שימלא ד' משאלו.

כז.

ותדר נדר ותאמר די צבאות, אר"א מיום שברא הקב"ה את עולמו לא הי, אדם שקראו להקב"ה צבאות עד שבאת חנה וקראתו צבאות, אמרה חנה לפניו רבש"ע מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך לתן לי בן אחד, משל למלך ב"ו שעשה משתה כו' בא עני אחד כו' מכל סעודה גדולה שעשית קשה בעיניך כו'. שם צבאות מתיחס על שם הנהגה כללית שמתפשטת ג"כ בפרטיות ע"י הכנת המקבלים את הנהגה. כמו הצבא שצריך שיהי' כולו מסודר ע"פ רצון המלך כפי משטרו של שר הצבא, אבל שמירת הסדר מונח ג"כ בשכלו ויכלתו של כל יחיד מהצבא מצדו ע"פ רצון המצביא. והיתרון שיש בזה מה שכל אחד מהמסודרים הכלליים יש לו כח ושכל לשמור הסדר, הוא שאפילו אם יזדמנו כמה שינויים בצבא, כמו אם יבא גדוד חדש או איש חדש במערכה או יסולק אחד מהם, אם היו המסודרים טבעיים שאינם כלל בעלי שכל ויכולת להבין לסדר עצמם במערכה לרגלי כל שינוי אז תפסד כל המערכה, אבל כיון שיש להם שכל והכרה בפרטיות לכיון אל סידור הכללי אז כל דבר חדש שבא במערכה אינו משנה את הסדר, כי מיד הם מסתדרים ע"פ התנאי החדש. כן השי"ת סדר את עולמג בחכמה, והי' מקום לומר שכפי התכנית שסדר אם יזדמן שינוי באיזה דבר מהערוך בכלל התכנית יפסד הסדר הכללי, באת חנה וקראתו צבאות, לומר שהסידור ערוך בחכמה ומתוקן ג"כ שיוכל להתנהג בסידורו הכללי בכל השינויים שיהיו אפשר שיחולו. א"כ אם לא שם "צבאות" הי' מקום לומר שמבקשת דבר גדול מאד, דהיינו לפי שלא הוכנה לפי המערכה הכללית של הסיבות הכוללות שיהי' לה בן, א"כ בנה וכל הדברים שיתפשטו על ידו בחיים חסרים הם במערכת המציאות הכללית, ואם תבקש שיתן לה השם ית' בן חוץ לסדר המערכה, הרי היא כמבקשת שינוי סדרו של עולם מלא אע"פ שגם הוא בגדר יכולת הבעל בלתי תכלית, מ"מ הדבר מובן שבקשה זו גדולה היא מאד. אבל חנה השכילה שהבקשה באמת קטנה ואינה מפרעת כלל שום סידור כללי, מפני שהשם ית' סידר את עולמו כמערכת צבאות, שכל יחיד שם בו תכונה להסתדר אל הכלל גם בכל מקרי השינויים. א"כ הדבר החדש שיוולד בחסדו שלא ע"פ המערכה לא יזיק מאומה להסדר הכללי, והרי הוא כאילו הוא כבר ערוך ומזומן להנתן בלא שום הרגשה בפחיתות הסדר. א"כ הבקשה היא באמת לגבי יכלתו ית' קטנה, ובקשה מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך, שמתנהגים בכל הסדרים אפי' בתכלית כל מיני השינויים ע"פ עצתך וחכמתך, קשה בעיניך לתן לי בן. והוא דומה ממש למלך זה שהפת האחת שתנתן לעני לא תורגש ע"י שום שינוי ופחיתות ערך או חסרון סדר בסעודה הגדולה של המלך. ומטעם זאת ההשגה של קטנות ערך הבקשה לגבי ית' אף בשינוי סדר לא הי' אדם שקראו להקב"ה בכך עד שבאת חנה, ובחכמת אלהים שעלי' התעוררה להשכלה האמתית הזאת בחק הנהגתו ית' השלמה.

כח.

אם ראה תראה, אר"א אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע אם ראה מוטב ואם לאו תראה, אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי, ויקנא בי וישקני מי סוטה ואין אתה עושה תורתך פלסתר שנאמר ונקתה ונזרעה זרע. הניחא למ"ד אם היתה עקרה נפקדת כו', אלא למ"ד אם היתה יולדת כו' דברה תורה כלשון ב"א. יסוד המחלוקת בין מ"ד אם היתה עקרה נפקדת למ"ד אם היתה יולדת בצער כו'. משום שהקשה עליו א"כ ילכו כל העקרות כו' ולא מסתבר ל"י שיהי' חק מדיני התורה בפרט ע"י העברת חוקי הצניעות שיועיל לשנות בתמידות הגזרה העליונה. אמנם מ"ד שאם היתה עקרה נפקדת לא חש להא משום דסובר שלפי ערך רוב הבזיון והחרדה שהי' נעשה לסוטה שהי' דבר מר ממות, ואין זה בחק הטבע לפי התשוקה הטבעית של הולדת בנים שתמצא אשה שבשביל זה תכניס עצמה למדה זו, ע"כ אין להקשות כלל "שילכו כל העקרות". אמנם כ"ז הוא רק באשה שרצונה להיות לה בנים אינו כ"א רצון טבעי, ע"כ לא יוכל להתקומם

לפני דבר טבעי גדול ממנו. אמנם אשת חיל זאת, אשר ברוח אלקים אשר עלי חפצה להוליד בנים לתכלית יותר נשגב מהתשוקה הטבעית, כי חשה בעצמה שהבן שתוליד יצא להיות מאיר עיני ישראל ומנהלם על מי מנוחות של השלימות הכללי, לחשק אדיר כזה, שהוא חזיון רחוק למצא, אין שום פחד שיניא מעשות כל מיני השתדלות להשיג המבוקש. והנה תכלית כל נסיון כבר נודע שהוא רק להוציא השלימות הצפון בעומק הנפש מן הכח אל הפועל הגמור, ע"כ חנה, אם שחשה בעצמה שתשוקתה הגדולה להעמיד בן הוא נעלה מכל תשוקה טבעית, חשבה בנפשה אולי עוד לא יצא אצלה זה השלימות מן הכח אל הפועל לגמרי, וצריכה היא פעולה ממשית שמורה על חשקה הנעלה מכח טבעי של רגש האנושי, שמזה יתברר חפצה שהוא רק בשביל תכלית הנשגב והאדיר, שבשבילו ראוי לחולל ג"כ נפלאות ושינויים של ארחות הטבע. ע"כ אם ראה מוטב, הכונה אם כבר יצא אל הפועל חפצי הנשגב והוא כבר נקי מתערובות תשוקה טבעית מוטב, כבר כדאי הדבר שתעשה הבקשה חוץ לדרכי הטבע. ואם לאו שעוד לא יצא לגמרי ולא ניקיתי מתערובות חשק הטבעי, תראה, אעשה פעולה שתתחבר בזה תכונתי הפנימית ואז תראה מחק התורה ואהי מוכנת באמת ג"כ להעשות בקשתי, כ"ז למ"ד אם היתה עקרה נפקדת. אבל למ"ד אם יולדת בצער כו' הוא סובר שיוכל ג"כ חשק הטבעי להתגבר על הבוז והעלבון של סדר השקאת מי סוטה, אין זה בירור לתכונתה הפנימית של חפצה האדיר, אמר ראה תראה, דברה תורה כלשון בני"א, להורות על רגשותיה הפנימיות הכפולות מחק ההשקפה החיצונה.

כ.ב

בעני אמתך, וזכרתני ולא תשכח את אמתך נתת לאמתך, אר"א אריב"ח שלש אמתות הללו למה כו' שלשה בדקי מיתה כו' נדה חלה הדלקת הנר, שמא עברתי על אחת מהן. י"ל דרמיז קרא "בעני אמתך" לנדה, כמו שדל נקרא חולה "ככה אתה דל בן המלך", כן עני ג"כ ראוי לקרותו ע"ש עינויו, ונדה דוה נקראת כד' הרמב"ע ע"ש חולי. וזכרתני ולא תשכח, לשון כפול לענין חלה שכד' הרמב"ן בסהמ"ציש בזה ב' מצות הפרשה, דהיינו קריאת שם ונתינה. וי"ל שזכות שמירת נדה תעמוד להסיר מחדרי בטנה כל דבר המונע מאתה פרי בטן. חלה, זכות קריאת השם, שהוא פועל לחול ההכנה של התכלית יעורר שיתן די לה הכנה להריון בטבעה אחרי סור הסיבות המונעות, וזכות הנתינה שהוא התכלית יעמוד שתזכה להריון. וזהו "וזכרתני", פקידה וזכרון נגד ההכנה "ולא תשכח" נגד הנתינה שהיא התכלית שיבא ההריון. "ונתת לאמתך" כדמסיימת "זרע אנשים" גברא רבא, נגד הדלקת הנר שכבר העידו חז"ל ע"ז בב"מדמאן דזהיר בנר שבת זוכה שיצאו ממנו גדולי תורה, נגד אור תורה. וי"ל שאלו השלשה שנמסרו לאשה מתיחסים הם לבקשת הבנים. נדה, מי שאינה שומרת כראוי היא ראויה לילד בנים פושעים ומורדים, ובודאי בני נדה הם הגרועים מכל התשע מדות' לפי חומר הטומאה והעון. חלה, באשר הני נשי במאי זכיין באמטויי בנייהו לבי כנישתאהיינו החזקת התורה. ויסוד מתנות כהונה הוא למען יחזקו בתורת ד', נמסרה לה חלה שתשריש בקרבה ערך החזקת תורה ביחוד בדבר דמקרבה הנייתה, כדי שתתלמד להסיר כל טרדא מבניי ובעלה להגות בתורת ד'. הדלקת הנר, באשר יסוד אהבת לומדי תורה בא רק ע"י אמונת תורה שבע"פ, כאשר אמר בעובדא דינאי בקדושיןאחרי שנזרקה בו מינות שאין לומר תורה מה תהא עליי שהרי היא כתובה ומונחת בקרן זוית. ע"כ נתן לה הדלקת הנר, שמצד הוראה החיצונה דתורה שבכתב אסורה, כאשר נוהגים הכופרים בתורה שבע"פ כפשטה ד"לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת". אמנם אוהבי תורת ד', הם הסומכים על דחז"ל שקבלו ויגעו ומצאו אמתת ההבנה בתורה, ע"כ נמסרה לאשה הדלקת הנר לחבובה של תורה. והני תלתא ראויים להנתן בזכותן בנים כאשר הם מתאימים אל

f.

ונתתה לאמתך זרע אנשים, מאי זרע אנשים א"ר גברא בגוברין. כל מגמתה של הצדקת היה שיצא ממנה בן שיושיע את ישראל וינהלם בדרך החיים להקימם לעם ד' מיד ולדורות. והנה מנהיגים פרטיים אפשר שיהי' לכל אחד כשרון מיוחד ברוחניות או בגשמיות. אבל כאשר ראתה שהדור צריך למנהיג כללי, וזה לא יתכן כ"א שיהי' איש שיתקבצו בו כשרונות רבים שלפי הנהוג הם אצל אנשים מפוזרים, ואז יוכל לעמוד בפרץ הדור להנהיג לבדו את הכלל. וזהו גברא בגוברין, שהרבה אנשים מצויינים ימצאו בו כ"א הצטיינות מיוחדת, באופן שיצלח להנהיג הכלל בריבוי פרטי השלימות הנדרשים.

kf.

ושמואל אמר, זרע שימשח שני אנשים, ומאן נינהו שאול ודוד. להנהיג האומה, ביארנו כבר, שצריך דאגה מיוחדת למצב ההוה וגם למצב הלאומי הנצחי לדורות. והנה בהתקבץ ב' הדאגות במרכז אחד, לפי הטבע מתחלשת כל אחת ע"י השפעת חברתה. אבל הצד השלם הוא שיהי' כל אחד חזק בהשפעתו כאילו אין לו דבר חוץ מענינו, ואז יהי' מצב ההוה איתן ומצב הנצחי ג"כ יהי' מושרש באופן נעלה. וזהו שבקשה שתכלול כשרונו של שמואל, שישפיע מרוחו בשלימות על מצב ההוה באופן שלם כאילו דבר אין לו עם הלאומיות הנצחית, וזהו נודע ממשיחת שאול שהיתה מלכותו אינה נמשכת ולא התיחסה כ"א אל מצב ההוה של ישראל. אמנם מלכות דוד היא נצחית, דוד מלך ישראל חי וקיים, ימצא בו ג"כ זה הכח בשלימות גמורה. זהו ממש זרע אנשים, כלול בהדרו מכל צדדי שלימות ההנהגה הראויה (לעמוד) [להעמיד] האומה לדורות.

g.

ורבי יוחנן אמר זרע ששקול כשני אנשים, ומאן נינהו משה ואהרן כו'. כבר ביארנו חכמים ז"ל בסנהדרין שהי' משרע"ה אומר יקוב הדין את ההר ואהרן הי' רודף שלום. הכונה, כי תוה"ק היא מכינה את הסיבות לקיום השלום בישראל ע"כ ת"ח מרבים שלום בעולמנו. וכן דרכה של תורה בכל דרכיה, להזמין הסיבות הראויות אל התכלית היוצא, כדברי הרמב"ם במו"נ בשלישי, שכך היא מדת החכמה האלהית להכין הסיבות והשלימות באה על ידן, אך עכ"ז נמצא שצריך התעסקות ג"כ בהוצאת התכלית מן הסיבות שהכינה תורה. והנה משרע"ה שהיה מיוחד לתורה, היתה מדרגתו בעיקרה לחזק הסבות שמביאות את התכלית ומהן התכלית באה. ואהרן הי' עסוק להביא את התכלית עצמה ע"כ הי' רודף שלום שהוא התכלית והחותם של כל הטוב והאושר הכללי והפרטי. אמנם הי' מוכרח להיות חלוק הדבר בראשית ההנהגה, אבל אחר שכבר נתנה תורה, בקשה שיהי' כולל שמואל ב' המדרגות יחד, להתעסק בשלימות הסבות של שלימות האומה ולהיות ג"כ עסוק בהוצאת התכלית מהם, כמדת משה ואהרן יחד.

.cf

ורבנן אמרי זרע שמובלע בין אנשים. כי אתי רב דימי אמר לא ארוך ולא גוץ כו'. להשפיע על הדור מוכרח שיהי' [המשפיע] קרוב במעלתו אל הדור באופן שיהי' ראוי להשפעה. ע"כ ויתרה החסידה על שלימות עצמו ובקשה שיהי' מובלע בין אנשי הדור, היינו באופן שיהי' ראוי שיקבלו הנהגה ממנו. ע"כ פירש רב דימי שיהיו תכונותיו הגופניות ממוצעות שלא יהי' נוטה לאיזה צד. כי בזה האופן תהי' פעולתו פעולה שלימה על העם ותכנס בהם באופן טבעי שהוא דבר המתקיים לעד. כי אם יהי' בכללו נעלה מכל דורו באופן מופלג עד שלא יאתה כלל שיקבלו הנהגה ממנו לא תבא טובת הכלל מזה גם אם יהי' נוטה לאיזה קצה אפשר שיפעל על אנשים מיוחדים קרובים לתכונותיו, ע"כ יהי' ממוצע שיפעול על הכלל כולו.

.cf

אני האשה הנצבת עמכה בזה, אריב"ל מכאן שאסור לישיב בארבע אמות של תפילה. התפילה מפני שהיא נוסדת על רגשי לב, ראוי לכל אדם ישר שבראותו שרעהו מתרגש מרגש נועם ד' שיפעול הרגש גם עליו, אע"פ שהשכל אינו פועל על זולתו כ"א בהיותו גם הוא שם לב להשכיל, אבל הרגש שהוא כח טבעי פועל על כל מי שלבבו ישר עם ד', ראוי לפעול על כל הסמוך ורואה בעבודת חבירו. ובאשר תועלת התפילה לחזק הרגש הטוב הוא מפני שהרגש הוא קרוב למעשים יותר מן השכל, ע"כ ראוי שיהי' מצב הגוף מעומד שהוא מצב המוכן לפעולות. ומאחר שהראוי שיפעול הרגש גם על כל הסמוך, ראוי שלא ישב אדם הסמוך בד"א של תפילה שהוא כמורה שאין הרגש פועל עליו, וזהו נגד הראוי בחק לב נאמן לד'.

.cf

אל הנער הזה התפללתי, אר"א, שמואל מורה הלכה בפני רבו הי'. יסוד איסור הוראת הלכה בפני רבו הוא מפני שההדרכה אל השלימות תגמר בשני ענינים עקרים, השלמת השכל והשלמת המוסר שמקורו מהרגשת היושר והצדק. ואם ילך תמיד השכל מחובר אל המוסר, יצליח ויהי' לברכה. אבל אם יעבור השכל ויצא מגבול שיעבוד המשרים אז ע"פ רוב תהי' קלקלתו גדולה. ע"כ ההלכה אם שהיא אמת ויש בה שלימות השכל, ראוי שיהי' מורא הרב שבא משלימות המוסר מכריע שלא להורות לפניו. והנה שלמות המוסר הוא מצד המפורסמות שגדרם הוא הטוב והרע לא האמת והשקר כדברי הרמב"ם במו"נ. ולפ"ז, זה הצורך שיהי' השכל משועבד אל המוסר הוא בא לאדם בכללו ע"י החטא, שכיון שנשתקע במפורסמות צריך הוא להנהגה המשלמת אותו לפי ערכו. אבל מצד שלימות האדם עקרו הוא השכל הטהור שהוא אור ד'. ע"כ המורה הלכה בפני רבו, שהוא המשחרר את השכל משיעבוד המוסר, חייב מיתה, שמזה אפשר לצאת תקלה גדולה. ע"כ בראות עלי ששמואל במעלליו יתנכר, שנוטה הוא להיות משחרר את השכל מגבול המוסר המפורסם, חרד מאד, שלפי רוב כשרונו הנפלא תגלה פעולתו הרבה, והדרכה כזאת תוכל להזיק הרבה מאד. אמנם כ"ז הוא רק באדם שהוא במעלה במדת האדם, שהנטיה הטבעית של המפורסמות שולטות עליו ואם השכל יצא מכלל זה תצא תקלה. אבל איש אלקים קדוש שגבה ערכו, כענין אדה"ר לפני החטא, לאיש כזה השיעבוד אל המפורסמות אינה מעלה כ"א חסרון. ע"כ מילדותו לא הי' נמצא בו שיעבוד זה, ושכלו מהר לתן פריו מבלי הבט אל המפורסם. אמנם ודאי כיון שבא רק

מצד הקדושה והמעלה היתירה, ישכיל מיד בגדלותו איך להתנהג בכל ענין, כי השכל הטהור בעצמו ידריכהו בכל טוב. ע"כ כאשר רצתה חנה להצילו שלא יענש, אמרה "אל הנער הזה התפללתי". וכיון שבא ע"י תפילה ונס, אין דבר רע יורד מלמעלה, ובודאי הוא רק מצד היתרון של טהרת השכל אצלו, שלא נמצא בטבעו שיעבוד אל הדברים המפורסמים שהוא בא מצד ההכרה המוסרית, והוא עתיד להכיר את כל השלימות מצד שכלו הטהור הזורח בנפשו הנפלאה.

.14

וחנה היא מדברת על לבה, אר"א משום ריב"ז על עסקי לבה וכו' כ"מ שבראת באשה לא בראת ד"א לבטלה כו' על לבי לא להניק בהם, תן לי בן ואניק בהם. מי שישכיל עוצם השגחת השי"ת הפרטית יוכל לטעות שכח הבריאה ילך בכללות ויברא לפעמים גם דבר שלא ימלא תפקידו. אמנם המסתכל יפה ישכיל שאין שום מקרה נמצא וכל הנברא נברא בצביונו להשלים תפקידו, ואם לפעמים יזדמן שלא ימלא תעודתו הוא ג"כ לתכלית, או מצד חטא קדום או להעיר לתפילה, אבל עכ"פ הכל דבק בהשגחת השם ית' העליונה. והנה האיש והאשה יצאו מטפוס אחד ביצירה, ואם הי' כח היצירה הולך בכללות מבלי להקפיד על פרטים, הי' ראוי שימצא באשה איזה דבר שבא רק מצד כח היצירה המינית אע"פ שבפרטות אין תועלת, אבל לא מצינו כן. והי"ה בכל הפרטים של הברואים, כ"א הוא בכשרונותיו המדוייקות לפי ערכו ומציאותו, ומזה נלמד דעת ההשגחה הפרטית. א"כ גם באישים ההשגחה היא פרטית על כל דבר וענין, ע"כ כיון שנבראו בה דדים להניק ודאי [שנבראה] תכונה זו לצורך, ע"כ ראוי להתאמץ בתפילה להוציא השלמות המוכן מן הכח אל הפועל.

.15

אר"א משום ריב"ז כל היושב בתענית בשבת, קורעין לו גז"ד של שבעים שנה. ישנם עניני עונש מקריים הבאים לפרקים על האדם כדי שיקח מוסר לזכות דרכיו, במה שיש בהם חסרון בדברים מקריים מהתגברות יצר הלב ומדות הרעות שמתעוררות במקרה. אמנם לבצר החסרונות הקבועים ששולטים בתכונות האדם בקבע, ע"ז יסד המלך, מלכו של עולם ב"ה, גז"ד תמידי בהנהגתו עם האדם בדברים מתמידים, רעות מקריות קטנות ותדירות כדי לתקן טבעו הקבוע. אבל מי שמרומם עצמו להתעלות למעלה מטבעו באופן נעלה, לזה מתהפך הגז"ד הקבוע מרעה לטובה. והנה כדי להחזיק מעמד קבוע בדרכי השלימות ועבודת ד' הטהורה צריך ב' ענינים. האחד, שיהי שכלו ונפשו ישרים מתרוממים אל השלימות בהשקפות אמתיות. והב', שהטבע הגופני יהי נכנע להתרוממות השכל. וכאשר יעלו שני אלה ביד האדם אז יוכל לקבע לעצמו דרך כבושה ובטוחה בעבודת ד', ועי"ז יוכל להתרומם למעלה מכוחותיו הקבועים. והנה בשבת קודש מאיר על האדם אור השכל, שהיא נשמה יתירה שנתן הקב"ה לישראל, והיא החמדה הגנוזה שבנקל ישכיל לרומם נפשו אל דרכי השלימות האמיתית. אמנם כוחות הגוף הטבעיים יעיקו לעולם שלא יוכל השכל להחזיק מעמד קבוע, ע"כ בהתענותו בשבת כובש בזה כוחותיו הטבעיים להיותם מונהגים ע"פ העצה העליונה של רוממות השכל המאיר בשבת קודש, בזה יקבע לעצמו דרך תמים, וקורעין לו גז"ד של שבעים שנה, ויתרון התענית הוא שנקבע אור השכל בהתפשטו על התכונות באופן מתקיים.

.nf

ואעפ"כ חוזרין ונפרעין ממנו דין עונג שבת, מאי תקנתיה ארנב"י ליתבי תעניתא לתעניתיה. צריך האדם לדעת שכ"ז שהוא נתון במלחמה וכוחותיו הגופניים מתנגדים להתרוממות השכל עוד אינו בתכלית המעלה. ע"כ מתוך שלא הוכשר עדיין בתכונותיו עד שיהיו מדותיו וכוחות גופו מתאימים אל טהרת המוסר השכלי, כ"א ע"י הכנעתם בתענית, צריך שיתברר לו שעדיין יש בו חסרון שלימות. ע"כ יתיב תעניתא לתעניתיה, ומגמת התענית השנייה תהי' לרדוף שלימות הכוחות הגופניים בדרך התהפכות הטבע לטובה, עד שכל מה שיתרוממו כוחות הגוף יותר, יתרוממו (ע"ז) [ע"ז] ג"כ התכונות הנפשיות הטובות, שזהו יסוד עונג שבת ג"כ. ע"כ המענג את השבת זוכה לנחלה בלי מצרימי, שא"צ לצמצם כוחות הגופניים, כי לא ינגדו כ"א יסעדו את הטוב האמיתי של השלמת הנפש.

.6f

ורא"א חנה הטיחה דברים כלפי מעלה כו', אלי' הטיח דברים כלפי מעלה כו'. יסוד כבוד ד' שהוא מקור כל השלימות אינו מפני שהוא ית' צריך לכבוד בריותיו, כ"א מפני שע"י הכרת כבוד שמים יבא האדם לכל שלימות בין בדיעות בין במעשים. ע"כ כאשר מזדמן אצל השלמים שתשוקתם אל השלימות מתגברת בהם, ויען שידועים שיסוד חיוב כבוד שמים הוא כדי להביא את האדם אל השלימות, א"כ כשמוצאים את עצמם שלא יוכלו להבליג על רוחם הסוער, כאשר יראו בהנהגה העליונה דברים שמונעים את השלימות אע"פ שבשכלם יכירו בהכרה פנימית כי לד' הצדקה ולו נתכנו עלילות. אבל כאשר הכירו שבמערכי לבבם המתחמץ לא תתישב תשוקת השלימות כראוי, עד אשר יוציאו מן הכח אל הפועל מר רוחם נגד המושג להם נגד כיסופם הפנימי אל השלימות האמיתית, מצאו נכון להתיר לנפשם הרגש הקדוש הזה אע"פ שאינו ע"פ טהרת השכל, מפני שע"י התגברות הרגש לשאיפת השלימות מזה יולד באמת כבוד שמים האמיתי, שהוא בהיות יצוריו, ביחוד בעלי הבחירה שבהם, שלמים במעשיהם ובמדותיהם. וזהו "ותתפלל חנה על ד'", שרגש הסוער שלה ששפכה את נפשה בתפילה למען הרבות השלימות בעולם, התעלה אצלה יותר ממעמד שכלה שמרכז שלו הוא השגת השי"ת.

.n

אר"י ב"ר יצחק, מנין שחזר הקב"ה והודה לאליהו שנאמר ואשר הרעותי. על הרעות הנופלות בעולם נוכל לנקות מהם את ההשגחה האלהית כשנאמר שהנה באות מהכרח החומרי. והנה אם הי' גבול בטבע החיובי, מה שאין בו ציור ליכולת, אז אין באמת מקום תלונה אפי' לפי הרגש החיצון בלא העמקה בטוב העצה העליונה הבאה לאחרית טובה. אבל כיון שבאמת אין כל גבול ליכולתו ית' הבלתי בעל תכלית, א"כ כל הרעות אפי' מה שנעשה בבחירה, אין לנו ליחסם מצד הכרח טבע החיוב של החומר כ"א שכך נוצר החומר בכונה שיהי' עלול לאלה החסרונות, בשביל להוציא הטוב הגדול הנמצא רוקא ע"י סבת החסרונות הגדולות הללו זהו מכוון שחזר הקב"ה והודה לאלי', שלא נעשה כל חסרון מצד הכרח כ"א בכונה, וממילא נצמח מזה שיש ג"כ בחק יכולתו ית' גם לתקן זה החסרון של הבחירה בעת שיגיע הענין שיצא התועלת

.כנ

ואר"ח בר"ח אלמלא שלשה מקראות הללו נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל. חד דכתיב ואשר הרעותי, וחד דכתיב כי הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל, וחד דכתיב והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר. ר"ה אמר מהכא, ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו. הנה אם הי' חסרון המביא לבחירה הרעה חסרון שבא מהכרת, לא הי' אפשר כלל לקוות שיתוקן הדבר והי' מצב הבחירה ונטייתה לצד הרע במין האנושי נשאר קבוע תמיד. וע"ז אנו מנוחמים במקרא שכתוב "ואשר הרעותי" שיחס השם ית' אליו רעת הבחירה שאינה הוגנת, להורות שמאתו ית' יצאו הדברים ע"פ כונה מיוחדת לתוצאות תכליות טובות א"כ יש תקוה למצב של תיקון. אבל עדיין אפשר שקודם שניתנה הבחירה אז היתה היכולת האלהית מגעת לכוננה לאיזה צד שתוצאה. אבל אחר שכבר ניתנה אולי יצאה מרשות היכולת האלהית, ע"פ עצתו ית' עצמה, ואז עדיין אין מקום לתקוה תיקון כל קלקולים. ע"ז מורה מקרא שכתוב "כי הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי" שלעולם נשאר היכולת האלהית במקומה. אמנם עדיין יש מקום לחשוב אם מחייבת החכמה האלהית למלאות זה החסרון, ואולי כך היא מדת חכמתו ית' העליונה שיהי' מצב הבחירה נוהג תמיד עם כל חסרונותיו. ע"ז בא הכתוב השלישי של הבטחה "והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר" הרי שמחייבת חכמת היושר האלהי לסלק הבחירה הרעה לעת התיקון האמיתי של העולם. אמנם אחר כל אלו המקראות עדיין לא ידענו כ"א שיד היכולת העליונה מגעת על הצידוד הבחירי הכללי, שהוא רמוז בלב האבן לרעה בכלל בהכנה רעה, ולב בשר בכלל בהכנה טובה. אבל להרגיע אותנו ביותר שכ"כ אנו בטוחים בהשלמת התיקון, עד שלא לבד ההכנה הכללית תתוקן כ"א גם המצב הפרטי של המעשים הטובים, ע"כ מביא ממקרא שכתוב "ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחוקי תלכו", להורות על פרטיות הבחירה הטובה מצד פרטי המעשים טובים שגם היא ביד ד' היא, ועתידה לבא לעולם בתיקונו בחסדי ד' ורחמיו.

.כז

ואר"א, משה הטיח דברים כלפי מעלה, שנאמר ויתפלל משה אל ד', א"ת אל ד' אלא על ד' שכן דראב"י קורין לאלפ"ן עייני"ן ולעייני"ן אלפ"ן. לא מצינו לשון תפילה ביחש אל ד' כ"א סתם והדבר ידוע שאין מתפללים כ"א לד'. רק בנחמי" מצינו "ואתפלל [אל] אלקי השמים", מפני שהי' אז מבקש מהמלך, הוצרך ליחד שהיתה תפילתו לד' אשר לב מלכים בידו. וטעם הדבר שבדרך הדיוק אין נופל לשון מתפלל אל ד' יפה, מפני שהוראת התפלל בא על רגש ההתפעלות הנפשי שבא בהתפילה מצד תגבורת ההרגשה השכלית יותר מכפי המדה הראויה להתקבל בנפש במעמד בלתי מתפעל, ע"כ תבא בלשון מתפעל. והנה השגת השם ית' באה לאדם רק מצד טהרת השכל הצלול בחשבון ודעת, ע"כ אם שראוי להאמר "שהתפלל לפני ד'" דהיינו ע"י שהתעורר לפנות לבבו ושכלו לדעת את ד' בתפילתו, גברו עליו רגשותיו עד שהתפעלה נפשו ברגש. אבל לאמר "שהתפלל אל ד'", שהוא מורה שהשתמש בשכל שבו משיג את קונו ובו בעצמו בא למדה זו של התפעלות הנפש שזה אינו לפי המציאות, כך התפעלות הנפש אינה שימוש שכלי כ"א תוכל להולד מהתעוררות שכלית. ע"כ מוכרח לומר שהאי "אל" הוא כמו "על", והפירוש הוא שגברה

עליו רגשות נפשו הקדושה בהיותו עורג אל השלימות הנכסף ביחוד אל הכלל, עד שהתרומם בזה עוד למעלה מאותה המדה שבה הוא משיג את ההנהגה האלהית. שמזה בא אותו המצב שהוא נשגב לפעמים לשלמים, להורות טוהר תשוקתם הפנימית מטבעם לכסוף אל הטוב והשלימות שהוא מתגבר גם באורח נעלה מערך שכלם, עד שמזה בא לכלל מה שקראו חז"ל [בלשון] קדשם "הטחת דבויים כלפי מעלה", כאדם הזורק למעלה מה שלא יוכל להגיע שם בידו כן הגיע לשלמות מצד הטבע הקדוש הפנימי יותר ממעלת השגת השכל. [וודברים ט' כ"ו] "ואתפלל אל ד'", דרשו חז"ל לקמן עמש"ש' ב"ה].

מ.ד.

מאי ודי זהב, אמרי דבי ר"י, כך אמר משה לפני הקב"ה, בשביל כסף וזהב שהשפעת לישראל עד שאמרו די, הוא גרם שעשו את העגל. יסוד עבודת ה' הטהורה היא מטבעת באדם החפץ הפנימי להיות תמיד הולך ומשתלם ולהכיר באמת שתכלית ההצלחה היא רק בהיות האדם תמיד קשור בחפץ של הוספת שלימות. כי הלא תכלית החיים היא קרבת אלוהות והוא ית' אין סוג לשלמותו, ע"כ כל מעלת האדם הוא שבכל עת יוסיף מעלה בקרבתו אל השם ית', וזאת השאיפה שאין לה תכלית ולעולם לא יוכל האדם לומר בזה די. כי כל מעלה שיעלה בהשלימות האמיתי תעוררהו לדעת איך לקנות עוד כמה מעלות הסמוכות לה. ומתוך השאיפה של עבודת ד' יכיר שאין תכלית ההצלחה להאדם לומר שהשיג כל השלמות הראויה לו להשיגה כ"א שהוא תמיד שוקק להוסיף שלימות. ע"כ יוסיף באמת העובד האמיתי מעלות יקרות דבר יום ביומו, ובזה האדם מתרומם לתכליתו האמיתי ונשכר בשתים, במה שמוסיף תמיד מעלה ועוד שממילא הוא נשמר מירידה ופחיתותי, שמאחר שבקרבו בוערת תשוקה פנימית להוסיף יתרון ודאי משמרתו תשוקה קרושה זאת מרדת אל שחת הפחיתות באבדת המוסר והמעלות. אמנם בתועבת ע"ז יאבד כל הטוב הזה שהוא מעלת מציאות האדם מאחר שהוא דבק בדבר מוגבל. כי כל נמצא זולת היחיד האמיתי ית' יש לו גבול ולשלימותו תכלית. א"כ תהי' ע"כ המגמה הפנימית לא להיות תמיד משתוקק להוסיף שלימות כ"א לבא עד גבול השלימות. והתכלית תצויר אצלו לא בבקשת יתרון תמיר כ"א בהסיר מעליו המשא של בקשת מעלות. וממילא כיון שחשק בקשת יתרון בטלה, שוב האדם עלול לרדת לפי טבעו הגופני בעמקי הפחיתות. והנה כדי לעזור להטביע באדם ציור זה השלימות האמיתית, שראוי לו לא לבקש מעמד ששוב אין עליו להשתדל להתרומם, כ"א לבקש דרכים תמיד במה לעלות וכי תעודות מעלתו אין לה קץ, הטביע הטוב האמיתי ית' בטבע האדם ונתנו במצב כזה שאפי' בדברים הגופניים שבאמת ראוי לתן להם גבול וקצבה, ותכליתם אינו (רק) להוסיף בהט תמיד, כ"א לבא ער גבול ההכרח ולנוח אח"כ כדי להתעסק בשלימות האמיתית. אבל כדי שיהי' טבוע באדם חשק בקשת הוספת מעלה, שם השם ית' בטבע נפש האדם שאל יסתפק בשום קנין ואפי' בקנינים המדומים עינו לא תשבע עושר, וכל מה שיתרבה עשרו יתרבו מחסריו ומזה יהי' נח להשכיל שימצא את כל תעודתו רק בתשוקה של הוספת יתרון ומעלה. אמנם התשוקה להרבות תמיד קנינים המדומים שעל ידה יבא האדם להשכיל ג"כ בהרבות תמיד קנינים האמיתיים, שזה מביא לזכות לעבורת ד' השלימה ולהתרחק מע"ז, יתכן בהיות העם במדינה מיושבת, שכפי ריבוי הקנינים ירבה הישוב והשכלול המדיני שאין לה ג"כ קץ מיוחד ומסומן. אבל בהיות ישראל במדבר וכל צרכיהם בא להם בדרך ניסי, מן ובאר "ושמלתך לא בלתה מעליך וגו'", ודאי אבדו זאת התשוקה ומכש"כ שלא היתה מתגברת בהם השאיפה להוסיף קנינים רבים. והם בהיותם להם כסף וזהב רב יותר מצרכם אמרו די, וזה גרם להחליש בקרבם חשק הקבוע של הוספת יתרון, ונצמח בלבם רצון בקשת תכלית לא בהוספת שלימות כ"א בנתינת קצבה לכל התשוקות והמחסורים, ובזה גם למחסור

הרוחני בקשו לתן קצב וזה אינו נמצא כ"א בעזיבת מקור מים חיים. ע"כ גרם להם שיעשו העגל רק אמירת די. אמנם היתה מעלתם ראויה להיות גדולה עד שלא יצטרכו מעורר חיצוני להכיר שהאוויר האמיתי הוא רק בקשת השלימות ואל יאמר לעולם שכבר מצאו כולו, ואם הישירו דרכיהם באופן זה הי להם יתרון גדול במה שלא היו צריכים להטריד כח נפשם המתאוה תמיד לתוספת מעלה על הדברים השפלים, כ"א על השלימות האמיתית, שהוא מרכז מעלת מציאות האדם.

.74

אמרי דבי ר"י, אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר. העושר המופלג יותר מכפי הצורך מביא לשרירות הלב מפני שהוא שביעה בלתי טבעית. כי השביעה הטבעית היא שיהי לאדם כפי צרכו ולא יותר הרבה מצרכו. ושביעה בלתי טבעית מוציאה את האדם ממצב השלימות הראוי לו לפי טבע האנושי השלם, כארי שראוי לפי השלימות שיאכל תבן לא בשר, וכן יהי לעתיד ככתובי "ואריה כבקר יאכל תבן". ע"כ אם מאכילים אותו בשר מעוררים בו כוחותיו הרעים שאינם לפי טבעו. כן העושר היותר מהצורך הטבעי מביא לתשוקות רעות בלתי טבעיות שהם התועבות שהם מתאימות עם יצרא דע"ז ורחוקות מדרך ר' ועבודתו.

.75

אמר רבי אושעיא, משל לאדם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים, האכילה כרשינין והיתה מבעטת בו כו'. ביאר שלבד מה שהעושר המופלג כיון שאינו טבעי הוא מביא את האדם ליצרים בלתי טבעים, עוד דרוש לאדם תמיד שירגיש איזה מחסור גופני, ובזה יעזר שלא יתגבר עליו יצרו הטבעי, שהוא ההתחלה לצאת ע"י למדרגה של השחתה בלתי טבעית. ע"כ המשל הוא לפרה כחושה ובעלת אברים, שלפי טבעה היא ראויה להאכילה כרשינין, אבל נמשך ממה שאינה מרגשת שום חסרון ונעשית שמנה כפי הראוי להתאים לאבריה היא מבעטת, מזה יכיר הבעל שראוי לחסרה גם מכפי הראוי לטבעה. כן ראוי לאדם שידע מחסור מעט גם לדברים הנאותים לטבעו, כדי שלא יתעוור בו כחו הבהמי הטבעי ויבא מזה להשחתה כ"כ עד שגם כח החיה שבו שהוא מושחת יותר מכח הבהמה שבו, שכח הבהמי הוא טבעי וכח החיה בלתי טבעי ע"כ היצר הבלתי טבעי הוא הארי, שבא לנהום מקופה של בשר אכילה שאינה טבעית לפי השלימות. והיצר הטבעי הוא הפרה, הכחושה ובעלת אברים שאם שראויה היתה לכרשינין הטבעיים לאכילתה, מ"מ ראוי לחסרה מהם כדי להשלימה בהנהגה מוסרית שלמה שלא תהיה מבעטת.

.76

ארחב"א אריו"ח משל לאדם שהי לו בן כו' מה יעשה הבן שלא יחטא. ההשקפה הפנימית מפני מה מביא העושר המופלג לסור מדרך הישר, הוא מפני שע"י שהאדם רואה בעצמו שהוא עומד במעמד כזה שיוכל למלאות כל אשר תשאל נפשו, מסכים הוא בדעתו שלכך נברא וכך הוא תכליתו לפי תעודתו ללכת אחר עיניו ולמלא כל תאותיו, ומזה נעשה אצלו רדיפת התאוות וההסרה מדרך הטובה דרך משפט ושאיפה פנימית. דומה לאותו הבן, שהמצב שבו הכניסו אביו יוכל לגרום שידמה הבן שהכין אביו לו כ"ז בעבור

שרצונו הוא שיחטא, כי לא יוכל לצייר אחרת למה הוכנו לו כל אלה. אמנם השלם בדעת ישכיל שלא יוכל היות כונת האב כ"א להתיצב על דרך טוב מעומק ההכרה, עד שעם כל הדברים החיצוניים המקרבים אל החטא יהי הוא קרוב לזכות. הנה ביארו השלמים הללו דרך (התפכות)התפתחות אבדת המוסר שבא מהשביעה היתירה, בתחילה טעות השכל בתעודתו ע"י המצב שלו וכל הדברים החיצוניים המסבכים אותו, ואח"כ נטיה עצומה במעשה לבהמיות טבעית, ומזה נהימה בלתי טבעית מתגבות כארי שוחר לטרף.

.5N

אר"א בריה דר"ה אר"ש היינו דאמרי אינשי מלי כריסיה זני בישא, שנאמר כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם ע"כ שכחוני. מוסב על המשלים הקודמים שמבארים פרטיות הרעות שמביאה השביעה היתירה הרעה, של התגברות הבהמיות-הטבעית והחיתיות-הבלתי טבעית, והשיבוש המדעי שהוא היסוד לכל השחתה. הרי מילוי הכרס מביא מינים של רעות רבות השונים בתכונה זה מזה, שנאמר "כמרעיתם וישבעו" מורה השביעה הטבעית שעל ידה נתבהמו והתגשמו ביצר הרע הטבעי, "שבעו וירם לבם" גם לרעות בלתי טבעיות, "ע"כ שכחוני" היא הרעה המדעית שהיא השורש והעיקר לכל רע נימוסי במנהגים, והוא מביא לכל רע וכל רע מחזק אותו, וכל אלה השלש באו מהשביעה. והוראת "על כן" באה בזה לב' כוונתיה, שהיא הסבה וגם המסובב. כי בהיות שבוש הדעת בהתחלה, הוא גורם לכל הדרכה רעה וכל מדה רעה וכל דבר פשע, (משרשת) [הוא המשריש] את השיבוש שיסודו הוא שכחת השם ית', שבזכירתו בא לעולם כל טוב וכל אורה.

.תח.

רנב"י אמר מהכא, ורם לבבך ושכחת את ד', אלהיך. אם כי גמר ההשחתה באה ע"י שלש הסיבות של מדרגות ההשחתה שהם ההשחתה המדעית, היצר הטבעי והבלתי טבעי, מ"מ ראוי לבקש את הגורם הראשי לפרעות הסדר והשלימות האמיתית. אמר שהוא בעקרו בא מפני שיבוש השכל, שבא ע"י מה שרם לבבו, וזהו יסוד הרעות. וכיון שהשכל נהפך להיות עוזר לרעה שוב כל הכוחות הטבעיים נהפכים לרועץ.

.6N

ורבנן אמרי מהכא ואכל ושבע ודשן, ואיבע"א מהכא וישמן ישורון ויבעט. הם ס"ל שהגורם העקרי שנותן מקום לדיעות הרעות שיתקוממו בלב אינו כ"א הנטי' אל התאוות הבהמיות, "זנות יין ותרוש יקח לב". וזה בא ע"י השביעה היתירה בשני אופנים, או מצד ריבוי העסק בהתאוות החושיות נעשה נוטה כולו אל המורגשות ואור השכל נעדר ממנו, או חוץ לעצם ההתעסקות התגברות הכוחות הגופניים במדה יתירה גורם חולשה לכוחות הנפשיים. ע"כ על הקלקול של ההתעסקות בצרכי החושים במדה יתירה אמר "ואכל ושבע וגו'", ועל הקלקול הבא מעצם רוב התגברות הכח הגופני עד שנחלש השכל לעומתו אמר "וישמן ישורון ויבעט".

א"ר שב"נ אר"י, מנין שחזר הקב"ה והודה לו למשה שנאמר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל. עיקר קלקול של השביעה היתירה בא ממה שהי' להם די זהב יותר מהצורך, והי' זה מורגש להם ביותר במדבר שצרכיהם היו מועטים והיו מסובלים בכסף וזהב. והכונה העליונה היתה לטובה, כדי שיהי' מוכן להם, בהיותם נכנסים לארץ, לשכלל הישוב על מכונו בכל התיקונם הנאותים למצב עם שלם ומשוכלל הראוי להיות מתנוסס בהוד והדר במצבו המוסרי. שלהכנה צריך ג"כ די אונים למצב החומרי, שצריך לזה כסף תועפות. ואם היו שמים על לב, שאין בכל עשרם מותר כלל בערך אל צורך שכלול המדיני שיבא בבאם לארץ נושבת, לא היתה דעתם זחה עליהם. אבל כשלא הרגישו כ"א מצבם ההוה, חשבו שהם משופעים הרבה יותר מצרכם וגבה לבם. וכמקרה דור המדבר כן מקרה כל הדורות, שבראותם עצמם משופעים בכסף רב, חושבים שכבר יש בידם יותר מכדי סיפוקם בשפע. וזה באמת רק מפני שאין להם מושג ברור מצרכי השכלול שראוי להיות לעם שלם, שההכנות רבות וגדולות להרבות אושר המדות הטובות, והרבות תורה וחכמת לב ודעת ויראת אלהים בעם, עם עז נפש וגבורה אמתית. שבהיותם מכירים צרכי התכונות הרמות וריבוי המכשירים הדרושים לזה, לא יאמרו בלבבם שכבר יש להם יותר מצרכם כ"א יכירו שעודם חסרים הרבה ועליהם עוד לעבוד ולהשתדל. וציור חובת ההשתדלות יטביע בלבבם, כי שלימות האדם אין קץ לה באשר הוא עובד רק לאדון כל שאין קץ לשלימותו, ובוה היו ניצולים מתועבות ע"ז. אמנם בהיותם מצמצמים השקפתם על חיי שעה, הביאם לחשוב שכבר יש להם יותר מצרכם, ומזה בא הרעיון שאין התכלית לעבוד ולהשתלם כ"א ליהנות מהשלימות המושג כבר, שלא יצויר כ"א בשלימות של קצבה שמביא לע"ז, לעזוב מקור מים חיים שאין לו גבול, לחצוב בורות נשברימי. והנה די הסיפוק באופן משוכלל מבינים אנו בציור הכסף, שהכסף הוא דרוש למשלח יד גם לכלי תשמיש מכובדים הראויים לאדם מכובד. אמנם בזהב יובן כבר ערך המותרות, מאשר לא תשבע עין האדם. ע"כ אמר שבאמת לפי תכלית ההשגחה האלקית רק כסף הרביתי לה, די סיפוק באופן משוכלל העתיד להיות. אמנם מצדם שחשבו שכבר יש בידם די שלימותם והותר, וא"צ לשום שכלולים גדולים שדורשים תכונה רבה ע"כ חשבו שהם יש בידם והב מותר רב מאד, "וזהב עשו לבעל". וההוראה היא הוראה, שבאמת כפי מצבם ההוה הי' להם מקום לטעות שכבר יש בידם מותר, ושיש תכלית להיות דורש רק לחיי הזמן ולא לשכלול ושלימות, ומבינים אנו מזה שלא היה ריבוי הזהב לבלי תכלית כ"א לתכונה טובה ותכלית המועילה מאר.

ויאמר ד' אל משה, לך רד, מאי לך רד, אר"א א"ל הקב"ה למשה רד מגדולתך, כלום נתתי לך גדולה אלה בשביל ישראל כו'. המנהיג צריך שיהי' נערך על המונהגים. ע"כ אע"פ שבאמת נשגבה ונעלה היא נפש המנהיג מהעם במעלות נפלאות רבות, אבל מ"מ איזה ערך ראוי שיהי' ביניהם. ע"כ בהיות ישראל במעלה עליונה קודם החטא, היתה מעלת משרע"ה נשגבה מאד. אבל משחטאו, כבר לא הי' ראוי להנהיגם אם יעמוד במעלתו, כי לא יוכל להשפיל עצמו להנהיג עם שפל בערכו. ע"כ הוכרח לרדת מגדולתו לעמוד במדרגה נמוכה מאותה שעמד עליה תחילה, כדי שיהי' ראוי להנהיגה של העם במעמדו הנמוך.

נ.ב.

מיד תשש כחו של משה ולא הי' בו כח לרבר, כיון שא"ל הרף ממני ואשמידם, אמר ד"ז תלוי בי כו'. הכונה בירידתו חשב שכבר אבד ג"כ מערכו העצמי בשביל נפילת ישראל. כי יש פרנס שעיקר גדולתו אינו כ"א מפני שהוא בא מכח הציבור, וכפי ערך מעלת הציבור תתרבה מעלתו אבל מצד עצמו אין לו ערך גדול, ויש פרנס שמעריכין אותו אל הציבור רק מצד יחוסו אליהם בהנהגה, אבל מצד עצמו הוא נשא ורם גם בלא ערך הציבור שהוא בא מכחם. כן משרע"ה חשב, שבאמרו ית' "כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל", היתה שערך עצמו אין לו א"כ באיזה אופן ידבר ואיך ישא פנים, והכלל שבכחם הוא בא אבד ערכו בשעה זו. אמנם כיון שאמר לו הרף וגו', הודיע שרק מצד יחוסו אל העם אבד מעלתו אבל מעלת עצמו בעינה עומדת, ככחו אז כן כחו עתה, א"כ ראוי לו להתאמץ בתפילה גם בשעה שישראל נפלו הרבה מערכם.

נ.ג.

משל למלך כו' והי' אוהבו יושב לפניו, כו' כיון שאמר אלמלא פלוני אוהבי כו' עמד והצילו. לבד מה שהי' משרע"ה צריך לדעת כי מעלתו גדולה היא גם בהשפל מצבם של כלל העם, הי' צריך ג"כ לדעת שלגדולתו הרוממה יש בכ"ז איזה יחס אל הכלל כולו אפי' בשעת קלקלתם. כי הם ראויים עכ"פ שישבו באחרית להתרומם למעלה עליונה עד שיהי' ראוי להיות מנהיגם גם לפי ערכו הגדול, ומצד זה יכולה זכות תפילתו להגן בעדם. וזה ביארו במשל שנודע להאוב שיש איזה יחס בינו לבן המלך, ע"כ עמד והצילו. וקשר התפילה פעלה על הנפש להתאמץ ג"כ לרומם את המצב הנשפל, לאחה את הקרעים ולתקן מה שנתקלקל. רק שהי' צריך ע"ז בירור מדבר ד' כי ראוי העם לקבל תיקון ושעוד לא אבד נצחו וישוב לפרח ולחדש ימיו כקדם.

נ.ד.

ועתה הניחה לי, אר"א מלמד שתפסו משה כו' כביכול כאדם שתופס כו' וא"ל רבש"ע אין אני מניחך עד שתמחול כו'. יסוד הדבר, שכאן נפגשה סתירה בהתחייבות חק ההנהגה, שמצד ישראל שכבר אבדו בזה הרבה מערכם עד שלא היו ראויים לאותה המעלה שכיוונה בהם ההנהגה האלהית היו ראויים לכליון, כדי שע"י זה ההעדר יבא עם שלם ומוכשר לאותו הטוב הראוי להיות לפי הכונה העליונה. אלא שמשרע"ה עמד בפרץ, וע"י כחו הגדול שהתאמץ להנהיגם ולרוממם גם משפל מצבם, עד שלסוף יזכו לבא למעלה העליונה העתידה להם, דבר זה עיכב את המהלך שהי' ראוי לפי ההנהגה האלהית מצד עצמה וממילא אי אפשר שיבא עליהם כליון ח"ו, באשר יש להם תקוה להיות מתוקנים. והמשל יפה כאדם שתופס את חברו בבגדו, שאם הי' רצון האדם חזק ומוסכם דוקא ללכת ולא להיות שוה בדעתו לדעת המעכבו הי' אפשר לעזוב הבגד בירו. אמנם מה שהתעכב ע"י תפיסת הבגד הוא אות שכך הוא ג"כ רצון המעוכב, שע"י עיכובו של חברו יתעכב. כמו כן ההשגחה האלהית הכינה גדולי העם, שאף בשעת הקלקלה היותר נוראה שראוי כבר מצד סדרי ההשגחה לבא לכלל תיקון של אנשים שלמים הראויים לבסוף לתכלית הטוב, שיגזור כליון חרוץ מצד העם שקלקל מעשיו הרבה עד שאי אפשר לו כלל שיתרומם כ"א שירד וישפל מטה מטה. אמנם

כ"ז הוא רק מצד כללותו, אבל צדיק יסוד עולם וע"י יחיד שנבחר להיות מעז לעתות בצרה, שהוא יתקן את הכלל שישובו להיות ראויים לבא לחפץ עליון שהוא תור אדם המעלה יעוכב הסדר, ותחת כליון חרוץ יבא שטף צדקה, ועל כיוצא בזה נאמרי "ומלט הוא את העיר בחכמתו".

נה.

ואעשה אותך לגוי גדול, אר"א אמר משה לפני הקב"ה, ומה כסא של שלש רגלים א"י לעמוד לפניך בעת כעסה, כסא של רגל אחד על אחת כו"כ. יסוד זכות אבות השמור לבנים הוא מפני שהאבות מטביעים מדותיהם הטובות בטבע בלב בניהם, ואפי' סרו בפועל הבנים מדרך הישרה מ"מ כשהי' כח הטוב של האבות גדול מאד, פועל כח ירושת אבות שלעולם אי אפשר שיהי' קלקול הבנים גדול כ"כ עד שלא יהי' אפשר שירפאו ממשובתם, כ"א באיזה הערות מוסריות של חכמה או שבט ד' ע"י יסורין יחזרו לעצם טבע נפשם הטובה שירשו מאבותיהם הצדיקים. והנה כח הירושה מאבות תלוי הרבה בחוזק הקנין שהי' למדות הללו בנפש האבות, וגודל הרושם וההתעצמות שהי' בנפשם עמהם. וכל שיגדל יותר הרושם על נפש האבות מתכונות המדות הטובות כה תעמיק פעולתם בטבע הבנים. עד שאבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב היו כ"כ דבקים במדות הקדושות והטובות שראויות להיות לנחלה לעם קדוש ששם ד' נקרא עליו, עד שהספיקה מעלתם להקנות קנין נצחי לבניהם, מרותיהם הטובות כפי מה שאפשר לקבל לעם שלם בכללו. ואמנם המדות הראשיות כאשר יתבודדו בהתגברותם באנשים מיוחדים, יגדל רשומם בנפש יותר מאלו יקבצו כולם באחד, שאז אע"פ שתשתכלל השלימות יותר באדם אחד שהשלים נפשו עם כלל המדות הטובות. אבל בהכרח חוזק הרושם יחלש מפני שכל אחת פועלת רושם על הנפש ומחלשת את זולתה. ואולי שלשת המדות הראשיות שמצטיינים בהם עם ד', רחמנות, ביישנות, גמ"חי, כ"א מהם פועלת בנו ביותר מפני שכ"א מהאבות לקח לו אחת מהנה לעיקר בחייו. אברהם מדת החסד, יצחק הצניעות והביישנות כנראה מהנהגתו בנשואיו, יעקב מדת הרחמים שמהם באים אהבת הורים לבנים שהתגברה בו ביותר. ואף שלגבי ערך מנהיג יותר טוב הוא השתכללות כל חמדת המדות, אבל אצל אבות להוריש לבנים, לבנות גוי איתן מצויין בצדקת מדותיו ותכונותיו הנעלות, יש יתרון להתייחדות המדות מפני חוזק הרושם שבא מצד ההתייחדות. והנה עד כמה יפעלו הכוחות מצד הירושה להתגבו על קלקולי הבחירה רק לאלהים הוא המשפט. והנה העם אז נשחת, שאבד סגולותיו ע"י חטא העגל, שעבודה זרה גלוי עריות ושפיכות דמים, שנכללו בע"ז, שלשתם הן הפך מרחמנות ביישנות גמ"ח. שפיכות דמים היפך הרחמנות, גלוי עריות היפך ביישנות, ע"ז היפך גמילות חסדים. כי גמ"ח באה רק מההכרה השלימה של אחדות השי"ת, שמזה באה הידיעה לאחד ג"כ כל הברואים והמעשים ע"י שיתוף הפעולות לטובת הכלל, וע"ז תעוות הדרך הישרה הזאת להרחיק את האדם מהשקפת ההתאחדות ובוה יגבר כח הפירוד וכח ההרגשה הגשמית רק לבצעו ותאוותיו של כל אחד. ואם אבדו עכ"פ בפועל את מעלתם אבל מ"מ ע"י השתדלות רבה של הרועה הנאמן מוכנים היו להאיר עוד מחשכי נפשם, ולהוציא הסגולות הטובות הטמונות אל הפועל. ואם מדת דינו ית' יחייב שכבר אין תקוה מזה, שכיון שנפל העם כ"כ עד שמעצמו לא יוכל להתיצב על דרך טוב בטבעו, אין לו תקנה ואין שוה להניחו כ"א להכחידו ולהוציא עם שיהי' טוב מעצמו ושומר תכונתו, אמר כי מי יערב שהבאים ישמרו תכונתם הטובה והם יותר עלולים להתקלקל. באשר כלל ישראל, שהתפשט ברובם שרידי המדות שהתגברו אצל כ"א מהאבות ביחידות, ראויים יותר לשמירה הטבעית של המורשה הקדושה. ואם הם אפשריים לקלקול שאין תקוה לו איך תתכן תקוה מובטחת. וכיון שיש תקוה מובטחת וכריתות ברית, ע"כ הוא מפני שיש דבר במורשה שאינו מתאבד לעד,

והיא ההכנה שצפונה ויש בה יכולת להתרומם ע"י עבודת אדם גדול העומד בפרץ כמשה רבינו ע"ה, א"כ הם ראויים לסליחה. ואם הקנין העמוק של שלשת האבות אינו מספיק למורשה מובטחת, איכה יספיק הקנין שכבר נתאחד בשכלול שאף שהוא נעלה מצד שלימות ההנהגה, אבל כ"א מהמדות ע"כ הוחלשה מעט מעומק הרגשתה, וכשתפשט בהמון עם רב לא תבא מצד ההשתכללות שזה בא רק מצד הבחירה והכשרון היחידי, כ"א תבא מצד עומק הרושם והתאחדותו בטבע הנפש ואיך יכול לעמוד לפ"ז בהיות הכסא של רגל אחד.

נ.י.

ולא עוד אלא שיש לי בושת פנים מאבותי, שלא יאמרו כו' ולא בקש עליהם רחמים. ביאר שאי אפשר שלא תקום ישועתן של ישראל, אע"פ שהושפלו כ"כ עד שאי אפשר להם להתרומם ע"י עצמם כ"א ע"י השתדלות נמרצה מצד משרע"ה, בשני מופתים. המופת האחד הוא מה שאמר ומה כסא של ג' רגלים, שהכונה שמוכרח הדבר שנצחיותם של ישראל תבא דוקא מכח שלשת האבות, בהתפשטות המרות הטובות העקריות בתור עם שלם קדוש לד', ולא ע"י חלק אחד מביניהם, אפילו אם יהי' רשום ונעלה באין ערך. והמופת השני הוא מצבו בעצמו, שהדבר מוכרח שיוציא מן הכח אל הפועל את שלימותו לטובתן של ישראל בשעה שהם צריכים לכך וא"א כלל שישאר לנצח דבר של חסרון שלימות, שאין לך בושת פנים גדול מזה. וכיון שבידו לרוממם ולהשיבם לאיתן מעלתם איך אפשר שאתרצה להזניחם בשביל שתצא הגדולה ממני. ומזה עצמו השכיל לדעת הכונה העליונה, שהיא רק להורות עד כמה גדול השבר ועד כמה נחוצה היא ההתאמצות לרוממם אחרי נפלים נפילה איומה ונוראה כזאת.

נ.ב.

ויחל משה, אר"א מלמד שהתפלל משה עד שהומלה. הורה שכ"כ גברה ההשחתה, עד שההשתדלות להחזירם למצב טוב והגון הראוי להתקיים ולבא לתכליתן לא יבא ע"י השתדלות ממוצעת שראויה למנהיג גדול לעבוד כפי כוחו, כ"א צריך כעת שתהי' העבודה בהחזרתם למוטב יותר מכפי הכח הטבעי. ע"כ היתה התפילה בזה עוברת גבול הכוחות הטבעיים שבגוף עד שהוחלה.

נ.ג.

אביי אמר עד שהחלהו. המצב הטוב המסכים אל כלל המציאות הוא הבריאות. אמנם כשיצא פרט אחד מהסכמתו אל הכלל בגוף נפרע הסדר ונעשה חולי. שלימות ההנהגה העליונה היא לשכלל את המציאות, ואם ישחת עם עד שלא תהי' ממנו תקוה נשקפת לטובה יהי' עובר ובטל ותחתיו יקום עם מתוקן ומשוכלל הקרוב אל השלימות האנושי. והנה ישראל אבדו ההכנה למעלתם, ומצד ההנהגה העליונה הרוצה בטוב הי' ראוי שיבאו ישראל לתכליתם ועל ידם כל המציאות, לא באמצעות הסיבות הרעות, הגלויות והצרות, שכתומם באו עלינו לצרף סיגנו. וכאשר ההנהגה העליונה רוצה בטובת היצורים הי' ראוי לכלות אז המושחתים ולהוציא עם שיבא לתכליתו בלא רוגז ומצרי שאול נוראים, זאת היתה לפי שלימות ובריאות ההנהגה. אבל משרע"ה נתאמץ בתפילה שלא ימח שם ישראל מגוי, ואף שנפלו הרבה ממעלתם עד שכדי

להגיע לטהרתם הנועדת להם צריכים הם כעת לדרך ארוכה וחשיכה, מלאה צרה ויגון של גליות וצרות רעות ומרות, וכל אלה הם כערך חלאים בגוף לעומת שלימות ההנהגה שהיא מתנהלת להוציא לאור החיים עמים הנהנים מחייהם ויושבים במנוחה על אדמתם, ואם אינם ראויים לכך, לאבדם ולהושיב אחרים תחתיהם. אבל לטפל בעם שהשחית תעודתו, שהי' יכול לבא אלי' בנקל ועכשיו הוא צריך מירוק עצום ויסורין נוראים המעוררים השתוממוח נפלאה במשן דורות רבים, זהו נקרא ביחש ההנהגה המתיחסת להקב"ה בשם "חלי". "ואמר חלותי היא שנות ימין עליון", ובזמן שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי קלני מזרעי.

61.

רבא אמר עד שהתיר לו נדרו. אע"פ שמקיומם של ישראל אחר חטא העגל נמשכו תוצאות מרות, מהכרח צירוף הגלויות והצרות הרבות שעברו על נפשינו. ס"ל דאין לומר במושלם שיחשב דבר זה חלי בהנהגה האלהית, מפני שגם ע"י צרותיהם של ישראל באה טובה רבה לעולם, וע"י פיזורם נתפרסם אור ד' בקצוי ארץ עד שההשלמה האנושית תבא גם ע"י צרותיהם כאשר תבא ע"י שלותם, והצרות עצמם יביאו להשלמה והגדולה העתידה להם. והנה התרת הנדר בא ע"י רצון יותר נעלה מעצם הנדר, שהרי יש בו יכולת להתירו. כמו כן ההסכמה הראויה להיות לולא החטא שיהי' מצבם של ישראל איתן בארצם, אמנם הי' טוב ונאה להם. אבל להתפשט אורך של ישראל בכל העולם כולו לא הי' בא ע"י והיו עמים רבים נמצאים שלא ידעו את ד', והי' צריך גלגולי דברים רבים במשך דורות רבים, עד שיהיו באים להכרת האמת ולשלימות האנושי. א"כ נמצא שע"י קיומם של ישראל אחר החטא, שהיתה סבה חזקה להשתלשלות כל המקרים הרעים הבאים כתומם אח"כ עליהם, יצא מהם תכלית יותר נשגב, והוא דומה ממש להתר הנדר שהוא דבר יותר שלם מקיומו.

62.

ושמואל אמר עד שמסר עצמו למתה עליהם כו'. משרע"ה הי' תכלית נשגבה לחייו מצד עצמו ושלימותו גם זולת מצבם של ישראל, שע"כ הי' ראוי להעמיד ממנו אומה שלמה כישראל. אבל מפני אהבתו השלמה לישראל הסכים בעצמו שכל שלימותו לא יהי' כ"א להשתמש בהם לטובתן של ישראל ולא מצא לנפשו תכלית לחייו בלא ישראל. ובזה נוסף על מעלתן של ישראל גם אותו חלק השלימות הגדול שהי' לו ע"ה מצד עצמו, שהי' גבוה מערכן של ישראל ונחשב ג"כ מצורף להם. ע"כ אע"פ שהי' ראוי מצד עצמו לחיות עוד, גם לעבור אל הארץ, אבל מתוך ששם עצמו מצורף לישראל, והם לא היו ראויים להנהגה נעלה כהנהגתו של משה כשיכנסו לארץ, ע"כ הי' דבר מוכרח שימות במדבר. וכ"ז בא לו מטהרת רצונו לטובתן של ישראל וע"ז אמר "ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת". כי לתורה ג"כ יש מעלה שהיא גבוהה מערכם של ישראל, שאינם יכולין עדיין לקבלה ויקבלוה לעתיד כאשר "לא יהי' עוד אור יקרות וקפאון" אלו ס"תי, כדברי חז"ל בפסחימנ. ומעלת משרע"ה מצד עצמו נערכת לפי ערך חלק הנעלה הזה של התורה, אבל הוא ע"ה החליט שראוי שכל המציאות של השלימות המתגלה בעולם באופן היותר נעלה ישתמש לתשועתן של ישראל. ע"כ אמר "ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת", יחס הספר לכתבתו ית' הוא מצד ערכו הנעלה הגבוה מערכם של ישראל. אם רוממות המדרגה יעכב שלא יוכל להיטיב לישראל,

התרצה בהשפלת ערכו כדי שיוכל להפיק תשועתו, וגם נפילת-ערך "מיתה" תקרא לפי האמת.

.ko

א"ר שאר"י צ"ע עד שהוחל עליהם מדת רחמים. מפני שחטא העגל פעל קלקולו לא רק לשעתו כ"א עשה רושם גדול גם לדורות הבאים, ע"כ לא יספיק לזה אם תאחז ההנהגה האלהית במדת הרחמים לשעה לפי זמן התפילה, כ"א ה"י צריך שתחול מדת הרחמים עליהם בדרך קבע שתה"י קביעות ההנהגה עמהם לא לפי מדתם הגבוהה שהיו ראויים אליה אם לא חטאו, כ"א במדת רחמים תמידיים שתחול עליהם בהתמדה גם לזמנים ודורות הבאים.

.סו

רבנן אמרי, חולין הוא לך מעשות כדבר הזה. ישנם דברים בהנהגת העולם שמועילים לחזק את עולם החיים וחוזק הברואים והטבעים, ואלה הם בכלל דברים של חול שעוד אינם עיקר בבריאה. אמנם כל הדברים המביאים לשכלל את הכח המוסרי במציאות, לרומם את הכרת האמת ולקדש את הדרכים ואת המדות, להם "קודש" יקרא. וכאשר השכיל שמהנהגה של מדת דין עם כלל ישראל לא יוכל היסוד המוסרי להתרומם בעולם ע"יז, ע"כ אמר חולין הוא לך מעשות כדבר הזה.

.סז

תניא ר"א הגדול אומר, מלמד שהתפלל משה עד שאחזתו אחילו, כו' אשתא דגרמי. עצמות נקראו בשמם על שבהם נצטמצם כח חיים עצום מאד אלא שההרגשה שבהם מעוטה, ובשעה שכבר אפס כח החיים הטבעים מכלל הגויה עודנו שוכן בעצמות. וזה יובן בכל כח השוכן צפון מאד בתוך תוכו של החי ואינו מורגש כ"א ע"י כח מעורר עצום מאד, ראוי שיאמר שבא מהעצום בעצמות. והנה משרע"ה ה"י כ"כ צריך להגביר בתפילה עד שלא ה"י מספיק הכח הגופני הטבעי כ"א הכח הצפון שבחיים ה"י צריך שיתעורר. ולעומת המדה המוסרית ג"כ כך היא המדה שאם אפס כח החיים המוסריים בגלוי ע"י ההשחתה הגדולה של העגל, ה"י צריך לזה שיתעוררו לחיים כוחות צפונים ובלתי ניכרים שבעצם הנפש שהיא נוטה לקדושה ולטוב. ובאשר הדברים הצפונים שלימותם להיות צפונים, נקרא יציאתם מטבעם חולי. אבל מ"מ ע"י זה מצילים את החיים במקום הצריך עד שחוזר הדבר לטבעו. והיתה מדתו של משה בתפילה הערה למדת ההדרכה המוכרחת אז לישראל.

.סח

מאי בך, אר"א רבש"ע אם בשמים וארץ נשבעת, הייתי אומר מה שמים וארץ בטלים אף שבועתך בטלה, עכשו שבשמך הגדול נשבעת כו'. אם ה"י קיומם של ישראל תלוי באיזה חק טבעי ה"י אפשר שיה"י להם ביטול חלילה, כאשר לא יה"י החק מלא בתנאיו או שהיו ממלאים כבר את תעודתם להשלמת החק ההוא

שיש לו קצבה. אבל כיון שבשמך הגדול נשבעת, וקיומם אינו תלוי בשום דבר ומטרה טבעית מוגבלת, כ"א בשלימות האמיתית של שמו הגדול ית' שהוא דבר נצחי וקיים לעד. ולמטרה זו אין לה סוף ותכלית כי השלימות האמיתית יהי' לעולם הלך ואור במציאות האנושי ע"י ישראל. ע"כ א"א שתהי' השבועה בטלה, "כי כימי העץ ימי עמי ומעשה ידיהם יבלו בחירי".

סה.

וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אשר אמרת מבעי ליה, אר"א ע"כ דברי תלמיד מכאן ואילך דברי הרב. באשר לפי מה שנראה מפשט דקרא הי' מורה כאילו יש כאן דעת העליונה חלילה, שרצה להשחיתם וע"י התפילה ניחם על הרעה, מה שבאמת הציור הוא רק לפי המקבלים. אבל באמת כך היא הדעה העליונה מראש מקדם, שתצא אל הפועל הטובה המוכנת להעביר את הרעה האפשרית ע"י תפילת משרע"ה, ובכל דבר וצרה שלא תבא ע"י תפילת ישרים בכלל. ע"כ נכתב כאן בפסוק אחד ובאות וי"ו החבור דכרי הרב לדברי התלמיד, להורות שכך היא המדה של העצה הקדומה שחברה לה ע"י שלשלת הקדושה של התפילה, והכל הוא במאמר אחד נתנו מרעה אחד.

סו.

רשב"נ אמר, אלו ואלו דברי תלמיד הם, וה"ק דברים שאמרת לי כו' הלכתי ואמרתי להם עכשיו מה אומר אליהם. הכרח נצחיותם של ישראל ושא"א כלל שיופר ברית ד' אשר עמהם הוא דבר בטוח ג"כ מצד דרך ההשלמה האנושית שצריך עמה הבטחה אלהית נבואית, וצריך שתעמוד ההבטחה האלהית במעמד בטוח שלא יזיזה כל דבר שבעולם. ואם אחרי כל ההבטחות עוד לא תהי' האומה בטוחה בבחירתה אז הלא תתבטל לעולם אפשרות הבטחון בהבטחה אלהית. א"כ לא יוכל לעולם שיבא המין האנושי לשלימותו, שצריך לזה אומה מיוחדת בהבטחה אלהית ברב עז לעמוד בפני כל נסיונות החיים. א"כ עכשיו שבטלו ההבטחות הנאמנות מה אומר אליהם, איזה דרך יש כאן להבטיח גוי חדש כערכם שיהי' קשורם אמיץ ומובטח. וזאת היא ראייה נצחת שהחפץ העליון הוא בקיום ההבטחות הנאמנות, ולא תועיל אפילו הבחירה היותר רעה לבטל עצת עליון, "ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה".

סז.

מבלתי יכולת ד', יכול ר' מבעי לי, אר"א אמר משה לפני הקב"ה עכשיו יאמרו אוה"ע תשש כחו כנקבה כו'. יש מניעת היכולת מפני חק היושר והגזירה שמצד החכמה, כענין שנאמר "לא תוכל לאכול בשעריך", וזאת המניעה אינה רבקה בעצם בעלי היכולת מצד אי אפשרותה, אבל המניעה שמצד אפיסת הכח היא מניעה דבקה בעצם בעל הכח. והנה מה שמחייבת החכמה העליונה האלהית ראוי לומר שלא יצויר יכולת שלא לעשות ככה, אבל אין זה הכרח כלל, כ"א מפני שלא תתן החכמה העליונה מציאות לצייר שיהי' בחפץ עליון ית' דבר שלא כפי היושר האמיתי. ע"כ דייק לומר "מבלתי יכולת" דבק אל השם, תשש כחו כנקבה, שמניעת וקיצור היכולת טבוע בה בהכרח, ולא "יכול" שמורה ג"כ על מניעה שכלית רצונית.

.סו

א"ל הקב"ה למשה, והלא ראו כבר ניסים וגבורות כו' א"ל, רבשי"ע עכשיו יאמרו לפני מלך אחד יכול לעמוד, לפני ל"א מלכים א"י לעמוד. הדעה הכוזבת שיש גבול ליכולת העליון ית' תאבד את כל תורת המוסר, שהיסוד המוסרי צריך שיבנה ע"י מה שיבינו בני"א שאין דרך להתקומם נגד יכולתו ית' שהוא השלימות האמיתי, והרשע שהוא נגד התכונה האלהית מוכרח שיהי' כלה כעשן. אבל כשיטעו לומר שיש ליכולת עליון קצבה, יטעו לומר שאם יחגרו כחות ואומץ רב להתגבר ברשע, גם הוא יעלה בידם. ואף שראו שהאור האלהי הופיע להציל עניים מיד מלך עריץ מושל ברשע, יכולין עדיין לומר לפני מלך אחד יכול לעמוד לפני ל"א מלכים א"י לעמוד. א"כ אם יסכימו חלק גדול מהאנושיות או כולה ללכת בדרך רעה, אז לפי דעה רעה זו לא תוכל חלילה עצת עליון להתקיים, שגזר שהצדק ינצח וישלוט בעולם. ע"כ ראוי להציל את המין האנושי מזאת הטעות המביאה להשחתה כוללת.

.סו

אריו"ח, מנין שחזר הקב"ה והודה לו למשה כו', אשרי תלמיד שרבו מודה לו. השיג תחלה בשכל שאוה"ע יאמרו כן ויהי עי"ז בסוף הימים עיכוב להשלמה האנושית, ואח"כ השיג עי"ז בנבואה, וזהו אשרי תלמיד שרבו מודה לו שהיא מעלה גדולה להשיג בשכל ההשגה האמתית הבאה בנבואה. ואולי בדברי משה נכלל רק האפשרות שאוה"ע אולי יאמרו כן, ואין ראוי לעזוב שלימות העולם במצב בלתי בטוח אע"ג דליכא ספיקא קמי שמיא מ"מ הבחירה חפשית היא. ואמר הקב"ה שהדבר ברור שודאי יאמרו כן, א"כ נתוספה הידיעה בעתיד זה למשרע"ה ע"י הנבואה. וזהו כדמיון תלמיד שרבו מודה לו, שמ"מ משפטו של התלמיד מסופק הוא בעיניו, וכשרבו מודה לו הדבר מתברר לו ביותר.

.צ

אולם חי אני, א"ר אר"י א"ל הקב"ה למשה משה החייתני בדבריך. כח החיים הוא התאחדות כל פרטי האברים והחלקים שבגוף למרכז אחד, שע"י שליטת השכל שולט החיים בכל פרטי פרטיות הקטנים שבגוף. כמו כן תכלית שלימות המציאות הוא שיהיו כל חלקיו נאחדים ע"י אור ד'. ע"כ ביאר כי ע"י ידיעה זו שתכלית השלימות של בחירת ישראל הוא שיבא כל המין האנושי אל שלימותו, בזה ית' נקרא "חיי" שע"י אורו ית' יקשר לחיים ולמרכז שלימות אחד את כל החלקים הנפזרים של המין האנושי, עד שלא ישאר חלק אחד שלא יכלל תחת זה המרכז המקודש, שיהיו כולם דבקים בסוף הימים באלהים חיים.

.כז

דרש ר"ש, לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל כו'. צריך שהתפילה תצא נקי מכל רעיון המורה שינוי רצון והתפעלות בחק השם ית' לפי פשוטה. ובאשר זאת היא דעה כוזבת ומביאה ג"כ, כחק

כל דעה כוזבת באלהות, להשחתת סדרי השלימות האנושי, גם לעומת זה ערך התפילה ובטחון פעולתה בקיבוץ תנאים, גם לבד פעולת השגת המבוקש, רוממות הנפש וזכותה הבאה ע"י התפילה ההגונה היא פינה גדולה בהשלמה האנושית. ע"כ צריך שיבין כל מתפלל שהתפילה היא חק נפלא שחקק הקב"ה בעולמו להשלמת יצוריו בכל דרכי השלימות, לתכלית השלמתם המוסרית ביחוד הנצמח ממנה, ואינה בגדר ענין מוטבע בחוקו ית' חלילה לו. ע"כ ראוי שקודם כל תפילה תוקדם סיפור שבח, להורות שראוי לשבח הרבה על המצאתו חק התפילה שלא כפי הטבע המושג, בדרך השאלה בשם טבע באלהותו ית'. והראוי ממש חשובה מאד, שהוא ע"ה בהשגתו הגדולה הי' ודאי בטוח שלא יבא לחשוב צד התפעלות ושינוי רצון בחק השם ית' ע"י התפילה, מ"מ הובה להקדים שבחו להורות מן הכח אל הפועל אמתת הדעה הראויה להיות רשומה בלב ע"י התפילה. וק"ו כל האדם כוזב שאפשר לו להיות טועה בדיעות כוזבות שראוי להקדים מה שירומם נפשו ויעמידה על הציור האמיתי.

צ"ב.

אר"א, גדולה תפילה יותר ממעשים טובים, שאין לך גדול במעשים טובים ממש רבינו ואעפ"כ לא נענה אלא בתפילה, שנאמר רב לך אל תוסף דבר אלי עוד וגו'. נפש הצדיק ראוי להוקירה מצד שתי בחינות, מצד המעשים הטובים שהם תולדותיהם של צדיקים המסובבים ע"י פעולותיה. ויש עוד ערך יקר הסגולה של הנפש הזכה מצד עצמה המוכתרת בקנין המדות הטובות והמושכלות האמתיות, ויתרון הסגולה הוא גדול מאד ונשגב. והנה התגלות הנפש ע"פ סגולתה הפנימית, לא ע"פ מקריה, מתגלה בהתפילה הזכה ושע"כ נקראת שפיכת הנפש "ואשפוך את נפשי לפני ד'". ע"כ הורה שמעלת הסגולה של יוקר הנפש הגדולה מצד עצמה היא עולה ביותר על יקרתה מצד מקריה הטובים שהם המעשים טובים, שהם כדמות מקרים לנפש טהורה וזכה. וראוי ממשרע"ה שאין כמוהו גדול במעשים טובים, ונראה שלא יכלו המעי"ט להעביר את הנגזר עליו והתפילה היתה יכולה לבטל שהרי הוצרך השם ית' לגזור אל תוסף דבר, מכלל שהוספת הדיבור היותר עלולה לפעול עוד יותר ממשקל המעשים. והוא מפני שהתפילה מגלה יקרת ערך הנפש הטהורה מצד יקרתה, וכשהיא מכוונת בתפילה לדבר מיוחד חק נתן השי"ת שכפי מדת הערך והזכות כן תועיל התפילה. ומה שלא היה מועיל משקל המעשים טובים הי' עולה משקל יקרת הנפש הקדושה מצד עצמה בהתאמצה לכיון משקל יקרת קדושתה אל מרכז המבוקש. וזהו דסמך ליה עלה ראש הפסגה להורות שכשם שמה שהי' פועל ע"י הוספת התפילה הי' חוץ מהמדה של משקל המעי"ט, כן מה שנעשתה מקצת הבקשה ג"כ הוא ע"י כח התפילה, שהוא בא מעצם סגולת הנפש ותכנה הפנימי שנעלה ממקריה.

צ"ג.

ואר"א, גדולה תפילה יותר מן הקרבנות, שנאמר למה לי רב זבחיכם, וכתוב ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם. התגבוות האדם על הנטיות הרעות ללכת בדרך הטובה והישרה אשר ד' דורש מאתנו היא בשני אופנים. התגברות פנימית על כוחותיו הרעים ע"י הכרה פנימית בדרך הטובה באור ד', והתגברות חיצונית על הסיבות החיצונית ההוות בעולם שעלולות לבטל את האדם מאשרו ושלימותו. ולהגביר הטוב בכחות הפנימיים מיוסדת ע"י עבודת התפילה שהיא עבודה פנימית בלב. והקרבנות מיוסדים ביחוד על

יסוד ההתגברות של הכחות הטובים על המפריעים מכחות שחוץ לגופו ונפשו של אדם, דהיינו כחות הבהמיים שבעולם החיצוני. ע"כ אמר שגדולה תפילה יותר מן הקרבנות, שרבת הערך היא ההתגברות הפנימית על כחות עצמו הרעים מהתגברותו על מניעות חיצוניות. כי העסק האמיתי של האדם ראוי להיות נערך לפי התגברותו לצד הטוב שבו בעצמו נגד הכחות הרעים הטבועים בעצם טבעו. ואולי מדקאמר בקרבנות "למה לי רב זבחיכם", מורה שאין תועלת כלל בהפעולה החיצונית שכל עקרה אינה באה להורות על ההתגברות הנחוצה לאדם על המכשולים החיצונים, וכיון שאינו חפץ בדרך הטובה אין תועלת כלל בקרבנות. כי המקרים החיצונים במקומם הם עומדים אלא שהאדם בבחירתו נצחם, ועבודת ד' תהי' לו לישועה להגדיל כח נפשו לטובה. אבל בהיותו פונה בבחירתו לדבר רע אין תועלת בהוראה ע"י פעולה ע"כ אין בהם שום יתרון. אמנם אצל תפילה לא אמר "למה לי", כי ודאי שעת התפילה בעצמה שבה מתגבר כח הטוב הפנימי על כח הרע, הוא דבר טוב בעצמו אע"פ שאינו פועל גם את יסוד פעולתו על הליכות החיים. אלא כיון שאין בו התועלת האמיתי לישר ג"כ דרכי החיים לא יוכל להגיע ממנו תועלת של השגת המבוקש ע"י תפילה, אבל לא אמר שאין בה הנאה של כלום. ואע"ג ד"מסיר אזנו משמע תורה גם תפילתו תועבה", הוא מפני שהתפילה תביאהו לרכך לבבו ולקרב חפצו אל מה שנראה לו שהוא טוב וישר לפני ד', וע"י מניעתו משמע תורה יוכל לחשוב כל רע טוב וטוב רע, ע"כ תפילתו תועבה, כי תוכל לצאת תקלה מתפילתו וקרבנותו ברעיון למוסר וטוב. אבל מ"מ התועלת של הזיכוך הפנימי הוא דבר מועיל גם כשלא יכשיר מעשיו להיות קבוע בדרך טובה, מ"מ יפה שעה אחת. ובזאת ג"כ תבחן גדולת התפילה יותר מן הקרבנות, שגם בהיותם שלא כראוי מ"מ יש בתפילה יתרון ותועלת מעט.

פז.

אריו"ח, כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו, שנאמר ידיכם דמים מלאו. יסוד ברכת כהנים ועמה שתהי' בנשיאת כפים, מורה שתכלית העבודה שראוי להיות מצויירת ושמורה בלב עובד ד' האמיתי היא טובת הכלל ואשרו. הברכה תורה דעת שאהבת הכלל ממלאת את כל לבבו של הכהן המיוחד לעבודת השם ית' ועסק תוה"ק. ונשיאת הכפים תורה שגם כל פעולותיו מוקדשות הנה לטובת והצלחת הכלל. וצריך עם זה לדעת שני ענינים, האחד שאין אהבת הכלל נקנית באדם כ"א שילמד עצמו לאהבת כל פרט, ע"כ "ואהבת לרעך כמוך" הוא יסוד תוה"ק ואידך פירושאנ. והב' אע"פ שתכלית הצלחת הכלל והפרט הוא תלוי במעלות עליונות רוחניות, מ"מ לא תושלם בשום אופן כ"א אם תתפשט האהבה לכסוף בכל לב ונפש לחיים, וטובתה של כל נפש גם בחיים הגשמיים. כי בהיות הקשר שלם, של אהבת כל הטוב לזולתו, אז ישכיל בעבודת ד'. אבל אם יהרס אצל העובר האהבה הפרטית וגם אם לא תתפשט על אהבת החיים הגופניים של זולתו, לא ימצא המעמד האמיתי. וע"ז מורה נשיאת כפים שעם הברכה, הברכה בעצמה היא בלב והיא כללית גם רוחנית, ומגמתה לשאוף אל הברכה האמיתית שהיא תכלית הכל באמת. אמנם בפועל תצא ע"י כל האמצעיים המכשירים אותה, באה בפעולות כפים הגשמיים והאצבעות הפרטיות להורות על התפשטותה בפרטים, כן באישים כן בתכונות הפרטיות שהם כל צרכי חיי הגופים. ע"כ כהן שהרג את הנפש, הוא הפסיד תכונתו נגד אהבת הפרט ביחוד לעומת חיי הגוף, הוא לא ישא את כפיו. כי בהאבד ממנו המדרגה התחתונה של אהבת הפרט הגופנית לא יוכל לעלות לאהבת הכלל הרוחנית שהיא התכלית.

פח.

ואר"א, מיום שחרב ביהמ"ק ננעלו שערי תפילה, ואע"פ ששערי תפילה ננעלו שערי דמעה לא ננעלו כו'. האדם צריך לשלימותו [את] שלימות השכל ובזה עוד לא יהי שלם בכל דרכיו אם לא ילוה לו שלימות [הכח] המדמה, שיהיו ציוריו וכחו הדמיוני מיוסדים על עומק היושר שבא משורת השכל והחכמה. והנה ביהמ"ק נקרא "ניויו של עולם" ובית תפילה לכל העמים. הנוי האמיתי הוא השלמת [כח] המדמה כפי השורה השכלית שמזה תמשך הדרכה מוסרית נעלה בעולם ועיקר התפילה בנויה ע"ז השלימות. אמנם כ"ז שמרכז השלימות הכללי של השיווי הכולל של כלל האנושיות, של השכל עם הציור והמדמה, הי בעולם, הי נקל גם לכל יחיד לכוון דרכי ציוריו ע"פ חקי השכל ובהתרומם כח המדמה הי, נכון לפעול גדולות וטובות. אבל מיום שחרב ביהמ"ק ובטל מרכז הכללי של הקישור של הכחות הדמיוניים, שהם חקי הנפש האנושית, אל אור השכל, ננעלו שערי תפילה. כי כל יחיד ודאי יקשה לו מאד לרומם כחו המדמה לבדו אל מרומי השכל, ולפעמים בהתגברות [כח] המדמה יטעה [היחיד] מדרך השכל וע"י ההתרגשות יצא משורה הישרה. אמנם כ"ז הוא רק כ"ז שהאדם בא לצייר ציורים לטוב בכחו המדמה בבחירתו, שצריך לזה מנהל כללי שחסר לנו בעונינו מיום שנוטל כבוד מבית חיינו, בית החיים הוא כח המדמה שהוא הציר שעליו יסובו כל חיי האדם בתשוקותיהם ונטיותיהם, והכבוד האמיתי הוא השכל האלהי הטהור, אין כבוד אלא תורה. אמנם בשעה שמתגברות על האדם ציוריו לטובה בלא בחירתו ונטיותיו הבחיריות, כ"א כענין תולדה מכל הדרכים הטובים השכליים שמתאמץ תמיד להדריך בהם את נפשו, וכשבאים הכחות בנפש לידי נקודה מרכזית מתעורר האדם ברגש נעלה מכחו והדמעות משתפכות מרוב געגועיו לטוב ולחסד עליון, "צמאה נפשי לאלהים לאל חיי". בהתגברות מדעית וציורית כזאת עשה אלהים את האדם ישר שתנהלהו תומת נפשו באורח משרים תמיד. ע"כ שערי דמעות לעולם לא ננעלו כמקרא שכתוב "אל דמעתי אל תחרש". ופעולת הפקת הבקשה תלוי בפנים ידועים, כפי ערך השלימות שתפילה כזאת מסבבת לאדם במצבו הכללי בדעת ויראת אלהים.

18.

ואר"א, מיום שחרב ביהמ"ק נפסקה מומה של ברזל בין ישראל ואביהם שבשמים. חומה מורגלת של אבנים היא עומדת להתפרק ולפול בטבעה מיד הזמן אבל חומת ברזל אינה ראויה לפול ע"פ טבע כ"א מיד כח כביר ואדיר. כן נפילתם של ישראל ופזורה הנורא ע"י חורבן ביהמ"ק גדול כ"כ, עד שע"פ דרכי הזמן אין שום אפשרות לשוב לאיתנינו, כ"א אנו בני"י מובטחים מיד ד' כי צורינו מכרנו והוא יפדינו. ויש עוד ציור בחומת ברזל, שכפי המצויר לנו מחומת אבנים שנעשית בהדרגה אבן על אבן עד השלמת החומה, אבל חומת ברזל אם תקוס תקום באיזה כח נפלא בבי"א. כן נפילתם של ישראל ע"י חורבן ביהמ"ק היתה נפילה שאינה מודרגת כ"א בבית אחת, מאגרא רמא לבירא עמקתא. ויש עוד הערה בזה, כי ביהמ"ק הוא היפן הברזל, ע"כ "לא תניף עליהם ברזל"י, מפני שהברזל נברא לקצר ימיו של אדם, והמזבח להאריך ימיו של אדמן. תכלית ישראל ע"י ביהמ"ק, בית תפילה לכל העמים, לאחד כל באי עולם ע"י כח השלום ואור רי. ומשחרב ביהמ"ק נפסק קולן של ישראל מהשמע בעולם, ותחת קולו של יעקב נשמע קול הברזל המקצר ימיו של אדם וכל העולם נתון רק תחת שבט ברזל של הכח והאגרוף, שכל התקיף מחבירו בולעו בלא צדק ומשפט ובלא תכלית אהבה וטובה כללית. ומפני תגבורת כח הברזל אין ישראל יכולין להתקרב לאביהם שבשמים לרומם קרנם בעולם. כי רק בתגבורת הצדק והיושר בעולם, ושיהיו בני"א מוכנים להכיר את כח המוסר והצדקה ועבודת אל אמת, אז ירום קרן ישראל. ואולי יכוון שסבת ריב בני"א במלחמת הקיום,

שמוזה באות המלחמות וההריסות הגדולות עד הגברת כח האגרוף והברזל, הוא מפני הנטי' למותרות. כי אם היו בני"א מלמדים עצמם בסיפוק הי' מספיק לכל תוצאות הארץ, כד' חוה"ל בשער הפרישות. ע"כ רמז במחבת שפעולתה על הכנת דברים יתירים שאין בהם הכרח כלביבות וכיו"ב, ולא פת ובשר מבושל טבעי.

58.

א"ר חנן א"ר חנינא, כל המאריך בתפילתו אין תפילתו חוזרת ריקם, מנ"ל ממשה רבינו שנאמר ואתפלל אל ד', וכתוב וישמע ד' אלי גם בפעם ההיא. הוראת "אל ד'" בתפילה כתבנו לעיל שאינה מצויה מפני עומק העיון שבהוראת לשון מתפלל בדרך התפעל, ובמקום שבא זה הלשון ראוי הוא להדרש. ובאשר הרבה להתפלל על דבר אחד מורה שבהרבותו להתפלל השיב גם את העיונים המורגשים ברגשות הנפש להיות שכליים גמורים, ומתיחס הלשון התפלל עם לשון "אל ד'". אמנם יסוד הלימוד הוא שאף אם יתפלל האדם על איזה דבר, אף אם יונח שתפילתו עשתה פירות ונתקבלה, מ"מ טובה היא שיתפלל על אותו דבר הרבה פעמים באריכות. מפני שבכל ענין יש צדדים הרבה ואופנים שלמים שיוכל להיות מעלות ע"ג מעלות בכל טוב ושלמות מושג, ע"כ תועיל כל תפילה להשיג מדה יותר שלמה מן הטוב הרצוי. והראיה גדולה שהרי משה רבינו התפלל כבר בארבעים הראשונות, גם נענה תיכף בשעת מעשה כדכתיב "וינחם ד' על הרעה וגו'", ומ"מ הרבה להתפלל בארבעים אמצעים ואחרונים, וכתוב "וישמע ד' אלי גם בפעם ההיא ולא אבה ד' להשחיתך", מוכח שהוסיף רצון ע"י אריכות החפילה. ומזה שמענו שהמאריך בתפילתו לעולם מועיל הוא אע"פ שכבר הושג המבוקש בכלל בתפילה הקצרה, לעולם תוסיף התפילה שלימות בדבר זה המבוקש עצמו ואינה חוזרת ריקם כ"א היא מביאה פעולה טובה ורצויה.

צח.

איני, והאמר ר"ח ב"א א"ר יוחנן, כל המאריך בתפילתו ומעיין בה בא לידי כאב לב, שנאמר תוחלת ממושכה מחלה לב, מאי תקנתיה יעסוק בתורה, שנאמר ועץ חיים תאווה באה, ואין עץ חיים אלא תורה כו' לא קשיא הא דמאריך ומעיין הא דמאריך ולא מעיין. התפילה היא תולדות ההרגשה הנפשית שבעומק טבע הנפש, והשכל ראוי לשמש לה רק בהקדמה, שכל שיהי' שכלו זך ביותר ומעשיו יותר מכוונים לתכלית השלימות יתרומם טבע נפשו יותר ויגדל כחה עת אשר תשפך שיחה לפני קונה. אבל לערב פעולות שכליות של עומק חשבון בתפילה אין זה מגדר התפילה, כי סגולתה ותכליתה אינן כ"א מהתגלות עצם טבע עומק הנפש הזכה בגעגועיה לאלהי ישעה. ע"כ כל מה שלא יתערב כח אחר בחלק התרגשות הנפש ויניחה בטבעה הטהור ולשאוף על מטרת פעולתה יותר יגדל כח התפילה. כי באמת חק התפילה בעקרו אינו כ"א מפני שכך נוסד טבע הנפש ולא מצד קישור שכלי הגיוני שבא בחשבון כ"א באמת למעלה ממנו. ע"כ המאריך בתפילתו ומעיין בה ומכניס בה שימושים שכליים הוא בא לידי כאב לב, כי דרכי הרגשות הנפש בפנימיות טבעה לא יושג לעולם בדרכי השכל, ע"כ יהיו מנועים ממנו לעולם כשירצה לתן לרגשות הנפש דרכים שכליים ולא יבא לתכליתו. אלא אם ערגה נפשו להשתלמות שכלית, גם שיהיו הרגשותיו יותר בהירות ומסכימות לשכל, ע"ז לא נברא שימוש התפילה כ"א ישיג בתורה. וכל שיתחכם יותר בתורה ויזך שכלו, אז יפעל השכל על כחות ההרגשות והמדמה שיהיו בהירים ביותר. ע"כ

המאריך ומעיין בא לידי כאב לב, אבל המאריך להוציא מן הכח אל הפועל את טבע הטהור של הנפש וגעגועיה אל הדבר הנשגב, שרק קרבת אלהים תמלא צמאונה לכל צדדי ההרגש, שהוא גדול ונשגב ונהדר עד אין חקר, זהו מאריך ואינו מעיין שתפילה כזאת אינה חוזרת ריקם. ובכללה ג"כ המכין השכל בהוספת חכמה לפני שעת התפילה שכפי גודל מדת החכמה כן יקר יותר מדת ההרגש באיכות נשגב. כאריכות של משרע"ה שהיתה מחוברת לשכל המוקדם בעת שימוש, שהרי עקר העסק הי' בתורה, כדמשמע מדברי חז"ל, אלא שהיתה ג"כ בתור הכנה נשגבה לתפילה כפי ערך מעלתו הנשגבה.

68.

אר"ח בר"ח, אם רואה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל, שנאמר קוה אל ד' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ד'. תכלית התפילה והשגת המבוקש שבאה על ידה היא ביחוד כדי להוציא שלימות מיוחדת מן הכח אל הפועל, לגדל כחות הנפש בצירי קדושה ושלימות. ודרכי הציורים רבים הם ורחבים ומסתעפים לפרטים רבים שאין להם קץ. וצור העולמים לפניו נגלו כל תעלומות איזה ציור מיוחד ראוי וחסר לכל נפש פרטית שתשתלם בה, וכפי אותו הציור שראוי להיות נשלם מזמין לפניו בראשי מסידור חכמתו העליונה, אותו חסרון וצורך תפילה. ולפעמים, כשלא יספיק הציור להשתלם כראוי בכל עמקו בנפש ובכל גופו, עד שיהי' נשנה ונכפל כמה פעמים, כערכו תתאחר התקבלות התפילה. ע"כ האדם שלא נענה, עליו רק לחזור ולהתפלל ולא לאמר נואש חלילה, כי הקצר קצרה ידו ית' מפדות. אלא שהוא חושב מחשבות לתן לאדם אחרית ותקוה, ושכל הדברים הזמניים יוסיפו לו ערך נצחי ושלימות גמורה וחשובה. והנה כך היא המדה באדם כשהוא עושה פעולות ואינו בא למטרתו מתחלש לבבו, אבל כשיודע שכל פעולה תקרבהו למטרתו אלא שלפי רוממות המטרה צריך המון פעולות, לבבו מתאמץ להוסיף בעבודתו. ע"כ אמר "קוה אל ד'", והתקוה היא שלימות בעצמה, ויסוד התקוה היא השלימות הראוי להמשך מכשרון המעשים המוקדמים לה וזהו כל יסוד ההנהגה ותכלית פעולת התפילה. ע"כ נאמנה תדע כי בכל ציור של תקוה לדי' נתקרבת אל המטרה, אלא שלא הגיעך עדיין מצד שעוד לא השלמת, ע"כ "חזק ויאמץ לבך" להשלים, "וקוה אל ד'".

7.

ת"ר ד' דברים צריכים חיזוק, אלו הן תורה, ומע"ט, תפלה וד"א וכו'. אלה הארבעה דברים יש להם יסוד לכוסף טבעי. תורה, כל איש חכם וישר דרך יחשוק בלבבו אהבת התורה ובכל נפשו יתאוה להרבות ידיעתה. מעשים טובים, מכונים ביותר המצות שהם ג"כ מושגות בטובם לרגש האדם הישר ונפש הצדיק מתאוה לטוב, כאשר נפש רשע אותה רע כן נפש צדיק אותה טוב. תפילה, העובד האמיתי ישתוקק לשפוך נפשו לדי' בנועם שיח. ודרך ארץ, הלא הטבע בכללו דוחק לסדר עניניו הזמניים כאדם שהוא מדיני בטבע. בכ"ז על כל אלה לא יסמוך שום אדם על הטבע לומר שהוא יעשה את תפקידו לעוררו לדרך ישרה בכל אלה התשוקות שאחריתם הוא חיי עולם גם חיי שעה, כ"א צריך חיזוק שכלי ובלא חיזוק שכלי התשוקה הטבעית תפול ותרפה גם תוליד באופן ההשגה בארחות שאינם סלולות. ואלו הארבעה דברים כוללים הנפש והגוף בטבעי העצם שלהם ובפעולותיהם. תורה היא עצם לשכל שהוא יסוד הנפש. ומע"ט הם תולדה משלימות השכל. תפילה היא מרוממת הרגש האנושי שהוא יסוד כח המדמה שהוא יסוד להנהגות המדיניות. כד' הרמב"ם במו"נ, כי שלימות המדמה נמצא במנהיגי המדינות ומניחי

הנימוסים האנושיים, ע"כ התפילה תרומם ותחזק מעלת הד"א.

כא.

אר"א גדולה תענית יותר מן הצדקה, מ"ט זה בגופו וזה בממונו. אע"פ שאין ערוך לגודל ערכם של המצות שבין אדם לחבירו, והם מהדברים שהאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב. אבל כשנתבונן היטב נמצא שיקר מאד לנו חלק העבודה שבין אדם למקום: ויש בו יתרון על החלק של בין אדם לחבירו, שהרי יסוד העבודה האלהית לכל פרטיה הוא להתרומם לקרבת אלהים כפי ריבוי המדרגות של עבודת ד'. ויסוד השלימות וקרבת ד' הוא להיות דבק במדותיו, שהוא שלימות בעצם, זולת המעשים הטובים שנמשכים ממנו. ונוסף לזה ע"י השלימות של קרבת ד' שבא מעבודת ד', נעשה טבעו ישר והוא מוכן להרבה מעשים טובים ועשות חסד וצדקה. ולהיפך בתרחקו מעבודת ד' יהי נוטה אל החומריות ותתגבר עליו הנטי' הבהמית ויתרחק לבסוף מצדקה וגמ"ח וכל טוב. א"כ צדקה פרטית שנעשית שלא לשמה אינה כ"א מעשה טוב פרטי. אבל אם הטבע של הנפש לא יתרומם להתרחק מלטבוע בחומריות, אז תחת דבר אחד של צדקה שעשה יוכל להכאיב רבים ברעות שיעשה לפי רוע תכונותיו באין דעת אלהים בנפשו. אבל כאשר יגדיל יראת ד' בלבבו, ממנה תוצאות להמון מעשים טובים, א"כ יקרה בעינינו הפעולה שמרבה יראת ד' בנפש, מפני שהיא יסוד למוסר ודרך טובים, בערך מכונה לעשות ע"י הרבה כלי יקר לעומת כלי אחד. ע"כ גדולה בערך זה התענית שפועלת על האדם לשרש נטיות בהמיות ממנו ולהתקדש מתאות החומר, ועי"ז יהי מוכן להמון מעשים טובים וצדקות רבות יותר מצדקה פרטית. מ"ט זה בגופו, והגוף שהוכן ביראת ד' עלול הוא לעשות דברים טובים רבים. וזה בממונו, שאין לו כ"א אותה פעולה לבדה. ומזה נבין כי העושה מצוה שבין אדם לחבירו כצדקה וכיו"ב ובדרך עסקו בה הוא פורץ גדרי התורה המוסר והצניעות, צדקתו תחשב לחטאה, שהרי הצדקה היא מעשה פרטי, ונפילת המוסר תוכל לגרום רעות רבות ולמנע מצדקות רבות, שטובת הצדקה של שעה תוכל להתבטל בהם בהרבה ערכי ביטול. וטוב מעט ביראת ד', שהיא טהורה עומדת לעד.

כב.

רבה לא גזר תעניתא ביומא דעיבא, שנאמר סכות בענן לך מעבור תפילה. מדרכי השלימות היא כניעת החומר. אמנם מתנאי הכניעה צריך שיהי אור נפשו חזק ויגל כבודו בישועתו האמתית, כדברי הכוזרי שקדרות הנפש לא תוסיף שלימות כ"א האורה והשמחה בדרכי ד'. ע"כ ביום התענית, שכוחות הגוף נכנעים, ראוי להשיב שמחת הנפש ע"י קורת הרוח הרוחנית של הדרת הטבע הכללי, שהאור ובהירות הרקיע מביאים לצהלת הנפש הזאת. וכדי להודיע יסוד זה שאין חפץ בתענית להכניע ולהשפיל כוחות הנפש כ"א [את] הכוחות החומריים, ע"כ ביומא דעיבא לא גזר תעניתא, כאמור "סכות בענן לך מעבור תפילה". כי מתנאי התפילה השלמה היא השמחה, והיא באה ע"י חוזק כוחות ומלוי אורה בנפש. כמו כן כל ררכי העבודה הם מיוסדים על פרישות ממותרי הגוף והשליטה הנפשית להנהיג את הגוף וכוחותיו ע"פ השכל האמיתי, אבל עם זה תעז החכמה לחכם ו"אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה". וכמשי"כ "וטוב האור ומתוק לעינים לראות את השמש", וכד' הר"י בשע"תבזה להרחיב נפש האדם ולאזרהו שמחה ממעשי ד' הגדולים משמחי לב.

ותאמר ציון עזבני ה' כו' שלשים חיל כו'. ועל כל גסטרא וגסטרא שלש מאות שלשים וחמשה אלפי ריבוא כוכבים וכולם לא עשיתי אלא בשבילך ואת אמרת עזבני ושכחתיני. כנסת ישראל יודעת כי בחו בה ד' לאור עולם ופי שנים בכחה, אחת, סגולתה לעצמה בתור עם קדוש מתהלך בדרכי ד' שומר אמונים ועושה צדקה וחסד ומלא בדעת אלהים, כאשר מוכנים המה לזה בני האומה הקדושה כשיסורו הסיבות הרעות המעכבות, שאור בעיסה ושיעבוד מלכויותי. ועוד בה יתרון שנוצרה ג"כ לאור גויים, להודיע בעמים שם כבוד ד' ודרכיו למען על ידה תמלא הארץ דעה את ד' ללכת בדרכיו. אמנם עלתה מחשבה לפני כי אלה שתי התעודות הנה מתנגדות אשה לרעותה. כי שלימות ישראל מצד עצמם בכל מיני שלימות וחסן לאומי הגשמי והרוחני, א"א כ"א כשנשב בארצנו אשר נתן ד' לנו וחסר מלכות מקרבינו יוצא והיה אדירנו ממנו. אבל להיות מאירים בעולם באור ד' אי אפשר כ"א ע"י הפיזור הלאומי והגלות אשר נופצו עצמינו לפי שאול. ובכל מקום שהלכו שרידינו, על ידם נודע שם ד' ועמים רבים התרוממו לאור באור דעת וצדקה, לעומת ימיהם הראשונים שהלכו חשכים ונטבעו בעמק רשע וכסל. ע"כ חשבה כנס"י כי מה שנשבר חסנינו הלאומי ומה שהפלא ד' ככה להפיצנו בעמים רבים ואיים רחוקים, אינו מפני טובתינו ושלימותינו כ"א מפני טובת העולם כולו וטובתינו אנו צריכה להיות נדחית מפני טובת האומות. אבל ע"ז היא קובלת שהי ראוי להעשות בדרך, שאע"פ שאוה"ע יושלמו ויבאו עמים רבים להיות קרובים אל אור ד' מ"מ אנו לא נאבד ערכינו הלאומי. ואדם נושא אשה על אשתו ראשונה, ואף שגם דבר זה בעצמו ג"כ לא יוכל להיות עושה קורת רוח לאשתו הראשונה, מ"מ זוכר מעשה ראשונה ואינו מזיזה ממעלתה לגמרי. כן אע"פ שהי אולי הדבר נוגע ללאומיותינו מה שאוה"ע רבים מתנחלים בנחלת ד', מ"מ ראוי שלא נשכח עי"ז וגם אנו לא נאבד את לאומיותינו וערכינו. א"ל הקב"ה שאין הדבר כ, שאם היי תכלית הגלות רק לרומם את האומות ולישראל מצד לאומיותו לא היי מזה אחרית ותקוה, היתה עולה חלילה לצדיק העולמים מעשות זאת, להיות גם עוזב את עמו עזיבה מועטת ע"י הפנותו את האור האלהי ג"כ לעמים רבים רחוקים מאז וממילא תתמעט עי"ז החבה הלאומית הישראלנית ותקפה. ומכש"כ שחלילה לו לשכח, להסיר את ישראל מגוי, שעל ידם באה כל התשועה הגדולה הזאת לכל המין האנושי, חלילה לשדי מעול. כ"א תכלית הגלות היא אמנם כדי שיוכנו גם האומות להכיר כבוד ד', אבל עוצם התכלית לא יצא אל השלימות כ"א בהכרה גמורה שתבא בסוף, שאור השלימות האמיתי בעולם לא יחול כ"א ע"י כבודם של ישראל וגדולתם. ומעלת אוה"ע ג"כ לא תהיי כ"א ע"י מה שיכונו דרכיהם לפי ערך מוסרם לרוח ישראל, ויכירו כי השלימות האמיתית צפונה היא בישראל ע"כ ירוממו קרן ישראל באהבה וחרדת קודש. ונמצא שיסוד כל השלימות יבא לעולם ע"י ישראל, והגלות שהוא אמצעי לזה, אינו בא להותיר לטובה את האומות מבלעדי ישראל כ"א להרים קרנם ע"י רוממות קרן ישראל. והנה המציאות תשתלם בהרבה מדריגות עד שתבא לשלימותה. דרך עילוי המדריגות אנו מעריכים בערך המספרים שהם זה למעלה מזה, יחידות, עשירות, מאות, אלפים, רבבות. והוא משל נערך על תוספת השלימות במציאות ובאנושיות. והנה ישראל מונים ללבנה, ע"כ ביאר שכל מדריגות הבריאה ומשטרה היא ערוכה רק [כ]שרוח ישראל מרומם אותה, ואי אפשר כלל לעזוב רוח ישראל מכללות השלימות כי מהרה יפול כל בנין האושר האנושי. כי רק ע"י ישראל, תכונתם ודברי ימיהם נבנה כל אור העולם. ע"כ מנה יסוד הגלוי שנים עשר מזלות בראתי ברקיע, נערכים נגד חדשי הלבנה, שהוא ודאי לרוח ישראל המונים ללבנה, המאור הקטן, שאינם חפצים בגדולות גשמיות כ"א בחוזק כחם הפנימי לאלהים. ועל כל מזל ומזל בראתי שלשים חיל, מנה חמשה מעלות של

המציאות, חיל, לגיון, רהטון, קרטון וגסטרא, כערך המעלות שהמציאות עולה בדרכיו, להוסיף שלימות ע"פ חוקי הבריאה והמשטר ששם הבורא מראש להיות הכל עולה ומשתלם ומגיע למרום השלימות, כערך חמשת דרכי המספר שהם סימני העליות בערך ואיכות. שיסוד כל העליות [ו]האיכות באנושיות הוא התרחבות הכח המוסרי, שהוא באמת הדעת את ד' וההליכה בדרכיו. והכונה שהדרך ששלימות העולם מהלך אינו כ"א דוקא ע"פ רוחם של ישראל, שהוא מיוסד רק על קיומם הלאומי. ע"כ נרשם בשנים עשר לעומת שבטי ישראל וערך הלבנה בסיבובה שהוא למספר שלשים, לחדשים הנערכים ללבנה. ובבא הכל למעלה העליונה ששם ערך הרבבות שם מתאחד כח הלבנה עם כח החמה. אבל גם אז כשיבא השלימות למרום עוזו, היינו שהאור יתפשט בעולם כולו אבל הכל יהי ברוח ישראל וחזקם הלאומי. ע"כ אמר שעל כל גסטרא שהוא הערך היותר שלם, תליתי בו שלש מאות וששים וחמשה כוכבים כנגד ימות החמה. תליית הכוכבים מורה ג"כ על ישראל שנמשלים לכוכבים, מפני שכשם שהם מושלמים מצד עצמם כן הם משלימים חלקי המציאות הרחוק, כערך הכוכבים שהם עולמות מלאים, ואינם ניכרים לפי מעלתם כ"א ע"י עומק חכמה והוספת שלימות של דורות רבים. כן ערכם של ישראל אינו ראוי להחקר וא"א לאו"ה לעמוד עליו כ"א ע"י הוספת הרבה שלימות והתפתחות ברב הימים. והכוכבים הם כנגד ימות החמה, להורות שהשלימות שיהי נשפע על אוה"ע המונים לחמה יבא הכל ע"י ישראל, וישא תמיד עליו, גם בשלימותו והגיעו לתכליתו, חותמן של ישראל וגדולתן. א"כ איך תאמר עזבתני ושכחתני, והנך עתידה להיות לאור גוים לא באופן פיזור והתבטלות כ"א "קומי אורי כי בא אורך וכבוד ד' עליך זרח", וע"י גודל אורך ינהרו כל אפסי ארץ. והישיבה בחשך היא סבה לאור ד' להיות מופיע עליך ועל ידך על כל העולם כולו. וחלילה לך לחשוב שתבטל לאומיותך ע"י תעודתך לטובת כלל המציאות, ומבואר במקרא "ונלוו גוים רבים אל ד' והיו לו לעם" וע"י מסיים "וידעת כי ד' צבאות שלחני אליך", שעיקר השליחות ותכליתו הוא אליך. וככתוב שגם אז בהתמלא התכלית מ"מ "ונחל ד' את יהודה חלקו על אדמת הקודש ובחר עוד בירושלים" להוציא הטעות שאחרי שלימות האנושי אין צורך בקיום האומה בצביונה המיוחד לה, לא כן, כי ברית עולם שלא ימוט הוא, וכל השלימות הכללי לא יבנה ולא יתקיים ולא יתעלה במעלתו כ"א ע"י זריחת שמשן של ישראל.

פג

התשכח אשה עולה, אמר הקב"ה כלום אשכח עולות אלים ופטרי רחמים שהקרבת לפני במדבר. יסוד דור המדבר הי' להעלות את ישראל במעלתן הראויה להם מצד עצמם, ע"כ נעשה עמם נפלאות עד אין חקר מפני שמצד עצמם אינם צריכים להנהגה טבעית. והנה לישראל יתרון תמידי, גם בהיות כבר העולם מתוקן ועמים רבים כולם יכירו וידעו כבוד ד', מ"מ אמר הכתוב "בני בכורי ישראל", חלק הבכורה לא יתבטל לעד. ויש בזה שני יתרונות, יתרון מקרי ויתרון עצמי, היתרון המקרי הוא שאפי' לא הי' לישראל שום מעלה בעצמם נגד שאר האומות, רק מה שהם קדמו להם דורות רבים להכיר כבוד ד' ולהדבק בשמו, גם זה הוא יתרון שלא יוכל להתבטל לעולם. ועוד, שהקדמה זו לא באה במקרה כ"א מפני יתרון קדושתם בעצם ע"כ לא תהי בטלה לעולם ועוד תוסיף כבוד ועז לפי מהלך השלימות שיתרבה לעתיד. ע"כ אמר שאי אפשר כלל שלא יתרון של ישראל לעולם קיים, כלום אשכח עולות אלים, היינו עצם העבודה שהקדמת לכל העמים לעבוד את ד' במדבר, בשעה שהישוב כולו לא הי' ראוי כלל לעבודת ד' ולא הי' אפשר לפעול כלל על אוה"ע באור ד' מפני פראותם ורשעם אשר השתקעו בהם. ופטרי רחמים, היא עבודת הבכורות הכוללת בכור אדם ובכור בהמה, שהוא מכוון ביחוד נגד מעלתם של ישראל העצמית להם "בני

בכורי ישראל". ואותו היתרון שהי' במרבר, שעקרו הי' רק מצד ערכם של ישראל מצד עצמם, א"א שיתבטל לעולם כי "דבר אלקינו יקום לעולם", ולא ישמד יתרון גדול נחלת גוי גדול וקדוש מן המציאות לעד לעולם. וע"כ מתחלה היתה העבודה בבכורות ולולא העגל הי' נמשך כך, כי לולא העגל הי' שלימות העולם מהלך רק לפי ערכם של ישראל בלא נטי' לדרכים שהם מביאים שלימות לאומות, בדרך שיסובב אפי' דחיקה כל דהו לישראל. ע"כ היתה מעלת העבודה כולה מלאה ביתרון הבכורה העצמית של ישראל, ע"כ אצל קבלת התורה נאמר "וישלח את נערי בני ישראל" והם הבכורות כדחז"ל "ויעלו עולות", ואולי גם ע"ז רמז בעולות אלים ופטרי רחמים.

כה.

אמרה לפניו, רבש"ע הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך שמא לא תשכח לי מעשה העגל, אמר לה גם אלה תשכחנה, א"ל הואיל ויש שכחה לפני כסא כבודך שמא תשכח לי מעשה סיני א"ל ואנכי לא אשכחך. מעשה העגל עם פחיתותו גרם לעולם רוב כבוד ועז. כי ע"י מה שנפלו ישראל מערכם להיות ראויים לבא מיד אל גדולתם ושלימותם, מה שהחסירו בעצמם השלימו בעולם, שע"ז הוכרחו להיות נצרפים בעמקי הגלויות ולהודיע בעמים כבוד ד' ודרכיו. אבל הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך ויסוד תכלית שלימות ישראל בעצמם הוא עומד בפני עצמו, א"כ ישאר תמיד הכתם של החסרון שפעלו במעלות עצמם, אמר גם אלה תשכחנה. כי לעת התיקון ימצא שהרע לא הי' קיים לעד, כ"א ממנו באה תכלית טובה להתפשטות אור ד' בעולם. וכיון שהתפשטות אור ד' הוא תלוי ואחוז במעלתן של ישראל העצמית, יתגלה לבסוף שאפילו מעלת עצמם ג"כ נתוסף ע"ז. ע"כ אמרה הואיל ויש שכחה לפני כסא כבודך, וכ"כ תחובר מעלה עצמית במעלת הכלל האנושי עד שתחשב מעלתם מעלה לעצמי, א"כ שמא תשכח לי מעשה סיני ויתרוני היחידי לא יהי' ניכר אלא שיתפשט באורח שוה על כל האנושיות. ע"כ אמר ואנכי לא אשכחך, שלעולם לענין יתרון ותוספת מעלה תהי' ניכרת מעלתך היתירה והעליונה כי לא לריק יגעת. ומעשה העגל מתוך שעל ידו גרמת לכל הכבוד הזה לכלל האנושיות לא יוכל לעשות בך רושם נצחי לפחיתות. והיינו דאר"א, מ"ד גם אלה תשכחנה זה מעשה העגל, ואנכי לא אשכחך זה מעשה סיני. שדרך ר' אדון כל המעשים המנהיג כל יצוריו למעלה ושלימות נפלאה מאד, עד שבסוף ההנהגה תתבאר שהחסרון יהפך כולו ליתרון ושלימות, אבל הצד היתרון שהי' אפשר [להפחות] מפני התפשטות השלימות זה לא יחסר כלל. ותוכן הדבר כי גם המדות הרעות וההתחברות אל אוה"ע שגרמו חסרונות, מ"מ לתכלית השלימות תבא מאלה החסרונות מעלות יקרות, כי גם בהמדות הרעות ידעו איך להשתמש בהם לעבוד את ר' ולשכלל את כל המציאות בכל דרכי החסן ההוד והקדושה.

כו.

חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת כו', מנה"מ אריב"ל דא"ק אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה. שהיית השעה דרושה והיתה לישר הטבע של הלב לעומת השכל, כדכתבנו בביאור המשנה בע"ה. והנה ההבדל שבין מי שפעל [על] טבעו ולבבו [את] פעולתו השכלית למי שרק בשכלו ישכיל דרך הטוב אף שכופה לזה את טבעו הוא בכמה הבדלים ועקרים ההתמדה. כי מי שכבר התרומם טבעו למגמת השכל, הוא בטוח שלא ישתנה מצרקתו "ורגלי חסידיו ישמר". אמנם כל זמן שהטבע עומד בפראותו, אם לשעה יתרומם

לנשגבות בעבור שעת הכושר יפול ממעלתו. ע"כ אמו שיסוד ההפעלה על הטבע בעבודת התפילה מוכח ממקרא שכתוב "אשרי יושבי ביתך", שעליהם תפעל הישיבה וההתמתנות לישר טבעם אל אור השכל ומזה תבא ההתמדה התמידית באורח צדיקים, "עוד יהללוך סלה", בלא הפסק, כדחז"לי כ"מ שנאמר, נצח, סלה, ועד, אין לו הפסק לעולם.

פ.ל.

ואריב"ל המתפלל צריך שישהה שעה אחת לאחר תפילתו, שנאמר אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך. כבר ביארנו, שפעולת התפילה צריכה להתפשט לא רק על זמנה בלבד, כ"א שע"י התרוממות והתקדשות הנפש שבתפילה יתקדשו כל ארחות החיים, שכולם יהיו קדושים והולכים לתכלית האמת והצדק, "בכל דרכיך דעהו". וע"ז תשמש ישיבת השעה שלאחר התפילה, לקשר ציורי מדעו ורגשותיו הרמות בשעת התפילה עם דרכי חייו הגשמיים כולם. וזוהי מדרגת הישר שאינו פורש מעסקי עוה"ז כ"א עושה בהם ומרחיבם, מגדילם ומאדירם, לתכלית ההצלחה האמתית. והיא היתה מדת האבות כפי שמסופר בתורה מעסקיהם הגשמיים, כד' חוה"ל בשער הפרישות. וכבר אמרו חז"ל לשאברהם יצחק ויעקב נקראו ישרים. כי זאת היא מדרגת הישר, שלבו שמח בכל טוב שהשפיע ד' הטוב בעולם, "ולישרי לב שמחה", וטהרת נפשו ותומתו תנחהו להיות משתלם מכל דבר, ומוסיף בישובו של עולם ושכלולו ועם זה יוסיף שלימות והצלחה אמיתית, והיינו מפני שארחות חייו קשורים יפה בציוריו המדעיים ורגשותיו הנעלים. "אך צדיקים יודו לשמך", אמנם הצדיק צדקות אהב, אבל המדה היתירה צריכה להיות שתתפשט הצדקה בכל הארחות שנראו רחוקות מצדקה. לזה התכלית "ישבו ישרים את פניך", ולאור פניך יהלכו בארצות החיים ומקום שווקים' להראות כי ישר ד' צורי, ושקילוסו של הקב"ה עולה מעולם משוכלל בכל ח ויופי לענג הרוח האנושי ולעדנו, ומזה תוצאות להשלמות האמיתי.

פ.ח.

ת"ר חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת כו' וכי מאחר ששוהין ט' שעות ביום לתפלה תורתן האידך משתמרת ומלאכתן אימתי נעשית, אלא מתוך שחסידיהם הם תורתן משתמרת ומלאכתן מתברכת. השכחה באה אל הפרטים מפני שאין הכלל שמור יפה וההשקפה העמוקה איך הפרטים מתילדים ממנו אינה טבעית. אבל מי שקנה כללים מדעיים בקנין גמור בנפשו והעמיק בהם הרבה, עד שיודע ג"כ עי"ז כי הפרטים מתחייבים להשלים את הכלל הניכר לו בטבעו מצד הכרתו הפנימית, הוא נזכר ולא ישכח. ע"כ כאשר תוה"ק, אפי' המצות המעשיות וכל פרטיהן, אינם נראים למחויבים כ"א לאלו ששכלם נמשך אחר טבע המורגש. אבל החסידים קדושי עליון שהתעלה שכלם לעומק המוסר הכלול בתורת ד', נעשה להם סדר השמעיות כשכליות, ואחר שכבר למדו משתמרת יפה תורתן בקרבן, מפני שהיא שוה מאד לתכונתם הישרה והקדושה. ובאשר השלמים הללו מועילים מאד לעולם בהרימם את כל מין האנושי משפל מצבם החומרי, ולפי ערכם צריכים להיות פונים שעות רבות ביום לחדש ציוריהם הרמים, מן הדין הוא שלא תבטלם הכרח מלאכתם, ע"כ מלאכתם מתברכת. כי מי שלא נשלמה מעלת חסידותו אין מלאכתו מתברכת כ"א כשיהי' עמל בה בכל כחו, מפני שיגיעת המלאכה היא ג"כ תביא לשלימות האנושי, כדברי התנאי יפה ת"ת עם ד"א שיגיעת שניהם משכחת עון. ע"כ שם השם ית' חק בעולם שלא יגיע האדם

לצרכיו כ"א ביגיעה, כדי להרחיקו מעון הצבור בטבעו. אבל החסידים שהתעלתה נפשם למעלת היושר, להיות דבקה בעצם טבעה בשיווי קדושת התורה, הם רחוקים מעון ולא להם נתנה תעודת היגיעה ע"כ מלאכתם מתברכת.

60.

ת"ר מעשה בחסיד אחד שהי' מתפלל בדרך ובא הגמון אחר כו' ולא החזיר לו שלום כו' א"ל ריקא כתוב בתורתכם רק השמר לך ושמור נפשך מאד וכתוב ונשמרתם מאד לנפשותיכם כו' אם הייתי חותך ראשך בסייף כו'. א"ל המתן לי עד שאפייסך בדברים, א"ל אלו לפני מלך בו"ד היית עומד כו'. ההפקירות שהאדם מפקיר עצמו לסכנה במקום שאינו ע"פ מדת הגבורה הראויה היא מזקת מאד ליסוד המוסר הכללי, שהרי התחלת ציורי המוסר הוא מציור יראת העונש וההפסד, ואם אבד האיש חשבון מכל הפסד ע"י מה שמפקיר עצמו וחיו, אובד הוא את היסוד המוסרי בתחלתו, ולא יוכל לבא גם ממנו למעלות השלימות הגבוהות. ואם בכל העולם תתפשט מדת ההפקירות, אז בטל יסוד העולם, כי אין דרך לקבע משמעת והדרכה מוסרית. ע"כ אמר לו, כאשר כתוב בתורה עניני שמירת הנפש באזהרה גדולה, אפי' תהי' הכונה ג"כ לשמירה מהפסד רוחני שהוא גדול ועצום מהפסד גשמי, מ"מ הציור הנצרך לזה הוא ציור יראת העונש וההפסד. וכשמשתרשת ההפקירות בלב בטל כל ציור מורא ושמירת נפש, כי כיון שאינו מבחין בין רע לטוב לו, אין תועלת גם בהגדלת המשקל של הפסד נפשי רוחני. ע"כ בתור חסיד הדואג למעלות הרוחניות והמוסריות, חטא בזה לדעתו שהוא מבטל הציור המוסרי. ע"כ ביאר לו שביטול ציור מוסרי אין כאן, כיון שלפי אמתת הציור המוסרי שראוי לדמות לכה"פ מורא שמים כמורא מלך בו"די, א"כ לפי המדה הנימוסית מורא המלכות עומדת במשקל שוה עם שמירת הגוף ועולה עליי, שהרי הפוגם בכבוד מלכות מתחייב בנפשו. והיינו מפני שביטול כבוד מלכות ומוראו מביא תוצאות רעות בעולם. וכמו כן ק"ו הדברים שביטול ציור מורא שמים אין קץ לרעות מוסריות וחומריות שמביא. ע"כ לפי מדת קיום ציורי המוסר אין זה נכנס בגדר הפקירות כ"א בגדר הגבורה הראויה. ומזה אנו למדים שבטוח הי' אותו חסיד שאותו השר הי' אדם נח שלא יהרגהו, והי' רק חששא רחוקה כערך נחש כרוך על עקיבו, אלא שלפי נימוסו של השר בהשקפתו הי' נראה לו שחסרון השמירה גם מחששא רחוקה בכלל הפקירות היא במקום חשש סכנת נפש. והחסיד השיב לו כענין, שמדת התפילה שהיא נוגעת בכבוד שמים, אין זה ממדת ההפקירות כ"א ממדת הגבורה, והשר מטעם זה כפל הפסוק, להורות כי הדרך להתרחק מכל חשש בסכנה היא יסוד לאוצר השלימות הכללי האנושי.

3.

ת"ר מעשה במק"א שהי' בו ערוד והי' מזיק את הבריות באו והודיעו לר"ח ב"ר, א"ל הראוני את חורו כו' יצא ונשכו ומת אותו ערוד, כו' א"ל ראו בני שאין ערוד ממית אלא מטא ממית, כו'. מבואר ביותר, עפ"ד חז"ל חולין קכ"ב, שערוד נברא בנס בתוך נס לפורענות, א"כ כל כחו והוייתו אינו כ"א לענוש את הרשעים, ומה שנראה בערוד בגלוי הי' לכל המזיקים, שכולן לא נבראו בתכונת הזיקן כ"א לענוש את הרשעים. אלא שהערוד שאינו מכלל בריותיו של הקב"ה מששת ימי בראשית, וכל יצירתו אינו כ"א לענוש ופורענות, ותכליתו אינו כ"א בעונשם של רשעים, כיון שנשכו לאותו צדיק הי' בזה ההפך מסבת מציאותו,

3א.

באותה שעה אמרו אוי לו לאדם שפגע בו ערוד, ואוי לו לערוד שפגע בו ר"ח ב"ד. האדם שפגע בו ערוד הוא אות שכבר חטא חוץ משורת הטבע, שע"כ נשתלח בו מויק שנברא רק לשם עונשם של רשעים. אמנם כח המשחית הזה שהוא יוצא מחוקי הטבע, הוא מוכרח להתבטל מפני קדושת חסיד כרחב"ד, שחסידותו יוצאת מגבול הטבע. ומפני שקיומו של ערוד הוא חוץ לטבע בהוייתו, ע"כ כשפגע בו רחב"ד הוכרח להתבטל. וכשנדקדק בדבר שורש החסידות האמיתית נמצא שהיא ההנחה האמיתית של כל דבר ע"פ תכונתו האמיתית בתכלית היושר והתיקון, עד שלא תמצא הפרעת סדר מפני כל רוח ונטי' אף כחוט השערה. ע"כ חסיד עולם כזה הי' יודע בתפילתו אם מקובלת ואם לאו מסידורה ושגירתה בפיו. כי בשמרו בסדר מכוון את כל סדרי היושר, הרגיש גם ביציאה קלה מתכונת היושר שראוי להמצא. ע"כ בהיות הערוד נברא בחטא מרביעת כלאים, כפי רש"י שם בחולין, הם עשו דבר שלא בראתי בעולמי, ויסוד איסור הכלאים הוא מורה החסרון של היציאה מסדר הישר ששם השם ית' במציאות וחוקותיו הישרים שהם ראויים להשתמר, כדכתיבי "את חוקתי תשמרו בהמתך לא תרביע כלאים". ע"כ כח הרע שמחי' את הערוד, שהוא בנוי רק על הירוס השיווי וערך היושר, מוכרח להתבטל בפגע בו ר"ח בן דוסא, שהוא הישר האמיתי אשר לא נטה משורת היושר ודרכי הצדק, שהם חוקי המציאות האמיתיים ע"פ חכמת יוצרם.

3ב.

אר"א גדולה דעה שנתנה בתחלת ברכות של חול. גדר הדעה הוא להשתמש בכל דבר, גם השפל שבתשמישים, לתכלית המעלה. והנה בשעה שהאדם מתעסק במעלות ועניני קדושה, אפי' לא תהי' דעתו גדולה, נקל הוא שיעשה הדברים לתכלית השלימות. אבל כשמתעסק בעניני חול, לזאת צריך דעה הגונה לשעבדם לתכלית המעולה, כדת חכם הרואה את הנולד. וע"ז נאמרי "בכל דרכיך דעהו", שאמר ע"ז בר קפראנ שהיא פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויים בה. וזהו בכלל "כל מעשיך יהיו לשם שמים" שכתב ע"ז הרמב"ם בח' פרקיו, שהוא מאמר מופלא שחברו בו פילוסופים ספרים ולא השלימוהו. ע"כ בתחלת ברכות של חול, כשפונים לעניני החולין ויוצאים מעניני הקדושה, צריכים להקדים ברכת הדעה ותפלתה, שאז גם עניני החול קדושים יהיו.

3ג.

גדולה דעה שנתנה בין שתי אותיות, שנאמר כי אל דעות ד'. הדעה תציין ביחוד ההנהגה המוסרית השלמה שיהיו כל המעשים כולם ערוכים בחכמה ובדעת. והנה הכרת השם ית' ושלימותו מביאה לידי כל מדות טובות שבעולם, כדברי הר"י בשע"ת שזכרון השם ית' מביא לכל טוב ולהדבק בדרכיו. גם ע"י ההנהגה הטובה והמוסר השלם ישיג ביותר דרכי השם ית', כי "סוד ד' ליראיו ובריתו להודיעם". ע"כ נתנה דעה בין שתי אותיות, להורות שבאה ע"י זכרון השם ית' ומביאה ג"כ לידיעת שמו ית'.

37.

וכל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו כו'. יסוד הרחמים יצר השם ית' בנפשות, מפני שהוא שלימות בנפש, כענין צדקה שמצלת מדינה של גיהנומי. כי השם ית' הי' יכול לפרנס את עולמו בלי צורך לרחמי בני אדם, אלא שמדת הרחמים היא השלימות. אמנם מי שאין בו דעה להעריך ערך הרחמים, כשמרחמים עליו אינו פונה להשכיל צד השלימות שיש ברחמים, אלא יחשוב שכן היא המדה שלא לחוש על מדת המשפט כלל, ונמצא שע"י מה שמרחמים עליו יותר משורת הדין משרישים בו נטי' להפקר, וחסרון נראה ממדת המשפט שהוא עמודו של עולם. אמנם מי שיש בו דעה, גם כשמרחמים עליו יודע הוא ומכיר שמדת הדין היא יותר ראויה להנהגה תמידית, ושראוי לו להשתדל שיהי' ראוי לכל טוב מצד מדת הדין ולא מצד מדת הרחמים, ע"כ יוסיף אומץ ברכי הטוב והיושר ולא יסמוך על מדת הרחמים יותר מדאי. כענין דחז"ל ע"פ "אל תאמינו ברע", אם יאמר לך יצה"ר חטא והקב"ה מוחל לך אל תאמן לו. כי קיומו של עולם ושלימותו הוא רק ההכשר לזכות ע"פ עמל כל אחד כמדת הדין, ובעל הדעה ישקול בצדק מדת הרחמים כמה תוכל להיות גוזרת, אבל לא יסמוך עלי' מהכרתו את השלימות האמיתית.

38.

ואר"א, גדול מקדש שניתן בין שתי אותיות, שנאמר פעלת ד' מקדש ד'. מציאות קדושת המקום, שבתכלית המעלה הוא נמצא במקום המקדש שמשם יצאה האורה לעולם, הנה היא נשגבת מבינת אדם בהשקפה איך תתכן הבדלת מקום אצל הקדושה העליונה שלמעלה מכל משיגי הגוף. אמנם כאשר התיחדות קדושת המקום פועלת על בני אדם להיות מתרכזים לתכלית המעלה והקדושה וכבוד שמים, שמזה בא יסוד ההדרכה השלמה האנושית בכללה. וכיון שאנו רואים המעלה הנמשכת מהתיחדות המקום, א"כ השם ית' היודע מראשית אחרית ותוכן רוח האדם, הוא יודע כי זאת ההתיחדות תביא להדרכה הטובה. ע"כ הטובה השלמה ההיא בעצמה גורמת התיחדות המקום, א"כ המקדש נתון בין ב' אותיות, בין השגת השם ית' ושלימותו כפי מדת האדם וציוריו, והיותו מדיני בטבע ומשתלם ע"י מרכז של אחדות ונשיאת דגל דעת נבחרת, ומזה נעלה אל עצם עניני הסגולות ששם השם ית' ביקרת התיחדות המקום מראש מקדם, למען תצא התכלית השלמה לפי מדתן של בני"א לתכלית שלימותן. וזה "פעלת ד'", הפעולות העקריות שהם הכנות עצמיות לקדושת המקום וסגולותיו המיוחדות, "מקדש ד' כוננו ידיך", ע"י גרמא של ציורי שכל האדם שבא ע"י אמצעות המרכז שמתכנסת בו שאיפת השלימות האמיתית אל תכליתו הנשגבה שהתוה לו השם ית' בחסדו. ומשלים לזה ביותר דברי הכוזרי ע"ד קדושת המקומות המקודשים, שלבד ערכם הנעלה בסגולה מצד היותם מכשירים את המדמה לשלימות וצדק מצד ההסכמה, הוא ג"כ דבר נשגב שראוי לרדוף אחריו, ומשו"ה ג"כ יאתה לכל ישרי לב להשתוקק להסתופך בחצרו ד' ולבקר בהיכליו.

13.

ואר"א, כ"א שיש בו דעה כאלו נבנה כיהמ"ק בימיו, דעה נתנה בין שתי אותיות, ביהמ"ק ניתן בין שתי

אותיות. גדר הדעה האמיתית הוא להשתכל איך לכוון את כל מעשיו וציורי רגשותיו ע"פ השכל והשלימות האמיתי שהוא רצון השם ית'. והנה הדברים שמבלבלים את פחותי הדעה הוא מפני שחפצים הם לדון כל דבר רק ע"פ משפט השכל, והם אינם יודעים שהשכל אינו כ"א כח אחד מכחות המציאות שמצוי בנפש האדם. אבל עם השכל כבר יש לו מדות רבות וציורים והרגשות שצריך שכפי מה שכלם יחד משיגים יתפעלו ללכת בדרך טובה ושלמה, ושכלול כל ההשלמה הזאת בא רק ע"י שלימות התורה כולה וכל דרכי האמונה. והנה ביהמ"ק נקרא נוי של עולם, הנוי הוא שלימות הציור, להורות שכדי שישתלם העולם בכח המדמה שהוא אב לכל הפעולות וממנו יצר כל המעשים. ע"כ בהיות ביהמ"ק בעולם, באה שלימות גדולה לכח הציור האנושי וממנו מתישרים המעשים והתכונות. ויושר המעשים שבא מצד שלימות הציור כתבנו שהוא נערך בערך כפול, מצד עצם הציור והמדמה כפן כח קיבולו של האדם, ומצד ההכנות ע"ז בפועל שנעשו מיד השם ית' יען כי המדמה גם הוא נברא בחכמתו ית' לכוונת השלימות. ע"כ מי שיש בו דעה, ויודע להביא גם ציוריו ודמיוניו בחוג השכל והשלימות ולהשכיל ערכם, הוא כאילו נבנה ביהמ"ק בימיו, שבחכמתו מביא לעצמו ולזולתו קצת מתכלית תכונת ביהמ"ק במציאות, והוא בנוי על ההכרה הכפולה, שיכיר כי לא תהו המה ציורי הלב, אף שהמה הבל מצד האדם החושב אבל מצד כי ד' כוננם בכחם, ולא תהו בראם, ע"כ גם ההליכות שצריכות לקשרם לשלימות כולם מקודשות הנה בקדושת האמת.

53.

אלה מעתה גדולה נקמה שנתנה בין שתי אותיות. מדה גדולה ראויה להקרא אותה שהיא ראויה להיות תכליתית ושלימות מצד עצמה. אבל דבר שהוא חסרון מצד עצמו אלא שהוא נעשה לתכלית הגון, אינו ראוי להסמן בשם גדלות. ומדת הנקמה כיון שהיא רעה מצד עצמה, ואינה באה כ"א מפני ההכרח לאבד את הרשעים כדי לתקן עולם ולהניח לישרים מרשעתם וזדונם, איך תקרא מדה זו גדולה אם סימן ההנחה בין שתי אותיות ראויה להדרש כן.

n3.

א"ל אין, במלתיה מיהא גדולה היא, כדעולא דאמר עולא שתי נקמות הללו למה, אחת לטובה ואחת לפורענות, לטובה שנאמר הופיע מהר פארן, לפורענות דכתיב אל נקמות הופיע. השיב שאין הדבר כמחשבת המקשה, שאבדן הרשעים אינה שלימות מצד עצמה כ"א מהיותה מוכרחת לתקנת הצדיקים, שאין הדבר כן, כ"א איבודן של רשעים הוא שלימות בהנהגה מצד היושר האלקי. נמצא שמדת הנקמה גדולה היא באמת במקום הנחתה הראויה, וכחה כפול, שהיא שלימות מצד עצמה בהיות היושר האלהי נעשה להנקם מהראויים להנקם בהם. ועוד שמכשרת את הצדק האנושי ונותנת מקום לצדיקים להבנות מחורבן של הרשעים "וחרבות מחים גרים יאכלו". ע"כ הם שתי נקמות, אחת לטובה לתכלית הטובה וההנאה של הראויים למדה הטובה שבא מהפורענות של הרשעים, כענין "הופיע מהר פארן" שמפארן הופיע ממונם לישראל, והוא משל על כל טובה נמשכת להולכי בדרך טובים מחורבן של רשעים מוחלטים. ואחת לפורענות שנאמר "אל נקמות הופיע", שהוא דבר של שלימות מצד עצמו, להנקם מהרשעים שהם ראויים לכך במשפט צדק של שופט העליון ב"ה. וכיון שיש בה כפלים בשלימות,

היא באמת מדה גדולה ראויה להנתן בין שתי אותיות.

63.

האומר על קן צפור יגיעו רחמך, ועל טוב יזכר שמך, מודים מודים, משתקין אותו. שבחו של מקום ב"ה ראוי שיהי' חתום בחותם האחדות והכלליות ולא בענין של חלק כי הוא יתברך הוא הכל ואין עוד מלבדו. ומשפט הכלל של כל המציאות הוא היושר האמיתי והמשפט של השלימות, וההשלמה הכללית אין בה הבדל בין טוב לרע כי כולה טובה. ע"כ משתקין מי שאומר על קן ציפור יגיעו רחמך, כאילו מדותיו של הקב"ה הם רחמים חלקיים, פונים לחלק מיוחד במציאות מפני שיש בו המיית רחמים לפי הציור החלש של בני"א, שבא להם מפני השקפתם הצרה על המציאות כולה, וזהו נגד האחדות. ועל טוב יזכר שמך, ג"כ הוא נגד האחדות שכולל הכל בהשלמה אחת, מפני שמעשיו ית' הם אחדים, וכל ההנהגה אחת היא. ע"כ אין ראוי לומר מודים מודים, כאילו יש כאן דברים מחולקים, כ"א הודי' אחת על מקור האור והטוב "כי עמך מקור חיים ובאורך נראה אור."

ק.

בשלמא מודים מודים משתקין אותו משום דמיחזי כב' רשויות. יסוד ההודאה באה מהכרה שהשם ית' בהנהגתו ומעשיו בלתי מוכרח והוא הוא בעל הרשות הגמורה, כד' חוה"ל בשער עבודת האלהימי שהטובה הבאה ממי שלא כיון לה תסולק ממנה חובת ההודאה. ובאשר השם ית' רק הוא לבדו הוא בעל הרשות הגמורה שאין עמה צד הכרח וכל זולתו הם נפעלים מכחו ויש בהם על כל עניניהם צד של הכרח. מפני שהחופש הוא שלימות ונמצאת בשלימותה רק אצל המלך שהשלוש שלו, ע"כ רק הוא ית' הוא יחיד ברשות. ע"כ הוא לבדו הוא אל ההודאות, והחופש הנמצא בבעלי בחירה עצם מציאותה מוכרחת מכחו ית', שהכריח מציאותה ברשותו החפשי הגמור.

קא.

ועל טוב יזכר שמך, נמי משמע על הטובה ולא על הרעה, ותנן חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה. יש ציור להבין רעות העולם מפני הכרח החומר. א"כ אין שמו של הקב"ה נזכר על הרעה מפני שכל מה שעשה הוא טוב מאד, אלא שהרע הוא ההעדר והוא בא לפי הכרח החומר, אמנם ציור זה משובב דעתו של אדם. והציור האמיתי הוא, שיכולת השם ית' אין להגבילה בהכרח החומר, ויוכל החומר בחק יכולתו הבלתי תכליתית להברא בתנאים יותר שלמים, אלא שיש תכלית לכל רעה שתבא ממנה טובה עצמית, ויתרון הטובה תהי' ניכרת לשעתה כשתבא איך היא נעלה דוקא מפני שבאה ע"י הרעה שקדמתה, ע"כ ראוי להזכיר שמו ית' בברכה על הטובה כמו על הרעה.

קב.

אלא על קן ציפור יגיעו רחמיך מ"ט כו' ח"א מפני שמטיל קנאה במעשי בראשית, וח"א מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינם אלא גזירות. ראוי שישכיל האדם כי טובו של השם ית' היא מקפת את המציאות כולה וכל מה שברא לכבודו ברא, וכבודו הוא שלימות הגמור שימצא בברואים לכ"א לפי מה שיוכל לקבל ולהתעלות. והדעה המוטעת שיתכן לומר שיגיעו רחמי השם ית' על דבר מיוחד להבדילו לטובה מכל בריותיו היא מביאה אסון לעולם, כי בזה תתגבר הטעות בצירוף אהבת עצמו הנטועה באדם ביצר לבבו מנעוריו יותר על המדה לחשוב שרק הוא הוא הנבחר והאהוב מאת ד' מצד עצמו. ובאמת ראוי להשכיל כי רחמי השם ושפע חסדו הם מגיעים על כל בריותיו, אלא שלפעמים נבחרים יחידים מברואיו, מעמים ואישים וכיו"ב, כדי שעל ידם תבא הטובה הכללית השווה לכל המציאות. אבל לומר הגעת רחמים על דבר מיוחד שאין בו מבוא להשלמה הכללית, הוא דבר שאינו ראוי להעלות על לב, והוא דעה המשחיתה חיי המוסר הכלליים.

ק.ד.

וח"א מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים כו'. מתועלת התפילה וסיפור שבחי השם ית' הוא שילמד אדם כפי כחו מדרכיו ית'. ובאשר המרה המצויירת ליחסה לשם יתעלה היא המדה הראויה להיות שלטת על כל רכי האדם, ע"כ בהיות האדם מצייר שמדת הרחמים היא המדה הכללית וישים תכליתו להשתמש במדת הרחמים, יבא מזה לידי הפסדת הסדר וירחם גם על הראויים להתאכזר עליהם, "וכל המרחם על האכזרים סופו להתאכזר על הרחמנים" כדחז"ל. ע"כ ראוי להשכיל כי המדה היותר שלמה היא מדת החכמה והיושר האלהי, שהוא מחלק בקו לכל מדה פרטית להשתמש בה במקומה ומציין מקום גם למדת הרחמים. והנה אלה ב' הדיעות הם שתי נטיות הפכיות קיצוניות שאינם הגונות שיוכל ציור בלתי אמיתי להביא בתורת האדם, לדעה הראשונה הגברת אהבת עצמו שהיא היפך מדת הרחמים, ולדעה השנייה היא הגברת הרחמים ואהבת זולתו בלא מדה שכלית שהיא מבלה עולם ג"כ בצאתה מדרך החכמה. אמנם "כל ארחות ד' המה חסד ואמת לנוצרי בריתו ועדותיו", שמוכנים לקבל על ידם חסדו ואמתו.

ק.ה.

ההוא דנחית לקמיה דרבה, אמר אתה חסת על קן צפור אתה חוס ורחם עלינו, א"ר כמה ידע האי צו"מ לרצוייה למריה, א"ל אביי והא משתקין אותו תנן, ורבה נמי לחדודי לאביי הוא רקבעי. האיסור שבמשנה יתכן לפרשו שאומר בלשון שבח "על קן ציפור יגיעו רחמיך", שסיפור שבחו של מקום ראוי שישקל בפלס האמת. אבל כשאומר בדרך בקשת רחמים לעורר כונת עצמו, ועיקר הרר הוא מה שמסיים "אתה חוס ורחם עלינו", אין בכך כלום אם הפתיחה מה שמקדים אינה מכוונת להאמת, ועיקר התפילה מתקבלת לפי כונתה. וי"ל כיון שהוא לפי השקפתו מתפעל עי"ז... בעד זו ומתעורר, ש"די ומשובח הוא. אמנם אביי השיב כיון דמשתקין אותו, משמע שאין חוששין שמא לקח הדבר להצעה של בקשת תחנונים, א"כ נראה שבכל אופן אין זה משובח. ואולי לדינא כשמתכוין לבקשת רחמים ולא לסיפור שבח אין משתקין אותו, אלא שמ"מ אינו ראוי לשבח כיון שבסיפור של שבחו של מקום משתקין אותו, גם בבקשת רחמים נהי דאין משתקין אותו מ"מ יתרון אין בו ואינו ראוי שישובח. ויש בזה עוד צד ציור אחר, כי הרמב"ם במו"נ כשביאר טעם למצות בח"ג כתב ששילוח הקן הוא באמת מצד מדת הרחמים, ואמר שהמשנה שסוברת

משתקין אותו כשאומר "על קן צפור יגיעו רחמיך", היא כדעת האומרים שאין טעם למצות ושראוי לתלות הכל רק ברצון וגזירה. אמנם הראוי לדון יותר שתהי' המשנה מסכמת עם הדעת שאלי' נוטה השכל הטבעי, שמתוך כך נמשך לזה הרמב"ם ז"ל, ונמצאו ג"כ סימנים גדולים בדברי חז"ל שטעמי מצות ודאי נתנו להדרש ולא נכתבו רק מפני התקלה. ונראה שהרמב"ם ז"ל תלי לה בפלוגתא דתנאי דרשינן טעמא דקרא. אמנם נכון מאד לומר שאע"פ שמצד משפט השכל ראוי לחפש טעם למצות, וזוהי שלימות השכל שהוא שלימות התורה. אמנם שלימות הרגש ותמימות הלב בעבודת ד', שגם הוא חלק גרול משלימות האנושי, ראוי להיות יותר קבוע בהשקיף על המצות רק מצד רצון השם ית' שבהם ולא מצד הטעם שימצא בהם. וטעם הדבר נכון מאד, כי שלימות החכמה מתלקטת אחת לאחת מידיעת כל פרט ופרט להעשות לכללים, ע"כ ראוי להשקיף על כל מצוה מצד החכמה שבה ולחקור בטעמה, וכל המוסיף לחקור הוא מוסיף דעת ושלימות ויראת ד' ואהבתו מצד החכמה. אמנם המשך הרגש לשלימות ולעבודה אינה המשכה פרטית כ"א המשכה כללית לרצון השם ית', שמוצאים אנו אותו כולו בערכנו בדרכי תורת ד'. ע"כ כשמתעורר הרגש ע"י ההכרה ברצון השם ית' הוא מוכן מיד לכל טוב, כי ההליכה בדרכי ד' לעשות רצונו תביא את האדם לכל טוב כללי. ע"כ זהו ההבדל בין זמן תורה לזמן תפילה, וכשאומר בתפילה על קן צפור יגיעו רחמיך, הוא מבלבל בחשבונות של עומק חכמה וחשבון של טעמי מצות את הוד ההרגש שצריך להיות טבעי ופשוט בלב תמים בתפילה, אע"פ שמצד עצמה היא דעה נכונה. ע"כ אמר רבה כמה ידע האי מרבנן לרצוי' למרי' לפי האמת. ויהי' התועלת לחידודי לאביי גדול מאד, שישכיל מזה ערך הציורים הצריכים אל התפילה וערך השכל הצריך אל התורה והשלימות המדעי, וידע לתן לכל דבר מועדו וענינו "כבוד אלהים הסתר דבר" היינו מצד רגש עבודת ד' והשתפכות הנפש שהחשבונות היתירות מפסידות אותו, "וכבוד מלכים חקור דבר", היינו מצד עבודת השכל ושלימות התורה שבה מלכים ימלכו. ונמצא שאין ההשתקה באה מצד איסור שיש בדעה זו כ"א מצד בלבול דעת שיש על ידה בעת התפילה הראויה למנוחה שלימה והשתפכות הנפש בתשוקתה אל אדוני' שהוא תהלתה ית"ש'.

ק.ה.

ההוא דנחית לקמיה ר"ח, אמר האל הגדול כו' האדיר והאמיץ כו' א"ל סיימתיהו לשבחי דמריך ל"ל כולי האי, השתא ומה הני תלת אי לאו דאמרינהו משה רבינו באורייתא, ואתו אנשי כנה"ג ותקנינהו בתפילה, [אנן] ל"ה אמרינן להו ואת שבחתיה כולי האי, משל למלך שהיו משבחין אותו באלף אלפים דנרי כסף והיו לו א"א דנרי והב והלא גנאי הוא לו. כיון שיסוד השלמת האדם היא הדעת את האלהים, ע"כ שכלול שלימותו תלוי בציור האמת כפי מה שאפשר לו שיצטייר אצלו מגדולת יוצרו, וכל מין טעות בציור דעת האלהים גורר אחריו המון נפילות בשלימות האדם, בדרכיו ומדותיו ורדיפתו [את] הצדק והטוב. ובאשר כל מין שלימות שאנו מציירים בשכלנו אינו נערך לפי האמת לאמתת שלימות השם יתעלה, ע"כ גם הציור המחשבי הפרטי בציור שלימות השם ית', אם שמוסיף כבוד האדם ויקרבו אל השלימות, מעורב בו ג"כ קצת חסרון מפני שעכ"פ הציורים הם מעורבים עם קצת טעות של הגבלה שמחויב בחק הציור האנושי. אלא שהשכל האנושי יכול גם כן להפשיט צד הגרעון שבציורו ולהוציא תולדות וגשו הפנימי, רק מצד המעלה שיש באותן הציורים של השלימות. ובוה יועילהו הציורים הנכבדים בכבוד אלהים תכלית התועלת ולא יעורב בה חסרון. אמנם עומק הסקירה הזאת, של השלילה הפנימית מן צד החסרון שמתדבק בהכרח מצד חולשת הציור האנושי, יוכל האדם רק לציירו בשכל, אבל להלבישו בדיבורים הוא נמנע. כי די והותר הוא אם יעלה ביד האדם לסדר רגשו הפנימי לזאת התעודה הרוממה,

ולא יתכן כלל שימצא בלשון ניבים כאלה שיחקו סוף הטהרה הראויה לאדם להשקיף בציור גדולת יוצרו. ע"כ האמת דסמא דכולא משתוקאי ולו דומיה תהלה. כי השתיקה הבאה מעומק ההגיון וההבנה שיד הלשון קצרה מהביע עומק גדולת הרגש הפנימי המורגש בשכל בהתרוממו להשקיף בכבוד קונו, היא משלמת את האדם כפי האפשרי לו לקבל רושם גדולת אדונו וכבודו, שמביא אותו להתרומם במעלה רמה כחוקו. ומתוך שהאדם יכול לצייר בנפשו הציור הרם הזה שהוא נעלה מכל דיבור, הרי הדיבור שמצמצם הציורים הוא משפיל את ערך הכבוד הראוי. אמנם משה רבינו אמר בתורה "הגרול הגבור והנורא", היינו ציור השלימות ב"גדול" והיכולת ב"גבור" והיחס אל השלמת הברואים בבחירתם "הנורא", שמזה מקור יראת ד', שמפי ד' השכיל כי אלה הציורים כשיתפרשו לא יוכלו להוליד גרעון בציור האדם. והנה אע"פ שמשה רבינו אמרה בתורה הוצרכנו שיתקנו אנשי כנה"ג בתפילה, מפני שהתורה היא שימוש השכל והשכל יוכל להפשיט צד ההגבלה בנקל, אבל ציור התפילה הוא ברגש שהוא יותר חמרי ואינו יכול כ"כ להפשיט צד החסרון שבציור הרגשת האדם שהוא רואה כל השלימות רק כפי מדתו. א"כ יוכל להולד מזה ציור של חסרון כבוד בחק השם ית' חלילה, ומזה תוצאות לנפילות מוסריות רבות, כי חוזק כח המוסר תלוי רק באמתת הציור של האלהים אצל האדם, ומי שמטהר אצלו יותר צירוף דעת אלהים הוא יותר קרוב אל כל שלימות, א"כ לא היינו אומרים בתפילה. אבל הם ע"ה השכילו, שכ"כ נחוץ הדבר שיהיה רשום אצל האדם ברושם חזק כבוד שם ד' עד שהכרח הוא להתיר לו מושגים כוללים משלימותו גם בשפיכת שיח של רגש, אבל כיון שיהיו מעטים ומוגבלים בנושאים כוללים יהי נקל לאדם להשכיל גם בעת השתפכות הנפש וחס הרגש, איך להפשיט צד ההגבלה המשתתף בציור האנושי שבהם. אבל להרבות יותר, ילאה כח הציור להפשיט צד החסרון וגם יד השכל תקצר מהטביע מאמר שתוכו יסבול אפשרות ההפשטה של החסרון שבא מחק הציור האנושי, ועם זה יחזק צד ההגבלה אמירת הריבוי וההפסק שבא בהכרח. ע"כ אמר לו שלשה ההפסדים הבאים מריבוי השבחים, הא, סיימתינהו לשבחי דמרך, שזה עצמו ציור חסר מאד ומטביע הצטיירות של הגבלה באדם. ועוד, השתא הני תלת היינו צריכים הנראה להשתמש בהם בשכל דיבורי ממשה רבינו, ולהשתמש בהם בתפילה מאנשי כנה"ג שהתירו גם הרגש. ואת שבחתי כולי האי, והתרת הרגש במקום שגם השימוש בציור השכל אסור מפני ההגבלה שבו.

קו.

משל למלך שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב כו'. אם לא הי' שכלנו משיג ההוד האלהי איך שהוא בלתי נערך אל כל דיבור, אז הי' זה שלימות אצלינו מה שאנו מציירים השלימות כפי כוחינו. אבל כיון ששכלינו משיג ג"כ החיוב של מניעת הערך וההגבלה, א"כ ההגבלה שבדיבורים ממעטת הוד שכלינו וצירוינו, שרק מהתעלותו נובעת הצלחתינו. א"כ הוא משל למלך שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב ויש אפשרות לקלסם בהם, ומקלסים אותו בשל כסף, והלא גנאי הוא לו. הי'נו אנו יכולים לצייר ציורים שכליים שהם למעלה מכל לשון, שכח השכל הוא יותר נשגב, ויכול לשוטט ברום השגה מכח הדיבור. א"כ עלינו לקלוט במה שיש בעומק שכלינו, ולא במה שיוכל לעבור על דיבורינו, שהוא הצד הרפה שבנו. ולא הותר הדיבור כ"א ע"פ המשקל שע"פ הנבואה ורוה"ק היתה שומה, שיותר יוסיף חוזק הרושם שבדיבור כח לתן עז ושלימות בהכרת כבוד עליון ית', ממה [שתספיק] ההגבלה הנמצאת בהכרח בחק כל ציור אנושי וכל מבטא ורגש ביחוד.

קז.

ואר"ח הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. השלימות האמיתית היא להתדמות לשם ית' כפי האפשרות בחק נברא. והנה אמתת השלימות היא החופש הגמור שהוא הוראה ליכולת הגמורה, כי ג"ז שיש איזה דבר מכריח, אין כאן שלימות החופש והיכולת. ע"כ המעלה היותר עליונה באדם היא יראת ד', שבזה הוא מתקשט בתכלית השלימות של ההכרה האמתית בכבוד יוצרו. ומפני שהיא תכלית המעלה, צריכה להיות מוטבעת בתכלית השלימות בהשגתה, ע"כ היא מחוברת לחופש הגמור. ע"כ הונחה לבחירה הגמורה ואינה בידי שמים, כדי שעל ידה יגיע האדם לרוממות מעלתו והתדמותו ליוצרו כפי חוקו, גם בשליטתו על עצמו ויכלתו המוחלטת לפי חוקו.

ק.ח.

אטו יראה מלתא זוטרתא היא, והאמר ר"א משום רשב"י אין להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים בלבד, שנאמר יראת ד' היא אוצרו. יש שישכיל האדם בהשכלות אמתיות אבל ישתדל לציירם לפי מה שהם עומדים מחוץ לנפש, ובזה עוד לא יבא לתכלית העומק של ההכרה האמתית, מפני שאין האדם מוכשר לדעת כל נשגב כ"א כפי הערך שהדבר מצויר ביחושו לנפשו. וע"כ המשכילים בהשגה אלהית, והם קובעים את נקודת השקפתם מחוץ לנפשם, בהם תגדל מעלת החכמה על מעלת היראה. כי היראה תבא רק בקחת האדם את אופן ההנחה שינחומו המושכלות בנפשו ג"כ לענף מענפי ההכרה האמתית. ובהיותו משיג שנקודת האמת ימצא רק ביחסו הפנימי אל כל השגה, א"כ התכלית של כל ההשגות, שהיא הדעת [את] אלהים, צריכה ודאי להיות נקבעת בתוכו מצד יחסו אליו, וזה יהי עומק האמת בהשגה. וזהו שאין לו להקב"ה בבית גנזיו, עומק ההשגה באמתת ד' אינה כ"א אוצר של יראת שמים בלבד, בהיותו מבקש את האמת בנפשו הפנימית ישיגנה. אמנם זאת היא מדת כל אדם, שאין האמת מתגלה אליו כ"א כפי הכרתו ורישומו הפנימי. לא כן משה רבינו ע"ה שעליו נאמר "בכל ביתי נאמן הוא", והשגת המציאות והאמתיות הרוחניות נשגבו אצלו בטהרתם גם לפי מה שהם במעמד כלל המציאות, ע"כ יראה לגבי דידיה היא מלתא זוטרתא, ובא ללמד אותנו דבר גדול, שלא נבקש להעפיל להצטיירות האמתיות כפי מה שהם מצד עצמם, כי אין זה מחוק שלימותינו, כ"א לבקש את האמת המצויירת כפי יחושה אלינו, אז יהי לנו כעין אספקלריא אל האמתיות הקיימות מצד עצמם. ע"כ הצד המעולה שלנו, שאנו מוצאים לערכינו בבית גנזיו של הקב"ה, הוא יראת שמים, ואצל משרע"ה היתה ידיעת השם ית'. ואמר "ואדעך למען אמצא חן בעיניך", לא התפלל על היראה שזאת היתה תחלת מעלתו, "ויסתר משה פניו כי ירא מהבט אל האלהים", כי כבר היתה בידו באופן נפלא רישומי האמתיות כולם כפי הערך שצריך להצטייר בנפשו. והוצרך שיעביר ד' ית' כל טובו על פניו, מחוץ לו, ויקרא בשם ד' לפניו, הכל ידיעות מחוץ לנפש. ע"כ עליו נאמר "כי לא יראני האדם וחי", כי הידיעה באמתת השם ית' מצד המעמד של ציור האמת חוץ לנפש מנועה, ע"כ א"א לראות באספקלריא המצוחצחת שהיא היתה מעלתו של משרע"ה את ד', והיתה אפשרית להאמר אצל ישע"י, מפני שכך היא מדת כל הנביאים כולם, להגיד רישומי האמת כפי ההצטיירות הפנימיות ויחושה, שהיא מעמד אושר האדם ורוממות הצלחתו בנחלת האמת, וממילא מובן שהמשקיף על יחס הציור כפי שראוי להיות בתוך הנפש המרגשת וחושבת. יש הבדל בין אם אינו משקיף לעולם כ"א מגבול תוכה וחוג ציוריה הפנימיים, ובין המשקיף גם על זה מחוץ לנפש ויחושה כ"א לפי המעמד האמיתי באמתת המציאות, שאין ערוך לערך הגדולה של הראשון על האחרון. ע"כ גם היראה של משרע"ה שהיתה מלתא זוטרתא לדידיה; והוא דבר לפי האמת, שראוי לדעת שמדרגה שאנו נשאלים עליה מצומצמת היא, ולא כפי כל כחה של

האמת מעצמה. מ"מ היראה שלו היא כלי גדול, שההשקפה על יחס הנפש להאמת הבאה מגבול הגדול של כלל המציאות הוא נשגב מאד. וזה הי' ציורו של משרע"ה באמרו "כי אם ליראה", אמנם יש לו. ובערכנו אנו תהי' זאת הבקשה עצמה כלי קטן, אבל אין לנו, וזאת כל פרי מגמתינו שנדרוף להשיגה. והוסיף המשל להחכימנו, כי א"א כלל שיהי' דומה ציור עומק היראה מצד סוגה של משרע"ה גם בהשפילו להשקיף על ערכינו כפי מה שהיתה מצוירת אצלו. אלא שבשינוי הערכים תהי' התוצאה של האמת כפי המקבלים נכון ומתאים לסידור החכמה העליונה, שזהו רצון אדון כל "המגביהי לשבת ומשפילי לראות בשמים ובארץ".

ק.6.

הקורא את שמע וכופלה ה"ז מגונה כו'. אמיתת ההשגה באחדות השם ית' אפשר לעלות בה במעלות רבות זו ע"ג זו. אמנם עצם הטוהר שהשגה זו מפורשת בתורת ד', אין אדם יכול להגיע אליה. כי אמתת אחדות השם ית' היא אמתת מציאותו, ואין אמתת מציאותו נודעת כ"א לו לבדו ית'. ע"כ המעולה שבכוונות בקבלת עול מלכות שמים שבק"ש, היא רק הקבלה מצד האמור בתורה, שהיא תכלית העומק. אבל הקורא וכופל מורה שהוא מוסיף במעלה והשגה, א"כ אין קבלתו עול מ"ש מצד התורה, שתוכן ההשגה האמור בה אין להוסיף עליה ואין נופל בה כפילה, ה"ו מגונה. כי אחדות השם ית' ואחדותן של ישראל המעידין זה ע"ז תלויין בהכרתם באחדות תוה"ק. ע"כ אם שראוי להשתלם בדעה והשכל כ"א לפי ערכו ותכונתו ומדותיו, אבל קבלת עול מ"ש ראוי שתהי' בצביון שוה בכלל ישראל ע"פ דעתה של תורה, א"כ אין שייך לכפול. ע"כ ע"ד הכונה הפרטית ועילויה אין מקום כלל להראות בגלוי חילוק בין האישים באיכות קבלת עומ"ש, כי כל ישראל שוים בהקבלה מצד התורה. אמנם אם לא כיון דעתי בפשטן של התיבות, זהו ודאי ראוי לגערה, כי הכונה הפשוטה הזאת אינה תכונה שכלית כ"א תכונה מעשית, ע"כ מחינן ל"י במרזפתא דנפחא עד דמכוין דעתו, ולא יקל ראש, שהוא חסרון מוסרי לא חסרון שכלי, שיש בו מעלות ע"ג מעלות.

ק.7.

ת"ר שלשה רובן קשה ומיעוטן יפה ואלו השאור ומלח וסרבנות. יש שני מיני סרבנות, האחת לעמוד על דעת עצמו שלא להתבטל מפני זולתו שהוא יפה במדה הראויה כשהזולת או הרבים זולתו רוצים להעביר את שורת היושר והצדק וכיו"ב. ובכלל ראוי שיהי' האדם נשען גם על דעת עצמו, ואל [לו] להיות תמיד נכרך אחרי דברי אחרים ולהיות בעצמו משולל מכל עצה ותושי', וזוהי מקצת הסרבנות הראויה בחלק א'. ואם עוברת [את] הגבול לעמוד על דעתו במה שנוגע לעצמו שלא לשנות לדעת זולתו אפי' במקום הראוי, זהו הרוב הקשה בסרבנות. ויש חלק שני של סרבנות, שהוא כ"כ סרבן עד שאין זה די שאינו מבטל דעת עצמו מפני חבריו, כ"א רוצה שחבריו יבטלו דעתם מפני דעתו. וזהו ג"כ טוב במקצת, אבל בשמירה יתירה יותר מהחלק הראשון. כי לפעמים כשימשך טעות בסרבנות כזאת, יבא להשתקע במחלוקות גדולות ותמשך מזה תקלות רבות הקשות להתקן. וזהו שהקדימו לסרבנות שאור ומלח, השאור פועל לשנות טבע העיסה ולקרבה אל תכונת השאור, וכשתפעל יותר מדאי תתקלקל העיסה ולא תהי' ראוי כלל לאכילה, אפי' אם יוסיף עלי' עוד עיסה אין זה תיקון לה, אחר שכבר נתקלקלה ע"י ריבוי השאור שנתן [בה] כבר

פעולתו. כן החפץ ביותר מהמדה לפעול דוקא על זולתו, יקלקל לפעמים קלקולים שקשה לתקנם. והמלח אמנם אין הוא משנה את טבע התבשיל כלל, כ"א מוסיף בו טעם ע"י שטעמו נשמע במקצת, ואם ישמע טעמו יותר מדאי יתקלקל התבשיל, אבל עכ"פ יש תקנה בהוספת תבשיל ער שיעמוד על המדה הנכונה. כמי שחפץ להיות דעתו בלתי בטלה יותר מדאי, אע"פ שאינו חפץ להפוך את חבירו לדעתו גם זה קלקול הוא, מ"מ נח יותר לתקן כערך ריבוי המלח שמתקן בנקל בהוספת מים וכיו"ב. ועוד יש ב' ציורי סרבנות דומים לשאור ומלח. יש סרבן שעושה הצעות במתינות רבה, מפני שכ"כ הוא חזק בנצחונו עד שלא לבד בשעת חום ההתרגשות יחפוץ לפעול דעתו, כ"א בכל עז ובכל עצות מרחוק. הוא דומה לשאור, שבמיעוטו יתקן הרבה ויהפוך באמת הרבים לדרכו הטובה ובהוספת המדה יקלקל הרבה, כי השאור הוא פועל ג"כ בהמשך הזמן. ויש סרבן דומה למלח, פועל רק בשעת התרגשות לבבו מיד, כמלח שתיכף בנתינתו לקדירה פועל הטעם, והוא ג"כ יפה בשעה הראוי כשנראה שאין מקום למתינות, ומפסיד מאד כשהוא מפריז על המדה, דהיינו שהענין דורש סרבנות דשאור במתינות והוא משתמש בסרבנות דמלח. ע"כ "ועת ומשפט ידע לב חכם" להשתמש בכל צדי הסרבנות בזמנה וכמדתה.

ק"א.

ת"ר מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה לפני ר"א כו' כמה ארכן הוא זה כו' את ארבעים היום כו' כמה קצרן הוא זה כו' כלום כו'. תכלית התפילה היא בשנים, לפעול על עצמו לשנות תכונתו ולהרים השגתו או תכונת מי שמתפלל עליהם, וזאת התפילה צריכה אריכות יתירה, כערך שינוי תכונות שנמשך בהרבה. וזאת היתה תכלית אריכות משרע"ה ארבעים יום, כנגד יצירת הולד, להורות על נתינת צורה חדשה ולב חדש למי שהתפלל עליהם, שהכל תלוי במתפלל. אמנם יש עוד ערך לתפילה שאחרי שכבר נעשה כל הצריך להעשות בפנימיות ההרגשה, תשמש התפילה להוציא אל הפועל בדיבור כל הנעשה בנפש פנימה. וע"ז א"צ אריכות כלל, כי בדיבור אחד יוצא אל הפועל המון רגשות. וע"כ הי' מקצר בתפילה ג"כ במקום צורך להשתמש בתכונה זו של הוצאה אל הפועל המוכן כבר ברגש. ע"כ יש פנים לאלה הב' דרכים ובלבד שיכוין לבו לשמים, לפי התכונה האפשרית וכפי צורך השעה, "ועמך כולם צדיקים".

ק"ב.

ת"ר אלו ברכות שאדם שוחה בהם באבות תחלה וסוף בהודאה תחלה וסוף, ואם בא לשחות בסוף כל ברכה וברכה ובתחלת כל ברכה וברכה מלמדן אותו שלא ישחה. עיקר ההכנעה והביטול העצמי צריך האדם להראות במקום הראוי ביותר, והיינו בהעריכו עצמו נגד מי שגדול ממנו, אז יכיר שהשגתו בגדולת השם ית' כאין נחשבת לעומת השגת הגדולים. ע"כ באבות, שמצייר השגת האבות בגדולת השם ית' וכבודו, ראוי שיראה האדם אפיסת כחו המשיג וביטולו, בין מצד הערתם הטבעית ברגשי לבבם הטהור שהוא נעלה מכוחותינו, ובזה רומז השחי' דתחלה, שהדבר הטבעי בא בתחלת ההתרגשות, ובין השגתם המדעית שהיתה נפלאה מאתנו ואין ציורינו מגיע לה. ע"כ כשנרצה להראות שאנו חפצים לצייר עכ"פ מעט מהרבה מציוריהם הרמים כדי לכבד את מלך הכבוד ית' ע"פ מדותיהם הם ע"ה, צריך מאתנו שחי' והכנעה גדולה בתחלה ובסוף, נגד הרגש והשכל. וכן בהסתכל האדם בחסדי השם ית' עליו, יכיר כי כל אשר יצייר רגשי הודאה אינו כדאי, ובין מצד הרגש ובין מצד השכל אין לו כ"א להראות שאין בפיו מלה וביכולתו

אינו משיג להראות הכרת התודה הראויה כלל, ע"כ יאתה לו רק ההכנעה והשפלות. אמנם יסוד ההכרה ותכלית ההכנעה הוא שימצא האדם און בנפשו להתרומם למעלות הרמות הראויות לו מצד נפשו הגדולה האלהית, ושיתרומם מעל לדברים הבהמיים שהם שפלים לערכו. ע"כ לא ירבה רק בשפלות וכניעה, כי עליו להכיר ג"כ יתרונו ומעלתו מצד החסד האלהי שעליו, למען יגבה לבו בדרכי ד'. ע"כ כשבא לשחות בכל ברכה מלמדין אותו שלא ישחה, למען ידע כי ההכנעה היא מדה יפה מאד, אבל שימושה האמיתי הוא שתעזור להתרוממות הנפש בדרכי ד' הגדולים ולא להשאר רק בהרגשת השפלות, כ"א לדעת יפה כל ההרגשות השונות המאירות מאור האמת.

ק"ט.

הדיוט כמו שאמרנו, כהן גדול בסוף כל ברכה, והמלך בתחלת כל ברכה וסוף כל ברכה. ההכנעה התכופה אם לא תתכן ביותר מהמדה בתור אדם פרטי, כי ראוי למצא ג"כ עז בנפשו למען יגבה לבו בדרכי ד', נאותה יותר למי שהמשרה תחת ידם שהם מתרוממים בטבע מפני מעמדם האיתן, וביותר שצריכים לצייר שתהי' בקשתם ראויה רק הצלחת הכלל, וגודל הערך של הכלל ראוי שיראה כל אדם יחיד שאינו ראוי להעריכו אל נכון בציוריו הפרטיים. ע"כ רק בהכנעה יכונן אמתת הרגש, שהוא מכיר ערך תעודת הכלל לא כפי מה שהוא רק מצוייר בנפשו כ"א כפי מה שהוא באמת, שהוא כ"כ נשגב עד שראוי הוא להיות כאפס נגדו, וזהו המושג בציור מפעולת השחיה. אמנם מטרות הבקשות לעולם כפולות הנה, גם הצרכים החמריים שהם רוב התפילה, אם התחלתם בהצלחה חמרית הם מכשירים את הכלל לתעודתן הרוממה הרוחנית, ע"כ תחלת הברכה מכוונת אל הצרכים החמריים, וגם בדברים רוחניים מצד הפקת החפץ הטוב הבא רק אל העם אשר אליו יכוין בתפילתו. אמנם סופה תעלה לתכלית האושר הרוחני, בבקשות החומריות ובבקשות הרוחניות לסוף מטרתם, להצלחת כלל האנושיות ויותר לכלל המציאות המחובר בלולאות של החכמה העיונה של אדון כל ית'. ע"כ כהן גדול בהיות עיקר מגמתו להרים את המעלה הרוחנית של הגוי כולו, תקבע ביותר מקום עומק ההרגש שלו לצרכי הכלל בסוף כל ברכה. ומלך, שהשלמתו כוללת בעז משפט, לבצר את כל העמדה הלאומית הרוחנית והחומרית יחד, הפרטית והכללית הנמשכת אחריה, הכנעתו נאותה בתמלת כל ברכה וברכה ובסוף כל ברכה וברכה.

ק"י.

אר"י ב"נ לדידי מפרשא לי משמי' דריב"ל, הדיוט כמו שאמרנו, כה"ג בתחלת כל ברכה, המלך כיון שכורע שוב אינו זוקף. אם נאמר שמעלת התפילה דיה שהיא עצמה תרומם את הרוח בעסקו בה, יש מקום להתגברות הרגש בתכלית המעלה דוקא בסוף הברכות. אמנם המעלה היותר עליונה של התפילה הראויה לבחירי האומה, שההכשר הנפשי יהי' כבר מוכן קודם התפילה, כמדתן של חסידים הראשונים שהיו שוהין שעה אחת ומתפללימי, א"כ ראוי להעריך רוממות ציור של כה"ג ובקשתו הרוחנית בתחלת כל ברכה, ואח"כ אמנם יאתה לו העמידה כי חלק רשום מפעולת הכה"ג על העם להשלמתו הרוחנית תלוי בהנהגתו הפרטית הנפלאה בקדושה וחכמת אלהים אשר בקרבו, כדברי הכתוב "בשלום ובמשור הלך אתי ורבים השיב מעוון", ע"כ ראוי שיתן יד למצבו הפרטי בתפלתו. וככל [מצב] פרטי צריך גם הוא, גם מדת חוזק הנפש להרים קרן ביראת אלהים. אבל המלך, כשיכשיר את עצמו לשאוף בתפילתו רק המעלה

העליונה הלאומית, לא יתכן להבדיל בין ברכה לברכה, כי לעומת התכלית הכללית נערכות כל הבקשות כחק בקשה אחת. והשגת מבוקש ההנהגה של המלוכה בשבט משור וצדק, לא נתנה כלל להיות נלמדת מחייו הפרטיים של המלך כ"א בחק הנהגתו את המלוכה. ע"כ אין צורך למצא בתפילתו יחס פרטי כלל, כ"א היחש הכללי, שהוא צריך להיות מצוייר אצל הפרטי שהוא המלך באופן נעלה ונשגב מערכו, עד שמצד ערכו לבדו לא יוכל למצא מעמד, כ"א יד ד' תנחהו וימינו תסעדהו. ורק אחר התפילה ימלא אומץ ברוח ד', לקום ולהתעודד בעז מלך, כדברי הכתוב "והיה ככלות שלמה להתפלל קם מלפני מזבח ד'".

ק"ט

ת"ר קידה על אפים, כו' כריעה על ברכים כו' השתחואה זו פשוט ידים ורגלים כו'. ג' מיני הכנעות ראוי שיצייר האדם בהתנפלו ובציירו אמתת גדולת אדון כל יוצרו יתברך. הא', ביטול השכל והחכמה האנושית שכאין נחשבת לעומת גדול העצה ית' שאין חקר לתבונתו. הב', ביטול הנטיות הטבעיות הראויות כולן להיות נכנעות רק לפי המושג ברצון השם ית'. והג', ביטול הפעולות כולם, שיכיר כי כל מעשיו כאפס נחשבו נגד מעשי ד' יתברך, שגם כל מעשיו ויצוריו כולם הלא רק יד ד' עושה זאת, ואין האדם בכל חופשתו כ"א כדמות הגרזן ביד החוצב בוי. ע"כ קידה, תורה הכנעת השכל והחכמה, היא על אפים, פני האדם רומז לחכמתו ושאר רוחו "חכמת אדם תאיר פניו". כריעה מורה הכרעת הכוחות הטבעיות כולם, להבין שהמשכתם כלא נחשב לעומת המשך הכללי שיד ד' תעשהו, והרגלים, ביחוד הברכים, אברי התנועה המה העיקר בקיבול התכונה הטבעית, כי התנועה היא יסוד הטבע, כדברי החוה"לרוב הטבעיים עם התנועה. ובמ"א ביארתי אחיזת ידו של יעקב בעקב עשו, לעצור בעד הזרם של הנטיות הטבעיות. אמנם השתחואה היא שחות כללי, מורה הציור האמיתי בביטול כל מעשה האדם וחריצותו, שהוא כאין נגד מעשה ד' הגדול, ולא יתכן שום מעשה כ"א בשליטה הצרה של האדם בחוק הטבע. ע"כ ההשתחואה היא פשוט ידים אברי הפעולות השכליות בחכמה ובתבונה ובדעת, ורגלים הטבעיים, שגם החיבור הנפלא של שליטת האדם בחופשתו ושכלו על הכוחות הטבעיים, לא יטו לבבו לגבה וגאון, שיביאוהו לעזיבת המוסר שהיא יסוד מעוזו של האדם ויושרו. כי יכיר כי כל חכמתו וכשרון מעשיו הבל הוא לעומת מעשה ד' העשויים בחכמה שאין לה קץ ותכלית, יתברך שמו לעד.

ק"ס

במתני', אמרו על רחב"ד שהי' מתפלל על החולים כו' אם שגורה תפילתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף, ובגמ', מנא הני מילי ארחב"א אריו"ח אריב"ל דא"ק בורא ניב שפתים שלוי' שלוי'. היחס שבין אדם לחבירו הוא נמצא בפועל מצד הדיבור. והתקבלות פעולת התפילה מאחד על חבירו ודאי בא מצד היחש הנמצא בהכרח בין כל איש לזולתו לפי האמת, ע"כ מתגלה ערך היחש אם הוא מתקבל בארחות הדיבור. והורה בזה באמרו "בורא ניב שפתים", והניב פועל "שלום שלום לרחוק ולקרוב", עושה את היחש והקישור גם בין בני"א רחוקים זה מזה, ועי"כ מתקבלת ג"כ תפילת האחד על חבירו. ע"כ נבחנת ג"כ בדרכי הדיבור שהוא אינו כולו ביכולת האדם, כדברי הכתובי "לאדם מערכי לב ומדי מענה לשו", כי גם אחרי כל היכולת וההכשר צריך האדם לעזרת השם ית' על גמר הכשר מבטאיו. והוא מתגלה בשעה הראויה לפי ערך היחש הנמצא בין המבקש למי שמבקש עבורו, שמתגלה ביותר בפועל בניב

שפתים, שהשלוש האמיתיות היא היחש וההצטרפות של בני"א בפועל, לפעול ולהתפעל כ"א מחבירו בדרך טובה.

ק"ל

ת"ר מעשה וחלה בנו של ר"ג כו' א"ל לכו שכבר חלצתו חמה כו' אלא כך מקובלני אם שגורה כו'. ובמשנה ליתא כך מקובלני כ"א אם שגורה תפילתי בפי. י"ל שהסימן של שגורה תפילתי בפי הוא בכלל על התקבלות התפילה, אפי' כשתהיי נעשית הבקשה לאחר כמה שעות וימים ושבעות. וי"ל שדבר זה הי' משיג גם מסברא, שאם שגירת התפילה מנועה הרבה, שאז הוא אות שנדחת לגמרי, ואם היא שגורה הוא אות שיענה, אבל אפשר שתעשה הבקשה לאחר זמן. אבל בקבלתו הוסיף שהסימן הוא מובהק כ"כ, עד שאפשר ג"כ לחלקו למדרגות, עד שאם יראה ששגירת התפילה היא במעלה עליונה מאד, תהיי לאות שהבקשה התקבלה מיד באין שום עיכוב כלל, כעובדא דהכא שמיד באותה שעה חלצתו חמה. וע"ז הי' צורך לו להיות נעזר מקבלתו, ולא הי' יוצא לו מסברא או מדרשת המקרא דבורא נב שפתים לבדו. ושוב מעשה בר"ח ב"ד שהלך ללמוד תורה כו' א"ל חנינא בני בקש עליו רחמים וימיה, כו' אריב"ז אלמלא הטיח בן זכאי כו' אלא הוא דומה כעבד לפני המלך ואני דומה כשר בפני המלך. יש עבודה שכלית, שהאדם מתהלך על פיה בדרכי ד', ויש עבודה תלויה ביותר בהרגש הטוב, ושניהם נכללים בכלל לב טוב. השכל הטוב והאמיתי המנהיג באמתתו את כל כחות הנפש, והרגש הטוב המושל בכל נטיות האדם. ומי ששם מעינו לעבודת השכל, העיקר אצלו ההשגה הטהורה, ע"כ אין פעולתו ע"י תפילה מוסיפה לו שלימות בדרכו. אמנם הבורר לו דרך ההרגש, התפילה והתקבלותה היא מסייעה להרמת מצב עבודתו, ע"כ תתקבל ביותר, כי עין ד' אל יראיו להשלימם בדרך זו ילכו. ע"כ אף שעבודת השכל נעלה היא מעבודת הרגש, כשם שהשכל הוא כח יותר נעלה מהרגש, בכ"ז פעולת התפילה תראה למי ששם מעייניו בטהרת הרגש לרומם רוחו בשפיכת שיח והרגשת הנטיות הטבעיות לדבקה בד' אלקים חיים, אף שמעלתו נמוכה נגד מי ששם מעייניו כולם בהשגת האמתיות לבדם באין פנות אל ההרגש בעקרו, כ"א מה שיפעל השכל בחזקו ורוממות ערכו לרומם ג"כ ערך הרגש. ע"כ הוא דומה (העובד עבודת הלב ברגש) כעבד לפני המלך, והעובד השכלי כשר לפני המלך, שלענין פעולת הוצאת המבוקש נמיכת המעלה תקרב ההפקה.

ק"ח

אר"ח ב"א אריו"ח, כל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא לבעלי התשובה אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה אלהים זולתיך, ופליגא דר"א, דאמר ר"א במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים (יכולים לעמוד) עומדין כו'. הנבואה באה מהתעלות נפש הנביא אל רוממות מעלת החכמה האלהית, עד שהסיבות הרחוקות יושקפו לו ע"י מסיביהם כפי כח נבואתו מיד ד' שעליו ישכיל. א"כ אין יד הנבואה משגת כ"א עד אותו המקום שסדרי הסיבות הולכים בסידור של הדרגה, שסבה מולדת סבה הקרובה לה והיא אחרת עד שהדברים יתרבו ויתרחקו. וע"פ הנבואה האמתית יושקפו בדיוק כל הפרטים הרחוקים ואל יפול מדבר ד' ארצה דבר קטן. אמנם באשר ליכולת אדון כל אין קץ וערך, וישנם דברים שהם מתנהגים למעלה מכל הדרגה כפי חק החכמה העליונה, א"כ שם לא תגיע יד הנבואה, ע"כ יאמר ע"ז "עין לא ראתה אלהים זולתיך". והנה דבר זה יש להסתפק, אם כפי תכונת האדם הוא ראוי שיחטא, א"כ

חק התשובה הוא כפי הסידור של ההדרגה, ומעלת הצדיקים הגמורים היא שהתנשאו מעל להסידור הנהוג בכלל המציאות ע"פ הכח הניתן להם, שבזה הם מתדמים לקונם, היא החופש הגמור, שעל ידו עלו מעל כל הדרגה וסידור, ע"כ אין כח הנבואה מגעת להשכיל את האשר הגדול הזה. וזהו דעת ריו"ח שאמר דלא נתנבאו הנביאים כ"א לבע"ת, אבל צדיקים עצמם, המתנשאים מעל כל סדר כ"א לפי היכולת הגמור של שלימות חופש הבחירה, מרתם היא כעין פעולתם, דבר שהוא נעלה מכל סידור והדרגה, "אלהים זולתיך". ור"א סבר שמעלת כל אדם ישר לפי הסידור של ההדרגה הוא להיות צדיק מעיקרו. וממילא מובן שהמקלקל דרכו, ששיחת סדר ההדרגה, אין בסידור ההדרגה הכנה לו שישבו ויתקן עותתו, כ"א בהתנשאו בבחירתו בכח החופש שבו למעלה מכל הדרגה, ע"כ רק שזכר בע"ת ראוי שיהי, "עין לא ראתה אלהים זולתיך". וצדיקים גמורים המה מטבע ההנהגה של ההדרכה השלמה המוטבעת מראש ע"פ מדתו של יוצר בראשית יתברך בסדרי הסבות.

ק"ט.

לרמוק ולקרוב, לרחוק ברישא והדר לקרוב. לפי הדעה שהבע"ת הוא המתרומם מעל לסדר ההדרגה הוא באמת הרחוק, שמי שסדרי ההנהגה מגיעים עדיו הרי הוא קרוב, שאין סביבו מקום פנוי מסיבות והוא קרוב אל הדברים המסובבים לפי ההדרגה למיחוסיים לו. אמנם הסובר שמעלת הצדיק הוא המופלא מכללות הסידור אומר לרחוק על הצדיק גמור מפני שהוא [רחוק] מעבירה מעיקרא, והוא הרחוק באמת נעלה מכל סדרי הדברים הקרובים איש לאחיו בסיבותיהם שע"ז הם פועלים זה ע"ז. והקרוב הוא הבע"ת, שהוא המתנהג לפי ההדרגה שהוכנה מראש להשלמת האדם כפי תכונתו הטבעית, שהוא קרוב אל החטא וקרוב ג"כ אל תשועת התשובה.

ק"כ.

ואמר רחב"א כל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעוה"ב עין לא ראתה אלהים זולתיך, ופליגא דשמואל, דאמר שמואל אין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שיעבוד גליות בלבד. אם יש מקום בהשתלמות העולם שהוא באופן שנעלה מן סדרי ההדרגה הערוכות מראש בפועל, כ"א נמשך לפי ערך צד היכולת העליון ית' שהוא באין תכלית ע"כ אין אפשרות לנביאים שיתנבאו ע"ז כמשי"כ לעיל. ע"כ הסובר שעוה"ב הוא נעלה מסדרי ההדרגה ובא רק מכח הגבורה העליונה שאין לה תכלית, לא התנבאו עליה הנביאים. שהנבואה היא ערוכה רק ע"פ סדרי הסבות, אם שיהיו יותר רחוקות ממה שאנו יכולין אפי' לצייר ערך לריחוקם. והאומר שגם עוה"ב הוא תולדה מחוייבת מן הסבות הערוכות ואינה בערך דילוג מצד היכולת המוחלטת, יתכן גם עלי, נבואה, והוא יאמר שאין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שיעבוד גליות, כיון שהנבואות אפשריות ג"כ על סוף תיקון העולם. ובכלל יש לצייר שאפשר לומר שתשועתם של ישראל העתידה לבא תלוי בתשועת כלל האנושיות, שגם כל העולם כולו יעלה במדה טובה מרובה שיהי ראוי לקבל אור ד' האמיתי, אז יקויים "ומלאה הארץ דעה את ד' כמים לים מכסימי". או אפשר שתקדים לבא ישועתן של ישראל גם קודם שכל העולם יוכשר לכך, ורק ע"י רוממות קרנם של ישראל תבא אח"כ ישועת העולם. ע"כ עומאל סובר שאפשר ג"כ שתהי ישועת ישראל קודמת לשכלול האנושיות בכללה, א"כ אין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שיעבוד גליות בלבד. ונבואת הנביאים המה

ברובם על ערך ההשפעה על כלל האנושיות שתבא ע"י ישראל, וזה אינו תנאי מחוייב בהתחלת ישועת ישראל, כ"א סבה מוכרחת לבא אח"כ.

קכא.

ואר"ח ב"א אריו"ח, כל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא למשיא בתו לת"ח ולעושה פרקמטיא לת"ח ולמהנה ת"ח מנכסיו אבל ת"ח עצמו, עין לא ראתה אלהים זולתיך. השלימות העליונה שבהנהגה וחסד אלהים היותר נעלה, היא הבאה לא לפי סדרי ההדרגה כ"א לפי עוצם היכולת הגמור כדביארנו, ואז היא נעלה מחק הנבואה שהיא מסודרת ע"פ חוקי ההדרגה. ולהכשיר האדם עצמו לקבל הטוב היותר עליון ההוא, צריך שיוציא הוא את חלק השלימות היותר עליון שבו, שהוא ג"כ נעלה מכל סידור. וזהו שלימות השכל הגמור, שנותן אומץ להשלמת החופש האמיתי להיות משוכלל בכל צדדיו, וע"י יעלה האדם אל שלימות נשגבה מכל הדרגה. אמנם כל דרכי הכשרון של מעשים מוסריים, אף שיהיו בתכלית המעלה, יקבילו רק לפי סדרו והדרגתו של האדם בפרט והמצויאות בכלל. רק תורת ד' התמימה שהיא מושיבה את העוסקים בה לשמה ברום המעלה, ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשימי, לה העז והגבורה להרים את הת"ח ההוגה בה באמת למעלה משלימות של כל הדרגה, ולעשותו ראוי לחסד עליון היותר נפלא, שהוא נעלה מראיית הנביאים כולם. והנה החלק היותר מרומם במעשים טובים הוא החזקת ת"ח והדביקות עמם, שהוא הגורם לאור האלהי להופיע בעולם ביתר תוקף. והיחס לת"ח יצוייר בעצם החיים במשיא בתו לת"ח, ובפעולות החיים עושה פרקמטיא לת"ח, ובקנינים שהם מסעיפי מכשירי החיים ומחוללי הפעולות מהנה ת"ח מנכסיו. מ"מ כ"ז שלא עלה האדם אל מעלת רוממות השכל האמיתי, הוא לעולם קשור תחת סדרי מודרגים ומעלתו היא אמנם רוממה אף מתאחדת עם הדרת הנבואה. אבל ת"ח עצמו עין לא ראתה אלהים זולתיך, שאין לחסדו מצד עצמו יחש מחוייב עם כל סדר וסבה, כי מי בכל מעשי ידיך בעליונים או בתחתונים שיאמר לך מה תעשה.

קכב.

מאי עין לא ראתה, אריב"ל זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית. החכמה האלהית, אותה שנתגלתה לברואים ויצאה מן הכח אל הפועל, היא נערכה בהדרגה וסידור. אמנם היכולת האלהית אינה מוגדרת בשום הדרגה, וצדדי האפשר מצד יכולתו ית' הבלתי בעל תכלית אינם מודרגים בשום הכרח של הדרגה. ע"כ ההשגה שלמעלה מכל הדרגה היא החכמה שבכח שלא יצאה אל הפועל, והיא נערכת כערך יחש המציאות מצד ראשית הוייתה, שהיציאה של היש מאין אינה כפי סדר הדרגה כ"א לפי סדר היכולת המוחלטת, וע"ז נאמרי "גדול אדונינו ורב כח ולתבונתו אין מספר". וזה הציור מיוחש לששת ימי בראשית שהם מציירים לנו כח הבריאה מצד הגבורה האלהית, ואח"כ היא נמשכת מצד ההדרגה והסידור הנערך. ע"כ החכמה האלהית בהתהוות נמצאים, מצד עצמה של החכמה השלמה לכלל צדדיה, מתוארת בשם יין המשומר בענביו, ולא יצא אל הפועל, והוא מששת ימי בראשית, וזאת היא השגה שקודמת במעלתה מנבואה, והיין רומז לעולם לחכמה "שתו ביין מסכתי".

קכג.

רשב"י אמר זו עדה שלא ראתה עין מעולם, וא"ת אדם היכן היה דר, בגן, ושמה תאמר גן זה עדה, ת"ל ונהר יוצא מעדה להשקות את הגן, גן לחוד ועדה מוד. נלפי מה שאריב"ל שתכלית השלימות היא הידיעה בארחות החכמה העליונה לפי מה שהיא מצד עצמה, שהיא נעלה ממה שיצאה אל הפועל בברואים שהם לפנינו, אמר רשב"י כי סוף סוף כל חק חכמה היא תולדה מוכרחת מאיזה מכריח. א"כ ראש השלימות עוד לו מקום יותר נשגב והוא שלימות הרצון האלהי, שעליו אין לתן טעם בהכרח של חכמה כ"א שהוא מצד עצמו בתכלית השלימות. והיינו העדה האמיתי, שא"צ טעם על תכלית מציאותו, כי הוא ראוי להמצא מצד שלימות עצמו במציאות, ע"כ אמרו חכמים ז"ל אין למעלה מעונג. והנה על החכמה הגמורה אין פלא שתושג לזוכים לה רק בסוף ההשתלמות. אמנם מעלת השלימות של העדה, היינו קורת הרוח הגמורה שאין צריך עמה שלימות אחרת כי היא מספיקה לכל, כפי הנראה היי ארם הראשון קודם החטא בזאת המעלה שהרי שמהו השם ית' בגן עדה מוכן לשלימות העונג השלם, אמר שלא כן הוא, אדה"ר רק בגן היי. העונג הנמשך מהארות הידיעה בסדרי החכמה העליונה, והחכמה היא תולדה מגזרת הרצון השלם, שהוא סבה לכל חק של חכמה, ע"כ היי אדם בגן. ושמה תאמר שהוא ד"א עם השלימות של הרצון השלם מצד עצמה, הרי כתוב "ונהר יוצא מעדה להשקות את הגן" א"כ הגן הוא תולדה שלישית לכה"פ לעדה. כי עונג הגן הוא העונג הנמשך מצד סידור פעולות החכמה העליונה, והעדה הוא העונג הנמשך מצד הידיעה בשלימות רצון העליון, שהוא נשגב מכל חכמה וסבת כל סידור הגיוני, והוא נעלה בהחלט מכל סידור, עד שאין יד הנבואה מגעת שם, ונאמר ע"ז "עין לא ראתה אלהים זולתיך".

קכז.

אר"ח בי, א אריו"מ, אל יתפלל אדם אלא בבית שיש בה חלונות כו'. התפילה היא אמנם עבודה מתיחדת בנפש המתפלל, אבל התנאי ההכרחי להשלמתה שתפעול על המתפלל, הוא ידיעתו השלמה בערכו אל כל העולם החיצון, אז יפעול שלימות נאה על עצמו וזולתו. אבל מי שההתייחסות בעבודתו המיוחדת תביאהו להפרד מכל יחש [אל] העולם החיצוני, לא יבא לתכלית שלימות התפילה, שהיא צריכה להחיות את האדם להיות מוכן לפעול ולהתפעל בצדק ויושר ע"פ רוח ד' שתעוררהו. ע"כ אל יתפלל אדם אלא בבית שיי"ב חלונות, שאפשרות הראיי אל העולם החיצוני תעוררהו על חובתו אל העולם כולו שהוא חי בו. אמנם השימוש של העולם החיצוני צריך שיעלה לצד ההכשר של האושר האמיתי שהוא השלום הכללי, והידיעה האמתית שזאת היא מטרת ירושלים, שממנה יצא דבר ד', ע"כ כוין פתיחין ליי בעיליתי נגד ירושלים.

קכה.

אר"י אר"ח כל המבקש רחמים על חבירו א"צ להזכיר שמו כו'. פעולת תפילת כל אדם על עצמו היא נערכת כפי הערך שתפעול התפילה עליו, על הטבתו המוסרית, ככה יוכן יותר לקבל המבוקש. והכרח המבוקש שמעוררו לתפילה הוא תמיד מכוון ע"פ החכמה העליונה, להוציא אל הפועל אותו הרגש שהמתפלל צריך להשלמתו האמתית. אמנם התפילה על חבירו צריכה שתוכר כפי הערך של יחש המתפלל אל מי שמתפללים עבורו, כי כל נברא יש לו ערך יחש ידוע אל כלל המציאות. והיחש היותר קרוב הוא בני אדם זה לזה, וזרע ישראל זל"ז באופן יותר נשגב ומוכן בפועל. ע"כ אין פעולת התפילה של זולתו

בא מצד ערך הזולת כ"א מצד הערך הנמצא במתפלל עצמו, כמו שהנצרך לרחמים נמצא מצד המתפלל, א"כ אין שייך להזכיר שמו של הנצרך. ובהיות זה הדעת נכון ומקובל להשכיל את יסוד תפילת הזולת, שהיא חלק מחלקי המוסר הנחוץ, ולהבין תכונת הדבר מבלי השתבש בתוצאות משובשות שאפשר להיות נדון מפרטי התפילה ותועלתה, היא [נכבדת] שתהיי עצם התפילה שלמה ופועלת במילוי תנאיה המשלימים את דעת אלהים האמתית.

קכ.

אר"כ, חציף עלי מאן דמצלי בבקתא. התפילה צריכה שתהיי מוגדרת בציור המתפלל, שצריך להשכיל שלא מצד חק שלימות העליון ית' לבדו היתה ראויה להמצא, כי הלא לפניו נגלו כל תעלומותיו ולא תוסיף לו התפילה חידוש ידיעה ושינוי רצון חלילה לו. כ"א מפני שהאדם מוגדר בהרגשתו וידיעותיו מתקשרות ע"פ הוספת ההרגשה, וחסד השם ית' נמשך עליו להשלימו כפי מדתו. וכיון שלפי ערך האדם כשתהיי התפילה פועלת לכל פרטיה ותנאיה, וכל שתהיי ביותר כונה וביותר שלימות ההנהגה המוסרית של המתפלל, כה תוסיף אומץ ותגדל פעולתה, מפני שבאופן כזה תפיק תכליתה להשלמת האדם וקרבתו אל הוד האושר האמיתי שחקק עבורו יוצרו. ע"כ רק המשכיל שגדרים ערוכים בחפץ ורצון העליון גרמו למציאותה, ולא מצד ההשקפה בשלימות השם ית', מצד עצמה. ע"כ חציף עלי מאן דמצלי בבקתא, שמורה שא"צ למציאות התפילה ענינים מגופים רצוניים, המגדירים לפי ערך האדם את המושג של דעת האלהים, ואז ימלא הכנעה וענוה ודעת אמת כשיבחין זה. אבל במניעת זאת ההכנה תחשב התפילה כחוצפא, כאילו הוא מתנשא לשנות הדעה והחפץ העליון בעתרת דבריו.

קכא.

ואמר רב כהנא חציף עלי מאן דמפרש חטאי כו'. האדם צריך שיכיר כי השלימות האמיתית שעלי נוסדה ההדרכה השלמה של תורת השם ית' היא ג"כ בהכרח נעלה מכל ריבור ושפה, ע"כ גם ההריסה של החוטא היא ג"כ בהכרח נעלה מכל דיבור. ע"כ מאן דמפרש חטאיה, ותושב"כ בדיבור פיו ביטא כל ההתאוונות הראויה להכרת גנות החטא, וכבר ציור הגועל שראוי להיות בנפש להנליזה מדרך ד', שלמה בנפשו במה שפירש בפיו, הוא חציף באמת. רק צריך שיכיר כי ההשחתה של כל חטא גדולה היא מערך כל פירוש וסיפור, כשם שהוד השלימות הוא נעלה מכל דיבור. ורק אז יכיר הוד האושר האמיתי, ותהיי תשובתו גמורה מאהבה וענות לב, וזכר לדבר "מעודד ענוים ד' כו"י" סמך למקרא שלפניו "גדול אדונינו ורב כח ולתבונתו אין מספר". ועיי' מה שכתבנו בע"ה לעילאמר ריב"ל זה יין המשומר כו'.

כרך עשי

.k

כיצד מכרכין כו' מנא הי"מ דתי"ר קודש הלולים לדי', מלמד שטעונין ברכה לפנייהם ולאחריהם, מכאן אר"ע אמור לאדם שיטעום כלום קודם שיכרך. הקודש מורה שיהי' האדם מבקש ההנאה האנושית-הרוחנית גם בכל הדברים הגשמיים, ע"כ ראוי שיותר יתענג על הידיעה במעשה ד', ביצירת כל דבר שהוא נהנה ממנו לרומם את נפשו האנושית, ממה שיתענג על ההנאה החושית. וראוי שתהי' ההשקפה הרוחנית חודרת על חסדי ד' וחכמתו בעצם היצירה זולת מה שהדבר נוגע לו, וזוהי ברכה שלפניה. וברכה שלאחריה, ההכרה בחסד במה שנוגע לנפשו ועמידתו וקיומו ע"י מוצא פי ד'. ובכלל היא הכרת-טובה מפני ההנאה והעונג זולת הקיום והתועלת הנמשך מזה, שהוא כולל ג"כ ההכרה של הטובה של ההנאה הרוחנית מההשכלה אל חכמת היצירה, לדעת כפי כחו את מעשה ד' כי נורא הוא ונעשה בחכמה ורב חסד, וההכרה של טובת הקיום הנמשך מהמזון אל האדם. ע"כ אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיכרך. כי גם הנאת הטעימה, העונג המשותף אל הקיום, ראוי לברך עליו, אם כי ראוי תמיד להכיר את ההנאה כמצורפת אל התכלית של הקיום. ונראה דאע"ג דמטעמת א"צ ברכה, היינו בשאין הכונה כ"א לדעת הטעם ולא ליהנות, שהרי י"א דגם בבולע ג"כ דינא הכי. אבל הטועם כדי להנות ראוי שיברך על ההנאה לבדה, שעל זאת ההכרה נוסדה ברכה שלפניה. ודייק מזה ר"ע אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיברך.

.ב

ארשכ"נ אר"י, מנין שאין אומרים שירה אלא על היין, כו'. השירה מורה על התרוממות הנפש למשאות נעלות, שמשקפת בהיותה מוכתרת בשכלה בב; ;ירותו. והנה הנפשות מטבען נמשכות הנה לערוג לרוממות שלימות היושר והצדק האמיתי, ע"כ בעת רוממותם יאמרו שירה. אבל היסוד שהאדם צריך לעבוד, הוא שגם הגוף בכל פינותיו יהי' נמשך בפעולותיו לקראת רוממות השירה הנפשית. ואם רק הנפש תערוג אל ההוד האלהי והגוף בהנהגתו ישאר על עמדו הבהמי, הרי הוא נאה דורש ואין נאה מקיים. וזה הוא יסוד תורת השם ית', שנמשלת ליין שמרוממת בתכונתה אל מרום השירה את הכוחות הגופניים ע"כ אין אומרים שירה כ"א על היין, להורות ששלימות השירה היא לכלול הגוף עם הנפש בכל משאותיה הרמות. והיין המשמח לבב אנוש הוא באמת משמח את האלהים, בהיותו לקוח במדה שירומם כחות הגוף לעומת התרוממות הנפש הרוחנית, להיות עושה בפועל את המושכל בשכל וביושר לב. אמנם לכוון שיטת הנהגה שלמה, שמביאה תמיד רק לצדק עולמים ושמחה האלהית, אי אפשר כי אם בדבר ד' שהשמחה במעונו, כי רק פקודי ד' המה ישרים משמחי לב, וטובים דודיך מיין.

.ג

תי"ר אטור לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא כרכה, וכל הנהנה מן העוה"ז בלא נרכה מעל, מאי תקנתיה

ילך אצל חכם כו' מעיקרא וילמדנו ברכות. האיסור הוא מצד העדר הכרת הטובה שהוא יסוד עבודת השם ית', ע"כ אסור לאדם שיהנה בלא ברכה. אמנם יש עוד לדעת שכל ההנאות שבעולם לא ימלאו את תעודתם כ"א בהיותם משתמשים להנאה המאושרת המוסרית, שהיא דעת אלהים בארץ. א"כ הנהנה בלא ברכה ומשתמש בהם רק לתעודת הנאתו החמרית, הוא מחליף את תעודת מציאותם, דומה ממש לנהנה מקדשי שמים שהם עומדים להשלים את האדם בהשלמתו המעולה העליונה הרוחנית והוא משפיל ערכם להשתמש בהם להנאות חומריות, שמעל ומשנה תעודתם, ואין מעילה אלא שינוי, כדברי חז"ל במעילה מהוכחת הפסוקים. ומזה יסתעף כל הזהירות של שינוי הקדש, ומכש"כ מקדושה חמורה לקדושה קלה. אמנם האדם הורגל ללכת אחרי עיניו ולבכר הנאות החושים, ע"כ לא יתעורר כלל להשלמה הרוחנית שיוכל להוציא מכל מקרה של הנאה חושית שמזדמן לידו. ע"כ ילך אצל חכם מעיקרא, מתחילת חינוכו, טרם התגברו עליו קישור החושים למשכס אליו ביותר משורת השכל והצדק האלהי, וילמדנו ברכות, וישכילו לעדן את רוחו, להרים קרן ביראת ד', עד שרגשי ההנאות הרוחניות יקדימו תמיד להנאות הגשמיות, ואז ישכיל היטב את תעודת ההנאות והחיים בכלל ולא יבא לידי מעילה ובכל דרכיו ישכיל. כדברי הכתוב "בכל דרכיך דעהו", וכדברי בר קפרא שהיא פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויין בה.

.ז

אר"י אמר שמואל, כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאילו נהנה מקדשי שמים. צריך האדם להסתכל, שחוץ מה שהוא משנה את התכלית של ההנאות כפי מה שכיון בהם יוצרם המטיב האמיתי יתברך, [אלא] שמעשה ד' וטובו הם דברים נשגבים ורמים יותר הרבה מערך האדם מצד נטיותיו החומריות, שאין בהן מצד עצמן רוממות וקדושה ואיך יערב לבבו ליהנות מהם. דוגמת הציוור של ההנאה מקדשי שמים, שראוי שישכיל האדם שהוא פחות במעלתו לעומתם, ואינו ראוי ליהנות מהם כמו שאין ראוי להשתמש הדיוט בשרביטו של מלך. אמנם עם הברכה, בהתעוררות הצד הרוחני שבאדם להשכיל להיטיב, אז הוא רם ונשא וכל העולם כולו כדאי הוא לו, אז הוא ראוי ליהנות מהעוה"ז, עם כל מעלת המציאות המתדמה לקדשי שמים.

.ח

ר"ל רמי, כתיב לד' הארץ ומלאה, וכתוב השמים שמים לד' והארץ נתן לבני"א, ל"ק כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה. ראוי להכיר את הענינים הגשמיים כולם כמכשירים את השלימות הרוחנית, שאמתתה היא הדעת את ד'. והמכיר כזה לא ימצא תכלית לחיזוק הכוחות הגשמיים והרחבתם כ"א כפי ההכרת, שמבלעדיהם לא תכון ההשלמה הרוחנית, וזה יובן במאמר "לד' הארץ ומלאה". אבל באמרו "והארץ נתן לבני"א" יורה שיש יתרון בעצם התגדלות הכוחות הגשמיים והרחבתם בקנינים רבים והשתלמם ע"י חכמה וכשרון מעשה. והמדה הישרה שבזה היא, שאם לא ישקול האדם את ערך הנאותיו הגשמיות לקחת מהן הערך הראוי להשלמה הרוחנית שיש בכל דבר גשמי, אז הגדלתו את הכוחות הגשמיים תמשכהו להתבהם ולרדת כרוח הבהמה למטה. אמנם בהיותו יודע להוקיר את הצד הרוחני שיש בכל הנאה גשמית, כפי שימושה אל הצדק ואל השכל האמיתי כראוי לפי היושר האלהי, שהיא כללות הנהגת התורה ביחוד, אז לא זו [בלבד] שלא יעיקו ההרחבות הגשמיות להשלמה הרוחנית, כ"א יוסיפו לה אונים. ע"כ קודם

ברכה, שעוד לא הרים מכסת ההערה הרוחנית שיש באותה ההנאה הגשמית, ראוי שיכיר כי "לד' הארץ ומלאה", וכפי המדה הראויה אין נכון להשתמש בהנאות חומפיות כ"א לפי ההשתמשות האפשרית לצד המעולה שבאדם. אבל לאחר ברכה, שצייר היחש הרוחני שיש לו עם ההנאה ההיא הגשמית, אז בהרחבתו להשתמש בהוספת כח גשמי, תרחיב דעתו תמיד, וכוחותיו הגופניים בהתגדלם יהיו תמיד מוכנים לפעול צדק וטוב כפי ההערה הרוחנית אשר תפעול עליו כל פגישה של הנאה גשמית. ע"כ במעמד כזה ראוי לשון "והארץ נתן לבני"א", ולהביט בעין טובה על העוסקים בישובו של עולם לשכלל את העולם המעשי גם מכל צדדיו הגשמיים. ע"כ ישועות ונחמות היעודות לנו ע"י הנביאים משובצות בהרחבות גשמיות רבות, שהן לעדה על רוממות המצב הרוחני שאליו נקוה, שכל אלה הגדולות החומריות יהיו ראויים להיות לנו לתפארת, "ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח, וכל גבולך לאבני חפץ, וכל בניך לימודי ד' ורב שלום בניך, בצדקה תכוני רחקי מעושק". שלא יהי צורך לעשוק כל כח וכל חפץ מחוקו, כי הכל יפנה ישר אל הראוי והטוב.

.1

אר"ח נר פפא, כל הנהנה מן העוה"ז כלא ברכה כאלו גוזל להקב"ה וכנס"י, שנאמר גוזל אביו ואמו כו', מאי חכר הוא לאיש משחית, חכר הוא לירכעם כ"נ שהשחית את ישראל לאביהן שכשמים. השיבוש הנמשך מההשתמשות בהנאות החומריות מאין פנות אל צד השלמות הרוחנית שבהם, הוא מחולל הריסה בדיעות ובמעשים. בדיעות, שמשכיח החובה הגדולה של הכרת טובה מן האדם, שזהו יסודי כל עבודת ד' וכל הערה מדרכת לדרך הישר לפי האמת. ובמעשים, שגורם לשום מעיינו וחשקו רק אל המעשים הגשמיים מצד עצמם, ולא אל התכלית הראוי להיות [נאהב] באמת, היוצא מהם. ובאשר דעת אלהים היא הטובה השלמה של העולם, וע"ז אנו מקוים שתמלא הארץ דעה את ד', "ונלוו גויים רבים אל ד' ביום ההוא והיו לי לעם". ע"כ מצד תשוקת הדעת שהיא למעלה מן המעשים, אין אנו מכוונים רק לגדולת וטובת ישראל לבדם כ"א לטובת כל יצורי השם יתברך. ע"כ בהיותו מחליש את חזקת הדעת הטהורה, הוא גוזל להקב"ה. אמנם בנוגע למעשים, אנו חייבים לכוננם אל התכלית הקרוב לנו, והיא טובת כנסת ישראל, שרק ע"פ רוממותה ותפארתה תבוא ברכה לכל העולם, ע"כ מעשינו בכנסת ישראל תלויים. ע"כ מצד ההשפלה המגיעה אל המעשים מהתגשמות הכעור של ההנאה מהעוה"ז בלא ברכה, הוא גוזל לכנס"י. ואביו יתואר הקב"ה בערך שפע הדעת, "כי ד' יתן חכמה מפיו דעת", ואמו כנס"י, בתור משגחת על הנהגות מעשיות "תורת אמך". אמנם ההשפלה של התעודה השכלית לגבי הגשמית, היא יסוד כל השחתה, והיא היתה השחתת ירבעם ב"נ שהעיז להפוך לתכלית התבצרות המלכות בידו, שעם כל יסוד טובת העם שיש בקיום המלכות, היא עכ"ז מצד עצמה מטרה חמרית, אם לא שתהי' מכוונת לתמוך הכסא ע"פ ההשפעה הרוחנית, "להכין אותה ולסעדה באמת ובצדקה". והוא שהפך סדרי הקדושה הרוחנית, ושחת דרכו לע"ז לצורך נטיותיו החומריות, אם שלא השחית את ישראל במצבם המדיני, אבל השחיתם לאכיהם שבשמים, במה שעשה העיקר את השאיפה הגשמית, ולטפל את הרוחנית להיות משתנה לפי חפץ [השאיפה] הגשמית. וכן זה היחיד המבכר הנאותיו הגשמיות מצד עצמם להנאות הרוחניות, שהם באמת משועבדות להם, הוא חבר לו, ודרך ד' היא העולה במעלה לעשות את רוח ד' אשר עלינו לעיקר.

.5

ר"ח בר פפא רמי, כתיב לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו כו', וכתוב ואיפת דגנך כו', ל"ק כאן כזמן שישראל עושין רצונו של מקום, כאן כזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום. תכלית המציאות היא כדי שתצא אל הפועל הבחירה הטובה של עשיית הטוב והחכמה בחופש גמור מרצון וחפץ פנימי. אמנם הבחירה תלויה באדם, ע"כ בשעה שבנ"א הולכים בדרך ישרה ומתנהגים ע"פ התכלית שראוי לפיהו למציאות שתמצא, כי ישמח ד' במעשיו, חשובה כל המציאות כולה בדרכי קיומה והפרחתה כאילו היא קנין האדם. אבל בהיות האדם משחית דרכו, ומצד בחירתו היתה תכלית המציאות נהפכת לרועץ. אבל הלא חפץ ד' לעולם יהי ודבר אלהינו יקום לעולם, ומסיבות רבות מכריחות תעמוזנה להשיב את האדם אל שלימות תכליתו. אבל כ"ז רק מעשה ד' המה ואין לא ס' בהם יחש, ע"כ פעולות שכלול המציאות אז מתיחשים רק אל השם ית' לבדו, "ואביט ואין עוזר ואשתומם ואין סומך ותושע לי זרעי וחמתי היא סמכתי".

ח.

ת"ר ואמפת דגנך, מה ת"ל, לפי שנאמר לא ימוש טפר התורה הזה מפיד, יכול דברים ככתבן, ת"ל ואטפת דגנך נהוג כהם מנהג ד"א רר"ש, ר"ש כ"י אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה כו' תורה מה תהא עליי, אלא כזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים כו'. האם תכונת האדם מצד עצמו ראויה היא להיות עוסק תמיד רק במושכלות בלא הפסק, והשימוש בענינים מעשיים המה לו רק להכרח והם למטה ממעלתו הטבעית. או שמצד תכונת האדם הוא מורכב נטיות מעשיות ועיוניות, והעסק במעשים חמריים, אם הם לפי המדה, הם לא רק מצד הכרח כ"א משלימים ג"כ את תכונתו על פי טבעו, הוא דבר ראוי להסתפק. ובזה חולקים רבי ישמעאל ורשב"י, דר"ש ס"ל שהעסק התמידי בעיון אינו לפי תכונת האדם, על כן ההפסק שבא, אם הוא רק בדרך ארעי לעניני דרך ארץ, אין לחשבו לחסרון כ"א להשלמת האדם כפי טבעו, ע"כ משפט התורה היא להיות מנהיג בהם מנהג ד"א. ורשב"י ס"ל, שמעלת האדם לפי טבעו האמיתי ראוי להיות כ"כ נעלה, עד שלא תשבע נפשו מהתענג [אלא] רק על שלימות השכליות. והמקרא ככתבו "לא ימוש ספר התורה הזה מפיד" הוא נאות לפי טבע האדם השלם שלא נתקלקל בחטא. ע"כ ראוי להדריך תמיד את עצמו וזולתו לבא אל מעלת האדם השלם, ומה שאי אפשר הדבר, בין לפי ההכרחים החיצוניים בין לפי החשק הפנימי שנעשה כהה מרוב עבודת העיון, אינו בא כ"א מחסרון השלמה. ובהשלמתן של ישראל מלאכתן נעשית ע"י אחרים, והם מצד עצמם כל ישעם וחפצם להיות עסוקים תמיד בידיעת התורה, לדעת את ד' ודרכיו. ורבי ישמעאל לקח לראי תכונת האדם, שתקצר נפשו אם יתמיד רק במושכלות, ולא יחליף העסק במעט זמן ג"כ בעסקי החברה. א"כ ראוי שתכונת השלמה של האדם תובעת ממנו ג"כ העסק המעשי. ורבי שמעון ס"ל שגם זאת התכונה באה רק מחסרון מוטבע שנתיישן הרבה באדם, עד שקשה לו לקבל רוב הטובה הראויה לפי מעלתו, שהיא "ותחסרהו מעט מאלהים". ע"כ ההשתדלות המחוייבת היא להשיב את האדם אל מעלתו בכל עז, ואז ישכיל כי הוא באמת ראוי לכך ודעת לנפשו ינעם.

6.

אמר אכ"י הרכה עשו כר"י ועלתה כידם, כרשב"י ולא עלתה בידם. מפני שהמחלוקת היא בעצם טבע

האדם, אם הוא עלול להיות בלתי עסוק בשום דבר מעשי כ"א בהשכל ודעת או שהוא דבר שלמעלה מטבעו. ואם ימצאו אנשים נעלים שהם ירגישו בעצמם כי לגדולות נוצרו והעסק בחכמה ושכל היא להם לעונג טבעי באין הפסק וחילוף כלל, הם למעלה מן הטבע האנושי. אבל משפט התורה צריך שיהיה רק לפי טבע האנושי הנוהג ברוב ולא נתנה למלאכי השרתן. ע"כ אמר שמהעיון יקשה להבחין דבר זה, כ"א מהניסיון נדע שהדבר הנוהג ברוב הוא מורה על היסוד הטבעי. ע"כ באשר לנו רואים שהרבה עשו כרכי ישמעאל ועלתה כידם, ומצאו קורת רוח בין בתורתם וחכמתם, בין בעמלם בחיי החברה וכשרון המעשה. כר"ש ולא עלתה כידם, כי ירדו כשרונותיהם מסבת ההתנגדות הפנימית שמצאו בנפשם מעסק העיון ועבודת השכל הבלתי מתחלף בעסק גופני, מזה לנו רואים שלפי טבע האדם הוא ראוי להתנהג במדת ד"א עם התורה כמדת רבי ישמעאל, ומדתו של רבי שמעון היא לפי מעלת המעולים שבאנשים שהם למעלה מטבע האנושי, שלהם יאתה להתנהג לפי מעלת טבע רוממות נפשם ולא לרדת ממעלתם בודאי.

י.

א"ל רכא לרבנו, כמטותא מנייכו ביומי נימן וביומי תשרי לא תיתו קמאי כי היכי דלא תטרדו כמזונייכו כולי שתא. הסבה שאין האדם מוצא קורת רוח שלמה בהתעסקו רק בחכמה ועיון אם. לא יצרף עמה ג"כ מעשה ועבודה, הוא לפי שכך חקק יוצרו ית' בטבע נפשו, כדי שתדחפהו תשוקתו הפנימית לדאוג בעד צרכיו ההכרחיים שגם הם רבים. ומבלעדי תשוקה זו היו רבים מבני אדם מונעים עצמם משיתוף כל עבודה בעסקם רק במושכלות, והיתה אח"כ [מניעה זו] מביאה למחסור [עד] שלא יהיו מוצאים ג"כ מבוקש החכמה מפני הטרדא. ע"כ כשימלא אדם את תעודתו, בעסק המעשי החמרי גם בזמני השנה הראויים לכך, ימשך מטבעו ג"כ אל התלמוד והעיון ביתר חלקי זמן השנה. ואולי אביי ורבא חולקים בטעמו דרבי ישמעאל, דאביי ס"ל דלבד מצד ההכרח, עצם טבע האדם הוא לעבוד ג"כ במקצת בעבודה ועסק של ד"א, וזה בא מהוראת הניסיון של הרבים, שניכר הטבע ע"פ רושם הרוב. ורבא ס"ל שאין לדון בדבר כ"א מצד ההכרח, וכל האפשרי להועף להיות מסולק מעסקים מעשיים כדי להיות מסור אל התורה ועבודת השכל לדעת את ד', היא מתכונת מעלת האדם, ביחוד האיש הישראלי, שראוי לרדוף אחריה בכל האפשרי, ואפשר לו להאדם להדחק עצמו לבא לזאת המעלה, שיהי רק בתורת ד' חפצו, בהכינו לעצמו צרכיו בזמנים קבועים.

י.א.

אמר רכב"ח אריו"ח משום ר"י ב"ר אילעי, כא וראה מה כין דורות ראשונים לדורות אחרונים, דורות ראשונים שעשו תורתן קכע ומלאכתן עראי זו וזו נתקיימה בידם, דורות אחרונים שעשו מלאכתן קנע ותורתן עראי זו"ז לא נתקיימה כידם. יסוד השלוח, אפילו בעוה"ז, תלויה גם היא בתיקון המוסר הכללי והפרטי. כי בהיות האדם מוכתר במדות טובות ביראת ד' ובאמונה, הוא משתמר מהרבה דברים המכשילים את כחו ומכבידים עליו את סבל החיים, ומסתפק ג"כ בשמחה ונחת גם מהמעט שיזמין לו ד'. אבל בהיותו ממעט במוסר אז לא יאמר די בכמה שישג מההון, ומדותיו שנפגמות נוטות לתאווה העוברת גבול שמהרסת אשיות בריאותו ומולידה חלאים בו ובזרעו. ע"כ גם אם יאסוף עושר, לא יספיק לו ולא ינוח לבבו ולא ימצא בהם קורת רוח שלמה. ע"כ דורות ראשונים שעשו תורתן קבע, והיא הדריכה

אותם אל דרך המוסר האמיתי, ליראת ד' ולמדות טובות והגונות, ומלאכתן עראי, זו וזו נתקיימה בידם, כי המעט הספיק להם בהיותם בעלי מדות יקרות וגופם הי' בריא ונפשם שמחה בעמלם. דורות האחרונים, שעשו מלאכתן קנע, שהדאגה על החומריות מלאה את לבבם ולא הניח מקום ראוי לדאגות המוסריות, ותורתן עראי, זה וזה לא נתקיימה בידם, כי נתקלקלו המדות ומנוחת הלב נטלה, ולא יאמר די בקיבוץ רכוש רב, ולא ימצא קורת רוח בעולם בכל קניינו. א"כ גם הרב שהוסיף לקנות ע"י ריבוי הזמן לא התקיים בידו, כי לא יוכל למלא צרכיו שנתרבו כדי ערך תאות נפשו, וממילא נקרא באמת שזה וזה לא נתקיימה בידם. ועיקר שם עראי וקבע, אין תלוי כ"כ בזמן, כמו בהסכמת הדעת, שהדבר שמחזיק האדם לעיקר הוא קבע, גם שמסבות יעסוק בה מעט זמן.

יג.

ואמר רכ"ח ח אריו"ח משום ר"י כר"א, בא וראה מה בין דורות הראשונים לדורות האחרונים, דורות הראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך טרקימון כדי לחייבם במעשר, דורות אחרונים, מכניסין פירותיהן דרך גגות דרך חצירות דרך קרפיפות כדי לפטרן מן המעשר. ההבדל שיש בין המכיר ערך המצות ותכליתן הנשגבה וחפץ בהן באמת ובין מי שעבודתו היא רק מצות אנשים מלומדה הוכן להיות יוצא אל הפועל בהרבה מצות מן התורה, שנמצאו בהם דרכים ע"פ דין תורה להפקיע החיוב מעצמו. אמנם רק בזה יודע שלימות העובד מאהבה, בהיות לאל ידו לפטור עצמו ובהיותו מכיר את ערך המצוה וקדושתה הוא נכנס להתחייב בה. ע"כ במצות מעשרות, שהיא המצוה הראשית המחזקת את כל אושר הכלל כולו, בהיותה לברית בין המיוחדים לעבודת ד' שבט הלוי ובין כל העם כולו, דאגה החכמה האלהית ביותר שתהי' נעשיח ע"פ רוח נדיבה המכרת את ערכה הגדול. ע"כ נתנה מקום להחלץ ממנה (על) [ע"י] הכנסה דרך גגות חצירו וקרפיפות, למען שתגיע הרגשת העושה לעשות המצוה מיקרת רוח ונפש נדיבה, שבה תצא אל הפועל תכליתה להשלים את הכלל כולו כחפץ האדון השם יתברך.

יד.

דאמר רני ינאי אין הטכל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית כו', ור' יוחנן אמר אפי' חצר קובעת כו'. תעודת המעשר היא ביחוד לרומם את האדם ממצבו הפרטי הגשמי המוגבל בהתיחדות קניניו ותשוקותיו, אל מצבו הכללי הרוחני שמתעלה להוקיר את ערך הכלל כולו שהוא חפץ ד' בעולמו. והרושם שההתיחדות עושה לנתק את האדם מרגשותיו העדינות להרגיש את נפש הכלל כולו יעשה באופנים שנים: [א] ההתיחדות בציור ורעיון ההתיחדות בפועל. הציור ייחדהו בקנינים מיוחדים, אע"פ שיתן שם מקום ויד גם לזולתו, אבל טבוע בו הציור שהוא הוא היסוד והמרכז והאחרים הרבים כטפלים לו. וזה יתחיל בדרך בליטה בחצר, החצר יש בה יד ורבים נכנסים ויוצאים, אבל רשות היחיד עליה רשומה בחזקה. נגד הגרעון הזה שהכרח החיים החמריים מביא אל קדושת רוח האדם, תעמוד קדושת המעשרות דקריאת השם, שהיא מצוה בפ"ע לבד נתינתה. והבית מיוחד בפועל, שם הוא מקום המיוחד לעסקי היחיד שאין לזולתו בפועל בו כניסה רחבה כלל, כאן תרשים ההתיחדות בפועל את פעולתה על האדם. והמעשרות, שהם מכוונים להדאגה הכללית הרוחנית, "יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל", היא עומדת נגדה לרוממה אל תעודתה הכללית. ע"כ נוכח הקדושה וקריאת השם החצר קובעת, ונגד חיוב הנתינה בפועל, אין הטבל

71.

היה רבי מאיר, אומר וערלתם ערלתו את פרי, איני יורע שעץ מאכל הוא, אלא מה ת"ל עץ מאכל, להביא עץ שטעם עזו ופריו שוה, ואיזה זה הפלפלין, ללמדך שהפלפלין חייבין כערלה כו'. י"ל שהי' עולה על הדעת לדון בטעם ערלה, ע"פ דברי חז"ל באגדהי שהגזירה היתה שיהי' טעם עזו ופריו שוה והארץ חטאה בזה. והביאור הפשוטהוא שהי' ראוי שתצא הבריאה בשפע יותר גדול להשביע מטובה את הבריות, אלא שהאדם העלול לחטא אינו יכול לקבל רוב טובה, והחטא מוכן בטבע חמרו שהוא מהארץ. ע"כ נתגלה בזה שאין טעם העץ כטעם הפרי, וממילא אין הפרי בא לשלימות טעמו, כי הוא מפיג הרבה בעבור הלח מעומק הארץ עד הפרי דרך העץ. מה שא"כ אם הי' גם טעם העץ כטעם הפרי, הי' מתחזק טעם הפרי והי' מוסיף הנאה לבני"א. ובאשר בכלל פרי העץ המה מכלל המותרות שאפשר לאדם להתקיים מבלעדס, אמנם כשהאדם עולה במעלות השלימות כל המותרות המרחיבות את דעתו נאות לו מאד, אבל כשסר מדרך הישר לבקש רק ההנאה החומרית, ראוי לקמץ המותרות עברו. וזהו חטא הארץ, שבכח כבר הי' מוכן החטא לצאת. ע"כ נקמץ המותרות וע"כ גזרה תורה ג"כ ערלה בפרי העץ לחסום תאות המותרות. וע"כ הפלפלים שטעם עצם ופריים שוה, שלא נשאר בהם רושם מחטא הארץ, הי' מקום לומר שפטורין מערלה, ע"כ אמר שגם הם חייבים.

16.

וללמדך שאין א"י חמרה כלום, שנאמר ארץ אשר לא בממכנות תאכל בה לחם לא תחסר כל בה. עיקר הדבר הוא להורות, שהמעלה השלמה שישראל ראויים לזכות בה ע"י א"י, שיהיו במדרגה כזאת שלא די שקנינים של עושר ומותרות לא יזיק להם לשלימותם הרוחני האמיתי, כ"א יוסיפו על ידם אומץ בשלימות ודרך ד' הישרה. ומהטוב הגשמי נבא אל הרוחני, שכמו שמצד המזג הראוי הי' מקום הפלפלין בטבעם רק בארצות הקצוות, כמאמרס ז"לי חוט היוצא לכוש וזורע בו פלפלין, וכוש הוא בקצה הישוב. מ"מ אין א"י שהיא באמצע הישוב חסרה כל טוב, אפי' מהדברים הראויים להיות במקומות הקיצוניים. וכן כל הטוב הרוחני של כל הידיעות והחכמות שבעולם, אע"פ שמצד מקומם ומדרגתם של הידיעות ישנם שהם ראויים להיות אצל עמים אחרים שמיוחדים לכך, מ"מ א"א שתהי' א"י חסרה כלום. ע"כ נקראתרבתי בדיעות.

56.

מעשה ברי"ג והזקנים שהיו ממובים בעלי ביריחו כו' א"ל ר"ג, עקיבא עד מתי אתה מכנים ראשך כין המחלוקת, א"ל אע"פ שאתה אומר כך וחבירך אומרים כך למדתנו רכיננו יחיד ורבים הלכה כרבים. יטוד ההכרעה בהלכות ננוי ע"פ האמת והשלו', לפעמים יכריע כח האמת ולפעמים יכריע כח השלום. ביאור הדבר, ודאי בכל מחלוקת וספק יש לחקור אחר האמת, אחר כל מי שהדעת והטברא והראיות נוטים לדנריו. אמנם כשכבר אין בידינו להכריע כראיות, אז יש עכ"פ צורך להכריע, וע"כ אחרי רבים

להטות, והיינו מפני השלוי שלא ירבו מחלוקת בישראל. וזהו שא"ל ר"ג עד מתי אתה מכניס ראשך בין המחלוקת, כאילו הנך כדאי להכריע דברי מי נראים יותר. א"ל שלא בא לידי מדה זו כ"א בחר בנטי אחרי רבים, לא מצד ידיעתו שהם צדקו יותר, כ"א שאהבת השלום שהוא יסודו של עולם דורש כך. א"כ אין זה כלל הכנסת הראש, שהוא השכל שלו, בין המחלוקת באופן שיראה כמבטל שכל רבו, כ"א גם יהיו הדברים לעצמם מאומתים כדעת רבו ראוי להניח הכרעתו מפני השלוי. וי"ל דמשו"ה לא אמר "אחרי רבים להטות" כלשון הכתובן. כי בזה י"ל כמו שאמרו המפרשים שהוא דוקא כשהם במעמד א'. וטעם הדבר י"ל דגם בטעמא דקרא יש לדון, אם הוא מפני שהדעת נותנת שהרבים מסכימים לאמת או מפני שחובת השלום דורשת כך, וכשהם במעמד א' י"ל דהרבים ודאי הסכימו לאמת שהרי שמעו כל דברי החולקים. אבל שלא במעמד א', י"ל אילו היו שומעים טענות החולקים היו חוזרים בהם. וי"ל דהונח הלכה כרבים אפי' שלא במעמד א' מפני השלום, שלא ירבו מחלוקת בישראל. וי"ל דבזה פליגי ב"ה וב"ש, דב"ש סברי דטעם אחרי רבים להטות הוא מפני האמת, א"כ כשמחדדי טפי אין שייך להטות אחרי רבים להטות, דהגדולים בחכמה יורדים יותר לעומק האמת. וב"ה סברי שיסוד אחרי רבים להטות הוא מפני השלוי, ע"כ אין להביט כ"א על המספר המורגש ולא על המעלות של החכמים, שמשקל הערכים עצמו יוכל להביא מחלוקת. עכ"פ שכשנקבע ד"ז, שיחיד ורבים הלכה כרבים ג"כ בלא מעמד א', הוא מפני השלוי ואין גנות בזה לסברת הרב היחיד שנדחת.

5'

ת"ר, מהו אומר המוציא לחם מן הארץ, ר' נחמי' אומר מוציא לחם מן הארץ. ההתבוננות בגדולת השם יתברך כדי להיות זוכה למדת אהבה ויראה אמתית תתכן בשני פנים. האחד הוא בהסתכלות מדעי בפעולותיו ית' השלימות הערוכות בחכמה וחסד וצדק ומשרים. והב' מההסתכלות המדעי תבא הסתכלות הרגשי, להשתוקק לאהבתו ית' ויראת רוממותו מצד עצם כבודו. אע"פ שאין דרך במדע להבין מהותו ית', מ"מ בהשערת הלב וחשק הנפש תתנוצץ חמדה למי שעושה כל אלה המעשים הגדולים. ואיך שיהי' האדם חייב להדריך עצמו, זהו דבר מסופק אם די לו בהסתכלות מדעי בפעולות די ית' ודרכיו והתרגשות הנפש הפנימית תבא מאילי, או שמחוייב ג"כ להיות משיב אל לבו כל הערך של המשפט השכלי הבא מהידיעה במעשי די, ולהוליד בעצמו השתוקקות נעלה מכל מדע וחשבון אל עצם כבוד די, שלא ניתן להאמר ולהחשב בדעת וחשבון מפני שהוא מרום מכל חשבון. וזהו החילוק שבין "המוציא" ל"מוציא", ב"מוציא" אין אנו מדברים כ"א על הפועל מצד הפעולה לבדה ואין אנו נוגעים כלל בעצם הפועל, מפני שכל תכלית מדעינו אינה אלא בפעולה. וב"המוציא" בה"א הידיעה, אנו מגיעים ג"כ להרגשת הלב בהשתוקקות הנפש הפנימית לכבוד השם ית' מצד עצמו, שהוא למעלה מכל ההוד המשוער מצד הפעולות. שאובנתא דליבא זאת היא תולדת האור הפנימי שבטבע נפש האדם, היוצאת אל הפועל ע"י מה שמסקלים מפני את מכשולי הדרכים, והיא עולה מאלי' אל מקום כבודה, כאמורי "צמאה לך נפשי, כמה לך בשרי", וכיו"ב.

ת.

אמר רבא במוציא כו"ע לא פליגי דאפיק משמע. כיון ש"מוציא" מציין ההערה מצד הפעולה, וההתבוננות

על הפועל ית' תבא מאלי', עיקר הפעולה הניכרת היא מצד העבר, שהפעולות הבאות אינם ניכרות לחוש האדם. ובאשר השער להידיעה בגדולת השם ית' המביאתו לכל טובה, היא ודאי הידיעה בפעולותיו בשלימות, ע"כ ההתבוננות של העבר א"א שתחסר. כי פליגי כ"המוציא", רבנן טכרי "המוציא דאפיק משמע. א"כ יש גם בזה הערת העבר, שהיא השער מצד הפעולה, ומה שיש בה ג"כ הנטי' של להבא, הוא בצירוף. שכיון שתבא הידיעה הפנימית להתבונן בענין הפעולה, תבא ג"כ ההתבוננות של נצחיות הפעולות ורוממות תכליתם שכוללות ג"כ העתיד. אלא שעכ"ז אין העבר שהוא הדרך והפתח להידיעה הראשונה נמנעת מהוראה ב"המוציא", ומובנת שע"י הידיעה הפנימית שבאה להודע כח הפועל ית' מתוך הפעולה, מתאחד העתיד עם העבר ומתבוננים בהעתיד כערך העבר ממש, שהרי מכירים שכל ההנהגה הולכת בחסדו ית' לטוב ולחסד עליון, א"כ מתבוננים על העתיד ג"כ ברושם גדול כאילו כבר עבר. ואנו מכירים ממנו כחו וגבורתו ורחמיו וחסדיו של יוצר כל אדונינו ית"ש. ע"כ באמרו "המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים", אם שהי' בזמן שהיתה היציאה בעתיד, תודיע בזה התורה שהעתיד כשיעבור יהי' ניכר שכל העבר הי' עבורו. ע"כ אחרי שידענו זה מצד ההכרה של הפועל מתוך הפעולה, יהי' תמיד העתיד בא בחשבוננו בכל עת שנתבונן על העבר, דהיינו הפעולה על הפועל.

י'6.

משתבחין ל"י רכנן לר"ז את כר זכיד כו' ראדם גדול הוא וכקי בברכות הוא. האדם הגדול אינו מסתפק בעיון שטחי כ"א הוא יורד לעומק העיון, ביחוד באלהות שהוא תכלית שלימות הידיעה האנושית. ע"כ כשביארו לו שהוא אדם גדול, מורה שידיעתו ועומק עיונו הולכים על צד הגבוה שבעניני הידיעה האלהית. אמנם גם האדם הגדול יש שעם עומק עיונו לא ימצא דרך ישרה איך להכניס עמקי רעיונו בביטוי שפתיים, ע"כ אמרו שהוא ג"כ בקי בברכות ויודע לשקול הדברים איך יהיו נאמרים באופן שיכלול הדיבור את עומק הרעיון ומ"מ יהי' ג"כ שוה לכל נפש, כראוי לעניני הברכות שהם חקה אחת לכל עדת ד'.

כ.

אפיקו ל"י רפתא פתח ואמר מוציא, אמר זה הוא שאומרים עליו כו', בשלמא אי אמר המוציא אשמועינן טעמא ואשמועינן דהלכתא כרבנן. מצד היותו אדם גדול ישמיענו בזה טעמא, הטעם הפנימי שראוי להתעורר לבא מהתבוננות הפעולה אל ההערה של ההסתכלות הפנימית בכבוד הפועל, שמצדו העבר והעתיד עומדים במשקל אחד. ואע"פ שאין זה מדת כל אדם, מ"מ אשמועינן הלבתא כרבנן, שראוי לאחוז בזה כדי שהשרידים יתעוררו כראוי להם, וכל העם יבינו ג"כ ענין התבוננות הפעולה דג"כ היא נכללת בהמוציא דאפיק משמע ג"כ. אלא דאמר מוציא מאי קמ"ל, איזה הכרה דגדולה יש כאן, ואיזה בקיאות בברכות של צמצום הרעיון בתוך תיבה שתכלול כונות שונות המתפרשות לכ"א לפי ערכו יש כאן. ואיהו דעביד לאפוקי נפשי מפלוגתא. ההבדל בין הידיעה הבאה מהתבוננות הפעולה והתבוננות הפועל תבא מאלי' לבין הידיעה הפנימית שמצטיירת בלב בגדר השערה פנימית בהתבוננות הפועל, הוא שהתבוננות הפעולות היא מדה שוה לכל אדם, לא תפול בה מחלוקת לכל מי שלבבו ישר ומשרים ירצה, שהדברים ניתנים להאמר בשפה ברורה ובמופתים מורגשים המורים החכמה, היכולת, החסד והרחמים, שיש בפעולות השם ית', וממילא תבא ההארה הפנימית של רוממות הנפש והצמאון אל אור ד' לכל אחד

לפי ערך נפשו, ולא תבא מזה מחלוקת. מה שא"כ כשנבא ג"כ להלביש בדיבור [את] הדיעות הפנימיות המושקפות בלב ע"פ הכרח הפעולות, דברים אלו לא נתנו להאמר במופת וחשבון ב"א כל אחד מקבל כפי הכרתו הפנימית, ע"כ פרטי ההכרה מתחלפים לפי מעלת הנפשות, ע"כ הדרך השווה הוא שיהיו נמסרים ללבו של כל אחד והדברים הברורים של הדעת את ד' ע"י הפעולות יביאו לב"א להסתכלות פנימית לפי ערכו. אבל כשיבאו אותן ההתבוננויות הפנימיות ג"כ בשפה וכתב ודיבור, יוכל הדבר לבא לידי פלוגתא שכ"א יחזה הדברים באופן אחר כפי תכונתו ומעלת נפשו. ואם תהי' בזה מטבע מוכרחת מצד השקפת איזה יחיד, לא תוכל להספיק לכל הלבבות. ע"כ ראוי רק לדבר מהתבוננות הראשונה שהיא תהי' שוה לכל נפש, ודרכי דרכי נועם.

כא.

והלכתא המוציא לחם מן הארץ דקיי"ל כרבנן דאמרי דאפיק משמע. וכיון שיש גם ב"המוציא" הוראה דלשעבר, הרי היא כוללת ג"כ את דרך הדרישה החיצונה שמצד הוראת הפעולות, שבוה כל בני אדם שוים. ובאשר לא יחסר הכח הפשוט המשוה, ודאי יתרון גדול הוא שיעורר נבוני לב להסתכל בגדולת יוצרם בעין בהירה לפי הראוי להם, לבא מן הפעולה אל הפועל, ומהעבר אל העתיד.

כב.

הנהו תרי תלמידי דהוי יתבי קמי דבר קפרא, כו' כעט ב"ק אמר לא על המברך אני כועס אלא על המלגלג אני כועס כו', חזר ואמר לא על המלגלג אני כועס אלא על המברך אני כועס כו', אם חכמה אין כאן זקנה אין כאן. הכעס ישנו בשני אופנים, כעס הלב הבא בטבע ונמצא ג"כ לפעמים באיש שלם במדותיו, כשבא לידו דבר הראוי שיכעס ע"ז בטבעו כשיראה עול וחמס וכיו"ב. ויש כעס הפנים, ו"ברע פנים ייטב לב", אלא שברצון יפעל עליו מדת הכעס, מפני שכך צריך להיות, כדי לתקן ההנהגה אע"פ שאין בטבעו שום התעוררות של כעס. והנה יש הבדל אם הדבר שמביא להיות כועס הוא דבר שעצם ההרגשה הטבעית בהעיוות הנעשה לא תגרר עמה כ"א דברים טובים ומדות ישרות, אז ראוי שיהי' הכעס ג"כ כעס הלב. כי זהו בעצמו יחשב שלימות מה שמתרגש טבעו ולא יוכל להביט אל עמל. אבל אם תהי' אמתת המטרה טובה, אבל עמדה תקבל הערה שתוכל לעבור במי שמתפעל ממנה את גבול המדות הטובות, אז אין ראוי להיות כועס בהתפעליות הנפש כ"א כעס הרצוני לבדו. ע"כ בראות אדם עול נעשה לזולתו, לחבירו או לתלמידו, הדרך הטובה היא שיתיר ג"כ כמעט התעוררות הכעס הטבעי. אבל אם יבא מקרה לחכם שיצטרך להטיל מרה על כבודו, כיון שעצם רדיפת הכבוד והקפדה עליו אינה תכונה טובה, אע"פ שהיא באה בהכרח ללמד מוסר ולתקן ההנהגה. מ"מ אין ראוי שיהי' הכעס שולט כ"א ברצון ולא בטבע, שלא ימשך ממנה ההיפך מאזהרת חכמים ז"ל "מאד מאד הוי שפל רוח". ע"כ אמר על הכעס הטבעי, לא על המנרך אני כועס בכעס טבעי כלל, אלא על המלגלג, שלא חש לכבוד חבירו ולגלג עליו. וחזר ואמר על הכעס הרצוני, לא על המלגלג אני כועס בבחירה ורצון, כי כבר מספיק נגדו הגירוי הטבעי שבנפש הטהורה שלא תוכל לראות עמל ואון, ואין צורך להרחיב עליו הכעס בבחירה רצונית. אלא על המברך אני כועס ברצון. אע"פ שבטבע כבר הרחיק מכעס במה שהוא נגד כבודו, מ"מ מצד משפט השכל ראוי לכעוס עליו. וביאר צדק המשפט, אם חכמה אין כאן, מרוב ענותו שמשו"ה אין ראוי לכעס בטבע, זקנה אין כאן.

ורמז ג"כ כי הכעס הזה הוא כעס בחירי לא רצוני, כי מצד החכמה אפשר שיבא ג"כ כעס טבעי. "ברב חכמה רב כעס", וצורבא רבנן דרתח אורייתא היא דקא מרתחא לי. אבל הזקן הוא כבר מצונן מחם תגבורת המדות והוא מלא רחמים, והכעס שיכעס הוא בחירי מפני שהצדק יורה שראוי אז, לכעוס.

כז.

תנא ושניהם לא הוציאו שנתם. כדברי חז"ל ששניכם נשיכת שועל ועקיצתם עקיצת עקרב. הכעס הרצוני דומה לנשיכת שועל שבאה ברצון, ועקיצת עקרב ע"פ דברי הטבעים היא שלא בכוונה, כי הוא הולך ועוקץ בזנבו הפוגע בו. ופי' ג"כ שעקרב שבא בהיסח הדעת היינו מצד העקרב. ע"כ הכעס המתעורר אצלם בטבע מראותם דבר שמעורר נפשם הטהורה לכעס בטבע היא מסוכנת מאד. ובר קפרא בהיותו אינש בדיחא. ומאמר החכם נודע שהשחוק מבטל המורא אע"פ שודאי הי' כל ענינו במדה ובמשקל הקודש. אבל אלה התלמידים שגו בזה שחסרו המורא הראויה, כאמור בזהר (עי' בשלח נ"א ב') מאן דחזי מלכא ואנפוי נהירין סבר דלית ביי דינא, אבל חכימין ידעין דאית ג"כ דינא אלא דאורחיי דמלכא הכי למיהוי אנפוי נהירין. והיינו דרך עבודתו הי' בשמחה וטוב לב, אבל המורא הראויה לרב גדול וקדוש ד' שכמותו לא יתכן שתחסר מלב התלמידים באשר מורא חכמים הוא מעמודי העולם, וההשגחה העליונה מדקדקת בזה מאד.

כח.

תני תנא קמי' דרנב"י מניח פרוסה בתוך השלמה ובוצע א"ל מה שמך א"ל שלמון א"ל שלום אתה ושלמה משנתך ששמת שלום בין התלמידים. החשיבות שמורשמת על כל דבר בעניני דין והלכה ראוי למצא עקבותיו במעלות שכליות ומוסריות, והנה יתרון החשיבות יתכן בשני אופנים, חשיבות העצם, וחשיבות המקרים. חשיבות העצם כנפש יקרה ורוח נדיבה, וחשיבות המקרים הבא ממעשים טובים והרבות בתורה ועבודת ה'. וכבר העיר הרמב"ם בשמנה פרקים בדבר אם יש יתרון למעולה מצד עצם נפשו הטהורה ואינו משתוקק לדבר רע, או שיתרון האדם הוא בהיותו כובש-יצרו, והראשון הוא חשוב בעצם והשני חשוב במקרו. והדמיון הוא חשיבות החיטין מהשעורין הוא בעצם וחשיבות השלמה מן הפרוסה במקרה. ומאלה הב' נטיות, אם יש יתרון לכובש או למי שישיר בטבעו, יש תוצאות לכמה הלכות נוגעות בעסקי המוסר והעבודה ופועלות ג"כ על הסברות והמעשים בהכרח. וכשאנו אומרים מניח פרוסה בתוך השלמה וכוצע, הוא נותן יד שאלה השנים צדקו יחדיו, לפעמים יהי הכובש מעולה ויש יתרון לחשיבות המקרים שהוא כערך השלמה דשעורים, ולפעמים יש יתרון לפרוסה דחיטים חשיבות העצם. וכאשר יתבררו הנטיות בכל מקום דבר דבור על אופניו, יבא שלום בכמה נטיות נפשיות ודרכים בהדרכה ועבודת ד' ודרכי מוסר המסתעפות להתחלף מצד אלו הסברות. ע"כ בדרכו שלום אתה ושלמה משנתך ששמת שלום בין התלמידים, שע"י ההכנה המתעוררת מהפעולה הרמוזה להגיון הנפשי הזה, יתכונן השלום בהרבה עניני דיעות שיכולות להיות [סיבה] לדברי ריבות זולתה.

כט.

ר"א ור"א כי הוה מתרמי להו רפתא דעירובא הווי מברכין עלי' המוציא לחם מן הארץ, אמרי

הואיל ואתעביד ב'י מצוה חדא נעביד כ'י מצוה אחריתי. הערה מוסרית יש בזה, כי להשלמה המוטלת על האדם לזכות בה את הנמצאים כולם דרך הילוך עבודתו ישנם שני אופנים להרבות השלימות בכמות או באיכות. השלימות בכמות היא שירבה נמצאים מושלמים אע"פ שבכ"א לא יהי' כ"א השלמה מועטת, מ"מ מתוך שלא יצטרך להיות מרבה בהשלמתו כ"א ירבה במספר המושלמים. והאיכות היא שישתדל שמי שראוי מהנמצאים לקבל השלימות ישלימהו כפי האפשרי ברב יתרון, ומהשלמה של אחד בתכלית המעלה ימשך טוב לרבים. וזוהי הדרך המשובחת שכוננו חכמינו ז"ל להעמיד תלמידים הרבה ולהגדיל תורה בחוג המוסגלים לקבלה ולא לפזר כוחינו בין בתי כנסיות של עמי הארץ. וכן בכללו ישראל, להרבות עצמה בתורה ויראת ד', ולא לנוד להאיר עמי הארץ וגוים רבים באור ד' בדרך מועט שיכולין לקבל. כי מריבוי האור שיזרח בשלמים הגמורים יאיר אור גדול ג"כ על שאינם שלמים, אבל בהשתדלות לפזר הכוחות על הרבה נושאים, וכ"א לא יהי' שלם בתכלית, לא יבא לעולם אל מטרה נכונה. ע"כ הורו כי הנושא שכבר נעשה בו מצוה אחת, והותחלה השלמות להיות נקבעת בו, יתעכד ב'י מצוה אחריתי, להוסיף שלימות רב כפי שיוכל לקבל ולא להיות משים עין רק להרבות עוד נושא אחר שלא קבל כלל שלמות של מצוה להשלימו, כי השלמת המושלם במקצת קודמת להתחלת השלמה בשאינו מושלם כל עיקר. והוא כלל גדול ג"כ בכל חכמה ומלאכה, כי שלימות העולם בכללו תבא מריבוי בקיאים כ"א במקצע מיוחד בתכלית המעלה, ולא ממי שסופג הכל רק בדרך שיטחי, כי ההשלמה האיכותית גדולה היא בערכה על ההשלמה הכמותית. ויש בזה ג"כ הערה, ששלימות המצות תחול על כל המציאות כולה, ע"כ זה הנושא שבו נעשה המצוה זכה בחלק אחד מהטוב שימשך ע"י לכלל המציאות וקנה יתרון בזה עד שראוי להכירו באיזה מעלה מנושא אחר. ומובן הדבר בהשקפה רחבה על תכלית המוסר והצדק היוצא מכללות עבודת ד' שתרום את האדם לתכליתו, וע"י האדם תתרומם כל המציאות כולה. כי ירומם את הבע"ח משפלותם ע"י כח הדעת והצדק הנשפע עליו מאור ד', וכל פעול שבעולם יהי' משמש לתכלית המעלה שעבורו נוצר. וכדי להרשים ההשקפה השלמה הזאת שהאדם צריך להביט על כל חלק מהמציאות בעין יפה וטובה, ולהרגיש עצמו מחויב לפעול עבור כולם הטוב והחסד לכל נושא כפי ערכו, ולכבד בעיניו את כל הבריות, באשר הם יצורי ד' ובודאי לשם תכלית נעלה נבראו מטובו. ע"כ יביט על כל נושא של דבר טוב כזוכה בחלק טוב, שיש להתנהג עמו במשפט צדק שלא לגזול חק כבודו. וזה ירשים באדם חק היושר והמשפט בתכלית המעלה, עד שישא ק"ו פנימי בנפשו כמה הדבר מעוות לעשק חק איש רעהו שיש בו דעה והשלמה מורגשת ונברא בצלם אלהים. ולהרשים ג"כ שאין הפעולות הטובות דברים עוברים שאין מניחים רשומם אחרי עבור שעת פעולתם, כ"א גוררים הם אחריהם ברכה ואושר גם לעתים הבאות. ע"כ הואיל ואתעביד ב'י מצוה חדא פעם אחת, ראוי להוקיר הפעולה העוברת ולהתבונן כי שרשיי הניחה להיטיב ולהשכיל, ע"כ לתעביד ביה מצוה אחריתי.

כ.ו.

אמר ר"י אמר רב אטור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו כו'. מלבד ההערה להכרת חובת הדאגה לשלום כל הבריות כולם במעלה היותר גבוהה שיש בהדרכה זו הקדושה, עוד הוא חובה של משפט, באשר ע"י הבהמה יוציא האדם לחם מן הארץ ורב תבואות בכח שורי, א"כ הרי הפועל ראוי להיות נהנה בראשונה מיגיעו. ולהורות כי האדם צריך שלא לעשוק את הבע"ח, לא לבד מטעם מדת הרחמים, כ"א מצד מדת המשפט של הכרת טובה, כי מבלעדי הבע"ח לא ישיג האדם את צרכיו המוכרחים. ע"כ בהיותו מוכרח ומחוייב להקדים את מאכל בהמתו למאכלו, יתרומם לדעת כי לא רק חסידות ונדבה היא חובת

דאגתו על בע"ח כ"א חובת יושר וצדק ומשפט. ועוד זאת יכיר, כי מצד תעודת האכילה הגופנית לבדה יפה כח הבע"ח מכחו, ואינו צריך שיכיר יתבונן על הבהמה כ"א במעלות הרוחניות, בשכל ובדעת את ד' ודרכיו הטובים והקדושים. ע"כ מצד האכילה הגופנית הבע"ח הוא קודם לו, כי בכלל מעלותיהם הגופניות של רבים מבע"ח עולות על מעלות האדם בגופו, וכאשר הרחיב בזה באגרת בע"ח. גם ראוי להתעורר כי האדם בהיותו חסר איזה שעה את מזונו ימצא שקט לנפשו בהנאות הרוחניות שהם חלק נפשו המשכלת, והבע"ח כשיכאב לו ויציקהו צער הרעב אין לו במה להשקיט נפשו. ע"כ בזאת התכונה של מצות חכמים זאת הרמוזה ג"כ במקרא מלא, ימצא גם נדיבות נפש ועז והתרוממות האדם אל הוד החכמה והמעלה האמיתית.

כ.ל.

אמר רבה בר שמואל משמי' דר"ח אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים ואי אתה ניזוק. אם שהאדם הרחיב צרכו בכל עניניו והרבה להשתמש בכל ענינים מורכבים שהמציא בעמלו והמצאותיו, מ"מ ראוי שיזכר תמיד כי ראוי להתקרב תמיד אל עצם הטבע, ולהרגיל עצמו להיות חי עמו ולא ישכח את המקור הראשי לכל ההרכבות. והחינוך הזה יועיל הרבה לבריאות הגוף, שלא ימשך הרבה במותרות שאין להם סוף, שהמותרות המתרבות בלא גבול יאבידו מן האדם את המשכחה להענינים הטבעיים במקורם. וגם ימשך מזה תועלת נפשי בשכל ודעת וממנו ליראת ד' ושלימות האמיתי תוצאות, כי אע"פ שירחיב דעתו בתולדות רבות שכליות, מ"מ היסודות הפשוטות שהם המושכלות הראשונות ושרשי האמונה הפשוטה הברורה ע"י הקבלה המפורסמת, תמיד יהי' בפיו ובלבבו. וכשם שבאכילתו אחרי כל אכילתך אכל מלח, שהוא המאכל האחד שיוכל האדם לאכול את היסוד הטבעי כמו שהוא שלא חלו בו שינויים ותמורות, כי הוא נמצא ג"כ בעמק האדמה כתבניתו בלא ידי אדם וגם שינויים טבעיים לא חלו עליו מיום כוננו ד' ביסודות הארץ. והמים ג"כ המשקה הטבעי שלא חלו בה ידים, והם מרגילים את הגוף והנפש גם יחד לזכור את המקור הנקי והפשוט שממנו תוצאות לההמון ההרכבות. כן הוא מעיר את השכל שלא להתרחק מהמקור הראשי, שהאלהים ברא את האדם ישר, וישגי האמיתיות הדרושות לשלימותו באורח ישרה, וע"פ הטבע הישר של הנפש יעלה להתגדל בחכמה ודעת. ואם לא יבקש חשבונות רבים, כ"א ידע שחשבון יחיד עליו לבקש מבלי להתרחק מהיושר האלהי המוטבע בנפשו, אז ימצא אשרו ומעלות רוחו בכל המון ההרכבות השכליות ולא יתעה מני אורח כ"א ילך בדרך צדיקים הולך ואור. ובלחמה של תורה, הלחם ימשכו לחלק ההלכה. ואם יגדיל תורה ויאדיר לעולם יאכל מלח השומר היראה והאמונה, הידיעה הפשוטה שמחייבת את כל המון הדרישה המעשית, לא יהי' ניזוק לבא למדות רעות ושכחת התכלית של חכמה. ואחר כל השתי', במעייני האגדה שנמשלה למים, בהרבות הרעיונות, ישתה מים, הרגש הנפשי שמרומם את האדם בטבע הנפש הזכה לכסוף לאור ד'. כשילמוד לחתם תעודה ביסודי הדברים ועקרים לא יזיקוהו הענפים בהתפשטם מאד, כי יכיר איך הם יוצאים מן המקור והם שבים אליו. אז יועילוהו לרוממו מהמעלה הפשוטה אל מעלה רמה הראויה לאיש חכם והוגה דעת, וירם קרן ביראת ד' וכל טוב.

כח.

ת"ר אכל כל מאכל ולא אכל מלח, שתי כל משקה ולא שתי מים, ביום ידאג מפני ריח הפה ובלילה מפני אטכרה. היום הוא מיוחד יותר לפעולות מתחדשות ממעשה האדם, ע"כ אין ההרחקה מהטבע מזקת כ"כ כ"א ברשימה קלה שמודיעה סימן לפרעות העיכול הטבעי. ובלילה שהאדם ראוי שיהי נמצא בה במצב טבעי יותר, ע"כ היא זמן השינה שהיא מצב טבעי גמור, תגדל הסכנה. ובחלק המזון הרוחני תמצא ג"כ דוגמתו, כי המתרחק מהמקור הפשוט בתורה ויראת ד' תתקלקל מוסריותו, אמנם בהיותו ער בשכלו ובלבבו נטי' לרוממות ומעשים טובים, שאז הוא יום לגבי הנפש וכוחותיה, לא תגדל הסכנה ע"י ההרחקה מהמקור הטבעי, מ"מ שמץ קלקול ימצא ורושם של פריעת מוסר בתכונות הנפש לא ימלט מלהיות בא ע"י הריחוק מההדרכה המקורית לגמרי בתורה וחכמה. דוגמת ריח הפה, גם בהיות האדם ניכר בסגנונו על מחשבותיו הפנימיות, ע"כ בהיות איזה קלקול פנימי נמצא יוכר בסגנון לחודר היטב, וזהו ריח הפה. ובלילה בהיותו נוטה למצב שפל, בהתגברות עליו מדותיו הבהמיות שהוא לילה המוסריות אצל הנפש, אז תגדל מאד הסכנה והתגברות המדות הרעות שמביאות ג"כ פיתוי לדיעות רעות תוכל לבא ע"י, כי יעלם מעיניו הוד האמת הפשוטה מריבוי הענפים המסתעפים בהיותו מתרחק מהמקור, וידאג מפני אמכרה, המתחלת בפה וגומרת בבני מעים!. ודוגמתה בחולי הנפש, זחיחות הדעת בדברי דופי וסופו השחתה עזה בדיעות עקריות הגוררות מעשים רעים שמשחיתים את האדם בכללו ומוציאים אותו מעולמו חלילה. ע"כ ראוי להתבונן מטבע ארוכת הגוף על ההדרכה הנפשית, להרחיב דעתנו בתורה וחכמה עם הקירוב התמידי אל המקור הראשי הפשוט, שהוא אמונה ויראת ד' ורגש לב ישר כאשר עשה אלקים את האדם.

כ.ב

ת"ר המקפה אכילתו כמים אינו בא לידי חולי מעיים, וכמה אר"ח קיתון לפת. לפי דברי הרמב"ם שכי בה' דיעותי שאין לשתות הרבה בסעודה כ"א כדי לשרות המאכל. י"ל המקפה הוא לשון מקפה של גריסין (סוכה פ"ב), שעושה אכילתו ע"י המים ששותה כשיעור כדי שיעשו כעין מקפה, אז הוא פועל להיטיב העיכול, ואמר קיתון לפת, שתיית המים נערכת נגד האכילה בערך הראוי. ומהראוי להתעורר שנמצא תמיד שיווי נערך מעניני הגוף והליכותיו אל הענינים הנפשיים, שמזון הגוף בלחם ומים כערכם במזון הנפש הלכה והגדה כאשר ביארנו. ההלכה היא המזון היבש, ובכ"ז הוא כלחם שהוא יסוד קיום הגוף. אמנם לכשיעוכל ויביא תועלתו בהתחלקו לתן תמורת [הניתוק] והגידול הראוי בכל חלקי הגוף צריך לשת"י. המים פועלים להעביר את החלקים היבשים להביאם למצב הממוזג הראוי להיות נהפך לדם המח"י. האגדה כמותה בנפש פועלת לגלות הפעולה הטובה שידיעת ההלכה והעמל בה עושה. וה"ה בכל ידיעה, שכל ידיעה אמתית משלמת את הנפש אע"פ שהיא יבשה ודבר אין לה עם ההגיון הנפשי המישר את המדות ומרום את הנפש, מ"מ כשילוה לזה חכמת הנפש בדעת ויראת ד' תתגלה פעולת הידיעה, וכל מדע יועיל לזכך את התכונות האנושיות. ולמעלה בקודש באין ערוך בעניני ידיעת התורה שהאגדה משלמת להפיק התועלת הרצויה מלימוד ההלכות והיגיעה בהם. ומבלעדי האגדה, שהלומדה טועם טעם יראת חטא ואהבת ד' ית', יהיו הידיעות היבשות כבלתי מעוכלות יפה שמביאות חולי מעיים בגוף, וכ"ה בערך הנפש. והנה ראוי שישמר הערך בין ההלכה להגדה, ויהי המשך המשל נאות לפירושינו עפ"ד הרמב"ם. ולפי פירוש רש"י דפי' הצף לשון קפא פתילא, יתכן בגדול בתורה שכבר מלא כריסו בהידיעות המעשיות, שלרומם נפשו עיונו העקרי יהי תמיד בענינים האלקיים שהם יסודי דברי האגדה ועקרם, והוא תכלית השלמת האדם והדרך המביאה אותו להנצל מכל מדוה ויצר הרע.

.f

אמר ר"מ אר"י הרגיל בעדשים אחד לשלשים יום מונע אסכרה מביתו, אבל כל יומא לא, מ"ט משום רקשה לריח הפה. הערה מוסרית יש להסמיק, שעדשים הם מאכל אבלים ובמזון המוסרי ראוי לפרקים ג"כ להעיר לב על חלק המוסרי של זכרון המיתה [כהסיבות] המתרגשות בעולם, ויראת העונש הפשוטה מביאה גם היא תכלית טובה ע"י מה שמשברת לבו של אדם להתרחק מגאוהו שמביאה לשכחת השם ית'. אמנם רק לפרקים ראוי להשתמש בכח המוסרי הזה, אבל קתמידות ראוי להיות משתמש בצד הגבוה של המוסר, באהבת הטוב והצדק בנועם השם ית'. כי התמידות ברעיון המוסר הפשוט של יראת העונש מביאה לידי עצב ושיעמום, שבסתר הלב הוא מחולל דיעות רעות, כי האדם שלם בדיעותיו ובמדותיו רק בעת שנפשו שמחה, ואז שפתותיו שושנים נוטפות מר, ששמחת הנפש מרחבת את הדעת ומגבהת את הלב ביראת ד'. אבל קדרות הנפש ועצבונה מורידה את האור הנפשי עד שתקצר נפשו ולא יערבו לו דברי תורה וארחות יושר. כמו שע"י רוע העיכול יש לו ריח הפה, שלא יטעם טעם הגון במאכלו, וביותר יחסר לו הצד הרוחני שהוא הריח הטוב שנלוה אל כל מאכל במצב הבריאות הנכונה. כמו כן הנלקה בעצב יותר על המדה, תרד מעלת נפשו ולא ירגיש ההוד שבמאור התורה ודרכי היושר, ע"כ לא יפריז בזה על המדה כ"א לפרקים באורח חכמה, כדי להפיק התועלת הרצויה להנצל משחיתות היצר.

.kf

ואר"מ אר"י הרגיל בחרדל אחד לל' יום מונע חלאים מביתו, אבל כל יומא לא, מ"ט משום דקשה לחולשא רליבא. הערה מוסרית ראוי להסמיק, שבמזון הנפש יש ג"כ כח המרירות הנפרזה, שמביאה לחרטה גדולה עוברת כל גבול בהתעטף עליו רוחו ונפשו מרה לו בזכרו עונותיו. וזהו אורח אחר מאורח הדרך של יראת העונש ומעולה ממנה שהיא באה מצד טוהר הנפש שמר לו מר עזבו את ד', והמרירות היתרה הנפשית היא כערך החרדל שבמזון הגוף, אמנם הוא מטהר ומקדש את האדם ומונע חלאים נפשיים מביתו, אבל לא ישתמש בצד הגבורה שבזה בכל יומא דקשה לחולשא רליבא. שהמרירות היתרה תחליש את לב האדם הרבה ולא יוכל להיות שמח בעבודת ד', ולא יעצר כח ג"כ לגבורה במלחמתה של תורה והרבות פעלים במעשים טובים. ע"כ רק לפרקים ראוי להשתמש באורח מוסר הנעלה הלוה.

.gf

אר"י ב"א אר"י הרגיל בדגים קמנים אינו בא לידי חולי מעיים, ולא עוד אלא שרגים קטנים מפרין ומרביין ומברין כל גופו של אדם. כבר העיר הגה"ח רמח"ל ז"ל בספר אדיר במרום, שישנם בע"ח שהנפש החי היא טבועה אצלם בחומריות הגוף וישנם שהיא צפה ואינה טבועה בחומריות רק היא חפשית, ואצל דגים אין הטביעה גדולה כלל ע"כ אינם צריכים שחיטה ובאסיפה בעלמא סגי להו. והנה כאשר עיקר החיים הוא בנפש, והגוף אינו חי מצדו, ע"כ מובן שלפי ערך שהנפש אינה טבועה בעמק הגוף כח החיים חזק יותר, ע"כ כח החיים שבדגים מצד הנפש חזק יותר. וזה הכח נשאר בהם עכ"פ שהרי הנפש פועלת עכ"פ על הגוף ומזגו. ויותר מזה יש להרשים שהגוף הוא מונע את כח החיים, ומיעוט הגוף הוא. נותן

שליטה לכח החיים יותר. ע"כ דגים קטנים עוד כח החיים חזק בהם יותר, שעם שיש להם היתרון שאין הנפש קשורה הרבה במסכת הגוף, עוד גופם קטן ודל ואינו חוצץ בעד הכחות החיוניים שבנפש. ע"כ פועלים דגים קטנים לחזק כח החיים בכלל, וחזוק כח החיים שומר מחולי מעיים ביחוד ע"י האכילה של דבר שיש בו כח החיים מרובה מוסיף כח חיים במעיים, וכח העיכול מתחזק ומתגבר על כל חולי. ולא עוד שפועלים ג"כ בכח החיים החפשי שלהם, שאינו משועבד לגוף בקישור חזק, ועם הקישור החלש הוא קטן, שפועל ג"כ על גוף האדם להרבות בו כח החיים. ומזה תולד ג"כ הערה מוסרית, לכונן תמיד את ארחות החיים לגדל ולחזק את הכוחות הרוחניים ולבקש רק קורת הרוח בהנאות רוחניות, ובזה יתחזקו ג"כ כחות הגוף ויהי' לו כח להיות דבק בתורה וחכמה ודעת ויראת ד' טהורה. ועם זה יהי' חזק בגופו ושלים בכחותיו הנפשיים, חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לד', ויברח בשמחה וטוב לבב מכל הכיעורים של השיטוף בהנאות המורגשות המביאות להטביע את הנפש וכח החיים בעמקי הגוף ותאותיו הפחותות, שמזה בא הפסד אל הגוף ואל הנפש יחדיו. ובהתחזק הכח הרוחני הנמצא בתכונת הדגים הקטנים, והפעולות המכוונות כולם למטרה זו של הגברת החיים הרוחניים לכל דרכיהם מסירה כל מחלה, ומרבה כח החיים לחזק את הגוף להפריחו, להרבות כחותיו ולחזק כל כח שבו בבריאות הגונה, כדי שיהי' כלי הגון לשימוש הנפש בדברים שהם תכלית מציאותו של האדם.

.cf

אר"ח בר חנינא הרגיל בקצח אינו בא לידי כאב לב, מיתבי רשבי"ג אומר קצח אחד מט' סמני מות הוא והישן במזרח גרנו דמו בראשו, לא קשיא הא בריחו הא בטעמו. כשם שהגברת הצד הרוחני באדם הוא דרך הצלתו והצלחתו בכל עניניו, כן חובת האדם היא שבדברים הגשמיים עצמם, שצריך להתעסק בהם, יהי' יחסו עמהם לא מצד התרגשות הרוחניות ולא יעדיף נטיותיו הרוחניות על הצרכים החומריים. כדבריו מוהר"ל מפראג ז"ל ברמז חמץ ומצה, כי הצורה החומרית היא הפחיתות הגמורה והמוכן לקבל שלימות הוא החומר הערום מצורה שדומה למצה. כי בהיות האדם בלתי מתרגש ברגשות רוחניות לצרכים הגשמיים, אז לא ידאב לבבו בהליכות הגשמיות אם לא יהיו כרצונו מה שהוא נוהג ברוב. והנה הקצח יש בו ריח וגם טעם, אמנם ריחו אינו ריח כריח הבשמים שהוא מפנק ומעדן את הנפש, דבר שהנשמה נהנית ממנו, כ"א ריח גשמי כריח המאכל. וחשב מזה שהרגיל בקצח אינו בא לידי כאב לב, וע"ז הקשה שהרי הוא אחר מס' ממני מות נו', שהצורה הגשמית וההתרגשות הרוחנית בענינים הגשמיים הוא דבר המפסיד מאד, ומנפש ועד בשר יכלה. ע"כ ביאר הא בריחו הא בטעמו, שיתרון הקצח הוא שריחו נבדל מטעמו, וריחו שהוא הרוחני הטפל לגשמי הוא מפסיד מאד ע"כ מסלקים אותו, ונשאר חמרו בלא פעולת צורתו, ופועל ג"כ באוכל תכונה זו, למעט מיחש הדברים הגשמיים את הרגש הנפשי, לא יתקצף בחסרונם ולא ישמח כשמחת הכסילים במציאותם, אז לא יבא באמת לידי כאב לב ויהי' תמיד בשלוח ומנוחת הנפש, ותמצא ידו לעשות חיל בשלימות האמיתית.

.cf

במשנה. בירך כו' ועל פירות הארץ בורא פרי העץ לא יצא, פשיטא ארנב"י לא נצרכה אלא לר"י דאמר חטה מין אילן היא רתניא אילן שאכל ממנו אדם הראשון ר"מ אומר גפן הי' כו' ר"נ אומר תאנה היתה כו'

ר"י אומר חטה היתה שאין התינוק יודע לקרות או"א עד שיטעום מעם דגן כו'. הסיבות שנמצאות בהליכות האדם להטות רגליו מדרך הישרה הן שלש [כללות], האחת שיטה הנאותה הרוחניות לצד הדברים החומריים, וזה יסוד תאות השכרון והשיטוף ביין, שהיין ישמח הלב, וחשק השמחה שהיא הנאה רוחנית וטובה במדתה, כשתעבור גבול תביא לידי כל השחתה וממנה תוצאות לכל הכוחות הרוחניים שישתעבדו להשתמש להרע, שמכאן באה ג"כ הגאווה שחברוה חז"ל עם שכרות ואמרו ע"ז כל המפיק מגין בשעת גאווה (עירובין פ' הדר)!. הצד השני הוא בקשת ההנאות המותרות, שאין בהם צורך הכרחי לגוף רק כדי לבקש הנאה ופינוק, שזה יעיר את לב האדם לסור מדרכי יושר ולבקש רק הנאת השעה, והיא תתפשט בבקשות דברים ערבים וטעמים נעימים. והצד השלישי הוא בבקשת האכילה הגסה, להשביע בטנו יותר על טבעו, וכשהאדם בא להשחתה זו לא יבקש דוקא דברים ערבים ומינים יפים כ"א יאכל אכילה גסה מכל אשר יאכל, ותהי' לו פתח נפתח להשפיל נפשו לכל דבר שפל ופחות. ע"כ אמר ר"מ שעץ הדעת גפן הי', שעליו ראוי לתלות הסרחון הראשי, והשורש מכל הרעות הוא השיעבוד של הכוחות הרוחניים לתשוקות החומריות, וזהו שמביא יללה לאדם. ר"נ אומר תאנה היתה, הפרי המתוק שאין בה צורך כ"א שהיא נוטפת דבש. שכשמה כה תארה, תאנה יבקש הרודף אחרי המותרות במאכלים ערבים כדי ליהנות בהם הנאת הטעם לבדו בלא תועלת. ור"י אומר שרק בבקשת המותרות בעקרים לא תשפל הנפש כ"כ, רק בהשפל האדם להתאוות לאכילה גסה במאכלו הטבעי, חטה היתה, שהיא נותנת לאדם דעת. ע"כ ההשערה הטבעית הנתונה לבהמה שלא תאכל יותר ממדתה חסרה ממנו, כי עליו לנהל עצמו בדעת וע"י הוספת הדעת יוסיף מכאוב, כי מדת הטבע נטלה ממנו ועם הדעת לא התקשר להיות נוטה רק לטוב, ע"כ הוא מערב רע בטוב, ובאכילתו הנצרכת לקיום גופו הוא מרבה על עצמו חלאים גופניים ונפשים ע"י מה שנוטל יותר מכדי צרכו. וממנו בא תוצאות למדות רעות ותכונות נמאסות, עד שפועל ג"כ על כל הכוחות הגופניים והנפשיים. וס"ל לר"י דקודם החטא שלא הי' צריך האדם ליגיעה ולא נאמרה הקללה דבזיעת אפיך תאכל לחם, הי' ראוי שיהי' מזונו נתון לו בלא טורח רב. ע"כ החטה היתה כאילן, וכאשר יהי' לע"ל שאמרו חז"ל לעתידה חטה שתתמר כדקל ועולה בראש ההרים, אלא שלא הי' לו לאדם לעורר בו הנטי' לתאות האוכל מצד הדעת, שבזה המכשול קרוב לקלקל ג"כ דרך תיקונו, והי' יותר טוב שהנטי' הגופנית לאכילה ולדאוג לקיומו יהי' נשאר רק מהתעוררות טבעית כמו שהוא בכל בע"ח, ויתרון הדעת שלו לא יהי' נמצא כ"א בהשבות דברים הנשגבים שהוא שימוש השכל לבדו וכולו טוב. א"כ לדעת ר"מ לולא החטא לא היתה נמצאת התכונה של השתעבדות ההנאות הרוחניות לצרכי הגשם. ולדי' ר"נ לא היתה נמצאת בקשת הערב ללא תכלית מועיל. ולר"י לא היתה נמצאת כ"א התעוררות הטבעית לכל צרכי הגוף ולא הי' מתערב עמו הדעת, ע"כ הי' תמיד במדתו הנכונה כי הטבע נאמן במלאכתו ולא ישנה תפקידו לא יוסיף ולא יגרע, כי כל אשר עשה האלהים פליו אין להוסיף וממנו אין לגרע. והי' אז ראוי שמאכלו העקרי יהי' בלא יגיעה של חרישה וזריעה מחודשת, וכאשר אמרו דורשי רשומות שהי' סוף העץ הדעת להיות ניתר לאדם, שאחר שהי' קובע בנפשו יפה ההדרכה של ההתנהגות הטבעית בצרכי הגוף לא הי' הדעת שנמסך בזה מקלקלו כ"א מוסיף בו עצמה והוד, והי' ראוי למצא מאכלו גם המעוררו, להיות ג"כ הנטיות הטבעיות באות בדעת ולא בטבע, ג"כ 'בלא עמל. והי' מין אילן, והעמל ישאר למטרות משמחות ומרהיבות נפש ביתרון הכשר כאשר יאתה לאדם מצד צורתו האנושית.

פ.ה.

אמר רב כל כרכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה, וריו"ח אמר כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה

אמר אביי כותי' דרב מסתברא, דתניא לא עכרתי ממצותיך ולא שכחתי, לא עברתי מלכרך ולא שכחתי מלהזכיר שמך עליו ואלו מלכות לא קתני. הציר שעליו סובבים כל עניני ברכות הוא השלימות הנקנה על ידם בדיעות אמתיות כדברי הרמב"ם בה' ברכות (וע' מו"נ ג' מ"ד), והדיעות מביאות לידי מעשים ישרים שהוא עשות הטוב והישר בעיני ד'. ראש כל הדיעות הטהורות היא הדעת את ד' וע"ז מורה שם השם ית'. אמנם הידיעה שגורמת לישר המעשים כולם היא ידיעת מלכות ד' ית', כי יתחייב מידיעת שמו ית' ההליכה בדרכים הטובים בעז משפט מלך. ופליגי איזה דבר הוא יותר עקרי, רב אמר שהעיקר היא הידיעה האמתית, וידיעת השם ית' פועלת להישיר ממילא המעשים כולם, והידיעה בעצמה היא תכלית הברגות. וריו"ח אמר שאי אפשר שתהי' באדם הידיעה בשם ד' ויעזוב ארחות יושר. ובכלל היא [דבר] מחלוקת אם די בהתפתחות השכל להכיר האמת להביא ג"כ את שלימות המוסר לגמרי שעוד לא הוכרע כלל בניסיון, ע"כ צריך דוקא הזכרת הידיעה הפרטית שיש לה ישר לארחות המוסר והצדק, שהיא ידיעת המלכות. כי העוזב ארחות משפט יענש בעז מלך, ויש קפיידא גדולה בהנהגה שתהי' בדרך ישרה. ומזה יש מקום לומר שיש הבדל בין ברכת המצות לברכת הנהנין, שברכת המצות הם עצמם הם מעשים הישרים שמורה מלכותו ית', (ע"כ צריך להזכיר רק שמו הגדול שהקפיידא של המעשים היא למען שמו. אבל בברכת הנהנין יש קפיידא עצמית לשם וגם למלכות. אמנם שלא לחלק בברכות שהיא מדה נהוגה כדכתבו הפוסקים לענין נטילת ידים ועוד כמה דוגמאות. וכה"ג בברכה על הטבילה לפי דרכינו, שלא דוקא טבילת גר היא אחר עשייתן כ"א כל הטבילות, כדי שלא לחלק ראוי לתקן שם וגם מלכות בכולם גם בברכת המצות. ע"כ אמר אביי רק כותי' דרב מטתכרא, דאין ראוי גמורה מברכות המצות דמשנתינו שבה העיקר היא הזכרת השם ית', אבל המלכות מוזכרת היא בעצמה מכיון שמשדל האדם במצות הרי הוא מורה הודאתו על הקפדת המעשים שהוא יסוד המלכות ע"כ אינה כ"א סיוע של מסתברא.

.14

אר"ז וא"ת ר"ח בר פפא כא וראה לא כמדת הקב"ה מדת כו"ד. מדת כו"ד כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק, ומדת הקב"ה כלי מלא מחזיק, ריקן אינו מחזיק, שנאמר והי' אם שמע תשמע לקול ד' אלהיך, אם שמע תשמע ואם לאו לא תשמע. הבדל גדול יש בין המציאות הגשמית למציאות הרוחנית. המציאות הגשמית יש בה חק שההעדר הוא קודם להוי' ואם תחול על חומר איזה צורה צריך שתעדר מקודם הצורה הקודמת, ובמציאות הרוחנית אין צורה מפסדת הצורה הקודמת שהיא עילה לה, ואדרבא ע"י חוזק המציאות הרוחנית מתפשט האור יותר להצורה היוצאת אל הפועל, האריך בדבר בספר פרדס רמונים להרמ"ק ז"ל. ע"כ היא המדה ג"כ בשלימות הרוחניות, שהאדם ע"י מה שישתדל להשכיל בכל מה שיהי' בכחו, יושפע עליו שפע דעת מחסדי ד' יותר מכפי כחו. ועלייתו למדרגה הרמה שיותר מכחו אינה צריכה להירוס הצורה הקודמת לה כ"א תסייע לעלות אלי'. מה שא"כ בצורות החומריות שהן מתיחסות לעניני בשר ודם שאי אפשר למעלה חדשה לחול כ"א בהפסד הצורה הקודמת. וכלול בזה עיקר בעניני ההשגות הרמות, הנבואה ורוה"ק, שאי אפשר להם שיזכה להם האדם כ"א כשישלים חק השמיעה במה שתלוי בידו ובכחו. דהיינו אם שמע במה שברשותך תשמע ג"כ במה שהוא למעלה מיכולתך ואם לאו לא תשמע. וכד' הרמב"ם במו"נ שאין לומר שישרה השם ית' נבואתו על מי שלא השלים עצמו בהשלמה הראוי', וכדברי חכמים ז"לאין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר, דהיינו שיהי' כלי מלא בענינים שהם תחת ידו ובחירתו אז הוא מחזיק.

5f.

ד"א אם שמע בישן תשמע כחדש ואם יפנה לבבך שוכ לא תשמע. חיבוב ידיעת התורה אפשרית בבי' אופנים, האחת היא מצד ערך התורה ושלימותה, דהיינו האהבה הזכה הראויה לה, והבי' היא מצד חשק כל ידיעה שהוא בטבע האדם. והנה הוא תנאי מיוחד לתורה שתהיי' האהבה אלי' מצד אהבתה וערכה הקדוש, ע"כ גם דברים ישנים שכבר שמע, בכל יום יהיו בעיניך כחדשים. ורק אז ישמע ג"כ בחדש, שיערה עליו רוח להשכיל ג"כ דברים חדשים, ויהיי' כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק חק העוסק בתורה לשמה, אם שמע בישן, שהוא מורה שהשמיעה היא מאהבת התורה, תשמע בחדש ג"כ. ואם יפנה לבבך מן הישן ולא תאבה רק לשמע חדשות, שהוא אות שאהבת התורה מצד ערכה המרומם והנעלה נאבד מרגש נפשך ונשאר רק החלק הגס של אהבת ידיעות חדשות, שוב לא תשמע, כי לגס נפש כזה לא תטיב התורה פני' ולא יתקבלו על לבבו עניני התורה, וסוף שיאבד ג"כ החשק הראוי אפי' לערך ידיעות חדשות, כי רוצה ד' את יראיף.

nf.

ועל הירקות הוא אומר בורא פרי האדמה, ר"י אומר בורא מיני דשאים, אמר ר"ז ואיתימא ר"ח בר פפא מאי קראה ברוך ד' יום יום, וכי כיום מכרכין אותו וכלילה אין מברכין אותו, אלא ככל יום ויום תן לו מעין ברכותיו, ה"נ כל מין ומין תן לו מעין ברכותיו. יש הבדל בין השגת החכמה הכללית להשגה הפרטית בחכמת השם ית' ודרכי טובו. כדאי' בזהרי דעבד נקרא מאן דידע למרי' באורח כלל וכן נקרא מאן דידע לי' בדרך פרט. וכ"ה בחוה"ל שהחכמה שהיא אחת בעקרה מתחלקת לכמה חלקים. והמשכיל מחולף בזה מן השכל שידע לעיין בכל חלק מחלקי החכמה להביא ראי' על בוראו מברואיו. והנה השגת הלילה היא רק השגה כללית בכלל המציאות, כי אראה שמיד מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננת. אבל ביום יראה האדם כל פרט ופרט מפרטי היצירה ויולל להתבונן על החכמה הנמצאת בפרטיהם הרבים, ע"כ כשאמר ברוך ד' יום יום, דייק ליחס הברכה אל היום להורות על מעלת הידיעה הפרטית שהיא נעלית מהידיעה הכללית ועושה רושם יותר גדול. ע"כ אמר וכי ביום מברכין אותו ולא בלילה, אלא שבליילה היא ההשגה הכללית וביום הפרטית. ומזה למדנו לפרט ג"כ ההשגה לפרטי פרטי' בחילופי הזמנים והוראותיהם שבכולם מעשה ד' רבו. ע"כ בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו בהשקפה פרטית, וה"נ בכל מין ומין תן לו מעין ברכותיו בהשקפה פרטית על החכמה המתיוחדת בכל מין ביחוד. וי"ל דר"י ס"ל שהדרישה במעשה ד' ע"פ ארחות הטבע לפרטי היצירות היא חובה, ע"כ נרמזה במטבע הברכות לשינוי המין ע"פ טבעו. ורבנן אולי ס"ל שאין זאת מדת כל אדם, ודי לכל איש להכיר בכלל מעשה ד' ולעבדו באמונה, והאמונה אינה צריכה לפרטי פרטים, כ"א בכלל שהשיי"ת הוא עושה עשה ויעשה את כל המעשים, ע"כ אין מקום של חובה לדיוק הפרטי.

6f.

א"ר זוטרא בר טובי' אמר רב מנין שמברכין על הרית, שנאמר כל הנשמה תהלל יה הללויה, איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הרית. מפני שיש פנים לומר שיסוד חיוב

ברכת הנהנים הוא מפני שבהשתמש האדם בהנאות הבהמיות הוא משתקע בפחיתות הבהמית. ומזה יוכל לבא לשפלות נפש במעשים בהמיים פחותים, ע"כ כדי להנצל מזה תזכירוהו הברכה, שיצרף אל ההנאה החומרית הנאה רוחנית מהכרת השם ית' שנמצאת מכל הנאה שהוא בראה בחסדו ית'. א"כ י"ל שחובת האמירה וההתעוררות לדרך ההצלה לא תתחייב כ"א בהנאות הפחותות של מאכל ומשתה, אבל בהנאות העדינות שהם בטבעם לרומם את הנפש וכוחותי', ומהם הריח שהוא דבר שהנשמה נהנית ממנו ולא יתבהם על ידה, הי' עולה על הדעת שאין הברכה בזו חובה, ישמיעינו כל הנשמה תהלל יה, דאפי' דבר שהנשמה נהנית ממנו, מ"מ צריך לברך. כי תכלית הברכה איננה (כ"א) [רק] הצלה משחיתות בהמית לבד, כ"א לרומם ג"כ את האדם להכרת קונו, וזה יחזק אצלו ג"כ ביתר שאת בהתבוננו על ההנאות הרוחניות וערכם, שאע"פ שאין הגוף נהנה ממנו ואין חשש שיתבהם האדם עי"ז, מ"מ יברך מצד הטוב העצור בהברכה.

.N

רב חמדא ורב המנונא הוי יתבי כמעודתא אייתו לקמייהו תמרי ורמוני, שקל ר"ה בריך אתמרי ברישא, א"ל ר"ח לא מ"ל מר להא דאר"י ואיתמא ר"י כל המוקדם בפסוק זה מוקדם לברכה, א"ל זה שני לארץ וזה חמישי לארץ, א"ל מאן יהיכ לן נגרי דפרזלא ונשמעינך. כשם שהברכות עצמם מעירות את הלבבות לדיעות ישרותי שהן אבות למעשים ישרים ומדות טובות, כן גם פרטיהם להלכותיהם בנויים ע"פ דרכים מפולשים למדות טובות ויקרות, ועקרי תורה באמונות ודעות. ובאשר חבת אה"ק היא יסודה של תורה, שהיא מביאה את כלל עם ד' וכלל העולם כולו להשלמתם, ע"כ מחוברים הם עניני הברכות בהקדמתם בסמיכתם לארץ שבתורה, להורות כי כל הקרוב קרוב יותר לארץ, ומי שיש לו יותר אהבה לארץ ויותר השתדלות בענין ישוב ארה"ק הוא מוקדם לברכה והוא קרוב יותר אל השלימות. ובאשר חבת הארץ מחולקת היא לפי מעלת האנשים והכרתם, כי יש שמחבב ארה"ק בשביל סגולותיה היקרות, וצמא מאד לרצות אבני ולחונן עפרה כדי לקיים המצות התלויות בארץ ובשביל התכלית העליונה הנמצאת בה לכלל ישראל ולכלל העולם במעלתם הרוחנית. ויש מי שמחבב ארה"ק וישתדל בישובה ובדירתה בשביל שמכיר בה התכלית של המנוחה החומרית לכלל ישראל, שהוא ג"כ דבר טוב ונשגב, ובכ"ז לא בא עד המעלה הראשונה למי שמכיר יסוד התכלית העליונה שבחבת הארץ. ע"כ רמוז בפסוק קירוב הברכות לארץ בשתי מערכות, חמשה מינים, נגד ההשתוקקות לארץ באופן העליון המעולה, מכוונים נגד חמשה חומשי תורה שהם יסוד ההשלמה הישראלית וממנה נמשכת ההשלמה האנושית, וכל המוקדם בה וקרוב יותר לארץ מוקדם לברכה. והחלק השני, [זית שמן ודבש], נגד המכירים ההשלמה הטבעית של כלל ישראל בארץ בהשלמתם הרוחנית הטבעית, כראוי לכל עם גדול וחכם ברוח ובחומר. ולמדנו מכאן כמה גדולה היא המעלה של מי שמשתוקק לישוב ארה"ק אפי' לשם התכלית החומרית של הכלל, כי אצל הכלל יהפך תמיד כל ענין גשמי לרוחני, והתכלית העליונה בא תבוא ע"י חבור עם ד' בארץ ד'. ע"כ מי שיש לו קורבה יתירה לארה"ק אפי' במדרגה הנמוכה, יש לנו לחזקו ולאמצו ולהקדימו לברכה, ממי שמתאחר ומתרחק אע"פ שבתוך הלב יהי המתרחק בעל מדרגה יותר עליונה, מ"מ ישוב הארץ וחבתה בפועל הוא דבר נשגב, וכמו שאמרו חז"ל על עמרי שזכה למלכות בשביל שהוסיף עיר אחת בא"י, אע"פ שהיתה כונתו ודאי חומרית. ויש לנו לימוד שצריך לחזק את הכוחות החומריים של כלל האומה ומזה יבא ג"כ חיזוק להכוחות הרוחניים. ע"כ אמר להם זה שני לארץ, אע"פ שהוא שני לארץ במדרגה השני מ"מ הוא קדום לחמישי לארץ שבמדרגה הראשונה, לענין הרושם שאנו צריכים לעשות עלינו בחבת הארץ, אע"פ

שהוא בעל נפש שפלה נגד הראשון, מ"מ פעולותיו הגשמיות מתקרבות למטרה רמה, ע"כ מתוך החוזה החומרי יבא חוזה נפשי רוחני. ע"כ אמרו לו כהלכה וכענין, מאן יהיב לן ננרא דפרזלא ונשמעינך, מי יתן לנו חוזה גופני וכח חומרי אמיץ כברזל, להיות שרירי הגוף חזקים, ונוכל לקבל ממך שלימות רוחני גדול כמדתך, לחבב את החוזה החומרי בכלל עם ד', מפני שמביא ודאי לחוזה הרוחני. ועל עניני הכלל בצד הלאומי של ישראל יוסב ג"כ, מי יתן לנו אמצעיים חזקים לחזק את הצד הגשמי והחומרי של הכלל, בנגרי דפרזלי, ברכב ברזל, בבירחי ברזל, ובכח אמיץ וגוף חזק כברזל להתאזר בגבורה ולרומם קרן ברוח גבורה, ונשמעינך, ונלך בדרכך איך לזכות לזה ע"פ דרכה של תורה, באהבה ושלו' שלא לעלות בחומה ולא למרוד באוה"ע, כ"א להרבות כח ועצמה פנימית, אפי' גשמי, כי זאת תביא לנו המשמעת הרוחנית, שהיא המטרה, "לא בחיל ולא בכח כ"א ברוחי אמר ד'". ואמר"שבחי ירושלים את ד' הללי אלהיך ציון כי חזק בריחי שעריך ברך בניך בקרבך השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך". והחותם והתכלית הבא מזה בהכרח כפי קדושתם של ישראל הוא, מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל.

.kN

אר"ח כ"א אמר רב, שלש תכיפות הם, תיכף לגאולה תפילה תיכף לטמיכה שחיטה, תיכף לנט"י ברכה, אמר אביי אף אנו נאמר תיכף לת"ח ברכה כו'. התכיפה תאות לציין שהדבר הנסמך מיד יש לו יחש עם הדבר שסעוך אחריו, מפני שהיא מכשרת את הנושא לקבל התועלת הרצוי' מהפעולה הנסמכת אח"ז. והם מכוונים באלו הג' תכיפות: תיכף לסמיכה שחיטה, הסמיכה מחוברת עם הוידוי, להורות שחטא האדם בא מפני שכוחותיו הנפשיים הם נסמכים על יסודי הנפש הבהמית, והנפש הבהמית עלולה להטות את האדם מדרכו הישרה, ע"כ הוא שוחט את הבהמה, להורות על העברת שליטת הכוחות הבהמיות ממנו, ע"כ רק הסמיכה תכונן את האדם לקבל תועלת מהשחיטה. תיכף לגאולה תפילה, התפילה כ"ז שתהי' מובלעת באדם רק בשביל כוספו הפרטי להטבתו היחידית אינה בשלימותה הרצוי'. אמנם השלימות האמיתית היא שיעשה האדם עצמו מובלע ברצונו לחפץ הכללי של כלל עם ד' והיינו שסומך התפילה אל הגאולה. כי החשק אל הגאולה והצפי' לישועה הניכרת ומרושמת מההודאה על הגאולה שעברה, פועלת להכשיר את האדם לקבל תועלת התפילה על מכונה. תיכף לנט"י ברכה, נט"י מורה על התקדשות האדם והתרחקו מתאות החושים, בהיותם מובילים את האדם לצאת מדרך הישרה, ואז יקבל תועלת של כל ברכה שיסודה הכרת טובה להשי"ת המטיב, כדי שנכיר שאין לנו במה להכיר הטובה כ"א בלכתנו בדרכיו הישרים, להתרחק מהמעשים החומרים השפלים ולמושכם אל הקדושה והרוממות. ומבלעדי כל אלה המוסמכים אל מה שאחריהם לא יפעלו פעולתם בשלימות, כי השחיטה של הקרבן בלא דעת תכליתו אינה מביאה לאושר הראוי. כמו שכתוב, "מתת הכסילים זבח", וכדדרשו חז"ל בפרק מי שמתו"אל תהי' ככסילים שמביאין קרבן ואינם יודעים אם על הרעה הם מביאים אם על הטובה הם מביאים". והתפילה בלא גאולה, תרבה רק אהבת עצמו יותר מדאי, כשישים מגמתו רק לשם צרכיו היחידים. וכן הברכה בלא ההערה של התעלות המעשים, תוכל לעשותו נבל ברשות התורה כדברי הרמב"ן, שימשך אחרי ההנאות המורגשות יותר מהמדה, [וישמין] שהוא מברך את ד' ע"ז ומזה יבא לפחיתות גדולה, ע"כ ההכשר האמיתי הוא הנט"י, המורה שצריך לקדש עצמו מהשפלות של ההמשך היתר לצד החושים, וע"כ אמרו חז"ל, והייתם קדושים אלו מים אחרונים, ומתבאר בעה"י במקומו. כן הת"ח מכשיר את הדבק עמו שתהי' הברכה שיברכהו ד' בעושר ובנכסים לטובתו, ולכה"פ לא לרעה לו. כי אפי' הגרוע שבבני"א תפעל עליו סמיכת הת"ח שלא להשחית מעלליו הרבה, ע"כ בהוסיף לו ד' ברכה לא ישתמש בה להרע, ותהי'

הברכה הוגנת לו והוא מוכשר לקבלה. ומביא ראוי מב' פסוקים, שנא' "ויברכני ד' בגלליך", ואיבעית אימא מהכא, "ויברך ד' את בית המצרי בגלל יוסף". להורות כי יש שמתברך ע"י הת"ח והוא מכיר שברכתו באה ע"י הת"ח. ויש שמתברך על ידו אע"פ שאינו מכיר בזה. לבן הודה והכיר כי באה ברכתו ע"י יעקב, ופויטפר לא הכיר בזה, שהרי אחר שברך ד' את ביתו בגלל יוסף, מ"מ שם אותו בבית הבור, ומ"מ סגולת הת"ח הוא שתמשך הברכה על ידו, מצד היותו מכשיר עכ"פ בכל אופן את הקרוב ונסמך לו, שיהי ראוי לקבל ברכה, ובלא דעת ורצון יפעלו הכוחות הטובים ואור קדושת הנפש הטהורה את הפעולה הראוי ברב או במעט, עכ"פ לברכה יהי.

א.ב.

כי נח נפשיה דרכ אזלי תלמידיה כתריה, כי הדרי אמרי ניזל וניכול לחמא אנהר דנק, בתר דכריכו יתבי וקא מבעיא להו, המבו דוקא תנן אבל ישבו לא, או דלמא כיון דאמרי ניזיל וניכול ריפתא בדוכתא פלניתא כי המכו דמי, לא הוי בידיהו כו'. באמת הקיבוץ על האכילה הוא מגונה אצל המשכילים, כי לפי הדעה הפילוסופית יכיר האדם את צד הבהמי שבו רק כמוכרח להשתמש בו והוא חרפתו, והאריך בזה הרמב"ם במו"נ ח"ג! אמנם כ"ז הוא כשלא יעלה במעלות הקודש להיות משתמש בהנאותיו הבהמיות לשם תכלית אנושי מעולה, אבל בהיותו לוקח את ההנאות הללו מצד הסכמת השכל, הרי הם משובחים והקיבוץ עליהם ראוי ומפואר, ויוצא ממנו שבתו של מקום ב"ה. והנה ישנם ב' מעלות באופן השימוש של ההנאות החושיות לצד הטוב. יש מי שהוא כבר יצא משיעבוד התאוות החומריות והרי הוא בן חורין, שאין החומריות שולטת בו כלל, וכל נטיותיו הם רק לצד מעלת השלימות, כי הוא גבור בחכמה ודעת את ד'. ועל קדושי עליון כיוצא באלה, אין ספק שאכילתם היא מדה נעלה, וקיבוצם הוא שולחן אשר לפני האלהים. ויש מדה קטנה מזו, שאם ההסכם בדעת הוא להשתמש בחושים כפי מדת השכל, מ"מ לא ימלט שעצם הטבע לא נשתנה ויש בפנימיות הנפש ג"כ שליטה של עבדות לצד ההנאה החושית. וכאן יש מקום לשאול, אם הקיבוץ במי שהוא במעמד כזה באכילה היא משובחת, די"ל כיון שהוא עכ"פ מתחזק במעלות שכליות הרי אכילתו ג"כ נחשבת לדבר מעולה, או דלמא כל זמן שלא יצא לחירות מתאוותיו עוד האכילה משפילתו, שמחזקת כח התאוה ואינה באה כ"א בתור הכרח. להורות על הדעה הזאת בכללה באה ההלכה של החיוב לזמן, שהוא מורה שיש יתרון בקיבוץ על האכילה, בהסבה. ההסבה היא דרך חירות, ואין לך בן חורין אלא מי שעוסק בת"ת. והכונה, הבן חורין מעבדות התאוות שלבו ברשותו להיות נמשך אחרי השכל הצדק והיושר, הכל כתורה וכמצוה. לאיש כזה יאתה הסבה בשעת אכילתו, שהיא עת התגברות השיעבוד הבהמי. וראו התלמידים השלמים שעכשיו בהיותם אבלים על רבם הגדול, ראוי שירגישו שאין מושג החירות הגמור ראוי להם, בהיותם חסרים המדריך הגדול שבאורו ראו אור. וכבר כתבו החכמים שהחירות האמיתית היא השיעבוד למי שראוי להשתעבד, ולהיפך, הפקעת השיעבוד ממי שאליו יאתה היא העבדות. ע"כ אם כל מלאכות שעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו, ובהחסר להם רבם הופקעה עבדותם, באו להכיר כי הם בזה מכירים חסרון חירותם, ובייחוד בהיות החירות העליונה הזאת היא מתנת אלקים לבחיריו שבאה מכח הקדושה שבנפש. וכבר העיר החסיד במס"י שהקדושה היא מתנה בסופה, ובודאי היא מצויה ביותר בקרבת איש אלקים קדוש ד' כרב ופועלת ג"כ על תלמידיו הקרובים אליו. ע"כ נתנו אות על הגרעון הזה ולא הסבו כדרכם תמיד. אמנם קבעו מקום, קביעות המקום מורה על התישבות השכל והסכמתו, להורות שאין אכילתם מהמשכה בהמית חלילה, כ"א מהסכמה שכלית שהיא מדרגה למעלת החירות של הסבה. ע"כ הסתפקו אם בכיו"ב ראוי לזמן,

מפני שעכ"פ יש בזה הכנה אל התכלית המעולה, או דילמא כ"ז שלא באו למדת החירות יש בהתחברות האכילה ג"כ חלקים מצד החרפה הבהמית שמתעוררת כ"ז שלא בא האדם לדת הקדושה הגמורה, ע"כ לא הוה בידייהו.

דנ.

קס ר" א ב"א אהדר לקרעיה לאחוריה וקרע אחרינא אמר נח נפשיה דרכ וכרכת מזונא לא גמרינן, עד דאתא ההוא מבא רמי להו מתניתין אברייתא ושני להו כיון דאמרי ניכול לחמא כדוך פלן כי הטבו דמי. הפסד המגיע לעולם בסילוק הצדיק הוא כפול. האחד מצד הסגולה שבהיות האיש הקדוש בעולם בהכרח ימשך על ידו שלימות לקרובים ולרחוקים, וזאת הסגולה היא נעלה מאד. והשנית מצד התועלת שמקבלים מתלמודו וצדקותיו. ובאשר עיקר ההיזק היא הסגולה שהוא דבר כללי לקרובים ולרחוקים, וגם ערכה נשגב עד מאד, ע"כ עיקר הרושם שגבר בלב שהתעוררה לקריעה הראשונה היה הכרת סילוק הסגולה. אמנם עכשיו שהרגישו חסרון התועלת שהי' אפשר לקבל, הורה להם שהם ביחוד מקבלי התועלת ראוי שיכירו הפסד הפרטי באבדם התועלת. ובשעה זו נעשה אצלם כח הסגולה כטפל, וחסרון התועלת לעיקר, שבזה הם מתיחדים. ע"כ אהדר לקרעיה לאחוריה, שנקרע מצד ההערה של אבדת הסגולה מאתם, וקרע קריעה אחרינא על הכרת חסרון התועלת, באמרו נח נפשיה דרב, שבת מפעולותיו, שהי' אפשר לו לפעול להשלימנו. וברכת מזונא לא גמרינן, עד דאתא ההוא ובא והעלה שכיון שאמרו ניזול וניכול לחמא נדוכתא פלניתא, הרי הושוו בהסכמת השכל בקיבוץ החכמים שכמותם, ודאי יביאם ג"כ לתכלית העליון שהוא החירות הגשר שעליו מורה ההסבה שבמשנה. וכיון שאמרו כן כהטבו דמי, וראוי לברך בזימון כי קיבוצים כאלה סופם לברכה, ומהם תתרבה השלימות ויגדל כבוד ד', וראוי לאמר על כמותם "גדלו לד' אתי ונרוממה שמו יחדיו"י שמזה למדנן ברכת הזימון, וה"נ הסכמת השכל אל נטיית השלימות היא עיקר הנטייה המביאה ג"כ להסכמה הטבעית.

דנ.

אר" ח ב"א אמר רב הנוטל ידיו תחלה באחרונה הוא מזומן לברכה. רכ ור"ח הווי יתבי קמי' רבי א"ל רכי לרב קום משי ידיך, חזייה דהוה מרתת א"ל ר"ח עיין כברכת מזונא קא"ל כו'. נטילת מים אחרונים באו להעיר על ההרחקה הראויה למי שיעלה בשלימות האנושית מהרושם הבהמי שמשאיר אחריו כל שימוש של הנאה חושית בהכרח. וכל זמן שלא סילק האדם מעצמו אותו הרושם הבהמי שהשאירה בו האכילה, אינו ראוי לברכה, כי לא תתרומם נפשו אל הקדושה העליונה הראויה להיות מוטבעת במברך את השם הנכבד והנורא ב"ה. ע"כ מי שמרגיש יותר בנפשו ההכבדה שמכבדת הטבעה הבהמית, ומשתדל למהר להסירה ממנו ע"י הפעולה המכוונת לה היא מים אחרונים, הוא באמת מזומן לברכה. ע"כ נקבעה ההלכה להורות שיש יחש לברכה שמתרומם ע"י האדם אל אהבת ד' הטהורה עם נטילה האחרונה. ע"כ רבינו הקדוש ברצותו להעיר ע"ן תחת האמירה בפירוש שיברך, א"ל קום משי ידיך, להורות שרק הטבעה החומרית שחלה בהכרח על כל איש באשר הוא חומרי מעכבת את המעלה של המצב הנפשי הראוי לברכה. ורב הוה מרתת, חשש שהעיר אותו להשליך מעליו הטבעה חומרית יתירה הרמוזה בחיוב נטילת מים אחרונים, ע"כ א"ל ר"ח שאין כונתו של רבי כ"א על אותה הטבעה החומרית הבאה בהכרח מטבע החומר

בהשתמשו בחושיו והנאותיו, שאין לאדם מצד בחירתו אשמה בזה, כ"א זאת היא מעלת כל שלם להתרומם על זאת הנטיה, ואז ישכיל איך המזון הוא ראוי לברך עליו מאד, שאין בו דבר הגורם הפסד וחסרון כ"א כולו טוב וחסד. כי בהשאר רושם התאוה החומרית הוא מקור נפתח לכמה חסרונות בהכרח, וא"א שיצא מהעיון ברכת המזון לכל פרטיו. ע"כ רק בהיותו נוטל ידיו ומסלק החסרון המוטבע, אז יכיר ג"כ לקבל אותה התועלת הרצויה, כי אחר שמתקדש האדם, גם הנטיות החומריות בכל תגבורת שלהם המה כלים נכבדים להפיק בהם הצלחה רבה וראוי לברך ולהודות עליהם.

א.ה.

ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב עתידין כל בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא שיתנו ריח כלכנון שנאמר ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון. האופן של הישרת הדרך בימי הבחורות, ביחוד שכוחות הגוף והנפש המה בתקפם וחמדת החיים עזה עד מאד, היא בשני אופנים. הדרך הרגיל הוא, שאע"פ שכל רגשי היופי הם טובים ומרהיבים את הנפש ומי שהוא צדיק תמים שמשתמש בהם בדרך ישרה ודאי הוא דבר טוב ונעים, כי לא לחנם נברא הרגש הגדול הזה באדם. ולא עוד אלא שרגשי היופי הם מפתחים כחות השכל ומגדילים ג"כ את כוחות הנפש הטובים, דירה נאה אשה נאה וכלים נאים הם מרחיבים דעתו של אדמי. הריח הטוב שהוא המושג הכללי של ההנאות היפות שראוי רק לבעלי נפשות עדינות והרגשות זכות, ע"כ אמרו חז"ל במוגמר שהוא דבר שאינו שוה לכל נפש, ואמרו חמרי וריחני פקחין, ומי שהתפתח אצלו חוש הריח באופן נעלה אמרו (בסוטה) בני טהרה יש בך, שכוחות הנפש כשהם מלאים בגבורתם הם כלים יקרים לכל אשר שאר רוח לו להשכיל ולהיטיב. והנה למרות כל השבח שיש ביסוד היופי בכל זאת ע"פ הרוב יאלץ ההכרח לדחותו בפרט בימי הבחורות, מפני ההפסד המוסרי שעלול לבא לרגליו. כדמצינו באותו נזיר שבא מן הדרום, יפה עינים וטוב ראי וקווצותיו סדורות לו תלתלים, ובכ"ז ראה להשחית שעריו הנאה מפני שפחז עליו יצרו, ושמעון הצדיק נשקו על ראשו ואמר כמוך ירבו נוזרי נזירות בישראל, (נדרים). אמנם אם שהדרך הוא דרך משובח לדחות את היופי שאינו כ"א טוב חיכוני מפני הפסד עקרי, אבל כל זמן שיאלץ ההכרח לשחת איזה דבר טוב ויקר אין זו מציאות שלימה. והמעלה היותר עליונה היא שיהי' השכל שלם כ"כ וכוחות המוסר כ"כ חזקים, עד שיפונק גם רגש היופי בכל צבעיו ופרטיו, והם עוד יוסיפו הוד והדר לשלימות האמיתית של המוסר הטוב וקדושת ההנהגה ודעת אלהים ביראת ד' ואהבתו. והנה הריח של הלכנון הוא צד היופי שבו, שבא מרב כחו הטבעי של צמיחת ארזיו הנשאים והרמים, ודומה צד הריח הטוב שבו לצד היופי, וצד הגבורה שבארזיו לצד הטוב הפנימי שבנפש, ותחת שבזמן הזה שעוד לא בא העולם לשכלולו ולפתח חטאת רובץ, אי אפשר כמעט להמצא בחור בישראל שלא טעם טעם חטא, כ"א שמהרס ופורץ פרצות בחוקי הנימוסים המיוסדים מטעם היופי ומבטלם. ואם רואה יצה"ר אדם שמסלסל בשערו אומר דידי הוא, שצריכין למעט היופי והריח הטוב, וגנאי לת"ח שיצא מבושם לשוק, והכל הוא מפני שליטת היצה"ר והמדות הרעות שאי אפשר לקבל רוב טובה. ע"כ מחלישים ג"כ כוחות טובים שאינם עיקריים כ"כ כדי להציל העיקר. ומזדמן לפעמים שהמראה החיצוני של אדם נעלה במוסרו ויראת ד' עושה מחוץ רושם בלתי מרהיב את הנפש. ונקרא ת"ח פתיא אוכמא, בפרט אם הוא בימי הבחורות ועומד במדרגה חשובה ביראת ד'. ע"כ אמר שעתידין בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא, שלא יצטרכו לחסר מנפשם שום טובה ושום הוד ונעם המרחיב את הנפש ומחזקה, כי בזמן חסרון המוסר מחלישין כחות הנפש ע"י מה שאין נותנים לכל כח את כל התפתחותו. אבל לעת השלימות יתנו ריח טוב כלבנון, שההוד וההדר והרחבת הנפש הבא מהשלמת כל תנאי

הרגשת היופי יהיו שלמים אצלם בכל פרטיהם, ולא די שיעיקו להשלימות הפנימית אלא יחזקוהו. והריח הוא הציור של הנוי הפועל רגשי הכבוד של חוש היופי על זולתו. וזאת היא המעלה העליונה שבהרגשת היופי, וזה יבא דוקא מצד הקדושה והשלימות, כי לא תהיה עוד מלחמה פנימית כ"א כל כוחות הנפש יכירו ויודו הטוב העליון של עבודת השם השלימה, וכמו שהובטחנו מפי השם ית': "ואוליך אתכם קוממיות". והנה המעלה השלימה של העמדת כל הכוחות על מכונם ומלואם יהי למנה למי שלא טעם טעם חטא. אמנם מי שנכשל בחטא, כפי ערך הרושם שעשה עליו החטא, שבא מצד שלא רצה לותר שום הרגשה נעימה בעוד שלא הי' מוכשר לקבלה, יופחת לו משלימותו ביחש קבלת הכח הרענן של שלימות ההוד בכל תנאיו, ורמזו ז"ל בב"תם יש שעושין לו צלצל ויש שעושין לו ענק כו'.

.14

ארי"ז כר טובי" מ"ד את הכל עשה יפה בעיתו, מלמד שכאו"א יפה לו הקב"ה אומנתו בפניו. א"ר פפא היינו דאמרי אנשי תלי ל"י קורא לרבר אחר ואיהו דירי' עביד. היופי הוא הסדר המתוקן והמורה ביותר על כונת מכיון במעשה. כי אפשר לפי הציור המדומה שיזדמן תועלת מושג מדבר במקרה, אבל אי אפשר כלל שיזדמן דבר לוקח את הלב ביפיו ויהי בלא הערכת מערכה בכונה שמשפט היופי הוא קיבוץ חוקים נפרדים אל מערכה אחת וסידור מקביל. ע"כ ראשית [ההסתכלות] במעשה ד' הוא מצד חוקי היופי השולטים בכל המציאות הרוחני והגשמי, העצמי והמקרי. וחק הזה הוא שולט גם בסדרי הזמנים, עד שבהסתכלות כוללת נבין סדרי המאורעות כולם גם אותם שלא נרגיש בהם כל יופי, איך הם משלימים להיופי הכללי והסידור המתוקן. ויופי המקרים שבזמנים מתחלפים, שהולכים על סדר נקצב ונערך אחד באחד יגשוי, יביא אותנו להסתכל גם ביופי הפרטי של כל נוצר, עד שלא תמצא שום מקרה של פעולה שלא ילוה עמו היופי, ואפי' האומנות שיסוד רובם הוא בתועלת החיים החומריים בסבתם העקרית, נלוה עמה בהכרח חק היופי שכ"א ייפה לו הקב"ה אומנתו בפניו, ויש יחש לאומנתו של כל אחד ואחד עם כחות נפשו עד שלא תשאהו רוחו להחליפה באחרת. וזוהי התבוננות מעולה על דיוק ההשגחה העליונה ושלא יש דבר נעזב מחכמת אדון כל המעשים, והיינו דאמרי אינשי תלי קורא לד"א ואיהו דידי' עביד, פי' אפי' תשתדל לצייר לפני העסוק במלאכה פחותה שלפי ההשקפה יש בה עסק עם כיעור, להתוות לו מלאכה אחרת שיש בה עסק עם יופי, לא יתבטל עי"ז מחשק מלאכתו אע"פ שחק נפשי הוא לכל אדם להמשך אחר היופי, אלא שיש כאן חק יופי חזק מאד המתאמת את אומנתו עם חוקי נפשו, ואפי' יחש הכיעור הוא ערוך ביופי פנימי שרב כחה למשוך אלי' את נפשו לבל יזח ממנה, כדי שישתכלל העולם בכל דרכי ישובו. וכמו כן ההשלמות הדורשות זמן, כ"א מהנה בשעה שהזמן דורש לתן כוחות רבים על איזה חכמה ומלאכה היא נתונה לחק בעיני העוסקים בה, אע"פ שיש בה דרכים שאינם ראויים לכבוש לבבות, והכל מפני שיד ד' עשתה זאת שהכל יהי יפה בעתו. ובמקרי העולם ישנם דוגמאות רבות לדבר למי שמסתכל בידיעה עמוקה בהם, למשל המלחמות אינם יפים כלל אבל צפון בהם עכ"פ טובה לעתיד, שהרי ההתנגשות של האומות הקטנות הביאו התרקמות האומות הגדולות שהוא חיבור יותר גדול למין האנושי, ויביא זה לחיבור ושלוש היותר גדול, ואע"פ שאינם יפים בעצמם נתן הקב"ה חן הדבר בעיני בני"א עד השעה הצריכה, והוסכם שהחרב הוא תכשיט והגבורה במלחמה היא תפארת לבעלי, והכל מפני שהוא יפה בעתו ולעת שלא יהי בו צורך ע"פ ידיעת החכמה האלהית, יתבטל היופי ממנו ומכל הדומים לו.

.15

ואר"ז? כר מובי" א"ר משום רשב"י, נח לו לארס שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ולא ילכין את פני חבירו ברכים, מנא לן מתמר שנאמר היא מוצאת כו'. נשם שרדיפת הכבוד המדומה היא ממדות הרעות המוציאים את האדם מן העולם, כך ההכרה האמיתית של חיי כבוד אנושי והגועל לחיי בזיון הוא יסוד העולם, כי הוא מרומם את רוח האדם להכיר [נועם] הכבוד האמיתי של שלימות וכשרון אמת בחכמה ובדעת האלהים וכבודו ודרכיו. ע"כ ראוי לאדם שיכיר כי ערך החיים עומדים בעצמם רק בהיותם מחוברים עם רגש הכבוד האנושי, אבל כשיתלוה עמם אבדן הכבוד האנושי אינו נחשב לחיים אנושיים. ואם כי ישנם גדולי לב שנושאים באהבה בוז, מפני שהם להם כדמות הכנה לכבוד יותר שלם ונעלה, שהוא כבוד השלימות, אבל אינו מפני שאין לכבוד האנושי מצד עצמו ערך, כי הוא תואר החיים האנושיים. ע"כ נח לו לאדם לאבד חייו הגשמיים הגופניים, ואפי' באופן משונה והפוך מכל כבוד לשעתו, ולא ילנין פני חבירו ברבים, שמאפיל את כבוד חיי חבירו לעתיד בעב שאינו נמחק, שהרבים רישומם חזק מאד, ובנפול כבוד חבירו ברבים כבר הוא אובד מדרגתו וערך חייו. ע"כ מפאת הציור המוסרי הראוי לאיש שלם המכיר את ערך החיים, ראוי שיהי' נח לו אבדת גופו מאבדת כבוד חייו של חבירו, שהיא מיתה מגונה נמשכת. ואם כי יוכל היות שמצד התורה אין ראוי לעשות כן בפועל, מפני שיש לחיים השלמים רב יתרון שמרפא ג"כ חסרון הכבוד ומחזיר כל כבוד, אבל מצד הרגש הישר ראוי שיהי' כך, ותשוקת החיים הטבעיים ראוי שתתבטל, והרגשת הייסורין של שעה ראוי להחשב כאין מפני הידיעה האמתית של גודל האבדה של אבדת רגש הכבוד של זולתו ברבים, שהוא פוחת ערך חייו במשך [זמן] ארוך מאד. ע"כ נכתב לשון נח, להורות שכך ראוי להיות מצויר אע"פ שלא יגיעו הציור אל המעשה. אמנם בספר חרדימי הבין הדבר ג"כ למעשה. וצריך ביאור רב להגדיר דבר ההלבנה של זולתו, כי ודאי אין ההלבנות שוות. ונראה שהדבר מדובר רק כשהלבנה תגיע להוריד ערכו של הנעלב לנצח בעיני רבים באופן בהם המלטה וחליפות מצב, שאז הוא גרוע מאבדת נפש בערך החיים ההרגשיים.

.אח

ת"ר ששה דברים גנאי הם לת"ח, לא יצא כשהוא מכושם לשוק, ואל יצא נמנעלים המטולאים ואל יצא יחידי בלילה ואל ימפר עם אשה כשוק, ואל יכנס באחרונה לביהמ"ד ואל יכנס במסיבה של ע"ה. הגבילו תנאי חיים כוללים להתרחק מב' קצוות בהנהגת הנימוס שבד"א בחיי החברה ובהנלוה לו, והם ההתהדרות וההתבזות. ראוי לת"ח שיתבונן בב' הקצוות שלא יפריז על המדה, ואל תביאהו ההתהדרות להפרזה כזאת שמעוררת גועל נפש מוסרית, לצאת כשהוא מבושם לשוק, (וכדמסקינן במקום שחשודין על משכב זכר). וכמו כן אל יהי נוטה אל ביטול כל נימוס עד שיביאהו שלא להקפיד בהידור הראוי לאדם מן הישוב, לצאת במנעלים המטולאים. סמוך להתנהגות של ההתארה החיצונית היא הריעות והריחוק, וראוי לאדם השלם שלא לצאת לקצוות, לא ירחיק לצד הרחקת הריעות עד שיצא יחידי בלילה באהבתו שלילת הריעות, ואל תביאהו ההמשכה לצד הריעות לספר עם אשה בשוק שהיא נטיה לפריצת המוסר לערך שלימות הת"ח. סמוך לריעות ונעימות היחש היא החברה והבדידות, החברה להתייעץ בכל דבר ולהשתתף בחיים כלליים, זולת צד הריעות שבהם שהוא רק הנועם הסידורי לבדו, גם בזה צריך החזקת ב' הקצוות שלא יטו לקיצוניות, אל תרחיקו אהבת הבדידות להתבודד באהלו בזמן ביהמ"ד, עד שלא יכנס באחרונה לביהמ"ד. ואל תשיאהו אהבת חיי החברה, לקחת חלק בממביה של ע"ה ריקים ונבלים, כי מזה לא תבא טובה ושלימות. ידריך רבים בהדרכת תורה ומוסר אבל לא להשתתף עם שפלי נפש במסיבה של

.6N

וי"א אף אל יפסיע פסיעה גסה ואל יהלך בקומה זקופה. כשם שקצוות ההידור והביזוי מוגדרים בהתארה החיצונית, המבוארים ביציאה כשהוא מבושם ובמנעלים המטולאים. כן נמצאים בתנועות, תנועות של כבוד יותר מדאי עד שמביא לידי רגש גאוה המאוסה, ותנועה של בזיון וקלות עד שמאביד גם רגש הכבוד המנומס הראוי להמשך על כל איש חכם. הפסיעה הגסה היא תנועה מבוהלת היפך תנועת הגאה המהלך עקב בצד גודל, כמו שציירו יפה החסיד במס"י. וההליכה בקומה זקופה היא צד ההתהדרות של התנועה שמביאה לידי גאוה יוצאת גבול הישר.

.J

אל יצא כשהוא מכושם לשוק, אר"א ברי' דר"ח ב"א אריו"ח נמקום שחשודין על משכב זכור. ההתהדרות המפנקת את הנפש היא מצד עצמה דבר הדור ונאות, אבל יהפך למגונה במקום שהוא דומה לכיעור ופריצות. וחוקי המוסר הנגדרים ג"כ מצד הטבע הישר, ראוי למי שמתגדל בחכמה, להיות נשמר מהם באורח נשגב יותר מהאיש ההמוני שהוא קרוב אל הטבע. אבל מי שכוחות נפשו רמים הוא מתעלה על הטבע, ע"כ חוקי המוסר שבו ג"כ ראויים להבנות מצד החכמה, והגנת הטבע מתבטלת ממנו. ע"כ כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו, ואם לא תצורת מוסר חכמה ויראת ד' להרחבת התבונה מוכרח הדבר שיצאו פרצים גם בדרכי המוסר הטבעיים, ע"כ הוא בייחוד גנאי לת"ח.

.kJ

אר"פ ול"א אלא בבגדו אבל בגופו זיעה מעברא לי'. י"ל שאין יסוד הדבר משום חשד פשוט, אלא מפני הגועל נפש המוסרית המתעוררת לרגלי מראה הדומה לכיעור לפי מצב המוסרי השפל של המקום ההוא. א"כ נגופו, שזיעה מעכרא לי', אף קודם שעברה הדבר מורגש לתועלת של הכרח הרחקת הכיעור, ואינו מוליד רושם כיעור מוסרי בנפש המרגיש. והנה בגופו ישנם תרתי לטיבותא, כיון שידוע התכלית להעברת הזיעה אינו מעורר רגש הכיעור, ועוד יתר שהזיעה מעברא ולא יעמוד ריחו זמן רשום. אמנם בשערו אם שיש איזה צד הכרח בזה לבשם השער ע"פ מנהג בני"א, ואינו מותרות גמור כביסוס הבגדים, אבל אין הזעה מעברתו בשערו, ע"כ אם נבא לחוש בדבר מחשד פשוט, כיון שהוא עומד ראוי לאסור, ואם נבא לומר שרגש הכיעור נולד מפני תכונת המותרות שיש בזה, שמעורר על פריצת מוסר הרגיל לפי שפלות המקום, יתכן לומר שאין בשערו משום אותה תכונה כיון שעכ"פ אינה דרך של מותרות, כי יש בזה צורך להעביר עכ"פ מקצת הזעה הנמצאת בהם, אע"פ שאינה מרובה כ"כ שתה"י מעברתו לריח הביסוס.

.J.

אל יצא במנעלים המטולאים, איני והא רחב"א נפיק בטלאי ע"ג טלאי. הרגשת היופי ראוי לאדם שלם שלא ימשך אחריה יותר מדאי, עד שיהי' משועבד לה ולא יוכל לסבול דבר שאין בו חן ויופי חיזוני. כי באופן זה יהפך לו זה החוש שניתן לעדן את החיים ולהרחיב את הדעת ולשמח את הנפש, למקור דאבון ושממון נפש, כי בכל מקום אשר [לא] יתמלאו בו חוקי היופי לפי טעמו ימצא בו קצפה ומפח רוח. אמנם גם לא יתכן להתעמר בכח הנשגב הלזה עד שימחק רגשו הנכבד, שהרי הוא מוכן לרומם את הנפש ולהכין את האדם לדעת האמת והכבוד האמיתי, עד שיקח חלק רשום בשלימותו האמיתית, שהיא הדעת את ד' וההתענגות על טובו ותפארתו. ע"כ רחב"א נפיק, כדי להורות שעכ"פ ראוי להרשים ג"כ בנפש רושם הבלתי-קפידא ושחרור השיעבוד ביחש אל נועם חמדת היופי. ולעומת זה לא יצא באופן העושק את הרגש הנחמד הזה באופן בולט יותר מדאי, כדי שלא לטשטשו מעקרו ויבא למדה זו שלא ימצא בו כח להשתמש כערכו באופן הראוי. ע"כ ימנע מטלאי ע"ג טלאי, כי כוחות הנפש מתפעלים מהפעולות והלבושים, ע"כ ב' הרשמים המה סימנים ומדריכים לשביל הממוצע.

כ"ד.

ול"א אלא בפנתא אבל בגילדא ל"ל בה, ול"א אלא כאורחא אנל בביתא ל"ל בה, ול"א אלא בימות החמה אכל בימות הגשמים ל"ל בה. ראוי שיקנה האדם, עם חלק ההקפדה על רגש היופי שהוא מתנהג בו בחיצוניותו. ג"כ הרגש שלא בשביל הקפדת הרגש למצא רק קורת רוח לעצמו מיוסד הרגש הזה, כי ברוב החיצוניות ירגיש בו זולתו יותר מהאדם עצמו, אלא שראוי להשתמש ג"כ בזאת הקפידא עם הגבלותיה לרומם את הנפש למעלת אהבת רעים במעלתה העליונה, של מאי דעלך שני לחברך לא תעביד, וביתרון של דיוק הראוי לנפש עדינה וישרה. כי ישים תכלית התהדרותו, למנע מחבירו אותו רגש הבלתי נעים המתעורר לרגלי מחזה בלתי נאה, ומכש"כ כעור. ויכוין עם זה להיות גורם לאותה קורת רוח שבא מראיון של יופי וסידור. ועי"ז יביא לו ההרגל של הקפדת היופי הטבת המדות במדה מרובה, וראוי לפ"ז להרשים בזה במה שיראה בפועל, שכ"ז שזה הרגש אינו עובר לזולתו הוא מקטין ההקפדה. ע"כ בגילדא שאין רואה, אע"פ שבעצמו הוא מרגיש ג"כ קצת אסטניסות מהמראה המכוער של טלאי ע"ג טלאי, וכן בביתא ובימות הגשמים, מ"מ יפה לקבל אותו הרושם לפעמים, כדי להטביע בעצמו הרגש של תעודה שנמצאת ג"כ בדרישת היופי, בהתפתחות של ההכרה עד כמה החובה מוטלת להיות מרגיש את עומק הצער והעונג של זולתו, ולהשתדל בהוספת עונג ושמחה לחבירו, ולהתרחק מכל דבר הגורם איזה צער וקוצר נפש, אפילו באורח רחוק. והנה שלשה סוגים כוללים ישנם באופני הנהגת רגש הנימוס, שיש להבחין הצד שאינו מורגש לזולתו ובזה יהי' ראוי לקבע בו צד של מיעוט הקפדה, כדי להקנות לעצמו ע"י הקפדת היופי החיצוני הרגש של אהבת זולתו, והכניסה בתוך תוכו של רגשות נפשו. והם: א', מצד טבע הענין שאינו נוגע לזולתו ולא ימצא עסק בהרגשה זו להתנעם בה או להיות מצטער ממנה אפילו רק באיזה רושם של קוצר רוח. ב', מצד המקום שלא יגיע לזולתו שמחה, הרושם מפני המרחק וכיו"ב. הג', מצד הזמן והמקרים הסמוכים לו. ובנידון זה של הקפידא הקטנה ודקדוקיה, רשום מצב הענין בהבדל שבין פנתא לגילדא, שבגילדא מצד הענין מחייב שאין לזולתו צד הקפדה בה. ובהבדל שבין ביתא לאורחא הוא מצד המקום, ומקרב הדבר לאותו החלק של ההתבוננות מצד המקום איפא ראוי להגדיל הקפידא ולהקטינה. וההבדל שבין ימות החמה וימות הגשמים ילמד על מצב הזמן, שבכל אלה ראוי להסתכל בהמוני המונים מקרים הדומים להם, לשום מגמת פני היופי ורגשו, יותר על הצד הטוב שיש בזה מצד ההפלגה של אהבת החסד והטוב לזולתו, ממה שיש בזה מצד הפנקת רגשי עצמו ועידונם, עם שגם

מזה תמצאנה תולדות של טובה, אבל הרושם העליון שכולל כל התורה כולה, שהוא אהבת רעים ראוי שיעלה על גביו.

פ.ז.

ואל יצא יחידי בלילה משום חשדא, ול"א אלא דלא קכע ל"י עידנא אבל קבע ל"י עידנא אמרי לעדנ"י קאזיל. הוא כלל גדול בדרכי ההנהגה הישרה הראויה לאדם המעלה. כי כל הנהגה שיש בה כיעור מצד מראה החיצוני, אז אם הוא מתיחד בה חוץ למנהגו של עולם, תה"י פועלת רושם לגנאי על משפטו מאת בני אדם. אמנם זה אינו נמשך רק אם זאת ההנהגה הנראית זרה לא באה לו מהכרח מהלך עסקנותו בשלימותו המיוחדת לו. אבל אם מהלך עסקי חכמתו ושלמותו יביאוהו לצאת לפעמים משורת המנהג גם אל מעשה כזה שאינו כפי הרגיל וגם יש לדורשו לגנאי, מ"מ החכמה תעז לחכם, ועסקו בלב שלם בשלימות האמיתית תסיר ממנו כל דופי גם מעיני בני"א, כי יכירו כי באשר הפליא ד' חסיד לו. וכשם שהוא משונה מרוב בני"א בתעופת שכלו ועומק טהרת לבבו והמון רגשותיו הנשאות, כן הוא לפעמים משתנה מהם בהנהגה חיצונית שנראית לפי המובן הפשוט להם כזרה. והבחינה היא מאותה ההנהגה המתרשמת ביציאת יחידי כלילה, משום חשדא. וההיתר הנאמר אם מתהלך בתומו לרגלי חכמתו וקביעת עידנ"י, דאמרי לעידנ"י קאזיל ולא יגורוהו רע. והמשכיל ידע להוציא תולדות הכלל הפרטי הזה לכל ענפי ההנהגות המזמנות במהלך החיים, של אנשים נעלים מרוב בני"א בתכונותיהם ורוממות נפשם, כי יגבה לבם בדרכי ד'. והדברים נאותים, בין בהנהגה מעשית בין בדרישת חכמה ומהלך רעיונות וציון מושגים נשגבים בדיעות המתיחסות ופועלות על הנהגתו של האדם במעשיו, שבעת שסביבותיו ישת חושך ובני דורו לא יוכלו לעמוד על סוף דעתו, נאמרדבש וחלב תחת לשונך. ולא יצא יחידי בדרכים שאין בני הדור רגילים בהם, כי לא ישכילו איך על ידם נפשו מתקרבת אל יסוד השלימות, לאהבת ד' ויראתו ורוממות העבודה השלמה. וכ"ז יצדק בהיות איזה רעיון נשגב כבן רשף מקרי בו. אבל אם הוא קבוע בעניניו, ומודרך בדרך תמים ע"פ מושגיו הרמים, לא יוכל איש לכזב שלימותו ומימר אמרי לעידנ"י קאזיל, וסוף תצמח ג"כ התועלת הראויה מדרכי שכלו הגדולים מהרגיל.

פ.ח.

ואל יטפר עם אשה בשוק א"ר חמדא ואפ"י היא אשתו. הצניעות הנימוסית שהיא מחזקת את יסוד העולם נגד הפרעות שיכולה הפריצות הטבעית לחולל במצב המוסרי הכללי והפרטי, היא צריכה שמירה רבה שלא תתמעט מתכונתה וערכה בלב בני"א מפאת הרושם של הרגילות. ע"כ ראוי שיה"י נשמר אופן הקירוב בין המינים עם רגש של בושה סמוך לו, שהוא מבליט את תכונת הצניעות שהוא ראש לכל מעגל טוב ומבוא להשלמת האדם ולקרבתו אל דרכי השם ית' וקדושתו. ע"כ באשר מעמד הבושה נערך תמיד לפי סדרי הכבוד והקפידא המתחילות במעמדן הרם אצל שלמי בני"א החכמים ואנשי השם, וע"פ ההדרגה נשארת עכ"פ גם בפחותי מעלה כשיעור הראוי לקיומו של עולם. למשל הסלסול ודרכי הכבוד שנוהגים אנשי מעלה בעצמם בלבושיהן ובמנהגיהם, גורמים עכ"פ להבליט שגם שאר ההמון, אם כי ירגיש שלא לו הצדקה להשתמש בדרך כבוד מנומס ומהודר כזה, מ"מ פועל הדבר שעכ"פ לא ימהר כ"כ להיות בזה דרכיו עד קצה האחרון, ויה"י בו עכ"פ איזה רגש של כבוד אנושי שלא להתנהג כבהמה בארחות חיו.

אמנם בנפול צד הסלסול ומדת הבושה הראוי' לשלמי המעלה, תרד בירידתה מדרגה אחר מדרגה עד שיתרוקן מלב ההמון כל רגש כבוד אנושי, ואז נכונו כל תוצאות רעות לצאת בזעף, כשלא ידע עול גם בושת. ע"כ ת"ח ראוי להיות מתיחס אל הבושה במדה זו שלא יספר עם אשה בשוק ואפילו היא אשתו. ע"כ רב חסדא דמיירי בת"ח, לא נקט הטעם השנוי לקמן בבירייתא לפי שאין הכל בקיאין בקרובותיו, שזה מתיחס אל צד החשד שיש בזה, ונוהג בכל אדם באיזה אופן. אמנם מצד עצמותן של דברים שהוא נאות לת"ח, הדבר מוגדר בעצמו מצד הפעולה הרשמית שמוכרחת לצאת ע"י ויתור מוסרי של רגש הבושה והצניעות מצד ראשי העם, החייבים לבנות בנינו של המוסר וארחות היושר בעולם.

11.

תניא נמי הכי, לא יספר אדם עם אשה בשוק ואפילו היא אשתו ואפילו היא אחותו, לפי שאין הכל בקיאין בקרובותיו. צד החשד נערך ג"כ לפי דרכי הקירוב וההתייחסות בעת הדיבור שמבלי כונה היא מוטבעת בכל אחת לפי ענינה. באשתו באופן יותר מתייחס, ובבתו פחות, ופחות ממנה באחותו. אמנם הלא אין הכל בקיאין כקרובותיו, והחשד אינו פעולה נוגעת לעצם הנחשד כ"א הוא פועל להרבות התמוטטות מוסרית בעולם. גם יובן עוד, שאם יחש, הקירוב עושה עכ"פ איזה רושם של חלישות הצניעות והתמעטות הבושה, אבל באמת ראוי להבחין בין קירוב שבא מרגש נקי וטהור, לקירוב מעורב בנטיה של חלישות מוסר, והיחש שאדם מתייחס אל שארי בשרו אמנם נקי הוא ומיוחס אל הצדק והמוסר הראוי באופן הגון. אבל אין הכל כקיאין בקרובותיו, ג"כ ברגש ההתקרבות והיחש, והדמיון פועל ג"כ ליחש אל זה ערוב נטי' מצד היחש הבהמי האורב לאדם, ואם זה מוליד הוא רושם של נטיה מדרך הטוב לרואים. ע"כ יפה היא מדת הצניעות והבושה, שהוא נחלת ד' לישראל עם סגולתו, וכאמור "בעבור תהי' יראתו על פניכם לבלתי תחטאו" ואמרו חכמינו ז"ל זו הבושה.

51.

ואל יכנס כאחרונה לביהמ"ד דקרי לי פושע. אם מי-שאינו-עסוק-בתורה יתאחר לבא לביהמ"ד יתלו שהי' טרוד בעסקיו, אבל הת"ח, שברוב תורתו היא אומנתו וחזקה שגם בביתו עסק בתורה, א"כ אין טעם למה התאחר לבא, אא"כ יאמר עליו שאינו חושש למעלת הקיבוץ של חכמים ויראי ד', א"כ הוא פושע, שמכונה בזה כל חוטא בלא תועלת של הנאה. והוא מחובר ג"כ אל הוראת פסיעה בסמ"ך, שמורה עושה פסיעה לצאת מהחבורה. ושלימות גדולה היא לאדם שיכיר ערך החבורה והקיבוץ, בין לתועלת עצמו בין לתועלת כלל עם ד'. ומצינו ג"כ הוראת פסיעה בשי"ן "עד המפשעה", והוראת הדבר היא שצד הרצון לפעולה בלתי הוגנת ברוב מונחת בתאוה או בתועלת, באה מצד סכלות או תגבורת היצר, והם מכוונים בחטא ועון. אמנם יש ג"כ יצר, לראות את עצמו יוצא מהסדר המוכרח מצד הצדק והיושר שהוא אמתת דרכי השם ית' בתורתנו הקדושה, ובעי' למטעם טעמא דאיסורא, ולראות את עצמו יוצא מן השורה המקפת את הכלל, וזה נקרא פושע. והאדם הישר והחכם ראוי לו שישכיל איך תיקון העולם כולו תלוי רק באהבת הסידור המתקון, שהוא יסוד התורה הקדושה שהיא הסדר האלהי, ואהבת חבורת החכמים היא מדרכת ביותר אל הסידור המתקון. כי אע"פ שלפעמים יוכל האדם בבדידות לעיין בדברים יותר נשגבים, מבחבורה, אבל תועלת הסידור ותיקון ההדרכה יוצא לעולם מתוך חבורת השלמים. ע"כ ראוי לחכם לזרז

ולהקדים לבא לחבורה, ולא יכנס באחרונה.

נ.ח.

ואל יסב במסיבה של ע"ה דאתי לאמשוכי בתרייהו. כלפי מה שהזהיר תחילה שלא יכנס באחרונה לביהמ"ד, אע"פ שיוכל היות שההתבודדות תהי' לו לשלימות יותר מוכשרת בעיוניו הרמים הפרטיים, מ"מ ראוי לותר על יתרונו הפרטי ולהיות נלוה אל קיבוץ החלמים. אבל צריך שישכיל כי חשבון זה של ויתור איזה חלק משלימותו בשביל תועלת הקיבוץ, איננו ראוי כ"א בהיותו מתחבר אצל חכמים ויראי ד'. אבל לא ישתמש בזה ג"כ להיות מסב במסיבה של ע"ה, בחשבו שאם גם ירד מעט משלימותו ע"י הסבתו עמם, מ"מ יועיל הוא להעלותם ולהשלימם. כי אין הדבר כן כ"א הוא אתי לאמשוכי כתרייהו, לא הוא יועיל להם להעלותם כ"א הם יועילו להותו להורידו ממעלתו, ותחת שהחסרון הנמשך מהתאחרו לביהמ"ד, אינו מוחלט כ"א אצל שמא בעלמא, דקרו ל"י פושע, משום דלפעמים בפנים הדבר אינו כ"א תוספת שלימות לו, אבל במסיבת ע"ה יוכל להיות נפגם בהמשכתו אחריהם באמת.

נ.ט.

ואל יפסיע פסיעה גסה, דאמר מר פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם, ומאי תקנתיה להדר ל"י בקידושא דבי שמשו. פעולות הגוף ותנועותיו מורים על תארי הנפש וכוחותיה, וכן הם מטביעים פעולתם על הנפש. והנה משתנות דעות בני"א ע"ד העמל באמצעיים המגיעים אל כל תכלית. האדם הבלתי שלם בשכלו ומדותיו ולא קנה דעת את ד' על מדה נכונה בנפשו, יהי' בנפשו רב המרחק בין התכלית להאמצעיים, עד שאם ישא נפשו לאיזה תכלית תהי' כל מערכת האמצעיים עליו למשא כבד, ותקצר נפשו מסבלם, וימהר בהם בחפזון נמרץ ונפשו לא תדע שלו. כי אם הומה הוא אל קיבוץ ההון, הנה ישים תכליתו בקיבוץ איזה סכום שמתאוה, יאבה לחתור בכל עז להגיע אל תכליתו, והעסק באמצעיים יהי' לו לדבר שבא לו שלא ברצונו. ממצב נפשי כזה בא גם בתנועות הגוף פסיעה גסה, שנפשו המורגלת לבלתי מצא חפץ בעסק האמצעיים, מורגלת היא ג"כ לצייר כל מטרה בסגנון כזה בערכם של האמצעיים, ע"כ ייגע את עצמו להפסיעה פסיעה גסה כדי להסיר מעליו עסק האמצעיים. אמנם האיש השלם, שיודע אמיתת מציאותו באשר הוא אדם מצטרך אל המון פעולות, יכיר בכולם תכלית נשגבה, והוא העסק בההבאה את עצמו אל שלימות נפשי וכל מין שלימות. כי העסק והעבודה שהוא פועל על מהלך השלימות ראוי שיהי' חביב ורצוי אל האדם מצד עצמו, ע"כ הוא מוצא תמיד מנוחה בכל פעולותיו, וע"ז נאמר בכל דרכיך דעהו, ומזה בא מעמד תנועת הגוף ג"כ במנוחה, שאינו מפסיע פסיעה גסה. ע"כ הפסיעה הגסה היא גנאי לת"ח, אם שאינה כדאי להיות גנאי לע"ה, שבאמת לפי השקיעה הבהמית שאפשר להמצא בחק ע"ה, היא הגנה נאותה מה שעכ"פ מרגיש הוא בפנימיות נפשו שהתקשרו אל התשוקות הבהמיות מצד עצמם אין זה מטרה אנושית, ולהגיע למדרגה הגבוהה שתתישב נפשו בעסק האמצעיים מצד שהוא צועד אל התכלית זאת אינה ביכולתו. ע"כ העדר המנוחה בעסק האמצעיים, שמזה בא מעמד נפשי המביא ג"כ לידי פסיעה גסה, אינו גנאי לו כפי מדת השכלתו. אמנם הדעה הברורה שהשגת אמתת התכלית היא מנועה מחק האדם וצירורו, ע"כ זאת היא שלימותו, חבת הקודש של העבודה המביאתו להשתלם יותר. ע"כ כל עבודה, תהי' קרובה או רחוקה, היא חביבה לו בנעימה קדושה. אמנם הסובר כי רק לתכלית המשוער לו

בבאו ישיג מנוחתו, הוא טועה במהות התכלית שהוא חושב שהוא הדבר שמצייר הוא בדמיונו מצד היותו רחוק ממנו, ולא יבין שבבאו אליו יושקף לו עוד חוג גדול של תכלית יותר נשגבה, עד שיחכם להשכיל כי אמתת התכלית הראויה שימצא ממנה עונג ומנוחה היא העבודה וההשתלמות. ובאשר מספר החמש מאות מצוייר אל מרחק הרקיעים, משמים וארץ ת"ק שנה, והוא מושאל ממספר אלף שהוא ציור מהגדולים מהמספרים והוא משותף ג"כ בלשון למוד אאלפך חכמה, ומורה כי ההגעה אל המבוקש תהי עבודת האמצעיים ערך מחצה מהעושר של הדעת המגיע מעצם הידיעה שאליו מכוונים בתור תכלית, והידיעה עצמה היא המחצה השני. ע"כ בין הארץ לרקיע ת"ק ועוביו של רקיע ת"ק, הזמן שנה נערך אל הצד הגדול הראוי להיות התבוננות גדולה של איזה ענין בעיון מיוחד לוקח לו זמן, והוא מושאל ג"כ עם לשון שונה, המורה לימוד. א"כ הצעד האחרון של הת"ק הוא המביא לציור התכלית. ובאשר התכלית לפי האמת יצייר רק אותו שהבין ערך השינוי של עצם העסק בהשתלמות שהוא מבין ג"כ עכ"פ ערך תכונת התכלית. ע"כ הפסיעה גסה נוטלת אחד מת"ק ממאור עיניו של אדם, שמחסרת אותו מהסתכלות שלמה בהגעת עוצם התכלית, שבה ע"י הקירוב אליו ע"י השלמת האמצעיים. אמנם, גם למי שלא בא לידי מדה גדולה זו של הבנת החבה של העסק באמצעיים מצד הבאתם אל תכלית של שלימות, מ"מ בזרע הקודש נתנה סגולת השבת לאות ולברית מנוחה, להורות שעכ"פ יש צד ציור מעלה רמה זו לכל ישראל. ע"כ עונג הגופני שבשבת למצוה נחשבת, המנוחה והעידון הם המעלות היותר רמות, ע"כ העורון של פסיעה גסה מהדר ל"י בקדושה דבי שמשא, ושב ורפא לו.

.o

ואל יהלך בקומה זקופה, דאמר מר כל ההולך בקומה זקופה אפי' ד' אמות כאילו דוחק רגלי השכינה, דכתיב מלא כל הארץ כבודו. הכוחות שנתנו באדם להוציאם מהכח אל הפועל לשלימותם הגשמי והרוחני, הם נטועים באופן שכשיתנהג בהם האדם כפי המדה האמיתית יביאוהו לתכלית הצלחתו, להשיג כל דרכיו בנחת רוח ולהיות דבק בדעת ד' ויראתו. והנה תשוקה טבעית שם השם ית' באדם, להתרומם ולחזק כל כחותיו בתכלית המעלה. אמנם באשר יסוד כל חזקו וקיומו הוא באשר ידע כי צריך שינהיג כל ארחותיו לדעת את ד' ולעבדו, ע"כ צריך שיהי' רשום בתכונתו הכללית כי הוא מרגיש יד ד' העליונה עליו, אז תהי' מעלתו מעלה אמיתית. ואותה המקצת שלא יוציא אל הפועל מכוחותיו, באשר יסמוך על יד ד' העליונה, זאת תגרום לו אשר אמיתי ומנוחת נפש נפלאה וברכת שלום. ע"כ גם במצבו הגופני, לא ילך בקומה זקופה, אמנם ילך קוממיות, שמורה על שאיפתו לחיים של כבוד והדר ונחת רוח, אבל לא בקומה זקופה, מעט יותר יכולתו להתרומם, מפני ידיעתו שיש יד ד' שתנחהו. אמנם המהלך נקומה זקופה אפי' ד' אמות, ואינו רוצה לותר מאומה מכל אשר תשיג ידו להרחיב שאיפות גדולתו, הוא כאילו דוחק רגלי השכינה, שאינו מניח מקום להרושם היותר נשגב מכל, והפועל את כל צד השלימות שבחיים, שמבלעדו אין תועלת בכל מעשה וחריצות. כי לעולם לא ימצא האדם מנוחת נפשו ואשרו האמיתי זולתו באשר ישים קץ מאוייו בדעת אלהים ועבודתו, וזה יצא לו רק בשימו גבול בחוג היכולת שבידו, ובמצב תנועותיו הכלליות יצא הדבר מובלט ע"י מניעת הליכתו בקומה זקופה.

.ko

כי אתי רב רימי אמר עיר אחת היתה לו לינאי המלך בהר המלך שהיו מוציאים ממנה מ"ר מפלי טרית לקוצצי תאנים מע"ש לע"ש. ההערה המוסרית שיש בזה הוא נותן מקום להתבונן ע"ד ערך הפועלים בישראל בהיותנו על ארצינו וכמה פרצה טהרת המדות והחסד ע"פ הדרכתה של תורת ד', שכפי טבע יצר לב האדם ירע בעיני בעל הבית בהיות הפועל אוכל הרבה ממה שעושה. אמנם התורה אמרה ואכלת ענבים כנפשיך וחז"ל הורונוף שהמשפט הזה נאמר בפועל, (והורה לנו זה הסיפור) עד כמה נחשבה אכילת הפועלים ממלאכתם כנפשם שבעם לדבר של יושר וצדק, עד שלא הביט אדם על זה בעין רעה. שאפי' התבלין, הנאכלין כדי לעשות את האכילה מוטעמת, היתה ג"כ נתנת בגלוי בשפע רב לפועלים, כקוצצי תאנים שמתקם של התאנים תרעב נפשם למליח כטרית, ועי"ז יוכלו להתענג יותר מאכילת התאנים המתוקים, וזה ניתן להם ברב שפע. וכשנערוך מערכת פועלים כזאת, נוכל להבין יתר דרכי התיקון שהיו נהוגים ביתר מערכות הפועלים, כי הכל נובע ממעיין אחד מקור הרחמים והחסד שהם נחלה לזרע אברהם אבינו ע"ה. ובצדק נוכל לקוות כי מדות טובות כאלה וכיו"ב יתעלו בנו למכביר כאשר ישיב ד' את שבותינו, ונהי' בהם לאור גויים להורותם דרכי ד' בהליכות החסד והרחמים.

סג.

כי אתי רבין אמר, אילן אחד הי' לו לינאי המלך בהר המלך שהיו מורירין ממנו מ' טאה גוזלות מג' בריכות בחודש. ההערה גדולה מזה בענין ישוב א"י, שראוי להשתדל בכל דרכי הכלכלה ושכולם בכלל מצות ישוב א"י. שגם בדברים הטפלים לעבודת האדמה כמו גידול יונים, ג"כ אפשר שישלח ד' ברכה גדולה, וגם מזה ימצאו רבים חית ידם בכבוד בארץ אשר ד' דורש אותה. ע"כ יהי' לנו למשל הדרך המפואר וריבוי הברכה שנתברכה הארץ בגידול היונים, שהוא ענף טפל ורזה בישובה של הארץ, וממנה נלמד לדורות לאחוז בכל סעיפי המחיי' וברכת ד' תהי' גם עליהם, והכל הוא בכלל מצות ישוב א"י החביבה מאד, שהיא יסוד לכל האשר התכליתי.

סז.

כי אתא ר"י אמר עיר אחת היתה כא"י וגופנית שמה, שהיו בה שמנים זוגות אחים כהנים נשואין לשמנים זוגות אחיות כהנות, ובדקו רכנן מסורא ועד נהרדעא ולא אשכחו בר מכנת' דר"ח כו'. מצב המשפחה כשהוא בשלוחה והשקט הוא אות נכון על שלימות המוסר והמדות שבעם. ומעתה כמה נהדר לנו מחזה השלימות של מדותיהם הקדושות של אבותינו, שכפי הנהוג שאם לא תמצא אחת מהאחיות מנוחה נכונה בבית אישה, אז לא תרצה אחותה וגם הורי' להתחתן עוד עם אחי חתנם הראשון. ולהיפך באשר יראו באושר בתם והצלחתה ימשך לבבם להתחתן עם אחיו. וזוהי מעלה העליונה שבמוסר המדות, וביותר בכהנים שהם בטבע אנשי דקפדי, כדחז"ל בגמ' "ועמד כמריבי כהן". ועכ"ז שמנים זוגות אחיות כהנות היו נשואים לשמנים זוגות אחים כהנים, וכולנה מצאו שלוי ומנוחה בבית אישיהם, עד שדבק לבבם ולבב הוריהם להגדיל החיתון. ובאשר יסוד שלום המשפחה באומה תלוי בחיי הצניעות, ע"כ כפי ערך שיגדל כח יראת ד' וטהרה הקדושה בעם יגדל אושר המשפחה, ע"כ נאה שהעיר הזאת שמה גופנית, כדחז"ל לעל הגפן שאין ראוי לו כ"א הרכבה ממינו, ענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל. אף גם זאת היא הוראה על מצב בריאות הגוף והנפש אשר ברך ד' את עמו בהיותם שלמים לפניו בארצו, באשר

ע"פ חקרי טבע היצירה ידענו כי בהיות מצד בריאות הורים במעלה טובה אז יטיב לנולדים מהם אם יהיו קשורים בקשרי משפחה (חוץ מעריות ושניות), וע"פ רוב וכמעט בכל המקרים בהיות איזה חולי נמצא בהורים אם יהיו קרובי משפחה יגדל הרושם בנולד מהם. ובאשר כפי הרגיל בהקפדה של נשואי כהן לכהנת יזדמן ע"פ רוב הנשואים מבני משפחה אחת, והוא עלה יפה עד שרבים התמידו בדבר, והוא אות נאמן על מצב שלימות הגוף והנפש שבא רק לרגלי הדרכה ישרה, הבאה מז. רכה של תורה שהיא עץ חיים למחזיקים בה. אמנם חיים כאלה שמביאים להשלמת המעלות הנפשיות באופן מעולה כזה, עד שמביא לתכלית בריאות הגוף והנפש בכללות העם לדורותיו, א"א לישראל לזכות כ"א בהיותו נטוע בארץ ד' המיוחדת לו לפי סגולתו העליונה. אבל בארץ נכרי' א"א שתצא סגולה כזאת בפועל ע"כ מקרים כאלה נעשים נמנעות. ובדקו רבנן מסורא ועד נהרדעא ולא אשכחו כו', ואע"ג דאינהי הוו כהנתא אינהו לא הוו כהני, ופעולות הנפשיות שמיוחדות לכהנים בטבעם להיות בעלי רגש חם, שאם לא ילוה אליו שלימות גדול וחונוך מתוקן מאד יהי' ממנו תוצאות להפרעת שלום של חיי המשפחה, ודאי ניכר ביותר בכהנים בבנים מבנות שאין להם כח הכהונה, ומסתמא כללות סגולותי' כולם חלושות בהן. ע"כ גם בהמצא המחזה הזה ביקרת מציאותו, לא נמצא כ"א בבית כהנות ולא בכהנים עצמם, כי לב רגז בחוץ לארץ הוא דכתיב. אבל אה"ק היא מוסיפה בקדושתה חן וכבוד ושלוש ואושר על יושביה, שגורם לחיי המשפחה לעלות במעלות החן והתפארת להצלחת הגוי כולו, ולמרבה הברכה והשלום.

פז.

אר"י א"ר כל שהוא כביצה ביצה טובה ממנו. ראוי להשקיף על איכות המאכלים בהזנתם לא מצד כמותם. ובזה יבדל האוכל לשם הנאת החיך, שהוא פחיתות לאדם המעלה, הוא יבחר בדעתו הגסה המאכל המרובה בכמותו. אמנם האוכל למען חזק כחו לעבודת ד' השלמה יבחר מהמאכלים היותר מזינים ושמעטים בכמותם, כי הארכת הזמן בגירוי חוש הטעם יחשב לטורח. ע"כ ראוי לדעת שכל שהוא כביצה בכמותו ביצה טובה ממנו באיכותו, לתועלת ההזנה.

פח.

טבא ביעא מגולתא כו' לבר מבשרא. אם הי' איזה מאכל שימלא מקום הבשר בהזנה הי' נחשב טביחת בע"ח לאכול בשרם לדבר בלתי הגון, כיון שיוכל האדם להניח הבע"ח בחיותם ולהספיק מזונו הראוי לו מדברים זולתם. אמנם כאשר באמת כח ההזנה הנמצא בבשר. לחזק כחות הגוף והנפש לא ימצא דוגמא שלהם בשום דבר אחר זולתי הבע"ח. ע"כ חובה ישרה היא ג"כ לבע"ח להיות משלמים מס הראוי להם כפי הנחוץ להשתלמות האדם על חשבונם. שהרי ע"י עילוי מעלת האדם סופם שגם הם יתעלו, ובטוב לאדם יחיל גם טובם הם. והדבר דומה למספר האנשים הנופלים במלחמות, שנוסדו על דבר צדק ומטרה רוממה להשתלמות האדם, שלא תחשב עול גם בחק האדם. וכפי ערך ירידת ערך חיי הבע"ח מערך חיי האדם לא יחשב ערך המס הלקוח מאתם לחזק מוסרי גוף האדם, וכפי תוה"ק נתן לישראל הרשות רק במדה מצומצמת, כי לא נמית לאכלינו רק מספר בלתי נחשב לעומת ריבוי הבע"ח. ומהם ג"כ אותן שראויים ביותר לקבל טובה מהאדם, כבע"ח הבייתיים, ובע"ח הבלתי תלויים באדם צותה תורה גם אחרי ההיתר לכסות דמם, להורות שיש בזה קצת עול אלא שלא בא האדם למדה זו שנוכל לאסור אותם עליו,

.10

ת"ר טחול יפה לשנים וקשה לבני מעיים כרישין קשים לשינים ויפים לכני מעיים. לבד התועלת הגופנית יש בזה הערה, כי ראוי להסתכל בכל דבר והנהנהי על מעלותיו וגם מגרעותיו, ולהשתדל בעצה להיות בא להשתלם מן המעלות, ולא להיות נזוק מן החסרונות הבאות לרגליהם. וכן הדבר נוהג בכל החמדות שבעולם שיש מהם שמנעימים את החיים החיצונים למהדרים אותו, אבל לפעמים ישחיתו חלק החיים הפנימיים. ע"כ אין העצה הגונה לא מי שסובר שראוי להנות מהם בכל אופן למען הגיע אל התועלת החיצוני, ולא ישים לב אל ההיזק הפנימי שבא לרגליו. כי הלא ינהם באחריתו, בראותו שרק פרח והידור נאה שהוא ציצת נובל קנה לעצמו, ואבד עז חיים של עז והדר נצחי. אמנם גם הממאנים לנגוע וממאסים בתועלת החיצוני ג"כ אין הדבר הגון, כי כל מה שברא הקב"ה בעולמו לכבודו בראו, כל הדברים שיש בהם להרחיב דעתו של אדם לפאר חייו ולהדרם יש בהם מהשלמות הראוי כפי ערכם. אלא שראוי לקחת הדברים אבל בעצה נכונה שלא יזיק החסרון כ"א יועיל הצד המועיל, כדרך העצה בדברים הגופניים שהורו חז"ל שמזיקים מצד א' ומועילים מצד אחד, וכן בדברים המועילים לשלימות הפנימי. אבל כשלא יובנו איך לקחתם, יוכלו להזיק לשלימות החיצוני של האדם. כי אם יסתכל תמיד בחכמות מופשטות בדעת אלהים אם שתגדל נפשו מאד, אבל אם יפליג בדבר [וינדח] מכל החיים, הלא יהי לזרא לרוח האדם. ע"כ טוב שישכיל האדם איך לקחת גם יתרון המעלות הפנימיות מבלי להיות ניזוק על ידם צד שלימות החיצוני של האדם. ושתי אלה ההדרכות המה כלליות דוגמת הפרטיות של טחול היפה לשינים החיצונים וקשה לכני מעיים הפנימיים, שלמדונו עצה: נלעסיה ונשדייה, והכרישין שיפים לבני מעיים הפנימיים וקשים לשינים החיצונים, הורונו דרך: נשלוקינהו ונבלעינהו.

.50

כל ירק חי מוריק, וכל קטן מקמין. ראוי אמנם לאהוב את הטבע כמו שהוא כי הוא מעשה ד', ולא לשקע עצמו תמיד רק בהתחכמות ודברים מלאכותיים. וזהו דבר טוב בכל דרכי האדם, בין בהליכות הגופניות ובין בהליכותיו הנפשיות. אבל ראוי להשגיח על שני ענינים נכבדים, האחד, שאם יש דבר שהכין הטבע בעיקרו רק להיות מתחבר למעשה האדם, שגם הוא ושכלו וכל השתלמותו הוא אחד מארחות הטבע הכללי, אין ראוי לקחת הדבר רק מצד גמרה הטבעית, שאינה גמר מעשה לפי האמת כ"א לפי הדמיון. ע"כ ירק החי, אין תכונתו ראוי להאכל חי כ"א מתוקן ע"י מעשה האדם, א"כ רק אז יגמר בגמרו הטבעי בהתחבר ג"כ מלאכת האדם אליו בבישולו, שהוא גם כן חלק אחוז מפעולות הטבע. ויש עוד השקפה, שלפעמים נמצא דבר שלפי תכונתו הטבע עצמו תשכללהו מבלי התערבות האדם, אבל עוד לא הגיע הזמן ולא בא עד גמרו, ובקחת האדם ממנו בעודנו קטן מקטין הוא, ולא יצלח להשתלמותו, ע"כ יחכה האדם עד יבא זמן והטבע יעשה מלאכתו לגמרו להיות ראוי להנות ממנו, וככל החזיון הזה יגלה לעינינו בכל ארחות החיים, ישנם תשוקות אנושיות שנדמה אותם בהשקפה הראשונה כאילו הם תכונות טבעיות ע"כ [נסכים] להלעיטם את נפשותינו ונפשות בנינו, אבל באמת הנם באמצע מלאכתם ולא נוסדו בנפש כ"א לגמרם ולשכללם בתיקונם הנאה, ורק אז יכוננו להצלחת האדם. וישנם תשוקות כאלה, שאמנם אין יד

האדם מגעת עדנה לשכללם כראוי אבל נתונים הם לעצם הטבע האנושי שימצאם בזמנם נכונים, וכעת עודם מתגדלים, וכ"ז שהם בקטנותם כל הנמשך אחריהם הוא מתקטן ולא יצלח לתעודה הרוממה של האנושיות, שיצרה יוצרה להיות רם ונשגב, אני אמרתי אלהים אתם וגו'.

סח.

וכל נפש משיב הנפש. ההתחזקות הגופנית תבא באחד משני דברים, או שיתחזק שרירי הגוף ע"י מזון והנהגה ידועה, ומחזקת כלי הגוף תחרץ ג"כ הנפש לעשות מלאכתה באופן מלא כח החיים. או שיתחזקו כחות הנפש ע"י פעולות ידועות ומזונות מיוחדים להפ, ובחזקת הרוח החיוני יתחזקו כחות הגוף ג"כ ויהי האדם חזק ואמיץ לעשות עבודתו נאמנה. ע"כ השכילוננו חז"ל בזה, שכל נפש משיב את הנפש, שאף על פי שלענין התחזקות כחות הגוף מצד עצמם תלוי הדבר באיכות המזון וחלקים המבריאים שנמצאו בהם. אבל חיזוק הנפשי ימצא מכל נפש דוקא, וזה לנו לאות על השקפת חז"ל הברורה בענין נפש הבע"ח, שמצד כח החיוני הם משתתפים עם נפש האדם. ע"כ בהיות כח החיים אחד, כאמרמי: "תצא הארץ נפש חיי", זה (נפשו) [רוחו] של אדה"ר, ע"כ חוזק הנפש החיונית האנושית בא מנפש הבע"ח.

סו.

וכל קרוב לנפש משיב הנפש. הוראה היא זו שהפעולות הנפשיות הנה הפועלות על החומר, ומזה ג"כ בכללות המציאות שהצד הרוחני הוא יסוד המציאות ועקרו, והחומרי הוא נפעל ע"פ הרוחני. ע"כ השבת הנפש תלוי ביותר במקום הקרוב לנפש, אע"פ שאינו מצטיין בחלקי חומריותו לחיזוק, אבל יש בו יחש נפשי ופועל ג"כ להכשיר את החומר לקבל הכחות הנפשיים ביתר שאת. ומההדרכה ההזנית הזאת יבא האדם לישר דרכיו תמיד להשקיף על צד הנעלה שבהם, ותיקר בעיניו רק התעודה הרוחנית שהיא יסוד המציאות, והגשמיות תהיי בעיניו יקרה בתור שימוש הגון לכל הכחות העקריים הרוחניים, אבל לא ישתקע בגשמיות ולא יתור לבבו לומר שהחומר הוא יסוד המציאות וממנו יפעלו הנפשיות, שהוא דרך רשע כסל מביא לאבד כל חמדת האדם,

צ.

קרוב למזון ותרדין לרפואה. ישנם וברים שהם נאותים לחזק את הטבע הבריא ולטבע המקולקל והחולה לא יאותו כלל. וישנם דברים שהם שוים לבי' המערכות, ראויים גם לטבע הבריא וגם לגהות מזור הטבע המקולקל. הכרוב אם שהוא יפה לרפואה כדרז"ל בגמרא, יפה הוא למזון ג"כ להבריא את הטבע הבריא. ותרדין, אינם נאותים כ"א להטבע המקולקל ואינם נאותים לטבע הבריא. וכמראה הזה נמצא ג"כ במזון הנפש, ישנן מדות כאלה השוים לכל, ודיעות והשכלות שיכולות להשיב לבצרון רחוקים מצדקה, ומחזיקים ג"כ ידים אמוצות להוסיף אומץ. וישנן הדרכות ודיעות כאלה שמוכנות רק לרפא חולי דיעות ומדות, וראוי להסתכל בהם לפי מצב מי שמדריכים אותו וחליו, ומצב הדור ותכונותיו, כיון שאינו מזון מבריא כ"א מוכן לחולה להשיבו לאיתנו הוא ע"כ קשור בתנאים רבים.

אוי לו לבית שהלפת עוברת כתוכו. אמר עוברת שאינה מתעכלת ואינה מוציאה כחה להועיל אל הגוף ע"כ היא מזקת לו בעברה, שהפעולות הרעות נקלטות באופן יותר קל מהתכונות הטובות שהם יבאו אחרי פעולות העיכול הטובות. והנה הורו לנו בגמרא ז"ל, שהוא מבלי יין או בשר או עצים, כלומר כשלא יכשירו אותו או את הגוף לקבל תועלתו הרצויה. וגם חזיון זה נראה בדברים הנפשיים, במזון הנפש מדיעות, ישנן דיעות כאלה שלא ידריכו את האדם בהדרכה טובה כ"א כשיתוקן הסברם כראוי, וישכילם לעומקם ע"י הרכבת דיעות מוסריות עמוקות אז ישכילם להיטיב לו. אבל אם רק יעברו את בית השכלתו ולא יעכלם יפה, אז רק מכאובות יביאו לו להכאיב כל חלקה טובה בנפשו בארחות מוסרה. ע"כ חובה על האדם להשתדל שבהיותו נזון הוא או מזין אחרים בהשכלות כאלה, שבהיותם בלתי מעובדות לא יעכלם יפה התלמיד להוציא מהם פרי ברכה וחיים טובים לנפשו, להכשירם יפה בבשרא דתורא מעקרה של תורה, וביין רקחה, ובעצי חיים מעץ החיים באחזם באור תורת ד' ואש דת, למען הוציא את הפרי הנעים והכח המזין הצפון בכל חכמה גם הרחוקה מאד, כי מלכותו בכל משלה. ועל כיו"ב נאמרי "אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך, אשא כנפי שחר אשכנה באחרית ים גם שם ידך תנחנו ותאחזיני ימינך".

פרק שביעי

.k

שלשה שאכלו כאחד חייבין לזמן. כאשר מצד ההנאה החומרית של האכילה, שרוב המון בני"א נמשכים אליו, הי' ראוי למעט הריעות והקיבוץ בסעודה, כד' הפילוסופים שחשבו האכילה לגנות. אמנם בהסתכלות תכלית המעולה שבאה מכל שימוש חושי כשיישר האדם בו את דרכו, לא די שלא יהי' לבוז כ"א גם ראוי לכבוד ומעלה. ע"כ שלשה שאכלו כאחד שכבר יש בזה קיבוץ והקהלה, ראוי לבאר תכנית יסוד הקיבוץ האנושי, שע"י הקיבוץ יהיו המדות מיושרות ביושר אמיתי, ותתרחב הדרישה בדרכי ד' כשילמד כל אחד מחבירו דרכי היושר והצדק, ועי"ז יתגדל שם ד' ית' בעולם. כי בהיות השכל מתגבר וההנאות הרוחניות מתעלות, אז ברבות הקיבוץ יגדל האושר מצד עצמו, כי כל אחד יביא פריו להשגת השלימות וצדדי ההשקפות האמתיות וההדרכות הישרות, המרובות מאד לפרטיהם. אבל בשים האדם לבבו רק אל ההנאה הגשמית, הלא כל אחד בהיותו נוטל חלק המזון מונע הוא מזולתו כפי הדמיון, ואין הקיבוץ ראוי כ"א במקרה מה שיעזור אחד לחבירו להשגת משאליו, אבל כשישיגם זולתו תתבטל האהבה וחתבת הריעות. אבל כשיתיסד יסוד השכלי של דעת אלהים בארץ אז יטו הלבבות לאהבה את כל מעשה ד' באהבת השם ית' אהבה של אמת וצדק, ואז ימצא חק הריעות מקומו הנכון. ע"כ לבסס את ריעות הבאה ע"י השאיפות הגשמיות באופנם הטוב הקיים והרצוי, יש הכרח ויחש מחוייב לרומם הרעיון, בהבנת תכלית היותר עליונה של יסוד המדיניות והקיבוץ האנושי, שניכר בולט במילואו בהודות לד' על חסדו, ויצא בפועל פרטי ע"י שלשה שאכלו כאחד שחייבים לזמן.

.n

מנה"מ, אר"א דאמר קרא, גדלו לד' אתי ונרוממה שמו יחדיו. ר"א אמר מהכא, כי שם ד' אקרא הבו גודל לאלהינו. יסוד הכרת דרכי ד' הוא ידיעת ההשגחה העליונה ודרכי ההנהגה הרוממה. ובזה יש בהכרח חלוקה של שלש השקפות: השקפה על התחלת כל המעשים כולם, איך הם ערוכים בחכמה ובחסד-אל, אלהים חיים, הטוב והמטיב ב"ה. והשקפה שני' על כל הסיבובים הגדולים שהם בתור אמצעיים להפיק תכלית נחמד העליון, שאנו משיגים אותו בתור השלמת כל הברואים כולם לטוב להם בתכלית המעלה והטוב. והשלישית גמר תכלית המטרה העליונה שהיא עולה על הכל ונשגבה באין תכלית. וזהו חותמו של הקב"ה אמת, ראש תוך וסוף. ע"כ יסוד הקיבוץ נחשב במספר שלשה, שבזה יכוון הדבר ליסוד שלש ההכרות הראשיות, שבהם תסויים הצלחת הידיעה האמיתית, וממילא כל הטוב של ההנהגה ביחש האדם ודריו המסתעפת ממנה. והנה ההכרה תמצא אפשרות מצד הגיון חקירת השכל והניסיון מהקודם אל המאוחר, בחקור האדם תכלית המעשים, וימצא שגם המעשים הטפלים שחשב שרק מקרים המה, כולם היו ויהיו יסודות להכנת טוב נעלה. ומהחלק ישכיל על הכלל ויבין כי מעשינו יד ד' במ שולטת להנהיגם לתכלית ראוי לטוב עליון. וזה יקרא גדולת ד', שלא רק בחוג דברים והנהגות נעלות שבהם המובן השכלי בראשית ההשקפה מיחשם למעשה ד', כ"א גם הדברים הרחוקים והפעולות הנראות זרות, גם הנה מעשה ד' הנה, לתכלית נשגב היוצא מהם. למשל כשיסתכל האדם בכל הסיבובים בהנהגות

האבות וכל הדברים הקטנים שגרמו להיות מכשירים ליציאת מצרים וצמיחת מלכות בית דוד. כתונת הפסים דיוסף והלומות של פרעה ושל שר המשקים והאופים, הליכת יהודה לגוז צאנו וכיו"ב. וכבר התעוררו ע"ז חז"ל במד"ר ודרשו בפסוק "כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב עליכם", להתבונן ארחות ההשגחה העליונה מהפעולות שבשעתם לא הי' עולה על דעת שיש להם תכלית נשגבה. וזאת היא גדולת ד', שיכיר איך הוא גדול אדונינו, עד שאפי' המקומות הרחוקים והמעשים הנעשים מנח סיבות אנושיות במיריות ולפעמים ג"כ 'משרירות לב הותל אשר לאדם, לכולם יש מערכה של הנהגה שמובילה יד עליון להציב מהם מטרה של טובה רוממה לאין חקר. והנה אחרי ההכרה שכל הפעולות הרחוקות נעשות בהשגחה עליונה מדוייקת, אז יגיע האדם להסתכל כמה רוממה ונאה היא המטרה שהוא היס הגדול שגם נחלי הפעולות הולכים אליו, וזוהי רוממות שם ד'. ע"כ אמר דוד: "גדלו לד' אתי", כלומר המשיג את סוף התכלית יכיר איך היו הסבות נאותות כולם להוביל אליו וכמה גדולה היא יד ד' שהלכה לאין ערוך במרחק רב במקום וזמן ובמדריגות רחוקות לפי ההשקפה מהבאת התכלית העליון על ידם. ע"כ גדלו לד' אתי, הכירו כולכם על ידי גדולתו ית' ורוב חסדיו שהכל הכין לטובת יצוריו העליונה. ונרוממה שמו יחדיו, הכרת עוצם חשיבות התכלית באיכות זו, יהיו מכולנו יחדיו. כי בבא הזמן המאושר "לא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ד', כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם". ע"כ בהיות רוממות שם ד' מכוון לעומת הקדושה העליונה של הכרת ערך איכות התכלית העליונה של כללות ההנהגה העליונה, לא יתכן להיות בה עיקר וטפל כ"א אחדות הידיעה מפולשת בכל הכתוב לחיים. והנה זאת היא המדרגה הנאמרת ע"פ השגת רוח"ק, שלפעמים מתנשאת הנפש מעל להמושגים הפרטיים ומכרת את קונה ודרכיו העליונים. ע"כ בהיותה משערת שהיא רוממה אז ממצבה הרגיל, תקרא לעומת זה ע"פ הכרתה רוממות שם ד' ההשערה של הוד התכלית העליונה. אבל למעלה מזה היא השגת אדון הנביאים, והיא התעודה של התורה שאלי' נבא כולנו יחד עם ד', כבקשת וברכת האדון. "מי יתן כל עם ד' נביאים כי יתן ד' את רוחו עליהם", וברכת חכם ודאי תבא לעתה הראויה. הוא ע"ה בהיותו תמיד עם ד' לא הי' אצלו ההשערה העליונה, שהיתה ידיעתו האמיתית, ברוממות ערך התכלית העליונה, דבר של רוממות. ע"כ לא אמר ארומם שם ד', כ"א שם ד' אקרא, בקריאה השווה לכל רגשות חיי התדירים, ולא מכח קיבוץ ההשקפות הפרטיות בא לידיעת איכות התכלית, כ"א בידיעה אמיתית מצד עצמו, ע"כ הבו גודל לאלהינו, בהיותכם מכירים ע"פ ערך התכלית העליונה הכרח הסיבוב הגדול שצריך ע"ז להמון הפעולות הרחוקות, שכולם מעשה ד' הגדול הוא. והנה המעלה הראשונה של "גדלו לד' אתי" תבא ע"י הדרישה השכלית. והמעלה הגדולה ממנה של "כי שם ד' אקרא הבו גודל לאלהינו" תבא ע"י הבנת האמונה ביסודה, שלשני אלה יביא הקיבוץ השלם של יראי ד' וחושבי שמו. וכשם שבהנהגה הכללית יובנו כל הארחות הרחוקות בהיותם מקושרות לתכליתם הנעלה, ונעשים כולם חביבים. כך בהנהגה הפרטית של האדם, תישר כל דרכיו בהיותו מתדמה לקונו, לעשות כל דרכיו הרחוקות לפי ההשקפה ההמונית כאכילה והרחבתה כולה מחוברת בלולאות החכמה העליונה, עד שלא תקוץ בה גם הנפש החכמה מאד, כ"א תתענג על ד' ועל טובו, וזאת היא מטרת המוסר הנעלה הקבוע מזימון של שלשה. כי בהתאחדות ההשקפות השונות של בני"א, ע"י הידיעה של האופן המחבר את המושגים הרחוקים יושקף האמת לאמתתו, ואין ב"ד שקול. ושולחן כזה הוא המביא תכליתו להקרא "זה השולחן אשר לפני ד'". וכשנתבונן ביותר תבא לנו השקפה יותר מופלאה, שהמסתכל בידיעה ברורה בכל דרכי המעשים כולם איך הם מתרתקים לשלשלת אחת נכבדה, הוא לא יפלא עוד בין המטרה אל התכלית, וכל מעשיו כולם קדושים לו כי הם חלקים מחלקי התכלית העליון, ע"כ הוא תמיד רק קורא בשם ד'. אמנם המקבלים, שאינם ראויים להידיעה הברורה הזאת, יכירו הבדל בין תכלית לאמצעיים, ותהי' מעלת המשיג האמיתי בתור קדושת ההנהגה שאין עמה הכנה וחולין כלל, וזאת היתה מעלת אנשי הסגולה אוכלי חולין על טהרת הקודש בזמן

ביהמ"ק. אמנם המקבלים הדרכה עליונה כזאת יבאו עלי ע"י שהם באחזם דרכם יאמר עליהם: הבו גודל לאלהינו, וכפי מעלתו העליונה לא יוכל לעולם להשתתף ב"הבו גודל", כי מעלתו היא קריאת שם ד', ויהי שם עם ד' וקרן אור פניו. אמנם המעלה הכוללת לכל שלמי המעלה, אם לפעמים יתרומם האדם אל מעלת הקדושה אבל לא יוכל לעזוב תמיד מעלת הגדלת שם ד', שהיא מעלת הטהרה וקשר המעשים להשגת תכליתם. ע"כ בכתבי הקודש נאמר: "גדלו לד' אתי ונרוממה שמו יחדיו". וזאת היא יתרון האמונה, שעלי נאמר: "וצדיק באמונתו יחיי"כי יוכל על פיה להתקדש בדרכיו בהיותו הולך בעצת ד' גם במעלה שלא יוכל להגיע עדיה מצד שכלו.

ד.

אר"ח בר רכא מנין לעונה אמן שלא יגביה קולו יותר מן המברך, שנאמר גדלו לד' אתי ונרוממה שמו יחדיו. הברכות, שנאמרות בלשון וכלי הדיבור, צריך האדם להכיר צד הדיבור שבהן כעין הכשר וכלי להערה הפנימית וההכרה האמיתית שתבא ע"י הדיבור, בהרגשות הנעלות של דעת ויראת ד' שכוללות בעמקי הברכות, שגדולה פעולתם על פרטי האישים המברכים ועל כלל עם ד' הנלויים בעסקי הברכות איש לאחיו. ע"כ ההוראה על התכלית הפנימית של ההסכמה וההכרה הפנימית, תבא בעניית אמן שהוא אות הסכמה, וההסכמה תורה לעולם על ההכרה הפנימית אל המאמר הנשמע. ע"כ להבליט יסוד האמן שהוא בנוי להתעורר על יסוד ההכרה הפנימית שההתרגשות הבאה מהפעולות החיצונות אינם בה עיקר. ע"כ ראוי שלא יגביה קולו יותר מהמכרך, שאם יגביה קולו יותר מהמברך יראה שמה שבא העונה להוסיף על שבח הברכה תהי' תוספת התרגשות, ואם היא לפעמים ג"כ טובה אבל איננה יסוד ההצלחה האמיתית, כ"א אמצעי להתעורר אל ההכרה האמיתית. ע"כ גם אם אין ראוי למנוע את ההתרגשות החיצונית ממי שלבבו מרגיש בהכרה פנימית הוד האמת, כי האדם באשר הוא אדם-חומרי נוטה הוא להתפעל ג"כ בהתרגשות הבאה מפעולות ודיבורים. אבל להורות שאין זה יסוד חתימת ההצלחה הראויה להעטיר בה את הערך הנעלה של עניית אמן, כ"א התוספת הרוחנית של המדע הפנימי שראוי לבא ע"י שהתעורר לרגלי השמיעה של הברכה מפי חבירו המברך ביושר לב ורגש טהור, וזה לא יוכל בתוספת הרמת קול כ"א בתוספת הגיון לב טהור ורגש פנימי, שהוא נעלה מכל לשון ואינו צריך לשפה. כי יסוד השפה ותעודתה הוא להודיע למי שלא ידע, אבל הכשרון הפנימי שבאדם הוא לכוון לזכות לאושר של הזמן המוצלח, שההכרה הפנימית של הוד האמת תמ: א כל הארץ עד שלא ילמדו עוד איש את רעהו, וההכרה הפנימית תמצא חקוקה על כל לוח לב. וזהו הרצון באמרו גדלו לד', בגדולה ניכרת למראה עין אתי, ע"י התחלתי בהתעוררות חיצונית המביאה אל הפנימית, ובתור מעורר לפעול על זולתו יש מקום עדיין להרמת קול. אבל נרוממה שמו, רוממות שם ד' היא ההכרה הפנימית של הוד כבוד עליון וקדושת ההנהגה העליונה ויקרת חסד עליון שאין ערוך לו בכל שפה ולשון. וחקר כבודו אשר לו דומי' תהילה, זאת ההכרה ראוי שתופיע בכל לבבות הישר מהכרה פנימית, מכח ידיעה עצמית, אחרי ההתעוררות הבאה מהחכמים השלמים המעוררים אל האמת ואל הטוב. ע"כ נרוממה שמו יחדו. א"כ אין קול כאן עיקרי כ"א יסודה של ההכרה היא הידיעה הפנימית, שהאמן הוא מגלה ענינו. ע"כ קצרו המובן הרחב ג"כ בר"ת, כאמרם ז"ל מאי אמן, אל מלך נאמן. להורות כי כאן הוא מקום קיצור הדיבור ואריכות המחשבה, ע"כ אין ראוי להרים הקול ביותר מהמברך.

ז.

א"ר שמעון כן פזי מנין שאין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא שנאמר משה ידבר והאלהים יעננו בקול, מה ת"ל כקול, כקולו של משה. תנ"ה אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא ואם א"א למתרגם להגביה קולו עם הקורא ימעך הקורא את קולו ויקרא. נראין הדברים מסיום לשון הברייתא שהשוויו של המתרגם עם הקורא הוא העיקר, וכשם שאין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא ה"נ אין הקורא רשאי להגביה קולו יותר מן המתרגם, דכן נראין כונת הדברים של "ואם א"א למתרגם להגביה קולו עם הקורא", דהיינו שהוא מנמיד קולו מהקורא ונמצא קולו של קורא גבוה יותר, ע"כ ימעך הקול וקורא, היינו נימכו. מיהו התחילו ביסוד הדבר שלא יגביה המתרגם קולו מהקורא כנראה שבוה יציין דבר יותר עקרי או יותר מוכרח, להזהר מהצד השני המובן ג"כ יותר בפשיטות. הערת הדבר, נראה באשר תכלית תורת ד' התמימה ותועלתה בישראל תצא משתי אלה. מיסוד הסגולה והקדושה שיש בתורת ד' שתרום את כל נפש הנהנה לאורה להיות קרוב אל הקדושה והמאור האלקי, לא לבד לפי עצם הידיעה הנקנית, כ"א בסגולת הדר קדושתה תקנה לבב הדברים וההוגים בה לרומם אותה במעלה עליונה, כסגולת העוסק בתורה לשמה שמגדלת ומרוממתו על כל המעשים, שהוא בעוצם קדושתה. והגדולה והרוממות הזאת הבאה מקדושת סגולת אלהיותה של תוה"ק מצד שהיא תורת ד' ודבר פיו, תקנה כל נפש לפי ערכה בעסק תורתנו הק'. והתועלת השני בא מצד הידיעה, שידיעת התורה תלמד לאדם, ליחיד ולציבור, נתיב יושר ללכת בדרך חיי עולם וחיים טובים ומאושרים ג"נ בעוה"ז. ונגד אלה ב' הסגולות ששתיהן יקרות מאד, הם הקורא והמתרגם. פעולת הקורא על העם הבלתי יודע ומבין בלא תרגום, להפעיל עליהם קדושת סגולת התורה, ופעולת התרגום לרשם עליהם נחיצות ידיעת התורה כ"א כפי מעלתו. והנה הנטי' לאחת הקצוות לבכר יסוד אחד מאלה על חבירו הוא דבר גורם תקלות, והדרך המביא אל ההצלחה האמיתית היא ההכרה להחשיב שתי הסגולות בשקל אחד, באופן שלא יזיז אחד מחבירו. דהנה אם יטה לבבו רק לתועלת הידיעה ותקטן בעיניו סגולת התורה, הלא אז יהי כאותן שלא ברכו בתורה תחילה, שעליהם אמרו חז"ל לשאבדה הארץ. כי הדימוי את ידיעת תורת ד' לכל ידיעה וחכמה אנושית הוא הגורם הקרוב לכבות חלילה נרה של תורה ולסמות העינים מהשקיף אל זוהר קדושתה. אמנם אם יטה האדם רק אל תכלית הקדושה מצד סגולתה, וירף לבבו מעבוד עבודת התורה בשום שכל ועומק הגיון בכל חלקי, בהלכה ואגדה בלשון וסגנון בדקדוקה וכל סעיפי, הנה גם סגולתה מעט תעלה בידו, כי סגולת תוה"ק תוסיף תת כחה רק כפי ערך רב העבודה בידיעתה. ע"כ המתרגם, שיסוד תיקון התרגום הוא מפאת הידיעה, לא יגביה קולו יותר מן הקורא, לבלי להעדיף כח הידיעה על הסגולה, לבלי להשוות ידיעת תורת ד' לאיזה ידיעה של חכמת חול. וכמו כן הקורא מובן שלא יגביה קולו יותר מהמתרגם שלא לבטל ג"כ ערך הידיעה לגבי הסגולה, שלא יזיק חלילה ציור אהבת התורה מצד סגולתה מלהגדיל תורה ולהאדירה. ורבותא גדולה היא זו שאם א"א למתרגם להגביה קולו עם הקורא ימעך הקורא את קולו ויקרא, שלפעמים ניתן רשות בתור עת לעשות לד', שאם יכבידו על הדור להגות רק מצד סגולת התורה כפי ארחות [מוסרה], יתרחקו מן התורה מפני שהמה רחוקים מדעת אלקים לפי האמת. אז נאמר הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו, ולעולם ילמד אדם אפי' שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, והמאור שבה יחזירם למוטב, וסופו שיתבונן ג"כ על הוד קדושת סגולת תוה"ק. אבל דבר גדול דברו, שחובה למעך קול הקורא ובלוי להכביד ערך ידיעת הסגולה אם אינם יכולים לקבל, כדי שלא תתבטל הידיעה. כי יסוד קיומה של תורה תלוי עכ"פ בידיעה, למען דעת מה יעשה ישראל בפועל. ויסוד הדבר שהסגולה והידיעה נושאים תמיד בד בבד, וכן הי' במתן תורה, דבר ד' הוא נגד הסגולה הפנימית, וקולו של משה על ידו באה לנו הידיעה, וכפי כח ההשתדלות של הידיעה כן נשפעת קדושת הסגולה, והאלהים יענינו

כקולו של משה. והוא לימוד לדורות, שכפי ערך ההשתדלות בעומק הידיעה תהי' נשפעת ג"כ להועיל יתרון הקדושה וסגולתה, לרומם העוסקים בה, כדבר שנאמר "סלסלי' ותרוממיך תכבדך כי תחבקנה". ושרשי אלה הדברים שבין הסגולה והידיעה תלויים ביתרון שבין הכונה השלימה אל המעשה. והדבר נוגע בין מוסד השלמת הפרט להשלמה הלאומית. כי ההשלמה הפרטית תעלה ביתרון הכונה, וגעגועי נפש האדם השלם לאהבת יוצרו ית' הם דרכי השלימות הפרטית, וההוספה בכל המגיע לבא לזה הוא יתרון גדול, אמנם ההשלמה הלאומית תבנה ותכונן ביותר בחיזוק המעשים ודיוקם. ובאשר צריך לעולם לחזק אמצ' ב' העניינים, כי בשקוע האדם עצמו רק בענינו הפרטי, יקטן ערכו ולא תבא ממנו התכלית המעולה שבאה רק מכלל הציבור. ובהיות האדם משקיף רק על יסוד הציבור לא יוכל להרגיש את תוכן פעולותיו והנהגתו המוסרית הפרטית עד כמה יקרה ונכבדה היא. ובאמת בשפל ערך השלימות הפרטי גם אוצר הכלל הלא יחרב וייבש, כי אין הכלל כ"א קיבוץ פרטים ברב יתרון. ומה מכוון הוא הדין במצות צריכות כונה, שלמדונו הפוסקים ז"ל שמצות דרבנן אין צריך כונה ודאורייתא צריכות כונה. כי יסוד חיוב שמירת דברי סופרים בנוי בעקרו על שלימות הכלל, הנמשך בהנהגה מיוסדת ע"פ גדולי העם וחכמי התורה האמיתיים, עיני ישראל. ע"כ זקן ממרא קיי"ל דאין מוחלין לו גם אם רצו ב"ד, כדי שלא תרבה מחלוקת בישראל, ע"כ הדבר נמשך אחר עיקרו, שיסודו המעשה שהוא הניכר ברב עם, אמנם חיובי התורה המה כוללים אושר הכללי עם הפרטי. ע"כ אף שמצד ההשלמה הכללית עשה מצוה עכ"פ במעשהו, אבל לא השלים עדנה נפשו הפרטית כיון שלבו ריק מכונה נכונה, ומכוונים דברי הכתוב י "יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני וגו' לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו וגו'". בהיותם סמוכים על המוסד הכללי לא יחושו להשלמה הפרטית לכיון לבבם לעבודת ד', אמר אמנם מוסד הכללי ג"כ תלוי הוא בהשלמה הפרטית, וכי ידל מעינו הפרטי גם הכללי לא יהי' ולא ימצא. ע"כ כדי להורות ע"ז יהי' העונש אבדת חכמת החכמים, שזה הוא מעוז הכלל ויסודו, וברבות ההשלמה הפרטית יהיו המצויינים קרובים ברב מעלה של חכמה ודעת האלהים, ע"כ יוכלו להגדיל אושר הכלל בפאר ומעלה רוממה.

ה.

ר"ז חלש, על לגבי ר"א קכיל עלי' אי מתפח קטין חריך שקי' עבידנא יומא טבא לרכנן, אתפח עכיד טעודתא לכולהו רכנן. מדתו של ר"ז היתה הענוה בתכליתה, ע"כ החזיק עצמו כאילו הוא רחוק מהשלימות הראויה בעבודת ד' ובמדות טהורות, וע"כ בחר לו לעצמו דרך הסיגוף כדמסופר ב' הפועלימי עליו ז"ל. והי' הרמז מה דחריך שקי', שהגוף אמנם הוא בערך רגל אל הנפש האלהית, ואם ירבה האדם לסגפו תהי' הנפש מחוסרת מעמדה הנכון לה. ע"כ היתה הוראה לו ע"ה שישוב לדרך האמצעי ולקבע בדעתו שאיננו צריך עוד לסיגופים כאלה מחלישי הגוף כריבוי התענית. ובאשר יסוד הדבר שלא זכה נפשו בעינו באה מטהרת הענוה ע"כ קראוהו קטין, מ"ש דחז"ל לביקטן, ולמה הי' קורין אותו יקטן מפני שהי' מקטין את עסקיו, והיינו ממדת הענוה המשובחת מאד. אמנם בהיותה עוברת קצת על המדה, כדרך החסידים השלימים, להיות נוטה קצת אל צד הטוב שבמדות הטובות, כדי הרמב"ם בה' דיעות, ע"כ שלבו עם זה השם זכרון העובדא דחריך שקי. ואולי עלתה מחשבה בלב ר"א כי שורש חליו כעת בא ג"כ מהדרכתו הראשונה בהרחיק עדני הגוף יותר מדאי, ע"כ להורות לכל שאין זו הדרך הראויה ביחוד לחכמים עובדי עבודת ד' ועוסקים בתורה, כדחז"ל להאי (צורבא מרבנן) [בר בי רב] דיתב בתעניתא כו', ע"כ יעביד יומא טבא לכולהו רכנן להראות כי לחכמים אין ראוי זאת הנטיה שמחלשת את גופם. ודייקו

בלשונם אתפח עביד טעודתא לכולהו רבנן, יומא הטבא הי' העיקר בסעודתא לכולהו רבנן, להורות שהדרך הכבושה לעמלי תורה היא לאכול ולשתות ולעסוק בתורת ד' בבריות גופא. והנטי' היתירה, אם שבאה לחסיד מצויין לרגלי טהרת נפש נפלאה, איננה הדרך הכבושה לרבים.

.1

כי מטי למשרי, א"ל ל ר"י ז' לישרי לן מר, א"ל לא מ"ל מר להא דאר"י כעה"כ בוצע. שרא להו, כי מטי לכרוכי א"ל נכריך לן מר, א"ל לא מ"ל מר להא דר"ה דמן בבל כוצע מברך, ואיהו כמאן מ"ל, כהא דאר"י כשם רשכ"י, כעה"כ כוצע ואורח מברך. ,אם שדרך הסיגוף והנטי' מהנאות עוה"ז בנטי' אף לשם שמים לקצה אחרון ביותר אינה דרך כבושה לרבים, מ"מ נראין הדברים שלא ימלט שלא ימצאו אנשי שם יחידים גבורי כח ועז נפש, שהם מרגישים בעצמם שלהם נאה גם דרך כזה הבלתי רגילה וכבושה לאחרים. ע"כ ר"י לעצמו התנגד כשהוא לעצמו, למטרת סעודה זו, שבאה לעקור שלא יעלה על לב איש זה הדרך שברר לעצמו כלל, והוא ע"ה ס"ל דעדיין הדבר אפשר להיות מועיל גם נחוץ ליחידים, כי דרכי ההדרכות המוסריות רחבות ושונות בערך נפשות האדם ותכונותיהם. ע"כ אם כי לא חפץ להתנגד בגלוי מפני המוסר והכבוד, גם שעכ"פ נתן צדק לר"א בכלל המחאה שאין זאת דרך שרבים יוכלו ללכת בה. אבל להראות שגם הוא חוזר בו, ושהדרך ראוי' שתעקר מכללות דרכי עבודת ד' ושלא תמצא במציאות, זאת לא חפץ ע"כ השמיט עצמו מקחת חלק רשום בסעודה זאת, לבצע או לברך. שאמנם לפי שיטת ר"א, שגם ר"י עצמו ראוי שיפעל בסעודה זו להורות על החזרה מדרכו, הי' נחשב ר"י לבעה"ב ועיקר שבסעודה עד שראוי לו לברך. אמנם הוא ע"ה, ר"י לעצמו, חשב עצמו בסעודה זו כ"א כאחד האורחים, מאחר שיסוד המטרה של זאת הסעודה אין דעתו כדעת בעל הסעודה לגמרי. והנה הבדל ידוע ימצא בהשקפה המוסרית על כלל העולם וחי העונג הגופני בין דיעות גדולים חכמי לב, ואף ששורש הדבר אינו במעלה כ"א בעיון והשקפה מ"מ א"א להמלט שלא יבוא ג"כ חילוק פעולה מעשית מזה. והוא אם יש לתן עסק להנאות החיים מצד עצמם, חוץ ממה שמובילים אל תכלית יותר נשגבה ממה שהם עצמם נערכים, או שההנאה לעצמה אין לה כל ערך, ואולי ראוי לחשוב אותה למשא וטורח לבעל נפש משכלת. והיתרון הוא רק מצד התכלית האחרונה הבאה ע"י לקיחת החלק בחיי הגוף לדרכי הישר ודרישת החכמה שהוא יסוד שלימות האדם. ע"כ לפי הדרך האחרון ראוי לשלב הבוצע והמברך באיש אחד, להורות שהבציעה מצד עצמה שבאה מצד ההנאה, וכמו שביארנוי בריש פ' כיצד מברכין, איננה התכלית כ"א בהיותה משגת התועלת. ומובן שהנוטים אל צד הפרישות משקיפים בזה האופן על החיים וההנאות הגופניות בתור הכשר והכנה. אמנם ר"א ס"ל דעונג החיים בדרך השוה בעצה ובחכמה הוא דבר נכון וטוב ג"כ מעצמו, לקבל חסד ד' וטובו בכל דרכי הטוב שמטיב לבריותיו. וכענין ר"אדמצמית פרוטה וזבין מכל מין ומין, דסובר דיש דין וחשבון על כל מה שאפשר להנות ואינו נהנה, זאת הדעת פונה להחליט כי ההנאות הממוצעות הגופניות הן ראויות לכבוד ג"כ מצד עצמם. ע"כ אין חובת הבציעה להיות קשורה אל הברכה הבאה על התועלת, כי גם לעצמה יש ענין, להתענג על ד' ועל טובו באורח משפט, ע"כ ס"ל בעה"ב בוצע ואורח מברך.

.5

כעה"כ כוצע כדי שיבצע בעין יפה; ואורח מכרך כדי שיברך את בעה"כ. יסוד המאשר את דרכי ההנאות

הגופניות לדרך טובה, הוא שע"י היותו נהנה ורואה חיים טובים בעולמו יחפוץ להטיב בהם ג"כ לזולתו. וזה הוא יסוד מדת החסד והרחמים המתאמצת בנפש לרגלי פעולותיה הטובות להרבות הנאות זולתו ושמחתו בחיים. ע"כ כעה"כ בוצע כדי שיבצע בעין יפה, להורות כי ראוי לשמח על ההנאות הגשמיות שתמצא ידו להיות מהנה את זולתו בכל עז והרחבה. וזה ראוי להיות יסוד ג"כ להנאות עצמו, כי בהיותו רחוק מן החיים אין הדרך רחוקה שיתעלם ג"כ מצרכי החיים של זולתו. ואם אפשר שהאדם יכול להעביר דרך הנאות העולם על עצמו, לתכלית נטי' רמה, אבל רב בני"א הראויים ומוכנים להיות נהנים מאור החיים של עוה"ז להם אי אפשר לחוב. אמנם בתכלית הברכה יש עיקר להבליט ביותר כח הכרת-טובה שהוא יסודו של עולם הרוחני והגשמי במוסריותו וכל תיקונו. ע"כ אורח מדרך כדי שיכרך לבעה"כ, להיות מוטבע כח הכרת הטובה בכל דרכי תכלית ההנאות. ומההכרה הקטנה לבעה"ב היא ההכרה הגדולה לאזון כל ההודאות, שהכרת טובתו רצויה רק בהשלמת יצוריו בתיקון דרכיהם לטוב ולחסד לאחריתם הטובה הכללית והפרטית. אמנם גם בסעודת האדם לעצמו יש שם השקפת בעה"ב והשקפת אורח. ההנאות לעצמם כשהם בדרך דעת ויושר אם שהם אינם דברים עקרים, ואף אם נחליט שראויים המה לכבדם כערכם, עכ"ז ראוי לשום על לב שיש תעודה לאדם נעלה הרבה מתעודתם. ואם שאין ראוי לבזותם, אבל לדעת כי עם תכליתם הקטן הם מכינים תכלית יותר נשגבה מהפעולות הטובות וכל כשרון של משפט וחכמה ופעל טוב היוצא בכח השימוש בהנאות הגופניות. ע"כ אם שבעת הנאות ראוי לו לשמח בעמלו, אבל אח"כ בהיותו פוטר עצמו מהעסקים הנמוכים ראוי לרומם נפשו אל הדברים הנשגבים, להאיר באור דעת אלהים חיים, והוא יסוד ברכת המזון שבאה אחר האכילה. ואם האדם ישקיף על עצמו לשעה כבעה"ב בעוה"ז ונהנה בשמחת לב בהנאות ההוה, אין רע, אבל רק אם כשיתרומם מזה יכיר שהוא אורח ופונה הוא למטרה רמה לאור החיים האמיתיים. ומצד המעלה היותר רמה, יברך ג"כ את מצבו ההוה שהיא ההשקפה של ערך בעה"ב. שבהיות כל מעשיו לשם שמים, ועינו ולבו אל רוממותו, יכוננו כל דרכיו וגם שמחת הנאותו של ההוה תרומם נפשו, ותגדלה לעשות חסד וטוב ברב הדר ותפארת.

ה.

מאי מברך יה"ר שלא יבוש כעה"ב כו'. מפני שבהכרח האורח האוכל דלאו דילי לא ינצל מבושה שבהית לאסתכולי באפי', ע"כ נאה היא התפילה הזאת לאורח על בעה"ב שברכו ששכרו יהי משלם ולא יתערב בה סרך בושה וכלימה, אע"פ שמטבע נתינת בשר ודם שיהי עמה למקבל בושה וכלימה. הבושה והכלימה תתכן, אם מפני ההתעסקות באמצעיים בלתי הגונים, אפי' תהי' התכלית בלתי גרועה. והכלימה ביחוד שהיא כח הבושה בהרגשה יותר חזקהתצוייר על התכלית הבזוי' שראוי להכלם ממנה. ובאשר הסעודה היא כערך אמצעי לעצמה, ותכליתית בערך פעולות החיים הבאים ממנה, ע"כ יאתה התפילה שלא יבוש בעה"ב כעוה"ז, שימצא מנוחה וקורת רוח עד שיהיו הנאותיו החומריות הנאות אנושיות באופן שאין ראוי לבוש מהם, ושראוי לחושבם לאמצעי יפה לתכלית החיים האנושיים בדרך הגונה, ומצד תכלית החיים היוצא מכח הגוף הבא מהאכילה. לא יכלם לעוה"ב שתהינה פעולותיו ישרות ומלאות טוב ועבודת ד', באופן שימצא אחרית טובה לעוה"ב.

ו.

ורבי מומיף כה דכרים, ויצלח מאד ככל נכמיו, ויהיו נכמיו ונכטינו מוצלחים כו'. ההצלחה תהי' דבוקה בעצם הנכסים בברכה טבעית, בתת הגפן פרי' "והארץ תענה את הדגן" וכיו"ב. ובה אין לאמר "מאד", כי אין מתפללים על מעשי ניסים ושינוי סדרי בראשית, ולפעמים גרוע הוא מי שנשנתנו לו סדרי בראשית כדברי חז"ל. אמנם הברכה כפי כח הטבע בתכלית המעלה זה ראוי לבקש ולברך המתברך. וזהו נכלל בכלל ויהיו נכסיו מוצלחים, והצלחת הטבע אמנם ראוי לכלל, גם עצמו בכלל, כי תוספת הברכה הטבעית אין מקום כלל שיתמלא איש מחסרונו של חברו, כי ברכת ד' היא תעשיר כל בני אדם העובדים אדמתם ונהנים מברכת ד'. אבל ההצלחה האישית שתלויה בפעולת האדם ע"י עסקים ומסחרים ויתר ההצלחות שהם חוץ מברכת הטבע עצמה, זה נכלל בכלל ויצלח מאד בכל נכמיו, בזה אין מדה לומר עד פה תבא, כי המקרים הטובים להתעשר ולמצא הון עתק אין להם קצבה. ע"כ יתכן לברכו בהצלחה של "מאד". והערה יקרה כלולה בזה על עומק עדינות הנפש שיש במטבע זו, שלא יכלל האורח עצמו בהצלחה המאדית. כי לבקש על רוב עושר אמנם ראוי רק לזולתו, באשר ראוי להחזיק את כל אדם מישראל, בפרט [יחיד] הסגולה ואנשים נדיבים, שהם ברוב עשרם יוסיפו טובה, יחזקו ידי האמת ויגדלו צדק וחסד בעולם. ע"כ להם ראוי לבקש ברכה של הצלחה מאודית. אבל כל אדם לעצמו ראוי לו להחזיק לעצמו המדה הבינונית ולחוש שהעושר הרב יעבירהו מדרך-הישר שהוא אורח החיים. ע"כ עם החכם מכל אדם ראוי שלא יאבה עושר רב, "פן אשבע וכחשתי" וגו'. ועוד יתרה, שההצלחה המקרית שהיא ע"פ רוב באה ע"י מסחר, ולפעמים נמצא שברבות הטובה לאחד תתמעט הטובה המאודית לזולתו, כגון אם ירבו קופצים על מסחרו של זה תמעט באותה המדה הדרישה על סחר זולתו. וכל כך ראוי שתשרים כח הכרת הטובה בקרב לב איש, עד שהאיש שפתח לו פתחו והכניסו בביתו והאכילו משולחנו, ראוי שידרוש טובתו המאודית יותר מטובת עצמו. ואם יצויר שתתמעט טובת עצמו, לבקשת המותר לבד הסיפוק שחייך קודמים, שזהו נכלל בכלל הבקשה של ויהיו נכסיו ונכטינו מוצלחים. אבל ההצלחה המאודית שבה יזדמן לפעמים אחד שמתמלא ממניעת של רווח חברו, יאבה בנדבת לבב, שחבירו הנדיב שהוא חייב לו הכרת טובה, יהנה באותה הטובה העודפת אע"פ שתחסר ממנו. ע"כ לא כללו בהצלחה המאודית גם את האורח המבקש, להורות על ראש פסגת יקרת הנפש והכרת טובה מקרב לב עמוק שצריכה להמצא באיש הישראלי. וכן הורו חז"ל (שמו"ר פ"ד) הפותח פתח לחבירו חייב לכבדו יותר מאביו ואמו. ואף שיוכל היות שאין החובה במעשה מגעת עד כה, כי באמת לעולם שלו קודמת לשל כל אדם, כדחז"ל בפי' אלו מציאותם"אפס כי לא יהי' בך אביון", אפי' מאביו ורבו, מ"מ הרי אמרוכל המקיים בעצמו כך סוף בא לידי כך. א"כ סוף נדיבת הלב והחסידות האמתית לעלות עד גבול זה של העדפת כח זולתו ביחוד בהצטרף לזה עדינות הרגש של הכרת טובה, שמוצא המנוחה והשמחה הפנימית בראותו כי היטיב ד' לאיש חסדו. והרגש הנעים הזה שהוא ראוי להיות נחלת כל נפש נדיבה, תסבב לו עונג הרבה יותר מהרחבת דעתו משפע עושר רב ותענוגות בני"א שתוכל ידו למצא בעשרו לעצמו.

!

וקרובים לעיר. שלימות האדם בנפשו ומדותיו, שמהם תוצאות לכל מיני השלימות הפרטית, תלך ותתעלה רק באופן שלא ישים מרכז חייו רק ענינו הפרטי, כ"א עניני הציבור והכלל יהיו קרובים אל לבו. וזה ימצא ביחוד בהיות נכסיו קרובים לעיר, שאמנם צריך שיהי' איתן במצבו הפרטי שיהי' בעל נכסים. כנכסים גשמיים כן נכסים רוחניים במעשים טובים ומדות טובות ודעת ויראת ד'. אמנם עם כולם יהי' קרוב לחיי הציבור, ומוכן לעזרתם בכל עת שיוכל להתעלות ממצבו הפרטי אל המצב הציבורי. ועל זה היסוד

בנוי גודל ערך מצוה דרבים, וכל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו.

י'א.

ולא ישלט שמן לא כמעשי ידיו ולא כמעשי ידיו, ולא יזדקר לא לפניו ולא לפנינו שום דבר הרהור חטא כו'. בהיות האדם מתבודד רחוק מחיי החברה. אם אמנם רחוק הוא להוסיף שלימות בכלל הציבור שה. א חובתו האמתית. וע"ז בנוי רוב משפט האדם ושרשי תוה"ק שהיא מורשה קהלת יעקב, ומתקיימת במלואה רק בהתאסף קיבוץ כללי המאוחד ע"י קשרים נאמנים. אמנם חיי החברה מביאים ג"כ מכשולים עמהם. ההתערבות עם כל מיני אנשים, ומהם בלתי הגונים שא"א לכל חברה להמלט מהם, עלולים לפעול על פעולותיו לרעה. ע"כ יתפלל כל חסיד שאחרי מלואו חוקו להתאחד עם הציבור לא ישלט שטן כמעשי ידיו, ולא יזק לא בעסקי הגוף והממון שגם הם תוצאות מחיי החברה ולא בעסקי הנפש והמוסר, וביותר צריכה שמירה טהרת המחשבה, שהעירוב האנושי יביא את האדם לחמדת הכבוד הגאון והיהירות, ע"כ לא יזדקר מזה שום הרהור חטא ועכירה ועון. ובהיות הפעולות הנעשות בחוג החברה הם או תולדותיהם יש להם קיום עתיד ג"כ, כי ציבור לא מיייתי. ע"כ ראוי להתפלל כי תוצאות רושם שלו בחיי החברה יהיו נקיים מדופי, לא רק בעודו חי ופועל כ"א גם לעתיד לא יוכלו להיות מתהפכים לרועץ ולקלקול, כ"א תמיד יהיו מוכנים להטיב ולהרים קרן ביראת ד' ודרכיו הישרים. ע"ז מסיים, מעתה ועד עולם.

י'ב.

ת"ר אין מכבדים לא בדרכים ולא נגשרים ולא כידיים מזוהמות. תכלית הכבוד הראוי לגדולי העם כדי שתהי' השפעתם ניכרת ותרבה הדעת, כי דבריהם הנאמרים בחכמה ויראת ד' יהיו נשמעים ומזה תמשך הטובה השלמה אל הכלל כולו. ע"כ להורות על תכלית הכבוד, שלא ידומה שראוי הוא הכבוד יותר למי שהוא בעל זרוע, ויוכל להטיל אימתו על הבריות, או שיוכלו להפיק ממנו טובה מפני עשרו וכיו"ב, כמו שמשובש מושג נתינת הכבוד אצל רבים מבני"א. ע"כ באו ללמדנו כי אין יסוד הכבוד כ"א מצד תקנת הכלל כולו בהשפעה של אנשי המעלה והחכמים, כדי שיהיו דבריהם נשמעים לעבודת ד' וכל דרך טובה. ע"כ אין מכבדים במקומות שאין ראוי להשפעת השלימות להיות נבנה בהם. בדרכים, מפני טרדת הדרך, שאין ראוי להתעסק בעקרי חכמה, ע"כ אין כאן מקום התעסקות השלימות במובנה השלם. וכגשרים, מטרדת חשש סכנה, כהא דפי' ב"מי וגברי היכא מבדקי וכו' כעין גשר דחשיב כמקום סכנה ואין הדעת פנוי לעסקי השלימות שראוי להיות האדם פונה עליהם בכל רגשותיו. ותכלית הכבוד שמחוייבים אנו לת"ח אינו כ"א כדי שתהי' הדרכתם פועלת בתכלית החוזה, שהרי באופן חלש תפעל השמיעה גם מבלעדי הכבוד הניתן. אמנם לחזק הרושם בכל תוקף, כאשר יאתה לדבר ד' אשר בפיהם של חכמי תורה, ראוי להחזיקם בכבוד והדר באופן נעלה. ע"כ במקום שאין מוכשר לקבל רושם התורה באופן מלא, אין מכבדים, כדי להורות על שורש הכבוד ויסודו. וכן בידיים מזוהמות, אין הדעת פנוי ואין כבודה של תורה לעסוק בה בחקר כבוד. גם כלל טהרת הידים הראויה לתורה ותפילה, היא יסוד להערה שכל לימוד וכל חכמה אינו בא למטרתו כ"א שיהי' ערוך בלב המקבל והלומד וקרוב לפעלו. ע"כ צריך שיהו הידים נקיות ראויות לקבל ההדרכה בפועל כפיים. ע"כ אין מקום לכבודה של תורה בידיים זוהמות, כי תכלית הכבוד מתאחד עם

עצם דרישת התורה ומילואה באופן היותר נשגב, וכל מעמד המונע מפעולת התורה על האדם במילואה, כשם שאינו ראוי לתלמוד והבנת התורה, כך אינו ראוי לכבוד התורה. ועם זה יורה ג"כ שכבוד התורה אינו נפרד מהבנתה, שאחד מדרכי ההבנה הכוללים הוא שיבין חקר כבודה של תורה, ואם יבין צורת הענינים בדבר שפתים ואפילו בציור שבלב ואינו מבין ערך רוממות כבודם, אינו יודע ומכיר את התורה כלל. ע"כ לא יוכל להיות כבוד התורה נתון כ"א באופן הראוי להבנתה בתכלית הכשרון, ועם זה יבין האדם שאינו יוצא ידי"ח, לא בכבוד תורה ולא בכבוד שום דבר שבקדושה, ואפי' כבוד המקדש, כ"א בהיותו ממלא את כל דרכי השלימות שמצדס הוקבע מרכז המקום המקודש הראוי לכבוד. [ורב] אדם יחשוב לצאת ידי חובתו בנתינת כבוד לדברים ששם ד' נקרא עליהם, כמו לפאר בתי כנסיות ברמה וחוקי ד' לא ישמרו בתוכם, ומה יתרון לכבוד כזה הנתון בידים מזוהמות, ומקום הכבוד באמת הוא כעטרה לכל המעלות הרמות לבססם ולרומם הכרת ערכם באמת, "יעלו חסידים בכבוד".

ד.

רבין ואני הוו קאזלי כאורחא, קדמי חמרי דרבין לדאביי ולא א"ל ניזיל מר, אמר מדסליק האי מרבנן ממערבא גם ל"י דעתי. מפני שיש לארץ ישראל היתרון שאוירה מחכים, כי התורה בהכרתה הפנימית ראוי שתהי' ניכרת לאמתתה רק בא"י, מפני ששם היא ראוי' להתקיים כצורתה בכל פרטי'. אבל בחו"ל לעומת א"י כל קיום התורה והמצות הוא רק בערך ציונים, כדחו"ל בספרין ודברי הרמב"ן בזה, שיסודה של תורה הוא בא"י. והנה יש יתרון בחכמה בכמות, דהיינו מי שלמד יותר, ואפי' חוץ לבקיאות גם בפלפול וסברא יש ג"כ ערך של כמות, הדברים שאפשר לאמרם בפה ולשון בדרכה של תורה וזה אינו תלוי במקום. אמנם ההכרה הפנימית מתגדלת בטבע בא"י, מפני שהיא מקומה האמיתי, ויוכל המכיר רק להכיר בעצמו יתרון ההכרה. ע"כ יוכל היות שבלא כונה ירום לבבו בהכירו יתרונו שבא מצד קדושת הארץ. אבל כמתרעם ע"ז אמר כיון שאינו יתרון שבא מצד מעלת האיש כשהוא לעצמו, כ"א מעלת המקום גורמת, אין ראוי לבקש מזה כבוד ויתרון. כי יתרון הכבוד ראוי שיביא התעוררות להיות מוסיף שלימות בדבר התלוי בבחירה. ע"כ כיון שמצד עמלה של תורה יגדל הת"ח שבחו"ל ממנו, רק לפי הקנינים הברורים שעל פיהם יקום דבר במשפט התורה ראוי לשקול ערך הכבוד.

ז.

א"ל הכי אר"י, אין מככדין אלא בפתח כו' הראוי למזוזה. המזוזה תורה על זכרון השם יתברך, כד' הרמב"ם. אמנם עיקרה בימין דרך ביאתך, להורות על ההשתדלות היאירה הראוי לאדם להשתדל בידיעת שם ד' ית' בהיותו יושב בביתו במנוחה. ועיקר יתרון המנוחה לשלימות הנפש תלוי במה שצריך הכח המדמה לצייר את דרכי השלימות בציור נכון ואמיתי, שע"פ שלימות כח המדמה כשהוא בנוי ע"פ טהרת השכל יתישרו המעשים כולם ויתרומם האדם למעלת החסידות והקדושה. וכח המדמה השלם הוא באמת הבונה את בנין החכמה וחדרי'. כי ההשגה מצד עצמה היא בלתי מוגבלת וע"כ אין לה כ"כ יחס קרוב אל יושר המעשים וההנהגות שהם תולדות השכל המעשי, שצריך שישתלם ע"פ שלימות הכח הדמיוני כשהוא מוסר מכל חסרון. וזאת היא אחת ההערות שראוי ליחש למזוזה, שע"כ נהגנו בשם שדי מבחוץ, לרשום ציור הכרת השם יתברך מפני שאמר לעולמו די, ושם גבול וקצב לדרך ההכרה בגדולתו ית'

באופן שיהי' קרוב למעשים טובים ורצויים. וע"כ התפילה שהיא אחת מצרכיהשלמת המדמה, אמרי' חציף עלי מאן דמצלי בבקתא , וכדכתבנו שסבביארו בס"ד. ע"כ הכבוד הראוי לכל דברים הקדושים וביחוד לחכמים שיסודו מטעם בנין המדמה ותעודתו הראויה לו מתיחש לפתח הראוי למזוזה.

16.

ת"ר אין עונין לא אמן חטופה, ולא אמן קטופה, ולא אמן יתומה ולא יזרוק ברכה מפיו. כבר ביארנו במק"אי שורש עניית אמן, שהוא הוראת ההכרה הפנימית הבאה ע"י ההתעוררות שהתעוררה נפשו ע"י הערת המברך. שע"י הברכה באה ההערה הטבעית הישרה ע"י האמונה, וההתחלה שע"י האמונה גורמת לו להשכיל ולהרים קרן ביראת ד' בחכמת לב. וביאור ההערה של ההכרה הפנימית יוצאת בעניית אמן ברמז קצר, כי ההכרה הפנימית אין לה צורך להרבות דברים כ"א להוציא אל הפועל הכמוס במעמקי הלב. וכאשר כל מושכל נבנה משלשה חלקים חיבור שתי הקדמות והתולדה המתחייבת, וכמוהו בדעת האלהים ע"י הערת הלב באמונה להסתכל במעשי השם יתברך. ההשקפה הראשונה מהמון הברואים וכחו וגבורתו המלא עולם, וכשיתקבצו לו המוני ידיעות והשקפות רחבות בכלל המציאות ימצא בהם הקשר הנאמן המורה על כוונת הטוב והמטיב יתברך לחסד ורחמים, בין מריבוי הברואים ובין משלשלת המעשים ע"י ההסתכלות בהליכות המקרים האנושים הכלליים, כאמרו"זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור". שקיבוץ הפרטים של הידיעות אל הכלל תבורר ההשקפה האמתית מדעת אלהים, ויהי האדם פונה ע"י זה למעלה להתאזר חיל בהשלמת עצמו וזולתו, כי זה חפץ אדון כל ית'. ע"כ יפורש אמן, אל מלך נאמן. "אל" מורה על הכח והגבורה של עצם המצאת הברואים וכל עלילותיהם. "מלך" מורה ההנהגה וההשגחה שמנהיגם לטובתם השלימה. ו"נאמן" מורה כי בירור הידיעה של ההשגחה הכוללת והפרטית בא ע"י שבהסתכלות הרחבה רואים איך הדברים הולכים בסיבוב נפלא ומשלימים את התכלית הרצוי' להשלמת הברואים, וזאת היא האמונה שלא יסיר דברו הטוב להיטיב. ע"כ "אשרי איש שלא ישכחך ובן אדם יתאמץ בך", כי "דבר אלהינו יקום לעולם" והטוב המיועד א"א שיופסד ע"י כל המון גלגולי סבות, שנראים כבאים לעכב את חסד עליון מהופיע בעולם אבל אין זה כ"א מפאת השקפתינו הקצרה, אבל כשנשא דעה למרחוק נראה כי ימין ד' רוממה ועושה חיל, ולא יפול דבר אחד מכל דבריו. א"י בהוראת האל"ף של [תוכן] קיבוץ הידיעות הבונות אח"כ את הכלל מפרטיהם. בנאמן שהוא הנו"ן האחרון, החתימה של ההסכמה הכללית כשכבר הוכרו הפרטים וסידורם. והמ"ם שבאמצע הוא המושג הכללי שבא ע"י חיבור הכלל עם הפרטים, שהוא מלך עולמים ודברו הטוב לעולם נצב, וההסתכלות הכללית שלימותה בצירור הלב, היא תלויה בודאי באיכות ההתעוררות הטבעית הטהורה שבאה ע"י הברכה, שהתעורר על ידה באמונת הלב. ע"כ לא יענה לא אמן חטופה, שבלא מילוי התנאי של קיבוץ המון ידיעות והסתכלות רחבה המלאה מהמון פרטים מדעיים שאי אפשר כ"א בסבלנות ושקידה, לא יבא אל ההכרה הפנימית השלימה, כי בחטיפתו שלא לדייק עם הפרטים לא יושלם לו הכלל. ולא אמן קטופה, כמשלים הפרטים צריך שיסדרם לכלל כמדע מבורר שצריך לעמוד בתור שיטה משוכללת מבונה בכל חלקיה המתאימות, ע"כ צריכה שתהי' שלמה ולא קטופה. ובשלימות הכלל יתבאר תואר "נאמן", כמו שבריבוי המעשים והעלילות הנוראות עובר תואר "אל". ולא אמן יתומה, שהאמן מצד כוללות ההכרה של המלוכה וההתאמה של רגשי הלב אל המדע, שזהו יסוד קבלת עול מלכות שמים, צריך שיהי' נשמר תמיד מחק ההרגשה הטבעית הישרה שתמצא בלב כל איש ישר שמישרים יחפץ, ויתענג בהשגות ישרות שמביאות למעשים ישרים והשקפות מרוממות את הנפש אל רוממות מעלתה. ע"כ צריכה ההשקפה הפנימית

[להיות] מחוברת לעולם עם ההשקפה הטבעית הבאה מאמונה טהורה, וזהו חיבור האמן עם הברכה שלא תהי' אמן יתומה. אמנם המברך מצדו ראוי לו לכוין לבבו בהכרה הטבעית שבאה מאמונה טהורה וישרה, שתהי' הערתו ראויה לעורר את ההכרה הפנימית, כי בהשלמת העבודה ונועם המעשים של איש עובד ד' באמונה ותם לב, כשמתנהגים הבריות בדרך טובה וישרה הוא מאהיב שם שמים, ופועל לעורר את ההכרות הפנימיות לבקש את ד' ועוזו, וגם הוא יזכה עי"ז במעלת ההכרה הפנימית. ואמרו בירושלמישהמברך צריך ג"כ לצאת יד"ח ענית אמן, כי בחיבור האמונה השלמה עם הידיעה יתמלא הבית אורה, ע"כ לא יזרוק ברכה מפיו.

.56

בן עזאי אומר כל העונה אמן יתומה י"יו נניו יתומים, חטופה יתחטפו ימיו, קטופה יתקטפו ימיו ושנותיו, וכל המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו. יסוד חינוך הבנים תלוי רק במה שע"י חינוך טוב יפתח לבבם בהערה הטבעית שבאה מיסוד האמונה הטהורה, ע"כ בכל פינותיו שיפנה בחכמה ודרישה של הכרה שהוא יסוד עניית אמן, לא יפנה ממבוע החיים שהוא האמונה, וצדיק באמונתו יחי'. והעונה אמן יתומה, בהנהגה בפועל הוא מכוון למעביר את השלמת האמונה על פני הדרישה של ההכרה, יהיו בניו יתומים, כי אין בו יתרון בהזדרכת בניו, כי אב לבנים יביע אמתתו ית' ולדור ודור אמונתך בפי. חטופה, שמקצר לעומתו בקיבוץ ההסתכלות המדעית הפרטית, א"כ מה יתרון בפרטי ימיו אם לא בכל יום יוסיף סימן חדש והכרה חדשה לדעת את [מעשה ה'] קטופה, שאינו משתדל לקשר את הפרטים הנקנים להביאם למערכה מסודרה והכרה כללית, יתקטפו ימיו ושנותיו. הימים אינם באים לתכליתם הפרטית נגד הידיעה הפרטית שלא באה לתכליתה כ"ז שלא נעשה ממנה כלל מסודר בתור סולם לעלות אל המדע האלהי, ושנותיו שהם כלליים לעומת הימים גם הם אין בהם יתרון. וכל המאריך באמן, ופונה אל הים הגדול של החכמה להוסיף קנינים פרטיים וכלליים ולקשרם בקשר נכבד המביא להשלמת האדם הראויה, מאריכין לו ימיו ושנותיו, כי הוא יודע להשתמש בימיו ושנותיו כראוי, להביאם אל אוצר החיים, הידיעות המוחשיות אל השלמת הציורים, והציורים להשלמת מדע כולל, וכולם עטרה לראש אושר האדם והשלמתו השלימה, שהוא ידיעת ד' לאמתתה כפי כחו של האדם, שמביא לשער היותר נשגב בהצלחה הנאמנה. "פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמנים, כי עניית האמן היא השמירה הנכונה להאמונה, שנשמרת מכל צר ואויב ע"י המדע המבורר שמאיר אור תורת אמת.

.57

תניא איזהו עם הארץ, כל שאינו אוכל חוליו כטהרה דברי ר"מ, וחכמים אומרים כל שאינו מעשר פירות כראוי. התעלות האדם הראויה לו מצד צורתו האנושית, שבזה לא ידמה לבהמה שנפשה היא יורדת לארץ, היא בכלל ע"י שימו את המטרה העקרית את צורתו האנושית, וההנאות הבהמיות לא יהיו לו כ"א לשימוש להגיע עד ההצלחה האנושית. אמנם מי שלא יאבה לטהר הנאותיו הבהמיות, וישים אותם עם כל גסותם תכלית לעצמם, הוא עם הארץ. ע"כ מי שאינו אוכל חוליו בטהרה, שאכילת החולין בטהרה מדרכת את המתנהג ככה לזאת המדה הנעלה לרומם את הנאותיו מלכלוך החומר אל הטהרה הנפשית. אמנם יש

אדם שאף שבעצמו לא הגביה את רגשותיו שתהי' פנייתו בהנאות הגופניות לצד המעלה. אבל בשכל ובאמונה מכיר ומודה הוא שזהו התכלית האנושי, ואינו מהחשוכים הסוברים גם בהסכמתם שרק ההרגשה החמרית על כל שאון רגשותי היא תכלית אושר החיים האנושיים. ואיש כזה יודה עכ"פ ביקרת ערך שלימי המעלה המיוחדים לתורה ולעבודת ד', שהם סגולת המין האנושי, ושיש יתרון לאדם בכל עמלו בהחזיקו בידם. ע"כ יעשר פירותיו כראוי, ויתן טרף לעבדי ד' המחזיקים בתורתו שזהו יסוד המעשרות בכללמי. ע"כ ס"ל לרבנן, שגם בשלא התרומם ההרגש כ"א המדע הפנימי והאמונה נשמרת בטהרתה, ג"כ יצא מכלל ע"ה.

י'ת.

והני כותאי עשורי מעשרי כדחזי רבמאי דכתיב כאורייתא מזהר זהירי, דאמר מר כל מצוה שהחזיקו בה כותים הרכה מדקדקים בה יותר מישראל. תכלית התורה היא כפולה, השלימות הפרטית של עבודת ד' של כל יחיד ויחיד, בין מיראת ד' באיזה מין ממיני היראה שתהי', יראת העונש או יראת הרוממות, או מצד אהבת ד' וגעוועי הנפש בכללה אל אביה שבשמים, שמוציא מן הכח אל הפועל בכל מין עבודת ד' שתשיג ידו, בין בדברים מחוייבים ע"פ התורה, בין בהנהגות ומוסרים מוסכמים לעצמו ע"פ שכלו והדרכתו בכונתו לשמים. ועוד יתרון עקרי יש לישראל מורשה קהלת יעקב, והוא התכלית הלאומית שיש בכלל התורה והמצות, שהם בכללם מחזקים את האגד הלאומי ומוסיפים עוצמה בסגולות הלאומיות. ויען שלאומיותם של ישראל היא הדרך הכבושה להדריך את כל העולם כולו בדרכי ד', ע"כ בתיקון ושכלול של כנסת ישראל תלויים כל גופי תורה ומצות. אמנם בענין הדקדוק הפרטי, לדקדק הרבה בדקדוקי מצות, יש הפרש בין אלה ב' התכליות, מי שאינו מכיר התכלית הלאומי לא יוכל להבין מושג כללי לכללות התורה והעבודה. ע"כ רק מצד אמונה ויראה, וע"פ רוב יראת העונש, ישקוף על המצות, כי בלא הבנה עקרית בעומקה של תורה שבנויה ע"פ יסוד כנסת ישראל בכללה לא יוכל לעלות למדע מבורר לדעת את ד' ולעבדו באהבת אמת. ע"כ לא יכיר שום הבדל בין עיקר מצוה לדקדוק רחוק. כי כולם תכלית אחת היא למי שאינו יודע דרך התכלית הכללית, ואם אמנם הדרך כשהוא לעצמו הוא טוב מאד, דבאמת גם ע"י ההבנה הכפולה של השלימות הפרטית והשלימות הלאומיות דכנסת ישראל בכלל. יש יתרון רב לכל דקדוק ודקדוק קל שנכנס לאוצר הכללי ומתלקט לחשבון גדול של אושר וגדולה כללית, מ"מ לזה צריך השקפה יותר ברורה. אבל מי שלא עלה בתכלית המעלה, לפעמים ע"י היתרון יולד איזה חסרון, שמתוך שמבין התכלית הכללי, יוכל לעלות על דעתו כי ימצא התכלית רק בכלל המצוה, והפרטים הם בכלל מלואים ושומרים שלא תזנח תכלית המצוה, כי הדקדוקים שומרים את משמרת הכלל, ע"כ יש הבדל ברעיון הישראלי בין כללות המצוה לדקדוקיה. והנה הכותים אינם מכירים כלל לאומיותם של ישראל, כי עוד כצר נחשבו לכלל האומה מצד לאומיותה, והשתתפם בתורה אינו כ"א מצד רצונם לזכות בשכרה, או הכרת האמת למצויינים שבהם. ומדוייקים דברי חז"ל, שגם המעלה את הכותים ונותן להם יתרון שאינם גרי אריות, אומר שהם "גרי אמת", ואינו כלשון המורגל להם ז"ל בכל מקום על הגרים "גרי הצדק". והיינו שצדק נקראת כנסת ישראל, שיסודה להביא צדק עולמים לכלל המין האנושי. ומי שאין לו יד ושם באלהי ישראל, אע"פ שמכיר הוד התורה מצד צד האמת שבה לעצמה, נוכל לקרותו גר אמת ולא גר צדק. ע"כ כל מצוה שהחזיקו בה כותים, הרכה מדקדקים כה, ביחוד רק במאי דכתיב באורייתא, כי יסוד תורה שבע"פ הוא ביחוד מצד התכלית העליון של הכסא, שהוא התכלית הלאומי שצריך שיהי' המרכז חזק מאד, וערבים דברי סופרים יותר מיינה של תורהשבהם מבואר התכלית הכללי בגילוי ברור. אמנם יש ג"כ

בכלל הדקדוקים, דקדוקים של תפלות, שיוכלו להולד ממנו דרך להבחין בין עקר לטפל, וביותר שאין דרך להגביר מדת הצדק ע"י העבודה כ"א בהבנה הברורה של התכלית הכללית, שעל ידה האדם מוצא את עצמו עוסק בצרכי ציבור הכלליים וגומל חסד עם אומתו ועם כל העולם כולו. איזהו חסיד המתחסד עם קונוועס קן דילי' מקום שממנו שאב כל אשרו והפרחתו, דהיינו אומתו. ע"כ רק ההבנה האמתית תיישר את דעת האדם לכוון אשרו במעגל הטוב והישר, להיות זהיר בכל דבר בדעת ותבונה ולערוך ערך לכל דבר כערכו, ולהשמר ג"כ מהפרזה בדקדוקים כאלה שאין רוח חכמים נוחה מהם, ומביא ג"כ לשקוד על דלתי תורה כדי שיוכל להכיר ההבדל הראוי בין עיקר וטפל ולדעת מי נדחה מפני מי. מה שאין כל אלו המדות היקרות הנמשכות בדרך המצומצם הפרטי, שאין בו מדת תורת ד' התמימה, שהיא מורשה קהלת יעקב הגוי כולו. ואחרית תקלה זו של ביטול ההערה הרוממה הלאומית מביאה ג"כ לעבודה זרה, כי בהיות שכל האדם משוטט לתן טעמים למצות, ולא ימצא באמת רק בהכנסו דרך השער אשר לד' שהיא שערי צדק של כנסת ישראל, ממילא ישגה לתלות דמיוני שוא ובוקי סריקי של הבלי ע"ז או קרוב לה בתורת אמת. וזהו שהביאה להכותים סופם שמצאו דמות יונה להם בראש הר גריזים, תחת ירושלים שהיא מקדש מלך ויסוד הלאומית בחרו בהר גריזים להורות על תכלית הפרטי לזכות רק בברכות, שע"פ רוב לא תתרומם נפש האדם בזה יותר מהשער הנמוך של עבודה ע"מ לקבל פרס. והיא דמות יונה שכנס"י אמנם נמשלת ליונה שמצות מגינות עלי, והמצות כולם המה לתכלית העליון של הצורה הרוחנית של עבודת ד' המיוחדת לישראל, שאין בזה שום הגשמה חלילה הם בערכם המצות לא לשם הדעה האמתית הזאת כ"א לתכלית הפרטית של ברכות המכוונות להר גריזים, לא יוכלו להנצל מהגשמה ימצאו להם דמות יונה, שאמנם אינה מחלפת בת זוגה באחר, אבל חשבו רק בעבור הפרטיות של מציאות הברכות. אשר "לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא", ו"ד' אלהים יתן אמר המבשרות צבא רב", שאמרו ע"ז חז"ל לשכל דיבור ודיבור נחלק לשבעים לשון, שהוכן בו פתח תקוה לכל האדם אשר ע"פ האדמה. וע"ז אמר "אם תשכבון בין שפתים כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ"יי. תכלית ההוד וההדר הוא כדי להודיע תפארת ישראל בעולם ע"י שכלול האמיתי של כנסת ישראל, וע"י ההכרה של תפארת ישראל ידעו כל העמים להשכיל ולאמר "בית יעקב", שבו תלוי כל תפארת ישראל בעל הקורה שראוי שיכנס בעוביה של קורהתי. "לכו ונלכה באור ד' י, "והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ד' ואל בית אלהי יעקב, ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו, כי מציון תצא תורה, ודבר ד' מירושלים". אמנם לפי ערך גדולת התכלית ראוי להתגדל אהבת הדקדוק ביותר לכל פרט קטן מרוב אהבה ויקרת ערך. אבל התרוממות הנפש לתכלית הכללית תשבית מעט את הקשר הטבעי לדקדוקים היותר רחוקים, וצריך ע"ז זהירות מיוחדת והגברת הכח השכלי, לקשרו בשכל המעשי יפה. ואצל הכותים אשר לא ידעו את שם ד' אלהי ישראל, שאינם מתנשאים אל רוממות התכלית הכללית, אינם צריכים ע"ז התגברות כי משפט אחד להם, הכלל והפרטים. דוגמת הדבר מצינו בבני"א היותר נמוכים אין להם מרכז של חיים במח, וע"כ גם כל חלק קטן מגופם מפרפר בחתכו, ולפעמים ישוב ג"כ ויגדל שאר חלקי הגוף ויהי לבע"ח נמוך בצורתו הראשונה. ובע"ח השלמים להם יש מרכז מיוחד במח, ויש הבדל בין האבר המרכזי לאברים הצדדיים, מ"מ ודאי שע"י הכרת המרכז מרומם יותר אפי' ערך האברים הצדדיים, מפני שהם עשויים לשמש מרכז גדול ואדיר העשוי לתכלית נשגבה ורמה, כצלם אלהים שבאדם.

י'6.

ת" ר איזהו עם הארץ כל שאינו קורא ק"ש שחרית וערכית דכרי ר"א, ר"י אומר כל שאינו מניח

תפילין, ב"ע אומר כל שאין לו ציצית בבגדו רנ"א כל שאין לו מזוזה על פתחו ריכ"ן יוסף אומר כל שיש לו כנים ואינו מגדלן לת"ת, אחרים אומרים אפי' קרא ושנה ולא שימש ת"ח ה"ז ע"ה. לבד ההערות הכלליות שמרוממות את האדם בכללו, שישים מגמתו להצד המעולה שבחיים שהוא צד השכלי שבו, בין מצד הרגש בין מצד האמונה בכלל, אע"פ שרחוק הוא מהרגיש ככה בעצם טבעו, שהמה כלולים באכילת חולין בטהרה ועישור מעשרות כראוי המנויים לעיל בברייתא הקודמת, עוד נצטיינו נקודות כלליות, ולפעמים פרטיות שמהם מסתבבים ענינים כוללים בכל דרכי המוסר הישראלי והאנושי, שאם יהיו לקנין לאדם יהיו מגן בעדו שלא יפול ברוחו ממעלתו הכוללות, וימצא לבבו ישר ונאמן עם תורת השם יתברך וכל דבר חק ומשפט כתורה וכמצוה יהי קרוב ללבבו. והנה עם כל ההסכמות הכלליות שכבר הוסכמה עליהם דעתו של אדם לשום מגמת פניו אל האור העליון ודרך ד', צריך לחדש את הציור בפועל באופן קצר הכולל את כל היסוד עם סעיפיו לבל יהיו הדברים עמומים בלבבו. ועל חידוש הציור באה מצות ק"ש שחרית וערבית כדביארנו במקומו במאמר : תדע שהרי אדם קורא ק"ש שחרית וערבית וערב אי לא קרא דומה לו שלא קרא ק"ש מימיו. כי חידוש הציור הוא תנאי המוכרח לשלימות האדם באשר הוא אדם. כי בעבור איזה תקופה זמנית קצרה ולא חידש את ציוריו להשיבם במקור האמת, כבר יצמחו על תלמי הלב ציורים הפכים משרירות לבו של אדם, המתארות לו דרכים נהפכים לפי ראות העין החיצונית שהוא ההפך מיסודו של האמת הגמור המבורר. אמנם זה החידוש הציורי לא יעמוד גם הוא לעולם בתקפו כל זמג שהוא קשור רק ברגשי לבבו וטבעו של האדם. כי מי יודע את רוח האדם, ולפעמים ממקרים רעים, מוסריים או חומריים, מתקלקלת תכונתו ולא נותר ברגשו רושם ניכר מתכונה טובה, ועלול הוא לחדש על פי תכונתו העצמית דרכים עוקרים כל מטעי האמת אשר שתל על תלמי לבבו בימים מקדם. ע"כ צריך האדם, ביחוד האיש הישראלי שדרכי מוסרו הם נעלים מההשקפה הפשוטה וצריכים לו מעלות הרוח רוממות עד שיכיר ערך הדרכתו ע"פ התורה האלהית כמה נשגבה היא, שיהי לו מקלט בטוח וערובה נאמנה שע"פ יחדש ציוריו כמו שהם בטהרת אמתתם. וזאת היא סגולת התפילין, שהם עוזרים את לב הבשר והמוח החומרי להוציא אל הפועל הגיוני מוסרם הזך שראוי להם בעצם טבעם. אמנם באשר המה בשר, ויוכלו להתקלקל מסערת רוח יצר לב האדם, ע"כ התפילין הם עז לישראל, שבהם כלולים יסודי הדיעות הטהורות ורגשי הלב הטהור והנאמן באופן שמור מכל פגע. ע"כ להוציא הבטחון שלם מחידוש הרגש של ק"ש צריך עמו תפילין, וכל הקורא ק"ש בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר בעצמו. כי מה בצע באמור האדם הציורים בפיו, אם תתקומם בקרבו רוח עוקרת בפועל לכל הנשגב והוד הקדושה. אמנם התפילין הם מגינים, להורות בפועל כי לא אל רעיון לבבו יפנה, כ"א להעריך רעיונו כפי מה שיוכל להיות מושווה עם האמת הגמורה העומדת לעד בלא שינויים החקוק במכתב אלהים. ע"כ [לחידוש] הרעיון שמק"ש צריך לבטחון הרעיון שבתפילין. אמנם עם חוזק הרעיון פבטחון וחזוקו, צריך האיש הישראלי לחוק בלבבו איך שהמוסרים הכלליים כולם מקושרים הם בצאתם לפעלם בתנאים מוכרחים עם כל מעשי המצות ודקדוקיהם, ומכל נימה ונימה של דקדוק מצוה יבונה בנין המוסר הישראלי לאות ולמופת לדעת את ד' באמת, ולקנות בפועל את כל התכונות הישראליות לעד לעולם, וע"ז באה מצות ציצית בכנפי הבגדים. הבגד עצמו הוא חיצוני לאדם, וכמה רחוק הוא הכנף ויותר רחוקה היא הציצית, שאפשר לה ג"כ להיות נגררת ע"ג כסתות. ומ"מ היא כוללת את זכרון כל המצות למנינם בדיוק פרטי, והיא מקשרת האגד של עמודו של עולם הבנוי מדעת ומעשה ודיוק היושר בפלס נכון. וכל זמן שלא תהי קנוי בלב האדם בישראל זאת הדעת אף אם יבאו בלבבו מדעים מוסריים כלליים עוד לא יוכל להיות נבנה בבנין קיים לעזור בבית ישראל, כמשפט ת"ח שהם בוני עון בית א"ת בניך אלא בוניך. נמצא שאל חידוש הרעיון ותוקפו צריך קישורו אל הפרטים המעשיים כולם. אמנם על כל אלה יסוד האדם הוא מדעו, וכח המדע הפנימי שבאדם ראוי ביחוד שיתאשר אל דרך האמת, וכל אדם יש לו כפי ערכו תוכן מדע פנימי שהוא מגמת כל ציוריו

כולם. וכבר ביארנושאל זאת המטרה תבא המזוזה, שהיא דרך ביאתו של אדם לביתו. מנוחת האדם בביתו היא הכנה לקליטת עומק מדעו, כשם שפיזור נפשו ברחוב ובעסקי בני"א מביאים לפעמים ג"כ הרחבת ההכרה, אמנם עומק ההכרה והתישבות הציור ע"פ הכח המדמה שאינו ראוי להיות משתלם כ"א אחרי טהרת עומק השכל. ע"כ "נביא לבב חכמה", וצד החכמה הוא עדיף מצד הנבואה, שגמר הנבואה צריך לכח המדמה שהוא כח קרוב לחומריות, אלא שאינו בא להשלמתו כ"א עד היות כח השכל בתכלית עומקו וטהרתו. ע"כ לחוק בלבו של אדם באופן חזק את יסודי המוסר והעבודה צריך שכל ההשתדלות הקדומה מחידוש הרעיון בטחונו וקישורו בפעלים, יהיו צבורים בעומק מדעו האנושי, שתהי' בו הדעה התורית בעומק הכרתו, ומזה תכלית ציורו המדמה שהוא היכל השכל המעשי. ע"כ צריך לזה מזוזה בפתחו, להשלים אל החידוש, הבטחון והקישור ג"כ ההכרה הפנימית לכל צדדיה. אמנם כל אלה המה הכנות שכליות, אבל יסוד הכל תלוי בלב וברצון האדם. ורצונו של אדם מתגלה בתקונו, ותקות האדם היותר אדירה היא הצלחת בניו. ע"כ רק בזאת יתקיים כל הבנין המוסרי ויהי' האות נאמן שנקלט בקרבו רוח הדעת ויראת ד' באורח קיים, כשממלא בפועל תקונו העמוקה ביותר ע"פ ההדרכה התורית, שאם המקרים שלטו בו ולא בא בעצמו לדעת תורת ד' מ"מ יגדל בניו לת"ת. אמנם, היסוד הכללי הוא שצריך שיהי' המדע קבוע בקרבו והרצון חזק בלבו לשאוף אל אור ד' וטובו האצור בתורת ד' התמימה, ושלמותו הוא כשיהיו הכללים ערוכים ברוחו באורח נכון, והפרטים מובנים בהתאמתם וקישורם אל הכלל, בדרך הכרה ורגש או בדרך אמונה כללית. ע"כ ס"ל לר"מ, שאי אפשר להדעה השלימה של הכרת הכללים וקשר כל פרטי התורה והמצוה בהלכות ודקדוקיהם להתאמת בלבבו של אדם, עד שיהי' קרוב הדבר ללבבו לאהבם ולקיימם, כ"א כשיכיר בעצמו את הידיעה איך הפרטים יוצאים מתוך הכללים, והיא שימוש ת"ח בדעה וסברא לעמוד על עומקה של תורה, רק אז יצא מכלל ע"ה. אבל להמסר הדעת הנשגב הרחב והעמוק של עבודת ד' בכל תכונתה להיותה קבועה בלבו של אדם, מבלי שיעמוד בעצמו על אורח דרכי הוצאתם של הפרטים והתאמתם, אי אפשר, ע"כ מוכרח ג"כ שעם שקרא ושנה יהי' ג"כ משמש ת"ח. ובה נתבארו כל גדרי ע"ה לכל חד כדס"ל בהיותם כולם נקודות מרכזיות פועלות בפעולתן ומראות בתור עדה בקיומם על תוכן הנפש של הנאמן ביראת ה' התמימה הראויה לאדם מישראל בבואו להשלמתו, הנועדה לו שיהיו כל בניו למודי ה'. נגד חידוש הרעיון הכלל של ההתרוממות החיים בכלל, שהם נכללים באכילת חולין בטהרה ומעשרות השנויים לעיל, אמר ק"ש שחרית וערבית. ונגד בטחונו אמר כל שאינו מניח תפילין, נגד קשר הפעלים כל שאין לו ציצית בבגדו, ונגד עומק ההכרה כל שאין לו מזוזה בפתחו, נגד יסוד התקוה בחיים כל שיש לו בנים ואינו מגדלם לתלמוד תורה ונגד ברור הידיעה אמר ר"מ אפי' קרא ושנה ולא שמש ת"ח ה"ז ע"ה, כי רק כשעיניו יחזו מוצא ההלכות מרחובות מבועי כללותיהם אז יבחין מתוך הפרטים עוצם כוח הכללי, ומתוך ברור הכללים ויחושם החזק אל הפרטים, כחם והודם של הפרטים איך כולם נתנו מרועה אחד. ועל כאלה נאמר: "אשרי אדם עז לו בך מסילות בלבבם, עוברי בעמק הבכא מעיין ישיתוהו אף ברכות יעטה מורה, ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון", "ד' צבאות אשרי אדם בוטח בך". י. וכלל מציאות היחש האמיתי של הפרטים אל הכלל הוא היחש שבין תורה שבע"פ לתורה שבכתב. ע"כ אפי' קרא תושב"כ, ושנה בתורה שבע"פ, ולא שימש ת"ח להשכיל אל היחש שלהם זה אל זה, ה"ז ע"ה. כי הידיעה תשלם רק בדעת קשר חלקי, העז יתן כח אל המסלות הפרטיות שבלבבם. וגם שהדרך רחוקה והפרטים מיגיעים, במחשכים הושיבני זה תלמודה של בבל י, "עוברי בעמק הבכא מעיין ישיתוהו", שמהפרטים הרחוקים דוקא תצא האורה להשכיל כח הכלל הנהדר, "אף ברכות יעטה מורה", המלמד הפיטים בדיוק, שנראה כאילו אינם בכלל הדרכה הכללית שמתברכת מפלג אלהים המדעי העליון הכללי, "ילכו מחיל אל חיל", בקיבוץ הפרטים למערכות שלימות וממערכה לגבוהה ממנה. "יראה אל אלהים בציון", שמה מקום כנסת ישראל, התכלית הכללי אל תורת ישראל בכללה,

והיא שעמדה להם לישראל להוליקם בעמקי הגליות וים הסוער של המון עמים רבים, ולא עזבונו חסדו. "ד' צבאות" שכל צבאי צבאות שלו, "אשרי אדם", משלים את הצורה האנושית לכל פרטי וכללי, עד באו אל תכלית זה ספר תולדות אדם י. ומזה ימשך שיהי "בוטח בד'". "מציון מכלל יופי אלהים הופיע", שם הוא כלל יופיו והודו שאמתת ההוד הוא בהשלמת כל הפרטים וערכם הנעים והמדוייק. וזהו מקום בית מקדשינו שהוא נוי של עולם, בית תפילה לכל העמים, ומקום ששם חותכים את ההלכות, ששם סנהדרי גדולה יושבת והוראה יוצאה לכל ישראל מהם.

כ.

רכ מנשיא בר תחליפא תנא הלכתא מפרא וספרי ולא אזמין עלי רמי בר חמא כו', אמר רבא האי דאינני רב"ח דלא אזמין עלי דר"מ כ"ת כו' שאני רב מנשיא דמשמע להו לרבנן כו'. ל"א כיון דשמע שמעתתא מפומייהו דרבנן וגרים להו כצו"מ דמי. הידיעה אפשרית להיות בדרך היותר נעלה שתביא את האדם לידי השלימות העליונה, או ע"י אמונה טהורה מצד טהרת הלב ויושר הנפש, או בהעזרה עם זה עם עומק הדעת ויתרון הבירור. אמנם אמתת התכונה הראויה לזימון, שהוא להראות שראוי להיות מרומם שם ד' ית' דוקא ע"י הקיבוץ אל האכילה בריעות וחבורה, שלא כדעת הסוברים להתבושש בשימוש החושים. אמנם היא מעלה עליונה ומדת הקדושה שבה יתרומם האדם לדעת איך כל הנאות החושים הם שלימות וחיים אמיתים. ע"כ יאתה רק לשלימי בני אדם, הת"ח, היודעים לקשר הדברים הרחוקים של הפרטים אל הכללים והעליונים, שזהו יסוד מדת שימוש ת"ח. אמנם אם הדבר הזה אפשרי ע"י עסק השימוש במה שיתברר לו בשכלו דרך ההוצאה של הפרטים מהכלל שמשמשים בהם ת"ח, או שלהשלים הציור הנשגב הזה בכל מילואו צריך שבעצמו יהי בו קנין שכלי שכבר ידע להשתמש בדרך ההוצאה הזאת של הפרטים אל הכלל. והנה אם תהי אפשרות לאמונה בלא בירור מדעי, לרומם את האדם אל תכלית השלמתו, אז גם לשלימות זו העליונה די במה דשמע שמעתתא מפומייהו דרבנן וגרם להו. א"כ יש בידו הציור של ההוצאה אל הפועל את הפרטים מכח הכלל. ואם לא עלה במעלה זו שתתעצם ג"כ בנפשו להיות הוא המוציא אחר עמל הציור, זיה קדושת האמונה להביא עד המדה הגבוהה שבגבוהות, שהיא מדת הקדושה הראויה לשומה לתכלית הרצוי בזימון ותכלית רוממות ענין הסעודה והרחבתה ע"י קיבוץ וריעות. אמנם אם מבלעדי הידיעה הברורה לעצמו בבירור מצד הידיעה המשלמת את האמונה אין להגיע אל רוממות המעלה. ע"כ ר"מ ב"ת גם הוא שמע משמע לרבנן באופן המלא, וכבר עלתה בידו המגמה היותר רוממה שצריכה להיות להשלמת סדר הזימון ע"פ תכונתו האמיתית שבה רצה להתנהג רמי ב"ח.

כא.

אריב"ל תשעה ועכד מצטרפין. ברוב עם תתגדל קדושת רוממות כבוד עבודת השם ית'. אמנם בהיות עיקר השלימות הוא הבא מצד הבחירה התפשית בהכרת האמת לאמתתו ובהישרת דרכו ע"פ התורה והמצוה. ע"כ אין ראוי להיות קדושת השי"ת הצריכה ציבור נעשית בעבדים שהם משועבדים לאדוניהם ומוכרחים במעשיהם שלא מצד בחירתם ג"כ, וזאת היא אחת מטעמי תורה בהרחקת העבדות, "כי לי בני ישראל עבדים", ולא עבדים לעבדים. וע"פ הירושלמי טעם פטור עבדים מק"ש, דבעי מי שא"ל אלא אדון אחד, והיינו שתהי הכרתו באחדות השם ית' הכרה עצמית, מצד ידיעתו ורגשות נפשו הטהורות. וזהו

מיוסד ע"פ הכלל הגדול שיסוד השלימות האנושי בכללו בנוי ע"פ הבחירה החפשית. אמנם זאת המדה צודקת היא בערך אל הפרטים, כי כל איש פרטי הוא בוחר גמור בדרכיו לטוב ולהפכו, מה שא"כ משפט הכלל, על כלל ישראל נאמר"חי אני אם לא ביד חזקה וגו' אמלך עליכם", ודברי העקידהבענין הברית דפי נצבים הם שאין בערך הכלל שום בחירה, ע"כ אם שהכלל הוא קיבוץ פרטים, אבל יש בו איזה יתרון עצמי בכללו, במה שאין בו תפיסת מקום בחירה אל הרע הגמור, והנסיגה מאחרי ה' לגמרי. והבחירה בנויה רק אם יהיו הפרטים של הכלל רבים ונשאים במעלה גדולה או מעטים ופחותים במעלה. ע"כ באשר מספר העשרה הוא ערך הכלל. אמנם התשעה המה מספרים הפרטיים, והעשירי הוא סוכם את הכלל. ע"כ אותה התכלית עצמה שימצא במה שלעומת הפרטים אין ראוי לצרף עבד, יוכל להצטרף לעשירי. כי בערך הכלל גם בתור עבדים תתכן התכלית המוכרחת לבא, ואם שאינו דומה למעלת בנים, ע"כ תשעה ועבד מצטרפין.

כ.ג.

מיתבי, מעשה בר"א שנכנס לביהכ"נ ולא מצא בה עשרה שחרר עבדו והשלימו לעשרה כו' תרי הוי שחרר חד ונפיק בחד. כיון שיסוד הכלל מונח בסוכם העשירי, ע"כ רק באחד שהוא העשירי אין בחירותו קפידא, מפני שאין שלימות הכלל תלויה בבחירה חפשית. אבל בין התשעה הפרטיים שהם מקבילים להשלמה היחידית שצריכה להתגלות בתור הכרה ברורה ובחירה חפשית, לא יתכן שיהי' בהם עבד. ע"כ בהיותם תרי שחרר חד ונפיק בחד, ובולטת אז יותר זאת הכונה, וההבדל שבין השלמה הכללית להפרטית שהיא אחת מיסודי התורה, ועליה נכרת הברית כאשר ביארנו.

כ.ד.

והאר"י כל המשחרר עבדו עובר כעשה, שנאמר לעולם כהם תעבדו. יסוד הרעות שנמצאו בעבדות בא רק מתגרת יד האדונים הרשעים שהתאכזרו בעבדיהם ולא חסו על חייהם ורגשותיהם, אבל תכלית התורה הוא שיהיה עם ד' מצויין במדותיהם הטובות. ואז העבדות תהי' אחת מעמודי העולם וישבו, קודם שתבא התעודה היותר מאושרת שתמלא הארץ דעה את ד' באופן היותר גבוה, כי אז בהפך אל העמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ד' וכולם יהיו נלויים אל ד'כעמו בית ישראל, הלא לא ימצא במציאות דין עבד כנעני. אבל דבר ידוע הוא שזמן יש לעולם, שעם ד' יהי' לנס במדותיו ותכונותיו וממנו תעבור השלימות וההישרה היותר גדולה לכל עמי תבל. א"כ כיון שנמצאים בבני"א ירודים במעלה, מפני מיעוט הכרתם וחלישותם הגופנית או הנפשית, הדבר נכון מאד שיהיו משועבדים לאנשים רמי מעלה שיהיו בידם להשגיח על כל דרכיהם ושתהי' אימתם עליהם, ובזה יתשרו. ולא עוד שאם ימצאו באנשים המוצלחים כאלה, שבהיות ידם גוברת והם משועבדים בעניי עם בשכר פעולתם, אינם דואגים עבורם שיהי' להם לחם חוקם די ספקם, ושיהיו באים לנוח כפי הכח הטבעי שתתמיד בריאותם, מפני שני דברים, האחד שאין רגש היושר מפעם כ"כ בלבבם לומר שהם עושים עול, שהרי אין מזונתם עליהם, ועבור עבודתם יקחו להם מה שירצו. וכיון שאינו מכריחם לעבוד אצלו הוא חושב שנקי הוא מעניי, אע"פ שבאמת הם מוכרחים לקבל עליהם תנאים קשים שאי אפשר להם לעמוד בהם מפני עניי: גם אם יקצרו ימיהם או יחלשו, אין האדון המשעבד בהם מפסיד מאומה, כי ימצא לו פועלים אחרים. אבל חק העבדות הוא מגן לזה, כיון שהעבד הוא קנין כספו ע"כ יחוס על ממונו. זולת אם יהי' האדון איש רע מעללים ואכזר, אז רק אז תהפך העבדות

לצרה. וגם אז בהיות מסחר העבדים הולך ונפרץ אז בידי הסוחרים יעשו רעות בחיי המשפחה של העבדים, כאשר נראה בשנים האחרונות שגרמו ביטול העבדות במדינות רבות. אמנם ע"פ דין התורה שלא נסגיר עבד אל אדוניו אשר ינצל אליך מעם אדוניו, אין מקום להרחבת מסחר העבדות ואפי' אם הוא רק מחו"ל לא"י, כיון שאי אפשר לסחור בהם במדינות רחוקות שוב אין המסחר מתרחב. ודי בהערה כזאת לפי המדות הטובות שהם בטבע אצל זרע ישראל לשמור את העבדים מרעה גדולה, ולזכותם בטובה רבה ע"י חינוך מתוקן והגנה כוללת מרעי בני"א, שאם אותם העבדים יהפכו למשועבדים-בני-חורין יהי חלקם יותר גרוע. וכבר ביארתי דבר זה בפ' הי' קורא בס"ד. ע"כ המשחרר עבדו, שגורם עכ"פ בהמשך בביטול העבדות גם אצל ישראל, הוא עובר בעשה שנאמר לעולם בהם תעבדו, ומראה בזה שאינו מכיר יתרון המדות הקדושות שראוי שיקבעו בישראל ע"פ התורה הקדושה שאז תהי' העבדות ברכה להאנושיות כולה, וביחוד שע"פ ההשגחה העליונה שביחוד התגלתה בישראל, נזדמן תמיד, ויזדמן שהגרועים שבבני"א יהיו העבדים, ותחת שבהיותם בני חורין הם הפושעים הגדולים שדנין אותן באסורים קשים ולפעמים ביסורין או במיתה, אז בהיותם עבדים אימת הרב הישר ותכונתו הטובה היתה מונעתם מכל זה.

כז.

לדבר מצוה שאני, מצוה הכאה בעכירה היא, מצוה דרבים שאני. יסוד היתרון של מצוה דרבים אינה רק מפני הכפל העוסקים במצוה, כ"א גם תכונת מצוה דרבים היא מקבלת נגד התקוה של שלימות כל הכלל של הנבראים, ומצות היחידיות הם מקבילים לעומת השלימות הפרטית. ע"כ בהיות מצוה דרבים מכוונת נגד שלימות כלל האנושיות ג"כ, היא רומזת ג"כ אל הזמן המאושר לעתיד לבא, שאז לא יהי עוד באדם איש רע ומשחת שיהי' צריך שמירה למוסרו מפני רע תכונתו ע"י אדנות של אחרים עליו. "כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה יקולל!" אמרו חז"ל לשבאו"ה נאמר, א"כ גם בהם בכלל האנושיות תקותינו חזקה לריבוי השלימות. ואז בהיות כל האנושיות פונה לעבודת ד' ולדעת את דרכיו, אין מקום לעבדות כפי תכונתה שהיא עכשיו מטעם ההישרה של הכרח לחלק מהמין האנושי, כ"א אפשר שתמצא מצד אהבה והכרת המעלה של אנשים שעומדים במדריגה שאינה כ"כ גבוהה בהשלמה ודעת ד' לרמים מהם, כמו שאנו חפצים בכל לב להיות משרתים את האיש השלם בחכמתו וצדקתו. וע"ז נאמר: "בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגויים והחזיקו בכנף איש יהודי וגו'". ועבדים כאלה שתהי' שחרורם לפעמים ג"כ טובה כללית, כי בעת המאושרת יהי' כל מי שיגיע לו השלימות עוסק לאשר את כל יתר הנבראים, תהי' תכונת מצוה דרבים נמצאת באופנים רבים ושונים, ע"כ נאה השחרור במקום מצוה דרבים. גם זה יובן שיסוד העבדות ראוי למי שאין עיניו ולבו כ"א אל אהבת עצמו, אבל מי שכבר רמה נפשו עד שמכיר באמת הצלחתו, ע"י מה שיאשר ויצליח את הרבים, הוא אינו ראוי בשום אופן להיות עבד. ע"כ איסור השחרור אינו נמשך כ"א עד מקום מצוה דרבים, שאז אין ערובה על תכונת העבדות המונח בעבד בטבע, וכשישתחרר תוכל ג"כ תקלה לצאת על ידו או ע"י זרעו. כי יש מי שנשתלם בהדרכתו החיצונה ומ"מ אינו שלם בפנימיותו. אבל מי שערגה נפשו לזכות את הרבים הוא כבר ראוי להיות בן חורין.

כח.

ארי' י ב"ל לעולם ישכים אדם לכיהכ"נ כדי שיזכה וימנה עם עשרה הראשונים, שאפי' מאה כאים

אחריו כו' נותנים לו שכר כנגד כולם. יתרון הכלל על הפרט הוא בשתיים: מצד האיכות ומצד הכמות. כל איש אשר יש לו לב נכון יקדיש כל עמלו לחיי הכלל והשלמתם, משני אלה הטעמים יחדיו, מצד שהשכל והיושר גוזר שראוי יותר הרבה לחוש על עניני הכלל שהם הרבים מאשר ידאג רק עבור עצמו שהוא יחיד. ועוד יש יתרון, עצם ערך החיים הכלליים יש בהם חשיבות יתירה, וראוי לבקשם ולהשתדל בקיומם יותר מההשתדלות על ערך חיי הפרטים, כמו שאנו אומרים שיש יתרון בחיי איש חכם וצדיק מחיי איש חסר השלימות, וכאלה מהמעלות האיכות. ע"כ אף שמצד יתרון הכלל מצד ריבוייו על הפרט אין הבדל וגבול לומר שעד כאן נשלם מספר הכלל, והמותר הוא נכלל בכללו הראשון כיון שאנו עסוקים בהיתרון שמקבל הכלל וריבוי הפרטים. א"כ כל פרט המתרבה בו הוא עושה תוספת לעלה ערך הכלל. אבל כשאנו מדברים על ההבדל המיני שיש בין ערך הכלל לערך הפרט, עיקר הדבר מונח בהיסוד שעליו ראוי להיות מתיחס סגולת הכלל, ויתרם המה תוספת פרטים שרק מרבים את הכלל בכמות ומגדילים את האיכות ג"כ, אבל אינם קובעים את האיכות. ע"כ באשר יסוד הציבור הוא מנין עשרה, א"כ עשרה הראשונים יש להם היתרון שבגללם נקבעת השלמת התפילה בשם עבודת הכלל. ע"כ גם אם מאה באים אחריו הכל מגדלים את הכלל, ע"כ נותנים לו שכר כנגד כולם. וזה יורה כי היתרון שבין מין למין ההא גדול באין ערוך מהבדל היתרון שיש באותו מין עצמו בין המרובה להמועט. כמו שביאר בכוזרין על ערך ההבדל שבין הסוגים, שאין לדמות ערך הצומח להחי, והחי אל המדבר. ע"כ בהיות העשרה ראשונים מביאים את העבודה של התפילה אל מין שלימות הציבורי, כ"א מהם נותנים לו שכר כנגד כולם הבאים אחריהם, שהם מוסיפים שלימות באותו המין עצמו.

כז.

אר"נ קטן היודע למי מכרכין מזמנין עליו. אמתת ידיעת השם ית' מצד האמת לעצמה היא נמנעת מכל נבוא, ע"כ גדר הידיעה היא רק לפי ערך השגת המשיג. ע"כ באמת כאשר נוצר האדם בעצם טבעו עם כל רגשות נפשו הדרושים להשלמתו, וההשלמות היותר דרושות ממהרות להתפתח בו בימיו הראשונים. ע"כ גם ידיעת השם ית' שהיא ראשית לכל הדרכה מוסרית ודרך ישרה, שרק בהיות האדם מחונך יפה מימי נעוריו גם כי יזקין ימצא ברכה בהם, נמצאת באדם הכנה טבעית להכרת רגש הפנימי של דעת אלהים. אלא שכל מה שהאדם מוסיף חכמה מתפתח בו הרגש הנפלא הזה בדרכים יותר רחבים. אבל כל התרחבות הדברים אינם כ"א ענינים הממלאים את הרגש האנושי הטבעי שבא לאדם תיכף בהגיעו לכלל דעת למי מברכין, שכוללת רגש הכרת הטובה שאע"פ שאינו יודע לברר הדבר במושגי תבונה מ"מ הוא מרגיש בטבעו שאל השם ית' ראוי לפנות בעומק הכרת הטובה, ועם זה תכלית ההרגשה של רוממות וציוור של נשגב ומעלה. ע"כ זמן הראוי לצרפו לקהל מקדשי שם ד' א"צ שיבא לכלל הבנה מושכלת מחקרית, כ"א די בהבנה הטבעית שסוף כל דרכי החקירה והבירורים המדעיים להביא אליה. כי האלהים עשה את האדם ישרי, ובחנוך לנער ע"פ דרכויעמידוהו על טבע האנושי הישר שלזה יצרו יוצרו. ע"כ ההכרה ההרגשית של הקטן היא הדעת את ד' לפי האמת.

כח.

אביי ורבה הו יתבי קמיי דרכה, א"ל רבה למי מברכין א"ל לרחמנא. א"ל ורחמנא היכא יתיב, רבא אחוי

לשמי' טללא, אכיי נפיק לברא ואחוי כלפי שמיא, א"ר תרויכו רבנן הויתו, היינו דאמרי אינשי כוצין בוצין מקטפי' ידיע. הנטי' הטבעית לדעת-אלקים מתגלה ביותר בתור רגש פנימי אצל אנשי שם המצויינים, ויותר מזה שגם כללות הדברים הפרטיים שבידיעת הדרישה האלהית שמתחלקים חכמי לב בהיותם באים בימים, סבת החלוקה היא נטועה בנפש מראש. ובאשר שישנם חכמים שמגמתם בדעת האלהים היא ע"פ הדברים המשוערים והמוגבלים, כמו ע"י בירור החכמות בדברים המוחשים לאמתתם לעמוד על סודם וסדרם, ודעת התורה להלכותיה ופרטותיה, ובזה ימצאו עצמם ובקיים בקונם ויודעים את שמו ית'. וישנם כאלה שמטבע נפשם אינם יכולים להסתפק בדרישת הדברים המוגבלים והם מתרוממים לשוטט ברעיונות בהכרת רוממות אל ית' בהשערה פנימית בהגיון נעלה. ובזה אינם מצומצמים אל פרטי נתיבות דברים קצובים ומוגבלים, ויותר ממה שיש לדבר בפה ולשון הם מרגישים בהגיון לבבם, ומרוממות ההגיון הפנימי מכירים ג"כ ההכרח שמחייב את ההשלמה האנושית לבא ע"י השיעבוד לדרישה ולקיום של כל הדברים המוגבלים, מחכמה ודרישת התורה ופרטיה. וכעין זה אמר הר"מ במו"ני ע"פ עולים ויורדים כי בהיותו עולה אל המושגים הרחבים בהגיון לב הכרת רוממות השם יתברך לאמתתו, יורד עם זה לכיון ההנהגה המדינית המוגבלת. ע"כ רבא אחוי לשמי' טללא. כי היתה נטייתו אל שקידת התורה ודרישת כל אמת בפרטיהם המוגבלים ובזה יבא להכרת קונו יתברך, וזאת הנטיה משלה בנפשו גם בילדות, למצא מנוחה ג"כ בצל אהל, ובזה יבא אל המנוחה והתעודה הרוממה. אביי אמנם שאף אל הרחבת הידיעה בההכרה הפנימית שמתנשאת אל למעלה מכל גבול, ודחקו טבעו הפנימי לבטא רגשות נפשו ברחמנא היכי יתיב ע"י דנפיק לברא ואחוי כלפי שמיא אל מרחב אין קץ. והיינו דאמרי אינשי בוצין בוצין מקטפי' ידיע, שההכנה הנפשית מתגברת באדם וניכרת בעוצם התחלת הילדות באופן רשמי כ"כ עד שנוכל ג"כ לדעת איזה דרך יבחר הילד אשר שאר רוחו מתגלה בו. וסעד לדבר אמרם ז', לנ רבא עסק בתורה חי ארבעין שנין, אביי דעסק בתורה ובגמ"ח חי שיתין שנין. כי האיש שמתנשא אל מרחב גדול בשאיפות רעיונו לא יוכל לכלא את רוחו רק בשלמות אחת, וכשם שמתפשט הוא לכל דרכי הדרישה כך הוא מתרומם ג"כ לכל ענפי השלימות. ע"כ לפי תכונתו לא מנעתו עסק גמ"ח ועירוב הבריות מההשתלמות שלפי טבע נפשו שמצאה בהגיון הפנימי. אבל רבא מצא בתורת ד' חפצו, ולא הי' אפשר לו להפרד מאהבתה של תורה שגה באהבתה עד אין קץ. כי רק בה מצא אשרו ותעודתו היותר גבוהה בקדושתה. ויוכל היות שמי שהולך על דרך החכמה המוגבלת הוא יותר קרוב להחכמה המעשית, ע"כ לענין הלכה יוכל להיות מכוין יותר שתהי' הלכה כמותו. ע"כ אמרועליו על ר"מ שלא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו וע"כ לא קבעו הלכה כמותו, ומפני זה הטעם הלכה ג"כ כרבא לגבי אביי. אע"פ ששתי הדרכים כאחד טובים, דרכי חיים המה ודרך הקודש יקרא להם, אבל המותפשת יותר אל הידיעה הפשוטה המוגבלת היא קרובה להנהגה המעשית לקבע על ידה ההלכה. ואולי מפני זה אין ההלכות נחתכות ע"פ ידיעת הנבואה כ"א ע"פ החכמה המוגבלת ע"פ דרכיה של תורה ההלכות החתוכות וקבועות.

כח.

ינאי מלכא ומלכתא כריכו רפתא כהדי הדדי ומדקטיל להו לרבנן לא הוה לי' אינש לברוכי להו כו'. ישנם אנשים שלא הושחתו לגמרי בדיעותיהם עד שיהיו רחוקים ג"כ מציוור הנשגב של חיוב עבודת השם ית', אלא שרגש השתעבדות ורחשי הלב לעבודת ד' מורגשים בלבבם, אבל לא ידעו ולא יכירו כי אין דרך לקיום יסוד העבודה כ"א ע"י קיום התורה לפרטיה, ועי"ז מוכרחים ג"כ להיות מחזיקי ידי ת"ח ומרוממם, ונמשך אחרי הוראותיהם ומאמין לדברי קדשם, אלא שהם סבורים שרק ע"י רגשי לבבם האמונים לפי

דעתם על דרך ההכנעה ורגש הכבוד והאהבה לאדון כל ית' יצאו ידי חובתם. ומזאת הדעת המקולקלת תבא הכפירה המגונה בתורה שבע"פ בכלל ובערך כבוד וצורך חכמי תורה בפרט, אמנם סוף כל סוף ירגישו כי בהפג תורה יפוג מכלל העם לאט לאט ג"כ הרגש הטהור, שמביא את כל בעל נפש עדינה להיות מכיר קשר ויחש בינו לבין קונו. וינאי מלכא הי' מזה הדעת משעה שנצנצה בו מינות, שאמר שדיה לתורה שתהי' כרוכה ומונחת בקרן זוית. אמנם מדקטל לרבנן כ"כ ירד המוסר ורגש היראה ועבודת ד' בכלל, עד שאפי' הרגש הנכון שראוי לכל איש אשר לב בשר לו להרגיש חובת הכרת הטובה להשם יתברך, ולהזהר בברכת המזון גם זאת ירד פלאים, ולא הוה להו אינש לברוכי להו, עד אשר הוכרחו לקבל עצה, להשיב נפשו הסוערה לרגש הדתי בכללו, ע"י ברכת המזון עכ"פ.

כז

איייתית' לר' שמעון כן שטח אחוה אותכ' בין דידי' לדידה א"ל חזי כמה יקרא עבידנא לך א"ל לאו את מוקרת לי אלא אורייתא היא דמוקרת לי, דכתיב סלסלי' ותרוממך, כו', אמר היכי אברך, ברוך שאכל ינאי וחכיריו משלו. שתי' להווא כטא כו'. חסרון הידיעה בהכרח דיוק שמירת התורה והמצוות בא לרגלי חסרון ההכרה של ערך התורה בחיים. כי הדעה ההמונית תוכל לטעות שיסוד החיים הוא החיים של אכילה ושתי' ותענוגות בני"א, אמנם כסעיף אחד מוכרח הוא החלק של עבודת ד', ע"כ לא יכירו הכרח לבאר כל דבר בפרטיות ודיוק נכון, ומזה בא ג"כ חסרון ההכרה בערך כבוד התורה. אבל באמת הלא רק עם התורה נמצא את החיים האמתים, והתורה ראויה להיות מלאה בכל החיים כולם, שחקי תורת ד' התמימה הם חוקי החיים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וממילא אין ערוך להכרח כבוד הראוי לתורה שכל כבוד החיים רק [ממנה] נמצא ומבלעדה אין לנו חיים באמת. ע"כ ינאי בחשבו את עבודת ד' וחלק התורה בחיים נערך איזה ענף פרטי, שיש בו עכ"פ צורך. אבל הלא לפי זה אין לדמותו כלל לכבוד המלכות הכולל מוסד חיי הלאום כולו. ע"כ בא רשב"ש ללמדו שאין הדבר כן, שיסוד החיים הוא התורה, ואין דרכינו להפריש את התורה מן החיים, עד שנברך ברוך שאכל ינאי וחכיריו משלו, כאילו המברך שהוא העוסק בעבודת ד' אין לו חלק מצד עבודתו וסידור התורי בעצם החיים בכללם, ע"כ ראוי להחזיק טובה למכבדו כאלו עושה דנר שאפשר לאומה לעמוד מבלעדיו. ע"כ ביאר לו שהכבוד הוא מחובר עם התורה, והגיון התורה מרומם את האדם בכללו מצד שהיא מסדרת את כל אורח החיים, ועל פי התורה ורק על פיה נמצא את הצד המכובד של החיים, וממילא צריכה להיות עבודת ד' נמזגת עם החיים לא עומדת בפ"ע. ע"כ לא נברך כעומד מן החוץ ובא רק למלא את הסעיף החסר בציורים הרבים של החיים, כ"א כחלק מחיים הכלליים שכולם צריכים להיות מונהגים רק ע"פ דרכה של תורה, נהנה גם הוא מהסעודה במאי דשתי' להווא כטא, להראות הכרח ההתערבות התורה עם החיים, נדי לישרם כולם ע"פ דרך החיים האמיתים.

כח

אר" א ברי' דרחב"א א"ר יוחנן, שמעון כ"ש דעכיד לגרמיה הוא דעכיד, דאר"ח כר אכא א"ר יוחנן להוציא את הרבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן. שתי השקפות צריכות להתמלאות במראה היחיד המשפיע דרך עבודת ד' אל הרבים, האחד מצד המקבלים והב' מצד היחיד. היחיד צריך לדעת שלא ירום

לבבו מאחיו, ולא בשביל שהוא מדריך כללי אינו נכלל בכל חלקי החיובים הפרטיים של חיי התורה והמצוה. ע"כ צריך שיאכל כזית דגן שבו יש התחייבות פרטית. ומה שהמקבלים צריכים לדעת שהדרכת עבודת ד' איננה דבר שחוץ לגבול החיים, כ"א הוא הוראת דרך איך להנהיג את החיים בכללו. ע"כ רשב"ש שהי' צריך להבליט רק את הרעיון היסודי אצל המקבלים שיכירו את אשר טעו, שהדרכת התורה צריכה שתהי' מובלעת בעצם החיים, ע"כ די הי' לזה בשתופו בהנאת כסא דשתה. אמנם אם הי' מדקדק לאכילת כזית דגן הי' משמע מזה הרעיון השני שבא להעיר המדריכים שאינם פטורין מכלל עבודת היחידים, וזה לא הי' צריך להעיר בעת ההיא ביחוד, ע"כ בתור הוראת שעה עשה הפעולה הרצויה לתכלית מגמת פניו, אע"פ שאינה הלכה קבועה לדורות, ראויה היתה להיות סומך עלי' אז כדי להורות ההלכה העקרת שהיא יסוד קיום התורה בישראל, והוראת יקרת תורה שבע"פ שעלי' כרת הקב"ה ברית עם ישראל.

.kf

אר"נ, משה תקן להם לישראל ברכת הזן כשעה שירד להם המן, יהושע תקן ברכת הארץ כיון שנכנסו לארץ, דוד ושלמה תקנו כונה ירושלים, דוד תקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ושלמה תקן על הבית הגדול והקדוש הטוב והמטיב כיכנה תקנוה כנגד הרוגי כיתר, דאמר"נ אותו היום שנתנו הרוני ביתר לקבורה תקנו ביבנה הטוב והמטיב, הטוב שלא הסריחו המטיב שנתנו לקבורה. החוט המחריז בכל דרכי התורה הוא קשר הכלל אל הפרטים במה שהפרטים מוצאים אשרם בכלל הגדול. ע"כ בהיות האכילה משפלת את האדם אל גסות חושיו והנאתו הבהמית הפרטית, כבר הוכן לנו מראש בעצת ד' הסולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה לעלות משפלות הפרטי אל רוממות הנלל. אמנם סדרי הבנין הכללי צריכין להיות מותחלים מהפרטים, ע"כ ראשית הכל צריך הקיום הגופני הפרטי ואחריו הקיום הגופני הכללי. ואחר שעלו ביד האומה שתי אלה, אז צריך להתחיל התיסדות הצורה הפרטית, בתור אומה דואגת לעצמה, לקיומה וצביונה, ואח"כ תגיע עד הצורה הכללית, בדאגתה לכל המון גויים ברואים בצלם אלהים. אמנם כאשר במשך הגלות הלב חרד אל אלה התעודות, שאחרי שהננו נדכאים בהמון צרות ופזורים נוראים, שלא תפסד חלילה הצורה הפרטית מהאומה ועמה יחד תאבד חס ושלום התקוה הגדולה, שעתידה על ידה להיות בקץ הימים, אל כללות האדם. אמנם מובטחים אנחנו על שמירת צורתנו הפרטית גם אם נחשבנו כמו חללים, בכל זאת תחיינו רוח ד' ועמה יחד תתקדם בסתר התעודה הנפלאה שתצא אל הפועל בקץ הימים, לקרא בשם ד' אל עולם באזני כל האנושיות, שאז נראה שאין לנו דבר שיהי' מונע את הקישור הנפלא של פרטיות הפרטים אל גדולת הכלל היותר כולל ויותר נשגב. ע"כ קודם לכל תקן משה הזן בשעה שירד להם המן לתקנתם וקיומם החומרי הפרטי. אמנם, בהיות דור המדבר ההכנה לכל המסיבות האדירות שנולדו ושעתידין להולד בעולם ע"י ישראל, ע"כ אם שעל פי הסדר ראוי שתהי' המטרה הראשונה הקיום הגופני הפרטי, שמבלעדו אין חומר במה לבנות צורות וכללים. אבל כבר היו בתוכן כלולים כל ההכנות היותר נשגבות, כי דרך ההנהגה הניסית והמון האמתיות שנתגלו על ידה הם האירו הדרך לכל התוצאות העתידות. ע"כ הי' המן מתגבר עד שיהיו רואין אותו ויודעין ממנו מלכי מזרח ומערב, שקיום האומה לבדה מבלי האמצעים לקיומה בטבע הפשוט היתה ההכנה לישר לב עמים רבים לדעת את ד', מ"מ כחק הסדר, הערך הגלוי בזה הוא הקיום הגופני הפרטי. ואח"כ עלינו מזה שנכנסנו לארץ, ובאנו אל מצב דאגה של הקיום הכללי הגופני. ע"כ תיקן יהושע נרכת הארץ כשנכנסו לארץ, שבאנו אל המדרגה השני' ממעלת ההתקדמות הדרושה לנו. אח"כ דוד ושלמה תקנו בונה ירושלים, שכבר

בא הזמן ליסד מרכז רוחני כללי לכלל האומה. אמנם בזה תיקן דוד על ישראל עמך ועל ירושלים עירך, היינו הדאגה הרוחנית עבור ישראל עצמם, במה שכל ישראל יתאגדו ע"י ירושלים לעם אחד בצורתם הרוחנית, ובזה נשלמה המטרה הרוחנית הלאומית הפרטית. ושלמה תיקן על הבית הגרול והקדוש, להעיר ג"כ על המטרה העליונה של הרוחנית הכללית, כמו שאמר' ביסוד הבית "למען דעת כל עמי הארץ כי ד' הוא האלהים אין עוד". ע"כ ראוי לאיש הישראלי להכיר ערך מזונו הפרטי, שהוא מניח בזה אבן אחת בבנין העולם היותר כללי והיותר קדוש ונשגב. ומה מאד תרומם נפשו וידע כי הוא יושב על השולחן אשר לפני ד'. אמנם שלא יפול לבבו עליו ממראה עיניו מנפילת הגלות, באין הכרה לרוח החיים הנשגב הנתון בכלל העם הנפלא אשר בחר בו ד' להיות לאור עולם, ויתאש מההצטיינות הפרטית מיראתו שע"י ביטול כל היסודות הלאומיים תפסד ג"כ הצורה הלאומית הפרטית, ואז אין עוד על מה לחול התקוה הכללית היותר רוממה. ע"כ תקנו ביבנה הטון והמטיב כנגד הרוגי ניתר שהוא סימן לדורות, כי ע"י נפילת ביתר נגדעה קרן ישראל לשעתה. והנה נשמרה צורת ההרוגים עד שלא די שלא הרקיבו לאבד צורתם אלא שגם לא הסריחו, להיות לאות שגם אם הננו חשובים כנטולי כח החיים מחרב האויב שהרע בקודש, שמור בנו כח חיים נפלא לשמור צורתנו העצמית, וממילא אנו בטוחים על התעודה היותר רוממה שהיא תעודת הכלל, שאם רחוקה היא מאד בא תבא בזמנה. וזאת היא דוגמת הגבורה המורה על שמירת ישיני עפר עד עת קץ שישבו לתחיה, כן תשוב כל הגדולה היותר נשגבה אל עמנו באחרית הימים. וזהו הטון לעצמינו שלא הטריחו, כי לא תשיג יד הגלות וההריסה היותר נוראה לבטל צורתנו העצמית. ולא זו בלבד כי גם לא תגע ג"כ באושר הכללי השמור לעולם כולו מידינו להיות מטיבים לזולתינו. והממייב שנתנו לקבורה, עד עת קץ שיעמדו לגורלם הנשגב. ע"כ הכל הולך אל הכלל הגדול שקשר הקדושה ורוממות הנפש שראוי להמצא ברגשי לב כל אדם מישראל בבאו לשבת על שולחנו, אין עצב הגלות ומראהו האיום מעררב כלל את אור האמת, שמראה בעליל שיצא כנגה צדקיני וישועתינו כלפידי יבער, ולאות ומופת מגמתנו העליונה. כבר הננו מבארים ביסוד התחלת המעלה בההודאה על הקיום הפרטי, כי לבבינו מרגיש כי טוב ד' על כל בריותיו. ועל מה שזן את העולם כולו אנחנו מודים לו, עד שאנו באים לסדר את הדרכים המובילים את המזון לתעודתו ע"י העבודה המסורה בידינו.

.cf

ת"ר מנין לברכת המזון מן התורה שנאמר ואכלת ושכעת וברכת וגו' לפניו מנין ת"ל אשר נתן לך משנתן לך. הנאת הדברים שיש לאדם צורך בהם מחולקות לשנים, ההנאה המגעת במה שמתמלא החסרון, ונוסף ע"ז הוסכם באדם ג"כ שתהי' הנאת-עצם-הקנין ג"כ הנאה. והנה הנאת מילוי החסרון אינו דבר מיוחד באדם, כי גם בכל בע"ח היא נוהגת. אבל הנאת הקנין היא תלוי' בציור השכל ביותר, ונוהגת בדרכיה הרחבים רק באדם מצד שכלו. ובאמת זאת היא מעלת האדם שיכיר ג"כ את ההנאה של מילוי הצרכים הנדרשים לו מצד טבעו, ג"כ כערך הנאת הקנין. ובזה יהי' מנהיג אותם ע"פ מסורת השכל, כי אם יהי' אדון לנפשו אז תהיינה ג"כ ההנאות הטבעיות ג"כ כערך קנינים לו. אמנם בהיותו מסור ברשות לבו אזי אין צד ליחס ערך הקנין להמלוי של ההנאות הנדרשות. ע"כ הברכה שלאחריה שתבא על השביעה כדכתיב ואכלת ושבעת היא מובנת בכל ענינה רק ע"י הברכה הראשונה שהיא על הקנין והנתינה משנתן לך.

.cf

רנ"א אינו צריך, הרי הוא אומר ככאכם העיר כן תמצאון אותו במרם יעלה הכמתה לאכל כי לא יאכל העם עד באו, כי הוא יברך הזכח ואחרי כן יאכלו הקרואים. למעלה מאלה ב' ההודאות שאפשר לצייר בברכה שלאחריה, מצד התמלאות הדברים הנדרשים לאדם באשר הוא אדם לצרכי חיותו, וגם למה שהוא למעלה מזה הרגש, הוא הודאת הקנין. יש עוד מעלה יותר רמה שהשלחן הישראלי אשר לפני ד' ראוי שיבא גם אליו, והוא שבב' המעלות האמורות הנה האכילה יש לה מקום מצד המשכתה הטבעי, ולא מבעי מצד הברכה האחרונה שמורה רק להכין את הכחות שכבר נמצאים ויצאו אל הפועל, ע"י פעולת האכילה תוכל להיות נמשכת מצד רגשה הטבעי, אלא שגם הציור של הנאת הקנין שמצויר בברכה ראשונה מצד הערת הנתנה, אינה כ"א לצרף ג"כ רגש ותכלית נעלה עם רגש ההמשכה הטבעית של האכילה. אמנם למעלה מזה מצינו בהדרכה של נביאים הראשונים, וסגולי עם ד' ראויים לה, שהרבתה ההכנה להיות לפני האכילה, להורות שהיא כולה מכוונת רק אל תכליתה הנשגב. וכ"כ מרושם הוא בלב התכלית הנשגבה של הפעולות הטובות שיצאו ע"י כח האכילה, עד שההמשכה הטבעית אינה פועלת כלל כשתבחן לעצמה. ולזאת המעלה שהיא הקדושה השלימה, והעולים אליה הם האוכלים חולין על טהרת הקודש, ודאי צריכה הכנה של ברכה ראשונה דוקא. ע"כ א"צ עמה ההוכחה של מעלה נמוכה ממנה, כי לגדולה מזו נועדה הברכה שלפניה דוקא, להכין את השולחן כולו לקדושה, ושהכח המעורר גם את הכחות הטבעיים, יהי עקרו ההמשכה העליונה השכלית. ע"כ אמר בטרם יעלה הכמתה לאכול, שאכלו במקום קדוש, בבמה שהיתה במקום המזבח, ולמדה זו ודאי הוא ינרץ על הזנח, להורות בפועל מטרת האכילה כולה רק לצד תכליתה הנשגב ואח"כ יאכלו הקרואים. ודבר רם ונעלה כזה א"א להשיג כ"א ע"י ברכה שלפני שמקדשת את האכילה קודם פעולתה לשם תכליתה.

74.

וכ"כ למה לפי שהנשים דברניות הן, ושמואל אמר כדי להמתכל ביופיו של שאול, דכתיב משכמו ומעלה גכזה מכל העם, וריו"ח אמר לפי שאין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא. שלש סבות הן, סבה טבעית, סבה רצונית, והכלל של כולן הסבה ההשגחית, שהיא מחוללת מצד יד ד' יתברך אשר הועיד לכל דבר וענין תעודתו, באשר אין לך דבר שאין לו שעה. ע"כ למדנו שגם בהיותנו יודעים את הסבה ההשגחית אנו צריכים מ"מ לחקור, אחר הסבה הטבעית ע"פ הרוב, וגם על הסבה הרצונית, שמכל אלה תשתלם ידיעתנו בדרכי ההשגחה העליונה שהוא עמוד של דעת האלקים. ע"כ בתור סבה טבעית אמר שהנשים דברניות הן, והסבה הרצונית היא להסתכל ביופיו של שאול, והכלל העולה על כולם הסבה ההשגחית שהיתה בזה הוא מפני שאין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא. אמנם שלשה אלה הענינים אפשרים הם להיות הערות נחוצות להעיר רוח מי שהי צריך להיות מתחיל במלוכה הישראלית. כי הנה ישנן השלמות נמוכות, שהם אפשרים להיות חסרות דוקא בבעל נפש גבוהה. ובאשר ע"פ רוב הם ראויים להיות יסודות להנהגה המעשית, ובאשר היסוד העקרי הוא עכ"פ גדולת הנפש ע"כ צריך להיות הערות מיוחדות בשמירה על כל הדברים שאפשר להיות קטנים בעיני מורם מעם מצד תשוקתו לכללים גדולים ונעלים. האחת היא, כאשר ישנם דברים כלליים ודברים פרטיים שמתחלקים לפרטים ולפרטי פרטים בין בהשגת השכל בין בהנהגה. והנה האיש אשר אין נפשו מוכנת לגדולות הוא אין לו עסק כ"כ עם הענינים הכלליים ע"כ נמצאת בנפשו הכנה טובה לשמירת הפרטים, להשגתם והעמדתם. אמנם בעל נפש הגדולה שמשוטט ברומו של עולם להשקיף על גוי ועל אדם יחד, תקצר

דעתו לפעמים בעסקים הפרטיים. אמנם כל יתרונו של מלך חכם המכין בחסד כסאו, להיות יכול להרחיב דעתו מעל עילוי הדברים הנשגבים הכללים על כל פרטי הפרטים, יחום על דל ואביון ונפשות אביונים יושיע. והנה אמרו חז"ל שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש. וכבר יש מי שהרגיש בזה, שהוא עצמו נבנה ע"פ היסוד של יתרון השיחה שנטלו נשים, שאמנם הדבר נובע מקטנות מעלתם לגבי ערך שכל הגברים הכלליים. אמנם השיחה מתרחבת ע"י ההרגשה המוכנה בנפש להרגיש כל פרט וכל חלק במציאות ובחיים, שלא יתעלם בתוך הכללים הגדולים. ועל בינה יתירה זו של החיפוש הפרטי, הוכנה האשה, שהמה ג"כ משמשניות כדחז"ל. אמנם יפה הזדמן דבר זה אצל בחיר ד' בשעות שהי' מוכן לעלות על כסא המלוכה, להורות על מדת הבינה היתירה הזאת שראוי לו שישתדל לקנותה נוסף על שלימות מעלתו, שבאמת סייג לחכמה שתיקה. כי אין התועלת בהרבות הדברים, רק בתכונה שמביאה לריבוי הדברים שהיא הסקירה הפרטית על כל פרט קטן. ועוד נוסף דבר נחוץ למי שמנהיג עם שלם בהדרת המלוכה, שישכיל שאף ששלימות המעלות האמיתיות אינם בנויות לפי ערך ההוד והזיו החיצוני, מ"מ כשנערוך את הצורך להנהגה השלימה של עם כולו, זה הוא אחד הטכסיסים המיוחדים היופי החיצוני של סדר המלכות. וכן אמר הכתוב "מלך ביפיו תחזינה עיניך" וכבר הרבו חז"ל לדקדק בזה. ע"כ בהיות איש המעלה בשבאמת רבו שלמיותיו הפנימיות למעלה ראש, ומשכמו ולמעלה גבה מכל העסגם בתכונות נפשו וצדקתו, אשר אפשר שלא שם מעולם לב על ברכת ד' של היופי שניתן לו, כאן נרמז לו כי גם כשרון זה לא על מגן ניתן, ושכלל שלימות האומה בכללה יש לכל צד כשרון חפץ וענין. ע"כ משפט היופי גם הוא יהי לקו לפי ערכו, לתת לו את החסר והדרוש לו. וכמו שקיים באמת, כעדות הכתוב "בנות ישראל אל שאול בכינה, המלבישכן שני עם עדנים המעלה עדי זהב על לבושכן". וכדדרשו מזה חז"ל "לסי ג"כ על רי"ש, במשנה דנדרים. וזהו שנרמז לו בהסכלות ביופיו, שהגביל את שעת המלכה להורות על ענין היופי וערכו, עם היותו בלתי נערך אל השלימות האמיתי הפנימי, אמנם הוא משלים ומכתיר את התכונות היקרות, ביחוד במה שנוגע לכלל האומה וסדריה. הצד השלישי שראוי להתבונן עליו הרבה בחק המלוכה, וגם למכשול בזה אין עלול בחק השלמים ויראי ד' כ"א בעל נפש גבוהה, הוא יסוד ההגבלות הנמצאות בהכרח בכל דבר חק ומשפט. כשיעורי חכמים, שכך הם בארבעים סאה הוא טובל בארבעים סאה חסר קורטוב א"י לטבול, ואלה ההגבלות הם מעמידים את יסוד ההנהגה כולה. ומי שמשים עיונו אל התכלית הכללית בכל דבר וענין, לפעמים לא יוכל כ"כ להיות חרד על העברת ההגבלה כחוט השערה. אבל באמת צריך להשכיל כי ההגבלות בהיותם מעמידים כל המוסר ע"כ ההשגחה האלהית גדולה עליהם, ויותר ממה שיוכל האדם להבחין מהקלקלה היוצאת מחסרון הגבלה יש בו באמת. ע"כ הי' גם כאן בהתחלת מלכותו העיכוב המועט להשלים ההגבלה המכוונת מצד ההשגחה האלהית מפני שאין מלכות נוגעת בחבירתה כמלא נימא. וכשעמד ע"ז הכה בהכרח שורש עמוק בלבבו על יקרת ערך ההגבלות, שרק בהם יכן כסא ותסודר הנהגה. וכבר נכשל במיעוט השיעבוד אל ההגבלה של שמואל משבעת הימים שצוהו שלא יעלה העולה עד בואו, ולעומת זה דוד הצליח בשמירת ההגבלה של מול בכאים. וזאת היא ג"כ מדת העונה הנכונה, שראוי לאדם השלם להכיר כמה דלה היא ערך סקירתו המוקפת בגדרים צרים של ההוה והמקום הקטן לעומת מרחב המציאות שעיני ד' המה משוטטות בו בכללו. והתאמת הכללים אל הפרטים המה יסודי ההגבלות, ובזה נכלל ג"כ כלל הזמן אל ההוה שהוא הנצח הנמשך, שביחוד כסא המלכות ראוי להיות נכון תמיד על יסודות מחוזקים, "על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אותה ולסעדה באמת ובצדקה מעתה ועד עולם".

ה.

ואין לי אלא ברכת המזון, ברכת התורה מנין, א"ר ישמעאל ק"ו על חיי שעה מברך על חיי עוה"ב לא כ"ש. ראוי להיות חיוב הברכה על טובת התורה נלקחת מההכרה של ברכת המזון, מפני שאין "האדם מכיר עוצם טובה אמיתית, רוחנית ונצחית מצד עצמה, כי היא למעלה מערכו, מצד שחיי האדם ורגשותיו הם זמנים, ויש להם יחש ישר עם חיי שעה שאותן הוא מכיר בטבעו הקרוב וגם הם לפניו בהוה. מה שאין כן טובת התורה, שמצד גודל מעלתה ונצחיותה אינה מגדרו וגם מפני שעיקר מעלתה תוכר רק לעתיד. ע"כ אם לא ע"י שיקח האדם משל, שאם הוא מתמלא רגש הכרת טובה על טובה עוברת בלתי חשובה, שהיא חיי שעה, ק"ו שאין קץ ראוי להיות הודאתו על חיי עולם הבא. ואם לא יקח לו תחלה המשל אע"פ שיכיר בשכלו גודל טובת התורה, מ"מ ברגשותיו וטבעו לא יתעורר כ"כ להודאה. ע"כ ראוי שיהי' מקור הידיעה של הברכה על טובת התורה לקוחה מק"ו דחיי שעה כדי שמדין הק"ו יתמלא גם הרגש אורה, וחדות ד' תהי' מעוזו גם בלב בשר שבגוף האדם, כשיעלה מהשקפת הערך של רגש הפחות אל המושכל הנעלה עד יבא אל מקדשי אל ויבין לאחרייתם. ומצינו בזה היחש שבין חיי עולם לחיי שעה שוה בכל צדדיו, כי יחש הכוחות המתוספות ע"י פעולות של חיי שעה עיקר מטרתם הוא להשתמש בהם הדרכים שמביאים לחיי עולם. ונוסף ע"ז עד שגם הרגש הרוחני שמרומם את נפש האדם להכיר טובת יוצרה, שמוטבעת בההכרה ההרגשית של חיי שעה, היא ג"כ מפולשת לשער הכרת הטובה היותר עליונה של חיי עולם. ומכוונים הדברים, שהנשמה ניזונת מפנימיות המאכל, האמור בדברי האר"י ז"ל ע"פ "כי לא על הלחם לבדו יחי' האדם כי על כל מוצא פי ד' יחי' האדם".

.14

רמ"א, מנין שכשם שמברך על הטובה כך מברך על הרעה, ת"ל אשר נתן לך ד' אלהיך, דיינך בכל דין שדנך בין מדה טובה וכיו מדת פורעניות. ההכרה השלמה בהנהגת השם יתברך את עולמו היא לדעת שהיכולת הגמורה הלבבית בידו הוא, וע"כ הי' בידו למנע כל חסרון וכל רע מהמציאות. וכל הרעות שלנו הם מתדמים לרעות אינם נראים כ"א לפי קוצר הקפתינו את הידיעה האמתית לרעות, אבל באמת הכל הם טובות גמורות תתגלנה לעתיד בכל הדרם. אמנם לפי דיעות הפילוסופים הטוענים בהכרח הכח החומרי, שאין יכול לקבל טובות מבלי רעות, אם שניקו מהרעות את כבוד הבורא יתעלה לפי דעתם, אבל הלא אין שייך לברך על הרעות. אבל לפי הדעה הנכונה התוריית, שכל אשר חפץ ד' עשה, אנו יודעים שכל הרעות הם מיועדים ממש לטוב ואין כאן דבר של הכרח כ"א משפט צדק כפי החכמה האלהית, וכיון שנתן לך ד' אלהיך, דיינך. תואר הדיינות אינו בא מצד דבר שבא בהכרח והעדר יחש יכולת, כ"א מצד ההנהגה הבאה מצד משפט היושר והחכמה, והיא עצמה היא הטובה השלמה, וכיון שהוא טובה עליונה ודאי ראוי לברך עלי' כשם שהוא מברך על הטובה הגלוי'. והערה זאת נסמכת יפה לברכת המזון, שהרי אם באנו לדקדק עצם הכרח המזון הוא רעה, שבאה לאדם מחבור החומר וצרכו למזון. מ"מ כיון שידענו ברור שכה גזר השם יתברך הטוב והמטיב א"כ ודאי יסוד הדבר בכלליו ופרטיו הוא הכל לטובה. ומזה אנו למדין לכל הרעות המתדמות לנו בצביון ותואר רעות, שהם טובות גמורות, שהם עצות מרחוק מפלא יועץ לתכלית הטובה שראוי לברך עליהם בנפש חפצה.

.54

כיצד מזמנין בשלשה אומר נכרך בשלשה והוא אומר כרכו, כו' אמר שמואל לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל. מעלת העבודה האלהית נחלקת לפי השגתו של אדם בדעת אלהים, וישנם כמה גופי תורה שתוכלנה להתראות בעיני משכיל אחד כי התועלת מהם נתנה בשביל בעלי מדריגה פחותה ממנו. אמנם אין לו לשחרר עצמו מהם בשום אופן, כי יש עליו החיוב להיות קשור אל הכלל ומה שיש בדבר צורך הכלל, מפני שלפי מצב כלל האומה דרושים ענינים כאלה. המשכילים היותר גבוהים בדעת אלקים נכללים בפעולות הכלל, כי מה שמתוספת שלמות בהכלל מתוספת בהם ג"כ השלמה, ומה שמתגרע מהשלמת הכלל מתגרע ג"כ השלמתם. כי אין אדם יכול להשיג ולהבין גודל שליטת הכלל עליו, ועד כמה הוא מתפעל לפי ענין כלל האומה, ע"כ עליו שלא לפרוש מהכלל אפי' בדברים שנדמה לו שלפי ענינו הפרטי כבר אין לו צורך בכאלה. אמנם ישנם שתי מדות בדבר, ישנם דברים כאלה שאם יפרוש היחיד יפעול לרעה על הכלל, ונמצא שאין הכלל מבונה כ"א כשיהי' ג"כ היחיד משתתף בכל דרכיו בעבודת ד' וכל עניני שלימות לפי המדה הדרושה לו. ויש אופן פרישה יחידית שלא תוכל להזיק בגלוי את הכלל, כי הכלל יאחז דרכו הנאותה לו בכל אופן. והנה ענין הראשון הוא דומה לשלשה שבהפרד היחיד אין כאן כלל, ובודאי החובה מוטלת בכ"ג על כל יחיד להיות שותף עם הכלל כדי שלא יגרום לו כ"א תיקון ושכלול ולא הריסה וקלקול. אמנם גם אופן השני שאם ע"י פרישתו לא יזיק את הכלל כי לא ילמד ממנו, או שהוא בחדרי חדרים שבוחר לו עבודה יותר גדולה וע"י אינו מדקדק בדקדוקי מצות שהם לדעתו נאותים בחיוב רק אל הכלל שלא עלו למעלתו הרמה. והוא דומה לזה שנכלל בשלשה והוא שאומר ג"כ ברכו, אף שפורש את עצמו מ"מ הכלל שלם. מ"מ אין זה דרך כבושה וגם באופן שהכלל לא יוזק לא יוציא אדם א"ע ממנו. כי לבד היזק הכלל הנגלה, יוכל להיות ג"כ היזק פרטי במה שמחסר מנפשו אותה המדריגה שהיא נוהגת בכל הכלל. כי עם כל מעלת היחיד מ"מ הוא קשור אל הכלל וכל מה שהכלל צריך לו, יש בזה ג"כ צורך יחיד באופן בלתי גלוי כ"כ, אפי' יהי' היחיד ההוא גבוה ונעלה מאד ממדת הכלל כולו. ע"כ לעולם, גם באופן שהכלל יעמוד על מכונו גם בהפרשו ממנו באיזה פרט, אל יוציא אדם א"ע מן הכלל, גם ביחש עצמו.

.nf

מברכותיו של אדם ניכר אם ת"ח הוא אם לאו. יסוד הברכות בנוי על הרגש הלב, ולפי הרגיל בעולם אין להרגש צורך בשלימות השכל, עד שרצו לתאר שירים מלאי רגש בהתנשאות הדמיון הכוזב ואמרו מיטב השיר כוזבו, א"כ הי' מקום לחשוב שאין לבקש דרכי חכמה בברכות כ"א מה שיוורה הרגש הטבעי. הורונו שאין הדבר כן כי הרגש צריך שיהי' בנוי ע"פ מוסדי החכמה והשכל השלם, ויש יתרון רב לדברי רגש היוצאים מלב מלא חכמה לדברים שהם אמנם מלאים רגש אבל יוצאים מלב ריק מחכמה ושלימות השכל. ע"כ התורה ממלאת ג"כ המקום להנהלת הכוחות ההרגשיות, ע"כ מברכותיו של אדם ניכר אם ת"ח הוא אם לאו.

.6f

כיצד, רכי אומר וכטוכו ה"ז ת"ח ומטובו ה"ז בור. המציאות כולה היא טוב ד', וכן ביאר הר"מ במו"ני ע"פ"אני אעביר כל טובי על פניך", ההשכלה האמתית בסדר המציאות כולה. והנה כל הנמצא כולו בגשמיותו ורוחניותו הוא כתבנית איש אחד בעל אברים, עד שכח החיים מושפע מכל התכנית כולה, א"כ

המסתכל באמת שמכיר כבוד ד' מצד החכמה לא יאמר ומטובו חיינו, דהיינו שהחיים יהי' ממקצת הטוב המתיחש לנו, כי שפע החיים ודאי מחובר הוא עם כל המציאות כולה שהיא כל הטוב. אמנם הרחוק מהסתכלות כללית ואינו מרגיש כ"א את טובת עצמו, הוא יבטא לומר מטובו חיינו, לפי הערך המתיחש אליו, מפני שרק הרגשת עצמו תעוררהו להודות לשם ד', לא ההשכלה האמתית בהוד משך החיים המחובר עם הטוב הכללי של כל המציאות כולה שהיא טובו של מקום ברוך הוא. ע"כ כטובו חיינו ה"ז ת"ח ומטובו חיינו ה"ז כור, שאפילו ההשקפה של דרך ארץ ג"כ תשכלל את האדם להכיר הוד הענין הכללי, ולא יצמצם עצמו רק ברגשי עצמו. ע"כ אם שלא יגיע למעלת ת"ח לבטא מדעת עצמו ובטובו חיינו, להורות על ההבנה השלמה של משך החיים שהוא נגזר מהטוב הכללי, אבל לא תנוח דעתו ג"כ להיות מצומצם בהרגשתו רק ברגש הטוב הממלא את חוגו הצר. א"כ מי שאינו מרגיש כ"א הצמצום הפרטי ה"ז בור, שאפי' בדרך ארץ המביא ליחש כללי נערך עכ"פ לפי הנגלה ממנו ג"כ לא הגיע, והעומד באמצע שהוא אינו בור ולא ת"ח כ"א ע"ה, דהיינו שלם במדותיו הטבעיות ולא בעיוניו, ירגיש שלא ימלאהו לבו להוציא הודאתו רק בחק צביון טובו הפרטי. ואם לא יגיע למעלת ההכרה השלמה, ישאל לת"ח להורות דרך ההודאה, איך יהי' החיים הפרטים נמשכים מיסוד הטוב הכללי, ובהיותו נסמך לת"ח יאמר ג"כ כת"ח: "ובטובו". אבל הבור לא יוכל לצייר טוב אמיתי ראוי להודות עליו כ"א הנוגע אל עצמו ובשרו, ע"כ לא יוכל לקבל רושם ההודאה של בטובו המורה [המציאות] הכללית, והסכמתו תהי' חזקה להבליט רעיונו הפנימי כפי רגשו באמרו: "מטובו חיינו", כפי מדתו הצרה שנשקעת בערכי החושים הגסים, שאין בהם כללות כ"א פרטות.

.N

א"ל אכ"י לרנ דימי והא כתיב ומכרכתך יכורך (את) כית עכדך לעולם, בשאלה שאני, כשאלה נמי הא כתיב הרחב פיך ואמלאהו, ההוא בד"ת כה"כ. התחלת רגש ההודאה באה לאדם מצד התכונה העליונה שבנפשו שמתעורר כבר אל היושר והמעלה של הכרת טובה. ע"כ ראוי שיעלה אל יסוד היושר שהוא ההכרה בטוב הכללי. אמנם הבקשה למה שיחסר לאדם תתעורר בו מצד הכרת החסרון בעצמו, וזה ישריש בו אהבת עצמו במדה הבינונית שהיא דרושה מאד לשכלול הכלל. כי בהפסד לאדם אהבת עצמו גם במדה הדרושה לא יהי' לו בסיס ע"מ לתלות עליו כל חוקי היושר והצדק היותר עליונים. ע"כ בשאלה ראוי לתן מקום לההרגשה הפרטית לצאת אל הפועל. ואח"כ יתרומם למעלת ההודאה להשתמש בטובו הפרטי לפי השכל היותר נעלה שהוא תכלית הטוב הכללי, שיוצא מהנהגה הטובה שע"פ התורה והמצוה, שהם חקות החיים לכלל המציאות ופרטיו, הליכות עולם לו א"ת הליכות אלא הלכותי. ע"כ בשאלה ראוי להבליט הענין הפרטי, לאמר ומכרכתך יבורך. אמנם כ"ז הוא בשאלה חומרית, שיסודה שימושי החושים והנלוים עמהם. אמנם בהתרומם האדם לשאלה רוחנית להשלמתו העליונה, אז ראוי לו שישכיל את הערך הכללי האמיתי. ע"כ כד"ת כתיב "הרחב פיך ואמלאהו", וההרחבה היא כוללת ג"כ הרחבת האיכות של המושג שיהי' בתכלית המעלה מצד ערך הכללי שהוא גבוה מערך הפרטי כגבוה שמים מארץ.

.kN

ת"ר ד' דכרים נאמרו בפת, אין מניחין כשר חי על הפת, ואין מעכירין כוס מלא על הפת, ואין זורקין את הפת, ואין מומכין אה הקערה בפת. כבוד הפת היא הוראה על קדושת החיים וכבודם, שכיון שהחיים

האנושיים עומדים למטרה גבוהה ראוי לכבדם, וראוי להראות כבודם ע"י כיבוד הניתן ג"כ להאמצעי העקרי שעמו קונים את החיים שהוא הפת. אמנם יתרון כבוד ראוי לתן לפת שהוא אות על מעלת האדם, ועוד עתיד הוא להביאהו למעלה יותר עליונה, כי הדעת מתרבה באדם ע"י אכילת פת, וכדחז"לי שאין התינוק יודע לקרא אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן. כי מצד התכונה הפראית של האדם הוא מוכן לאכול בשר חי ככל החיות הטורפות, וכאשר נמצא גם עד היום בקצות היישוב פראי-אדם אוכלי בשר אדם, והכשר הפראות מתגלה באכילת בשר חי ביותר. וע"כ גינו חנ"ל את המוכשרים לאכול בשר חי, באמרם לגנאי הבבליים אוכלים אותו כשהוא חי. ואכילת הפת באה לאדם ע"י יתרון הכרתו והתנשאו למעלה מדרכי הבע"ח הטורפים, ע"י הכרתו את סגולתו העליונה, כי נברא בצלם אלהים להיות מתדמה לקונו בעשות הישר והטוב. ע"כ השכיל להכין יסוד מזונו מן הצמחים, ואם אינם מספיקים להזנתו כשהם חיים, השכיל לעשות מהם פת, "ולחם לבב אנוש יסעד". עד שיוכל לבא בהמשך הזמן, לכשיתרפא לגמרי מכל הנפילה המוסרית אשר חילה בו הנחש הקדמוני, שלא יצטרף כלל לאכילת בשר. שלא התירה תורה כ"א מפני דוחק חולשת הגוף שבא מסבת חולשת הנפש במוסריותה והתרחקה מאור פני יוצרה, כלשון הכתוב: "כי תאוו נפשך לאכול בשר". ואמרו חז"ל ע"ה אסור לאכול בשר. ות"ח שהותר לו מובן הוא שהוא רק למען יוכל להתחזק בתורה ודרישתה שהוא אור העולם, וראוי שגם בע"ח יתנו המס הקצוב כדי להביא אורה לעולם, כמו שגם בני"א הקריבו ע"ז קרבנות רבות ע"י מלחמות רבות ועונשי שמים, כדי לפשוט עקמומיות שבלב. וכשלא יהי כל צורך בכך ממילא גם ת"ח לא יזדקקו לאכילת בשר, והכתוב אומר בברכות: "ואכלתם לחמכם לשובע", ומסגולת לשה"ק שהסעודה תקרא לחם, על שם התעודה המוסרית היותר עליונה שתהי לעתיד לבא. עכ"פ אכילת בשר חי הוא הצד השפל של התכונה האנושית, בניגוד להצד המעלה שתביאהו אכילת הפת. ע"כ אין מניחין בשר חי על הפת, שהפת הוא האות על החיים התרבותיים המוסריים, היפך הברש החי שהוא הוראת הפראות. אמנם המנהג התרבותי לתקן המאכלים שהתחלתם היא הפת, נהפך לרועץ אצל מי שמשמש בו שלא כדרכו, שמוציא את האדם מתכונתו הראויה להסתפק במה שיספיק לו. וע"י השכלתו להשתדל בתקנת המזונות ותיקונם בא לבקש מותרות, עד שלא יספיק לו אכלו לשבע נפשו, והובלט זה הקלקול ביותר בשתי כסיפור התורה בנח. ע"כ אין מעבירין כוס מלא על הפת, מילוי הכוס כפי הרגיל הוא במשקה הנשתה שלא להכרח, כי בשתיית המים לצמאון אין מקפידים למלא הכוס, להורות שמכבוד הפת הוא שיביא לתכונה הראויה לאדם, לאכול לשבע נפשו ולשמח בהשלמתו האמתית. והנה מסעיפי כבוד החיים, הוא הזהירות למלא את כל הנחוץ אל חי הגוף, שלא כדעת המואסים בחיים שימנעו מהגוף גם את הדברים הראויים לו. וע"ז יתעורר במה שאין זורקין את הפת, כלומר שלא להרחיק את המוכרח, כעין הלחם שעליו יחי' האדם, ככלי אין חפץ בו, כ"א לאהוב ההתעסקות בכל הדברים המביאים להשלים צרכי האדם וחסרוניו הראויים ע"פ מדה נכונה. אמנם החותם האחרון בהטבעת התכלית של החיים, ראוי שיתברר לאדם שתכלית בקשת חייו הוא מפני נזר החיים, החכמה והצדק שהם דעת אלהים. אמנם מחפץ הכסילים, אוהבי החיים רק כדי להיות מוצאים זמן להנאת החושים בחיי שעה, ראוי להתרחק. ע"כ אין סומכין את הקערה בפת, להוראת הרחקה ממאמר השולל ערך החיים, באמור הסכל: אחי' למען אוכל, והוא סומך את קערתו המלאה מעדנים בפת, כאילו בא הפת לתן לו כח חיים כדי שיוכל ליהנות ממנעמי קערתו. לא כן חלק האדם השלם שהוא אוכל כדי לחיות, ובפת הוא סומך את תורתו וחכמת אלהים אשר בקרבו. מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים, דפתא סעדתא דליבא, היינו לבב אנוש המוכנת להשכיל להיטיב.

א.פ.

אמימר ומ"ז ור"א כריכו רפתא בהדי הדדי, אייתי לקמייהו תמרי ורמוני, שקל מ"ז פתק לקמי דר"א כו', א"ל והתניא אע"פ שאין מזרקין את הפת מזרקין את האוכלין, ל"ק הא במידי דממאי הא במידי דלא ממאים. ההנהגה הראויה לאדם השלם במדותיו הוא שהסיפוק ההכרחי יהי אהוב לו ולא תקוץ נפשו בו. ע"כ לא די שלא יבזה את הפת שהוא הנועד לחיים ההכרחיים של האדם במה שימאסהו, כ"א גם לא יזרקנו כ"א יתנהג בו באורח מוסר וחבה. אמנם המותרות, אם שאין למאסם ולאבדם, כי מיעוטם יפה, ומיני מתיקה מרגילין את הלשון לד"תי והרחבת דעת האדם ע"י פינוק חושיו במה שמישב דעתו בדברים ערבים ונעימים במדה ובמשקל טובה היא מאד, ע"כ אין ראוי למאסם. אמנם ראוי להשקיף כי הנטיי אחרי המותרות מבלי זהירות תעשה אותם למוכרחות ויעשה האדם להם עבד מכוון עד שיביאהו המצב לעזיבת השלמתו האמתית כמו שקרה לרוב בני"א, ע"כ ראוי להורות כי זורקין את האוכלין שהם חוץ מפת, כי לפעמים ראוי לעזבם ולהשקיף עליהם בשאט נפש, לעומת המתמכר אל מנעמיהם. אבל חלילה למאסם ולאבדם כי מעשה ד' כולם ומביאין תועלת גדולה ללוקח מהם כשיעורם. "ועת ומשפט ידע לב חכם", ו"לו עמי שומע לי כו' ויאכילהו מחלב חטה ומצור דבש אשביעך".

.דנ

ת"ר ממשיכין יין כצינורות לפני חתן וכלה וזורקים לפנייהם קליות ואגוזים כימות החמה אבל לא כימות הגשמים, אכל לא גלוטקאות כו'. נועם השמחה שראוי שיבקש כל איש בחייו למצא, ראוי שתהי מוגבלת, כי בעבור השמחה את גבולה תביא לידי מצב הוללות שסופה תוגה. וההדרכה הנכונה לקנין השמחה הממוצעת, שהיא אור חיי האדם שתועילהו לקנות המדות הטובות והשלמת החכמה ויראת ד' טהורה, היא במה שימאס האדם הדברים המותרים. ע"כ ממשיכין יין המורה על השמחה בצינורות שהם מוגבלות, וכן הורה הוראת הצינור גם בפי חכמי הקבלה על הגבלת הענינים בסידורם. וזורקין לפנייהם קליות ואגוזים, זריקת האוכלים תורה על העדר חשיבותם, ע"כ ראוי שהקליות והאגוזים שהם אינם מצרכי האדם המוכרחים, שיהיו בלתי נחשבים בעיני האדם הרוצה לקנות בחייו השמחה המוגבלת השלמה. אמנם בריחת הוקרת המותרות לא יביא להפחית את ערך החיים בכללו, כי הצרכים המוכרחים ראוי שיתפשו מקומם הראוי להם. ע"כ גלוטקאות שהם עיקר חיי האדם המוכרחים ראוי להרחיק מהם כל זילזול, וחשיבותם והוקרתם תביא טובה וכשרון מוסרי לאדם, וההערות על הדרכת השמחה ותנאיה ראוי האדם להיות מתעורר בהם בהתחלת בנין חייו בחיי המשפחה, שאז יאחז דרכו בצדק ומשרים לבנות בית לתהלה ולתפארת בישראל, וזרעו יהי דור ישר וצדיק, המכלכל דבריו במשפט.

.דנ

ת"ר איספרגום יפה ללב וטוב לעינים וכש"כ לבני מעיים, והרגיל כו יפה לכל גופו, והמשתכר ממנו קשה לכל גופו. ראוי לאדם שישמח בחייו, כי כה נתן ד' מדת השמחה חקוקה בנפש האדם, מפני שממנה תוצאות לזוהר החכמה ויושר המעשים. האמצעיים לשמחת הנפש הוא ההרגשה של הוד ויופי של הבריאה כולה, "כי שמחתי ד' בפעליך", "הוד והדר לבשת". אמנם ראוי להעמיד תכונת הלב על מכונה כדי שירגיש הלב את היופי של המציאות כולה. ע"כ להשלמת בריאות הלב מצד פעולתו ההרגשית הרוחנית

יאמר יפה ללב, שמפתח יפה את כשרון הרגש להדרת היופי שבמציאות. אמנם אין הכרת היופי באה אל הלב להנעימו כ"א ע"י הסקירה הטובה של העינים, בהיותם מוכנים להביט הבטה כללית ונאותה הבאה ג"כ מחוזק הנפש ובריאותה, שאז יובילו החושים את ההרגשות באופן ישר ונאות, עד שירגיש הלב את יפים ויתעדן על הדרם ויהי שמח בחייו ומוכן לכל המעלות העליונות. אמנם חידוד החושים ויתרון הרגשת הלב בצד היופי של המציאות, כשהאדם רגיל בהם ומתרגל להשתמש בזה כשורה, באופן שלא תטרף דעתו המוסרית מהממת ההדר החיצוני, הוא יפה לכל גופו ומישר את כל דרכיו, עד שילך בדרך חיים טובים בעוה"ז, בשמחת לב וצהלת רוח, ותביאהו ג"כ לאחרית ותקוה טובה בחיים הנצחיים. אמנם מי שלא הרגיל נפשו להשתמש בהכרת ההוד והיופי שבחיים לתכליתם הרצויה, הוא משתכר מהדר הברק החיצוני, ויבא לנטות אחר ההברקה החיצונית יותר מדאי, עד שיעזוב תעודת היופי ומטרתה, ויפסיד המושגים האמתים הראויים להתרומם ע"י התפתחות הנפש בכל כחותיה. וזהו המשתכר ממנו שקשה אמנם לכל גופו, כי יתרון ההתרגשות כשם שפועלת להרע על הנפש כן תפסיד ג"כ כחות הגוף, ויראת ד' רק היא תוסיף ימים. אמנם ההולך בדרך ישרה בשימוש פיתוח כשרונותיו, לא די שמועיל לו על החושים וההרגשות להנעימם, כ"א גם עצם כוחות החיים מתחזקים. כי לולא חוזק החיים לא הי' מקום להנעמת ההרגשה ברגש המבט לשמחת הלב. וכיון שהוא יפה ללב וטוב לעינים, כש"כ לבני מעיים שהם כחות ההזנה שהם מכשירים את כוחות החיים להיות על מלואותם. וכל אלה המדות הם עומדים בטובתם לרגיל ומתנהג בכשרון ונהפכים לרועץ למשתכר ומתהמם על ידם. ע"כ הננו מוזהרים לנהל את רגשות הנפש ופתוח חושי היופי ע"פ מתגהשכל האלהי, ולפי רוב השליטה השכלית כן יגדל ג"כ שימוש היופי, עד שביהמ"ק ששם הוא המכון לאור השכל הטהור והשם יאמר בו בכתבו, הוא ג"כ נוי של עולם. ופרצוף אדם שאסור לעשות אפי' לנוי, כאשר כך יאתה לנו, להגביל ג"כ רגש היופי ע"פ משפט השכל ולא לתן לו כל שולטנו, כי רבים המה הרוגיו. אמנם זהו רק בגבולים, אבל במקום המקדש, בקה"ק, שמה מצויים אנחנו להעמיד את הכרובים, לפני אדם להם, ברב כשרון, כי ראוי לתן ליופי חלקו כפי ערך הגברת השכל עליו, שאז יתנהל במשרים לאושר האדם והצלתו האמתית. ומה רבו העמים שהשתכרו ממה שהוא יפה ללב וטוב לעינים ואבדו את עולמם. אמנם אנחנו עינינו אל ד' אלהינו שמשמי קדשו עינינו, "והיו עיני ולבי שם כל הימים", על מקום מקדשינו שהוא נוי של עולם, שמשם יצאה האורה, שנאמר "והנה כבוד אלהי ישראל בא דרך הקדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבודו", "אשר בנינו כנטיעים מגודלים בנעוריהם, בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל. מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן, צאנינו מאלופות מרובבות בחוצותינו, אלופינו מסובלים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחובותינו, אשרי העם שככה לו אשרי העם שדי אלהיו" י.

אה.

א"ר יוחנן כל המכרך על כוס מלא נותנים לו נחלה כלי מצרים, שנאמר ומלא כרכת ד' ים ודרום ירשה. וריבר"ח אמר זוכה ונוחל שני עולמים, העוה"ז והעוה"ב. ההשקפה החיצונית של הדרך הנאותה לאדם החפץ בחיים לפי מובנם האמתית, הוא להיות מסתפק רק במוכרח לו וירחיק מאתו אהבת המותרות. אמנם אהבת הרחבת החיים הוא נטוע בנפש האדם, ובודאי לא לתנם נחקה מיוצר רוח האדם בקרבו תכונה כזאת ברוח האדם. אלא שכשם שבקשת הרחבת החיים היא מדה שאינה הוגנת כשיבקש האדם את תעודתה רק למען השביע נפשו וחושיו, כי אז ודאי המדה היפה לאדם שישים גבול לתשוקותיו ויאמר להם עד פה תבאו. אבל כשישתמש האדם בכוחותיו שאינם מוגבלים, ובחפץ החיים

שבו שהוא בהרחבה גדולה, להיות מוכן על ידם לעשות הטוב והישר בעיני ד', אז א"צ כלל להדריכו לצמצם כוחותיו, כ"א ראוי ללמדו לבקש בקשות גדולות כי אין קץ למעשים טובים שיוכל האיש הישר והטוב לעשות כשתשיג ידו די הרחבת החיים. הכוס המלא יורה אמנם על השביעה של המותרות וההרחבה היתירה, אבל בהיותו כהטתמש בו לברכת ד' לצד המעשה, לעשות הטוב והישר, שע"ז תעיר הברכה על כוס מלא, ללמד שאמנם ראוי לאהוב את החיים עם הרחבתם אמנם לתכלית המעלה והטוב שהוא ברכת ד'. לאיש כזה נותנים לו נחלה בלא מצרים, כי תחת שהמבקש את החיים עם הרחבתם לטובת עצמו ע"כ הוא מוגבל, כי כמה יוכל האדם להיות נהנה בעצמו מכל טוב. אבל המבקש את כל המותרות של עושר וכבוד והצלחה גדולה כדי להיות פועל רב טוב להשכיל ולהיטיב, אין קצה לתכונה, ע"כ נותנים לו נחלה בלא מצרים. ויסוד ההנהגה הטובה היא המדה הטובה של הכרת טובה, שבהיות האדם מחזיק בה בשכלו הטהור נגד כל הטוב שיקבל מהמטיב האמיתי יתברך, תתפתח נפשו בכל המדות היקרות ויחרץ לעבודת ד' ועשות הטוב והחסד. וכל מה שיוסיף לקבל טוב וחסד כה יוסיף להיות ציר אמונים להפיץ רב חסד בעולם, שזה אמנם הוא היתרון שתתעלה אליו נפש האדם המכיר את טובת יוצרו, ובזה יבא לידי מעלה יקרה, מה שאינו נוהג ברוב בני"א שהם מחלקים את ההנאות הגשמיות והרוחניות לשני מערכות, ואין עוה"ז ועוה"ב יכולים להיות אצלם באהבה בנפשם, כמאמר המוסרי המפורסם: כשם שאין המים והאש יכולים להכנס בכלי אחד כן לא תחול יחד אהבת עוה"ז עם אהבת עוה"ב, זאת היא המדה באהבת עוה"ז הבנוי ע"פ תקות ההנעמה החושית לעצמו. אבל אהבת עוה"ז הבנויה מצד הטוב שיוכל להשפיע על ידה, הלא האהבה הגשמית גם היא רוחנית, ובעודו בחיי עוה"ז חיי חיים רוחניים מלאים ממושגים טהורים של אהבת חסד וצדקה שהם חיים וקיימים גם בעוה"ב. ע"כ זה המברך על כוס מלא הוא זוכה ונוחלי עולמות, עוה"ז ועוה"ב, ואין הם סותרים זא"ז בהתכנסם בלב. ומשני המאמרים יחד למדנו כי הנטיה של הרחבת החיים כיון שאין לה קצבה בטבע הנפש ראויה היא למצא תעודתה בדבר שאין לתן לה קצבה, שאי אפשר לדון שיש כח בנפש שאין לו מקום שימוש לפי הצדק והמעלה. ע"כ יש מקום גם להרחבת החיים בכל מילואיהם ע"פ דרכה של תמימות דרך ביראת ד', והיא מכשרת את הנפש לקבל את כל חמדת החיים החומרניים והרוחניים גם יחד. ע"כ זוכה ונוחל ב' עולמות העוה"ז והעוה"ב,

.14

תניא רנ"א מנין שאין פרי כטנה של אשה מתברך אלא מפרי כטנו של איש שנאמר וברך פרי בטןך, פרי כטנה לא נאמר אלא פרי כטןך. התעודה הטבעית ביחש האשה, תלמדנו ארחות חיים בכלל ההנהגה והחינוך הראוי אל הבנות, האשה הכללית של כלל האומה, ע"פ דרכה של תורת ד' התמימה. כי הננו רואים את הבנות והם ג"כ ברוכות בשכל טוב וכשרון נפשי הגון, ומעבר מזה הננו רואים כי לא נוצרו להיות עסוקים בעמקי המדעים והמוסרים, בין מצד תכונת נפשן וכן מצד הטיפול הראוי להם בגידול הבנים, עיבורם לידתם והנקתם. ועוד כי אם יתגבר דור אחד ויאבה לשכלל את הבנות ג"כ בהשלמת השכל במעלה עליונה, אז ירע לאושר הדור הבא, כי תושיה מתשת כחו של אדם, וההתעסקות בכשרון השכל מחליש עכ"פ, ברב או במעט, חוזק הגוף. ע"כ ראוי לכה"פ להניח חזקת הגוף של האמהות שלא יתמוטט מעבודת הלימודים, וישלים עכ"פ איזה חלק רשום מחסרון הנמנה מחולשת האבות מחלישים את גופם ע"פ עבודת השכל. אבל בהיות ג"כ האם נתונה אל עבודת המושכלות, יצא בהמשך הזמן דור חלש ורפה אונים, שלא יהי מוכשר כלו מרוב חולשתו לקבל את יסודי החכמה והצדק ואור דעת אלהים שצריכים נפש בריאה וגוף בריא. ע"כ גדולים מאד דברי חכמים ז"ל כלל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה

תפלות, ואין קץ לאושר הכללי שהצלנו ע"פ ההדרכה המעולה הזאת. אמנם עדיין יש לשאול, על כשרון השכלי של האשה על מה נוצר, היתכן שיחוק יוצר הנפש יתברך כוחות נפלאות במין שלם מהאנושיות על מנת שלא יצא אל הפועל בכל תכונתו. ע"ז נקח לנו לעד את הגלוי, את הטבע עצמו, לראי' שלא נוצרה האשה לחולל חדשות מעצמה, כ"א רב כח שכלי בה להשכיל עד כמה ראוי להיות מודרכת, ע"פ ההנהגה המעולה של שלימי האנשים, והנפש העדינה. המוכנת ע"פ רכות מזגה להרגיש את הוד ההדרכה המוסרית וטוב הטעם של יראת ד' ודרך צדקה ומשרים, כפי התכנית ששלימי האנשים ישכילו בחכמתם ובהעמיקם חקרם, חנן לה בזה הקב"ה בינה יתירה, כדברי חז"ל, הרגשה דקה ושנונה שתצא אל פועל הנעלה רק בהיותה פועלת ע"פ ארחה להרחיב ולהטעים את יסודי המוסר, ולבארם ע"פ רגשות טבעיות טובות הנקלטות מחזיון הנהגת בית יפה. ע"כ רק בהיות חובת הדרישה מסתלקת מהאבות לחינוך הבנות, רק אז יצא אל הפועל הכשר הבנות, לכלכל ולטפח ע"פ רגשות לבבם את המדעים המוסרים ואורחות הטובות של יראת ד' שיוורו חכמים ושרי קודש, ואז גם המצויינות ביותר תבינה את תעודתן. ואם כשרונן ירבה, יוסיפו דעת להרחיב את ארחות הצדק והטוב, ע"פ המקור הראשי שישאבו מאור התורה, שיכרוה הגברים מעמקה של תורה, ואז יבנו לנו בתים נאמנים שלמים עם ד' ועם עמו. אבל בהתפרץ המנהג להלעיט את הבנות תורה וחקר, אז תטעינה בתעודתן לחשוב שעליהן לחפש חדשות יסודיות, מה שאינו ע"פ תכונתן, ויצא מזה קלקול עצום בחיים המוסריים והחומריים. ע"כ למדתנו תורת אמת שאין פרי בטנה של אשה מתברך אלא מפרי בטנו של איש, וכהטבע הגופני כן הוא הנפשי, שהבינה היתירה של האשה, שהיא אשת חיל באמת, תביא רק טוב, באורח ההוראה המעשית של מוסר האב המקורי, "שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמן".

54

עולא איקלע לכי רב נחמן כריך וכריך כרכת מזונא יהיכ ל"י כסא דברכתא, א"ל רב נחמן לשדר לה מר כסא דברכתא לילתא, א"ל הכי אר"י אין פרי בטנה של אשה מתנרך אלא מפרי בטנו של איש, אדהכי שמעת ילתא קמה כזיהרא ועלתה לכי חמרא ותברת ד' מאה דני דחמרא, א"ל ר"נ נשדר לה מר כסא אחרינא, שלח לה כי כ"ה נכגא דברכתא היא, שלחה ל"י ממהדורי מילי ומטמרטוטי כלמי. בהיות הוראת כוס הברכה הוא על יסוד הרחבת החיים והנהגתם ע"פ השלימות השכלית, ראוי לחוק בזה רושם קיים שתה"י הנהגת כל בית בישראל מתנהגת ע"פ דעתו המקורית של האיש, והאשה תמלא ברגשותיה הטהורות אל המטרה שיציב הבעל החכם המקורי, ואיזוהי אשה כשרה שעושה רצון בעלה. ואף שיש מקום לדון כי המצויינות ביותר ממין הנשים, ראוי להן שתקחנה חלק בהנהגה לפי מושגיהן הפנימיות, סבר עולא כי ראוי להרשים בחותם ההלכה את היסוד הראוי בהנהגת רוב המין. וזהו תמיד שלימותו של הפרט בהיותו נכלל עם הכלל עם שימצא בו הצטיינות באופן מופלא. ילתא אמנם בהיותה בת הנשיא, מגודלת בטכסיסי מלכות וגדולה ומצויינת בשאר רוחה, סברה שראוי לתן מקום להנהגה של האשה לפי רגשותיה בדברים הנאותים ביותר אל הרגש, מבלי התלות על מקוריות האיש. ע"כ בהיותה עסוקה בהשפעתה על הכלל לפי שטתה בתהלוכות הנהגת הנשיאות, חשבה מחאת עולא לרבת ערך על שלטונה ותעודתה שהציבה לה לחינוך הבנות, וערכן בהנהגה כללית למצויינות מהנה. ע"כ עלתה לבי חמרא, ותברא, להורות שלטונה הבלתי תלוי באישה ג"כ, וכי יש מקום לה ג"כ לדון לפי עומק הרגש המיוחד למינה, בתור מנהגת עיקרית לא רק נטפלת. ור"נ להפיס דעתה בקש אמנם לשלח לה כסא אחרינא, להוראה שעם שבכלל צדק עולא ע"פ מוסדי ההלכה הכוללת, אפשר ג"כ להמצא אשה גברת ראויה להנהגה

עיקרית בהרחבת החיים ע"פ יסוד השלימות השכלית, המכוון בכוס של ברכה. עולא אמנם רצה להשריש כי עם כל הצטינות אשת החיל בכשרון רוחה, היא נוטה אל הרגש שמבלעדי השכל א"א לו להיות יסוד בהנהגה, ע"כ לעולם ראוי שתכיר האשה עכ"פ גם את הצטיינותה בתור מערכה שני' אם לא נטפלת לגמרי. ע"כ בשלח לה כסא אחרינא לא חזר משיטתו, כ"א שלח לה כל כ"ה נכגא דכרכתא הוא, בתור מערכה שני' נגד מערכה השכלית, כערך הכוס השני אחר הכוס-של-ברכה העצמי, ראוי להכיר יתרון האשה המצויינת. ע"כ אין מקום להזניח צד היתרון של האיש והוראת ההטפלה של האשה. היא אמנם השיגה, שישנם מקצועות הגונים בעולם המוסרי, שרק ביד האשה להנהיגן באופן מבורך וטוב לפני ד'. כי הנה חיי המשפחה בהיותו הולך באופן טוב והגון ע"י השכלות האשה וטוב לבבה, יפעול הרכה על שלילת מצבים מוסרים רעים שיש להם מקום במי שחיי המשפחה שלו אינם על מלואותם. ע"כ אמרה ממהדורי, הבלתי חיים חיי משפחה תמידי, מילי, יצמחו דיעות בלתי נאותות ע"פ השקפותיהם הבלתי טבעיות. ומי מכיר בהוד חיי המשפחה כאשת החיל טובת השכל שהיא יסוד הבית, והיא תוכל בשכלה ושלטונה להסיר את ה"מילים" הרעים והפרעות שמסובבות ע"י החיים הפרועים של המהדורי שאין חיי הבית שלהם עומד על טבעו הנאה. ומה שנוגע לרגש, הלא האשה בעלת הרגש מטבעה, ראוי להוקיר הדרכתה לא רק בתור מרחבת ומפנקת את חוש היופי של האדם, כ"א משמרתו מניוול האפשרי לבא ע"י שפלות ידים של השגחה על ההנהגה הביתית. ומטמרטוטי, הבגדים הקרועים שמבזין את לובשיהן מצד עצמם, עוד יוסיפו בוז בהיות הגיעול מתוסף בהם בטבעם, בעזוב האדם הנקיות וסידור היופי שאי אפשר להבנות כ"א ע"י אשה צופיה הליכות ביתה. ובהיות האדם אובד את רגשו להיופי יוכל לבא עד הדיוטא התחתונה של ביזוי וגיעול, עד שגם הוד המוסר והדרת החכמה ונועם כל נשגב בדעת ויראת ד' לא יקחו לבבו כראוי. ע"כ ראוי לחשוב את המצויינת שבנשים לעיקרית בהנהגה הכללית, ולא לעשותה רק טפילה. ובאשר יש פנים גם לדבר זה באופן מצויי, נכתב למטרה זו החזיון הזה, במכתב אלקים חרות על לוח התלמוד הקדוש.

.את.

הי' ר" מ אומר מנין שאפי, עוכרים שכמעי אמן אמרו. שירה על הים שנאמר במקהלות ברכו אלהים ד' ממקור ישראל. יראת ד' ואהבתו הקשורה בלבן של ישראל עם ד' אלה, בנוי' מכמה סיבות קדושות, מהם קבלת התורה וההנהגה בתורת ד' המשיבת נפש. פעולת החינוך פועלת לרומם את הנפש בטהרת ההרגשה באהבת ד' אלקי ישראל. אמנם לבד מכל פועל של חינוך מעשי, פועלת הקדושה הטבעית מצד עצמה, בשום האדם על לבו שהוא ממקור ישראל, וע"כ הוא ראוי להיות חדות ד' מעוזו, ששם חלקו להיות מבני הגוי הגדול הזה אשר לו אלהים קרובים אליו. ועל זה א"צ שום כח יוצא אל הפועל. שגם זולת מעשים והדרכה ג"כ כבר נמצאת הקדושה המקורית הטבעית הזאת, שמרוממת את הנפש לשירה נפלאה בגאון ד'. והנה התחלת ההרגשה שבאה לישראל שהם יש להם סגולה נפלאה מצד מקור מחצבתם, נתגלה לישראל על הים, כי שם לא הצטיינו בכשרון מעשים, "ועבר בים צרה", "וימרו על ים בים סוף". ובכל זאת ראו יד ד' הגדולה, בפועל פעל עמהם להפליא, בין במצבם החמרי להצילם מיד שונאם ולראות נקמות מרודפיהם, בין במצבם הרוחני שרמה נפשם לשיר שירי קודש, וכל הקהל כאחד לבשה אותם רוח ד' ללכת באורח נשגב בשאיפת נפשם לצור יוצרם אלהי ישראל. הנה לא פעלה כאן לא תכונת חינוך ולא מעשה ולימוד כ"א התיחדות הטבעית המצויינת של נפשותן של ישראל. והנה הילד כבר מתפעל הוא ממראה עיניו מחינוכו, ותיכף בצאתו לאויר העולם מתחלת הפעולה, כיוון שמתקבצת בהמשך הזמן בפעולות ניכרות מתחלת היא מתחלת הרגשתו את העולם החיצוני. אמנם עוכרים שכמעי אמן להם אינו

נמצא כ"א ההרגשה התכונת הכמוסה רק מפני שהם ממקור ישראל. ועל הים נתעורר זה הכח הצפון שהתרגשו הנפשות לשירה מפני שהם ממקור ישראל, ורק יתרון זה שראו בעיניהם מהו ערכו, פעל עליהם לומר שירה, וזה הכשרון כבר הוא נמצא צפון גם בעוברין שבמעיי אמן. וארחות כחות הנפש נפלאים המה, עד שההתרגשות הפנימית שאינה ערוכה מסיבות חיצוניות, כמו שהיא נמצאת במדה גדולה באנשים גדולים, כבר בהכרח נמצאת בהכנה ואופן ממועט גם בהיות האדם במצבו העוברי. א"כ הכח הנשגב שחל על הגדולים מצד מצבם המקורי חל ג"כ כפי שיעורם גם על העוברים, וההרגשה הטבעית הזאת נשגבת היא לעולם, והיא מיוחדת למקהלות שבהם יתקבצו יחד בעלי-מדע וריקי-דעת ובמה איפוא ישתוו רגשותיהם להודות לד' אלהי ישראל, רק מצד הסגולה הפנימית שמרוממת את נפש כולם בהכרח הפנימית את הטוב והיתרון שראוי ללבוש עבורו גיאות ועז מפני שהם ממקור ישראל. "במקהלות ברכו אלהים, ד' ממקור ישראל".

.64

א"ר ישמעאל כן אלישע, שלשה דברים מח לי מוריאל שר הפנים, אל תמול חלוקך שחרית מיד השמש ותלכש, ואל תטל ידך ממי שלא נטל ידיו, ואל תחזיר כום אימפרגום אלא למי שנתנו לך, מפני שתכטיפת ואמרי לה איסתלגנית של מלאכי חבלה יושכין ומצפין לו לאדם, ואומרים אימתי יבא אדם לידי דברים הללו וילכד. ההשגה הגדולה, כנבואה והענפים הדומים לה, סוקרת את ההקפה של כל השלימות כולו הראוי לאדם בשכלו ובהנהגתו, עד שלא יעזב מחקר רום פסגת המושגים היותר נעלים בהשגה גם את כל חקירת הדרכים היותר רחוקים, שמביאים בדרך ישר או מסובב הרבה לסור מעל ההדרכה הישרה המביאה לאושר האמיתי של האדם שהוא אור פני מלך חיים. וההשגות האמיתיות שממלאות בקדושת אמתתן את הידיעה היותר בהירה, . ללמד את תוכן הדרכים שראוי לסור מהן, כדי שלא יעכבו את התכלית הנשגבה שאליה נושא האיש השלם את נפשו, אם שהיא נשגבה ואי אפשר להשתלם בציוריה הפנימיים כ"א למי שהוא כבר קרוב למעלה של השגה כזאת. אבל כפי הראוי שיצייר האדם בניב שפתים זאת המעלה ההקפית שמתחלת מלמעלה רום פסגת השגות אלהיות של אור פני ד', ומקפת והולכת גם את השכלת הדרכים היותר דקים שבמעשים היותר נמוכים שאם יונהגו שלא כשורה יהיו גורמים הסרה מדרך האושר, כשמתגלה ע"פ חזון רוה"ק הסמוכה לנבואה, היא השיחה של מלאכי השרת, שיאמר עליה טח לי טוריאל שר הפנים. והנה יסוד התורה היא בדקדוק המעשים לתכלית מעלות רוממות והשגות אמתיות. וע"פ היסוד הנאמן הזה תלך מדת החסידות הלוח והתרחב, שכל אשר יוסיף האדם השכלה ודעת אלהים אמת ודרכי האמת לאמתתן יותר ירגיש בנפשו עד כמה צריכים המעשים להיות מיושרים תמיד, כסימנים טבעיים שא"א לזוז מהם אל הדרכות הגדולות הכלליות. והנה רושם המעשים פועל על הדיעות והמדות תמידי, וביותר המעשים הראשונים לעת בוקר שיפקח האדם את עיניו וירגיש את התבל ומלאה וכל החיים הסובבים אותו, אז על הצעדים הראשונים של חיי כל יום יפעלו יותר המעשים, כשהם מדוקדקים להיות לעזר לאור הדרך הישרה, ופועלים ביותר לערבב את המושגים הטהורים כשהם קיובים להעיר כוחות בלתי מביאים למעלות, וקרובים אל קנינים של מדות רעות ודיעות מפסידות. כי בהחלש הציור ע"י המעשים שמרשימים פעולתם על הנפש יחלש ג"כ השכל הנעזר על ידי הרגש שבא בכח המדמה, ויחול ההפסד בהכח המדמה ע"י דמיונות בלתי צודקים המעורות את עיני השכל מראות נכחה באור ד'. ומזה יתעוררו כוחות רעים הצפונים ביצר לב האדם לחולל ג"כ מעשים רעים בפועל, והקישו שכל המפורש גם מטעמם. והנה ראשית כל חמדה היא הענוה, ולעומתה הגאווה היא ראשית כל חטאת. פתח הגאווה הוא

בהיות האדם מיחש לעצמו מדת האדנות כאשר ביאר החסיד בחוה"ל, ע"כ בתחלת הקיצו ופקחו עיניו ראוי שלא ימשוך על עצמו מדת האדנות, וראוי שיהי' עבד לעצמו. ותחת הרושם של הגאווה והשליטה על זולתו שתרשים עליו פעולתו הראשונה בהשתמשו בשמשו המשוועבד לו מפני שינוי המקרים שבמצבו, תרשים המניעה מזה בנפשו הכנעה וענות צדק. ע"כ אל תטול חלוקך שחרית מיד השמש ותלבש, כ"א בעצמך שמש את עצמך, פתח ציור הענוה בלבבך בראש הצעד של אורח החיים ליום הבא לפניך, כי אינך ראוי באמת שאנוש כערכך נברא בצלם אלהים כמותך יהי' מוכן לשרתך, ובכלל אין השררות נאה באמת כ"א לאדון כל המתנשא לכל לראש ב"ה. אחרי הערת הענוה הכללית תבא הערה כוללת בהישרת האדם את דרכיו ושכלו, הלא צריך הוא לשאוב דעת ממקור חכמים, ובנוגע למעשים הטובי' צריכים הם להיות שאובים מהתכונות הפנימיות שבנפש. והנה לפעמים יואל האיש לשאוב הידיעות הנחוצות לו באורח משרים מכל מקור שיזדמן ע"י כל פועל שיזדמן לו. ובאמת, אף בגדול נאמר "הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשיב לדעתי" לדעתם לא נאמר כ"א לדעתי. וכך דרש ר"מכשלמד תורה מפומי דאחר, ותוכו אכל וקליפתו זרק. אבל יש להשכיל כי עכ"פ הפעולה המוסרית היוצאת מפועל שהוא אינו הולך בדרך משרים, תוכל כפי הרגיל לקלקל הרבה אורחות הצדק, ומעטים המה חזקי הנפש בעלי עצמה כר"מ, וגם הוא לא אמר קב"ה שמעתתא מפומי בראש, להורות כי עכ"פ איזה הורדה היתה למעלתו לפי ערכו ע"ז, אלא שלפי רוב חילו הרוחני חזר הכל לטובה. אבל ההדרכה הקבועה הראויה לאדם הוא להיות לוקח את הלקח הטוב דוקא מן הטובים, מאותם שמעשיהם מוכיחים שחכמתם היא בתוך לבם. וכן בארחות הפרטיות, המעשים הטובים הם צריכים לגורמים אותם, ולפעמים תכונות בלתי טובות מולידות מעשים טובים, גאווה ואהבת הכבוד וכאלה. נמצא שבאה הטהרה ממקור פועל בלתי טהור, וראוי להרשים זאת ההנהגה בראשית אור בוקר, שלא תטול ידך ממי שלא נטל ידיו. הכח המטהר בין שהוא איש מן האישים, בין שהוא כח מכחות הנפש, יסוד נאמן הוא שצריך שיהי' הוא טהור תחלה. היסוד השלישי לעבודת ד' התמימה ושלמות האנושי בדרכיו ובמדותיו הוא הכרת הטובה, ויותר מזה אמונת הרוח והמשרים והנה היסוד היותר אדיר ביראת ד', הוא כי הכוחות כולם, הגופני המוסרי והשכלי, הם מאת ד' יתברך, אדון הצדק והמשרים, "כי ממך הכל ומידך נתנו לך". ע"כ מחק היושר ראוי להחזירם לו, ואיכה ישיב האדם לקונו את כחותיו וכל קניניו, רק בהיותו מתנהג בהם ע"פ התורה והמצוה לעשות הישר והטוב, שבה פעולותיו כולם הם קרובים אל ד' ונגשים לפניו, מפיקים את חפצו אשר יעדם לזה. וזה ראוי להרשם בהפעולה הראשונה הנהוגה, בהשכמת הבוקר להוספת הכוחות והפתחתם. כוס של איספרגוס הנשתה אליבא ריקנא, והוא המרומם את הנפש בכוחותיה הרוחניים, יפה ללב, ומוסיף עצמה לחושים ולכח ההזנה וכח הגוף בכללו, טוב לעינים וכש"כ לבני מעיים ולכל גופו הרגיל בו, וכאשר בארונהדברים ב"ה. על כן יהי' בין עיניך החק היושרי, אל תחזיר כוס של איספרגום אלא למי שנתנו לך, למען תעיר עליך הפעולה של האזהרה, וההסרה מהפעולה ההפכית של חסרון ההקפדה להחזיר למי שנתנה, את העומק הקדוש שנוסד בפעולה זאת. וההסרה הזאת, מדרך הבלתי סלולה שהאירה בכח הידיעה האלהית, תביאך להיות משרי קודש הקרובים אל אור פני מלך חיים, שובע שמחות את פניו נעימות בימינו נצח, "אשרי אדם עז לו בך מסילות בלבבם", כבושות ע"י הציורים שמצטיירים ע"י המעשים הנמוכים שמתנאיהם להיות נמצאים דוקא בדקדוקים מעשים חומריים "עוברים בעמק הבכא מעיין ישיתוהו", שממנו מקור לחכמת אלהים ויושב לב. "גם ברכות", ברכת שמים של השגות רמות ונעלות "יעטה", בתוך הפעולות הנמוכות הללו של עמק הבכא, "מורה", ומשפל המדרגה יעלה אל מעלה רוממה ע"י קדושת המעשים ודקדוקם, "יילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון". מקביל לדברי חז"ל במדרש, ע"פ "ישלח עזרך מקודש", זו קידוש מעשים שבך "ומציון יסעדיך" זו ציון מעשים שבך, שהציונים המה הסעד האלהי להולכי תום הנגשים אליו לעבדו ברוח נכון ולב שלם. וההפך מרשים שיבוש בכח המדמה היפך ההוראות

הטובות של אלה המניעות, ושיבוש [כח] המדמה הוא מקום לכל ההפסדות הבאות מכחו במוסריות ובגופניות. הכח המדמה בהשתבשו, הוא גורם לתאוות רעות שראוי להיות מלא מהם בושה וכלימה, ומכסיפים את אור פני האדם והצלם האלהי שבו. וזה תכמיפית, מגזירת כסף חמדה, וכיסופא בשת בארמית. והכספה כחישות ומיעוט ההבהקה, שהוא נפילת אור הנפש הבא מכח נביכת הכח הדמיוני שבאדם ונגעי בני"א שהוכנו לשבט אלוה על איש הולך באשמיו, רק בשיבוש הכח הדמיוני מוצאים הם מקום לפעל הצער הפחד וכל אלה הציורים הרעים הנמצאים בעולם. ומה גדול פירש רש"י בזה שכי חבורת שדים. והנה שיבוש הכח המדמה הבא מחסרון בפעולות המכוונות לתעודתן, הוא הצד הגלוי שבהיזק, אמנם ע"י הפסד הכח המדמה מתעורר באדם ג"כ כח רע שכלי צפון ועמו המון כוחות צפונים שמוכנים ביותר להיות קרובים אל הדרכות רעות ודרכים מפסידים, והם מפסידים במעשה הובפעלה קניינים השכליים והמעשים, אמתלגנית, הצפוני, הוא יצה"ר הצפון בלבו של אדם י, שלפעמים כוחות רעים נרדמים בלבו של אדם ומתעוררים ע"י מקרים רעים, והם מחבלים מעשיו של אדם ודיעותיו. אמתן הוא צפון, יומא דאסתנאי, עדים בצד אסתן י. לגנות, מלשון לגיון המורגל בדבריהם ז"ל. הכוחות הרעים הצפונים שהם פועלים בפועל לחבל, אטתלגנית של מלאכי חבלה, שמצפים לאדם אימתי יבא אדם לידי רברים הללו, אלו וכיו"ב, וילכד. שקשר הציורים המיוסדים בכח המדמה וגם הכוחות הפנימיים והדיעות הם קבועים עם יחש המעשים. וזהו יסוד התורה כולה שלא יוכל כל איש, יהי חכם וגדול דעה עד מאד, להתיר אגודת רגשותיו הפנימיות מהמעשים הנלוים עליהם. ע"כ שמירת המעשים ודקדוקי המצות, היא פינה גדולה בתורה, והוספת הדקדוקים והידורן של מצות, ופרישות מהדומה לכיעור היא יסוד להחסידות האמיתית, כשמתלוה עמה הדעה האמיתית. "אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה" י.

.J

אריב"ל שלשה דברים טח לי מה"מ, אל תטול חלוקך שחרית כו', ואל תפול ידך ממי שלא נטל ידי, ועל תעמוד לפני הנשים בשעה שחוזרות מן המת, מפני שאני מרקד ובא לפנייהם וחרבי בידי ויש לי רשות לחבל. ממציאות המות הנמצא בעולם בעקב החטא, ילמד החכם דעת את החיים ואת הטוב. אמנם צריך שתובן תכונת המות כמו שהיא לאמתתה לא בהבנה משובשת של השכל הגס. והנה באמת לא הי' ראוי שיחריד המות כ"כ את החיים כמו שהוא מחרידס באמת, כי איך אפשר שמציאות טבעי הכולל את כל החי יהי רע ומחריד. והרי אנו מוצאים את כל מעשה האלהים שהם טובים ונוחים, סיבות מרגיזות ומחרידות יזדמנו רק לעתים רחוקות. אבל הדבר הכולל את כל המציאות הוא תמיד טוב ויפה, וצריך שיהי ציורו ג"כ מתקבל על כל לב בהתקבלות נוחה טבעית. אמנם לו היו עינינו רואות מחזה המות ע"פ רוב באורח טבעי, הי' הרושם ג"כ הרבה נח וטבעי עלינו ג"כ. אבל יצר לב האדם מטעהו לאחוז בדרכים נלוזים שעל ידם הוא מקצר את ימיו ומביא עליו מות בלתי טבעי, והבלתי טבעיות הזאת היא המרגיזה באמת את כל לב. והנה ראש לסדר הבלתי טבעי היא הגאווה והשררות שאינם ראויים לאדם בהפרזה כלל, ואוי לה לרבנות שמקברת את בעליי. ערבוב הציורים הטבעיים שמביאה התרגשות של רדיפת הכבוד ואהבת הגאון, היא נותנת באדם תשוקה בלתי טבעית להתרומם יותר מחוקו, שמביאתו בזה לידי שפלות נפש. וכיון שהוא מאבד את יושרו הטבעי, נוטל הוא מחייו את כל הסדר הטבעי, ומביא עליו מות בלתי טבעי. ע"כ, מצד החזיון שהוא מסעיפי הידיעה הברורה בשיחתו של מלאך המות אנו למדים, הרי חוק הראוי להאדם שלא תתעצם בו אהבת הרבנות. ע"כ סח לו אל תטול חלוקך שחרית מיד השמש

ותלכוש, ואז תבין אחרת את מושג החיים והמות. ובהשקיף עליו ע"י השקפה של מדות הגונות, המודיעות את האדם את ערכו באמת לבל יחפוץ יותר מחוקו, שזה ירשם ע"י מניעה זאת כמש"כ לעיל. אז יצייר את המות באופן ראוי לטבעו, וינהל את החיים ג"כ בסדר טבעי באופן שיהי' מותו מות טבעי, ויבא בכלח אלי קברזקן ושבע. אמנם מציאות המות כולו בא להכרח, באשר הגוף האנושי עוד לא הוכשר לקבל רוב טובה של כוחות חזקים הראויים לחיים בלתי כלים ע"י המות, ועם זה להשתמש בהם ע"פ המעלה והצדק, כי לולא זאת הלא אין מעצור להיכולת האלהית להחיות את האדם חיי נצח ג"כ בהיותו בגופו. אמנם בהיותו נוטה אל תכונות בלתי הגונות בהיות בו כוחות יותר גדולים ממה שהם בו כעת, ע"כ המיתה מוכרחת. ובאשר באה רק לרגלי אי השתלמות האדם בבחירתו, ע"כ עוד יקום חלד ולעת תחיית המתים יבנה הגוף באופן משוכלל ונאות, להתנהג בכל טוב ומעלה עם כוחות אדירים וחזקים מאד שלא יוכל המות לעשות עמם כלה. והנה נמצאים פרטים מבני אדם שכבר זככו דיעותיהם ומדותיהם עד שהם ראויים למדת תחיית המתים, ושעל כן מנה רפב"י במאמר הברייתאשל מעלות החסידות ג"כ את תחיית המתים לשם מעלה נשגבת קנויה בבחירה והדרגה של קנין שלימות. אמנם לפועל "מי גבר יחי' ולא יראה מות", וגם היחידים המתעלים עד שאין המות נחוץ להם מצד עצמם, יחושו בו תועלת מצד מה שפעל עליהם היות כוחותיהם לקוחים מהורים בלתי נשלמים, שלא תגיע ידי בחירתם לשכללם כולם. ע"כ הננו למדים מזה כמה גדולה היא ההקפדה להשקיף על כל דבר שלוקח האדם ממנו להשלמתו, בין בהרגל, בין בדיעות, בין במדות, לא רק על עצם הדבר כ"א ג"כ על מקורו ופועלו. שההי אין האדם יכול לטהר את כל כוחותיו שהם ברשותו ובחירתו, עד שלא יהי' צריך לתקנת המות, לא רק מצדו כ"א ממה שפועלים עליו מקורי הכוחות מאין שלוקחו. ע"כ ראוי להחשיב בהנהגתו רושם הלימוד של הפעולה המביאה לזאת, והוא שלא יטול ידיו ממי שלא נטל ידיו, שירשום לעצמו שיהי' ג"כ הכח המטהרו בא מכח טהור במק; רן, ויהי' זה לקו בכל הליכותיו, החומרניים והמוסריים. וזאת ג"כ למדנו משיחתו של מה"מ ותכונתו בפעלו.

.k j

ואל תעמוד לפני הנשים כו'. אמנם הסבות שהצטייר המות בחזון מחריד כ"כ הוא ג"כ לטובה כדי לפשט עקמומיות שבלב, לגרש את הרעות שהדמיון הכוזב הי' פועל בהתמכרו אל התאות החושיות, שהמות עם מרירות ציורו ישימם לחלושי כח. אמנם ראוי להשתמש גם בזה באופן מושכל ולא יקח מהרושם הזה את הציור המושג מחזיון המות לפי ההשקפה החלשה, המניעה רק את הרגש ע"פ החוש החיצון לבד, שממנו לא יבנה האדם לכוון הליכותיו. כי ראוי שיקח מחזון המות ציורים כאלה, שעל פיהם יוכל לחזק דרכיו לחיות חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא. אבל אם המות יפעל עליו בציורו, [ב]אופן מבהיל כ"כ שיש בו כשלון כל כח החיים, א"כ כשישוב כח החיים לפעמו לא יהנה כלום מהדרכת המוסר שראוי שיפעול עליו מחזה המות. כי הוא יסבור שהכרח החיים דוחקו לשכח את חזיון המות כליל, כיון שבזכירתו לא יוכל עמוד ולהתקיים בחיים של אומץ רוח ולב מתנה. והנה השכל ראוי שיצייר את המות באורח טבעי, שהיא אחת מפלאי היצירה של יוצר בראשית האל הטוב והמטיב. א"כ הוא קשור בחרצובות עם זרם החיים כולו, והוא אחד מתנאי החיים וקץ חזיונו. אמנם הנשים שדעתן קלה ויד ההרגש החיצוני לבדו עליהן חזקה, בשעה שחוזרות מן המת, רוחן נעכר ומחזה המות לא יעיר בלבם ענין של סדר המביא לידי כובד ראש ומחשבה עמוקה לחשוב על תוצאות החיים ותעודתו, כ"א שאני מרקד ובא לפניהם יאמר מה"מ, כ"כ יבהלו ממראה המות, עד שלא תוכלנה להמשיך על ידו דברים של השכל וחכמת לב בענין סידורי, כ"א בחזרתן מן המת והן מוכרחות להתגבר על הריסות הרגש שלהן שנהרס משמחת החיים כולו,

תביאם ההשתוממות הבלתי סידורית לידי חפץ חיים של הוללות ותענוגות תפל של שעשועי הדמיון. א"כ מה"מ עצמו מרקד ובא לפניו להרנין לבן בשמחה של הוללות, המתנגד מאד למחזה המחריד הנפרז של המות לפי פעולת הרגש לבדו בלא עזר השכל. השיבוש השכלי היוצא מזה הוא אבדן החשבון שגם המות מעשה ד' הוא. א"כ ראוי החזיון הזה להוסיף על ידו ביראת ד'. וכמו שאמר דוד המלך ע"ה בהסתכלו ביום המיתה"ד' אלהי גדלת מאד". אמנם הנה באבדן החשבון מרוב המהומה והסתערות הרגש היתירה, לא יוכלו לשא דין למרחוק לתן צדק לפועל כל יתברך, כ"א יציירו שהחרב הוא ביד מלאך המות עצמו. ע"כ יאמר מלאך המות ע"פ חזיונם וחרבי בידי, כאילו מקום המות במציאות נפרד הוא מהיכל החיים, שכולו אומר כבוד ליוצר כל מחי' החיים יתברך שמו. ומזה תצמח ג"כ דעה משובשת ביחש אל מות האדם, באשר לפי הידיעה מהוד נשמת האדם, ועד כמה לא תשיג יד המות לחבלה, ישוב אז זכרון המות למראה של גדולה והדרת קודש. אבל הנה הנשים שדעתן קלה וע"פ הרגש ישפטו שיגוע האדם ואיו. א"כ יראוהו כאלו יש בידו רשות לחכל, חבל נמרץ לעקור עד השורש כל המציאות כולה של האדם. וכ"ז בא רק ע"י ההשתפפות עם קלות הדעת של הנשים והדומים להן מהאנשים, שכשל כחם להיות חיים חיי אומץ וגבורה המלא חדות ד' גם עם זכרון המות. ע"כ ראוי מאד להזהר מהפגשם אז, ותוסף הזהירות תת כח על הפעולה השכלית הבאה בגללה לפי המשפט ההגיוני המחייב: ובחזירתו מן המות יקח ללבו דברי שכל, כי קץ כל האדם הוא דבר סידורי ערוך מיוצר כל לטובה ולברכה, הולך בפסעות סדורות לא מרקד ובא. והחרב חרב לד' היא שבידו להמית ולהחיות, ואין הרשות נתונה לחבל כלל כ"א להתיקאת הנשמה המשכלת למעון החיים המלא זיו והוד אלו-ה נורא אור פני מלך חיים,

ג.

ואי פגע מאי תקנתיו", לנשוף מדוכתי' ארבע אמות, ואי איכא נהרא ליעברי', ואי איכא דרכא אחרינא ליזיל בה, ואי איכא גודא ליקום אחוריה, ואי לא ליהדר אפי' ולימא יגער ד' בך השטן, ויגער ד' בך הכוחר כירושלים וגו' עד דחלפי מני'. בפגוש האדם המון ציורים מבעיתים מאד ממראה המות, עד שלא יוכל שכלו לעמוד בהם וסופם שיהפכו לרועץ, כי ההפרזה של כשלון החיים לא תוכל לבצר את מעמד המוסרי של האדם. וההתיאשות מן החיים ושמחתם הבאה לרגלי ציורים כאלה, תביא אחריה רגשות רעות מעוררות כוחות הפכיים להוללות ותאוה רעה, ובשעת אנינותו של אדם יצרו מתגבר עליו. ע"כ יראה האדם לשנות מדריגתו, שהיא מקומו האמיתי, באופן שיצא לחפשי מאלה הציורים. אמנם לפעמים כשישנה ערכו ברגשותיו הפנימיים, יבולע לו גם הטוב שקנה ע"פ הרגש הבלתי נשלם עכ"פ. ע"כ ראוי לו להתאמץ לבקש תחבולות חכמה מקורית של דעת והשכל ביראת ד', להשיב את תיקוני ציוריו הטובים על מכונם, מבלי להשתמש בציורים המבהילים הנקלטים במוחו מזכרון המות ע"פ דעת בלתי שלמה, כפגיעת הנשים. ע"כ יתעורר ע"י הפעולה רלנשוף מרוכתי' ארבע אמות, כאילו קול קורא אליו לשנות מקומו וערכו שהביאתו לידי הרגשה של הסתערות המביאה לידי כשלון החיים ע"י מראה המות. ואי איכא נהרא לענרי', הנהר ירמוז תמיד על החכמה המקורית, והטהרה הנמשכת מהם. למה נמשלו אהלים לנחלים, 'מה נחלים מעלים את האדם מטומאה לטהרה אף נחלים מעלים את האדם מכ"ח לכף, זכות. אמנם אחרי שנותו את סדרי הרגשתו הפנימית שהיא מקומו בשינוי ד' אמות שהוא מקומו של אדם, והשתכל בחכמה ודעת לטהר רגשותיו, עוד עליו לשנות ג"כ דרכיו שהביאוהו לידי מדה זו, כי המעשים פועלים על התכונות, ע"כ אי איכא דרכא אחרינא ליזיל בה. אמנם המדה הטובה שחזקת הרגש של ההבהלה שמביא זכרון המות כשאינו נמסך עם ההשכלה האמתית, מביא הוא להתרחק עכ"פ לפעמים מדברים רעים,

שתשוקת החיים העזה כשבאה בלא שום דבר המוסר עליו מחאה מביאה להם. ע"כ כשישתמש עם כשרונו לשנות דרכו ומקומו, צריך הוא לסייגים חדשים שלא יפול בשחת חמדת החיים, והסרת יראת המות מנגד עיניו כל זמן שלא השלים עצמו למדה זו. ע"כ אי איכא גודא ליקום אחורה, להורות לעצמו על איזה סייגים וגדרים שראוי הוא לסייג בהם את רוחו כשהוא כעיר פרוצה אין חומה של יראת המות הפשוטה, עד שיתבצר במגדל עז שם ד' ביראת שמים מלאה עז וגבורה של שכל טוב באמת. אמנם כשהשעה לא תספיק, או המקרים לא יפיקו להוציא את המערכה המוסרית אל הפועל מכח הכרה פנימית עצמית, אז יעזר בראיות בדברי תורה שיביאוהו להשוות מדותיו, להנזר מן ההפרזה של העדר חמדת החיים הכשרים ושמחתם, שסופה להביא לידי התיאשות מכל מוסר והדרכה טובה, כשיקפוץ עליה הכרח החיים לדחותה בלא סדרים. ע"כ ליהדר אפי', הפנים מורה על השכל, ראוי לאדם שבהליכות המוסריות הפנימיות ישאוב מי דעת ממעיני נפשו, והערת השכל תחייהו, להתגבר להנות מאורה של תורה. אמנם זה נקרא הולך לפנים, שהעינים לפנים נבראו ולא לאחור, כלשון הרמב"ם ז"ל על ההחלטה שלא ישליך האדם את דעתו אחריו, בשמונה פרקים. אבל כשלא השיגה ידו לזה, ישתמש תחילה באורה של תורה, וממנה ישיג ג"כ כל חמדה בהשגתו הפנימית אח"כ, כההדרכה שהערת התורה מביאה להערת השכל. אע"פ שלפי הסדר הישר ראוי שהערת התורה במעשים תביא את האדם להערה השכלית, ואח"כ כשיעור השכל ישכיל בשכלו דרכי היושר הגדולים, וימצא בזה מים עמוקים ממקורה של תורה. אבל בהמצא איזה מעצורים על דרך זה, ראוי לפנות מיד אל התורה והיא תאיר כל מחשכיו, "עדות ד' נאמנה מחכימת פתי". ע"כ ליהדר אפי' ולא ילך לפי השקפותיו הבלתי זכות, רק יתן פניו אל התורה ויאמר יגער ד' בך השטן, בעל ההעדר והכח המביא לשלילה מוסרית וכל סדר הגיוני, הוא השטן הוא היצה"ר הוא המה"מ, ויגער ד' כך הבוחר בירושלים, נגד כשלו של שמחת החיים הבאה לרגלי ההתיאשות היתירה שמביאה לידי כל קלקולים מוסריים, ולעקור את התועלת המוסרית היוצא מזכרון המות. שהחי בחיים אנושים שכלים מלאי עז, יתן אל לבו ויישר דרכיו ויקנה קנין טוב להשכיל ולהיטיב, בירושלים, שמה הכין ד' להיות מקור נפתח לממשלה ומלכות צדק להוד וליופי, לשמחת החיים "משוש לכל הארץ", ולקדושה ולפרישות מכל שמץ דופי. ואז ע"י ההדרכה של תורה השלמה ימלט מכל השחיתות של ההפרזות הרעות שכל צד בלתי שלם במוסר ורגש מביא לו. ויתמיד בעיון זה עד דחלפי מיני, בפועל הנשים החוזרות שהן הנושא לאלה השיבושים ברעיונות רבים והמון המקרים הבאים בעולם החברה מהשקפות כאלה. ואז תטהר נפשו במי תורת ד' הנאמנה, והמעין היוצא מבית קדשי הקדשים יהי לו לחטאת ולנדה עד היותו לנחל גדול אשר גם מלאך המות אין רשות לעבור בתוכו, "בל תלך בו אני שיט"ז כדרשת חז"ל בפי' יוה"כ. ויסוד הדבר הוא כי "ד' שופטנו ד' מחוקקנו" בדרכיו הישרים, בחקו חקי חיים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, חיים טובים וישרים, חיים שאינם יראים משאת רשעים ומפחד פתאם, "ד' מלכנו" וכל מעבדהי קשוט, "הוא יושיענו" תשועת עולמים, "הוא ינהגנו על מות".

.ד'J

אר"ז בר טובי' אר"י אבוקה כשנים וירח כשלושה. מציאות כל הדברים הנפלאים בעולם, לפי מה שהורונו חז"ל בחכמתם האלהית, המה דברים חיים. וכך היא המדה, שהרי יסוד הבריאה הוא לקבל אור ד' וטובו, ומי יוכל לקבל חסד וטוב הלא רק החיים, היודעים את מציאותם ומרגישים את טובם. ע"כ אין מדריגה היותר נמוכה בכל המציאות, שרק אפשר להתכנס שמה כח של חיים, שלא יהי' נמצא, כי חסד ד' מלאה הארץ. ולא די בכוחות הפועלים טוב, כ"א גם הכוחות הרעים כיון שנצרכים לכלל הבריאה, ע"כ גם להם

ישנם כוחות ובריות פועלים ע"י חייהם, כדי שאפי' ע"י החלק הרע שבמציאות, שבא להשלים את הטוב ולשכללו, ג"כ תמצא מקום מדת החסד העליונה להשביע מטובה. ויותר טוב הוא שעכ"פ כל זמן שהרע נצרך בעולם יהי' נעשה ע"י כוחות ובריות חיות נהנות מחייהן ופעולתן הרעה, עד שאפילו הבריות שמביאות לעולם חליים רעים ונאמנים, המקרובים והבצילים ודומיהם, הם חיים לשעתם, וגם הם נהנים מזיו החיים אע"פ שסופם להכרת, כי לא יתקיימו בהנשאים להפסיק כח חיים חשוב יותר מהם, אבל לשעתם הם נהנים ממציותם, וכך היא מדתו של הקב"ה להשפיע טובו וחסדו בכל מקום האפשרי ובכל רגע האפשרי. ע"כ גם בעולם השכל והרעיון, הוצאות השכליות מן הכח אל הפועל, יפה השכילו כבר גם הפילוסופים הקדמונים שראוי להאמר כי סיבה שכלית מוציאה שכל האדם מן הכח אל הפועל. וכך נאה לפי הכרת חסדו הגדול של צור העולמים, שלפעולה חשובה כזאת של הוצאת השכל האנושי אל הפועל ימצאו מטובו הגדול סיבות שכליות נהנות מפעולתן, מק"ו מהפעולות היותר קטנות ובלתי חשובות. שכיון שמ"מ יש מקום להשפיע שמה עונג וחיים, לא יחסר הדבר. א"כ הדבר ק"ו במקום שיש אפשרות וחיים של שלימות ושל כבוד שימצא, שלא יחסר. ובכלל הורו חז"ל על סדר המציאות, שנראהו בעין יפה ולא נצמצם בכח חיים, כיון שהכל יצא מאור פני ד' למען טובו ושפעת חסדו. א"כ מובן הדבר כי אין בצע לנמצאים שאינם מרגישים את חייהם במציאות שלהם מצד עצמם, וע"כ כל מקום שאפשר להיות מקבל חיים והרגשה אי אפשר שיחסר שמה. והדבר דומה למי שמיסד בית חרושת גדול מאד, מרובה בסעיפיו וחלוקת עבודתו, אשר אם יצמצם להעמיד על כל פועל כל הפעולות שבכחו למלאותם, יהי' די לו באלף פועלים לפי גודל המלאכה וריבוייה. אמנם אם יראה רק למצא מקום לכל פועל שלא ישב בטל ויהי' ממלא איזה מקום בבית המלאכה, אז ימצא מקום גם לאלף אלפים פועלים. א"כ יהי' הדבר תלוי לפי יסוד התכלית על מה הי' חפץ האדון לכוון את בית המלאכה הגדול ההוא, אם הוא לצורך עצמו ופרנסתו או לאהבת בצע והון אז מובן הדבר שיצמצם בפועלים, ואם יוכל להשתמש בכוחות דוממים שיעלו לו בזול יעשה כן, ומה שלא יהי' לו אפשרות להנהיג העבודה כ"א ע"י עזרת אדם חי שמה יפנה מקום לאדם, ובמקרה יהנה האיש ההוא מטובו ויתפרנס מעמלו. אבל אם האדון ההוא אין לו צורך וחפץ לא בבצע כסף ולא בשום תועלת צדדית מהמלאכה כולה, וכל מגמתו אינה כ"א שימצא מקום לתן עבודה לעניי עם, באופן שלא יאבדו את כבודם ע"י קבלתם נדבה וצדקה, ולא יגיע להם הפסד מוסרי ע"י הרגילם בלחם עצלות. אז ודאי יחרץ האדון למצא בחפש מחופש רק איזה מקום שאפשר למלא שמה בפועל חי הנהנה מיגיעו, ודבר זר יהי' לו להשתמש בכחות דוממים הבלתי מרגישים טוב וקורת רוח מעמלם ומציאותם. ממוצא המשל הזה נשכיל, כי כאשר אדון כל העולמים בורא כל יתברך שמו, יצר את עולמו בהמון נבראים לאין תכלית רק כדי להשביעם מטובו וחסדו כ"א כפי הראוי לו לקבל החסד והטובה, ע"כ הדבר מובן כי בכל מקום שאפשר שיושפע שמה כח חיים והרגשה עצמית לא יחסר לעולם. ע"כ לא די שבכחות הטובים כמו השכל ודומיו שכל הדברים המשמשים לזה הם נמצאים חיים, יקראו נשמות, מלאכים, אורות, נצוצות, או כחות שכליות, סבות, עלולים, וכל שם שתמצא, רק שתשכיל ענינים שהם חיים ונהנים מחייהם לפי ערכם ומצבם, יודעים פעולתם וערכה ג"כ לפי אותה המדה שהוא טוב להם לפי מציאותם, ובזה יש מקום לחסד ד' להיות מושפע. אפס גם הכוחות הדמיוניים גם הם צריכים לפעולות פועלים ואפילו הרעים שבהם. ע"כ גם לזאת מלאה חסד ד' את סאם החיים, ומציאות השדים, המזיקים, מלאכי חבלה וכיו"ב, כולם המה מעשי ידי יוצר כל יתברך שמו הטוב והמטיב לרעים ולטובים. ע"כ ראוי לדעת שהאדם בהיותו מכוון שכלו על טהרתו, בהכינו לזה מדותיו והשתדלותו ועיונו בהשכילו את המציאות לאמתתה, הוא נפעל מכחות חיים מלאי חסד וטוב אורה וחכמה. ובהיותו נמשך אחרי דמיונות כוזבים, בהיותו גורם לזה בדרכיו הנלוזים, במוסרו הנפסד, בהתרשלו בידיעה אמתית, הנהו מכין ציורו להיות נפעל מכוחות חיים הדומים לאותו הזיוף וההפסד שהוא מוכשר לקבלו. כי אין כל פעולה ריקה מפועלים חיים, מגדולת

הפעולות היותר מקיפות וגדולות כתנועת הכדורים הגדולים, שאם בכללם כח טבעי בלתי מרגיש מניעם, אמנם שימת משטרם שמירתם ופעולותיהם הנמשכות ע"פ ארחות חכמה יושר וצדק, שמה יש מקום לפועלים חיים להתגדר בהם, וכיון שיש מקום להם, נמצאים הם עד הפעולות היותר נמוכות ובלתי חשובות, של הרקבון ואיבוד בשר החיים ע"י מחלות רעות וכיו"ב שצריכות ג"כ לשכלול המציאות החומרי והמוסרי, חיים כולם. ע"כ ראוי לאדם להיות משתדל שיכנס ציור המציאות בנפשו באופן היותר מסכים אל האמת כפי שאפשר לו, שבו לא יהי מקום לכוחות השכליים המטעים וכוחות הדמיוניים להטביע עליו פעולתן. והנה האדם הוא מדיני בטבעו, והחברה נחוצה לו לחייו הטבעיים והשכליים. ע"כ אם שבהיותו ביחידות עלול הוא שיעלו ציורים כוזבים על לבו ויחליטם ג"כ לאמיתים, עד שיוכלו להזיקו ג"כ בחוזק ציורם ובפעולות בלתי הגונות היוצאות מהם. אמנם בהיותו בשנים, הלא חבירו יזכירהו, כי הדיעות הדמיוניות לא יסכימו הרבים על דרך אחד, ויעזר מחבירו באותו הציור שבמקרה נשתבש הוא בו. ע"כ חק ניתן לכוחות הדמיוניים שלא יפעלו לרעה בשנים. אמנם לא יעבור מנגד עיניו כל מחזה המרעיד לפעמים ומפסיד ג"כ, כי לא יהי מוכרע אצלו ציור חבירו האמיתי יותר מציורו המשובש, אבל עכ"פ יועילהו שלא ישקע בציורו באורח מוחלט. אמנם בהיותו בשלשה, הרבים יכריעוהו למחות הציורים הכוזבים הפרטים, שזהו יסוד תועלת החברה האנושית בדיעות מוסריות. ע"כ באחד נראה ומזיק, בשנים נראה ואינו מזיק, בשלשה אינו נראה כל עיקר. והנה ההגנות שישתמש בהם האדם להנצל מהחושך, שעל ידו יוכלו ציורי המציאות להכנס בנפשו בשיבוש. ומהם תוצאות להמון דמיונות רעות מזיקות ומפסידות, עד שלפעמים יגרמו ג"כ פחד בהלה והזיקות בגוף ונפש, כי גם הפחד הוא המון מחשבות המתפרצות על הדעת, כאמור בחכמת שלמה. הנה הגנה טבעית והגנה מלאכותית, ההגנה המלאכותית היא האבוקה, שתגרש את החושך מחוג ידוע מוקף לו, ויוכל להסתכל בעין יפה על הנמצא אשר סביבו אבל עוד החושך ישופהו חוץ מחוגו, ואם לא יגיע לו הפסד קרוב בהיות הציור המשובש רחוק מחוגו, בכל זאת ציור משובש גם בהיותו בלתי פועל על הרגש והמעשה יש בו איזה הפסד. אמנם ההגנה הטבעית היא מקפת את הנמצא בגבול חושיו כולו, היא הגנה טובה ובטוחה. ע"כ אבוקה, הגנה מלאכותית היא כשנים, ירח, שהיא הגנה טבעית כוללת, כשלשה. הדברים השכלים מגבילים את הדברים החושיים, ע"כ הגנת הטבע והגנה המלאכותית נמצאת ג"כ בחשכת הדיעות, כמו שנמצאות הנה בהחושך של העדר האור המוחש בחוש הראות, ומקריהם דומים זל"ז. ההגנה המלאכותית נגד החושך של דיעות רעות בנוגע למוסריות, היא החכמה ההקישית הבנוי מהרכבת הקדמות עיוניות, שהם אמנם אין בידם למחות כליל כל רעיון מזיק ומהרס אשיות השלום הנפשי, אבל מועיל עכ"פ שלא יזיק דעת רע בפועל, כי עכ"פ בירור דברים של החלשת הכח המטעה יושג לעולם ע"פ הקישי הגיון ישר. זאת האבוקה, המורכבת מאורים בודדים להאיר את הלילה, שהיא כשנים. אמנם ירח הוא האור הטבעי, חום הלב, בלבת אש יראת אלהים ואמונה תמימה טהורה כנסת ישראל נקרי' על שמך, א"ל קוב"ה לירח!. הדבקות האמתית בכנס"י ובקבלת עול מ"ש, חום התמימות, אור הירח, אספקלריא דלא נהרא. זוהי כשלשה, המוחק מהלב כל צל ציור רע וכל נדנדוד מחשבה רעה, עד שאינו נראה ולא מזיק, כי "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי" , קודש ישראל לד"ו"יעקב איש תם" , "והנה ד' נצב עליו"לשמרו מהזבובים כמשל חז"ל בל"ר, וכד' העקידה שם.

.?J

איבעיא להו אבוקה כשנים בהדי דידי' א'יד אבוקה כשנים לבר מדידיה, ת"ש וירח כג', אא"ב בהדי

דידי' שפיר כו' והאמ"ר לאחד נראה ומזיק כו' אלא לאו ש"מ אבוקה כשנים בהדי דידי'. שיווי ההתרגשות הגופנית לעומת התכונות השכליות יוכל להתדמות ג"כ בפרטים. האבוקה המשמרת להגין מן החושך באורח השכל הוא ההיקש המורכב ההגיוני, כשיערך מול נגה הירח הטבעי והיינו ניצל מחשבונות רבים ע"י תם דרכו ויראת ד' לאמתתה ברגש פנימי של תם ויושר שהיא הנחלה העליונה הטובה מכל הון וחכמה קנוי', אינו כ"א כאבוקה נגד האור המתפשט בחללו של עולם לגרש את חשכת הלילה. אמנם ימצא ההיקש ההגיוני לפעמים בלא צירוף של רגש לב כלל, וזה לא ישמור יפה בודאי. אבל איך יהי' ענינו כשע"י הבירורה ההגיוני יצרף ג"כ את רגשו הטבעי הישר ליראת ד', אלא שאינו בא מאמונה תמימה ושלימה מעצמה, אלא מרגש קנוי ע"פ החלטת המושג ההיקשי, שאמנם עוד משאיר אחריו צל הרהורים רעים. ע"כ השאלה היא הולמת לענין השכליות, אם אבוקה כשנים בהדי דידי', כשמצורף עמו יחד רגשו העצמי, או לכו' מדידי'. ומסיק כיון דירח כשלשה, ופעולת השלשה הוא שאין המזיק נראה כל עיקר. האמונה התמימה המאירה את חשכת הנפש, באור יקר טבעי מגרשת כל צל רעיון רע, ואם עד אור השמש לא באה, דהיינו רוחב הלב בחכמת אלהים בדעת והשכל, שהיא מגרשת את המזיק ממלא הארץ. אמנם לנגה הירח די לו שאינו נראה כלל, וכיון שרק אינו נראה הוא לנגה הירח. ע"כ המעלה ההיקשית שבאה למי שכבר אבד מעלת תמימת אמונתו, כדברי הכוזרי, היא מעלה פחותה ממנה, היא ודאי נהדי דידי' בצירוף רגשו הישר המסתייע מלימוד ההיקשי כולי האי ואולי, אינו מספיק כ"א לשלא יזיק, אבל נראה הוא לנקוף את הלב עד אשר ישא ענינו למרום במאור הלבנה, שאמר לה קונה שתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן, היינו היהדות הטבעית שע"ז נאמר על עם ד' "העמוסים מיני בטן הנשואים מיני רחם", כעוברים במעי אמם, דבקים בכנס"י ובעול מלכות שמים ברגש אמונה שלמה ואהבה טבעית נאממק. א"כ האבוקה המועלת כשנים היא לבהדי דידי', שעכ"פ כ"ז שהנהו צריך לאורה של האבוקה, הוא נראה אע"פ שאינו מזיק. וצדיק באמונתו יחי"י, "ככפיר יבטח".

נה.

אמר רב אטי אין מטיחין על כוס של ברכה. כבר ביארנו בהוראת כוס של ברכה, שהיא על ענין הרחבת החיים בכל מילואיהם, שראוי לאדם השלם שישתוקק להם לעצמן וביותר לעמו ולכלל האנושיות, למען השתמש בהם לתכלית המעלה והשלימות, ליראת ד' ולאהבתו, ולעשות חסד והטוב. והנה הכח הדברי שבאדם לפי תכונתו ראוי שיהי' משמש רק לדברים שכליים, כי יסודו אינו כ"א מצד יתרון השכל של האדם על כל החי, ומה שהאדם משתמש בו להנאותו וצרכיו החומריים, ראוי שיכיר בזה צד חסרון, וחוסר סדר שההכרח יאכף עליו להשתמש בכלי חמדה של הדיבור לדברים שאינם מערכו. ע"כ ראוי להרשם כי זה החסרון לא יתמיד, כ"א כל זמן שעוד לא נשלם העולם בכל אורחות החיים. אבל כשתמלא ברכת ד' בכוס החיים בעולם לעת המאושר, אז לא יהי' כל חסרון סדר ושימוש בלתי טבעי בכל כח שבעולם, אז לא יהי' האדם מוכרח להשתמש בכח הדיברי כ"א לענינים שכליים נשגבים, אבל לצרכי החיים החומריים בהמלאם בכל תנאיהם, כמראה כוס של ברכה ותקותו בחסדי הטוב לכל יתברך, לא תהי' שיחה נוהגת עבור אלה הענינים. וכבר אמר רשב"י בירו' אלו הואי בטורא דסיני הוינא בעי תרין פומין, כי הכיר עלבון הכח הדברי להשתמש על ידו בהשגת דברים חומריים. וכך היא המדה שכלי שמשמש בו קודש לא ישתמש בו חול כ"א לצד ההכרח, והכרח המותר על מה שהי' ראוי אינו בא כ"א מצד חסרון, אשר לעת השלמת כל חסרון ראוי לקוות שיסור, ביחוד בעם ד' אלה המובטחים שיעמדו "זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמיכם ואתם כהני ד' תקראו משרתי אלהינו", שיכירו כל העמים כולם, שראוי לכוון

שלום העולמים ע"י חלוקת העבודה לכל עם ולשון לפי מה שהוא ראוי להצטיין בו. וחלק העבודה של עיונים ולימודים המוסריים, של דעת אלהים ודרכיו, יפול בגורלו של ישראל, "עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו". א"כ בחפץ לב ושמחה יסירו מהעם הזה הנועד לנשגבות וחקר אלה ודרכי טובו לאור עולם, את עמל החיים וטרדתם. ע"כ לא תבא שיחתם ושיגם כ"א בדברים עליונים שכליים, ולא לדברי חיה וכלכלה וצרכי החיים החומריים שהם יבאו להם בלא עמל וטורח, ומכל שכן שלא יצטרכו להפך את הסדר, להתעמר בכח הנשגב של הדיבור לצרכי החומר. ע"כ אין מטיחין על כום של ברכה.

.11

ואר"א אין מברכין על כום של פורענות, מאי כום של פורענות, ארנכ"י כום שני. יסוד התורה הוא להכיר שכל הנמצא כולו הוא מתקשר אחד. תכלית חפץ נשגב ותעודה עליונה הכוללת ע"פ חכמתו של יוצר בראשית ב"ה. ע"כ גם כל הדברים הפרטיים שבהנהגת האדם כולם הם עולים בקשר אחד להיות פרטים של הכלל הגדול של שלימות המציאות כולה. ע"כ ראוי לתת עז לדעה העקרית הזאת השומרת מכל שיבוש דמיוני ושכלי, ולהיפוך הדעה הכוזבת שיש להשיג עדרים לעד לכל מעשה וכשרון, ולבקש שלימות חלקי מבלעדי קישור אל השלימות העליונה הכללית, הוא מקור לכל חטאת ודמיונות כוזבים, שמהם תוצאות לכל ההיזיקות הדמיוניות והמעשיות. ע"כ הזוגות המורות על אפשרות החלוקה וההתפלגות של מערכות כל אחת לעצמה מבלי קישור יסודי, הם מורות היזק ומגרות הפסדים דמיוניים. וביותר ראוי להזהר בזה בכוס הברכה, המורה על הרחבת החיים לכל תנאיהם, שיש בזה טוב נמרץ רק בהקשר הפרטים כולם לאגודת הכלל העליון, לכוון מכל טוב החיים התכלית הכללית של דעת ד' ודרכיו, הנהגה טובה וישרה המלאה צדקה ומשפט ומשרים שהם דרכי ד', "כל מעשיך יהיו לשם שמים". אמנם בהתפרד החבילה, וחפץ הרחבת החיים יהי לתשוקה עומדת לעצמה, אז נכון מידה שבר שלפני גאון. ע"כ הוא נקרא כום של פורענות, ואין מברכין על כום של פורענות שהוא כום שני.

.51

תנ"ה השותה כפלים לא יכרך, שנאמר הכן לקראת אלהיך, והא לא מתקן. גם בזה כלולה הערה, שראוי לעשות כל סעיפי החיים בתור הכנה לקראת אלהים למלא תעודתו וחפצו הנשגב, ואז אין כאן שום כפל, כי הכל הוא עולה לתכונה שלמה וסדר אחד כללי. ע"כ השותה כפלים, מורה במספר הנפרד שמשמש בו להנאתו, כאלו יש צרכים מקוטעים נפרדים מהתכלית הכללית, ואם יתנהג האדם ככה בדרכיו וברעיוני לבבו, להיות ג"כ מעשיו בלתי עולים בכלל אל תכלית הקשר של אחדות הכללית, שהוא יסוד הכרת ד' אחד, אז יבאו ג"כ ציורים דמיוניים בלתי נאגדים עם הכלל בציוריו, והמה יהיו לתוצאות מזיקות, והם באמת מקור לכוחות החיות המזיקות בעולם, שבהיותם קשורים יפה עם הכלל, והארץ תמלא דעה את ד' אז לא ירעו ולא ישחיתו. ע"כ רק ע"י ההכרה המשובשת שיש במציאות הכפלים שאינם מתאחדים לגויה גדולה שלמה, היא מאבדת את תכונת ההכנה מכלל המציאות וכל ארחות החיים לקראת ד', ואיך יברך, דהא לא מתקן. התיקון האמיתי הוא שלא יהיו נקודות בודדות נפרדות, כ"א סדר קוים מסודר, "וקו ינטה על ירושלים". והדברים מקבילים לעומת מה שקראו חכמי הקבלה בשם "תיקון", על קישור כל המעשים לקראת התכלית המרומם, כתפילתינו: "ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב

שלם" , שהוא יסוד השלום הכללי שהוא הכלי המחזיק ברכה, מכוון לכוס של ברכה.

פרק שני

.א

בש"א שברא מאור האש וב"ה אומרים בורא מאורי האש. יסוד ברכות מאורי האש הוא להורות שלא לבד הבריאה האורגנית וכל יצורי בראשית הטבעיים מעשי ידי ד' המה, והם ממלאים את תפקידם כפי שגזרה חכמתו הנעלה. כ"א גם כל הדברים המלאכותיים שהם ממעשי אנוש ותחבולותיו, שכל דור ודור מחדש בסתרי הטבע להוליד דברים חדשים ותולדות חדשות, כולם מעשה ד' המה. שיצר את הטבע באופן הראוי להתחבר עם שכל האדם, שגם הוא הנהו חלק אחד מחלקי המציאות, שבכוחו להשלים ולהוציא אל הפועל את השלמת המציאות הטבעית, כל דבר בזמנו הראוי. ע"כ אנו מברכים על הדבר הראשון שהוציא האדם בחכמתו, והוא אב גדול לכל ההתחדשות של כל הדברים המלאכותיים שהאדם ממציא בחכמתו, הוא יצירת האור והאש. שכבר הורו חז"ל בפרק מקום שנהגוי, שנתן הקב"ה באדם מעין (בינה) [דוגמא] של מעלה והקיש שני (רעפים) [גובנים] והוציא אש מבניהם. א"כ האור הוא יצירה מלאכותית מבינת האדם, ואנו מודים ומכירים שהיא מעשי ד' שיצר את שכל האדם על זאת התכונה. וכל הדברים הפרטיים שבכל דור ודור הם יוצאים אל הפועל אנו צריכים להכירם למעשה ד', כצמחי השדה היוצאים כל אחד בזמנו כן צמח השכל האנושי המלאכותי יש לו זמנו הקבוע, ובמלאת ימיו שכבר ראויה היא המציאות להיות משתלמת על ידו בכללה, אז מזדמנות הסיבות שיתעורר האדם בשכלו וברצונו, להוציא כל דבר בעתו, וזאת היא מעין קדושת השבת שאנו מכירין בששת ימי המעשה. ע"כ כאשר ביום השבת אנו מעידים על היצירה הכללית שלא נמצא עמה שיתוף שכל פרטי, אנו מעידין אח"כ בהתחלת ימי המעשה, שגם כל מעשינו פעלת לנו ד', עד שגם הדברים המלאכותיים, כמאורי האש, מעשי ידיו הם, "אתה הכינות מאור ושמש".

.ב

אמר רבא בכרא כ"ע ל"פ דברא משמע, כ"פ בנורא בש"א בורא דעתיד למברא, וכ"ה מברי בורא נמי דברא משמע. זה הוא כלל מוסכם שראוי לומר ברכות של יחש הבריאה בלשון עבר, אף שחידוש הבריאה מצד שפע הקיום הוא מתמיד, "כאמור: לעושה אורים גדולים כל"ח", שהוציאו מזה מסדרי התפילה, שהוא יתברך מחדש הוא בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. אמנם החובה הראשית היא לבאר שאין שום חידוש ידיעה וחידוש רצון מלפניו ית', ע"כ גם כל הדברים היותר מחודשים, שאצלינו הם בתור עתידים והיום, הם בתור עבר לגבי החכמה הקדומה של יוצר בראשית ב"ה. ע"כ הלשון היסודי הוא המורה עבר בבירור.

.ג

מתלב רכ יומף יוצר אור ובורא חושך, יוצר הרים ובורא רוח, בורא השמים ונוטיהם, אלא אר"י

נכרא ובורא כ"ע ל"פ דברא משמע כו'. מתור שהעבר וההוה הם ראויים להרשם יחד בציור אחד על ערך הבריאה ביחש הבורא יתברך אליה, מצד הכנתינו אל הציור המוסרי המשלימו, בהבינינו יחוסינו אל בוראינו יתברך שמו בכל רגע לקבל חיים ואור מרצונו הטוב, עלינו להשכיל כי ההוה הוא מתהוה ע"י התמדת שפע טובו. ולענין ההכשר המדעי שעלינו להשכיל, שאין בערכו יתעלה שום שינוי, א"כ כבר הוא הכל בחכמתו הקדומה בתור עבר. ע"כ ראוי שתהיינה המלות המורות על סיפור הבריאה, מורות בתוארם כדמות הוה ויהיו בהבנתם ג"כ עבר. ההוה יהי לפי המובן הגלוי, לפי שהידיעה הזאת צריכה לתועלת המוסרית שצריך להשתמש בה בכל עת, והכל שוים לקבל ההכשר המועיל הזה, בעל לב רחב ובעל לב קצר. ע"כ תואר המלה יוצר ובורא הוא הוה, וההבנה הפנימית מחכמת הלשון מורה ג"כ עבר. כי להשלמת השכל ראוי להשכיל כח העבר שביצירה, מצד חכמתו העליונה יתברך שאין, בה לא שינוי ולא חידוש. ואע"פ שהידיעה של יחש ההוה היא יסוד מוסרי להגביר הרגש של אהבת ד' ויראתו, מ"מ יסוד הידיעה של יחש העבר הוא עיקר גדול לשרשי האמונות הישירות של עקרי התורה. ע"כ הקפידא גדולה שיהי' במובן בורא, דברא משמע, להבליט החכמה הקדומה שמצדה הכל הוא בתור עבר, ואפילו כל הדברים המתחדשים מחריצות האדם ותבונת כפיו. ע"כ לא יפעל כל חידוש לסור מרצונו המונח ע"פ חכמתו הקדומה ב"ה.

.7

כי פליגי במאור ומאורי, כ"ש חד נהורא איכא בנורא, וב"ה סברי טובה נהורי איכא כנורא. ההכרה של טובת האור ובריאת האש היא בשנים, טובת האורה להאיר את החושך, וטובת החום, לחמם ולעשות כל מלאכה, וערך שניהם רב מאד בחיי האדם החומריים והמוסריים. ואם נקח' לנו לעיקר בברכה את החום, אז אין לציין את טיב ההתחלקות של צבעי האש שמתחסיים רק למראות העין בחוש הראות. ע"כ ב"ש ס"ל שראוי לציין את הטובה של כח החום, שהוא היסודי והתמידי בטובת האש, הנוהג בין ביום בין בלילה, ע"כ רק חדא נהורא איכא בנורא, אחד הוא כח החם היוצא מכל חילופי צבעי האור. וב"ה ס"ל דראוי לסמן ביותר הטובה היותר רוחנית של האור, שהאירה את חשכת הלילה והשיבה לאדם ששון והרגיעה את לבבו ורוחו הסוער, ועשתהו מוכשר להשתמש בראות עיניו להרחיב דעתו ע"פ השקפת הבריאה שחוץ להרגשת עצמו, גם בחשכת הלילה. וזאת הטובה, טובת האור, ודאי מקבלת תכונה מיוחדת ע"פ חילוקי צבעי האור שהם מטביעים חותם מיוחד כ"א לפי ענינו, וע"פ הרכבתם יצאו הכרת המוחשים כפי ענינם. ובודאי יש בכל צבע של האור יחש מיוחד לחוש הראות, שלא היתה הטובה שלמה כ"א בהמצא כולם, וראוי לברך על כולם לפרט את טובת הראות של האור הנוסף על הכח הכללי של החם. ויש בזה עוד מושג יותר פנימי, כי הסקירה הכללית של מעשה ד' הגדול המביא את כל חכם לב לעמוד מתוכה על גדולתו של יוצר בראשית כ"א לפי כחו, יש בה שני ערכים כלליים. ההשקפה האחת היא הראשונה, שישתכל האדם במעשה ד' הרבים, וכל אשר תתוסף לו ידיעה בפרטים רבים ושונים יגדל ציורו בהכרת אלה נורא הוד שכל אלה ידו עשתה. וההשקפה הזאת תפעל הרבה על כח המוסרי המעשי של האדם, להשתעבד לרצון קונו וללכת בדרכיו הטובים ולשמור מצותיו באהבה ויראה, וכל שתהיינה מושכלותיו מידיעת המציאות מרובות יותר, תגדל שלמותו בערך זה. אמנם אחרי שכבר קנה לו האדם דעה שלמה וחשובה, כללית ופרטית, ביסודי המציאות והמון פרטיה, אז יעלה אל השלימות המדעית להכיר איך כל הפרטים הרבים ההם מתכנסים כולם הלך והתכנס לכלל אחד, וריבוי הכחות המה מתאחדים כולם לכח אחד, עד שמעומק הדעה הגדולה הזאת יבא להכיר באמת כחו וגבורתו של יוצר כל מכין תבל בחכמתו. הידיעה

הראשונה תביע דבריה באמרו "מה רבו מעשיך ד'", והידיעה העליונה השני' תאמר אמרתה "מה גדלו מעשיך ד'". והנה כ"ז שהאדם עודנו צריך להתעוררות בהדרכה מוסרית מעשית הוא מוכשר יותר לקבל תועלת מההתבוננות של היצירות הפרטיות וריבוי מעשי ד'. אמנם כשמתעלה לתכונה מדעית עליונה, עד שנפשו הזכה תמשכהו להתענג על ד', אז יקבל רב טוב מההשקפות הכלליות של אחדות הכחות. ע"כ ב"ש ס"ל שראוי להרשים את התכונה העליונה של הברכה, כמאור האש, האחדות של הכחות הפרטיים, עד שלמשל החום והאור, שהם נפרדים לפי ההשקפה ופרטיים בפעולותיהם, אחדים הם בעקרו, והוא הדין לכל הפרטים הרבים עד אין חקר. ע"כ גדולה היא ההכרה שחזא נהורא איכא בנורא, להכיר כח אחדותו ית' ושלימות הדעת בעומק הרעיון, וממילא יפעלו הכוחות המוסריים, שהם נערכים לפי הדעת, את פעולותיהם לטובה. וב"ה ס"ל דצריך לכוין תכונת הברכה, ע"פ הערך המועיל לרוב האנשים שצריכים השלמה מוסרית בפועל, וצעדס הראשי הוא ההכרה הפרטית של "מה רבו מעשיך ד'", ומזה יבאו אל מעלתם הרוממה של הכרת אחדות הכוחות. כ"כ ראוי לברך מאורי האש, על ריבוי הכחות והתועלויות השונות היוצאות מהאור. ומהם להשקפה על כל המון מעשה האדם ותחבולותיו בשדי היצירה, שכולם הם ענפים יוצאים ע"פ חפץ העליון מחכמתו שנתן לבשר ודם, להכיר מעשי רבון העולמים "אשר ברא אלהים לעשות", ומכוונים ממילא הדברים ג"כ ל"ברא" ו"בורא". אע"פ שבזה לא פליגי, אבל הענין מחייב, כי לבעלי המדע העמוק הנגשים אל ד' להכיר כבודו ואחדותו הנשגבה ע"י אחדות כחות הבריאה בשרשן ויסודן, הם ראויים יותר להכיר כח העבר הניכר מצד חכמת אלהים הקדומה. ע"כ יאמר: "שברא מאור האש", כי כך היא המדה להשלמת החכמה והשכל הנאצל. אמנם להשלמת השכל המוסרי המעשי, שיאמר: "מאורי", בהתחלת דרישתו להתעורר על ריבוי מעשה ד' הוא צריך להערה המוסרית המגברת את הרגש הטוב מצד תמידיות הבריאה, "בורא מאורי האש", ושניהם אמת לאמתה, אמנם מקבל הרושם יפעלו עליו כ"א לפי מדתו ומצבו במוסר ובשכל. ומה מותאמים הדברים לפי מדתן של ב"ה וב"ש, מדת הדין המיוחסת לב"ש היא העליון אל חקר עומק החכמה, היא החכמה הגדולה המופשטת ונעלה מכל רגש, האומרתג"כ "כי חטאים תרדף רעה", תכשיר את האדם להכרת הכח האחדותי והכח העבר שמצד החכמה העליונה, "כי מה האדם שיבא אחרי המלך את אשר כבר עשהו". אמנם ב"ה שמדתן החסד, כהלל רבם הנח והענותן, הם הכשירו את הרגש לפי המדה האנושית, שהיא חפץ ד' בעולמו "כי חפץ חסד הוא", וא"א לעולם להתקיים במדת-הדין כ"א בשיתוף מידת הרחמים. וגם [על] העולם המוסרי בכללו הם עשו דרך סלולה לכל עם כולו, יעלו בה כקטן כגדול להעיר על פרטים הרבים של מעשה ד' וחסדו הגדול הבלתי פוסק מהשפיע טובו בכל רגע, להיות מחיה את כל מעשיו אשר עשה ועושה. וכמה גדולים הם דברי הבאיפ בסוד ד' האומריםשתהי' הלכה כב"ש לעתיד לבא. הכונה הכללית, שההכשר הגדול שיוכשר העולם להיות מתוקן כפי עמק החכמה לא יהי' צריך עמה ויתור הרגשי, כי באור החכמה וההשלמה המדעית למי שראוי להשתמש בה כבר כלולים כל השלמויות. והשלמת הרגש היא בתור הכנה להכין את המקבל להכיר את האמת לאמתתו, ואין בזה חילופי דיניח ושינוי תורה חלילה, כי יסוד תורה שבע"פ בהלכות המסופקות, כשיהי' הכל על מכונו יהי' ראוי להחתך ע"פ סנהדרין הגדולהיי היושבת במקום אשר יבחר ד' שמהם תורה יוצאת לכל ישראל, והם יכריעו כפי צדקתם וחכמתם הרבה, ולהם אנו חייבים לשמע לבלתי סור מהם ימין ושמאלי, "ועת משפט ידע לב חכם".

ה.

תני"ה א"ל כ"ה לכ"ש הרבה מאורות יש באור. אמרו יש באור ולא יש באש, כנוסח הברכה "מאורי האש",

להורות שראוי לסמן הברכה על צד המאיר שבאור ולא על צד החוס לבדו, ומצדו יש הרבה מאורות. והכונה הפרטית בזה בהגיון הלב הוא ג"כ להורות יסוד ההכרה של המציאות מצדנו, שבזה נמצא הרבה פרטים וחילוקי מעלות של התבוננות פרטית. ומזה נבוא להתבוננות הבריאה מצד הבורא ית' שמצדו הוא הכל אחדות פשוטה, ואין לתאר חילוקי ערכים ומדריגות, ונקרא "מאור" על שם הפעולה היוצאת אל המשיגים החשים [את] האור, יש כאור מצד עצמו. וסברת ב"ה היא ג"כ, באשר השגת החושים את מוחשי הראות באמצעות אור האש היא בהשגה כהה נגד השגתם לאור היום, היא מקבלת בערך אור השכל להשגה השני' שהיא השגת המציאות מצדנו. א"כ ראוי לבא בתחלת השער בחקר פרטי. ויליף מברייתו של עולם דכתיבי ויהי ערב ויהי בוקר ברישא חשוכא והדר נוהרא, ומתוך החושך מאיר לנו אור האש. א"כ ראוייה היא הברכה להתרבות כערך הבריאה בכלל שנבראת בבי"ת בראשית, ובזה יש ברכה, ומתוך הברכה אנו מכירים מעלת היחוד הנמצא בבריאה, ואנו באים למדת הקדושה, שזהו יחוד ברכה קדושה שרמזו החכמים במעבר יבק דיעקב, והדברים נאותים ברמז ודרישת רשומות.

.1

ת"ר היו יושבים בביהמ"ד והביאו אור לפניהם, ב"ש אומרים כאו"א מברך לעצמו וכה"א אחד מברך לכולם משום שנאמר כרכ עם הדרת מלך, נשלמא כ"ה מפרשי טעמייהו אלא כ"ש מ"ט, מברי מפני ביטול כיהמ"ד. ההשלמה מחולקת בכללה לשלימות הכלל ושלימות הפרט. המדריגה הראשונה היא שיהי' האדם רודף להיות נכלל בתוך הכלל כולו, ואז אע"פ שלא הגיע למדה זו שמצד איכותו הוא ראוי למדה טובה מרובה, מ"מ בצירופו עם הכלל יש בו תועלת. אמנם המדריגה היותר עליונה של בני עלי' המועטים הוא שאיכותם חשובה הרבה מצד עצמם, ואין צורך להם דוקא להתכלל עם הכלל. והנה ב"ש שהעירו ביסוד הברכה נגד בעלי העלי', שראוי באמת שהתורה תביאם למעלה היותר עליונה, שנאמר עליהם "ונחל עדניך", ודרשי' עדןך לא נאמר אלא עדניך מלמד שכ"א ואחד נותנים לו מדור לפי כבודך וכ"א נכוה מחופתו של חבירו, היינו המעלה היותר עליונה האיכותית שא"צ עמה להצטרף מצד ערך הכלל, ע"כ ראוי שכ"א יברך לעצמו. ובה"א שהם העמידו יסוד הברכה על ההדרכה אל השלימות הכוללת את כל הגוי כולו, שצירוף הכלל הוא בה דבר נשגב מאד, "וברכ עם הדרת מלך". ותאר מלך ראוי להאמר מצד הכרתו את דעת האלהים מצד הנבראים כפי ערכו, ודאי הצירוף הכללי הוא הנושא של כל טוב וכל מדה הגונה ומעולה. אמנם ב"ה מפרשי טעמא, כי "כבוד מלכים חקור דבר", הדעת המוכרת מצד צירוף הכלל כולו הוא מוכן להיות מובן ומפורש לכל. אמנם ב"ש טעמייהו מפני ביטול כיהמ"ד, שראוי שיקבע הדעת שיש מעלה עליונה בתורה שמספקת לעצמה, והיא תעלה את האדם עד מכון האושר שאין עמו הכרח של צירוף חשיבות הכלל, והמה היחידים שכל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה וכדי לצוות לזה, אבל הוא לעצמו מעלתו נשגבה כ"כ עד שמספקת איכות מציאותו להיות חשובה כעולם מלא ויותר.

.5

תנ"ה של בית ר"ג לא היו אומרים מרפא בביהמ"ד מפני ביטול ביהמ"ד. אמירת המרפא היא נהוגה להשרשת האהבה וחיבור החברה, באשר העיטוש הוא מדברים המרפאים את החולה, כדבריהם ז"ל בפי' הרואהי. וכאשר מריעי מאן נינהו רבנך, ה" ראוי להאמר מרפא לחזק האהבה המורגשת. אבל באשר

הערות לחיזוק האהבה נחוצה רק במקום שעוד לא השתלם השכל בכל תנאיו אבל בהגברת השכל הטהור בדעת תורת ד', הדבר מוכרע מעצם הטבע של הנפש החכמה, בכלל מאתים מנה, להיות נתון לטובת החבורה באמת ותמים, ע"כ אין אומרים מרפא כניהמ"ד מפני ביטול ניהמ"ד. וכלול בזה ג"כ שהתרוממות הפרטי למעלה כללית באה מצד התורה, ואין לדחותה מפני מעלה נימוסית שאין בה כ"א הערך של הצירוף עם הכלל לבדה.

.ח

מי שאכל ושכח ולא ברך בש"א יחזור למקומו ויברך וב"ה אומרים יכרך במקום שזכר. ברכת המזון הבאה אחר האכילה תתן כחה באדם שגם בעת שבעו ומלאו כל תפנוקי הגוף, לא יוכלו לשלוט בו כוחות המפריעים לסור לבבו, כ"א בגאון שם ד' ידגול גם בעת ירום לבבו משביעתו. ע"כ "ואכלת ושבעת" אפי' מדומדמי משביעה של שתיית יין. שזאת ההערה נחוצה מאד, כי האדם מוכרח הוא לפעמים להמצא במצב חומרי, ע"כ הוא דרוש לערובה בטוחה שגם בהתגבר עליו מצב חוזק שליטת כוחות הגוף, את מקומו אל ינח, ויהי קיים על משמרתו בעבודת ד' ותמימות דרכו, להודות לשם ד' ולהכיר כי הכל מידו הוא והוא הנותן כח לעשות חיל. ובאשר המקום הוא נערך עם מעלת המצב במושגים המופשטים, ע"כ ראוי לו לברך דוקא במקום שאכל, להודיע שגם כפי מצבו ונטיותיו בעת אכילתו, שהנטיות החומריות שולטות אז במילואן, לבו ער להודות לשם ד'. וכיון ששכח ולא ברך עד שיצא למקום אחר, ששם לא הי' לו העסק המוחשי הגופני של האכילה, הרי בטבע כבר יצא מידי השליטה החומרית, ואין בזה הכונה השלימה של ברכת המזון, ע"כ ס"ל לב"ש דיחזור למקומו, להורות על הצירוף של מצבו בעת התגברות כוחותיו החומרים, ויברך, ואז ישיב שבות ההיזק שבא לו בשכחתו. וב"ה ס"ל יברך כמקום שזכר, באשר המצב הנכון הוא ההתרחקות מהעסקים החומריים, שאינם כ"א מוכרחים. ע"כ כיון שזה כבר נעתק ממצב חומרי, אין לחייבו להמשיכו עליו כדי שיתגבר על תכונתו, כי אין זה מדת כל אדם. גם זאת לדעת כי במצב שהאדם נמצא בעת האכילה עם התגברות הטבע הגופני, נמצא עמה חזקת ההערה של רגש ההודאה מצד ההנאה המורגשת באכילה, שמגברת ג"כ היסוד היושרי של נטיית האדם שלא להיות כפוי טובה. אמנם ביציאתו במעמד אחד, שכבר ההרגשה של ההנאה המוחשית כבר עברה, אם יכניס עצמו במעמד מצב התגברות הגופניות, אולי לא ילוה עמה גם הרגש הטוב של ההכרה דהחזקת טובה, ותשאר ההרשמה של חוזק הגופניות לבדה ולא תועיל להגביר חילו הרוחני. ע"כ אין זה מדת החיוב לדעת ב"ה, הממשיכים דרכם ע"פ המדה הבינונית הראויה לרוב העם, שיש בה ויתור לערך קו המשפט של עומק החכמה, כאשר ביארנו.

.ט

נהו תרי תלמידי, חד עבד כשווג ככ"ש ואשכח ארנקא דרהבא, וחד עבד במזיד כב"ה ואכלי' אריא. ההחזרה אל הצירוף של הגברת הגופניות כשכבר נתרחק ממנה ע"י עסקים אנושיים אחרים, תביא את העוסק בזה לשם שמים כדי להוציא את הטוב הנמצא בעומק חוזק כוחות הגוף, שבאמת גם הגוף עם כל נטיותיו וחזקתו הוא בריאה טובה הוכנה להשלמה והצלחת אמת, אלא שהטוב הפנימי הוא צבור ומכוסה ברוב נטיות בהמיות עד שלא יראה לעין בנוגה זהרו. והאדם השלם צריך לזקקו ולצרפו, כמשל

הזהב הנמצא במעבי האדמה, שצריך הצורך לזקקו בכור ואז יצא זהב טהור. והנה זאת המעלה הדומה למציאת גרעיני זהב מפוזרים שמהם יעשו כלי זהב נחמדים, היא מגעת למי שמהלך ע"פ הטבע הישר, משתמש בכוחות הגוף לחזקם ושומר תורה ומצוה, שע"י קדושת התורה המחוברת לכל הדברים החומריים, יזדקקו כל התכונות הפרטיות ויצרפו כזהב. וע"י הוספת הכח הגופני, יחזק באומץ השלימות והעבודה, ויחזק השכל ותגבר ג"כ התכונה הטובה בהוספת כוחות חומריים המוסיפים כח בגויה הפועלת על יד נשמת ד' אשר תנהלהו ברוחה. אמנם יותר מזה יארע לאיש אשר בשוגג התרחק מהתכונה הגופנית, שאמנם כשיברך בהמ"ז במצבו שכבר נעשה יותר טהור ועם זה יותר רחוק מהניסיון, איך יפעל עליו הרגש הטוב בעת תגבורת כח הגוף. האיש הזה כשנדבה רוחו לגבר עליו כוחות הגוף וציור החיים הגופניים פכל עוזם, כדי שיוכל לקחת כלים חזקים אל התכלית המעולה, שהוא נזר חייו ומטרתו הכוללת, הוא יגבה מאד שלא רק גרעיני זהב ימצא, לא רק כוחות קטועים שעוד רבה העבודה לצרפם לכלי מעשה, כ"א ימצא כוחות שלימים גופניים שהם כבר מוכשרים להעשיר את התכונות הרמות הנפשיות, אם שהם מכוסים בתואר גופני בחיצוניותם, דומים המה לארנקא דדהבא, הכוללת זהב צרוף מוכן לכל חפץ עם שהיא מכוסה בארנקא, במדת השגיאה הזאת הקטנה יעלו בעלי תשובה על הצדיקים הגמורים, כדברי החסיד בחוה"ל, שלפעמים תועיל חטאת אחת לשב, הרבה מרבות מצדקות הצדיק, שיוסיפו על תכונת מוסרו ענות צדק ושפלות הרוח. ע"כ אם שלא יתכן לאדם שיאמר אחטא ואשובחלילה, אבל כאן ישוב המקרה של שגיאה קטנה לטובה, לחזק הכח הטוב, שבשובו לצייר את ההרגשה הגופנית כדי לרומם אותה ע"י קדושת ברכת המזון, ישתמש בה באופן יותר בהיר מאלו לקחה במקומה בעת התגבורת הגופנית הטבעית. כי עם זה יתלמד ג"כ כל ארחות הדרושות לו להגביר חזקתו המוסרית נגד השליטה הגופנית כשתבא לפרוץ גדריה.

!

וחד עביד במזיד כב"ה. חשב שראוי להתרחק מזמן התגבורת הגופנית, כדי שתהי' התעודה של ברכת המזון מצויירת לו יפה בלא עירוב כוחות חומריים. אבל בהיות האדם מתנהג ככה, לא ניסה כלל לעמוד לפני כח הגוף בכל תקפו, ללמדהו אז ארחות דעת ויראת אלהים, אז האריה הגופני יתפרץ ויתגבר ויזרקנו לעת פגעו בו, כי לא למד איך להגביר הכח של הקדושה והטוב על הגבורה הגופנית בתקפה. ע"כ אכלי ארי, ולא יוכל לעמוד בניסיון לעת ההתרגשות הגופנית ועוזה. ולא נפלאת היא שהמעשים המורים בדומיהם על התכונה המוסרית הטובה שבהם יהיו תוצאות חיים לכלל עם ד', שמאת ד' היתה זאת שיארעו אלה המקרים הנכבדים, כדי להורות לרבים ההדרכה הנאמנה הראויה. כי כאשר אין חיה רעה מושלת באדם אא"כ נדמה לה כבהמה כדחז"ל בשבתי. והדמיון לבהמה יהי' ע"פ התכונות הפנימיות, שהאדם הרגיל כוחות הגוף גם בעת גבורתם להכנע מהיד המוסרית והוד יראת ד', כבר פועל הדבר על תכונתו הפנימית להקבע צלם אלהים בתוכיותו, והוא יוכל ג"כ לקיים את התורה מעושר. וכאשר ירום לבבו בעשרו יגבה לבו רק בדרכי ד', ואריה החת מפני צלם אלהים אשר באדם לא יפול עליו, והוא ראוי להיות אכיל תרי עלמא, ועם הארנקא דדהבא ירבה לעשות טוב ולהוסיף שלימות אמיתי.

!k

רבה בב"ח אזל בשיירתא, אכל ואשתלי ולא בירך אמר היכי איעביד, אי אמינא להו דאינשא לברוכי, אמרי לי בריך הכא דכל היכא דמברכת לרחמנא קא מברכת, מוטב דאמינא להו דאנשא יונה דדהבא, א"ל אנטרו לי דאנשא יונה דדהבא, הדר ואזיל וברוך ואשכח יונה דדהבא. יש הפרש בתכונת המצות בין הדעה ההמונית לדעת שלימי המדע החכמים החוקרים אל כל תכלית. הדעה ההמונית לא תכיר את ערך המצות כ"א בכללם, שהם זכרון לאדם שהוא עבד לקונו, ע"כ לא יחוקו לפרטי דקדוקי דינים שבמצות, ולא ע"ה חסידי. אמנם החכמים המכירים את המצות מצד פעולתם על המציאות, המה מכירים אותם ככל כח איתן הפועל בטבע במציאות הכללי, שכל פרטיו וסעיפיו עשויים בחכמה העליונה, ופועלים פעולתן הנאמנה לטובה למי שיודע להתנהג עמם על דרכם האמיתית. ע"כ השיירא המקרית ודאי תאמר בריך הכא, דכל היכא דמברכת לרחמנא קא מברכת, ולא תחוש לפרטי הדברים שדקדוק הדין פועל לטובה בהשמרו. והנה זאת היא אחת מדרכי דברי חכמים וחדותם, לאמר מאמר סתום, שמצד חיצוניותן יפעול להמשיך את הכלל לדרך הישר לפי הבנתם הבלתי מבוררת, וכשיעלו את המעלה היותר נעלה אז יכירו כי בתוך תוכו של המאמר רצופה כונה יותר עליונה, שהביאה אותם לזה ההדרכה הישרה, שפעלו ע"פ הבנתם הנמוכה. אמנם זאת לדעת כי גם ההשפלה של שכל ההמוני לא בא במקרה, כי הוא ג"כ נערך מיוצר כל בחכמתו ית' באופן שיומשך מזה ג"כ תועלת. ע"כ גם הצד החיצוני של המאמר שהוא נחוץ לפי תכונה הבלתי גמורה של הכלל, ראוי ג"כ שלא יהי' לבטלה כי ממנו ג"כ ימשך תועלת רצוי, כי גם התועלת המועטה המדומה ג"כ יש בה מועיל כיון ששימשה להטוב האמיתי. ע"כ כשהשכיל לבאר להם המושג הפנימי של תכונת דיוק ברכת המזון במקומו, בצירוי יונה דדהבא, נתקיים "ועלהו לא יבול", "ותגזר אומר ויקום לך", דאשכח יונה דדהבא, כי הצירוי ששמש לתכלית הטוב הוא מאוגד אל התכלית הכללי. ומזה אנו למדים שכל הצירויים הבלתי רמים, שצריכים לפי ההבנה הבלתי שלמה להאמר לחזק ההדרכה הטובה יש להם אחרית ותקוה, "יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם", אפילו אותו הדבר המקביל לעומת ציץ וחציר יקום לעולם. הנה הוא ע"ה השכיל לבאר התכונה הנשגבה היוצאת מרושם של החזרה למקומו לברכת המזון, שהוא לפעול החוזק הרוחני דוקא על תוקף כח הגופני ועוזו, שהזהב הנמצא במעבי האדמה יש לה עוד כח העפיפה לעוף למעלה. כן הכח הגופני הצבור בקשר החוזק וההצטיירות הבהמית של שפלות תכונת האדם במצב האכילה, חזקתה הפנימית מתעופפת להשלמה גדולה כשמצרפים עמה קדושת הרוחניות של ברכת המזון, והיא באמת יונה דדהבא. אמנם באשר לא היה ביכולת השיירא להשכיל את המושג הפנימי, היה ראוי שימצא יונה דדהבא בפועל. והדברים מאירים לכל הטובות הגדולות האמורות בחזון נביאי ד', שהיו צריכים להתלבש בצירויים הקרובים ללבם של בני"א, שאין הצירויים הנמוכים עולים בתוהו. כי די לה למדת חסדו ית' שתמצא עילה נכונה להשפיע כל צדדי החסד הקטנים עם הגדולים, ואין לבוז גם ליום קטנות, כי יש למצא על אבן אחת שבעה עינים, והרבה טובות עליונות ונמוכות, שלא די שלא יהיו סותרים זה את זה כ"א גם יחזקו כ"א את זולתו. אמנם היונה הרוחנית ודאי אשכח, כי כפלים לתושיה, ובהיות נפש האדם האלהית שוקקה להתרומם מעל הדברים הגופניים. ע"כ כשמאירים אותה באור אלהי בעת קישורה אל החומריות, תרגיש בקרבה צמאון יותר נמרץ ותחרץ לדבקה באלהים חיים בחשק נמרץ דומה לעפיפה אל על. וזאת התכונה היא משוערת לפעול במצב הנפש ע"י ברכת המזון, שנאמרת בעקרה על השביעה הגופנית, והשלם הזה ע"ה מצאה בשלימותה.

י.ב.

ומאי שנא יונה משום דאמתילא כנס"י ליונה, שנאמר כנפי יונה נחפה נכסף, מה יונה אינה ניצולת אלא בכנפיה אף ישראל אינם ניצולים אלא כמצות. מענותנותו השלמה של רבב"ח לא יחס לעצמו זאת השלימות הראוי לצאת מפעולת הברכה על המזון במקומה, כפי הכונה התכליתית ע"כ לא הסתפק במשל העפיפה מאיזה עוף אחר פרטי, כ"א נקט יונה, משום דכנס"י נמשלה ליונה דהיינו שראוי להוקיר פעולות המצות ודקדוקיהם כפי מה שהם פועלים בכלל ישראל, ובכללות האומה הלא נמצאו אנשי לב שהמצות פועלים עליהם כפי עומק תכונתן המכוונת. ע"כ ההתאחדות הלאומית פועלת שלכל יחיד העושה ומשתתף בעשי' בכלל עם ד', הוא מקבל חלק רשום מכללות הפעולה. והכתוב מכוון לענין, "כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ". הכנפיים הם החיצונים המתפרטים להוציא אל הפועל את הפעולה של העפיפה. אמנם הכח הפנימי המניע את העפיפה הוא אבר הכנף, נקרא בשם אברותיה. והנה יש הבדל בין כסף וזהב בשימושם, הכסף הוא שימוש בינוני לרוב בני"א מכובדים, וזהב הוא כלי שימוש רק למלכים ורוזנים, "וכל כלי משקה המלך שלמה זהב"י, "אין כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה"י. כן יש בתכונת המצות פנימי וחיצוני. הכונה הפנימית היא הכח העקרי המניע את הפעולה, היא נמצאת אצל גדולי המעלה. אבל ההתפשטות החיצונית נמשכת מכוונת נגד הפעולה הפנימית, כערך הכסף אל האברה, וכערך הכסף שנחפה מבחוץ אל הזהב העקרי הפנימי. וזאת הסגולה של התאחדות המעשים החיצוניים לקראת המושגים היותר פנימיים, באופן שיפעל הטוב המכוון בכללות האומה בין מצד ההכרה הפנימית בין מצד המעשה החיצוני, הוא דבר מיוחד במצות. שהמצות הם מהקדושה העליונה, שמתפלשות באורם מראשית עומק החכמה הפנימית עד להתפשטות הרחוקה של דקדוקי המעשים החיצוניים. והנה היונה ניצלת בכנפיה, הרי צרתה מעירה אותה להתרומם משפלותה. כן ישראל צרתם הגופנית, גם צרתם המוסרית, בהתגברות התכונות הגופניות, שמצב הנפש הפנימית העורגת אל הטוב האלהי ואצילות הרעיון עומד במצב צרה ומצוקה, הם ניצלים במצות שמרוממים אותם עוד יותר, דוקא ע"י ההרגשה של הצמאון מצד הירידה בעומק התכונות הגופניות. ע"כ הוא מכוון ביחוד על הפעולה של ברכת המזון במקום האכילה הגופנית, שהיא עת צרה לנפש האלהית. וכן אמר בזוהר שעתא דמיכלא שעתא דקרבא, היא מתרוממת מצרתה ע"י המצות, שהם כוללות כל הצדדים הנדרשים לחיי האומה הכללית לפי חילוקי פרטיה וחילופי מדריגות אנשיה בדעת והכרת האמיתיות.

ד'

ל"א מה יונה זו כנפיה מגינות עליה אף ישראל מצות מגינות עליהם. שני הלשונות מכוונות הנה נגד ב' המעלות. החכמים השלמים שהתרוממו אל מעלת ההכרה הפנימית של ערך המצות, שהם נגד "אברותיה בירקרק חרוץ". המלכים, מלכי רבנן, המצות מגינות עליהם כי לא יגורם רע ולא יקרבו הכוחות הרעים לפגע בהם כלל. אמנם יתר ההמון, שהמה נפגעים לפיקוצר דעתם מתגרת החומריות וההטעיות הדמיוניות, אמנם הם ניצולים ע"י המצות, והם באים לידי אותה המעלה בכלל שהיא נחלת הסגולה ע"י ההתאחדות במעשה, שקדושת המצות פועלות ג"כ התכונה היותר עליונה של הכונה וההצלה הכללית של הכנפים להתרומם ע"י המצב היותר נמוך א"א כ"א ע"פ המצות שהוכנו לפי פרטיות כל מצב ומצב. "מי מנה עפר יעקב", וחביבין ישראל ששבבן הקב"ה במצות, "אשרי העם שככה לו".

פרק תשי"ז

.k

הרואה מקום שנעשו בו ניסים לישראל, אומר ברוך שעשה ניסים לאבותינו במקום הזה. ראוי להכיר את הנס עם הטבע בערך של אחדות, שהרי מעשה ד' כולם אחד הם, ומה שמחסר הטבע בהנהגה הכללית הנס ממלא אותו. ע"כ אין ערך הנס בלתי שייך אל הטבע כ"א הוא מצומד ומחובר לו. וזה ג"כ מכלל הכונה של דחז"ל "תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית", דהיינו שהנס יש לו יחש בהנהגה עם הטבע. ובזה מובן ענין הנסים בלא שאלה של שינוי רצון. מאחר שהמה חלקים מהשלשלת הגדולה של ההנהגה הכללית כמו הטבע. ע"כ באשר יסוד הטבע הוא המקום, כי הוא מקיף את הנמצא המוגבל, שהוא מוגבל ג"כ באיכות בחוקיו הטבעיים כמו בכמות במקום. והדברים שהיו צריכים להורות שהם נעלים מן הטבע בכללו, הורו לנו חז"ל שהם למעלה מן המקום: "מקום ארון וכו"ב אינו מן המדה". א"כ אין להם יחש נערך למקום בדרך פרטית. אמנם כדי להראות יחש הנס אל הטבע, כדי להכיר שהכל הוא מעשה ד' אחד, ואין הטבע עזוב מההשגחה הפרטית, כמו הנס, ע"כ חברו בברכת ההודאה של הנסים, יחש המקום, שהוא הנושא של הטבע, ברוך שעשה לאבותינו ניסים במקום הזה, להורות שהניסים הם מחוברים ומשלימים את הטבע המתקומם במקום. ונכללת בזה ג"כ ההערה שאנו למדים ממצאיאות הניסים, שאין לנו דברים של מקרה במציאות, כ"א כל הדברים המזדמנים הם נערכים בהשגחה של החכמה העליונה. שאם הי' נוהג רק הטבע, היינו דנים, שאע"פ שכללות הטבע נערכת בחכמה והשגחה, מ"מ אפשר, שישנם דברים שהמציאות הכללית מחייבת את מקריהם בלא שום תכלית נמצאת, אלא שהם מתחייבים מהתכונות הכלליות. אבל כיון שנמצאים הניסים בהנהגה, שהם אינם קשורים אל תכונת הסיבות הכלליות, א"כ ראינו שאין זה דבר מוכרח כלל שיהיו הדברים נמשכים מצד חיוביהם, שהרי אין חיוב נמצא כלל, שאם הי' חיוב נמצא, לא הי' מקום לדבר יוצא מסדר הסבות הקבועות. א"כ ראוי לנו להשכיל, שכל דבר יש לו תכלית מכוונת מוסרית, ואפילו אותם הפרטים שאין אנו משכילים להם תכלית, עלינו לדעת שיש להם ערך שיבא הזמן ויגלה תכליתם. ע"כ אפי' דיוק המקום שבו נעשה הנס, אע"פ שאפשר לתלות הדבר במקרה, שאם לא הי' במקום זה הי' במקום אחר, אבל הניסים מלמדים אותנו שאין לנו דבר קטן נעזב מהשגחה ודיוק, ע"כ גם הדבר שאפשר לדון עליו דין מקרה, ראוי להשכיל שיש בו תכלית של טובה. ע"כ כוללים אנו גם הזדמנות המקום עם מציאות הנס, להורות שכשם שיש תכלית נשגבה לעצם הנס, כן תצא ג"כ תכלית טובה מהתיחדו בזה המקום דוקא, ולא התיחד במקרה כ"א בכונה תכליתית טובה. והברכה אמנם ראויה לניסים, אע"פ שגם מעשי הטבע כמעשי הניסים מלאים הוד ד' וחסדו הגדול, אבל יש הפרש בין כח הדיבור לכח המחשבה. כח המחשבה משוטט לחשוב ג"כ אל מה שיהי' באחרית הימים, ואין ההוה פועל עליו כ"כ כמו העתיד היותר נשגב. אמנם כח הדיבור פועל באדם לפי טבע התרגשו למראה עיניו בהוה. ע"כ באשר מעשה הטבע הם ערוכים במערכה כזאת שתכלית יושר שלהם תתראה לקץ הימים, אבל לשעה הלא "דרך רשעים צלחה" לפעמים, ואין ניכר טוב ד' ויושרו בהשקפה הראשונה, ע"כ ראוי לברך רק על היצירות הכלליות בפועל, שבכללן אנו מרגישים שהטוב מרובה ו"חסד ד' מלאה הארץ", ו"עולם חסד יבנה". אבל בתהלוכות הפרטיות אנו מכירים את הצדק שבארחות הטבע רק ע"י השקפה מאד עמוקה, המקפת עולמי עד, שהיא נעלה מן הדיבור. אמנם הנס יעשה לעולם לתכלית שיש בה צדק גלוי ויושר מפורסם, ע"כ ראוי לברך על פרטו בפועל בדיבור פה. אמנם החפץ לראות גמר כל תכלית גם במעשה הטבע, הוא פוגם את הוד החכמה

העליונה, כי אי אפשר כלל להנהגה מסודרת במערכה של חכמה נפלאה, המתרוממת על שמי הנצח, שתראה בכל פרט ממנה בכל עוזה וצדקה. ע"כ "הקורא הלל בכל יום ה"ז מחרף ומגדף". כאילו היתה ההנהגה ערוכה בחוליות קטנות שבכל חלק קטן נראות תוצאותיהם הטובות, ודבר זה היא הקטנה לאין ערוך אל מעשה ד' הגדולים. "מה גדלו מעשיך ד' מאד עמקו מחשבותיך".

פ.

מנא הני מילי, אריו"ח דאמר קרא, ויאמר יתרו ברוך ד' אשר הציל אתכם וגו'. הברכה וההודאה נאותה לפועל בכונה ולא בהכרח. ע"כ הברכה מיוחדת ביותר על הניסים, שבהם מתגלה היסוד שאין שום צד הכרח בהנהגה הכוללת והפרטית, כ"א הכל בכונה לטובה. וכיון שמתגלה שאין קץ ליכולת העליונה, מאחר שאין שום צד הכרח של סיבות שיכריחו הפעולות להיות נעשות, שהרי הוא פועל ניסים שאין הסבות מחייבות. א"כ הוא ית' הוא סבת כל הסבות, וכיון שאין צד הכרח, מבואר שאין שום צד מקרה בעולם שלא יהי' מכוון לתכלית הטוב. שהרי שלימות כל הנהגה טובה הי' ראוי שלא יעזב בה אפילו דבר קטן במקרה, אלא שלפעמים קוצר היכולת מונע שאי אפשר להתכוין על כל הפרטים שיהיו מכוונים אל תכלית נעלה. אבל כשהיכולת אין לה גבול, המדה כך נותנת, שאין שום דבר קטן נופל במקרה כלל. א"כ ראוי לברך על כללות הנס וגם על פרטיות המקום שבדאי גם למקרה המקום יש סבה של טובה בהוה או בעתיד. ע"כ אמר יתרו: "ברוך ד' אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה, אשר הציל את העם מתחת יד מצרים". הודה על הפרטים, שניצולו מצרותיהם שסבלו מיד מצרים ומיד פרעה. שהפרטים סובלים צרות פרטיות מהעם הרע אפי' יהי' המלך טוב, ואם המלך רע אע"פ שהעם טוב ג"כ סובלים דברים מזיקים, והם סבלו מרעת העם ורעת המלך יחד. אמנם הטובה הנמשכת מההצלה מן הצרות היא, שהעם נעשה חפשי מתחת יד מצרים. והנה בזה ישנם הודאות פרטיות שנעשו ע"י פעולה אחת, שע"י שהצילים ד' מתחת ידם והוציאם לחירות ממילא פסק הסבל שהיו הפרטים סובלים מיד מצרים ומיד פרעה. והנה לולא הי' המקום נותן ליחש איזה דבר במקרה, היינו אומרים שעיקר ההודאה ראויה לפול על הדבר הכללי, דהיינו חירות העם, והטובה הפרטית נמשכה רק במקרה ולא בכונה מכוונת. אבל כיון שאין שום צד הכרח ומקרה והגבלת יכולת לפניו יתברך כלל, עלינו להשכיל שאין שום דבר קטן שלא נעשה בכונה, ע"כ צריך לברך על הטובה הקטנה הפרטית במקום הטובה הגדולה הכללית. ואמר "עתה ידעתי כי גדול ד' מכל האלהים כי בדבר אשר זדו עליהם", מכיון שהקב"ה מעניש מדה כנגד מדה, אנו מכירים שכל ההנהגה הולכת בתכלית מוסרית. ע"כ אין דבר קטן בלא כונה ותכלית מוסרית ואין לנו לתלות שום דבר שהכריחו איזה סיבות כלליות שיעשה כך, כי הוא גדול מכל האלהים וכולל כל הכוחות ושולט עליהם, ואין שום כח שיכריח הנהגתו בחלק היותר קטן ממנה. והעד שאפי' יצר מחשבות לבב האדם ורשעתם, שהם דברים רחוקים מהמעשים הנעשים בפעולות הכלליות הטבעיות, מ"מ חברים בזרע כחו הבלתי תכליתי. והוברר שהדייקנות של העונשים של המצרים וההתייחדות שהי' באופן זה ולא באופן אחר, גם היא לא נפלה במקרה ובהכרח של איזה סבה כ"א בכונה. א"כ ראוי לברך על כל חלק וחלק. ומזה ידענו שהברכה ראויה בהגיע אל המקום, כי לא נעשתה במקרה התייחדות זה המקום כ"א להועיל. ועכ"פ יש לנו להמשיך ממנו את התועלת המוסרית הגלויה להודות לד' על חסדו בפגיענו בו, ולהזכיר ג"כ דייקנות המקום, להורות על היכולת הבלתי תכליתית והחכמה שאין לה חקר, עד שאנו מובטחים שאין במעשיו יתברך שום דבר קטן שלא יהיו ממנו תוצאות נכבדות. "כל אשר יעשה האלהים הוא יהי' לעולם, עליו אין להוסיף וממנו אין לגרע, והאלהים עשה שיראו מלפניו". והיא התכלית העליונה הכללית שמתחלקת להמון סעיפים לאין קץ.

אניטא דרבים מברכינן אנימא דיחיד לא מברכינן, והא ההוא גברא דהוה קאזל בעבר ימינא נפל עלי אריי איתעכיד ליי נימא ואיתצל מיניי, אתא לקמי רבא וא" ל כל אימת דמטית להתם בריך ברוך שעשה לי נם במקום הזה, ומר בריי דרבינא הוה קאזל בפקתא דערכות וצחה למיא כו' אברי ליי עינא דמיא ואשתי, ותו זמנא חדא הוה קאזל ברמתקא דמחוזא ונפל עליי גמלא פריצא איתפרקא ליי אשיתא על לגבה, כי מטא לערבות בריך, כרוך שעשה לי נם בערבות ובגמל. כי מטא לרמתקא דמחוזא בריך ברוך שעל"נ בגמל ובערבות, אמרי אניסא דרבים כו"ע מחייבי לברוכי, אניסא דיחיד איהו חייב לברוכי. החילוק הפשוט שבהשקפה הראשונה בין רבים ליחיד, מפני שכך היא המדה שאין לרבים לברך על ניסו של יחיד והרבים כולם בכלל הנס שאירע לרבים, עוד לא הי' מספיק אם נבא אל תכלית של ברכת הניסים, שיש עמה ג"כ התעודה להודיע שמו הגדול של פועל הניסים יתברך בעולם, וזה התועלת מגיע ג"כ מנס היחיד לכל היודעים בניסו. אמנם הניסים בהיותם מכוונים לבד תכלית ההצלה שהם באים להוציא את הנתון בצרה מצרתו, גם לתכלית התשועה הנצחית של הגדלת הכח המוסרי אצל הכלל או אצל הפרט, שצריכים התבוננות על איזה מקצע של המוסריות הם מכוונים ביחוד, למען נדע איך לקבל מהם את התועלת הרצויה. כי הנה הטבע כמו שהוא הוא ג"כ אמצעי ישר לכל מסתכל לבא על ידו לדעת השם יתברך ויראתו. וע"פ המדה שלמדונו חז"ל לנ תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, עלינו להכיר כי המדה של השלימות שנקנית מהטבע היא עוד נעלה מהקנויה מהניסים, שהרי הטבע מתמיד ותדיר ואין הניסים תדירים. אמנם להשלמת השכל הישר הטבעי, מועיל הטבע מאד לכל מעיין בו בדרך טובה וישרה, "שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה", "כי שמחתי ד' בפעליך במעשי ידיך ארנן". אמנם האדם צריך להתרוממות הרגש הנרדם בו, כדי לעורר כוחותיו השכליים, וזה הוא כעין אמצעי אל התכלית הנשגבה של מעמד השכל בדרך אמת. לזאת יבאו שימושי הניסים, בעתם ובזמנם כפי אשר יודע רבון כל המעשים שיהיו לברכה ולתכליתם הרצויה. והנה דבר הבא להשלמת הרגש של התעוררות השכל ישלים פעולתו דוקא בחסרון התמדתו, כי ריבוי התמדת הרגש תבטלהו. ע"כ זכרון הניסים ראוי שיבא רק מזמן לזמן כמו שהם נפעלים רק לזמנים מופלגים ע"פ העצה העליונה, "עצת ד' היא תקום". ע"כ אם שהניסים שנעשו לרבים, ודאי כשם שהמשקל של פעולתם הרוחנית היתה לפעולה של התעלות הרגש השכלי לשעתם, כן הנחתם לזכרון באומה ובכלל הי' ג"כ כדי להשלים את המשקל של הרגש הנעלה ההוא החסר, כפי הראוי בכל דור ודור גם להפרטים שהם אברי הכלל, וההזדמנות של היחידים לבא במקום ההוא שאין דבר זה ג"כ במקרה. ע"כ החובה להשתמש בהמקרה ההוא המכוון להשלמה הרוחניי המכוונת מראש. אמנם אם הניסים הפרטיים של היחידים, ישתמשו בהם ג"כ הרבים זולתם לברך עליהם בבאם במקום ההוא, יצא הדבר המכוון בעקרו להתעוררות הרגש, ושתהיי פעולתו בלתי תכופה לתכופה ומתמדת, וזהו נגד הכונה השלמה שראוי שהשאיבה הקבועה של הרוח הטהור לדעת את ד' ואהבתו ויראתו, תהיי מהידיעה האמתית של ההנהגה הקבועה הטבעית, וכאשר הורו בזה חז"ל באמנם: הקורא הלל בכל יום ה"ז מחרף ומגדף. כי מזה שמטביע המקום של המשכת התועלת הרוחנית הקבועה שהיא ידיעה השלמה של השכל השוקט, שזה צריך להיות באדם השלם בכל עת ובכל שעה, ושתהיי נובעת מהשקפה מובהקת תמידית ממעשה ד' הנפלאים בהנהגה הקבועה. וזה שמפנה את ההשקפה התמידית למדרגה של התעוררות הרגשית, נוטל הוא מן טבע השכל הקבוע את זיוו והדרו, ותמעט הבנתו לדעת מפלאות תמים דעים מהנהגה הקבועה. אמנם היחיד ודאי כל מקריו מכוונים ע"פ אותה המדה של ההשלמה שהוא צריך אליי, וכיון שהזדמן

לאותו המקום ששם הותקן לו לחדש את ערך הרגשתו הנעלה, להיות לבו ובשרו מרננים לאל חי, חייב הוא לשלם חובתו שמשלמת אותו באמת. אמנם גם ההשקפות הפרטיות לא תוכלנה להיות דומות לכל אדם, כי איש כפי תכונתו ומעלת נפשו יקח לו שכל ושאר רוח מהמקרים הבאים לידו בימי חייו במה שיראהו ד' חסדו בניסים ונפלאות. השכל ההמוני יקיף רק שהמקום שבו נעשה הנס, הרי הוא עומד לעולם לזכרון לפניו בעת פגעו בו להודות לד' חסדו. אמנם המשכיל החודר יותר יתבונן ויכיר שבדאי יש ערך מיוחד לאותו המקום, שבו בחרה ההשגחה העליונה להטות אליו חסד מופלא יוצא מסדרי הטבע. ואם כמה ניסים יזדמנו לו, לא יסתפק בכולם בהערה אחת, כ"א יכיר בכל אחת מהנה הבנה פרטית, ויתבונן על המקום ועל הנושא של הנס, ומכל אחד מהפרטים יכיר איזה הבנה שכלית מוסרית שתהי' לו להועיל. ע"כ ההוא גכרא, שאינו מאנשי השם די לו בזכר ניסו במקום הזה, בלא קריאת שם המקום, בלא השכלה מיוחדת על ערך המקום ויחשו אל ניסו. אמנם מר ברי' דרבינא הוא הזכיר את המקום בשם, ברוך שעשה לי נס בערבות, כי על יחידי הסגולה להתבונן מכל דבר באורח פרטי יותר, לקחת תוצאות טובות מכל אשר יזדמן לידם. ובאורח כזה יוציא את כונת ההשגחה העליונה אל הפועל כפי המדה שהם ראויים לכך. ולא עוד שבהזדמן לו עוד נס אחר, הכיר שעליו לעבור מהשקפת המקום אל השקפת הנושא של הנס הפרטי, שהוא מוגבל יותר מהמקום הכללי, וממנו ישאב ידיעות מוסריות שכליות ראויות לו. ע"כ בנס השני השכיל לומר בגמל, נושא הנס היותר פרטי מהמקום. וכ"ז היא המדה הפרטית הראויה לאותם שהנס אירע להם כ"א לפי מעלתו. אמנם אניסא דרבים כו"ע מחייכי לברוכי בהשגחה הכוללת, שהיא הכונה של ההשגחה העליונה "זכר עשה לנפלאותיו חנון ורחום ד'".

פ.

ת"ר הרואה מעברות הים מעברות הירדן כו' כל הרואה אותם צריך שיתן שבח והודאה לפני המקום. בין הרואים, יש רואה שיודע את תוכן הניסים וערכם, ולבו מתרגש בראותו המקומות שבהם הגדיל ד' לעשות מצד תכונת ידיעתו. אמנם כל הרואה, גם מי שאינו יודע ערך הניסים וענינם, ודאי אותן המקומות שהתיחדו להיות בהם נעשים הפלאים, שהיו הסיבות לאורו של עולם, ג"כ יוצץ בנפשו מצד הרגש הטבעי איזה אורה, ע"כ כל הרואה אותם צריך לברך. והברכה כוללת הוראת הכרת כבוד עליון, חוץ מהטובה הכללית שנמשכה מהראות הניסים, וע"ז צריך לתן שבח. ומה שמהניסים היו תוצאות לטובות רבות גשמיות ורוחניות לאין חקר לכלל ישראל, שבכללו כ"א מפרטיו נמצאו, צריך שיתן הודאה המורה חובת תודה על קבלת הטוב, ונכלל ג"כ השבח על טובה הכללית שכל האנושיות תקבל מטובת ישראל הרוחנית, וההודאה על החלק הטוב המיוחד לישראל.

ה.

בשלמא מעברות הים דכתיב ויכאו בניי כו'. מתאים לדברי הרמב"ם ביסודי התורה דהניסים לא היו לתכלית הוכחת האמונה בד' ובמשה עבדו שנתבררה להם בעקרה במ"ת שנאמר, "וגם בך יאמינו לעולם". אלא מפני הצורך שהיו צריכים לעבור את הים את הירדן ואת נחלי ארנון, ע"כ נעשה להם נס כפי צרכם, ע"כ נקט לשון מעברות בכולהון, להורות שיסוד הנס הי' מפני שהיו צריכין לעבור. אמנם טעם שנתגלגלו הסיבות והיו צריכין לאלו הניסים נראה שאף לד' הר"מ הוא מפני הטוב הרוחני שבא עכ"פ

בגלל לחיזוק האמונה והוספת יראת ד', אלא שלדעתו ז"ל לא הי' זה התכלית העקרי בכל הניסים, אבל עכ"פ הי' מצורף להם.

1.

אלא מעברות נחלי ארנון מנ"ל, דכתיב ע"כ יאמר בספר מלחמות ד' את והב כסופה וגו', תנא את והב כסופה, שני מצורעין היו והיו מהלכין במוף מחנה ישראל כי הו' חלפי ישראל אתו אמוראי עכדי להו נקירותא כו' אמרי כי חלפי ישראל וקטלינון להו ולא הו' ידעי דארון קא מסגי קמייהו דישראל והוה קאמאכי טורי מקיימהו, כיון דאתא ארון אדכיקו טורי בהדי הדדי וקטלינון ונחת דמייהו לנחלי ארנון כי אתו את והכ חזו דמא דקא נפיק מביני טורי, אתו אמרו להו לישראל ואמרו שירה, והיינו דכתיב ואשד הנחלים וגו'. כל המאורעות שאירעו את אבותינו הם סימן לבנים, ביחוד דור המדבר הי' הנושא שקיפל בתקופה קצרה את כל המאורעות שיהיו סימן וזכר עולם לדורות שיהיו באין דוגמתם במצבן הכללי של ישראל ותורתו. וכאשר תכלית הדברים מכל פעולתן של ישראל ומציאותן בא מכה-התורה, ע"כ בא זכרון מלחמות ד' מצורף אל התורה בכניסתם לארץ, מחובר ברמז נצחי אל כל מה שיבא לכלל ישראל בכח תורת ד' אשר עמנו. ע"כ יחסו חז"ל מלחמות ד' דפסוק זה גם על מלחמתה של תורה, ועל גבול כניסת הארץ שהוא נחל ארנון, שמה יתגלה כל הכח של הדברים המתנשאים להלחם בישראל ותורתו בכל דור. והנה הצרים הגלויים הלא נפלו לפני ד' ולפני מחניהו, וכשם שנפלו הצרים הגשמיים העמים עובדי האלילים, כן נפלו ג"כ דיעותיהם הרעות, וכהמס דונג מפני אשנמוגו מפני אדון כל הארץ, עד שנכרתה ממלכת האליל מחסנה, ועומדת היא להכרת כליל מפני אור ישראל וקדושו שמסיני בא. אמנם במטמוניות נטמנו מוקשים דדיעות רעות שלא יצאו עוד אל הפועל בדורות ההם, ועתידין הם לצאת בהמשך הזמן, להתנשא להפר תורה ולבטל מעוזם של ישראל, והמה עומדים כדמות הרים המעכבים כניסת הארץ, כלומר תכלית ביאת ישראל לארץ להיות לאור עולם ע"י תוה"ק. ובתוך ההרים העיכובים הגדולים כיצה"ר שנדמה להר יצפנו מוקשים, כדי שכשישראל יהיו צריכים לעבור גם אלה התקופות שאלו הדיעות והרוחות החדשות יצאו ממחבואיהן, יתנשאו הנה חלילה לקעקע ביצתן של ישראל. אמנם ארון האלקים תוה"ק הסגורה, שבאוצר חכמתה כבר הוכנו כלי קרב גם לכל הדיעות היותר מסוכנות וכל הרוחות הסוערות האפשריות לצאת אל הפועל גם בדור אחרון שבאחרונים, כארון הברית דהוי ממיך טורי מקמייהו דישראל, להיות העקב למשור. ובהישרת ההרים ע"פ הדרכת התורה, ממילא העמים המתנשאים ברוחם כי עז להתנגד לקדושתן של ישראל ותעודת התורה ולימודיה יתבטלו וימחו. ועל הגבול כבר נראה שנמחו מן העולם, כי אנו נמצא הכל ישר לפנינו אין שטן ואין פגע רע, וכל הדיעות הרעות שעמים רבים ילכו על ידם בחשיכה, המה מחויים לגמרי מפני הוד קדושת הלימודים הנשגבים והמוסרים הקדושים שהרגילתנו אליהם התוה"ק, המתחברת עם קדושתם של ישראל. והנה כלל ישראל היודע בידיעה ברורה וקבלה אמתית את האמת הברורה שבתוה"ק, הלא לא ירגיש כלל בכל הנשגבות שעשתה תוה"ק ע"י כחה האלהי, למחות בשטף עוזה על גבולה את כל שוטני המסתתרים. כי הלא לא ירגישו כלל כי ישנם דברים מתנגדים שיכולים להזיק לתוה"ק וכל מגמתינו בכלל. אמנם הלא נמצאו מצורעים, הנדחים מחוץ למחנה ובסוף מחנה ישראל ילכו, והמה יסתכלו בכל דרכי העמים ויכירו את רוחם. והנה ההתנגדות תבא מצד החדשות השכליות בחקירה הכללית, שהיא נטפלת אל האמת כערך א"ת מאמ"ת, ש"את" היא הוראת נטפל אל הטפל לבשרו והאמת היא עצמית וקיימת והעוסק בדברים הנטפלים הוא מחוץ למחנה ישראל, אבל מצב צרעתו יחייבהו להיות מחוץ למחנה, כן נמצאים אותם שאבדו סגולת התמימות ונדחו מחוץ למחנה, והכירו את הכוחות

המתנגדים הנצפנים. והכח השני בא מרוח התאווה ואהבת החיים שהתחדש בציורים חדשים כאילו יחפוץ לבלוע את נחלת ד'. וזהו "והב" מגזרת אהבה, כדדרשו חז"ל ג"כ והב בסופה אהבה בסופה. והמספר הוא ג"כ כאהב"ה, אלא שאהבה מסודרת לא תקדים את הראוי לאחר וכל דבר יבא בעתו. אבל האהבה המבוהלת תקדים סוף האהבה בתחילתה ותאכל פגה, ותחת אהבה תקדים סוף האהבה אל ראשה לאחד ויהי' וה"ב, והוא משל נמרץ אל מציאות חופש החיים של פריקות עול וחפץ חיי שעה שיתגבר באחרית הימים, באין פנות לחיי עולם ומושגים רמים ותכלית נצחי ונשגב. וגם המצורע הזה הנדחה מתוך המחנה רק הוא יכול להכיר את צד הסכנה שנמצא ברוח זה לתוה"ק ולכלל ישראל, וע"י אותם ההולכים בסוף המחנה, יתודע לישראל [את] הסכנה שהיתה צפונה על הגבול, לולא שהארון בסגולתו העליונה השוה טוריא ונמסו כל המכשילים מאור ד', "למען תמחץ רגלך בדם לשון כלביך מאויבים מנהו, ראו הליכותיך אלהים הליכות אלי מלכי בקדש". ובאמת החקירה הכוללת והמקפת שהיא מכוונת להוראת א"ת שהיא טפילה, וכוללת הראשית והאחרית בסקירתה, אמנם יחסר לה התוך המבריח את הכל "תתן אמת ליעקב" . ובמ"ס סתומה ופתוחה, מאמר פתוח וסתום, תודע כללות התורה שנקראת דרך להוביל אל התכלית מראשית עד אחרית, ושקר אין לו רגלים ללכת בדרך הארוכה, ורק בעיניו יסקור והנה רבו ההגיונות מראשית ועד אחרית. אבל "דליו שוקים מפסח", וכשיתחברו שאיפת הדרישות והמחקרים עם אהבת החיים הבלתי מסודרת, אז תמצא האנושות עצמה נדחקת באין דרך לפנות, ורק ע"י אור ד' שבתורה תמצא מנוס ומפלט, כח התורה ידביק אלה ההרים יחדיו, והשונאים הצפונים ימסו ודמיהם שיזלו בנחל ארנון העומד על הגבול. כי בהיות הרוח כבר נכנסת לפני ולפנים בעומק התורה והעבודה לא תרגיש בכל אלה הרעות שיש להם מציאות, רק על הגבול יתראו ע"י המצורעים שהם בסוף מחנה ישראל, ותראה ע"י גבורתה של תורה ועזוזה, כאמורבנסע הארון "קומה ד' ויפוצו אויביך וינשו משנאיך" הנסתרים והגלויים. ע"כ יאמרו ישראל שירה על הבאר, שכולל ג"כ באר החכמה והתורה, שמתגלגלת עם ישראל ממסע למסע להראות להם צפונותי. וכאשר הדבר נוגע לנצחיות כלל עם ד' ופעולתם בעולם לכלל האנושיות ולעצמם, ע"כ מעשה אבות סימן לבנים, והשונאים הצפונים נטמנו בין ההרים שעל הגבול, ונמוחו ע"י ארון ד'. וע"י המצורעים שהכירו יד ד' בהיותם בסוף מחנה ישראל, אמרו ישראל שירה. ובודאי המצורעין הללו שעל ידם נתגלגלה זכות השירה כדאים הם שירפאו ע"י הנחל היוצא מבית קה"ק, שיהי' לחטאת ולנדה. וכבר נרמז ענין הצרעת, בעת הבוסר שלא נגמרו הדיעות להבין ערכם הנשגב של ישראל, באדון הנביאים ב"הבא נא ידך אל חיקיך", שאמר "והן לא יאמינו"י, ואצל מרים הנביאה בעת דברה על אחיה לאמר "הרק אך במשה"!. ומצורעים כאלה הנפגעים מדיעות דומות לאלו, המה בסוף מחנה ישראל ישכנו, ומשם ירגישו את כל הרעות הצפונות שע"י רוח הזמן הי' מוכן לבא להשחית ולאבד. אמנם ארון ד' השוה ההרים, וכל הרשעה כעשן כלתה, ונמקו הרים מדמם. קול רינה וישועה באהלי צדיקים ימין ד' עושה חיל.

5.

ואבני אלגביש, מאי אבני אלגביש תנא אבנים שעמדו על גב איש וירדו על גב איש, עמדו על גב איש זה משה, דכתיב והאיש משה, וירדו על גב איש זה יהושע, רכתיב איש אשר רוח בו. המלחמה דרושה לפי מעמד האנושיות שלא נגמר עדיין בהשלמתו, וצריכה ביותר לצורך הגנה לאומית או תקומתה. והנה לפי הרגיל תלוי הצלחת כל אומה בהתגבר רוח האמץ בלב אנשיה, והאומץ מתגבר במה שהידיעה מתבררת להם שעזרתם תלוי בעצמם בכחם ועז גבורתם. ע"כ יוכל הטוען לטוען כי מושגי דעת יראת

אלהים יחלישו את אומץ העם באשר לפי האמת מתבאר "כי לדי' המלחמה", ולולא עזרת ד' שוא זרע אדם. אבל זו טעות מוחלטת, כי אין גדר הבטחון וההתלות אל ישועת ד' בא למעט את כל כחות הגבורה האפשריים, כ"א להשכיל את העם שלא בכח הגבורה הבשרית לבדה ישיגו מאויים, כ"א צריך לזה גם הגבורה המוסרית שהיא ההליכה בדרכי ד', שאז העם זכאי שתעמוד לו גבורתו ושיצליח בה, מאחר שיש להצלחתו תכלית במציאות האנושיות. אבל כשישים רק אל הגבורה הגשמית פניו וע"ד הכשרון הרוחני לא יביט ולא יתבונן, הלא ירד במעלות רוחו ואין תועלת נמצא בהצלחתו, ודאי לא יצליח כי אין ד' עמו. נמצא שיסוד הבטחון ותכלית ההוראה שהראה השם יתברך ע"י ההנהגה הניסיית עם ישראל, כי לדי' המלחמה, היתה לא להחליש את הציור שצריך התאמצות האדם להקמתו הכללית והפרטית, כ"א לשכללה שתהי' שלמה מכל צדדי' היינו שלא תסתפק רק בגבורה פשוטה, כ"א תפנה על כל הצדדים של שלימות הפרטי והכללי. וזהו יסוד הדקדוק המוסרי שהיו צריכים להתנהג במלחמותינו לפי הדרכתה של תורת ד' תמימה. והנה אין לך מלחמה מורגשת שבאה מן השמים, כנפילת אבנים מן השמים, שאין בה שיתוף כח אנושי כלל, וניכר. לכל שמן השמים נלחמים באויבי עם ד', לא תאמר שבזה יש הוראה שצד הבטחון מרשל את ההשתדלות האנושית. לא כן כ"א אותן אבנים הם באו על ידי שעמדו על גב איש, וירדו על גב איש, שע"י שנמצא איש שכבר התאמץ להשלים עצמו בכל ארחות הצדק עד שעליו יאמר "ותגזר אומר ויקם באו אלה האבנים. א"כ מורים הם צורך החריצות לכל כשרון שאך בדינו הוא, ובכללם ג"כ ההתגברות לחוזק האומה וכל צרכיה שהם מתנאי החובות המוסריות והתוריות, שהשקפת הבטחון תזרז להם ותאמצם. שהרי למדנו שאפילו כל הדברים הניסיים שאנו רואים שאין בהם שום צד השתדלות אנושי, מ"מ הם ג"כ תלויים בכשרון האדם וחריצותו המוסרית, א"כ מזה נלמד כמה גדולה היא ערכה של ההשתדלות בכל ההשתלמות שבעולם. וכאשר למד לנו רב סעדיה גאון ז"ל בס' האמונות, שכיון שאנו רואים שלצורך ההשלמה הרוחנית הנצחית אנו צריכים ודאי להשתדלות של תורה ומע"ט, א"כ ראינו שכך היא מדתו של מקום ב"ה להנחיל לאדם טובו ע"י ההשתדלות מצדו. מזה נבין שגם הטוב הגשמי לא נשיג כ"א ע"י השתדלותינו, והבטחון מועיל רק למלא את כח החריצות מכל צדדיו, שלא יכשל בהתמלאו רק מצדדים הגשמיים לבדם. ע"כ לעתיד לבא שתהי' מלחמת גוג ומגוג בסוף וגמר תשלום עמדתם של ישראל, בתור עם גדול ועצום, קדוש וחכם, ירדו אלו האבנים אבני האלגביש לנצח מלחמתם, להישיר דרכי השתדלות שתהי' מכוללת בהשתדלות רוחנית בדעת אלהים וכל דרכי היושר שהם דרכי ד' ביחד עם עזם וגבורתם, ולא יטעו לא בטעות של שכחת ד' לאמר "כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה" ואלא ד' פעל כל זאת" שגורם נפילה רוחנית שגוררת אחריה תקלות רבות, ומונעת ג"כ מטעות אפשרי לבא מקוצר דעת שיסוד הבטחון יגרום התרשלות ומיעוט חריצות. ע"כ יבאו לעזרה אלה האבנים שכבר נקרא להם שם אבני אלגביש. ונרמז בהם שהם באו על גב איש. הרי שכל עזרת ד' תבא על גב איש, באשר זאת היא הטובה האמתית, ועיקר החיים שיגיע האדם לטובתו הכללית והפרטית בהשתדלותו ועמל נפשו.

.ח

אבן שבקש עוג מלך הכשן לזרוק על ישראל גמרא גמירי לה, אמר מחנה ישראל כמה הוי תלתא פרמי איזיל ואיעקר טורא כר תלתא פרטי ואשדי עלייהו ואקטלינהו, אזל עקר מורא בר תלתא פרסי ואותביה ארישיה אייתי קוב"ה עליה קמצי ונקבוה ונחית לי' אצואריה נעי למשלפיה משכוח שיני' להאי גימא ולהאי גימא ולא מצי למשלפיה, והיינו דכתיב שיני רשעים שנרת ואר"ל א"ת שכרת אלא שרבבת. לזכר עולם צריך ודאי להיות איך הגבורה החומרית בקשה להיות עוקרת את כל הגבורה הרוחנית. סמל הגבורה

החומרית בעולם הוא ודאי עוג מלך הבשן מיתר הרפאים, ולפי ביאור חז"ל מדור שלפני המבול. והנה הוא ודאי בהיותו מלך רועה בעמו לפי רוחו ראה את כל ההצלחה והתעודה רק בתגבורת הגבורה החומרית, ומה רע היה בעיניו בראותו שקם עם קטן ודל, עם חלש ורפה כח, שאין כחו כ"א ברוחו הנשגב, ברוח ד' אשר עליו, רק בזה תועפות ראם לו, "לא בחיל ולא בכח כ"א ברוחי אמר ד' צבאות". הנה בקש לידות אבן, להורות לכל כי אין מעמד לתקיפות הרוח נגד הזרוע. ע"כ האבן שבקש עוג מלך הבשן לזרוק על ישראל, ראויה היא להיות לזכר נפלאות תמים דעים כי יקום יעקב אף כי קטן הוא, ותולעת יעקב תגדל ותעש חיל בכחה לאלהיה. ציור הגבורה החומרית, איך אינה מוכשרת להביא את האדם אל נצחוננו, צריכה ודאי להצטייר בנפילת עוג הגבור הנערץ שבעולם נגד ישראל, מקבלי התורה ששמה תושיה שמתשת כחו של אדם. אמנם הגבורה החומרית תאחז דרך קצרה בנצחון, מה שתעמול החכמה להביא עצות מרחוק, הענק יאמר הנה בכח ידי אעקר טורא בר תלתא פרסי ואשדי עליהו. כח הגבורה החומרית תכריע את כל המחנה הגדול שבאים בכח הרוח, בחכמה באמונה ביושר ודעת אלהים. אמנם עקר טורא כר תלתא פרטי שוי ארישיה, התנוסס בנזר התפארת והתהדר בגבורת ידו. אמנם הגבורה החומרית, מוכנת היא להשבר גם בפני פגעים קלים מפגעי הטבע, בריות קטנות מחוללות מחלות יצעידו גם את הענק היותר גבוה ואמיץ אל באר שחת, ובהפרע פרעות בהדרת עז גבורתו החומרית, ע"י מה דאייתי הקכ"ה עליה קומצי ונקונה, אז תהי' עליו גם גבורתו למשא, נחית אצואריה, לעול על צוארי' חי חולי ויסורים יהיו למשא על הגבור, וכח חייו האדיר יתמיד למורת רוחו ומכאוביו יגדלו ביותר, ונוחם בצרה אין לו כי לא יוכל להשקיף אל על לחזות תנחומות-אל בעולם הטוב, באוצר חיים ששם אין חשך וצלמות, אין מות וכליון, אז יחפץ להנצל מרעת הגבורה החומרית. בעי למשלפה, אבל כבר הגביר עליו חומריותו עד אין חקר, שיניו שהשתמשו רק להגביר עצם ידו, דוק בככי ותשכח בנגרי, בהיות כל רעיון נאצל רחוק מכליותיו, משכוח שיני' להאי גיסא ולהאי גיסא. תאות החיים החזקה מעבר מזה, כח החיים האמיץ מעבר מזה, ימשיכוהו אל חיי הגוף הדומים עליו כמשא. כן משפט היחיד המתמכר רק לעז גופני, וכן משפט העם כולו האומר לחיות רק על אגרופו וכח ידו, הוא ירגיש לעת זקנתו ההיסתורית כי גבורתו תהי' לו למוקש. התגברות התאות החומריות הבאות ומתגברות בלב בני העם המתמכר רק לחיי חומר גסים, יגרמו שתהי' יד איש באחיו לרעה ולבסוף יבער אש התשוקות הבהמיות גם את החסן הגופני. ואם ירצה אז בהמס ליחו לבחור בחיים חלשים אבל מלאי מנוחה, לא יוכל כי כבר התמכר אל השדרות השפלות שבחיים ושיני רשעים שברת, ע"י מה ששרבבת אותם, כי ארכו מאד והרחיבו מקומם על חשבון המקום הראוי להחיים הרוחניים באור ד'. ע"כ כאחרית הגבור החומרי הנערץ הזה, כה אחרית כל גויים שכחי אלהים, אשר שמו בשר זרעם ומן ד' יסור לבם, גבורתם תביאם למצב מר כזה שתהי' עליהם עצמה למשא, והשתעבדותם אל חיי החומר תגדל עליהם, עד שלא יוכלו להשלף ממשאם הכבד והמר, ולעת פקודתם יאבדו. "ואויבי ד' כיקר כרים כלו בעשן כלו".

6.

משה כמה הוי, עשר אמין, שקל נרגא בר עשר אמין ושוור עשר אמין ומחייה בקרמוליה וקטלי'. החזיון הוא מתמיד, הגבורה אמנם היא ג"כ תכשיט נאה, ונחוצה היא מאד לעם חי ופועל פעולות חשובות בעולם לעצמו ולזולתו. אבל לא הגבורה החומרית המגושמת כ"כ עד שתחניק את הכוחות הרוחניים, היא ודאי תפול לפני הוד הרוחניות. אמנם הגבורה היפה, שתתן ען לכוחות הנפש לחכמה ועצה, ותחזק ג"כ את הרוח הטהור להיות מגביה לבו בדרכי ד', היא נאה מאד, ואז אע"פ שאינה דומה כלל בכמותה אל הגבורה

הענקית, עכ"ז תגבר עליי ותנצחינה. ובמגע מועט של הגבורה הטהורה הבאה בכח בריאות הנפש הזכה בגוף טהור ובריא, תפול הגבורה המגושמה החומרית ולא תוסיף קום. הגבורה הענקית הבולעת בקרבה את הנשמה ושאר הרוח של האדם אינה ראויה לאדם שעומד בתור פועל בחכמה וחושב מחשבות, הוא צריך דוקא שישלים חסרון כח חומר ע"י כלים שימציא בחכמת לבבו, גם לא יכביד עליו עובי טבעו הבהמי, כ"א יהי קל להתעלות אל מרומי המעלות השכליות בתכונות נעלות ומוסריות. והדומה להתעלות הממשלה של הכחות הרוחניים על הגשמיים בכחות הגוף היא קלות התנועה הבאה ג"כ לרגלי הכבד הממוצע של הגוף, שבציור הגוף הענקי המגושם מאד היא אינה באפשרות להמצא. ע"כ משה רבינו אם שהי ג"כ גבור, ואין השכינה שורה כ"א על חכם גבור ועשיר, אבל לא היה גופו ענקי נאופן שלא תוכל הנפש להתרומם. אבל היי בכ"ז לערך בני אדם חלושי הגוף והנפש גבור נאור, עשר אמין מדה גדולה והגונה. אמנם לערך ענקותו של עוג מה הוא, ובמקום שלעוג הספיקה הגבורה החמרית למיעקר טורא, ולא היי מניעה שום דבר לאחוז בשכל וחשב מחשבות שהוא הצעד אל ההטבה המוסרית באורח חיים, הוא ע"ה היי צריך לכלים עשויים בעצה ודעת להשלים את מה שחסר מענקות. המגושמת, שקל נרגא בת עשר אמין. ולהשלים הטובה בחסרון הכבדת הגוף שוור עשר אמין, המורה על השלמת הכח הרוחני שבא לרגלי קלות הגוף וצעירותו. גבורה כזאת המבוססת על יסוד תגבורת כחות הנפש, השווירה אינה רק גשמית, היא ג"כ ובעקרה רוחנית, ההתנשאות אל המשאת נפש הנשגב בחפץ הטוב המוחלט שתלוי בנצחונם וגדולתן של ישראל. ודיה לפגיעה קלה מכח הגבורה הגופנית הבנויה על אשיות התוקף הרוחני לשבר את כל התוקף הגופני הבהמי. ומחי בקרטולי וקטלי, "אבן די-לא בידין ומחת לצלמא על רגלוי די פרזלא וחספא וגוי נחשא כספא ודהבא והווי כעור מן אדרי קיט ונשא המון רוחא". מעשה אבות סימן לבנים, כי קול יעקב יגבר על ידי עשו המגושמות, והתוקף הרוחני יתן עז, "ד' עז לעמו יתן", "ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו", "והיו עמים משרפות שיד" ובאפס יד ישברו. הגבורה הרוחנית הישראלית הנה נגעה רק בקצה הגבורה המגושמת האלילית, שאמרה אני עוד. והנה כלה כל ממלכת אליל מחלק היותר הגון של המין האנושי שפגע רק בכחו של משה במגע קל, והרוחניות הבאה ממקור ישראל מפלשת דרכה, "עד יצא כגה צדקה וישועתה כלפידי יבער", "והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע".

!

ואבן שישב עליה משה, שנאמר וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליי ואהרן וחור תמכו ביריו. משה רבינו ע"ה בעצמו לא היי אפשר לו לעשות המלחמה בעמלק. עמלק שהוא שטנם של ישראל ומנגדס. להעין הצופיה עד סוף כל הדורות, כאדון הנביאים אשר "בכל ביתי נאמן הוא" כתוב עליו, הוא רואה שעוד יש צורך גם בעמלק, כי עוד לא נטהרו ישראל לגמרי עד שלא יהי צורך לעולם בכח המנגד להם. ע"כ ידי משה ככדים, ובכחו העצמי היי כמוכרח להוריד ולהניח ידיו. אמנם אהרן וחור, שלהם ראויה ההשקפה של הדור והשעה, המה התגברו במה שתמכו בידיו, ע"י מה שהשפיל עצמו שלא נהג מנהג עמידה שהוא מצב הוראת כל כחו, כ"א השפיל והקמיט ערכו בישיבה, לדון למצב השעה, שהיתה ודאי צריכה לכך להכניע את עמלק אם לא לגמרי. ע"כ לא עלתה גם ביד יהושע הכליון כ"א ההחלשה "ויחלש יהושע את עמלק". א"כ האבן הזאת היא מזכרת עולם לחסד עליון על עמו, להכניע צריהם גם מצד מבט השעה אע"פ שאין הנצחיות מסכמת לזה לגמרי.

ואשתו של לוט, דכתיב ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח. יש הבדל בפעולה שמחזה פורענותן של רשעים פועל על הנפשות, בין נפשות מוכנות לקבל מוסר והנהגה טובה אלא שסבות חזוניות הרחיקו אותם מהדרך המאושר, לנפשות שכבר התעצמו ברע ונטבעו בו. הנפשות הטהורות, אע"פ שמעדה רגלם מדרך הישר, בראותם בראות עיניהן פורענות ואבדן הרשעים, יתעודדו לשוב לדרך הישר וכבוד הצדק יזרח עליהם עוד הפעם כפי טהרת טבעם, אע"פ שעומם אורו אצלן בכח הסבות המונעות. אמנם הנפשות הרעות יש כח רק ביד הפרוד מן הרעה לשום מתג להם שלא ישטפו בזרם הרע. אבל כאשר יראו בעיניהם את האבדון שבא כתומו, אז תחלש כח איומם, כי לעולם כח האיום הבא לאדם מיראת האבדון הוא גדול יותר מערך האבדון בעצמו מצד ערכו הגופני. ע"כ בהיות משפחת לוט אינה ראויה להנצל מצד עצמה, מפני שלח המוסרי היי חסר מהם וכבר נמשכו הרבה אחרי מעשה סדום, ע"כ הוזהרו שלא להביט בעינם בצורת ההשחתה, למען לא יקטן כח האיום אצלם, ורק אז ע"י רגש הפחד תוכל להיות תקוה שיתעודדו להרחיק עצמם מדרכי שאול של הסדומיים. ואשתו בהתאמצה לראות בעיניה את ההשחתה, שבזה כבר נחלש מעט ערך פחד האבדון, כבר לא היתה לה תקנה מוסרית, ותהי להכרח משפט האלהי לדונה כאחד מאנשי סדום, שכבר ג"כ נאבדו רק מפני שאפסה להם כל תקוה של תיקון מוסרי, וכמוהם נאבדה ותהי לנציב מלח.

בשלמא כולחו ניטא, אלא אשתו של לוט פורענותא היא דאמר ברוך דיין האמת, והא ושבח קתני, תני על לוט ועל אשתו מכרך שתיים, על אשתו אומר ברוך דיין האמת, ועל לוט אומר ברוך זוכר הצדיקים. יסוד אבדת סדום היי להעמיד בעולם גודל ערך החסד, וכמה גדולה היא ההשחתה של אבדן מדת החסד בעולם. והנה ההיפך ממדת סדום ממש היי אברהם בעל החסד ומרחיבו בעולם. והנה בנוהג שבעולם כשישנם מלחמות של דיעות, ישנם כאלה שהם מתנגדים לאיזה שיטה אבל התנגדותם היא רק בשלילה, מפני שמוצאים את הרעות הבאות ממנה, אבל כ"ז שלא ימלאו ידם לבנות שיטה אחרת שתנהיג את העולם בדרך רצוי וטוב ממנה, עוד לא השלימו את המבוקש. ע"כ באשר לסדום היתה שיטה מדינית של שנתת החסד וקבעו עי"ז הנהגה מסודרת, א"כ מי שחלק עליהם אין די לו רק בשלילת שטתם כ"א צריך להעמיד שיטה משוכללת ראויה להנהגה מדינית ע"פ דרכי החסד. וזאת היתה מדתו של אברהם שתקן את החסד בדרך קבוע ומסודר, כמו שנאמר עליו "אשר יצוה את בניו ואת אחריו ושמרו דרך ד' לעשות צדקה ומשפט". ע"כ כשמברכים על זכרון רעת שלילת החסד הבא ע"י פורענות של אשתו של לוט, להורות על השנאה הראוי לקבע בכל לב על כל הנהגה שתקום בעולם לדחוק את גבול החסד, ראוי להסמיך לזה מיד הזכרון של הצלת לוט הבא ע"י אברהם בערך זכרון. כי הזכרון בא ג"כ מהפכים, כשתזכור את הקור תזכור ג"כ את החום, ובזכירת הלבן יזכר השחור וכיו"ב מההפכים, ע"כ נזכר אברהם בזכירת סדום כחק המושגים המתנגדים. אבל ההוראה הלימודית בזה היא כי לשלילת הנהגה של מיעוט צביון החסד ראוי להלחם לא רק בדרך שלילה של אי החזקת השיטה ההיא המתנגדת למוסר הקדוש של תוה"ק, כ"א להתגבר במלחמה חיובית לבנות מערכת הנהגה ע"פ מדתו של אברהם אבינו ע"ה של תגבורת מדת החסד. וה"ה לכל התנגדות הראויה להיות מצד דרך האמת והצדק אל דרך הרשע והשקר, שצריכה שלא להסתפק

בשליחה כ"א בקביעות ענינים חיוביים של דרכי האמת ההפוך מדרך השקר, לאמר זה הדרך לכו בו, כערך מדתו של אברהם אבינו העומדת בניגוד של פועל נגד סדום וחפצה.

י"ד.

א"ר יוחנן אפילו בשעת כעסו של הקכ"ה הוא זוכר את הצדיקים דכתיב ויהי נשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אכרהם וגו'. כל מדות ההנהגה האלהית המה לעולם מכוונים נגד התהלכה של הצדק והמוסר של קדושת הנפשות. ע"כ באשר כדי לרומם את נפשות בני אדם אל הצדק חייב להיות בהנהגה הריבונית רשמים קבועים על גודל. ערך הצדיקים והשפעת ההצלחה שבאה בגללם גם לזולתם, למען יהי סעד מוסרי לרבים לרדוף אחר הצדק. אמנם מורא שמים, מורא הדין ועונש הרשעים גם הם מתיקוני העולם ומבססיו. ע"כ לפעמים יפגשו הרשמים במצב ההתנגדות, שכדי להבליט יפה את תועבת הרשע ואחריתה הרע ראוי להרחיב ציור שלטון מדת המשפט. ולהורות בעולם שכשתתמלא סאת הרשע תצא כאש חמת ד' ותסעף פארה עד לבלי השאר שורש וענף. וכל האופן הפועל להקל ציור הפחד מהעונש ע"י סבות המזדמנות להנצל בזכות צדיקים למשל או באופן אחר, הרי הוא נוטל ומחליש את ערך פעולת מורא הדין בעולם. אמנם הורה לנו בזה, כי כ"כ גדלה מעלת יקרת ערך הצדיקים לפעול בידיעה זאת פעולת ההטבה על מוסר בני אדם, עד שאפילו תקטן ע"י השפעה זו באיזה ערך מדת יראת העונש, בכ"ז תוסיף אהבת הצדק הבאה לרגלי חשיבת הצדיקים תת פרי מוסר השוה בערך רב יותר מערך ההחלשה המוסרית שתוכל לגרום לקשה לב ערך הגרעון של היראה מצד העונש הבא ע"י ציור אפשרות ההצלחה גם בעת הזעם ע"י איזה יחש למעשה צדיקים. ע"כ אפילו בשעת כעסו של הקכ"ה, שתעודתו ודאי להקנות ציור מדת הדין בעולם לצורך ההטבה המוסרית הכללית, הוא זוכר את הצדיקים. ופעולת מדת הדין שנחלשת ע"י זה תרויח להשפיע טובה על המוסריות מצד אהבת הצדק והתרוממות הנפשות שבא לרגלי רשימת כבודם של צדיקים המתגלה בהנהגה אפילו בשעת כעסו של הקכ"ה, שהמגמה היחידה היא הצדקת הבריות ותיקונם המוסרי.

י"ז.

חומת יריחו שנכלעה, והא נפלה דכתיב ותפול החומה תחתיה, כיון דפותיה ורומיה כי הדדי נינהו משום הכי אבלעה נלועי. המלחמה הראשונה שנלחמו ישראל בכבוש הארץ העיקרית, מלחמת יריחו, הוצרכה להיות לה ערך ציור כללי, על יחש ההסמך על הנס עם חריצות והשתדלות של עצמה וגבורה, שגם אלה הם משמשי תקומת האומה הדרה וכבודה, ועם זה כל שאיפותי הרמות בגאון ד'. ע"כ היתה ההוראה, שאמנם רק בזה המצב יצדק ההעזר בניסים, במקום שאין יד ההשתדלות וגבורת אדם מגעת שם, ע"ז יועילו הניסים, להודיע כי ד' אתנו, וגם במקום שכבר פס כל עזר מצד הטבע תשועת ד' תשגבינו. וההסמך על ניסים באופן כזה, מוסיף רוח אומץ וגבורה, ומקנה עז נפש עם שלימות בטחון ואמונה בצור ישעינו יתברך שמו. אמנם במקום שגבורה וחריצות גבורי מלחמה תוכל להגיע למטרת החפץ, חלילה להתרפות בבטחון ניסי. בטחון כזה מביא מורך לב ועצלות ושקיעת רוח הגבורה, שהוא חסרון לאומי גדול מאד. ע"כ בחומת יריחו אם היתה הכבישה הניסית ע"י נפילה שהוא דבר שאפשר להעשות כזאת גם ע"י חריצות וגבורה בהמשך זמן, אז לא היתה מתבארת יפה מקום שימוש הניסים בהתקומה הלאומית. אמנם

כאשר נבלעה, הבליעה היא פעולה ניסית שאי אפשר לה להעשות כ"א בנס ובידי שמים, למדנו צורת הניסים ושימושם הראוי, שעלינו לקוות עליהם רק במקום קוצר יד ההשתדלות והחריצות הלאומית. אבל במקום שאפשר ע"פ אופנים מוסריים נאותים לחלץ כח ולעמוד בעצה וגבורה לתשועתינו הלאומית, חלילה לנו שיחלישו זכרון הניסים את גבורתינו הכללית. ופותריה ורומיה, המבואר שהיה בודאי בתכלית החוזק, חוזק הרחב גרם שאי אפשר הי' להפילה ע"י כל אבני קלע וכרימי הנהוגים במלחמה טבעית. הרום הי' ג"כ גדול עד שאי אפשר הי' גם לגבורים היותר מצויינים בגבורתם הגופנית לדלג שור ולהבקיע באופן זה אל העיר. ובמקום שאזלת יד הגבורה הגופנית והמעז הזייני, שהוא כולל הכוחות הטבעיים הדרושים לתקומת לאם. כח הגוף וכשרון חכמה ומחשבה, שראשיתה תודע בחכמת חרש וחושב, בעת לחם שערים בכלי משחית להשתמש בהם להגדיל העצמה במקום שהגבורה הגופנית הפשוטה כבר אזלת ידה. רק במקום שאלה הכללים של התגבורת העצמית וענפיהם התלויים בהם לא יוכלו להועיל, אז יראה לנו צור ישראל חסדו להושיענו באורח נס ופלא, כאמור "ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע".

16.

אמר רב יהודה א"ר ארבעה צריכין להודות, יורדי הים והולכי מדבריות, ומי שהי' חולה ונתרפא ומי שהי' חמוש ככית האמורין ויצא. יורדי הים מנלן, דכתיב יורדי הים וגו', הולכי מדבריות כו'. ההודאה הפנימית הבאה מעומק הכרת הטובה לאל עליון הטוב והמטיב האמיתי, תצא אל הפועל בטבע האנושי ע"י ידיעת ההפכים. כבר העריך החסיד בחוה"ל שער הבחינה, על סיבות המביאות את האדם שלא להרגיש כמה הוא חייב להכיר את טובת יוצרו ב"ה. ומיעוט ההכרה מעכבת את הגדלת הצדק והחסד וממעט את הוד דעת האלהים מלהתגלות בנפשות בני אדם לעודדם ולהשלימם. אמנם בידיעת החסרון יוכר ערך הטובה ותושפע ההשפעה המדעית מהיחידים שטעמו טעם העדר הסיודור התמידי ורעתו על כל הכלל כולו, לעורר רוחו בהכרת אשורו וטובתו. ההתאוננות האנושית שממעטת את פרי הכשרון ומאפלת בעד זוהר אהבת ד' הטהורה מהניק מטובה לבני אדם תחלק לארבעה ראשים: א' מצד הטבעיות הכללית, האדם שעניו לא תשבענה לא יאמר די למצבו הטבעי, לפעמים מצבו ואסוריו הטבעיים לא ימצאו חן בעיניו שמכירים כעין חוקים מעיקים, ודמיונו יטעהו שהחופש האמיתי שהוא שואף, ראוי לו לציירו חפשי ג"כ מהחוקים הטבעיים של מצבו. האיש הנתעה הזה יקח מוסר, בהזדמנו לצאת ממצבו הטבעי ויראה מה רע ומר הוא, אז יבין כי האסור להחקים הטבעיים, שהוא טוב ד' וחסדו המלא עולם, הוא טובה גמורה, והוא החופש הגמור הראוי להיות חביב לכל אדם שלם בדיעותיו ותכונותיו. ב', אחרי ההתאוננות הטבעית תבא ההתאוננות המדינית, חוקי המדינה שהם בכללם לטובה ולאשר הכללי, יעיקו לב רבים החפצים בחופש קצוני. מובן הדבר שהדברים מוסבים כלפי החקים הנוסדים בצדק וביושר, כדי לשכלל את הקיבוץ המדיני על אשיות חזקות וישרות. אמנם הרודף חופש בלא מצרים, בלא דעת עמוקה והכרה נכונה, יתקצף מהם ולא יכיר כי יד ד' עשתה זאת, המתנשא לכל לראש. השלטון המדיני הוכן מראש מקדם ברוח האדם ותכונתו, מד' אשר עשה לנו את הנפש הזאת, שתוציא פעולותיה בעתם בזמנם ומקומם ע"פ התנאים המתילדים מהחוקים הכוללים. האיש הזה ישוב לכלל דעת מיושבת כשיטעם טעם מרירות העדר המדיניות כמה קשה הוא לאדם, אז לא יתקצף על איזה חוקים מדיניים שחשבם למותר בדמיונו, רק יכיר טובתם ויודה לד' חסדו על הסבות המזדמנות מיד החכמה העליונה לכונן את יסודי החברה האנושית בצדק ובמשפט. הג', ההתאוננות הגופנית, חוץ להתאוננות המצב הטבעי בכללו במה שהוא חוץ לגופו של אדם, ימצאו ג"כ מתאוננים שחושבים שמעטה היא להם טובת גופם, וטבעיו הקיימים חזקתו ויכולתו

קצרים הם נגד מאוייהם, "בטן רשעים תחסר". אמנם כשיבא איש כזה לידי חולי ומדוה, אז יכיר טובת הבריאות ועד כמה ראוי להיות ממנה מלא רצון ולהודות לד' חסדו, מבלי לבקש גדולות חוץ לתכונה הגופנית המשוערה ע"פ החכמה העליונה. ד', אחר זה תבא התכונה המוסרית, שהיא מלאה חוקים מעיקים למבקשי חופש גמור בלא חשבון ודעת היורד לסוף כל ענין, בין חוקי תורת ד' הקשים לבעלי תכונות רעות ונפשות בלתי מיושבות, בין גם חוקי השכל והיושר והדרך ארץ. אמנם בחפצם לפרע גדרות עולם, תתקומם כנגדם החברה האנושית המיושבת בהחלט, ויכנעו תחת עול של מאסר, עד שיכירו כי ראוי לחשוק את החופש הבינוני, שהוא החופש הגמור והטובה האנושית השלמה. והחופש הקצוני מביא בהכרח לשיעבוד הגמור ואסור מוחלט, כי הפרצה המוסרית המתלבשת בשם החופש, תדיח את מחזיקיה מדחי אל דחי, עד שיכבד עליהם כל חק מוסרי, ולא תהיה כל תקנה להם ולחברה האנושית מצדם כ"א להכביד עליהם מאסרם שיהי' עוצר בעד פעולתם הרעה, עד שיכירו מתוך חסרון המאסר את יקרת החופש הממוצע, הבא לכללות האדם רק ע"י מסורת מוסרית הוגנת, הבנויה ע"פ התורה השכל והדרך ארץ. ע"כ כלל בזה ארבעה הסוגים הללו הצריכים להודות יורדי הים, שנתקו רגליהם מהמעמד הטבעי הכללי האנושי, הם יכירו מההפך כמה טובה היא ההשתעבודות לטבעי הכללי, הבא מצד המקום הטבעי המיועד לאדם, היבשה המיוחדת ונועדת לאדם למקומו הטבעי, ועד כמה ראוי להוקיר ההגבלה הטבעית הזאת, להכיר טובתה ולהודות עליה. הולכי מדבריות, הם טעמו המצב הרע של חסרון המדיניות, והם יעריכו בצדק כמה ראוי לאדם לשא בשמחה את עול המדיניות ולהודות לד' המקים מלכים עבור זה על חסדו. מי שהי' חולה ונתרפא, יודיע חסד ד' על טובת הבריאות הטבעית לאדם הפרטי, והחקים הצריכים לשעבד את האדם לשמירת בריאותו לא יחשבו עוד לעול ולמשא כ"א לחסד הראוי להודות עליו בלב טהור. ומי שהיה חבוש בבית האסורין ויצא, המה האנשים פורצי חקי המוסריות לפי שרירות לבם הפרטי, יועילו להודיע לבני האדם את רעת השיעבוד והמאסר הגמור, למען ידעו כי כדאי ונכון לקבל בשמחה וטוב לב את עול החקים המוסריים שהם גורמים לאדם להנצל משיעבוד קיצוני. ויודו לד' חסדו, על מסורת התורה והתקבלות הנימוסים, שהם גורמים לסידור עניני החברה האנושית על דרך המיצוע הראוי להיות נאהב מכל איש ישר ותמים דרך. וההודאה היוצאת מהיחידים תפעול על הרבים עד שבכלל האנושות יתקיימו המעמדים הנצרכים ותתרחב המוסריות, ויתרוממו הכחות הנפשיים לבקש את הצדק והטוב האמיתי. וכאשר העיר בזה ג"כ החסיד בחוה"ל שער הנ"ל ביחש הנימוסים המונחים אל ההשגחה האלהית לטובת האדם, באופן מתאים אל הטובה העליונה והכוללת שתוציא את פירותיה בכל ערכם באחרית הימים, טובת תוה"ק והופעתה. והנה הסדר האמור בזה הוא לפי המערכה הטבעית, המקדמת את הכללים והסוגים העליונים לפרטים. ע"כ יורדי הים נגד המערכה הטבעית בכללה הם קודמים, ואחריהם הולכי מדבריות נגד המערכה הקולטורית. ואחריהם מי שהי' חולה נגד הגופנית הפרטית הכוללת המון בלתי מסתפקים בחקם מגסי השכל ג"כ שלא ידעו כלל משפט וערך הנימוסיות וחקים התוריים, ואחריהם מי שהיה חבוש בבית האטורים ויצא נגד המוסריות. אמנם במקרא נסדרו תחילה הולכי מדבריות "תעו במדבר בשימון דרך", ואחריהם חבושים בביה"א "יושבי חשך וצלמות", אחריהם מי שהיה חולה ונתרפא "אוילים מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו", ואחריהם "יורדי הים באניות". מפני שהתיקון המדיני הוא חובה להקדימו, שהוא הכולל את האפשרות לבא ליתר התיקונים, והוא קודם במעשה, ואחריו התיקון המוסרי הכללי, ואז תגיע היכולת להגיע להטבה הגופנית, שכשעניני בני"א המדיניים והמוסריים מתוקנים הם בכלל, ימצאו אז הגופות את תכונתם הראויה להם באמץ ובריאות, ואז ממילא יחדלו התואנות מהמצב הטבעי הכללי כי ימצאו הכל יפה ומתוקן. "ושמתי פקודתך שלום ונגשיך צדקה, לא ישמע עוד חמס בארצך שד ושבר בגבולך וקראת ישועה חומתיך ושעריך תהלה". והנה יורדי הים והולכי מדבריות, הידיעות הנוספות להם ע"י המסע מעשרת את דעתם ומרוממת

רוחם, שבבאם לכלל י, וב יחושו טובה מעצם הנדידה. אמנם חולים וחבושים בבית האסורים, הטובה העיקרית היא מעמדם שיחושו בטובתם כשיתרפאו או יצאו לחפשי. ע"כ אמר רק באחרונים "ונתרפא", "ויצא". וירידת הים והליכת המדבר, שעכ"פ תבא ע"י טובה כללית לבני אדם, מסחר הימים והארצות הרחוקות, הדבר מיוחס לכתות שלימות של אנשים תופשי מקום בהתרבות האנושית לשון רבים "יורדי הים" ו"הולכי מדבריות". לא כן החולים והחבושים, שהמה נגעים פרטיים בחלישות הגוף או הנפש. שהטובה אל הכלל תבא על ידם רק בדרך מסובבת מהרחקת שאר בני אדם ללכת בדרכיהם. ע"כ אין להם המשכת כתה ומפלגה, כ"א שם יחידים "מי שהי' חולה" ו"מי שהיה חבוש בביה"א ויצא".

.56

מאי מברך, א"ר יהודה כרוך גומל לחייבים טוכות שגמלני כל טוכ. ההודאה הבאה אחרי שטעם האדם טעם המרירות של סילוק הסדר הטבעי האלהי הישר, ויחוש איך שאין ראוי לאדם לבקש יותר מחקו. רק ראוי לו לשמח בחיים ומתת חלקו כברכת ד' עליו, תתחלק לשתי מערכות: האחת, הודאה מלשון "וידוי", שיכיר עצמו לחייב על העדר קורת רוחו ושמחתו בגורלו שהי' לו, עד שבאו ימי הרעה שבהם לא ידעה נפשו שבעה. א"כ השם יתברך הוא גומל לחייבים, המתאוננים על חכמתו וחסדו, "ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרעותיו ולא ידעו כי רפאתים", "ואני יסרתי חזקתי זרועתם ואלי יחשבו רע". הוא יתברך גומל טובות בעצם התוכחה והמרדות, שמעתה תכון רוחם וישתלמו שלמות מוסרית. ועוד תהיה טובתם כפולה כי עתה ידעו איך לשמח בגורלם, עתה יכיר כי הוא ית' גמלו מעודו כל טוב, והוא המכוון במקרא "יודו לד' חסדו", על הטוב המוסרי שעשה עמהם שהוא, חסד ד' ושאיין מכיר אלא ד' הרואה ללבם. "ונפלאותיו", התמידיות בערך הראוי להכיר את פלאי האל הטוב בהגבלה של ההנהגה האנושית, זה יודיעו ויודו "לבני אדם". ונכלל עוד בזה שגם ההנהגות המטילות עול מצד סידורם שבאו ע"י בני"א מקיבוצם וסידורם המדיני והמוסרי גם ע"י יודו, שבכלל כולם יחד מעשה ד' המה, הנותן תשועה למלכים וסועד כסא מחוקקי צדק לטובת החברה האנושית בכללה.

.57

ואמר אביי צריך לאודויי קמי עשרה דכתיב וירוממוהו כקהל עם. הכרת הטובה היוצאת גם מהמרדות והרעה צרילה לציור של אגודת הכלל. אם ישים היחיד רק את הרגשת הנאתו נגד עיניו לא יוכל להכיר את הטוב האצור בהמוסר עצמו שהי' לו לצער. אמנם הציור הכללי משיב הכל לטובה, מאחד הסובל ילמדו רבים ויקחו מוסר, והמוסר עולה הוא בערכו מצד תועלת הרבים עד ששואה להצטער עליו אותו הצער בשמחה וטוב לב. וכשהאדם משים לבו, שראוי לו להיות נוטה אל השלימות האנושית שבכללה היא אהבת הצדק והטוב, ישמח על כל אשר יסבול לטובת הכלל. ע"כ יודה קמי עשרה שהוא סכום אגודת הרבים במספר.

.ת.

מר זוטרא אמר ותרין מנייהו רכנן, דכתיב ובמושב זקנים יהללוהו. קיבוץ הרבים לא יהי' ראוי לערך נכבד

כ"א מצד צורתו המוסרית, כי אם נבא להכיר ערך הרבים מצד החומריות לא יצדק לנו כ"א במקרה, כי התאוות החומריות שואף כל אחד על שלו ויחידותו. אמנם המטרה המוסרית להשכיל ולהיטיב, היא תאגד את הרבים ותתן בלב כל יחיד להתנדב באמת לטובת הרבים, שע"י ההשפעה הרוחנית היחיד ג"כ מלא חפץ שרואה תעודת הטוב והצדק נגמרת ע"י סיוע שלו אל צירוף הכלל. והנה דבר זה הוא פשוט שא"א לכל קיבוץ להתקיים בלא הדרכה מוסרית, אבל יש הבדל בין המכיר את החומריות לעיקר, אלא מפני שבלא הדרכה מוסרית לא אפשר להתקיים ולבא למטרה חומרית, יתן חלק גם לחכמה ומוסר בקיבוצו, להאיש הרואה בצדק את ערך הרבים לאמתתו. שיסוד החשיבות הציבורית אינו בא כ"א מצד הערך של המוסר והחכמה היוצא מכללם. וההבדל שיש בין שני אלה כי הנוטה לחומריות יצמצם את החכמה רק כפי הכרחה, והמבין כי עיקר המטרה הוא הטוב הרוחני, ישתדל כפי האפשרי להרבות חכמה והוגיה. ואע"פ שכבר יהי' בידו מה שמספיק להנהגה, עוד יוסיף לקח עבור עצם אהבת הטוב. וזה הציור יבליט את יקרת ערך הציבור לפי האמת, ביסוד ההשקפה האמתית מפני מה ראוי הוא הציבור לסבול עבורו הרבה ולהיות נושא בעולו. ע"כ דוקא תרי מנייהו רנן, כי החכם האחד בהקיבוץ הוא מצוייר מצד ההכרח גם למי שכל מגמתו היא החומריות. אמנם מעלת הציבור שגורמת להשכיל את ערך הטוב הצפון במוסר שדי, להודות בלב שלם ודעה ישרה לגומל לחייבים טובות היא באה בביאור רק בהכרה שתעודת הציבור היא השלימות המוסרית בעצם, להרבות בחכמים יותר מהכרח ההנהגה, כי לענין ההנהגה דבר אחד לדור, אבל לענין סגולת אהבת התושיה מיקרת עצמה, תבא ההשתדלות להוסיף כפי האפשרי. ובאשר רק ע"י קיבוץ רבים עוסקים בהכנות חומריות תוכל לצאת תכלית החכמה מיחידים, ע"כ חביב הוא מאד גם הציבור ההמוני, שממנו בכללו תצא תורה.

6'

מתקיף לה ר"א ואימא בעשרה רבנן, מי כתיב בקהל זקנים בקהל עם כתיב, ואימא בעשרה שאר עמא ותריין רבנן, קשיא. יסוד החבה הציבורית מתבארת כמשי"כ רק בהיותינו מכירים שא"א לשום יחיד להגיע למטרה נעלה כ"א בצירוף הכלל, וזאת היא יסוד החברה האנושית שבגללה אנו צריכים לחקים מרובים מצד התורה ומצד ההסכמה, ע"כ לא יוכר ערך הציבור בהיות כולהו רבנן. אמנם ג"ז צריך להתבאר כי החכמים בהיותם מכירים שאר רוחם ירצו להיות אולי נבדלים מן הציבור בהנהגתם, בהעריכם עצמם שהם צריכים להדרכה יותר רמה, שאפשר שימצאו כאלה שאינם נמנים ומצטרפים עם הכלל, אבל מהם לא יבנה הכלל בפועל. וההשפעה המוסרית האמתית תצא רק בהיות אנשי המעלה מתערבים עם הציבור ונמנים עמהם, דהיינו תרי מנייהו רבנן ולא חוץ למספרם תרי רבנן. אמנם יש ודאי לחכמים מעלה מיוחדת שאי אפשר להם להכלל עם כל ההמון היורד מהם הרבה, והחכמים הגדולים בני עלי' שהם למעלה מספירת העם כולו הם ודאי אורו של עולם, והיי' ראוי להרשים גם בצד המעולה הזה את יקרת הציבור. אבל דבר נאצל כזה הוא נשגב מהרגשת הכלל. ע"כ ראוי לציירו במה שקרוב לו, דהיינו ציור של חכמים כאלה הסמוכים למעלתו ומתערבים עמו, גם כשישא העם נפשו אל זאת המעלה ירום בערכו, "והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו".

7.

ר"י חלש ואיתפח על לגבי כו' א"ל כריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא, א"ל פטרתון יתי מאודויי כו' והא איהו לא קא מודה ל"צ דעני בתרייהו אמן. אדם גדול ורם המעלה בחכמה ומוסריות כרב יהודה, אין החולי וטעימת מרירות החסרון מתיחס לו כ"א להחברה הסובבתו, שלא השכילו אל ערך התועלת היוצאת מאיש גדול שכמותו בהיותו עמם. ע"כ להעירם יותר על התועלת, בא מעמד החולי והפחד של חסרונו מהם חלילה. ע"כ הביעו בזה שהם מכירים כי עיקר ההודאה צריכה להיות מצדם, והשכילו לסדרה בלשון וסגנון פשוט והמוני, להורות שמבלעדי עזרת החכם והצדיק והשפעתו הרוחנית עליהם בתורה בחכמה ומוסר, הם מושפלים בתחתית המדרגה עד אשר לא ישאו את נפשם למושגים נעלים, שראוי להביעם בלשון הקודש, השפה הנועדת להליט בה רגשי קודש נעלים ורוממים, השפה שמלאכי השרת משתמשים בה, כ"א בשפה הארמית ההמונית והגסה שמעידה על גסות מעמדם בלא השפעת חכמת ר"י עליהם, שעכשיו המה מכירים ביותר את ערך הטובה שהשפיע ד' הטוב להם בשלח להם איש צדיק וקדוש עליון שכמותו לרוממם. ע"כ ברכו בריך רחמנא דיהבך לן לתועלת שלנו ולרוממנו, ולא יהבך לעפרא, נקטו ג"כ המושג הגס של ציור מות האדם בלא עלי' של השקפה שכלית, להורות על הכירם ירידתם מבלעדי עזרתו ותלמודו ע"כ יכירו ביותר כעת אחרי המצב המחריד שעבר עליהם בחליו את ערך הסגולה אשר עמהם. ומובלט יותר שמאחר שעד כה עוד לא קבלו ממנו אותה התועלת האפשרית לקבל מטוהר נפשו הנעלה. א"כ ביחש אליהם היתה לקיחתו מאתם כיהיבה לעפרא, המורה על אבדן התועלת. ועכשיו שיכירו שהוא יהיב להו ישתדלו לקבל וללמוד ממנו מארחות צדקו וחכמתו כראוי. א"ל, שאמנם לעצמו יש לו חיוב הודאה על חלקו, אבל כיון שכבר רואה הוא תועלת מושפע מחליו להרבות ע"י זה את השפעת התורה והצדק יותר ממה שהיה לפני זה, גם הוא כבר מכיר את הדבר לטובה גמורה. וענה בתרייהו אמן, כי בנפש חפיצה הוא שמח ביסוריו מאחר שהיו למקור ברכה לרבים, להגביר חיל בתורה וכל טוב, ויותר ממה שעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק.

כא.

אמר רב יהודה שלשה צריכין שימור ואלו הן חולה חתן וכלה, במתניתא תנא חולה חיה וחתן וכלה, וי"א אף אכל, וי"א אף ת ח בלילה. הידיעה היותר ברורה בעמקי המציאות תחייב להרבות את גבול החיים ככל האפשר. בכל פינה שאנו פונים אנו רואים את ממשלת החיים, מגדולי היצורים עד קטניהם, ואין צר לכח החיים לעמוד גם ביצורים היותר דקים וקלים. סבות המחלות שהי' נדמה שאין בזה יחש לאיזה ענין שיש בזה חיים, כ"א מעמד של דברים חומריים בלתי מרגישים ודוממים. בהתרחב הדרישה ידענו שגם שם יד החיים שלטת המה היצורים הקטנים מחוללי המחלות, המקרובים והבצלים למיניהם. כשנקיש מזה ג"כ על העולם הרוחני, הרעיונות ומסבביהם, שגדולה פעולתם בחיים והם התוך של החיים, יורה אותנו ההיקש הרחב שגם שם יד החיים הויה. אם מקטנות היצורים יראה כל איש חכם לו אורח משפט להחליט, שגם העולם הגדול בכללו הוא מלא חיים כי אין ראוי לומר שיש בכלל ההיפך מכל הפרטים, ראוי ג"כ לדון מהיצירות בעלי חומר אל תנועות וכוחות מופשטים. ע"כ קרוב מאד הוא המשפט, שהסבות השכליות מעוררי השכל ומוציאים אותו לפעלו גם שמה יד החיים באמצע, ולא חזון רחוק הוא יחש הפילוסופיא הקדמונית הוצאת השכליות אל הפועל, אל שכל פועל עומד ונבדל. ולא עוד שאין כאן מקום למעמד גבולי החיים, כיון שהם מושג הרוחניות והרעיון הפנימי, הם נמצאים בכל גבול החיים, עד שגם בעולם הדמיון המלא תנועה, ופעולתו רמה על האדם, מביאו להצלחה ונועם חיים כשהוא בטבעו ההגון, ומאבדו אבדה גופנית וחומרית כשהוא משנה עליו נתיבו, גם שם החיים שולטים, מובן הדבר שכמו

שהבראת הגוף ע"י הזנה טבעית מבריאה, מכוננת את הגוף על טבעו שלא ישלטו עליו לרעה כוחות החיים של היצורים המוכשרים להתמלא מחורבן, כן החזרת האדם אל טבעו המדיני ע"י ריעות עם אנשים והתחברו בחברתם תחזק את הרוח האנושי לבל ימוט לרגלי תנועות החיים שבאים שלא כדרכם בעולם הרעיון והדמיון. ע"כ כל מצב אנושי היוצא מטבעו שולט הוא ג"כ על הרוח האנושי, וצריך לתזק את היסוד הבריא של הרוחניות, שהוא ננער לרגלי הכשרו של אדם להיות חי בחברה האנושית, בחומר וברוח, בשכל ובדמיון. והנה החולה מצבו הגופני היוצא חוץ לטבע הקבוע, פועל ג"כ על מצבו הרוחני לרופפו, ונעשה מוכשר לקבל השפעה רעה ובלתי טבעית מכוחות החיים הרוחניים הפועלים על הדמיון שלא כדרכו, וצריך הוא שימור ע"י ריעות ושיקוע בחברה האנושית, שמחזקת את הכח הרוחני האנושי ע"פ ארחו שיצרו יוצר כל, שהכל עשה יפה בעתו. חתן וכלה, שפע הרעיונות הבאות על האדם בבת אחת, לעת שמצבו גורם לצייר לפניו את העתיד הארוך, בכל צדדיו הטובים והרעים, שעמהם מתגלה ג"כ כל חתחתי החיים ומכשוליהם, הוא מעמד בלתי טבעי לרוח האדם שראוי לו להיות עיניו מביטים לא לקצה הארץ כ"א לפניו, אל מעמדו החומרי והמוסרי, ולהשליך יהבו על ד' כי בעשותו כל אשר תשיג ידו בעד ההוה והעתיד תהי' דרכו נכונה. ע"כ חולשה רוחנית עלולה להפגע בחתן וכלה שלא כטבע הרוח האנושי הבריא, וע"כ גם הם צריכים שמירה ע"י החזרתם אל המצב הקבוע של החברה האנושית ע"י חברת רעים המחזקת את רוח האדם בטבעו המדיני. במתניתא תנא חולה חיה כו', החיה היא אמנם רק בערך הוספה הבאה לרגלי מכשולות החיים האנושיים שבבקשם חשבונות רבים, נעשה כבוד להם גם המעמד הטבעי. החיה, שהיא מצב טבעי תמידי למין האדם, לא היתה ראויה להיות באה לידי גירוי וחלישות רוח בלתי טבעי, עד שתהי' כ"כ עלולה להפגע מכוחות חיים דמיוניים הפועלים על הרוח שנחלש שלא כטבעו. אבל מעללי יצר האדם השפיעו על המעמד הגופני והנפשי לרעה, עד שיצאה הלידה האנושית ברובה מכלל מצב טבעי, ובאה למצב היוצא מסדרי טבע הבריאה [או הטבע הבריא], וממילא ג"כ המעמד הרוחני של החיה עומד הוא במצב חלש שדורש שמירה וחזרה אל הסדר הקבוע של חברה אנושית חזקה ברוחה ונפשה. והיא אמנם אינה ראויה להחשב בין המנויים הראשונים, שיציאתם מהסדר המורגל ראויה להם בהכרח, החולה מחליו וחתן וכלה, מפני שפע התרגשות הרעיון המכביד על הרוח של הצפיה על העתיד המרובה בחזיונות. וי"א אף אבל, האבילות באשר היא הגלגל החוזר בעולם, לולא השחיתה החברה האנושית את דרכה הטבעי והיו מחזות המות באים תמיד לפי מצבם הטבעי, הי' ראוי שלא תוציא האבילות את רוח האדם ממצבו הבריא. מחזה המות הטבעי של האדם שחי תכלית שנותיו הטבעיות כפי הראוי לו, ומלא ג"כ את תעודת החיים כראוי, מצד הצדק והמוסר בחייו הפרטיים, ובחיי המשפחה, העם והחברה בכללה, ועל כולם הצדק הכללי ביחש כל היצור, שהוא חפץ עליון בעולמו, לא הי' ראוי להחריד יותר מדאי את יצורי האדם ורעיוני לבבו. אמנם המצב המקולקל גורם שהמחזה של המות האנושי הוא תמיד מלא פרעות, ומעמד בלתי טבעי הבא מהשחתה חינוכית של האדם עצמו או של הוריו, וכלל המעמד האנושי המלא חסרונות רוחניות וחומריות. ע"כ נכלל ג"כ האבל בכלל החלושים העלולים להיות נגועים מן המעמד הרוחני ע"י הכוחות הרוחניים החיים העלולים לפעול לרעה על רוח חלש, כמו שיצורי החיים האורגניים הקטנים יכולים לפעול פעולתם החיה להזיק על גוף חלש. ו"א אף ת"ח בלילה, הת"ח הוא ג"כ יוצא ממעמד האנושי הטבעי רק ע"פ חסרון מצב האנושיות, שאינה יכולה עדיין לתן את כל התביעות החומריות והרוחניות והנימוסיות בדרך מספיק לכל הכוחות, והיא מוכרחת עדנה מחסרון השתלמות לערוך מלחמה ולגרע חק איזה כח כשתרצה להעמיד על נכון כח אחר. ע"כ הת"ח ההוגה דיעות ומשאות נפש שאינן מורגלות ברוב החברה, גם מעמד רוחו נוטה לאיזה התחלשות ועלול להשפעה של חולשה מכוחות דמיוניים מבעיתים הבאים לרגלי חסרון סדר טבעי במהלך הרעיונות, מה שלא נמצא כן בהמון העם הבלתי חושב הרבה. אמנם היום, שאורו משביע את חושי החכם ברב צהלה והרגשת נועם החיים הכלליים הרבה יותר

ממה שירגישם העני בדעת, הם מוסיפים אומץ ומחזירים לו את טבעו וחוזק רוחו. אבל בלילה, שלא יוכל להשביע את עינו השואפת להוד היקום כולו, אז עלול הוא מצד רוחו המלאה לה משא רעיונות ובהם ג"כ אורות וצללים, דמיונות וציורים בלתי טבעיים, כחך העוזב מערכתו הטבעית להיות נפגע מתגרת הרעיון, וצריך צירוף וחברה של ריעות בפועל להעמידו על מעמד טבע הלך הנפש האנושית ע"פ אורחה הראוי לה כאשר עשה אלהים את האדם ישר.

כב.

ואר"י ג' דברים מאריכין ימיו ושנותיו של אדם, ואלו הן המאריך בתפלתו, והמאריך בשולחנו והמאריך בביה"כ. האדם צריך תמיד שירכש לעצמו המדה הנכונה שאף שיכוין דעתו לאיזה ענין נשגב מאד לפי כשרונו ושלימות נפשו בתורה חכמה ויראת ד', מ"מ ישתדל ששום שאיפה לא תזיק לשאיפות אחרות שהם לפי ההשקפה הראשונה [נראות] כמתנגדות לה, כ"א צריך שיהי פונה לכל צדדי השלימות. והמטרה היותר גדולה לא תקטין אצלו את הערך של מטרה היותר נמוכה אם אך נצרכת היא עכ"פ לכלל עניני האדם. והנה ראש לכל צרכי האדם המה עניני הרוחניות מעלתו ויחשו אל קרבת אלהים, שהיא תכלית כל החמודות. אבל עם התאמצו להיות קונה דבקות אלהי ומעמד רוחני נשגב שבאה ע"י האריכות בתפילה כראוי לה, לא יקטנו בעיניו צרכי האדם הגשמיים לענין הטובה הכללית של הנדיבות שצריכה להיות נכנסת בתחום צרכים הגשמיים של כל עני ונקלה, שאף בהיותו מתהלך במעוף שכלו למעלות רמות אלהיות, ידע שישנם אנשים רבים עטופי רעב וסובלים עוני ומחסור, ע"כ בשבילם צריך להיות מנמיך עצמו מרוממות מעלתו האלהית הנקנית ע"י האריכות בתפילה, ולהיות ג"כ מאריך על שולחנו כדי שלא תסתור המשכתו אל הרוחניות אל שפע טובו של הנדיבות הגשמית, כדפירשו: "דלמא אתי עני ויהיב ליה". אמנם שני אלה המה דברים גדולים, כוללים המעלות הרוחניות שיסודם התפילה והנדיבות שיסודם השולחן הפרוס לרעבים. אבל האדם באשר הוא אדם צריך לדעת שהוא עכ"פ נתון בגוף בהמי. ע"כ כל צורך קטן מצרכיו החומריים צריך שלא יקטן בעיניו מהתעסק בו כראוי, ורק אז יעלה בידו אושר הגוף והנפש. לדמיון אחד מתנאי הגוף השפלים היא האריכות כביה"כ, ומזה יוקש על כל ענינים השפלים, שצריך האדם בהיותו עומד במצב רם במוסר חכמה ובנדיבות, הערה הגונה שלא יבז לקטנות כאלה, ומהם ג"כ יקח לעבוד את ד' ית"ש.

כג.

המאריך בתפלתו מעליותא היא והאר"ח בר אבא אריו"ח נו' המאריך כתפלתו ומעיין בה מוף בא לידי כאנ לב, שנאמר תוחלת ממושכה מחלה לכ, ואר"י שלשה דברים מזכירים עונותיו של אדם ואלו הן קיר נטוי, ועיון תפלה ומוסר דין על חכירו לשמים, הא לא קשיא, התם דמאריך ומעיין הכא דמאריך ולא מעיין, והיכי עכיד מפי ש ברחמי. התפלה צריכה להיות מובנת בדעה שלמה אז תפעל את פעולתה הראויה לה, שבשביל כך היא חקוקה במציאות ע"פ חכמתו ית' העליונה, ואז תביא עמה את התועלת החומרית והרוחנית שיש בה. הצלחת האדם היא שישכיל שכל כוחותיו וכל הדרכים שצריך שיתגלגל בהם בסדרי חייו, מפני מזגו וטבעו הגופני והנפשי, כולם הם ערוכים מיוצר כל בחכמה, וכולם מתאימים להצלחתו הפרטית והכללית, הזמנית והנצחית. ע"כ כאשר יתחמץ לב האדם בקרבו, מעוצר רעה ויגון שפוגע בעולמו

מצד מצבו הפרטי, או מצד המצב האנושי הכללי, ומרגש לב טהור ישא תפילה לד', תהי' תוצאות התפלה הטבה גדולה במצב מוסרו וחליפת כח חיים לכל רגשותיו. ואין צריך שיבהלוהו שאלות הפילוסופיא אם אין לפני השם יתעלה שינוי רצון איך תועיל התפילה, כאלו כל תועלת התפלה היא רק להפוך רצון עליון. זאת השאלה באה רק מקוצר דעת להבין, כי כל מערכות לב-כל-נוצר וכל פרטי וכללי הדברים שיביאו את האדם לידי השלמתו, הנה זאת היא מכלל החכמה האלהית שלא יחסר כל בה. ע"כ באשר האדם כשימצא קרבת אלהים לפי רגשותיו הפנימיים, אז תפרח נפשו וכוחותיו המוסריים יתפתחו ע"פ טבעם הנאות. ע"כ כל הדברים הצריכים להזמין את המערכה הפנימית של נפש האדם שתהיה מכוונת להשלמתה הם מכללי סדרי הבריאה. המבין כן לא יבקש בתפילה כ"א תעודת הרגש, שיהיה לבו הישר פועל בו ע"פ טבעו. טבע האדם הישר הוא שתהי' נפשו משתפכת מגעגועים לאלהי ישעו, ובזה תצא התפילה לפעלה ובזה תמצא ג"כ פעולתה. ע"כ צריך שתהיה התפילה מעורכת רק ברגש הלב הבריא והישר, ולא יערב עמה שאלות של חקירות מדעיות, שלפי משפט שכל האדם הקצר והנקצב רק על חוגו הקצר לא ישיג לעולם את מגמתו בענין התפילה, כי לא נוצרה סגולת התפילה בכלל המציאות ובכחות נפש האדם בשביל חידוד הכח השכלי, המתבודד חוץ מרגשותיו, כ"א בעד לבו של אדם ונפשו שצריכה להתהלך עם אלהיה כפי טבעה ותכונתה. ע"כ המאריך בתפילתו ומעיין בה, אריכות העיון המופשט, להשוות לפי שכלו ההגיוני את אפשרות שינוי רצון האלהים ע"י התפילה, מה שלא ישיג לעולם דבר זה, היא תוחלת ממושכה מחלה לכ. רק סגולת טבעו הכשר והבריא הטהור הראוי להיות מתענג על ד' בלב שלם ונפש חפיצה ושוקקה יאבד, ומאומה לא ישיג בעמל הגיונו, ומה בצע לו לאדם בהיותו כולו שכלי, וחסר לב מלא חיים ועז. השם יתברך שהוא אדון כל המעשים לא יצר את האדם רק בשביל שכלו לבדו, כ"א בשביל כל כוחותיו הנפשיים והגופניים, והוא התקין בחכמתו שאין לה קץ ותכלית, שגם הכוחות הרגשיים שהם עיקר חיות לבבו של אדם, יהיו מוצאים בקרבת אלהים ושפך שיחם לפניו, את בית חייהם תענוגם ומשושם ומעוז צורם בעת צרה. ואז כשינצל מהדייקנות הפילוסופית היתירה, שבאה לאדם רק מפני הרצון הנכזב להביא את מערכת כל ההנהגה האלהית רק בפרטיות של אחת מנטיותיו ורעיוני רוחו, שאצלו הוא דבר גדול דהיינו משפט ההגיון לפי ערך השכל המופשט. אבל עצת עליון שכוללת הכל אינה מתעסקת כ"א בחוק הצר של השקפת האדם הפילוסופית כי הוא יתברך הוא אלהים חיים ומלך עולם, ונותן חיים לכל בריותיו, חיים גשמיים וחיים הרגשיים יחד עם החיים השכליים. ע"כ רק לפי הרגש הטבעי הקצר והישר שאינו צריך לההצעות ארוכות של חשבונות רבים, בתם לב ונפש תבא התפילה ותתן פריה אשר נועדה לזאת, וכל המאריך ומעיין בא לידי כאב לכ. כללו של דבר, האדם צריך לדעת כי ההנהגה הריבונית לא תחסר כל, וצריך שישכיל כי אין צריך ליחש שינוי רצון לאדון כל המעשים, שהכל צפוי לפניו מראש מקדם ע"י פעולת התפלה, כ"א צריך להשכיל שכל השלמת האדם עבודתו ודיעותיו הישרות המה לפי ערכו ותכונתו, וכל המהלך באורח חיים ומשתמש בתפילה ובכל הדיעות האמוניות לפי צד ההשלמה שבהם למעמדו של אדם במדותיו וכשרונו המרומם, הוא מצליח ועושה אותם על זה הצד שכוננם יוצרם. אבל המשתמש בהם לא כפי הערך שראוי להכירם בתור ענינים שצריכים הם לפעול עליו הפעולה המוסרית, כ"א בתור חוקים יבשים איתנים כחקי הכבד של הטבע וכיו"ב, הוא מוציא אותם מתכונתם. ותחת אשר לא ישמשו אצלו תפקידם להיטיב עניני המוסר, כ"א עוד יביאוהו להמון דיעות בלתי נכונות הגוררות אחריהן ג"כ מעשים רעים, ומחזירים אותו אל מצב מוסרי פראי כאילו לא למד צדק, והן מזכירין עונותיו של אדם. והנה הבטחון, המדה היקרה הזאת הונחה באדם ונוסדה בחפץ עליון בכלל המציאות שתועיל הרבה לאדם בהיותה מוכרחת להעמדת מצבו הרוחני והחומרי, לבל יהי' נבהל להון ושטוף בתאוותיו. כי ידע כי לא אשר יראה האדם שהוא טוב הוא הטוב המוחלט, כי עניני האדם מונהגים הם ע"פ עצת ד' הקיימת לעד. גם שלא תפול עליו רוחו בעת צרה ומצוקה. כי ישים אל לבו כי אין מעצור לד' מהושיע. אבל מעולם לא נוסדה מדת הבטחון כדי שעל

ידה יקנה האדם לעצמו מדת העצלות, שלא לעשות ולהשתדל בכל אשר תשיג ידו, בין בעסקי הכלל בין בעסקי הפרט, ומכש"כ שלא נוצרה כדי שיכנס האדם ע"י בסכנות הגוף והנפש. ע"כ המכיר את המדה כפי ענינה שהיא נוצרה לפי מדתו של השלמת האדם, לא יקח אותה לקו במקום שאינו ראוי, כאילו היתה מדה תוקית מחוקי הטבע המת חלילה. והנהוג ע"פ זאת הסכלות של הוללות הבטחון והולך תחת קיר נטוי, ע"פ הבנתו המשובשת בגדרי הבטחון, ואיך שהיא צריכה להיות מובנת רק כפי ערכה של הפעלתה על האדם לטובתו הזמנית והנצחית, יהי' לו למזכיר עון. כי תביא דעה זו המשובשת עמה כמה דעות רעות ומשובשות וההבנה הגסה הזאת תכחש על נקלה. והאדם ישוב על עקב מצב של שרירות לב וחסרון מוסר, כי עד ארגיעה לשון שקר, ורק יראת ד' הטהורה המובנת לאמתתה היא עומדת לעד. והדומה לזה עיון תפלה כאשר בארנו מבלי הבן, וצריכה התפלה שתמצא ברגש הלב והמית הנפש ושם מקומה ולא במשפט שכל הגיוני, שאין עמו חיים טבעיים כחיי האדם החי והמרגיש. והמוסר דין על חבירו, אמנם ההשגחה האלהית יסדה בעולם מדת המשפט, אבל גם היא צריכה שתובן שהיא נקבעת לפי המדה העליונה כדי להגביל את רעת יצר לב האדם, הכל במדה ומשפט כללי אלהי, הבא לפי הדעה העליונה ע"פ הידיעה האלהית הבלתי בעלת תכלית המקפת את כל היקום. אבל מה נואל האדם כשיקח את המדה הזאת לשימושו הפרטי, מה נואל הוא לדמות שראוי הוא שהמשפט האלהי ימשך אחרי מאויי לבבו וחפצו המצומצם. מושג כוזב כזה ביחס המשפט האלהי לא יתן פרי טוב להשכיל את האדם ולשפר מעשיו, כ"א להביאו לידי מדות רעות ומושגים כוזבים רבים אחרים המטמטמים את הלב, ומביאים אותו לרדת לכיעור טבעו והזכרת עונותיו. כי הפעולה המוסרית הפועלת מהבנה ישרה בהדיעות האמוניות תסתלק בהתערב בה מושגים גסים מכוערים כאלה. אמנם האדם ראוי לו לשפוך שיחו לפני קונו, וכל אשר ירבה להתפלל ודאי תהי' פעולתו נכונה ושכרו אתו. אבל רק ע"י העירו את מדת רגשות לבבו וכוחות נפשו הטבעיים לכל צדדיהן, לפרש היטב את כל מחסוריו הרוחניים והגשמיים "כגמול עלי אמו כגמל עלי נפשי". וכל צדדי החיים המרובים יפרשו לפני השם יתברך החפץ בחיים, ולבקש ממנו ישע ועזר מקודש בלא התעמקות שכלית מופשטת, שאין לה מקום כאן, אז תהי' התפילה רצויה ומכשרת את האדם להמעלה הזאת שבשבילה יסד העליון ית' מדת התפילה בחקי הנפש ומשפטי התורה והמוסר. ואשר בשביל קיום המעלות הללו נוסדו חקי התקבלות התפילות בערכן לפי מעשיו של אדם ולפי הזמן, לך ד' עת רצון. ע"כ יהי' מפי ש ברחמי, ושומע תפילה לפניו כל בשר יבא.

כז.

והמאריך בשלחנו דלמא אתי עניא ויהינ ליה מידי, דכתיב והמזבח עץ שלש אמות גכוה, וכתיב וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ד', פתח כמזכח וממייים כשלחן. ריו"ח ור"א דאמרי תרוייהו בזמן שכיהמ" ק קיים מזבח מכפר על ישראל, ועכשו שלחנו של אדם מכפר עליו. אף שהחסד והנדיבות הוא יסודו של עולם איך שיעשה, מ"מ אנו חייבים להשכיל אל דל, וכל שאנו יכולים לקיים את עניני הצדקה באופן שיהיו עומדים כתרים בפני העניות שלא תתרבה בעולם, היא יותר מכוונת ונערכת. אמנם כשהסבות מעיקות עד שא"א לנהל עניני הצדקה באופן גבוה, שצריך לזה כוחות גדולים ומוסדות יקרים, צריך אדם לעולם להחזיק במדת הצדקה הפרטית ובוזה יהי' עושה את חלקו בנדיבות כפי אשר תשיג ידו, ונעשה משותף עכ"פ אל הכלל של עושי צדקה וחסד שבכללם הם מצילים רבים משחיתותם, מחרפת רעב וחלאים רעים. והנה המזבח הוא האות לאחדות הכלל, כי אסור להיות כ"א מזבח אחד במקום אשר יבחר ד', ובי"ג ובני ראובן כשבנו מזבח אחר! וחשבו ישראל שהוא להקריב עליו, הי' עליהם קצף גדול מפני החלישם את כח

הכללי שע"י המזבח המיוחד. והנה בזמן שביהמייק קיים, שהיינו במעמד לאומי חזק בין במצב הגשמי בין במצב הרוחני, היינו יכולין לתקן עניני צדקותינו ג"כ באופן כללי, במוסדות גבוהים רבי הערך, כפי ערך כחות אומה גדולה כוללת, והי; מזבח מכפר על ישראל, המזבח, כלל עבודת ישראל שכולל הטבת המצב המוסרי בין במה שנוגע בין אדם למקום בין במה שנוגע בין אדם לחבירו, והיינו יכולין מצד האגודה הלאומית לכוון פנים גדולות למעשה הצדקה שלנו. עכשיו שאין ביהמ"ק קיים, וכוחות הלאומיים נתפזרו לכל רוח בעונינו, "כמו פולחן ובוקע בארץ נפזרו עצמנו לפי שאול", אנו צריכין להחזיק בכל עז במעוז הצדקה הפרטית הפשוטה. שולחנו של אדם מכפר עליו, כשפורס מלחמו לדל באופן ישר ופשוט, ויחש השולחן אל מזבח ילמדנו לדעת באשר השלחן הוא רק ממלא מקום המזבח. אבל כשיש מזבח הלא עלינו לערוג אל האגד הכללי. ע"כ יהי להעיר שבכל אופן שיתחדש בזמן מן הזמנים איזה אפשרות לנו לנהל את צדקותינו באופן היותר כללי, ומכש"כ בדרך אגד לאומי, שהמצוה עלינו בזאת גדולה מאד, כי היחיד לא יוכל בשום אופן לעשות את הדברים הגדולים שהרבים יכולים לפעול. ע"כ הגדולה שבמדת הצדקה היא הנתינה לקופה הכללית, קופה של צדקה. וכש"כ בהקבץ קשר לאומי, שיוכל לתקן ענינים רבים ולמנע עני ומחסר מרבים טרם תבאנה, שמתקרב הדבר יותר לערך מזבח מערך שלחן, שמצוה עלינו לעזור ולהשתתף. והעולה מכל הנאמר בזה המאמר, שיושר המשקל בכל צדדי החיים ומניעת הבזוי לכל דבר קטן המועיל בשביל שנמצאו מגמות יותר רמות, הם מאריכיו ימיו ושנותיו של אדם, מצד הסגולה האלהית שהוא מוכשר להשתמש בכל צדדי החיים לתכלית הנשגב האמיתי, ע"כ יהיו חייו מרובין בתועלויות ויזכה לאריכות ימים ושנים. וכן מצד הטבע שתהי נפשו טובה עליו ורוחו נוחה מכל מעמד גופני ונפשי כי בכולם ימצא און לו להפיק ענינים מועילים בתורה ועבודת ד' ונדבת לב. ובכלל יהיו חייו טובים ומאושרים, ודרך החיים שלו תהי מסוקלת מכל אבני מכשול, הרגילים למתקצפים בבקשם רק גדולות, ומכש"כ הפונים רק למטה שלעולם לא ימצאו שלוה. רק האיש המאגד את כל צדדי החיים, ומשתמש בהם בדרך הטוב והישר, הוא המאושר המאריך ימים ושנים טובים.

כה.

ואר"י שלשה דברים מקצרין ימיו ושנותיו של אדם, מי שנותנים לו ס"ת לקרות ואינו קורא, כוס של ברכה לברך ואינו מברך, והמנהיג עצמו נרבנות. מי שנותנים לו מ"ת כו' דכתיב כי היא חייך וגו', וכוס ש"ב כו' דכתיב ואברכה מכרכיך, והמנהיג עצמו ברכנות. דאמר מר מפני מה מת יומף קודם לאחיו מפני שהנהיג עצמו ברבנות. לעומת הדברים המאריכין ימיו ושנותיו של אדם, שהם מישרים את כל מכשולי החיים, בהיות האדם שואף לקרבת אלהים במדה נעלה של אריכות בתפלה. ועם זה מוצא מקום ג"כ לצד הנדיבות, הגשמית הפשוטה של אריכות השולחן, ועם זה אינו בז לדברים היותר קטנים מסוג אריכות בית הכסא, שהממולא בכל אלה הצדדים מוצא לפניו חייו ישרים ומלאים ענין, ועי"ז מאריכין ימיו ושנותיו שככל שירבו ימיו ימצא יותר ענינים מלאים של תועלת לו ולזולתו. כן ההפך, הבחילה ברוחניות וקרבת אלהים עד למדה שנותנים לו ס"ת לקרות ואינו קורא, שהוא ההיפך הגמור של המאריך בתפלתו. כי בתחלה ירכש האדם לעצמו קרבת אלהים מצד בחירת השכל הבאה בגילוי באהבת התורה, וכשתתרגל נפשו בדעת אלהים ויקנה קנין קבוע בנפשו את ההתענגות על ד' אז תתגלה ג"כ ברגשותיו, בתור אריכות בתפילה שביארנו, אריכות טבעית ברגש חי ורענן. אבל קצה הניגוד הוא שנותנים לו ס"ת לקרות ואינו קורא, "מסיר אזנו משמע תורה" א"א שיבא לתפילה מרגש פנימי חי ע"כ "גם תפילתו תועבה". ומי שנותנים לו כוס של ברכה לברך, המברך על הכוס להוציא ג"כ רבים ידי חובתם בברכת המזון מחפץ נפשו,

מורה על נדבת רוחו הפנימי בהיותו מתענג (לו) [לא] רק על שבעו לבדו כ"א גם על ברכת ד' הגשמית שזכו לה חביריו ובני מסיבתו. אמנם הרחוק מנדבת הלב לא תמלא נפשו בשום רגש של שמחה על השביעה ששבעו ואכלו רעיו, בין שתהי' ריקה מנדיבות גשמית מפני השתקעו יותר מדאי בציורים רוחניים, עד שאינו מכיר את הוד הטובה הגשמית והדרת הנדיבות המתגלה על ידה, בין שתהי' מצד מעמד נפשו הרעה, הוא ניגוד גמור לברכת הנדיבות שבאה למאריך על שולחנו בהיותו ג"כ מאריך בתפילה. חיים של איש כזה הם מלאי מכשולים ודאבון נפש, הוא מלא קנאה ומשטמה וחסר כל שמחה מטובת רעיו, "ורקב עצמות קנאה". והמנהיג עצמו ברבנות, בהנהגה כזאת שמצד נפשו אל תעודות גדולות בחיים, תקטנה בעיניו הצרכים הקטנים הרוחניים והגשמיים, המוסריים. והחומרניים של אדם, שהם בסוג אריכות ביה"כ, בערך ודמיון מניעת ההסתכלות ונתינת החלק לכל צרכי החיים ותעודתם, גם החלקים הקטנים שבהם ישללו מהחיים חלק רשום מתפקידם, וגורמים ג"כ מכשולים שעומדים לשטן על דרך החיים, עד שמקצרין בכללן ימיו ושנותיו של אדם. ועל יוסף כבר נאמר במקום אחר על ששמע שאמרו: "עבדך אבינו" ושתק, דהיינו בהיותו נושא נפשו למטרה גבוהה ונעלה בעסקו עם אחיו, שהיתה נסיבה לירידת אביו למצרים, שהי' צפוי להם התכלית המרוממת שעכ"פ יצא מזה בדרך פרטי או כללי. ע"כ לא נזקק אז לתקן דיוק קטן מדרכי הכבוד ביחש לאביו המוטלים עליו. וזאת אמנם היא שגיאה כללית, שחובת האדם השלם הוא ששום שאיפה היותר גדולה לא תבלע את הצרכים היותר קטנים, ואין לך דבר שאין לו מקום. וזאת היא בכלל תכלית ההרחקה של ההתנהגות ברבנות, האפשרית ג"כ למי שעומד למלא את החובות היותר רמות של המין האנושי. וע"ז נאמר בפרשת המלך שיכתב לו ספר התורה, "לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל", ששאתו נפשו אל משאות נפש רמים לא יניאוהו מהחיובים הכלליים שאינם כלל בערכם. וע"ז נאמר "למען יאריך ימים על ממלכתו", כי החיים ממולאים לא מהשאיפות הגדולות הבאות מזמן לזמן בהעסקתם, כ"א מכל צדדי החיים הנהוגים באדם, וההישרה בכל צדדי הטוב והיורש כתורה וכמצוה תרומם ותחליף כח ועז להצליח ג"כ ביותר בהפעלים היותר כלליים ורמים במעלתם.

כז.

ואר"י אמר רב שלשה צריכין רחמים, ואלו הן חלום טוב ושנה מובה ומלך טוב, כו'. ישנם שלש סבות שמונעות את האדם מן הרחמים. או שיחשוב שהדבר הוא קטן כ"כ ואינו תופס מקום בעולם האנושי עד שאין כדאי לבקש עליו רחמים, וממילא אין לו לפי השקפתו קשר עם התפילה ובקשת הרחמים. ויש אמנם דבר שיהי' חשוב אצל האדם לבקש עליו רחמים, אבל לא ישכיל שהרחמים צריכים לבא בעוד מועד שתהיינה הסבות הולכות בדרך הטובה, ובהיות האדם בלתי משיג יחש הסבות וקשורם זה לזה יחשוב שאין צורך להקדים את הרחמים בתחלת ההתהוות של קישורי הסבות, ויאחר בזה מן המועד, כי אין ראוי להתפלל על מעשה ניסים כ"א על מהלך הקישור של הסבות ע"פ האורח הטבעי שיתהלכו במשרים. וע"ז הוקבע חק התפלה, שהעלי' המוסרית של האדם תשמש בתור אחת מהשלשלאות החקיות של המציאות, ע"כ היא צריכה לבא בעתה הראויה לה. ויש דבר שיחשוב האדם שלא תועיל ע"ז תפילה מפני איזה חק קבוע בהנהגה. ועל כל אלה למדנו שצריכים רחמים למרות המשפט הפשוט. חלום טוב, האדם יחשוב מה הנה החלומות כי אשית עליהם לב להתפלל עליהן שתהיינה טובות. אבל משגה הוא, כי מצב החלום פועל הרבה על האדם, השינה היא חלק אחד מחלקי חיי האדם, וכשיהיו חלומותיו טובים הלא יעבר עליו חלק מחייו מלאים נחת וקורת רוח, שלבד חיי שעה הטובים יפעלו ג"כ על מצב הגוף

והנפש. שבהיות חלומותיו מלאים פחד ובלהות, יעונה על משכבו ונפשו תחלש וכוחותיו יתמעטו, או אם ימלאו הוללות ותועבה ודאי יפעלו לרעה על מצב נפשו ומוסריותו. ואיך אפשר לאמר שיהי' האדם נעזב אל המקרה במצבו השינתי, בעת אשר אנו רואים שתוצאות רבות לטוב ולרע נכונות לו להיות לו לעזר או לנגדו בכלל מצבו בחיים ממעמד החלומות. וכיון שהם נוטלים מקום בחיים ודאי צריכים הם רחמים, וכדאי להתפלל עליהם, ובדאי הם ג"כ נקשרים יפה אל המצב המוסרי ככל עניני האדם הכלליים והפרטיים. שנה טונה, השנה קשורה במצבה כולה במאורעותיה הראשיים, מצב האוירים, הקציר והבציר החום והקור עם בריאות האדם וכל החי קשורים הם זה בזה. ע"כ תפול התפילה על כללות השנה, ולא יקח לו האדם ענין פרטי אחד הנוגע לו לפי מצבו הפרטי להתפלל עליו, כי בכלל קשורים הם הענינים מראשית השנה עד אחרית שנה זה בזה. ע"כ ראוי שתהי' התפילה מוקדמת וכללית, לא פרטית ומאוחרת. כי בשעה שכבר נעשו הסבות המסובבים מהם הם הכרחיים לבא אם לא במעשה ניסים, שלא ע"ז בנויה התפילה בכללותה, כ"א בחזון יקר יוצא מן הכלל. ע"כ יהיו הרחמים רק על כללות של שנה טובה. ומלך טוב, שחופש הבחירה האנושית תגזר אומר שאין אפשרות להועיל כאן רחמים, כי הדבר מסור ברצון המלך ובחירתו, למדנו כאן כי כ"כ מושפע הוא המלך מחזיונות הכלל שמביאים אותו להחלטת הנהגתו, עד שבחירתו החפשית אינה פועלת בו בדרך רשום, כ"א המקרים הכלליים של הנהגת המדינה ומוסר האנשים, ומעמד המוסרי הכללי ומצב השלום בעולם בכללו, כל אלה יפעלו על החלטת המלך וגם על מזגו ותכונתו. ע"כ הוא מושפע ונפעל יותר ממה שהוא פועל בבחירה חפשית וצריך גם הוא רחמים. והרחמים, שמתפשטת תועלתם על החוג היוצא מחפשיות הבחירה ממילא יפעלו על הנהגתו לטובת הכלל והפרטים של בני מלכותו.

כ"ב

אריו"ח שלשה דברים מכריז עליהן הקב"ה בעצמו, רעב, ושובע, ופרנס טוב כו'. כל המסבות שבעולם במצב האנושי הם סובבות ע"פ עצת ד' שתהיינה מהם תוצאות להטבה של הנפשות שיסודן הוא קרבת אלהים והדעת את ד' ולכת בדרכיו. אמנם יש מהן שילכו הדברים בדרך סיבוב עד שיפעלו פעולתן להטבה הראויה של המצב הרוחני ג"כ, שהוא עיקר תעודת האדם בכללו ובפרטיו. אמנם שלשה דברים אלו פועלים את פעולתם ביחש אל דעת האלהים וקרבת עבודתו בדרך ישרה. וזהו שמכריז עליהם הקב"ה בעצמו. רעב, "כי קרא ד' לרעב", כי יקרא ד' לרעב הוא מרעת יושבי הארץ שפרקו עול מלכות שמים מעליהם והשליכו לארץ משפט וצדקה יען שבעו וירס לבם, ע"כ יכנעו ע"י הרעב וישובו מרעה, ישובו אל ד' לקרא בשמו ולדעת דרכיו. הרעב ישכילם כי לא לאדם ללכת בשרירות לבו ולאמר רק הב למלא כל חפץ זדון ותענוגי הוללות, כי ילמדם לשמח בלחם לשבע, ויודו ע"ז יד' חסדו עת ישובו להם שנים כסדרן. ע"כ הרעב הוא המניע הישר אל הטבה התרבותית לדעת את ד', בלא צורך לסבב סיבות מסיבות שונות. וכן השונע בא יבא בארץ כשיעמדו בני אדם במצב הגון וטוב, עד אשר יפנו ברוחם הטוב רק להשכיל ולהיטיב, ונדיבי לב כאלה יקרי רוח החפצים רק בצדק וחכמת לב, כל אשר יסורו מהם המניעות המעכבות את ההשלמה האנושית כן ירבו להתעלות, ויהיו יותר קרובים אל אור ד', ע"כ השובע הוא ג"כ האמצעי הישר של קרבת אלהים, במצב הטוב של החברה האנושית, והקב"ה מכריז עליו בעצמו. ופרנס טוב, זהו ודאי המניע העקרי אל הגדלת המוסר ואור היראה ואהבת ד' ודרכיו בארץ, ע"כ הוא הסבה הקרובה שאינה צריכה לעבור דרך סיבובים רבים עד שתבא לתכליתה של הדעת [את] ד'. כי ברבות צדיקים והרים קרן חסידים וישרי לב תרומם הצדקה והמשרים, יראת ד' וכל דרך ישרה של חסד משפט צדקה, שאלה המה

חפץ ד' ודעת אותו, יגברו, והכל ע"י פרנס טוב, ע"כ יאמר עליו "ראו קרא ד' בשם". ונחשב בצלאל לפרנס, שהוא מנהיג, אע"פ שלא היתה עבודתו רק במעשה המשכן וכליו. אמנם יען כי תמונת המשכן וכל כליו, וכן הציורים הפרטיים שהיו נעשים מעשה מלאכת מחשבת, מיד ד' היתה זאת שהציורים הללו יעשו רושם על נפשותיהן של ישראל, לתורה ולתעודה וליראת ד'. והציורים יש בהם הרבה מכשרון רוח המצייר האמיתי, וכפי התרוממות נפשו למדות קדושות ונעלות ולשכל טהור וטוב ברוח ד', כן יפעלו יותר ציוריו להשכיל ולהיטיב. ע"כ אף שאסור לנו להרבות בציורים של מעשה חרשים כדי להקים על ידם מערכות של מוסר, כי מעיין המוסר והאורה לנו היא תורת ד' הטהורה הכוללת כל אורח חיים למעלה למשכיל. אבל באלה הציורים שמאת ד' נצטוינו לעשותם, מובן הדבר שהיו בהם הערה רבה לכונן את הנפשות אל הוד המושגים הכלולים בהם. א"כ תלויה היא טהרת רוח כל העם כולו, שהי' ע"פ עצת ד' מתחנך בסיוע של בנן המשכן וציורי כליו, תלוי בשאר רוחו וקדושתו של החושב הגדול במלאכת מחשבת הקדושה הזאת, הוא בצלאל. ע"כ היה באמת פרנס ורועה לישראל.

כח.

א"ר יצחק אין מעמידין פרנס על הציבור אלא א"כ נמלכין בצינור, שנאמר ויאמר משה ראו קרא ד' כשם בצלאל וגו' א"ל הקב"ה למשה, משה הגון עליך בצלאל א"ל רבש"ע אם לפניך הגון לפני לא כש"כ, א"ל אף על פי כן לך אמור להם לישראל כו', אמרו לו משה רנינו אם לפני הקב"ה ולפניך הנון לפנינו לא כש"כ. הפרנס אף שעיקר יתרונו צריך שיהי' במעלות פנימיות, שאב לכולן הוא טהרת הלב וקדושת המעשים הנובעים מקדושת הנפש ומדותיה הפנימיות, שהוא דבר הגלוי רק לד' לבדו שהוא חוקר לב. אמנם גם מעלות וכשרונות המוניות צריך שלא יחסרו לו, כדי שיהיה מוכשר להנהיג את הציבור בדברים ודרכים המתקבלים עליהם, וע"ז תורה ההמלכה בציבור, שעם היות עיקר הדיוק ליתרונותיו הפנימיים של הפרנס צריך שיהיו לו הכשרים שיד הציבור ג"כ משגת, כדי שיהי' להם קישור עצמי עמו. אמנם המעלות בכללם שלש הנה, [האחת], הקדושה הפנימית וזך הנפש הגלוי רק לפני בוחן כליות ולב. השני' לה היא החכמה העמוקה הגדולה שראוי שיעוטר בה פרנס הדור כדי לנהל בתבונת כפים את עדתו. וזאת אמנם תתגלה גם לאדם, אבל רק ליחידי הסגולה החכמים הגדולים שהם יוכלו לעמוד על סוף דעתו של המורם מעם ולדעת ערכו, ולכל העם אין בזה הכרה. והמעלה השלישית היא השלמות ההמונית כמו איש תואר ובעל קומה, צח הלשון הלוקח נפשות בחין מדברותיו. אמנם אימתי תהיה הדרכת התפרנסות שלמה והגונה, בזמן שכל אחת מן המעלות תופיע על ערכה הראוי לה, ויהי' העיקר הגדול השלמות האלהית, צדקת הפרנס וחסידותו האמיתית. השני' לה מעלת החכמה היתירה. והשלישית המעלה ההמונית החיצונית, אז תהי' המעלה הנמוכה טפילה אל המעלה הרוממה ממנה, ותצליח התפרנסות להנהיג את הציבור בדרכי הטוב והחיים. אמנם כשיתהפכו הסדרים, ויעשה העיקר המעלות החיצוניות הנובעות מהמלכת הציבור, ואחריה מעלת החכמה היתירה, ואחריה מעלת החסידות וקדושת הצדק באחרונה, אז תסלף התפרנסות את דרכיה. ע"כ בשאלה הגון עליך בצלאל המיוחסת אל הקב"ה למשה, היתה התשובה כערך השאלה. השאלה היתה לעורר, שראוי לדייק עם צדקת בצלאל, הגלויה לידע תעלומות שהעיד עליו, גם על יתרונו בתורה וחכמה ברב' יתרון באופן הגלוי למשה. והיתה התשובה, שאם לפניך הגון לפני לא כש"כ, כלומר היתרון שאני משכיל עליו ביחוד שלמות החכמה, הוא שני במעלה נגד שלמות הקדושה הנפשית שהוא העיקר הגדול בפרנס. ומשה הציג הדברים לעיני ישראל, להעיר לבבם ג"כ להשכיל אל השלימות ההמונית אם הם מוצאים בו כפי הבנתם. והם ג"כ השיבו כהלכה אם לפני הקב"ה ולפניך

הגון לפנינו לא כש"כ, כמכירים כי המעלות המיוחסות להקב"ה ואחריו למשה, היינו הקדושה הפנימית והחכמה הנפלאה, המה העיקרים, והשלימות ההמונית היא הטפילה להם, ואל ישימוהו עיקר. וזאת תהי' התעודה לדורות לדעת את האופן המעולה בבחירת פרנס, שתלכנה מעלת הצדק, החכמה והחן הטוב כסדרן זה אחר זה. ואם אין לנו עדות ברורה על קדושת הנפש, תעמוד לנו במקומה עדות השם הטוב והפרסום בצדק וכשרון המעשים שיהיו מראשית של כל דרישה שצריכה בעיכוב לפרנס הממונה על הציבור. מובן הדבר שאנו עסוקים בפרנס הראוי מצד ידיעותנו לעבודתו בקודש, ואחריה יתרון החכמה, ולאחרונה תבא המעלה החיצונה שראוי גם בה לבחור כפי האפשרי. ומשבחי הדיין הוא שיהיה בעל תואר ובעל קומה נוסף על יראה חכמה וענוה ויתר המעלות הרוחניות. השאלה אמנם תציין שיש עכ"פ על מה לשאול, היינו שראוי להמצא ג"כ המעלות הנמוכות עם מציאות הגבוהות מהן. והתשובה תורה על ביטולן והכנעתן אל ערך הגדולות והנכבדות שבמעלות. ובזה הננו עומדים על הדרך הנכון המתווך בין ההמלכה עם הציבור אל כוונת התכלית היסודי שהוא עיקר פעולת הפרנס לתקנת הציבור האמיתית.

כ"ו

אר"ש בר נחמני אמר רבי יונתן בצלאל על שם חכמתו נקרא, בשעה שא"ל הקב"ה למשה לך אמור לבצלאל עשה לי משכן ארון וכלים, הלך משה ואמר להפך עשה ארון כלים ומשכן, א"ל משה רבינו מנהגו של עולם ארם בונה בית אח"כ מכנים לתוכו כלים כו' כלים שאני עושה להיכן אכניסם שמא כך אמר לך הקב"ה עשה משכן ארון וכלים, א"ל שמא בצל אל היית וידעת. הרגש הטבעי של הנפש המצטיינת במלאכת המחשבת של הציור, עיקר כשרונו הוא שיהי' ציורו חזק מאד וטבעי. רגשו הפנימי שהוא הכשרון המיוחד לחכמה הזאת של מלאכת הציור, לא תתנהו בשום אופן לצייר איזה דבר שלא כמנהגו וארחו הראוי לו ע"פ תכונתו. כחכם הזימרה האמיתי אשר בשמעו קול של נגינה שאינו ע"פ חוקי ההרמוניא הטבעיים החקוקים בנפש, לא תוכל נפשו לשאתה ויכיר שכאן יש חסרון סדר, שנפשו הטבעית כבר מרגשת את הראוי ואת שאינו ראוי לפי מצב הנפש הטבעית בסדרי ההרמוניא. גם הצייר האמיתי רושם של הרגשו חזק מאד לצייר כל דבר ע"פ טבעו המיוחד לו, ואותו הציבון שיש במציאות מוכרח הוא שיצא מתחת יד ציורו, והשינוי שבין המציאות אל הציור לא תוכל נפשו העדינה לקבל במנוחה. והנה הרגש הזה של הציור כשהוא נשלם לכל פרטיו הוא חכמה רבה וצריך לזה כשרון טבעי בנפש, ומכש"כ במעלה העליונה של חכמתו של בצלאל בציוריו שנחה עליו רוח אלהים, שודאי כל התנאים של בעל הכשרון היותר נעלה בחכמת הציור לא חסרו לו. והנה ודאי יש הבדל בין הסדר המצטייר אצל המשיג החכם מצד חוקי החכמה, לסדר המצטייר אצל המצייר מצד כשרון של חכמת הציור והרגשו העמוק. שאצל החכם המשיג בחכמתו, יפול הסדר בכל דבר כפי הראוי מצד החכמה והמוסר, ואצל המצייר הטבעי האמיתי יפול הציור אצלו כפי מה שהוא בעולם המציאות, וכל חכמתו הוא, היא במה שהוא שוה בהתפעלות ציוריו אל המציאות בפועל. והנה לגבי אדון כל המעשים ית' אין הבדל כלל בין סדר של חכמה לסדר של ציור, כי החכמה העליונה מגביהה לשבת ומשפלת לראות, וכח הציור עצמו ושוינו עם המציאות הלא הוא חק מחקי המציאות, שיצאם יוצר כל בחכמה ובצדק נשגב. אמנם המשיגים יתחלפו באיכות קבולם, מי שנפשו מיוחדת ביותר אל החכמה והצדק הנשגב, תתקרב הרגשתו לסדר המפיק מוסר ורוח צדקה, ומי שכשרון הציור חזק בו יתקרב יותר בציוריו אל המציאות וההוה. ע"כ כשא"ל הקב"ה למשה עשה לי משכן ארון וכלים, ולא פורש אם סדרם צריך להיות כך כמאמרם או אין הסדר מעכב וטעם אחר יש בהקדמה. הנה לפי משפט המוסר כל המקודש מחבירו הוא קודם לחבירו. ע"כ המשכן שהי' רק הסבה והמקום להכיל בתוכו הארון,

והכלים שבהם תעשה עצם העבודה, נוטה ע"כ ציור השכלי להקדים בלימודו הארון וכלים למשכן, ולתלות הקדמת המשכן רק באשר ראוי לבאר תחלה את משפט הכלל ואח"כ את פרטיו. ע"כ התבאר תחילה לו במראה הנבואה המקום הכללי המשכן ואח"כ הדברים הפרטיים שבו. אבל בענין המלאכה, המקודש מחבירו חק שכלי של צדק ויושר הוא שיהיה קודם מחבירו. בצלאל אמנם בתור צייר הקרוב מאד אל הטבע והמציאות, לא היה יכול לצייר סדר שאינו כמנהגו של עולם. ובאשר מנהגו של עולם זה הוא מקור הברכה להנפש המציירת שתדע לצייר את החיים כמו שהם. למשל המנורה, פרחיה כפרחים ממש טבעיים כפי מנהגו של עולם, הגביעים כמנהגו של עולם והמנהג הנהוג, ובאשר כח מנהגו של עולם היה חזק בנפש הציורית של בצלאל אמר שהסדר הנכון הוא אמנם בכל דבר כפי מנהגו של עולם, שאדם כונה כית ואח"כ מכנים לתוכו כלים. ואנו כיון שאנו עסוקים ע"פ ציווי המקום ב"ה בדרכי ההרגש והציור ראוי לנו להשוות את הנהגתנו למנהגו של עולם, שהוא החק הכללי השורר בחכמת הציור. וע"ז א"ל משה: כצל אל היית וידעת, שאמנם אורו של מקום ב"ה הוא החכמה העליונה והצדק המוחלט, אבל גם הרגש הטבעי של הנפש הזכה, המבורכה בחכמה של חושב מחשבות וכל מלאכת חרש וחושב הוא בערך הצל אל האור, שעם שניהם יחד יושלם כח הראות וכללות מראות הנמצאים. ע"כ בצלאל ע"ש חכמתו המיוחדת לו ההרגשית, שתוכל להרגיש בחזקה את המציאות כמו שהיא, שהוא כשבא בתכלית שלמותו עם ברכת אלהים של "ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת", הוא מתלונן בצל-אל שהוא קרוב למעלת הנבואה שנושאה היא החכמה האלהית שהיא דבר ד' אור-אל "פתח דברך יאיר", והסכים לו משה, באשר הרגש הטבעי הוא הכח האלהי שעל ידו תתגלה החכמה האלהית ביצירת נפש האדם ההרגשית ע"פ תכונתה האמתית.

f

אר"י אמר רב, יודע הי' בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ, כתיב הכא ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת, וכתיב התם ד' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה, וכתיב בדעתו תהומות נבקעו ושחקים יערפו טל. הכשרון האמיתי של המצייר האמן כשהוא ברום מעלת כשרונו, ובפרט מי שהגיע למדה זו שכשרונו נקדש ברוח אלהים, הוא להיות מכיר בעמקי טבעי המציאות בין מצד הגשמי שלהם בין מצד הרוחני שבהם. והנה כללות בנין המציאות נאמר עליו "בחכמה ובתבונה ובדעת". והדברים כוללים יחש המציאות כולה בכללה, ויחש חלקיה זה לזה, הרוחניות והגשמיות. ובכלל הנוו מכירים את הכוחות הגשמיים לנפעלים ואת הכוחות הרוחניים לפועלים עליהם, לשכללם ולפתחם. החכמה תאמר על העמדת המציאות כולה בעצה עמוקה, שהיא מלאה כח ועז של קיום נפלא והערכה של שיווי ויושר נהדר. אמנם התבונה תאמר על ערך המציאות לא כפי מה שהיא לפנינו, או כפי מה שהיא בתחילת בריאתו, שזה הערך יוכל להאמר גם על המציאות הגשמית לבדה שגם בחוקי' אנו רואים חכמה נפלאה, כ"א תאמר עוד על הכונניות שנתכוננו בהמציאות בכללה להיות הולכת וטוב, הולכת ומתעלה, עד שתבא לידי ערך רם ומאד נעלה ככל היעודים הגדולים שיהיו לעתיד לבא. "והי' אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים", וברכת הטבע כולה, שאמנם הכל הוכן בחכמת אלהים, שמזה המעמד הירוד יתכונן המצב הנעלה שלעתיד. וההפעלה הזאת פועלים רק הכוחות הרוחניים. ע"כ אמר "ד' בחכמה יסד ארץ", החכמה של העמדת המציאות כמו שהיא נראית ג"כ בגשמותה של המציאות. "כונן שמים בתבונה", הרוחניות של המציאות, הכוחות הפועלים לרומם ולשכלל אותה, היא בתבונה, הבנה של תולדה וחימוש דבר מדבר, כלומר השתלשלות של תולדות חדשות העולות ברום מעלות גבוהות. אמנם

קיבוץ החכמה והתבונה הנמצא ע"י הערכת הגשמיות אל הרוחניות לא יושלם לגמרי כ"א בדעת. הדעת היא ההכרה העמוקה, שאינה עוזבת כל פרט קטן מפרטי המציאות היותר קטנים שלא תשלימהו בתכלית שכלולו. וזה בא מצד ההכרה היותר חודרת בפנימיות צרכיה ורגשיהן של כל בריותיו אשר ברא. ואמר " בדעתו תהומות נבקעו ושחקים ירעפו טל", להצמיח פרי לכל גויה וגויה די מחסורה, נפשות רבות וחסרונם וכל הדברים היתירים יותר מכדי ההכרה, והם כדי להנעים את החיים ולהרחיב את הדעת, למלא את משאלות ההרגשות היותר דקות והיותר פנימיות, שהכל גלוי וידוע לפני אל ראייתו. והנה בכל פעולה וכל כח פרטי שבבריאה צריך לשיתוף של שלש אלה, להעריך את כח החכמה בקיום והעמדה של חוזק המציאות, עם ההכשר להיות מתעלה במעלות ועליות של רוממות שונות, בצירוף הדיוק הנמרץ של מניעת ההשמטה של כל נקודה קלה וקטנה הדרושה להשכלול הכללי והפרטי. והנה כל אלה הדברים הנאמרים בכללם ביוצר כל ית"ש בהעריכנו את פלאות חכמת היצירה כולה, צריכין להמצא מעין דוגמתן בחכם שלם לחכמת מלאכת מחשבת. ועל ערך היותר נשגב ויותר רם נתברך בזה בצלאל ע"פ רוח אלהים. להשלים ציור אמיתי צריך חכמה גדולה בהעמדת החלקים הגשמיים שבו, בחלוקות אורותיו וצלליו חלקי ציציו ופרחיו וכיו"ב, הכיון והדיוק הנמרץ אל עצם טהרת המציאות הכיון. אמנם יותר מזה תגדל ערך חכמת הציור בתור חכמה גבוהה ומלאכת מחשבת מצד הרוחני שבה. כי הציור צריך שיהיה מלא ענין, פועל על הכוחות הנפשיים למלאותם כבוד וקדושה פנימית, מרומם ומנשאם אל הדר כבוד אל עליון לרוממו ולגדלו בלב נאמן ורוח טהור, ועם זה לא יחסר מן הציור כל נקודה היותר פנימית, בין מצד גשמיות הציור כפי שויונו אל הטבע והמציאות, בין מצד רוחניותו כפי הראוי לעשות הרושם היותר חזק והיותר קדוש וטהור בלבבות, ואין ספק שגמר תכלית החכמה בכל שלימותה לפי המטרה הקדושה שהיתה במעשה המשכן א"א להגיע לזה כ"א ברוח אלהים, אשר השי"ת מלא אותו בחכמה, נגד חלק הגשמי של מלאכת המחשבת. בתכונה נגד החלק הרוחני שבה, ובדעת החלק הדייקני היותר פרטי בין מצד הרוחניות בין מצד הגשמיות. ויותר ממה שהי' כל אחד טאלה שלשת השלמויות שלם במלאכת הקודש הזאת של בצלאל מצד עצמו, היו נערכים כל אלה בצירוף נפלא באותו הצירוף של הרוחניות והגשמיות והדייקנות הפרטיות שיש בבריאה הכללית עצמה מצד גשמיותה ורוחניותה, ודייקנותה לעומת כל המשאלים היותר דקים שבכל נפש מרגשת. ומצד הרגש הקדוש שפעם בקרבו, הי' יודע לצרף את האותיות הפרטיות שנהם נבראו שמים וארץ, לדמות מעשיו בצירוף דומים למעשה בראשית מצד גשמיותם ורוחניותם ודייקנותם. וההערכה של ההשויה הכוללת את שלשת אלה היתרונות אחד מול רעהו, ורק בהכנה של חכמת אלהים כזאת היה ראוי לגשת [אל] עבודת המלאכה של החרשת והמחשבת במשכן, שהיה צריך להשכין בו כבוד אלה נורא הוד, ולהשלים על ידי כל המלאכה את קדושת נפשות כלל ישראל ולהאדיר קרבתם אל ד' אלהי ישראל אדון כל המעשים ב"ה.

.kf

אר"י אין הקכ"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה, שנאמר יהב חכמה לחכימין וגו', שמע רב תחליפא בר מערבא אזל אמרה קמיה דר"א, א"ל אתון מהתם מתניתין לה אגן מהכא מתנינן לה, דכתיב וכלב כל חכם לכ נתתי חכמה. כשרון החכמה תלוי בשני דברים בתלמוד ושקידה והוספת ידיעה וניסיון. אמנם הדבר העיקרי הוא הכשרון הטבעי, כי מי שיש לו כשרון טבעי מיצירת נפשו אל החכמה, הוא ירבה להשתלם בחכמה עם השקידה. אבל מי שחסר לו-כשרון היצירה בטבע נפשו לא יועיל לו לעולם כל לימוד להשלים את אותו הכח החסר לו מתחילת יצירתו. וטעמו של דבר הוא שהחכמה האמתית אינה מהדברים

החיצונים הנקנים ע"י לימוד וידיעה, כ"א ציור הפנימי שבנפש המכרת בהבנה של הכנה פנימית את ערך החכמה, ומכרת איך להתאים את כל הידיעות הפרטיות אל כללות מושג החכמה. וזה תלוי בעיקר בכשרון הנוצר בטבע הנפש, אשר עם השקידה יתגדל ויורחב ביותר, כי יגעת ומצאת תאמין. אמנם אפשר להיות אדם יודע דברים רבים גם בלא כשרון פנימי מתחילת היצירה של תכונת נפשו, אבל לא להיות חכם בערך החכמה לאמתתה א"כ יש בו חכמה מתחילת יצירת נשמתו. והנה בכשרונות התלויים ברגש שיסודם הוא הטעם הפנימי, הדבר הוא מבואר למדי שלא יבא בהם האדם למעלה רמה של חכמה א"כ הוכן לזה מצד כשרונו הטבעי וסגולת הנפש. כאשר מודעת לכל, שאף עם ריבוי הלימוד לא יהי האדם צייר אמן מפליא או מנגן מצויין ונשגב, אלא א"כ הוכן לזה מכח הנפשי שבו בבריאה. והחידוש הוא אמנם שאין הדבר מיוחד רק לדברים שהרגש בהם עיקר, כחכמות היפות, כ"א הוא הדין לשלימות של כל חכמה, כי החכמה השלמה היא רק אותה המתפשטת על כל כוחות הנפש ומתיחדת עם הכשרון הפנימי, וממלאת את הנפש בהודה. נמצא שכל חכמה יסודתה בתכלית שלימותה היא ג"כ ברגש הפנימי, ע"כ אין הקכ"ה נותן חכמה כ"א למי שיש בו חכמה. ונעלה היא התשובה שהמקור העיקרי לטעם סגולה זו שאין הלימוד יכול לתקן את החסר מצד הכשרון הטבעי בענין החכמה הוא מה שאמרה תורה, בענין חושבי מחשבות של מלאכת חרש וחושב, שתלוי הרבה בטעם וברגש פנימי, שהדבר ידוע שצריך לזה כשרון נפשי מיוחד, "ובלב כל חכם לב נתתי חכמה", קראה תורה את זה הכשרון הפיזי של חכמת המחשבת בשם חכמה, להורות שיסוד החכמה הכללית הוא בכל דבר וענין שיעלה למעלת חכמה באמת תלוי בכשרון הפנימי שבנפש. ומי שחונן מאת אדון כל ב"ה בנפש חכמה הוא יגדל בחכמה ברום המעלה, כל אחד ע"פ כשרונו המיוחד לו. כי גם החכמה הכללית המופשטת מכל רגש גופני ותלויה רק בידיעה והבנה שכלית, ג"כ לא תהיה מושלמת לאדם היודע א"כ יש לו כשרון נפשי ויחש פנימי אל החכמה להקרא בשם חכם לב, ואז יתן השם ית' לו חכמה כפי פעלו בעבודתו העיונית. והנאמר יגעת ולא מצאת אל תאמין מוסב רק על ערך הידיעות וההבנות הפרטיות של מקצועות מיוחדים בתורה ובחכמה, אבל ערך החכמה שיהי האיש חכם באמת, לא רק מוצא ידיעות, הוא דבר המתיחש רק לפי הכשרון הנפשי, ועמה יעזרו להוציא אל פועל ההשלמה הברורה, העמל והשקידה. ובאשר תכלית חכמה תשובה ומע"ט שהוא דבר התלוי בטעם היושר והצדק הפנימי, ע"כ סגולת החכמה קשורה עם ערך הרגש הפנימי לעולם.

.af

אר"ח כל חלום ולא טוות. הצום על החלום בא רק בהיות נפשו עגומה עליו ממנו גם בהקיץ. ע"כ אמר באשר כל פעולות הנפש הטבעיות ודאי הן לטובה לתכונת האדם, כי כל אשר עשה ד' הוא טוב, וכיון שהחלום הוא טבע קיים לאדם, ודאי שתנועות הנפש שע"פ החלומות הנה טובות לאדם לגופו ולנפשו. אמנם כאשר בכל כוחות הנפש אינם טובים כ"א כשעומדים בגבולם אבל כשעוברים את הגבול הנועד להם כבר חוזרים הם להפסד וחסרון, כן גם החלומות, טובים הם רק כשיפעלו את פעולת רישומם רק בשעתם דהיינו בעת השינה, שע"ז נועדו. אבל כיון שהתגברו כ"כ עד שפועלים ג"כ על מצב הנפש גם בעת היקיצה, עד שנפשו עגומה עליו וחפץ להתענות מרוב עגמת נפשו, בזה הוא עובר את גבול טבעו, והוא בתור תכונה נפרזה שלעולם אינה משובחת, והוא אות על איזה קלקול והפסד במצב הנפשי.

.af

ואר"ח חלמא כישא עציבותיה ממתיה חלמא טבא חרויה ממתיה. הוא ממלא את המאמר הקדום כי גבול הטבעי של פעולת החלומות הוא רק שיפעלו על נפש האדם בעת השינה, ואין צורך שיפעלו ג"כ על מעמד הנפש בהקיץ. ע"כ החלום הטוב או הרע די לו בציורו, שהציור שהנפש מקבלת לשעתה תהי' זאת טובתה לפי מעמדה, כפי חק ההשגחה העליונה כפי מה שהיא צריכה, לחלום טוב או לחלום רע. אבל אין מגמת החלומות להתפשט הרבה במעמד האיש בהקיץ.

ד.

א"ר יוסף, חלמא טבא אפילו לרידי כדיחותיה מפכחא ליה. הרשמים הטבעיים פועלים על הנפשות, אמנם פעולתם היא תמיד רק כ"ז שהנפשות עומדות בטבען, אבל כשהן משנות את טבען ע"י התרגשות חיצונית, אז יחדלו הדברים הטבעיים לפעול עליהן, ולפי קלישת הרושם הטבעי כן יספיק גם שינוי קל בתכונת הנפש להוציאה מכלל פעולת הרושם ההוא. ובאשר החלומות, שהם טבע קבוע בנפש האדם הטבעית, ודאי הם גורמים איזו פעולה מתיחסת לו, אבל פעולתם היא ג"כ קלושה עד שכל סבה קטנה המוציאה את האדם מידי טבעו הפשוט מספקת כבר להפריע את סדר הרושם שהיה החלום עלול לפעול. והנה אצל רוב האנשים בעלי חוש הראות ישנן סבות הרבה של רשמים אחרים הבאים מעולם החיצוני שמוציאים את הנפש האנושית מידי תכונת טבעה הפשוטה, ומבטלים בזה את הרושם של הוראת החלום שעלול לפעול רק על מצב ישר טבעי שבנפש. והוסיף שאפילו לדידיה שהיה מאור עינים ורושמי העולם החיצון לא הי' בכחם להוציא את תכונת נפשו מידי טבעה הפשוט, אבל לקלישות הפעולה המתיחסת אל החלום, מספיקה גם ההתרגשות של בדיחותיה עצמו של החלמא טבא, להפריע את הסדר הטבעי, ומפכחא את פעולת החלום, עד שאי אפשר לעמוד עוד על הוראתו בעצם. ובאשר איש כמוהו ז"ל הי' עלול להתרגשות של חלמא בישא לצד העצבון יותר מחלמא טבא מצד השמחה, בהחסר לו אור העינים שגורמות השמחה הטבעית הפשוטה, תהי' הרבותא גדולה על ערך קלות ההפרעה שיוכל ערך הפעולה של החלום להתבטל מחלמא טבא יותר מחלמא בישא. שודאי עלול הוא להתבטל מכח המון רושמים של התרגשות הנפש מצד עצם הרעיונות המעציבים שמחוללים פרעות והיפוכי הסדרים במצב הנפש ומוציאים אותה מידי טבעה הפשוט.

ה.

אר"ח חלמא בישא עדיף מפבא. באשר החלום יסודו הוא מהכח המדמה שבנפש, ע"כ נוכל על פיו להעריך תכונת כח המדמה של האיש, או עכ"פ מצבו באלו הימים הסמוכים להחלום. והנה יש אדם שכחו המדמה מעביר לפניו תמיד את צדדי הטוב שבעתיד ומשמחו ואת צדדי הרע האפשרים יעביר מנגד עיני ציוריו, ויש אדם שכחו המדמה מעביר נגד עיניו גם את אפשרות של צדדי הרע שבעתיד. וכאשר נשקול את שתי אלה התכונות בפלס המועיל, נמצא כי הכח המדמה המחליק לאדם לצייר לפניו רק את הטוב, יוכל לעורר עיניו שלא ישום לב על דרכיו וימשכהו ללכת בשרירות לבו, כי אין לפניו חשבון של התוצאות הרעות של העתיד הצריך זהירות וזריזות להנצל מן הרע ולזכות אל הטוב. כי הדברים המביאים רעה על האדם, בין מצד מצבו הרוחני בין מצד מצבו הגשמי, רבים מאד, וצריך הוא להיות אזור במלחמה לכבשם לפניו, למען ילך

בדרך החיים והטוב לטובתו החמרית והרוחנית. אמנם מי שהמדמה שלו מצייר לו ג"כ את צדדי הרע שבמציאות, הוא אינו מעור את עיניו ויעוררהו להשכיל ולהשמר בדרכיו. ע"כ חלמא בישא, הבא מתכונת המדמה המשקיף גם על צדדים הרעים שבמציאות, עריף מחלמא טכא הבא ממצב כח המדמה המחליק ומציג לנגד עיניו רק את הצדדים העליזים שבמציאות, ואת הרע הכרוך בהם שחובה רבה להשמר ממנו יצפין מנגד עיניו לבל תתערב בתוגה שמחתו ההוללית, "אולת שמחה לחסר לב ואיש תבונה יישר לכת".

.1f

ואמר רכ חסדא, לא חלמא טכא מתקיים כוליה ולא חלמא בישא מתקיים כוליה. השם ית' נטע באדם את הכח המדמה כדי שיצייר את הטוב ואת הרע, היוכל להיות לשניהם לעתיד פנים של הפלגה יותר ממה שהם כפי אמתת המציאות, וזהו לטובתו. את הטוב יצייר באופן של הפלגה ע"פ הכח הדמיוני, למען תתענג עי"ז נפשו ברגשי הענג המצויירים לפניו ברב שמחה ותקוה טובה, וציור השמחה והענג של התקוה יהי לתועלת גדולה לאדם לחזק כחות גופו ונפשו. וכן הרע האפשרי יצייר ג"כ לפני [כח] המדמה באופן מבהיל יותר ממה שהוא לפי המציאות האמיתית, למען יחרץ האדם להשמר ממנו בזהירות יתירה לטוב לו. ע"כ החלום שהוא תוצאות הכח המדמה, אף שיש לו יחס עם העתיד של האדם, ע"פ העצה העמוקה של כללות הבריאה, בשילוב הכוחות החומריים, הרוחניים, והמוסריים למערכה אחת. אבל כפי מוצאו שתכונתו של [כח] המדמה, מחוללות שיהי בו אותה הפרזה המיוחדת לו, ע"כ א"א שיתקיים כולו לא חלמא טבא ולא חלמא בישא. כי כך עשה ד' ית' בחכמה, שיהי הציור במדמה גדול יותר מן המציאות, בשני המעמדים של ציוריו, הרעים והטובים.

.5f

ואר"ח חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא. האגרת השלוחה היא אות על חפץ משלח המכתב והיא ג"כ סבה שיעשה חפצו. והנה החפץ ודאי לא ישתנה ע"י העדר קריאת המכתב, אלא שאם יקרא המכתב יהי הוא הסבה להגעת החפץ, ואם לא יקרא יוסיף בעל החפץ לעסוק בהגעת החפץ ע"י סבות אחרות. כן החלומות כיון שהם חק קבוע בטבע הנפש א"א שלא תהי להם תעודה אחת מתעודתם, אמנם היא להיות סבות ומניעים פנימיים להכשיר את נפש האדם אל העתיד לבא עליו. ובזה הוא דומה לכל כוחות הטבע שהם משמשים לצרכי האדם, בין לבנות בין להרס, רק כשיחובר עמהם עבודת השכל האנושי. כן ההוצאה מן הכח אל הפועל את הסתגלות הנפש למצב העתיד לבא עליו ע"י החלום, הוא שייך אל חכמת הפתרונים, שהיא צריכה להיות בנויה בודאי על יסודי חכמת הנפש וכוחותיה ואיכות הכח המדמה וקשורו אל כלל המציאות. ע"כ בהפשר החלום ע"פ פתרונו הראוי לו, אז תצא אל הפועל הכשר הנפש למצבה בעתיד ע"י סבת החלום בעצמו שסייע לזה. מה שא"כ כשלא יפתר, לא יהי עוד החלום הסבה המניעה את הנפש אל מצב העתיד. ובאין ספק שכמו שהחפץ של הכותב לא ישתנה באי קריאת המכתב, כן לא ישתנה חפץ העליון והדברים שכבר ראויים הם לאדם לבא עליו ע"י מניעת הפתרון. אלא שההנהגה האלהית הכללית תבא למבוקשה ע"י סבות אחרות חיצוניות ופנימיות, ועכ"פ יקראו הפותרים הגורמים אל המצב העתיד של החלום, באשר הם הניעו את הסבה, אף שמבלעדס הי' הדבר נעשה ע"י סבות אחרות. דומה דבר זה למה שאמרו חז"לי ע"פ "כי יפול הנופל ממנו", ראוי הוא לפול מששת ימי בראשית אלא שמגלגלין

.nf

ואר"ח חלמא בישא קשה מנגדא, שנאמר והאלהים עשה שיראו מלפניו, וארבב"ח א"ר יוחנן זה חלום רע. יסורי הנפש הם גדולים ומעיקים יותר הרבה מיסורי הגוף. ע"כ חלום רע שפועל בעותי אלוה על הכח המדמה שבנפש הוא קשה ממכות ויסורי הגוף, ומכח זה עצמו תבוא התועלת של חלום רע, כי יראת העונש הצריכה לתקונו של עולם צריכה שתתקרב בצורה לאדם. ובאשר להשלים יראת העונש צריך ללמוד של השארת הנפש שכרה וענשה, ועונש רוחני אינו מצוייר יפה לאדם הטבוע בגשמות חושי, ע"כ בא החלום הרע שהוא לפעמים מצער את האדם בצער נמרץ ופחד של בלהות שאול, כדי שיהי לו מושג מיראת העונש הרוחני של הנפש ולא יתפתה לומר שהשאול בית מנוס לון, כי יכיר איך גם באין גוף ויסורי גוף יש מקום רחב לנפש המופשטת וכוחותיה להוסר בפחד ובלהות שאול ובושת ויגון וכאלה דברים שנושאייהם המה רק הכוחות הנפשיים, ותתישב בנפש יראת האלהים מצד העונש.

.6f

הנביא אשר אתו חלום וגוי מה לתכן את הבר, וכי מה ענין בר ותבן אצל חלום, אר"י משום ר"ש בן יוחאי כשם שא"א לבר בלא תבן כך א"א לחלום בלא דברים בטלים. ההוראה שיש בזה הוא, שסידור של דיוק וחכמה נוהג בכל הבריאה כולה, שכולה מתנהגת ע"פ החכמה העליונה של מחולל כל ב"ה. ואפילו במקום שהסברא המהירה היתה דנה ששם רק תהו ובהו ודמיונות בלא סדרים, גם שם במקום-אין-סדר סדר פנימי יצוק בו ע"פ חכמה וערכים קיימים ונקצבים, "שאל ואבדון נגד ד' אף כי לבות בני"א". ע"כ אפי' הדברים בטלים הנמצאים בחלום, אל תחשוב שאין להם קישור כללי ויחס ענין כלל. אין הדבר כן, הם ג"כ מהלכים כסדרם ע"פ חכמת הנפש בטבע הכח המדמה, עד שלהוציא איזה ענין שיש בו מטרה קיימת במציאות הוא צריך להכנת הרבה דברים בטלים, שכך הוא טבעו ומדתו של אותו הכח שעל פיו תוציא נפש האדם את חלומותיה אל הפועל. וכשם שהתבן אינו נופל במקרה בבר, כ"א מצרכי הבר הוא, וחק טבעי קבוע נוהג שלא יהי בר כלא תבן, כן חק של בריאה ותולדה נוהג שלא יהי חלום בלא דברים בטלים. וכשם שיש יחס להתבן אצל הבר, לא בדרך של קיום אבל בדרך שימוש של סדר ההויה, כן יש יחס אל הדברים בטלים להדברים העקרים שבחלום, שע"י שניהם יגיע החלום לתעודתו, שגזרה החכמה העליונה שיפעל בעולם, לא פחותולא יותר.

.n

א"ר ברכיה חלום אע"פ שרובו מתקיים כולו אינו מתקיים מנ"ל מיוסף דכתיב הנה השמש והירח וגו', וההיא שאתא אמיה לא הויה. דברים בטלים הנמצאים בחלום הם דברים שאין להם חלק במציאות כלל, שהם באים מכח ההפרזה של הכח המדמה. אבל הצד המעולה שיש בחלום הוא כשיתהלך כסדרו ע"פ טבע הנפש הזכה, אז באותו חלק המעולה שמכוון כולו כנגד המציאות לא יהיו דברים בטלים מעורבים בו. אמנם שני אופנים של אמת יש בציר, יש דבר אמיתי לעצמו מפני שכך אירע או שעתיד להקרה, ויש

אמת ציורית שהדבר יוכל להיות לולא איזה עיכובים מקריים. והידיעה הזאת לדעת את האפשרות להיות נעשה ע"פ סדרי המציאות הוא ג"כ דבר טוב ונכבד, ואינו בכלל דברים בטלים. ע"כ אמר שחלום החלק המבורר שבו, שהוא בערך הבר, שכולו אומר איזה ענין שלם מ"מ, אע"פ שהוראת ענין יש בו ורובו מתקיים, מ"מ אפשר להיות נמשך עמו ציור של אמת מצד הראוי והאפשר, אע"פ שבמציאות בפועל לא יוכל להיות מסבה צדדית כמו החזיון של השמש והירח. אמנם הדבר הורה שכ"כ ילכו הסבות בגדולת יוסף והתודעו עד שאם היתה אמו חיה גם היא היתה בכלל המשתחיים, א"כ הוא אמת בציור ואינו בכלל דברים בטלים, אלא שהוא דבר שאינו מתקיים ממקרה המציאות המונעתו.

.כא

א"ר לוי, לעולם יצפה אדם לחלום טוב עד כ"ב שנה כו'. מספר הכ"ב ימצא באותיות שבהם יביע האדם כל הגיוניו ע"י הנפש המדברת, וכאורח הרעיונות המורכבים מאותיות, שבהמצא האותיות כולן לא יחסר כח לשום הרכבה של איזה דעה ורצון שיהי'. רק בהחסר איזו אות יוכל [להיות נסבה] שלא יוכל לצאת לפועל הרעיון המרוצה שצריך' להשלמתו דווקא האות ההיא. גווי הסבות הממלאות את כל חלל המציאות גם הנה מורכבות מסבות בודדות בתור אותיות הממלאות תיבות וענינים, כדבר האמור בספר יצירה על הוית העולם וההנהגה בספר וסיפור. ע"כ השנה שיש לה איזה ערך נקצב לעצמו בחליפותיה, תוכל לכל היותר להיות נערכת בערך אות בספר ההנהגה הכללית. הנה בכ"ב שנה יהיו נשלמים כל המסיבות הדרושות להבלעת הרעיון הנרצה בשפה של ההנהגה הכללית. ע"כ יצפה לו אדם עד כ"ב שנה, וכ"ז הוא מפני שאין לך דבר השוה בערכו שיהי' בא במקרה גמור, כ"א בכל החזיונות הנמצאות יש לנו למצא, דבר של ענין וערכי חכמה.

.כב

א"ר הונא, לאדם טוב מראין לו חלום רע, ולאדם רע מראין לו חלום טוב. יסוד התכונות הנפשיות לטוב ולרע הוא תלוי במדת אהבת עצמו, שמי שאהבת עצמו נפרזה אצלו יותר מגבול הצדק והאמת, האהבה הזאת תעור את עיניו ויהיו אצלו כל דרכיו בחזקת מתוקנים לא יראה לעצמו און ועול, כי כל אשר יעשה עבור אמת בצעו ימצא, ע"פ משפט אהבת עצמו הגוברת על כל מדותיו, שהוא חותם הצדק והיושר, וגם על הרהורי לב לא יסתפק אולי עולה עשה. לא כן האיש הטוב, מדת אהבת עצמו בנוי אצלו ע"פ הצדק ואמתת המשפט, ואם עשה עול או מדה רעה מקוננת בלבבו, יכירה בלא משא פנים לנפשו. ע"כ הציורים שבכח המדמה של אדם טוב הם מלאים מוסר כליות ותוכחה ומרדות לנפשו, ע"כ כאשר יבא החלום מהרהורי לבו מראין לו חלום רע. ולאדם רע, שגבול הצדק והיושר הוא אצלו רק רצונו ותאוותו, יחזה לו עתידות רק טובות "ומרום משפטיך מנגדו", ע"כ מראין לו חלום טון. אמנם כ"ז הוא בכלל "טוב כעס משחוק"הנאמר בכלל ע"פ דברי חז"ל על שלות הרשעים ויסורי הצדיקים. כי מי שהעיב תכונת נפשו כ"כ עד שצל של תביעת צדק ומדת משפט לא יעלו על לבבו, הנה אין מראין לו אפילו ההערה הקבועה ע"פ סדר ההנהגה הכללית, להכניס איזה מרדות בלבו של אדם לישר ארחותיו ע"פ החלום. ולעומת זה האיש הישר ותם דרך, רוח ד' תנחהו שאם יעות דבר תעירהו רוחו הטוב לשוב ולתקן עותתו. ע"כ תהי' לו הערת החלום הרע להערה ולהשכיל ולהיטיב לטוב לו.

נ.ד.

תנ"ה כל שנותיו של דוד לא ראה חלום טוב, וכל שנותיו של אחיתופל לא ראה חלום רע. ההנהגה המעידה על האיש שימצא ג"כ לנפשו מדת המשפט על כל דבר אשר יעשה שלא כשורה, וממילא יהי ענותן ושפל ברוך כי יודע כי לא ניקה משגיאה ומכשול, כאשר עשה דוד בעת קלל אותו שמעי בן גרה, שסבל באמרון. "כי ד' אמר לו קלל". ההיפך מזה היי אחיתופל, אשר כ"כ גברה עליו אהבת כבודו, עד שבראותו שלא נעשתה עצתו אבד עצמו לדעת, והוא אות שבודאי לא נכנס מעולם הרעיון כי יש בו איזה פחיתות שראוי עכ"פ שלא להקפיד על מניעת כבודו לעתים, ואולי יהי זה מרדות להיטיב דרכיו. ע"כ איש כזה לא ראה חלום רע מעודו, עד אשר לכדוהו עונותיו.

נ.ה.

איני והכתיב לא תאונה אליך רעה, ואר"ח אר"י בר אבא שלא יבהלך חלומות רעים והרהורים רעים. הפעל "אינה", "והאלהים אינה לידו", מונח על דבר פרטי המסובב מההנהגה הכללית. ע"כ אמרו חז"ל שהוא מיוסד על הפסוק "מרשעים יצא רשע", שמטוב ההשגחה העליונה מזדמנות הסבות לשלם לרשע רע כרשעתו ע"י מקרים פרטים. כן החלומות הרעים המה מסובבים מעקת נפש פנימית, אשר תדע נפשו כי הרבה אשמה, לא יוכל למצא לנפשו מנוח ותדריכהו פחדו מנוחה. ע"כ יראו רעיונו זרות וצרות רבות בחלומו. הרהורים הרעים המה ג"כ מסובבים מההתגברות המעשים הרעים בבחירה תחילה, אז לא יוכל להשתחרר ממחשבות רעות. גם בהיותו חפץ להיות פנוי מהם. ע"כ היא הרעה שהיא מתאנה לרשע ע"פ כללות הנהגתו שאינה טובה, ולא תאונה הרעה הפרטית הזאת להולך בכללו בדרכי ד'.

נ.ו.

ונגע לא יקרב באהליך שלא תמצא אשתך מפק נדה בשעה שאתה בא מן הדרך. הנגע הוא מכה חיזונית שאינה לפי סדר תהלוכות הגויה כולה. כן הנה המעצורים שיבאו לאדם מכל חפץ טבעי ע"פ התורה, המה כולם מכוונים למטרה הטובה וההצלחה האמיתית. ואם יכבד לפעמים על האדם מה שצריך להניח איזה חשק לב בשביל משפט התורה, הנה ירויח כפלים, מה שנתחזק אצלו קשר שליטת הנפש והדרת המוסר ויראת ד'. אמנם המעצורים כולם שע"פ התורה שהם כולם שע"פ התורה שהם באים לטובת האדם נתחלקו לשני אופנים. הצד הכללי הוא מה שהוא טוב במוחלט, כבישת התאוה במדה הראויה, ששם כיונה התורה להעמיד את האדם על מצב הקדושה והרוממות הרוחנית. אמנם ישנם דברים שאם היי האדם זהיר בדרכיו ועולה במעלות הקודש ע"פ התורה והמצוה כראוי לא היי צריך לבא לידי מעצורים כאלה, ורק אחרי שנפל ממעלתו צריכים לו הדברים הללו כמו רפואה מרה לחולה, שיותר טוב היי שלא יחלה. וכמו הנגע החיצוני שינקה את הגוף מהלחה הרעה הפנימית, שאמנם היי יותר טוב שלא היי בו לחה רעה פנימית כלל, כן ספק איסור אמנם פעמים רבות מחסרון ידיעה וחסרון זהירות ומיעוט חכמה וכיו"ב, שיותר טוב ונעלה היי מצב האדם שהיי יכול להכריע את הספק בדרך בירור, אבל כיון שמצבו הביאו לידי כך שהוא עכ"פ מסתפק, זאת היא טובתו ורפואתו ושיבול עול הספק ג"כ באהבה.

ומ"מ היא ברכת ד' שלא יעמדו לו למעצור במקרה חייו ענינים של ספק כי הם באים מחסרון שלמות, כ"א כל אשר יתקדש בדרכיו וימנע מרצונו יהי הכל ע"פ הדרכת התורה והמצוה מעצם הכונה האמתית של תוה"ק. ודבר זה נאמר ג"כ בכלל ישראל, שבהיותינו שרויים בארץ ד' וכל עניני האומה על מכונם, וסנהדרין יושבת במקום אשר יבחר ד', אין דברים של ספק באומה בהליכות התורה כלל, כי על כל דבר אשר יגידו לך מן המקום ההואי. אמנם הגלות והפיזור גרם הרבה ספיקות, שאמנם אנו חייבים לקבלם באהבה רבה כי לפי מצב חליינו הכללי רק זאת היא דרך רפואתינו. אבל ראוי לנו לצפות לעת אשר מציון תצא תורה וישבו שופטינו כבראשונה, וכל הנהגתינו ע"פ התורה יהיו בדרך ודאי המשמח לב ונפש, ומעמיד הנהגת האומה בדרך התורה לפי הכונה הראשונה והעצמית. "וכל בניך למודי ד' ורב שלום בניך"י.

.14

איהו לא חזי אחריני חזי ליה. יוכל היות שתגבר מדת הבטחון והשלכת היהב על ד' אשר לא תמו רחמיו בלב האיש ההולך בדרך הטוב והישר, עד שרעיונותיו יהיו תמיד במנוחה. כי גם אם תעלה על לבבו המחשבה פן יהי עליו משפט אלוה על איזה מדרכיו אשר לא נכונים המה, הנה הוא במצב מנוחה ולא ידע פחד, כי נאמנה את אל רוחו כי כל אשר יעשה ד' הוא רק לטובתו ואשרו, ע"כ לא יבהילוהו רעיונו כלל ומחזות מחרידות לא יעלו בגורל חלומותיו. אמנם הנפשות פועלות זו על זו בסגולה, ע"כ אחרים הקרובים אליו ויודעים הגיונו, אצלם לא יוכל הרעיון להמצא כי כל רעה אשר תעבור על רעם יקבלוה במנוחה. ע"כ תפעול קרבת הנפשות לפעמים להחרידם ג"כ במחזה חלומותיהם ע"ד רעם אהובם, אשר ידעוהו בתכונת נפשו הטהורה כי 'דרכו לא זכה בעיניו ושע"כ אינו מתיאש מן הפורענות. והמורך הזה יפעול ג"כ פעולתו הטובה במצב המוסרי של כלל החבורה, כשישכילו לשורש כל ענין בחכמת לב ושימוש הגון, להתעורר לחזק ידים ברב אומץ בדרכי טוב ויושר.

.54

וכי לא חזא איהו מעליותא הוא, והאר"י אר"י כל הלן כו' כי קאמרינן כגון דחזא ולא ידע מאי חזא. אפשר שמוסב הוא על החלום הרע, שאמנם הרעיון של האיש המוסרי ודאי יעביר לפניו ג"כ איזה מחזות של פחד, כמדת יראי ד' החושבים לעצמם שלא יצאו ידי חובת הצדק, ושורת המדות הנכונות עוד לא מלאו כפי הראוי להם. אמנם לעומת זה הלא הבטחון ואהבת ד' תשגבם שלא תפול עליהם שואת פחדים. ע"כ לא יוכלו החלומות הרעים לעשות אצלם רושם מחריד כ"כ באופן וטיזכרוהו גם בהקיץ, כי דיה ג"כ ההערה הקלה הפועלת על הנפש בעת חזיון החלום עצמו, שפועל פעולתו להתעודד אל הטוב ולרכך קשין של המדות הרעות הטבעיות הנמצאות באדם ע"פ יצר לבו מנעוריו. אמנם מי שכ"כ נפשו הומה על החומריות, עד שאפ"י בחזיון לילה לא יפקד לחשוב מחשבות, ומהם ג"כ ענינים שיש להם איזה יחש למוסריות ולהדרכה טובה, זה הוא אות על נפשו שעופלה!, שכבר אין לו חפץ וענין כ"א עם תועליותיו המורגשות לבדן. ולא כן יהי חלק האיש המישר אורח חייו ע"פ תורת ד', שהוא מתרומם להוסיף כשרון בתורה ועבודה בחסד וצדקה. ע"כ יהיו חלומותיו ג"כ מעין הרהוריו, ויעזרוהו על מגמתו הטובה.

א"ר הונא ב"ר אמי א"ר פדת א"ר יוחנן, הרואה חלום ונפשו עגומה עליו ילך ויפתרנו בפני שלשה, יפתרנו מ"ד כו' אלא ילך ויטיבנו בפני שלשה, ליתי תלתא דמרחמי ליה ולימא להו חלמא טבא חזאי כו'. ראשית דרכי חיזוק כח הצדק באדם הוא שירגיל עצמו שלא ישים לאל רגשו הפנימי, כי פעמים רבות קול אלהים הוא הקורא לו מקירות לבו לסור מדרך רעה ושלא להחזיק בעול. ע"כ ראוי שירגיל האדם את הנהגתו שלא לרמוס ברגל גאווה על המית נפשו הפנימית, ואז באמת ימשיך מזה הכונה המכוונת לשם ית', שיצר ועשה לנו את הנפש הזאת באופן שתתרגש לפעמים מעסקי רשע וסילוף דרך ישרה. ע"כ בראותו חלום מעסקי רשע וסילוף דרך ישרה. ע"כ בראותו חלום ונפשו עגומה עליו, אין טוב שיתעמר בהמית נפשו העדינה כי בת מרום היא. כי ההעברה בשתיקה באין פנות אל העגמת נפש הפנימית תביא את האדם להשליך אחרי גו את רגש הטוב והיושר הפנימי ג"כ, ואז ימוט לו יסוד אחד מיסודי המוסר היותר קרובים וחזקים. כ"א יטפל בה וישתדל להפך את הרגש העגום לרגש של שמחה ותנחומין, ע"י דברים טובים וניחומים של מסבת רעים אהובים, ותהי' התועלת הבאה מזה כפלים. האחד שיתגדל וישתלם אצלו החוש של שמיעה אל הרגש הפנימי, ויתעורר פעמים רבות לשמע רגשי יצרו הטוב המעוררו לכל מעגל טוב. כי ישנם פעמים רבות שלב האדם מתחיל להתעורר בעצמו אל רוממות ההוד שבתורה ועבודת ד' הטהורה, ורגשי אהבת ד' וחשק תורה ויראת שמים רוממה יפכו בלבו, אך בהיותו בלתי מורגל לשים לב אל רגשותיו הפנימיים, יחשב שהדברים המתרגשים בלבבו אין כדאי לשום אליהם לב, ויסיח מהם דעתו וישקיע הלך נפשו בעניינים אחרים, ולפעמים ג"כ הפכים וגרועים הרבה מרגשי לבבו הטהורים הפנימיים, ויאבד בזה רב טוב שהי יכול להרויח אם הי' משים לבו לתביעות נפשו הפנימית, ע"כ טובה גדולה כרוכה בהנהגה זאת של שימת לב אל מאורע פנימי שבמצב נפשו פנימה. והטובה השניה בזה היא, של השמת [לב אל] דרך הטוב והצדק, הוא ההסכמה הגמורה להיות נמשך אל כלל הציבור ולא לפרוש מדרכיהם. והמנהגים המוסכמים בתור צדק ויושר, או המונהגים בתור הרחבה ומלואים לתורה ולתעודה, אף שאינם עקרי תורה, הם מועילים הרבה להפריח כח הטוב ורגשי אהבת ד' ויראתו בלבו של אדם. ועם זה השקפת השלום והאהבה הכללית הבאה משיווי המעשים וההרגשות הפנימיות. וכיון שההכנעה אל הסכמת הכלל מביאה את האדם לדרך טובה וישרה, כבר היא אחת מחלקי המוסר, שלא יחסר בהנהגה הכללית עניינים עוזרים לה בפועל. ולזאת תטיב פעולת סיעת אוהבים, תלתא דמרחמי, האומרים שהחלום טוב הוא ויהי' טוב, להוציא ההוראה והרגש הפנימי אל פועל השמחה והטוב. והחסרון המוסרי שלמלאותו בא החלום ע"פ סוד ההשגחה העליונה, יתמלא ע"י ההכרה הפנימית שיתוסף לחולם בערך יקרת החברה ואהבת רעים. וההסכמה הראויה לרדוף להשוות רגשותיו, ומכל שכן מעשיו והנהגותיו לכלל הציבור, שבהשלמתם העתידה במערכת הכלל לבטח כולם הנם אוהבים ומרחמים, "למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך".

ולימא להו חלמא טבא חזאי, ולימרו ליה הנך טכא הוא וטבא ליהוי רחמנא לשוייה לטכ. ההנחה הכללית צריכה שתהי' כי החלמא הוא טבא, כי גדול הוא ערך הבטחון בד' שהוא מנהיג את האדם בחסדו עד שהוא בטוח שכל הוראה שבאה באה בהשגחה לטובה, והם הרעים המסעדים ע"י חברתם את ההטבה המוסרית יאמרו לו, טבא הוא, מצד עצמו כיון שכבר הי' סבה להרשים ביותר בנפשך את מושג הבטחון

ואומץ הלב בדי האל הטוב, וטכא ליהוי כי מושג נעלה זה יפעול בהחלט על המצב המוסרי המעשי. א"כ יצא ע"ז תועלת שיצמחו טובות רבות של מעשים טובים בחכמה ויראת ד', זהו כל מה שביד האדם ובבחירתו להטבת דרכיו, וממילא מה שהוא למעלה מיכולת האנושי יבורכו הסבות ע"י שמים להיות מזה תוצאות טובות ומוצלחות בפועל, רחמנא לשוייה לטוב.

.j

שבע זמנין לגזרו עלך מן שמיא דליהוי טבא ויהוי מכא, א"א להשכיל יחש הרהורי הלב וכחות המדמה שבהם ועל ידם יארגו החלומות אל עולם המעשה והעלילות המתהוות בפועל, אם תוקח המציאות בהבנה באופן פרטי וגס, כ"א בהקפה כללית איך הגשמיות והרוחניות, חוקי הטבע וחוקי השכל, חוקי המוסר והצדק וחוקי הנפש, כולם אחוזים בארג אחד, העבר ההוה והעתיד איך הם נסקרים בסקירה אחת, כולם מאדון אחד הכל יוכל וכוללם יחד. אז ישכיל האדם יחש האמיתי של הרהורי לבבו וכחות נפשו איך שגם שם בעולם הדמיון יש סדר ומשטר גם שם יש הנהגה של חכמה וצדק עולמיים. וכולם קשורים הם בשלשלת ההשגחה העליונה להיות עזרה להרמת מצב האדם בכללו ובפרטיו, המחובר בלולאות עם כלל המציאות הגדולה והרחבה, מזג הגשמיות והרוחניות. ואחדותם יובן לנו במספר השבע, בשבעת ימי בראשית יובנו ששת ימי המעשה הגשמיים והשבת הרוחנית, שהיא מטרתם והשלמתם. וכדי מהר"ל מפראג ז"ל יחש שש קצוות הגשמיות, שהם תנאי כל חומר והצורה השכלית הכוללתם, כלומר מידי אדון כל החפץ בצדקת בריותיו והצלחתם יתכוננו כל הסבות הגשמיות והרוחניות בחוברת, אשר מצד ההשקפה השלימה הזאת אין דבר שמתפרד מאחדות הכללית. שבע זימניו לגזרו מן שמיא, הפעולות הפועלות המכנסות את הפרודים לאחדות בגשם ורוח, בטבע ושכל, בנפש וכוחותיה בהסכמה וחפץ טבעי, דליהוי טכא, לתכלית טוב ומוצלח בהוה, ויהוי טבא בתולדות יוצאות ושופעות על העתיד, בתור הערה על אפשרות ההפעלה של רשמים הנראים לפנינו דקים דומים לאין, כרגשי חלומות על כלל המציאות המלאה כוחות איתנים. כי זאת היא פרי האחדות של המזג הכללי, של האדון המיוחד שהאיר עולמו באור שבעת הימים, אור עולם באוצר חיים. וכך היא תכונת החיים להיות נקשר כל מיתר ופתיל עב וגס בחוברת עם כל שרעף ומחשב דק וקלוש לערך עיני החומר החושבת כל חומריות לחזקה במציאות. ועל כאלה נאמר"למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך", בכל עושה הקב"ה שליחותו, מכש"כ במדה טובה המרובה ממדת פורענות, כי חפץ חיים הוא מלך חי העולמים.

.kj

ולימרו ליה שלש הפכות שלש פדיות שלש שלומות, כו'. ההוראות, בפרט הבאות בחלום וחזון, יפורשו ע"פ היחש הנמצא במהותם. וכאשר יש גם יחש הפכי לכל נמצא וכל מושג, זכרון הקור יעלה על דעתינו את החום והלבן את השחור. ע"כ הוראת הטוב נגזרת ע"י יחש הפכי להוראה מוחלטת מהוראת הרע. אמנם כאשר עדיין קיים הרושם של ההוראה הראשית שבאה דוקא בציור הרע, ע"ז תבא ההשפעה המוסרית של הכנעת הלב ויתרון ההכשר במעשים שבאה לרגלי הרוח הנשברה בתור פדיון. שאותה ההוראה המועטת הרעה שנותרה עכ"פ מצד המקוריות של הוראתה הרעה בפשוטה לא תזיק כלל ולא תפעל כ"א להיטיב. אבל הלב עדיין ינקף על מה עשה ד' ככה להיות הוראת הרע נמצאת להצריכו פדיון ותמורה. אז ימלא נחם

ושמחה בהשכילו כי הוראת השלום תורה על הטוב הנערך מחיבור כל גווני החיים. וגם אותה קורת הרוח של ההצלה מרעה שהיתה עלולה לבא, לא תוכל להיות חסרה באוצר החיים שהיא חסד ד' המלא את כל היקום, ע"כ יהי החותם נשלש שלומות לתמם החזיונות. וכל אלה ההוראות נאה להם להתפשט על כל ארחות החיים השלש הכוללות, הטבעיים המורגשים והשכלים, שכולם צריכים לברכת ד', וקשורים בהצלחתם עם הלב הטוב והנאמן ששורש שרשו הוא נטוע על דעת אלהים ואהבתו ויראתו, ששולח ברכתו בטבע, ברגש, ועל כולם בשכל. ובזה תבא הברכה המשולשת, אשר בה יברך ישראל בברכת כהנים.

נ.ב.

אמימר ומ"ז ורב אשי הוי יתבי כהרו הדדי, אמרי כל חד וחד מן לימא מלתא דלא שמיע ליה לחבריה. כל המדעים והמוסרים הנכנסים בחוג ידיעת האדם פועלים עליו על הנהגתו ומדותיו הלך נפשו ודיבוריו. ע"כ יש אפשרות שיהי איש חכם אלהי במעלה עליונה כ"כ, עד שאותו החכם שהוא מכיר ויודע שיחותיו הלך דיעותיו ומוסרו, יכיר ג"כ אם נמצאת בממשלת שכלו וידיעותיו איזה דעה שתהי או לא. וזאת היתה מחכמת השלמים הללו, שראוי לנו לציירם במעלה היותר רוממה, שיהי יכולת בכ"א מהם להכיר בחבירו ע"י שיטתו ומעמד הנהגתו איזה מלתא יש דלא שמיע לי. אבל זולת זאת ההכרה הנפלאה אי אפשר שידע כל אחד מה הוא הדבר דלא שמיע לחבריה, רק הם ע"ה דרוח אלהין קדישין בהון.

נ.ג.

פתח חד מנייהו ואמר, האי מאן דחזי חלמא ולא ידע מאי חזי, ליקום קמי כהני בעידנא דפרסי ידיהו, ולימא הכי כו'. יסוד הברכה שחלה דוקא ע"י הכהנים מורה שאין שום ענין שהוא לפי צורך האדם ותביעותיו הפנימיות שע"פ טבע נפשו נעזב מההשגחה העליונה. כ"א סוד החכמה העליונה הולכת תמיד להקביל הדברים ע"פ תורת נפש האדם, כי הכל מעשי ידיו ית'. וכיון שיש בנפש האדם כוחות של דמיון, של הרגשה וכיו"ב, גם הם צריכין להיות מונהגים בהשגחה וחכמה ורחמים גדולים, שיצא מכולם התכלית העליונה של ההצלחה הגדולה וההשלמה הכללית והפרטית. ע"כ החלומות גם הם מונהגים, עם כל רפיונם, בהנהגה והשגחה, ואין בכל דבר הנוגע לאדם באיזה יחש שיהי, שיהי נעזב ומופקר למקרה. כאשר בכלל אין דבר קל בעולם שיוצא מכללות המציאות כולה מבלי הקשר אליו. עצם הברכה שתחול ע"י כהנים, היא בנויה מפני שע"פ רגש האדם הטבעי הוא מתיחש יותר אל הטוב והשלמות, כשיראה שיש מבני מינו אנשי קודש הנגשים אל ד' קוראים וד' יענם. ע"כ נקבע בזרעו של אהרן כח זה הנקדש, שמסגולותיהם יצאו בהכרח אנשים שברכת ד' תחול על ידם, ובשביל כן מלאה החכמה העליונה את הכח הסגולי הזה בכללות זאת המשפחה. ע"כ ברכת כהנים נתנה מראש בערך ישר עם הכח המדמה הנוצר ג"כ באדם למלאות את כוחותיו להדרכה היותר טובה לפי ערכו. אמנם הברכה היא בכת, בסגולת הכהנים מצד המורשה, צריכה לפריסת ידים, לומר שהדבר תלוי שימלא בהוצאה מן הכח אל הפועל יחש הכהנים אל העם, ללמדם דרכי חיים ולפעול עליהם בפועל ידיהם להשכיל ולהיטיב. "שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו", "בשלום ובמשור הלך אתי ורבים השיב מעון". כן הכח הפנימי שיש בנפש האדם ביחווה אל הטוב והצדק, הוא צריך לצאת אל הפועל בפועל כפים, וכל המערכה הגדולה שנעשה

בנפש האדם פנימה, בהמון רעיוניו ורגשותיו ודמיונותיו הגורמות לו חזיוני לילה על משכבו, שפועלות את פעולתן בכלל לטוב ולכשרון, למלא לבבו ביראת ד' ולתומכו באורחות חיי עולם. הגרעין הפנימי הוא תמיד טוב, וכל המסיבות המזדמנות אפילו היותר מקריות, הכל נארגות הנה במסכת סוד ההשגחה העליונה, שיצא אל הפועל הכח הצפון לטוב ולחסד. ע"כ החלום הנשכח, צריך לעולם שיובן בתור כח מניע פנימי אל צד הטוב, מפני העירו את לב האדם לזה. וחלישות נפש האדם הטבעית, שהיא מתפעלת מכאלה, אם היא פועלת ע"י להוסיף בהשלמתו בדרך הטוב והישר, אין זה דלת נפש ורפיון כ"א נטיה הגונה טבעית, שכך יצר יוצר האדם את נפשו בחכמתו, ככל הנטיות הטבעיות שבהשתמש בהם האדם לטובה הוא קולע את סוד ההשגחה העליונה וכונתה בהם. כאהבת המשפחה, המולדת, הרחמים, היושר והצדק, שכולם באות ע"י רגשות פנימיות, שחלישות נפש האדם היא אמצעי להשריש יפה בלבבו ולהעתיקהו על ידי כל אלה מתכונה לתכונה. וכשם שסגולת הכהונה תצא אל הפועל ע"י מלאת ידי הכהנים בצדק ובמשפט להטבה הרוחנית של הכלל, ללמדם ולהדריכם, כן תצא סגולת חסרון הידיעה של החלום לטובה, בהוסיף האדם ע"י יתר אומץ בדרכי ד'.

פ.ד.

רבש"ע אני שלך וחלומותי שלך, חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא. כיון שאתה רבון כל המציאות כולה, ואני שלך, שיצרתני כולי בחכמה ועשית לי את הנפש הזאת עם כל רגשותיה. וגם היחש שביני ובין חלומותי, כמו הזכרון והשכחה, גם אלה לא באו במקרה כ"א ע"פ חכמתך העליונה, המלאה צדק ומשפט ורחמים. ע"כ הנני בצדק מחליט, שגם זה המקרה של אי ידיעתי את החלום, גם זה אינו יוצא מסדר הכללי של חכמתך העליונה שמנהגת הכל לטוב. ובאשר קרבת אלהים והבטחון והתפילה, מרוממת ומכשרת את נפשו של אדם אל קדושת המעלות וההנהגה השלמה, ע"כ הנני מוכן בכל מקרה שאני מוצא בכללות מעשיך בנפשי ובפרטיהם, להשתמש בהם להגדיל יחש ביני לבין רחמיך המרובים והשגחתך העליונה והחודרת, המגביהי לשבת ומשפילי לראות.

פ.ה.

בין שחלמתי אני לעצמי, בין שחלמו לי חבירי, בין שחלמתי על אחרים. הנפש בכללה היא מוכנת לשלשה מיני פעולות. מה שהיא פועלת ומתפעלת בעולמה הפנימי ממחשבותיה ורגשותיה, שבה אין לחלק את הפועל מהנפעל, כי היא בעצמה פועלת על עולמה הפנימי גם מתפעלת ממנו. הב' הוא מה שמקבלת רושם מעולם החיצון, והג' מה שפועלת על העולם החיצון, וצריך שתהי' מוכנת באלה השלשת החלקים כולם לטובה. וכוח המדמה וההרגשות הפנימיות המה הראשונים במערכה לפעול ולהתפעל במדות ובמעשים. ע"כ ראוי לבקש רחמים ולהביא עצמו לידי השתדלות על מצב מוסרי הגון כזה, שתהי' נפשו מוכנת להיות מתפעלת לטובה מרגשותיה עצמה, ולהיות תמיד נפגשת במערכה של טובה ע"י רשמיה מעולם החיצון, ולפעול תמיד בהפעלתה בכוחותיה על אחרים לטובה. ע"כ יבוקש כראוי, שבין מה שחלמתי על עצמי, שבא מכח הרושם הפנימי שבנפש על עצמותה, שתהי' מתברכת לטובה. ובהתחלת הברכה בעולם הפנימי מהחלומות שהם התחלות המחשבות היותר טבעיות, תתגבר אח"כ הקדושה והצדקה גם על הרעיונות הנגמרות בעצה וכונה. ובין שחלמו לי חבירי, מצד יחש פנימי שיש בין הרעיונות הבאות מפגישת המעשים

והמצבים, שהם כולם נאחזים במערכת ההשגחה העליונה, לתן לכ"א מבני אדם את כל האמצעים הצריכים לו לטובתו החמרית והרוחנית. בין שחלמתי על אחרים, מהצד שיש לי איזה יחש עם מי שיהי מהעולם החיצוני. וכלול בזה ג"כ שראוי לאדם להיות צופה אל מצב מעלה, שתהי נפשו עלולה יותר להשפיע טוב על כללות החברה בחוג יותר רחב ממה שיושפע הוא מהם. ע"כ ב"חלמו לי" אמר "חבירי", הקרובים ונכנסים בחוג השיתוף מצד איזה יחש שיהי. אמנם מה שחלמתי, פעולתי על אחרים, יהי היחש רחוק מאד, הנני משתוקק שגם שם תגיע פעולתי לטובה ולהצלחה הכללית של הכלל כולו.

.11

אם טוכים הם חזקם ואמצם כחלומותיו של יוסף. הוראות החלום באות מצד יחש הנפש לכלל המציאות ויחש העתיד אל ההווה, בכל עלילות העתידות הוא לרוב הכל מוכן במציאות לעולם. וביותר באשר מרבית עניני האדם עקרי סבותיהם תלויות בעולם המחשבה ע"פ הרצון הנפשי של אנשים מחוללי תנועות. והנפשות -והרגשותיהן, חזיונותיהן והסבות המוסריות המביאות אותן לידי פעולותיהן, עם הדברים הטבעיים העוזרים על ידן, המה מוכנים תמיד במציאות. אמנם לפעמים לכדי שתתגשם בפועל איזה תקוה או מטרה, צריכה להמון סבות וקשורים. ע"כ התפילה נכונה, שאם טוכים הם והיתה ההוראה טובה, א"כ אולי הסבות הראשיות כבר מוכנות. אבל אל הסבות הרוחניות שבאות מצד עולם המחשבה והרוחניות האנושית, צריכות ג"כ שיתחברו הסבות ממשיות של פעולות, כחלומותיו של יוסף שהזדמנו הסבות ע"י דברים רבים ונפלאים. ורובם היו תלויים בסבות רוחניות של כחות הנפש, למשל שנאת האחים הוא ערך נפשי, נשיאת עיני אשת אדוניו ג"כ עסק נפשי מאי זה צד, קפדנותו של פוטיפר ואמונתו לדבריה, כעסו של פרעה על סריסיו, מהלך נפשותיהם עד שבאו לידי החלומות, מצב נפש פרעה ליום הולדתו, תכונת נפשו עד שבא לידי חלומותיו, יחש שר המשקים אל פרעה ואל יוסף. כל אלה וכיו"ב הם סבות רוחניות שהיו צריכות לפעלים גשמיים, כמו המעשה שעל ידם הי' הקצף על הסריסים, ומתחילה הוצאתו מן הבור, מכירתו וכיו"ב. והזמנת הדברים הגשמיים למלא את הסבות הרוחניות הוא החוזק והאומץ שראוי לבקש אל החלומות הטובים. שהרושם והיחש אל העתיד בא ע"פ רוב מהדברים הכלליים הנמצאים כבר בעולם המציאות, וביותר בעולם הנפשות שיש להם יחש גדול נסתר, והדברים המקריים שהם זורמים בשטף הזמן, הם צריכים להיות מקבילים אל התכלית המוכנה בחפץ עלון ית'.

.51

ואם צריכים רפואה, רפאם כמי מרה ע"י משה רבינו, וכמרים מצרעתה, וכחזקיהו מחליו, וכמי יריחו ע"י אלישע. לפעמים תהינה סבות מוכנות לפעול לרעה אבל יוכלו להתהפך לטובה ע"י כמה אופנים. לפעמים צריכים סבה פועלת שצריכה ג"כ פועל מיוחד, ולפעמים יהפכו הדברים לטובה בלא שום סבה מורגשת כ"א בהמשך הזמן, ולפעמים צריכים פעולה באין דיוק אל הפועל. אמנם אלה השלשה מזדמנים בתור סבות עומדות בפני עצמן, ואינן מתערבות עם כל פרטי הסבות המתגלגלות להביא את הענין לידי גמר. ויש ג"כ במציאות שיזמין השי"ת המון סבות שנתערבו בכל פרטי הסבות ההולכות ומזדמנות, להפוך את התכלית, שמבלעדן הי' הדבר נוטה לרע וע"י עירוב כל פרטי הסבות בכל סבה פרטית מתהפכות הנה לטובה. ונגד אלה הארבעה אופנים אמר, רפואת מי מרה ע"י משה רבינו הי' צריך שיהי הפועל מיוחד הוא

ע"ה, והפעולה מיוחדת "ויורהו די עץ וישלך אל המים וימתקו המים" . אמנם היתה סבה אחת לא התערבה בפרטיות, לא נתחלק העץ ונתפזר במים. אמנם רפואת מרים, לא הי' ע"י שום פעולה ממשית, כ"א "תסגר שבעת ימים ואחר תאסף" . חזקיהו מחליו נרפא ע"י דבלת תאנה , פעולה בלא התיחדות הפועל. אמנם כל אלה היו סבות עומדות בפני עצמן, אבל רפואות מי יריחו ע"י אלישע, הי' שנתערבו חלקי המלח שרפאו את המים ע"י נס עם כל חלקי המים. וה"ז דמיון המון סבות רבות שמתלות בכל אחת מהסבות המוכנות לרעה להפכן לטובה ע"פ רצון השי"ת, ברצות די דרכי איש" .

.נח.

וכשם שהפכת קללת בלעם הרשע לכרכה כן הפוך כל חלומותי עלי לטובה. היפוך הרעה לטובה אפשרי בשני אופנים, כי לפעמים יהיה דבר רע מורכב מכמה סבות רעות, שכ"א בפני עצמה היא רעה ולכשיצטרפו הן הגורמות לאיזה רעה גדולה חלילה. ואפשר לפעמים שאותן הסבות עצמן הרעות תהינה הפוכות שתגרמנה את הטוב, כמו שהי' ביוסף שהסבות הרעות של מכירתו והאסרו גרמו [את] גדולתו. אך יותר טוב מזה שיהפך השי"ת את הסבות עצמן, שהתכלית הטובה תבא ע"י סבות טובות. והנה כקללת בלעם הרשע, הי' אפשר שיקלל והשי"ת יעשה את קללותיו לברכות, ואז הי' הדבר דומה להנחת הסיבות כמות שהן אלא שהתכלית תהופך. אבל כיון ששם השם ית' חכה בפיו , והוא בעצמו הי' מוכרח לברך, א"כ הסבות הגורמות בעצמן נהפכו לטובות. וזה נבקש שכשם שהפכת את קללת בלעם הרשע לנרכה, בהפיכת הסיבות עצמן, לא רק התכלית לבדה, מרעה לטובה, כן תהפוך את כל חלומותי עלי לטובה. שאם היו מורים על סבות רעות, שמסבבות חלילה תכלית רעה, לא די שתהפוך את התכלית ע"י הנחת הסבות כ"א גם הסיבות תתהפכנה להיות סבות טובות נוחות ומשמחות. ואמר "עלי" אע"פ שכבר כלל ג"כ אחרים, להורות שכ"כ גדולה היא לאדם הישר תשוקתו להטבת זולתו, וכ"כ הוא מרגיש ברעת רעהו ומשתתף בצערו, עד שמילוי הבקשה ביחש לאחרים הוא ממש נוגע אליו, והכל נכלל בכלל "עלי לטובה".

.61

ולשמחה ולשלום, שמחה תאמר ג"כ על האמצעיים מביאי התכלית שיהיו ענינים שמסבבים שמחה וטוב לב, והתכלית העולה מקיבוץ הסבות תהי' נאותה והגונה, מתואר הוא בתואר שלום, שהוא חותם כל הברכות ועקרו, והכלי המחזיק את הברכה בכלל.

.ס.

ויסיים בהדי כהני דעני ציבורא אמן. ראוי להורות שאין ראוי לאדם לבקש את הטוב לו כ"א כשיהי' ג"כ מתאים לטובת הציבור בכלל. והדבר הזה הוא ראוי להיות כ"כ נקבע באדם עד שאפילו בעולמו היותר פנימי, כהרהורי לבבו וחלומותיו, לא תזוז טובת הכלל והסכמתם מנגד עיניו, ואז לבד מה שהוא מתאים יותר אל הצדק, בטוח הוא יותר ג"כ בקבלת תפילתו. ע"כ יראה שיהי' ממיים כהדי כהני דעני ציבורא אמן, להורות שבקשותיו הפרטיות פונות הנה אל תכלית ואופן כזה, שכל הציבור יחד נכונים המה להסכים לזה, מפני שלא יבקש לעולם להיות מתמלא מחורבן של הציבור, ולבקש להפך חפצו הפרטי כ"א בדבר

שהוא מסכים ג"כ אל טובת הכלל כולו.

.ko

ואי לא לימא הכי, אדיר במרום שוכן בגבורה, אתה שלום ושמך שלום, יה"ר שתשים עלינו שלום. הסבות יש מהן כלליות והן עומדות ברומו של עולם, כסבת חום. השמש וכוחותיה השופעים מאתה וכיו"ב. והשם ית' הוא אדיר במרום, שמושל בהם כרצונו והם מוכנים להיות משתנים לפי המטרה שחייבה חכמתו ית'. הסבות הפרטיות הנה רבות מאד, והי' עולה על דעת לאמר שמריבויין וריחוקן ממקורן הנה נעזבות למקרה חלילה, או שלא יצוייר כ"כ בנקל אפשרות לעצור בעד זרם של סיבות רבות לאין מספר כשהן מחייבות איזה דבר. אבל השם ית' הוא שוכן ג"כ נגבורה, הגבורה המתגלה ע"י המון סבות שהן מחוללי כל גבורת המציאות, הוא ית' שוכן בתוכן להחיותן בשפעו ומוכנות להיות נפעלות רק כפי סוד ההשגחה העליונה. אתה שלום, כללות המציאות בתעודתה הכוללת שאין אנו יכולים כלל לבטא את ענינה, אנו מיחסים אותה לשם השם ית' יען כי ממנה נכיר את יוצרה בכללות. (אתה) [ושמך] שלום, ודאי לנו שהתעודה הכללית של כלל המציאות היא הטובה הגמורה לנמצאים שהוא השלום, השם אמנם יאמר לדבר שאנו יכולים לבטאו בשפתינו, דהיינו חלקי המציאות ופרטי הפעולות המתהוות בעולם שכולם הם ע"פ השגחתו ורצונו העליון הוא רק לתכלית הטוב והשלום. כי חפצו ית' הוא שגם החלקים יהיו מוצלחים ומניעי התכלית הטובה יהיו ג"כ טובים. ע"כ נבקש יה"ר שתשים עלינו שלום ביחס המציאות לנו יהי שלום. ובזה נכלל ג"כ כל הפרטים הנרמזים בדבר אפשרות הגמורה של התהפכות כל הסיבות, בין מצד תכליתן בין מצד עצמן, לטובה אע"פ שהיא מוכנת, להרע. מפני שהכל בידי שמים, והרע הוכן רק להשלים את הטוב, וההשלמה ביחוד בנוגע לבנ"א היא הטבת דרכיהם, וכל שתספיק בזה הידיעה של אפשרות הרע להיות סר ממנו, כבר הופקה התכלית ויצא השלום, וא"צ עוד שיהי' בפועל כ"א הטוב הגמור והברכה.

.ס

פתח אידך ואמר, האי מאן דסליק למתא ודחיל מעינא בישא לינקט זקפא דידא דימיניה בידא דשמאליה, וזקפא דידא דשמאליה בידא דימיניה, ולימא הכי אנא פלוני בר פלניתא מזרעא דיוסף קא אתינא דלא שלטא ביה עינא בישא דכתיב בן פורת יוסף כן פורת עלי עין, ואמר רב א"ת עלי עין אלא עולי עין. וריב"ח אמר וידגו לרב בקרב הארץ, מה דגים שבים מים מכטיין אותם ואין העין שולטת בהם, אף זרעו של יוסף אין עין רעה שולטת בהם. ע"י מה שהנפשות פועלות זו על זו יש מקום לעין הרעה שתפעול לרעה, אמנם לא תפעל כ"א על ידי חלישות הנפש המתפעלת. ותוכן החלישות בא ע"י מה שלא תמצא את הכרת ערך עצמה כראוי, ולא יהיו מרכז לפעולותיה כ"א מבט חיצוני של העין. ונפש חלושה כזאת שההשפעה החיצונה פועלת עליה להיות מרכזת את דרכה בחיים, תקבל על נקלה רושם מההשפעה החיצונה לרעה ג"כ. והנה באשר בכלל יתחלקו פעולות האדם, למעשיות גופניות הבאות מצד הכרח ותועלת התבצרות מצבו החומרי, ומעשיות שכליות הבאות להקנותו הדרכים המושכלים. והנה כל זמן שלא ישכיל האדם בדבר הקשר החזק שצריך לקשר את שני חלקי כללי פעולותיו, ואיך שמגמתו השכלית תהיה נשלמת רק אם יראה שתהי' כולה מתאמת בהיותה יוצאת מכחה אל הפועל להכתיר

ולהשלים את הכח המעשי. והכח המעשי כשיהי' משוכלל כל צרכו ישים מקום להשלים ביותר את כל הקנינים השכליים. אז ימצא האדם את מטרתו בחיים ישר בעולמו הפנימי, ונפשו תדבק ביראת יוצרה ואהבתו, שהוא חופש חדרי בטן ע"י נר אלהים נשמת אדמי. אז תהי' הנפש רוממה הרבה יותר, מאותה המדרגה הפחותה של תליית מרכז חייה רק על פי המבט של עולם החיצוני והשפעה של זולתו, שמזה באים רוב הקלקולים הנהוגים בחיים המורגלים, גם יהי' כל כבוד נפשו פנימה. ומתוך שימצא את האושר האמיתי ומנוחת נפשו בעולמו הפנימי, לא יהי' משועבד להשפעה החיצונה של הבריות הסובבות אותו, לשום את מבטיהן מרכז לחייו ודרכיו, ועם זה יהי' מתעלה משליטה הרעה החיצונית, הפועלת בפועל על אלה הנפשות הנמוכות והחלושות. פעולת יד הימין מכוונת נגד הפעולות השכליות, ופעולות היד השמאלית אל המעשים החומריים, האמצעי להוציא אל הפועל את פעולות הידים. אם אמנם האצבעות בכלל המה כלי המעשה, "מעשה אצבעותיך", אמנם הגורם הראשי להוציא אל הפועל הגמור את כלל פעולות האצבעות היא אצבע האגודל המשמשת ומסייעת לכולם. ובאשר יסוד התורה הוא שהפעולות לעולם פועלות על הדיעות ע"פ ערך של הפעולות עצמן, אע"פ שאין הפועל יודע איכותם הפרטיות, אבל כח הפעולה הוא גדול עד מאד ופועל על כל אחד כפי הכנתו וכשרונו, ובלא תועלת לא תצא כל פעולה מכוונת אל חכמה ושלימות כשתעשה, לבד התועלת הגדול שיש להתנחלות הפעולה להנחיל ג"כ את הדיעות הכרוכות עמה והסתעפותיהן בין המוכשרים לזה שבעם בכללו. הנה כדעייל למתא, עיר כפי המובן שהוא רוצה בטבע לקנות לו חברה וריעות המועלת לכל עניניו הגשמיים והרוחניים. אז האדם ראוי ביותר להשפעה של שיעבוד העולם החיצוני, שיעשה מרכז עניניו רק הסכמת הזולת ומציאות החן בעיני זולתו בערכו החיצוני לבדו. וזאת היא עבודת פנימית וחלישות נפשית ומצב נמוך מאד, מה שמכשרת את האדם לידי כל מצב מושחת ועושהו להיות נפעל בעצמו מכל עין רעה, בשכל במדות ובמעשים, ובה ג"כ בתוך עמקי הנפש בין השכלית בין החיונית, ע"פ סוד השפעת הנפשות אלה על אלה, שכל שהנפש יותר חלושה, יותר נבובה בערכה הפנימי, היא יותר עלולה לאלה ההשפעות. ע"כ צריך שיכין עצמו בעושר פנימי, להשלים את הכרתו הפנימית על כל אופק החיים שלו, באופן שלא יהי' צריך להשלים מצד הכרח מנהגי זולתו, שאז כבר הוא משתעבד להשפעתם במדה יתירה. מובן הדבר שאין הדרכה זו חולקת על ערך השלום ושיווי הדיעות וההתרחקות ממחלוקת, ושינוי הנהגות המקום שהוא בו, שהם ראשי אשיות החברה האנושית והלאומית, כ"א שתהיינה כל אלה תוצאות הכרתו הפנימית, שכך הוא ראוי לפי היושר והצדק, ע"פ דרכה של תורה ומצותיה, שיתנשא לקיימה באהבה גמורה וחפץ עליון וקדוש, השוכן עמק בנפש פנימה. וההשלמה זו של ההשקפה תבא בהראותו לנפשו את קשר החיים המעשיים והשכליים, איך הם-קשורים זה בזה וצריכים זה לזה, ושראוי להכיר שהכח הפנימי המוציא אל הפועל את המעשים השכליים, יהי' בגלל ההשלמה המעשית ביחש הגופניות. כי הקנינים השכליים כשישאר בו בלתי מכוונים למעשה יאבדו תכליתם, ואז מבלי משים ימצא להם מקום אותה התכלית המדומה המוצאת קן בנפשות החלושות ליחש המרכז אל צד השפעת הבריות החיצוניות עליו, שהוא מאבד כל טוב פנימי ועושק כל כח הגון מכשרון ומוסר ויראת ד' טהורה, עושה את האדם לחנף ויהיד בגאווה חיצונית ועבדות של שפלות פנימית. וכן הכח המוציא אל הפועל את המעשים הגופניים צריכים למצא להם מרכז עולמו השכלי הפנימי. אז למשל כאשר יעסוק בתורה יהי' למען ידע את המעשה אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וכאשר יעמול לצבור הון יהי' למען תעודת הטוב והצדק, לכלכל נפשו ונפשות ביתו בכבוד מבלי שיהי' למשא על אחרים, ולמצא ידו לו להרבות צדקה וחסד ביד נדיבה. אמנם בהנתק קשר פעולות השכל מעסקי המעשה, ותכלית המעשי אל הפועל ממגמת השכל, אז ימצא לו ציור חלוש וכוזב לעשות את תורתו לעטרה של ציצת נובל לכבוד המדומה של השפעת זולתו עליו, והמעשים יהיו ג"כ משועבדים למגמות כאלה שמזה מקור לכל חלישות נפשית, ושיעבוד של שלילת שליטת עצמו על נפשו באמת, המכשרת את הנפש לכח

השפעה של עין רעה מרפיונה וכשלון כחה הפנימי. ע"כ לנקוט זקפא דידיה דימיני, שמוציא אל הפועל פעולותיו המתחסות על מטרת השכל, בידא דשמאלא, להראות יחש השכליות כולם אל צד המעשי שבאדם, ובוזה ימצא סקירה כללית למגמת השכל בעולמו הפנימי. וזקפא דידיה רשמאלא, הכח המוציא אל הפועל עסקי המעשים הגופנים כידיה דימינא, להשלימם לפי תכונת השכל ותביעותיו. וכשיהי' אדם שלם שהשכל וכל סעיפיו ופעולות הבאות מכחו ומכח תולדותיו והמעשים על כל עניניהם וסעפותיהם יהיו נארגים בארג אחד ע"פ הכרה פנימית, תתחזק נפשו בשלימה פנימית ולא תוכל יד השפעה זולתו לגעת בו לרעה. והנה כח החוזה הנפשי הפנימי מצינו באמת ביוסף באופן מאד נעלה בנסיונו, עלם יפה תואר עבד, שתהי' נפשו חזקה כ"כ עד שהצדק הפנימי של הקריאה: "ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים", יהי' חזק כ"כ מבלי תת כח לפעולה של השפעת אדונתו, הוא כח נעלה פנימי מאד, עד שזכה באמת עי"ז להנחיל ג"כ לבניו את אותה ההכנה של החוזה הפנימי מבלי שאת פנים אל העולם החיצוני במקום שהוא עומד לשטן על העולם הפנימי. ע"כ הוא שטנו של עשף, "בית יוסף להבה ובית עשו לקש" שעשו אינו מוציא את חובת מרכז עולמו כ"א ע"פ ההשפעה החיצונה לבדה. כי במה תוכל החרב להיות למרכז החיים, אם לא שכבוד המדומה של גבורים שופכי דם יגדיל עקב על היושר והצדק הפנימי. הוא אדום וארצו אדומה, אין לך צבע הפועל ככה בחיצוניותו לגרות את עצבי הראות כצבע האדום, אבל פורע פרעות בסדרי העין פנימה. ובאשר יחש כלל ישראל גדול הוא אל יוסף, ובפרט שע"י עירוב המשפחות א"א כלל כמעט שיהי' אדם מישראל שלא נתערב בו מאומה מגזע יוסף. ובוזה נתברכו להיות "בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו" היינו יופי עם גבורה, מתאים לגבורה, לא יופי המחליש את הגבורה הפנימית האמיתית. ע"כ נקראו כל ישראל בשם יוסף, כמו שהעיר ג"כ המהרש"א [כאן]. ובאמת מפני ההשפעה הגדולה של הכשרון המיוחד של השליטה הפנימית שהחובזה יוסף ויצא אל הפועל ע"י נסיונו, שמאז נקראהו בשם צדיק כדברי הזוהרי. אמנם אין די שהכח של השליטה הפנימית יהי' רק בערך מושכל אצל האדם כ"א צריך לו ג"כ שיהי' מורגש ומוטבע. ובאשר חינוך ההרגשה והטבעיות של קנינים גמורים התלויים ברב פעולות מני ילדות תלויים בחינוך האם. ע"כ באמרו אנא פלוני מזרעיה דיוסף קא אתינא, יאמר בר פלניתא ע"ש אמו. וגדולה היא פעולת האמירה עם המעשה המתחש להוראות הנשגבות והקדושות הללו, להפעיל על האדם כח של חוזה פנימי מוסרי וטבעי, וממילא ינצל מעין רעה מכל הצדדים, בהיות נפשו מתרוממת לשאיפות גדולות וברורות אצלו, מתיחדות בכל חלקי חייו המפוזרות לכלל גדול ושלם. ע"כ יהי' עולי עין, יותר רוממים מאפשרות שליטת העין וכל השפעה חיצונית נפרזה לרעה. וביותר ביאור וצד כללי, לבד ההתרוממות, גם החפצים הנמוכים יש להם התבצרות בטוחה, מפני היות מרכז חייו עולמו הפנימי וממנה ישלח קוים אל עולמו החיצוני, מצד ההכרה הברורה של חובתו הגדולה והצודקת. אבל כרגים הללו שכים שמים מכטיף עליהם כן עין הרע [לא] שולטת בהם בזרעו של יוסף הבאים בכחו ויורשים השפעת קדושתו, המתעוררת בכל אחד מישראל מצד כללותו ויחוסו ליוסף, שמורה על גדולת ההשפעה שהשפיעה עליהם מדתו של יוסף הצדיק, להכיר את הגבורה הפנימית הבאה באמת ע"י נסיון כביר, שמכנים את האדם בכלל גבורי כח עושי דברו. כדאמרינן בקדושין כגון רבי צדוק וחביריו, אותם הקדושים הנוחלים מדתו של יוסף הצדיק, שמכירים הוד הגבורה הפנימית, והם עי"ז גבורים בעבודת יוצרם, עושים דברים לשם פעלם ומדברים בהם לשמו.

.סו

ואי דחיל מעינא בישא דיליה ליחזיה אטרפיה דנחיריה דשמאליה. כשם שהאדם צריך להגביר כח

עצמו שלא יהי' מושפע מאחרים יותר מדאי, כן צריך שלא לחפוץ להיות יותר מהראוי משפיע על אחרים לאכוף עליהם לקבל את מדותיו דיעותיו הפרטיות וכיו"ב. וצריך תמיד להיות מסתפק בחופשו הפנימי, שהוא המקור [המאפשר] להיות עבד נאמן ליוצרו. אמנם לא יאבה להיות נכנס כ"כ בעומק עולמו הפנימי של חברו לרעה, כי בזה ירכש לעצמו כשרון של עין רעה, והעין הרעה תוכל להשפיע לרעה על זולתו מחלושי הנפש. אמנם במה יוכל האדם להגביל את שאיפתו לשליטתו העצמית, הוא בהכירו באמת חסרונות עצמו. ובהיותו יודע תוכן חסרונותיו וחסרון כח השלמתו, יהי' טרוד בהשלמת עצמו וימוד לחברו ג"כ כח של חופש ושליטה במדה הגונה וראויה המביאה לשלום הבריות, וע"י השלום והאהבה מכיר כ"א יותר את הגיוני חברו, ומתוך כך מתרבה הדעת והאמת מתבררת והנזקין מתמעטים. והנה באשר באמת תכונותיו של אדם ניכרות בפרצופו לטוב ולהפכו, "חכמת אדם תאיר פניו", ו"הכרת פניהם ענתה בס". וכבר נודע הוא למדי כי יש לחכמים דרך להחיות תכונת איש וערך מוסרו וחכמתו ע"פ פרצופו. עיקר הכרת הפרצוף הוא החוטם, אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם, ובזוהר בחוטמא אשתמודע פרצופא, ובירושלמי יבמות פרק בתראהכרת פניהם ענתה בס זה החוטם, מאן דבעי דלא מתחכם (שלא יכירוהו) יהיב אספלני על נחיריה ולא מתחכם. והנה האדם אינו יכול לראות את פרצוף פניו בטבע, רק צדדי החוטם יוכל להסב עליהם את עיניו, ובאשר יש לחוטם ב' צדדים ימין ושמאל, ראוי ליחש את רושם פעולות הטובות והתכונות הטובות לצד הימין של הכרת הפרצוף, ורושם הפעולות והתכונות הרעות לצד השמאל. ע"כ יהי' הרמז המביא לידי מעשה ועיון פנימי, להיות מכיר חסרונותיו הפנימיות, שהם ודאי ניכרים למבין וחכם גדול וקדוש עליון בפרצופו. ובהיותו יודע שיש עמדו חסרונות פנימיים לא יהי' חפץ להגדיל השפעתו באין מעצור, עד שעיי"ז תתפתח אצלו ג"כ כחה של עין רעה, ותבא לו הערה זאת הנכונה במה שיחזיר לעצמו, בהיותו דחיל מעינא בישא דיליה שלא יזיק את אחרים בעין רעה. יחזיה אטרפיה דנחיריה דשמאלא, צד השמאל של נחיריה, כלומר הצד השמאלי של הכרת פרצופו, שמוכירו אמנם שיש ג"כ מה להכיר אצלו מצד השמאלי, מצד החסרון, ע"כ יביט ג"כ על זולתו בעין טובה ויסבול חסרונות זולתו ג"כ. וזהו כלל מוחלט שמי שאינו מוצא לנפשו שום חסרון תרע עינו בזולתו, ודרכי חבריו תמיד יהיו בעיניו לאינם ישרים, ומזה יבא לידי כל הפחיתות של קנאה ועמה הגאווה הפחותה והחפץ של התגדלות בלא גבול. וכל אלה יפתחו את כשרון של עין רעה הנמצאת בטבע האדם, שפועלת לרעה על זולתו. אמנם בהכרת פחיתות עצמו ינצל מכל אלה, ויהי' קרוב לעונה וסבלנות ואהבת השלום והאמת.

70.

פתח אידך ואמר האי מאן דחליש יומא קמא לא לימא מידי, כי היכי דלא לתרע מזליה מכאן ואילך ליגלי. אחת מתכונות הנפש היקרות שבאדם היא הנטיה לעזר עצמי, כל אחד שנפשו בריאה מכיר איזה שפלות מנהמא דכיסופא ומכל טובה שבאה לו לא ע"י עזרתו העצמית והשתדלותו. אמנם זאת המדה הטבעה באדם כדי להשתמש בה במדה הראויה לה, שהאדם צריך שיחזק את עצמו בכחו העצמי מבלי השען על עזרה מאנשים זולתו, בין בענינים גשמיים בין בענינים רוחניים, ובזה יהי' תמיד מוכן להוסיף שלימות בכל עניניו. ע"כ במצב החולי, שטבע האדם הוא לפול ברוחו ולחשוב שאין לו עוד יכולת לעמוד בעזרת עצמו אם לא שזולתו יסעדהו, בכחו ובתפילתו, כאשר אין חבוש מתיר את עצמו, מ"מ צריכה להיות המדה הנכבדה של הבריחה מעזרת אחרים להיות תמיד רשומה, עד שלכל הפחות תפעול שלא תיכף בהרגשת חסרון אונו יתן מקום לעזרת זולתו, כ"א תהי' נפשו יקרה, וכבודו האנושי של ההתאמצות

לעצמו מבלי צפות לעזרת אחרים, היא תשגבהו חיל לבטח אך בדי לבדו מעוזו בעת צרה. וההכנה המהירה לתן מקום לעזרת הבריות בין בדברים גשמיים, ואפילו בדברים רוחניים כעזרת התפילה וההשתתפות בצער, שמקיל עכ"פ את צרת הנפש הפנימית של היחיד, היא אמנם מביאה רפיון פנימי וכשלוך, בהיותה מחלשת את כח הכבוד הנפשי שהוכן למען טובת האדם וגבורתו הנפשית הנחוצה לו לטובתו החמרית והרוחנית. ע"כ יומא קמא לא ליגלי כי היכי דלא ליתרע מזלי, מכאן ואילך ליגלי. כי אמנם יוקר הנפש היא מדה חשובה, אבל אינה ראויה כ"א במדתה, למען יתחזק על ידה האדם בעזרתו העצמית, ויוציא אל הפועל מה שהוכן בכחו לפעול לטובתו ולהצלתו. אבל בהיות יד הצרה חזקה, אז עצם חיי החברה האנושית לכך נוצרה שיעזר איש מאת רעהו. והקשיות העודפת של הבריחה מעזר זולתו, אינה מדה נכבדה כ"א גבה לב שאינה מביאה תועלת כ"א מפח נפש. ע"כ ליגלי למען יעזר עזר גופני ורוחני מחביריו. וכשהדרישה וההזדמנות לעזר לזולתו באה במדתה הראויה לה, היא גורמת קישור נפשי וחוזק לאגודת הקיבוץ האנושי. כי גם קורת הרוח שיקבל כל אדם ישר בהיותו מוצא מקום לעשות חסד ולהשתתף בצערו של חברו, היא אחת מהדברים שמגדילים את קשר האהבה והיחש בחיי החברה, ממש באותה מדה, שההעמסה היתירה שיחפוץ האיש אשר אין לו רגשי כבוד אנושיים, רוצה להעמיס משאו על זולתו בלא אונס גדול מצדו, מביאה ליחש שאינו הגון ולמשטמה. ע"כ ראוי להתנהג בכל מצב ממצבי האדם במדה של הגבלה מדעית ויושר לב.

סה.

כי הא דרכא חליש יומא קמא א"ל לשמעיה טרוקי גלי ולא תגלו, למחר א"ל פוקו ואכריזו עלי בשוקא, רבא חליש, רכא חליש, מאן דרחים לי לכעי עלי רחמי, ומאן דסני לי לחדי לי, וכתוב כנפול אויכך אל תשמח וגו' והשיב מעליו אפו. העילוי שבנפש המפוארה היא שלבד שאינו משליך יהבו על זולתו בפועל, בעוד לא הגיע הזמן שראוי וכשר הדבר מצד ההנהגה הנכונה, כ"א עוד ירחיק שלא יבא לידי מצב כזה שתוכל עזרת זולתו להשתתף בענינו הפרטי גם מאליה, ע"כ גזר אומר טרוקו גלי ולא תגלו. אמנם שלמות השקפה ביחש ההשגחה העליונה צריכה להיות שכל מעשה ד' הם שלמים ומפיקים לא רק תכלית אחת כ"א תכליות שונות, כאשר מצינו בהרבה מכוחות הטבע ואיברי הבע"ח שמשמשים לכמה ענינים. ע"כ כל דבר אשר יקרה לאדם ראוי להשקיף על כל דבר שמסתעף ממנו, ולהבין שכל אלה ההסתעפויות נכנסות הנה בגבול התכלית של ההשגחה העליונה לסבב את הדברים הנצרכים לתקנת הכלל והפרטים. ע"כ באשר יסוד התפילה והדברים המביאים את האדם בטבעו לידי רגש של תפילה, הם לוקחים חלק בהשגחה של טובת ההטבה הנפשית האנושית. א"כ גם זאת ההערה שמאן דרחים לי לבעי עלי רחמי היא אחת מכוונות של ההשגחה העליונה במקרה החולי. ואולי צריכים המה האוהבים לזאת התכונה של אותו החלק של מורך הלב והשתפכות הנפש הבאה להם דוקא באותו הערך של יחוסם אל אהבתם אלי בחולי זה וכיו"ב. א"כ יוכל היות שבהתעסק התכלית באחת מכוונותיו לענין ההטבה הרוחנית של אוהבים אלה, כבר יהי מיועד החולי להיות סר, בפרט כדי להרשים את ערך תפילתם ביתר שאת, ולפעמים תחול יחש המקרה מאיזה הנהגה המתחייבת שיהי אחד נבנה מחורבנו של חברו. ע"כ אם השונאים יבאו לידי מדה זו, שהם כדאים להיות להם קורת הרוח הזאת שיראו בצרתם של שונאם, א"כ יוכל היות שזאת היא אחת מכוונות ההשגחה ובסור אחת מהסבות יסור החולי. ואולי נכלל עוד, שתבא ההשגחה להטיב ג"כ [את] המוסריות של השונא, שהי ראוי לו ע"פ טבעו להיות חדי, וכתוב "נפול אויבך אל תשמח", ובהיותו מקיים העצה המוסרית הזאת, כבר היי ריוח בזה שהוטב מצב מוסרי של חלק מבני אדם ע"י המקרה. וכל אלה יוכלו

להיות לסיבות המכירות את החולי כדבר שכבר עשה את תכליתו, ויוכל היות שהמצב הרע לא יעמוד כ"א בשיהיו לו כל סבותיו ובהחסר אחת מהנה כבר הוא מוכן לחזור לטובה. מה שא"כ מצב הטוב, הדעת נותנת שכ"ז שכבר יש לו איזה סבה ראויה הוא מתמיד ולא יסור כ"א באשר תהיי נאפסת כל סבה, וע"ז שנינו מדה טובה מרובה ממדת פורענות.

10.

שמואל כי הוי חזא חלמא בישא הוה אמר וחלומות השוא ידברו, וכי הוי חזא חלמא טבא הוה מתמה ואמר וכי החלומות שוא ידברו, והא כתיב בחלום אדבר בו. יש הבדל בין כלל הדבר לפרטיו. אין ספק שכללות החלומות וחקיהם הכוללים בנפש נוצרו ע"פ העצה העליונה לתכלית הגונה וטובה, אמנם כבד למצא בהמון החלומות הפרטיים את המכוון מכלל, כאשר המון כוחות מקריים מרעיונות האדם ונטיותיו ותהלוכותיו פועלים עליו. אמנם כפי הנוהג ברוב אפשר שימצא המקרה איזה דבר גם מבלעדי כונה פועלת, הרוח ילך לדרכו ויניע את עצי היער, יגביה ערימות חול וכיו"ב. אמנם דברים שנוסדו רק ע"פ המקרה לא יהיו מכוונים לתכלית טוב והנאה של האדם, כל דבר שהאדם מוצא בו תועלת יבא לו רק ע"פ ענין של כונה. ע"כ באשר החלומות יש מהם הבאות, מסדר הטבעי של זרם הרעיונות, ואין חובה למצא בהם חפץ בעצמם זולת מה שנוגע להטבה המוסרית, שזה ודאי גם שמואל השתמש בהם בעת מצא חפץ לו בכמו אלה. אבל הלא ודאי יש גם בחק החלומות ג"כ סדר וכונה, שע"פ המחזות המכוונות נוהג הסדר ברוב, ככל עניני הטבע הכוללים, כאשר ירד הגשם והשלג כדי להשקות הצמחים ויפול ג"כ על צחיח סלע. ע"כ החליט שמואל שהחלק המכוון של החלומות המה הטובים שבהם שהם משמחים לבו של אדם, וכל דבר שהאדם נהנה ושמח בו ודאי נוצר לכונה ותועלת, ע"כ אין החלומות מפאת זה שוא כ"א הם נכנסים אל חוג המכוון של סוגו העליון נאמר "בחלום אדבר בו". אמנם הרעים שבהם, המבעיתים ומסירים את השמחה מלב האדם שהיא דרושה מאד לשלימותו, ראוי ליחס למסיבות מקריות הבאות מסדר החקים הכלליים. מובן הדבר שהחלטה כזאת נאותה רק לקדוש עליון כשמואל, אשר לפי טהרת נפשו לא הי' צריך לשום דבר לתן בלבבו מורך כדי להחליש איזה כוחות רעים, שכבר זיקק נפשו למדי. ע"כ לא הי' לו חפץ כ"א באלה המאורעות המשמחים את הלב ומצהילים את הנפש. מה שא"כ אנשים שיש בלבבם קשיות של מדות רעות, להם נכונים החלומות הרעים בתור צירי השגחה לרכך קושי לבם, כדאמרי "והאלהים עשה שיראו מלפניו"י זה חלום רע.

50.

רבא רמי כתיב נחלום אדבר כו וכתוב וחלומות השוא ידברו לא קשיא כאן ע"י מלאך כאן ע"י שד. הכח המדמה יכול להיות קשור בהמציאות הכללית רק באיש אשר כל מעשיו והגיוני לבבו הם ערוכים להאושר הכללי של כל המציאות כולה, והוא העובד ד' היותר נשגב. וכיון שכל דיעותיו ומעשיו קשורים הם להמטרה הכללית של השלמת כל היקום כולו, מעשה ד' והצלחתם, ע"כ כחו המדמה הנהו גם הוא נפעל רק מענינים שיש להם יחש עם כלל המציאות. ע"כ יהיו בתוכן של ענין רב, ודבקים באמת עם הקשור בכלל המציאות מהעמיד וההוה והעבר. אמנם האיש אשר מחשבותיו והגיונותיו פונות אל מגמתו הפרטית, גם כחו המדמה אינו כ"א מתיחש אל ערכו הפרטי, ואין לו יחש אל כלל המציאות כולה. ומה הוא האמת

שיוכל להמצא בכח מדמה כזה שאינו מתפשט מהתרכזות עצמיותו הפרטית, אין פעולה בלא פועל. ע"כ הכח המפעיל על הכח המדמה של האיש הקדוש שכל נפשו קשורה אל טובת כלל המציאות כולה, הוא כח מתאים אל תהלוכות כללות המציאות, וחזיונותיו יהיו תמיד מועילים להדרכה והישרה כללית, ע"י מלאך, כח כללי הוכן מראש ע"פ העצה של החכמה העליונה להשלים את כללות המציאות. אמנם האיש הפרטי, שקטנו מחשבותיו והגיוניו רק בחוג אנוכיותו הפרטית, יהיו מצומצמות, סידור כחו המדמה לא יצא אל הפעל כ"א ע"פ כחות הפרטיים שאינם מתאימים לטובת כללות המציאות ואינם קשורים בו. חלומות כאלה השוא ידברו, והם ע"י שד, כח פועל רק לפי ערך הפרטיות שאינו מתאים לסדר ומשטר כללי, ואינו לובש מלאכות, כתכונת הקדושה המתנשאת לחבוק זרועות עולם באהבת שם ד' אל עולם.

.סו

א"ר ביזנא בר זבדא א"ר עוקבא א"ר פנדא א"ר נחום א"ר בירים משום זקן אחד, ומנו רבי בנאה, כ"ד פותרי חלומות היו בירושלים, פ"א חלמתי חלום והלכתי אצל כולם מה שפטר לי זה לא פטר לי זה וכולם נתקיימו ני, כו'. למדנו שישנם לפעמים דיעות מחולקות שבאמת אין בהם מחלוקת אלא שכ"א דן מצד השקפתו על הדבר, ואין השקפה אחת שוללת את זולתה. ואפילו ההשקפות שנראות כסותרות זא"ז, אין להחליט שהם שנויים במחלוקת כי יתכן שנראה הדבר כמחלוקת מפני חסרון ההעמקה וההרחבה בטיבו של ענין, אבל לכשיודע לו הענין על בוריו ימצא שיש פנים לכ"א מהצדדים אפילו הנראין כסותרים. והנה בכל חכמה כשתתרחב, די מקצע אחד ממנה להעמיד עליה תורה שלמה. ויתכן שכאשר בפתרון חלומות תלוי הדבר בחכמה יתירה בכחות הנפש, וכוחות הנפש יש לדון בהם מצד עצמם ומצד ההפעלה שהגוף וכוחותיו פועלים עליהם. וכלל כחות הנפש הם י"ב, שמנה אותם בספר יצירה, והם נגד י"ב אברים כלליים בגויה, שהנפש פועלת בהם כחותיה הכלליים, ויתכן להיות חכם בידיעה שלמה של כח אחד מכחות הנפש על בוריו, או מצד הכח הנפשי או מצד הכח הגופני. למשל הראות, כחו הגופני הוא תורה שלמה שראויה להתיחד באדם אחד. וכן י"ל בתורה הנפשית של שימוש הראות ופעולתו ופעולתו בנפש, וכן בכל ה" ב כוחות המנויים. ע"כ היו כ"ד מינים של פותרי חלומות, כ"א השקיף מצד ההוראות הראויות להתכוין מכח המייחד לו בידיעתו, ובאשר באמת השפעת הנפש היא כלולה מכל אלה הכ"ד, ע"כ היא כוללת בכחה כל אלה ההוראות.

.60

לק"ם מה שנאמר כל החלומות הולכין אחר הפה, אטו כל החלומות הולכין אחר הפה קרא הוא, אין כדר"א מנין שכל החלומות הולכין אחר הפה, שנאמר ויהי כאשר פתר לנו כן הי'. מפני שאחת מתכליות החלום היא ההודעה של העתיד כשישלמו תנאיו, וכאשר אנו רואים שהוראות החלום המה יכולים להיות בגונים מתחלפים והוראות שונות, מוכרח הדבר לומר שהחלום עם הפתרונים הוא מערכה אחת במציאות, כמו שעלינו לאמר ששכל האנושי עם הכחות הטבעיים שהוא משכיל איך להשתמש בהם הוא מערכה אחת במציאות, ולכתחילה נוצרו כך שיבאו לידי מדה זו של ההכרה הברורה איך להשתמש בהם ע"י שכלו. וכמו כן תורה שבכתב ותורה שבע"פ, כיון שתורה שבכתב יכולה להדרש על פנים שונים ע"כ לומר שכך נתנה שתתחבר עם תורה שבע"פ, והשכל הטהור עם כללי הקבלה וילדי הזמן יורה האמת איך

להוציא דיעות והלכות חדשות, וכן כל דבר שהוא מרובה בהוראותיו צריך הוא למפרש שיוציא אל הפועל כל ההוראות הגנוזות. ע"כ הוא לכתחילה נערך שיוציא פעלו כפי הפתרונים. והסגנון מקביל כאן לאמר מה שנאמר על הידיעה של כל החלומות הולכין אחר הפה, אע"פ שנלמד מדיוק המקרא ויהי כאשר פתר לנו כן הי', כי ה"ז בא ללמד ונמצא למד שכן הוא דבר ד' שיש בו פנים מפנים שונים, כל האפשרי להאמר נתנה להאמר בה, והכל הולך אחר הפה המגדיל תורה ומאדירה. ע"כ נמצא זה הנימוס ג"כ בחלום שהוא אי מששים בנבואה.

צ.

אמר רבא והוא דפתר ליה מעין חלמיה, שנאמר איש כחלמו פתר. כיון שהכח הנפשי שפועל את החלומות וכח השכלי של הפותר הוא מערכה אחת, הי' מקום לאמר ג"כ שיוכלו כ"כ הפתרונים להיות מתרחבים, עד שלפעמים נמצא שאיזה מחזה גורם למי [שמספרים] אותה לפניו, איזה רגש של מחשבות שאין ערכם תלוי באמת באותו המחזה, כ"א הדבר מיוחד ע"פ מצבו של הפותר, שלפי שכלו ותכונותיו ומקורו יש לאלה העניינים יחש, ואז אמנם כלל מעין חלמיה. אמר שכ"כ לא יתרחקו ההוראות, שאע"פ שהכח הנפשי ילך ויתרחב ביחש אל שכל הפותרים, אבל הוא שב תמיד להיות לפי ענינו של הרואה. וכן הוא בדרכה של תורה, שאמנם עניני התורה יוכלו לעורר רעיונות רבים בנפש לפי מצב הנפש, אבל אינה נקראת בשם תורה והרחבת ידיעתה כ"א אותם העניינים שיש להם יחש ישר אל התורה מצד כחה של תורה וכללותה, והמרחיק ללכת להרחיב דברים רק ע"פ חזון רוחו, מפני שלפי תכונותיו ודיעותיו גרמו אותם העניינים התוריים להולד בלבו אותם המחשבות הוא קרוב להיות מגלה פנים בתורה שלא כהלכה. ומדין החלומות וערכם הכללי, שהוא אחד מכחות האיתנים שבנפש האדם למדנו ערך ענין הביאור של דברים סתומים, כענין ביאורי תורה, ביאור דברי חכמים וחדותם, שהם לוקחים חלק גדול בשלימות האנושי, שההולך בהם ע"פ דרך הישרה ופותרם מעין ענינם, הוא ישכיל על דבר וימצא טוב, וע"פ סוד החכמה העליונה הונחו כך עניני החכמה באופן שיהי אפשר להתעסק בהם ע"פ דרכים מתחלפים, ובזה ימצא כל אחד מקום להגדיל ולהאדיר תורת אמת, ורב תבואות יבאו לנו ע"י הגיונה של תורה ה"שדה אשר ברכו ד"י

כא.

וירא שר האופים כי טוכ פתר, מנא ידע אר"א מלמד שכ"א ואחד הראוהו חלמו ופתרון חלמו של חבירו. חק הוא בתורת נפש האדם, כי הדברים היותר קרובים אל האדם יכיר אותם בהכרה כהה והדברים הרחוקים יכיר בהכרה יותר ברורה. והדבר הזה נוהג ג"כ בצרכי האדם וכל הנהגותיו, למשל מחקרי המציאות ידענו יותר בנקל לכיין את מרחקי הכוכבים מכיוון של המרחקים שבין עיר ועיר, האדם יכיר יותר את חבירו ותכונותיו ממה שיכיר את עצמו לפי האמת. סבות רבות יש בדבר, ובודאי ע"י זאת המערכה תצא אל הפועל הטובה האנושית. כי עניני עצמו אף שיכירם בהכרה חלושה ומטושטשת המה קרובים אל לבו מצד אהבת עצמו הקשורה באדם, אבל עניני חבירו זולתי הכח הניתן להיות אפשר לחדור עליהם בעין בהירה יתר שאת מעניני עצמו הפנימיים אז הי' קשר הכללי רפה מאד. ע"כ בסדרי החלומות ההולכים לפי מצב כח הנפשי המוכן מראש, נתגלה פה שמה שנוגע לעצמו ראה רק את חלמו,

החלום מעוטף ברמזים הנצרך לפותרים, ומה שנוגע לחבירו ראה פתרון חלומו של חבירו בעין בהירה כמו שהיא. ומתורה הנפשית הזאת תצא התכונות החברה האנושית, שיהי' כ"א מכיר גם מצד הרוחניות את תועלת העזרו בחבירו.

צ"ב.

א"ר יוחנן השכים ונפל לו פסוק לתוך פיו ה"ז נבואה קטנה. הנבואה היא כח אלהי נמצא בכלל המין האנושי, ויוצאת אל הפועל ביחידי הסגולה מהאומה היותר ראויה להיות מרכז התורה האלהית בעולם, וכל דבר שימצא בצד השלם שבו שבמעולים שבמין א"א שלא תמצא הכנה לזה בכל אישי המין. ע"כ כ"א מישראל יש בו הכשר לנבואה, אמנם ההכשר ההוא גורם מניעות מצד חסרון ההתפתחות השכלית והמעשית בתכלית המעלה, שלא יוכל לצאת אל הפועל. והנה תנאי השלמת הנבואה הוא שלמות כח השכלי עם שלימות כח המדמה כמש"כ הר"מ במו"נ, מובן הדבר שצריך אל השלמת הנבואה חיבור הכח המדמה אל הכח השכלי, באופן שלא יזיקו זא"ז כ"א ישפיעו זה על זה לטובה. והנה בנביא השלם כיון שהשלים כחותיו בתכלית ההשלמה, אז בין אם תהי' נבואתו ממדרגה של חלום נבואי "בחלום אדבר בו", שאז כח המדמה שולט בטבע, מ"מ פועלת כ"כ הו; שלמה השכלית עד שאין השכל מסתלק ממנו כלל גם באותה שעה, כ"א הוא פועל את פעולתו בכל שלימותו, ע"כ יצא מראה הנבואה שלם בחיבור השכל עם המדמה. או שיהי' ממדרגה של "במראה אליו אתודע", שרואה נבואתו בהקיץ שאז השכל שולט בטבע, מ"מ כח המדמה הוא ג"כ פועל בכל תקפו מפני השלמתו היתירה. אבל בבני אדם שלא השלימו את עצמם לזאת המעלה האלהית, לכל החסרונות והמעצורים הרבים המונעים את הנבואה, תבא ג"כ זאת המניעה, שאין כח המדמה וכח השכל יכולים להתחבר יחד כי [אם] בעת השינה, בעת העלולה למראות של חלומות מפני שליטת כח המדמה, אז השכל אינו שולט. ובעת היקיצה שהשכל פועל כערכו בשלימות, כח המדמה חסר אוניס הוא מפני החשבונות הרבות של בני האדם ששללו ממנו כחו הנהדר העצמי. אמנם כאשר הכח הנבואי הכללי שכבר יצא אל הפועל באומה הישראלית ונאצר בכתבי הקודש, יש חלק בנחלה הלאומית הזאת לכל אחד מישראל. ע"כ ראוי הוא שבעת התחברות האפשרות לכח המדמה עם הכח השכלי, דהיינו ברגע של חילוף המצב מן השינה אל היקיצה שהמשמרות נוגעות זו בזו, וכח המדמה עם הכח השכלי עומדים בנגיעה היותר אפשרית, אז הוא עלול להיות נפשע מעט מההכנה הכללית שיש לו באשר הוא בן לאומה זו שהנבואה האלהית היא לה לנחלה. ע"כ כשהשכים ונפל לו פסוק בתוך פיו ה"ז נבואה קטנה, באה אליו בערך חלקי מתוך הנחלה הכללית. וכערך ההכנה ביחש השלימות העליונה הגמורה, שעם כל מיעוטה יש לה איזה ערך, אשר לעומת הנבואה שנקראת בשם גדולה, דבר גדול מעשה מרכבה, "הגדולות אשר עשה אלישע", לעומת זה נקראת ההשפעה החלקית וההכנות בשם נבואה קטנה, שימצא לה המשכיל איזה ערך.

צ"ג.

ואריו"ח שלשה חלומות מתקיימים ואלו הן, חלום של שחרית, וחלום שחלם לו חברו, וחלום שנפתר כתוך חלומו, וי"א אף חלום שנשנה שנאמר ועל השנות החלום ונו'. החלומות בתור חק טבעי כבר נתבאר שא"א שלא יהי' להם תעודה ותכלית. אמנם התכלית תמצא, אם בעולם הפנימי שיש איזה תועלת לנפש

בהתייב לפניה ע"פ כחה המדמה מחזות שונות לפי ערך החלומות השונים, או גם יותר מזה להיות ג"כ קשר להם בעולם החיצוני ע"י הוראתם לאיזה ענינים מעשיים בפועל. ויותר מזה שעצם החזיון הוא מכשיר את הנפש לקבל את השינויים העלולים לבא בחוגה. וכדי להבחין איזה מן החלומות ראוי יותר ליחסם אל צד העולם החיצוני שהוא עולם המעשה, יותר משנאמר שכל תעודתם אינה כ"א ברשמי עולם הפנימי של הנפש לבדה, ודבר אין להם עם הערך הכללי של כל המציאות כולה ועלילותיה. ראוי לנו לומר, שהחזיונות הקרובים יותר להרשים פעולתם על עולם המעשה הם קשורים יותר אל עולם החיצוני, ע"כ תעודתם היא לא רק במחזה כ"א בקיום. ע"כ חלום של שחרית ראוי יותר להתקיים מצד קרבת זמן רישומו אל הזמן שבו יצא האדם מעולמו הפנימי אל העולם המעשי החיצוני. וחלום שחלם לו חבירו, מפני שבא מעולם החיצוני, ראוי הוא ביותר להיות נמנה על סוג התעודה של העולם החיצוני, שהוא ראוי להמצא בחלומות, מאחר שאנו מוצאים מהם כאלה שיש להם יחס אל הדבר הנפעל או העתיד להיות נפעל בעולם המעשה. גם בזה יש הבדל בין הרשמים הפועלים על האדם מצד קשורו אל העולם החיצוני לבין אלה הבאים לו מצד עצם תנועות הנפש בציריה הפנימיים. ציורי הנפש הפנימיים כשהם באים ממקורה, אין בהם דבר זר, דבר אשר יקשה על הנפש לציירו, כי כולם הם מעולמה וחוגה. אמנם [כשיתקשן] הציורים על הנפש, עד שכחו המדמה יאזר כח להיות פותר את החלום בתוך חלומו, זה אות שאלה הציורים יסודתם מעולם החיצוני, באשר הם עלולים לפעול על האדם ביחשו אל עולמו החיצוני, דהיינו להתקיים בפועל. וי"א אף חלום שנשנה, הדבר מובן כי תכלית תנועות ציורי כח המדמה כשהם רק לפי תכלית פעולתם על הנפש כשהיא מתבודדת לעצמה, אינה צריכה להרבות ברשמים ולחזקם, כיון שאין להם תכלית קיים כי די להם שעתם, ע"כ אין ראוי להמצא בזה הסוג טבע ההשנות. אמנם בחלק העלול לפעול על עולם המעשה, כל שתה"י הרשימה יותר חזקה על הנפש, כן יהי"י יחושה המעשי יותר אמיץ. ע"כ גם חלום שנשנה יש פנים לומר שהוא נמנה עם החלומות, שתעודתם הוא לא החזיון כשהוא לעצמו, כ"א שיתקיים ג"כ.

פז.

א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מנין שאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו, שנאמר אנת מלכא רעיונד על משכבך פליקו, ואבע"א מהכא ורעיוני לבבך תנדע. הרהורי הלב שבאדם גם הם יש להם חקים קבועים ושאינם קבועים ככל הבריאה כולה. ומתוך שהנפש האנושית כוללת בקרבה יחס גדול אל כל המציאות כולה, ע"כ בעומק הויתה יש מקור גם לכל הידיעות המתיחסות לה בכלל המציאות, בהוה ובעתיד. אלא שכ"ז שלא השלים האדם את עצמו להיות יודע את נפשו במעלה רמה כזאת, הנה אותן הידיעות המה בו נגזזות ואינן יוצאות אל הפועל, והרהורי הלב שהם בכלל באות מתוצאות הכח של הנפש הפנימית. ע"כ המה ג"כ משמשים בתור אמצעיים להוציא על ידם את הגנוז בנפש, לעת המתחייב מצד ההנהגה העליונה הכללית והפרטית שיהיו צפויים לעיני האדם חלק מעתידותיו. וכ"ז יורה לנו מה רב כחו של הסדר האלהי גם במהלכים שנראה לנו לפי עינינו הטרוטות שאין שם סדר, כמו מהלך הרהורי הלב, מצד פעולת הרהורי הלב להיות הם הפועלים בהצעת המחזה הרצוי, הראיה היא מהמקרא שנאמר "אנת מלכא רעיונד על משכבך טליקו", שיצאו הרעיונות ועלו לעורר כחם בהוצאה אל הפועל את הכשרון הטמון בפנים הנפש מהיחס אל כלל המציאות מתוך שהאדם הוא אחד מחלקיו, ולעתיד מתוך שזמנו ההוה הוא ג"כ חוליא אחת מאותה השלשלת הארוכה של העתיד. ע"כ לבאר מקור הדבר מה שאין צורך בחומר אחר להוצאת המחזה הכולל בתוכו חלקים של ידיעת העתיד כ"א הרהורי הלב עצמם, מפני שהנפש

בעצמה היא המקור הגנוז של הידיעות הללו, מביא ממה שנאמר "ורעיוןך לבבך תנדע". שלא הבטיחו בידיעה אחרת כ"א במה שידע את עמקי רעיוני לבבו, היינו הידיעות הגנוזות בעצם נפשו הפנימית. והדין נותן כיון שאין צריך כאן לנטיעה מן החוץ, ויסודי הידיעות באים מכח פנימיות הנפש ששם הכל צפוי מיחוסים כאלה, גם הדברים המביאים את ההעלם הזה אל הגילוי, די להם ג"כ את הקנינים של הרעיונות שכבר הובאו מהעולם החיצוני אל הנפש פנימה ובאו לידי גילוי, הם יעוררו ג"כ כח גילוי בחלקי הרעיונות הגנוזים, שהוא אחד מחלקי הנפש להיות רעיון גלוי אחד מוציא מקרב הנפש המון רעיונות גנוזים. ומזה בא הכח לכל איש ממולא בידיעות שהמה גנוזים בלבבו ואינו מכיר במציאותם, שכמעט שנדבר עמו באיזה ידיעה שאנו מביאים אותה לידי גילוי ותהי' לה יחש עם המון ידיעות גנוזות, מיד יעלו על רוח ההוגה-ידיעות המון הידיעות הגנוזות וישתמש בהם לבנות ולסתור ולהרחיב את הדברים הגלויים שהצענו לפניו, ובלשון הזוהר, רוח אמשיך רוח ואייתי רוח.

צה.

אמר רבא תדע דלא חזי אינש בחלמיה לא דקלא דדהבא ולא פילא דעייל נקופא דמחטא. יש הבדל בין הרעיונות הגלויים שרובם הם מובאים מעולם החיצון ממה שרואה האדם מן המציאות, לרעיונות הצפונים שהם באים ע"פ רוב מדברים שמקורם הוא נפש האדם עצמו. ע"כ נחלק לבי' מערכות, החזיונות התלויים בעצמים מן המציאות וחזיונות התלויים בפעולות העצמים הבאים מן המציאות, יש להם יחש אל הרעיונות שהם כבר גלויים בפועל, מפני שהם באים מדברים שהם בפועל בעולם החיצוני אל נפש האדם הפנימית. אמנם רעיונות התלויים בפעולות הם באים מפנימיות הנפש אל הגילוי, שהרי הפועל הוא האדם בחוגי מציאותו, והפעולות העקריות הם צריכים למחשבה תחילה ע"כ הם שייכים אל חלק המחזות הפנימיים מצד חלק הנעלם של הנפש. ומביא ראה שבין מהלך של הרעיונות הגלויים בין מהלך של הרעיונות הצפונים שדרכם לבא מעומק נפש האדם עצמה, הם בנויים בחלומות ע"פ חקים שיש להם יחש עם המציאות. ע"כ מצד חלק המחזות הנכללים ברעיוןך על משכבך סליקו, הרעיונות הגלויים שמטבעם לבא מן העולם החיצוני, לא חזי אינש דיקלא דדהבא, מפני שלא ראה כאלה בטבע המציאות החיצונית ומצד מערכת הרעיונות שהם גנוזים בעצם הנפש והם מתעוררים לצאת ע"י מגעם של הרעיונות הגלויים. אם הי' אפשר שיהי' צבור בפנים הנפש דברים של תוהו, הי' מזדמן בחלק המחזות השייכים לפעולות, שמקור הפעולות המה מחשבות הפנימיות שהאדם חושב לפעול, דברים סתורים לגמרי מן המציאות. ומתוך שאותו החלק של "רעיוני לבבך תנדע" נובע הוא ג"כ מחלק המציאות של פנימיות הנפש של הגיונותיה הפנימיים יש ערך אמיתי, ע"כ לא חזי אינש פילא דעייל בקופא דמחטא, מפני שרעיון כזה לא יהגה לב אדם במחשבתו הפנימית. עכ"פ הדברים מלמדים לנו, שאין לנו פינה בכל המציאות כולה שלא נמצא שמה סדר מערכי של הממשלה העליונה, מהסדר האמיתי, וע"ז נאמרי "ומלכותו בכל משלה". ע"כ לא יהי' לנו לתמהון כל הדברים הנעשים תחת השמש אפי' במהלך הידיעות והרהורי הלב של בני"א, כי גם להם יש סדר וחקים מונהגים בחכמה עליונה להגיע לסוף אל מרום ההצלחה. והחסד האלהי, אע"פ שהוא עובר דרך מעברים שנראים בעינינו נגד מטרת התכלית, ממש כערך המעשים השוטפים בטרם הזמן שנראים כסותרים את העצה העליונה, והם באמת מקיימים אותה כערך "ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטובה".

צז.

א"ל קיסר לריב"ח כו' מאי חזינא בחלמא, א"ל חזית דאתו פרסאי כו' ורעו בך שקצי כו' א"ל שבור מלכא לשמואל כו' דאתי רומאי ושכו לך ומחני בך קשייתא כו'. החכמה השלמה בידעת נפש זולתו שהיתה בשלמים הללו מסוד ד' ליראיו, היא שעמדה לכ"א מהם להמציא לכ"א מהשואלים רעיון כזה אשר לא יהי' ביכולתם להזיזו מהם כל אותו היום, למען יעשו הרעיונות את תפקידם בחלום ג"כ. ובאשר רומי שהיתה פטיש הארץ נודעת בכחה הגדול, לא הי' עולה שום פחד על קיסר רומי פן יעיזו הפרסיים להחליש בפועל את גבורתה של רומי. אמנם הגבורה של ממשלה אדירה כזאת היא תלויה בערך כבודה ג"כ בחוץ לגבול ממשלתה, ע"כ הרעיון שפרסאי יעיזו לחפש דרכים להשפיל כבוד קיסר רומא, רק זה הי' יכול לקחת לבב הקיסר להרבות במחשבות. ע"כ צייר הרעיון ורעו בך שקצי המורה על השפלת הכבוד, שהוא מובלט עוד יותר בהיותו נחוטרא דדהנא. ויורה עוד שאין הרעיון הולך על מועד השקיעה של הממלכה האדירה, שכבר ידעו כל חכמי עתים שיתכן לבא קץ גם על ממלכה היותר אדירה. אבל זהו לעתים רחוקות מתקופת הגבורה ורוממות המעלה שהיתה רומי עומדת עליה, אלא בחוטרא דדהבא, בעוד התור הוא תור הזהב ועת ההצלחה, דהיינו בעתים קרובים יבקשו להם פרסאי עצות להשפיל כבוד רומא. רעיון כזה שהי' לו סמוכים גדולים במעמד הפוליטי הרומי, לא הי' אפשר להציע לפניו רעיון מחריד ע"י רעיית שקצי מצד רומי, כי רומי לא הי' לה עסק להשפיל כבוד פרס, כי לא הי' נחשב בעיני שום ממלכה לדון ע"ד כבודה, כ"א פשוט היא לטשה עיניה להמעיט כח הממלכה העומדת לפי דעתה לשטן לה בעולם השלטון והעז. ע"כ הציור האפשרי לקחת את לבב שבור מלכא הוא דרומא יטחנו ביה קשייתא, כלומר יתעמרו בכחו להחלישו, יעמיסו עליו עול כבודי מנשא בפועל. דבר זה הי' מוכרח לפי מצב הימים ההם ביחש פרס אל רומי, לשום אבן מעמסה על לב שבור מלכא עד שהי' מוכרח להיות מהרהר כזה כולי יומא ולאורתא חזי. ובודאי החכמים השלמים הללו, שכל רז לא אניס להם, הציעו ג"כ באותו מעמד ג"כ את הדרכים הפוליטיים שאפשר להממלכות הללו לפגע זה בזה כל אחת כערכה ומצבה, ולחות דעה ג"כ בעצת חכמה בדרכי ההגנה מההיזק הנשקף, באופן שהי' הדין נותן שיכירו המושלים הללו האדירים, כמה נאמנים המה דברי ד' בהבטחת : ואמרו כל העמים "רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה".

58

בר הדיא מפשר חלמין הוה. הוראת השם [בר-הדיא] אולי הוא ע"ש החכמה, "להדיא", "בהדיא", המורגל בלשון התלמודי שהוראתו הוא "פרש", "באור מפורש". ובאשר החלומות תכנם הוא רמזים שצריך הפותר לפרשם, יהי' בר הדיא שם האומנות כ"פענח" בעברית. ובאשר חכמת פתרון חלומות היא ככל החכמות הנוסדות על הכחות הנפשיים, שלבד ההתלמדות צריך ע"ז כשרון עצמי מלדה בטבע הנפש, ע"כ קראוהו בשם האומנות כשם עצמי, להורות כי בעל זאת האומנות אומנתו היא לו ענין עצמי והכנה תולדותית. וזאת היא ג"כ כונת קריאת שם יוסף ע"ש חכמתו צפנת פענח, להורות כי חכמה כזאת לא יספיק לה הלימוד כ"א צריך לזה הכשר בסגולת הנפש שהיא מתת אלקים, אשר האיש הצדיק יוכל להשתמש בה לטובה. והנוטה מדרך הישרה משתמש בה להשחית ולחבל, ככל הכשרונות המצויינים התלויים בערך פעולתם לטובת הכלל האנושי ורעתו לפי מצב המוסרי של בעליהן.

צח.

מאן דיהיב ליה אגרא הוה מפשר ליה למעליותא, ומאן דלא יהיב ליה אגרא הוה מפשר ליה לגריעותא. באשר החלומות יש להם ברובם צדדים רבים של הוראות, והפתרונות תלויים כפי הכשר רוחו של הפותר. ע"כ באשר הי' הוא איש ששם עיקר שימושו עם כשרונו רק לתועלתו הפרטית. ע"כ מאן דיהיב ליה אגרא, והיתה נטייתו הפנימית נוטה לטובתו של זה, היו ציוריו הפנימיים עוזרים לו למצא הוראות של טובה. ומאן דלא יהיב ליה אגרא, מתוך רעת עינו היו נוטים ציוריו לצייר עליו הוראות של רעה. והדעת נותנת שאע"פ שהחלומות הולכין אחר הפה, מ"מ הצטיירות הנפש של הפותר המיוחד לזה בתולדתו, יש לה ודאי איזה יחש עם נפש החולם מצד כח המצייר שלהם, כיחש של המהפנט על הנפשות העלולות להתפעל על ידו.

צח.

אביי. ורכא חזו חלמא, אביי יהיב ליה אגרא רבא לא הוה יהיב ליה אגרא. יוכל היות שיסוד חפץ קדושי ד' אלה בפתרון חלומותיהם היה מיוסד על חפצם הפנימי שתהיה ההנהגה האלהית גומרת את כל הראוי לה. וכיון שהכירו שיש בחלומותיהם צדדים של הוראות וידעו ג"כ שהפתרון פועל, חשבו שלחסידיים שכמותם הדבר נכון להיות גומרים בפועל את התוצאות של הנראה מצד הערת ההשגחה העליונה. אמנם נחלקו באיזה אופן תצא ההוראה בדרך ישרה מבלי שתקבל שינוי ע"י הפעלת הפותר מצד תכונתו העצמית. אביי, הכיר את אותו בר הדיא בתור איש נוטה לחפץ רע, ואם לא ישיב את טבע נפשו לצד הישר ע"י קבלת אגרא, אז לא תצא הוראת החלום כפי הראוי באורח ישר ע"פ סוד ההשגחה העליונה, כ"א תהי' מסתכסכת ע"י רע השפעתו של ציורי הפותר הרעים, ונמצא שלא בא התכלית הנרצה להם להוציא אל הפועל הוראת ההשגחה הטהורה, ע"כ יהיב ליה אגרא. רבא חשב כי רק בהיותו חפשי מבלי נטית נפש אל נתינת השכר תהי' השקפתו הולכת ע"פ טבעה העצמית, ע"כ לא יהיב ליה אגרא, כדי שתהי' הוצאת ההוראה של ההשגחה העליונה יוצאת לפעלה בדרך אשר התוותה לה, וזאת היא אחת מערכי החסידות היותר רמים, שכתב ג"כ החסיד בחוה"לי שלא ירצה כ"א את הרצוי ע"פ ההשגחה העליונה. ואמר חסיד אחד מעולם לא הייתי בענין והתאויתי לזולתו, ואחד מהחשידיים אמר כי לולא המצוה שיש בתפילה לא הי' מבקש על צרכיו כלל, להורות איך לבבו חפץ רק את הנרצה ע"פ השגחת השם ית' העליונה.

כ.

אמרו ליה אקרינן בחלמין שורך טבוח לעיניך, כו'. שיווי הדיעות וההתחברות של הריעות הנפלאה בשני הצדיקים הללו, פעלה על נפשותיהם שווי מופלא כ"כ עד שגם רגשותיהם הפנימיים וציוריהם המדמים היו ג"כ באופן שוה. ע"כ הי' גם לחלומותיהם סגנון אחד, זאת היא פעולת האהבה הנפלאה שיכולה להמצא בנפשות זכות כשפוגשות בערך שיווי של השקפות נעלות.

כא.

לרבה אמר ליה פסיד עסקך ולא אהני לך למיכל כו' לאביי אמר ליה נפיש עסקך כו' ושתית כו'. ציורי המושגים יכולים להצטייר או ע"פ מושגם הפרטי העצמי, או ע"פ הסבות המוכרחות להיות כעין אבות לאלה הציורים, ובזה יתחלפו ג"כ ציורי הפתרונות ביחש לחלומות. עצם טביחת השור היא הוראה להפסד, כדאמרינן בעלמא שוחט הוא מקלקל משום שבחייה עומדת לדברים יותר מאכילה, ע"כ שוחט בסכין של ע"ז מותר. אמנם מצב הענין שמביא את האדם להיות טובח שור הוא מצב מרווח, לא יאכל אדם בשר כ"א בהזמנה הזאת אמרו חז"ל "ומי שיש לו מאה מנה ישפתו לו קדירה של בשר בכל יום". ע"כ באין לו דבר שהעירה את מחשבתו להעמיק בציור החלום בא לו המשפט כפי ציור המחזה כשהוא לעצמו. נתינת האגרא העירה את לבבו להעמיק בחזיון ע"פ סיבתו, שהיא הוראה למצב כללי של הרווחה ושמחה ואין שמחה כ"א בבשר ויין, ע"כ הורה בזה נפיש עסקך וטבת כו' ושתית, מצד הערך של הסיבה שמביאה את המושג.

פג.

אקרינן בנים וכנות תוליד לרבה א"ל ככשתיה, לאביי א"ל בנך ובנתך נפישן כו' ודמיין כדקא אזלן בשביה. כאן יצא לנו תארו הנפשי של בר הדיא, עד כמה פעלו על רעיוניו יחש האגרא, ולמדנו שהנפשות השונות הטובות והרעות עם כל יצרי לבנם כולם הם נערכים במערכה יחוסית אל כלל המציאות, ואין דבר היוצא מסדר ההנהגה העליונה, כי גם "שאלו ואבדון נגד ד"י". ולפעמים גם זדון לבו של איש רשע היא אחת מהשלשלאות שההנהגה הכללית תעשה על ידם את דרכה. והנה במקרא זה היי די לו לבר הדיא אם יקח רק את ראשית הפסוק לומר לטובה. ובאשר אין חלום בלא דברים בטלים לא היי צריך לחתימת הפסוק, שהוא ביחש המאורע במציאות כערך דברים בטלים אל המעשים ההויים, לא עלתה ההנחה הפשוטה הזאת על ציורו, מהתעוררו לחפש ציור רע באשר לא יתן אל פיו. ולעומת זה לאביי באשר נתן אגרא, כ"כ גבר כח ציורו להפשיט אפילו את האחרית של הכתוב, הצד הרע שבו, לציור כולל ענין טוב ומשמה. ובכלל הציור שראוי להצטייר מזה הפסוק הוא, שיהיי ענין של רע במצב החולם שיארע לו ביחשו אל בניו ובנותיו. ואותו הרע יהיי ענין כזה שא"א לו לבא כ"א ע"פ הקדמת הטובה של מציאות בנים ובנות. אבל תהיי רעה כזאת שהטובה ממתקתה, מעוצם מיעוטה וביטולה נגד שמחת הלב של הטובה. ויש ג"כ לצייר ציור של רעה שמאבדת את טעמה של כל הטובה. ולרבה שא"ל כבשתיה, צייר את הרעה באופן מכריע ומאבד את הטובה. ולאביי צייר ג"כ מחזה של מורת רוח, כיון שגעגעו על בניו ובנותיו, וטוב היי לו אם היו כולם נשואין בעירו. אמנם מה נחשבת היא הרעה לעומת הטובה, ופתר כי אין המחזה מתאים ע"ד הערך של הרעה עם הטובה, כ"א ע"ד ההרכבה הכללית שלה.

פד.

אקרינן בניך ובנותיך נתונים לעם אחר, לאביי א"ל בנך ובנתך נפישין כו' ואכפה לך ויהבת להון לקריבה, והוה לך כעם אחר. לרכא א"ל דביתהו שכיבא ואתו בניי וכנתיה לידי אתתא אחרייתא, דא"ר אר"י ב"א א"ר מ"ד כניך ובנותיך נתונים לעם אחר ועיניך רואות זו אשת האכ. נתינת בניה ובנותיה של האומה לעם אחר שע"ז באה התוכחה, תצוייר בשני אופנים. האחד הוא, כאשר כל אומה שומרת את רוחה

ותכונתה, סגולותיה וקנייניה הרוחניים. בישראל הראש לכל הקניינים הכלליים היא אהבת ד' ושמירת דת קודש. ע"כ ידאב הלב אם ע"י הגלות והפיזור יגדלו הבנים והבנות ברוח זר, ורוחם תהי' פונה לעם אחר לאהוב את דרכיהם ולהשתעשע בסגולותיהם, וכדברי הכתובי "ובילדי נכרים יספיקו". זאת התוכחה, לפעמים הבנים עצמם לא ירגישו מאומה, הם חושבים כי מאושרים הם וכי יצאו לרוחה, להיות עולים במעלות של משרות וכבוד וכיו"ב. אמנם הכנסיה בכללה מה אומללה היא בראותה שבניה יצאו ואינם, זאת היא קללת "עם-אחר" מצד הבדל התכונות הרוחניות. ויש אמנם [פשוט] שהבנים המה נאמנים לעמם, דבקים בד' אלהי ישראל ובתורתו בלב שלם, אבל עם אחר ידרך עליהם ברגל גאוה וימנע מהם אורם בחיים, יסתום מקורי פרנסתם וידריכם מנוחה בטלטלת גבר ממקום למקום. הנה לפי הציור של המין הראשון, של זרות הרוח שיש בהוראת "בניך ובנותיך נתונים לעם אחר", שאין בזה כ"א מורת רוח האב ולהבנים עצמם לא תבא צרה מורגשת להם, כשתוקח במערכת היחיד תצא ההוראה של נטיית האדם לדבקה במשפחתו מפני שיווי התכונות וכיו"ב מנטיות הטבעיות. וכשאכפה לך ויהבת לקרובה, שתכונתו רחוקה תכונתך, דמיון לך לעם אחר שונה בסגולותיו, אבל אין בזה להבנים עצמם הרגשת צער כלל. אמנם הצד השני, המצוקה הגופנית שבאה ע"י עם אחר, דהיינו המתחוללות ע"י שנאה של מצב הכלכלה, שיחשוב העם-האחד-העיקרי בארץ שהנווד יצר את צעדיו ע"כ יציקהו באשר יוכל. היא ג"כ מרה מאד גם להאב וגם לבנים עצמם הנתונים בצרה, ובחק היחיד היא דוגמת אשת האב, שענייה צרה בחורגיה, מפני מחשבתה דאכלו לגירסנהא, ורק הם לדעתה יסבבו בבית דוחק וצרות מקום. ודמיון השנאה של עם אחר לאשת האב, היא השוויה נערכה מאד שנאת העמים, מקורה הפנימי היא עניי סגולות ותכונות מחולקות, אמנם יתגשמו במצאם מקום בשאלות הנוגעות לעניי החיים. כן אשת האב, רוחה זרה לבני הבעל, חושבת שהם ישיגו גבול אהבתו אליה וכיו"ב, ותתגשם בפועל בשאלת החיים, בסיפוק צרכיהם בעין זעומה וחפישת עלילות על הנהגתם ויושר לבבם ורבות כאלה. אמנם הדמיון הכללי הוא לשיעבוד הגופני, שהרוחות לעולם לא יתאימו כאשר לא תתאים רוח האם לחורגיה, שהוא תלוי בדברים הסתוריים שעברו ונקבעו לטבע קיים. ע"כ יש מקום לידיעת והרגשת אופן המצב להבנים בעצמם ג"כ.

פז

אקרינו לך אכול בשמחה לחמך וגו', לאכיי א"ל מרווח עטקך ואכלת כו', לרבא א"ל פמיד עסקך כו'. הדרכת האדם הישרה היא מורכבת מהערת התורה והערת השכל. והנה הדברים הישרים ומורגשים בישרם מצד הטבע הישר יש להם יחש עם התורה בשני אופנים, האדם שעניינו וטבעיו הולכים כשורה, הוא יתעורר להנהגות הישרות הטבעיות מצד הטבע של הנפש הישרה והבריאה. אמנם יוסיפו לו אומץ בחזותו את הגות רוחו מפורשים בתורה, כי אז ידע שזולת נטייתו הפשוטה הטבעית יש מטרה אלהית יותר כללית ונשגבה לדרכו הישרה והרגשתו הנכונה. אמנם כשהאיש הוא אומלל מצבו הוא מצב בלתי טבעי, אם הוכה בכאב לב מעסקיו ההולכים ארחות עקלקלות וכיו"ב מצרות החיים התכופות, הוא כבר סר ממצבו הטבעי, לא יוכל להרגיש את אשר טבע הנפש הבריאה חשה ומרגשת. איש כזה צריך הוא אל הערת התורה גם לדברים שהדעת נותנת והטבע מכרעתו, לא לבד בשביל לרומם את הדבר אל ערך יותר רם, כ"א פשוט להעמידו על הראוי מצד טבע הנפש האנושית כשאינה לקויה. אכילת הלחם כשמחה, מצב השמחה וטוב לב ראוי לו לאדם מצד טבע נפשו הישרה. אשרי האיש שמצבו לא יסיר אותו מטבעו הראוי לו. ע"כ חזיון הפסוק אפשר להתייחס רק להערה של יתרון על ערך טובת הלב מצד שהוא דבר משובח מצד התורה, ע"ז האופן פתר לאב"י. אמנם צייר הצד הרע שיש בהצורך להוראה מדברי תורה, על הדבר הראוי לחוש

מצד הטבע ויושר הנפש עצמה. כאשר האריך החסיד בחוה"לו: שהערה היותר יקרה וקרובה לרום המעלה היא הערת השכל הבאה אמנם בסיוע של הערת התורה. והיא הראשונה, בהיותה קרובה אל האדם וממוזגת ברוחו, מתקיימת היא בו ומתפתחת במשרים גם מתמדת ברב בטחון.

כה.

אקרינן זרע רב תוציא השדה, לאביי א"ל מרישיה לרבא א"ל מסיפיה. אקרינן זיתים יהיו לך בכל גבולך, לאביי א"ל מרישיה לרכא א"ל מסיפיה. יש הבדל בטבע הדיבור ההגיוני, בענין הבלטת הרעיון, אם יבא בסוף המאמר או בראשו, לפי ערך הפעולה הנפשית הפנימית על ענין הדיבור. כי יש דיבור היוצא מצד ההתרגשות של הציור הפנימי, שהאדם הוא כמו נפעל להוציא דברו באיזה מבטא. הדיבור הזה הוא כמתפרץ לצאת החוצה. גם שלא בהסכמת הרצון החפשי של האדם במילואה, והוא כעין הכרח. מזה באה ראשית נטיית הדיבור בראשית התפתחות הדיבור באדם בקטנותו, ואז יהי עיקר פעולת הדיבור בחזקה בראשית המבטא, ככל דבר טבעי המתפרץ שהכח בטבעו הולך וחלש, ע"כ בראשית המאמר יהי כל כח הדברי ובסופו יחלש כחו. לא כן הדיבור היותר מעולה, הבא בתור רגש של התפעלות והתפרצות הרוח ע"פ טבעו כ"א בתור משפט בחירי של השכל, הרוצה בהתישבות דעתו לבטא את ציוריו הפנימיים כדי למוסרם לזולתו, הוא יסדר רעיוניו בבנין הגיוני ועיקר כח המאמר יראה בסופו. ואולי בתכונה פנימית כזאת מתחלקות ג"כ תכונות השפות, שיש מהם שרובי מבטאיהם הם מלעיל ויש מהם שהם מלרע. והדבר הנראה שהשפות הבנויות ביותר לפי מוצאם ע"פ תכונה שכלית הגיונית יהיו רוב מילותיהם מלרע, כדרך מתינות ההגיון שכחו הולך וחזק וניכר יותר בכל עזו בסופו. והמיוסדות מצד רגש החיים הטבעיים והמית הרוח המתפרץ הם ע"פ רוב מלעיל. ע"כ לשה"ק שהיא ודאי שפה שכלית בעקרה, נכונה למשאי קודש והגיוני לב, שקולם הולך וחזק ותמציתם נראה בסופו של ענין, רוב המלות הנה מלרע, זולת ע"פ הכרחים מיוחדים בדרכי המבטא בארחות יסודי דקדוק השפה, וכן הלשונות הקרובות לה בתכונותיהם, מובן הדבר שמה שיש בטבע הדיבור בפועל יש ג"כ בטבע המדמה, בהבלטת ציורי החלומות כשמתחילים לדיבורים. ע"כ יש שני פנים לדבר, אם נצייר את כח המדמה בלקחו את המאמר למבטא לו ע"פ ערך של התרגשות הטבעית והתפרצות הרוח, אז יהי כל כחו ברישיה. ואם נציירו לערך ענין ההגיוני שבדיבור יהי כל כחו בסופו, ורמוז במתן תורהו "ויהי קול השופר הולך וחזק מאד", כדרשת חז"לשה"י הקול מתחזק כל שהולך ונמשך לא כבשר ודם שקולו כהה ומתחלש. ע"כ הי מקום לשני המשפטים מרישיה או מסיפיה, בחכמת הנפש המיוחדת לפתרון החלומות. אמנם הרצון בענין המתחיס להפסוק "זרע רב תוציא השדה", הוא הדבר הבא ע"י השתדלות כערך התבואה הבאה ע"י זריעה, ויבדלו בין הצלחה לחסרון הצלחה במצב האדם. "וזיתים יהיו לך" הוא נערך אל הדברים שבאים לאדם במקרים נסמכים על קניניו הקדומים בחומריות ורוחניות גם מבלעדי השתדלותו, לבד מה שהם נחלקים ג"כ בערכם לדברים המוכרחים לאדם ולמותרות ועניני עושר ושפע ברכה להצהיל פנים משמן.

כו.

אקרינן וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך ויראו ממך, לאביי א"ל נפיק לך שמא רריש מתיבתא הוית כו' לרבא א"ל מתפסת בגנבי כו'. ההכרה שתצא אל הפועל להכיר יתרון של איזה איש תצויר ע"פ שני

החכם שדבריו יתרגם, באשר אינו רשאי להשתמש בכשרונו כ"א להיות עיניו ולבו רק לאשר יאמר לו החכם, בין יסכים על דבריו או לא, כי לא לו המשפט. אמנם גם ענין החומריות הוא ג"כ מיוחס אל החמור, וע"כ נתנה ג"כ מצות פדיון פטר חמור להעיר על ההתקדשות מהשתקעות בחומריות גסה, לא כמצרים אשר בשר חמורים בשרם. והנה הפדיון יורה לנו שאמנם צריכה החומריות להיות נמצאת אלא שתתעלה במעלות הקדושות. בר הדיא בהיות עינו צרה על רבא דלא יהיב ליה אגרא, צייר לו מיעוט יחשו אל החומריות שמורה חסרון הצלחה חמרית, אשר רק בזאת הי' יכול לצייר עליו רע, ע"כ א"ל פטר חמור גהיט בתפילך. המעשה המקרי הזה גם הוא אינו בודד ויש לו יחש אל רבא, המרוחק מעניני החומריות ומשולל מהם. אמנם באשר אי אפשר להיות האדם, באשר הוא חומר, נעתק לגמרי ומשולל מחומריות, ע"כ הי' הפתרון בהיות הוי"ו גהיט, המורה כי הצורך הראוי להיות החומריות באופן מלא, במלא צרכיה וסעיפיה השונות, לא תהי' כ"א חסרה ומצומצמת. ויחש פעולת כתב התפילין על נפש הנושאם, וקשרם אל כח הנפשי העולה במדמה ובחלום, הוא אחד מלולאות המסכת של המציאות הגדולה הכללית. ודוגמא לזה פועלת גם ההיפנטיות לפעמים להיות בערך יחושי גם אל הכתב הנתון ביד הנפש המתפעלת מפעולות כאלה. וזהו מאשר [כי] הפעולות והרעיונות יש להם יחש אל הדברים הנפעלים עבורם, כערך האותיות אל הדיעות. והפעולות המקריות אינם ג"כ נעזבות כ"א יש לכולם ערך וסדר מגביל אל נפשות נושאייהם ועניניהם הכלליים והפרטיים שמתגלות לפעמים מתוך הערבובייה הנראית לעיני בשר בחללה של המציאות הגדולה.

60

לסוף אזל רבא לחודיה לגביה. החפץ לרדת עד סוף הידיעה ההיא של פתרון החלומות, שהוכרה בתור ידיעה בעלת גדרים וערכים יסודיים, המריצה את רבא לנסות כל הצדדים האפשריים לעמוד על האמת. ועם זה ההתמסרות הגמורה אל הגזרה העליונה, באהבת רצון השם ית' חפץ לעמוד על אופי של החלומות בערך היותר אפשרי מהתערבות נטיה זרה עמהם, אשר ע"כ לא יהיב אגרא. אמנם בחשבו כי אולי הנטיה המתנגדת של נתינת אביי והעדר נתינתו הוא, מוציאה את נפש הפותר מהערך השוה, נסה בהליכתו לחודיה לנסות כח הנטיה העצמית של הפותר בכל אופניה, שלא תעמוד לשטן על עצם הדבר הראוי להיות מצד ההוראה החזיונית, שבתור מושג של צדק נעלה הראוי לקדוש עליון שכמותו, הי' חפצו שלם רק שיעשה הדבר ע"פ חפץ הגזרה האלהית.

3

א"ל חזאי דשא כרייתא דנפיל א"ל אתתך שכבא. החיים נחלקים למערכות פנימיות וחיצוניות. הצד החיצוני של החיים שערכו גדול, הוא חיי המשפחה שהאדם פועל בהם להיות חבר לאגודת קיום העולם החיצוני. והחיים הפנימיים, הם ההרגשים הפנימיים המעולים שבהם, המיוחסים לטוב ולקדושה מצד עצמו. ע"כ יחש ישר הוא הציור של דשא כרייתא לאשתו של אדם. במובן יותר רוחני מתראים לנו החיים החיצוניים והפנימיים בחכמה ויראה. והחכמה היא המסגרת לחיים הפנימיים, יחוש לפעמים החכם בנפשו פנימה מושגים כאלה שהם לו מקור אורה, ואורם גדול ומבהיק מאד עד שאי אפשר למוסרם לציבור, שאינם יכולים לקבלו. אמנם היראה היא התעודה המשותפת המוסריות במעשה וברגש המאגדת

את כל הפרטים אל הכלל והכלל אליהם, היא יסוד החיים החיצונים, "אשה יראת ד' היא תתהלל" וערכם דומה מאד. גם על ערך היראה אמרו חז"ל בהחסרה אל התורה, משל לאדם שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצוניות לא מסרו לו.

3.א

א"ל חזאי ככי ושיני דנתיר, א"ל בנך וכנתך שכבן. השינים משותפות בפעולתם בחיי האדם להועיל אל העיכול, בזה הם עוזרים אל התחיה הגופנית, עוזרים הם גם אל הדיבור שהוא המוסד לחיים הרוחניים. בנו ובנותיו של אדם עוזרים לו לבא לתעודתו החומרית, בהיותם עוזרים על ידו בחיים סובלים משאו לעת זקנה, מנחמים אותו ביגונו וצרתו בטוב להם. ולתעודתו הרוחנית של האדם, הלא "נחלת ד' בניים", אשרי מי שמניח בן כמותו להוציא אל הפועל את כח הטוב שלא מלאו עדיין בימי חיי הבלו, ע"כ יש לאלה יחש נערך.

3.ב

א"ל חזאי תרתי יוני דפרחן, א"ל תרתין נשי מגרשת. אהבת המשפחה היא הברכה הגדולה בחיים, אמנם רק במקום ששם נמצא תביעה פנימית לחיי משפחה של אהבה נאמנה, רק שם הכרח להמצא מקרה הגירושין כשאינן הנפשות מתקבלות זל"ז. ע"כ מצד יקרת ערך חיי האהבה הטהורה שצריכה להמצא במשפחה הישראלית, יש בתורה דין הגירושין כשלא תמצא חן בעיניו. בחיי משפחה רפים אין הכרח של ניתוק הקשר. ע"כ היונה המצויינת באמונתה באהבת חיי משפחתה, כשתבא מדתה בחיים האנושיים, יקרה ג"כ מדת הפריחה שיש לה הוראת גירושין, כדי לבקש את החיים האמתיים הראויים להיות בחק תמימות האהבה במשפחה הישראלית.

3.ג

א"ל חזאי תרתי גרגלידי דלפתא, א"ל תרין קולפי בלעת. אזל רכא יתיב בי מדרשא כולי יומא אשכח הני תרי מגי נהורי דהוו קא מנצי בהדי הדדי אזל רכא לפרוקינהו, מחוהו לרכא תרי, דלו למחויי אחריתי א"ל מסתייה תרין חזאי. ציור חזיוני במקרה החכמים, ביחוד אותם המתיחדים רק בהצלחה הרוחנית ומתרחקים מכל הצלחות חומריות, יש כאן שבא ללימוד הגון ע"י עובדא זאת דרבא. אמנם איך יצויר שאיש רם ונעלה כליל כל חמדה כרבא יכלע קולפי, איך אפשר שאיים אוהב שלום ודורש שלום לכל אחיו ישבע ממרורים לפעמים שיציקוהו וידריכוהו מנוחה, ולא שונא אחד או צד אחד של שונאים כ"א שונאים משני צדדים, אפילו אותם שני הצדדים שהם שונאים זה את זה. אמנם הקולפי שבולע איש החכם הם לו למזון, אף שהוא מזון רוחני חלש שאינו מבריא הרבה את השכל ואת המוסר, כערך ירקי לעומת בשרא וכווראו. הקולפי הם דומים לגרגלידי דלפתא, שעכ"פ כח מזוני יש בהם מפני שהם כערך ניסיון, מישבין דעתו של החכם להבחין בין דבר הנשמע לדבר שאינו נשמע, למען ידע המקום הנכון להעריך הדרכתו ומוסריו. ע"כ הגרגלידי דלפתא יכולים להערך לקולפי, אבל איך יבא רבא למצב של בליעת קולפי והוא אינו איש מריבה, איש היושב בניהמ"ד כולי יומא. אמנם נמצאו אנשים עיורים נצים,

והוא בתם לבו יאבה לעשות שלום ביניהם, אבל היהדרו העיורים את פני זקן שקנה חכמה, והם אינם רואים אותו ואינם מכירים בו כלל. העיורים הנצים מתקצפים על הבא לעשות שלום ביניהם, שניהם נעשים לו שונאים, במריבת עורי לב המחזה מתאים אל המציאות התדירה, כ"א טוען שעמו הצדק והוא נוטה אל הקצה, וכן חבירו. כיון שהם עיורים שאינם רואים את המציאות ואת האורה, ע"כ כל מי שבא למעבד בנייהו שלמא, הם שונאים אותו שניהם, הלא כ"א מהם מוצא שהוא אומר שלא כרצונו, והוא בולע קולפי. אמנם כשרואה החכם שתוכחתו והשתדלותו בעשיית שלום בין עיורים המתגוששים לא יעלה לו, כ"א הם עוד יהיו מוכנים להרבות מכותיו לרודפו ולהדפו, ישים אל לבו, די לי מצוה שלא לאמר דבר שאינו נשמע. תרי חזא, די להעובדא להשלים את החזיון, להכיר התולדה הנמשכת אם יאבה איש חכם לעשות שלום בין העיורים. ומה מתאים הוא למאמרו של רבא, לדידי דסנו לי כולי בני מחוזא, מקביל עם מאמרם ז"להאי צורבא מרבנן דרחמי לי בני מאתי' לאו משום דמעלי טפי אלא דלא מוכח להו במילי דשמאי, ע"כ הי' החזון עם העובדא לו למופת על כלל ההנהגה. אמנם לא רק הוא הטוב הרוחני הבא לחכם ע"י השתיקה, אבל מ"מ הוא דבר של הכרח, הנותן עכ"פ מקום של מעמד להדברים האפשריים להתקבל. ע"כ רק בערך הרוחניות הוא מזון דירקא, אבל משתמשים בו באתרא דליכא בשרא וכוורא, ע"כ המשכיל ידום בעת רעה. אמנם בלא ניסיון מעשי קשה לטהר-לב לעמוד על עמדו, כי הלא ידמה כי רק יוכיח לעיורים, שכל תלונותיהם זה על זה תולדות העורון הנה, ישובו ויעשו שלום אמת ביניהם, ומה גדול ונחמד הוא השלום. ורק כשיראהו הניסיון את האי אפשר שיש בזה, כחק תוכחה שהיא ג"כ עד הכאה לחד מ"ד, ונזיפה ג"כ היא קולפא טבא לאיש אשר רוח לו, ביותר כשיראה בעיניו איך לעיורים שחפץ מאד בטובתם לא יועיל רצונו הטוב, ולא ימצא גם אצל אחד מהם כ"א מצב של בליעת קולפי. אז ידע לתת לרגשות לבבו מתג ורסן, ע"פ ההעמקה האמיתית בדעת התורה, ע"פ ידיעת החיים הברורה.

33.

למוף אתא רבא יהיב ליה אגרא. בא לידי החלטה שאפשר הדבר שיהי' איזה יחש גם לחפץ הפותר אע"פ שהיא באה ע"י פעולה צדדית, עם ההוראות אהטר לדעתו יהיר קשורות עם ההכרח שמתפשר עם האפשר. באשר שהכשר הנפשי של אותו הפותר נוצר לכך להיות פועל במקצע זה של פתרון חלומות, א"כ יש לסיפוקו וקבלת שכרו ג"כ תנאי אחד של צרכי המציאות. ובאשר בהיות הנתונה גורמת יחש הגון וטוב רק אז ימצאו נותנים שיחזיקו בידי הפותר. ע"כ יוכל היות שיש קשר השגחי בין מצב הפותר ותעודתו למען זה המקצע עם החלומות בכללן, ועכ"פ אין לנתנת האגרא צד של התגברות נגד החפץ העליון כאשר צייר מראש.

33.

א"ל חזאי אשיתא דנפל, א"ל נכמים בלא מצרים קנית. נכסים שאינם בעלי גבול הם אפשריים רק בקנינים הרוחניים. אמנם אין לצייר קנינים רוחניים שאין להם גבול בהחלט, כי כשלא ירגיל האדם עצמו למושכלות מוגבלות לא יוכל לשא דעו את המושכלות הרחבות שאינם מצטמצמות בגבול, רק בהיות האדם מעשיר את קניני רוחו המוגבלים בעושר גדול, אז הוא פורץ את הגבולים ומסתכל באור גדול שנעלה מעל כל גבול, "וגדל די מעל לגבול ישראל". וזהו דוקא אשיתא דנפל דומה לנכסים בלא מצרים, ולא ציור

13.

א"ל חזאי אפדנא דאכיי דנפל וכמיין אבקא, א"ל אביי שכיב ומתיבתיה אתיא לגכך. אביי ורבא שהיו חלוקים בהרבה שיטות וגופי הלכות ודאי ג"כ היו ביניהם הבדלים בשיטות מוסריות ואופני החינוך בתורה ועבודה ושלימות רוחניות. כי המעשים והליכותיהם הם תוצאות מהדמות ויש להם יחש זה לזה, ובזה ודאי היו התלמידים שבישיבת אביי מחונכים ע"פ דרכיו ושיטתו. ובאשר האדם אין טוב לו לצאת מחינוך לחינוך, "וליוצא ולבא אין שלום" זה היוצא מתלמוד אל תלמוד. ע"כ גם בהיות התלמידים של אביי באים לאצלו, צריך הוא להתלבש ביחש אליהם בערכו של אביי, ולרדת לסוף דעת דרכיו כדי להנהיגם על פיהם. וזהו דכסייה אבקא דאפדנא דאביי כלומר רשמים גדולים מדרכיו והלך נפשו של אביי, יהיו מתלבשים בהם לימודיו והדרכתיו ביחש לתלמידו של אביי, שהורגלו בדרכו וחינוכו.

53.

א"ל חזאי אפדנא דידי דנפל ואתו כו"ע ושקיל לבינתא לבינתא, א"ל שמעתתך מבדרן בעלמא. החכם הגדול יש לו שיטה בנויה ומסויימת, שכל חלקי דיעותיו והגיונותיו הפרטיות הם כולם נארגים במסכת אחת בשיטתו הפנימית הקבועה, כערך חלקי הבנין לערך כללות הבנין בכללו. אמנם הקטנים מערכו לא יוכלו להשיג את ערך כללות השיטה של החכם וגדולת נפשו, ולהכיר איך כל אלו הפרטים נובעים משיטתו הבנויה כמו רמים ואיך הם מתיחסים זה לזה, אבל מקבלים כל דבר הפרטיות לפי פרטו. וכחו הגדול של החכם הנפלא המוסכם מדורו, מספיק שאינם מחפשים כלל להכיר את המהלך, המחבר אצל החכם את כל הפרטים לידי כלל גדול של בנין בית החכמה שלו כולו. רק הם מקבלים כל חלק וחלק ממנה, באשר הם פרי חכמתו של האדם הגדול שאי אפשר לבני הדור לרדת לסוף דעתו, ע"כ כל הפרטים חביבים גם בערכם הפרטי. מה שא"כ בחכם שאינו מוסכם, שמחפשים טעמים והוכחות כלליות לדבריו הפרטיים, ע"כ בערך אל הדור אין כאן אפדנא, אין כאן היכל של חכמה, כ"א לבינתא לבינתא, קובץ של דיעות הלכות ומוסרים, וכולם אהובים וברורים, והכל נהנים מהם ומשתעשעים בהם, אע"פ שאינם מכירים את ערכם בתור חלק מההיכל כולו, "בחכמה יבנה בית". כ"א אתו כו"ע ושקו ללכינתא לבינתא. ולערכם האפדנא נפל, והשמעות מבדרן בעלמא, וכל אחד תופס לו חלק מהם באהבה, אע"פ שאי אפשר לו מתוך אותו החלק להקיף את כלל השיטה שחייבה אלה הפרטים, אבל הם יקרים בערכם גם בפיזורם, הם מלאים הוד ומושכים את הלבבות מפני גדולת בעליהם, והכרת רוממות ערכו בדור ובדורות הבאים.

n3.

א"ל חזאי דאבקע רישיה ונתר מוקריה, א"ל אודרא מבי מדיא נפיק. החכם המופלא, יש לו להשמר מהשתקע ברעיונות מופשטים יותר מגבול הכח השכלי שבאדם, כי בהיותו מתאמץ לצייר הרבה יותר מכוחותיו השכליים כפי מדתו, אז תחת המושכלות יעלו בידו דמיונות והזיות, ומרוממות ענינים הגדולים ורבי ערך יפול להיות עסוק בדברים קטני ערך שאין להם מציאות כ"א בעולם הדמיון לבדו, וגם בכח

הדמיון אינם נמצאים כ"א ע"פ הפרעת סדרו הראוי, כי חוקי הדמיון כשהם הולכים על סדרם הראוי יש להם ערך ושימוש. וזהו שהוזהר בחזינא דאנקע רישיה ונתר מוקריה, בהיות השכל מתחיל להתפעל יותר מטבעו, הוא בוקע את הראש, והמוח והחושב הטבעי נאבד, והאדם יוכל לחשוב שציוריו מלאים הם גדולות ונשגבות, ובאמת אינם כ"א שברי דמיונות פרועים וחסרי סידור נכון. אודרא מבי סדיא נפיק, כלומר הפרעת סדר בדבר שאין לו יחס אל האדם כ"א מתוך מצב השינה ושיקוע השכל, היינו הכשר של הזיה דמיונית בעלת צבעים מטושטשים. אמנם אזהרה זאת ראויה רק לאדם גדול ונעלה העומד להתרומם אל השגות גדולות ורבות ערך, שידע לשום לרוחו משקל.

.63

א"ל אקראן הללא מצראה כחלמא, א"ל ניסי מתרחשי לך. יסוד הניסים צריכים להמצא, על שם שיש במציאות מצבים כאלה מזדמנים לכלל ולפרטים, שהצרה גדולה באין לאדם יכולת להושע, כאשר הגבול של היכולת, של התאזרות כל הכחות האנושיים עובר שם, יש מקום צורך לנס. ע"כ נקראת ג"כ ארץ מצרים כשמה, כדדרשינן שמות, "אשר שם שמות בארץ", גם השמות אינם מקרים עזובים, אע"פ שבאים ע"י מקרים חולפים קרובים ורחוקים. אמנם שמה נפתח מקור למציאות הניסים בהמון, בעבור המצרים שהם הגבולים, גבול הוא מצר של היכולת האנושית להושע. אז תקום עזרה שמימית, והנהגה זאת דרושה מאד מחכמת ההנהגה האלהית, יען כי צורך גדול יש לכלל האנושיות שתהי' ההכרה המוסרית חזקה מיתר כחות הנפש האנושית כולה. ע"כ צריך בהנהגה הכללית מקום ששם לא יהי' אפשר לכל כח מכחות הנפש האנושית להושיע לאדם הכללי או הפרטי, רק יעזר כפי ערכו המוסרי וקרבתו אל האלהים. ע"כ הלל מצראה הוא שם הגון להלל המיוסד על הודאת ניסים, מצד יחש מצרים לכלל הניסים, והיחש יש לו ערך ידוע בעצם השם המבאר את תוכן הניסים ושימושם שהם רק בהיות האדם בא עד מצרי יכולתו, והוא ראוי לעזרה ניסית אז תגלה יד ד' על עבדיו.

.ק

הוה קא אזיל בהדיה בארכא, אמר כהדי גברא דמתרחיש ליה נימא ל"ל. האיש אשר שם כל כשרונו רק לשמש בהם את כחות נפשו השפלות לבצע בצע ולהרבות כסף, לא יוכל לשאת חברת איש שמרכז נפשו היא המוסריות הטהורה, דעת ויראת אלהים, שרק איש כזה הוא ראוי להעשות לו ניסים, באשר תכלית הניסים היא רק להיות פועלים הגברת הכח המוסרי על שאר כחות הנפש. ואיש מתחכם, שלא נטהרה נפשו מזוהמת התועלת הפרטית השפלה, לא ימצא לנפשו שום מקום בערך בהיותו בקרבת איש אלהים קדוש, אשר כל מגמתו היא רק להתרומם אל מרום קדושת המדות והדיעות באהבת הטוב והישר שהוא דעת אלהים מצד עצמה.

.קא

בהדי דקא מליק נפל ספרא מניה, אשכחיה רכא וחזא דהוה כתיב ביה כל החלומות הולכים אחר הפה, אמר רשע בדידך קיימא כו'. היה כפי הנראה דבר נודע שהפותר פועל על החלום, אמנם חשב שהוא תלוי

רק בציור הפנימי הנפשי של הפותר, שאין עליו חירות מוחלטת. אבל בהיות הפה הוא העיקר, מובן הדבר שהציורים הפנימיים הפועלים על החלום להוציאו אל הפועל הם התלויים בבחירה גמורה, ודאי רע נפש יש כאן. אף שהדבר נראה שלא יהיו הדברים הגדולים התלויים במצב האדם בערך נשגב תלויים רק בסבה דלת ערך של דיבור הפותר, אמנם ודאי הסיבות רבות הנה הגשמיות והרוחניות להוציא אל פעלה את הגזירה העליונה. ואחת מהנה המקרבת את הדברים להוייתם הוא ג"כ הכשרת נפש האדם, שבאה ע"י הפתרונים הנאמרים בפה ע"י הפותר המוכשר מסגולת נפשו לזה. אמנם הדבר הראוי להיות יהי גם בלא המצא לה סיבה זו, אבל אז סבה אחרת תמצא, ולפעמים בהיות גלגולי הסבות מתרחקות מעט יוכל הדבר הרע להבטל לגמרי.

קב.

כולהו מחילנא לך כר מכרתיה דרב חסדא. יחש האדם לאשת נעוריו הוא רק יחש נפשי, יחש אמון אהבה. מה שא"כ שאר היחשים לדברים אחרים שיש בהם דברים אחרים זולתי כחות נפשיים, הקנינים והבנים וכיו"ב. ע"כ הדבר שיתכן יותר שיהי' ההכשר הנפשי שבא ע"י הפתרון הרע פועל ביותר עקריות הוא דבר מיתת אשתו. ע"כ הוא רואה אותו בזה יותר בתור פועל רע, מהנראה לו בשאר הדברים שיתכן להיות שרק חלק קטן ימצא לו ההכשר הנפשי בין יתר הסבות הנדרשות להוציא את הדברים אל הפועל.

קג.

יהא רעוא דלימסר ההוא גברא לידא דמלכותא דלא מרחמי עליה. הכיר שיסוד האכזריות של בר הדיא לא באה כ"א מפני שכך קבע הנהגתו בדרך מצבו שיפתור לטובה את מאן דיהיב ליה אגרא ולרעה למאן דלא יהיב. ואחרי שכבר החק נקבע אצלו שוב אין הכונה פונה אל רעת האיש היחיד, כ"א סדר הנהגתו הכללית כך היא מחייבת. ע"כ הדבר מכוון עם הנהגת מלכותא בענין הרחמים, המלכותא אינה מרחמת, לא בשביל הערך הפרטי של הנידון הפרטי, כ"א המדה הכללית כך היא מחייבת, כי רק במשפט יעמיד מלך ארץ. ע"כ היא מדה מכוונת למדתו ותכונת נפשו של בר הדיא.

קד.

אמר מאי אעביד גמירי דקללת חכם אפי' בחינם היא באה כו'. ההשגחה העליונה אינה מחסרת שום ענין הנחוץ להשלמת המציאות, כשם שאין בה מחסור מצד התנאים הדרושים להשלמת המציאות החומרית. כן, ועוד ברב יתרון, לא יוכל שיחסר שום תנאי הדרוש להשלמת המוסריות והרוחניות. ע"כ באשר בני"א צריכין להיות מודרכים ע"פ חכמים, וההדרכה באשר יורו חכמי הדורות היא עמודו של עולם, וכאשר האדם באשר הוא אדם ראוי הוא לשגיאה לפעמים. ע"כ ודאי העמידה ההשגחה האלהית כח שלטון החכמים באופן כללי, בערך כזה שגם משגיאותיהם יש אחרית וטובה אל המציאות, ותועלת הגדלת דבריהם והוקרתם בערך ובפועל היא גדולה ומכרעת יותר מכל הפסד שתוכל לגרום שגיאה שלהם המזדמנות לעתים רחוקות. ומצד זה קללת חכם אפילו בחנם היא באה, כדי שירשם שהשמיעה לדברי החכמים צריכה להיות מתיקרת לא מצד ערך כל דבר בפני עצמו, כ"א מצד הערך הכללי הגדול

היוצא משמירת דבריהם, וההפסד הגדול הנוגע עד נפש הכלל כולו היוצא מהפרצה בדבריהם. ע"כ לא הפרט הוא העיקר כ"א הכלל, ומצד הכלל יש ערך נשגב גם אל כל הפרטים. ומצד ההשגחה העליונה שאינה עוזבת כל דבר פרטי קל וקטן כבר הוכן תועלת ומקום של ערך גדול לכל הפרטים, גם להדברים הבאים מצד הכשלוך והחלישות האנושית ודילוגו עלי אהבה.

קה.

אמר איקום ואיגלי דאמר מר גלות מכפרת עון. כל העונות עיקר עונשם היא מפני שהאדם אינו פרטי כ"א משותף אל הקיבוץ והכלל, והחטא פועל לרעה על הכלל, על הסביבה והקיבוץ והמציאות בכללה. ע"כ לא יתכן בזה הויתור והמחילה, כי ההפסד הכללי מי ימחול. וזהו נוהג בין בחטאים שבין אדם לחבירו וג"כ בחטאים המוסריים שבין אדם למקום. כי הרושם של הדרת הקדושה הצריכה להמצא ע"י החיים הדתיים הוא נוגע לנחלת כל הכלל כולו. ע"כ הגלות, שבו מראה האדם שהוא מכיר עותתו בהפסדו אל הכלל, ע"כ הוא מתרחק מכללו וקיבוצו והולך לנוד כערך איש פרטי בודד שאין לו יחס וצירוף אל הכלל, היא מכפרת עון. כי בתור יחיד שאינו מזיק אל הכלל המחילה מצויה באופן יותר נקל, וכיון שבא האדם לידי הכרה זו של ההפסד המגיע אל הכלל מפרצת הפרט, כבר הוא קרוב לתשובה ומוכשר אל המחילה, אחרי שמרשים הרעיון בנפשו ע"י הנדודים וההעתקה מכללו האהוב והרגיל שלו. וביחוד מתאמת מחילת העון דגלות להרע הבא מקללת חכם, שעיקר הוייתה הוא מצד הכללות, מצורך הכלל אל הדרכת החכמים, ע"כ הכרח הוא שיהיו דבריהם יקרים ועושים רושם. ע"כ בהיות האדם מכיר חטאו, ועושה את עצמו לחובתו לאיש פרטי בודד ונודד, אז המחילה קלה. כי על ערך הפרט הדברים אמורים "אם חטאתי מה אפעל לך", ויסודי העונשים מתרכזים באמצעות הענינים הכוללים, ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא.

קו.

קם גלי לבי רומאי. נפשו המלאה מחשבת רשע והרס עבור תועלתו הפרטית, משכתו אל המחריבים הנוודעים שהסירו גבולות עמים שלא במשפט ולא בצדק רק בשביל [ת]אות בצעם. אזיל יתיב אפתחא דריש טורזינא דמלכא. אמנם גם הוא נמסר בידו אוצר יקר כשרון של חכמה נפשית, אשר בהשתמש בה בצירוף חכמת אמת ודרך ישרה היא יקרה ומועילה, כאשר שמשו בה יוסף הצדיק ודניאל איש חמודות. אמנם הוא העוה דרכיו ולא שמר כראוי את האוצר הניתן לו בסגולת נפשו.

קז.

ריש טורזינא חזא חלמא כו' א"ל נפל תכלא בכולה שיראי כו'. השיראי הם פרי התולעת שאין כחה אלא בפיה, והם היו הסבה לענשו ומפלתו הבאה ע"י כח דבורו של רבא. "תולעת יעקב" למה נמשלו ישראל לתולעת לומר לך מה תולעת הזאת אין כחה אלא בפיה, כך ישראל אין כחן אלא בתפילה, וכן כח החכם הוא בפיו המקודש להורות דרכי חיים, ע"כ דבריהם כגחלי אש.

אתיוהו לבר הדיא כו' כפתו תרי ארזי בחבלא כו' ושרו לחבלא כו' אמר רבא לא מחילנא ליה עד דאסתליק רישי כו'. מדה כנגד מדה, הוא הי' כ"כ מורכב משני כחות נפרדים, הטוב והרע היו כרוכים בנפשו, וברשעתו הי' משתמש בהם רק לטובתו הפרטית, והי' מפריד את ציוריו הטובים בפני עצמם וציוריו הרעים בפני עצמם, כאילו היו שתי נפשות מורכבות בו שאין לאחת שום יחס לחברתה, וכל אחת מהנה הי' ממלא את ידה להשתמש בה במקום שהי' רואה שמה תועלתו הפרטית. איש שקר ומרמה כזה אינו באמת איש אחד, כ"א מרכבת כחות שונים המתגלים לפי הרוח של הפניה המקרית. וכיון שהרבה להשחית בכח פירוודו הלזה באכזריות רשע, היתה ראויה לו מפלתו זאת להיות נבחר לגזרים בכח דוחה הממשיך חלק אחד ממנו מחבירו בכח אדיר, כמו שהי' ממשיך כחות נפשו בכח עצום, חלק אחד לצד הטוב לצייר רק טוב וחסד, וחלק אחד לצד הרע לצייר רק רע ותלאה, רק ע"פ כח מכריח חיצוני מקרי נבזה של ערך ההנאה המגעת לידו. אמנם לו הי' הדבר הזה של ההתפלגות מונח בטבעו, והיו ציוריו נמשכים באופן כזה, לא היתה אשמתו מלאה, כי אין אדם שליט על רגשי לבבו. אבל רבא הכיר לסוף שהדבר תלוי בפה, בציור שכלו החפשי שהי' יכול לצייר כרצונו, והוא בחפצו הרע חפץ להיות מלאך אכזרי לפתח על ידו סבות של מקרים רעים. רק מצד זה הוא ראוי לעונש מבהיל ואכזרי, היינו רישי, לא רק כל גופו הי' מתיחש לדבר שאז היתה בזה כמין נטיה של טבע והכרח, כ"א רק רישיה, חפצו החפשי התלוי בדיבורו וציורו הרצוני הי' מתפלג אצלו כחפצו ופועל ע"פ סגולתו, שהי' ראוי להוקירה ולטפחה לתועלת הכלל, והוא הפכה לכלי משחית והכשר של שימוש הנאה פרטית בזויה ואכזריה ג"כ, זאת היא הרעה היוצאת מאנשים בעלי כשרון שאין להם אחדות הנפשית, כ"א כמו שתי נפשות משתמשות בהם. אנשים כאלה מביאים מארה לעולם טוב לפני האלהים ימלט מהם.

שלשה נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהן כו' שלשה אין נכנמין לגוף והגוף נהנה מהם, כו'. האדם מורגל מצד חומריותו ליחס הצלחתו רק בהנאה, ומהו קורא הנאה, רק הדבר הקרוב אל עצמו ואל בשרו בתועלתו הגסה הפרטית, ומזה יצא משפט מעוקל להיות סר מדרך הטובה והולך אחר שרירות לבו. אבל כאשר יביא האדם חשבון צדק ויתבונן על אמתת מושג הנאה, ימצא שגם עצם ההנאה אינה מה שמציב לו לפי דמיונו הגס, שהוא רק מה שתביא [הנאה] רק לפרטיותו, שהוא מציירה בציור של הבליעה לתוכיותו, להכניס אליו כסף וזהב וסגולות ולפטם גופו וכיו"ב. כי באמת ההנאה אינה מיוסדת כלל על ההכנסה לתוך גבולו ופנימיותו, כ"א על חקים אחרים לגמרי. הראיה היא פשוטה וחושית, הרי יש דברים הנכנסים לתוך הגוף ואינם מהנים ויש דברים שאינם מובלעים בו ומהנים, א"כ ההנאה מיוסדת רק על חקים אחרים. א"כ ינסה האדם עצמו להיות נהנה מהטוב והצדק, מהשכל וההשגה, אז ינצחו אלה ההנאות הרוחניות את ההנאות הגסות המגושמות, ויהי' שש לעשות צדק ושמח להגות בדברי תורה וחכמה, כשיעמוד על מהותו של עונג האמיתי, ומזה יהיו לו תוצאות להגביר כחו למעלה למשכיל ללכת באור ד'.

שלשה מעין עוה"כ אלו הן, שכת, שמש, ותשמיש כו' דנקבים. מהות העידון יחזה לאיש ההמוני רק בחיים מרעישים, הנאות של המון גדול, קול עליזים ורעש מרקדים וכאלה. אמנם השלם שבאנשים, המכיר מהי מהות העונג האמתי שראוי לחמוד אותו, יגדירו בשלשה גדרים עקריים ובהם ימצא חזות הכל, מנוחה ואורה ועמהם סילוק כל חסרון. המנוחה, תתן מקום אל הנפש החיה להתעדן בחייה הפנימיים, ולהתעלס במקור החיים. האורה, תתן עז להתחבר אל כל העולם החיצוני, בין המוחש המורגש והמושכל, ולחיות בחיים יחד עם כלם. סילוק החסרונות, ממלא מקום העבודה, נותן מקום וערך לתנועה והתחדשות של כחות החיים, שמורה ג"כ שעצם החיים ברכת ד' הוא. האדם יעבוד רק להיות מסתלק מכל חסרונות הבאים לרגלי תכונותיו הנפשיות והחומריות, אז ע"י המנוחה והאורה יאיר באור החיים. וכשנחקור על דוגמתן של אלה התעודות בחיי הזמן, נמצאם בשלשה הסוגים, שנת, ערך המנוחה הגופנית והנפשית, שמש, האורה המוסיפה שמחת לב של שלות ישרים, והשלישית ערך המצין את העבודה של סילוק החסרונות המגיעים משטף החיים.

ק"א.

שלשה משיבין דעתו של אדם, קול ומראה וריח, שלשה מרחיבין דעתו של אדם, דירה נאה ואשה נאה וכלים נאים. נפש האדם בראה אלהים ישרה, שמחה בחייה ומוצאת נחת ברגשותיה, וכל זמן שיתאים האדם את חייו לחיי הטבע הכללי ימצא אושר ושמחת לב. אמנם בתגרת יד החברה האנושית, התרחק האדם מרגשות הטבע הטהורים ונעכרה ג"כ דעתו. ע"כ המדה שתשיבהו אל ישוב דעתו הטבעית היא הקורת רוח הכללית המשותפת שימצא האדם בטבע, חסד ד' המלא את כל היקום, קול זמרת הצפרים מבין עפאים יתנו קול, מראה הדר הכרמל והשרון בפרחיהם הנחמדים, ריח השושנים וכל פרי חמד אשר בגן ד' הארץ אשר נתן לבני אדם. אלה הם משיבין את דעתו אל הטבעיות אחרי התרחקו ממנו ע"י התרבות והחברה שהרחיקתו, ובשוב דעתו אל מקור הטבע מעשי ידי יוצר, ישובו אליו כל חמדת הנפש הטבעיות, רגשי קודש והתרוממות נפש אל אלים, וכל מדות טובות הטבעיות אשר לאדם הישר, אשר לא השחית דרכו ע"י עזיבתו אורח ישרים הסלולה. אמנם לא זאת היא לבדה התעודה האחרונה אשר לאדם, לא רק ההשבה אל הטבע הישרה הוא גמר הרוממות האפשרי לו לעלות אליה, כ"א עודהו צריך להרחיב את כחות נפשו להוציא מן הכח אל הפועל את הצפון בה מגדולה וחשק אל מעלות רמות. ואלה היתרונות לא יצאו אל הפועל ע"י קנינים הכלליים לבדם, כ"א עוד צריך הוא להיות קונה קנינים פרטיים של מעלות רמות. והבסיס הנפשי בציור הקנינים הפרטיים, שהם יהיו סבות בדרך הרגיל להרחבת הדעת יותר מחקה הקבוע הטבעי, שבמעלות הרוחניות יהיו היתרונות של הלימודים והמדות הקנויות בקדושת הנפש ביתרון גדול ומופלא. הם אינם מתכנסים בערך של ענינים כלליים כקול מראה וריח, כ"א ענינים פרטיים שבהם יש יתרון לבעליהם הפרטיים. אשה נאה נחלת ד', דירה נאה וכליב נאים. הרחבות מלאכותיות פרטיות, באות רק ע"י ההתרוממות מעל הטבע, וההכנסה לגבול השתלמות השכל במעשה וכשרון מלאכת מחשבת. וערכם במעלות הרוחניות ההתרוממות אל ההוד העליון הפרטי, שלא נמצא דוגמתה בהכנת הנפש האנושית הכללית. שמזה נמצא בסוד ההשגחה העליונה, בחירת עם, משפחות ואישים מיוחדים במעלות היותר עליונות, שהם ערך ההרחבה העולה מערך ההשבה, כי הטבע אף שיהי מישר את דרך האדם ביושר פנימי, לא תעוז לחכם להתגדל מעל לגבול, ולשאוף בכל לב ונפש לטובת הכלל האנושי או הלאומי, ומכש"כ כלל כל המציאות מעשה ד' אשר ברא אלהים לעשות לשכלל ולהעלות.

אלה התשוקות אינם באות כ"א בדרך הגידול הפרטי שבאדם, לא לבד ע"י השבת דעתו של אדם כ"א ע"י הרחבת דעתו.

ק"י.

חמשה אחד מששים, ואלו הן, אש, דכש, שבת, שינה וחלום. אש אחד מששים בגיהגום, דבש אחד מששים כמן, שבת אחד מששים כעוה"ב, שינה אחד מששים במיתה, חלום אחד מששים כנואה. החיים של ההרגש שהם הבסיס לחיי השכל נמצאם מוגדרים בחמש תכונות כוללות, צער, עונג, מנוחה, הפסק ההרגשה כדי שתהי' מורגשת יותר בהתחדשה נמצאת ההפסקה היא ג"כ אחת ממכשירי החיים, החמש המשלים הוא הדמיון המביא את ההרגשות לעומק הנפש וממלא את כל הריקנות שבחיי הרגש, במלאותו המון התרגשות בתוך עמקי חדרי הנפש הדקים, כדרך שהלב מכניס בכחו בצירוף הריאה את הדם לכל עורקי הגוף והגידים הדקים. ראוי אמנם להבחין את ערך כל אלה ההרגשות שהחיים יהיו מלאים ענין רק לפי מדתם, בין ערכם האמיתי ובין ערכם הנחלש, מצד מיעוט כח שיש בחיים שלנו. והנה הצער מתגלה בכל עזו באמת רק בערך ההריסה המוסרית, שעצם תכונת הצער בנפש נועד בעיקרו לזאת המטרה של ההשלמה של החלק היותר גבוה שבחיים, שהוא סידור החיים באורח הטוב והצדק האמיתי שהוא הצדק האלהי, מקום ששם מתגלה לעצם הנפש המרגשת את הרגש האכזרי שפועלת עליה ההשקפה האמתית של אבדן הטוב היותר נחמד, האוצר היותר יקר שבכל אוצר החיים, שם רק שם מתגלה כח הצער בכל כחו. ואש, שהוא ערך ציורינו במעלת הצער, הוא רק כעין צל ודוגמא לערך הצער המגיע מהכליון המוסרי, אחד מס' כניהנם. העונג אמנם מקומו המתראה בכל יקרתו יתכן רק במקום העונג הלאומי. כשהכלל כולו מתענג על רב טוב אז ראוי לחוש העונג להתפתח באמת, העונג הלאומי נוכל לצייר במן, כצפיחית בדבש ולשד השמן שהי' יורד לכלל אומתינו, דבש אחד מס' במן. למעלה מרגש העונג הוא רגש המנוחה, העונג בחיוב יתגלה בכל הדרו במערכה הלאומית אבל כל זמן שכלל המציאות עוד לא נשלם לגמרי, אין לבעל נפש עדינה עדיין מנוחה שלמה. שבת אמנם הוא יום מנוחה, אבל בשלימותו א"א להתעדן על רגש המנוחה כ"א כעוה"ב, בעת שלימות כל היקום כולו שהיא למעלה אפילו מההשלמה האנושית, ואין צריך לומר שהיא עליונה ורחוקה ביותר במדרגתה מההשלמה הלאומית המתבודדת אף שהם תוצאותיהם. שינה הפסק ההרגשה, המביאה להיות ההרגשה עצמה מושלמת ובריאה, מקומה הוא בחילוף הכח העקרי, שישני עפר בהתנערם לחיים חדשים, חיים המתאימים את הרוח עם החומר ברב הוד ותפארת רק לפי ערך עומק החיים וצהלתם, לפיהם הנהו נערך ההפסק העמוק של המיתה החומרית ושביתת ההרגשים הגופניים. הדמיון אמנם הוא משלים את רגשי חיינו, מתגלה בחלום בכחו העצמי, אבל יקרת הכח המדמה לא יתראה בהיותו עוסק לבדו בכחו המוגבל, כ"א בהיותו מלא כח מעצם קדושת השכל העליון. והוא באמת מעלת הנבואה, שהשכל משתלם בכל חקו והכח הדמיוני הוא סור לו ונאמן בעבודתו, לפי רוממות החופש השכלי המלא אור החיים באור פני מלך חיים. ע"כ החלום, בתור כח מופשט להגביל את כח המדמה לבדו חוץ משארי כחות הנפשיים, אינו כ"א מעין אחד מט' בנכואה, שתהי' נחלת ד' לעם ד' ביום חבוש ד' את שבר עמוי. כלי נשבר הוא הדמיון בהיותו עזוב מהשכל מורהו, אבל בהיותו בתור ציר אמונים לצייר הגיון השכל הטהור, מה נשגב הוא ודבריו אז חיים וקיימים. ודי לנו הוכחה כי בחיבור השכל השלם עם כח המדמה שנשלם גם הוא, בחר ד' להיות נושא הוד התעודה האנושית בעולם ע"י גילוי שפע נבואתו. כאשר האריך לבאר בזה הרמב"ם במו"נ, וכתוב מלא הוא "וביד הנביאים אדמה".

ת"ר הרואה מרקולים אומר ברוך שנתן ארך אפים לעונרי רצונו. מדת הסבלנות היא נחוצה ברוב, להיות כל איש ירא ד' וגדול באהבת שמו הגדול יתברך סובל גם את כל הנסוגים מאחרי ד', כ"ז שאינם קמים ביד רמה לרדוף ולהדוף את ישרי דרך מדרכם הטובה. ע"כ אנחנו מוזהרים בכל דיני דרכי שלום גם נגד רשעים עובדי ע"ז. אמנם מדה זו תוכל לגרום לאדם שפלות רוח הקדושה, כאילו חלילה משוא פנים יש בדבר, לומר שגם הדרך של רשע וכסל יש לה פנים, והיא דרך רעה מאד המעכרת דעתו של אדם ומורידה את ערכו בתמימות דרך ויראת ד' טהורה. ע"כ צריך שתהי' הסבלנות קנויה מצד אחר, לא מצד נשיאת פנים של שקר לשקר והכפירה חלילה, כ"א מצד ההשקפה השלמה שההשגחה העליונה עושה היא את שליחותה בכל, "עושה שלום ובורא רע". וכשם שהתכלית העקרית היא ודאי שישובו בני"א להכרה האמיתית, "וימלא כבוד ד' את כל הארץ", שרק בידיעת ד' השלמה יבאו בני"א לתעודתם הרוחנית וגם למטרתם הגשמית. כי יוטבו עי"ן המדות והשלום יתרבה בעולם, והאהבה הטהורה ותגבורת ההשכלה הצרופה תוסיף פרי קודש הלולים. אבל הדרכים שבהם יבא מין האנושי כולו להכרת האמת הם שונים ומסובכים, ומהם נמצאים דרכים רבים שעצם הרע והשקר הוא עצמו הדרך להביא אל הטוב והאמת, כי הרע מבחין את הטוב כדאי בספר יצירה, וע"י כל המהומה והמבוכה היוצאת אל הפועל בעולם ע"י כל התרבותיות הרעות של דיעות זרות במושגי האמונה והדרכות רעות שבדרכי המוסר, ידע המין האנושי בסוף להודע בהכרה נאמנה מה טוב ומה נאמן הוא דרך ד', וכמה ראוי הוא להיות רודף לדעת את ד'. א"כ צריכים כל המדות הרעות וכל דרכי ע"ז ושיטות של כל מיני כפירה לצאת אל הפועל. והוא הארך אפים שהקב"ה נותן לעוברי רצונו, שהם עוברים הרצון התכליתי. אמנם מפני אריכות הגדולה של הפנים השונים שהרצון האלהי הכללי יושג על ידם, הם נסבלים, והם ג"כ נאחזים בכללות הסבות שלהבאת טובה לעולם. וכשם שקילוסו של הקב"ה עולה מן הצדיקים כך הוא עולה מן הרשעים. ע"כ ראוי לברך בכל ראותו ע"ז הנסבלת מרב טוב ד', להיות נותן טהור מטמא, כרוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו, ותתברר מזה ג"כ מדת הסבלנות ע"פ איכותה האמיתית, עם ההבנה השלמה בדרכי ד' הגדולים, חסדך ד' מלאה הארץ.

מקום שנעקרה ממנו ע"ז אומר ברוך שעקר ע"ז כו' כן יעקור אותה מכל מקומות ישראל כו', ובחז"ל אצ"ל כן מפני שרובן עו"ז, רשב"א אומר אף בחז"ל צריך לומר כן מפני שעתידין להתגייר שנאמר כי אז אהפוך אל העמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ר'. התפילה צריכה לעולם שתהי' ממנה תוצאות למעשים טובים בפועל, וביותר כשהיא מתיחסת לדברים רוחניים ומגמות נעלות שיסודתן בקודש. ע"כ כאשר לההשתדלות להשיב לבן של פושעי ישראל לאביהן שבשמים יש יחס גדול אל המוסר הפרטי של כל אדם מישראל. ע"כ ראוי שתהי' התפילה מסמנת אותה התשוקה שבקרב כל איש ישראל לראות את כל פושעי עמנו שהם שבים באמונה לאל אלהי ישראל. אמנם ערך ההטבה המוסרית של אוה"ע עובדי ע"ז, אם שסוף כל סוף הלא כל תקותינו הוא שיכירו וידעו כל באי עולם את כבוד ד', אבל אין אנו חייבים כלל להתעסק בזה מצדנו. עלינו מוטלת החובה רק להגדיל את התורה והיראה בקרב עמנו, ותיקון העולם במלכות ד' יש בזה מכבשי דרחמנא אשר לו נתכנו עלילות איך להביא את האורה לעולם בעת קץ החושך. א"כ אין יחס

לאותה התעודה למשאת נפשינו בתפלה חיובית קבועה על כל מקרה של ראיית ע"ז שנעקרה. ואם שיש לזאת התקוה הבטוחה רמזים שונים בתפילת "עלינו", שנאמרת בר"ה בחובה, ובהוספה לברכות דר"ה ויוה"כ, ובמלכות, הוא בא לפרקים להציב לנו ערך לתקותינו הכללית. אבל הברכות המקריות יש להם יחש ג"כ לא לבד אל המוסר הצפוי מרחוק כ"א גם אל המוסר המעשי. ע"כ יוכל הדבר לבא לידי טעות של יחש חיובנו אודות הרחבת דעת אלהים של כל העמים. ע"כ יותר טוב לדעת ת"ק שלא יזכר דבר זה בברכה המקרית, שתוכל חובתה להיות מקרה מתמיד. רשב"א אמנם ס"ל, שאף אם אמת הדבר שאין לנו חובת ומצות השתדלות ביחש לשאר עמים בשרשי האמונה ודעת ד'. אבל דבר זה הוא ברור, שכל שתמהר ישועתינו לבא, וקרן ישראל יתרומם ועבודת ד' תתעודד בקרבינו במעלה רוממה, יותר עלול הדבר שכל באי עולם יכירו על ידינו את הדר כבוד מלכותו ית'. והדבר הוא מוכרח באשר הדרך האחת הכבושה לדעת את ד' בכל העולם הוא דוקא ע"י ישראל, א"כ משאת הנפש של תיקון העולם הכללי, תעורר אותנו למהר לבא אנו אל השלמתנו, מפני שעתידין להתגייר. הגירות היא הוראה של קבלת מלכות שמים באמצעות ישראל וע"י השפעתם, והראיה איתנה מאד "כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ד' לעבדו שכם אחד". האחדות הזאת במושגי עבודת ד' שהיא נחוצה גם היא מאד לטובה האנושית הכללית ברוחניות וגשמיות, א"א שתבא כ"א שתלקח ממקור ישראל, שיהי המקור אחד בעולם ומתפלג לארחות רבות כפי השגת ותכונת כל עם ועם ויכלתו לקבל מאורה של תורת ישראל. אבל אם היי אפשר שדעת ד' תבא אצל העמים באחרית הימים ע"י מושגים שכליים בפרטים של כל עם ואח"כ בכללם, א"א כלל שתהיי השפה ברורה לכל העמים והעבודה שכם אחד, כי כפי המקורות, התכונות וההשקפות השונות הכרח הוא להמצא מקום של חילוף גדול במושגים, בפרט הרוחניים. וכיון שאורן של ישראל יהי מאיר לעולם כולו, עלינו לשתף הדבר בתפילה תמידית שתעוררנו לשפר מעשינו למען תהיי התכלית מושגת על ידינו באופן היותר מוקדם, ויש לזה יחש עם ההשפעה הפנימית בתוך כרם בית ישראל.

ק16.

א"ר ירמיה נתקללה בבל נתקללו שכניה, דכתיב ושמתיה למורש קיפוד וגוי נתקללה שומרון נתברכו שכניה, דכתיב ושמתי שומרון לעי השדה למטעי כרם. תוחלת ישראל היא מעולם להיות כלי מחזיק ברכה וטוב לכל המין האנושי, באשר לזאת הוכן מתחילת יצירתו. ע"כ גם בהעוותו, שסר מדרך ד', הוא רק באשר התעוהו תועים לחשב שימצא את תעודתו בעזבו את ד' אלהיו. אבל השורש הטוב של הרצון להיות לברכה לכל ברואי בצלם אלהים, ולהתענג בטוב ואושר של כל המין האנושי היי תמיד קשור בעומק נפשו פנימה. ע"כ אם נתקללה שומרון כי חטאה בסורה מדרך ד', אבל שכניה נתכרכו, באשר גם בחטאה לא היתה עינה רעה בכל המין האנושי, ואדרבא נטו הצדה, כי לא השמידו את העמים אשר אמר ד' להם, וזאת היי להם למוקש. אמנם סבת מניעת ההשמדה היתה הנטיה הפנימית של דרישת הטוב לכל האדם, אשר הפריזו על המדה להשתמש בו ג"כ במקום שהשלום הוא משחית ומאבד רב טובה. אמנם בבל, זאת הרשעה רצתה לאבד עולם מלא רק למלא אמת בצעה, להסיר גבולות עמים לחבל ולשווד כדי להרחיב רק את גבולותיה. מדות כאלה נקלטות ג"כ בקרב הממלכות השכונות להיות כל עינם ולבם רק אל בצעם מבלי שים לב כלל אל הטוב והצדק הכללי. ע"כ כשנתקללה נתקללו גם שכניה, כי המעדת המצב המוסרי של ישראל היי ביחוד רק לפי ערכם-ומדתם, והגרעין הטוב, האור של הצדקה והמשפט שזרע אברהם אבינו ע"ה נשאר בלב והיי משפיע ג"כ על השכנים לטובה, ע"כ הם לפי ערכם היו ראויים באמת לברכה. אמנם הרע המוחלט של מוסרה של בבל השפיע לרעה של החלט, לא רק כשהיא לעצמה כ"א גם בתור כל עם

ומדינה, ע"כ בה נתקיים אוי לרשע ואוי לשכנו. וכאשר בשלותה הי' ישעה וחפצה רק לבלע ולהשחית, כן במפלתה לא זכתה שתצמח טובה כללית על ידה אפילו לשכניה.

ק"ס

עולא ור"ח הוו קאזלי באורחא, כי מטא אפתחא דבי ר"ח בר חנילאי נגד ר"ח ואתנח א"ל עולא אמאי קא מתנחת, והאמר רב אנחה שוברת חצי גופו של אדם, שנאמר ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים וגו'. וריו"ח אמר אף כל גופו ש"א, וכו'. אומץ הרוח היא מדה נחוצה לאדם למטרת חייו הגשמיים והרוחניים. וכאשר המחשבות הנוגות עולות לפעמים על הלב ומדכאות את הרוח, יש אשר יחשב האדם שבהיותו נוטה לקול הגירוי של דכאות הרוח, בהוציאו אנחה מלבבו בזה יעביר את כח דכאות נפשו ממנו. אמנם זהו רק דמיון כוזב, כי אין קץ להמון הציורים שעל פיהם יכול דמיונו של אדם לצייר לו מחזות של תוגה ודכאות לב. ע"כ בהיותו מחזק את כח התוגה ודכאות הנפש ע"י הוציאו אל הפועל את האנחה, אז יוסיף כח הדמיון להתעולל בו, ויציב לפניו עוד חזיונות שונות של תוגה שיכבידו עליו אנחותיו. ע"כ העצה היעוצה בלשון חכמים מרפאי היא התקוממות האדם באומץ רוח נגד המון רגשות התוגה הסוערים בקרבנו. וכאשר באמת אין ראוי לאדם להתעצב כ"א להיות מגביר חילים לפעול אך טוב, והעצב נברא בתכונת הנפש רק להיות למעורר לסור ממוקשי רע שהם מדאיבים בהחלט, אבל לא לעשות ממנו קנין נפשי. אמנם עת וזמן לכל חפץ, עת ראוי להאדם שיתן להעלות רגשותיו אל מרום ההרגשה, גם בהעבירו נגד עיניו כל אשר עולל לנפשו ע"י עזבו אורח ד' הסלולה. אמנם בעת שימוש עם כח היגון ראוי שיהי' לו אז עסק עם הדעה השלמה, שאז תגביר פעולתה על הנפש לא רק באנחה כ"א בבכי תמרורים, והבכי יוסיף באמת לאמץ את הנפש ולהאיר את הרוח. ואחרי שעה של בכי והתרגשות מרירות נפש, יבאו ימי אורה וצהלת לב בהיות האדם מוצא לנפשו מנוחה מסבל עול הפרעות שבסדרי חייו, ומתקרב הוא בלב ער לאור ד' אשר רוחק ממנו. אבל האנחה היא מתפרצת ותוכל להתפרץ בכל עת, וביותר בעת הראוי לשימוש של לב אמיץ, ואינה גומרת ענין בחשבון ודעת עם עסקי המחשבות המדכאות, מזה ראוי להתרחק. והנה הפעולה של דכאות הנפש פועלת בדרך ישרה על הכלים הנפשיים שבגופו של אדם, המוח והלב והעצבים המתיחסים עליהם, ע"כ היא שוברת בכח ראשון חצי גופו של אדם. אמנם מי ישים גבול לכחות הגויה הנאחזים זה עם זה, והכוחות של האברים התחתיים שאין להם יחש עם סערת הרוחות, גם המה קשורים הם עם הכוחות החיוניים המתגלים בתוקף באברים שכחות הנפש פועלים עליהם בדרך ישרה. ע"כ משבירת חצי גופו של אדם בדרך מקורי, באה שבירת כל גופו של אדם בדרך תולדותי.

ק"י

א"ל היכי לא אתנח ביתא דהוי בה שתין אפייתא כו' ולא שקיל ידא מן כיסא דסבר דלמא כו' ואדממי ליה לכימא קא מכמיף. ותו הוו פתיחין ליה ד' בבי לד' רוחתא דעלמא כו' והוה שדי לי חטי ושערי בשני בצורת אבראי דכ"מ דכסיפא ל"י כו' אתי שקיל בליליא כו'. הצדקה הבאה מאיש גדול בהון ובעל אוצרות צריכה להצטיין בארבעה דברים ראשיים, והם בריבוי ורוב ההתעסקות בה. הב' שתהי' בשימת לב שלא יפול רוחו של המקבל באופן שיאבד ע"י קבלתו את כבוד נפשו. הג' שבכל דור ודור ובכל מקום מזדמנות סכסוכי דיעות של מפלגות מדיניות וציבוריות, שלא ישים הנדיב את צדקותיו למטרה שיתרבו המחזיקים

במפלגתו והסכמותיו, וזה יוכר כשלא ייחד כלל את צדקתו אל רוח מיוחד של בני האדם בדיעותיהם ע"ד השאלות המסוכסכות בזמנו בעסקי המדינה והציבור, כ"א יהי חסדו שופע על כל צד וצד, זהו המופת של נפש נדיבה לאמתתה. והד' הכי נכבד שלא יאבה גם הכרת טובה מהמקבל בנתינתו ותמיכתו. ועל כל אלה המעלות מביא רמזים כלליים שנמצאו בביתו של אותו צדיק, ריבוי הצדקה שתין אפיינתא כו', הזהירות מנפילת רוחם של הנתמכים, בהיותו קרוב למעשה הצדקה שתצא מתחת ידו בעצמו לא ע"י שמיים ופקידים שהם באים בשכרם ואין בהם רוח נדיבה, ורבות יהי' העני שבע כעס ובוז עדי ישג הרשיון והאפשרות להיות נהנה מהצדקה, בהיותה מוקפת גדרים והרצאות של תנאים שונים. כעין לקיחת פתקא מפקיד אחד לחבירו והרבות חותמים ומסכימים. כ"א היתה ידא קרובה לכיסא, כיס צדקתו ה" קרוב מאד למעשה שלא תפול רוחו של המקבל הבלתי מורגל, ולא הי' משים צדקתו לתכלית של מפלגה מיוחדת הנוטה להסכמותיו בענינים כלליים, כ"א הו' פתיחין לי' נבי לד' רוחתי עלמא, לא הי' מקפיד כלל על רוח הנתמכים ממנו אם מסכימים הם לנטייתו ודיעותיו בענינים הכלליים או לא, לכל הי' נותן ביד נדיבה. ולא הי' מבקש אפילו הכרת טובה בעת נתינתו, כי הי' ממציא אופנים שיהי' אפשר למשקל נליליא בצינעה. על אבדן חמדה כזאת האנחה מתפרצת, באין בחירה מהרואה המכיר. וביותר כי רבים מהנדיבים תתערב לפחות תאות הרגש שיהיו הם הנותנים עם רגש נדיבתם, וההוראה על עומק הנדיבות שאינה כ"א מתוצאות נפש טהורה, הוא באשר שדי אכראי, שלא יהי' מורגש כלל שהוא הגותן והמשפיע, ושאפי' בעצם הנתינה עצמה לא ימשך לו אותה ההנאה הבאה אל הנותן מצד שהוא נותן.

ק"ח.

א"ל הכי א"ר יוחנן מיום שחרכ ביהמ"ק נגזרה גזירה על בתיהן של צדיקים שיחרבו שנאמר אם לא בתים רבים לשמה יהיו כו'. ההשגחה העליונה ענשה את האומה הישראלית בחורבן המרכז הלאומי, בנטילת נשמת האומה הכללית ע"י חורבן בית המקדש, שהוא גאון עוזם ומחמד עינם של ישראל! וכ"ז הוא לכלות פשע ולהתם חטאת, והיינו שחטאת הציבור שנאחז בכלל האומה עד שאין דרך לתקנה כ"א באבדן המרכז והקשר הלאומי. כי ע"י גלות ופירוד אפשר שיתוקן כל יחיד בפ"ע בדרכיו ומעשיו, ואח"כ בקיבוץ גליות יבנה מרכז חדש מלבבות צרופות ונפשות מזוקקות ע"י כור הברזל של הגלות. אבל כ"ז שהמרכז עומד בכל תקפו, גם כל החסרונות הכלליים ממעשים וממדות ומדיעות רעות, הולכים הם ומתנחלים ותופסים מקום גדול בחיי האומה עד שאין דרך לתקן. וע"כ אמר הנביא"היהפוך כושי עורו נמר חברבורותיו גם אתם תוכלו להיטיב למודי הרע". והנה כשמשתרש הרע וההפסד בקרב האומה, אז לא רק המרכז הכללי היחידי הלאומי הוא מעכב את התיקון הנמרץ שצריך להעשות דוקא ע"י ביטול וחורבן, כ"א גם המרכזים הפרטיים כל זמן שהם מתמשכים כסעיפים מהמרכז הלאומי הכללי, הם מקיימים את שרידי כחות הקיבוץ הלאומי ע"פ הצביון שהי' לו בהיותו בתוקף חסנו הלאומי. ואם בכח הכללי נדבקו חסרונות שצריכין צירוף וזיקוק של סיגים ע"י היתוך בכור, כמו פולח ובוקע בארץ נפזרו עצמינו לפי שאול. האדם ג"כ נוצר בתעודה שיוכל להיות חי לעולם בגוף ונשמה, הגופניות והרוחניות צריכים להיות מחזקים זא"ז. אמנם חטא והשחית דרכו, ע"כ לא יוכל להיות עוד בא לידי השלמת תיקונו כ"ז שיעמוד הגוף בצביונו ותכונתו שבה נקלט ג"כ רושם עמוק של ההפסד וחסרון ההשלמה. ע"כ רק ע"י התמותה, ההרקבה הפיזור והניפוץ, רק אח"כ יתרומם כח החיים הכללי לקבץ את הנפוצות, ולבנות הגויה הנשתה, מורכבת מחלקים הראויים כעת לקבל האורה וההשלמה האמתית והנצחית, להיות רב אונים להשוות את הכחות הגופניים היותר איתנים עם הכחות הנפשיים היותר עדינים ונעלים במשקל אחד ומטרה אחת. ע"כ

הרפואה המרה שהיא מוכרחת לבא גם בכללות האומה ע"י ביטול המרכז הלאומי היחודי, לא תסתפק בזה לבדו, והיא מוכרחת ג"כ לנפץ כל דבר הנושא עליו את יסודי המרכזיות העתיקות אפילו באופן פרטי. ע"כ הבתים הגדולים שתפסו מקום גדול בחיי האומה, ומפני חשיבותם הם ממשיכים עליהם כח של מרכז, וממילא המשמעת הלאומית, ועי"ז ג"כ הצביון הלאומי הישן מתנחל באותו צביון ממש שהיה בעת החוסן הלאומי, וממילא ממשיך עמו ג"כ את המגרעות הצפונות שעבורם גזרה ההשגחה האלהית לבלע את כל נאות יעקב. "מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזזים הלא ד' זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלך ולא שמעו בתורתו". ע"כ מיום שחרב ביהמ"ק נגזרה גזירה על בתיהן של צדיקים שיחרבו.

ק"ט

וא"ר יוחנן עתיד הקב"ה להחזירם לישובם כו'. כשנמצא באומה מרכז כללי מתחלש עי"ז כח המרכזים החלקיים, אמנם בביטול המרכז הכללי תופס כל מרכז פרטי מקום, ביותר בתיים של צדיקים עושי חסד וצדקה שבגלות, נעשו הם למרכזים גדולים באומה וגדולתם ניכרת ביותר באשר אין לנו מרכז עליון וכללי שיהיו בטלים לגביו. אמנם יש אופן נעלה בהנהגת האומה שעם כל יתרון וחשיבות של המרכז הכללי והקיפו את כל עניני האומה, לפי רוב העושר הגשמי והרוחני ורוב תשואות החיים שיהיו במילואם בשוב ד' את שיבת ציון, יהיו ערכיהן של המרכזים הפרטיים ג"כ בתור מעלה גדולה וחשיבות נצחת, עד שע"י המרכז הגדול הכללי של המלכות וקדושת המקדש, לא די שיגרע ערכם של נושאי ההוד בתועלתם הפרטית, כ"א ירבה הודם, ותפארתם תהי' ניכרת ומורגשת מאד, באשר חשיבות כל מרכז הוא לפי ערך רוב הפעולות הטובות שהוא פועל, ולפי מרבית הכשרון שיהיה באומה ובכל סעיפיה, תהינה הפעולות של המרכזים החלקיים גדולים ורבים מאד. ע"כ גדולה היא מאד ההבטחה שבתיהן של צדיקים עתיד הקב"ה להחזירם לישובן.

ק"כ

הבוטחים בד' כהר ציון, מה הר ציון עתיד הקב"ה להחזירו לישובו, אף בתיהן של צדיקים עתיד הקב"ה להחזירם לישובן. הבטחון הוא מוגדר כשנשלים את חק ההשתדלות במה שהוא בידינו, ומה שאין יכולת שלנו מגיע לזה שם הוא מקום הבטחון. כי במקום שהיכולת מתגלה חלילה להשתמש בבטחון, שאין זה בטחון כ"א הוללות ומסה כלפי מעלה. והנה עניני הפיזור של הגלות מגיעין, לפעמים וברוב, לענין מורה כזה בנוגע למצב הכללי של האומה, עד שאזלת כל יכולת בידי האדם מהיטיב ומהגן את מצבה הכללי של האומה. ע"כ הבטחון בד' הוא מוכרח בנוגע לכללות קיום האומה והצלחתה הכללית. ע"כ אותן הבתים של צדיקים שהם המרכזים הפרטיים, אמנם לכל מעלתם בתור מרכזים פרטיים וחלקיים, רק אז הם תופסים את מקומם הראוי, אם כל מגמתם ברצון ותקוה הוא רק להגיע לאושר הכלל כולו. ואם מצב הדברים מגיע שאין להם עי"ז כל יכולת, אבל תכונת נפשם הוא דבק עם ההצלחה הכללית, והם המצפים לישועה, והם בוטחים בד'. וכיון שכל מעיינם הוא ברצונם הפנימי להגיע להצלחה הכללית של האומה, ממילא כשיזמין השם ית' סבות ודרכים, שתהי' יד היכולת האנושית מגעת גם להתעסק בפועל בהצלחת כלל האומה, ודאי יהיו נכונים לזה כמו שהם נכונים בהתעסקות של ההצלחה החלקית. "והבוטחים בד' כהר ציון לא ימוט לעולם ישב". התעודה הכללית, ודאי דבר אלהינו יקום לעולם ותצא אל הפועל בבא עתה, אז ישובו לישובן

בתיים של צדיקים. וכשם שהיו משמשים להצלחות פרטיות וחלקיות בהשתדלות ופועל, כן יהיו משתמשים בפעולות ממשיות והשתדלות בהצלחה הכלל כולו, וממעלת "בוטחים בד'" יבאו למעלת "עבדי ד'" בעבודת הקודש הכללית.

קכא.

חזיא דלא יתבא דעתיה, א"ל דיו לעכד שיהיה כרבו. קשה מאד לקבל נחם על הריסת בתיים גדולים וטובים, על אבדן מרכזים שהיו לנו לאורות מאירים בחשכת גלותינו. ביחוד קשה לצייר איך יתכן שתצא תקנה וטובה ע"י ביטול מרכזים שהם לעצמם טובים, ומשפיעים רב טובה על הכלל המפוזר ונדכא בצרות גלותו. ההגיון האמור כי בהשחת הצביון הלאומי, אז ההשחתה תופסת בהכרח מקומה בכל מוסד כללי שהוא מושפע מימי קיומה של האומה בכל תקפה. החסרונות הם מושרשים עמוק מאד ועין אדם לא תוכל להבחין, אבל לפני יודע כל תעלומות גלוי וידוע איך גם המעמד של ההתרכזות היותר טובה צריכה ניפוץ ובנין מחודש, כמו שלא נוכל להכיר בעין בשר את החסרון הטבוע בגופו של איש קדוש וצדיק שעכ"ז יבא לרוממות מעלתו ע"י מעבר התמותה, כאמור "משפט אחד לטהור ולטמא לטוב ולחוטא". אמנם הדבר המראה גלוי לכל איך ע"י ההפסד הפנימי השורה בעצמותה של האומה יוכל הדבר להגיע שגם הדבר היותר נעלה יהי צריך ניפוץ, כדי שמהסתירה יצמח בנין נאדר בקודש וטוב בהחלט, הוא מעצם הוד קדושת עבודת ד' שהיתה עומדת ברום מעלתה בבית המקדש. הכל יודעים כי כל הטוב העומד לבא בעולם, בכללו ובפרטיו, יתפאר במעלתו ע"י דעת אלהים אמת. שהאמצעי היותר נאמן לזה הוא עבודת ד' באופן היותר מכובד ומורם, ואיה הוא אופן עבודת ד' באופן היותר מכובד ומרומם כעבודת ד' בבית קדשינו ותפארתינו. מ"מ כיון שהשחיתה האומה דרכה נהפך לה גם עבודת ד' זאת הטהורה לרועץ. המושג של עבודת ד' בביהמ"ק ירומם את האומה הישראלית ועמה את כל האנושיות, רק בהיות עם ישראל עומד ברום מעלת מוסרו כראוי לו להיות לעם עומד לנס ואור גויים. אמנם בשפלות המוסר הכללי באומה לא תוכל הדרת העבודה לתן פריה, ובאשר כ"ז שהמוסד הישן נמשך, ועמו מתלויים ג"כ החסרונות המושגים לרגלי החלאים המוסריים של האומה, הי' הכרח שלא לחוס ג"כ על הוד הקדושה העליונה, "ולא זכר הדום רגליו ביום אפוי". וכיון שאנו רואים, שאף למרכז היותר נשגב והיותר מקודש, ושתעודתו היא ודאי קדושה ועליונה לעד ולעולם, יוכלו המגרעות המושרשות באומה לגרום הכרח של סתירה ע"מ לבנות. על אחת כמה וכמה למרכזים פרטיים, שהם רק סעיפי סעיפים של מרכז הכללי, שעם כל טובם המתראה לנו, יוכל היות שהמה נגבלים עם יסודות שהתיקון הכרחי להם, והתיקון הגמור לא יוכל לחזור כ"א ע"י הסתירה הקודמת, והבנין מחדש ברב שלימות ומעלה, דיו לעבד שיהי כרבו.

קכב.

אר"י נ"ל הרואה את חכירו לאחר שלשים יום, אומר ברוך שהחינו כו', לאחר יב"ח אומר ברוך מחיה המתים. המועדות הנקראים זמנים, בהיותם באים מזמן לזמן, פועלים את רישומם בערכם המוסרי דוקא ע"י ההפסק של ימות החול. כי רק בהיות הרושם של העו והשמחה והדרת הקדושה של ההתרגשות הפנימית הבאה לרגלי הזכרונות הקדושים של מועדי ד', נעשה כהה מעט ע"י הפסק של ימי חול, אז מתחדש אור הנפש הפנימי כשבא תור הזמן של התקדש חג. גם קורת הרוח של אהבת הנפשות שמגלה את

כחה בהפגשם פנים בפנים, פועל ההפסק לחוש יותר את הדרת האהבה הנאמנה של רעים אהובים. צמיחת האהבה והפרחתה ע"י הפסקות כאלה היא אחת מתנאי האהבה והדרך הקבוע בהתפתחותה בנפשות. אמנם כשתהיינה ההפסקות ארוכות יותר מדאי, אז ימחקו את הרושם של קישור הנפשות, לא באופן של חוסר ומיעוט כח, המתחלש רק לשעה ועומד להוסיף אורה בצביונו וטעמו העומד בו, כ"א ישארו רק זכרונות נקודיות שמהיותם צבורים עכ"פ בעומק הנפש, כשתפגש באהובה תתרום האהבה הנאמנה עוד הפעם כעין השבה לתחיה ויצירה חדשה. וזהו ההבדל הנפשי שבין מעמד התחדשות האהבה שבא אחרי ההפסק של שלשים יום, הזמן הטבעי לחליפת סדרי התרגשות החיים ביחש חיי החברה והמשפחה. הרשמים בזה מתגלים בעדנם של הנשימי, ובחיי החברה סתם הלואה שלשים יום, שהוא ההפסק התמידי שגורם לחדש פני הרגש שרק עב קל העיב את זהרו. אמנם י"ב חודש, תקופת השנה, פועלת מהפכה גדולה בריבוי מסיבותיה בחיי האדם והלך רוחו. הרשמים של זמן הפסק שנה מתחלפים כליל, ורק ע"פ סוד החיים הפנימיים הקבוע בנפש החיה, העומדת באמת לתחיה גם אחרי בלותה, אחרי יבשת לשד בית חומרה, "תתהפך כחומר חותם וייתצבו כמו לבוש", רק בכחה זה תתעורר להקים מהכח ההיולי הפנימי את בנין הקשר הנפשי שכבר ניתר ונבלה. ע"כ מברך מחיה המתים, שהוא ערכו באמת, וגם הוא סעיף הבא מכח החיים הכלליים שבנפש, שמזה יתברר לנו עמדתה לתחיה. וביותר כאשר כל דבר הניכר שהוא עומד בטבע המציאות במצב בלתי נשלם, ודאי יצא אל פעולת שלימותו בקץ הימים. ובאשר התמותה האנושית וכל החי היא החלישות הטבעית שראוי לצפות ליום שתשתלם תכונת החיים כ"כ עד שלא תצטרך לה, "ובלע המות לנצח". אמנם אם רק החיים לעת המאושר הם יתענגו בחיי עד, עלינו להשכיל שהמנוחה והקורת רוח הקשור בטבע הנפשות לחדות בשמחת הנפשות הנאהבות ודאי בא יבא, וחלילה לחסרון מנוחה וקורת רוח של געגוע שיהיה דבר קיים לעד לעולם. ע"כ עמדת האהבה בעומק הנפש, במצב איתן גם בהשכח כל רושם מהמון החליפות, וחזרתה להיות נעורה ומשיבה את הנפש בהחזר לה כחה הוא התגלות נאמנה על התכונה הצפונה בנפש האנושית, מפני היותה עומדת לכך להתענג לעד בגעגועי אהבת אהוביה. ע"כ לעת שיצלע המות לנצח, גם ישיני עפר יקיצו וישבו לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, וכן הדבר מוכרח להיות מחזה הטוב ואור הצדק של המציאות בא עכ"פ לקץ הימים לכל תוקף הדרו.

קכ"ד.

אמר רנ אין המת משתכח מן הלב אלא לאחר שנים עשר חודש, שנאמר נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד. כל דבר הטבוע בנפש באופן כללי יש לו ודאי יסוד במציאות, מצד העבר ההוה והעתיד בכולם יחד, או עכ"פ בתיקון המציאות. המיתה אם היה חזיונה ענין של הפסד שאין לו תיקון וחסרון במציאות שאין לו השבה, לא הי' מונח בטבע הנפש האנושית שיהיה הפצע נשאר כ"כ עמוק בלב בחיים הקרובים והאהובים. הכלי האוהב אינו נפסד, בעליו אינו מתיאש ממנו, מפני שמניעת היאוש תביא להשתדלות של חיפוש, ולפעמים תהי' הסיבה להשבת האבדה, אם היתה אבדת המות אבדה שאין לה השבה, לא היה הרושם מאריך זמן. אריכות הזמן של הרושם המעציב והמר, מורה שאמנם בכללות האנושית עוד צפונה ארוכה ומנוס גם ממר המות, ועצה עמוקה להעזר ג"כ אחרי בואו. אמנם העצה היא מופלאת, הדרכים המביאים לה ביד ד' הנה, "וידעתם כי אני ד' בפתחי את קברותיכם". אבל בשביל מציאות העצה והארוכה שסוף כל סוף היא עתידה לבא, נשאר הרושם של אבדם המות לא כרושם של חליפה טבעית מוטבעת ומורגלת כ"א כרושם של אבדת דבר המתבקש. וכשם שאבדת הכלי, אינה מוחלטת כ"א ביחש בעליה וגם יש מציאות שתשוב ותתגלה אחרי היאוש היותר אחרון, אע"פ שחליפת סדרי החיים במשך זמן

שנה הסיעו את הרעיון מהדבק שהיה בין הקוצה אל הקנין, לא שינו דבר בתכונת המציאות, ומטמונים יחפרו גם הדור האחרון, כלים אובדים של דורות הראשונים, ויהיו לסגולה. כן יורה היחש הנפשי של אורן הגעגוע של דבר הנראה שאין להשיב, כי יש תקוה כי "יחיו מתיך נבלתי יקומון", תה"מ מן התורה.

קכז.

ר"פ ור"ה בריה דר"י הוּו קא אזלי באורחא, פגעו ביה כר"ח ברי דר"א, א"ל בהדי דחזינך כרכינן עלך תרתי, כרוך שחלק מחכמתו ליראיו ושהחינו, א"ל אנא נמי כיון דחזתינכו חשבתון עלוואי כס' רבוון ישראל, ובריכנא עליכו ג', הנך תרתי וברוך חכם הרזים, א"ל חכימת כולי האי יהבו ביה עינייהו ושכיב. תכונת החכמים השלמים הוא שיהי' כל דבר נערך בערכו, ולא יהי' הדבר הקטן בערך במציאות נדחה לגמרי מפני הדבר היותר גדול ומכובד, כ"א יעשה עליו טפלה ויתעלה בכבודו של הדבר הגדול. הגעגוע של אוהבים נאמנים, הוא רגש נעים בנפש ומועיל מאד לחיי החברה, לכל חלק מהאנשים לפי ענינים. אמנם במה נחשב הוא אותו הרגש הפרטי של קורת הרוח במצוא אוהב את אוהבו, לעומת האור הגדול הזורח בנפשות החכמים בהפגשם בגדולי החכמים, אשר בראות פניהם כראות פני אלהים יתעוררו אצלם נהרי נחלי חכמת לב, ועמקי סודי חכמה עליונה, אשר בזה יפתחו לברך ברוך שחלק מחכמתו ליראיו. בכ"ז לא בטלה אותה ההתרוממות את הרגש הפשוט של יקרת האהבה וברכו ג"כ שהחינו. מעלת החכמים אמנם תבדלנה, ע"פ רוב יתיחד כל חכם בדיעותיו ורגשי קודש המיוחדים לו ע"פ תכונות נפשו ומעלות רוחו. יחידי הדור המצויינים ימצאו שיהיו כוללים כל ערכי ההכרה האפשרית להמצא אצל כל אחד ואחד מישראל, שכ"א הוא חלוק בתכונתו בחינוכו ומעלות נפשו. ועפ"ז יבנה אצל כ"א צביון מיוחד לאופני ההסתכלות של הדיעות הרמות העולות למעלה, שתכליתן היא הדעת האלהי לאמתתו, כחק האנושי היותר נהדר ושלם. ובאשר ממקור ישראל תתפשט הדעת ג"כ לכל ההמון האנושי, ע"כ גם חילופי ההכרות האפשריות לצאת אל הפועל גם בעמים רבים, בהתחברם לאור ישראל וקדושו בקץ הימים, גם הנה נאחזות ביסודן של ישראל. ע"כ הדיעות היותר עליונות עם כל עושר שלל צבעיהם השונות מאד, ועולות למעלה להתאחד באור דעת אלהים אמת, יובנו לנו בכללות במשא נפש של ששים ריבוא מישראל, שבהמלא כל נפש מיוחדת באור הדיעות שראוי לה ע"פ חקה היותר שלם. אז בהתיצב כולם במערכה שלמה, יצא לנו האור היותר מבריק בדעת אלהים והוד החכמה העליונה המביאה את כל הטוב לעולם, הכוללת את דעת ד' לכל צדדיו בחק האדם בכללו, אשר בצאתו אל הפועל מוכרח הוא שתמלא הארץ ממנו דעת ד', עד שלא ישאר מקום בעולם לכל צל של בערות המביא לכל רעה והפסד וסילוק השלום באדם ובכלל המציאות, "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ד' כמים לים מכסים". אמנם המיוחדים שבדור השקולים גכל הדור, וכוללים בקרבם כל מעלות הרוח וכל ההשקפות השונות ויודעים הם לערכם יחד במערכה, הם יודעים ג"כ שעם כל הקפתם הכללית והפרטית את כל ההשקפות הפרטיות שהם אפשריים להמצא בחללה של האנושיות שמתבקשת במקור ישראל, עכ"ז אם הם אנשים שהם משותפים גם בחיי הזמן של הכלל והפרטים, יכירו כי המילוי האמיתי של כל האור הזה לא ימצא בשום אופן ביחידים. כי לא הדיעות וההבנה של ההרגשות השונות ימלאו את חללה של המציאות להיות נשלמת באור החיים, כ"א גם ההרגשות של החיים בפועל, הנמצאות בכ"א מבני אדם ע"פ מעמדו וחוג חייו שא"א כלל להתכנס במק"א. אמנם לפעמים ימצא חכם שכ"כ הפליג עצמו ללכת בדרכי העיון והתדבק באור חיי השכל, עד שמוצא כל הוד החיים רק בעשרה של ציורי ההבנה של המון תמורותיהם, ובמצאו אותם במקור החכמה דבר אין לו עוד עם החיים החומריים בפועל, כי לא יקחנו לבבו כ"א להודע את

האור, את ההרגשה הנפשית וההבנה של הידיעה, שתהיה עשירה בכל הון הכללי. מי שעלה למעלה כזאת, באמת דבר אין לו עם החיים הגשמיים, ונפשו שואפת להחלץ מבית חומרה להתענג על אור העליון. כ"ז שמצב הגופים החומריים הוא עכ"פ גורם לאיזה דחק נגד התעופפות המושכלות היותר נהדרות ורחבות. ע"כ ר"פ ור"ה בריה דר"י עם היותם חכמים כלליים במלא המובן היותר רחב, הכוללים באמת את כל המדעים וחליפי הגוונים של ההכרות היותר שלמות ונהדרות האפשרות להמצא בס' ריבון דישראל. אמנם לא יכלו למצא את כל עומק המובן של ברכת חכם הרזים בעצמם, באשר הכירו בהיות להם יחס עם חיי הזמן ג"כ, כי עוד יש מילוי ומקום של חיים פרטיים, במקרה החיים המתחלקים לניצוצות רבים בהחלקם בגופים רבים מלאים ענין רב, ע"כ היו אנשי מעשה שהיו מוצאים חפץ עם עסקי העולם. אבל ר"ח בריה דר"א שמצא את העושר הרוחני של היחידים השלמים הללו, מלא ענין כאילו מצא בפועל מ' ריכוון דישראל, עד שבירך חכם הרזים עליהם. העיד על עצמו שאינו מוצא עוד חפץ בחיים החומריים, והחליפות הבאות לרגלי המקריים הגופיים לא יקחו את לבו מצד מציאותם כ"א מצד ידיעתם, ואותם כבר מצא שלמים עליונים כאלה, מצפים בכל חמדה לאור העליון בצאתם ממסגר הגופות, וכל היחס שלהם והתגברות התשוקה של תעופת הנפש לאור האלהי, שכבר הרגישה צרות מקום בחוגה הגופני, בהעיר לבבו ע"י מאמר השלמים חכימת כולי האי, יותר מהמדה הראויה למצא מקום בחיי החומר. יהבו ב' עינייהו, שעם זה השתלם בהשלמת עיונים היותר נעלים שאפשר הי' עוד לו לקלוט מעומק הפגישה, ושוב לא הי' לו ענין עם החיים הפרטיים, ושכיב מיתת נשיקה, והלקיחה אחרי כבוד, שבע חיים והולך מחיל אל חיל.

קכה.

על הזיקין ועל הזועות כו' אומר כרוך שכחו מלא עולם. כשיסתכל האדם במציאות, ימצאהו טוב והגון, כל דבר על מכונו וענינו, שיופי הסדר מורה על המסדר אדון החכמה, הטוב והתפארת. השמש בצאתה בהדרה, הכוכבים בהזהירם ממסילותם, הירח יקר הולך, כל אלה ינעימו את כל נפש המתעוררת אל חזיונם. אמנם לפעמים יפריעו חזיונות טבעיים את הנפש מהתרוממות ומכנסת בלבבה אופל וציורים של פרעות ואי סדרים לעיני בשר, כזיקין, זועות, רוחות הסוערות וכאלה. אמנם צריך האדם לשום אל לבו, כי הנה רק חלק קטן מכל השלשלת הגדולה של הבריאה תחזינה עיניו, רב לו רב כל הטוב והסדר הנפלא, המלאה אור חיים וחסד המתראה לעיניו תמיד בכל מרחבי הבריאה שנגד עיניו, להיות נפשו מתענגת על ד' ועל טובו. אמנם הפרעות, חסרון הסדרים וזעזוע ההרגשות הבאות ממראות הנראות זרות, המה רק באות מצד קטנות חלק הקיפו אל ראות עיני האדם, וחלק הבלתי נערך של רגשותיו הנפשיים לעומת העולם המלא, שכחו של אדון כל ב"ה מלא אותו. אבל כשישא דיעו אל המרחב הגדול של המציאות הנפלאה ואיך כל המעשים כולם אחוזים בחוברת, ואם הם מרעישים ונראים כפורעים סדר פה לערכינו, מה נהדר הוא ערכם בכללו של המצוי. ומזה נשכיל שגם בעומק ההכרה אף לערכינו הנה מלאי הוד וסדר. ע"כ יברך בראותו זאת, מעמק לב חושב ברוך שכחו מלא עולם.

קכו.

מאי זיקין, אמר שמואל כוכבא דשביט. כוכבי השביט שהם בעלי חומר פרוע, בהפגשם בחומר כדור

האדמה מתפוצצים מהם חלקים רבים שיורדים בדמות רשפי אש ואבני אש על האדמה. והמה הזיקין שהם עצם כוכבא דשביט, שהם הרבים המתפרדים מהחומר הגדול הפרוע האחד שנעו מעגלותיו הלאה ממסלול השמשי שלנו.

קכז.

ואמר שמואל נהירין לי שבילי ררקיע כשבילי דנהרדעא, לבר מכוכבא דשביט דלא ידענא מאי ניהו, וגמירי דלא עבר כסלא, ואי עבר כמלא חרב עלמא, והא קא חזינן דעבר זיהרא הוא דעבר, ומתחזי כדעבר איהו. המסילות השמימיות מהכוכבים שאפשר להשיגם בדרך בירור המה ביחוד המתיחסים במרוצתם ומסלולם לכדור ארצינו, ואשר הם נערכים ביחש אל מסלול השמש, ועכ"פ אותם שאפשר למצא להם סדר קבוע מפני שממקום כדורינו אפשר להשקיף על סדר מסלולם. ע"כ כשם ששבילי נהרדעא יהיו נודעים ליושב בה- מפני יחשו אליהם, כן ג"כ שבילי דרקיעא בהמון חכמת התכונה יש להם יחש לכדורינו, ע"כ אפשר למצא שביליהם. אמנם כוכבא דשביט, שמסלולו והיקיפו אין לו שום יחש לכדורינו הארצי ולא לשיטת שמשנו, ואי אפשר לעמוד על מרכז הקיפו, וביחוד אי אפשר לדעת, לא לבד הקיפו כ"א גם ערכו כי כפי הנראה מחמרו הפרוע והרפה, הוא יצור שעוד לא נגמרה יצירתו, ואין לקחתו בשם המורה על התעודה והתכלית, ע"כ אמר לא ידענו מאי ניהו. אמנם לפי ערך גדלו הנורא מאד, אם יש ממנו חלקים מוצקים ג"כ, שהם עלולים לפעול בכח המושך שלהם, אז גמירי דלא עברי כסלא, אי אפשר שיתקרב בתחום המסלול של כוכבי הלכת שלנו שיש להם יחש דבק עם כדורינו, כי אם עבר כסלא ויבא בגבול מסלולי הכוכבים המתיחסים אלינו, הלא יפריע פרעות בכח המושך שלו הגדול מאד לפי ערך גודל גופו האיום. אמנם יתכן להיות שרק חלק ממנו התקשה ויהי לגוף קרוב למוצק, באופן שיוכל לפעול בכחו המושך, אבל מרבית חלקיו המה רפים מאד כתכונת ערפל דק. ע"כ אף דחזינן דעבר ומתקרב אל גבול מסלולינו, זהו לא הוא, לא עצמותו שכבר ראוי לקרותו בשם ע"י איזה התאחדות ודבק שיש לחלקיו, כ"א זהירא הוא דעבר, חלקיו הרפים בתור ערפל מזהיר בבאו קרוב למסלולי כוכבינו. ואין לאלה החלקים כח מושך פועל, ומתחזי כמאן דעכר איהו, והם באמת נפעלים מכח המושך של כדורינו ויתר הכוכבים, ונעשים הזיקין ורשפי האש. וזהו המוסיף עילום במהותו, שאי אפשר להחליט על כולו שם אחד ולא על כללו תכונה קבועה, ל"א עומד הוא במצב הרפיון וההשתנות, עד שיסוד החכמה האנושית תאמר עליו, אחרי החקירה היותר חודרת, לא ידענא מאי ניהו.

קכח.

ר"ה בריה דרכ יהושע אמר וילון הוא דמקרע ומחזי נהורא דרקיעא. כוכבי השביט המתפרצים אלינו ממרחבי אין קץ דרך סיבוגם ומסלולם הרחב מאד, מעיר את לבבינו לחקור על המרחב העצום של גודל המציאות, והמוני הנמצאים של צבא מעלה הרבה יותר מכפי ציורינו שאנו מציירים כל זמן שאין אנו מסתכלים כ"א על השיטה השמשית שלנו. אמנם לערכנו שאנו נתונים בתוך חוגנו, הרי מה שהוא למעלה מחוג המסלולים של צבא השמים שאנו פוגשים וילון פרוש עליהם, ואין אנו מציירים את הדרם רחבם ריבויים ועצמם, ואין השיטה השמשית שלנו כולה עם כל צבאותיה כדק מאזנים נחשבו לעומת המון בריות לאין תכלית שבגבהי מרומים. אמנם בהתפרץ לעינינו ממרומי שחקים כוכבא דשביט, שע"פ מסלולו

וערכו נדע כמה נשגב הוא המרחב וכמה רבים ועצומים המה המאורות הרבים חוץ לחלל מעוף רעיונינו, עי"ז יקרע הוילון, ומחזי לנא נהורא דרקיע להסתכל באור דעת האמת. מה רבו מעשי ד', שכחו מלא עולם, ומה גדול הוא מושג עולם ע"י הרחבת רעיונינו ע"י ההסתכלות הבאה אלינו ע"י הפגישות של האורחים הללו בעלי המסלולים הרחבים, רוחב בלתי משוער.

קכט.

ר"א אמר כוכבא הוא דעקר. מהך גיסא דכבלא וחזי ליי חבריה מהך גימא דכסלא, ומבעית ומחזי כמאן דעבר: אחת מסבות האפשריות של הארכת הקצה של כוכב השביט המתארך מאד כתבנית שבט מתפזר, הוא מסבת הפרעות הבאות בצבא השמים ע"י פעולות כח המושך שלפעמים פועל איזה כוכב על חבירו, ולפעמים מוציא כוכב אחד את חבירו ממסלולו הקבוע, עד שאף שלפי מהלך הקבוע של הכוכבים לא הי' אפשר להיות פועל לפעמים כוכב על כוכב השביט להאריכו ולמתח איזה חלק ממנו. אמנם כשמזדמן שנעקר איזה כוכבא ממסלולו הקבוע, ע"י איזה השפעה של כח מושך מכוכב אחד המתהלך בקרבתו, בערך כזה שאפשר לו להשפיע עליו להגותו ממסילתו, אף שהוא בהך גיסא רכסלא אפשר הוא דחזי ליי חברי' בהך גיסא דכמלא. כלומר ירגיש בקרבתו גם בהיותו במרחק רב ממנו, שע"י פרועתו והגותו מארחו הקבוע הוא מתקרב אליו, עד כדי השפעה של כח מושך, וכיון שהוא משפיע על הכוכב השבטי, שהוא רפה ופרוע, הוא מבעית, שהרי בזיקין, דהיינו כוכבא דשביט אנו עסוקין, כלומר פועל הדבר עליו פעולה מזעזעת שמחרדת אותו. כי כל מה שיוסיף הכוכב התכנסות הוא קרוב יותר לעצמו ובנינו, וכיון שהוא פועל ע"י קרבתו להיות הכוכב מתמתח יותר, הוא פועל עליו פעולה ההפכית לשכלולו וחזקו, הרי הוא מבעית ומתפזר ומתמתח יותר, הוא פועל עליו פעולה ההפכית לשכלולו וחזקו, הרי הוא מבעית ומתפזר ומתמתח. ואותו החלק המתארך הוא המתקרב אל חוג הבטתינו, ובא לגבול מסילת שיטת שמינו, ומתחזי כמאן דעבר. אבל רק החלק הנפעל שהוא החלק הפרוע ורפה הוא העובר, ולא עצם הכוכב הבא כבר לידי איזה בנין ואימוץ, כדברינו לעיל. דאם הי' כן הוה חריב עלמא, אלא הבעיתא החרדה של החלק המתרופף היא העוברת, ובודאי פועלת ג"כ התנועה הגדולה הזאת בכל עצמותו של הכוכב, כשחלק מגופו מתארך ומתמתח ע"י כח הפרעות שבמסלולים השמימיים, הנערכים מאל דיעות, המסדר את הכוכבים במשמרותיהם ברקיע כרצונו, עד שהבעיתה והפרעת הסדר היא ודאי אחת מהכנות היותר נחוצות לבנינו ושכלולו, ע"פ עצה עמוקה של פלא יועץ ב"ה שכחו מלא עולם.

קכ

שמואל רמי כתיב עושה עש כסיל וכימה וכתיב עושה כימה וכטיל, הא כיצד, אלמלא חמתה של כסיל לא מתקיים עלמא מפני צנה של כימה, ואלמלא צנה של כימה לא מתקיים עלמא מפני חמתה של כסיל, כו'. יסוד קיומו של עולם ושכלולו תלוי תמיד בכוחות מנוגדים הפועלים אלה על אלה בדרך חיוב ושליילה. וזהו המורה ביותר על עצה עמוקה של יוצר כל בחכמה, המאחד כל ההפכים באחדות שליטתו העליונה. החמה והצינה הם כחיוב ושליילה, החום מוציא אל הפועל הדברים הנעלמים במציאות והצינה משקעתם ומצמצמתם בגבולם וחוגם המוגבל, הצינה קושרת ומגבילה את הנמצאים ומעכבת התפתחותם "התקשר מעדנות כימה". החמה מפתחת ומרחבת ומרקעת את המציאות ומוציאה בכחה תולדות רבות

בצמח ובחי ובכל היקום, "מושכות כסיל תפתח". ע"כ החזיון הפרטי בענין החמה והצינה יאלפנו דעת על כל הרכבות הכחות הפועלים בחללו של עולם בדרך מחייב ושולל. שיסוד הקיום צריך דוקא לחיבורם והתמזגם בדרך של ערך נאה ומסודר, שזה יורנו דעת על הדר האחדות שבמציאות כולה, המעידה על יוצרה האחד. ונדע בזה שסוד החיים מתהווה ע"י הרכבה של קיבוץ כחות שהם בפני עצמם יותר ממדתם הראויה להם במקום שהם נפגשים, וע"י התחברות באותו המרכז ששם מופיע החיים הם פועלים את הגבלתם, ומהם לחיים תוצאות.

קא.

וגמירי דאי לאו עוקצא דעקרבא דמנח בנהר דינור כל מאן דהוה טרקא ליי עקרבא לא הוה חיי, והיינו רקאמר ליה רחמנא לאיוב התקשר מעדנות כימה. כשם שחיבורם של הכוחות המתנגדים וסותרים זא"ז פועל על הרגשתינו והבנתינו בהשכלת דעת יוצר כל המסדר כל בחכמתו מצד הערכים המוחשים, כן עולים אנחנו מזה גם אל הערכים המוסריים בחוש ההנהגה הכללית והפרטית. שכיון שהחכמה העליונה וההשגחה המופלאה מטפלת באחדות כל היקום בכחותיו החומרים, על אחת כמה וכמה שיש שם אחדות נפלאה פועלת בהכחות הרוחניים, שמהם להנהגה תוצאות שמגעת ג"כ עד גורל האדם והמון רגשותיו ונטיותיו לטוב ולרע. והנה הדבר הנוגע ביותר להבנת האחדות וההשגחה האלהית באופן חודר, להעמדת מוסר הצדק האנושי ללכת באור ד', בדרך צדקה ומשרים כתורה וכמצוה והשכל וידע, הוא הידיעה הברורה ע"ד כחות הרע שבמציאות. שהאדם מתחרד על פעולות של הכחות הנכונים להזיק והם אינם בעלי שכל ובחינה, הטבע עושה את מעשיה ומשפעת בשוה את חלק הרעות על כל המוכשר לקבלם כטוב כחוטא. בזה דומים הם כחות הטבע ביחוסם אל ההפסד כההיזק הנמשך מהעקרב, שמזיק בעוקצו מבלי התכוין, הארס קבוע בעוקצו החד והוא הולך ומניע אותו, ומי שיפגע על דרכו מוכשר לקבל עקיצה הוא נעקץ מבלי חשבון. אמנם לעומת זה ישנם מערכת של כחות רעים, שבהם יש תבונה ודעת ואור ההשגחה האלהית מורגש בהם, הם נפגשים דוקא במי שראוי לכך לפי מוסרו הפחות, "פועל אדם ישלם לו וכאורח איש ימציאנו". זה החלק הוא הדומה ביחוסו לציור נהר דינור, כולו שריפה ומוכן לכלות ולהזיק, אמנם הוא נגיד ונפיק מן קדמוהי בהשגחה נפלאה ומורגשת למעמיק ומסתכל. ובאשר לפי האמת, גם עומקן של הכחות הרעים המוכנים לחבל, שאפשר לדמות שהם עזובים ומוכנים לפעולה של שלילת חשבון ודעת כעוקצא דעקרבא. אבל גם הוא מנח כנהר דינור, גם הם נאחזים במשפט ישר ובשקול דעתו של אל דעות, "רוח סערה עושה דברו", ושרק משום זה החק של קשר הכחות והתאחדם, הטבעיים עם השכליים, רק דבר זה גורם שיש תרופה ותקנה לכל קלקול ותקלה, כי הוכנו כולם לתכלית הטוב היוצא. אבל לולא זה החק המיוחד, מאן דהוה טרקא ליה עקרבא לא הוה חיי, לא הי' אפשר כלל להנצל מפגישת המקרים שע"פ חוקי הטבע הבלתי יודע ומרגיש. אבל העוקצא דעקרבא גם הוא בנהר דינור מנח, ונהר דינור הלא הוא נגיד ונפיק מן קדמוהי בהשגחה, כדחז"ל להיכן אזיל על ראש רשעים, שנאמר "הנה סערת ד' חמה יצאה וסער מתחולל על ראש רשעים יחול". אבל הצורך המביא שיהיו הכוחות הטבעיים פועלים בזעף ומדה גדושה ומרודפת כזאת מבלי שום הבחנה בעצמות פעולתם, והם יתרכבו עם הכחות החיוניים והשכליים, ורק בהרכבתם יצא סוד החיים במשקל המכוון והמשוער מפלא יועץ ית'. זאת היא מדת ההנהגה העליונה, דרכי אלהים חיים, שעליהם אמר איוב "התקשר מעדנות כימה ומושכות כסיל תפתח", לדעת לעמקו את סוד החיים היוצא מהרכבה ממוזגת של כוחות שכ"א מונח בטבעו לפעול בפשע רב יותר מקיומו של עולם, וממילא הוא מביא בכחו הריסה וחורבן וכן השני, וע"י התחברם והתמזגם נמצא החיים וכל המונס נצבים

לפנינו וקיימים ונהנים מזיו החיים. וזה יהיה לעדה לאיש חוקר לכל תכלית, כי יסורי הצדיקים מתגרת יד הכחות הטבעיים הבלתי מרגישים, שנראה כעוקצא דעקרבא, אינם עזובים ולא מקרים כ"א נמשכים מנהר דינור; שנמשך משום דעתיק יומין יתיב וספרין פתיחין, ומתוך שהכל הוא בחשבון ובדעת עליון, אנו מובטחים על הטובה השלמה והחסד הגמור שיהיה נשפע ע"י המון כל אלה ההרכבות, שענינו הטרוטות לא יוכלו להביט אל עומק ערכם. "מה יקר חסדך אלהים".

קפג.

מאי כימה אמר שמואל כמאה כוכבי, א"ל כי מכנפן וא"ל כי מכדרן. ריבוי כוכבים בהיותם מתאחדים בחוש ראיתנו למערכה אחת עד שנקראם בשם אחד, יצוייר בשני אופנים או שהם קובץ של שיטה שמשית שיש בהם כוכב עיקרי אחד בתור שמש שסביב קוטרו ומסלולו סובבים המון רב כוכבים, א"כ יש להם כח המאגד והמחבר וזהו כי מכנפן. אמנם יש מקום שעליו נראה בשמים שהוא קיבוץ המון כוכבים יחד, והם אינם [רק] שיטה שמשית אחת, כ"א המון שמשות רבות שלכל אחת מהנה שיטה שלמה של כוכבים, שאמנם נראים לנו מרוב מרחקם, והנראה לנו בקובץ אחד הוא מרוב המרחק, אבל באמת המה שמשות מיוחדות שאינם מקושרים יחד זל"ז בשום קשר, וזהו כי מבדרן. ועל אחד משני הפנים יש לקרא שם ערכי להמחזה השמימי לפי התקבלותו בחושנו.

קפח.

מאי עש אר"י יותא, מאי יותא א"ל זנב טלה, וא"ל רישא דעגלא, וממתכרא כמ"ד זנב טלה, דכתיב ועיש על כניה תנחם, אלמא חסרא ומתחזיא בטרפא דטריף, כו'. מוסדות העולם של המציאות הכללית הם החיוב והשלילה, המתרכבות ע"י כח המרכיב המפתח והמצייר. ביחש הגופים החמרים הוא הקור והחום, החום המפשט ומרקע ומפזר כל חומר, מוציא תולדות מחולל ומוליד, והקור המכנס ומקמץ ומרכז, כימה בצינה שלה וכסיל בחמתו. העש נגזר ממעשה הפועל בכחו בהרכבה, בהצטיירות, בהגבלה של כח חכ לערכו, החם והקר, החיוב והשלילה. הכח המחולל והפועל צריך שיהיה בו כח הפרטיות לשלוט בפעלו על כל נקודה פרטית מנקודות המציאות, לחבר ולהפריד, לחמם ולקרר, להעמיד ולשנות באותיות יתואר ערך הנקודה הפרטית ביו"ד, האות הנקודית. אמנם עם כח הנקודה צריך שילווה גם כח הכללי של היחש והחיבור. התכלית הסובבת מראש המעשים עד סופם כחוט לקו, מאריך בהמשך שסימנו הסיבלי הוא אות הוי"ו, בהתחבר והתאחד כח הפרטי עם הכח הכללי, יגלה בפעולתו על היסודות והחומרים, או על הכחות וצוירים המופשטים, בתור מערב ומתפך את סדרם הבודד הטבעי הנעזב, לכוננם בסדר מלאכותי לתוצאות החיים. הסימן באותיות על הכח הפועל, המשנה ומחליף הסדרים כדי לכונן את המציאות מכחות ונמצאים ומושגים בודדים, הוא קיבוץ תי"ו, תי"ו ואחריו אל"ף, כלומר השליטה של היפוך הסדרים ועירובם, כערך תשר"ק לא"ב, ומזה תצא ההוראה המסומנת לעש יות"א. ההשקפות השכליות האמתיות לעצמם, מוצאות הם מקומם בכל ציורי המציאות, בין הנמצאים בין המוסכמים, כי גם עולם הרעיונות והציורים הולך במסיבותיו לכונן עולם מלא ע"פ עצת ד' שלעד תקום. הכח המוציא אל הפועל את ההיות הטבעיות, המורגשות והשכליות, בכח החיבור והציבור. ההכללה והעירוב של הכחות, והפזרות הרבות שבמציאות, בהשתתפו אל הכחות האדירים, שכ"א לעצמו היא במדה רבה וגבורה גדולה

יותר ממשא החיים במקום שהם מתרכזים, כצינה של כימה וכחמתה של כסיל, שבפני כ"א בפ"ע אין העולם יכול להתקיים. ע"כ תבא אופן ההוצאה אל הפועל יצורים וחיים במדה ובמשקל, ע"י כח כזה שיש בו את תכונת ההשבחה וההשבתה, להגביל את הכחות הסוערים העוברים גבול. ועי"ז יתגלמו בצורתן הראויה והרצויה לבנין העולם והחיים, הכח של אמירת די, הגבלת סערת הפעולה, יהי נכון להסתמן בשפלות ידים ונמיכות ערך. אמנם, מצירוף של נמיכות הערך ושפלות הידים והעדר הסתערות הכחות הפועלות, רק בזה יבנה ויתכונן החיים, ההוראה להמושג המופשט הזה מעצמים המצויירים בצירוף הסכמתי בצבאות השמים, הוא זנב טלה, באשר הטלה הוא המסמן שפלות הכח, "כרחל לפני גוזזיה נאלמה"!, חסר ההסתערות והמית החיים שבין בע"ת. והקצה האחרון של כח השביתה והעדר הפעולה, הפסק כח הפועל כדי שעל ידו יבאו הכחות הסוערים להיות מצומצמים בערכם, הוא זנב של טלה. אמנם במקום שיש שביתה והפסק פעולה, עתים חשות בעמדם תרפינה כנפיהן, יש ג"כ צורך להאדיר פעלים בכחות הסוערים, שהשביתה ואמירת הדי היא הכנה אל התגברות הכח ברב עז. הוא רישא דעגלא, "בכור שורו", "רב תבואות בכח שור", והעגל, שכח השור מתלווה עם טל ילדות ומניעת דעת כל עול והגבלה. אמנם איזה מושג ראוי להתגבר בהכרה, לענין הכח המוציא אל הפועל כל מעשה די הגדול אשר עשה עושה ויעשה, הוי אומר כח ההפסק הצמצום וההגבלה, שהיש והמילוי והמון החיים הוא מלא לעולם מאוצר חיים, באור פני מלך חיים, ואל שדי, אומר לעולמו די. "ועיש על בניה". הכוחות הגדולים הממלאים את כל חללו של עולם, שמדתם הוא שאין להן סוף, "תנחם", בנחיה הנאמרת על ההנהגה של נחת, מנוחה והשקטת ההתרגשות שאפשר להמצא בצבא גדול. "לך נחה את העם", מן נחת ונח. אלמא חסרא, הפעולה ניכרת ע"י חסרון והעדר וחלישות של הכחות, ובזה היא מסדרת ומערבת את העצמים הגדולים בכח, המפוזרים איש לעברו להיות במערכה ע"י החסרון מתחזיא כטרפא דטריף, ממוג ומערב. כי ההסתכלות האמתית תבינינו בינה כי מה שנשכיל מכחות היצירה ועצת די בעולמו, נשכיל אל כח השביתה וההפסק, שבוה יבא על מכונו כל הסדר הנעלה, ואשר יאמר בלשון חכמים, יאמר כי הצמצומים החסרונות הם יגלו לעינינו הכחות כח אלוה נורא הוד.

קפד.

והא קא אזלה אבתרה דאמרה לה הכ לי כני, שבשעה שבקש הקב"ה להביא מבול לעולם נטל שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם, וכשבקש לסתמא נטל שני כוכבים מן עש וסתמא. הכימה בעלת הצינה המרשמת את ערך המקום, היפך כח החמה המרקיע ומקליש, פעולת החום מתגלת רק כשכבר פעלה הצינה להתקבצות החלקים ולהתגלות בנין המקום, וכבר יש מעמד של קיום, אז צריך לחום למען הביא הדברים למעמד של עליה והוספה. המון הכוכבים, המקובצים או המפוזרים, שהם נושאי המקום או המקומות, ששם יגלו החיים פעולתם ע"י כח הנתון מאדון כל המעשים החותך חיים לכל חי, כח הפועל הגומר השתלמותם של היצורים ע"י ההערכה המסודרת של הכחות, "עש", "יות"א", שרעיון זה יעלה על לבינו בנשאנו עין אל המון של קבוצת כוכבים, "כמאה כוכבי". הרעיון שאנו פוגשים כשאנו ממצעים את ההכרה בין הפרטים הבודדים אל הכלל השלם, שמספר המאה מתיחש למושג ממוצע זה, כערכו לעמוד בתוך בין מספר האחד למספר רבה. בין חמשת המספרים הסוגיים, המאה היא באמצע כממצעת בין הפרט היחיד לכלל הגדול של הרבה, שאין לנו מושג בלשון של ריבוי יותר ממנו, והוא נערך ג"כ למצב ההעמדה וההתקיימות, הממצע בין ההתהוות מהעדר אל מציאות להתגדלות והתעלות. צינתה של כימה והכח הפועל המשכלל בכללות, מתיחש אל הכח המעמיד ונותן המקום, כי רק הכח המשכלל הכללי שבו

נעוץ הכלל בהפרט, הסוף בהתחלה, הוא הוא הרודף להכשיר את המקום שהוא הנושא, שיהי' מוכן לכל אור וחיים, והוא מצוי בין במושגים חומרים ובין במושגים המוסריים והוא אומר הב לי בני, כלומר מזומן הוא להוסיף בשכלול מצד התכלית של השאיפה הכללית לטוב הגמור הצפון להכלל. והמקום הרי הוא עיקר הנושא, שכשהוא נמצא יש להמציא ג"כ ולקיים המון רב של זוכים חיים ונהנים. ע"כ תכלית הפעולה היותר אדירה וכללית היא ההתקיימות הטובה, "למען ייטב לך והארכת ימים", עולם שכולו טוב הוא עולם שכולו ארוך. אי אפשר לתכלית הטוב האחרון שיבא בלא פרעות, הפרעות העקריות הם מפסידי המקום ואפשרות ההתקיימות, המבול, אבדן המקום החומרי, "והנני משחיתם את הארץ", שנאחז באבדן המקום המוסרי, שלא הי' כלי בכלל האנושיות המחזיק את המוסר האנושי. ואבדות הללו צריכים להשתלם מכח היצירה הכללית, מהכחות הכלליים שבהרחבה הגדולה של היש. הכוכבים נושאי המקום, כשנוטלים מכימה, מושג ההעמדה וההתקיימות, כשיש ענין למבול, השחתה ואבדן כללי. השם שני כוכבים, נושא מקום חומרי ונושא מקום רוחני ומוסרי, להשלים את המגרעות צריך הכח המצייר הכללי לטפל בזה, להשלים כח העמדה מהכח הכללי, "לעולם ד' דברך ניצב בשמים". והנושא המוסרי צריך לרוח חן ותחנונים, מכח כללי, הכשר ע"י כריתות ברית בין ד' ובין כל נפש חיה, ושבעה, "מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ". מי סותם את זאת הפרצה, הכוכבים הללו צריכים להנטל מעש, מכח המעשה הכללי. הכל לא ימוט, מושגי המוסר לעד לעולם המה, והמה צריכים להחדר אל נפש החושבת האנושית. וההעמדה החומרית, מהעולם הכללי הגדול צריכה להפגש בנקודה הקלה של הכדור הארצי. ובאשר ירידות כאלה צורך עליה הם, ומזומנות תמיד, ע"כ ההתעלות והיצירה הכללית מחובר תמיד לכח ההעמדה, וצריך אליו. ועש קא אזלא בתר כימה, בשאיפה וחפץ והמית רחמים, אל המשא נפש האחרון הב לי בני.

קפה.

וליהדרינהו לה מדיליה, אין הבור מתמלא מחולייתו, א"נ אין קטיגור נעשה טניגור, וליברי ליה הרי כונבי אחריני, אין כל חדש תחת השמש. ארנב"י עתיד הקב"ה להחזירן לה, דכתיב ועיש על בניה תנחם. כשם שיש תעודה כללית לכל המציאות בכללה, כן יש תעודה ותכלית פרטית לכל חלק ממנה. ההתחברות של כח המעשה הכללי את המרכזים הפרטיים, שמשמש ביותר למילוי החסרון מאוצר הכלל, לרגלי הפרעות הבאות במרכזים הפרטיים, הדבר מובן שבבא המילוי מאוצר הכלל, הוא בא דרך ארוכה ומסובבת הרבה, הנוטלת תחתיה המון זמנים וריבוי פרטים. אם היה התיקון בא לערך ההקפה הפרטית של מקום ההמעדה והמכשול, היה הדבר קרוב לקצר ביותר. אמנם בזה האופן הי' התחסרות הכח לעולם עושה רושם, אלא שהיה אפשר לתעודה הפרטית להתקטן ולהתקצר, והי' מספיק להתקימה גם עם השלילה שכבר עברה. ע"כ אם יהדרינהו מדילה, יהי תמיד איזה חסרון ניכר כחסרון הבור המתמלא מחוליתו. תיקון של קלקול, שיהיה חזק ונהדר כ"כ עד שלא ישאר אות, "מחיתי כעב פשעיד"י, זה א"א כ"א מאוצר הכלל. לענין הכחות הרוחניים המוסריים לעולם מקום ההשחתה חסר אף שיהיה רק בשלילה והעדר, א"א שיתמלא בזה לאושר וטוב. אין קטיגור נעשה סניגור, כ"א מאוצר הכללי, הכוכבים מעש. אמנם חידוש צורה, כח חומרי נערך רק למרכז הפרטי בצביון יחידות שלו, וכח נפשי מתיחש לערך זה הלא אפשר הוא, ולא יפלא מד' דבר. וליברי ליה תרי כוכני אחריני, אבל אז היה הצביון הפרטי משונה מכל ההערכה הכללית, ואינו מוכשר להתחבר אל הכלל ולקבל כל טובו, אין כל חדש תחת השמש, הדברים הפרטיים צריכים להיות מזווגים אל הכללים היותר כוללים לעולם. אמנם העולם נתבסס ע"י ההשפעה של הכח הכללי, אבל

הדברים הפרטיים הלא עומדים בחסרונם, חסרונות טבעיים בכלל היצירה, ביחוושה של הפרטים שמהם תוצאות לנגעים ופגעים, מחלות וצרות ומתות, חומריות ורוחניות, תוצאות של ההשחתות שעברו. ארנב"י עתיד הקב"ה להחזירן לה, כלומר לתקן ג"כ את כל המגרעות גם באורח פרטי, כי יום לד' שבו "לעת ערב יהיה אור", וכלה שד ורומס מן הארץ, ולא ישמע עוד חמס בארציד, שד בגבוליד", "ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ", "ובלע המות לנצח ומחה ד' אלהים דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר מעליו". ויהיה התיקון באורח פרטי ג"כ, לא רק בערד עש לבדו בכללו, כ"א עיש על בניה, "הצאצאים והצפיעות"תנחם, "ועמד כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר מטעי מעשי ידי להתפאר, הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום". חשיבות הכלל יתגלה גם בכל פרט, וכ"א ואחד מראה עליו באצבעו, הפרטית. לא כעוה"ז שנאמר בשמדך אשא כפיבאורח כללי, ואומר, "הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו, זה ד' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו".

קפ.

מאי זועות, אר"ק גוהא. אולי הוא כמו כותל הגוהה, בפ"ק דמ"ק לפי ג"י הערוך, הנוטה לפול. ומכוון לרעש הארץ שעמודיה יתפלצו ונוטה היא לפול, "נוע תנוע ארץ כשכור והתנוודדה כמלונה". וזהו עיקר ההתבוננות, על הדבר שהצריכה החכמה האלהית לשייר מקום חולשה והתמוטטות בארץ, אשר יסדה צור העולמים ויעמידה לעד לעולם.

קפז.

רב קטינא הוה קא אזיל באורחא, כי מטא אפתחא דבי אובא טמיא גנח גוהא, אמר מי ידע אובא טמיא האי גוהא דגנח מהו, א"ל כו' כשעה שהקב"ה זוכר את כניו ששרויים בצער בין אוה"ע, מוריד כיבכול שתי רמעות לים הגדול וקולם נשמע מסוף העולם ועד סופו, והיינו גוהא. א"ר קטינא אובא טמיא כדיב הוא ומיליה כדיבין, א"ה גוהא גוהא מבע"ל, ולא היה גוהא גוהא עביד, והאי דלא אודי ליה דלא לטעו כ"ע בתריה. כאשר כל הדברים המתהוים בעולם, אפילו הענינים הקטנים, המה מקושרים על כלל המציאות ומתקשרים אל תכלית רם ונשא בספר הכללי ספר ד', ומצטרפים כצירופן של אותיות הפרטיות אל בנין מערכת ספרים רוממה ונשגבה. על אחת כמה וכמה, הדברים הגדולים, וביותר הדברים שהם נראים כמכשולות בדרכי המציאות ומגרעות בבריאה, ודאי ראוי לדעת "כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם, עליו אין להוסיף וממנו אין לגרע והאלהים עשה שיראו מלפניו", כלומר המעשים המתדמים לנו למכשולות, יתבארו כשנעריכם בתור חוליות לבנות את בנין המוסר האנושי וההשלמה הרוחנית היותר נשאה, שהיא צריכה לשימושה. כל אלה הדרכים המסובכים, הדברים היותר מחרידים את לבב המשקיף על התולדה, הוא מחזה רעש הארץ שלפעמים יהפך משורש עמים וגלילות ויעשה שמות רבות, ורבבות אדם ירדו שאול חיים לפעמים. ומהפכה נוראה כזאת כשתזדמן תעשה רושם גדול בכל החברה האנושית, שהיא מתקשרת עדר אל עדר, להבין שורש החכמה בכללות, למה משמשות מהפכות נוראות כאלה, לא יתבאר לנו אלא כשנשכיל שיש צרכים רבים להעמיד על מכונו את המוסר הכללי. ויש ג"כ חסרונות רבים קבועים בחוק החברה האנושית שאי אפשר לה לקבל תיקון בעמידתה שוקטת על שמריה. וחק דעתו של אל דעות אשר לו נתכנו עלילות, היא המכרעת אימתי צריכה התרבות האנושית הכללית להעזר ע"י

מהפכה גדולה, שעוקרת משורש חלק גדול של המין האנושי עם חיי חומרו ועמהם ג"כ מצב רוחו ומוסרו, כדי לבנות על שאיות חורבנם יסוד לשכלול של תיקון הראוי להצטרף אל התיקון האמיתי, שראוי לכסוף אליו בחק הכלל. אחת מהאותות, להתגלות של החסרונות הדבקים בכלל החברה האנושית, היא באמת מצבן של ישראל. אומה זאת, שראוי היה לה לעמוד בפיסגת ההצלחה בין גויי הארץ, לפי חלקה במאור הרוחני ואור התורה והדעת ויסודי כל מעגל טוב שהשפיעה לעולם ע"י דעת ד' אחד. אם לא החסרונות הקבועים בכלל האנושיות, שעמהם לוקחת גם האומה עצמה ודאי את חלקה, היה הדבר מוכרח שישבו המצב לאיתנו הראוי ע"פ היושר האלהי וע"פ המדה ההגונה. עכ"פ שום אדם אינו יכול לומר, שהדבר ראוי שתהיה אומה כזאת בעלת יתרון רב נתונה במצב מורה ואיום המרגיז כל לב, ושאינו זה חלי באבר חשוב מאברי האנושות הכללית. וההתגלות של החסרון המוסרי המתראה לנו ע"י מצבם של ישראל המורה, הוא אות ג"כ על עוד המונים המונים של רעות וחסרונות קלוטות בעובי טבעה של האנושות, עד שההנהגה האלהית מחייבת לדרך התיקון גם מהפכות גדולות. ואחת מהמהפכות היותר מורגשות היא הבאה מרעידת הארץ, שאמנם יש שתעשה רושם קטן, אבל לפעמים תגדיל לעשות ותשאיר רושם עמוק בעקרה חלק גדול מהחברה האנושית, ועוקרת ענפים רבים רוחניים וגשמיים. ובודאי לפי הנהוג אחרי מהפכה נוראה כזאת תבא ירידה כללית בחברה האנושית, ירידה חמרית הגוררת אחריה ג"כ ירידות מוסריות. כי ע"פ הנהוג כל מקום שכבר התישבו בני"א בסדר ובניוס, כבר כבשו להם חלקים רבים מארחות הטוב והחיים. א"כ כשהתעודה הגדולה הכללית מחייבת עקירת חלק רשום מהאנושיות, יש כאן שתי ירידות, חומרית ורוחנית, לכלל האדם אשר על פני האדמה. אמנם התכלית האחרונה שהיא הטוב העתידי הנשגב, הוא. ים גדול ורחב ידיים, נבנה מריבוא רבבות סבות לאין קץ, וערך מהפכה אחת לא תהיה ניכרת כלל לעין האדם הקצרה. איך תתקשר עם התיקון הכללי. אבל ידענו אל נכון שסוף כל סוף תתקשר אל המטרה הכללית ותצטרף לחשבון הגדול. האי גוהא מאי הוא, סיבתו הרוחנית המוסרית ע"פ עצת ד' העליונה, מאי היא, איזה מטרה תחייב מהפכה נוראה, המאבדת ומורידה לטמיון חלק חמרי ורוחני מרכוש האנושיות הכללית. אמנם התשובה היא, המהפכה מתחייבת לרגלי עקירת חסרונות קלוטים ומוטבעים עמוק בגוף החברה, המתראה ממצב ישראל בעמים, הבלתי טבעי כלל מצד ההנהגה הישרה השכלית וההגיונית, כשהקב"ה זוכר את נניו ששרויים בצער בין אוה"ע. החסרון הכללי הזה מחייב להנחות תיקונו בכל האמצעים שבעולם וגורר עמו ג"כ הכרח של מהפכות, "נוע תנוע ארץ כשיכור וגו'", "והיה ביום ההוא יפקוד ד' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה", המהפכות והירידות החמרית והרוחנית המה כשהם לעצמם נגד השאיפה האלהית, שחפץ בטובתן של בריות ואושרם הגופני והחומרי, "כי לא תחפוץ בהשחתת עולם". ע"כ המה שתי דמעות, ואלה שתי הדמעות אמנם לא ישאירו רושם לעין האדם הרואה, כי הם נופלות לים הגדול, ורק מי שהוא כ"כ חכם שיודע לשער כמה טפות יש בים הוא יוכל להבחין את ערך שתי הדמעות שנוספו על הים הגדול, אבל העין הקצרה של רוב בני"א לא תבחין כלל בדבר. אמנם הרושם קיים ועובר, לא רק בחלק אחד מהחברה ששם נעשתה המשמה, כ"א מסוף העולם ועד סופו, כי האנושיות כולה היא מחוברת בלולאות, והפעולות החלקיות עושות רושם חודר בכולן. וסופן לעשות את תפקידן. ההנחה אמנם [היא] שלפעמים מהפכה בעולם, שנראית לחורבן עולם לשעה, מביאה תיקון וטובה נצחית ע"י המון סבות, היא הנחה של אמת, אבל להשתמש בה ראויים רק גדולי חכמי וישרי לב. אבל כשתכנס באהלי רשע יהיו לכלי משחית, להשחית ולחבל כל טוב גשמי ורוחני, מאלה יצמחו בעלי הרס בחומריות וקניינים ורוחניות ומושגים [בקניינים חומריים ומושגים רוחניים], שהם מבלי עולם. ע"כ זה האיש המושחת, שלקח לו ההגיון הנעלה הזה להתחזק בחבלי חטאתו, שלא טהר את נפשו להיות הצדק והאמת אזור חלציו, כשדורש בשבח המהפכות, איהו כדיב ומיליה כדיבין כאמת. והדחיה הנראית לעין היא שאין לנו חשבון גלוי איך גרמו המהפכות

החומריות, כערך של הזעות, מהפכות רוחניות. ועוד כשיבא הטוב ע"י מהפכה, צריכה המהפכה לגמור פעולתה להרוס, אבל ע"מ לבנות ולא לשלול ולא לחייב. א"כ צריך הפיכות רבות בחלקים רבים עד להקים דבר חדש ומבונה, וזה לא יוכל האדם לעשות, ע"כ לא לאנוש אנוש להשתמש בכלל זה לכלי מעשה. אמנם הדחיה היא אמיתית ביחש החזקת ההרס למעשה מוסרי בחק האדם, אבל ביחש ההגיוני לכלל ההנהגה האלהית המקפת רבבות דור, היא ודאי אמיתית דגוהא גוהא עביד, מהפכה אע"פ שיש הפסק בנתיים כי "לא ישוב חרון אף ד' עד עשותו ועד הקימו מזמות לבו, באחרית הימים תתבוננו בה"בינה, והאי דלא אודי ליה כי היכי דלא לטעו כו"ע כתריה בפועל וחק המוסר המעשי, שדעות כאלה המה מחליאים את המין האנושי ומביאים רעות רבות לעולם. וכבר נוקשו רבים ונלכדו ע"י אלו הדרכים המסוכנים, ודומים המה אלה המהרסים השונאים את החיים כמו שהם ומנתקים את מוסדות הסדרים, לבעלי אוב הדורשים אל המתים ומניחים את החיים. אשר רק עם החיים וסדריהם ימצא האדם מקום להוציא אל הפועל כל טוב וצדק, ומה שהוא נוגע לסתרי ההנהגה העליונה, ע"י דרכים מופלאים שלרגלם ילך דבר ויצא רשע לפניו, המה כבשי דרחמנא והמשפט לאלהים הוא. אבל האדם צריך לדרוש תמיד להתהלך לפני ד' בארצות החיים ולהיות דבק בחוקות החיים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. וראוי ומוכשר ביותר, למושגים כאלה המסוכנים להשתמש בהם שלא כראוי, הוא איש כאובא טמיא, בעל מדות פחותות ודורש תמיד במופלא, הוא ראוי לבקש בפועל דרכים של הרס ומהפכה, ולהתמך במושגים מוטעים ע"פ הנראה מתולדות ההנהגה האלהית הכללית, אשר בכלל לא לאדם דרכו. ע"כ וביחוד כשיצאת מפי איש העלול להשחתה, ע"כ ביחוד מפני ראייהו כדין מיליה כדיבין. שראוי להשתדל בכל עז להודיע את האמת המעשית כי היכא דלא לטעו כו"ע כתריה.

ק.ח.

רב קמינא דידיה אמר כפיו מופק זע"ג זה, שנאמר וגם אני אכה כפי אל כפי והניחותי חמתי. השקפה פרטית על חזיון הזעות, הוא כי כחות היצירה שהם כחות הטבע הפועל, הם פועלים פעולתם לחולל ולהוליד, לשכלל ולהיטיב את היצירה ע"י ההתנגדות שבין הכחות. ולפעמים מזדמן שההתנגדות שבין כוחות פועלים ביצירה הוא גדול כ"כ עד שהתנגשותם גורם זעות. אבל מטרת ההתנגשות הזאת היא בשביל הטובה הנמצאת לכלל המציאות אחרי השקטת המלחמה הטבעית, שיעשו הכחות המתגוששות שלום בעולם להטיב תיקונו ושכלולו. ומאשר כל יצור הוא יציר כפיו של יוצר בראשית, א"כ כחות היצירה כפיו המה, והתגוששות שלהם היא ספיקת כפיו ז"ע גבי זה. וכמו שספיקת הכפיים זע"ג זה מוציא את הכעס הפנימי החוצה וגורם רוח לרוח הפנימי שינוח. כן ההתגוששות של הכוחות הטבעיים, כוחות העצירה, כשהם נאבקים בבטן האדמה, כשהם יוצאות אל הפועל ע"י רעש ורעידת הארץ, גורם הדבר שמתכלה כחם המוכן להשחית ולחבל, שאלמלא יצאו אל הפועל במקום האחד המוכן לכך ע"פ ההשגחה העליונה והיו נעצרים עוד, היתה ההתלקחות מתרבה, והיה הדבר מגיע לחורבן עולם מלא. ע"כ היציאה אל הפועל היא ספיקת הכפיים, המניחה את החמה ומביאה לידי שקט לימים הבאים. "משמים השמעתה דין ארץ יראה ושקטה".

ק.ט.

ר"נ אומר אנחה מתאנח כו'. האנחה יוצאת מלבו של אדם אחרי שכבר קדמו לו המון רעיוני עצב גורמים להוציא אנחנו אל הפועל. וכל זמן שיש אפשרות בלבו של אדם לעצור אנחתו אינה יוצאת החוצה כ"א כשכבר נמלא לבו מיגון ומרירות נפש. כן הזועות המה עצורים בבטן האדמה זמן רב ועצום, וכאשר נראה שיצאת זועה מן הכח אל הפועל, ידענו ברור שנתרקמה בתחתיות ארץ זה שנים רבות. ובהשגחת השם ית' המרחם על הארץ ועל הבריות הוכנו מאז סבות שעצרו את הרעש, עד שבא מועד ההכרח שיתגבר על כל המעצורים ויצא אל הפועל.

ק.נ.

רבנן אמרי בועט ברקיע כו'. אם אמת הדבר שהסבה החזקה הטבעית אל הרעידה, א"א שלא תהי' התלקחות הפנימית של כוחות עצומים מתגוששים בבטן הארץ. אבל להשלמת הדבר אל הפועל צריך שיהיו משותפים לזה סבות חיצוניות ג"כ מהעולם החיצוני, מעמד התקופות וכוחות המושפעים מסיבובי הכוכבים במסלוליהם, וכוחות המלאים באוירו של עולם, מרוח וזרם ויתר כחות פוגשים שמעיקים על הכחות העצורים בבטן שאול בעמקי הארץ, שיצאו אל הפועל בכל זעפם. וכל שהדבר כולל יותר וצריך להזדמנות של סבות יותר מרובות, הוא מורה לנו על עוצם ההשגחה והדיוק שיש בדבר הגדול הזה, שנראה במראהו החיצוני כאילו הוא מקרה מרעיש בודד ביצירה.

ק.נ.א.

ר"א בר יעקב אמר דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד כו'. כלפי הסבות הטבעיות המתחקרות בזה, שכבר אמרו רבנן הבנת הדבר בבעיטת הרקיע, המכונה בכלל עולם החיצוני בערך אל עצם הכדור הארצי, שבו תמצא הסבה הגלויה אל הרעידה. אמנם זהו דבר ברור, שאי אפשר שיצאו אל הפועל הסבות הטבעיות כ"א כשיהיו הסבות השכליות המתאימות אל ההשגחה הכללית נכונות לזה. ע"כ עיקר הדבר תלוי רק במעמד הסבות הרוחניות השכליות, שהם נתלים הרבה מאד במעמד המוסרי האנושי. והסבות השכליות יש להם יחושים אל הסבות הטבעיות כולם, להיות מזדמנות כפי הראוי למערכתם. וכבר ביאר הר"מ במו"נ שיתוף רגל אל סיבה, כלומר עיקרי דחיקות הסבות המחוללות מהפכה נוראה כזאת, אין ליחשה אל דרכים קבועים בטבע המת, שלא יתכן בהם השינוי מצד יחש החיים השכל והמוסר, אלא שהדברים תלויים בסבות העקריות שיש להם יחש אל מעמד השכל והמוסר וע"פ הם משתנים בפעולתם. והסבות העליונות הרוחניות שמתחת כמא הכבוד של ההנהגה האלהית השכלית, הנה נפגשות בשלשלת הבריאה לפעול על ההתועדות של הסבות השפלות שמוכנות בכחם מאז מעולם, אבל קשורים עם תנאים רבים שהם עולים שמים ויורדים תהומות.

ק.נ.ב.

מאי רעמים אמר שמואל ענני בגלגלא כו'. הרעם יתחולל ע"פ חוקי התנועה, שבכללם הם מיוחסים לגלגל, שהוא המחולל התנועה לפי המפורסם עם אמצעות הרכבת האדים שבמרומי האויר שע"פ מיזוגם יצא הרעם. והיינו ענני, השם הכללי של מיני האדים, בגלגלא, כח התנועה הכללי. ורבנן אמרי ענני רשפכי מיא

אהרדי. פגישת האדים ופעולתם אלו על אלו, להתאר בתואר מים ראויים לרדת בצביונו של מטר, היא מחוללת את הרעם.

קמז.

ר"א בר יעקב אמר כרקא תקיפא דבריק ענניא ומתבר גזיזי דברזא. להמיר התכונות ע"פ מעשה ההרכבה וההפרדה השלטת בכל היקום, צריך לפעמים כח אדיר שיהי חולף ועובר בין יסודות מורכבים מאיזה אורים שונים, או קיטורים שונים בהרכבה חימית, להפרידם ולהביאם בהרכבה של תכונה אחרת. והכח האדיר שלצורך הפרדה זו הוא מחולל הרעם, והפרדת היסודות המורכבים היינו תבירת גזיזי דברזא.

קמח.

ר"א אמר ענני חלחולי מחלחלי ואתי זיקא ומנשב אפומייהו כו'. ישנם יסודות שהם בטבעם מוכנים לקבל אל תוכם בתור הרכבה חימית כמה יסודות אחרים, וזהו ערך הריקות שלהם. וביחוד הוא מצוי בעננים שהם קיבוץ האדים שבמרומי האויר, שצריכים להתרכב בהרכבות רבות כדי לרוות את הארץ בכל היסודות הנצרכים לצמחים ולחיים, והיסודות האויריות נמזגים ע"י תנועת האויר שהוא הזיקא. וממלאכת הכימיה הגדולה שנעשה במרומי האדים, למלאות ריקות היסודות האויריים שבעננים, מתחולל הרעם. הצמאון הטבעי שביסודות להמלאות מיסודות אחרים בתור קשר חימי, היינו חלחולי מחלחלי. ותנועת האויר, שמביאה את הפעולה לתכונתה, היינו זיקא דנשיב אפומייהו.

קמט.

ומסתברא כר"א ב"י דברק ברקא ומנהמי ענני ואתא מטרא. מהרעמים הגדולים שהם באים אחר הברק אין ראייה שהברק יהי סבת הרעם, שכבר הדבר מתבאר ממהירות חוש הראות על חוש השמע, ויתכן שיהי הרעם הבא בכח רק הסבה להולדת הברק. אמנם הנהימה של העננים שבאים אחר הברק, הדבר רחוק שתנועה בלתי אדירה תהי הסבה להורקת אש הברד. ע"כ מסתכרא כראב"י, שיסוד הדבר הי' הברק, שבא מכח אדיר כזרם אלקטרי להפריד היסודות הקטוריות ממחברתם הקדומה, כדי לעשותם מוכנים להתחבר במחברת אחרת, ומרעם חילופי החיבורים ועבודת החרשת הכימית יבא קול הרעם, והבירור שמסתבר הבא מנהימת הענני, יהי לנו לסיוע גם להסבה של הרעם הכביר. וחילופי התחברות היסודות, פעמים שהם באים בנחת ופעמים שהם באים ברעש וקצף, הכל לפי תכונת ההרכבות.

קנ.

מאי רוחות זעפא. כיון שכל אלה הברכות אינם באים כ"א לפרקים, דהיינו משלשים יום לשלשים יום, וקיי"ל ארבע רוחות מנשבות בכל יום בפ' לא יחפור, א"כ א"א כלל שתהי ברכה קבועה על רוחות

בינוניות, ע"כ צ"ל דחיוב הברכה הוא רק נזעפא, שאינה מצויה ובאה לפרקים.

קמל.

ואמר אביי גמירי דזעפא בליליא לא הוי, והא קא חזינן דהוי ההוא דאתחולי ביממא. יש בזה הערה, בדמיון האדם הפרטי, שהוא עולם קטן אל העולם הגדול. הבדל הלילה מהיום הוא שביום יש יחש לאדם אל העולם החיצוני ובלילה הוא מתיחד עם עולמו הפנימי. והנה כשיראה האדם למלאות ביחוד את רגשי עולמו הפנימי, מבלי פנות אל המרושם בזה אצל העולם החיצוני, ברוב יחיה חיי מנוחה ושלוה, כי האלהים עשה את האדם ישר, ובעולמו הפנימי ימצא תמיד נחת בחיי יושר וצדק, ולא יזעף לבו ולא יסעירוהו רוחות רעות של הבלי קנאה שנאה וכבוד. אלא שהעולם החיצוני המושל ביום הוא מעורר את קנאת איש מרעהו ויתר המגרעות החברתיות ואת הרעש בבתי נפשו, ע"כ גם באדם היחיד זעפא בליליא לא הוי. ואם לפעמים נראה שהאדם לא ידע שלו מבלי סבה חיצונית, מתגרת יד תאוה או מניעת שקט פנימי, לא בא כ"א מפני שיחושו אל העולם החיצוני התחיל בזה לפעול עליו להרע, להרעיש מנוחתו. וכיון שנתרעעו הסדרים, קשה הדבר לשוב גם בעת ההתייחדות והשיבה אל ההתבודדות של העולם הפנימי, כאשר זעפא דעולם הכללי, אם יהי בליליא אינו כ"א ראתחולי הוא דמתחלי ביממא.

קמת.

ואמר גמירי דזעפא תרתי שעי לא קאי, כו' והא קא חזינן דקאי, דמפסיק ביני ביני. מהענינים הטבעיים יש מקום ללימוד בענינים המוסריים. כשם שהתנועה השוקטה התדירית היא יסוד המציאות ומקור החיים והיא מתמדת ואין בה שביתה במציאות, וכשיזדמנו על דרכה מכשולים ומעכבים, הוא אות וחסרון בכח החיים שראוי להעבירו. כן התנועה המהירה ביותר המרעשת אין לה קיום, וכעבור השעה תשקוט ולא תוסיף כת. ואם יזדמן איזה המשך לה הוא רק מפני שכבר הופסקה, אלא שבאו איזה סיבות חדשות לחזור ולעוררה, באופן שאין לבטוח על התמדתה, כיון שצריכה תמיד למקרים חדשים להעירה. ברוח האדם יש ג"כ מצב תנועה מסודרת, ומה שנוגע לכלל עם ד', ההליכה לדרכי ד' לחזק תורה ומצוה לקומם כל הרוס בחיי הפרט והכלל, כשהולכת התנועה לאטה בדרך שכבשוה גדולי הדורות מאז מקדם, היא מתמדת ומצלחת ויש לה אחרית ותקוה, שתחליף כח ותביא את הכלל כולו אל תכליתו בחשבון ודעת. אבל כשיתעורר זעפא, לעקור נטוע ולבלע בבת אחת כל התיקונים שבעולם, היא לא תתקיים. ותרתי שעי לא קאי, תעבור הרתיחה ויקום הסער לדממה. ואם לפעמים ימשך מצב סערת רוחות איזה משך זמן, אינו בא מתכונה הקיימת והטבעית, כ"א כבר הופסק ביני ניני, וסבות חדשות באו ועוררו הדבר בפנים חדשות, ואינו כבר אותו הרוח שמקום הי' לסער כ"א כח חדש וענינים חדשים שגם הם אין להם מעמד ולא התמדה. וכבר הוכיח הנביא, יען מאסכם את מי השילוח ההולכים לאט, ודברי חכמים בנחת נשמעים.

קמנ.

ועל הכרקים אומר שכחו וגבורתו מלא עולם. הוצאת היצירה מן הכח אל הפועל ע"י הכחות הרבים והשוניים, צריכה כח, דהיינו עצם סיבוב הפעולה אף כשאין שום כח מתנגד ומפריע, מ"מ כח רב צריך

לפעולה רבת ערך. והידיעה היותר עליונה הוא כאשר נכיר את המון המפריעים העומדים על כל צעד, מכוחות הטבע עצמם בהפגשם זה בזה, שמבלעדי ההשגחה האלהית הנותנת קצב וגבול לכל כח לאמר עד פה תבאי, רק עד הגבול שיועיל לשכלול הבריאה ולא להריסה, נ"א במקום שההריסה היא צורך תיקון. והסתירה צורך בנין, היינו הגבורה, התגברות הכח הבונה והמחולל על הכח המהרס והמחריב, בגזרת יוצר כל ב"ה. ומה נהדרת היא ברכה זו לשכלל את רגש לב האדם ומדעו, בעמדו נגד מחזות הטבע הפועלות בתוקף וקול המולה או באורח פתאומי, ומביא לידי השתוממות, כברקים וכיו"ב.

קן.

מאי ברקים אמר רבא ברקא. אע"פ שאמר ברקים בלשון רבים, לא יכוין על עת ריבוי הברקים שמשותום מהם האדם מצד ההתפעלות הטבעית, כ"א גם על ברקא יחידה יברך. מפני שיסוד הברכה היא על הציור השכלי שראוי לקנות מאלה המחזות בדעת אלהים, והוספת יראה טהורה והקנינים השכלים אינם צריכים להמון פעולות. כי אין פרט בשכל כדברי הר"מ ז"ל במו"נ ומברך יחידי ג"כ יתבונן המשכיל על ערך התועלת והשימוש של אלה הכוחות [הצרוכות] הפועלים לשכלולו של עולם באופן מדויק מבהיל, המעידות על חכמתו וגבורתו, חסדו ואמתו של אדון כל המעשים על בריותיו.

קנא.

ואמר רבא ברקא יחידאה, וברקא חיורא, וברקא ירוקתא, וענני דטלקן כקרן מערכית ואתיין מקרן דרומית, וב' ענני דמלקן חדא לאפי חבירתא, כולהו קשיין, למאי נ"מ למבעי רחמי, וה"מ בליליא אבל בצפרא לית כהו מששא. יקרו הדברים לכוון דברי ידיעות מוסריות שהם מתאימות לסודות הטבע במחזותיו, ויהיה לנו התועלת המוסרי והלמודי לחלק רשום מהתועלות היוצאת מכל פרטי חזיוני המציאות. והיו לנו הדברים שבתנאי הברקים והעננים לעינים על השימוש של הברקים שכליים והעננים הבאים להאפיל את זוהר הדעת האמיתית, המאיר באור האמת באור ד'. וכבר הרבה הר"מ ז"ל בהקדמה למו"נ, לדמות את הארת אור החכמה מסודות האלהיות בנפשות ההולכות באפילה, לברקים מאירים דרך רב החושך, והדברים לדעתו ז"ל מותאים עם להט החרב המתהפכת שביד הכרובים בשמרם את דרך עץ החיים. והנה ידענו כי להוסיף אור הדעת אל האדם הפרטי, וכש"כ אל העם בכללו, צריך לעולם הכנה של הדרכה מוסרית, שיהיה מלומד להשתמש בתוספת ההכרה והדעת ללכת באורח ישרה באור החיים. ואם יעזב איש הבלתי מוכשר בלא אימון והדרכה, ואזניו תשמענה רק פ"א דברים מושכלים שלא כהרגל מושגיו ההמוניים, ימעדו רגליו ויאבד טובה מוסרית הרבה מאד. ע"כ אימתי ראוי להאיר באור הדעת, כשהוא יודע שיוכל להשפיע שיעור גדול של אורה שיסיפק למלא את לבב השומע והמודרך, ולאמן על פיה את כשרון הרגשתו ומעשיו דרך חייו ומדותיו. אבל ברקא יחידאה, שישמע דיבור אחד מפיץ אורה ולא יוסיף, והוא לא הוכן כלל לקלוט הדבר ולהתנהג על ידו במעלות הקודש, קשיא טובא ומזיק. וע"כ זהירות גדולה בלימוד סתרי תורה ועמקי חכמה, להתרגל אל תכונת המקבלים לטפחם ולאמצם, בברקים מרובים שיאירו את דרכם דרך הקודש, להיות להם לדרך יענרה בחיים בפועל ומעשה, ללכת בדרכי ד' הישרים, ולהוסיף אומץ בכשרון ודעת בתכונות יקרות ופעולות רצויות, גם אחרי שכבר אימץ לו את המקבלים והם קרובים להשפעתו התדירית, צריך תמיד האור המופשט לצאת בדרך קרובה

אל הרגש הטבעי האנושי, כדי שיהי קרוב אל פעולות הטובות הבאות מהצד הרגשי ולא יהי יותר מדאי מופשט ושכלי. אע"פ שהרגש והנטיה הטבעית היא מעובה קצת וקודרת לגבי אור השכל המופשט, מ"מ דוקא זה הוא יתרונו. וכן נאמר במ"ת "הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך". וכבר כ' הר"מ ז"ל במו"נשהיה המחזה בפועל כך לזאת הכונה הנפלאה. כי ההכרה הפנימית המתנשאת מכל שפה ודיבור, היא תסול לה ארחות שכליות מופשטות ובהירות דוקא ע"י הציורים הבאים באורח הקרוב להרגש הלב ונטית הטבע הנפשי באורח צדק תם ויושר. ע"כ צריך שיהי הברק מורכב ג"כ מחלקים מקלישים קצת את בהירותו, אבל ברקא חירותא קשיא הוא, וצריך רחמים מרובים והצלחה גדולה איך להיות מודרך על ידו בעולם המעשה, שלא יהיו מושפעין חלילה ממי שהציצו ונפגעו. כי רק בהתלבש אור החכמה בלבוש ההרגש הזך אז יעצר המשכיל כח להכיר ממנה את התוך המתחש לחיי הצדק ותורת האדם, להשכיל ולהיטיב בדרכי ד' ישרים, ויזכה לאחרית ותקוה ללכת באורח צדיקים ומסילת ישרים סלולה. עוד יש צד של זהירות בהשפעת הלימודים הפנימיים והמושכלים בתורה ובמוסר, בהשפקה ברורה על המציאות הגשמית והרוחנית והשימוש בפועל בכל הפרטים המתחשים לגבול חיי האדם, בגופו בנפשו ושכלו, שיש בכל הדרכה לימודית צד החיוב וצד השלילה. והנה בתארי האלהות השלילה בה עיקרית מצד ההשכלה, הטהורה, אבל בלימודי המוסר וההכרה השלמה הקרובה לפועל מעשי צריך לעולם צד החיוב להתגבר על צד השלילה. כי מגדרי החיוב תצא אורה מעשית הנותנת לאדם דרך טובה והגונה, מה שא"כ בההשכלה השלילית אם ימלא מוחו מושגים צרופים, עוד לבו ריק ונפשו חסרה, וכבר הי' לחז"ל ציור השלילה בצבע הירוק, באמרסקו ירוק המקיף את כל העולם כולו, היינו שלילת המציאות שהיא מגדרת את עצם המציאות. וכבר הרבו חזון ע"ז גדולי חכמי לב, שנאמרמשום זה בפורענות "ונהפכו כל פני לירקון", ע"כ כרקא ירוקתא הוא ג"כ קשיא. אלא שהברק הראוי הוא המתמיד ומעורר כפעם בפעם, וממוזג בבהירותו ע"י חלקים קרובים לאודם ושחרות, מצבעים המקבצים את הראות ומסגלים את הברק להיות לשימוש של אורה מעשית בפועל ובחיוב. אמנם כשם שההברקה צריכה לתנאים של זהירות, כן גם ההסתרה והעביבה צריכה ג"כ לתנאים מוכרחים, שאם ישתמש בהם האדם רק ע"פ ההרגשה הטבעית לבדה בקיצוניותה, יוכל לבא לידי הלבשה חשוכה מאד, שלא תוציא כלל את הפועל את המכוון בההברקה. והנה השכל והרגש רכשו להם רוחות בציור המושכל של המציאות, יחש דעת אלהים מצד הרגש הפנימי זהו מכוון, עם יתר דברים רבים עקריים וגדולים, בדברי חכמים בשם שכינה. שכינה במערב אמרו חז"ל ע"כ יש לדעת קצת יחש לצד מערב אל התפילה. הרגש הפנימי יתגבר באדם ע"פ טבעו, בהתבודדו בעולמו הפרטי, הפנימי, בחדרי נפשו, "על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי", "נפשי אויתך בלילה". ע"כ במערב, מקום הערב השמש והצד המיוחס לסיבוב הלילה, בהנתק האדם מהמון תשואות של העולם החיצוני המנסר ביום כקול המונה של רומי וכחרש המנסר בארזים, יאספו רגשותיו אל תוכיותו ויתעמק בעולם הרגש ושפיכת שיח. הרגש אמנם יוקח למעטה לאור החכמה והדעת, אבל צריך שלא יהי נוטה אל הקיצוניות, שלא יהיו העננים מלקן כקרן מערבית, הקצה של המערב, כ"א במדה משוערת ע"פ השכל, "מסיר אזנו משמע תורה גם תפילתו תועבה". אבל יותר מזה ילוה הפסד אם העננים מקדירי האור ומלבישיו, יבאו מצד ההתגברות היתירה אל הדרישה במופלא, כדברי הרמב"ם שההתאמצות לזון מהאור היותר מופלא או במחזות היותר קטנות ודקות שאינם נתפסות במאור עיניו של אדם, מקדירות את האור השכלי עד שגם מה שהוא בחק השגתו יאבד ממנו ואורו יוקדר. ע"כ הענני דאתיין מקרן דרומית, מהקיצוניות של ההתחכמות והתפלספות היתירה, עליהם לא נוכל לומר סלקן. כי אינם עולות בטבעם, כטבע הרגש, להסתיר מעט את ברק האור, ואם יוסיף בנטיה אל הקצה יעלה בטבעו אל גבול הבלתי ראוי. אבל הענני דמקרן דרומית אינם סלקן, לא עולות המה ע"פ טבעם, ולא זהו רוחם, כ"א אתיין, בדרך גורם של ההתאמצות הגדולה לעלות לסבב ירידה, וההעפלה להציף באור

לסבב החשכה, זאת ההחשכה היא קשיא טובא וצריכה רחמים. גם בזאת יהיה זריז המשכיל המלמד את העם דעת, שלא יהיו הציורים ההרגשיים שמהם תוקח תורת המוסר וכשרון המעשה, נובלות חכמה של מעלה, תורה, באים באופנים סטתרים אלו את אלו, כי אם בהשכלה מופשטת יבאו משפטים סותרים, אז זאת היא עבודת השכל להעמיק ולישב דבר, לא כן עבודת הרגש היא צריכה להיות אורח סלולה וסולת מנופה. עמל המחשבה ופקפוק הסתירות לא יוסיפו כ"א מכשול לב והמעדה מדרך הישרה. ע"כ חלילה שיהיו ענני דסלקן חדא לאפי חבירתא במצב מלחמה סתירה וניגוד. גם כלול בזה שלא להרכיב המון ציורים אלו על אלו, למען הרחיב את הרגש. והמשל לזה בתוה"ק, הנה התירה תורתנו השלמה לדבר בעניני השגת השם יתעלה בתוארים גשמיים, וכבר השכילו זאת ג"כ חכמים קדמונים בדורות הקודמים למתן תורה. אמנם המה הרחיקו ללכת, שהוסיפו על התרת התוארים בדיבור, שהם מוכנים להיות מתעלים למדעים ברורים וליסודות מאוששים בתורת המוסר הזכה הקדושה והנצחית של תורת ישראל, גם את ההיתר של הפעולות בעשיית פסילים, אלילים וצלמים, לגשם את זכר האלהות. ומזה יצאה אימה חשכה ומארה לעולם, עד שהפיצה תורתנו הקדושה ברוחה הקדים את כל צלמי בלהות הללו. וכ"ז בא מכח תרתי ענני דמלקן חרא לאפי חבירתה, שכולל מצב הניגוד גם מצד ההרכבה וההפרזה, אלה כולו קשיין. למאי נפ"מ, ומה צריכין אלה האזהרות להפרט, הלא בהיות האדם נתון במעלת החכמה, להיות ממשכילי אל דבר ולהנשא להצדקת הרבים באור הדעת, כבר עליו להשכיל, את הנתיבות שבהם ילך. אמנם ההערה נחוצה לדעת, כי ככה רבו המכשולות שבעסק הנכבד והגדול של הפצת הדעת והרחבתה, עד שכח האדם עם כל זהירותו קצר מהשמר מכל המכשולים, וצריך לרחמי שמים, שבהיות החפץ טהור ובא ממקור לב טוב, להיות באמת מאיר אור לנתיבות הולכי חשכים, אז מן השמים יעזרוהו, ויתקיים בו "שלח אורך ואמתך המה ינחוני, יביאוני אל הר קדשיך ואל משכנותיך, ואבואה אל מזבח אלהים אל אל שמחת גילי ואודך בכינור אלהים אלהי. מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי הוחילי לאלהים כי עוד אודנו ישועת פני ואלהי". אמנם עת לכל חפץ בחיי כל עם, וכן בעם ד' ביחוד מזדמנות תקופות מוחלפות. פעמים יבא זמן שהארץ מלאה מחשכים ואין דורש ומבקש בחכמה. אז צריך באמת זהירות יתירה ככל המבואר. אבל לפעמים באה בחסד עליון תקופה מלאה אורה, כענין המסופר בדברי הזוהר בדורו של רשב"י, שהיו הדברים הגדולים של עמקי חכמה נתונים להדרש בגלוי מפני שהאיר השחר והיו רבים משפיעים מאורי אור. ע"כ אין הסכנה מצויה, כי בריבוי האור הלא ינוסו הצללים, ואם מורה אחד קצר באמרים יבא השני וימלאהו. וה"מ בליליא, בחשכת לילה של תקופה מנועת אורה, אבל כצפרא ל"ל בה, כי כאור בוקר יזרח אז שמשן של צדיקים וחכמי לב לבאר כל דבר וענין לאמתו. ע"כ יהי עת לפזר ולזרע אור, כדי להקים עדות ביעקב, ולעשות חיל בהרמת קרן בתורה ויראת ד' טהורה, ועז גבורה להופיע נהרה. וכל אלה החששות האמורות בדאגת המכשולות, לית בהו מששא, כי אורה של תורה הזורח בגבורתו, הוא מסור ומרפא לכל חלי ומדוה שאפשר להיות בנפשות. ו"עץ חיים היא למחזיקים בה",

קנב.

אר"ש בר יצחק, הני ענני דצפרא לית בהו מששא, דכתיב וחסדכם כענין בוקר וגו', א"ל ר"פ לאביי הא אמרי אינשי כרמפתח בבי ממרא, בר חמרא מוך שקיד וגני, ל"ק הא דקטר כעכא הא רקטר כעננא. בהתאמת תורת המוסר עם הפרטים הטבעיים תצא לנו ההערה בזה, כאשר העננים הם צרכי העולם ותיקונו, בצפרא לית בהם ממשא. כן העננים השכליים המישבים את הלבבות, היינו הציורים המוסריים שהם גוררים מדות טובות והדרכות ישרות, והם מתפשטים על דרכי החיים להרחיב ההדרכות

התוריות, להאריכם ולדקדק בהם הרבה בחסידות ויתרון, ותכלית כל אלה הוא שיתגשם האור השכלי האלהי בלבבות, ויהיו הדיעות הטהורות והאמתיות לקנינים חזקים בנפשות. אמנם לעת תחל תקופה חדשה בעם, וכוחות חדשים יבאו לכל מקום, שהמה הולכים ע"פ השגחת השם יתברך, להמציא מקום אל הדרכה טובה וישרה המתרוממת ברב שכל והוד חיים, מ"מ בהתחלה, קודם בוא האורה והכוחות צריכות להתחזק, אז מתמוטטות הצעות רבות ונפילה מוסרית מוכנת. ע"כ בעקבא דמשיחא, שאז יתעוררו כחות רבים בישראל להיות מוכנים להתנער ולאור באור החיים, באור ד', בזיו החכמה האלהית ואור פני מלך חוטר מגזע ישי, בהתנער אור החיים טרם בא הדבר לתיקונו, חוצפא יסגא, והם חבלי משיח, שע"י ההתעוררות הדמיונית לחפש אור חדש שעוד לא נגלה להם, יאבדו רבים את דרכם במושגים של ציורי המוסר הרגילים. ע"כ הענני דצפרא, של עת הפתח תקופה חדשה מלאה כבוד ד' וחי נועם, לית כהו מששא, ע"כ ימצאו רבים שיעזבו הדרך הישרה בהליכות התורה, ויזידנון [להשניה] דת ודין, מפני שהכוחות כבר הושפעו להתחזק. ע"כ קבל גם הרע את חלקו, והאור הטוב לישר הנתיבה עוד טרם הופיע. אמנם אמרי אינשי כדמפתח בבי מטרא, יש גם יתרון, שבהתחלת האורה בעם והכוחות השכליים עוד לא התפתחו כולם, יהיו הציורים מוכנים קרובים אל החוש והמושג הפשוט. והקירבה היתירה שמשפעת גם על המעשים הגשמיים את תועלתם, הוא בערך המטר שבא בהשפעה טובה ע"י העננים, אז מועיל הדבר שגם האנשים ההומריים אשר לא יוכלו לזכות ארחם מהתגברות השכל יושפעו בהדרכה ישרה. והחמור הנוער, השוטף בתאות גסות, לא ירדוף אחרי עיניו כ"א ישפיל דעתו וכחות נפשו יהיו במצב מנוחה ושלות ישרים. מוך שקיד וגני, השק העומד לקבל אל תוכו כל שאיפה חומרית וכל תאוה זרה וגסה יהי מונח בקיפול. ובמנוחה יהי גם האיש דל השכל, יען כי הודרך, גם בעת התחלת התנוצצות האורה, בדרכים ישרים בנויים ע"פ ציורים הקרובים אל המוחש, בלימודים הצחים שמשפיעים כח לתורת המוסר. א"כ יש דרך לישר נתיבה ג"כ בעת התגברות הכוחות והתעדתות האור העתיד לבא, ויוכל העם לקבל אורו של משיח ולהנצל מחבליו. אמנם הדבר תלוי באיכות הציורים ואופן הקנאתם, שאם יהיו חזקים כראוי, והנפשות יהיו מורגלים בהם רוב הרגל, אם חכמי הדור ירגילו את הדור בהדרכה מעשית מתמדת, היינו קטר בעיבא, אז גם בעת התגברות כחות חדשים יעמוד יסוד המוסר על כנו, אם רק בדרך קלה וקלושה יהיו פונים אל ההדרכות המעשיות הקנויות מהציורים הקדושים המוסריים, שכלולים בהם מנהגים רבים בדיני תורה ג"כ, וההרגל יהי חלש ובלתי חודר. אז מחיל זרם החיים והתרגשות הנפשות ע"י ההכנה הנדחפת בכח אלהי לחזק כחות הדורות הנפשיים והרוחניים לימים הטובים העתידיים לבא, יזדמנו נפילות למצב המוסר המעשי. ע"כ צריך מאד לעמוד בפרץ, לחזק הציורים בדעת ובתבונה, להורות דעת את העם מה גדולה היא הטובה האצורה באור המוסר המעשי שע"י תורת ד' תמימה, עד שיהיו הדברים קנויים ומוטבעים יפה. אז לא יראו גם מכח החליפות במצב ותקוה, ויוסיפו אומץ ביראת ד' ודרך ישרים, ותחשב לצדקה, להנחות בחסד ד' את כל עם ד' אל התכלית המבוקש, "ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב".

ק"כ

א"ר אלכטנדרי אר"י ב"ל לא נכראו רעמים אלא לפשט עקמומיות שכלב, שנאמר והאלהים עשה שיראו מלפניו. ההשקפה היותר ברורה על תעודת המציאות בכללה היא התעודה המוסרית, כי מציאות נפשות יקרות פועלות צדקות ועז היא המציאות היותר מפארה ונשגבה בעולם. כי מה בצע בכל שכלול [הגזרה] והבניה העולמית בכל היכלי תפארה ושכיות החמדה, בכל מלאכת חרש וחושב ובכל פלאי

ספוני טמוני כחות הטבע שנשימם לתשמישי האדם, אם החיים בעצמם לא יהיו חיי צדק מלאים אורה, חכמת אלהים ושלות צדיקים. ע"כ באשר כל דבר וענין מהנהגות המציאות נתכוין בשביל תעודות שונות, תחתיות שניות ושלישיות ורבות כהנה, ראוי לנו לחשב את המעולה שבתעודות, את החפץ שיש בהמה לשכלול הכח המוסרי שבאדם. וכאשר אנו רואים בעינינו שרבים המה בני"א, שקשיות לבם וגאותם השובבה תפריע פרעות במוסרם, ואם ירך לבבם יהיו יותר מוכשרים לנטיעות המוסר, המביאות לכל מעשה טוב ומדה הגונה שיכנסו בלבבם. ואנו מוצאים שרבים המה האנשים שהרעמים יחרידו אותם ברב או במעט. ע"כ חלילה לצו מתת את הפגישה המוסרית עם החק הטבעי לדבר מקרי, ביחוד באשר אנו מוצאים לו תכלית נעלה. כי אין אנו יכולים כלל לשער עד היכן הדבר מגיע, וכמה גדול הוא החלק שרוך הלב הבא ע"י ההתרגשות של הרעמים פועל על ההכנה המוסרית, אשר תגמר באין ספק רק עם הלימוד וההאזנה. אבל הסבה המכשרת את הלב והאוזן לשמע ולהקשיב ולהפרד מעט משרירות לב היותר קשה, הוא הרכת הלב הבאה ע"י המקרים החיצוניים המחרידים את האדם, והרעמים הם אחד מהם היותר קבועים ומיוסדים. וגם כאן אנו פוגשים שווי ערכין בין ההפעלות הטבעיות אל הרשמים המוסרים, כי גם לענין הפעולה החומרית של הרעמים, היא להכשיר את הארץ להוצאת כחותיה בזרעים וצמחים, כעין הכשר הרוחני שבנפשות.

קנ"ד.

ואר" א אר"י כ"ל הרואה קשת בענן צריך שיפול על פניו שנאמר כמראה הקשת אשר יהיה בענן וגו' ואראה ואפול על פני. האור האלהי הבהיר לא יוכל להיות מצוי כלל לאדם ליהנות בו וללכת באורו, באשר הוא אדם אנוש אנוש בעל בית חומר ע"כ לא יכון האדם לקבל את הרושם האלה, כ"א בהלבישו את האור בענני המעשים וההרגשות הנפשיות במושגי הצדק והשתפכות הנפש לפי הכרתו הפנימית כאשר ביארנו. אמנם סוף כל סוף דעת האלהים לא תמצא במעשים לבדם, ולא אפילו ברגשי הלב לבדם. אמנם האור האלהי הזורח מעומק החכמה הצפונה בעמקי נפשו של אדם, שאי אפשר כלל שתגלה לו בטהרתה כ"א ע"י מסך דברים מעשיים ומשאת נפש קרובים להרגשה טבעית, "על הענן יזרח האור". וההבהקה הזאת תהי' לו לישועה לאדם, ללכת אחרי ד', בדעת ובכל דרכי החיים. ע"כ המחזה המקביל מאד, בהקבלה הגיונית, למראה דמות כבוד ד', שלעומתה ראוי שיכרע האדם ברך, ושיבטל כל יצרי לבו הפרטיים ונטיותיו, כ"א לעשות רצונו כרצון קונו, איכה זה יזרח עליו אור להשיג קרבת אלהים בדעת נפש, הוא רק ע"י האור המבהיק על ידי הענן, שהוא מראה הקשת ממש, "הקשת אשר יהי' בענן ביום הגשם".

קנ"ה.

ליטי עלה במערבא משום דמחזי כמאן רמגי לקשתא. לבד צד הכיעור החיצוני שיש במראה הנפילה על אפים נגד מחזה פרטי ממחזות הטבע, הנה התכלית לא תושג כי עכ"פ יסוד התעודה האנושית צריך שתהי' הדעת הטהורה בידיעת קונו, "ולא יכנף עוד מוריך" היא ההבטחה היותר תכליתית, ובתורה "והתהלכתי בתוכם". ע"כ אם שההלכות ההרגשיות ומערכות מעשי התורה והמצות לפרטי פרטיהם, המה לבושים מקבילים מאד לקבל האור האלהי לפי מדתו של אדם וכשרונו. אבל עדיין לא אור המאור לרגלי העננים הוא התכלית האמיתית, כי אם "והי' ד' לך לאור עולם ואלהיך לתפארתך". ע"כ לא

לנו להראות את הרושם הגדול שבמשאות הנפש שמתגלה ע"י הנפילה על אפים לעומת מראה הקשת, שאינו לנו כ"א ציור אל השלמה הבלתי שלמה עודנה, ושהיא ראויה לשימוש של אמצעי לעת המאושר, ש"לא יהי' לך עוד השמש לאור יומם, ולנגה הירח לא יאיר לך" ו"חפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ד' צבאות בהר ציון ובירושלים ונגד זקיניו כבוד".

קנו.

אבל ברוכי ודאי מכרך. הברכה תהי' לעולם נאותה גם על ערך ההוה, כחק כל ברכת הנהנים. ע"כ ראוי להתעורר על ערך הגדול של התועלת הבאה לאדם מחיבור האור האלהי אל המעשים וההתרגשות האנושית ע"פ דרכן של בריות, ובהבנה שלמה שזאת היא פתח האורה היותר עליונה לתשועת עולמים, ראוי לברך ברגשי תודה וחרדת קודש לנוהג בחסדו כל דור.

קנל.

מאי מברך אומר ברוך זוכר הברית. קשר שכלי נימוסי או טבעי בין שני נושאים הוא ברית. והנה המדעים האלהיים וההשגות הגדולות שהם ראויים להיות תעודה לאדם, מתוך שהם נערכים בערך כזה, שיתאימו להאחז בדרכי המוסר ומושגי היושר והעבודה האלהית, שראוי שתתפוס אותם הנפש האנושית, הוא זכירת הברית שראוי עליה לברך. וכאשר המבול היה על הארץ לרגלי ההתמוטטות המוסרית היותר רעה, ועיקר הרעה היא הרעה המעשית. הרעה המעשית היא נכונה להתפרץ תמיד, אם לא תהיה לה הגנה נאותה, כל זמן שיהיו מושגי השכל הטהור בלתי מיוחסים כלל אל ההישרה המעשית האנושית וטהרת רגשי הלב, אין מעמד בטוח ליצר לב האדם שלא ימעדו אשוריו כ"כ, עד שיהי' עוד הפעם ראוי להמחות חלילה מן הארץ. אמנם ביצירה אנושית חזקה ורבת אונים, יש שיהי' השכל הטהור לבדו מספיק להנחות את האדם בדרך אורה. השגת האמת גם בלא תלבושת של הרחבת הרגש והגעגועים המוסריים, תוכל לנהל באורח ישרה איש גדול כח לב. ונראה שזאת היתה תעודת האדם קודם המבול, שהיה אמיץ מאד, וכגופו כן נפשו וכחות שכלו, היו כבירי כח. אמנם כיון שהשחית דרכו, כבר הי' צריך מאד שיהיה לו מערכה מקשרת את הדעה הגבוהה ומושגי האמת הטהורה אל ההנהגה הקבועה בדרך ישרה לכל דרכי החיים. וע"ז הי' הצורך בברית הקשת, להזריח האור בענין, ונראתה הקשת בענן והיה לאות ברית.

קנת.

במתניא תנא ר"י וכנו של ר"י בן ברוקה אומר נאמן בבריתו וקיים במאמרו. יחש האמת הטהורה אל המערכות הטעונות אל יסוד הרגש הוא זכירת הברית, והכונניות המונחות ביצירת הרגש, שכשיתפתח ע"פ מדתו יהי תמיד מתאים אל התכונה הרוממה של הדיעות הטהורות, היא האמונה בברית, שראוי לברך ונאמן כבריתו. הברית הזו כשמתישבת יפה ברגשות טהורות פנימיות, גורמת היא ג"כ להוציא מקירות לבבו פעולות של מצוה, של חובה ושל רשות, הגונות לתעודתן, והם ערך המאמרים היוצאים החוצה מקרב לב ההוגה דיעות. ומה נפלא הוא שחקק אדון כל המעשים שכל התורה הזאת תתאים עם כל התפשטותה והתרחבתה אל יסוד המעלה המונחת בתכונה של זכירת הברית. ובאמת מה שנוגע לנו ליהנות מהאור

הטוב, המאור המעשי, הוא אמונת הברית וקיום המאמר, שמזה הסתעף אח"כ, בבא קץ לחושך ההכשר לאור התורה האלהית להגלות, להאיר כל מחשכי ארץ עם נר מצוה ותורה אור.

קנ"ו.

ואר"פ הלכך נימרינהו לתרוייהו, ברוך זוכר הברית, נאמן בבריתו וקיים במאמרו. זכירת הברית היא מתאמתת לעומת ההשלמה המדעית, תוצאות כונת התורה והמצות וכל תורת המוסר. אמונת הברית וקיום המאמר מקושרים אל הפעולות והמדות הישירות בפועל. וכאשר אף שבהשלם הכונה לאמתתה, תגרור עמה יושר המעשים, כשכבר יש ע"ז מורה דרך ע"י תורת ד' שבקרבינו. וכן באופן יותר בטוח, הדרדוק המעשי יביא את האדם אל פסגת רוממות הדיעות הנאצלות הטהורות. אבל המאושר שבאנשים הוא המרחיב דעתו, ועושה בחפץ כפיו לשכלל בקרב לבבו פנימה את אור הדעת הטהור, ומישר דרכו בפועל בעול מלכות שמים ועול מצות, בהדרת קודש ואהבה נאמנה משמחת קרב וכליות. ע"כ ראוי להעיר על כל התכונה בעצמת כחותיה בהשקיפו על מראה הקשת, שהערתו המדעית והמוסרית פונה לכל תורת האדם, לומר זוכר הברית, מול מערכת הדיעות הנאצלות לבדם, שהנה ראויות להפגש בתורה המעשית האנושית מצדם. ונאמן בבריתו, שכשירדו אלה הגדולות למטה במערכת הרגש והמעשה, פעלו תכונה של הנהגה מעשית הוגנת וישרה, "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום". וקיים במאמרו, המאמרות הנובעים ללמוד דין מדין וערך מערך, ככל מושגי תורה שבע"פ, דבר אלהינו קיים בהם להקשר אל היסוד העקרי, לרומם את האדם הפרטי והכללי, להצילו משחיתות יצר לב רע, ולהאיר דרכו באור החיים, לחיי שעה מאושרים וחיי נצח מאור פני מלך חיים.

קס.

אמר ריב"ל הרואה רקיע בטהרתה אומר ברוך עושה בראשית כו', ופליגא דרפרס ב"פ אר"ח דאמר רפרס ב"פ אמר ר"ח מיום שחרב ביהמ"ק לא נראית רקיע בטהרתה כו'. המחזה מרהיב העין, המגדיל את ההרגשות הקדושות בלב, של הסקירה במבט עין על פני מרחב אין קץ שנראה לאדם בעת שהרקיע היא בטהרתה, מביא את המביט לדיעות יקרות ורעיוני קודש. ע"כ ראוי לברך ברוך עושה בראשית, כפי הראוי להקבלה של ההרגשים הנעלים, המביאים את האדם לקרבת אלהים. אמנם ההסתכלות במרחבי אין קץ, תביא את האדם למצב נפשי גבוה ונשא, אבל רק בתנאי אם השלים את חק מוסרו במדות בדיעות ובמעשים ע"פ המובן הפשוט של מרכזו הפרטי, ובערך העולם הכללי הוא דוקא כי אתא מטרא כולי ליליא. ובעת הראויה להתייחדות בהתבודדות פנימית ופרטית [שהיא] הלילה, קבל את התועלת הרצויה. ובצפרא, העת הרצויה להתחברות אל העולם החיצוני הגדול והרחב, אתי אסתנא, רוח צפונית שאינה מגופפת, הרוח הבא ממקום שאין שם מצר וגבול מחיצה וקצב. ומגלי אפי שמיא, לחזות בנועם ד' בדעה רחבה המתנשאת על מעשה ד' הגדול לשא דעה. אבל כל זמן שלא קבל האדם חלקו הפרטי במוסריות הפשוטות, הבאות ע"י ההתרכזות בתכונתו, בגבולו, במקומו, וכחותיו החומרניים והרוחניים. אותה ההרחבה של הסקירה הרחבה למרחבי מרומים לא תוסיף בו כח דעת ואורה של תורה ויראת ד', כ"א תועיל להותו, לבלבל רעיוניו מגבוליהם המצומצמים. ע"כ אין שייך לקבל לפי מצב זה תכונה נפשית, ע"פ משאת הנפש של הרהבת העין ממבט רקיע בטהרתה, לצפות ממנה תוצאות לטובות מוסריות,

באשר הוא לא הוכשר עדיין להיות מקבל דעת מהכרה רוממה כזאת. וריב"ל שהחליט דעכ"פ היא מדה נהוגה ואפשרית ברוב, עד שראוי לקבע לה מטבע ברכה, פליגא דרפנ"פ, דס"ל מיום שחרב ביהמ"ק, וניטל הכח של היקר הרוחני והחסן הלאומי של ישראל שהוא ג"כ תפארת ישראל וגאון עוזם, באשר הם נכונים להשפיע את האור האלהי בעולם בכל התנאים הנצרכים לדעת אלהים אמת. רק אז בכח הכלל, מתחזקת התכונה עד לזאת המדה של ההכרה האלהית המיסדת ג"כ אבן בחן לפנה המוסרית, ע"י ההסתכלות על פני המרחב הגדול ואוצר החיים שמלאים הוד שאין להם קץ ותכלית, כהמחזה המתעורר בלב הנבון לרגלי ההסתכלות ברקיע בטהרתה. אבל מיום שחרב ביהמ"ק לא נראית רקיע בטהרתה, חלישות הכוחות הרוחניים ואבדן המעמד המוסרי הלאומי המיוחד להאומה הישראלית, שהיא עכ"פ הכלי להאיר אור הידיעה הטהורה בדעת דרכי ד' בעולם, כשל כח הרעיון. ואם לא יעפיל האדם הבינוני לגדולות, ויסתפק בחיי מנוחה בגבולו ומרכזו, על נקלה יתהלך במשרים. אבל בהרחיבו דיעו למושגים רחבים והסתכליות גבוהות ומרחיבות כאותו המעמד שתבא בהם הנפש ע"פ ההתבוננות של הרקיע בטהרתה, אז כיון שאין עמנו אוצר המריק מעליו את זהב החכמה ודעת אלהים, להורות דרכי חיים חדשים לבקרים, כי נוטל כבוד מבית חיינו, במה איפוא יושע המסתכל בהסתכלות רחבה להתאים את דעתו ביראת ד' ותם דרך עם כל ההרחבה המדעית של ההסתכלות בעולם, החודרת ברום מעלה עד שאינה שוב מדת כל אדם כ"א בשרידים אשר ד' קורא, דידיעל למיעל ולמיפוק, ועליהם אמרו חכמים ז"ל! כל מי שיש בו דעה כאילו נבנה ביהמ"ק בימיו.

קס.

ת"ר הרואה חמה כתקופתה כו', ואמר אכ"י אימת הוי כל כ"ח שנין כו'. ההכרה הפרטית מהיצירה על יוצרה, תה"י נוספת בההסתכלות על מצב התחלת התנועה השמימית, בעת התחלת המחזור המקביל אל הצעד הראשון שיצאו חוצץ צבאות השמים, לסול ארחות דרכם בדבר ד' אשר נצב בשמים, יותר מההסתכלות התמידית על התנועה שנפעלת מכח המושך הכללי ע"פ חק עולם. שאמנם צריך האיש הנלבב לשום לב על תוצאות הסדר הנכון והפעולות המלאות דיוק, וחסד ורחמים מיוצאים מזה, להכיר את יוצר כל החונן ומרחם את בריותיו, שהוא בעל הכחות כולם מחוללם ומסדרם. והנה ע"ז צריך הוא להשקפות שונות וארוכות ודעה שלמה ומקפת. אמנם התחלת התנועה המסומנת בעת המחזור, הלא שם הוא מתגלה הוד אלהי נורא, שכונן כל המעשה הגדול הזה, בכח וגבורה ועצה ותושיה, שאין לה תכלית וערך. ע"כ ראוי ביחוד לברך על מחזה המחזור ברוך עושה בראשית.

קסא.

רי"א הרואה את הים הגדול אומר כרוך שעשה את הים הגדול. באשר התנועות הנפלאות של המים ותכונות הזרמים השונים במי הים, שהמה נפלאים מאד למסתכל בהם ומבחין מהם מה נפלאו מעשה ד'. והמה ניכרים ביותר בים הגדול שהוא מאחד את כל הימים כולם, ואין הפליאה הניכרת מהמון הכחות והתכונות של התהלוכה של המים [מקו] המשוה אל הצירים ומהצירים אל [קו] המשוה, הם ניכרים ביחוד בים הגדול, ע"כ ראוי לברך עליו בפרטיות.

קסד.

לפרקים עד כמה אמר רמי ב"א אר"י עד שלשים יום. באשר ניקח דעת מצבא השמים כאמור: "שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה". ומכל צבא השמים היותר קרובה אלינו ונטפלת ביותר למקום מושבינו כדור ארצנו היא הירח. ע"כ חליפות הזמן שע"פ הלבנה שישראל מונים לה, ג"כ מזה הרעיון של המכוון הפרטי שיש ביצירתה לצורך ארצנו, פועל ג"כ על חידוש ההרגשות שראוי לחדש ברכה. וע"כ ראשי חדשים המה ג"כ זמן כפרה לישראל, לחדש רוח חדש תחת רוח כהה, ולברא לב חדש באור דעת ויראת ד'.

קסד.

וא"ר ב"א אר"י הרואה פרת אגשרא דבבל אומר ברוך עושה בראשית, והאידינא דשנייה כו'. ההסתכלות במעשה הטבע כפי שהם, מבלעדי השינויים שחוללו בהם ידי האדם לשכללם, תועיל למלאות את הלב רגשי קודש ואהבת ד'. אמנם למעלה מהרגשות הכלליות יש הדעת, שהיא מלמדת אור תורה לעשות את הצדק והטוב. ערך הרגש אל הדעת היא ערך התפילה אל התורה, שהראשונה חיי שעה בעוד שהאחרונה היא חיי עולם. ע"כ ההסתכלות במעשה האדם ע"פ בינה יתירה שנתן וחנן אותו אדון כל המעשים לשכלל את כל היצור, היא מעוררת לא לבד את הרגש כ"א את הדעה והמעשה הטוב. ע"כ אין לצמצם את כל תבואת הטוב ההוא רק במושג שיוכל להיות מובלט בברכה, "לך דומיה תהילה", וכל הברכות כולם הם עובר לעשיה, והתכלית המתעלה היא הכשרון והטוב בפועל.

קסה.

מאי חדקל אר"א שמימיו חדים וקלים, מאי פרת שמימיו פרין ורבין, ואמר רבא האי דחריפי כני מחוזא משום דשתו מיא דדגלת. האיכות והכמות המה שתי מעלות מיוחדות, ומצטיין חדקל במעלת האיכות במימיו, ופרת במעלת הכמות ריבוי, נהרא דמכיפיה מבררך. והמים פועלים בתכונתם על האקלימא, כי לפי טוב הימים יוטבו המזונות הצמחים וכל פרי, ויהיו לפיהם טובי בשר כל החי הגדל שם. ע"כ האדם המתפרנס מכל אלה ירכש לו תכונות נפשיות יקרות לפי כח זכות מזגו, וכח הנפש תלוי הרבה במעמד הגוף ובריאותו. והנה למדנו מזה עד כמה עלינו להשכיל אל השכלול הגשמי ג"כ, כי ממנו תוצאות לכל השכלול הרוחני. ומריפות בני מחוזא המכוונת ג"כ למדת האיכות במושכלות, נגד שהבקיאות היא ע"פ הכמות, תלויה במזג המתוקן שגורמים בכל התוצאות של האקלימא, מיא רדגלת. ובזה יקח לו האדם עין טובה על פני כל עסק וענין, כי כל ברא ד' למענהוב.

קסו.

מברך על הרעה מעין על הטובה כו' היכי דמי כגון דשקיל בדקא בארעיה כו'. ראוי לאדם שלא יחליף הרגש בשכל, כ"א כל אחד מאלה צריך לפעול ע"פ תכונתו. תכונת הרגש צריכה להיות אדם חי ומתרגש כפי השעה שההתרגשות באה, אלא שצריך שיפעול עליו הרגש לטובה, להטבת הלב ולקרבת אלהים, שהיא

הטובה ביותר עליונה, אבל לא להתרגש ולהתעסק בחשבונות רחוקים, כי אין לו כ"א מקומו ושעתו. ואם יבא האדם להתעמר ברגשו ולנהוג בו מנהג השכל בחשבונות רבים, יאבד חלק גדול מאושר חייו הרוחני והחומרי. ע"כ באשר מקורן של הברכות הוא הרגש הזך והטהור, צריך לכוין הדברים לשעתם מבלי הבט אל הנולד להעתיד, שדבר זה מסור לכח החכמה, שהיא צריכה להיות אצל האדם ע"פ דרכה, זמן תורה לחוד וזמן תפילה לחוד.!

קסז.

הצועק על מה שעבר ה"ז תפלת שוא, כיצד היתה אשתו מעוברת ואמר יה"ר שתלד אשתי זכר ה"ז תפילת שוא, הי' בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר ואמר יה"ר שלא יהא בתוך ביתי ה"ז תפילת שוא. התפילה אע"פ שיסודה הוא ברגש, מ"מ צריך שתהי' מושפעת ג"כ מהדעת וההגיון כפי אותה המדה שהרגש צריך אליו. ותכלית התפילה ופעולתה הלא נועדה להיות מסייעת להשלמת האדם ושכלול רוחו, ע"כ מראש מקדם הוכן ע"פ חכמה העליונה, הנותנת כל דבר בעתו, גם אלו המקרים שבאים במצבו של אדם שבהם יתעורר אל התפילה. ואותה ההתרוממות המוסרית שיקנה ע"י התפילה תתאים אל התכלית הכללית שע"פ זה האופן יהי' נכון אותו החפץ הפרטי להועיל לפי האופן הרצוי. ע"כ תיקר ערך התפילה כשתהי' נשלמת ע"פ שני תנאים, האחת שתהי' מכוונת לפי מנהג העולם התדירי, שאז תכיר התפילה מקומה ג"כ בתור אחת מהששלאות המאחדות את המציאות כולה ע"פ הסדר הנעלה של החכמה האלהית. והשנית שתהי' מתאמת אל ההגיון והשכל הבריאי, אז תוציא אל הפועל את הכשרון הפנימי בנפש, ותכוון ג"כ לפעמים אל המטרה של הבקשה הפרטית. ע"כ בהחסר התנאי הראשון, כשיבקש דבר שאינו לפי מנהגו של עולם התדירי בחיי שעה, אין לזה יחש אל תעודת התפילה שהיא צריכה להיות קרובה תמיד אל האדם, לעודד רוחו ולהעמידו בקרן אורה של קרבת אלקים, או שאין בה יחש אל ההגיון והשכל הישר. כעין שתי אלה השנויים, הבקשה אל השתנות העיבור היוצא ממנהגו של עולם, והבקשה על עבר מוחלט שאין לו מקום בהגיון, לא די שאינם ראויים להעשות, אלא שאינם בנויים ע"פ כחות הנפש להיות מושגת על ידם אותה המעלה הנפשית שהתפילה פועלת על האדם, שהיא באה דוקא כשמתנהגים עמה ע"פ מדתה. ע"כ נקראות תפילת שוא, להורות שלילת כל תועלת, לא לבד הפרטי המבוקש כ"א גם הכללי הרוחני שהיא הסבה החזקה במציאות התפילה.

קסח.

ומי לא מהני רחמי, מותיב ר"י ואחר ילדה כת, מאי ואחר, א"ר אחר שדנה לאה דין בעצמה כו'. רחל ולאה בנו שתיהן את בית ישראל, לאה ממנה יצאה מלוכה "יהודה גבר באחיו", וכלל האומה שכח המלוכה חל עליו נקרא על שם יוסף, כדחז"ל לשכל ישראל קרויים יוסף "נוהג כצאן יוסף". כח המלכות ראוי שיצא מגזע אחד ושורש אחד, כי "בפרץ ארץ רבים שריה", ע"כ זכתה לאה בכל המחצה המכוון כנגד חצי המחלק של צד המלוכה. אמנם צד האומה הוא בעל מעלות ומפלגות שונות, וזהו אושר האומה והצלחתה בהיותה מרובה בפלוגות, ובלבד שהכל יכוונו לבם למקום אחד אלא שכ"א יעבוד עבודת הכלל ע"פ כשרונו. והנה די לחלק האומה שיהי' נמצא בו חלק של אצילים בעלי משרה ויתר העם יהיו לעובדים נכנעים לגמרי להנהגת השלטון. אמנם מלכות ישראל מיוסדת ע"פ מדת הענוה, "נתתי גדולה לדוד אמר ואנכי תולעת ולא

איש". ע"כ אע"פ שמצד הסדר העליון הי' ראוי שרק חלק אחד יוצא מהגבירה מכוון כנגד העם. דנה לאה, בעלת המלוכה, דין בעצמה שראוי שיהי' חלק האצילים בעם גדול ג"כ בכמות כאחד מחלקי העובדים לפלגותיהם.

קסו.

אין מזכירים מעשה נימים, ואכ"א מעשה דלאה בתוך ארכעים יום הוה. התועלת הבאה מהגדלת כח העם ע"י העם ע"י יושר לב המלוכה, תוצאות טובות יש מזה לתכלית הרוחניות, כי יגבר העם בכחו העצמי בדעת ומדות טובות ותורה ועבודת ד', ע"י הכרתו את חופשו ושאר רוחו, ובגשמיות שמחת החופש ומיעוט העול של בשר ודם. ע"כ לתכלית הרוחניות אפשר הדבר בקירוב להתנהג ע"פ נימים שהם ממינס, ולתכלית הגשמיות, שיותר נכונו להם ארחות הטבע, י"ל דתוך ארבעים יום הוה.

קצ.

כדתניא כו' משלשה עד ארבעים שיהא זכר. בהתחלת ההתקמות פועל הרבה הרעיון והציור על ניתוח האברים וכחות הנפש. ע"כ גם התפילה היא קרובה להיות הפועל היותר מועיל מאחר שיש ע"ז מבוא טבעי, שבכלל שורש התפילה הוא ע"פ עצה עמוקה של החכמה העליונה בהפעלת הרעיון על המציאות, שמחוברים לזה תנאים גדולים בארחות הצדק ודרכי המוסר והעבודה של המתפלל.

קצא.

אשה מזרעת תחלה יולדת זכר, איש מזריע תחילה יולדת נקבה. יסוד הפעולות כולם בהשתדלות האנושית אינו כ"א ההכנה, אמנם גמר כל דבר וענין הוא בידי שמים, "אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי". ע"כ באה ההוראה בתולדה, שרק ההתחלה של ההכנה יש בכח אדם להשתתף ולא היצירה והגמר, והראיה המוכחת שלא תעלה בידו כ"א ניתנת החומר, שהרי איש מזריע תחלה והיתה פעולתו עקרית, לא יצא זכר ממינו כ"א נקבה, מפני שאין שיתוף לאדם ביצירה כ"א הכנה להיות כלי קיבול לברכת שמים. ובאשר ההכנה צריכה להיות נגמרת, ע"כ מהכנת האיש יתחייב יצירת נקבה, כי יוזמן הגמר ע"י האשה ע"פ סוד היצירה, ובפעולת האשה תצא ג"כ מצדה רק הכנה ויהי' ראוי למציאות זכר. וזהו חק מוכרח שיהי' ניכר במעשה המציאות, למען ידע האדם כי ד' הוא הנותן כח לעשות חיל.

קצב.

ת"ר מעשה בהלל הזקן שהי' כא בדרך ושמע קול צוחה בעיר, ואמר מוכטח אני שאין זה בתוך ביתי. האדם השלם יכיר בנפשו אם יש צורך להדרכתה למקרים מרעישים כדי להתם איזה שמץ דופי וחסרון. וכשיודע ברור שאינו בקרב נפשו שום דופי הצריך זיקוק ע"י דבר מרעיש ומפחיד כבר הוא בטוח שלא יאונה לו כל און ודבר מחריד. כי כל הרעמים בכללם לא נבראו כ"א לפשוט עקמומיות שבלב, וכשהלב ישר

קצ"ט.

אמר רכא כל היכי דדרשת להאי קרא מרישיה לסופיה מדריש, ומסיפיה לרישיה מדרש כו', משמועה רעה לא ירא מ"ט משום דנכון לבו במוח בד', ומסיפיה לרישיה מדריש נכון לבו במוח בד' משמועה רעה לא ירא. שלמות הבטחון שכוללת כל ארחות הצדק והטוב, שמכיון שהאדם משליך על ד' יהבו כבר טהר לבו מכל רע והולך בדרך הטובה והישרה, ע"כ אין צורך לצרפו ולזקקו ע"י סבות מחרידות ולא יירא משמועה רעה. אמנם הסבה המביאה את האדם לבא למדה העליונה והצרופה של הבטחון השלם היא גבורת הנפש שע"פ חשבון ודעת אין לו לאדם להתירא משום דבר גם הדברים שנראים שהם רעים בעיניו, כי הלא לא יעשה דבר אם ד' לא צוה. ע"כ משום דנכון לבו בטוח בד', שאפילו אם יאונה חלילה דבר הנראה רע אינו רע באמת, ע"כ משמועה רעה לא ירא. ומזה יבא למדה זו שבאמת אין לו לירא משמועה רעה, מפני שהוא ראוי שיהי' נשמר מכל אסון ופגע, "ורגלי חסידיו ישמר".

קצ"י.

ההוא תלמידא דהוה שקיל ואזיל בתרי' דר"י נר"י כו' חזייה דקא מפחיד א"ל חמאה את, כו', ההוא בד"ת הוא דכתיב. הפחד יבא מפני מצב הנפש שאינו דומה ומתאים אל המציאות הכללית, כי כל דבר וענין המתאים אל המציאות הכללית אין לפחד ממנו. ע"כ מישאין בידו חטא ולא הפסיד יחושו אל המציאות הכללית לא יפחד כלל. רק החוטא, שנתק את נפשו מסדר המציאות הישר ע"פ דרכיו המעוותים, הוא יפחד. ובכלל לפי מושגי השכל הטהור אין מקום לפחד, ע"כ כל זמן שהאדם הולך בדרכי היושר הוא מתיחש אל השכל ודבק עמו, אינו מוכשר להיות מתפחד. אמנם בהעותו דרכו ויצא מדרך השכל אל אשר ישארו הדמיון, אז כבר יש מקום לפחד, כי בסדרי הדמיון ישנם הרבה בלהות נוראות. ע"כ מאן דמפחיד אינו כ"א חטאה, הנקשר אל הדמיון ושולט עליו הפחד, שהוא בא מהדמיון המתפרץ על הדעת כדברי החכמת שלמה. אמנם כל זה שאין מקום לפחד הוא רק המתפחד מפני איבוד דבר שהוא לפי ערכו, שע"ז אין לפחד כ"ז שהולך הוא במשרים. אבל כשהאדם נותן לבו לקנות ערכים ומעלות גדולות מערכו, היא מעלת ד"ת שרמה ויקרה היא מערכו של אדם, פה יש מקום לפחד גם בהיותו הולך בדרך ישרה וגם ע"פ השכל הטהור בלא צללי הדמיון, כי האושר גדול והערך רב ונפרד ממנו. ע"כ אע"פ שפחד זה לא יזיז את האדם ממנוחת נפשו, שהרי כיון שהוא משים לב אל זה הפחד כבר הוא זוכה בחלקו, שאין ד"ת נאבדין באמת כ"א במי שחפץ לאבדם, אבל מי שתקפה עליו משנתו סגולת התורה זורחת עליו, מ"מ מקום לפחד הקל המעורר לזהירות יש כאן.

קצ"י.

יהודה כר נתן הוה שקיל ואזיל בתריה דרב המנונא חזי' דקא מתנח, א"ל ימורין בעי ההוא גברא לאתויי אנפשיה וכו'. שורש הפחד והאנחה שונים המה בנפש. האדם צריך להסתכל בעין יפה במציאות כולה כמו שהיא ובהנהגה האלהית המקפתה, וכל אשר ישוה את נפשו ביותר אל כלל המציאות, באשר יתברר לו

שגם הוא עצמו אינו דבר אחר כ"א חלק אחד מחלקי המציאות הגדולה, לא יתאנח ולא יפחד. לא יפחד ממקרים בלתי תכופים המתרגשים במציאות מפני שכבר יבורר לו שכן הוא חק המציאות ותנאיו, ושראוי לשמח ולהתרצות בכל תנאי המציאות, באשר המה מונהגים ע"פ הסדר השלם האלהי, ולא יאנח על ההנהגה המתמדת, שלא תמצא חן רק בעיני קצרי הראות, שלא למדו לעצמם לחפוץ רק את הראוי. והנה בתחלת רפיון רוחו של אדם תתחיל בו תכונת הפחד מרעיון מפחיד, המצייר את אפשרות המקרים הרחוקים שהם שלא כחפצו, ודכאות רוח זו תביא למעמד האנחה על המציאות כולה, ואז נשלמו לו יסורין. כי היסורין בכללם עיקר מציאותם הוא באדם הפנימי. הלב השמח הרואה את העולם כאשר הוא ולבו מלאה אורה ובטחון גם יסוריו אינם יסורין, כי הוא מתענג ושמח בהם. ולעומת זה, מי שהרגיל עצמו שלא למצוא קורת רוח במציאות כמו שהיא, כל ימיו יסורין מוכנים לו. כי לא יתכן לאדם להיות יושב בשלוחה ושמחה בעולם זולת כשילמד רוחו להלוך עם החיים ותנאי המציאות. ואז, באשר לא יוציא את נפשו מסדר המציאות ע"י חטא, לא יפחד. ובשמרו רוחו להיות שוה עם המציאות ונאות לו לא יתאנח. זולת בד"ת, בקנין ההשלמה הרוחנית, יש מקום לתכונה של העדר הריצוי כדי שיתחזק להשלים עצמו ולכוננו, באשר אין להשלמה תכלית. אבל כיון שיכיר האדם תעודת מציאות ההערה הזאת של חסרון הריצוי בנפשו, שהיא למען יבא על ידה להשלמה עליונה, לא ישתמש בה באופן המקטין את כחות נפשו והמעייב את יפעת רוחו, כ"א כפי המדה הדרושה לגרש את צללי העצלות, שלא יסתפק בקניניו הרוחניים שקנה לו, ולא יהיו רבים בעיניו, אבל נפשו תהי' תמיד מלאה אורה שמחה וגבורה, אז ישכיל ויצליח.

קצו.

ת"ר הנכנס לבית המרחץ אומר יהר"מ שתצילני מזה וכיוצא בו. הנקיון הגופני הוא מזכיר את הנקיון הנפשי. עצם הנקיון הוא עודנו עונג אמנם קשור לפעמים בסכנה. דומה לזה הניקיון הנפשי הוא יפה ונעים כשהחסרונות הנפשיות לא הכו שורש עמוק בנפש. אבל חלילה בהשרשם עמוק, אז הניקיון בא ע"י ענינים רעים, מחרידים, הפועלים על הנפש כעין היתוך והפרדה, ככסף בתוך מצרף, וראוי להתעורר לבקש שיעזר להיות דורך במעגלי יושר, באופן שהניקיון יהי' דרוש רק באורח טבעי, באשר הוא אדם מורכב ונתון בין הפכים שונים, אבל לא ברוח מפריד ומכלה הנוגע לעצמיותו.

קצו.

אמר אביי לא לימא אינש הכי דלא ליפתח פומיה לשטן כו'. האיש הבריא בגופו ונפשו לא יחרד ורעיונו לא יבהלוהו גם בעת שיצייר לנפשו אסונות ופגעים, ומדת הגבורה לא תעזבהו. ע"כ הברייתא הראשונה שנאמרה בימים מקדם בעת ישוב ישראל עוד שלו ושאנן ולא חובלה רוחו, דברה דברים כהוייתם על המציאות בכל דרכי אפשריותה, ולא חלה בזה כל אסון לרוח הגבורה הצריכה להיות תמיד עם האדם. אמנם בעת הגלות, שנחלשו הנפשות, צריכות ההרגשות לשמירה יתירה, וביותר רוח הגבורה עלול להיות נפגע מכל רעיון מחריד. ומצד חלישות הנפש אין האדם שליט להסיר מלבבו רעיוני עצב וחרדה אם רק הוציאם בשפתו. ע"כ אל יפתח אדם פיו לשטן, כי התכונה החלשה המחוברת לעם ד' ע"י תגרת יד אויביו וצרותיו הרבות, אם כי בקרבו רוחו מלא אומץ וגבורה. אבל צריכה היא שמירה מכל ציור מרעיד ומחליש. וההחלשה והפחד ומיעוט הגבורה, הם מכינות את האדם לנפילות רבות, גשמיות רוחניות, "טוב

לפני האלהים ימלט ממנה". והדבר נוהג אפילו בתכונות הרוחניות וגם במצב הכללי בעת ההתמוטטות וחסרון הגבורה הבריאה, כי אז מוצאים הציורים החיצוניים מקום לפעול ע"פ דרכם, עד שאפילו ביחוסים המוסריים הכלליים ראוי להשמר מהתפרצות דמיונות רעות ע"י הדיבור. "כמעט לסדום היינו" הנה התוכחה ביאוש כזה, גורמת באמת נמיכת רוח וקלקול מוסר, עד שנכון הוא הדבר ע"פ האמת הברורה לקרותם קציני סדום. ויש בזה מקום לימוד בעניני התוכחה והלימוד וההתעוררות הכללית בעניני הכלל, שלא לתאר המצב, בין הרוחני בין הגשמי, בצבעים של יאוש ואפלה גדולה. שאין אותן הציורים מביאים לרומם את העם, כ"א להשכיך כבודו לעפר, לרפות ידיו ולהשפילו, והרעיונות המשפילים את הרוח, פועלים בעל כרחו של האדם הפרטי וגם בע"כ של האומה בכללה.

קצח.

כי נפיק מאי אומר, מורה אני לפניך שהצלתני מן האור. ותשמש לו ברכה זו גם להערה, שבנקיון הנפשי, בתשובה וחרדת קודש, יתהלך בדרך הממוצע ויזהר מהפלגה, הדומה לאור שורף, כאזהרת גדולי חכמי המוסר, להזהר מריבוי השמן שלא יכבה את הנר. וכיון שהאדם מתנקה בדרכיו ומדותיו, ונפשו מיושבת עליו ללכת בדרך טובה ורצויה, ונוחה רוחו עם ד' ועם אנשים, סימן טוב הוא לו שישכיל ויצליח ויהיה לברכה.

קצט.

ר"א על לבי בני, אפחית בי בני מתותיה, אתרחיש ליה ניסא, קם על עמודא, שזיב מאה וחד גברא בחד אבריה. דומה לזה יתגלה במקרים הנפשיים הבאים לרגלי ההתנקות הנפשי. מוסר הכליות של גדולי בעלי הנפש, ברצותם להסיר מעליהם כל סיג וחלאה נפשית, לפעמים תתגבר יותר מהמדה, כי אין מעצור לרוח האדם. ההתגברות הזאת תביא לפעמים למאוס בעולם בחיים ובכל המעשה הנעשה תחת השמש, הבי בני תפחת, והכליון קרוב כי אין מעמד לרגל הדורך וכבר הוא קרוב אל האור יותר מדאי. אמנם האיש הגדול אשר שאר רוח לו, לפניו יאיר עמוד האורה עמודה של תורה, וגם אם כל כחות נפשו נתונים להשתפכות הנפש הקיצונה, שהיתה מביאה באמת סכנה להולכים בדרך זה. אבל הוא קם על עמודא ויורה דרך ישרה להנצל מההפכה המוסרית שתוכל להיות יותר מדאי קיצונית, וישפיע על המון רב, ועל המיוחדים הראויים הם להשפיע לזולתם, בהיות כחו העצמי עדיין נאחז לרומם את עצמו ואת כוחותיו, להיות קרוב אל האור הממוזג, לחבר את החסידות האמיתית עם אור התורה והחכמה המעשית. שזיב בחד אבריה, מאה גברא המונים רבים, בהזרכות טובות המוניות שהורה להם ע"פ כח העמודא, עמוד אור התורה, וחד גברא, היחיד המצויין, ע"י אור דעת והגיון מוסרי מזוקק שיש בידו להשיב אל דרך השוה והרצויה את כל הוגה בו והולך לאורו, בניסון, אמר היינו דר' אחא, שצריך להזהר מההשפעה המרובה של ההתרגשות המוסרית, שלא יוכל לעמוד עליו האדם מרחוק, שהרי נראה שלעולם כל תוספת רגש הוא יתרון, עד שינוסה במסה ותצא לו התורה הניסיונית השלמה.

קכ.

הנכנס להקיז דם אומר ירה"מ כו' כי רופא נאמן אתה ורפואתך אמת, לפי שאין דרכן של בני"א לרפאות כו'. אמר אביי לא לימא אינש הכי, דתני דבר"י ורפא ירפא מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות. האדם הוא יצור אורגני, דבקים וקשורים המה כחות גופו זב"ז וכחות נפשו זע"ז, ושניהם יחד בקשר אמיץ. ומי הוא האדם שיוכל להתפאר ולומר שיודע הוא את כל כחות הגוף והנפש ויחושם ג"כ אל העולם הכללי. א"כ הלא אין אמונה ברופא, כי אף אם במקצע האחד הצר והקצר ירפא, אולי גורם השינוי הזה קלקולים רבים בעבר אחר, ששקולים הם כנגד התועלת היוצאת מרפואתו, וע"כ אין להחליט שתהיי הרפואה אמיתית. ובאשר אין השכל מסכים אל הרפואה בהתחכמות האדם, והניסיון אמנם יורנו כי פעמים רבות תקלע חכמת הרפואה אל האמת, צריכין אנו להשכיל שגם השימוש בחכמת האדם ברפואה היא אחת מפליאות ההנהגה. ואנו משיבים את הדבר להשגחה העליונה, כאותן הדברים שאין בו שום יכולת בפועל כפינו. כי רק אתה ד' רופא נאמן אתה, שלפניך גלויים כל רזי הגוף והנפש ומסתריהם ויחושיהם ורפואתך אמת מבלי תגרום הפסד למקצע אחר. אמנם אביי אמר שאין לנו לחוש על המסתרים של היחוסים שאין עינינו רואות אותם, שא"כ כבר בטלת כל עמל האדם לתיקון הגשמי והרוחני, כי יחוש שכל מה שהוא מתקן ומשכלל שמא גורם הוא הפסד באיזה יחש נסתר. אלא כך המדה, שאין ראוי לפקפק בה כלל, שאין לו לדיין אלא מה שענינו רואות, והתורה נתנה רשות לרפואה לרפאתבהיותו בקי במקצע שלו, ואין להרפות ידי העמלים בתיקונו של עולם לפקפקם בחששות של מסתרים. והחכמה תעז לחכם, כי ד' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. והתפתחות שכל האדם, וכל תולדות המצאותיו דבר בעתו הכל מעשה ד' המתראה לפי צרכי האדם בעתותיו ודורותיו, לתעודה רמה ומדוייקת, שעליה אין להוסיף וממנה אין לגרע.

קכא.

כי קאי מאי אומר, אר"א כרוך רופא חנם. הרופא בשכר יש לו תכלית אחרת זולת הרפואה ובריאותו של החולה. אמנם המטרה האלהית היא רק ההצלחה והבריאות של בריותיו, בריאות הגוף ובריאות הנפש. א"כ אין לו ברפואה שום תכלית אחר כ"א הרפואה עצמה והוא רופא חנם.

קכב.

חייך אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה, שנאמר ואהבת את ד' אלהיך, ככל לבבך בשני יצריך כו', בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך, ובכל מאדך בכל ממונדך, רבר אחר בכל מאדך בכל מרה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו במאד מאד. כל זמן שאדם שקוע בפרטיותו, בהנאותיו היחידיות מצדחושיו המוגשמים והמוגבלים, אז מדת הטוב והרע מצומצמות אצלו רק כפי הנוגע לעצמו ובשרו. אמנם כשיתעלה למצב שכלי, לאהוב את אשר השכל הטהור והיושר האמיתי נותן, וימצא זאת בנפשו כשיהיי באמת דורש את אלהים ופונה בכל לבבו את ההשכלה הטהורה. אז ימצא כי האהבה והעונג אינם ראויים כלל שיהיו לו מוגבלים רק ביחש לנפשו ולחוג הקרוב לו, כ"א כגבור ירוץ אורח שכלו להיות מודד את כל חפצו לפי ערך הכלל כולו, ואצל הכלל כולו אין רעה במציאות הכל עשה האלהים יפה בעתך, והרעה שנדמית להיות רעה פרטית היא מסבבת טובה רבה אל אוצר הכלל. והאיש שהתנשא ברוחו לאהבת השכל והיושר האמיתי הוא יתענג, כי במה שנוגע לעצמיותו הפרטית יש לו מצב של הפסד ורעה. אבל הלא

הוא סובל כדי להיות תוצאות לטובת הכלל מזה, כי הלא ההנהגה הכללית של המציאות היא ודאי טובה. וכל אשר עשה ד' הוא טוב, א"כ ודאי תצא מרעה זו טובה גדולה שקולה הרבה נגד מרירות הרעה. והטובה, אם גם יהיו מקבליה בחוג קרוב או רחוק בזמן ובמקום לו הכל שוה. ונפש נדיבה האוהבת את הטוב והיושר אין מרכז המשקל נפשו הפרטית כ"א הכלל, החשוב לעולם נגד הפרט ועומד לעולם, ע"כ יהיה באהבה מברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה. וכן בהשקיפו תמיד אל התוצאות הכלליות כבר אפסו מנפשו ההתפלגות של נטיות טובות ורעות, יש לקרא בשם טוב ורע בנטיות, למי שמבטו הוא צר ואינו יכול להסתכל כ"א על ההוה והמקום של הרגש והעובדא. אבל מי שהגבה לבו בדרכי ד', הנטיות כולם עולות להתכלית המקובצת הכללית הנבנה מהם, הוא אוהב את ד' אדון השלום בכל לבב, ביצה"ט וביצה"ר. גם אינו מסתכל כלל על הפטיותו, כי אהבתו, עדונו וענגו האמיתי הוא שיהיה הטוב והיושר נעשה. ואם הטוב והיושר, שהוא לפי ההבנה היותר אמתית חפץ ד' ית', מחייב שיתן את נפשו, בשמחה יתנדב לזה, יתנדב ויתענג, כי נפשו חשה את החיים הכלליים בכל שאונם. שכאור לפני אבוקה בטלה אצלו ההשתעבודות לחיים הפרטיים אע"פ שהם חיו. אמנם יש שמצער את רגשות חיו ומקטין מאויי נפשו, מקוצר רוח וחסרון ידיעה והרגשה בנועם החיים, איש כזה אינו פועל גבורות ואינו יודע את ערך החיים. ע"כ רק בזאת תבא האהבה השלמה לגבולה, בהיות רגשי החיים וחפץ הרחבתם כשהדרכים המובילים אליו המה מתאימים לחפץ ד', להתכלית הכללית המאושרת והטובה, יקרים בעיניו הקנינים המה המושג של הרחבת החיים. הנפש המואסת בהרחבת החיים, ושאינה יודעת את רגשי החיים לעמקם ולאמתתם, לא תוכל להתפשר עם השכל הישר והבריא באהבת הקנינים. כמה יש צורך לאדם לחיי נפשו, אם יביט רק אל צמצום החיים. כהמתרחבים החיים בכל משאלותיהם הרחבים ע"י הקנינים. ע"כ הם נקראים מאד, "מאדך". שהם בנויים רק על ההפרזה והמאודיית שבחיים. ע"כ האיש שהוא גדל דעה וכביר כח לב, איש חי רב פעלים, הוא לא יזעיר נפשו בשביל התכונה של מסירות נפש באהבת השם יתברך הטהורה, כ"א יהיה מלא חיים בכל הרחבותיה. ומתוך שהוא מכיר את החיים וחשיבותם, הוא מכיר את רוממות ערך הכלל וערך המשפט הראוי לאהבת השכל והיושר, ע"כ יתנדב לאהבת ד' אפילו נוטל את נפשו. וממוצא דבר בא לידי המדה הנפלאה, שבכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו במאד מאד, הודאה מאודית תבא מנפש מרגשת ושואפת. הנפש שהקמיטה כוחותיה לא תתעורר בהודאה של מאד, כי הולכת היא כצל בנותה ולא תרגיש לא את עומק הטוב ולא את עומק הרע, לא את העונג ולא את הנגע. ולא זאת היא תכונת המסירת נפש הבאה לקדושת השם ית' מגבורי כח עושי דברו, ולא מנפש שאופלו השקפותיה על החיים יתכונן המין האנושי ברוממות מוסרו, כ"א מנפש חיה ערה ובהירה המרגשת בהרגשה חודרת את הטעם של הטוב והרע, את העדן והשמחה ואת המרירות של הרע והמות, המחסר והשפלות, אשר כגדולת ההרגשה כן תהי' גדולת הגבורה ואהבה אל הצדק האמת והמשרים שישודתם בטובה הכללית. שם באוצר הכלל ימצא האדם השלם אשרו חיו ושמחתו. ואוצר הכלל לעולם הוא מתעלה והולך לטוב בכל מסיבותיו הפרטיות המתכנסות אל תוכו, ככל הנחלים [ההולכים] אל הים. ע"כ בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו מאד מאד, בהודאה טהורה ושלמה לאדון כל המעשים, מלך שהשלום שלו, שהכל ברא לכבודו, וכבודו מלא עולם.

קכ"ד.

מאי חייב, אילימא דמברך על הרעה הטוב והמטיב כו' אלא לקבלינהו כשמחה. ביטול הרגש עד שלא יבחין בין טוב לרע ולא יעריך כלל ערך עצמותו הפרטית אינה ממעלת הנפשות, ולא זאת היא התעודה הראויה

לאיש המעלה, כ"א ידוע ידע האיש המשכיל את הטוב ואת הרע, את נועם הטוב והחיים העושר והכבוד, ואת מגרעת המחסור וכל רעה בחיי ההוה לכל פרטיהם, ויעריכם בערכם הראוי ולא יקטנו בעינינו. אמנם ידע ג"כ שיותר מכל אלה באין ערוך שוה הוא הטוב האלהי והיושר השלם של ההנהגה העליונה, ששוה להמסר אליה בכל לב ונפש. ע"כ עם כל ידיעתו והרגשתו בחיים ומעלותיהם, יקבל ג"כ בשמחה את כל אשר נטל עליו מאהבת השם יתברך ויושר דרכיו המלאים צדק ומשרים. ע"כ הברכות צריכות להיות טבועות במטבע של הרגש הזמני שמרגשת הנפש לפי טעמה וחוושה בה, ע"כ בהכרח ישתנו בין הטוב ובין הרע. אמנם הדעה השלמה עולה עליהם במשפט ובחשבון לקנולינהו נשמחה.

קכז.

מנה"מ דאמר קרא בדי' אהלל דבר, באלהים אהלל דבר, בדי' אהלל דבר זו מדה טובה כו'. ר"א בשר"ל אמר מהכא חסד ומשפט אשירה אם לחסד אשירה אם למשפט אשירה. ר"ת אמר מהכא כום ישועות אשא וכשם ד' אקרא, צרה ויגון אמצא ובשם ד' אקרא. רבנן אמרי א"ק ד' נתן וד' לקח יהי שם ד' מברך. האדם שנפשו אינה ישרה כשמזדמן לו איזה מצב רע, אז לא די שלא יקבל באהבה ולא יעלה להשכיל את הטובה הצפונה בהרעה עכ"פ אל הכלל ואיך ראוי להיות שמח בדרכי ד' הישרים, אלא שעצם הדבר לא יישר בעיניו, ומעשה ד' יהיו בעיניו כאילו הולכים באורח בלתי נכון להם. לענין ההצלה משחיתה זאת אמר שהוא יהלל הדבר מצד עצמו באופן שוה, ופנייתו לטובתו הפרטית לא תשנה את השקפתו, כי יודע הוא שכל דבר נעשה בחפץ עליון ית' וכל מעשה ד' ראוי הוא לתהלה, כי ודאי עומד הדבר להצמח ממנו ברכה ותהלה. למעלה מערך זה יעלה האדם, שלא זו בלבד שעצם הדבר יהי בעיניו ישר באשר יודע כי היא לטובה לכלל המציאות, כ"א הוא חש שגם בעצמותו הפרטית הוא ראוי להתעורר ע"ז בשמחה. ולא עצם הדבר והענין הנעשה יהלל, כ"א ישיר מעומק נפשו על קחתו חלק בהענינים הנוגעים לו, לבצע בהם את חפץ ד' הנהדר, בנעימה אחת כטוב וכרע מצדו. וזאת היא מצב שמחת הנפש בהרגשה פרטית, להיות כ"כ טוב לב ושלם עם ד' עד שלא לבד שהדבר והענין ימצא בלבבו מקום הילול מצד טובת הכלל שראוי לו לבטל את טובת הפרט בעבורה, כ"א ימצא בנפשו הרגשה מלאה, שזאת היא עצם טובת הפרט בהצטרפו אל יסוד הכלל, ע"כ אמר אם חסד אשירה ואם משפט אשירה. אמנם לא זאת בלבד, שהמקרה יעורר את האדם להתעורר נפשית כפי מדת המקרה לבדו, להלל הדבר או גם לשיר עליו. כי עוד יש מעלה נוספת שיתעורר על ידי מקרה האחד האדם אל כלל היחש שבין היוצר ליצוריו, ודבקות נפשו תגדל בערך רוב התבונה שמתוסף בנפשו לרגלי התבוננות יתירה שגרם המצב הפרטי. אמנם גם בערך ההתעוררות הכללית של קרבת ד' שמקרה בודד גורם ישנם ב' חלוקות. החלוקה האחת קרבת ד' בכלל, בכל הנוגע לדרכי החיים שלו כולם, ואם יעלה האדם במעלות המוסריות במדה נכונה כזאת, שקרבת אלקים תחול בנפשו במדה יותר רמה אחרי איזה מקרה מתחדש בחייו בערך אחד, בין יהי החידוש טוב או רע, אע"פ שיהי הקירוב הזה רק כפי המדה שדעת האלהים מתיחסת לו ע"פ מצבו הפרטי, הגופני והנפשי הוא ג"כ חלק טוב, ונעלה מהערך מי שאינו בא למדה זאת לצאת ממקרה אחד לדון על כלל ארחות החיים. וזהו מי שנאמר נו "כום ישועות אשא ובשם ד' אקרא", "צרה ויגון אמצא ובשם ד' אקרא". אמנם נעלה על כולם, מי שמעלה את המדה המשכלת בנפשו עד שלא רק כפי המדה המתחשבת למצביו הפרטים יתעורר לקרבת ד', כ"א עצם דעת ד' ודרכיו הכוללים היא כל חיי נפשו, ולמעלה מקריאת שם ד' הבאה אחרי מקרה המתחדש, שמורה על העזרה הפרטית, כ"א את שם ד' יברך, את פעלו והדרו ודרכיו הכוללים, וידבק בהם באהבה טהורה, אהבה הנובעת מקרב לב הוגה וחושב שכבר נטהר מכל רע וכסל, ופונה

לרומם הדר כבוד מלכות מלך כל עולמים, באהבת עולם וחפץ לב נאמן. זאת היא המעלה היותר נהדרת שבחמודות, הנמצאת באורח צדיקים שהיא כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום.

קסג.

א"ר הונא א"ר משום רבי מאיר וכן תנא משמיה דר"ע לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעבדין מן שמיא לטב. המאמר הוא יותר פרטי ויותר חיצוני מהמחשבה והדעה הפנימית, מ"מ היא פועלת על המחשבה הפנימית. ובהתרגלו לומר כל מה דעבדין מן שמיא לטב, תתברר הבנתו להבין את זאת גם בהגיון לבבו פנימה, שהפרטית והחיצונית תוציא אל הפועל את פעלה על הכללות והפנימיות. וכן הדין בהנהגה, שאע"פ שהמדה הגלויה היא שכל מה דעבדין לטב הוא בחק הכלל כולו, מ"מ מדת הבטחון תרומם את הפרט אל מדת הכלל, ותתגלה ג"כ הטובה הצפונה בכל דבר הנראה רע אפילו במצבו הפרטי. כי סיבוב ההנהגה הכללית הולכת להסכים אל ההטבה המוסרית. וכשאדם מכין עצמו לקבל רושמי מוסר טובים ממצבו הפרטי ע"פ מדת הבטחון בדי' ודעת אלקים אמת, הרי יש כבר במצבו הפרטי ערך מדעי כללי, ומתגלה המאור שראוי להיות מתגלה במצב המקיף הכללי גם במצבו הפרטי. וזה הוא אחד משרשי גילוי פרטיות ההשגחה בצדיקים לפי ערך קרבתם אל ד' וערך מדעם ועבודתם הטהורה.

קסד.

כי הא דרע"ק הוה אזל באורחא והוה בהדיה חמרא ותרנגולא ושרגא, ממא האי דוכתא בעא אושפיזא ולא יהכו ליה, אמר כל דעבדין מן שמיא לטב, אזל ובת בדברא אתא אריה אכליה לחמרא, אתא שונרא אכלא לתרנגולא, אתא זיקא ככיה לשרגא, אמר כ"מ דעבדין מן שמיא לטב, כו'. הרעות הבאות לאדם יהיו או מיד אנשים בעלי בחירה מונעי טוב או עושי רע, או מיד בעלי חיים שמבקשים תועלתם באבדן זולתם, או מכחות הטבע המת. וכל אלה מסובבים ע"פ השגחה עליונה בתכלית מדוייקת ומצומצמת מאד. ע"כ למדנו בזה בשלשת מיני הרעות שהיו מסיבת ההצלה. רעת לב האנשים דלא יהבו ליה אושפיזא, רעת הטורפים מבע"ח, וכלל ג"כ בזה בין הרעות המונעות ההצלחה החומרית, כאכילת החמור הצריך לו בדרכו, בין אבדן התרנגולא שהי' אצלו שימוש רוחני ומוסרי, להנער לעסק התורה והתפילה, שכולם מתהפכות לטובה ע"פ ההשגחה העליונה ועין ד' אל יראיו. ובין הרעות הבאות מטבע המת, הזיקא דכביה לשרגא, אפילו המניעה של האור הטוב המשמח לב ונפש ג"כ יהפך לטוב. ע"כ לא יבהל האדם, לא ברבות עליו צריו ואויביו מקרב החברה האנושית, ולא בהמנע ממנו מתגרת יד המקרים הרעים גם אור תורה תפילה ועבודה ועונג החיים, כי הכל הנה מערכות נערכות לסדר את ההצלה וההצלחה הכמוסה. ע"כ ראוי שירגיל האדם עצמו תמיד את טעם הטוב הצפון בתוכיות הרע, ואז יהי' לבו עליו טוב תמיד, ויגבר חילים בתורה בדעת ביראת ד' וכל מדה נכונה.

קסו.

ואר"ה אמר רב משום ר"מ, לעולם יהיו דבריו של אדם מועטים לפני הקב"ה, שנאמר אל תכהל על פיך וגו' כי האלהים בשמים ואתה על הארץ ע"כ יהיו דכריך מעטים. רגשות הלב יוצאים בהשתפכות הנפש

בתפילה, אמנם יחש ההתרגשות ושינויי ההתפעלות אינם ערך מכוון לדעת הטהורה בהשגת האלהות, אלא שבהיות האדם מיישר דרכיו והולך וגדול בדרכי השכל והשגת האמת בדרכי ד', ממילא יתמלא לבבו ברגשי קודש. ואותה ההתרגשות שהיא מתלבשת בתיבות ומאמרים של תפילה יש להם ערך גדול, לא מצד עצמם כ"א מצד מאור השכל ותמימות הדרכים המעשיים וטהרת המדות, שהם גורמים שיהי' הלב מוכן להתרגש באופן כזה מדעת האלהים והעסק בתפלה ותשבחות. ע"כ צריך שיהי' קבוע הדבר בלבו של אדם שעיקר גדולת התפילה וההתרגשות הטהורה והנשאה ברשפי אש קודש של אהבת ד', היא יקרה מפני שהדבר המוליד אותה הוא הדעת הטהורה והצדק האמיתי, אבל לא זה הוא סוף ההשלמה. וזהו דבר ידוע כי מה שהוא השלמה עקרית ותכליתית צריך לעולם להרבות בו, ומה שהוא תולדה ואות על גדולה עליונה די שתהי' נזכרת כפי מדתה, אבל ההרחבה היתירה משבשת את הדעת בתכונתה, שתחת היקר הגדול שנתרחש לה ע"י תולדתה והסבות הקדושות הגורמות אותה, ידון האדם שהיא בעצמותה תכליתית, ויפנה לבבו משלימות הדעת ותיקון כל דרכי היושר והרחבת התורה, לעסוק רק בהגדלת התרגשות והתפעלות הלב, וזה הוא דבר שלא יצדק לא מצד התורה ולא מצד השכל. ע"כ יהיו דבריו של אדם מועטים לפני הקב"ה, ויכיר כי הדיעות הרמות שהם עקריות בדעת אלהים מעטים המה שיוכלו להתלבש במבטאו של אדם, וביחוד ברגשי התפעלות שלו. כי האלהים בשמים, וההשגה הנעלה יקרה מאד מהשיגה ומלבטאה בשפתים. ואתה על הארץ, וכל מבטא שלך הוא לפי ערכך השפל, שהוא יקר מפני הסבות של המחשבות העליונות שמוכרחות להתמלאות בשכל. והמדות היקרות שצריכה להיות הנפש מעוטרת בהם קודם שיבא האדם לידי רגשי לב קדושים ומאירים באש קודש. ע"כ יהיו דבריו מעטים, להעריך שצריך אתה לשוב מתוך אותם הדיבורים שיסודם ברגשי הלב, לתורה ולתעודה של שפיטה שכלית זכה, שהוא היסוד הגדול של דעת ד', המביא לידי אהבתו ויראתו ולידי קדושת המעשים כולם אל הפרט והכלל.

קכח.

דרש ר"נ בר ר"ח מאי דכתיב וייצר ד' בשני יודיין, שני יצרים ברא הקב"ה באדם יצה"ט ויצה"ר כו'. להוציא מהמחשבה שהכרח החומר הוא גורם הרעות והתכונות הפחותות, וטבע החיוב אין ממנו מנוס. כ"א לתכלית נכונה יצר הקב"ה ב' היצירות, וכשם שהיצר הטוב וכל התכונות הטובות הם יצירה חיובית לשם תכלית נעלה, גם היצירה של התכונות הרעות היא ג"כ יצירה מיוחדת בעלת תכלית הגונה ונכבדה.

קכט.

מתקיף ר"נ ב"י אלא מעתה גבי בהמה דלא כתיב בה וייצר ה"נ דלא שליט בה יצה"ר, והא חזינן דנשכא וכעטא ומזקא. העיר שאע"פ שראוי לומר שאין התכונות הרעות מוכרחות, ואין תכלית להיכולת העליונה לשכלל את הכל בתכלית השלמה מראשיתה, מ"מ ראוי לומר שאין לדברים המזיקים בתכונות צורך ביצירה מפורטת, כי בכל מקום ששם התעסקה החכמה העליונה בטיפול היצירה והשכלול יש סדר ותיקון, והמקום הנעזב משכלול ממילא יוצא בתכונת הריסה. וה"נ הכחות הנפשיים כפי אותה המדה שהתכוונה החכמה העליונה לעזוב בלא שכלול, יצא כח היצה"ר לבלע ולחבל. א"כ אין צורך ליחד יצירה מיוחדת לכחות הרעים, אלא מיעוט אור ההשגחה האלהית הוא הגורם שרשומי התוהו ניכרים עדיין, ע"כ נוטה הכח לחבל ולהחריב. וכן הנטיות הפחותות הבהמיות הנשארות בנפש האדם הוא רק לפי הערך

שהסכימה החכמה האלהית לעזוב השכלול מיצירת הנפש האנושית, כדי שתהי' משלמת עצמה ע"פ תכונת הבחירה הנתן לה.

ק3.

אלא כדרשב" פ, דאר"ש בן פזי אוי לי מיוצרי אוי לי מיצרי. התכונות הבהמיות שמושכות את האדם אל התאות הפחותות הם אינם צריכים יצירה מיוחדת, ודי בהעזב השכלול מהנפש, הרי היא נוטה למטה מאיליה וקרובה אל ההירוס ואל התוהו, עד שתעלהו רוח ההשכל אל המעלה המיושבת הראויה. אמנם כ"ז הוא מצד הדברים החומריים, שטבע האדם בבהמותו להיות נוטה אליהם. אבל אותה המדה של ההתנגדות הנמצאת באדם טרם שהשלים עצמו, ביחוד מלקבל עליו כל סדר אלהי, והיצה"ר הנמצא ביחוד במה שנוגע למצוה וחקים אע"פ שאין להם ערך לתכונות החומריות הטבעיות, זאת הנטיה היא מכוננת לכתחילה, לא נעזבת מחסרון השכלול הנפשי, והיא נוצרה כדי לשכלל רוח האדם ע"י מה שיוכל בבחירתו החפשית להתגבר על כל המעצורים הגשמיים והרוחניים. וזאת היא המלחמה, של עול יוצר כל מצד ההכרה של דבר ד' עצמו, זולת הנטיה החומרית שהיצה"ר מתקומם ע"ז, והמלחמה מתגברת להתנגד דוקא אל דבר ד', והיצר הולך ומתפשט גם בדברים שאין טבע הגוף החומרי תובעם. זאת ההתנגדות היא באה מכח נטיה של יצירה מיוחדת, כדי להכניס את האדם במצב התנגשות הכוחות, כדי שתתרחב דעתו והכרתו ותהי' ידיעתו את הטוב ידיעה שלמה, בידעו אותו בין מצד עצמו בין מצד ההבחנה לעומת הרע שכנגדו. ע"כ ע"ז החלק נכפלה באמת היצירה המכוונת, שמכח הכרח העזיבה והעדר השכל לא היתה הנפש האנושית באה לידי מדה זו, של אוי לי מיוצרי להיות נמצאת נטיה ומיאון דוקא מפני שהוא חפץ שמים ודבר ד'. ואוי לי מיצרי להיות נמשך לדברים המתנגדים אל ההצלחה הטהורה האלהית חוץ לטבע החומר הבלתי משוכלל, זאת היא תכונה נוצרת.

ק3א.

אי נמי כדרני ירמיה אר"א, דאר" י דו פרצופין ברא הקב"ה באדם הראשון, שנאמר אחר וקדם צרתני. הרגש, כח המצייר והמדמה בעל הטעם והחן, והשכל החודר ומשקיף במשפט וחשבון, לשניהם יש מערכה שלמה. האדם הוא מורכב משירה הנובעת מעומק כח המצייר והרגש, והשקפה שכלית הנובעת ממקור המשפט. והנה האיש והאשה מחולקים בזה בתכונות נפשותיהם, האיש מיוחד להיות גובר בשכלו ע"פ הרגש והטעם הציורי, האשה בנויה בכוחות נפשה להיות מבונה בלב רגש וטוב טעם, במשפט כל הכחות שכשהם מתערבים יחד הם מעכבים זע"ז ומונעים כ"א השלמת זולתו. אמנם כאשר כ"א יצא בפני עצמו לפעל הגמור כאילו הי' לו תחום בפ"ע יצא כל כח כלול בהדרו, ולמקום שימושו יהי' עתיד להשפיע טובה שלמה. ע"כ ביצירת הנפשות שלפיהן יצטיירו הגופות ג"כ, דו פרצופין ברא הקב"ה. למען יהי' כח הרגש מלא ומוקף בכל צדדיו בלא שום הפרעה מהתרחבות השכל והמשפט, וכח השכלי ג"כ יהי' בכל חזקו עלול להשתלם בלא שום מניעה מכח הרגש. ובזה עלתה היצירה במעלה נשאה שבהתחברות השנים ימצא- ערך נאה ומתוקן ועולם מלא כל טוב, בין לשימוש השכל בין לשימוש הטעם והרגש.

ק3ב.

ויכן ד' אלהים את הצלע, רב ושמואל חד אמר פרצוף וח"א זנב. כח הרגש המיוחד לאשה, הדבר מסופק בערך מעלתו בתכונות הנפש, אם הוא תוצאה רק מכח השכל בהיותו נחלש ממעלתו אז יפעל ע"פ סדרי הרגש והטעם, או שהוא מכונה עצמית עומדת לפעול במעלתה המיוחדת, ומה שהיא עשירה בכחות רבים אינם משיורי כח השכל, כ"א רכושה העצמי. הצד הראשון הוא למ"ד זנב, והשני למ"ד פרצוף.

קצ"ד.

בשלמא למ"ד פרצוף היינו דכתיב אחר וקדם צרתני. הרגש הוא ערך אחר לגבי השכל שהוא הפנים, הקדם. וכ"ז הוא בהיותו מוכר בתור תכונה שלמה משמשת לעצמה ולא בתור כח נחלש של השכל. וכאשר קרבת אלהים במעשים ועבודה לאדם אפשר ליסד רק ע"פ תכונת הרגש, שהוא ג"כ יצור כפיו של יוצר כל, והקבלת האדם את קונו לפי ערכו בטעם הרגש היא העבודה הרצויה שהרבה פינות התורה נוסדו עליה. נאמר בהשגת אדון הנביאים, "וראית את אחורי לפני לא יראו". אמנם תה"י יצירת הנפש המיוחדת לכח האשה, בפיוטית והציור, המכוון ברגש רק נובלות ותולדה נחלשת מרוב השכל, אין לתאר את היצירה האנושית מצד השכל והרגש בשם אחר וקדם, כ"א יצירה אחת שלמה בעלת מעלות עליונות ומעלות שפלות, כערך ראש ורגלים. אמנם האחר וקדם עומדים במערכה אחת וכ"א שלם בכחו העצמי.

קצ"ה.

אלא אחר למעשה כראשית וקדם לפורענות. ע"פ התכונה המתגלה לעינינו במדרגת היצורים, אנו רואים שכל יצור שהוא עומד במעלה יותר עליונה במדרגת היצירה מתכנס כח החיים שלו ביותר למרכז אחד. ע"כ הוא נח לקבל הפסד ממי שהוא במדרגה נמוכה ממנו, עד שהדבר מתגלה בבע"ח הפחותים מאד שאפילו תנתח לנתחים לא תקח מהם את כח החיים שלהם. וממילא יובן שבמי שעומד ברום מעלת היצירה היותר רמה, שהוא האדם, שענין המרכזיות ביחס לכח החיים שלו עומד בערך מדויק מאד. והנה מה שיש שייכות להתעלות הבריאה אל המרכזיות, הוא מכוון אל הסדר הנאמר בתורה, שכל המאוחר ביצירה בבע"ח הוא יותר נחשב וחזק בכח החיים שלו. ובאשר האדם הוא אחרון ליצורים הוא מתרכז בכח החיים יותר מכולם. כי הנקודה היסודית של קיבוץ המרכז תה"י משוכללת שכבר קדמו לה כחותיה הפרטיים, ע"כ מתוך שהוא אחר למעשה בראשית הוא קדם לפורענות. ויש בזה לימוד ג"כ לענין מהותו הרוחני של האדם, שתכליתו הוא שיהיו כחות נפשו כולם מתרכזים למטרה אחת יחידה ועליונה. וענין המרכזיות הוא בו יסוד קיומו והוייתו, ובהפסד כח המרכז הרוחני ממנו ע"י יצר מחשבות לבו הרע, שאינו פונה עוד לתכלית מיוחדת להשכיל ולהיטיב כ"א לכל אשר תפנה רוח תאות חיי השעה, אע"פ שאצל שאר החיים יש זכות קיום במצב חיים כזה, אצל האדם אין לו זכות לחיים בהפרד נפשו לגמרי מתעודת התרכזותו. כי בהיותו אחר למע"ב נוצר לתעודה זו שאפילו כל היצורים ירומם בימים העתידים לאחדם למטרה אחת, וכ"ז יצא רק בלכתו בדרך הישרה המתאחדת.

קצ"ו.

פורענות דמאי, אילימא פורענות דנחש, והתניא רבי אומר כגדולה מתחילין מן הגדול וקלקלה מן הקטן, בגדולה מתחילין מן הגדול דכתיב ויאמר משה אל אהרן ואל אלעזר ואתמר בניו הנותרים, וכקלקלה מתחילין, מן הקטן שהרי בתחילה נתקלל נחש כו', אלא פורענות דמבול כו' ברישא אדם והדר בהמה. יש הבדל בין נפילה וירידה מהמעלה לכלי' ואיבוד גמור וביטול החיים. המעלה היא כפי הנוהג נמשכת מרמי המעלה אל הירודים מהם. ע"כ כאשר יביא הצורך להקטין מעלת הכלל, אף כשמקטינים מעלת הגדול, עדיין אינו מורגש אצלו תיכף, כי עדיין יש לו שיורי כח ומעלה ממעלתו שקדמה. אבל המושפעים ממנו, שהם אין להם מעצמם יתרון הם ירגישו מיד [את] הירידה, ואח"כ יתחילו להרגיש הרבים מהם במעלה והשפעה, עד שירגיש גם המנהיג המתרום עצמו ג"כ, כי מתחילה יאבד כל נמצא כחו להטבת זולתו, ואח"כ יאבד עניני המעלה מה שנוגע לעצמו. ע"כ בקללה דנחש שהיא איבוד מעלה, היה הסדר הנהוג התחלה מן הקטן. לא כן הוא באיבוד ונטילת החיים, שכל מי שמעלתו יותר רמה הוא מתיחד יותר במרכזו כאשר ביארנו. ע"כ כיון שהפגע נוגע אל המרכז כבר חייו נטולים. ומי שהוא שפל במעלה אין המרכז תופס כ"כ בו מקום, ע"כ מתאחר כח החיים שבו להנטל. ע"כ באיבוד המבול, הסדר הנכון המיוסד הוא ברישא אדם והדר בהמה, ולעומת זה הגדולה צריכה להתכנס אצל מי שראוי להנהיג ולהשפיע, ותמצא על ידו במי שמוכן לקבל הנהגה והדרכה, ע"כ מתחילין מן הגדול.

ק13.

בשלמא למ"ד פרצוף היינו דכתיב זכר ונקבה בראם, אלא למ"ר זנב מאי זכר ונקבה בראם, כדר"א דר"א רמי כתיב הכא זכר ונקבה בראם וכתוב כי בצלם אלהים עשה את האדם, הא כיצד בתחלה עלה במחשבה לבראות שנים ולבסוף לא נברא אלא אחד. מיעוט הדמות של הנקבה המתיוחדת בכח הרגש המתגבר על השכל והמשפט, אף אם נאמר שתכונת השלמת הרגש אינה שיעור קומה לעצמה ואינה באה כ"א מקץ ושיור של השכל בהחלשו, ע"כ אין ראוי לומר שזאת היצירה היא יצירת פרצוף בפ"ע. אמנם האם אפשר להכחיש שדברים גדולים ופעולות רבות יצאו לטובת האנושות, החמרית והרוחנית, ע"י מציאות הרגש והשלמתו, ואפילו אם נאמר שאינו דבר לעצמו כ"א התחלשות השכל. אבל החכמה העליונה בחרה בהתחלשות הזאת לשימושה, בעבור אותן הטובות הרבות שהרגש הער והמתפעל מסבב אותן. ע"כ ע"פ העצה העליונה, המחשבה העליונה, שוים הם. הרגש עם שכל מציאותו [הוא] רק ממצאות כח השכל שנתמעט בהירותו ויהי לכח מדמה ומצייר, אבל הלא גדולות עשה ועושה בארץ לטובת ההשתלמות הרוחנית והחומרית. ע"כ המחשבה העליונה תקציע לו מקום מיוחד, כיצירה שלמה של מערכה גדולת ערך. אמנם מציאותו הפעלית של הרגש לא הגצרכה למדה זו של יצירת מערכת לבדה, מאחד שדי לה בהקלשה מועטת של מאור השכל. וכשהוא מופיע במדה המצומצמת על הנפש האנושית, יצא הרגש לכל דרכיו, שהיא לנחלה מיוחדת להאשה של המין האנושי, האם, בעלת תורת האם, הקוראה לעזר המוסר את הטעם ואת החן הטוב, ע"כ בסוף לא נברא אלא אחד.

ק14.

בלשמא למ"ד פרצוף, היינו דכתיב וימגור בשר תחתנה, אלא למ"ד זנב, מאי ויטגור בשר תחתנה,

אר"י ואיתימא ר"ז ואיתימא רנב"י לא נצרכא אלא למקום חתך. הבנין הנפשי של הרגש אם נחזיקו בתור יצור שלם עומד לעצמו, אז יש ערך גדול כשנדע שכ"כ השתלם בתכונתו, עד שדי לו במציאותו לכל פרטיו, ואינו צריך לחבר את עניניו דוקא להוציאם מחק השכל, אם שהוא צריך להתחבר אל השכל בהוצאת משפטיו לפי חוקו אבל אינו צריך להיות דורש מן השכל את סדרי חוקותיו. כי מה שהרגש והטעם השלם מחייב, כך הוא ראוי לפי מדתו. סגירת בשר תחתנה ביצירה הגופית, הוראה יש בה על בלתי השאיר מקום לומר שעוד אין ליצירה ההרגשית, נחלת האשה, זכות קיום לעצמה כ"א בערך טפל גמור אל השכל השופט בחשבון. אמנם מה שהוא צריך לימוד, אם נבין את הרגש בתור יצירה עצמית מכוננת בכחותיה כמו השכל לכל דרכיו, שהיה עולה על הדעת ששימוש השכל עכ"פ יהי בו צורך ותקנה לעילוי הרגש. למדנו מזה שאין הדבר כן, כ"א ויסגור בשר תחתנה, עד שלא ניכר בפועל כי משום לוקחה. כי ישנם דברים רבים שאם לא נזו מבלעדי השכל, ונקיף בשאלות את הרגש, תהי מזה הפסד גדול להנהגה הישרה. אמנם למ"ד זנב, שכל מציאות הרגש בא רק מצד התחלשות השכל, היש עוד צורך ללמדנו שיערוב השכל על כל דרכי הרגש הוא דבר מפסיד. שהרי כיון שיש ברגש צורך לעולם, והוא אינו נמצא כ"א מחולשת השכל וקהיתו, אלא שזאת היא השלמות האלהית הרצויה, שהתקנה השלמה האנושית באה על ידה, אבל כלום צריך הדבר להדיענו שאין צורך בשימוש משפט מחקר ושכל הוגה ושוקלבעניני הרגש. שהרי אם תגבר על פנה של הרגש את השכל המוכן לשפיטה חשבונית, תאבד כל הונו של הרגש. אמנם אם הדבר הוא פשוט למ"ד זנב על פרטי הרגש, אבל היחש הכללי של הרגש אל השכל היה מקום לטעון שראוי עכ"פ לחפש עקבותיו. ובאמת גם זה הוא טעות, כי החכמה העליונה גזרה שיהיה הרגש מבונה לעצמו, עד שאפילו כלליו יבנה ג"כ לעצמו, אלא שבהיותו כבר מבונה כל צרכו, ישוב להתחבר עם השכל למצא על כל דבר וענין ממנו טעם שכלי ומקורי, אבל שכלולו והרחבתו צריך שיהי ממנו עצמו, לא נצרכא אלא למקום חתך, גם זה נסגר בשר תחתנה, שאפילו הכללות של הויית הרגש מתכוננת השכל ג"כ לא יושקף כ"כ לשכל האנושי הבוחן ובודק. ואמנם הדבר נעלה מכל ספק, כי כל תוצאות הרגש כשהולכות בדרך ישרה ע"פ הרגש הטהור של הנפש הטהורה שלא השחתה דרכה, שהיא תורת דעת ד' וחוץ ושכל טוב. "פיה פתחה בחכמה ותורה חסד על לשונה", והדברים מגיעים בשאלת טעמי מצות שהרחיבו בזה גדולי עולם.

ק3ח.

בשלמא למ"ד זנב היינו דכתיב וינן אלא למ"ד פרצוף מאי ויבן, מבעי ליה לכררשב"מ, דאר"ש כמ"י מלמד שקלעה הקב"ה לחוה כו'. הורה שבנין המשפחה האנושית, לא די לה רק הכרח הקיום והתביעות החומריות, כ"א צריך להלות עמה תכונות נפשיות ועינוגים רוחניים, כרגשי היופי והתפארת, שמהם יתפתחו כשרונות הנפש ורוממות המדות. ע"כ רמזה תורה שבנין הבית האנושי דבר יש לו עם רגש החן והתפארת, שהיא תכונה יותר נעלה מרגש הפשוט של ההכרח הטבעי של שאר בע"ח. וממנו יעלה האדם אל הרגשים יותר בהירים ויותר צחים, שהתחלת המעלה אמנם העתקה של רוממות מגבול הטבע הגס שאין לו כ"א ההכרחים המצומצמים.

ק63.

ד"א ויבן, אר"ח וא"ל במתניתא תנא מלמד שכנאה הקנ"ה לחוה ככנין אוצר כו'. כדי לקבל את הולד, לבד

מה שעוד יש מקום אל הכרעת הדעת אם היחש של האדם אל ההוד והחן החיצוני צריך שיהיה נערך לדבר המפתח את מעלותיו הרמות, עד שראוי לרמזה בהתחלת היצירה של בנין המשפחה. ויש מקום לדון ג"כ שרמזה התורה לבכר את ערך המועיל וההתקיימות על היופי, שגם הוא דבר של עיקר הוא בתורת החיים, ע"כ מתיחש עיקר הבנין לצד המועיל של ההכנה לקיום הולד. עוד יש מקום להערה, כי התכונות הגופניות בתואר וחק הגזרה הגופנית נוצרה ע"פ עצת ד' לפי השימוש העתידי ולא השימושים הביאו בהמצאם את התכונות הנצרכות להם. שהרי לא הי' מקום כלל לקבלת הולד אם לא בהיצירה האורגנית המכוונה לזה. וזה בא ללמד על כל התכונות הקיימות, שנעשו בכונה עליונה ע"פ הערכים הצריכים לקיומם, זולתי אותן הדברים שחייבה החכמה האלהית שצריכים הם להגמר ע"י הנהגה וחינוכים. וזה אב לכולם "ויבן ד' אלהים", בנין הראוי לפעולתו בכל צדדיו ודרכיו, מאין צורך וגם אין מקום למעשה השלמה שיבוא אח"כ, כיון שבלעדי זאת התכונה אין מקום להתחלת התקיימות המין וריבוי.

ו.

ויביאה אל האדם אריב"א מלמד שעשה הקב"ה שושבינות, מכאן למדה תורה ד"א שיחזור גדול עם קפן בשושבינות ואל ירע לו. ההשגחה העליונה שטפלה כ"כ בבנין המשפחה האנושית מראשית היצירה, ודאי לא בשביל מעמד האדם בירידתו בתחלה וגם אח"כ כמה דורות, כ"א בשביל העתיד, שעתיד להשתלם ולצאת ממנו צמח צדיק שיהיה - לעד לשם תפארת בתכונות נשאות ודעות טהורות, בעת תמלא הארץ דעה את ד' כמים למים מכסים. ע"כ ראוי להסתכל תמיד בערך הגמילות חסדים התלוי בהקמת משפחה אנושית על מכונה, לא לערך נושאי המשפחה עצמם, אף כי לא ימצאו בהם שלמות ויתרון, אבל לערך הטוב העתידי לבא בדורות הבאים כשישתלמו בני האדם, ומה רב יוכל להיות ערך הנולדים, ע"כ בשגיל העתיד אין כאן גדול וקטן. ויוכל להיות שהטובה העתידה שתצא מאיזה משפחה שפלת-המצב לא יערכנה כל הון. ובעבור הציור של שלמות האנושיות העתידה, הכתיבה תורה הצבת מעמד המשפחה האנושית ביחש היותר קרוב אל פעולת השם ית', כראוי לענינים הגדולים והעקריים.

ו.א.

למ"ד פרצוף, הי מנייהו סגי ברישא, ארנב"י מסתברא דזכר סגי ברישא כו'. הרגש צריך לעולם בשרשו להכנע תחת השכל ולהתהלך אחריו בהכרעתו, אף שלא ניתן לנו להכיר התכונה השכלית שיש בהרגש. אבל זאת ידענו שישודו ובנינו הוא ע"פ השתכללות החכמה, והרי הרגש צריך לעולם למעצור שכלי. ע"כ לא יהלך אדם אחורי אשה, כי הרגש צריך שמירה והקף גדרים, שישוד כל אלה הוא בהיות השכל עומד בראש ההנהגה.

ו.ב.

וכל העובר אחורי אשה בנהר אין לו חלק לעוה"ב. ההמשכה אחר הרגש באין פנות אל השכל והראוי מצד התורה, סוף שיגרום לשבש גם את כל דרכי שימוש הרגש עצמו, וק"ו שיאבד הונה של תורה וכל הדרכה שכלית. ע"כ אף שיגרום הרגש לבכר את האשה בהילוך, ואולי ביותר במקום כבד. ומסוכן. עכ"ז לא כאן

המקום של ההליכה בעקבות הרגש, ובאין מעצור לו מצד השכל הוא מוציא את האדם מן העולם.

כז.

ת"ר המרצה מעות לאשה מידו לידה כדי להמתכל כה, אפילו קבל תורה מטיני כמרע"ה דכתיב ביה מימינו אש דת למו, לא ינקה מדינה של גיהינם, כו'. הרבה היו טועים לחשוב שההנהגות המוסריות של הצניעות וגדריהן, הם נחוצים רק לחסרי ההשלמה השכלית. אבל מי שגבר בשכלו למעלה עליונה, אינו צריך עוד לגדרים של מוסר ושל צניעות. למדונו חז"ל, שירדו לסוף דעת האדם וחלישותו, שלא מבעי רוב האנשים שהשכלותיהם מעורבות בדמיונות, שהם ודאי עלולים לפול ברשת של חטאים גדולים בפרץ גדרי הצניעות, שהדמיון שהם לא ניקו ממנו הם מחולל ג"כ את יצרי כל חטא ופשע, ויוכל לעשות את העולם כולו כמשור, בפרץ גדר המוסר מפני התאוה הסוררה. אמנם גם אותם היחידים שבחכמי לב, השרידים שאין בהשכלתם עירוב דמיון כל שהוא, גם המה עלולים הם להשחת במוסרם, בעת ירידת ושבירת הגדרים המוסריים. נבואתו של משרע"ה היא מובדלת מנבואת כל הנביאים בזה שהיא לא צרפה אליה את כח המדמה במאומה, כדברי הר"מ ז"ל במו"נו. וע"כ נאמר על התוה"ק "מימינו אש דת למו", תחת אשר נאמר בנבואה "היתה עלי יד ד'", וסתם יד היא שמאל (מנחות, פ' הקומץ) שהוא כח המדמה העוזר להוציא אל הפועל את כל מערכת הנבואה. נאמר בנבואתה של תורה שהיתה בלא שום עזר של כח המדמה "מימינו אש דת למו", דת אש, המטהרת כל בדיל וסיג מההשגות הנעלות. בכ"ז לא ינקה מפגיעה של תכונה ע"י פריצת הגדרים המוסריים. שמענו מזה שהגדרים המוסריים המה דברים מוכרחים לאדם באשר הוא אדם, והמבקש לפרץ אותם, הוא אות על שפלות נפשו, הרחוקה מכבוד האמת הראויה למעלת האדם האמיתית.

כח.

מאי לא ינקה רע, מדינה של גיהינם שנקרא רע. באשר נעלם מאתנו תכונת הנפשות המופשטות ע"כ לא נוכל ג"כ לצייר באופן פרטי מה הוא המעמד שהוא טוב להם ומהו רע. ע"כ כל הציורים הפרטיים שיהיו במערכת הנפשות המה נכונים רק לשבר את האוזן על הערך הכללי. אבל אמתת הערך הכללי, שהוא יסוד מוסד בשכל ובמוסר, כי יש שם מציאות של חיים ושל קיום. שבהיות החיים הפנימיים של הנפש ערוכים לפי התכנית המוסרית ההוגנת, כתורה וכמצוה אז היא מוצאת את עצמה במצב של טוב, "אמרו צדיק כי טוב". ואם החיים הפנימיים התקלקלו, אז תמצא עצמה במצב רע, שרק רע בכלל נוכל לומר ע"ז בבטחה, בלא הצטיירות פרטיות של איכות הרע ההוא.

כט.

ארז"י מנוח עם הארץ הי', שנאמר וילך מנח אחרי אשתו. מושג עם הארץ הוא אדם ישר הולך רק אחרי רגשות לבבו ולא התרומם ללכת כפי התעודה השכלית, כמו כח נעלם שמתאים את התכונות אל השיטות שנוסדו עליהם, ינהיג את האנשים ממין זה לתן יתרון והקדמה לאשה. כי באמת בעיני הרגש והטעם כבר נתן הקב"ה בינה יתירה לאשה יותר מלאישי. אמנם לא זאת האי גמר מעלת האדם, כי הוא צריך שיתעלה

עד למדה זו ששכלו יישר לפניו את כל ארחותיו. וכשיעלה לזאת המעלה, בהכרח יהיה האיש הנושא עליו יתרון כח השופט והשכל, המנהיג החולק בראש. ולזאת תסכים עם המציאות השכלית ג"כ החק המוסרי הנאות, להיות נוהג בפועל לפי מדתו של אדם וטבע נפשו, בחיים הישרים הראויים להיות מבונים על יסודות ראויות נשמרות מכל פגע ומכשול לב.

כ.ו.

אמר ר"א למאי דקאמר ר"נ מנוח ע"ה הי', אפילו ני רב נמי לא קרא כו'. להקדים ולבכר את ערך השכל על הרגש, ימצא האיש הישראלי בנפשו לא רק בהשתלמו במעלות רמות בשכליות התורה. כי גם פשטה של השכל התורי כשמתחבר אל ההדרכה הישרה של הלב הטהור האנושי כבר ירגיש שאין העזרה השלמה נמצאת בהליכה אחר הרגש לבדו וצריך להמליך את השכל, עד שאפילו המוסר שהי' קבוע במשפחת אברהם, שנתגלה בבני ביתו ובנמשכים אחר דרכיו, כבר הכה שורש הגדול הזה פרי, והיה זה חק ישר טבעי מתאים לתכונה הפנימית, ללכת אחרי האיש ולא לפני האיש. וההיפך לא יוכל להרגיש כ"א איש נעור וריק מכל מדע תורית, שיוכל לחשוב לתומו כי כ"כ פשוטות הנה לרכי החיים, וכ"כ נקל הוא לישרם באורח משרים, עד שמספיק הרגש לבדו להיות המנהיג הראשי, ובזאת ההסכמה ימצא את עצמו תמיד נטפל אל האשה והולך אחריה.

כ.ז.

א"ר יוחנן אחורי ארי ולא אחורי אשה, אחורי אשה ולא אחורי ע"ז, אחורי ע"ז ולא אחורי כיהכ"נ בשעה שהציבור מתפללים. המעלות שיש למנות בנזקין והפסדים שהאדם צריך להזהר מהן, ארבעה הם: נזק גופני, נזק מוסרי, נזק שכלי, וכל אלה הם מה שנוגע לעצמותו הפרטית. נעלה אמנם מכ"ז הוא נזק שכלי או מעשי המסתעף לתקלת הרבים, שממנו צריך להזהר מכל משמר. אחורי ארי נזק גופני, ולא אחורי אשה נזק מוסרי. אחורי אשה נזק מוסרי, ולא אחורי ע"ז נזק שכלי בדיעות, יוכל להחריב את כל בנין אשרו האמיתי של האדם עד היסוד. אחורי ע"ז ולא אחורי ביהכ"נ כשעה הציבור מתפללים, ההוראה ביד רמה להתנגד ולזלזל בקדושת העבודה והמצות בהיותו סמוך ונראה לאחיו בני בריתו, היא רעה גדולה מאד אוכלת כל חלק טוב מהפרט ומהכלל. כי בזה יהפך אדם למזיק ומהרס אשיות האומה והקדושה הכללית. הולכי אחורי ביהכ"נ בשעה שהציבור מתפללים רבים המה בתוכנו בעונינו, והם מכאיבים כל חלקה טובה בישראל בפרשם עצמם מן הציבור ובוררים דרך לעצמם, הם מרבים שנאה ומשטמה בישראל, מפירים יראת אלהים מלב בנינו ומעותים את כל הישרה.

כ.ח.

ולא אמרן אלא דליכא פתחא אחרינא, אבל איכא פתחא אחרינא ל"ל כה. יש בזה הערה, כי לפעמים יזדמן איש גדול בעמיו נפרד מעט מהמנות בעיני מנהגי כלל העדה, מפני שכונתו לשם שמים, וברר לו דרך ופתח אחר לבא לאותה המעלה והקדושה עצמה שכל הציבור מבקשים אותה. הוא למשל א"א לו להתפלל עם הציבור מפני שתפילתו היא ארוכה ביותר, או שתורתו אומנותו, וכיו"ב דרכים גדולים, כיון שכבר בירר

לעצמו דרך מפולש לא נוכל למנות דבר זה בכלל פרישה מהציבור, המזקת.

67.

ול"א אלא דלא רכיב חמרא, ולא ררי טונא, ולא מנח תפילין, אבל איכא חד מהני לא. כיון שדבר כאן על ההשחתה היותר רעה של הפרישה מהציבור, צריך להבחין כי לא נמנו בזה כ"א המין היותר גרוע, שחשבו במעלה ירודה יותר מהולך אחורי ע"ז, דהיינו שהוא שטוף בתאות חומריות ואינו מושל ביצרו החומרי, ע"כ לבו נוטה לפרוש מן הציבור ללכת בשרירות לבו. האות המשלים לזה הוא שאינו נושא בעול עם הציבור בעינים הכלליים וגם פורש הוא מן הציבור בעינים המוסריים השייכים לעבודת ד'. אבל בהיות לו עדיין שם וזכר בישראל, מצד תכונות טובות שהוא מושל ביצרו ולא נמשך אחרי תאות בהמיות, ודאי ישוב להתחבר עם הציבור בכל הדרכים, יש לו תקנה. או שהוא עכ"פ נושא בעול הציבור, הדבר מוכיח שבקרב לבו פנימה יש אור של קדושה וזיק יהדות, שישוב לתחיה בהזדמנות הסבות המוכשרות ואינו אבוד לנו לגמרי. או שהוא עכ"פ ירא ד' שומר תורה ומצוה בחפצי שמים, דבר זה המגביר יראת ד' בלבו של אדם ודאי תביאהו לחזור למוטב ולהשתתף עם הציבור בכל דרכיהם, ואין לכוללו עם הכת הגרועה הנבדלת לגמרי. והיינו דלא רכיב חמרא, רוכב ומושל על חומרו ותאותיו. ודלא דרי טונא לשאת בעול עם הציבור, ודלא מנח תפילין, שכוללים כהת"כ "למען תהי' תורת ד' בפיך". אבל אי איכא חד מהני לא, אינו במדרגה היותר גרועה ויש לו תקוה, אם שהוא צריך תיקון, אבל מצוה גוררת מצוה וסופו שישוב הוא או זרעו, עכ"פ משארית ישראל יחשב לסעדו ולקרבו.

71.

אמר רב יצה"ר דומה לזבוב ויושב על שני מפתחי הלב כו' ושמואל אמר דומה לחמה כו'. סבות חטאת האדם יש להשקיף בהם שתי השקפות: הדבר יתכן שהאדם הוא ישר בטבעו כשהוא לעצמו, אמנם מה שאנו רואים שהמון רב מבני אדם הולך מדי יום ביומו ושוגה במעשים רעים זרים ומגונים, הסבה לזאת הן הסבות החיצוניות הרבות שהן מצויות במצב החיים להמשיך את האדם אל החטא, חברות רעות ומקרים מעציבים המונעים ממנו את אור השמחה וטוב הלב, עוני וחסרון לחם המעבירים אותו על דעתו, ושאר סבות רבות ושונות שכשהם באות לפעול על לב האדם החלש הוא נופל בפחת החטאים באין מעמד. ע"כ עיקר יסוד תיקון החינוכי של האדם יהי' לפי זה, הטבת הסבות החיצוניות שהם גורמי החטאים, וממילא ילך לו בדרך ישרה כפי רוחו הישר בקרבו. הזבוב הוא סבה עקרית בחלאים רבים ורעים הבאים על האדם, מתוך שהוא נושא את החומרים הארסיים מחוללי החלאים הרעים מן החוץ, ומביאים למצב כזה שיוכלו לחדור בתוכו של אדם ולגרום לו פרעות רבות במצב קיומו וחיי. הסבות אינן קבועות, הן קופצות מתחלפות, לפעמים יהיו סבות להפסיד את האדם בנטייתו החומריות, ופעמים יהיו סבות להפסידו בנטייתו הרחניות. מפתחי הלכ שנים המה, הלב הרגש אשר לאדם ישארו אל על, לרדוף חכמה ודעת לאהוב צדק ומשרים, גם לשאוף להון ולכל תאות בשר ורוח. מתוך שהמקרים הם רבים בעולם, וקרובים אל האדם הם אותם המקרים שבהגיעם בו הם עוכרים אותו, נוטים פעמים מדרך הישרה. לפעמים יגרמו המקרים החיצונים, שיטה האדם לקצה אחרון ברדיפה לחומריות, ויצא מזה עמל רב וכל דבר פשע. ולפעמים יביאוהו המקרים להתחכם הרבה או להצטדק יותר מדאי שגם זאת תביא קלקלה לא

מועטת, כיושב בתענית בדלא מצי מצער נפשו, או כחסיד שוטה שציירו חז"ל. וכל אלה הנטיות ההפכיות תמצאנה לפעמים באדם אחד ג"כ כפי חילוף מצביו. ע"כ לא יתכן למצא עקבות הרע בתוכיותו של האדם כ"א בחיצוניות מצבו ובמקרו המתחלפים לבקרים, וכן מתחלף עמהם ג"כ הנטיה להרע ולצאת מדרך הישרה. ע"כ העצה העקרית היא בהטבת מצבו המוסרי של האדם להטיב מצביו החיצוניים, ולחברו בחברה הוגנת, לדאוג לפרנסתו שתהיה מצויה לו בנחת ובכבוד, ולא תעבירהו עניותו על דעתו ועל דעת קונו. והרבה כאלה מקרים חיצוניים שהם יפעלו להיטיב את תכונתו המוסרית ויעשוהו להולה משרים. יש אמנם גם השקפה הפכית, החושבת שאם היה עצם טבעו של אדם ישר לא היו המקרים מספיקים כלל לשחתו, וכבר יש בכל מקרה אופנים שיוכל האדם להשכיל על ידו שכל טוב ומוסר הגון, אלא שהדבר תלוי לפי תכונתו הקבועה הפנימית. החזיון שאנו רואים שאדם אחד יתהפך לפעמים אל נטיות שונות להרע, אינו נפתה מפני הסבות החיצוניות לבדם, כ"א עיקר הדבר הוא שיש כח רע טבוע בקרב נפשו פנימה, כח קבוע שאינו מתנוודד, ואינו צריך להביא עליו סבת חלאיו המוסריים מבחוץ, קבוע הוא, כמין חטא הוא דומה. חיטי יש בהו ציריא, היא מחולקת לשני חלקים מצד אחד ומחוברת מצ"א. הנטיה הרעה מפלסת לה נתיב בכל דרכי האדם, אם יהי נוטה לחומריות תטה עמה הנטיה הרעה של חית האדם ופראותו, להיות כבהמה וכחיה טורפת. ואם יהיה נוטה לרוחניות, יתמשך זה הכח עצמו הקבוע בקרבו להרע ולקלקל, לחבל את מעשיו, לספחהו למוקשים רוחניים לדיעות רעות למדות פחותות וכאלה הרבה. ע"כ העיקר עפ"י בחינוכו המוסרי של מין האנושי, להיטיב את לבו וטבעו ע"י לימוד והדרכה במוסרים ובמעשים רבים הגונים הכוללים חוקי צדק ויושר, עד שטבעו יעתק מתכונתו הקבועה לבלע ולחבל ולפרע מוסר אל דרך ישרה והגונה. ולא במקרים החיצונים יושע האדם תשועה נפשית כ"א במערכה פועלת על טבע נפשו פנימה.

כ"א.

ת"ר שני כליות יש בו באדם יועצות אחת למוכה ואחת לרעה, וממתברא דטובה מימין ורעה משמאל ומטתכרא דטובה מימין ורעה משמאל כו'. המכונה האנושית תתנהל לא רק ע"פ הרצונות המתגלות בלב בתור נטיה וחפץ לבדם, כי בזה עוד לא היתה מלאה הסאה להפיק חפץ של המעשים הגדולים הנצרכים לו לאדם שיסכים לעשותם ולהכנס בעולם. ע"י צריך, לבד כח רצון ונטיה, כח מושך חזק של חפץ אדיר ותשוקה חזקה. מקור התגלות חפץ נסתר ותשוקה אמיצת כח היא באמת בכליות. ובאמת רצון אדיר פנימי שבטבעו של אדם וכל החי לקיומו המיני, גורם המון מעשים רבים וגדולים שעל ידם מתפלגים הדרכים לטובה ולרעה. אנו רואים בעינינו כי אותו הכח האדיר המתפרץ לצאת במעשים להגיע אל מגמתו, כשמפנה לו דרכיו ע"פ דרכי יושר צדק וארחות משפט, יהיה החפץ סבה להמון מעשים טובים. וכשמפנה לו הדרך ע"י אמצעים בלתי הגונים וראויים, שלא כחק ולא כתורה וכמצוה ובדרך נלוז, אז החפץ הכביר הוא סבה לכל חטא ותרבות רעה, והנה כשנבא לדון על איכות הרצון שאפשר לו להתודע באדם בכל עז ותוקף, ואפשר לו להיות ירוד בכח תקיפותו, אם נרצה לדעת באיזה אופן יהי האדם נכון יותר לפנות על ידו לדרך משרים, אם על ידי התגלות הרצון באופן נחלש או ע"י התגלותו באופנו המלא כל כחו. ולהיפך מה היא הסבה שמביאה את האדם לסור מדרך הישרה, אם מלואת כח רצונו או חלישותו. והנה לפי המושג החיצוני ידון האדם שאם הנטיה הכבירה תהיה מוחלשת באדם, יותר יהיה לו מקור לתכונות ישרות ומדות נעלות. א"כ עלינו לחשוב לכח מוסרו של אדם מקור חלישות כחו הטבעי הפנימי, ואבדן מוסרו מלואת כח בכל ענינו ותכונתו. אמנם אחר הידיעה החודרת בטבע

הנפש אין הדבר כן, תכונת הרצון הטבעית כשהיא בכל תקפה וגבורתה הטבעית כפי אשר יצרה ד', לא תקצר נפשה לעולם בכל התנועות והמעשים המכשירים את החפץ הפנימי שיעלה בידו באופן ישר ואורח משפט. הרצון הבריא והחזק יש בו די אונים לסור למשמעת צדק וחק משרים, ויעשה דרכו בבטחה ע"פ התורה והמצוה. מה שא"כ הרצון החלש, הוא לא יוכל להגביר חיילים כ"כ לחפוץ בנטייתו הפנימית במדה של גבורה אדירה כזאת, עד שיהיה חביב לו מאד וקל בעיניו כל האמצעים המכשירים את החפץ שיהי באופן מלא בערך מספיק לתעודתו. ע"כ תהיה עליו עבודת האמצעים המכשירים את הנטיה שתהיה זוכה מצד המשפט השכלי וההגיוני וחק דין תורת אמת לבא לתעודתה, ובחפצו בנטיה לבדה בלא האמצעים הזקוקים לה, בזה יפתח לו מקור אכזב לכל דבר חטא ופשע ולנפילה מוסרית נוראה. ע"כ באשר שתי כליות, הימנית והשמאלית ישנם באדם, הם יועצות, בסבת הנטיה האמיצה שלהם יגמר האדם בנפשו לצאת למלחמת החיים ולהרבות עמלו וכשרון כל מעשה. באשר הימין הוא לעולם הכח היותר תקיף, והשמאל הכהה והחלש, ידענו שהטוב והרע, אמנם יש להם יחס באיכות הרצון ולתקפו, אבל באיזה אופן תצא התכונה הרעה אל הפועל ובאיזה אופן הטובה. מטתברא דטובה מימין, האלהים אשר עשה את האדם ישר, הדעת הישרה נותנת שאי אפשר שמילוי חק איזה כח יצורי יהיה לרועץ. ע"כ דוקא כשהכח החפצי הוא בכל עוזו, כשנפש האדם נשמרה מהחלש מכל דרך רע ותהפוכות, אז כחותיו כולם במילואם והימין הטבעי מושל בו, אז חזק כ"כ כח רצונו, עד שכל חק המקדש ומטהר ומעדן ביותר, בהרגשות יותר עדינות ויותר אנושיות, את התכונה הטבעית, הוא לו לא למשא כ"א לשמחה ומתנה טובה, ע"כ הטובה היא דימין. וחסרון הכח הוא יפעול אם נתחבל ע"י איזה סבה של פרעות, שתהיה שם חפץ של שקר הזר לתכונת האדם האמתית שנברא בצלם אלהים, חפץ שרק את הנטיה בעצמה יוכל שאת, אבל חלש הוא מרוח אמיץ כזה לחבב ולהוקיר באהבה ורוח צהלה את כל הדרכים שהם מקדשים את נטייתו הפנימית. דבר זה נמצא רק במילוי הכח, באופן הראוי לסמנו בימין. "לב חכם לימינו".

כ"ב.

ת"ר לב מבין כליות יועצות. הנטיה המתגלה בתור רצון של הסכמת השכל הוא הנראה ברגש המתעורר לפי המוחש בלב. אמנם כאשר דברנו, גמר כל מעשה חזק שהוא תכונת העצה, ההסכמה המוחלטת לפעול ולעבוד ולשלא תסוג אחור מכל מפריעים ומכשולים שעל הדרך. לדבר זה צריך כח דוחף חזק, והוא נמצא בכח החיים הרודה באדם, בכליות, מקור החפץ החזק, שם היא העצה וההסכמה, שהיא אם המעשה והפעולה.

כ"ג.

קנה מוציא קול. לפי התכונה החיצונה היה נראה שאין הקול בא כ"א ע"י תנודת האויר, והוא יוצא ע"י הריאה, והקנה אינו כ"א כלי להעבירו. אמנם זאת היא ערך הפעולה החיה, שלא יסתפק הקנה רק בהיותו כלי להעביר האויר, בתור סרסור אל הוצאת הקול, כ"א תכונתו והרכבתו בחכמת יוצרו ית', המה מותאמות לכך שגם הוא עוזר הוא בעצם הקול, להוציאו באופן המוכשר לתכליתו.

כ"ד.

ושט מכנים כל מיני מאכל, ריאה שואבת כל מיני משקה. לשום גבול בין הנוזל ובין המוצק הוא דבר קשה, וכן ג"כ בין הנוזל ובין האויר, כי בהתערבות האויר מעט מעט והנה נוזל לפנינו, ובהתערבות הנוזל הנה לפנינו מוצק. אמנם לפי הצורך של הכלכלה הגופנית, נחשב למוצק כל דבר שהוא צריך לגופו של אדם בתור בנין לאחד מחלקי גופו, בין יהיה נוזל מוצק או אויר. אמנם מה שהוא דרוש כדי לתן מקום להתנועה התמידית שבקרבנו למען המשכת החיים, דבר זה לנוזל יחשב, כי זאת היא תעודת המצב הדמי. ע"כ הושט, שתעודתו הוא הכלכלה הגופנית בבנינו, הוא מיוחד ביחוד למיני מאכל, לקליטת כל חומר הצריך לבנין הגוף הנהרס ע"י כח החיים והמעשה. הריאה, היא בעלת התנועה, היונקת את קרבה את היסודות שמחוצה לה למען התמדת התנועה לתכלית החיים, ואינה מתעסקת בעצם בבנין הגוף באורח ישר ע"י קיבוץ חלקים לבנינו, כ"א ע"י כניסת זרם להתמיד התנועה, כדי שתהיה המכונה הולכת והבנין נבנה, הרי היא שואבת כל מיני משקין. כאן עומד מצב הנוזל והאויר בערך אחד, כל דבר שענינו לא עצם בנין הריסות הגוף כ"א התמדת קיומו מצד חלקו חומרו. והבנין בעצם אפילו יהי מתלקט מחלקי מים, אויר, קיטור וכיו"ב, הכל הם בכלל מאכל, האטומים לסוף הם נכללים בבנין המוצק של הגויה, שכוללת בקרבה וחזקתה גם כטפל את המים ואת האויר שבקרבה.

167.

לשון מחדת, פה גומר. אם שהקול בכללו יוצא הוא ע"י הקנה, אמנם הוצאת הקול בתור הרעה ממושכה לא יבנה את הדיבור. ע"כ צריך אליו שני כחות, כח אחד להפסיק את הקול בעתו, כדי שיבנו ההברות במדתם. והכח השני לחבר הברה להברה בעתה הראויה לה, ואז תגמר פעולת הדיבור. הלשון מחדת ומפסיק את הקול הארוך שיהי ניכר ע"י ההפסק, הבדילי ההברות, כדי שיהיו ראויים לבנין אותיות הדיבור. הפה בכללו, גומר, בהיותו ערוך לחבר הברה להברה, בערך נאות ומתאים ואופן הרמוני.

168.

כבד כועס מרה זורקת כו טפה ומניחתו. הערה מוסרית יש בזה, שאמנם הכבד המלא דמים העכורים אינו סובל דבר נגד נטיתו ורצונו, ע"כ הוא כועס ומתקצף עלול לעשות שמות בכל מי שהוא רע בעיניו או העומד נגד חפצו. אמנם מה זה אשר ישקיט את הכבד הכועס, הדעה המוסרית המורה כמה מר הוא הפרי היוצא מהשלטת הכעס בפועל מבלי גדר וגבול, פיון" שהוא טועם את הטעם המר מטיפה זו של מרה הוא שב למנוחתו. וזהו מקום לימוד לאדם לשוב מן הכעס בטעימה שכלית של תוצאותיו המרות, ובזה ינות, ירף מאף ויעזוב חמה! וטוב לו.

169.

טחול שוחק. טובים הם מאד חיי השמחה אבל גרועים ופחותים הם חיי ההוללות. האדם השלם המכיר בחכמת אמת את יקרת שמחת החיים וכי ראוי באמת לשמח תמיד בחייו, הוא לא יבא לאהוב את החיים

מפני ההפך, מפני פחדו מהמות, [לא], הוא אוהב את החיים מצד ערכם הטוב של החיים. לא כן מי שלא בא לשכלול זה, הוא אינו מכיר ערך החיים, ואהבתו את החיים אינה נשקלת אצלו כ"א במדת יראתו מהמות, שהיא יראה דמיונית תולדה של קוצר שכל וחסרון ברור וידיעה. ע"כ כח השמחה שהוא צריך תמיד להלוות אל החיים, ורק אז ישכיל האדם לעשות טוב בחייו, להלך בדרכי ד' ולעסוק בעבודת ד' בדעת נפש בשמחה וטוב לב, צריכה שתבא לא מכח הפכי לה, לא מבריחה מעצב שהוא מר ובלתי נעים, כ"א מעצם התכונה הנפשית הישרה, של אהבת החיים הטהורים. ע"כ לא תבא שמחה מקורית כזאת לעולם לידי הוללות ומעשים פחותים. אמנם השמחה שהכסילים קונים אותה ומשתדלים בהשגתה, אינה באה להם מכח הכרתם בעצם הוד החיים, כ"א מבריחתם מצער של היגון והעצב, ע"כ יתרחקו במדת שמחתם אל גבול ההוללות. האות הטבעי לזה הוא הטחול, הוא המיוחד לחולל העצב בעכירות לחותיו וטבעו העפרורי. וכ"ה בזוהר עציבו דטחול, ודוקא ממנו בא השחוק, וזה הוא מפני שהשחוק הוא תולדה של השמחה הנפרזה העוברת את הגבול הראוי, הבאה לאדם לא מיקרת עצמה כ"א מבריחה ממה שהוא כנגדה, ולזאת אין לה משקל ישר. מובן הדבר שהדברים נאמרים על השחוק הנפרז שראוי להתרחק ממנו, כאשר אמרו חכמים ז"ל לא ימלא אדם פיו שחוק בעוה"ז. כי ההפרזה באה מהכרה זרה, וראוי לבחור בשמחה הבאה מצד ערכה העצמי, שלא תבא מכחו של הטחול העצב כ"א שחוק צדיק תמיס שמח באלהי ישעו. קורקבן טוחן, לבד הסגולה של כח החום להתכת החומרים המוצקים הנאכלים והנוזלים הנשתיים, לעשותם ראויים לתעודתם הכלכלית. עוד הפליא ד' חסדו, לברא עורקים בעלי תנועה מתנגדת, שע"י תנועתם וחיכוכם יטחנו ממש את המוצקים ויביאם למצבם הראוי להם, להוסיף התבוננת על פלאי התנועה החיכוכית הנפלאה הפועלת פעולת טחינה ממשית. ברוך את האבר היותר מוחש בתנועה כזאת ע"י טבע אריגתו, הקורקבן, שהוא טוחן.

ר"ח.

ק"בה ישנה, אף נייעור. הישן הוא מתיחד בעולמו הפנימי ואין לו דבר עם החוץ, הנייעור הוא מחובר אל העולם החיצוני לכל צדדיו. הקיבה בהיותה צריכה להתעסק במלאכת העיכול, נתכוננו עורקיה באופן שאין להם יחש של הרגשה וזעזוע מיתר כחות הגוף והנפש, שאם היו נכוונות להיות להם דבר וענין עם העולם החיצוני להם. אפילו בפנימיותו של האדם, הוא ג"כ דבר מזיק לתעודתם בתור עובדים במלאכת העיכול. האף צריך להתמיד הנשימה, בחליפת האויר החיצון על הפנימי, הוא לעולם מתיחש אל העולם החיצוני בחיבור נכון.

ר"ט.

ננער הישן וישן הנייעור נימוק והולך לו. אם מקרה יקרה שעורקי העיכול יה"י להם קשר אל יתר פעולות הגופניות. ודאי יחלשו מעצם פעולתם הצריכה לאמצותו של הגוף. ואם האף יתיחד בעורקיו בהרפה החיבור שלו עם העולם החיצוני, ודאי תקטן ערך הנשימה, וממנה להריסות גדולות תוצאות בהמשך הזמן.

כ.

תנא אם שניהם ישנים או שניהם נייעורים מיד מת. יש הבדל בין מחלה מקרית הבאה מצד האברים היא לפעמים עוברת, גם כשהיא מתמדת, פעולתה לרעה נעשית בהמשך זמן גדול. ע"כ אם בדרך מקרי מצד הטבע הבשרי של העורקים נתחלפה תעודת פעולתם, אינו מת לשעתו כ"א נימוק והולך לו. מה שא"כ בחלי נפשי, אם הכח הנפשי נתבלבל וסדרי פעולתו התחלפו, לזאת אין תרופה, והמיתה קרובה אפילו רק בהחלף כח אחד מאלו הכחות מתעודתו. אם שניהם נייעורים באורח קנין טבעי הבאה מתכונה של הכח הנפשי הנחלש ונתבלבל, שם אין אורך זמן ואין רפואה. ומזה נלמד כמה גדול הוא ערך הרוחניות וערך הגופניות, ולב חכם ישכיל דעת.

ככא.

תניא ר"י הגלילי אומר צדיקים יצ"ט שופטן, שנאמר ולבי חלל בקרבי. רשעים יצה"ר שופטן, שנאמר נאם פשע לרשע וגו', בינונים זו"ז שופטן, כו'. כח המשפט הוא שימוש השכל, ולפי ההשקפה החיצונה הי' ראוי להחליט שמצד הכח השכלי אין חילוק בין המצב המוסרי של האדם, אלא הדבר תלוי באיכות שכלו וחריצותו. ואמנם הי' הדבר כן לולא שהגדרים המוסריים אין בטבעם להיות עליהם מופת חותך. וסוף כל הראיות הדבר תלוי ביושר הלב והסברא הגוברת. ע"כ יש למהלך המוסרי של האדם תערובות גדולה עם הסכמותיו בגדרים המוסריים מצד השכל. והצדיקים שלבם טהור ומדותיהם ישרות, המה מכירים בשכלם את חיוב של כל צדדי הטוב, והיצה"פ הוא שופטן. ורשעים, כח מוסרם הנשחת פועל עליהם, מצד כח המשפט שלהם הם מוצאים טענות לצדדי הרע, וכך הם באים לזה לידי מסקנא מהכרה פנימית. והנה אף אם כבר נתאמת לנו שהצדיקים הגמורים פעלו כ"כ לטובה על כח המשפט שלהם, שכל נטיותיהם השכליות יהיו הכל ע"פ דרך היותר מתוקן ע"פ המוסר הטהור. ורשעים גמורים כבר כ"כ השחיתו גם את יסוד השכל שלהם עד שמצד כח המשפט יחליטו על כל עול וכל מדה רעה להכירה בתור דבר טוב ומתוקן. אבל הכינונים, הבלתי מוכרעים בהגברת כל דבר לא צד המוסרי השלם ולא צד הנטיה אחרי הרע, הי' מקום לומר ששם יהי' שורר השכל בעצם תקפו בלא שום נטיה וישפוט הישרה מצד תכונת השכל הטהור. אמנם אין הדבר כן, שאין במוסריות שום הכרעה מחייבת מצד עצמה, שלעולם הדבר תלוי ע"פ ההכרה הפנימית של השופט בגדרי היושר והטוב וחלופיהם. ע"כ אפילו בינונים, שההכרעה מצד הנטיה יש בהם מן הטוב ומן הרע בשוה. גם הם לא ישובו לשפט על דרכי החיים באופן מופשט מן הנטיות הטבעיות, כ"א אדרבא שתי הנטיות של הטוב ושל הרע, שתיהן לוקחות חלק במשפטם על עניי המוסר וההנהגה. א"כ למדנו שאין לשכל המופשט שום עסק בעניי המוסר המעשי מבלי שיתיחס אל הטעם הפנימי באיכות המוסר לפי הכרתו הפנימית של האדם. ומאחר שהכל יודעים שדרך הצדק הבאה מצד קדושת הרעיון וקדושת המעשים היא טובה ורצויה, אין לו לאדם לברור כ"א ללכת בדרך צדיקים שיצה"ט הוא שופטן.

ככב.

אמר רבא כגון אנו בינונים, א"ל אכיי לא שכיך מר חיי לכל כריה. רבא חשב שיסוד המשפט להחליט על ידו שהוא צדיק רשע או בינוני לא יבא מצד מסקנת המשפטים, כ"א מצד הרעיונות הנופלות בלבו של אדם לפי ההשקפה. שבצדיקים גמורים לא יבא כלל ברעיונם שום משפט כ"א המאומת לצדק ולטוב, ולבינונים יבאו ג"כ רעיונות נוטות לצד משפטי הרע, אע"פ שאחרי העיון השכלי ידחי אלה הרעיונות שאינם

מוסכמים ע"פ הטוב האמיתי, מ"מ מאחר שיש מקום בנפש שמחשבות שאינם ע"פ הצדק והטוב האמיתי יבאו על הלב, כבר יצא אדם כזה מכלל הצדיקים, והוא האדם באשר הוא אדם ראוי הוא שגם בהיותו בתכלית הישר והתיקון יעלו. לפעמים מחשבות ברעיונו שאינם כפי הצדק והמוסר הטהור. אמנם זהו כחן של צדיקים, שמחשבות כאלה הם אינם מתקבלות אצלם בתור מסקנות פעוליות כ"א הם נדחות. ואם נדון לפגימה בגדר הצדיק כל רעיון שהוא רק עולה על הלב, אפילו אם לא יקום ולא יצא לפועל והסכמה שכלית פנימית כלל לא תהי' עליו, לא שבקת חיי לכל ברי'. ע"כ גדר הבינוני הוא שכ"כ התעצמו בו גדרי הטוב עם הרע, עד שלא יבחין בתערובות הרע שבמוסרו, ויבא ג"כ על פיה לידי החלטה. אבל מי שבהחלטתו אין תערובות רע אפשרית כ"א במעוף רעיונו לבדו, ודאי נחשב הוא בין צדיקים גמורים.

כ"ד.

אמר רבא ידע אינש כנפשיה אי צדיק הוא אי רשע הוא. אע"פ שאמרנו שכ"כ שולט כח טבעו של אדם, המתעצם עם תכונותיו המוסריות, להיות ג"כ לכח שכלי לשפט כפי ענינו על גדרי המוסר מטוב ומרע. א"כ הלא אי אפשר לו לאדם לדעת כלל אם הוא צדיק או רשע בידיעה פנימית. שהרי גם לרשע הגמור כ"כ סובבים אותו עונותיו, עד שגדרי המוסר נשקפים לו כפי דרכו הרעה שהיא דרך הגונה ונכונה. מ"מ כ"ז הוא לענין הכח השופט, היינו הכח הבא לדון על הוצאת המעשים אל הפועל, שבכל דבר המסופק יחזה לו הצדיק כפי צדקו והרשע כפי רשעו והבינוני גם הוא לפי מצבו המוסרי. אבל ידיעה כללית יש בדרך קביעות שכלית לכל אדם, ידיעה שאינה מתחלפת מצד תכונותיו ומעשיו, אלא שאינה הולכת יפה אחר המסקנא בכל מעשה פרטי, ונשכחת אז בעת שפיטת המעשה מלבו של אדם, ע"כ יצא לו המשפט המעשי ע"פ תכונותיו. אבל הדעה הפנימית ישנה באדם מצד טבע נפשו שבראה אלהים באורח ישר, והיא משקפת על הטוב המוחלט, לא המקרי, לפי תכונתו הפרטית של האדם. ועל פי התכונה של ההבנה והידיעה הכללית הזאת ידע אינש כנפשיה אי צדיק הוא אי רשע הוא, שאי אפשר שכל עצמותו של האדם, שהוא השכל, יהי נשקע במקרי ההנהגה הפרטית.

כ"ה.

ואמר רבא לא איברי עלמא אלא לצדיקים גמורים ולרשעים גמורים. שיהי' האדם חפשיבחייה, זאת היא תכונת האדם וגדרו וע"ז נברא האדם. ותכלית הכללית יוצאת מן הרשעים ג"כ, אלא שאוי לו לרשע שבחר שיצא התכלית הכללית מצדו בדרכים רעים שמסבבים רעות לו ולזולתו, ואשרי לצדיק שבחר לעבוד לתכלית הכללית באורח ישרה המלאה אור וטוב לו ולעולם. אבל בעיקר הדבר שיהיו מהמין האנושי צדיקים וגם רשעים זהו חק היצירה ותעודתה. אבל זה ודאי שהיצירה על מתכונתה נוסדה שיהיו הנפשות נפשות גדולות ואמיצות, בעלי כח ורצון כביר וראויות לעשות גדולות. ע"כ כשיהיו צדיקיפ יעשו צדקות גדולות ורבות ערך ויהיו לברכה בארץ, וכשיהיו רשעים יהיו מרגיזי ארץ ומרעישי עולם ברשעם, אבל יהיו אנשים גדולים רבי פעלים. זאת היא תכונת היצירה לאמתתה, אלא שטבע היצירה שכחה השלם יצא רק בחלק ממנה, ורבים מיצורים יצאו שלא לפי שלמות הכונה התכליתית וישתלמו בהמשך הזמנים. ע"כ עיקר בריאת עלמא היא שיהיו בה אנשים גדולים, בעלי נפשות גדולות ושאיפות חזקות ורבות ערך. וכיון שהבחירה היא בהכרח חפשית, הלא אי אפשר לומר אחרת, כ"א שאיברי עלמא אלא לצדיקים

גמורים ולרשעים גמורים, שהם המה בעלי הנפשות הגדולות רבות האון. אבל הבינונים, הנדים בחפצם כאשר ינוד הקנה, הם אינם האנשים של שלימות היצירה. שכיון שהאדם עלול לנטות פעם לטוב ופעם לרע הוא אות על רפיון נפשו וקטנותה. ולא זו היא תכלית היצירה ומטרתה, הכונה העליונה היא שיהיו נמצאים אנשים רבי ערך ורבי כח, שהם ראויים להעשות על ידם דברים גדולים, ולא ננסיים ונפשות שפלות מתנודדים כקנים ונוטים לכל רוח.

רכה.

ואמר רבא לא נברא העולם אלא בשביל אחאב כן עמרי ור"ח בן דוסא, לאחאב חעוה" ז ולרחב"ד העוה" ב. מצד אהבת עצמו ואהבת הכלל כולו, הם כסותרים זא"ז. כשיהי' אדם קובע עצמו לאהבת עצמו, תהי' אהבת הכלל רחוקה מכליותיו, וכשיתגבר באהבת הכלל, תהי' אהבת עצמו בטלה אצלו. אמנם ראוי הוא שיהי' האדם חש טעם אהבת עצמו בכל תקפו, ועם כל עומק הרגשתו באהבת עצמו יהי' מבטל אהבתו הפרטית לצורך ותכלית אהבת הכלל, אז יצא האור האמיתי בצדקת האדם שממנה תוצאות גדולות למעשה הטוב ודרך ד'. והנה מדת האהבה לעצמו במדה גדושה מצינו אצל אחאב לפי מצב רשעו, וביותר עובדא דנבות!, שמלך שבמשפט יעמיד ארץ יעות משפט בעדי שקר, כדי להפיק אהבתו הפרטית לעצמו להיות לו גן ירק. לעומת זה ביטול אהבת עצמו עד קצה האחרון ונתונה לאהבת הכלל, מצינו בר"ח ב"ד המסתפק בקב חרובין מע"ש לע"ש וכל העולם כולו ניזון בזכותו. הרי שהיתה נפשו עורגת לזה שיטיב ד' לכל העולם עד בלי די, והוא לא יחוש להנות מכל טובו של עולם. והנה כל ערך בפ"ע הוא רק חצי המציאות, והמציאות השלמה היא שתהי' אהבת עצמו בלבו של אדם גדולה, כי מצד עצמה אין חסרון באהבת עצמו כ"א אדרבא מעלה גדולה היא. אלא שכל זמן שאין העולם בשלימותו עלינו להרחיקה, מפני שבכל מקום שתבא תהי' גוררת עמה אהבה זו עול הבא לרגלי דחיית אהבת זולתו ואהבת הכלל מאהבת עצמו. אבל אם יצוייר שעם האהבה היותר גדולה לעצמו תבא יחד ג"כ אהבת הכלל היותר אדירה, אז ודאי הוא טוב וישר, ע"כ העולם נברא כשביל ב' הענינים. אהבת עצמו, מדת אחאב, היא חלק בלתי רע מצד עצמה, והיא ראויה לענין עוה"ז ותיקוניו. אלא שצריך להלות עמה אותה אהבת הכלל הטהורה, מדת רכי חנינא בן דוסא, שיכולה ליסד את הרוחניות היותר עדינה ונשגבה, העוה"ב וכשיתקבצו שתיהן אל מקום אחד, אז יהי' שכלול עניני עוה"ז ושכלול עניני עוה"ב באות עד מרום מעלתן. והענינים הגשמיים עם הענינים הרוחניים שניהם יפרחו ברב תפארת, ויהיו לתועלת גדול זמני ונצחי אל הכלל והפרט. ובכלל אין אהבת החומריות מצד עצמה שום חסרון כ"א מעלה גדולה לישובו של עולם ותיקונו, והחסרון האחד הוא מפני שע"פ רוב לבו של אדם אינו רחב לקבל בכל שלימות ותוקף שתי האהבות, אהבת החומריות ואהבת הרוחניות בכל שלימותם. אבל המעלה האמיתית היא שישתלם האדם כ"כ, עד שתהי' בו אהבת החומריות ונטיה רבה לישובו של עולם גדולה כ"כ, כמו שתצוייר להיות באיש אשר לא יתערב בו שום אהבה רוחנית המונעתו מהתמכרות לאהבת החומריות. ע"כ יהיו מעשיו גדולים בעניני החומריות ותיקוני העולם, ויהיה כ"כ איש נאצל, קדוש אלהים ועובד ברב קדושה לשם השם ית', עד שתהיה פנייתו לצד הרוחניות גדולה כ"כ, עד שתתראה לפנינו כאילו הוא איש שאין לו דבר עם החומריות. ולערך זאת השלימות שנגיע אליה בחסד עליון לעתיד, היא תכונת בריאת העולם שתשתלם ע"י האדם בהשלמה גמורה, בין מצד גשמיותה בין מצד רוחניותה. כי באמת ישנם הרבה דברים שמצד עצמם הם מעלות ויתרונות ואנו רגילים להרחיקם בתור רעות וחסרונות. והדבר בא לא מצד עצמם כ"א מפני שהורגלנו להיות איך שהמעלות ההם דוחקים ודוחים את המעלות הגדולות מהם בערך גדול. ע"כ עלינו להשתדל

שלא יהיה המצב הזה מתמיד, להיות תמיד יוצא בקשרי מלחמה, לדחות מעלות ויתרונות יהיו בערכנו גדולות או קטנות, רק להרחיב כ"כ כשרונינו, גבורת נפשינו וטהרת לבבינו, עד שכל מעלה תתן עז לחברתה, החכמה והיראה, הגבורה והענוה, הכשרון לכל עסקי העולם בין בהרגל בין בלימודיות, והדבקות והאהבה האלהית וההליכה בדרך ד' כתורה וכמצוה, כולם יחד צריכים להיות בחוברת אחת בנו. ולא די שלא יתנגדו אחד לזולתו כ"א יגבירו כ"א כח זולתו, וכל מעלה תתגלה בכל הודה כאילו לא היו לה שום דבר דוחק ולוקח מקומה. וכן הנטיות הגשמיות והרוחניות, כשתתגלה הנטיה לענינים של תיקוני החומריות בתוקף גדול כ"כ, כערך הראוי להתגלות אצל איש שאין לו כל מושג רוחני כאחאב, האיש המגושם שלא היה לו אפשר לצייר ברצונו שלימות רוחנית מפני רוב התמכרו אל החומריות כאשר אנו רואים ממעשיו. ועם זה תהי' כ"כ חזקה הנטיה הרוחנית לתורה ולעבודה ולכל מדה קדושה כר' חנינא בן דוסא, שלא הי' לו דבר וענין בעסקי החומר. לעת מעמד של שלום גדול כזה בין הגשמיות והרוחניות וכל התלוי בהם, הוא תיקונו של עולם והאופן הראוי לצאת אל הפועל כל חפץ השי"ת בעולמו, שישמח ד' במעשיו, שהוא ית' הוא אל עליון קונה שמים וארץ.

כ.ו.

ואהבת את ד' אלהיך וגו' תניא ר"א הגרול אומר אם נאמר בכל נפשך, למה נאמר בכל מאדך, ואם נאמר בכל מאדך כו' אלא יש לך אדם שנופו חביב עליו מממונו כו' ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו כו'. שונות הנה השקפות האדם על אודות החיים. יש המוקיר את החיים מצד עצמם, הוא אוהב את החיים מצד הטבעיות הנטועה בלב כל חי. איש כזה אינו מעריך את החיים לפי ההנאה שהוא נהנה מהם ולפי הרחבתם בכל משאלותיהם, איש כזה ודאי גופו חביב עליו מממונו, וצריכה האהבה האלהית להתרומם בנפשו במעלה עליונה על אהבתו הטבעית את החיים. ויש לך אדם שהוא בעל חשבון, הרגש הטבעי לבדו אינו מושך את כח אהבתו אל החיים, כ"א החיים ע"פ המילוי שבהם, ע"פ מאויי הלב שהוא מוצא בהם. ובאשר הממון הוא היסוד שעל ידו יוכל להרחיב את החיים במילואם הרוחני והחומרי, ע"כ ממונו חביב עליו מנופו. החיים כשהם לעצמם בלא ההרחבה הנכונה של קורת רוח ועונג רוחני וגשמי במדה הראויה לחיים אנושיים, אינם נערכים אצלו הרבה. איש בעל תכונה כזאת חייב להרים את מעלת אהבת ד', לא רק על ערך אהבת החיים הטבעית הפשוטה, כ"א על ערך אהבת החיים לפי ההרחבה המלוה שלהם, ככל מאדך.

כ.ז.

ר"ע אומר בכל נפשך, אפילו נוטל את נפשך. הנפש הרוחנית העומדת וקיימת ונשארת גם בכלות הגויה, אי אפשר לנוטלה. אמנם המעמד הנפשי היורד ונוקב עד תהום המרירות הצער והמכאוב, הוא המצב שהגוף והנפש מחוברים, ומקרים רעים ואכזרים עסוקים לנוטלם זה מזה ע"י אמצעיים של יסורי גוף ונפש באותה שעה שהיחש של האני של האדם הוא מחובר אל הגוף, והדבר בא לידי כך שנפשו ניטלת ממנו, מדת מרירות זו היא גדולה מההסכמה הרוממה להיות אהבת ד' יקרה מכל אהבה של גוף ונפש וממון. שלזה המצב צריך לא לבד שכל אמיץ ולב טהור, להכיר קדושת הערך ושיווי הגדול של הקרבן שעל האדם להקריב על התכלית הכללית, התכלית של אהבת שם ד', שהוא נושא עליו את כל הוד ותפארת האנושית

לעד ולעולמי עולמים. ואם לא ימצאו אנשים אמיצי לב כח לעמוד לפני כל צר ואויב שבא להשכיח שם ד', גם בנתנם כפרו את כל נפשם וכל סבל צרה ומכאוב שאפשר לצייר בדמיון היותר אכזרי. אז הלא כבר הי אפשר לרעים וסכלים שבבני אדם להתגבר ולהשכיח את אור האמת מן העולם, והיה המין האנושי הולך ותועה בדרכים של ערבוביא, שמביאים עליו המוני צרות גופניות ונפשיות, הרבה אלפי שנים יותר. א"כ מי שלבו לב אדם ויודע מה יקרה היא התעודה של אהבת ד' והאושר הכללי הכרוך עמה, לא תרפינה ידיו גם ממכאובים היותר נוראים בפועל. ע"כ לבד אומץ השכל צריך לזה גם כח גבורה נפשית ורוח חזק מאד עשוי לבלי חת, א"כ אחת מחובות החינוך התוריי היא אמיצות הרוח, שתהיה מתלזה אל בירור השכל וקדושת המדות. רק אז תוכל אהבת ד' להיות עומדת גם במעמד של נטילת הנפש, שהוא מצויר רק ע"י יסורין מאריכין. שההסכמה של בחירת המות באהבת ד' יותר מהחיים מבלעדס. אם תהי התמותה נעשית בלא הכנות מכאובים ויסורין, אין האהבה מגעת עד כדי נטילת הנפש, כ"א עד הנפש, דהיינו עד אהבת החיים. אבל היסורין, הארוכים מכלי מות של נטילת הנפש, שם הוא מקום גילוי הגבורה של גיבורי כח עושי דבר ד', הששים ושמחים לקראת תעודתם, להיות מהעובדים היותר נחשבים להשלמה היותר נכבדה של המין האנושי, הבאה רק מידיעת שם ד' ומבטחון קיום הידיעה הזאת, שלא תוכל להמחק גם בכל כלי חובלים, עזה כמות אהבה.

רכח.

ת"ר מעשה שגזרה המלכות גזרה על ישראל שלא יעטקו בתורה, מה עשה רבי עקיבא, הלך והקהיל קהלות ברבים כו' א"ל פפוס ב"י אי אתה מתירא מפני אומה זו א"ל כו' אמשול לך משל למה"ד לשועל כו' ומה כמקום חיותינו כך כו'. פפוס חשב מאחר שהמלכות גלתה דעתה שכל שנאתה את ישראל הוא רק בדבר הרוחניות. א"כ צריך לכבוש את המאור הרוחני ותכבה אש השנאה, וינוח לישראל וישוב בהמשך הזמן לעבודתו ותעודתו כאשר ירוח לו. אמנם רע"ק ידע שרק תואנה מצאו בשנאתם לומר שהיא מצד הרוחניות ותורתם של ישראל. כי השנאה היא שנאת עם, שנאה היוצאת מנפש רעה האומרת אני ואפסי עוד, ורוצה לקחת כל הטוב רק לעצמה, ועינה רעה בעם אחר. א"כ אם לא ימצאו תואנה מצד הרוחניות, מפאת התורה והדת, ימצאו תואנות אחרות. ואם לא ימצאו כל תואנות, מה שהוא אי אפשר, ואם הי' כן ישלחו יד לעשוק ולרוצץ בלא שום תואנה. א"כ עלינו לעשות את שלנו, לחזק חיינו הכלליים, חיי הלאום שאינה מתקוממת כ"א ע"י התורה. והדברים ק"ו אם בשעה שאנו מחזיקים במעוז התורה, הם מתגברים חיל ומרפים את קשר הלאומי שלנו, שזה הוא עיקר הנצחון של המנצחים, שישבת עם עברתו מהיות גוי. אם נרפה ידינו מן התורה, הלא ילך הקשר הלאומי הלך והנתק לגמרי עד אין שריד חלילה. ע"כ בכל עת צרה, אחת היא מעוזם של ישראל תורת ד', שתשגבהו בענין שתאמץ כחו הלאומי ותתן בו עז ותעצומות לשאת את גורלו המר, עד יאיר אור יקרות ותזרח לו השמש, שמש צדקה וישועה. ואם נרופף את הקשר הלאומי שהוא לנו המובטח והמלא חיים, הוא הקשר הבא מכח התורה, ונבטח על קישורים לאומיים אחרים, שהם לא נכוננו לנו בתור קשרים עקריים ואינם הולמים לתכונותינו וטבע לאומינו, ודאי לא יעלה בידינו כלום, את שנאת העמים לא נמעט בזה ואת כחינו הפנימי נחליש ונדלדל.

רכט.

לא היו ימים מועטים עד שתפמוהו לרע"ק כו' ותפסוהו לפפוס כו' אשריך ר"ע שנתפסת ע"ד תורה, אוי לו לפפוסו שנתפס ע"ד בטלים. הדעה הרוממה והאמיתית הזאת הראתה בפועל, כי מצאו תואנות גם ביהודי המתאמץ להסתיר את לאומיותו הפנימית האמיתית, לאומיותו הנובעת מצד תורתו. ואז בנפלו בפח יחר לו על היותו מוג לב ונמהר להצפין את סגולתו, כדי למצא על ידי זה חן בעיני שונאי עמו והיא לא תצלת, כי אין השנאה מחוסרת עלילות. ע"כ אשרי איש טהר לב וטהר כפים, גבור ברוחו העומד על נפשו ונפש עמו, ומחזיק בעץ החיים של תורה גם בעת אשר ימררוהו אויביו, "יבטח בשם ד' וישען באלהיו".

כז.

אמרו כשהוציאו את רע"ק להריגה זמן ק"ש הי' כו' א" ל תלמידיו רבינו עד כאן, א" ל כל ימי הייתי מצטער כו' עכשיו שבא לידי לא אקיימנו. תכלית עול מ"ש בכל יום, הוא כפי המובן הכנה שתהי קנויה בנפש לעת מצא של ההצטרפות. א"כ כיון שבא האדם לידי נסיון נבחן ויצא צרוף ומזוקק. כר"ע שכבר עמד בנפש חזקה ושמחה של אהבת אמת לקבל עליו עומ"ש בפועל מבלי לחוש גם מכלי מענים היותר נוראים, מסריקות הברזל, א"כ למה לו עוד לקבל עליו עול מ"ש. אמנם הוא ע"ה הורה להם שאין הדבר כן, לא רק כערך הכנה לבא אל התכלית תחשב קבלת עומ"ש, כ"א היא תכלית נפלאה לעצמה. הסכמתו הטהורה של האדם, לקבל עליו עול מ"ש גם עד מיצוי הנפש ועד בכלל, מרוממת אותו בכל פעם במעלה יותר רוממה בקנין הקדושה וקרבת אלהים, שאין למעלתה סוף ותכלה. וא"כ שאין קבלת עומ"ש הכנה כ"א לשלימות עצמית, הלא אי אפשר כלל לחשוב, שמי שהצפער כל ימיו לומר מתי יבא לידי ואקיימנו, והוסיף כל ימי חייו שלימות על שלימות ע"י הציור האדיר המרומם את האדם למעלה רמה ונאצלת, הוא ינוח מזכות עוד בהוספה רוחנית גדולה, שיוסיף הציור עוד לפעול על נפשו בעצם השעה הקדושה והנוראה, שהוא בפועל מקבל עליו, לא בציור כ"א במעשה, את עול מ"ש של "בכל נפשך" באהבה.

כחא.

והי' מאריך כאחר עדשיצתה נשמתו באחד. אם שרבו וארכו מאד מצות התורה לסעיפיהם ופרטיהם, אבל הכלל העולה מהם הוא שכל המערכה הגדולה הזאת צריכה להיות כדי להורות בפועל את ההוראה הגדולה של ד' אחד. ונקודת מסירת הנפש שהיא מתפשטת גם על כל דיני תורה לעת הגזירה והסכנה, היא מפני שהם. מסתעפים ושייכים אל השורש של הוראת ד' אחד. קיומו הנצחי של עם ישראל, בצביונו, ברוחו ותכונתו, הוא צורך גבוה להיות נשמרת הדעה של ד' אחד בכל טהרתה. וכל המצות כולם, הלאוין והעשין וגדריהם, הן נערכות כדי לשמור על ידן הדיעות והמדות והתכונות של עם ישראל, כדי שלא יוכל הזמן לשנותו מצביונו, מתכונתו ומרגשותיו, ולא לבוללו בין עמים אחרים, כ"א "כל רואיהם יכירום כי המה זרע ברך ד'". ע"כ הנקודה שכח מסירת הנפש הפרטית עומדת עליה היא ד' אחד. ולהורות את דעת הנפש שלו בעשותו את הגבורה הקדושה הזאת, למסור נפשו על קדושת ד' בשביל הקהלת קהילות רבים ללימוד התורה, בשעה שהמלכות גזרה ע"ז כדי להשכיח תורה מישראל, האריך בדבר כדי לתת בינה, שהפרטיות של ההסתעפות מדיני התורה ולימוד התורה והרחבתה, הם נחלים ההולכים מהתעודה של דעת אחדות ד' ואליה הם שבים. ומסירות נפשו היא בשביל שהדבר נוגע להמטרה של ההוראה דאחד. ע"כ האריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד.

כ"ב.

יצאת ב"ק ואמרה אשריך ר"ע שיצתה נשמתך באחד. אשרי האיש עושה גבורה גדולה ויודע בדעת נפש והכרה פנימית את מטרת פעולתו, שאינה באה לא מתוך הרגל והמשך אחר המוסכם מבלי בירור נפשי אמיתי, שאז עדיין אינה תכלית האושר. אבל מסי"נ זאת, שהיתה מתאחדת עם הגבורה של קדושה היותר נפלאה, ועם החכמה וברור הדעת היותר טהור ונעלה, אין לך אושר גדול מזה בעולם, ונתגלה במה שיצתה נשמתו באחד.

כ"ג.

אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם, זו תורה וזו שכרה כו', א"ל חלקך בחיים. החיים בכלל הם מחוברים ממחזות שונים, מחזות של צער ושל שמחה, יגון וששון, שרק בהתמזגם הם מקבלים את תכונתם האמיתית, ששם חיים יקראו להם. ע"כ החכם האמיתי המכיר את החיים לכל פרטיהם לא יכבד לו לשאת את כל צדדי החיים, כי יודע הוא שרק במיזוגם הנערך הם נמצאים ע"פ תכונתם. למשל אפלת הלילה כשהיא לעצמה אינה מקובלת, בהתמזגה אמנם עם אור היום וישקלו זה לעומת זה היא נכונה. כן הצער מתמזג עם השמחה והנחת וכיו"ב. אמנם לפי ערך גודל החיים כן יהיו גדולים רישומי ההפכים שלהם. מובן הדבר שתכלית הכל הוא הטוב והנחת, העדן והעונג, הצער היגון והמרירות אינם באים כ"א לשימוש, כדי להמתיק על ידם את ערך הטוב והעידון, ע"כ מי שלא ידע את גדולת ערך החיים בכללם, וכמה גדולים הם במושגם העמוק של האושר והשמחה לפי האמת הנצחית, הוא כשיסתכל על חלק אחד של צער ויגון ישתומם על מעשה ד'. אבל החותך חיים ב"ה, שלפניו נגלו כל צפוני החיים לכל עמקם ארכם רחבם וגבהם, הוא יודע שאותו החלק של הצער שנראה נורא מאד, אינו כ"א כערך גרגיר החרדל והמלח הבא לתבל את הקדרה שמבלעדה היתה מחוסרת תבלין. ע"כ הפתרון השכלי, למה צריכה העמדת התורה בישראל להביא יחידי סגולה למצב מחריד ואיום של קבלת יסורי גוף נוראים כזה, זו תורה וזו שכרה, התשובה האלהית, הרחבה מני ים, היא שהוא נערך יפה מאד לפי ערך חלקם בחיים. ואם לכוון המזג של הטובה הנפלאה הקיימת והארוכה, שתהיה ניכרת בהכרת החיים בהשקפה מפולשת, צריכה למצב של גרעין מר כזה הנורא מאד בהיותו נערך לבדו, נדע כמה ענוגים דשנים ומעודנים הם החיים, "מה יקר חסדך אלהים".

כ"ד.

יצאת ב"ק ואמרה אשריך רע"ק שיצתה נשמתך באחד ואתה מזומן לחיי העוה"ב. האושר הפרטי והכללי מחוברים זה בזה. תכלית הטוב והיושר הפרטי בנוי בערך הכרעתו על הכללי. אמנם תכונת הכלל היא קיבוץ הפרטים, ע"כ סוף כל סוף צריך הפרט להתעלות שיהיה אושרו לבדו ענין נערך ונחשב מאד כאושר הכללי. מושג האחדות ירחיב את דעותינו על ערך המוסר מצד הצירוף אל הכלל, ד' אחד יוצר כל, מה רבו מעשיו ומה עצמו יצירותיו. ההליכה בדרך הטובה והישרה תביא ברכה לכל מעשה ד' שהם מיוחדים באחדותו, קשורים זה בזה במערכה נפלאה, שעכ"פ תצא ההערכה אם גם יעברו רבבות אלפי

שנים. ע"כ אין קץ לתכונת רוממות עבודת ד' ואין כל שפה להגבילה כ"א בשם ד', עבודת ד' וחפץ ד'. באשר אין אנו יכולים להכניס בצוירנו כמה נכבדה היא מדת הצדקה של עשות טוב על כל מעשה ד'. והטוב הפרטי הנעשה בחוגו של האדם הפרטי יש לו ודאי ערך נערך עם כל הנמצא, כיון שהכל הוא מעשה ד' אחד ואין דבר נפרד עומד לעצמו חוץ מקשר האחדות. שאם אמנם עין האדם תקצר מלצייר משאת נפש זאת, אבל הננו מתכנסים תחת הדגל של שם ד', ד' אחד. אז הננו יודעים בטח שהננו נושאים נפשנו אל הרמה שבתעודות של הצדק, עשות טוב עם כל המצוי. והטוב הזה הולך במהלך נעים, לא ידלג ולא יקפוץ, לא יעלים עין מכל פרט בודד ולא יבליע שום מערכה קטנה וקלה, ולא יהפוך שום סדר וערך, מפני שהוא נערך ע"פ הערכת ד' אחד הכל יכול וכוללם יחד. משאת הנפש הכללית תובן באושר של יציאת נשמתו באחד. אמנם המעלה האחרונה, הנקודה הפוגשת את עצם הנושא של הצדק והטוב, היא המעלה של הטוב הפרטי. זהו המובן באושר עוה"ב, שם נאמר "ונחל עדניך תשקם", עדןך לא נאמר אלא עדניך, מלמד שכ"א ואחד נותנים לו מדור כפי כבודו. ההצלחה הפרטית הנשגבה מאד שהיא שקולה לעצמה כערך כללי ויותר, היא המדה שראוי להשתבח בה אחרי העליה של הדבר היותר אדיר בכללותו. שם יש אור חדש זרוע, ודעת אלהים מופעת במושגים אמיתיים זוהרים ונהדרים, שאין לנו מהם הערכה אף דמיונית, שם יופיע אור הפנימי של הנפש הרוממה בכל עוזה ותפארתה, והעולם הפנימי הלא פרטי הוא בתכונתו. אמנם אשרה הפרטית שהיא גדולה כ"כ במעלה שבאה אחרי המעלה הכללית, אשריך ר"ע שיצתה נשמתך באחד, ונעלית במעלת הכלל היותר אדירה, ואתה עוד עולה מזה אל המעלה הפרטית "יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך", מזומן לחיי העוה"ב, החיים הפרטיים הגבוהים שעולים עוד על החיים שבהם יש זיקוק הכרחי אל הכללות, "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך".

כ"ה.

תניא אר"ע פ"א נכנסתי אחר ר"י לביה"כ ולמדתי ממנו נ' דברים. יש הפרש בין הלימודים והדרישות הבאות במקצועות החכמות שהם מכלל האסתתיקה, להרחיב דעתו של אדם לבד להנעים חיו ולעדן רגשותיו, ובין החכמות הבאות מהמקצועות הדרושים לחייו וקיומו. למשל הסוג הראשון [הוא] נועם הדיבור והמליצה, חוקי הכבוד והדרך ארץ, חכמת הציור והפסילה. ולשני, חכמת הרפואה לכל מחלקותיה, חכמת הכלכלה ועבודת האדמה וכיו"ב. החלק הראשון, המיוסד על הפינוק, צריכים שיבאו ג"כ דרכי לימודיו בסגנון מעדן ומפנק, וכל דרך ואופן הזר לפי הרגש של האדם מצד רגש פינוקו ראוי להשטט מלדבר בו ולפנות אליו. לא כן בחכמה הבאה לסדר דרכי החיים של האדם בנוגע לחייו וקיומו, שם הדברים נעלים מרגש הטעם של הפינוק והאסטיניסיות, לא תקפיד חכמת הרפואה העסוקה בחיי דברייתא, לא על לשון נקי ולא על ענינים נקיים, כ"א תתעסק כפי תכונת אותה המציאות שהיא עסוקה בה. תהי' נאה או מכוערת. וכן צריך האיש ההוגה דעות להכיר את ידיעת התורה, המסדרת את חיי האדם היותר חיצוניים וגם היותר פנימיים שילכו בדרכי יושר, כדי שיפעלו עליו המעשים על תכונותיו ומדותיו להשכיל ולהיטיב. מדת הצניעות בפרטים אחדים יפלוסו נתיב ליתר הפרטים המלאים ענין רב בחיי האדם המוסריים, חיי החברה וחיי המשפחה. ומי שרמה דעתו כ"כ להכיר את הלימוד התורי בערך חכמות המחיות כרפואה וכיו"ב, כאמרו "רפאות תהי לשריך", "כי אני ד' רופאיך", הוא לא יחוש כלל על שום אמצעי איך לבא על ידו לידיעה תורית, יהיו מכוונים להפינוק האסתטי או לו, כי אור התורה ודרכה עומד למעלה מכל זה.

כ"ו.

למדתי שאין נפרעין מזרח ומערב אלא צפון ודרום, ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב, ולמדתי שאין מקנחים כימין אלא כשמאל. הכבוד צריך שיהי' שמור אצל האדם בכל פינותיו לפי המדה הראויה, עד שגם המעמד הבהמי לא יפעול עליו מהזיזו מרגשי אנושיותו הרמים. הכבוד נערך לפי ערך כלל המציאות ולפי ערך האדם הפרטי, ובאדם הפרטי עצמו לפי ערך מהות כחותיו ואבריו, מהם פחותות ומהם מעולות. וראוי שידע האדם ערכו של כ"א להעריכו לפי ענינו. מצד הכבוד הכללי יש הבדל בין צפון ודרום למזרח ומערב, באשר המזרח והמערב מקומות פנות המאור הגדול בזריחתו ושקיעתו, הם רבי הערך בהערים את האדם לחשוב בגדולת יוצרו, וצפון ודרום הם צדדיים בערך זה, ע"כ ראוי ליחש להם יותר כבוד. או מצד כבוד המקדש, העמוד הגדול להשלמה האנושית היותר נפלאה ויותר מאוחרת, הבאה ע"י הר ד' ובית אלהי יעקב שניהרו אליו כל הגויים!. אין נפרעין מעומד אלא מיושב, לחוש כבוד לאדם בכללו, לצלמו צלם אלהי, למעט קלונו הבא מהכרח בהמותו. אין מקנחין בימין, להרחיש יתרון וחילוק ערך גם בכחותיו של אדם ואבריו לפי ערכם המוסרי, למען יתחקה בלבו של אדם כי ערך כבודו ימצא רק בהנהגתו המוסרית ותשוקותיו הרמות, לא בדרכיו הבהמיים והנאותיו הפחותות, שמצדם כל אברי הגוף שוים בערכם.

כ"ז.

א"ל בן עזאי עד כאן העזת פניך ברבך, א"ל תורה היא וללמוד אני צריך. העזת הפנים היא מדה גרועה וצריך זהירות ממנה שלא תכנס קצת ממנה לתוך טבעו של אדם, ומורא הרב לעצמו ראוי שידחה ג"כ איזה הכרח מוסרי אחר. אמנם התשובה ברורה, שמצד דאגת ההשרשה של איזה מדה בלתי הגונה אין לחוש שתבא תקלה לרגלי לימוד התורה, המישרת כל מדה ומכוננת כל מצעדי גבר לדרך ישרה, ואם כבוד הרב כשהוא לעצמו ידחה חיוב תורני זה, אינו נכון. כי תכלית כבוד הרב הוא כדי שתהי' תורתו עושה פירות, דבריו יהיו מתקבלים ונשמעים באהבה, א"כ איך ידחה ההכשר שהוא כבוד הרב את עצם הלימוד, ודאי זהו כבודו.

כ"ח.

מפני מה אין מקנחים נימין כו' אמר רבה מפני שהתורה נתנה בימין כו'. הימין מתייחס יחוס של ערך ורושם אל הענינים הרוחניים מול הענינים הגשמיים שראוי להכירם בתור חלושים מהם, כערך ימין אל השמאל. להכיר שחזקו של עולם וקיומו תלוי ביותר בצורתו הרוחנית, בערך חכמתם של הבריות ויתרונם הרוחני, לא בכחם הבשרי המגושם.

כ"ט.

רבב"ח אמר מפני שהיא קרוב לפה. פיו של אדם שהיא משמשת כאחת לענינים הרוחניים הנעלים של הדיבור ולענינים הגשמיים של האכילה, מורה שעניני החומריות לא נוצרו להיות עומדים לבז, כ"א

להתעלות בערך מכובד באופן שיהיו ראויים להשתמש בכלי אחד עם הרוחניות והמעלות האמתיות, ע"כ הימין הקרובה לפה היא ראויה להכבד מהמנע כפי האפשרי משימוש המורה על פחיתות צד החומרי של האדם. כי על ידי פעולות ההולכות לימין, לצד השכל והמעלה אף שגשמיות הם, יתעלה על ידם האדם אל מצב הכבוד וההתנשאות מכל דופי ובושת.

כ.א.

רשב"ל אמר מפני שקושר בה תפילין. יתרון הימין על השמאל הוא נערך ג"כ לעומת יתרון כח פועל על כח מקבל פעולה, יתרון צורה על החומר. האדם הוא פועל ונפעל, עיקר יתרונו הוא מצד היותו פועל לא מצד היותו נפעל. הצדיקים לבם ברשותם והם פועלים, הרשעים הם ברשות לבן והן נפעלים. ע"כ יתרון צד הפועל על צד הנפעל ראוי שירשם באדם בכל דרכיו, ביותר בנטיות המוכרחות למצב הבהמי שהוא מצד הנפעל שבו, שיתעודד להתרומם אל צד הפועל שבו. הצד הימני שהוא הפועל, פועלת לזאת ג"כ אותה היד בהפעולה התורית של קשירת התפילין, וצד השמאלית היא הנפעלת, מקבלת הפעולה כערך החומר אל הצורה.

כ.א.א.

רנב"י אמר מפני שמראה בה טעמי תורה. ההכשר לקבל רושם התרגשות מצד ההשכלה הוא היתרון של החומריות. והימין בהיותה קרובה יותר לקבלת השפעה מתכונות השכליות, ניכר הדבר בה בהתנוודדה ע"י ההתרגשות של חפץ הוראת מראה טעמי תורה, היא לעדה שהיא קרובה יותר אל חוג השכל והקדושה וראויה לכבוד.

כ.א.ב.

כתנאי ר"א אומר מפני שאוכל בה, ר"י אומר מפני שכותב בה, כו'. יש [שהאדם] עומד במצב מוסרי כזה, שדרכיו החומריים עומדים באורח ישרה בתור הכנה לדברים הרוחניים, והמעלה הזאת של התאחדות החומריות היא השנויה בלשון "קרובה לפה". אמנם המעלה היותר שלמה היא שתהי" כ"כ ישרה נפשו של אדם, עד שכל דרכיו הם מכובדים לעצמם, החומריות והקדושה השכלית הם לא לבד דבקים יחש שכנות, כ"א ג"כ מעורבים התחברות מזגית, למעלה זו יש יתרון לא מצד הקרבה לפה כ"א מצד שאוכל בה. אמנם עוד יש יתרון יותר גדול בפעולות החומריות, שמצד זה ראויים לכבוד חלקי הגוף, להכיר יתרונם בנטיתם המעולה אל צד המעלה, שהרי לא רק לזמנו ודורו של אדם ישאירו הכחות הגשמיים את הפעולות הרוחניות, כ"א לדורות לעד ולעולם. וראוי שיחקק יתרון הימין על השמאל, כערך יתרון ההוה והדור שהוא עומד בקרבו כשהוא נערך לבדו, לעומת כל הטוב שאפשר להשפיע על העתיד והדורות הבאים, שבאופן מוחש פשוט יתגלה בכתובה של דברי תורה חכמה ודעת ומוסר השכל, וה"ה לכל המעשים הקיימים וקבועים לדורות. לאלה ב' מערכות הפעולות ראוי לחלק את יחס הימין מול השמאל, ולתן יתרון לימין למען יתעורר האדם לתן יתרון אל הדברים הטובים שראוי לו לעבוד בשביל הכלל בתור נחלת עולמים, יותר ממה שהוא יכול לעבוד בגללו בתור ההוה העובר ובלתי מתקיים, מפעולות

כ"ד.

אמר ר"ת כר חנילאי, כל הצנוע בביה"כ ניצול מן הנחשים ומן העקרבים ומן המזיקין, וי"א אף חלומותיו מיושבים עליו. צורת האדם צריכה להשתמר עליו גם בעת שהכרח טבעו הבהמי מורידו לערך בהמי, וכל מיני ההיזיקות באים לאדם רק בשביל הפסידו את צורתו האנושית ואבדו אותה בשעה שטבעו מורידו לבהמיות, אבל האיש הנעלה שאינו מאבד את הודו לעולם הוא ניצול מכל הפסד, כי שמירת הצלם האלהי הוא מעלה ערך האדם להנצל מכל הפסד. בכלל המפסידים בעולם הם שלשה, היזק הבא ממזיקים מכוונים להזיק אע"פ שהאדם אינו מכשיר עצמו מצדו לקבל ההיזק, אבל הם מכוונים להזיקו, זהו מין הנחשים. וכאשר האדם שומר את צלמו האלהי גם ברדתו לבהמיות, פועל עליו הוד הצלם וקדושת התכונות שאוביו ישלימו אתו, ולא יתכנו להזיקו בשביל חן וחסד השפוך עליו. מין היזק שני שבא בלא כונת המזיק, כהיזק העקרק המכשכש בזנבו שהוא עוקצו ועוקץ הפוגע בו, להם דומים הנזקים הבאים לאדם מכחות טבעו בהיסח דעתו משמירה שכלית. וזאת התכונה באה ע"פ רוב רק בשביל תגבורת הבהמיות, אבל מי שהתעלה שלא לפול לבהמיות גם בעת הירידה הטבעית כזאת וכיוצא בה, ישמרו מאלו הפגעים. מין שלישי הוא הפגעים שהאדם מצדו מכשיר עצמו להפגע מהם, לולא הכשר הכח הדמיוני אין המזיקין, שהם לפי תכונתם רק דמיונות, פועלות בתכונה מזקת בציור נפשי חזק, עד שפועל ג"כ על הגוף ומקריו, זה ההכשר בא רק בעקב ההתחלשות השכלית. אבל בגבורת השכל אין הדמיון פועל להרע, ע"כ אין הכחות, שהם נמצאים בערך מיוחס להפסידים הדמיונים, פועלים עליו. החלומות, הם באים בערבוביא רק לאדם שתכונת שכלו ושליטתו עליו היא רפויה, עד שלא יוכל להחזיק מעמד כ"א בעודו במצב של פעולות שכליות, בעת היקיצה וההפנאה מפעולות ירודות. אבל בסורו בעסקים שכלים, שוב החומריות ועמה הדמיון הפרוע שולט עליו, ממילא באים הרעיונות באופן מחריד ומבלבל. אבל האיש שאין ירידה לו, שגם בהיותו במורד רוחו עולה אל על, ומקומו לא ינח גם בעת השינה, הפעולה העמוקה שתגבורת השכל פועל עליו בהקיץ, רישומו ניכר לתת סדרים להילוך הרעיונות גם בחלום, וחלומותיו מיושבים וקרובים לדרכים שכליים, ורחוקים מטירוף דמיוני פרוע.

כ"ה.

ההוא כיהכ"ם דהוה בטבריא כי הון עיילי כו תרי אפי' ביממא הון מתזקי, ר"א ור"א הוּו עיילי בית חד חד לחוד ולא מתזקי כו, קבלה דביה"כ צניעותא ושתיקותא. כשם שההסתכלות בצד היתרון של האדם, במעלות נפשו והוד שכלו והמדות הקדושות שיכול לזכות בהם אם יהיה נכח ד' דרכו, הם מביאים את האדם לידי גדולת נפש, בהוסיפו אהבה לאדם וחושו את יקרת נפשו, ע"כ יתנאה במדות טובות ובמעשים טובים. כן ההסתכלות בצד הכיעור האנושי, בצד גסות הבהמיות שלו, תביא לפעמים עמה השפלת רוח האדם, שבזה יהי נוטה אל הבהמיות והפחיתות. כי יחשב שגם הוא כבהמה נדמה, כפי מה שיראה ממקריו השפלים הבהמיים, ויגרע אהבת האדם וחבתו מקרב לבו, ובוזה מפסיד הרבה מיתרון מעלות קדושות. ובהיות האדם נפגע במדותיו ושכלו, עלול הוא שישלטו בו הכחות הדמיוניים והסבות המסבבות אותם, שהם הכחות הדמיוניים החיצוניים שחוץ לנפש הפועלים על הנפש, כמו

שהכחות השכליים פועלים על השכל. וכמו שכל מקרי החליים הגופניים נתבארו כבר שמרביתם מחוללים הם ע"י דברים שיש בהם כח חיים, כן החכות הדמיוניים יש להם סבות שגם הנה חיות. אמנם יתגלו בפעולתם בעת יתאימו המקרים מצד המקום והזמן, ההרגל וההסכמה הכוללת, שאין היחיד יכול להפרד בהם מהשפעת הרבים, ואז החכות הדמיוניים מתחזקים בהכרת פעולתם. שכח דמיונו של אדם בהעזבו מהשכל הוא מקבל את רישומם, ובאים מזה נזקים, לפעמים נפשיים ולפעמים גופניים, ג"כ כפי ערך הפעלת החכות הנפשיים על הגוף. ועלול עפ"י ההזדמנות במקום הטינופות, בפרט אם יהיה קבוע לרבים וגסי המונים, שההכרות הבהמיות הבאות לרגלי נטיות זוללות ותאות שביעה פשוטה וגסה, שם יעלה על דעת איש המעלה ציור הבהמות והפחיתות שבאדם באופן מעורר גועל נפש ושפלות ערך, אשר מזה יתעה משכל בדמיונות בדרך ערך האדם, וכשרון העליוני שלו יסתר מעיניו, ודמיון גורר דמיון עד שכחות הדמיוניות כבר מוצאים מקום בנפש לחולל ולהוליד רגשי פחד ובלהות, ולפעמים רגשי עצבון ועכירות נפש. עכ"פ אין האדם נפטר בלא היזק, והפסק השכל המכשיר את הנפש ואת הגוף גם יחד לקבל השפעות דמיוניות, יביא ג"כ לפעמים היזק גופני לפי ערך קישור הגשמיות ברוחניות. החבורה האנושית איך שתהי', תזכיר לאדם כמעט את הערך האנושי והחברותי ותהי' סעד להרמת רוחו וערכו בעיני הבוחן. אור היום ושאון החיים המלאים ענין ע"פ כל הכונניות שכוננה החברה האנושית בשאר רוחה העולה למעלה, ג"כ יהיו לעוזרים להסך על האדם מנפילה דמיונית אודות ערכו של האדם, לרגלי התאחזו בצד הכיעור והגסות שבו. כי כשם שברום מעלתו של אדם בעת ששכלו יגיר חילים, תהיה ההתכנסות בעולמו הפנימי ע"י בדידות ועזר שקיטת הלילה, לעזר להרים פעמים במעלות רמות וציורי קודש. כן בחשכת הנפש, ובנפול רוח הטהור והזך של האדם, המתגרהו שמחות וגיל מצד השלימות האלהית הקרובה לו, יוסיפו אלה השתים, הבדידה וההשקטה הלילית להכביד אנחתו ולהגביר יאושו הרוחני. א"כ זה המקום המכוער, שכ"כ התגלמה בו הפחיתות האנושית ובהמותה, שאפילו הו עיילי כית תרי, שהיה יחש להם חברותי, וניממא, הו מתזקי, במה זה התרומם והתחזק כ"כ כחם הנפשי דר" א ור"א, עד אשר המחזה המגועל שהי' בו כח להאפיל רוח כל איש, לא פעל עליהם מאומה לגרע מהוד רוחם המקודש, אין זה כ"א באשר השלימים הללו כ"כ גברו להתחזק בשכלם הטהור ובמעלות האנושיות הרמות, עד אשר לא פעל מאומה המצב הבהמי המוכרח האנושי, לגרע מהם מציורי הוד הקבועים כבר בנפשותם המלאה אורה. הצניעות והבושה תהיה תמיד רק כאשר יכיר האדם שהמעמד הבהמי אינו לפי מדתו, אבל כשימצא האדם עצמו כולו עומד על תכונה שפלה, למה יצניע ולמה יתבייש. אמנם להשלים הידיעה הנכונה לא יצא האדם ידי חובתו רק בצניעות לבדה, הצניעות תרשים רק בלבו של אדם שהוא ראוי לגדולות, לעלות ולא לרדת, למרות חומריותו ובהמותו הגופנית. אבל עוד לא ידע שאמנם בעת שהחומריות ונטיותיה שולטות עליו, אז ראוי לו לצמצם חוג פעולותיו, ביחוד הרוחניות, לא יתן אז מהלך לכחו הדברי, כי מה יהיו ההסכמות שיעלו על לבו בעת ההשפלה האנושית, הלא רק לעזור לרדת לרוח הבהמה, ויותר הדבר מסוכן כשנלוה צד רוחני אל הנטיות השפלות. ע"כ עם צניעותא צריכה להיות נלוה גם שתיקותא, אז עומד האדם בתמותו, וכח הבהמה שבו לא יחריד מנוחתו השכלית במאומה, וכמעט סר ההכרח הטבעי, הנה הוא עולה כאשר יאתה לאיש בעל נפש ורוח טהרה.

ראה.

קבלה דייסורי שתיקותא ומכעי רחמי. הסבלנות ושפלות הנפש הרעה והפחותה, הם שתי קצוות מתאחזות זו בזו אע"פ שהם סותרות זא"ז. הסבלנות היא מדה טובה ילידת הבטחון בד', אמנם לא יאתה להיות

תוצאות הסבלנות שפלות ידים וחפץ שוה להשאר בכל רע ולא להשתדל להנצל ממנו, כי זו רעה חולה. ההתנגדות הטבעית שנתן ד' לאדם, להתאפק בכל עז לצאת ממצב רע מכל חלי רוחני וגשמי ומכל מחסור שיהיה, הוא אחד מהאמצעים שעל ידם יבא האדם לצאת מצרתו. ומי זה יהי' החס על הסכל אשר לא יחוש לעצמו. ע"כ קנלה דייטורי הוא רק שקל הקודש המכוון בב' אלה, שתיקותא בתור סבלנות והצדקת משפט ד', והאמונה והידיעה שהרע העובר הוא יהי' לטובה. ועם זה מנעי רחמי, להראות בפועל את חשקו לצאת ממצבו הרע, וכי הוא רוצה לראות חיים טובים. שבהמלא אלה השנים בכל תנאיהם, ייטב לבו, ולא תפול רוחו מסבל יסוריו, ורוחו תחפש במנוחה לצאת מתוך ההפכה, והתכלית המוסרי של הייסורין יפעל עליו במדה הרצויה, עד אשר יהי' ראוי בזה להיות מרוחם מן השמים, בהזדמנות הסבות הראויות לסילוק הייסורין.

כ"א.

אביי מרביא ליה אמיה אמרא כו' ולרביא ליה גדיא, שער בשער מחלף. האדם בעת שפלות ערכו, ביחוד בנטייתו לצד בהמותו, אינו ראוי כ"א לחברה בהמית ולא לחזקים שבבהמות. כי מצד בהמותו הוא ממין החלש והירוד שבבע"ח, כבהמה דקה נחשב. ע"כ תהי' זאת לו לעדה כי לא עליו לעזוב את השלימות השכלית והמוסרית האנושית ללכת בדרכי הבהמה, באשר בשלימות האנושית הלא הוא יהי' הרודה בבע"ח הנאזר בגבורה ועז. ומצד ערכו הבהמי בהיותו נוטה כולו לגשמות, מה כחו וגבורתו ואיזה ערך יהי' לו במערכת החי, כאחד החיים היותר חלשים. ע"כ נאה יותר הרושם מבע"ח שפל ונדכא כאמרא. אמנם הגדיא, ההומיה המרעשת ומשערת, בה יוכל האדם עוד לטעות, כי זה הוא ג"כ חיים של עז שראוי לו לבחור בעדו, לחיות חיי שעה של הוללות שפלה, גם בהיותו משפיל עצמו אל מדת הבהמות. שער בשער מחלף, השעיר של בית הכסא, הנטיה הגסה הבהמית, שמתכנסת רק בחמדה גסה פעוטה ופחותה ועוד מרעשת ומעלה תנועה, בה יוכל האדם להמשך אחר דמיונו לבלי לקחת את הלקח הראוי לו, איך להתנהג עם הבהמה שבאדם ואיך להעריכה, לבל ישכח כמה רם ונשא הוא בנטותו אחר אנושותו וכמה שפל וחלש הוא בנטייתו אחרי בהמותו. כן כשאנו מציירים לנו חזיונות החלישות האנושית הבאה לרגלי ההשפלה אל הבהמית למען נוסיף כח להחזיק במעלות הקודש, חלילה לנו להטעות עצמינו בהטעות של מציאות איזה קורת רוח וגבורה דמיונית גם בחיי הבהמות, ולהחליט בשביל כך כי זהו אושר האדם, אשר באמת אין זה כ"א מקור משחת. אשרי טהר ידים אשר ישרה נפשו בו וינצל מאלה השחיתויות שאינם מוכנות כ"א לרגלי סכלים וקצרי דעת.

כ"ב.

רבא מקמי דהוה רישא מקרקשא ליה בת ר"ח אמגוזא בלקנא, בתר דמלך עכדא ליי' כותא ומנחא ידא ארישי'. לעולם צריך האדם ברדתו למצב בהמיותו, בין מצד ההכרח הטבעי בין מצד סבה אחרת, שזו שע"י הכרח הטבעי ראוי ללמד על הכלל כולו, שאף שהוא נמצא כעת במצב הבהמות אבל הד קול האנושיות הרמה צריך שתגיע לאזניו, ואז הוא ניצול מהמזיקין, הפגעים הדמיונים, שהם אבות כל נזק בין בצירוף בין בפועל כאשר ביארנו. ההד קול, די לו אמנם לאיש פרטי, שרשאי להתרחב בחוג של בקשת חומריותו גם מצד השפל האנושי לפי הערך, שלא יפסיד לרוממות נפשו בהגיעו למצב האנושיות הרמה.

אמנם האיש המתעלה להיות מנהיג כללי, אשר כבודו גדול ואחראי הוא בעד הכלל, חומריותו צריכה להיות נדחקת ביותר מסבל הרוחניות והצד המעולה האנושי, "אל למלכים שתה יין". ע"כ לא רק הד קול ממצב האנושיות דיה לו, כ"א חלון אורה צריך לפתח לו, שלעולם יזרח לפניו התכלית המעולה של ההנהגה השלמה של אדם המעלה. והפעולות הקדושות שממצב אנושיותו הרוממה צריכות כ"כ לפעול עליו גם בעת הירידה, עד שהרעיון המלא עז וגדולת נפש מעולם לא יהי בפועל זו ממנו, גם בעתות הירידות החומריות. הסייג להירידה המוסרית שלא תבא היא חיי המשפחה הטהורה, ע"כ המשל נמרץ ורושם הגון מאד, שחלון האורה שע"י קדושת חיי המשפחה מופיע בפועל על ציור הירידה האפשרית לבא מצדו השפל של האדם, מצדו הבהמי. והיד השלוחה מצוהר האורה, המעשים הטובים הנובעים ומסתעפים ממנו, הם שולטים על רעיון האדם והלך רוחו בעת הירידה הבהמית, עד שתמיד יפנה רק למעלה להשכיל ולהיטיב. ומה שדי לאיש פרטי בהערה קלה, צריך איש המעלה הכללי להרחיב קדושתו עד מעלת אכילת חולין בטהרה לכל מעלותיהם, טהרת חולין, טהרת תרומה, טהרת הקודש וטהרת חטאת. כל אלה חלונות הנה מלאות אורה מאור החכמה וההישרה האלהית שתשגב ישע, "לא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו".

כח.

ההוא ספדנא דנחית קמיה דר"נ, אמר האי צנוע באורחותיו הוה, א"ל את עיילת כו' דתניא אין קורין צנוע אלא למי שצנוע בביהכ"ס. הדרך המפולשת למדות ותכונות טובות, היא בהיות האדם פונה אל עסקים ראויים לו מצד צורתו האנושית, שמה תתעורר מדת הצניעות בעוזה, מפני שהיא אחת מהמדות הרמות הראויות להמצא בחק איש בעל מעלה ושאר רוח. אמנם במקום שמתנגשות הרוחניות עם הגשמיות השפלה, שמה הוא האורח הצר שהצניעות תצר צעדיה מעבור בה, והוא היה צנוע גם בארחותיו. אמנם כל שם ראוי להיות עונד אל משאו רק בהיותו דבק עמו מבלי הפרד גם במקום ואופן היותר מוכשר אל הפרידה. ע"כ רק מי שתכונתו האנושית דבקה בו כ"כ עד שגם השפל שבמצבים הבהמיים שבאים לאדם בטבעו לא יפרידהו ממנו, הוא מתעצם בשם צנוע. ע"כ אין קורין צנוע אלא למי שצנוע בביהכ"ס.

כט.

ור"נ מאי נפקא ליה מניה, משום דתניא כשם שנפרעים מן המתים כך נפרעים מן המפדנים ומן העונים אחריהם. התהלה והשבח הם כחות גדולים הוכנו בטבע הנפש האנושית להמשך אחרי הפעולות שהם באות מהם, ובזה מצאה התכונה המוסרית האנושית סעד להשען עליה לעומת המון המכשולים העומדים לה לשטן. ע"כ הנוטל את התחילה ונותנה למי שאינו ראוי לה, הרי הוא נוטל כח מכחות המוסר שהעולם צריך לו ומחלישו, ובודאי הדין נותן להפרע ממנו בתור מזיק את הרבים ומונע הטוב מהם. ור"נ בהכירו שאהבת השבח אינה נובעת ממקור אכזב ודמיון רע שחידש לו האדם ביצר לב זונה, כ"א היא תכונה נפשית חזקה ובודאי יש לה תעודה בהטוב הכללי, ותעודתה לא תמלא רק אם תהיה נשמרת ע"פ טהרת האמת. ולהורות על יקרת ערך הנחת השבח במקומו ומדתו הראוי לו, ועד כמה הדבר פועל בהשלמתן של בריות, אמר הכתוב! בתור יעוד גדול ערך בימים ההם: "לא יאמר עוד לנבל נדיב ולכלילי לא יאמר שוע".

תניא בי"ע אומר על כל משכב שכב חוץ מן הקרקע. האדם ראוי לו לציין בעצמו התרוממות שלו על הטבע. מצב בעלי החיים הטבעיים הוא בשכיבה על הארץ, לרבוץ בעת המנוחה כי הם המה תוצאות ותולדות הארץ. האדם אמנם אין ראוי לו למצא מנוחה שלמה בהיותו כולו נמצא סמוך ומקורב מאד לארץ, למען יתעורר שראוי לו להתרומם על טבע הארציות שלו ע"כ ראוי לו להתרומם ממנה במצב השכיבה המורה על המנוחה, נוסף על חק הטבעי מצד מבנה גוף האדם שיש בזה, שבאמת מתאחדים תמיד התכניות, אלה שבאות מצד התכונה הטבעית ואלה שבאות מצד המוסריות.

ועל כל מושב שב חוץ מן הקורה. גם בזה הערה מוסרית נמצאת. מצב הישיבה היא מצב מנוחה רצונית שלא כמצב השכיבה שמורה ביותר על מנוחה הכרחית הבאה מצד עייפות וליאות. והנה העבודה ראויה לאדם תמיד, ביותר תתגבר החובה בשעה שיש לפניו חומר בלתי מעובד, המכריז ואומר קום עבוד והשלם. המשל הוא בבנין שהוא אחד מעקרי עבודת האדם בבנין הארציות המעשית. הנה יש כאן קורה, חומר ראוי לשכלול, לבנין לבנותו או לכלים לתקנו, אין מקום ראוי לישיבה של מנוחה רצונית. זמן החיים ועסקי החובות המוסריים הבאים בחוגו של אדם, כשהם בלתי גמורים כשצריכים עובד ופועל. הנה הקורות היותר חזקות בתביעה של בנין ושכלול, כ"ז שיש לפנינו הרבה ענינים בלתי משוכללים בחיי הכלל והפרט, ברוחניות ובגשמיות, אין מקום לישיבה למנוחה של רצון.

אמר שמואל שינה בעמוד השחר כאסטמא לפרזלא, יציאה בעמוד השחר כאסטמא לפרזלא. לבד הידיעה הטבעית ההגינית שיש בזה, יש להשתמש בהערה כללית לימודית מחיי האדם הפרטי ביחש יומו וחליפות תקופתו, לאדם הכללי, גוי כולו, וחליפות היום הכללי תקופה גדולה בחיי עם, ביחוד עם ישראל, "שומר מה מלילה שומר מה מליל". הגלות הנדמה ללילה והגאולה שנמשלה ליום ביניהם יש מעבר, מתחלת בעמוד השחר ואח"כ הולכת לאור. וכבר משלו חכמים ז"ל תשועתן של ישראל לשחר שהולכת ומאירה קמעא קמעא. חשכת הגלות הביא בהכרח ערבוביא גדולה, חשכה של דיעות מחסרון דעת אלהים לאמתתה, "אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה". הכחות הכלליים הלאומיים נחלשו מעוצר רעה ויגון, הנה בהתנער כח העם זה הוא כלל גדול, קליפה קדמה לפרי, עזי מסגי בריש עדרא, וברייתו של עולם מעיקרא חשוכא והדר נהורא. ההתרגשות הבאה בעקבא דמשיחא, מהראשונים המתחילים להרגיש ביותר כובד הגלות ומרירות חשכתו, מה שלא ניתנה הרגשה כזאת בכללות העם בטרם באה מועד לעקבא דמשיחא, נמצאים בתחילה המתנשאים להעמיד חזון ונכשלים, מבקשים עצות להקל עול הגלות וסבלו, גם בתת כופר של פריקת עול תורה ומצות, של שם ישראל אורו והודו, ישועת ד' אשר תשגבהו ותורת אל חי אשר בקרבו, בעמוד השחר. מי ישארו בריאים, מי ישארו אנשי אמת דבקים בד' אלהי ישראל באמת ותמים, אותם המעבירים מעיניהם כל אותם ההרגשות המרות של צער ומרירות הגלות, העושים עצמם בבחירה שכלית הטובה ישנים בעת רעה ההיא, בראותם המתאמרים למרגישים את ענות

הכלל מבקשים עצות להותו, המה יוסיפו כח ועצמה אל כלל האומה, כי יעבור זעם והענינים יתבררו במסה הזמן. אז תתעורר מהפכה שחשכת האור המועט של עמוד השחר תעבור, כי יבא האור במדה יותר גדולה. אז אותם המתנשאים הראשונים, שישארו כפסולת בגוף האומה להרבות מכאוביה, להשריש בה כל מדה רעה ושכחת שם ד', המה יצאו ממנה לאטם, יתפרדו ויתבלעו בין גויי הארץ. היציאה הזאת בעמוד השחר היא מעמדת את הגוף הכללי על טהרתו ובריאותו, אז יופיע האור ביותר תוקף ויגלו מוסדות המכשולים של המתנשאים הראשונים שהשחיתו דרכם, ותבא ההתעוררות הכללית להיות קרובה יותר לאור האמת הלך וקרוב, עד שתהי' ההרגשה הכללית היותר קרובה אל הגאולה, הרגשה פנימית של תשובה שלמה לד' אלהי ישראל, לבקשו בכל לב ובכל נפש, ללכת בדרכיו ולשמור מצותיו עם כל קניית הקנינים הנחוצים לעם חי העומד לשם ולתפארת בארץ, "לברית עם ולאור גויים". לרכוש לו מרכוש גבורת נפש ואומץ לב ועושר מדעים שימושיים רבים, המתלויים אל העושר הרוחני המיוחד לישראל, עושר אור ד' ודעת דרכיו, שכל אלה יהיו הכנות לצאת "כנוגה צדקה וישועתה כלפידי יבער, וראו גויים צדקך וכל מלכים כבודך וקורא לך שם חדש אשר פי ד' יקבנו", שבאים רק אחרי חבלי משיח הקדומים, חבלים גשמיים ורוחניים. שההצלה הכללית תבא ע"י השינה של חלק המעולה המתיוחד רק בפנימיותו מבלי להרגיש כל אשר מסביב וחוצה לו, ובפנימיותו ימצא מנוחה כי טוב בד' אמות של הלכה, שמיום שחרב ביהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא הם בלבד. ולערך ההרגשות החיצוניות הבאות מן החוץ, המגבירות את חפץ החיים הטובים עלי אדמות, המרגישות את החיים העליזים של כל העמים עם כל המון חמודותיהם, אפילו אותם שאין בהם כל רע מצד עצמם. זמרא מנא לן דאסיר, "אל תשמח ישראל אל גיל כעמים". "אני ישינה ולבי ער קול דודי דופק"!. והיציאה של החלק הגרוע, "ואצרוף כבר סיגיד ואסירה כל בדיליך, אחרי כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה" י, שני אלה יסעדו את החולה הגדול על ערש דוי, לאמץ חילו, לשאת במנוחה את מכאוביו ולצפות לתשועת ד' שמהרה תבא ואל תאחר, "אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד". שינה ויציאה בעמוד השחר הכללי, המה כאטטמא לפרזלא, המוסיפים כח לקום ולעבוד בעז נפש בהוד והדר בהאיר עצם שחר, בהפציע אילת השחר. וכל אשר יוסיף אור היום להוסיף אורו כה תוסיף האומה בכללה כח ועצמה, יקיצה והתעוררות מלאה קדושה ועז ד', שאלה רבות גרמו לה השינה והיציאה שקדמו לה בעמוד השחר, בעוד שחשכת הלילה וקדרוניתא דצפרא היתה שלטת. וההכרה! בין תכלת ללבן בין זאב לכלב בין חמור לערוד וגם את חבירו הרחוק ממנו ד' אמות, רחוק מעט מחוגו ורגילותו, לדעת בצדק מה טיבו, כי דרכי ד' לפלגות התכונות של עבדי ד' רבות ושונות הנה. והחשכה של הגלות הולידה בזה ערבוביא ושנאת אחים, וההכרה של חבירו הרחוק ד' אמות שתבא ע"י אור המזרח דברק ברקאי, תביא עמה זמן ק"ש להכריז את הקריאה הגדולה ד' אחד, ועמה תולדתה כיוצא בה"מי כעמך ישראל גוי אחד".

כ"ד.

בר קפרא הוה מזכין מילי בדינרי. דינר הזהב, מטבע קטנה וחשובה כוללת הרבה מטבעות קטנות, כן היו דבריו במילי דעלמא כוללים הוראות רבות ושונות, שכ"א מהם היא לימודית ראויה להשתמש בה בתועלת הרוחנית והחומרית. התאמת השיחות הפשוטות עם דברים גדולים של תועלת, היא יוצאת מנפש זכה משקפת את היחש שיש בין כל דבר קטן ופשוט אל הנשגב והרם. ע"כ ישמח תמיד בכל אשר יעסוק, כי כל דבר ושיחה וכל עסק נשפל לא ימנעהו מהשוות מחשבתו אל קדושת גדולת המחשבה, הרואה שמתאמת עם כל החיים הפשוטים עם עסקיהם ושיחתם. ע"כ הי' תמיד גברא בדיחאי, "ישמח לב מבקשי

ד"י .

כ.ד.

עד דכנפת אכול, עד דצחית שתי, עד שרתחא קידרך שפוך. ראוי לאדם להאזין לקול הרגשותיו הפנימיות, שהם נוסדו מיוצר כל ב"ה כדי לשמרנו מכל רע ולהדריכנו בדרך חיים, והדברים כוללים עניני הגוף ועניני הנפש. דוגמת אלה בעניני הנפש, עתים שונות הם באדם ונטיותיו שונות הנה, לפעמים יהי נוטה דעתו והכשר שכלו אל דברים של עיון מעשיים כעניני הלכה, משען לחמי אלו הלכות, ולפעמים ימצא את נפשו נוטה לעניני פיוט ואגדה, לדבקות בדי' ית' ורגשי קודש של אהבה ויראה טהורה, שהם כללי האגדה, משען מימי אלו בעלי אגדה, ראוי לו לאדם לשמור עת לכל חפץ כחפצו הפנימי, שמורה על נטיית הנפש בטבעה להשתוקק אל אשר יחסר לה. ולפעמים תשתוחח נפשו בנשאו דיעו אל אשר עבר עליו מכל חטאת האדם, ויאבה להשליך את סבל משא כל חטא וכל מדה רעה שדבקה בנפשו, בשפיכת שיח של תפילה ותחנונים, וידוי ופלל, ג"כ לא יעבור מועד חפץ, הוצאת הפסולת הנפשי, לטהר רוחו לפני קונו, ברגש עז.

כ.ה.

קרנא קריא ברומי, בר מזכין תאני תאני דאבוך זבין. כשם שראוי לחוש על חוש החפץ הפנימי מפני שלא לחנם הוקבעו מאת ד', אשר נתן לנו את הנפש הזאת. כן עוד יותר ראוי לשום אל לב את יחש רכושו השכלי והמוסרי הפרטי אל הדברים השוררים בכלל העולם הכללי כי לפעמים תזדמן סערה חיצונית והתעוררות כללית בעם בכללו, שאז צריך להוציא אל הפועל ולהשתמש בכשרונות צפונים, אשר בלא עת חפץ [ההתעוררות] הכללית ההיא אין להם שימוש, ראוי אז לכל בעל כשרון לחפש בכחותיו, בין אותם שהם עצמיות לו בין אותם שבאו לידו מפני הגזע וקדושת הורים, אם רק קרנא קריא ברומי, אם באה התעוררות כללית לכלל תביעה של כשרונות הפרטים להשתמש בהם, הוצא אל הפועל והועיל לבני עמך, ואשר את דרכי דורך ע"פ הכשרונות הראויים להשתמש בהם לעומת ההתעוררות הכללית החיצונית. כי כשם שיוצא רוח האדם בקרבו ית' תכן את כל התביעות הפרטיות להתעוררות הכחות הנפשיים והגופניים לאושר הגוף והנפש הפרטית, כן יסד ית' שמו ג"כ בכלל העולם יחש נאמן מן הכלל אל הפרטים. והאדם היחיד צריך לראות את עצמו בתור אבר מהגויה הגדולה של כלל האומה, ובמובן יותר רחב כלל האנושיות וכלל המציאות, עד שיתעורר מצד פרטיותו לעת החפץ, שיוכל בכל אשר לו מקנין גופני ורוחני לעשות לטובת הרבים בעת שהשעה מעוררת ע"ז. וראוי להשקיף על הכשרון הפרטי, אף אותו הבא בסיוע של נחלת אבות, כעל תאנים שנוחים להתקלקל בעבור זמנם, ולא יוכל להפיק מהם התועלת הרצויה, כי ד' עשה את האדם ואת העולם בחוברת, משולבה, שיהי' הקשר אמיץ ונאמן בין הפרט אל הכלל, "כי אל דעות ד' ולו נתכנו עלילות".

כ.ו.

ואמר להרגך ותחם עליך, ואמר, ואמרתי מבע"ל, ותחם, וחסתי מבע"ל, אר"א, א"ל דוד לשאול,

מה"ת מותר להורגך כו' אלא צניעות שהיתה בך היא חסה עליך. משפטי התורה בענינים שבין אדם לחבירו, יעמידו תמיד את ערך המשפט רק לפי היחש שיש בין שני הנדונים מצד אותו הענין בעצמו בלבד, ואין לערב ערך הנושאים בענינים אחרים. ואם יתחייב איש מיתה בידי אדם על כל חטא, לא יתכן לזכותו בשביל ערכו הכללי. אמנם ההערה על שורת הדין מצד החסידות ועת לעשות לד', תתן לפעמים הרשות להשקיף לא רק על נקודת היחש שבין הנדונים לבד, כ"א על כלל הענינים, על ערכו של הנידון בכלל החברה האנושית. ע"כ בהיות מדת הצניעות אבן פנה לכמה מדות טובות שמהן תגיע רק טוב לכלל העם. ע"כ אין ספק שמצד החשבון הכללי של המדה המפוארה הזאת, כשהיא מופשטת לעצמה, תכריע את כף הזכות. והתועלת היוצאת לכלל האנושיות מלימוד והטבעת מדת הצניעות, תעלה בערכה על ההפסד של העברת שורת הדין הפרטית. ע"כ ביחש אמירתו של דוד בתור פרטי, יחוסו ומדת רגשותיו, לא הי' אפשר להיות גומר שלא להרגו. אמנם מדת הצניעות לעצמה, ע"פ חשבונה המופשט, כמה טובות מוסריות שמביאות לרב טוב יוצאות ממנה, היא חסה עליו, למען הוציא את המדה היקרה הזאת אל הפועל בכלל העם, אותה ואת תולדותיה היקרות עד אין ערוך.

כ"ג.

ומאי צניעותא כו' תנא גדר לפנים מגדר ומערה לפנים ממערה, להטך, אר"א שמכך עצמו כטובה. הצניעות ראויה לאדם משני צדדים, מצד יחוסו אל החברה האנושית, שהצניעות היא אחת מיסודי בנין אושר הקיבוץ ובטחונו. והשנית מצד עצמו, מעצם מעלת נפשו האלהית. ע"כ בערך הצניעות החברותית היא ההרחקה היתירה המקומית והצנעתה. והצניעות העצמית היא מחייבת הסיכוך והכיסוי גם בחדרי חדרים. כי "מלא כל הארץ כבודו", וכבוד ד' מלא גם כל משכיות נפשו של אדם, "נר ד' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן", ולעולם יראה אדם כאילו קדוש שרוי בתוך מעיו.

כ"ד.

ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל וגו' אריב"ח כל המבזה את הבגדים לסוף אינו נהנה מהם, שנאמר והמלך דוד זקן ויכסוהו בבגדים ולא יחס לו. כל ההנאות האנושיות שנקבעו בשביל שני מיני תועלויות, בשביל תועלת מוגשמת לגמרי כצרכי החומר הפשוט, שבהם האדם שוה לכל בע"ח. ובשביל תועלת שיש בה רושם של שאר רוח האדם, ראוי תמיד להכיר שיסוד הדבר ועקרו היא אותה התועלת שיש בה יתרון לאדם באשר הוא אדם. הבגדים עשויים לתכלית הגנה מן הקור, זאת היא תכליתם הפשוטה שגם כל בע"ח יחושו כן, והם יתרים עליו שיש להם הגנה זו בטבעם, הלבוש הטבעי שלהם, עורם ושערם או צמרם וכיו"ב. עוד יש יתרון לאדם שמנה הם מכבדותיה, הכבוד הנמשך מהבגדים שהאדם מתהדר בהם בתור אדם המעלה הראוי לו לפי יתרונו השכלי. וכאשר הכרת היתרון של האדם לעצמו הוא מבוא גדול להרמת ערכו בסגולותיו היקרות הנוגעות למדות טובות ולמעשים טובים. ע"כ ראוי לכבד את הבגדים, להורות שהדבר העקרי במציאות הבגדים לאדם הוא בשביל כבודו ומעלתו, לכסות ערותו ולהלבישו הוד, ומפני הטעם העיקרי הזה נזדמן ג"כ ההכרח הטבעי שהאדם צריך לבגדים ג"כ להגנה מצנה. אמנם אם לא הי' צורך מוסרי בבגדים, לא הי' כדאי שרק ההגנה מן הצינה תחייב את מציאותם, וכבר הי' האדם יכול לחיות באקלים כזה שאין בו צורך חושי בבגדים, ועכ"ז ילבשם מפני צד המוסרי שבהם. ע"כ המבזה את הבגדים,

שמצדם המוסרי פוגע בערכם, סוף שאינו נהנה מהם, מתוך שבטל העיקר בטלה הטפילה, שצריך הדבר שממנו יוצא מקור לימוד מוסרי שמועיל לישר מדותיו של אדם כהוקרת רעיון הבגדים מפני מוסריותם, מפני שהכבוד האנושי מונע את האדם מכמה דברים פחותים, מהשפל למדרגת מצב הבהמה להיות נשמר בעולם. וכל המזלזל בו בערכו המוסרי, הוא ראוי להוכח שבשפלות הערך המוסרי של הבגדים לא ימלאו הבגדים את תעודתם, כלומר שלא נמצאו בזה האופן שרק ההנאה החומרית הגסה ימציאו, כ"א צריכים הם להכבד ולהיות מחוברים תמיד עם ערך התעודה המוסרית, שאז יכיר האדם את ערכם של הבגדים, וערך המצות התלויים בהם כציצית וכלאים, שמאגדים את צד הכבוד עם צד ההנאה שבהם. וללמד על הכלל כולו יצא, שבכל מקום שאנו מוצאים הנאה מורגשת בהרכבה, מצד אחד תוכל להיות כולה גשמית פחותה ומצד השני היא מתעלה להרגש אנושי והנאה אנושית, ראוי תמיד שלא תעזב ההנאה האנושית מהיות עיקר בתכונה ההיא, כדי ללמד לאדם את חובת עלייתו משפל מצב הבהמות שמצד חומר, אל מצב האנושית שמצד נפשו האלהית המלאה חכמה ודעת.

כ"ט.

אם ד' הסיתך כי, אר"א הקב"ה ה' לדוד מסית קרית לי, חייך שאני מכשילך בדבר שאפ"י תשכ"ר מכירין כו, שנאמר כי תשא את ראש בניי לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו, כו' וכיון דמנינהו לא שקל מנייהו כופר. שאלת הבחירה היא לעולם היותר כבדה מצד שרשי התורה והסכמת השכל והמוחש. הנה לפנינו הרעות מוכרחות בכלל ההנהגה, וכמה דברים גדולי התועלת בעולם לא יצאו אל הפועל אם לא קדמו להם סבות של בחירה רעה, של בני אדם המכונים להרע, הציור הזה שהרע מוכרח לשכלולו הכללי של עולם, הוא סועד לב רבים לחשוב שא"א להחליט שתהי' הבחירה חפשית. אמתת הדבר הוא, שיש הבדל בין חק הכללי לחק הפרטי, ודאי הוא שהבחירה בחק הכלל אינה חפשית, הכלל צריך בהכרח להמציא רעים כמו שהוא ממציא טובים. אמנם עבור זה הלא בערך הכלל אין כל דבר רע בהחלט, כי הרעה הפרטית בצירוף הכללי תהי' מסבבת טוב. ע"כ כשם שקילוסו של הקב"ה עולה מן הצדיקים כך הוא עולה מן הרשעים, שנאמר"כל פעל ד' למענהו וגם רשע ליום רעה". התערובות הזאת של חסרון הבדלת הגדרים שבין הבחירה הכללית להפרטית, תביא עמה שאלות בלתי נפתרות במהלך הבחירה האנושית, שמעבר אחד נראיה חפשית כולה ומעברים נמצאיה מוכרחת וחיונית. הלשון "אם ד' הטיתך" מורה על העדר חופש הבחירה ביחש האיש היחיד הפרטי. והנה הכופר הניתן במנין, היא הוראה לענין פתרון המוכרח הזה, כאשר בלא מנין פרטי תעבור לפנינו האומה בכללה, אף שידענו שיש בה ג"כ אנשים רעי לב ובעלי חסרון. אמנם הלא הכרח הכלל יחייב ככה, ואין האומה מפסדת מפשט הקיום בשביל יחידיה אלה, בשגם גם מהרעים הללו יוציא הכלל תועלת. אמנם במנין הפרטי, שם כל חסרון הוא נערך בערכו לפי הבחנת חופש הבחירה והרעות החפשיות, ודאי צריכות לכופר. ע"כ באשר הרעיונות הם מסובבות אלה מאלה, וההסכמות מניעות מאליהם המון רעיונות בתור אבות של תולדות. כאשר הביע דוד בלשון "אם ד' הסיתך ב"י", הקטנת חופש הבחירה הפרטית, שבאמת הוא יסוד גדול בתורה, אם כ" לא מלבו, כ"א יצאו הדברים מתוך צערו ונודו מפיו, היו לסבה גורמת שנחלשה אצלו ההכרה הפנימית של קחת כופר. במנין המורה על אותו ההבדל שיש בין חופש הפרטיות של הבחירה אל החיוב הכללי שבה, שע"פ הבריור הזה אין ליחש למעשה ד' כל מעשה בחירי של איש פרטי כאשר בפרט תהי' להרע. כי הדרכים הפרטיים חפשים המה, והכתוב אומר "ובחרת בחיים", בחירה חפשית לגמרי בערכו של כל יחיד.

מאי ועד עת מועד, אר"ש סבא חתני דר"ח משמיה דר"ח, משעת שחימת התמיד ועד זריקתו. הדעה של כפירת חופש הבחירה הפרטית, היא אבן נגף ומכשול עון גדול. להפר יראה. כאשר השיבו חביריו לאיובי על טענתו הכוזבת בראת שור פרסותיו סדוקות, בראת חמור פרסותיו קלוטות בראת צדיקים בראת רשעים, והיא משתברת ע"י רושם הצרכת השקלים כופר בעת המנין. אמנם בתמידות ניכרת היא בשוברה ע"י התמיד, שכפרתו אמנם תמידית, כדחו"ל לתמיד של שחר מכפר על עבירות הלילה ושל בין הערביים על עבירות היום. הכפרה התמידית מדי יום ביומו מורה כאילו יש איזה חק מוסרי בעצם החטאים שראויים לכפרה, וזה יצדק ביחוד בערך הרבים והכלל, שהבחירה מצדה הכללית אינה חפשית, גם אינה מתגלה הפעולה רק להרע כי גם תוצאות טובות יוצאות מכלל תנועות הרבים איך שיהיו. ע"כ מהשקלים הפרטיים, שיסודם הוא בערך מנין, מתכנסת הקופה שממנה יקחו התמיד המכפר הכללי, להורות שאמנם מצד יחש הכלל אל הפרטים ראויים הפרטים לכפרה מצד שחופש הכלל אינו מוחלט בבחירה, ורעת התוצאות של כל דבר חטא אינה מוחלטת לרעה בערך הכלל כולו. היחיד כשהוא לעצמו הוא ג"כ יוכל להחשב בתור הכנה אל הכלל, מפני שאין הכלל נבנה כ"א מפרטים ויחידים. אמנם בתור הכנה יוכל להחשב לעולם גם מצד התיחדותו בפרטיות, כי סוף כל סוף יעבוד לצורך הכלל או לא, הכלל נבנה עכ"פ מיחידיו, אמנם מצד ערך ההכנה אין הכפרה ראויה לו. אמנם כשנבא לחקר התכלית, שם מתיחד הפרט בפועל עם הכלל והפעולות תגלינה בערך הכללי המשותף. אז יתגלה ג"כ חשבון הכפרה, "הן אל כביר ולא ימאס", "פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי". שחיטת התמיד היא הכנה. והתכלית מתראה בזריקתו, ע"כ השתלמה הרשימה הזאת להפרצה שנפרצה, להגדיר את ערך חופש הבחירה, ומושג המוסרי של הטוב והרע שלא יהיו הדיעות בזה נבוכות יותר מדאי, שמולידות רישומים בלתי הגונים במצב ההדרכה הישירה הכללית, ארך הנגף, משעת שחיטת התמיד, הכנתו, עד שעת זריקתו תכליתו, להורות שרק בהשלמת התכלית הכללית ושיתוף היחידים לו בפרטיותם, יהיו ראויים להיותם נשואי עון. אמנם כ"ז שלא נתגלה בפועל הטוב היוצא מצד ההכללה של הרע עם הטוב, עד אותה השעה של צמיחת אלו הזרעים הכלליים, יש הבדל גדול בין הטוב ובין הרע, ו"אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו", "אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו", רק לעת שכל משברים וגלים של המים הזדונים יעברו, והתכלית הכללית המשותפת יוצאת לאור בגלוי, אז נאמר "מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי כי גאלתיך", "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל חטאתיכם", ערך זריקת התמיד.

ורבי יוחנן אמר עד חצות ממש. יחש הפרט אל הכלל יבוא מצד המוסריות, התורה והאמונה, ומצד הטבעיות, קשר החברה המכרחת את האדם להיות מדיני וקשר הלאומי שבכללו חטאות הפרטים יפלו בשני אלה, והתיקון שהרעות הפרטיות יהיו לסבות מחוללות טובות בכללות, ימצא ג"כ מקום בשני אלה הסוגים. הרושם המוסרי של צירוף הכלל מהפרטים, מצד הדיעות וקדושת התורה, תהי' מכוונת נגד זמן שחיטת התמיד וזריקתו. הצד הטבעי של היכר צירוף הפרטים אל הכלל, הוא ניכר בערך היום אל הלילה, נגד מה שהלילה תיחד כל פרט במציאותו היחידה, יבא היום לעורר כח קיבוץ החברות ע"י המון המעשים המשותפים הנעשים תחת השמש. ע"כ כל שהיום הולך ומתגבר הולך ומתחזק ג"כ רושם החברה

האנושית בקיבוצה הטבעי, עד חצות היום שהשמש בגבורתו והחיים סואנים ברעש ומלאים ענין. ע"כ הוא מועד קביעות ב"די, הבא מצד מקרי החברה בקיבוצה שלרגליה באו המשפטים והדינים, הוא ג"כ עד חצות, מאז והלאה כי ינטו צללי ערב, כבר מתחיל רגש ההתייחסות להכנס מעט בלבבות, ע"כ רושם תוצאה שלמה של חיי החברה בכללה במילואה, במשל של תקף זמן קצר לעומת הזמנים הארוכים שפועלים פעולתם בחיי הכלל, לצרף את הרע אל הטוב להכלילו ולהביאו לתעודה, שבזאת יכופר עון הפרטים ביחש חטאים טבעיים לחיי הקיבוץ הכללי, נאה להיות הרושם עד עת מועד טבעי, חצות ממש.

כסג.

ויאמר למלאך המשחית בעם רב, אר"א כו' טול הרכ שבהם שיש לי לפרע מהם כמה חובות, באותה שעה מת אבישי בן צרויה ששקול כרובה של מנהדרין. הדעת האמיתית וההכרה של חופש הבחירה היחידית והתולדה הנמשכת ממנה, שהרע הפרטי הוא רע מוחלט מצד פרטיותו, וחוב העדר החופש בבחירה בערך הכלל ותולדתה, שיש בחק הכלל ערך השבת כל רע לטובה, תגביר את כח הכלל ותתן עז להתרכזות ומשמעת, בין בענינים הרוחניים בתורה והוראה וכבוד חכמים והוקרת דבריהם, בין בעניני לאום בהסכמה וזירוז, ושני אלה ביחד יבנו בית נאמן לאומה, בחומר ורוח. וממילא מובן שיד השיבוש בדעה כזאת מחוללת פרעות מוסריות וטבעיות במדרגת הקשר הלאומי, בין מצד רוחניותו בין מצד טבעו המורגש. הדבר המראה בעליל על צורך ההתרכזות הלאומית מכל הפרטים המפוזרים אל הכלל, הוא מה שתחולל האומה מקרבה לפעמים אנשים גדולים, שהם באמת הנם תולדה של קיבוץ כחות רבים מפוזרים באותה בפרטים רבים. וכשיתקבצו באיש אחד, אז תופיע לעינינו צורה של שלימות נפלאה שכולם יכנעו מפניה. ומאין בא זה הכח, מפני שהתכנסו למרכז אחד המון כחות רבים, שכל אחד מהם מוצא מקום בפ"ע בפרטים ידועים ומיוחדים של האומה. ובהיותו מתיחד לעצמו, יכול להיות שלא ישא פרי רב ברכה, מפני שלא השלים חוקו, או מפני שיש עמו חסרונות ידועים, או שעצם הכח הפרטי הוא כולו חסרון כשאין לו משלימו מהמון כחות הצריכים להיות לו בתור תבלין. אמנם בהתרכזם באיש אחד, הכח הכללי המשותף יצרף את החסרונות אחד אל אחד, עד שמה שיחשב חסרון בכח הפיזור תראה מעלה גדולה ונהדרה בחק ההתכנסות. וכל זה בא ג"כ מכח העם כולו, שהאדם הגדול הוא בן לעמו ולחברה שממנה יצא, ומרכושה הטבעי והרוחני נבנתה נפשו הגדולה. ע"כ בהיות האומה הולכת משרים והפרטים שומרים אורחות מוסר לפי ערך הפרט, אז מתקבץ כלל שלם, והחסרונות הטבעיים הכלליים משמשים לשימוש של מעלות פועלות טוב בכלל. והפעולה שפעלה החברה על היחיד הגדול, חוזרת אליה ע"י המשמעת הנמצאת ומנחלת ע"י רב טוב רוחני וחומרי. אבל בהיות הדיעות הגורמות לכונן יפה אשיות הקיבוץ והמרכז, לחזק את המשמעת והאגד הלאומי בחמרו ורוחו, מתרופפות. אז אין העם משתמש בכח הגדול היחיד ואינו הולך לאורו, כי אינו מכיר שהליכתו לאור הגדול, לאורו של עצמו הוא מהלך, כי רק האספקלריא הכללית נראתה בקרב הגדול המורם מעם. ע"כ לפעמים רק אז יתרפאו מאולתם, בהרגישם חשכת ההעדר בסילוקו של צדיק וגדול דעה ואביר מעשים שבדור. והנה לעומת שני הרשמים שצריכה ההתחברות הכללית להיות חזקה בהם, מצד הרוחניות ומצד החומריות, שהיא מובן התורה והלאומיות, נמצאו שני איכויות של מרכזיות. איכות מרכז מצד האמת, היא מרכז התורה וההוראה, ששם יצא דבר ד' אמת לכל ישראל, ומרכז ההסכמה מצד השלום. כח מרכז ההסכמה הוא גדול בענינים המדיניים, שכל דעה שמשרשת בלב יותר את גודל הטוב של צירוף הפרט אל הכלל, היא מחזקת יותר את האימון הזה של ההסכמה הכללית. ומרכז האמת היא תולדה אמונית שתבא בדעת נפש, כשיכיר העם את ערך ההצלחה של

ההתכנסות הפרטים אל הכלל מכל צדדיה, אז יכיר שהחכמה האלהית הכללית המתעסקת בהשלמתם של הבריות, בהכרח תקבע חותמה, חותם האמת, על מרכז הרוחני, לא תסור מכל הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא. כשאנו חפצים להכיר את רושם של קיבוץ שני הכחות יחד, של המרכזית המוסכמת והמרכזית המאומתת, אנו מוצאים אותה בסנהדרין עצמה, מצד ערך המרכז לצד האמת הלא ממנה יוצאה תורה לכל ישראל. אמנם זהו בדברים המוסכמים מצד בירורם, אבל במה יהיו חזקים הדברים המסופקים, שנפסקים ע"פ הרבים, "אחרי רבים להטות", פה תסייע האמת המוסכמת, שגם היא הנה אור עולם לאומה. אמנם מצד היותה יוצאת ע"פ תורת אמת, היא תולדה של האמת המוסכמת לבדה, כ"א חיבור כחות של האמת המוחלטת עם האמת המוסכמת. אבישי בן צרויה, שה"י איש גדול בתורה, ורב ובעל בעמו בהנהגה הלאומית, עד שמצא לו מקום מרכזי בלבם של ישראל, בין מצד המרכז הראוי אל האמת המוחלטת שהיא מכוונת את הרוחניות של האומה, ובין מצד המרכז הראוי אל האמת המוסכמת שהיא מצד הלאומיות החמרית של האומה, א"א למסור ציור הדבר כ"א עם הדיבור שהוא שקול כרובה של טנהדרין. בזה יפרע מהם כמה חובות נגד הטבעיות הקיבוצי, חטאי השכל והיושר האנושי, וחובות אמוניות ותוריות בהכירם כמה רע ומר אבדן המרכז המתיחד מכל צדדיו. אז יכירו ג"כ כמה גדול הוא ערך הצירוף של הפרטים אל הכלל, ולא יעלה על לב להרס אלה הדיעות הטהורות מחוללי השלום הכללי בעולם, שהנקודה הפנימית שבהם היא הכרת כח המוסר הפרטי והכללי, שמתקבץ רק מביור של אלה שתי הקצוות, של חופש הבחירה הפרטית והמניעה שלה ביחש הכללות, שמזה תבא הברכה האמיתית להגדיל יראת ד' ועבודה תמה וטהורה בקרב כל יחיד ויחיד, ולקשר את כל הפרטים באהבת עולם אל הכלל כולו. תיקון המעוות של המנין מבלעדי שקלים, והענינים הכלליים נלמדים במעשים לא באמרים. וזאת היא דרכה של ההשגחה האלהית.

כס"ד.

ובהשחית ראה ד' וינחם על הרעה, מאי ראה, א"ר יעקב אבינו ראה. אי אפשר שיכה שורש המרי של רקבון בקיבוץ הבא מדיעות הרעות לכשמתרחבות. שורש גדול באומה הישראלית, שכשרון ההתרכזות ותועלתו מוטבע בה במורשה נפלאה והובררה ביותר ביעקב אבינו ע"ה, שהוא כבר התחיל להתכונן בתור עם נבדל, בבנותו לו בית של שבטי יה עדות לישראל. ואמר"האבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים", לא כאברהם שקרו הר ויצחק שקראו שדה' שאינו מובדל במחיצות. אבל הבית מובדלת היא, שמורה על התיחדות האומה הישראלית ברוחניותה, בארץ אשר ד' דורש אותה ומ"מ דוקא נחלתו של יעקב היא בלא מצרים, שההתיחדות הבאה מהכרה שלמה, אינה התיחדות של טמיעה בפרטיות, אפילו בחק אומה שלמה בלאומיותה, כ"א התרכזות למען הוסיף לח השפעה וההתחברות היותר מועילה. ע"כ דוקא יאמרו עמים רבים לכו ונלכה אל הר ד' ואל בית אלהי יעקב, זאת היא תורת החיבור של שתי הקצוות, התכנסות היחיד בגבולו בתור מרכז להכין כח מלא בעד הכלל. ע"כ ליעקב נזדמנו לו במקום אחד מלאכי א"י ומלאכי חו"ל, ואותו המקום המיוחד, נעשה לו ראוי לקראו בשם לזכר עולם מחנים, א"י, המרכז, תתן כח גם לחו"ל, ההתרחבות עתידה א"י שתתפשט בכל העולם כולו. ואומה שמורשה כזאת לה בדיעותיה, א"א שתאבד דרך ומסלול הראוי בין אלה שתי התורות של הפרטיות והכללות בחק יחידה, וממילא מהר תרפא ממחץ פגעים של דיעות הרעות המהרסות את הצדק הפרטי. והאגודה הכללית, שהמה לא לפי רוחה, וכמעט תשוב אל לבה, תבין ותשכיל את רב אשרה בערך הבחירה הפרטית, ובחרת בחיים, המתאימה להבטחת הברית הכללית שהיא חק עולם, כחקות שמים וארץ, כאשר השמים החדשים והארץ

החדשה עומדים לפני, אמר ד' כן יעמד זרעכם ושמכם.

פסוק.

ושמואל אמר אפרו של יצחק ראה. כח מסירת נפש עבור קדושת השם שנחלנו מאבותינו, מעקידתו של יצחק, היא תחזיר לאיתן היושר את כל שיבושי דיעות המתרגשות לרגלי מכשולים שכליים ומקריים. ביותר תשריש בלבנו ההכשרה למסירות נפש בשביל הדבר היותר קדוש ונשגב, חפץ השם ית', את הנקודה היותר רמה שבצדק הפרטי שאי אפשר לבא אליה כ"א בידיעה הברורה של חופש הבחירה. וכבר היו נכשלים שלא עמדו בניסיון בימי רעה שהי' לעמנו, וישימו להם סתר פנים והתנצלות בכחשם בחופש הבחירה הפרטית. אמנם מסירות נפש מצד הידיעה הברורה של יקרת האמת לבדה, אהבת השם ית' מצד הרגש הטהור שראוי להמצא באיש שלם בשכלו ובדרכו, לא תגלה כ"א את עומק הצדק הפרטי. אבל כשתהי' המסי"נ מצורפת לרעיון של ההטבה הכללית, מסי"נ יחיד בשביל הרבים, נתינת החיים בשביל יקרת החיים. נתינת חיי היחיד בשביל חיי הרבים, היא מדת הרוגי לוודי שאין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתם. כשמתרכבות אלה שני הרעיונות יחדו, יגלה לפנינו צדק היחיד בכל אורו והדרו, ויקרת ערך הכלל כפי גדרו האמיתי, עד למדת מסירת החיים הפרטיים. העקידה שהיתה בציור ואל הפועל לא יצאה, תורה לנו תכונה הרמה של מס"נ, מס"נ בשביל החיים, מס"נ שעמה יש הוקרת החיים. והיינו כי זהו עומק הצדק הפרטי, כששם עצמו נטפל אל הכלל כפי מדת היושר האמתית. זה נודע לנו מאפרו של יצחק, העלתו לעולה ברצון תמים וקדוש בשביל אהבת ד' הטהורה, היא הנקודה היותר רמה שבצדק היחיד. וההורדה, ע"י "אל תשלח ידך אל הנער", המורה כמה יקרים הם החיים, וכי המסי"נ עצמה נתכוננה כדי להשתמש על ידה בהטבת ערך החיים, לא לאבדה כ"א לרוממה ולהביאה לתעודתה. הצדק הפרטי ימצא לעולם מקומו בחיי עדן עולמים, בחיי הרוח הנצחי, בחיי עד, בהתענג על ד'. אמנם במה יתואר לנו, פה בעמדנו במקום שאנו מוצאים הדבר הרם שבמוסר וצדק בערכם של חיי הכלל, רק בהתכללו עם הודק הכללי. ומפני שתכונות אלו הקדושות קבועות בנו, הננו נשמרים משחיתה מוחלטת, העוקרת בשובבות דעתה את הצדק הפרטי ומהרסת את היסוד הכללי. ע"כ כמעט נוסרו מיד ד', שבו אל עיקר תכונתם ברית אברהם, איש החסד, השם מעינו להצדיק את כל הבריות כולם, ועקידת יצחק המורה לשום שימוש לעבודת הכלל את הדבר היותר עמוק שבתכונת הצדק הפרטי, היא מסי"נ באהבה ושמחת לב.

פסוק.

ר"י נפחא אמר כמף כפורים ראה. הקדושה הכללית המצטרפת מהיחש הנאמן של כל הפרטים אל הכלל, אם שכפי המעלה הרוממה שבאת בקרב עמנו עם ד' אלה, אי אפשר הי' לנו לזכות לה כ"א בשביל מורשת קדושת האבות, אפרו של יצחק. אבל המורשה תמסור לנו רק את הכללות של כל השלמה, להביאה לידי שכלול וקנין נכון. דרושים מעשים תדירים של פועל והמה נמצאים בכסף הכפורים, בכלל כסף של יחידים, הניתן לאיזו מטרה קדושה ועליונה, מאגדת את הכוחות הפרטיים אל אוצר הכלל. שהרי הכוחות הפזורים שעסקו בהרוחת הכסף ההוא, הנם עולים משפל פרטיותם אל עליית מעלת הכללות. ע"כ כסף הכפורים, הוא המורה על התכונה שכבר נקנתה בפועל בכלל המעשים של עם ישראל לקשר פרטיהם אל

הכלל יפה, אשר מכח קדושת אלה המעשים והדומים להם ממינם, מתנדפים כעשן דיעות הרעות המנגדות לזאת התכונה שכבר נקבעה יפה בלבבות ע"י קדושת מצות ד'.

107.

ור"י אמר בית המקדש ראה, שנאמר בהר ד' יראה. הדעה העליונה והקדושה של הערך הנאמן של הפרט עם הכלל, לא תגמור לפעול כ"א כשתעבור את כל הגבולים, דהיינו שלא תעמוד רק במעמד הפרטים והכללים של האומה בלבדה, כ"א תתרחב עד האהבה העליונה של כל ברואי ד'. אז כאשר תגביה מכונה במעלת הכלל היותר מקיף, שכל מצרים לא יעמדו לפניו, היא מתקיימת לעד לעולם ומוסיפה פירות של ברכה לעד. בית המקדש, נחלהו, "זאת מנוחתי עדי עד", ו"בית תפילה לכל העמים". הר העומד בראש הריסגלוי ומפולש לכל באי עולם לעבוד את ד' אלהי ישראל שכס אחד. רק המרכז היותר רם, היותר עמוק והיותר קבוע ונצחי, בכל טהרתו ועז קדושתו, הוא רק הוא יש בכחו לנצח את כל הדיעות הרעות, הנחשבות לעומת אור שמשו הגדול כשחקי עבים קלי ערך שמהרה יכלו. ע"כ התיקון היותר מלא לעמוד היסודי שבחיים האמתיים הישראליים, שבהם זכינו להיות עם עולם, הוא היסוד של בית המקדש, הקדושה הקבועה שעומדת לעדי עד, עדי יצא כנגה צדקינו וישועתינו כלפיד יבער. שהכל נובע מחשבון הצדק של ערך הפרט אל הכלל, שמעקרו נובע רק ע"פ דעת האמת של תורת ד', מחופש הבחירה הפרטית וכריתות הברית הכללית, שמעמדת לעולם את הפרט במציאות המלאה הגשמית והרוחנית ואת הכלל כנזר ועטרה עליו, אשר רק בהצמדם יחד לעד לעולם יאירו את דרך החיים, רק הוא המחזיר בכח נצחיותו את המעדת הרגל המקרית של איזה דור או דורות שאבדו דרכם. ע"כ כל הנחלים של מורשת אבות וקדושתם, בתור הכנה וההוצאה אל הפועל מקדושת המעשים בתור תולדה, הולכים אל התכלית היותר עליון ויותר כללי, הוא בית המקדש, מקום האורה, "מציון מכלל יופי אלהים הופיע", שם תזרח שמש הקדושה על הצדק הפרטי בתכלית המעלה, אשר ידעת איש את כל נגעי לבבווא אלה לפני מזבחך, עד התכלית הרם היותר נשגב, "למען דעת כל עמי הארץ כי ד' הוא האלהים".

108.

פליגי בה ר"י בר אידי ור"ש בר נחמני, ח"א כסף כפורים ראה, וח"א כיהמ"ק ראה, ומסתברא כמ"ד ביהמ"ק ראה שנאמר אשר יאמר היום בהר ד' יראה. הדברים הנאמרים בתור מקוריות אל היסוד שהתרשם באומה, הם כלולים במה שיצא אח"כ בתור עם שלם אל הפועל. ע"כ מראה יעקב ואפרו של יצחק כלולים בפועל בכסף כפורים וביהמ"ק. אמנם כסף כפורים תגמר תכונתו ביחש עם ישראל ובתור עם לבדד, ובית המקדש יגמר את ההיקף הכללי הגדול. ועדיין לא נדע איזה תכונה פועלת בפועל, אם כללות הפרטיות של כלל ישראל, מפני שהיא קרובה יותר אל המעשים ההויים, והלב היחיד קרוב הוא לחוש ולשער את אור המוסר הכללי ההוא. או שעכ"פ מחשבתן של ישראל עולה היא עד המגמת היותר נשגבה, ע"כ היא קרובה להתכנס בלב ולסול בשבילה דרכי מוסר וארחות צדק ומשרים ביראת ד' טהורה. אבל כיון שבעת היסוד הראשון של מסירות הנפש הפרטית והתיסדות ההתנחלות הקדושה הזאת, כבר נאמר "בהר ד' יראה". הר ד' הוא עומד להיות דוקא לנס עמים. א"כ אנו רואים שהיחש קרוב ואינו נבדל עם כל ההכנות הרבות והגדולות הצריכות לו, להיות פועל על נפשות האומה הישראלית לכיון אותם

לאביהם שבשמים. וכיון שעם גודל האמת ואור הצדק שיש בו הוא ג"כ קרוב אל הלב והפעולות נמשכות אחריו להתישר על ידו, ודאי צריך שיהי' הוא היתד שכל הפרטים נגררים אחריו. א"כ ודאי מטתברא כמ"ד ביהמ"ק ראה, וההכנה הפנימית שיש בישראל, שבגללה הם ראויים למעמד טוב ונעלה נצחי, שאינו צריך להשתנות בערכו כמו שאינו משתנה לעולם במקומו, "לעולם זאת על ישראל", הוא המגין על כל פגע גשמי ורוחני, "כי שם צוה ד' את הברכה חיים עד העולם".

כסח.

ורקיקה כק"ו ממנעל, ומה מנעל שאין בו בזיון אמרה תורה של נעליך מעל רגליך, רקיקה שהיא דרך בזיון לא כ"ש. מכלל קדושת המקדש, היא שבעמדו שם יהי' כולו מסור לעבודת הקודש עבודה שכלית, וימצא עצמו בלתי מוכשר אז לעבודת צרכי הגוף. ע"כ חויב חליצת המנעל במקום הקודש, שהמנעל עושה את האדם מוכשר לעבוד עבודת חול לכל צרכיו. ע"כ מברכין שעשה לי כל צרכי בדסיים מסאניה. ואם צריכה הוראה ההרחקה מצרכי החומר, אע"פ שבעצמותם אין בהם גנאי, ק"ו שצריך להורות התרחקותו אז מכל דבר כיעור, בין כיעור הסכמי, בין טבעי, בין מוסרי, שהרקיקה תורה עליהם.

כסז.

ר"י בר"י אומר, א"צ ה"ה אומר כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק והלא דברים ק"ו כו' רקיקה שהיא מאוסה. כשם שיש יופי שכלי ויופי חושי, וצריך שיהי' העיקר היופי השכלי, דהיינו הצדקה והמשרים, מעשים טובים ומדות טובות, והיופי החושי צריך שיהי' טפל לו. אמנם הטפל הוא ג"כ משמש הגון ויפה, ע"כ "זה אלי ואנוהו" - התנאה לפניו במצות הידור מצוה עד שליש, "הוד והדר לפניו עז ותפארת במקדשו". כן הכיעור הפנימי השכלי, הוא העיקר ממה שראוי להתרחק. אמנם ריחוק הכיעור החיצוני י"ל ג"כ ערך ומביא לתכונת הרחקת הכיעור השכלי הפנימי. ע"כ כאשר הרקיקה שתאסר מצד הרעיון של ק"ו ממנעל, יש בה הערה להרחקת הכיעור הפנימי, בא להוסיף שגם עצם הכיעור החיצוני יש לו מקום הגון וראוי להרחיקו מצד התכונה השלמה האנושית, חוץ להערה שבה וגרמתה בערך סימבולי. ומזה נבין שיש ערך עצמי גם להיופי החיצוני בתור משמש נכון לתעודת הטוב הכללי כשיוכר מקומו הראוי לו, ולא נאמר"שקך החן והבל היופי" כ"א לעומת היציאה הדמיונית מסדר השכלי והצדק האמיתי שגורם לקלי עולם שאינם מתבוננים כ"א בצד חיצוני של כל ענין, עד שגם הענינים הנימוסיים המוסכמים בחוקי היופי והכיעור גם המה יש להם ערך נכבד, "ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם".

כר.

כל חותמי כרכות שהיו כמקדש היו אומרים עד העולם, משקלקלו המיניס ואמרו אין עולם אלא אחד, התקינו שיהיו אומרים מן העולם ועד העולם. היסוד שראוי לתלות עליו כל מעשה טוב וכל הדרכה ישרה ראוי שיהי' דבר נצחי. והנה במקום שיש בו קשר כללי לאומי, כבר יש שם הנצחיות, שהרי הכלל לעולם הוא קיים, "דור הולך ודור בא". א"כ כל הדרכה, שתתברר שהיא מוסיפה טובה למצב הנצחי של הכלל, היא ראויה להשמר באהבה. א"כ כבר יש מקום שתחול כל התורה כולה, עם כל המון מצותיה

ופרטיה, כשיתברר שכולם יש להם ערך אל אושר הכלל ונצחיותו. א"כ אותו הלימוד של הנצחיות הפרטית שבאה באמונת השארת הנשמה ותחיית המתים, אינו צריך להתלמד בכלל האומה, בתור יסוד שעליו בנין הצדק ושמירת התורה תלוי עליו, שהרי כבר יש לאלה מקום לתלות בערך הצדק מצד הכלל שהוא נצחי גם בעולם האחד. והנה דבר ידוע הוא שבהיות הצדק הפרטי יסוד נאמן אל הצדק הכללי, ע"כ חייב הדבר שיהי מקום מוכרח במציאות אל הצדק הפרטי ג"כ. והצדק הפרטי א"א לו להיות מיוסד בחוזק ויסוד מוסד, כ"א בלימוד הנצחיות הפרטית שהיא באה ע"י תחית המתים והשארת הנפש. והנה בהיות הדורות דורות ישרים, שלא הושחתו בדיעותיהם של מאשרים מתעים, אין צריך בפני האומה להשתגר תמיד ענין הנצחיות הפרטית, שהיא צריכה לעיונים עמוקים ולציורים מופשטים. ולפעמים כשאין המשיג מוכשר לציירם כראוי יביאוהו לידי עצב ורוח כהה, כי די להשריש יפה חובת הצדק מצד חיובת הכללי, וממילא ירגיש השכל הפשוט והברור, כי לא יתכן שהפרט, שהוא היסוד אל הכלל, לא יהי לו שום תוכן בעבור הזמן של חיי הגוף. והדעה הישרה מחייבת שהאיש שמלא את חלל חייו בעבודות נכונות של הצדק הכללי, ימצא ג"כ בבא עתו להתיחד בעולמו הפנימי את אשר פעל ועשה, ויתענג על ד' בעולם שכולו טוב וכולו ארוך. וראוי הדבר שלא יחלקו כלל שני המצבים לגדרים חלוקים, כי ברכת ד' היא החיים המלאים צדק ע"פ תכונתם ואופיים. א"כ כאשר אם נמלא את החיוב של צדק החיים לפי המושג ההוא, המושג הגופני, שאז אין אנו מוצאים שום ציור לצדק החיים, כ"א בהצטרף עמו מערכת הכלל, אז נמצא לנו הגבלה על הצדק, לומר שכל דרך בחיים שמסכים אל הטבת הכלל, בהוה ובעתיד, הוא דרך צדקה, דרך ד', וכל הפונה מאושר הכלל היא דרך חטאים שראוי לסור ממנה. ואותו הצדק עצמו יורנו, שכשיבאו חיים שלהם פנים אחרים מאותו הפנים שאנו מכירים כעת, ישמשו לנו אלה דרכי הצדק להעבירנו בדרך בטוחה ממצב אל מצב באופן הגון, ע"כ די באמירה אחת, עד העולם. אמנם כל אלה הדברים הפשוטים וברורים הם בנקלה מובנם, רק אם דרכי החיים לא נושחתו, והדיעות לא התערבו בסיגים ודיעות זרות וילדי נכרים, שאז ההשקפה על החיים היא בעין בהירה מלא צדק ומוסר. א"כ ישים האדם אל לבו, שמוסר החיים יחייב שיש תכלית טובה אל כל המציאות, וכיון שישנו. היא ודאי נמשכת מהצדק הכללי, ואז הרעיון האחד של הנצחיות כולל את הצדק הכללי עם הצדק הפרטי. ע"כ הוא פועל ג"כ שכשם שהמוסר הלאומי מועיל לעשות את הכלל לבנים [לעמם], נאמנים לכל דבר שיש בו הצלחתו והרמת קרנו. כן פועל הוא ג"כ על הצדק הפרטי להתנהג בכל דרכיו באורח צדקה ומשרים, ויצר הרע לא יוכל להתגבר עליו לומר שישליך את ההשקפה המוסרית הכללית, ויראה להוסיף לו גם בעול טובות פרטיות. שהרי הצדק הפרטי הנצחי הוא נמשך ממילא מהדיעה של הצדק הכללי באורח ישרה, שאם אין צדק פרטי נמצא, שאם תקוה אין לאדם להיות נשאר בעצמותו קיים לעד, מה הוא המוסר הכולל היוצא מן החיים בכלל, הרי הם עוברים מהר, ומה יתרון לרודף צדק ומשרים על הרודף מעשקות, שאף אם אמת הדבר ששכר מצוה מצוה, ואהבה הטהורה אל חיי צדק היא דבר נעלה וטוב, מ"מ כ"ז ניתן להאמר רק כשיש יסוד נכון על מה לבנות חיי צדק ולהגדירם בשם הצדק. אבל אם לחיי הפרט אין תכלית כ"א עוברת, הלא בטל מצד ההכרה הפנימית עיקר רושם של חיי צדק, כי איזה צדק הוא שהעובד העוסק בכל טוב לא יראה ולא יחוש מטובו לפי ערך קיומו של עצם הטוב. ע"כ כ"ז שהיו הדורות שלמים להשקיף על החיים בהכרה מוסרית, היי די לכלול ב"עד העולם" במאמר כללי, נצחיות היא תכלית הברכה של ד' אלהי ישראל, את כל מיני הצדק לפלוגיהם. אבל משהשחתו הדיעות ונטמטמו הלבבות, ומושג החיים הכלליים, מתוך שיבושי המעשים, איבד את ערכו המוסרי, וכבר החלו רבים להתפתות שיהי אפשר שאין כלל תכלית מוסרית אל החיים. א"כ אפשר שרק צדק כללי נמצא וצדק פרטי אינו במציאות, אף שהוא מגינת נפש וחק עול, מ"מ לא יחושו לזה. ובזאת ההשקפה הנשחתה, לא הכיר עוד האדם את ההשארה הרוחנית במערכה אחת עם הצדק הכללי. ע"כ הוצרכו לתקן להבדיל בין העולם הגופני, שבו תבנה התעודה של הצדק הכללי,

עד העולם הרוחני ששם יש מקום לחזות ג"כ בצדק הפרטי. וע"י התלמדות הפרטית, מצאו מקום להעיר אוזן ולהשמיע בדרך אמונה, מה שחדל השכל הפשוט כבר להרגיש במילואו. ביותר הי' הדבר נחוץ להתעתד צידה רוחנית אל הנדידה הגדולה של הגלות הארוכה, שאם רק התעודה הכללית היתה בולטת באומה, אז במה מצאו כח הפרטים הרבים שכבר לא ראו זיו חיים כלליים לאומיים, להיות עובדים עבודת ד' בעול התורה והמצות, אשר מבלעדם כבר נמחה חלילה שם ישראל, ואז הלא כבר לא הי' מקום לאור גדול מן העולם על מה שיחול. ע"כ הוצרכו חכמים ז"ל לעורר את הידיעה הטהורה של מציאות הצדק הפרטי, שהוא עולה על כל צדק כללי, ונבדל ממנו בזה שגם בעת יכסה חושך ארץ, והצדק הכללי הלאומי לא יהי' יכול להתראות, מ"מ יאיר אור הצדק הפרטי של נצחיות הפרט, העולם האחר לישר את נתיבות החיים. ע"כ תחת אשר בהיות חיים הלאומיים מלאים כח וקיום גדול, אז העולם של המציאות כולה אינו ראוי להבדל למערכות שונות, כשירדו החיים הלאומיים מערכם, הוצרך הדבר להבדל כדי שישמר אור ד' ג"כ בהסתר פני החיים הכלליים, ע"י האור של החיים הפרטיים, מן העולם ועד העולם. והדברים מתבררים יותר כשנשים אל לב, שכמו שבאדם הפרטי יתראו לעינינו תכונות הרגשיות ותכונות שכליות. התכונות של הרגש כשהם מתנהגים כראוי במשרים, הם מכריעים את האדם לכף זכות למעשים טובים ולמדות טובות, אע"פ שאינו בא לידי חשבון ודעת מפני מה הוא עושה את המעשים הטובים ההם ומה תכליתם, ואינו יורד לעומק הדברים במה יקראו אלה המעשים בשם טובים, מהכרה שכלית. אבל הרגש הישר הטבעי יורהו דרכו ללכת במשרים, "תומת ישרים תנחם". מ"מ צריך שיהי' נמצא גם העילוי השכלי שיעלה האדם ממעלת הרגש אל מעלת הדעת והחשבון, שידע מבלעדי רוח השירה והפיוט גם ברוח שכל ומשפט, למה הוא עושה את הטוב והתוכן שעבורו הטוב נכלל בשם הטוב. ואם לא הי' במציאות מקום למשפט. השכלי לברר את הישר והצדק הנמצא במשפט הרגש, אז לא הי' אפשר כלל לקרא את הרגש ההוא בשם הישר והצדק שאנו קוראים לו. אלא מפני שעומק החכמה והמשפט החד הוא חותך ג"כ בטעמים נכונים את הצדק שיש בכל הדרכים הטובים של נטיית הרגש הטוב. ע"כ אנו מכבדים מאד גם את הנטיה בעצמה גם אם לא באה אל מעלתה מצד החכמה, מפני שעכ"פ הטוב ההוא הוא טוב מקורי שנוהג בחכמה. וכאשר הננו מוצאים הדבר בפרטיות בהדרכה האנושית, בכל דרכי חייו, מובן שהנהו נמצא גם בכלל ההנהגה הכללית, ובמקור של הצדק האנושי, שאף אם מפני החשבון של הטוב המסודר שיגיע אל הכלל ממעשים טובים. כשנצרך עמו את נחיצות התכנית הלאומית של כלל ישראל, נמצא כבר די השב לנימוקים של רגשי ישר על כל ארחות המוסר. וכל דרכי התורה, באשר בהם חיינו והוא שעושה אותנו לעם, והיא המרוממת את כללינו לעד לשם ולתהלה ולתפארת, אף אם החשבון של ההשארה והחיים הפרטים הנצחים לא יהיו ידועים כ"כ. אבל כ"ז אינו כ"א מצד הרגש והנטיה הטבעית, שהאדם נמשך אחרי הישר והטוב כשמטהר את נפשו. וכל דבר הגורם הצלחה ניצחית לדורות רבים הבאים וכל דבר שמקיים ומחזק ומגדיל את ערך עמו הפרטי בחומר וברוח, הוא נכון למצא בחושו שיש חובה קדושה ונטיה מוסרית שיכנס בעולם של כל המעשים המסתעפים מכל אלה. אבל כשיבא החשבון לעלות על הרגש, ולשאול מה הוא המשפט והצדק השכלי שיהי' איש עובד ימיו הקצובים עלי ארץ, למען יהי' נמשך טוב ליוצאי חלציו ולדורות גם של זרים שבאים אחריו, והוא לא ידע ג"כ לחוש את הטוב אשר עשה. אמת הדבר כי המשפט השכלי יחייב ג"כ שלא נאה לאדם להעמיד את מרכז הנטיה לטובה רק את עצמיותו. אבל צדק נכון הוא מאד להיות מתאוה לחוש ולראות את הטוב אשר הוא עושה במערכת הכלל. ואם אין עולם אלא אחד, אף שנצבור משפטים כלליים לכל דרכי התורה מצד הכללות והלאומיות, לא ימצאו לרוות רק את צמאון הרגש, ולא לשכך את תביעת המשפט והחכמה, שגם הרגש ראוי להיות נדון על פיה. ע"כ בעת שהנטיות הטבעיות התחילו להתמוטט בפעולתן הטובה ע"י סכסוכי דברים וסיבוך דיעות, ראו חכמים ז"ל להודיע לכל את הנודע בסוד ד' ליראיו, מן העולם ועד העולם, למען דעת כי גם למעלה מן הרגש הישר

יש חשבון נעלה שהצדק הפרטי מתמלא בו. ואם שטוב הוא הרגש ללמדנו, שהתשוקה היותר מפוארה היא הטוב הכללי. אבל צדק ג"כ החשבון בתביעתו, שהמשפט המוסרי הוא מחייב שהעובד הפועל טוב יאריך ויתקיים, לראות ולהתענג על ד', לשמח בראותו שהצטרף בטוב הכללי, "למען יזמרך כבוד ולא ידום ד' אלהי לעולם אוֹדך".

כצא.

והתקינו שיהא אדם שואל את שלום חברו כשם, שנאמר והנה כועז בא מכית לחם וגו', ואומר ד' עמך גבור החיל, ואומר אל תכוז כי זקנה אמך, ואומר עת לעשות לד' הפרו תורתך, רנ"א הפרו תורתך משום עת לעשות לד'. דעת ד' האמיתית היא ההליכה בפועל בדרכי ד'. "אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה וגו' הלא היא הדעת אותי", הסוג העליון הכולל את היושר ותיקון ההנהגה הוא השלום, השלום בין אדם לחבירו, בין משפחה למשפחה, בין עם לעם. שלכונן אותו באמת ובבטחה צריכין אנו לכל ההכנות הגדולות של הלימודים החכמים של דרכי ד' ועבודת ד'. והנה לפי ההשקפה החיצונית הי' עולה על הדעת שיש אפשרות לתורת השלום להתקיים בעולם גם מבלעדי דעת ה'. ואם הי' הדבר כן היתה נשאר התכלית של דעת ד' ועבודת ד' רק בשביל ההרמה הרוחנית של האדם שמגיע לאשרו הנצחי. ובאופן יותר מדויק אז היתה תורת המוסר נחלקת לשני חלקים, חלק אחד מצד השלום והמדות הטובות הנוגעים לישובו של עולם, וחלק שני עניני התורה ועבודת ד' שאינם נוגעים כלל זה לזה בתכלית, מה שבאמת אין הדבר כן. תכלית עבודת ד' היא מפני שדוקא ע"י עבודת ד' והשגת אלהות הטהורה יבא כל המין האנושי למצב השלום היותר נגב. וכן העיד הכתוב, "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי, כי מלאה הארץ דעה את ד' כמים לים מכסים". והידיעה הזאת נוגעת, בין לידיעת איכות השלום, בין לידיעת איכות עבודת ד' וכל התורה השייכה לה. כי בהיותנו יודעים שמבלעדי הידיעות הטהורות האמתיות בתארי השם ית' ודרכי התורה והעבודה הנלוים לאותם הידיעות הגדולות, א"א למין האנושי לבא לידי מרכז השלום, אז נכיר ביותר בירור את הערך האמיתי של השלום שאנו מבקשים. וכן התכלית של דעת האלהים כשתברר שהיא צריכה להוציא אל הפועל את השלום הכללי והפרטי, אז תתברר ביותר. ע"כ התקינו שיהי' אדם שואל את שלו' חברו בשם, שיהי' כח שם שמים מעורב עם השלום והסידור של תיקון האנושי הטוב והמתוקן. והנה הדבר מתחיל בתחלת השאלות של החברה האנושית, איך לתקן את איתן מצב שלומה. דבר ידוע הוא ששאלת פועלים ועובדים, היא שאלה שאם תתנהג בלא סדרי יושר תהי' מהסבות היותר חזקות של הירוס השלום האנושי. ויותר ג"כ עלולה להטעות את האנשים שהם דלים בשכל ובמדות רמות ונאצלות, שאימתי תעמוד להם הצלה להרימם משפלותם, בבעטם בכל תורה וחק ובמאסם ג"כ עול מלכות שמים. אשר באמת רק להותם יועילו כל אלה, כי מבלעדי דעת אלהים האמתית הנקלטת בלבבות רק ע"י הכשר כל סדרי עבודת ד' לפי פרטיה הרבים והשונים, תרבה השערוריה בעולם ויד התקיפים לעולם תהי' על העליונה, ע"י אמצעים של חמס ושד ופריצת כל גדרי מוסר ומשרים. ומי יהיו הסובלים עול קשה של אדונים קשים, שאין לרוחם מעצור ושתאותם וגאותם לא תדע שבעה, רק אלה עניי עם הנכשלים בדרך החיים ע"י חלישותם הרוחנית והגשמית. ע"כ רק בזאת יתוקן זה החלק הרשום של השלום האנושי, ע"י הרבות יראת ד' ודעת אלהים בעולם, אז לא יתנהגו האדונים, שיהיו יראי ד' ומוזהרים על ההליכה בדרכי ד' ומכירים את חובת הצדק בהכרה שלמה פנימית, עם פועליהם ושכיריהם כ"א באהבה וחבה יתירה. והפועלים מצדם ישיבו אהבה אל אדוניהם, באשר גם הם באמונה יעשו כיד יראת ד' הטובה עליהם, והיא תגן בעד עריצות וגזל משפט משני הצדדים. הנה לפנינו

חלק רשום של התועלת של שלום בשם. "הנה בועז בא מבית לחם", נשיא ישראל ובעל בעמיו לא התיחס עם הקוצרים, הפועלים הפשוטים, כאיש רם ונעלה ביחש אל שפל ובזוי, אשר לא יפנה אליו כ"א בגזרת מושל, לומר עצלים ונרפים הוסיפו לעבוד בחריצות. וזה הי' ראוי להמצא אצל עריצי גויים אשר לא ידעו את ד'. אמנם בעז אמר לקוצרים ד' עמכם, שם ד' הנקרא עליו ודעת דרכיו שהי' חפץ, היא הביאתו לידי המדה המפוארה הזאת לומר באהבה לקוצרים "ד' עמכם". והם חיו כ"כ באהבה עמו, כ"כ מצאו את עצמם מאושרים, עד שאמרו לו "יברכך ד'", כי ידעו כי בתוספת ברכתו להם שלוי וברכה. החלק האחר של השלום הוא השלום הלאומי, אשר יוכל איש לתאר כי יתכן שלוי לאומי להיות מתקיים גם מבלעדי דעת את ד', כ"א באמצעות החבה הלאומית המוטבעת בלבו של אדם בטבעו. אמנם זהו דבר שאינו מתקיים, כי מבלעדי דעת ד' ישפל איש, וגם ההמתעורר ע"פ רגשו הפנימי לעבוד עבודת עמו, יוכל להמשך בתגרת יד תאות ורוחות רעות, אשר יעשו שינויים נמרצים ברוחו, עד שיעזוב את עמו ודגלם. גם עצם ההנהגה הלאומית, כשאור ד' הוא נר לרגלה, היא מתהלכת במשרים. ע"כ גם לשלום הלאומי נחוץ הדבר שיהי' נקרא ונשאל בשם, שנאמר ד' עמך נבור החיל, כשיתלוה עם גבורתך אומץ שם ד', היא ערובה נכונה שגבורתך תהי' מתקיימת, באשר יש לה תקוה נצחית ורבת אונים, שתוכל לעמוד בפני כל המעקשים והמעצורים. מה שא"כ נטיות אחרות, יוכלו להשתבר ולהכנע תחת יד עצומים בהם, המושלים יותר ברוח האדם. כי הממשלה היותר אדירה באדם, שאין ציור לאחזקת להחלשות עליה, איננה כ"א אחת יראת ד' ודעת אלהים באמת. עוד חלק רשום נמצא המכשיר את השלום ומקיימו, אהבת השלום הבא באומה ע"י שיווי המנהגים הנוגעים ליסודות של דיעות אמתיות והמסתעפים מהם. בזה צריך שיהי' שם ד' נקרא, כי כיון שידענו שכל מצות התורה הכוללים את כלל האומה בדרכי החיים שלהם, מצות ד' היא. הוא מטביע עמוק בקרבינו את הזהירות בשמירתם, והרצון לקבל עולם, וממילא יוצא התועלת של האחוה הלאומית באופן נעלה ונשגב. וכיון שאגד הלאומי קיים וחזק, נובעים ממנו הרבה תקנות גדולות שהם עמודים להצלחה גדולה לכלל האומה, מצד ערך השלום של הכנסיה, יש ערך גדול גם לכלל מנהגים מוסכמים, מנהג ישראל תורה. ומזה תבא ג"כ הגדלת החיוב של שמירת המרכז הרוחני, כחומר דברי סופרים. ובכלל קדושת כל המצות ופרטי ההלכות המעשיות חובתם מתכפלת בשביל שהם המה אשיות הכלליות לאחות כלל הכנסיה. ומזאת הטעם תצא פעולתם של אלה הפרטים המעשיים וההנהגות הטובות הכלליות, רק כאשר יזדקנו הרבה באומה ויכבשו להם דרך כבושה בלב בניה, שאז תוכר החבה היתירה לאלה המעשים מכלל האומה, וממילא יהי' בכח שיווי מעשים כאלה להרבות אחוה ואהבת אמת בלב כל הפרטים הנכנסים אל הכלל ע"י השיווי הללו. אמנם אימתי יהיו הדברים הללו מתקיימים באופן המעולה, כשהוא משותף בשם שמים. ע"כ לבד כל דיני התורה המעשיים שהם מן התורה, גם כל מילי דרבנן, וכל מנהגי ישראל הקבועים ומיוסדים ע"פ התורה, הם חתומים בחותם שם ד', וכדברי הזוהרעובדין בכנסת ישראל תליין. כי יסוד המעשים הוא אחדות הכנסיה ברוחניותה וגשמותה, עבור התעודות רמות הערך שיש לה ועבור מציאותה היותר שלם ונעלה. אל תבוז כי זקנה אמך, כי הזקנה הזאת היא המביאה את השיווי העמוק שפועל פעולת השלום הנהדר. והזקנה הזאת נחתמה בנו בחותם שם ד', ע"י שמירת חוקיו ומצותיו אשר צונו, "למען הקים ד' אותך לו לעם והוא יהי' לך לאלהים". הרי לנו שלשת גדרי השלום האקונומי הפועלים, הפוליטי "ד' עמך גבור החיל", והדתי "אל תבוז כי זקנה אמך", בשם ד'. כמקרה התורה של היושר הלאומי והנצחית הפרטית של תחית המתים, שכל זמן שהיו הדיעות ישרות הורגש בהרגשה פנימית של תומת ישרים שהכל נקשר יחד. שההשלמה ההקיפית תשתכלל רק בתיקון האומה והכלל ותיקון הרוחני היותר נשלם, לעד ולעולמי עולמים, מה קדוש לעולם קיים אף צדיקים לעולם קיימים. ובהתמוטטות מעמד הדיעות בתגרת יד סבות רעות, הי' צריך לקשר לימודי את אשר הי' מראש קשור בתכונה וידיעה שוקטה ובטוחה. כן הדבר נוהג במושג השלום וקריאת שם ד',

כשהדיעות צלולות מושג הדבר יפה, שהאדם צריך שיהיו דיעותיו רמות מזוקקות ונאצלות. וזה הוא התוכן המביאו לדעת ד' האמתית לפי ערכו, וצריך ג"כ שיהיו מעשיו ישרים ונאים, מביאים תועלת אל הכלל והפרט, ומרוחקים לגמרי מכל הפסד ושחיתה. הדעה הישרה והתמימה מכרת שהם קשורים זה בזה קשר אמיץ, כל שיהי האדם יותר מכיר את קונו ומשיג האמתיות והאמונות הטהורות, יותר יהי מודרך לדרך התיקון המועיל, ויותר יהי מיושר בדרכיו ומדותיו לתועלת הכלל, וכל אשר יתיישרו מעשיו יפעל הדבר על מדותיו והכרותיו הפנימיות, ויהי יותר דבק בקונו ונוטה לאהבת ד' טהורה ולהיות בעל נפש יקרה ועדינה. אמנם משנסתבכו הדיעות, הוצרכו חכמי הדורות ללמד ולפרסם כי השלום צריך שיהי נשאל דוקא בשם, רק אז יגיע לתכליתו ואז ישיג מעמדו הבטוח. ועדיין הדבר צריך הבחנה, את מי נחזק ע"י מי, אם את השלום הכללי נחזק ע"י קריאת שם ד' עליו, כי גדולת שם ד' ויוקר ערך ההליכה בדרכיו הוא דבר שכ"כ רושמו גדול ואורו מבהיק עד שחיובו ניכר גם לאנשים שעוד לא הוכנו מצד נפשותם להיות הולכים בכל דרכי היושר. ע"כ כיון שעל השלום נקרא שם ד', ילך השלום הלך וגדול. או שגם יש להפך הסדר, קריאת שם ד' ועילוי שם אדם בחייו הפנימיים השכליים היא מטרה עליונה ונשאה. ע"כ כשאנו מחברים את כל ארחות הטוב והשלום האנושי אל קריאת שם ד', יתגדל שם ד' ותתוסף הידיעה האלהית ועבודת ד' בעולם, לרגלי כל הדרכים הטובים ששם ד' נקרא עליהם. והדבר מוכרע בערך בתלמוד והמעשה, ובאמת שני הצדדים שקולים וראויים להיות כ"א מטרה לעצמו והכנה לחבירו. עת לעשות לד', לגדל שם ד' בעולם, למען יתעלו הנפשות האנושיות ויגיעו לאשרם ואצילותם בחייהם הפנימיים. הפרו תורתך, להיות השלום נשאל בשם ד' כדי להגדיל את הרושם של דעת ד' בעולם, זהו המהלך הפשוט. אבל כשנדון להעמיק בדבר נאמר עת לעשות לד', מהי התכלית של הרושם הגדול שאנו צריכים להגדיל הכרת שם ד' בעולם, משום שהפרו תורתך, התורה המעשית ש"דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום"הופרה, והלבבות נתרקנו מאור היושר והצדק, במה נחזירים לבריאותם בקריאת שם ד' שיהי נקרא על השלום, בהיותם יודעים שהשלום הוא שמו של הקב"ה, וברדפם שלום הם עובדי ד'. בזה יחלצו לרדוף אחר השלום, שהיא תורתך, כל התורה כולה נמי משום דרכי שלום היא כדברי חז"ל. כי גם העור שאינו מרגיש האור הכהה, ירגיש כי אור גדול ומבהיק זורח נגד עיניו הכהות. רנ"א מ"ט הפרו תורתך, למה לנו לעשות את ידיעת שם ד' בתור אמצעי בהיותו ג"כ תכלית לעצמו, וראוי לנו גם לצאת לפעמים משורה יחידית כדי להקנות דעת ד' בעולם. ע"כ סובר שתכלית קשירת השלום אל שם ד' יהי תכליתו, הגדלת שם ד' בעולם, שהוא לבדו מאיר את כל מחשכי עולם, ומצליח את המין האנושי בחיים העוברים והנצחיים. ובאמת אין כאן מחלוקת כ"א הבחנת ערך הדבר הגדול הזה מכל צדדיו.

רצב.

וכ"כ למה לפי שאין עונין אמן במקדש, ומנין שאין עונין אמן במקדש שנאמר קומו ברכו את ד' אלהיכם מן העולם עד העולם, ואומר ויברכו את שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה. האמונה והקבלה למה שנאמר מפי גדולי עולם הוא עמוד האורה המאיר כל מחשכים, מפני שאי אפשר לכל אדם להשיג בדעת עצמו את האמת הפנימית, ובפרט בענינים העומדים ברומם של עולם בעיקרי תורה ואמונה, ע"כ גדולה היא עניית אמן, המורה על ההסכמה והקבלה באמונה, לדעת הברכה שתקנוה אבות העולם אנשי כנה"ג ויתר גדולי מאורי העולם. אמנם צורך האמונה, מצד חסרון השכל להגיע אל הידיעות הצחות בבירור עצמי, הוא רק בחק הפרטי. היחיד אין כחו גדול לחדור בסתרי אלה הידיעות הרמות שעליהם הושתו הברכות והתפילות. ע"כ עליו לקבלם באמן ואמונה, "פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר

אמונים!"! אמנם הכלל, העם בכללו, עם ד' אלה, עם חכם ונבון, הוא עומד למעלה מהכרח האמונה, עליו בכללו הלא נאמר "אתה הראת לדעת כי ד' הוא האלהים אין עוד מלבדו". והדבר הוא פשוט אימתי הדברים האמתים של דעת ד' והשגחתו ויתר העניינים הטהורים שנכללים בתפילות וברכות צריכין רק למסורת ואמונה, רק כשאדם מצמצם עצמו בחוג יחידותו, ואינו מתבונן אלא על העשוי בזמנו ודורו, אז לפעמים עיניו יראו זרות, ומעשה ד' וההנהגה הנפלאה לא תהי' ניכרת לו כלל בהכרה שכלית, ע"כ צריך הוא לאמונה וקבלה. אבל הכלל המקיף את ההסתוריה הארוכה, הרואה בראיה גמורה את כל מעשה ד' הגדול אשר הפליא לעשות, הלא עדים אנחנו כולנו ביחש כלל אומתינו על כל עקרי התורה והאמונה. על כן במקדש מקום מרכז הקדושה הכללית, שם מתיצב הכלל הגדול הלאומי, לנגד עיני כל איש הבא למקום הקדוש אשר לעולם זאת על ישראל, עם כל המון הדברים הנפלאים, כל הניסים והנפלאות וכל הסבות והמסובבים שהשתלשלו מראש מקדם ערוכים בחכמה נפלאה והשגחה עצומה שאין להעלים עין ממנה אפילו רגע, היש צורך לקבלה ואמונה, הלא מהכרה פנימית יענה ויאמר "גדול ד' ומהולל מאד בעיר אלהינו הר קדשו", ע"כ אין עונין אמן כמקדש. ומנין שאין עונין אמן, כ"א ברכה היוצאת מהכרה שכלית של העונה, שנאמר "ברוך ד' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם", הכלל אינו מצטמצם בחוג קצר של איזה דור ידוע או תקופה ידועה, כ"א הוא נושא משאו על מעשה ד' שמן העולם ועד העולם, הוא רואה לפניו נצב כמו חי, העבר העתיד בצירוף ההוה, מן העולם ועד העולם. ע"כ יאמר בעצמו בדעת נפש עצמית ברוך ד' אלהי ישראל. כל ברכה היא רק חלק אחד, אחוז מהשקפה מוסרית המאירה בשכל ובינת הלב, מאור האלהי המאיר בההנהגה הכוללת. אמנם כשהכלל ניצב לפנינו בעז הסתכלותו על כללות ההנהגה כולה, שכוללת מקורי כל הברכות והתהילות, שכל, רגש ורעיון פרטי, הולך וטובע בים האורה ומתבטל כאפס ואין. ע"כ נגד הכלל נאמר ויברכו את שם כבודך ומרומם על כל נרכה ותהילה. המושג הכללי של ההשקפה המקפת מראש ועד סוף ממלא אורה את הנפש החושבת, אורה עליונה כללית שאין כח בשפה לספרה, "לך דומיה תהילה", מרומם על כל ברכה ותהילה. ובמה איפוא נוכל להוציא בפה את אותה הרוממות מעל כל ברכה ותהילה לערך השגתנו, באמרנו שאנו לוקחים את כלל הכרתנו לא מזמן ותקופה אחת מוגבלת ומצומצמת, כ"א מן העולם ועד העולם, "ברוך ד' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם".

רצ"ט.

יכול כל הכרכות כולן תהא להם תהלה אחת, ת"ל ומרומם על כל ברכה ותהלה, על כל ברכה וברכה תן לו תהלה. באמת כשהדעה מתגדלת, כל הפרטים של דברים המסתעפים מהכלל הגדול המ הולכים ונבלעים בתוך הכלל, א"כ הי' מקום לומר שכל הברכות כולם תהי' תהילה אחת כוללתם. אבל אמתת הדבר הוא, שלעולם לא יהי' אדם עומד על אמתת כל כלל גדול כ"א כשיבא לו בידיעת כל פרטיו, ואחרי שיתבונן ויכיר כל הפרטיות בבירור מפרוט, אז בהשיגו שכל אלה המון הפרטים, שכ"א בפני עצמו הוא ג"כ נעלה נשגב ונהדר, המה מתכנסים בתוך הכלל ובטלים בו בערך בלתי משוער, יתרומם רוחו ונפשו תתענג על ד', "ואני בד' אעלזה אגילה באלהי ישעי"ו, ע"כ צריך האדם להעשיר את רגשי לבבו בידיעה והכרת המון פרטים, שכל אחד מהם מביא אל לבו דעה ורגש קודש חדש, ומכולם יבנו הכללים הגדולים המאירים בבתי נפשו, עד שיתכנסו כולם למושג אחד מלא אורה שאין לה קץ, כנחלים ההולכים אל הים. אבל על כל נרכה ונרכה תן לו תהלה, ואז ימצא לך המדע הברור שהשם ית' הוא מרומם על כל ברכה ותהילה. אבל הממהר להסתפק בכללים, והפרטים הם עפים לעיניו בלא עיון ולא עומק דעת נפש והכרה עמוקה של התבוננות מושרשת בלב, ע"י הבעת הדיעות ברגשי קודש והשתפכות נפש בתורה בתפילה ובמעשים המכוונים

אליהם, הוא ישאר עני ומדולדל גם מהכרת הכלל, ועושר הכלל יהי רק לפי רוב הכחות הפרטיים "עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם".

כצד.

מאי ואומר וכ" ת בעז מדעתי דנפשיה קאמר, ת"ש ד' עמך גבור החיל, וכ"ת מלאך הוא דקאמר לי' לגדעון ת"ש אל תבוז כי זקנך אמך. אהבת האומה צריכה שתכלול עמה אהבת סגולותיה דיעותי וקנייניה הרוחניים. ע"כ יש חובה מוסרית אנושית לכל איש ישר לב, גם טרם הגיעו להסתכל ולהבחין מעלת האמונה ותמימות דרך, ללכת בדרכי ד' במעשים ודיעות ורגשי קודש ככל התורה הזאת, מצד היושר העמוק הנטוע וחיוב להיות נטוע בלב כל הולך משרים, להיות נאמן לעמו ומועיל לו בכל לבבו, הוא ודורותיו הבאים אחריו וכל האנשים הבאים עמו במשא ומתן ושיג ושיח. ואיך יוכל להשפיע מעליו כח לאומי נאמן וכביר כ"כ שראוי להיות חיוקיים לדור דורים, כ"א ע"י האמונה השלמה הבאה מהכרה ואהבה שלמה לכלל האומה, בגשמותה ורוחניותה, במצבה הכללי והפרטי, בדינים ובמצות שהם לה חקות החיים, ברגשי לב ורעיונות קודש שהם רוח החיה באופניה. בזה יקנה לו לב מתנה ונפש שופעת נהרה ואהבת אמת לעמו, המספקת להקנותה לו ולזרעו אחריו ולכל הבאים בקרבתו. אמנם במה יוכרו התכונות והרעיונות שהם באמת באות מתכונה הלאומית. כי לפעמים יש גם הכלל בדברים שאינם לפי רוחו, בפרט בעת גלויות וטלטולים ונדודים רבים. ע"כ יהי ברור הדבר בזה, אם ראינו [ש]הרעיון מוצא נתיב בגדולי האומה המעורבים ברוחה ונושאים את דגלה, הוא אות כי הוא קנין עצמי לה, חלק מרוחניותה המוטבעת שחובה קדושה ועליונה היא להיות נמשך אחריו, וכל הפורש ממנו פורש מן הציבור ומדלדל כחה הרוחני של האומה, שמזה יבאו ג"כ דלדולי כחות רבים והריסות איומות במשך הדורות והזמנים, "חוטא אחד יאבד טובה הרבה". ויותר יהי הברור כשיהי' הרעיון הנרצה לנו לעמוד על אופיו, פועל במהלך ההיסטוריה הלאומית לפעול גבורות בעולם המדיני שלו, הוא ודאי נבחן שהוא פרי רוחו הפנימי. ואם יהיו עדיין ספקות על אלה הדברים אולי יד המקרה החיצוני היה בס, להקנות מן החוץ דעה חדשה לעם ולא רוחו, ויבא מתעקש להקטין את ערך התעודה והקדושה הלאומית שיש ברעיון ההוא, אז כשנצרך לאלה שני הבירורים, של מציאת מסילות בלב גדולי האומה ומציאת מקום בלב האומה בכלל להתנער על ידו משפלות מדינית לעורר גבורה ועז, גם את האמת המוחשית של הקבלה והמסרת וחי האומה הפנימיים בהוה, בפרט באומה נוראה, "עם נורא מן הוא והלאה", עם ישראל העם הנפלא, המפליא את כל העולם כולו בהדרת שיבתו ובהוד קדושת אמתת תורת אלהים אשר בלבבו. ודאי הדבר הנזקן בו ונובע מתחלתו, מקירות לב גדולים נשיאו וראשיו, ותופס מקום בהיסטוריתו לחולל על ידו גדולות חדשות ונצורות. די בזה הברור שזאת הדעה היא נאצלת מעומק רוחו הפנימיות נפשו, וחובה קדושה, גם לאומית, היא על כל הבא באמת להיות בן נאמן לעמו להחזיק במעוזה, לחזקה ולאמצה ע"י רעיונות טובים ונכוחים, ע"י מעשים טובים וישרים המתאימים לזה, שעיקרם הוא ההליכה בדרכי החיים של התורה כולה, ככל המון בית ישראל הכשרים והתמימים, שאינם משיגים גבול עולם והולכים בדרך תורת ד' מורשה קהלת יעקב. ע"כ הדעה הכללית המוטבעת באומה עמוק היטב, שהשלום הכללי צריך שיהי' נשאל בשם, שכל דבר טוב ומועיל בחיי הכלל צריך שיהי' דבק עם דעת שם שמים, וכל כנסיה לאומית צריכה שתהי' כנסיה ששם ד' נקרא עליה, כנסיה שהיא לשם שמים, היא אוצרת בקרבה אור מאיר את כל נאות יעקב. ועל כלנו החובה ללכת לאורה, למרבה השלום בעמנו ולהרים קרנו בכבוד האמת בגאון ד', התקנה של שאילת שלום בשם, ולמדנו מבעז בחיי המשפחה והפועלים ביחשם אל אדוניהם

והאדון עליהם, עד כמה הכתה הדעה הנהדרת הזאת שורש עמוק בלב האומה, ועד כמה היתה למקור אורה והדרכה מתוקנת להביא ברכה לעולם. מי יעמיד לנו יחש מתוקן כזה מבעל אחוזה לפועלים עובדים, ואמן רוח מהאחרונים אליו, כ"א עז שם ד', "ד' עמכם", ותשובת "יברכך ד'". ואם חיי משפחה רחבה, וגדולת ערך עוד תהיי בלתי מספקת להודיע את האופי הלאומי, שיאמר העיקר הנה זוהי דעה פרטית, ת"ש, ההיסטוריה הלאומית שחוללה גבורות ועז להתנער משפלות המצב בימי גדעון, מה הי' כח השלום הלאומי אז, "ד, עמך גבור החיל". וכ"ת מלאך הוא דקאמר ליה לגדעון, שמא תתעקש ותאמר, אמת הדבר ונשגב, אבל כ"כ נשגב הוא עד שאין יד האדם שולטת בו, וההנהגה הלאומית הנתפסת לא תוכל להנות מאור נאצל ונשגב כזה, ת"ש אל תבז כי זקנה אמך. הבט וראה שבת ישראל סבא, מי עשה לו את החיל הזה לקום ולהעודד בפני אלפי גלים שקמו לשוטפו ולאבדו, אם לא שם ד' הנקרא עליו, ושהוא מחזיק במעוזו "יבטח בשם ד' וישען באלהיו". ע"כ בהצטרף אלה שלשת ההשקפות, לא יעלה עוד על לב כל ישר דרך שום ספק, שחוץ לגבול חובת האמת חלה חובה לאומית על כל עם ישראל, וכל החפץ להיות מבוניו ולא ממהרסיו וממחריביו, ללכת ע"פ רוחו הפנימי העתיק, הקשור בנפשו בקשר אמיץ ונצחי, קשר שהוא כולל את כל תכונותיו ומהותו, שיהי' השלום נשאל בשם ד' וההצלחה הלאומית תהיה נעוצה במשאת הנפש הרוחנית של כלל האומה, ונקנית בדרכים המיוחדים לה, דרכי תורת ד' וחקי החיים של תורת ד' טהורה. "סולו סולו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי".

צרה.

ואומר עת לעשות לד' הפרו תורתך, אמר רבא האי קרא מרישיה לטופיה מדריש, מסיפיה לרישי' מדרש כו', מ"ט עת לעשות לד' משום דהפרו תורתך כו' ומ"ט הפרו תורתך משום עת לעשות לד'. הודיע בבירור שאין לקבוע מרכז מיוחד באלה שתי הפינות הגדולות של הרמת כח דעת ד' בעולם שעל ידו יתרומם המוסר המעשי, והרמת השלום של המוסר המעשי לקשרו עם הכרת שם ד' כדי שתתרחב ידיעת שם ד' בעולם, איזה מהם הוא התכלית ואיזה מהם האמצעי. באשר העיון והמעשה המה פינות חשובות של ההצלחה האנושית, שכל אשר תתעלה אחת תתעלה חבירתה. ולשלימות אין תכלית וקצבה, שכאשר יתרומם קרן הדעת ירחב חוג השלום והמדות הישורות, שמירת התורה וכל מעגל טוב, ובהתרחב המעשה הטוב תתרוממה הדיעות אל הסתכלות יותר ברורה באור ד' ותתרבה הדעת. ואותה הדעת המתרבה תרחיב גם היא את חוג המוסר המעשי עוד ביתר שאת, עד שאין כדאי ליחס בזה שום ענין מחלוקת ושינוי דיעות, איזה מהם לתפוס להכנה ואיזה מהם לתכלית. והחילוף אינו לפי עצם תכונת האמת במציאות כ"א לפי חק המקבלים, ויהי' לנו זה להורות להרבה ענינים כיוצא בהם ששניהם יש להם דרך בדרכי האמת. אלא שתכונת האנשים משתנה, שיש מי שהוא מוכשר להתעלות במעלות קדושות ותוריות ע"י הדרכה שסובלת בקרבה את העיון ליסוד המוסד והמעשה נגרר אחריו, ויש מי שתכונתו נוטה יותר להיות מודרך בדרך ישרה ע"פ עיונים כאלה שקובעים את המעשה ודרכי השלום ליעוד מרכזי, והשלמה המדעית תהי' נגררת אחריו. וכ"ז שיעלה האדם למדה זו להשכיל, שהשינוי של הציורים אינו בא מחילוף מצב האמת ויסודות הצדק כראוי לעקרי תורה, כ"א מפני חילוף הנושאים והתכונות הנפשיות, אז הלא לא תצא מחילופים כאלה שום תקלה והריסה של מצב השלום, לא בחוג משפחה ומכש"כ עדה ולאם. ועל כאלה נאמר "ועמך כולם צדיקים", "האמת והשלום אהבו".

רצו.

תניא הלל הזקן אומר בשעת המכנסים פזר בשעת המפזרים כנס. הצד הטוב האנושי, הרעיונות הטובים להשכיל ולהיטיב, הוא מחולק לשתי מערכות. הנטיה להשלמת עצמו של אדם בכל דרכי הטוב והנטיה להשלים את הכלל. והנה בפנים ידועים הדברים נוגעים זה בזה, שהרי כל מה שיתוסף באוצר הכלל אנשים פרטיים בעלי כשרון ושלמות, ממילא יאושר הכלל ותתרבה הצלחתו. ולעומת זה, כל המרבה להרים קרן הכלל, בין קרן עמו בין לכלל החברה האנושית, הרי הוא משפיע טובה רבה על פרטים רבים, שסוף כל סוף שבים הפרטים לינק מאוצר הטוב המושפע בתוך הכלל. אמנם כאשר האדם מורכב מתכונות שונות ע"כ לעולם לא יעמוד על הנטיה הממוצעת. וכאשר מאת ד' היתה זאת שתשלם האנושיות מכל צדדיה, מצד כללה ומצד פרטיה, והעבודה היא מרובה מאד מצד כל אחד מאלה, תקנת הפרטים המה מרובים בכמות ותקנת הכללים המה מרובים באיכות. ע"כ ברוב אי אפשר שבכל תקופה ודור, יהיו המצויינים שבבני אדם נוטים בדרך שוה אל תקנת הכלל ותקנת הפרט, באופן שמה וגם מזה בל יניחו את ידם. כ"א ע"פ רוב יזדמן שמשך תקופה שלמה ישלוט רוח בעולם להתעסק הרבה בתקנת הפרטים, וכ"א יתכנס בשלימותו הפרטית. אע"פ שזאת היא הדרכה טובה, מ"מ ברוב ההתעמקות של כ"א בשלימות עצמו, יעזבו עניני הכלל ולבסוף תגיע מגרעת גם אל הפרטים. ע"כ בראות איש אשר רוח בו בדורו, שיש נטיה עצומה ויתירה בו אל הכינוס, אז יפזר, יעורר רוח בני הדור לעסוק בפיזור כחותיהם הטובים לתקנת הכלל כולו. אמנם זהו טבעו של רוח האדם כשמתעוררת איזה נטיה תלך בלא קצבה, ע"כ בעת שיעבור זמן רשום וההתעוררות תהי' חזקה להתעסק בענינים כלליים, תיקון הכלל החומרי והרוחני, ישפלו הידים בעסקי הפרטים, ותתמעט החכמה והצדק, והעושר הפרטי החמרי והרוחני, עד שמה תגיע מגרעת גדולה לא רק לפרטים שהם עמודי הכלל, כ"א גם באוצר השלימות הכללי ישולח רזון. ע"כ ראוי אז בעת המפזרים יותר מדאי לעורר לכנס, להתעסק בשלימות היחידית טרם יצא להשלים את זולתו, לבל ילמוד טרם ילמדי, ובל יקשוט אחרים טרם יקשט עצמו, וכדי שיתאמצו הכחות הפרטיים, ואז ישוב לגלג החיים לדחות העושר הפרטי הצבור באוצר הפרטים אל הכלל בכללו. זאת היא העצה הנכונה תמיד לאיש אשר לבו ער, להשכיל אל מצב ההפרזה שבדור ולהשלים את החסר.

רצ"ו

אם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר כו' ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס כו'. חבת התורה תלויה בעיקר בהכשרת הנפשות וטהרת הלבבות להבין ערכה הגדול של התורה, המאור שבה וההצלחה האמתית שהיא מצלחת את העוסקים בה ואת הכלל כולו על ידם. והנה אלה הדיעות התחלתם תלוי' בהבנות רבות ערך של עקרי תורה עמוקים ורמים. וזה הכלל שכל נפילה מוסרית שתהי' בעולם התחלתה באה בסבת נפילת הדעת, כשמשבתשות הדיעות מתקלקלת השורה של ההנהגה הישרה בין אותם שהם מצויינים בידיעה והשכלה. ומזה ישתרבו הדבר עד שמתקלקלת ג"כ השורה ההמונית עוד באופן יותר שפל ומכוער. ע"כ אם אנו רואים דור שאין התורה חביבה עליו, הוא אות שנתקלקלו הדיעות, וסבת קלקולי הדיעות בא ברוב מפני שנשתנו סדרי החיים, וההבנה שהיתה מתלבשת בצורה ידועה לפי ערך הדור הקודם, שהיתה מספקת לחבב את התורה על הדור אינה מספקת כעת. מפני שבדור הקודם היו מבינים מאותם הציורים שנאמרו הדברים המועילים לחבתה של תורה את התוך הפנימי שבהם והיו נמשכים על ידם לתורה ואהבתה. והדור הזה לא ישכיל לקחת מאותם הציורים את הכונה הפנימית, כי לפי מצבו ודרכיו אין אותם הציורים והרעיונות השגורים, שהי' די להם לפתח שערי דעה בדור שלפניו,

מספיקים לדורו. ע"כ החובה להוסיף דעת בדברים הגדולים שהם עקרי תורה, לברר הדברים ביותר בעומק הגיון. וכשישכילו משכילי הדור היחידים את החסר להם באמונות ודיעות, תועיל ההדרכה, שבהמשך הזמן תתוקן הנהגתם ויחשם אל התורה, וממילא תשוב ג"כ החבה לתורה בכלל הדור. והנה הענינים שהם גדולי ערך בחלק העיוני שבתורה, לא יהיו לעולם נפזרים לפני כל בני הדור, כ"א מכונסים במקומות ידועים לפני השרידים ממביני מדע שבדור המשכילים ע"ד אמת. ע"כ בשעה שאין התורה חביבה, אות היא שיש חסרון בחלק המדעי שבתורה שלא הוברר כל צרכו. ע"כ פעל הדבר שנתרחקו המסוגלים להשכיל מן התורה, וזאת גרמה להתרחקות כלל הדור, אז לא יעלה על לבך שתתקן המעוות בהרבותך דברים פשוטים, בתוכחת מוסר של גערה ורעיונות המוניות שלוקחות לבב כל איש תם וישר, אע"פ שנכונות ואמתיות הנה. כי לא זאת המגרעה, וראוי לרפאת המחלה בשרשה, כי שורש המחלה שבאה עד מדה זו של סילוק חבת התורה, היא מניעת הדעת וחסרון הבירור של הידיעות העקריות המביאות בהבנתם הברורה לחבב את התורה על הבריות. ע"כ כנס, תראה להוסיף עומק בדעות העיוניות שבתורה, שהם ענינים מכונסים למקומות פרטיים אע"פ שאינם שויים לכל הדור, אבל רק בזאת תרפא מחלת מאסה של תורה. וכשאתה רואה שהתורה חביבה, אז הוא אות שהדיעות נתבררו ובענינים העיוניים אין מכשול, ע"כ צריך לפזר, להרבות ידיעות שטחיות ומוסרים פשוטים ערוכים לפי שכלו ורגשו של ההמון הצריך לעולם תיקון. שכיון שהדיעות נתתקנו, עת להרחיב הדברים להאציל מרוח גדולי הדור על כל הדור. ואותו הפיזור אע"פ שלא יעשיר את הדרישה של תורה באיכותו, מ"מ יעשיר אותה עושר גדול כי יתרבו המחזיקים והעוסקים בה, ומן הרבים יצאו ג"כ מצויינים שיתגברו בדיעותיהם הפנימיות, להפיץ אורה של תורה בדור ג"כ בריבוי האיכות והכניסה, שתורה על התגברות הבירור של ענינים הגדולים הנוגעים לעקרי תורה, תביא לעולם לידי מדה זו שמה שראוי להעלם מלבאר כשאין הדור צריך לכך, חוייב להיות מתבאר כשהדור צריך לכך, אבל אותו הביאור הוא ג"כ בערך ראוי לפני אנשי לב, כי אין לההמון תועלת בריבוי הידיעות ובירורם לעומקם, אלא שהם מושפעים מהרוח השולט בין המבינים בעם. ע"כ דוקא הכניסה תכלול בתוכה " עת לעשות לר' הפרו תורתך", שביחוד נאמרה מכוון על גילוי עניני תורה יותר מהערך המוסרי התמידי, כמו שחייב ההכרח להתיר כתיבת תורה שבע"פ ועמהם ג"כ חלקי דברי אגדה שבהם נמצאים ג"כ דברים שהם כבשונו של עולם, שמבלעדי ההכרח נאמרים הם רק בלחישה וליחידי יחידים. ולפי רוב ההכרח תתרחב החובה לעסוק בחלק של הכינוס כאשר כלל המעלות שרכשו להם בני"א בכל דרכי חייהם הרוחניים והחומריים. כה יסדה החכמה העליונה שהסבה המכרעת להוציא את כל יתרון אל פעלו יה' ההכרח. ע"כ גם התכנסות הלימודים הגדולים, שיהיו עכ"פ נמצאים במק"א נאמרים במאמרים מתפשטים או מחוברים בספרים נועדים לזה, באים ג"כ מתולדות ההכרח, וזה ההכרח הוא ציר האמונים להעלות את הכלל ואת הפרט לרום מעלתו. והדבר נראה לעין במצבה הרוחני של כנסת ישראל למסתכל בדבר. וע"ז נאמר "אל תשמחי אויבתי לי, כי נפלתי קמתי כי אשב בחושך ד' אור לי", ודרשו חז"ל: לולא שנפלתי לא קמתי, ולולא שישבתי בחושך לא הי' ד' אור לי.

רצח.

דרש בר קפרא זלת קפוץ קנה מנה. ההבדל שבין האיש גס השכל ובלתי מיושר במדותיו לבין איש המשכיל ובעל מדות הגונות, הוא שהסכל אין לו הכרה עצמית בכל דבר, ע"כ אין עמו כ"א ללכת אחרי המפורסם, בין במדות בין בדיעות בין בלימודים, ולפעמים מזדמן שהמפורסם בהרבה מן הדור יהי' ללא אמת. אמנם בדברים שכ"כ הרחיקם הדור, עד שרובו הסכים שאין להם כ"א ערך של דבר מזיק ומפחיד שראוי

לברח ממנו. המלחמה חזקה, וראוי לו לאדם שתהא דעתו מעורבת בין הבריות. ואם אין הדבר נוגע לערכים גדולים ששרשי התורה ופינות של צדק תלויים בהם, אין להיחיד להיות ער בין הישנים בדברים הללו. אבל אם הגיע הדבר רק שהדור העלה איזה חלק של התעסקות, ידיעה וחכמה ולימוד וכשרון, והשפיל אחרת, אע"פ שהדבר ידוע שכל כשרון ותוספת ידיעה הוא טוב לעצמו, אלא שהוסכם בדור על דברים ידועים שאין להם ערך יקר. ראוי לכל איש אשר רוח בו, שיהי' סומך באותם הדברים לא על המפורסם כ"א על מה שיתברר לו בטוב טעמו. ועפ"י רוב יקרה כי את אשר ירחיק הדור, הלא יתמעטו הדורשים והיודעים בזה המקצע, ואין לך מקצע בהשלמה שלא יהי' צריך לכלל תיקונו של עולם. ע"כ בהתמעטו מן המדה הראויה ודאי יורגש החסרון העצום שיש בהעדר הידיעה ההיא. ומי ישיב אבדת העולם, מי ישכיל את הדור במה שחסר לו, מי שלא הביט על המפורסם ומהכרה פנימית בחר במה שישאהו לבבו להשכיל בזה. והדבר דומה לאזהרת חז"לי לעולם ילמוד אדם ממה שלבו חפץ. שיסוד הדבר הוא להעיר את האדם שלא יהי' נבוב וריק מצד עצמו, עד שכל נטיותיו [לא ילכו] כ"א לפי המפורסם אצל אחרים, כ"א לעצמו ישכיל ויוסיף לקח כפי רוח ד' אשר תנחהו. ואע"פ שזלת, לפעמים כשתראה לבבך וכשרונך נוטה לזה, קבוץ קנה מנה. כי זאת היא עבודת יחידי הדור לעולם, להשלים את החסר ולקרב את הנטיות הקצוניות שבדור לערך הראוי. ואם הוזלה איזה מערכה של חכמה, ודאי בא הדבר מפני שבדור הקדום הוכרה כ"כ לצורך עצום ועיקרי, עד שדברים אחרים רבים נדחו לגמרי מפניה. ע"כ כשראה הדור את החסר לו מצדה חשב שיתקן הדבר בנטיה הפכית, והוזלה בעיניו את אשר ראוי להוקיר מאד, וסופו שירגיש חסרון גדול בנטיה ההפכית ג"כ בערך שכבר הרגיש בנטיה הראשונה. ע"כ שרידי הדור יהיו עומדים למעלה מהנטיות הקיצוניות, ויראו להחזיר בכחם את הדור למדה הממוצעת, להיות יקר וחביב כל דבר של תורה וחכמה וכשרון בהתחלקות טבעית והדרגית. "טוב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח ידיך, כי ירא אלהים יצא את כולם".

רצו.

באתר דלית גבר תמן הוי גבר, אמר אביי ש"מ באתרי' דאית גבר תמן לא תהוי גבר פשיטא לא נצרכה אלא כששניהם שוים. לפעמים התקופה בעצמה שבפרק הדור גורמת שימצא מתוכה איש גדול שראוי להנהגה, ולפעמים אין הדור הכללי מוכשר להוציא מתוכו ולפי תכונתו אחד דגול מרבבה הראוי להנהגה. אלא שנמצא איש גדול בדור שלא הוא מושפע מהדור אלא הוא משפיע על הדור. ובאמת אם אפשר שיתנהג הדור ע"פ מנהיג שהוא יוצא ע"פ תכונתו וערכו והוא משפיע עליו הוא יותר משובח מפני שמנהיג כזה הוא קרוב מאד למונהגים ממנו, ויודע איך להדריכם בדרך ישרה. מ"מ באתר דלית נבר, שלא הספיק הדור לחולל מערכו גבר חכם שיהי' ראוי להנהגה, תמן הוי גבר. אע"פ שהנך רואה עצמך ואינך מתיחש יפה לדור, מפני שתכונתך ותשוקות נפשך גבוהות מדרכי הדור הסובב אותך, מ"מ היה גבר וראה להשפיע אתה על הדור. א"כ מוכח שאם אך יש מנהיג שהוא נמצא מעצם השפעת הדור, אין ראוי למי שהוא מתעלה על דורו לבקש להשפיע עליו כדי לחולל חדשות ברוח הדור. והנה אפשר הדבר שיהי' המנהיג המושפע מהדור והמנהיג המשפיע על הדור שניהם שוים במעלה, אלא שהאחד הוא נח לקלוט את התכונות מהסביבה שלו, ומתעצמות בו לפעול עליו במדותיו ובדרכי שכלו והנהגתו, והשני עומד הוא חזק בהנהגתו כפי הכרתו העצמית, ומתוך שהוא איש רשום יוכל ג"כ להשפיע על הדור. למדנו שבהיות הענינים שקולים, ואין המנהיג החזק בדעתו מתרומם כ"כ עד שיעלה את הדור למעלה יותר רמה אפי' אם ימשיכו ע"פ דרכו, אז יותר נאות הוא שתהי' ההנהגה מסודרת ע"פ המנהיג שהדור הקים אותו מקרבו ע"פ מנהגיו ותכונתו.

ושעם שהוא משפיע על הדור הוא מושפע ג"כ, ויוכל להפוך לטובה את כל הרשמים שהוא מקבל אל תוכו מחיי הדור, כדי להועיל בהם עצמם לדורו יותר מהמנהיג שמדתו לפעול רק הוא על הדור ולא לקבל פעולה, שכל מה שימצא בדור שאינו נאות לתכונת הכרתו ע"פ תכונותיו ישתדל להרחיק, ולפעמים לא יצלח הדבר ויאבד הדור מהנהגה כזאת טובה הרבה. ע"כ אין המדה להיות עומד בתור משפיע מי שאינו מושפע כלל מהדור, בדברים שאין בהם הקפד מצד דרכי התורה. כ"א באתר דלית גבר, שכ"כ עומד מצב הדור בשפלות שע"פ תכונתם הם א"א כלל להמצא איש מנהיג כראוי לעם ד', להיות צדיק מושל ביראת אלהים ומנהיגם ע"פ הדרך הטובה והישרה, תמן היה גבר וראה ללכת בכחך להושיע את ישראל, להכניס רוח חדש בבני דורך ואתרך, עד שיפעלו עליהם דבריך הטובים וסוף שישכילו ללכת בדרכיך המיוסדים ע"פ ארחות החיים של תורת ד' תמימה.

כפ.

דרש ב"ק איזו היא פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויין כה בכל דרכיך דעהו וגוי. סגולת דעת ד' לפעול על הכשרון המוסרי שבאדם היא נפלאה מאד. שאע"פ שלדעת ד' בערך הגון צריך דעה גדולה וחכמה רחבה ועמוקה, ומה היא הידיעה של האדם הנבער מדעת. מ"מ גם בקטנות ידיעתה פועלת מאד לישר הדרכים ולהרבות הטוב והצדק בעולם. ע"כ היא פרשה קטנה, שגם בהבנתה באורח הקטנות ג"כ כל גופי תורה תלויין בה.

כפא.

אר"פ אפי' לד"ע. כ"כ פועלת דעת ד' להיות מכשרת את הלבבות לטוב גם באור היותר כהה שלה, עד שאפי' בנפילתו המוסרית של האדם שאז אינו מוכשר כלל להיות לו דעה נכונה ומיושרת, מעמקת לסופן של הדברים הגדולים הנצרכים לדעת ד'. מ"מ פועלת גם דעת ד' היותר קלושה להצילו שלא ישתקע לגמרי ברעות ושישוב לדרך הישרה.

כפב.

אר"פ היינו דאמרי אינשי גנבא אפום מחתרתא רחמנא קרי. הפעולה שיראת ד' פועלת להציל את האדם מרעות מוסריות היא כ"כ איתנה וגדולה שאפי' מי שהושחת כ"כ עד שגם המצות השכליות אינם אצלו כלום, וירד למדה היותר תחתונה להיות גנב הבא במחותרת, מ"מ יש לו תועלת בקריאת שם ד'. שסוף כל סוף תפעול עליו גם דעת ד' הקלושה והכהה שלו שתשיבהו לדרך ישרה, והגנב הקורא בשם ד' יש לו תקוה לשוב ולחיות חיי משרים, יותר מהגנב שכבר עקר נפשו מעול מלכות שמים, שכבה הזיק האחרון שבנפשו, והוא בכלל הרשעים האובדים דרך. והנה הדברים הללו שאנו רואים מהטובה המוסרית האנושית הבאה לרגלי דעת ד', יוכיחו אותנו כי כך היא המדה המוטבעת שנוצר עליה האדם, שתהי' נפשו יודעת את ד', ע"כ אין התועלת הבא ממנה מסתלקת מן האדם לעולם. כי הדבר המוטבע בהתכלית הכללית לא יסור מכל נברא בשינוי מקריו ברוב, כי קשה מאד לשנות הצורה הטבעית מתכונתה.

כ"ד.

דרש כ"ק, לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקי' וקלה, מאי היא אר"י מחטא דתלמיותא. טוב שיהי' האדם נוטה תמיד לדברים שיש בהם שימוש שכלי, ע"כ גם באומנות שהיא עיקרית מצד התועלת שיש בה, מ"מ טוב הוא שיהי' האדם בוחר לבנו אומנות כזאת, שלא יהי' צריך להשתקע כולו בחומריותה. כי האומנות הקלה ברוב, כח יתרונה מתגלה לפי ערך [החרשת] השכלית שבה. וזהו הטוב לאדם שמאחד את התועלת החומרית עם המצאת מקום לשימוש שכלי, וכפי רוב השתלמות האדם ישמשו לו כחות הטבע לעובדים עבודות חומריות, ותועלתו החומרית ישיג ביותר ע"י יתרון שכלו, משע"י עבודת כפים פשוטה המפרכת את הגוף. ומתוך הבחירה החינוכית הזאת למדנו שכה עתיד כלל האדם להגיע, כשישתלמו תכונותיו ויגיע למרום קץ השלמתו המעשית והעיונית, והעבודות המפרכות באות לאדם רק מצד העדר כשרונו וחסרון הגעתו אל מעלתו הראויה לו. ע"כ יבחר כ"א לבנו הדרך האנושי הראוי לפי תכונת השלמתו. והראה ר"י הציור באופן היותר קטן הנמצא כבר בימיהם, בשילוב האומנות השכלית עם המלאכה, ומזה נשכיל על כל הענפים הדומים לזה ומתעלים עליהם בכמות ואיכות.

כ"ה.

ת"ר הרואה אוכלסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים. לפי שאין דעתן דומות זל"ז ואין פרצופיהם דומים זו לזו, כל שישתכל יותר האדם בתוכן הנפשות הפרטיות של בני"א יותר ישתומם על ההבדל הגדול שיש בין תכונה לתכונה, בין מצד החינוך והלימוד שהכה שורש בלב כ"א באורח פרטי ומשונה משל זולתו, בין מצד התכונה הטבעית הקבועה בטבע היצירה, הפועלת ג"כ על המראה החיצוני של הגוף. ומ"מ דוקא ע"י השינויים הם מתאחדים כולם למטרה אחת, לבנין העולם בתעודתו הראויה לו. הרי יש להתפלאות על החכמה העליונה, שע"פ הרזים הפנימים הידועים וגלויים רק לפנינו ית' מתקשרים ומתיחסים כל אלו ההפכים זה לזה, עד שע"פ צירוף כל הדיעות והפרצופים השונים יצא בנין הרמוני מתאים מאד. ואלמלא היתה ידיעה לבני אדם בדבר השיווי הפנימי שלהם, לא הי' כ"א מושך כ"כ לחוגו בקנאה יתירה והיתה הפרטיות מתבטלת, ומתוך ביטול הפרטיות לא הי' חומר לבנות את הכלל. ע"כ שם השם ית' בטבע, שכל יחיד שבבני"א אינו מתיחס אל העולם כ"א ע"פ פרטיותו ומתגדר בה, ע"כ הוא משלים את הראוי לו. ולפעמים הוא רואה רצונותיו של חברו כאילו הם מיותרים - בעולם. ואילו הי' דעתו קרובה כ"כ לציוריו של חברו כמו שהוא קרוב לשל עצמו, הי' מתחלש אצלו התיחדותו לעצמו והי' חסרון בהשלמת פרטו, עד שמזה היתה תוצאה לחסרון השלמה אל הכלל כולו. ע"כ נשאר בגלוי השינויים בכל תקפם, ובפנים בעומק רזי החכמה העליונה שם המה מתאחדים, עד שלסוף כשיושלם החינוך האנושי, לא יהי' צריך כ"כ הפרטיות שמירה מעולה כזאת, "אהפך על העמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ד' ולעבדו שכם אחד". וכ"ז שהחילוקים וההבדלים צריכים לעולם, הרזים שעל ידם מתאחדים כל הפלגות הם נתונים בנרתיק מכוסים מעיני בני"א. ויען שישראל יהיו הגורמים להוצאת הרזים הללו לאורם, מברך בראיית אוכלסיהם "ברוך חכם הרזים".

כ"ו.

בן זומא ראה אוכלסא ע"ג מעלה בהה" כ אמר כרוך חכם הרזים, וברוך שכרא כל אלה לשמשני. ראוי לאדם להרגיל עצמו בסבלנות לענין תכונות ודיעות הפכיות מתכונותיו ודיעותיו הוא, שיחשב הרי אף שלעיני הפרטיות נראים שאין תועלת בתכונות ההם והדיעות ההם, והם הפכים מתכונה הישרה. אבל לפני חכם הרזים ב"ה גלוי שהכל עולה לתכלית מתאחדת ותיקון כללי. וכן במעשים, התחרות מביאה את האדם לצרור את העוסק באיזה מעשים שלפי השקפתו מביאים הם נזק ועכ"פ הם משוללים מכל תועלת. ע"כ צריך להתבונן שבענין ריבוי הדיעות והתפלגותם, ברוך חכם הרזים. שיש רז המאחד ומקשר את התכלית, המאחד דוקא מכל הפירושים הפרטיים. ובמעשים ג"כ ברוך שברא את כל אלה לשמשני, כי האדם הפרטי לא יוכל להשכיל איך כל המון המעשים הנראים רחוקים מתועלת, ולפעמים עוסקים אלו ג"כ מעיקים לו בערך מצבו הפרטי. אבל באוצר הכללי מתלקט מן הכל תועלת ושימוש כללי. ע"כ ראוי להביט בעין יפה, על כל הדיעות וכל המעשים שתחת השמש, ולהשכיל לבחור מכל אשר יראו עיניו את הטוב ואת היפה לשלימותם הרוחנית והגשמית, אז יהי אוהב את המקום ואוהב את הבריות.

רפ.

הוא הי' אומר כמה יניעות יגע אדה"ר כו', חרש כו', וכמה יגיעות כו', גזז כו' ואני משכים ומוצא כו' כל אומניות שוקדות כו' ואני משכים ומוצא כל אלו לפני. מצד חילוקי המקצועות הצריכים לעבודת ישו של עולם מוכרח הוא חילוק התכונות, שכ"א ואחד ייפה לו הקב"ה אומנתו בפניו. זה יהי נוטה יותר לצרכים החומריים הפשוטים, פת לאכול. ומזה יסתעפו מקצועות מלאכה שונים, שלבירורה של כל אחת מהם והתיחדותה באדם אחד להיות מסור אליה צריך נטיה מיוחדת, שלצורך הנטיה צריך שתהי נפשו מיוחדת ומוכשרת לכך, ועל פיה יולד שינוי ג"כ בדיעותיה ותכונותיה. ועל אחת כמה וכמה בחילוק המקצועות היותר רחוקות זמ"ז, כמו הנטי' לצרכים אנושיים כענין הבגדים, שבהם יש כבר צירוף של יופי ומוסריות עם התועלת החמרי, שלהיות נוטה בכשרונות מיוחדים ומובדלים יותר וזה ההבדל גורר אחריו הבדל של נטיות ושל מדות ודיעות. ומה נאמר עוד להמקצוע המתרחב באומנות ע"ד הרחבת החיים בדברים שבאו רק להרחיב דעתו של אדם, ככל חכמות היופי, הציור הזמרה וכיו"ב, שהם בכלל האומניות שהבדלי הכשרונות א"א שיצאו לאור כ"א ע"י הבדלי תכונות. ואיך יהי האדם, שעבור צרכיו במילואם דרושים המון תכונות שונות ונבדלות שבכללם ג"כ חילופים רבים בכחות הנפשיים, להיות מדמה בעצמו שטוב ויפה הי' לעולם שיהיו כל בני"א דומים אליו בתכונותיו ורגשותיו, שמזאת המחשבה הרעה באה חסרון הסבלנות וצרות עין ושנאת הבריות. ע"כ הביע אומר לחבב את כל האדם ע"פ השימה אל הלב לראשי הצרכים המבדילים את עוסקיהם בכל ארחותיהם, והם יחד משלימים את תשמישן של בריות, בחומריות, פת לאכול, בהכרחים אנושיים ונטיות מוסריות עם התועלת החומרי יחד, בגד ללבוש, עם הכשרון להרחבה של דעת וחשבון במלאכת חרש וחושב לשכלול החיים. כל האומניות השוקדות ובאות לפתח כיתי, ומביאים קורת רוח והרחבת דעת בעולמי הפרטי. ע"כ את כולם אאהוב וכולם אכבד. וכל החילופים והשינויים הרחוקים ושונים זה מזה לפי החיצוניות, אדע שיש להם קשר של שלום ואחדות ע"פ החכמה העליונה הפנימית של חכם הרזים ב"ה, שברא כל אלה לשמשני, ואת כולם אחבק באהבה.

רפז.

הוא היה אומר אורח טוב מה הוא אומר כמה טרחות טרח בעה"ב לפני כו', אורח רע מהו אומר מה טרחות טרח בעה"ב זה כו'. מפני שישנם בעולם אנשים בעלי יאוש וספק המדברים תועה על ההשגחה העליונה ומוציאים בעולם רעות רבות, ועל פי דבריהם ישפל רוח האדם ויאבד את ישרו וטוהר לבבו ויראת ד' תלך תמס מקרבו. ע"כ למען לא יתפתה האדם לטענותיהם הכוזבות, יצייר כי באמת היאוש וההשקפה בעין רעה על המציאות והבטחון וההשקפה בעין טובה, שניהם אינם באים לאדם ע"פ חילוקים בשכל החיצוני המופשט כ"א הדבר תלוי בתכונת הנפש הטובה היא אם רעה. כי כמו שאנו רואים במקרים הקטנים, שהאורח הטוב יצייר את טובו של בעה"ב ואין בזה מן השקר כלל, כי המסתכל בעין טובה ימצא באמת את הצדדים הטובים שמחייבים אותו להכיר טובה ולקנות אהבה וקורת רוח מבעה"ב. וכיון שנפשו טובה הרי הוא מוצא לפניו נכון לדון לכף זכות וכף צדק, שידע בעצמו מדת טובו שאלמלא הי' הוא בעה"ב מכניס אורחים, אם יהי' בידו היו מקבלם בסבר פנים יפות בשמחה ובעין יפה. א"כ גם בעה"ב זה ודאי טרח ג"כ הכל בשבילי, מפני שהתכונה הטובה של אהבת רעים הי' כדאי להכריעו לכל אלו המעשים. אבל האורח הרע, שאינו מצייר בנפשו עושה טוב באמת, לא יוכל לצייר ציור הגון וטוב ומחפש צדדים להקטין את הרושם הטוב, ואם ימצא צדדים ליחש לרע מיחשם. כן נפש צדיק הזכה המוכנת לעשות טוב, תשקיף על ההשגחה האלהית בעין טובה, כי מנפשו יחזה שרצונו רק להיטיב. ומנין נמצא בנפשו הכשרון הזה, אם לא מאור העליון הטוב והמטיב. ע"כ יהי' בטוח כי הכל נעשה לטוב, והרעות המתרגשות בעולם יש להם אחרית טובה, וממילא ישמח בחייו ויהי' עובד ד' באמת ולבו טוב על הבריות. והנפש הרעה שלא תוכל לצייר כ"א רק רע, תשקף ג"כ על העולם בעין רעה, ותתיאש מכל צדדי החיים שתוכל לדון אותם לרעות ולהקטין את הטובות בקטנות ערך. ונתנה הבחירה הזאת ביד האדם, כדי שתהי' מקושרת בעקב הנפש הטובה ג"כ עריבות החיים ושקיטת הלבבות בעוה"ז. ומטובת העין לגבי ההשגחה העליונה תבא ג"כ טובת עין אל הבריות באהבה ושלוש. ואמר שבעל העין טובה יגדיל כל פעל, לפי התכונה האנושית המתיחסת לשירה מתוך עונג והרחבת הדעת על מחזה מעשה ד' הנהדרים "מה גדלו מעשיך ד"י", "במעשי ידך ארנן". והשירה הרי היא ג"כ יצירה נפשית הנכונה לענג את האדם בעונג רוחני, להרבות ששונו וטובו. והמביט בעין יפה יראה טוב גם בחלק השירי, גם במה שהדמיון יוכל להיות נהנה ממנו ג"כ יודה ע"ז לדי' חסדו שיצר את העולם באופן הגון כזה, שיש ג"כ מקום להנאות עדינות ונעלות ע"י כח השירה, "זכור כי תשגיא פעלו אשר שוררו אנשים". אמנם בעל עין הרע, לא די שלא תהי' נפשו ישרה בו להתענג מחלק השירי שבמציאות, כ"א גם מה שראוי מצד החכמה לאהוב ולכבד ג"כ לא יראה, ויראה תמיד באנשים רעות וחשדות. והצדדים הטובים יסתיר. ע"כ יטיל אימה על הבריות, "יראוהו אנשים ולא יראה כל חכמי לב", כי את הכל יבקר מצד עינו הרעה, וירומם את צדדי השלילה המגלים הקלון ומכסים את הזוהר וההוד שבמעלות הנפשות הקרובות אל חוגו. ומתוך התוצאות שבאלו שתי הנטיות, נבין שהדרך האמתית שעליה ובגללה נוצר האדם הוא להיות בעל עין טובה נגד המקום ונגד הבריות, ולקנות בנפשו מושגי יושר של הכרת טובה לאדון כל ב"ה, "והתענג על ד' ויתן לך משאלות לבך". ומתוך העין הטובה תבא כל טוב, וממנה יוצאת ואליה שבה מדת הסבלנות המשובחת, אותה שהיא משכללת את העולם ומביאה אותו לשכלולו. לא הסבלנות המביאה לעקירת כל טוב מן העולם בשביל הפזיזות שבה, כי הסבלנות הרעה באה מתוך ההחלטה הריקניות שהכל שמם והכל ריק ואין יתרון לתכונה על תכונה, מתוך שכל הנטיות האנושיות וכל המציאות בכלל הכל הבל, זאת הסבלנות היא מבלה עולם ובאה מעין רעה. כ"א סבלנות טהורה מפני ההכרה האמתית איך יד ד' אוחזת בכל ההפכים לתקנם לקשרם ולאחדם ע"י תיקוני כל חסרונותיהם, למען יצא לפעלו אדם מתוקן ומשוכלל המוצא את נפשו ישרה וכל חפציו הגשמיים

והרוחניים עומדים לפניו ברב הוד והדר ושלימות מרובה, סבלנות המוסיפה יראת שמים ויראת חטא עם אהבת ד' ואהבת הבריות היותר שלמה ומפוארה, זה כל האדם.

כח.

והאיש בימי שאול זקן בא באנשים, א"ר ואיתימא ר"ז ואיתימא ר"א זה ישי אבי דוד, שיצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא ודרש באוכלוסא. האיש הגדול הראוי להיות עמוד התוך בדורו ומשגב לעמו הוא בתכונות איש כללי. דרכיו ומעשיו, בין הפרטיים בין הכלליים, הם תמיד נושאים עליהם חותם של עולם גדול וכללי. ע"כ בהשפיעו בדרכי חייו על העומדים מחוץ למחיצתו הפרטית, תהי' השפעתו ניכרת בדרכים שיש בהם שייכות אל כלל גדול, אל עם שלם להקימו ולהצליחו. וכן כשנפשע הוא מדברים שחוץ לו ג"כ תהי' השפעת הדברים עליו ניכרים בהכרה כללית, זהו מה שנוגע על מעשים. ומה שנוגע לדיעות ורעיונות, כל מחשבותיו ישאו עליהם תו הכלל והאומה השלמה, כי לא יוכל הגדול לצמצם עצמו בדרכיו ובמעשיו ובדיעותיו בחוג קצר וצר. וכן ראוי למי שממנו יצא חוטר מושלים ביעקב לדורות עולם, שכל מעייניו ודרכיו היו כלליים ולאומיים, המאירים אור להמון רב בתור דרכי עם שלם נאדר בקודש. כן ביציאתו, דהיינו השפעתו על אחרים, וכניסתו השפעת מה שחוץ לו עליו, במעשים והדרכות פעולותיו. וכן במו; לך הדיעות דרש באוכלוסא, ע"פ משאת נפשו הצמאה לחזות בשמחת הגוי כולו אושרו ותיקונו, עד שכל דרכיו ופניותיו, רגשותיו הפרטיים, כולם היו מובלעים באורח חיים הכללי, זה הוא הבא כאנשים. אמנם מי ראוי להיות הוגה דיעות וחושב מחשבות בדברים לאומיים וכלליים, איש זקן הנא באנשים, איש שכבר כבש לו אורח חייו ע"פ נסיונות רבים, וכבר משל על כל רגשותיו הפרטיים. בזאת תצא תורה ואורה לעם. אמנם בקום צעירים, הצריכים למוסר פרטי לעצמם, לחות דעה בעם בכללו, זהו הדרך המסוכן המביא להשחתה, כקללת "ונתתי נערים שריהם". כי למי נאה להיות דורש באוכלוסא, בשביל אוכלוסא ועניינה הכלליים, ודבריו יהיו נשמעים ונפעלים, כשיהי' לפי גודל נפשו ראוי לזה, כשמצטרפת מעלת הזקנה, הנסיון והחכמה, לבא באנשים.

כט.

אמר עולא נקטינן אין אוכלוסא בבבל, תנא אין אוכלומא פחותה מס' ריכוא. להבין את מושג הכלל ברום מעלתו צריך שילוו אליו כל המכשירים שיעמידו את הכלל בתור אומה שלמה, שאז יוכר ענין החטיבה של האומה. ובעם ד' אלה יגלה רק אז יתרונם הכללי בתור גוי גדול וקדוש. המכשירים הם הארץ והמספר. הארץ, ארץ הקדושה, רק היא בעזרתה הרוחנית, ההיסטורית והחומרית וכל תנאיה, נתראה בתור עם שהוא המובן מאוכלוסאאמנם בבבל, מקום הגלות בארץ ממשלת זרים, לא נוכל להתיצב בתור עם, ולא יקבלו ענייניו הכלליים תכונה כללית לאומית. ע"כ לא יתראה בהם ההוד וההדר ששופע על הכללות הלאומית, שמתאחדים על ידה כל פרטי האוכלוסא באחדות נפלאה, בחכמת חכם הרזים ית'. וגם אם יקבצו קיבוצנו בארץ ד', צריך עם המקום להיות הריבוי מתאים לענין הלאומי הראוי. שאם יהי' רק קיבוץ שיוכל להקרא עליו שם מפלגה או כהן א"ז הוד האוכלוסא, ולא באלה יתגלה לנו חכמת חכם הרזים. ששים ריבוא הוא המספר ההכרחי, לפי תוכנת עם ד', כאשר עד זה המספר הי' העיכוב, עד שעמדנו עליו להיות לעם בתחלת היותינו לעם בצאתנו ממצרים. ולהורות ניתן כי לא נתחלפו תנאינו

הלאומיים במאומה ע"פ מרוצת הזמן השוטף, כי יסוד לאומיותינו תלויה ודבוקה היא בשם ד' אלהי ישראל הנקרא עלינו ודברו קיים לעד. ע"כ אותו המספר שכלל בקרבנו את סכום הדיעות והמפלגות וערכיהם הפרטים מראש מקדם, מספיק ג"כ לעת כזאת להעמיד בנו את הצביון הכללי, ולא עזבו גם עד כה יחידים לומר שהם בדעתם הפרטית יעמידו לנו גדרים לאומיים. כי היה לא תהי', עם ישראל גוי מעולם הוא, שכל כלי יוצר עליו לא יצלת, ילעג למהרסיו החיצוניים והפנימיים. והאוכלסא שתהי' לא בארץ הגלות כ"א בארץ ישראל, ובמספר הראוי ששים ריבוא, תהי' תחלת צמיחת קרן לבית יעקב, ובה הננו בטוחים שתהי' נאמנה ע"פ רוח ד' אשר עלינו, להקים עדות ביעקב ותורה לשום בישראל להיות לעם לפני ד'. "והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו".

37

ת"ר הרואה מלכי ישראל אומר כרוך שחלק מכבודו ליראיו, מלכי אוה"ע אומר כרוך שנתן מכבודו לבו"ד, חכמי ישראל אומר ברוך שחלק כו' חכמי אוה"ע"א ברוך שנתן כו'. התכלית הלאומית של ישראל, מיוחדת היא בתור חטיבה אחת בעולם, שהיא מצויינת בתקותה לעצמה לא בשביל עצמה, כ"א בשביל הטוב הכללי השכלי, שהוא הטוב של המוסר והיושר האמיתי, שא"א שיבנה כ"א ע"י תיקון עולם במלכות שדי. א"כ כשם שמושג ידיעת האלהות הטהורה בעולם היא באה לרגלי ההכרה השלמה, שגוררת אחריה ועמה כל המעשים הטובים בכלל האנושיות, להאיר את העולם כולו באור האמת והשלום, כן תכלית מציאות ממשלתן של ישראל ומלכותם היא רק לשם התכלית הכללית והתכלית הפרטית בטלה בצורת המלוכה לגבי התכלית האנושית של מקור הטוב. א"כ אין מגמת מלוכת ישראל בתור אבר פרטי מכל האנושית כולה, כ"א בתור הכלל כולו שצריך שיתכנסו אליו כל הפרטים, להתעלות עמו להשפיע עליו ולהיות מושפע ממנו. ע"כ כבוד המלך, שהוא האמצעי של ההנהגה הטובה המלוכית, היא בערך חלק מכבוד העליון, הסובל בתוכו אותה התעודה עצמה המושפעת מכבוד של מעלה, וניכרת ביותר במה שהיא מגברת את הערך המוסרי באומה, יותר מכל יתר הקנינים הלאומיים. מפני שהתכלית המוסרית היותר נשגבה היא רכושנו הלאומי היותר גדול ואחרון ברום מעלת תקותינו, שחלק מכבודו ליראיו. אמנם כל העמים, לכל אחד מהם יש מטרה ותעודה המצטרפת בתר מקצע מיוחד הנצרך לתיקון העולם, שכל אומה מתיחדת בה ע"פ תכונותיה, גזורה ע"פ דיעותיה וכח ההיסטורי שלה, ומנחלת למין האנושי כולו את קנינה הפרטיים, כפי מה שהיא מערכת אותם ביחש עצמה לפי תכונותיה וציורי לב בניה. ע"כ היא אמנם מתנת ד', אף שאינו עומד בערך כללי, ואין התכלית בלאומיות הפרטית אותה התכלית הגלויה שבו אנו מכירים את כבוד ד' בעולם, שהוא אין ספק התכלית המשותפת הכללית למין האדם כולו, כ"א תכלית ערך פרטי מצד המזג והתכונה הפרטית, המובלע בבשרה ודמה של האומה ע"פ אופיה המיוחד לה. כתכלית המלוכה כן תכלית החכמה, כל עם יש לו כשרון מיוחד להרחיב חכמתו וכשרונו הרוחני. אמנם רבות הנה הארחות הפרטיות המקצועות שונים, שכל העמים צריכים לעבוד יחד בעבודה האנושית איש איש לפי המקצע המיוחד לו לפי טבעו. אמנם הדבר המיוחד בחכמת ישראל, חכמת התורה, הוא להשכיל איך כל עבודת העמים כולם בשדי החכמה מתכנסת למקום אחד לדעת ד', ולישר דרכים במעגלי צדק כלליים, שגורמים להביא שלום בעולם לרגלי האמת היותר רחבה ועמוקה שיש בהם. ע"כ תכלית חכמת ישראל היא כתכלית החכמה העליונה, שהיא מבטת לשכלול כל היקום כולו. ותכלית חכמת כל עם ועם הוא לשכלל את כשרונו הפרטי הלאומי, ע"פ תכונה המיוחדת לו לפי מזגו וגזעו.

ארי"ח לעולם ישתדל אדם לצאת לקראת מלכי ישראל, ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אמרו, אלא לקראת מלכי אוה"ע כו'. האדם הוא כללי מחובר לכלל בני מינו, וכל דבר הפועל תכונה טובה ביחש הכלל הוא פועל ג"כ לטוב על האיש הפרטי, אע"פ שאינו מרגיש בזה ודומה לו שהוא נעלה מן הכלל המצטרף לזה. ע"כ באשר כבוד מלכים פועל הרבה במין האנושי להישיר הדרכים, להעמיד המוסר והצדק על מכונו הראוי לו, ע"כ כל אחד צריך שיקח חלק בכבוד הזה כפי מה שיוכל, ויהי ג"כ משתתף עם כלל המין האנושי בדבר המעמיד אותו בתפארת אדם. ע"כ בתור אדם מישראל, שכל עיקר מגמתו הוא האמת והשלום העליון הכולל את כל היקום, לא יאמר שיוכל הדבר להגיע אל זאת המטרה מבלעדי חילוקים לאומיים. כ"א כמו שכל משפחה צריכה להתיחד בקניינה ועניינה הפרטיים, ובהשתלמות נכונה בעניינה הפרטיים תוכל רק אז להיות נאמנה ומועילה לחיי הכלל והצלחתו, כן כל אומה צריכה שתתכונן יפה בעניינה הפרטיים, ועי"ז כשיושלם הדבר יפה יבא האושר הכללי לתכליתו. א"כ מלכי אוה"ע שכ"א נושא עליו את ענין לאומו, הוא דבר המועיל ג"כ בחק האנושי הכללי שאליו צריך שתהי' נפש אדם מישראל עורגת. ורק כשידע על נכון את הערך הראוי להגותין למגמתה של כל אומה ואומה, המלאה ענין וחכמה רבתי ורב טוב של יושר ונימוס ומוסר השכל ביחש חוגה וכל הרחבתו, רק אז ישכיל ויבחין כמה נשגב הוא האידיאל של מלכות ישראל, הכולל בקרבו המון עניינים רבים שכ"א בפני עצמו ראוי להיות מנושא ומכובד מאד. אבל בהיות אוצרו ריק מלצייר ערכים לאומיים ותכונותיהם, מה יהי' מדת הכבוד והתכונה שיוכל לצייר לו בעולמו הישראלי הפנימי. ע"כ ירוץ לעולם לקראת מלכי אוה"ע וישכיל לחקר כבודם, ובזה יהי עתיד הוא ובניו לבנות יסודות של רצון טהור ומאווי לב מלאים הגיון, לגדולתם של ישראל בגאון שם ד'.

ר"ש סגי נהור הוה, הח קאזלי כו"ע לקבולי אפי מלכא וקם אזל בהדיהו, אשכחיה ההוא מינאה אי"ל חצכי לנהרא כגני לאי. התכונה השפלה של המהרס גדרות עולם תצייר תמיד כל העניינים שבעולם רק ע"פ הנקודה של אהבת עצמו הפרטית. ע"כ ר"ש הלך ע"פ רגשי קודש שבלבבו לחלק כבוד למלך, מפני הצד המוסרי שיש בכבוד מלכים במה שהוא הסבה היותר חזקה להצלחה האנושית בישובו של עולם ותיקון סדרי החיים האנושיים. המין אמנם, ככל בני גילו שאבדו כבר את יקרת ערך הצדק והטוב כשהוא לעצמו. ע"כ בקש גם מהמחזה הזה תועלת פרטית, דהיינו שיקבל עונג ממראה הכבוד והוד הגבלתו, מיופי הכלים שהוא משתמש בהם וכיו"ב, סדרי החיל למערכות הפאר. א"כ דומה הוא כאילו כל הבאים לראות את המלך אינם באים להשפיע, להיות המלך מכובד בכבודם. ובזה תצא המטרה העליונה שיש בכבוד מלכים לתקנת הציבור והעם, כ"א כדי לקבל לעצמו הנאת שעה. כי כן דרך כל אנשים פורקי עול מלכות שמים, שמשימים הכונה היותר רמה אצלם את הערך של כל דבר מצד ההנאה שלשעתה. א"כ הם דומים לכדים רקים הולכים אל הנהר להתמלאות ממנו, לקבל עונג שימלא את נפשם הריקה. א"כ כנני לאי, מה יתרון לאיש עור הבא גם הוא בתוך הבאים, מה יחוש הוא מצד הנאתו העצמית לו.

א"ל ת"ח דידיענא טפי מנך. ערך המלוכה שאחב מעריכה רק לפי ציורך הגס ע"פ תועלתך הפרטית הוא ערך שפל מאד. ע"כ גם ההשתדלות של הראיה בכבוד מלכים, אינך יודע את ערכו ותבקש למצא מקומו בתועלת הפרטית. והנני יודע את ערך המלוכה מצד יחושה אל התיקון הציבורי, אל הטוב והיושר המונהג על ידו. א"כ לא יעלה במחשבתי לשקול, דבר הקבילי את פני המלך, לפי ערך ההנאה המגעת לי, כ"א כפי ערך החיוב המוסרי להיות חבר עם החברה האנושית, בדבר שהוא מקנה לה תיקונים טובים ודרכי יושר וצדק, כאימת מלכות וכבודו, ואין מקום לשאלה על מדת העונג שאני מקבל בערכי הפרטי כמה היא.

737.

חליף נונדא קמייתא כי קא אוושא, א"ל חליף מלכא א"ל לאו, חליף אחריתי כו' אתאי תליתאה דהוה שרקא, א"ל ל אתא מלכא א"ל ל אין, א"ל מנא ידעת, א"ל ל מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא, דכתיב ואחר הרעש אש לא באש ד', ואחר האש קול דממה דקה. כל התיקונים שבעולם הם לעולם תולדות ההכרח, כי כן יסד השם ית' בעולמו שתהי' הקליפה קודמת לפרי וההכרח של הרע יהי' הסבה לעורר לבקש את הטוב ולמוצאו. ע"כ סדרי הסבות הבאות בחברה האנושית עד שמוצאים הכרח לסידור מלוכה, היא בתחילה תבא בכל קיבוץ התגעשות פנימית ריב ומדון פרטים, ומתוך העדר השלום בפנים הקיבוץ יראו הכרח להם לסדר עניניהם הפנימיים ע"י הקמת מלוכה ושלטון עז מלך. א"כ הרעש הוא ההכרח להיות קודם בא המלך בתור הוראה על הסבה של העמדת המלוכה, ואחר הרעש, שכבר שקטה, ע"י המלך, התגעשות הפנימית, והאומה הסתדרה בתכסיסי מלכות, הנה צריכה להתבצר בכוחותיה, שלא יתכנו בתחילת ההתקיימות האומית כ"א ע"י ההבנות מחורבנם של עמים אחרים, שבהכרח מתנגשים הם בתור צרים ואויבים, שאי אפשר לפי הנהוג לבא לידי התיסדות בטוחה כ"א ע"י אש המלחמה האוכלת, כעצים, אדם רב ואחר שכבר סרו כל המפריעים החיצונים ג"כ אז תבא המלוכה למתכונתה הראויה לה שהיא המנוחה, ההנהגה הישרה בשבט מישור לכלל העם כולו. זאת היא עיקר מטרת המלוכה, לא הנצחונות הפנימיים של הרעש, ולא הנצחונות החיצוניים של האש, כ"א שקם ושלוח, "אין יוצאת ואין צוחה", קול דממה דקה. וכשם שבחיי הכלל התכלית הראוי' לאהוב ולכבד, הם חיי מנוחה ביושר לב ושלות צדיקים, כן חיי הפרט היותר מאושרים הם חיי מנוחה של צדק וכשרון, לא התגלות לב של המון מרעש מרקד ומפזז. ע"כ לא ההנאה המרעישה של פגישת ההמון הסוער תמשיך את השלם שבאנשים לצאת לקראת מלך, כ"א הכח של הצדק ואהבת חיי המנוחה לעצמו ולכלל, הבאה בסבת מלך מלך, שראוי לקיימה ולהחזיקה, ע"פ המדה של כבוד מלכים, המוספת לתמוך בעז כסאם. דמיון מלכותא דרקיעא בהקדמת רעש ואש לקול דממה דקה, הוא בהיות התווה וחסרון כל סדר שורר הי' תחלה בבני אדם בשני אלפים תוהו, סדר פרוע שהי' אפשר לתת את המין האנושי במדרגה פחותה ממדרגת בעלי חיים, ע"פ מדות רעות ותכונות גסות שהתגברו עליהם מסבת חסרון האור האלהי, ע"פ התכונה האנושית השפלה כבר נקבעו באדם מדות רעות ותכונות פראיות, אשר לעוקרם באה תוה"ק ע"י המצות שבאו לצרף בהם את הבריות. איבוד המדות הרעות, כח הכבישה של התורה, דומה לאש, "הלא כה דברי כאש", בערך אל המעמד הקדום הפרוע של המדות, שאי אפשר כלל שיבנה עולם מתוקן עמהם, הדומה לרעש. ואחר האש, שבא אחר הרעש, שכבר יתקן טבעו של אדם ותכונותיו, לא יהי' עוד צריך לא למלחמה פנימית ולא למלחמה חיצונית, תבא המנוחה השלמה שהמצות לא יהיו משמשות לאיבוד ועקירת מדות בהמיות, כ"א לרומם את רוח האדם הרבה מאד, במנוחה שלמה של דעת ד' בדברים הנאמרים בלחישה לפי חקר כבודם, קול דממה דקה. ומתוך שהשקט הגמור האהוב והרצוי לא יבוא כ"א בדעת את ד' לאמתתו,

"לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ד' כמים לים מכסים". יכריח מזה הטבע האנושי עצמו לבא לדעת את ד' ולקבל באהבה עול מלכות שמים, כמו שחסרון הסיודור האנושי בתוכן המדיניות מביא לקבל עליהם הנהגה מסודרת במלוכה.

כ"ה.

כי אתא מלכא פתח ר"ש וקאמר ברוך, א"ל וכי לא חזית היכי מברכת. ר"ש הכיר בחכמתו ורגשות נפשו הטהורות, איך ראוי לו לאדם לכבד את הוד המלכות, לא רק מצד ערכה הפרטי שהצטמצמה בגופו של מלך כ"א מצד ההוד האלהי שפועל ע"פ ההשגחה העליונה על הנהגת המלוכה והתועלת הסגולית היוצא ממנה בכלל העולם. ויהי' בוא המלך די להעיר הלב על התוכן המופשט של המלוכה ויושר האלהי הנמשך עמה, שראוי לברך עליה. המין המוגשם שלא יכול להתנשאות מעל לציוריו הגשמיים, לא התישבה דעתו בשום אופן איך יתרגש האדם בהרגשה עמוקה שמביאתו לברך מקרב לבו וחושיו הגשמיים לא יראו דבר, באשר הי' שורש פורה משיטת ההגשמה והזוללה והפחותה.

כ"ו.

ומאי הוה עליה רהווא מינאה, א"ד חכרוהי כחלינהו לעיני, וא"ד ר"ש נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות. המינות תשחית בדיעותיה הרעות את שלום החברה האנושית. באשר המגמה הפנימית של אלה הפוחזים אינה כ"א חיי שעה גסה. ע"כ גם בחברתם עצמם לא יכון מעמד השלום ורעה תצא עליהם מקרב ביתם, כי הרע יאכל קצתו את קצתו. ע"כ לעומת השקפה פחותה של העמדת יסוד הראיה וההקבלה של פני המלך ג"כ רק לפי מדת התענוג שהוא מקבל מצד פרטיותו בקחתו בה חלק, תבא הרעה שחבריה יכחלו עיניו ותקום ערבוביא ומהומה בין החברים הרעים עצמם, בחוסר סדר מוסרי המחזיק מעמד בטוח מצד כשרון הנפשות לעצמן. וההכחשה בקודש, ברוחניות, המגעת עד פריקת עול מלכות שמים לגמרי, היא תתבטל רק מכח הקדושה, מהוד הטוב והצדק, מחוט של חסד הנמשך על אהלי צדיקים וישרי לב, מהכרה מוחשית של נועם ד' הנמצא תמיד עם איש צדיק תמים, גם אם חושיו הגשמיים אינם בשלימות ואור עיני בשר אתו. ובמה איפוא יתחזק איש כזה, הלא "יבטח בשם ד' וישען באלהיו", אשר יחוש האור האלהי קרוב אליו. ובהביט איש רשע על איש קדוש עליון המתענג על ד' אשר נפשו ישרה בו כזה, תכלינה עיניו ויקוץ בחייו למה התרחק מאורח חיים מלא אורה וצהלה כזה, "וכהמס דונג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלקים". מבט הקדושה הרוחנית המלאה אצילות. אלהית, דיה להכניס מהומה פנימית ופחד חתחתים בלב הרשע המעיז בהותו, לומר שבכח החומריות והנאותיה הפחותות יגבר חיל, וחילו החומרי גם הוא ידל מיום ליום, ומאפס תקוה, מאין דרך לפניו לשוב, כי כל באיה לא ישובו, יושחת בשרו וינתקו כחותיו הגשמיים והרוחניים. ולמען היות לאות לבני מרי, לזכר על התכונה הראויה לבא בתור מהומת אלהים על רשעים השמים רק בשר זרוע ומן ד' יסור לבם, תוכל עצת ד' להפליא שבפועל יפגע הדבר באותו רשע, שהיה משאו ומתנו אז מלאה ענין לדורו לאלה הלימודים הזדונים. עכ"פ לענין השחתת הסדר המדיני הנמשך מרשעות אנשי רשע בעלי הפקר והרס, אמר כחלינהו לעיני. ולענין חוסר לחלוחית הוד המוסר וקדושת הצדק הנובע מאור הדעות הטהורות אשר עז להם בשם ד', יאמר: "ר"ש נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות". גם מטרתו הגשמית הגסה של הרבות בשר נאבדה, כשיזרח נגד פניהם אור צדיק

צדקות אהב. המה יראו ויכירו כי דרכם דרך חושך היא ואורח ישרים סלולה, אבל עונותיו ילכדונו את הרשע ובמה להושיע נפשו לא יוכל, באשר חסר ממנו הרצון האמיתי להשכיל ולהיטיב. ע"כ מהשפעת ר"ש עליו את הוד מדותיו ודיעותיו הקדושות, שבעיניו יראה את האושר והמנוחה של הנפש הקדושה המתענגת על ד', לא תוכל כבר להעלותו לעזוב דרכו באשר כבר טובע בבוץ רשעו ואין מעמד, כי לא ימצא אונים בנפשו להאמין וללכת באורח חיים. אבל את חסנו הכוזב אבד, כי ראה בעין כי שוא כל תקותו ואשרו כהבל נחשב לעומת המאור והעז של קדוש ד' ההולך בדרכיו. והגרעין של המוסר והקדושה נכנס בלבב איש רשע שכמותו ויהי בקרבו כמסס נוסס, ורוח נחם ומפח נפש מלאה כל חדרי לבו עד שהיו לסבות נכונות לכל מדוה וחלי נעכר עד שנעשה גל של עצמות. וזאת היא התורה היוצאת מדברי חכמים אלה, כי כל המתחכמים עליזי גאווה, שיראו פנים שהם שותים ומוצים את כוס החיים עם כל מנעמיו לא יחיל טובם, כי חסר להם התוך והאור הטוב המחיה את החיים, מגדל עז שם ד' שבו ירוץ צדיק ונשגב. ע"כ תקותם החומרית ג"כ תהפך להם לאכזב, ומכאב לב יקנאו בישרי דרך.

כ"ג.

ר"ש נגדיה לההוא גנרא דכעל מצרית, כו' א" ל משום דכעל חמרתא. קדושת ישראל צריכה להיות מצויינת בזאת, שירגיש האיש הישראלי שכל כחותיו האנושיים הם נתונים ומסורים לעמו. א"כ זה הנותן חילו לזרים, לא מצד רגש אנושיותו יעשה זאת כ"א מצד יחס בהמי. א"כ היא חמרתא בהערכת היחש אל מעשה האיש הישראלי הבוגד בברית עמו.

כ"ח.

א" ל אית לך מהדי כו' אתא אליהו כו'. חכמת ישראל בבירורה לאמתתה היא מיוחסת לאליהו. ע"כ נחתמו הנבואותי בשילוח אליהו להשיב הלבבות אלו לאלו, מצד בירור ידיעת חכמת ישראל, שבבירורה ידעו הכל איך כל הדברים הגדולים רבי הפרטים, של הקדושות המיוחדות לישראל' בקנאתו לשמירת טהרת לאומיותו, הם דברים רבי ערך מאד נצרכים ומוכרחים לכלל ישראל, וכל הפורש מהם פורש מן החיים וחותר מחתרת במעוזם של ישראל. ע"כ העדות הזאת לו יאתה, כי מי שהגיע עד עומקן של דברים בהצביון המיוחד לישראל להיות עם לבדד ישכן, שומר טהרתו ויחוסו. ובבגוד אדם מישראל בחובת קודש זאת, כבר הוא לוקח לעצמו דרך רעה בהכינו לעצמו צרות ע"י עירובי כחות שאינם לפי תכונותיו המיוחדות, ובוגד הוא בברית קודש. הוא יעיד שבזה הוא יוצא כאחד מגבול ישראל וגם מתכונת האדם, עד שרק עם החמור הוא ראוי להיות עומד במערכה.

כ"ט.

א"ל א"ה בר קטלא הוא, א"ל אגן מיומא דגלינן מארעין ל"ל רשותא למקטל כו'. המשפט הוא קשור בקיום האומה בארץ חמדתה. כי אע"פ שהמשפטים הם תוצאות פרטיות לעובדות יחידות הנשאבות מהכללים הגדולים הכתובים והמסורים. מ"מ צריכה עם זה להיות האומה בכללה עומדת בקיומה וחזקתה הלאומית, שאז הלב מרגיש יפה את כח היושר והמשפט הנצרך לפי תכונת האומה. וע"פ הנטיות

הפנימיות שבאות בנפשות צדיקות ובריאות ישתנו הסברות הפועלות בניתוח דרכי המשפט, וע"פ הכללים הגדולים שהם ניכרים רק בחיים שלמים של האומה, מתראים בבירור הפרטים היותר קטנים ע"פ יושר האמיתי. ע"כ החלק היותר גבוה במשפט דיני נפשות לית לן רשותא מיומא דנלין מארעין.

.e

עד דמעייני ביה בדינא. פתח ר"ש ואמר לך ד' הגדולה וגו' כי כל כשמים ובארץ. סדרי הנימוסים והמשפטים הנקבעים בחיי כל עם ועם לפי מושגי המוסר שלהם המה מתיחסים למעשה ד'. באשר כל צרכי האדם היחיד, הגשמיים והרוחניים, גם הם צפויים ע"פ ההשגחה העליונה להשלימם, ועל אחת כמה וכמה, צרכי כלל החברה האנושות. ע"כ כל ההוד והתפארת, וכל המדות הנכונות שבהם מתקיים ישובו של עולם, בין הנובעות מעניינים שמימיים כנבואה ורוה"ק והפעה אלהית המיוחדת לישראל, בין הנימוסים הארציים שהם פועלים הנהגה ישרה של טוב ויושר, הם מושפעים מכללות ההשגחה. ע"כ ראוי לכבד כל משפט צדק שבכל אומה לפי תכונתה והכרתה המוסרית, באשר היא משתדלת בזה להטיב ולעלות במעלות הקודש ודרך ד'.

.ke

א"ל מאי קאמרת, א"ל הכי קאמינא בריך רחמנא דיהב מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא כו'. שהשכלה האנושית וארחות הצדק המוסכמות ע"פ שיקול דעת נבונים הם מתאימות לארחות הצדק, שהם דרכי ד' שעל פיהם יסד ארץ. והם יסודי התורה ג"כ, שהתכלית העולה מהתרבות והיושר האנושי היא אותה התכלית עצמה העולה במעלה יותר גבוהה מעול מלכות שמים ועול מצות ע"פ תורת ד' אשר עמנו.

.pe

א"ל הואיל וחשבינן עלייכו יקרא דמלכותא כו' ודון דינא. לא יכלו אז לחשוב אחרת, כי אם שאיש הישראלי, וכן כל בן אומה ודת מיוחדת, לא יוכל עם היותו שלם באמונה ויראת ד' בלבבו, להיות הוגה כבוד ויקר לנימוסים אחרים, שמזה נובעת הקללה הרובצת על המון בני"א לצרר איש את אחיו. אבל בשמעם את ההגיונות הישרים היוצאים ע"פ ההשקפות הברורות של האמונה השלמה, שהיא מחייבת להעריך את כל מוסד משפטי שתכליתו להקים את הצדק והיושר באומה בתור דבר ד'. באשר חזקה היא האמונה בהשגחת ד' הנפלאה, שמלכותו בכל משלה. וגם חוקי מדינה, המתקבלים על ידי עמים להיות מתנהגים על ידם בחיי תם ויושר, ראוי לכבדם. איש כזה ראוי להיות נאמן גם בעיני בני עמים זרים, להפקיד בידו משרות נכבדות. ע"כ בהכירם את התוכן הנעלה שיש בדברי ר"ש היקרים המיוסדים על מקרא מלא, המדבר בכללות השגחת ד' המלאה גם בכל ענפי הצדק הארצי כמו שדברו נצב בשמים, מסרו בידו כח דין ועז משפט.

אמר הואיל והתעביד לי ניטא בהאי קרא דרשינן ליה. הנס יש לו ערך מצורף אל הדרש, כאשר נדע ממאורע הנס איך ההשגחה האלהית מדוייקת מראש מקדם, שהרי אין שינוי רצון לפני אדון כל המעשים, אי"כ החכמה העליונה מאז מקדם כבר הוכנה באין מחסור להשלים כל הדרוש לטובתו הגשמית והרוחנית של האדם בכל האופנים המשתנים עליו, והוכנו סיבות מפליאות להוציא כל דבר בעתו, ואנו רואים זאת הדייקנות בולטת מהתוצאות הטובות של הניסים, והניסים עצמם המעידים על כונתם והכנתם מאז. אי"כ כאשר אנו רואים שכמו שיש ערך לפגישת הסיבות אלו באלו עד שיוצא מהם המבוקש הראוי לפי החפץ העליון, כן אנו רואים שהפגישות של הרעיונות של החושב וההוגה בדברי תורה, שמוציא דברים גדולים ונעלים שמועילים להרחיב חכמה ודעת, מוסר וצדק בעולם, ודאי הפגישות הללו ג"כ מכוונות הנה כי לא תפול תועלת חומרית מורכבת כ"א הוכנה מראש, וק"ו לתועלת רוחנית, שהיא אב לכמה יתרונות ברוח האדם, שהיא סבה גדולה לכל הצלחותיו. ע"כ מתוך הניסים ואמונתם נתעורר על יקרת ערך הדרש, שאנו בו מכירים את המקראות וכל המושגים השכליים, שכבר נמסרו לנו מדברי חכמים וחדותם לסיבות טובות פוגשות בשכלינו להוציא על ידם אור השכל ומוסר טוב לעולם, ונכון הדבר להאמר הואיל ואתעכיד לי ניטא בהאי קרא דרשינן ליה.

נפק לבי מדרשא ודרש לך ד' הגדולה זה מעשה בראשית, וכה"א עושה גדולות עד אין חקר. מעשה בראשית, מעשה ד' אחד, יעירו אותנו לדעת כי כל המציאות כולה היא מעשה אחד אף שרבו מאד פרטיו, רבוא רבבות עולמות גשמיים אשר אין ספורות למו, והמון ברואים רוחניים לאין תכלית, עם המון מסבותיהם תנאיהם וצדדיהם, כולם יחד מתקשרים בקשר אחד, עד שאם היינו יכולים להציץ באור הגדול של כל המציאות כולה, הי' נגלה לנו איש אחד בגשמותו ורוחניותו, כאשר יאתה לאדון אחד להיות כל פזוריו הנראים לנו ממעשיו, לא ניצוצות אורה נפזרות כ"א אבוקת אורה משולבת ביחש נעלה ונשגב. ותחת אשר ע"פ הידיעה של כל פרט ופרט מהיצירה הגדולה בפ"ע, נאמר שרבו מעשיו, "מה רבו מעשיך ד"י, בשומנו אל לב מציור מעשה בראשית שכל אלה המון הפרטים, שכ"כ מתפלאים אנו על הודו ונוראותו של כ"א בפ"ע, הם מקושרים זע"ז כערך גוף בעל אברים רבים וכמכונה נוראה שאין קץ לפליאתה המורכבת מהמון חוליות אין קץ, אז לא נאמר כי רבו המעשים. אבל יותר מזה נשתומם שגדלו מאד, עד שכל הגדולות שאנו מציירים הכל אין ואפס הוא לגבי גדולה זאת של כל המעשה אשר עשה ד' מראש ועד סוף, ע"כ הגדולה היא מעשה בראשית. וכאשר יצבור לו האדם בדעתו חלק גדול מהמציאות, וישיג כח התקשרותו בכל פרטיו וכחותיו אלה עם אלה, ועם זה לא תדע עוד נפשו לפתור החידות הרבות שיראו לו בהמון חכמתך היצירה, כ"א כל שיוסיף דעת עוד יוסיף פליאות על פליאות. ומהי סיבת הדבר, כי הפתרון של המציאות לא יוכל היות כ"א בהבנה שלמה של כל כללו, כיון שהוא כולו דבר אחד גדול, וזהו נעלה ממחשבת כל הוגה וכל חושב. ע"כ כל מה שנאמר שהוא עושה גדולות, הננו מעריכים חלקים מהגדולה הכללית ואנו משתוממים על גדולתם, והם כ"כ גדולות עד אין חקר. הננו הולכים מפליאה אל פליאה, מהכרת עצה וגבורה, חכמה וחסד, להכרה עליונה מזאת. והדברים הנפזרים מתחילה, קודם שידענו להם יחש, יתיצבו לפנינו בתור "גדולות". אבל עד כמה יאריכו אצלינו באותו התואר שנוכל לחשב הנה לפנינו

מעשה שלם ממעשה רבון כל העולמים, רק עד בואינו לחקור בדברים לדעת כל החקים של המציאות הזאת הנחקרת על מה נוסדו, והנה כמעט נודע לנו חלק חידותינו הגדולות ועליהם עולות המוני פליאות עוד יותר מביאות להשתוממות, עד שאנו מחליטים לאמר עוד לא באנו לדבר שלם, רק חלק קטן ראינו ממעשי אדון כל ולא נוכל לגלות כל חוקיו, ע"כ הגדולות מתיחסות לעד אין חקר, וכל הגדולות נכללים באמונה, בגדולה, לך ד' הגדולה זה מעשה בראשית.

.ה

והגבורה זו יציאת מצרים וכה"א ויראו ישראל את היד הגדולה. לעומת הגדולה שהיא ההצטיירות הכללית של כל המעשה אשר עשה האלהים, תבא הגבורה להודיע שעם כל הכללות של הגדולה הזאת יש השגחה מפורטת, שכל פרט ופרט בפ"ע מוצא מקום בערכו המיוחד. ורק ע"פ הגבורה הגוברת מכח הגדולה הכללית הרחבה עד אין קץ, להשפיע שלמות להשלים את כל דבר פרטי ע"פ צביונו המיוחד לו, מתפרד כל דבר להיות לו מקום וערך בפ"ע, וזאת הגבורה היא המניעה להציב גבולות עמים, להבדיל גוי מגוי ולהוציא גוי מקרב גוי, להפלות בין ישראל לעמים, למען יוכל כל עם למצא ערכו הפרטי ע"פ כשרונותיו המיוחדים שבגבורתו הפרטית. וזאת התכונה באה להעשות ע"י יציאת מצרים, שהורמה מעלת ישראל בתור עם לבדד מושגח במספר ומנין לפרטיו, למען יהי' למופת על שמירת הסגולה בדרך ישרה לכל עם ועם ע"פ ערכו. וכדי להצטרף יחד ג"כ לעבודת הכלל כולו כל ברואי בצלם אלהים, בהבנה כזאת יראה יד ד', היד המחולקת לאצבעות, שכולם פועלות כ"א מהנה לשימושה המיוחד לה, והכל עולה אל מקום אחד ומטרה אחת. כללו של דבר, אם היו הפרטים נבלעים באין הכרה של השתלמות רחבה כ"א בפ"ע כ"א מצורפים היו אל תכלית הכלל, הי' אמנם גדולה, אבל לא גבורה כ"א חלישות חלילה נראה בפרטים שאינם מגיעים לתעודה תכליתית הראויה למדתם הפרטית. אבל כאשר נתגלה במין האנושי, התגלות יקרת הפרטית ע"י חילוק עם מעם, והוקרה פרטית לכל אחד בפ"ע, כל נפש אחת מישראל כעולם מלאי, הוכר יד ד' וגבורתו.

.ה

והתפארת זו חמה ולבנה שעמדו לו ליהושע כו'. בניו העולם בכללו, סידור חלקיו והערך הנפלא של יחשם אלו לאלו, הגופים הגדולים של הכדורים השטים במרחב אין סוף ונערכים זע"ז במערכה מלאה תפארת, שיאמר על הערך הסידור שמושך עליו חן ויופי ופאר. והנה ודאי התפארת הזאת היא מיוסדת ע"פ חוקים איתנים חוקי היופי והערך. אמנם כולו ביד ד' הוא, שהרי נשתנה הערך הזה וקבל תכונה אחרת ע"י העמדת חמה ולבנה, שהעיקר בא לנו ללמד שעם היות הנוי והתפארת חלק רשום בחקי המציאות, הוא כאין נחשב ובטל בערכו לגבי הפאר המוסרי הנובע מדעת ד' הטהורה. ע"כ התפארת העולמית גם היא תתפעל ע"פ הצורך המגיע לקדש שם שמים, לרומם התפארת הפנימית תפארת הערך של הדיעות והמעשים, למען דעת יקרת עם יודע שמו והדר גאון צדיק מושל יראת אלהים, למען הביא תפארת החיים הפנימיים בעולם.

.ה

והנצח זו מפלתה של כבל כו'. תנועה נצחית א"א שתהי' כ"א באופן שלא יהי' נמצא לה כל מנגד ומפריע, וכאשר נפגש בדרך התנועה המון מנגדים ומפריעים הלא בהכרח תפסק. אמנם רק בזאת תהי' עומדת נצח, אם תהי' ערוכה באופן זה שכל כח מפריע יהי' דוקא בהפרעתו ובניגודו מוסיח לה כח, אז תלך מחיל אל חיל ותהי' נצחית, לתכלית הנעלה של מעשה ד' ונפלאותיו עם כלל המין האנושי להביאו לאשרו הנרצה. ישנם מנגדים רבים וגדולים, מנגדים מעמים רבים שחפצים לסמות אורו של עולם. אמנם עצת ד' היא נפלאה כ"כ, עד שהוכן מראש שכל הסערות של ההתנגדות אל התכלית הכללית שמתכונן ע"י ישראל, יהפך לכח עוקר את המתנגד עצמו ומוסיף כח ואור אל חפץ ד' שיצא לאור. ובזה הוכנה ההבטחה של הנצחיות לעצת ד' העומדת לעד, במה שהיא מנצחת את כל מתנגד לה ופועלת להוציא מעצם הנגוד תוספת כח. המדות והתכונות הנמצאות בעמים שעמדו מאז כצרים לישראל, ובנצחונם עליהם הטביעו חותמם של תכונותיהם באיזה רושם בישראל. אמנם אלו התכונות עצמם צריכות הנה לשימוש הקדושה והשלימות, כהגבורה והנקמה במקום הראוי, וכיו"ב יתר התכונות שישראל שואבים מעמים הסובבים אותם וגם מאותם שעמדו לבלעם. שדוקא ע"י כח שליטתם עליהם באו לידי תכונת שלימותם הכללית, שצריכה להקיף כל הצדדים, כראוי לעם עולם שיעמוד לנס ואור גוים. א"כ הנצח בא מכח הוספת הכח שהושפע מצד המנגד עצמו, ובזה יתגבר ישראל ברוחו לגרום מפלתה של בבל שהתהללה באיליה ובקשה להגדיל על ד' אלהי ישראל, הועילה אמנם ההתגברות של העמים המתנגדים לרוח ישראל עליהם להקנותם אותם הצדדים הנצרכים להם לשיכלולם, "ויז נצחם על בגדי". הנה זאת היא תכונת התנועה הנצחית, שמכל מפריז ומתנגד לה מוסיפה אומץ להגביר חיל.

.ne

וההוד זו מלחמת נחלי ארנון. הוד מלכות יאמר על ההכרה של רוממות שמכנעת כל מנגד אף בלא פגישת התנגדות היותר קטנה, כ"א המנגד מקדים להיות מתבטל לפני ההוד השפוך על כסא מלכות. מלחמת נחלי ארנון היתה מצויינת בזה שלא פגשה כלל בישראל, ומבלעדי ידיעתם הוסר הכח העומד לבלע להם. זהו ההוד הנמשך מהוד שם ד' הנקרא על עם קרובו.

.6e

כי כל בשמים וארץ זו מלחמת סיסרא כו'. במקום של מטרה אחת משתמשות כחות שמימיים כלליים, כחות הטבע הכוללים ואיתנים עם כחות הנפש האנושית וכחותיו הגופניים הפרטיים החלושים, הוא מעורר בנו המחשבה של אחדות ד' ית', המאחד בכחו העליון את הדברים הרמים והיותר כוללים עם הדברים היותר נמוכים ופרטיים כערך דברי הר"מ במו"נ שיחש עין האפרוח שבתוך הביצה אל הכדור השמשי, יזכירונו את היחש והאחדות השורר בין אלה היצירות הרחוקות זמ"ז הרבה. כן בין כחות הטבע האיתנים שהם היו לעזר במלחמת סיסרא, עד הפרטיות של מסירת סיסרא ביד יעל ע"פ המקרים הפרטיים, כמה גדול המרחק. הכחות הכלליים הם בשמים בכחות המשפיעים, והדברים הפרטיים בחיי האדם בארץ, כי כל בשמים ובארץ, אין כאן מרחק, לא ריחוק מקום ולא ריחוק ערך, וכולם באגודה אחת ומדרגה אחת עומדים לעשות המטרה שהציבה לה ההשגחה העליונה, מחיבור הכללים הגדולים עם הפרטים הקטנים לתכלית אחת. הנו רואים שאין כאן דבר יוצא, הכל לך ד' הוא, כל בשמים

ובארץ, מכחות הטבע היותר אדירים, עד פרטי יצרי מעללי איש, המשתנים ע"פ כל מקרה קל, כולם מוכנים לעשות דבר ד' שיקום לעולם.

.e

לך ד' הממלכה זו מלחמת עמלק כו', והמתנשא זו מלחמת גוג ומגוג כו'. עמלק נצב כצר לישראל, עינו היתה רעה במה שיצאו ישראל לחדש בעולם שתהי' אומה מתנהגת במלכותה ע"פ גאון שם ד', אע"פ שלא התנשאה על יתר העמים לכבוש אותם תחת ידה. ובאשר שדבר זה הוא מוכרח שתהי' אומה בעולם שהכח היותר שבמלכותה יהי' שם ד' אמונתו ובטחונו אהבתו ויראתו. ע"כ עמלק המתנגד לזה וסעיפיו יהיו עדר אבד. בימי גוג ומגוג יגיע הדבר שלא רק בתור ממלכה עומדת לעצמה יגיע ישראל, כ"א רוחו יהי' כח רודה בעמים רבים, ושם ד' אלהי ישראל יהי' הולך וכובש את כל העולם המלא דעה והשכל. וכולם יכירו כי אור חיי הצדק, זרע השלום והברכה, מונח הוא באוצר חיים של תורת ד' אלהי ישראל. א"כ יתנשא רוח ישראל וגאון ד' אלהי ישראל על קולטורותם של עמים רבים ודבר זה יעורר קנאה בלב גוג ומגוג באחרית הימים, אשר כבר הי' מרוצה שתהי' מלכות ישראל מתנהגת ברוחה שכבר קבעה לה זכות אזרח גדול בדברי הימים הכלליים. אבל שיתנשא עם ברוחו על כל העמים דבר זה לא יוכל שאת, עד אשר תגלה יד ד' על עבדיו, אז יתברר שלד' אלהי ישראל לו המלוכה, דלא כעמלק שבקש לשלול זה הזכות של המלוכה מנקודת שם ד' בישראל. ולו ג"כ המתנשא על כל כח עמים רבים פרטיים שכולם יכירו וידעו כי עמו מקור חיים ואור תורתו היא מעין ישע לכל האדם.

.k'e

לכל לראש, ארחב"א אפי' ריש גרנותא מן שמיא. מוקמי. נאשר הממשלה העליונה תבא ע"פ עצת ד' למטרתה, צריך להשכיל כי לולא דבר ד' המתלוה עם כל ממשלה היותר קטנה הפרטית, היו יכולים הפרטים ללכת הלך והתרחק מן התכלית הנרצה, עד שבקיבוץ של ריחוקים רבים ודחיות מרובות מהמון שלטונות קטנות, לא הי' אפשר כלל לבא לסוף להתכלית העליונה המקבצת את כח כל השלטונות אל מקום אחד ואגודה אחת. ע"כ עלינו להשכיל, כי לא אזו המקרים הבודדים של הממשלות היותר נמוכות מהיות מכוונים לפי ערך התכלית שצריך לצאת מהמין האנושי, בהתארגו לתכנית ממשלת דעת אחת גדולה ואדירה, "והי' ד' למלך ע"כ הארץ". ע"כ גם הצד הקטן שבמשרות שהוא משמש בתור מעבר, אל האחדות האנושית תחת דגל אחד, דגל שם ד', גם הוא מן שמיא מוקמי, ומושגח הוא בדרכיו לפי הצורך של הפקת התכלית, לפעמים בדרך סיוע ולפעמים בדרך ניגוד שגם הוא הנהו מצרכי הסיוע, כאשר בארנו.

.e

כמתניתא תנא משמיה דר"ע לך ד' הגדולה זו קריעת ים סוף, והגכורה זו מכת בכורות. הבדל שבין גדולה וגבורה יתואר ג"כ בכמות ואיכות. כשרואים התפשטות הפעולה הגדולה הננו מכירים גדולה, כשאנו מכירים פעולה בחוג שהוא אינו גדול בהתפשטותו, אבל יש בו הרבה ענינים שצריך לפעול בכולם להפך כחות רבים, זהו גבורה. קטן ודל הוא האדם לעומת כחות הטבע האיתנים, אבל יודעים אנו שאם לא מצד

חשינו הגשמים נדע את ערך נפש האדם, אבל מצד השכל ההגיוני והמדע הברור, ידענו כי היא רבת ערך ממולאה בהמון כחות חיוניים ושכליים. ע"כ יותר ממה שאנו יכולים להכיר גדולתו של הקב"ה בשנותו את הגדול שבחוקי הטבע כקריעת ים סוף, שהוא גדול מצד כמותו אבל הרי אין בו חיים ודעה והשכל. יותר מזה נשתומם על הגבורה של הידיעה הפרטית, והשלטון הגובר שצריך לפעול כרגע על נפשות רבות אנושיות, ע"כ מכת בכורות היא הגבורה היותר נוראה, המראה לנו עוצם יד ד' בידיעה הפרטית הנפלאה והשליטה על כל נפש ורוח, שיש בכל אחד מהם המוני המונים כחות לאין תכלית.

ע"ג.

והתפארת זו מתן תורה. יסוד הנוי הוא הכיוון והיחש שבין החלקים, ותחת אשר האדם הרואה לעינים יסתפק ביחש נערך ומשוער בין חלקים תיצונים הנאים למראה עיניו. החכמה האלהית תיסד התפארת הכללית, דהיינו חוקי חיים שיהיו מועילים לסדר הנהגה שלמה ומשוערת בין כל כחות הנפשיים האנושיים, בין השכל והרגש, בין הגשם והרוח, בין העבר ההווה והעתיד, בין הפרט אל הכלל, בין ההכרות הבאות מחובות האדם לרעהו להכרות הבאות מיחש האלקים לברואיו, הכל בערך משוער שהוא הפזור האמיתי, זה א"א להשקל בכל נימוס שכלי שבעולם שא"א שלא יעבור באיזה פרט את הנקודה הרצויה, כ"א מאת אדון כל המעשים שהכל גלוי יצפוי לפניו, הוא מסדר את הערכין של חסד ואמת ומשפט וצדקה, עז וגבורה, רחמים ונקמה כל אחת במדתה, וכיון שהחלק החי שבעולם מתנהג בתפארת, כיון שנפש האדם מיוסדת על ערכיה הראויים לה, היא כבר ראויה לפעול פעולות רבות על התפארת החיצונית, בכל מקום אשר תפנה תשכיל, ע"כ התפארת היסודי הוא מתן תורה.

ע"ד.

והנצח זו ירושלים, וההוד זו כנין ביהמ"ק כו'. תכונת עמדתם של ישראל היא מושלמת בהיותה ממולאה בעז מלכותם באופן הראוי להם להתעלות כפי ערכם בתור עם גדול וקדוש, עם חכם ונבון, כשהם לעצמם. המלוכה, העז הלאומי, מקושר עם ירושלים ששם ישבו כסאות לבית דוד. החוסן הלאומי הישראלי פגש בדרכו מכשולים רבים ועוד הוא עלול לפגוש, ואת כולם ינצח בעז ד' ויעמוד לנצח. נבדל מזה הוא רוח ד' אשר על ישראל, שהוא עתיד להיות לאור עולם, בו אין נמצא התכונה של הפגישה להתפשט בכחו, כי לא נצטוינו לשאת חרב ומלחמה ולקרא בשם ד' לעמים לא ידעוהו, כ"א כאשר יגדל שם ישראל ועמים רבים יראו את ההוד והתפארת הקדושה ושלוש העולמים הנמשך מהוד דעות נשגבות כאלה, שבהם רפודה קדושתן של ישראל בלא פגישה ובלא התגברות, ירוצו לבקש את ד' אלהי ישראל. א"כ ביהמ"ק מקום האורה לא בנצח יתגבר, לא בהוראת ניצוח המורה התגברות של פגישה על ההתנגדות, כ"א בהוד הנתון עליו ברוח החן והקדושה, לפניו יכרעו איים ועמים רבים יבקשו פני ד' בהר ציון ע"פ תביעה הבאה מהכרה פנימית מצדם, שזהו ערך פעולת ההוד, כהוד מלכות הנתון על מלך רב צדק ואביר חכמה, שמאבה ורוממות נפש ירוצו הכל להכנס תחת דגלו.

ע"ה.

תניא רבי אומר לעולם לא ירבה אדם רעים בתוך ביתו כו'. יסוד המעלות והמדות הטובות הוא, שכל מדה תמצא את מקומה הראוי לה, וכל דבר יהי עומד על צביונו ולא יתבטל מצורתו בשביל איזה נטיה של קנין אפי' דבר טוב. ע"כ באשר חיי המשפחה היא ראשית הצדק ואחריה תבא חיי הרעות גם מחוץ לחוג חיי המשפחה, ע"כ ישים האדם תמיד אל לב שבהיותו מרחיב את גבול היושר לחיות ג"כ חיי רעות ואהבה, באופן יותר רחב מחיי משפחתו היחידה, יעשה כן אבל באופן שלא תהיי מזה כל השבתה לחיי המשפחה עצמה. כי תמיד יהי העולם בכללו מוצלח כשיעמדו תחלה פרטיו על בסיס חזק ונאה, בין בדברים שהם שלמות הגוף ובין בדברים שהם שלמות הנפש, ואז יצאו ג"כ חוץ לגבולם להשתתף בדברים הנוגעים אל כולם בכלל. ריבוי הרעים בתוך הבית, התערבם ביותר מהמדה הראויה, מביא שהאדם לא יהי מתיחד בהנהגת ביתו כפי רוחו הוא כ"א כפי רוח הרעים הבאים בתוך הבית, והוא כאב נעכר נובע מהשיטה הכוזבת של ביטול כח הפרט לגמרי והפסדת צורתו בשביל אחרים. ע"כ יהיו הרעים לעים אהובים, ישפיעו הם עליו והוא עליהם, אבל רק באותה המדה שתכונת ביתו לא תשתנה, ותתנהג רק ע"פ הכרתו הפרטית, אז ישכיל ויצליח. כי ראשית הנפילה היא רק בעזוב האדם את הכרתו ונסמך להיות מחקה את אחרים. ובאמת הלא רבו התנאים שעל ידם א"א לאדם אחר להיות למופת גמור ומוחלט לזולתו, כ"א ע"י כח שפיטה והבחנה מה לקרב ומה לרחק. ע"כ תהיי הרעות רק מקיפה את ביתו, בא אל תוכו ג"כ בזמנים נאותים, ולא ירבה אותם בתוך הבית, למען לא יתבטל רשותו הפרטי משלטונו הגמור.

.56e

תניא רבי אומר אל ימנה אדם אפומרופוס בתוך ביתו כו'. הסילוק של שלטון היחיד ברשותו הפרטית תבוא לאחת משתי סבות שהם הפכיות. או מסבת שפלות הנפש וביטול קיצוני אל החברה הסובבת אותו, עד שיתעה בשוא לחשוב שבריבוי הרעים בתוך ביתו יכבד ולפי המציאות חן בחוץ יכונן את חייו הפרטיים. זאת השפלות כשתתכנס מפרטים רבים אל כלל האומה תולד מזה נגע ההתהדרות נוכח בני נכר דוקא, וההתחקות ללכת במנהגים ונמוסים זרים לחבב לימודים זרים יותר מכל נחלת ד' ותורת ישראל. ולהיפך, יש אשר מרוב גדולת הנפש יעזוב איש את הנהגת ביתו הפרטית בידי אחרים, כי ירום לבו שהוא צריך לפי מעלתו להיות עסוק בדברים גדולים כלליים, ודבר זה מפסיד ג"כ עד מאד, עד שיגרום להתמוטטות חייו הפרטיים ולא ימצא אז מעמד בחיים הגדולים והכוללים. ע"כ לעולם אל יצא אדם לגמרי מחוגו הפרטי, ושלטונו הביתי יהי תמיד בידו וממנו יעשה לו פתחים וחלונות להיות מתיחס אל החוץ ואל הכלל. וכשישתרש מנהג כזה בעם כולו, יהיו בני נאמנים לעמם, דבקים בשם ד' אלהי ישראל נוצרי בריתו ועדותיו, ועם זה אהבים ואהובים לכל הבריות כולם.

.57e

תניא רבי אומר למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה, לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין. יחש נפלא יחש לבני"א זה עם זה, עד שפעולות ומנהגים של השדרה היותר רחוקה מקצה מזה פועלת איזה רושם גם על האנשים הרחוקים הרבה משדרה זו, ועומדים מן הקצה מעבר מזה, עד שברבות קלקולי המדות ופריצת גדרי התורה והמוסר גם במערכה השפלה שבעם לפי ערכה, צריך להוסיף אומץ ולבצר מעמד מוסרי באופן היותר נעלה גם העומדים ברום המעלה. כי אין מעצור לרוח האדם, שע"י

הרבה מיצועים שבדרכי החיים השונים יהיו פוגשים גם במי שעומד במצב רם ורחוק. אותן הרוחות הרעות המתהלכות בין הירודים שבמצבם הוא רחוק ממנו מאד. ובהירות כזאת של שמירת הגנה והתפשטות מחלה נפשית קודם שתוכל להגיע ישמר עם, עד שעם המרחק שבין העלולה להיות סוררה לערכו של האיש העלול לפי טעמו הטוב להיות איש קדוש שנוזר אלהיו עליו בנזירות, מ"מ כ"כ יש יחש ומעבר משולב בין שדרות בני"א ביחש להעברת המחלות הרוחניות, כמו להמחלות המתדבקות החומריות, עד שכל הרואה סוטה בקלקולה, ראוי לו להיות שם על לב שדור כזה צריך כבר להיות מתוקן בעצה על דבר תכנו המוסרי, שאחת מאלה היא הנזירות מן היין.

ע"ת.

אר"ח בר"י דר"פ אר"י למה נטמכה פי טוטה לפי תרומ"ע לומר לך שכל שי"ל תרומ"ע ואינו נותן לכהן סוף שנצרך לכהן ע"י אשתו. היחש והקשר הראוי שיש בין האנשים המיוחדים לעבודת התורה ודרך ד' ככהנים אל אנשי המעשה והעולם, פועל הרבה על ההדרכה המוסרית של האחרונים. כי צריך כח התורה לפעול בכל העם כולו, פועלת בעוסקים בה ע"י עסקם ולמודם, ופועלת בכל העם ע"י יחשם אל אנשי התורה והמוסר באהבה, היוצאת אל הפועל ע"י סדר מתנות הכהונה. אמנם הנפרד לגמרי מאנשי הרוח עלול הוא לרדת הלך וידד במוסרו, עד שאפי' הצניעות, שהיא היסוד המוסרי האנושי השכלי, ירד בביתו מטה מטה ע"י התגברות הנטיה לחפצים המגושמים והרחקה מכל דבר נעלה וכל אור תורה, עד שמצב הנמוך הזה יביאהו למדה זו שיצטרך לכהן ע"י אשתו. כי ברדתו באופן שגם נפשו הפשוטה תהי' סולדת מהירידה האיומה המוסרית, אז יכיר כמה הרבה הרע בהתרחקו מעבדי ד' מורי תורה ואור דעת ויראת ד'. ודבר זה נוהג ג"כ בכלל האומה, בעבור רוח תאוות הגשמיות על רבים, יתקצפו בתורה ובמוריה, יתרחקו מהם ויכירו כי תרים באומה, ישניאום ויבזום, אז יחל נגף השחתת המוסר לפרץ והעם ירד עד דיוטא שפלה מאד, עד שהאנשים אשר עוד לא כבה מהם זיק הרגש האנושי ומעט מאור היהדות, יזעקו מכאב לב, כי השחיתו דרך בהתרחקם הרבה מאד מדרכי התורה והלעיבו בחכמה, וזה גרם שהורידו את רוח העם עד שנעשה פרוע לשמצה. אז ינשאו רבים משחרים למוסר מאותם שהרחיקו ללכת, להסיר את נגע הפריצות השובבה המשחיתה רבים ומשימה שם ישראל לקלסה, אבל הם עצמם גרמו לזה ובבזותם ת"ח ולהעיבם בכל קודש. ע"כ בא העם, שהיו דרכיו ישרים ומגודרים בדרכי יושר וצניעות, לידי מדה זו להיות נצרך לעזרת הכהן לתקנת הסוטות הסוררות.

ע"ג.

ולא עוד אלא אף שנצרך להם כו'. הריחוק מעבדי ד' החרדים אל דברו, המורים דעת ד' ותורתו, פועל להרע על התכונות הנפשיות ופורע את מוסר המדות הנכונות, עד שתחת החופש המדומה שיראו פוחזים ונהורי לב שיבא להם בפרקם עול מלכות שמים, יתגברו עליהם התאוות המרובות שמביאים לידי עניות, ע"י חיי הוללות מאין מוסר.

ע"ד.

ארנב"י אם נתנם טוף מתעשר כו'. ההשגחה העליונה מטפלת בטובתם של בריות בכל הצדדים. ע"כ מי שהוא חמוש בזיין של המוסר והיראה, עלול הוא להיות מתעלה לעושר ולא יעשה עול בחזקתו, ע"כ לא ימנע ממנו העושר. ומי שרחק לבבו מאור תורה עד שמתרחק מחכמים ומורי תורה ועבודת ד', אין לו מחסה לקיים בידו מדות אנושיות, זולת אם יוסר ביסורי עוני המכניעים לבב. ע"כ לפעמים תהי' קרבת החכמים, - המועילה לישר המדות ולהקנות בלב המתיחסים לקרבתם אור דעת ויראת ד', הסבה ג"כ שיהי' מתעשר באשר העושר שלו יביא ברכה לעולם.

.ככ

אר"ה נ" ב משום ר" א הקפר כל המשתף ש"ש בצערו כופלין לו פרנטתו שנאמר והי' שדי בצריך וכסף תועפות לך, רשב"נ אמר פרנטתו מעופפת לו כציפור כו'. כל מי שיש רגשי קודש עמוק עמוק בנפשו, שכל מגמתו היא לעבוד בשביל הטוב הכללי, להועיל לכלל המציאות שהוא כבוד שם ד', ודאגתו הפרטית היא משותפת בחסרון יכולתו ע"י עיכובים מזדמנים לו במצבו הפרטי להוציא אל הפועל מערכי לבבו לטובת הכלל, מובטח הוא שימלא חפצו, בין בהמצא האמצעים לו כפי ערך טהרת לבבו ורצונו הטוב, ושחוף לצרכי עצמו תמצא ידו לעסוק ע"י אמצעי הכסף הנצרך לכל חפץ כללי לטובת הכלל כפי רעיונו הטהור. וזהו כפילת הפרנסה, פרנסה לצורך עצמו, ופרנסה להפק מערכי לבבו לעבודת שם שמים. ויען שמלבד האמצעיים של עזר רכושי, ראוי שהעובדים ברגשי קודש לכבוד שם ד', יהיו פנויים וחפשים מטרדא למען יתחזקו בעבודתם. ע"כ תהי' פרנסתו קלה עליו בלתי מטרדת בכלל, כי מאויי לב טהור באמת למען הטוב וחפץ ד' ברוב יעלה בידו. כי לא ימנע ד' טוב להולכים בתמים, ונפש ברוכה וחפצה להטיב במובן היותר נשגב, תהי' רק הנועדה לזה מאת ההשגחה העליונה לפעול טוב בעמה. ע"כ בהכינו לזאת מאויי לבבו, והולך ומשתלם כטהרת נפשו הפנימית, לא יעכבוהו המכשולים החיצוניים. הגבול המסמן את טהרת הנפש הזכה הוא השיתוף של שם שמים בצערו, רבים הם החפצים גם לעשות טוב, אבל במה נחשבת דאגתם אל הטוב והגדלת שם שמים לעומת דאגתם הפרטית לצרכי עצמם. אבל מי שכ"כ עמוק השתרשה בו תשוקת עבודת ד', אהבת הטוב, עד [שה...] שצרכי עצמו פועלים עליו הוא משותף עם ש"ש, עד שאהבת ד' הוא חלק מעצמיותו. זהו המוכן לגדולות לעבודת ד' והטובה הכללית, שהוא מובטח שיסורו המונעים ויבא לחפץ לבבו הטהור.

.ככ

אר"ט אר"א כל המרפה עצמו מד"ת אין בו כח לעמוד ביום צרה כו'. בצר לאדם יפנה לעזרה אל המפלט של שם ד', אל הקניינים הרוחניים שבהם לעולם ימצא נחם בצרה ומעוז בעת צר. אמנם לא תמצא לאדם הנחם והשמחה בעת צרה בבטחון ואמונה, כ"א אם הרבה לקנות לו את יקרתם בעת ההצלחה. לא כן המרפה עצמו מדנרי תורה, לא יוכל לשוב בעת צרה למצא מעוז בעז שם ד', אע"פ שחפץ אז בזאת בכל לב ונפש, כי ימצא נפשו ריקה ורחוקה מאור ד'.

.ככ

אר"א ב"מ אמר שמואל אפי' מצוה אחת כו'. הצדדים של כל המצות כולם, יש לכל אחת מהנה אופן מיוחד שמקשר את האדם אל הדיעות הקדושות והנשגבות שהם יסודי המצות. ע"כ כל מצוה פועלת על חלק רשום לעצמו בכחות נפשו, שלעת צרתו ימצא פינה מיוחדת של נחם ועז. ורק בשמרו את כל מצות ד' ולא סר מכל אורח צדק, בצירוף העשירו קניינו הנפשיים ע"י אור תורה, אז ימצא עצמו מאושר מכל צד להיות בטוח גם ביום צרה, אבל כשיפנה לבבו להתרפות גם ממצוה אחת, ע"י הטעותו את עצמו בדמיונות כוזבים של תאות המדומות. אז בבא עת צרה, יסיר התבלול של ההשען אל הדמיונות מעיניו, ויחרידהו מאד הרע הגופני העומד לבלע את כל הטוב הדמיוני לעיניו. אבל בבטחו בשם ד' ואינו נשען כ"א על עז ד' וטובו, בהיותו מתעלה מכל ההשענה על דמיוני תאות משכרות, אז ימצא אשורו גם ביום צרה. אבל יבחן האיש בהיות שכלו שלם ובלתי נתעה ע"י דמיוני כוזבים, רק אם לבבו יתמס באמונה שלמה לאהבת כל המצות כולם. ואותו הדבר החוצץ שיביאהו להתרפות גם מאיזה מצוה פרטית, כבר יש בה קשר מתעה להמשך דמיוני ובטחון שוא בהבלי החושים הגסים, לפי ערך ההטעאה לא יוכל עמוד בעת צרה. "אשרי איש ירא את ד' במצותיו חפץ מאד" והוא יודע חוסי בו. ותוכן הדבר הוא כד' הרלב"ג בפי' איוב, שהאדם מצד ענינו השכלי אינו עומד למפגע וכל ההפסדים באים ביחש לענינים החומריים. ע"כ כ"ז שעצמותו של אדם מוטבעת בעניני החומר והוא בא לו בהתרפותו מד"ת, אז הלא הצרה הבאה ביחש הדברים שהם עצמותו פוגעת בו עד מאד, ואין בו כח לעמוד. אמנם בהחזיק האדם בד"ת בכל עז, מוצא הוא את עצמו כולו עומד במעמד השכלי שמצדו אין צרה ואין פגע, וכיון שבאה עת צרה הוא מתחזק במצאו את עצמו עומד למעלה מאותו הערך שיהיו הדברים החומריים פוגעים בו לעכרו כולו, והדבר המחוּדש הוא שהעיקוב להתעצם בעצם מעמד שכלי יבא מכל הפרעה מוסרית במעשה, אפי' מהתרפות המצוה אחת, כי במקום שהמעשה לא יסכים עם השכל, שם ימצא האדם את כולו עומד במקום מעשהו לא במקום ציוריו, שלא גברו בו עד לגבול מעשה. ע"כ אפי' במצוה אחת ג"כ נאמר ע"ז התרפית מכל מקום.

פכז.

אר"פ ר"א הוה משתעי כשירד חנניה כן ר"י לגולה כו', אנשים הללו גדולי הדור הם ואבותיהם שמשו נכיהמ"ק, כו'. גדולת הדור, אם תהי' נובעת רק לפי ערך של האומה בירידתה ושברונה בגלותה, תהי' חסרה הרבה, כי הגלות נוטלת את גדולת הנפש ושאר הרוח. אמנם זאת היא. יתרונם של גדולי הדור שמשתמר בהם כח כשרון אבותם, שהיו שלמים בנפשם מצד היותם חיים בעת שהיתה האומה כולה חיה וקיימת במעמדה הלאומי ויתרון רוחניותה, ומגדולת אבותיהם שמשו בביהמ"ק השתמרה בהם מעלה ויתרון נעלה מכפי ערך הדור שכבר נלקה מצד הגלות והפיזור.

פכה.

התחיל הוא מטמא והם מטהרין כו', הכריז עליהם אנשים הללו של שוא הם של תוהו הם, א"ל ככר בנית וא"א יכול לטתור ככר גדרת וא"א יכול לפרוץ. איש שהוא ראוי לעמוד בראש האומה לקבל דבריו ולהמשך אחר משפטי פיו תגמר מעלתו השלימה בשני דברים. בהיותו חכם גדול וכביר שכל, שאז חזקה פרטית היא שכל דבריו אמת הם כמשפט. ועוד צריך לזה שיהי' בעל נפש קדושה במעשיו ובמדותיו וברגשי לבו, שאז ראוי הוא להיות למופת וכדאי להמשך אחריו, הואיל ויצא דבר מפיו ראוי להוקיר ולכבד, כי מכבוד איש

מעלה כזה ימשך הסידור הטוב הצדק והחסד באומה. ואין צריך כ"כ עם זה לדון על הפרטיות של אותו המשפט הפרטי, כי גדר גדול הוא לטובת האומה הנטיה לשמע לדברי גדולי עולם שראוי להוקירם מצד דרכיהם. ונגד אלה שני העניינים היתה ההכרזה הקודמת, גדולת הדור שייכה לתורה וחכמה, תועלת יחש האבות בשימושם בביהמ"ק יתרון המדות ואמונת הרוח. ע"כ כשרצה לבטל ההמשכה אחריהם, אמר ביחש חכמתם " של שוא הם", כי יסוד החכמה תלוי באמת ויושר והשוא הוא הפכס. ונגד יתרון התכונה הנפשית שראויה להיות מכובדת בהיותה מיושבת בצדק ומדות קדושות, עד שראוי שתסכים האומה לשום מקום לדבריהם אפי' בדברים שאין בהם הכרעה נצחית של שכל, אמר "של תוהו הם". העדר סידור ממשך לב שראוי להיות לאבן פינה לדרכי אומה שלמה. הם אמנם אמרו לו דבר על אפניו, לענין המעלה השכלית שייך תואר בנין, "בחכמה יבנה בית", כל חדר וחדר ע"פ משפטו ושימושו. כן סמיכת השמיעה למי שמוחזק חכם גדול מפני שכ"א מדבריו הוא אמת וצדק, ולענין המעלה המועילה להסכמת העם להמשך אחרי בעלי נפשות קדושות ורמי ערך בצדקתם, שהוא כעין גדר לתוכן הקדושה וההנהגה הישרה של הכלל, כבר נדרת וא"א יכול לפרוץ.

.15e

א"ל מפני מה אני מטמא ואתם מטהרים כו', א"ל מפני שאתה מעבר שנים וקובע חרשים בחו"ל כו'. קדושים המה כל פרטי ודקדוקי תורה, אשרי נזהר בהם ומקיימם באהבה, ואוי לו למי שדש בעקביו אפילו דקדוק של מצוה קלה. אמנם שורש קדושת הפרטים צריכה להיות ניכרת, מפני שהם ענפי הכלל שהם באים ממנו ונמשכים אליו. והכלל שכל התורה כולה תלויה בו, הוא קיום עם ד' בכל צביונו ותמימותו, שהוא אפשרי דוקא בארץ ישראל. ע"כ באשר קדושת הזמנים היא היסוד של קיום התורה ועקריה, והוראה שלמה על נצחיותה שהיא שולטת על הזמנים ואין הזמנים שולטים עליה, צריכה להיות שייכה לא"י, להורות כי אין אפשרות לתוה"ק שתוכר בתור דת נפרדת מהתכלית של קיום האומה וגדולתה בכל צדדיה, ורק אז יושפע שפע קודש מהכלל אל הפרטים. אבל בהנטל היסוד, והצד המורה כלל התורה ונצחיותה יוקח מארץ חמדתינו לחו"ל, כאילו היה אפשר להכיר את התוה"ק בתור דת נפרדת ונבדלת מהיסוד העקרי של העמדת ישראל לעם לפני ד' ובארצו, מאין ישאבו הפרטים את כחם וקדושתם. וזה הראו לו, בהיותם למגדר מלתא בלתי חשים על דיוקי הפרטים אע"פ שאין שיעור לקדושתם ורוממות ערכם. אבל מקור הערך הזה הנשגב הוא בא רק מקדושת הכלל, מכח הלאומי המיוחד הישראלי התלוי בא"י.

.15e

א"ל והלא עקיבא כ"י ה" מעבר שנים וק"ח בחו"ל א"ל הנח ר"ע שלא הניח כמותו נא"י כו'. אם יסוד התורה הוא לדעת שמגמתה הכללית הוא קיומם של ישראל והפרכתם בארץ ישראל, ע"פ כל כחותיהם הנפשיים הקדושים שהם מורשה קהלת יעקב. אבל עם זה צריך לדעת שהתורה בקיומה מצד בטחונה הנצחי אינה קשורה בשום מקרה וארץ, כי בחילופי המצבים ונדידת ישראל בעמים במשך גלות ארוך ומר, עכ"ז תורת ד' אתם. ע"כ בהיות עיקר התורה בחו"ל גם אז יתקיים כל דבר כתורה, שאם היו הדברים צריכים דוקא לא"י, גם בהיום גדול העולם בתורה בחו"ל, הי' נראה כאילו התורה קשורה בקיומה בא"י

אשר תבטל חלילה, בהנתק ישראל ממנה. ובאמת התורה קיימת לעולם, אלא שצריך להכיר שסבת נצחיות התורה היא, מפני שאנו מובטחים בדבר ד' אשר יקום לעולם, ששוב נשוב לארץ חמדה ונהי' שמה לעם סגולה כאשר דבר ד' לנו. ע"כ [אם כן] אם יכריח הכרח [את] עצם ערכה של תורה, תהי' קיומה מכוונת ג"כ בארץ הגלות. אבל כל האפשר להיות קשר - התורה מתייחס אל א"י, זאת היא אחת מעקרריה הגדולים.

כח.

א"ל גדיים שהנחת נעשו תיישים כעלי קרנים וכו'. כח התורה צריך להתפשט בשני אופנים. האחד, שיהי' בכח החכמים לרעות את העם ע"פ בח תורתם מצד ידיעתם את כל חלקי התורה המעשית. והשנית, שיהיו מלאים חכמה בדעת ועיון להשכיל אל שרשי התורה ועומק הדיעות והאמונות, כדי שיהי' בידם עז להגן על התורה מכל אויב ומרשיע. ובהיות החכמים מושלמים בשני חלקי התורה בתכלית ההשלמה, יוכלו בכחם לנהל אומה שלמה במעשים ובדיעות, ואינם נזקקים עוד לחכמי חו"ל, בהיותם תישים עומדים כבר בכח עצמם ואינם צריכים לרועים מן החוץ, נגד חלק המעשי. ובעלי קרנים, למגן ומלחמה נגד הקמים על התורה מצד החכמות והעיונים, שיש להם יחש אל הדיעות והאמונות.

כז.

והם שגרוננו אצלך וכך אמרו לנו כו', ואמרו לאחינו שבגולה אם שומעים מוטב, ואם לאו יעלו להר, אחיה יבנה מזבח, חנניה ינגן כנור, ויכפרו כולם ויאמרו אין להם חלק באלהי ישראל, מיד געו כל העם בבכיה ואמרו חם ושלוש יש לנו חלק באלהי ישראל. לעולם צריך שיהי' נשמר העיקר, כי טעם היות ישראל חטיבה בפ"ע ומובדל מכל העמים בגדרי תורה חקים ומשפטים, אינו נובע כ"א מיסוד רגש של דת פשוטה, המתבארת לאדם ע"פ השתדלותו להיות יותר קרוב לבוראו בדרכיו מעשיו ודיעותיו. כי אם היתה התכלית נגמרת במשפטו של כח יחיד, באין זיקה לצד לאומי כללי, כבר לא הי' צורך לאותה הבדלה הגדולה שבין ישראל לעמים, והי' די להשריש רוח התורה בכללו בעם, ולצרף רגשי קודש כפי הנהוג בכל עם, ולעבוד עבודת ד' באופן משותף לכל העמים. העליה להר מורה על ההתבוללות והשיתוף הכללי עם כל העמים. כי באמת יסודם של ישראל הוא מיעקב שקרא ביתי, מובדל לעצמו במחיצות והבדלים. וההבדלים הללו מכוונים לא בשביל התכלית שתגמר בתור דת שתנחיל לכל יחיד בפ"ע את אשרו הנצחי הרוחני לבדו, כ"א בתור עצת ד' להעמיד שם ישראל לעולם בצביונו זסגולתו המיוחדת לו, ודוקא ע"י זאת הסגולה, והצביון המיוחד כשישתלם בכל דרכיו ופרטיו, יבא האור הגדול לעולם כולו על ידם באחרית הימים. ע"כ חלילה מהשתתף עם כל עם ולשון בעבודת ד', אפי' אם קלטו אליהם את יסודי עקרי תורה בכמה מקצועות אמוניות. אבל אם תכה שורש הדעה הכוזבת, שאין להכיר את התורה כ"א בתור דת הדואגת לעולם הרוחני לבדו של נפשות יחידיה, תצא מזה לסוף ע"פ משפט הגיוני הנטיה לתכונת עבודת ד' דומה ומכוונת לאותן של עמים אחרים, ורגשי הדת ע"פ ההתפעלות החיצונית מבלי העמקה וידיעה ברורה אל מוסד תורת ישראל, יוכלו להביא ג"כ לכנין מזבח בחו"ל, כשתכונת הנפש נוטה לקרבת ד' ע"י קרבנות, ונגינה בכינור, הכל כתביעה הפנימית מצד רגש הדאגה היחידית הדתית, מבלי הבין כי רק למעלה למעלה מכל אלה הפרטיות היא יסודה של תורתנו, העומדת להאיר לכל העולם כולו באורן של ישראל, "והי' אור ישראל לאש וקדושו ללהבה". והתכונה העמוקה שבוזה יזכה כל יחיד את נפשו לפני קונו, היא מסתעפת

רק מהצדקה הגדולה שיעשה עם ישראל ועם כל העולם כולו, בהעמדת ישראל לגוי איתן ע"פ כל סגולותיו, שישבו אליו דוקא בארץ אבות הנתונה למורשה לו בדבר ד' שיקום לעד. א"כ החלק שיש לכל אחד מישראל בדי' אלהי ישראל, הוא יוצא לאור רק ע"י ההשתתפות שיש לכל יחיד בעבודת ד' הפרטית שלו, באשר היא נערכת ע"פ מדת הכלל כולו שהיא עולה מכוונת להמטרה הכוללת והקדושה הזאת, אשר בהנתק תכלית התורה מעומק העצה הזאת, שוב לא יוכר כל תכלית באותה ההבדלה הרבה של ישראל מעמים. ואותו ההלק שיש אל הפרט בדי' אלהי ישראל מצד מעשה ד' הגדול שיעשה ע"י העמדת ישראל לו לעם, לא תבנה כ"א בידיעה וקיום של התורה, באמונה ותקוה לאומית נצחית המתקשרת עם ברית ד' וארץ ד'. וכאשר הדעה הנעלה הזאת עם כל גדלה ועמקה, היא מורשה קהלת יעקב, ע"פ הרגשה טבעית מקדושת אבות וברית ד' אשר אתנו, ע"כ התרגש מאד העם, ובבכיה געו ואמרו חס ושלוש מרגישים אנו הפינה הגדולה הזאת, מרגישים אנו חבת לאומינו בכל לב ונפש, חלילה לנו להעתיק מגמת פנינו בעבודת ד' מהמטרה של רוממות קרן ישראל בארץ חמדתנו, להיות עם קדוש לד' ועומד לאור עולם עדי עד, ויתברכו בו גוים ובו יתהללו. לזאת המטרה עולה כל רגשנו הישר והנאמן לתורת ד' אשר אתנו יש לנו חלק באלהי ישראל.

.fe

וכל כך למה משום שנאמר כי מציון תצא תורה ודבר ד' מירושלים. ציון וירושלים הם שמות מכוונים, לעומת הסגולה הפנימית המצינית את ישראל בתור עם לבדד מתיחד בסגולותיו, ציון, עולה למעלה לשם ולתפארת, ירושלים עיר הקודש, אליה ינהרו עמים רבים, על ידה יובא רוח ד' אשר על ישראל אל תוך עולמם הפנימי של איים רחוקים. והנה יסוד האמונה הוא, שאי אפשר לרוח ד' הכללי להתקיים בישראל ובעמים, כ"א כשהיא נשמר בישראל ע"פ התנאים המיוחדים להם, שהם כל ארחות התורה ופרטיה שהם מקיימים את ישראל בארצו ובצביונו. ע"כ מציון תצא תורה, פרטי דת ודין השייכים לישראל, דבר זה יעמיד החזון שיצא דבר ד' ע"פ רוח התורה בכללה מירושלים להיות לאור לכל העולם כולו. היחש שיש בין תורה לדבר ד', פרטי התורה ורוח התורה, פרטי התורה המיוחדים לישראל עם רוח התורה שצריך להיות הולך מסוף העולם ועד סופו, יש בין עיבור שנים וקביעת החדשים שיש בהם יחש הנערך בין מנין חמה של אוה"ע למנין הלבנה של ישראל. וכאשר שמירת צביונם של ישראל, שבזה כל קדושת התורה תלויה, ושמירת אור הגנוז בתורה לכל העולם כולו, תלוי בהשימור הראוי להיות התורה ניכרת ביתרונה האלהי, באשר היא תתיצב בתור תורת חיים מלאה ענין להקים שם עם ד' על נחלתו לעולם, ומזה להמשיך את כל הגדולות, הדברים המקוים, שאין להם קץ ולמעלתם קצבה. ע"כ המוריד ערכה של שמירת תוה"ק לערך דת פרטית, מסתפק ביותר הפרטי של האיש הפרטי ורגשי נפשו ע"פ מושגי האלהות, הוא מאבד הונה של תורה ומתיש כחן של ישראל. וצריך להחזיר הדבר על מכונו, "למען ציון לא אחשה ולמען ירושלים לא אשקוט עד יצא כנגה צדקה וישועתה כלפי יבצר, וראו גויים צדקך וכל מלכים כבודך", לענין רוח התורה. "וקרא לך שם חדש אשר פי ד' יקבנו", לענין תורת ציון המיוחדת לך לפי צביוןך והדר קדושת מעלות הנפש שבך מכשרונך העצמי וממורשת אבות. "אשרי העם שככה לו אשרי העם שד' אלוהיו".

.kfe

בשלמא הוא מטהר כו' קא סברי כ"ה דלא נגררו אבתריה. כבוד חכמים הוא מעז לתורה, ובאשר תכלית התורה עולה ע"פ כללה הגדול של העמדת עם ד' ע"פ כל הדרכים הנכונים לו, אם יארע שהשימוש של כבוד חכמים ע"י משגה בערך הכלל הזה יהפך לרועץ חלילה. חובה היא להגן בהראות שאין חובת סמיכתנו על דבריו. מוטלת עלינו, בהיות דרכו הכוללת עלולה להזיק לכל התכנית של תורת ד', אשר אמנם בטוחים אנו כי לא יטש ד' את עמו. ואם בדרך רחוקה ימצא מי מחכמי ישראל הנכשל בדעה הגדולה הזאת ונטה באיזה פרט מערכה הנשגב, עד מהרה יעירוהו רוב חכמי הדור צדיקים וגדולי עולם המלאים דעת ויראת ד'. ע"כ לעולם יהי' כבוד חכמים ורוממות ערכם מגדל עז לישראל.

afe

ת"ר כשנכנסו רכותינו לכרם ביבנה כו'. ההלכות יהיו נחתכות בשני אופנים, או מצד הנתוח הפשוט שלהם בראיות נבנות ע"פ מדות התורה, או סברות שכליות פשוטות מכוון לשופט שאמרה תורה לשמע בקולו בפרשת כי יפלא ממך דבר למשפטי. ועוד יש יתרון לגבורי כח עומדים בסוד עיקרי תורה, שלפעמים יגיעו הדברים לחתוך הלכות שבתורה ע"פ שרשי ידיעות כלליות מעומק טעמי תורה, אשר אמנם נסתמו לנו דרכיהם בפרט למעשה. אבל גלויים היו לרבותינו אלה, "אלה הדברים עשיתם כבר גליתים לר"ע וחבריו". ע"כ נמשלה ישיבתם לכרם שיש בו שני מיני שימושים בפרי, אכילת הענבים הפשוטה "כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך", ועוד שימוש יותר נעלה מעילוי ע"י יין הנעשה מהענבים מתוכיותם. הצד הראשון נערך נגד הדרישה הפשוטה שבתורה, והצד השני נגד הדרישה העמוקה והנסתרת מעיני אנשים שלא הגיעו למדה זו, נגד ערך הכהן הנזכר גם הוא בפרשת שופטים לשמוע לדבריו. והמתחידים רק בעסק הדברים המיוסדים בעומק סתרי תורה קראום חכמי הזוהר בשם מחצדי חקלא, לעומת בעלי הכרם שבהם שני האכילות עומדות לכך כדרכם, בא ההנאה של השדה דוקא אחרי רוב מעשה ועבודה של קצירה עימור דישה וטחינה. כן חכמת סתרי תורה תבוא רק ע"פ הישרה רבה בהכנות מרובות, וכשהם בעינם טרם נעבדו ונבררו לא יוצלחו להיות למזון רוחני נעים לעם. לא כן הקיבוץ על כללות התורה בכל דרכיה העיוניות והמעשיות, שנבנה לה מקום ביבנה, ע"פ עצת ד' להקים עדות ביעקב ולהאיר אור ישראל בשקוע שמשו הלאומי והמדיני, נקבצו שתי התעודות יחד העיון והמעשה. הכרם נעבד והענבים נאכלו גם הם לתיאבון ומשיב נפש כמו שהם גופי תורה והלכות מאוששות, גם הריקו מעליהם יינה של תורה, בעומק הגיון וחכמת אלהים.

afe

פתחו כולם ככבוד אכסניא ודרשו, פתח ר"י ראש המדברים בכל מקום בכבוד תורה ודרש. מתוך שהנטיה לאחת הקצוות אינה נכונה, ע"כ ראוי לחבב ישובו של עולם והעוסקים בו מתוך שעל ידם יוכלו להחזיק מעמד ת"ח מאירי אור התורה. ולמען הרם את ערך התורה עצמה מצד אורה וקדושתה בלב עוסקיה, לבל יטה לבם לפרוש גם הם לעסוק בדרך ארץ, ולהסתפק בהחזקת ידי אחרים צריך לדרוש בכבוד תורה. הנטיה לישוב העולם צריכה להתעורר ע"פ הנרדפים והחלושים, שעלולים להיות נוטים מצד קשי יומם אל קצה המיאוס בעיני העולם. ע"כ ראוי להם להעריך את ערך ישובו של עולם, כשמוצא את תעודתו, בצירוף

התורה המתקיימת על ידו. ולעומת זה המוצלחים, שזכו גם לשלות עוה"ז, יוכלו להמשך אחרי עסקים חומריים של עושר וכבוד, ראוי להם לחזק נפשם ונפש בני גילם ביתרון התורה ורוממותה. ע"כ בהיות אז בעת הרעה ההיא, ששלטה רומי בעברת זדון על ישראל, כמסופר בשבתי כלל החכמים נרדפים, דרשו דוקא בכבוד אכסניא, לעורר לבם לאהבת הבריות ומניעת ההתרחקות מאנשי המעשה ובעלי הרכוש. ור"י שהתעלה לגדולה ע"פ המלכותי, ראה ראשית לו לחבב ביותר את הצד הרוחני, את אור התורה עצמו, לבל ימשך במאומה אחרי גדולתו וכבודו מעמלה של תורה כרגע, כי כל חפצים לא ישוו בה. ערך הכרם הי"ג"כ מכוון נגד האכסניא המחזקת את התורה וגופה של תורה. כן העניינים העיוניים והדיעות שהם שרשי התורה נשמתה ואורה, מיוחדים לכבוד תורה, והמעשים הם האכסניא של תורה, שלא ימצאו הדיעות מעמד בטוח קיים כ"א על ידם.

afe

ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה, והלא דברים ק"ו מה ארון ד' שלא הי' מרוחק אלא י"כ מיל אמרה תורה והי' כל מכקש ד' יצא אל אוה"מ, ת"ח שהולכים מעיר לעיר כו'. כדי להעיר את הקדושה הצפונה בנפשות ישראל, אחרי שכסה עליהם אבק עון העגל, היתה התרופה ההרחקה של אהל מועד מן המחנה, כדי שתצא אל הפועל התשוקה הפנימית לאור ד' הצפונה בלבן של ישראל ע"י השתדלות ההליכה בצמאון. ומזה נראה מה רב הוא כח הגילוי של התשוקה לדברי תורה המתגלה בפועל ע"י הנדידה והגלות לשתות בצמא את דבריה. כי התשוקה נובעת מעומק לב המרגיש את נועם התורה, מה שהוא יותר נשגב מכל יקר שיוכל להתכנס בפה ולשון. כי תשוקת הנפש ואהבת הנשמה העורגת לדברי אלהים חיים אין להכניסה במושג של ביטוי שפתים. ע"כ אין ערוך לגודל מעלת עצם הטורח של ההליכה מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה, המורה על חמדת הנפש הפנימית לאהבת ד' ודבר קדשו. כי מצד עצם מצות התורה מתגלה בכל ענין ודיבור של עסק בתורה רק פרט אחד מיוחד בענינו, והאהבה נובעת מרחיפת הנשמה המשכלת על הוד כללה של תורה ואור חמדתה מצד אלהיותה וכללותה, שהיא אור עולם באוצר חיים.

afe

ודבר ד' אל משה פנים אל פנים, אר"י א"ל הקב"ה למשה אני ואתה נסכיר פנים בהלכה. השגת אלהות, ככל השגה שכלית נבואית, מושגת היא באדם ע"פ יחש הדברים אליו, שהרי כל מה שאדם משיג הוא באמצעות עצמותו הפרטית. ע"כ מוכרח הדבר שיהי' מעורב בכל השגה, איזה ערך פרטי של המשיג. נבואתו של אדון הנביאים היתה נעלה מכל אלה, שהוא התעלה כ"כ להשיג טהרת האמת באור ד', כאילו הי' הוא עומד מחוץ למציאותו ומביט תמונת ד'. אמנם כאשר בו בחר ד', ללמד על ידו לישראל תורה ומצות, ידענו מזה שגם אותו הערך שיש להעירוב של פרטיות המשיג עם ההשגחה הכללית, גם זאת יש לה מושגים של בינה ודעות מובדלים לעצמם. שאם הי' הדבר חוצץ מלהשיג את האמת איך שהוא מופשט מהפרטיות של המשיג הי' זה חסרון בחק ההשגה. אבל כשהגיעה המדה של ההשגה ברום מעלה כ"כ עד שהשיג זוהר האמת כמופשט מעצמיותו, ראוי שלא תחסר לו גם אותה ההשגה על ידה הכל נערך ע"פ פרטיותו, מפני שפרטיותו היא ג"כ נעלה ומרוממת וכוללת הרבה מאד, ע"כ אם הי' דבר זה חסר הי'

ג"כ איזה חסרון. ע"כ שני העניינים יחד השפיעו במסירת התורה לישראל לפרטיה, המושג העליון הצח, הנבדל מכל פרטות, שהיא סגולה מיוחדת לאדון הנביאים ע"ה, זאת ירצה במושג "אני" האמור כלפי מעלה. והשפעת ההשגה איך שצריכה להסדר כפי תכונת עברה על ידי אמצעות נפשו הגדולה של משרע"ה, שהוא הנרצה במושג "אתה", אני ואתה נטביר פנים כהלכה. ועי"ז היתה מסירת תורה לישראל מושלמת מכל צד, תורת ד' שהיא תורת משה. ואולי בזה נתיחד ספר משנה תורה משאר הספרים, שעל כולם נאמר מפי הגבורה אמרן ועל קללות שבמשנה תורה משה מפי עצמו אמרן, היינו ההשגה שבכללה דומה להשגות הנביאים כולם אלא שנבדלת מהם בערך רוממות נפשו עליהם, ומשתוו עמהם ביחש הפרטיות שמתבונן כ"א על הדיעות הכלליות בהשגת המציאות כולה ומנהיגה, ע"פ יחש כל הדברים אליו ואל ציוריו. ומפני שכך גזרה החכמה העליונה שהתורה השלמה תצא ע"פ אלה שני ההשפעות הנפגשות יחד, אז תצא הלכה למשה מסיני מחוורת כשמלה, ע"י בירור של פנים אל פנים, אני ואתה נסביר פנים בהלכה.

.ife

א"ד כך א"ל הקב"ה למשה כשם שאני הטברתי לך פנים, כן הסבר להם פנים לישראל והחזר את האוהל למקומו. התורה והחכמה כשהיא מושפעת מאיש גדול על הקטנים שהם תחת יד הנהגתו, צריכה להיות נמסרת אליהם כפי ערכם הם. לפעמים אמנם יעמיד המדריך את העניינים באופן שיהיו נדחקים המקבלים להתרומם על ערכם ולקבלם, ובזה יקוה להעלותם משפלותם. ולפעמים ישפיל את העניינים עד ערכם של המקבלים ויקוה שיגדלו ויעשו פרי דוקא בהחנכם ע"פ דרכם וערכם. מתוך שירדו ישראל ממעלתם בעגל, הרחיק משה את האוהל, להיות להם להוראה שהם צריכים להתרחק מירידתם, להתעלות למען יוכלו לקבל השפעת התורה מאוהל מועד שעכשיו היא למעלה מערכם ע"ז אמר לו הקב"ה שלא כך היא המדה, כשם שבכלל ההשגה היותר שלמה כהשגתו של משרע"ה הלא בכ"ז צריכה היא לרדת מרום עוזה אל ערכו של המקבל, א"כ כך היא המדה שהדברים הגדולים צריכים לרדת ולהתלבש לפי ערכם של המקבלים ועי"ז יוסיפו כח לעשות חיל ולעלות במעלות יותר רמות. כשם שאני הסברתי לך פנים, ע"פ הכח המוגבל שלך אף שהוא רם ערך לגבי דידהו, אבל בכ"ז היתה צריכה ירידה. כן אתה הטבר להם פנים לישראל, להיות עכשיו הדברים מתלבשים ע"פ הכרתם. והחזר את האוהל למקומו, ואל תכריחם שיתעלו הם בהכרח לקבל דברים יותר גדולים מערכם. כי חינוך הכללי של אומה שלמה צריך גם הוא להיות בנחת והדרגה, וע"י ההתרגלות של הערך הראוי להם יוסיפו יתרון.

.sfe

ושב אל המחנה, אר"א א"ל הקב"ה למשה עכשיו יאמרו הרב בכעס כו' אם אתה מחזיר את האוהל למקומו מוטב, ואם לאו יהושע ב"נ תלמידך משרת תחתיך כו', א"ר אעפ"כ לא יצא הדבר לבטלה. מעלת דור המדבר לפני החטא היתה ראויה להיותם מונהגים ע"פ משה, אמנם בנפלא חשב הוא ע"ה כי ראוי לדחקם להעלותם אל אשר עמדו עליו בתחילה, ע"כ הרחיק מהם את האהל. וכאשר גלוי וידוע לפני השם יתברך, כי לא יתכן להעלותם בבת אחת, ע"כ הי' הדבר המוכרח שישפיל משה את הנהגתו עד למדתם. מ"מ כיון שהנהגה יצאה ממשה שהיה ערכו להנהיגם בערך שלמותם, ע"כ יש בכחה של הנהגה זו להשיבם בהמשך הזמן לשלמות מעלתם הקודמת, ואם לא הי' מתרצה לתקן לפנייהם דרך הדרכה ממוזגת

שיהיו יכולים לקבלה, אז היתה הדרכתם מתקנת ע"פ יהושע, אבל היא היתה עומדת ע"פ מעלתה, ולא היתה בכחה להתעלות מעולם עד אותו הערך הנשגב שנטמן בכחה של הדרכתו של משה, שהיתה ערוכה רק בחיצוניותה ע"פ ערכם, ובקרבה כוללת דרכים גדולים להעלותם לרום מעלתם כאשר יהי לע"ל. ע"כ מיד ושב אל המחנה, כי חרד על תקות העתיד שלא לאבד רוב הטובה העתידה. אמנם הדבר לא יצא לבטלה, כי דור המדבר הי' דור חנוך לישראל, שקפל ערכם של הדורות הבאים. ע"כ כפי מה שהושרש בו, יתקבלו הדברים יפה כשיושלמו הנפשות בהמשך הזמן, והי' צורך להכין אור זרוע להדרכה היותר עליונה העתידה להיות לעתיד. אבל הכשרו של יהושע הועילה שיהי' מוכשר יפה להנהגה קבועה בדור הנכנס לארץ, שהוא היה צריך כבר להתחיל להתנהג ע"פ מדתו הקבועה לו ולעלות בהדרגה של משך דורות. והנהגה הממוצעת הצריכה לעולם של מעשה ועסקי דרך ארץ טבעיים היתה עומדת להיות מדתו של יהושע, אלא לולא הרצאתו של משרע"ה היתה מוכרחת להיות מתחלת מאז, ועכשיו נתאחרה עד בא עת הכניסה לארץ, להתחיל לחיות חיי עם נמוכים וטבעיים. שבאמת ע"פ העליה שבאה מן ירידה של הסתגרות בעסקי עולם ומנהגים טבעיים, יצא התכלית המכוון של ישראל בערך עצמו וערך כל האדם.

.nfe

ועוד פתח ר"י בכבוד תורה ודרש, הטכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם, וכי אותו היום נתנה תורה לישראל כו' אלא ללמדך שחביבה תורה על לומדיה בכל יום ויום כיום שנתנה מהר סיני. מהותה של כל אומה תגדר ע"פ דיעותיה וקניניה הרוחניים. ובאשר ברוב הדיעות הולכות ומשתנות, מתבררות ומשתלמות, עד שלבשות במשך הזמן צורה חדשה, ע"כ תחול בכל אומה זקנה וביטול כח, הפרדה וכליון. כי כאשר יאבדו סגולותיה הרוחניות, דיעותיה ומסורותיה, את ערכם לגמרי, כבר אין מעמד פנימי לאומה. וכשיתגבר עליה איזה כח מן החוץ לא תוכל לעמוד על נפשה, באשר חסר לה המעוז של החבה הפנימית לעמוד בצביונה. ובזאת התכונה עצמה עומד ברית ד' עמנו להקים אותנו לעולם לו לעם. כי אור האמת של שם ד' ית' שנקרא עלינו הוא המאור שאין לו קצבה ותכלית, האמת שאין אחריה אמת, האמת שכל מה שישתנו הדיעות והמושגים ויתבררו ביותר יוסיף עז וצדק ויגלה לעין כל בהוד והדר. ע"כ אין בעם ישראל החי בתורתו זקנה. חבתו הקדושה כרשפי אש שלהבתיה לשם ד' הנקרא עליו, לדיעותיו, לתורתו, לא יוכלו מעולם לסור מנקודת חבתם הראשונה, ועוד יוסיפו להלך הלך ואור. ע"כ בכל יום ויום יוכל לאמר לישראל היום הזה נהיית לעם, היום זרח עליך אור חדש של מושגים המאירים באור עולם של האמת האלהית. כי האמת המוחלטת והגמורה לא תתישן לעד ולעולם, ולא תאבד כחה כימי השמים על הארץ. ע"כ חביבה תורה על לומדיה בכל יום ויום כיום שנתנה בהר סיני, כי לומדי תורה המחזיקים בעץ חיים הם המרגישים את החיים האמיתיים של כלל האומה ובצילם תחי' האומה בכללה, והם כערך הלב המחיה את הגוף בחיותם הרוחנית, השמחה לעד לעולם על דבר ד' מצד אור האמת הנצחית שבה, נותנים עז וקיום לאומה בכללה לקום ולהתעודד, עד אשר תבא העת המאושרה שיקויים בנו "וכל בניך למודי ד'". "הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל", ע"י ת"ח העושים ציצים ופרחים לתורה מרב חבה ואהבת עולם.

.ofe

אר"ת בר"י דר"ח איש כפר עכו, תדע שהרי אדם קורא ק"ש שחרית וערבית וערכ אחד אינו קורא דומה כמי שלא קרא ק"ש מעולם. מפני שאור האמת לא יתיישן לעולם, ולא יזוז ולא יחסר מחבתו כל ימות עולם, הוחק בנפשות חק של כח התקבלות מתחדש, עד שתהי' תביעה פנימית נמצאת לחדש את אור האמת שכבר ידוע למדי בכל עת. האמת הגדולה והידועה שאליה נושא ישראל את נפשו מאז הי' לגוי, האמת של ק"ש, של ד' אחד, ד' אלהינו ד' אחד, כמה שהוא ידוע מ"מ עושה בכל יום ובכל עונה רושם מחודש על לבו של כל איש ישראל הקורא ומקבל עליו עול מלכות שמים, והרושם העבר לא ימלא נפשו בבא עונה חדשה לק"ש. ומפני מה הוחק כזאת בטבע הנפש, שידיעה כ"כ מפורסמת, כ"כ פשוטה וידועה, תהי' צריכה לחידוש מדי עונה בעונה מעונות הזמן, ושתאבד את כח הכרתה ורישומה בלב כשלא תתחדש, הוא להורות על כח החידוש והליבוב של האמת, שהוא כאויר לנשימה, כלחם לאוכל ומים לשתיה שלא יתישנו לעולם. ולא תאמר הנפש די בהרגלה המרובה, כ"א כל יובש יתחדש, יתחדש רגש של תביעה פנימית, להורות על החידוש המוכרח להיות מתלווה תמיד אל האמת הגמורה שהיא אור עולם הנצח. ובמ"א כתבתי, שהנה כל מצוה ומצוה יש תכלית מכוונת בעשייתה, ושכר גדול אין תכלית לה, וזה נעשה אע"פ שאין הוא מרגיש בלבבו חיבה וקרבת ד' שנעשה בנפשו ע"י מצוה זו. ומ"מ גם זה התכלית של התגלות האור האלהי ואהבת ד' המורגשת בלב, היא יסוד הגדול ועומד בתור כלל גדול בתורה. והנה ממה שאמר "היום הזה נהיית לעם" למדנו על חביבות ההרגשה שמתגלה בלב שגם הוא צריך לתורה, ומצד זה צריך הדבר חידוש בכל יום, שיוכל לעמוד בלא חידוש עצם הידיעה היבשה. אבל ההרגשה שבהתגלות הלב צריכה להתחדש לפעמים ופרקים תכופים, והי' מצות ק"ש לאות על צורך חידוש הרגש בכל עונה, כדי החינוך, ע"ד פעולת כל ק"ש לקיים רגשי הקדושה מעונה אחת של ק"ש לחבירתה. והרגש הזה הוא כעין מכון ובית קיבול לכל המערכה השכלית שתפעול על האדם. ע"כ בערב אחד שלא קרא, שמתבטלת ההרגשה הגלויה בלב, אע"פ שהיא רק תולדה נמוכה לגבי הקנינים השכליים המוסכמים מ"מ הרתוק של האדם אל כל הטוב והמאור שבתורה מתבטל בביטול חוס הלב של הרגש והוא צריך חידוש. וכמו שיש כח חידוש רגש בפרט זה של ק"ש בחק היחיד, כן מוכנים רגשי קודש באוצר הכלל, שמתחדשים מעומקה של תורה ע"פ כל הדורות וכל הזמנים לערכם, ומעירים רוח חיים חדשה בלבן של ישראל, להתגלות החיבה של תורה בהרגשת הלב המוחשית עודף על המוסכם באמונה ודעת שכלית.

.ne

הסכת עשו כתות וכתות ועסקו בתורה, שאין התורה נקנית אלא בחכורה. מפני שתוה"ק היא תורת חיים, שאינה מנהגת את ההולכים בה לחיי נזירות ומאיסה בעולם ובתענוגיו הטהורים, המרימים את המעלה האישית ומשמחים בלב. ע"כ יש בתכונתה הצורך לחיי חברה ורעות שהוא הדבר המביא לחיים מדיניים יפים ונאים וטבע קנין הרעות וחברת טובים וחכמים קבוע בתכונתם. וההתרחקות מן הבריות והנזירות המופלגת, שהסיעו רבים ממי שבקשו מסברת עצמם למצא קרבת אלהים, מתוך חברת בני"א ונתקום מהחיים הציבוריים, היא זרה לרוחה, עד שבטבע עצם קנייתה ולמודה תתנגד לזה, ואינה נקנית אלא בחבורה, ההיפך של הבדידות וההתרחקות מבני אדם.

.kne

כדריב"ח, דאר"י ב"ח מ"ד חרב על הבדים ונאלו, חרב על שונאיהם של ת"ח שיושבין בד בבד ועוסקין בתורה, ול"ע אלא שמטפשין כו', ול"ע אלא שחוטאין כו', ואב"א מהכא נואלו שרי צוען. הרעות היוצאות מהבדידות והנזירות המופלגת, ביחוד לבעלי הגיון ועיון בדיעות והגיוני לב של אמונות ומדעים מוסריים, הנם משולשות. האחת, שתיקון העולם הנמשך ע"י בא רק בהיות מצורף עם טהרת הלב ויראת ד' וחכמת התורה גם הסבלנות על העיונים והדיעות שהם שונות מדיעותיו, בדין והלכה וגם בעיונים מוסריים, לקיים האמת והשלום אהבו. וזאת הסבלנות נעשית קנויה אצל ת"ח, רק בעסקם בתורה בחבורה ומתרגלים בדיעות שונות, ורואים שדוקא מכל הדיעות של החכמים השונים בארחות התורה והיראה, תצא הדרך הישרה והברורה, ששם אור ה' שורה. אבל בהיות האדם מוסגר בחוגו הצר, ולא ידע מאומה מהמון דיעות חביריו העוסקים בתורה וחכמה, איש איש כפי כשרונו, באמת ואמונה, הלא לא יוכל שאת כל דעת שהיא שונה מדעתו. ובזה תהי' הסבה היותר חזקה למחלוקת ומריבה, וחרב המדנים יתפשט עי"ז באומה, להיות חרב איש ברעהו, בפועל ובשוט לשון. וכ"ז הוא תולדה של הבדידות המופלגת, בעסק התורה, זה הוא הרע המגיע לתכלית השלום של האומה, הצריכה להתנהג ע"פ רוחם של בניה בונה, ת"ח המרבים שלום בעולם. והרע השני, שמגיע בעינים עיונים מדיעות ומדות אמוניות, גורם החוג הצר, שאין הדברים מתבררים כראוי ועולים קמשונים במושגים של הדיעות, שמטפשין. ומה שנוגע למעשים בהלכה, גורם המגרעת של בירור הדברים חטא בפועל, אם שהבדידות תטה את האדם לקצה האחרון, שבה ג"כ יהי' חטא, כנזיר הנקרא חוטאי, ועוד שחטא יוצא ע"פ אותה ההשפעה שמשפיעים ת"ח על העם, אם לא יהיו עניניהם מבוררים. זהו הנרצה מדמיון נואלו שרי צוען, הנאמר על שגיאת מנהיגים שמגעת במעשה אל הכלל.

.נא

ד"א הסכת ושמע ישראל, כתתו עצמכם ע"ד תורה, כדרי"ל מנין שאין ד" ת מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליה כו'. כשם שבקיבוץ הנצרך לישובו של עולם, התכלית של ההנהגה הקיבוצית היא שיחיו בני אדם יושבי הארץ חיים ממוצעים מסודרים. אמנם כדי שהכלל יגיע לחיים אמצעים, צריכים אנשים יחידים, עומדים על משמרת עבודת הכלל, להתנדב בעבודה רבה יוצאת חוץ לגבול האמצעי, כעבודת אנשי החיל שלפעמים ינדדו שינה מעיניהם ויעמדו הכן על המשמר שעות רבות יותר מהערך הראוי לחיים ממוצעים. והם מקבלים באהבה את העול הזה, אם בעלי נפש הם, ושמחים בעבודתם, באשר יודעים הם כי רק בהתנדבם הם להעמיד את מצב חייהם במצב יוצא מגבול הסבל הממוצע יצליחו את בני אומתם בחיים הממוצעים. כן השרידים אשר ד' קורא העוסקים בתורה, הם אנשי החיל למשמרת, חומה המה לאומה הישראלית בכללה, אני חומה של תורה ושדי כמגדלות אלו ת"חי. אם אנשי החיל יאבו להיות מתנהגים בחייהם בגבול הממוצע, אז תהי' המדינה אבודה ולא תשיג גם ארחות חיים ממוצעים, כי חמס ושד יתרבה בה וידי צריה תשיג להדפה ולכלותה מעל פני האדמה. ע"כ הת"ח אנשי המשמר צריכים להתנדב לעבוד יותר מהמדה הממוצעת, כדי להביא שלום לעולם, כדי להמשיך יפה את הקיום לאור ישראל וחיוו האמיתיים. ע"כ לא נביט אל חלישות הכח המוכרח כמעט ברובו להמצא בין ת"ח עמלי תורה, על כתיבות הגוף החומרי ועל המניעה מהמון תענוגי החיים וששון עליזים. כי אך בזאת תתקיים התורה בעמל הגופני, הכתיבה נגד החלק המעשי הצריך סבל ועבודה של עיון וגרסא בעמל גדול, והרחקה מרגשות העונג של הרחבת החיים, ע"י ההתעמקות הנפלאה בעיונים שכלים מופשטים והגיונים מוסריים, איך לישר דרכם של בני"א להתרומם מעל כל יצר לב האדם למראה עיניו, למען יוכלו בלא משוא פנים להורות לבני"א הדרך

הטובה והישרה, שתבא רק בהמתת החפץ הסוער לתענוגי הרוח שהם ראויים אמנם להמון, אבל ראוי להיותם רחוקים מלב בעלי עיון עובדי עבודת הקודש לישר דרך העם.

.dne

ד"א הסכת ושמע ישראל, הס ואח"כ כתת, כדרבא דאמר רבא לעולם ילמוד אדם תורה ואח"כ יהגה. העיונים בכל דבר צריכים להיות נולדים לא רק מתוצאות ההשקפה השכלית בדבר הפרטי לבדו שבו הוא נושא ונותן. כ"א צריכים שיהיו תוצאה של הרחבה וידיעה מקפת אל כל הענינים המתייחסים לו. ע"כ אין תקוה לתוצאות טובות של חידושי עיונים, כ"א כשקדמה הידיעה הכוללת בכל הענין וכל הדברים השייכים לו. והנה הדבר מגיע ביחוד ע"ד התנגדות לדיעות ובקורת, שרק אז תהי' מועלת להגדיל תורה ולהאדירה להרבות חכמה ולפארה, רק כשתצא ע"פ ידיעה שלמה ומקפת והעמקה מסודרת בכל הענין, כראוי למומחה ובקי. ע"כ צריך שיהי' האדם מתרגל לסבול לשמע הרבה, להוסיף ידיעה, מבלי הוסיף בזה עדיין דעתו והשקפותיו, אשר אם גם יתנגדו לאיזה פרטים וסעיפים אל יצא לריב מהר. הס, שתוק והאזן ורד לסוף דעת הענינים וחקור בכל חלקיהם, ואז כשתעלה בידך הידיעה השלמה כבר הנך מגבורי כח למלחמתה של תורה. כתת, שבור את אשר יראה לך לסתור ולהרס, אבל אל תהי מהיר להרס ולבקר ואתה אינך עדיין בקי גדול ומומחה בענינים אלו, כי מזה תצאנה תקלות רבות עיוניות ומוסריות. והעד ע"ז כי הלא גם בכלל בסדרי הלימודים ג"כ הידיעה המקפת וכוללת צריכה להיות קודמת לעיונים מחודשים, ילמוד אדם תורה ואח"כ יהגה. ומה נאמר עוד ביחש הכתיבה והריסה, ע"י זיין והתנגדות והבקרת שראויה לצאת רק אחרי הידיעה העמוקה והברורה, הנקנית רק בסבל רב ועמל גדול. ואם תמלא את התנאי הזה, ודאי תביא גם כתיבתך ברכה לעולם וכך היא דרכה של תורה, זה בונה וזה סותר ובלבד שיהי' כדאי והגון לכך.

.n7e

אמרי דבי ר"י מ"ד כי מיץ חלק יוציא חמאה וגו', במי אתה מוצא חמאה של תורה במי שמקיא חלב שינק משדי אמו עליה. רבים הם הפדגוגים המתנשאים להביא דרכים להקל את עול הלימוד, וחושבים שיביאו ברכה לעולם בהקנותם את הידיעות והלימודים התוריים באופן קל, שלא יצטרך האדם להיות עמל בהם. תועלת הדבר אינה אלא מתעה, כי הידיעות לא תמדדנה ע"פ כמותם כ"א ע"פ איכותם, ע"פ עומק ההבנה וחריונות השימוש בהם לכל חפץ. ביותר לימודי התורה ע"פ גודל הרושם שפועלים על הלומד, לענין התכונה של המוסר המעשים הטובים ויראת ד' הטהורה. ובזאת יהי' מועיל רק הלימוד שאינו בא בדרכים קלים ונוחים לקלוט, כי ע"י היגיעה ועבודה שכלית, מתעלה האדם למדות נעלות, ולהיות נוטה אל השכל ואל כל דברי קודש באהבה וחפץ לב, והלימוד פועל עליו להיות כולו נתון ומסור ללימודו. ע"כ תצא מהלמוד שע"י היגיעה דוקא עומק ההבנה והידיעה הברורה עם הפעולה הרצויה לעבודת ד' ויראתו וכל טהרת המדות. אבל הלימודים הנכנסים באופן קל, בלא יגיעה ועבודה כבירה, ישארו לעולם שטחיים וקפויים עומדים מחוץ לנפשו של אדם הפנימית, ופועלים מעט על מעשיו ועל יצרי לבבו. ע"כ חמאה של תורה, הברור והמובחר שבה, העיקרי, המחוויר בעומק רעיון ושום שכל והמרבה אומץ הנפש ביראת ד' ודרכי קודש, במי תמצא רק במי שנתגדל על עבודת התורה בעמל, וקנה אותה בדרכים כבושים שע"י יגיעה

ועבודה רבה, שעמדו לו להתרחק מן הילדות וכל געגועיה, לבלתי קנותם בדרך שעשועי ילדים, כ"א מקיא חלב שינק משדי אמו עליה, ע"י רב עמל ויגיעה, יהי לו המזון הקל והנח למורת רוח. וכמו שיקוץ הגדול בהמזון, ל היונק, עם כל קלות עיכולו ומהירות השגתו, כן יקוץ המתרגל ביגיעה ועבודת עיון, ששמח בזה והוא כל תענוגו ומשוש נפשו, בלימודים הנקנים כולם ע"י דרכים קלים, אבל עם זה הם מחוסרים עומק וכח רושם חזק בנפש.

.נה.

ומיץ אף יוציא דם, כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור, ומיץ אפים יוציא ריב, כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושני' ושותק זוכה להבחין בין ר"מ לד"ר, דתנן ריש"א הרוצה שיחכים יעסוק בד"מ וכו'. הלימוד המעשי ביחוד בנוי הוא ע"פ נושאים ידועים, ע"כ. ראשית הלימוד הוא הניסיון של הנושאים, הניסיון הוא המביא להכיר את הדברים התלויים בחושים הדקים, ומזה המין ההבחנה בין הדמים. ומי שברב סבל והכנעה לרבותיו יקנה לו יפה את כח השימושי הנסיוני, יבא מזה למערכה העליונה של הלימודים, עד שברוח ידיעתו יוכל להגדיר כללי וערכי הלימודים, שלזה דרוש חכמה רבה באין ערוך יותר מהידיעה הצריכה לאיזה פרטים. דיני ממונות ודיני נפשות הם נחלקים בכלל, כי כל ענין יש להביט עליו משני צדדים, בפרט במקצע המשפט, מצד הענין הפרטי של אותו הנושא ומצד השייכות של אותו הנושא אל המעשים הרבים והמארעות שחוץ לו. וההבדל שבין דיני ממונות לד"ר הוא, כי בדיני ממונות מיוסד הדבר הרבה על תיקון זה הנושא, לתקן העול שבין אדם לחבירו. והיחש של הענין אל תיקון הציבור בהוה ובעתיד הוא ענין נטפל לו. ובדיני נפשות שבאים עפ"ר על ענינים שאין לתקנם ולהשיבם, עיקר ההשקפה צריך להיות בהם על ערך פעולת המשפט בתיקון הכלל. ממילא מובן שהריבוי של הפרטים מוכרח בד"מ להיות יותר משתנה. בגוניו מבד"ר, שהרי הענינים הפרטיים אין לשינוייהם קץ. ע"כ דיני ממונות הוא מקצע גדול בתורה שמביא להתחכם יותר מד"ר ושארי המקצועות. אבל מי זה יעמוד על עומקו של זה החילוק מכל צדדיו בהבנה שלמה ומפורטת, עד שיהי' בכחו להוציא מתוך בירור הכללים הגדולים חילוקים ויסודות פרטיים, מי שהרבה לסבול עול רבותיו מעניני השימוש פעם ראשונה, ומעניני הלימוד פעם שני'.

.נו.

ארשב"נ מאי דכתיב אם נבלת בהתנשא ואם זמת יד לפה כו', כל המנבל עצמו ע"ד תורה סופו להתנשא. הנשיאות והשררה צריכה שילוו עמה ההתנשאות והכבוד מפני תיקון העולם וצורך ההנהגה. אמנם ראוי להנהגה של נשיאות רק האיש שכ"כ ישרה נפשו בו, עד שאין הכבוד וההתנשאות אהובים לו מצד עצמם כ"א מצד תכליתם, לצורך המשרה שהוא עובד בה. ע"כ מי שמנבל עצמו ע"ד תורה, הראה שאין כבודו השוב בעיניו כ"א התכלית, התורה, עליו אנו בטוחים שאם גם יתנשא תהי' ההתנשאות שלו רק כפי המדה הנצרכת אל משרתו ותיקון הציבור, ע"כ רק הוא ראוי הוא להתנשא. ויסוד הדבר שע"פ הראוי לתיקון העולם תסבב ההשגחה העליונה, שתבא. ההתנשאות לאדם באופן שלא תשחית את נפשו, ומי שהרגיל עצמו בשפלות לשם תכלית נעלה, כהמנבל עצמו ע"ד תורה, גם לכשיתנשא לא תווח דעתו עליו ע"כ הוא יוכל לקבל התנשאות וכבוד. ואם זמת יד לפה, יש לפרשו ג"כ לצד המעלה שהוא נאמר על ענין

הכנת החכמה, שצריך הבא להנהגת ציבור להיות מוכן בכל חלקי התורה וידיעתה, כמו שצריך לעיון תיקון המדות להיות מוכן תחילה בשלמות העונה, ע"י הניבול ע"ד תורה, כן צריך להיות מוכן בשלמות החכמה והעצה בכל הענפים המתחדשים. ואמר זמם לשון מחשבה ומזימה, שאם הרבה לחשוב ולחקור בד"ת לברר כל דבר והלכה לסעיפיה. יד לפה, היד מורה על המעשה והפה על הדיבור, כלומר, דיבורו הוא סמוך למעשה. כי א"צ לחשוב הרבה, כיון שכבר האריך במחשבותיו קודם הכנסו להנהגה לברר רוב עניני ועקרי תורה, ויוכל לגזור חיתוך כל דין ומעשה בבירור כדבר מלך שלטון, בלא המתנה והמלכה מרובה, כי יד ומעשה של המונהגים קרובה לפיו ודיבורו. אבל בהיותו מתעצל במחקר פרטי מעשים והלכות, אז בבא תור מעשה ישאר נבוך ולא יוכל להוציא אל הפועל.

.5ne

פתח ר"נ בכבוד אכטניא ודרש, ויאמר שאול אל הקני רדו טורו וגו' ואתה עשיתה חטד וגו' ומה יתרו שלא קרב את משה אלא לצורך עצמו כו'. פתח ר"י בכבוד אכסניא ודרש לא תתעב מצרי וגו' ומה מצרים שלא קרבו את ישראל אלא לצורך עצמו כו'. בצרכי התורה בעד כלל האומה הישראלית יש ערך כפול. ערך מיוחד שדומה לשימוש הכבוד אצל האדם, שאע"פ שאינו נהנה ממנו שום הנאה מעשית בצרכי גופו, מ"מ יש לכבודו של אדם ערך נכבד מאד, ולא יסולא כסף וזהב מכרו מצד סגולת הכבוד האנושי. וכן יש ערך בתורה שדומה אל יתר הצרכים המעשיים, והיינו שהאומה בכללה צריכה שימצאו בה ת"ח עוסקים בתורה, כדי שיחיו אותה ברוח ד' אשר עליהם, אע"פ שלא יסמכו עליהם בהוראת דת ודין. כי עצם ידיעת התורה המתרבה באומה, הוא חסנה ומעוזה הודה והדרה. וזה יתכן להיות בין אצל מדרגת התורה של החכמים הגדולים שעוסקים כבר בעניני תורה שהם יותר רחבים מחוג המעשה, שצריך להוקירם כמו שיוקיר איש את ערך כבודו, ובין בתלמידים שעוסקים בתורה, אע"פ שלא הגיעו, ואולי מהם שלא יגיעו להוראה, אבל עסק התורה הוא נעלה וקדוש מאד מצד עצמו. חיבה כזאת נראתה למשה מיתרו לכבוד עצמו, ע"כ ידענו מדין ק"ו שהמקרב ת"ח ברעיון של ערך הכבוד הכללי הנמשך מהתורה, חוץ לערך השימושי שלה, הוא ראוי לשכר רב. והצד השני כפשוטו, שצריך כל איש מישראל לדאוג בעד התורה, בתור צורך גדול מעשי מהצרכים המעשיים של האומה, שאם אין גדיים אין תיישימי, ואם אין ת"ח ותלמידיהם עוסקים בתורה בשקידה מאין ימצאו גדולי תורה הראויים לדון ולהורות. ע"כ נגד ערך זה בהכרת צורך התורה, התעורר על קירוב המצרים שהי' לצורך עצמן, על אחת כמה וכמה בהוקרת התורה בתור צורך הגדול של כלל ישראל, שיש בה ערך נעלה ושכר טוב מצד התיקונים המעשיים הבאים ע"י שהמחזיק גורם לזה.

.6ne

פתח ר"א כנו של ריה"ג בכבו"א ודרש, ויברכך ד' וגו', והלא דברים ק"ו ומה ארון כו' המארח ת"ח כו'. אלה שני הערכים האמורים שמתוארים כענין כבוד הכלל וצורך הכלל, יובנו שניהם על אותו הצד שיש להכלל מ"מ השפעה מוחשית ע"י הת"ח, אלא שעניני דת ודין המעשיים יוכרו בתור צורך, ועניני המוסרים והדיעות יוכרו בתור כבוד. אבל בכ"ז עולה על לב שראוי להכיר את ערך של החזקת התורה לפי ערכם של הפעלתם של הת"ח על הכלל, בין בענינים מדעיים ומוסריים מצד הבנת הכבוד, ובין בענינים מעשיים מצד

הבנת הצורך. אבל נעלה מזה הוא שיש סגולה מיוחדת בת"ח, אשר אשרי העם שיש לו ת"ח גדולים קדושי ד' עוסקים בתורה לשמה, אפי' אם הם סגורים בתוך ד"א של הלכה, והם עוסקים בענינים שבתורה שלא יוכלו בהם להשפיע אפילו במאומה על הכלל, כגון הת"ח עוסקים במעשה בראשית ומעשה מרכבה, והכלל רחוק מלהיות יכול ליהנות מזה. מ"מ יש סגולה נפלאה, שדור שת"ח גדולים נמצאים בו הוא כולו מאושר. ההכרה של הקדושה הסגולית היא דומה לקדושת הארון שבו היו לוחות הברית, שהם נשאו עליהם את תכנית סגולת קדושת ישראל, והי' מקום אוהל מועד לכל מבקש ד' אע"פ שלא נתנו הלוחות להגות וללמוד מהם את הכתוב בהם, אבל סגולתם האלהית הועילה לקדושת העם לרוממותו ולאשרו, יותר מפעולות מעשיות ולימודיות אחרות. כן רב ערך החכמים העוסקים בכל המקצעות שבתורה לכלל ישראל מצד עצמם, והם הם קניני האומה וסגולותיה הנפלאות, שכל שיגדלו ויעצמו תוסיף עצמה ואורה.

.6ne

מה היא כרכה שברכו, אר"י זו חמות ושמנה כלותיה שילדו ששה ששה בכרם אחד. באמת אנו רואים שהצלחת כל אומה תלוי' הרבה בריבוי הבנים, כי בהתרבות העובדים תרבה הברכה. אמנם בזמן שיתר הצרכים של מכשירי החיים ועצם החיים אינו במילואו אז תהפך זאת הברכה הנהדרה של ריבוי הבנים, שהיא ברכה אל הכלל, להיות למעמסה אל הפרט, כי יכבד עליו טורח הטיפול והגידול, הוצאת הפרנסה של כולם ופיזור הנפש בצרכי כ"א מהם. אבל בהיות הברכה בתכלית המילוי, בהיות כח הגוף חזק ואמיץ וכח הנפש גם הוא בריא ושלם, והפרנסה העושר והשפע מצוי לרב, והבנים מתגדלים בלא כל מום באין מדוה ופגע רק בשמחה וששון ומוכנים להשכיל ולעבוד, אז יש כח לקבל ברכה זאת המעולה בערך הכלל שתהי' גם ברכה הגונה בערך הפרט. והנה זה הוא כל תכלית הצלחת האומה, שכ"כ תגדל אצלה ההצלחה של הפרטים, עד שכל הדברים שימצאו טובים אל הכלל יהיו ג"כ נחשבים לטובה ושמחה אל הפרט. וזה המצב א"א לבא כ"א בברכת ד' על האומה, שתהי' מתוקנת כראוי בגופה ונפשה ורכושה, אז יהי' הרוח הלאומי חזק מאד בלבו של כל איש מאנשיה וכל חיוב כללי יהי' לשמחה ולששון. וזאת היא מעלת ישראל בתיקונם, עד שגם ההליכה למלחמה אינה צריכה שום לחץ כ"א התנדבות רצונית מאהבה עזה, שהרי הכרוז מכריז כל האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו. ע"כ בהיות השכר ניתן לעובד אדומי בשביל כבוד הארון, שהי' מקום האורה לכל ישראל, והנקודה הפנימית שעל ידי אור הקדושה המופיע ממנו יאוחדו כל פרטי הכלל באחדות נפלאה עד שלא ימצא שום הפרש בין דבר שהוא טובת הכלל לדבר שהוא טובת הפרט. ע"כ היתה ברכתו ברכה כזאת שלפי הנהוג היא ברכה רק בערך הכלל, ורוב טובה כזאת לקללה תחשב בערך הפרט, אבל בהיותה נתונה לברכה ע"פ ד', מובן הדבר שכבר מלא ד' את ברכתו עם כל המכשירים לקבל ברכה נשגבה כזאת, שמורה על התכלית היותר מאושרת שיוכל הכלל להגיעו עדיו בלכתם אחרי ד' ודבקים בתורתו. ובכלל הוא אות על מילוי כל הברכות וההצלחות במלא המובן, מאחר שריבוי מופלג כזה של בנים, שהיא כפי ערך היותר רחב האפשרי בטבע האדם ע"ד היותר מבורך בהפריה, תחשב לברכה.

.je

אר"א הלוי כל הדוחק את השעה שעה דוחקתו, וכל הנדחה מפני השעה שעה עומדת לו כו'. כל אדם

המוכן לפעול גדולות הוא חש בנפשו איזה כשרון פנימי לזה, וזה הכשרון מעורר אותו לבא למטרתו, להוציא מן הכח אל הפועל. אבל האדם יוכל להרגיש את תכונתו ג"כ ע"פ הכנה שיש לו לאיזה מעלה, אע"פ שלא הוציאה מן הכח אל הפועל, אלא שהוא מוכן לזה וצריך ע"ז זמן שיוציא את הכנתו יפה אל הפועל, ואז יהי מוכן למה שהוא חש בנפשו. ע"כ אם יהי דוחק את השעה, לבא למה שחש לה בנפשו הכנה והוא עדיין לא השלים חוקו, ואז באמת אינו ראוי עדיין לאותה המעלה, ע"כ יזדמנו לו על דרכו פגעים ומכשולות. כי בהשגחת השם ית' ישמר הכלל מהנהגה שאינה הגונה להם, אבל הנדחה מפני השעה, הוא מרגיש שהוא אמנם מוכן לפעול ולהנהיג, אבל עם זה חושד א"ע שהרגשתו בעצמו באה לו בגלל תכונת נפשו בתור הכנה, ושמה עדיין לא השלים חק ההכנה ההיא להוציאה אל הפועל כראוי, הוא יוסיף שלימות [וקרוב] לשלמותו, כן תרבה אושרה של הנהגתו להצלחת הרבים, ותהי שעה עומדת לו, כי הדבר המוכן לרבים יצלח בחפץ ד', ועין השגחתו הגדולה מאד בענין כללי עוד ביתר שאת מענין פרטי.

.kJe

דר"י טיני, רבה עוקר הרים. לימודי התורה בההלכות המקובלות המה רחבים מאד ומספיקים להמון מעשים רבים בהליכות התורה. ובאמת המה מספיקות ג"כ לכל הספיקות המתחדשות אם יובנו הדברים כראוי, אלא שבתולדות צריך בינה יתירה להשמר מן הטעות, שלא לדמות למה שאינו דומה וכיו"ב. והבקיאות היא באמת דומה להמקום המחזיק את עצם התורה, באשר ההסתעפות והתולדות יושכלו להיות בתוספות מרובה על העיקר. אמנם המקום הכוללם והמחזיקם של כל אלו הענפים המתחדשים, המה הידיעות של השרשים המקובלים שכבר נשנו ונתקבלו. א"כ הבקיאות היא מצטיינת במה שהיא בערך מקום המקבל את כל ההסתעפות הבאות מאבות ההלכות, וכוללת ג"כ את הענין החיובי מבלעדי היסוד השלילי. כלומר שמצד הבקיאות לבדה אמנם אפשר לדעת את כל המעשים שנכללו בהלכות המפורשות, והיינו דרך החיובי, אבל לשלול את הטעות שיש לבא בבא תור דבר מחודש, שבאמת עיקר שימוש החריפות הוא האופן השלילי. שהרי הכל כלולים כל הפרטים המתחדשים בהאבות שכבר באו לידינו, אלא שיש מקום לשכל לטעות במקום מוצא הדבר המחודש בערכו ודמיונו, ע"כ צריך בינה יתירה להציל מהצדדים המוטעים. ובזה המליצה מכוונת, של סיני לבקיאות ושל עוקר הרים לחריפות. הנה סיני נבחר למקום שבו נתנה תורה, שאר ההרים נעקרו מיתרון זה, כולכם בעלי מומין אתם אצל סיני, הי' בסיני צד החיובי ביתר ההרים צד השלילי, ונמצא לפ"ז בסיני עצמו צד החיובי הדרך האמת שנלמד עליו, והצד השלילי שלילת שאר ההרים. ע"כ דומים ג"כ הסברות האמתיות שיש להם יחס לתורת אמת שנתנה בסיני לסיני, והם נמצאים בהלכות וכח הבינה לשלול את הצדדים המוטעים לעקירת הרים, כלומר הראות שאינם בכלל תורת סיני, ובשלילת הדברים המטעים תבורר האמת.

.aJe

אצטרכא להו שעתא. הזמן צריך שיוכל ע"פ השגחת השם ית' כחלק אחד מהנצחיות המתמלא בכל פרטיו לפי הצורך שיש אל העתיד הגדול להשתלם בכל הרכוש שיקח מכל תקופה ותקופה מה שהעניקה לו. ע"כ כל פעולת דור ודור ראשיו ומנהיגיו, אין להשקיף עליהם בתור פעולה עוברת כ"א קיימת לעד גם בעברה. ע"כ רשומה היא יפה המליצה שהשעה צריכה, אצטריכא להו שעתא, כלומר תביעת השעה שהיא

צריכה להכנס בחשבון הנצח, היתה צריכה לפעולותיהם הגדולות שאם יעשוה בדורם, אבל לעד ישארו בכח ההצטרפות של הזמן העובר אל העתיד הקיים לעד.

.dJe

שלחו להתם טיני ועו"ה איזה מהם קודם, שלחו להו מיני קורם, שהכל צריכים למרי חיטיא. יש פנים לומר שכל איש הנושא משרה רוחנית יהי מוכשר יותר לשימוש התועלת של גדולי הדור וחכמיו המצויינים, אע"פ שרוב ההמון לא יהנה ממנו כ"כ, מ"מ ההשפעה המושפעת על השרידים ויחידי הדור מועלת ג"כ להיטיב את מצב ההמון ולרוממו. ויש פנים ג"כ לומר שראוי שתהי' הפעולה ישרה מתיחסת לכל העם. ה"סיני" ידיעותיו המפורשות הם דברים נצרכים לכל העם, אמנם עמקי חידושיו והרחבת הדברים של העוקר הרים, רק ליחידים ובעלי בינה מרובה יהיו לחפץ. ע"כ הכריעו שראוי צורך העם בדרך ישרה עיקר להיות ערך, ומה שהכל צריכים למרי דחיטיא, יכריע הצורך של הכל, של הכלל כולו, ולא הצורך המצויין של פרטים אנשים גדולים.

.?Je

אע"פ כן לא קבל עליו ר"י דא"ל כלדאי מלכת תרתין שנין כו'. הזכות, בפרט זכות התורה ועבודת ד' בכלל, ודאי היא מתגברת על כל ההוראות הקבועות אם שיש להם איזה יסודות מוכנים בסדרי המציאות הכללי. אבל ברוב ימשך זה השינוי מצד ההנהגה השייכת למצויינים בעם, שעולים בכח רוחניותם וקדושתם למעלה מסדרי החקים הקבועים. ע"כ חשב ר"י שבהיות טעם בחירתו הוא מפני יתרון צורך ההמון הרב, ראוי לו להדחות ולהקדים פעולתו של רבה בחק היחידים, כי דברים הנהוגים מצד יחש כל ההמון ראוי שיבאו כפי הסדרים הרגילים.

.Je

כל הנך שני דמלך רבה אפילו אומנא לביתיה לא קרי. המשרה שתנתן על הנבחר מצד היותו יותר נאות לחפץ יחידי העם הגדולים צריכה שמירה מאד, שלא יתעלם מן ההמון לחשוב שבזה הם אינם מקבלים טובה. מה שבאמת אינו כן, כי בתועלת ההטבה הרוחנית של הגדולים הראויים לקבל השפעה גבוהה מתעלה ג"כ בדרך מסובבת ההמון, שהרי מתרבים היודעים והלומדים, ושדרה אחת מעוררת את חברתה הנמוכה ממנה ומתוך כך מתרבה הדעת ויגדיל תורה ויאדיר. ע"כ ראוי לזהר שלא יחשב ההמון שמצדו עכ"פ הי' ראוי שלא להמשך אחרי הנשיא שכבר נבחה. ולזה שמר ר"י שלא להנהיג הוא צורת נשיאות ביחשו אל ההמון. ואומנא, שהוא עפ"ר איש המוני, לביתיה לא קרא, למען פרסם את הדעת, שהנשיא שיש בו יחש ישר אל הגדולים יש בו ג"כ תועלת נמשכת לכל ההמון כולו.

.Je

ואר"א הלוי, מ"ד יענך ד' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב, אלהי יעקב ולא אלהי אכרהם ויצחק, אלא מכאן לבעל הקורה שיכנס בעוביה של קורה. הרגשות שבהם יתקרב האדם אל קונו הם חלוקים לשנים. יש מהם שהם בנויים רק על אותם הצדדים שבהם נתיחדו ישראל מכל עם ולשון בבחירה וקרבת אלהים, היחשים שבין עם ישראל לד' אלהי ישראל, ויש מהם שהם רעיונות כלליים יחש האדם ליוצרו. והנה אברהם ויצחק קראו בשם ד' באורח כללי, בלא התחלת בנין אומה לעצמה בפועל מתיחדת בעניינה ומגמתם היתה הקריאה בשם ד' לכל העולם. עד שבא יעקב אבינו, וממנו התחילה אומת ישראל לפרוח בתור אומה מיוחדת, מתיחדת בגאון שם ד' אלהיה לבדה, כי כבר בא מועד להתחיל ההכנה הכללית ע"י ההבדלה הפרטית. והנה קרבת ד' בעת צרה ראוי שתתעורר בדברים הקרובים אל הלב ואל הרגש, שתפעול לשפוך נפשו לפני ד', ובזה ידע כי ד' הוא אלהיו ויעזר בהדרשו לדורשיו. צריך האיש הישראלי לסדר רעיוניו ביחוד על הערך המיוחד שבו נצטיינו ישראל, שאז ימצא לבבו מלא רגשי קודש באהבה עזה והתרגשות גדולה לשם ד' אלהי ישראל, אשר קרבנו לעבודתו ונתן לנו את תורתו. אמנם העניינים הכלליים, אם שהמה נכחים למבין, מישרים גם הם את השכל, אבל לא יחממו את הרגש לפעול על הקרבה האלהית הצריכה ביחוד בעת צרה, שהיא ראויה להיות קרובה למעשים טובים המוסיפים באדם רגשי קודש אהבת ד' ויראתו. ע"כ ראוי לכעל הקורה, אע"פ שיש עם הקורה סעיפים וצדדים רבים השייכים עמה, כן היחושיים הכלליים שכלל המין האנושי שייך בהם ליוצרו, שהוא מובן אלהי אברהם ואלהי יצחק, הוא ג"כ המובן של אלהי ישראל. מ"מ מפני ריחוק הדברים וגודל ההצעות הנצרכות לאיש הישראלי, עד שימצא א"ע מוסיף ביראת ד' ושמירת התורה ע"פ הרעיונות הכלליים, ראוי לו שיתקרב תמיד אל הדברים הקרובים ביותר לחוגו בתור איש מישראל, איש יהודי הנאמן לתורת ה' אלהי ישראל ומחזיק במעוזם של ישראל. ודבר זה הנוהג בצרת הפרט נוהג גם בצרת הכלל, שאז ג"כ יאתה התכנסות תחת דגל ישראל. והתשובה לשמירת תורה ומצות, והתעוררות הרעיונות ברגשי קודש שהם מיוחדים לישראל, שע"י יתחזק רושם היהדות ויתחמם הלב באור ד'. והרוח הישראלי יחזק ויגבר חיל, ובזה ממילא מתקרבת ג"כ התכלית הגדולה העליונה הכללית. כי עומק המגמה הפנימית של ישראל, היא היא בעצמה הקריאה בשם ד' לכל באי עולם, לבשר שלום לכל מעשי ד'. אמנם בפועל יצאו דברים כאלו לאור ע"י ישראל בעת הרוחה, בעת שקרן ישראל יתרומם, ובעניינים הפנימיים שלו הרוחניים והגשמיים, כבר יהי הכל מתוקן טוב ויפה ברב יתרון, אז תבא ברכת אברהם בפועל "ונברכו בך כל משפחות האדמה". אבל בעת צרה, ראוי להרבות רכוש הרוחניות הפרטיות, "ישגבך שם אלהי יעקב". עוביה של קורה, המתאחזת גם לענפים רחבים ממעל, גם לשרשים מסתעפים מרובים מאד מתחת, כי גם עמים יאמרו "לכו ונלכה אל ה' ד', אל בית אלהי יעקב".

.5Je

ואר"א הלוי, כל הנהנה מסעודה שת"ח שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו שכינה כו'. זיו שכינה הוא התענוג מנועם ד', שהוא נמצא רק בערך אל המשיגים המקבלים. כי ההשגחה האמיתית בדעת אלהים היא נמנעת, אלא שהמושג המועט לפי ערך המקבלים הוא ג"כ די למלאות אורה ושמחת נצח כל מקום שהאור הזה מאיר שם. והנה ת"ח הגדול בקדושתו, שרמו דרכו ועומק שכלו וטהרת רגשי לבבו, לא יוכלו להיות משוערים כלל אצל אנשים הקטנים ממנו בהרבה, כי לא יוכלו לקבל מאורו מצד גודל ערכו. במה איפוא תהי השפעתו עליהם ראויה, שתהי לפי מדת המקבלים כערך זיו שכינה, זה אפשר רק בשימוש מוחשי, בסעודה, שההשתתפות הפשוטה מצד האנושיות, שבוה יש שיווי עכ"פ בין גדולי חכמים וקדושי ד' לכל

העם. אותה ההתחברות תפעל להיות מתקבלת אור ד' ונטיה גדולה לעבודת ד' ודרכי התורה בלב כל הקרובים והמתחברים לכחם, מה שלא תוכל כ"כ לפעול בעת ההתגלות של כח חכמתו ועצם קדושתו, שבוה יראה להם מה גבהו דרכיו מדרכיהם, ויתאשו בנפשם לומר מי יוכל לדמות לאיש מורם אשר אין כח בכשרון נפשינו להדמות אליו. אבל השיווי מצד הגופניות יועיל הרבה להתקבל חלק רב ממדות היקרות של החכם המצויין. והרבה פועל הציור, שהרי גם הוא עם כל יתרונו הוא איש בעל חומר צריך לאכילה וצרכי הגוף, ועכ"ז עלתה בידו לבא למעלה רמה של קדושת המדות וטהרת הלב והמעשים, נעשה כן אף אנו לערכנו. ה"ז דומה להנאת זיו השכינה שהיא לפי ערך המקבלים.

.nje

ואר"א הלוי, הנפטר מחבירו לא יאמר לו לך כשלום, אלא לך לשלום כו'. ואר"א הלוי, הנפטר מן המת לא יאמר לו לך לשלום אלא לך כשלום כו'. החיים הם מלאים מלחמות, ומי שמחליק את הדרך בעיני חבירו ואינו מעוררו על החתחתים והמכשולים שיש בדרך החיים, בין מכשולים רוחניים בין מכשולים גשמיים, הוא נוטל ממנו את גבורת רוחו להיות חמוש במלחמה נגד הדברים הרבים המפריעים את האדם מלבא לחפצו התכליתי. ע"כ יעורר האדם את חבירו בעת נסעו ממנו, לאמר דע לך כי השלום עוד רחוק הוא מאתנו, עוד לא השגנוהו, יען כי רבים לוחמים לנו, ע"כ השתדל נא להסיר כל מונע מלבא אל הטוב. לך לשלום, אבל לא תחשוב שגם הדרך עצמה היא מרוצפת משלום, עד שאתה הולך בשלום, בתוך השלום, לא, הדרך היא מלאה מכשולים נעדרי השלום, ובהשתדלותך להתגבר על כל אלה תבא אל השלום. לא כן היא תעודת מנוחת הנפשות, מי שהשלום חוקו בחייו כבר לוחמים אין לו, מפריעים מנוחתו אפסו, ותכלית המעלה היא שהמלחמות הגופניות של הנטיות החומריות לא יהיו תופסות מקום כלל בעלותו אל הר ד' להתענג באור פני מלך חיים. ע"כ הברכה היא לבא אל מנוחת עולמים, לך בשלום, כלומר גם הדרך תהיה לפניך מושלמת לבד מחוז החפץ, שיש אפשרות ג"כ למעלה ע"ג מעלה. אבל דבר מפריע ומונע לא ימצא, דבר המשבית את השלום ומצריך התגברות ביחוד מצוייר בזה שני קוטבי המוסר, ציור החיים בעמל וציור המות במנוחה. ציור החיים בעמל וחיוב התחזקות תוסיף כח לעבודה ולחריצות. ציור המות במנוחה, תמעט את פחד המות ותרגיע את הרוח ותעודד ג"כ לעבוד ולפעול במשך זמן הפעולות ימי החיים, מתנת אלהים לעבוד להרבות הטוב והשלום.

.6je

אר"ל כר חייא, היוצא מביהכ"נ ונכנס לביהמ"ד ועוסק בתורה זוכה להקביל פני שכינה, שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון. היחש של התפילה אל דעת ד' היא בזה נבדלת מיחש התורה, שמצד התפילה יתקרב האדם אל אלהיו רק ע"פ חושו הפנימי הפרטי, כפי רגשי נפשו ודעותיו הקנויות לו מכבר בקנין נפשו פנימה, כי זאת היא תורת הרגש שעליו התפילה נוסדת. התורה אמנם תתן לאדם דעת והשכל להכניס בתוכו ידיעות יתירות על ההרגשה הפרטית שלו, היא מכנסת לו את המדעים שמחוץ לנפשו אל נפשו פנימה. והנה אך אז יוכל האדם להיות מתעלה בידיעות נעלות ממושגים קדושים במה שהוא יותר רחב מערך נפשו רק אם השלים את ציורי נפשו הפרטית באורח הגון, ע"כ התורה צריכה ג"כ אל התפילה, עכ"פ לפרקים. ע"כ היוצא מביהכ"נ, ומשלים את כח רגשו הפנימי, ונכנס לביהמ"ד ועוסק בתורה להשלים

כח שכלו בערך החיצוני שחוץ לנפשו, זוכה להקניל פני שכינה, לעומת ההנאה מזיו השכינה הנאמרת על הערך. שיש להשגה האלהית אל המקבל וכחות נפשו, נאמרה ההקבלה של פני שכינה על הערך הגבוה מזה, ההתעלות אל הידיעה והנועם האמיתי אמור ד', כפי מה שראוי מצד המציאות הכללית לא רק כפי הערך שראוי לחוש מצד נפשו הפנימית לבדה. אמנם רק אז תשלם הידיעה החיצונה כשתצטרף יפה אל הפנימית, מחיל אל חיל, מכח אל כח, אם ירצה לצייר את כח הכרת האדם בדעת אלהים מצד מושגי נפשו הפנימים, ראוי לאמר שהוא יראה את ד', כלומר ישיג כפי כחו. אבל נעלה מזה היא ההשגה שמצד העולם הכללי כל המציאות כולה, כל המושגים כולם שהם אפשרים להתכנס בנפשו של אדם, לציין זה יאמר יראה אל אלהים, כלומר השגתו תהי' בערך הדברים שמחוץ לנפשו שמחוץ להשקפתו הפרטית. והרי הוא לא כמו שרואה, שמרגיש מנפשו פנימה, שאינו יכול להבחין איך הדברים מתייחסים חוצה לו, כ"א כאילו יראה הוא אל אלהים, ירגיש שהוא נראה אל אלהים, כלומר שעצמיותו וידיעותיו שהם עצם נפשו הם גוף האמת העצמי, מה שהוא ככה צפוי בידיעה האלהית. בציון, שם הוא מרכז ההתכנסות של התוכיות, של ההשגות החיצוניות עם הפנימיות, שהרי ירושלים משפעת כחותיה לחוץ לה, בתור ממלכת ישראל העומדת להיות לאור למלכי ארץ. וציון כוללת ג"כ הערכים הפנימיים השייכים רק לישראל ויחשם אל הערכים החיצונים, וההשגות הרחבות שללמד על הכלל כולו יצאו.

.oe

אר"ח כ"א אמר רב ת"ח אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"כ כו'. העונג מתייחס לכל דבר ע"פ תכונתו, כשיהי' נשלם כפי התעודה היותר נשגבה המוכנת לו. והנה בין כל כחות המציאות יש כחות פועלים וכחות נפעלים. מובן פדבר ששלימות הכחות הפועלים הוא שלא יהי' להם כל עיכוב ומניעה מלפעול פעולתם, ושביטת הפעולה הוא נגד חקם והפך עדונם. וכחות הנפעלים ענוגם הוא קבלת הפעולה והמנוחה ואם מחסרון פועל בהם יצטרכו המה לפעולה ה"ז הפך ענוגם. כן בנפשות, הנפשות שמטבען הן שקטות ונוחות להיות מתנהלות ע"י השפעת זולתם, אות הוא על טבען ותכונתם להיות נפעלות. ע"כ בבאם להשלמתן ראוי להם המנוחה, לבל תצאנה מחוגם להיות הן פועלות. אמנם ת"ח, המושפעים מכח עצמם ועומדים להשפיע ולנהל את זולתם, זאת היא עצם תכונת נפשם להיות פועלים. ע"כ עינוגם והשלמתם היא רק הפעולה התדירה והמתקיימת, שאינה נחדלת לעולם בכל הגונים שיש להחיים. ע"כ תכלית עידונם היא התנועה המתמדת והפעולה שאינה פוסקת, ילכו מחיל אל חיל.

.koe

אר"א אר"ח ת"ח מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי ד' ורב שלום בניך א"ת בניך אלא כוניך כו'. יש טועים שחושבים שהשלום העולמי לא יבנה כ"א ע"י צביון אחד בדיעות ותכונות. א"כ כשרואים ת"ח חוקרים בחכמה, וע"י המחקר מתרבים הצדדים והשיטות, חושבים שבזה הם גורמים למחלוקת והפך השלום. ובאמת אינו כן, כי השלום האמיתי א"א שיבא לעולם כ"א דוקא ע"י תואר של ריבוי השלום. הריבוי של השלום הוא שיתראו כל הצדדים וכל, השיטות שיש בחכמה, ויתבררו איך כולם יש להם מקום כל דבר לפי ערכו מקומו וענינו. ואדרבא, הענינים הנראים כמיותרים או כסותרים, כשמתגלה החכמה האמיתית לכל צדדיה יראו שרק ע"י קיבוץ כל החלקים וכל הפרטים, וכל הדיעות הנראות שונות וכל

המקצעות החלוקות, דוקא על ידם יראה אור האמת והצדק, ודעת ד' יראתו ואהבתו, ואור תורת אמת. ע"כ ת"ח מרבים שלום נעולם, מה שהם מרחיבים, מבארים ומילדים דברי חכמה חדשים בפנים מפנים שונים, שיש בהם ריבוי וחילוק ענינים, בזה הם מרבים שלום, שנאמר "וכל נניך למודי ד"י" כולם יכירו שכולם, גם ההפכים בדרכיהם ושיטותיהם כפי הנראה, המה כולם למודי ד', בכ"א מהנה יש צד שיתגלה ע"י ידיעת ד' ואור האמת. "ורב שלום בניך", לא אמר גדול שלום בניך, שמורה על ציור גוף אחד גדול, שאז היו הדברים מתאימים לאותו הרעיון המדומה, שהשלום צריך הוא דוקא לדברים אחדים ושיווי רעיונות, שזה באמת מגרע כח החכמה והרחבת הדעת. כי אור הדעת צריך לצאת לכל צדדיו, לכל הפנים של אורה שיש בו, והריבוי הוא רב שלום בניך. אל תקרי בניך אלא כוניך, הבנין יבנה מחלקים שונים, והאמת של אור העולם יבנה מצדדים שונים, משיטות שונות, שאלו ואלו דברי אלהים חיים. מדרכי עבודה והדרכה וחינוך שונים, שכ"א תופסת את מקומה וערכה. והכלל כי אין ראוי לאבד כל כשרון וכל שלימות, כ"א להרחיבו ולמצא לו מקום, ואם תראה סתירה ממושג למושג, בזה תבנה החכמה ביתה. וצריך לעיין בדברים איך למצא את התוך הפנימי שבמושגים, שבזה יתישרו הדברים ולא יהיו סותרים זא"ז, וריבוי הדיעות שבא ע"י השתנות הנפשות והחינוכים, דוקא הוא הוא המעשיר את החכמה והגורם הרחבתה. שלסוף יובנו כל הדברים כראוי, ויוכר שאי אפשר הי' לבנין השלום שיבנה כ"א ע"י כל אותם ההשפעות שהיו נראות כמנצחות זא"ז. "יהי שלום כחילך", החיל, מקום החיל או הכחות העובדים, הם מתברכים בברכת שלום, ומה שלומם, לא שיהיו כולנו כח שוה דא"כ מנין תהי' פעולת החיים, כי דוקא ע"י ריבוי הכחות והתנגדותם, ימצא החיים. אלא שנערך ההבדל וההתנגדות בערך מתאים, שכולם מובילים למטרה אחת, ע"כ נמצא "שלוח בארמנותיך", שקט ושלוח במקום הדרוש שקט, במרכז התכלית. "למען אחי ורעי", שלכולם יהי מקום לעבודה, עבודת שכל ועבודת נטיה ורגש. "אדברה נא שלום בך", המצב של ההתאחדות הבא מקיבוץ כחות ודעות נפזרות. "למען בית ד' אלהינו", התכלית הנרצה, הנקודה שהכל עבור עובדים. "אבקשה מוב לך", הטוב הנאסף מכלי השלום שהוא מחזיק הברכה. "די עז לעמו יתן", יתן להם חיים מלאים ענין, שהם עז, וכשהחיים מלאים ענין, מלאים הם צדדים רבים ונבנים מהרכבות של כחות רבים. ע"כ זאת היא ברכת השלום האמתית הבאה מהעז. "די יברך את עמו בשלום", וברכת השלום הבאה מהעז. היא השלום של התאחדות כל ההפכים. אבל צריך שימצאו הפכים כדי שיהי מי שיעבוד ומה שיתאחדו, ואז הברכה ניכרת ע"י כח אלו ואלו דברי אלהים חיים. ע"כ שלום הוא שמו של הקב"ה שהוא בעל הכחות- כולם, הכל יכול וכוללם יחד, יהי שמו הגדול מבורך מן העולם ועד העולם.

ואני תפילתי לך ד' עת רצון, הנותן מפיו חכמה דעת ותבונה, אל תצל מפי דבר אמת עד מאד, ותצילני מכל מכשול ושגיאה בהלכה ואגדה, תען לשוני אמרתיך כי תלמדני חוקיך, לך אני הושיעני כי פיקודיך דרשתי. ותזכני להוציא מאויי לבבי, למען כבוד שם קדשך, מן הכח אל הפועל. ותחנני ברוח עצה וגבורה דעת ויראת ד', ותזכני לראות בשמחת גוייך, להתהלל עם נחלתיך, בתתך מציון ישועה לישראל תפארתך. והנני חותם דברי בהודאה, בדברי הכתוב, ד' אלהי אתה ארוממך, אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחוק אמונה אמן. ואתפלל על העתיד לבא, וגם עד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני עד אגיד זרעך לדור לכל יבא גבורתיך

הדרן עלף מסכת מרכות

נסכת פאה

.k

אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב, כבוד אב ואם וגמ"ח, והכאת שלום בין אדם לחבירו ות"ת כנגד כולם. כלל עבודת ד' שנעשה ע"י התורה והמצוות כולם וכל המדות הטובות, הם נמצאים בתכליתם הטוב לשעתן והם מושרשים במה שהם מביאים את הטוב הגדול הכללי הצפון בעתיד לכל מעשה ד', שינהרו אל ד' ואל טובו. מפני שעין בשר לא תוכל לראות את כח המצרף, שמצטרפות ע"י כל המון פעולות ודקדוקים הנראים קלים, אל תכלית רם ונשא כללי, ע"כ אין בנו יכולת להציץ אל גדולת טעמי מצות. והנה הדברים הראשיים שתיקון העולם תלוי בהם בעילוי נפשות בני"א הם ארבעה ראשים. הא' הוא כח הכרת טובה, הב' אהבת החסד, הג' אהבת השלום, הד' מעלת הידיעה שלמה. ואלו הראשים כשיבאו לתכלית שלמותם, תמלא הארץ אור פני מלך חיים, ונבארם אחד אחד. הכרת טובה, אנו רואים שהאדם כשנפשו ישרה בו יהי בו כח הכרת טובה חזק מאד, עד שיהיה סבה גדולה לפעולות טובות רבות. וכ"כ נטועה היא כח הכרת טובה בנפש האדם, עד שתחשב ככח מעיק ומשא על הנפש להביע רגשי הכרת טובתו, גם אם לא יצייר שיגיע מזה טובה למטיב לו, אבל חפצו הפנימי יעיק עליו שהוא יעשה את שלו, יביע ההכרה בדיבור או במעשה הכל לפי הענין. המצוה שמפתחת יפה את כח הכרת הטובה היא כבוד הוריימי. אנו רואים בניס מגעגעים בכל לב לעשות מצדם איזה דבר המציין אמונת רוחם להוריהם, וביותר אחרי מותם. וזה בא מצד כח הכרת הטובה החזקה מאד ושולטת בכח רב בנפש האדם. והנה כשתהיה הטובה גדולה, עד שימצא האדם עצמו קשור בחובה גדולה לציין במעלליו והגיוני רוחו ודיבוריו את הכרתו ותודתו, וביותר אם ילוה עמה גודל חשיבות המטיב ותכונת המעלה שיוצאת מההכרה ההיא כשתהיה גדולה, לא ינוח הלב כ"א כשיכניס אותה במעשים וענינים ראויים לפי התפשטותה וגדלה. והנה מזה עלינו להשכיל כי כשיסור העורון מלבנות בני אדם, ודעת ד' תמלא כל הארץ, כמה יבער כל לב מאין שקט עד אשר יוצק הרגש האדיר הזה, שאינו נותן מנוח, בתוך מערכה של מצות ועבודת ד' קדושה. ע"כ אין לשער את עוצם הצמאון שתהי' לעת המאושרה לעבודת ד' מצד עומק הרגש של הכרת טובה האדירה. ע"כ כבוד אב ואם שהוא מפתח את רגש הכרת טובה הוא פועל טוב לשעתו, כי גם בעוד לא הושלם כח הכרת טובה בכל ערכו, רבה פעולתו על פרטי בני"א לטובה. והקרן קיימת לעוה"ב, מפני שמצטרף את היסוד המעולה הכללי שביא את המאור של הכרת הטובה היותר כוללת ועליונה, שהיא תביא לאותו המעמד, בהקבץ עמים וממלכות לעבוד יחדיו את ד'. אמנם הדרכים שהם דרכי ד' ועצות להרחבת עבודת ד' כפי התביעה הגדולה והצמאון הנורא שיתחייב להיות לעת האורה, יתפלגו ע"י כח אהבת החסד הנטועה ג"כ בלבו של אדם, כשתצא אל הפועל במלואה, אז תכה גלים ותפליא לעשות תחלה על שדי החסד שבין אדם לחבירו. אמנם כאשר לא תמצא כבר את פעולתה בחוג האנשים, מפני שאביון לא יהיה בארץ, חלי ומדוה יסורו, ברכת ד' תמלא את כל זרע האדם, והחכמה והמדע תמלא את כל הארץ, לא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ד', כי כולם ידעו אותו מקטנם ועד גדולם, א"כ בהכרח יתור האדם לו מקום לשפע חסדו על כל היצורים מעשה ד', להטיב מצבם, לחנכם

ולחכם ולהרבות אשרם כיד ד' הטובה עליו. ע"כ הגמ"ח הפרטי יביא בצירופו להתפתחות כח הגמ"ח הכללי שיתפשט מאד בעולם, לתקנו באחרית הימים, עד אשר יגור זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ושעשע יונק על חור פתף, והכל יבוא ע"י עבודת ד' הטהורה של האדם, שתבא מכח האדיר והקדוש של הכרת טובה. הכרת הטובה בהשלמתה היותר רוממה, שתביא לידי מדת השלמת החסד היותר רחבה, תביא ג"כ להכרה הנאמנה שכשם שלכושלים הצריכים עזרה ראוי לערוג לעזרתם, כן ראוי לדרוש לשלום לעומדים כבר במעלה אדירה. והשלום כשיבורר בעומק תביעתו יביא לידי כך שהחכמה האנושית תתעסק בעיקרה להכיר את כל הסבות המביאות את מניעת השלום וחסרון ההסכמה בעולם ולסלקם, וממילא יהי אור ד' ואמתתו מאיר בעולם. כי ההשתדלות להביא את השלום יבא עד תחום הדיעות, וממילא יתבררו הדיעות ויאיר אוה ד' בעולם. עכ"פ הנטיה לשלום המונחת בפרטי בני"א, כשהיא נעשית עם כל פרט יש בה ערך לשעתה, וערך צירופה שמגדלת את התביעה הפנימית אל השלום, עד שתביא אל שלום הכללי, עד שלא ישא גוי אל גוי חרב וכל העמים יהיו שכס אחד לעבוד את ד' בדרכי החסד ואור השלום, א"כ יש לזה פירות נעוה"ז וקרן לעוה"ב כמדתה. אמנם כל אלה הם דברים תלויים בעיקרם ברגש נפש האדם הטבעית, הכרת טובה, אהבת חסד ואהבת שלום. אבל ברגש לבד לא ימצאו הדרכים שיוכלו עמקי אלה הגדולות לצאת מן הכח אל הפועל בכל מלואיהם. ע"כ הדבר הגורם לאלה החמודות ועומק ההצלחה למלא בהם את כל חללו של עולם, הוא אור הדעת הגנוז בעקרו באור תורה, ע"כ ת"ת כנגד כולם. כי כל חלק שבתורה וכל כשרון יחידי בה יצורף לחשבון גדול, מעשה אבות יורשים בניס, וההגיונות המתבררות בדור אחד ע"פ התורה ילך לאורו דור אחר עוד הלאה, עד שדרישת התורה והגיונה הוא יהיה העמוד הימיני להוציא לאורה את כל התעודות הכלליות הרמות, חוץ ממה שפועל ת"ת רב טוב לשעה, לתיקון המעשים והמדות לאור ד' ואהבתו. אור עולם באוצר חיים, חיי עולם בתוכנו.

פ.

מי שאינו מניח את העניינים ללקוט כו'. ע"ז נאמר אל תסג גבול עולם. התורה צותה דוקא לעזוב לפני העניינים את הפאה, והם ילקטו כאדם המלקט מתוך שדהו. להורות שהנתינה לעניינים אינה בתור יתרון נדיבות והכמרת רחמים מצד הנותן, כ"א הוא חק ומשפט חיובי, וזה שקצבה להם תורה הוא ממש חלקם. הרעיון הצפון בזה הוא להוציא מלב בני"א את הטעות לחשב שהעניות היא רק רע בעולם, ושאינו אלא חסרון מוחלט שאין עמו טוב, באשר אין העניינים פועלים מאומה לטובת החברה והם רק נהנים ממנה, ובאופן כזה אין להם שום משפט חיובי כ"א נדיבות יתרה. ומזה הרעיון יוכל ג"כ לצאת משפט מעוקל של התנגדות אבירית לכלל דרך ד', שהוא דרך משפט וצדקה, ובכלל ע"ז נאמרי "לועג לרש חרף עוטהו". כי הסובר שיש בבריאה חסרון מוחלט, כבר הוא רחוק מהשגת דרכי השם יתברך העליונים איך שפעלו תמים הוא, ואין לך רעה בעולם שהוכנה כ"א שיצא ממנה תכלית טובה, וציור הרעה אינו מושקף כ"א ע"פ השקפה קצרה פרטית, אבל בכללות הזמן והמציאות הכל מצטרף לטובה. וכן הוא במדות העניות, ודאי כמה מדות טובות נמשכות ממנה, הטבת המדות האנושיות וריכוך קושי הלב, ועצם נטיית ההתנדבות והשתתף בצערו של חברו, וההוצאה אל הפועל אהבת הטוב והחסד, שהם תכונות יקרות, שמכתירות את הנפש האנושית לעילוי יקר מאד, בהיותן מצורפות אל עטרת השכל וההשגה האמתית, והם באים לצאת בפעלם רק ע"י מציאות העניות. וכאלה טובות רבות בלתי ידועות לנו, עד שהעניינים בעניותם הם ג"כ נוטלים חלק בעבודה האנושית הכללית, להביאו לתכליתו המאושרת כמו כל העובדים כולם. ע"כ צריך שיהי' למתנתם צורה של משפט, כנוטל את שלו מדין ולא צורה של חסד וחנינה. והמופת היותר ברור

הוא על הכרח מציאות העוני לשכלול התיקון הכללי, הוא מצד היותו מתמיד, נוהג הרבה. נבול עולם, דבר נהוג באורך זמן בטבע האנושי א"א שלא יהי לו מטרה מהכונה של ההשגחה העליונה. ע"כ המראה את ההיפך, שאינו מניח את העניים ללקוט אע"פ שנותן להם משלו, מ"מ כבר הוא מקלקל את היסוד שצריך להכיר שאינם מחוננים כ"א הם ג"כ זוכים במשפטם משלהם. ע"כ לא לבעה"ב המשפט, אפילו להיות מניח את אחד ואחד לא, או לסייע אחד מהם, שכ"ז הי' לו מקום בערך הדעה שתהי' הנתינה לעניים רק חנינית. אבל השרשת העיקר הוא שאין. במעשה ד' חסרון, ומדת העניות והעוני יש לה תכלית במציאות שדוקא העניים משלימים אותה, והוא ניכר ביותר בהטבת המדות שגוררת הטבת המעשים כדי שנצל אנו בהם מדינה של גיהינם, ע"כ אל תסג גבול עולם.

ד.

המניח את הכלכלה תחת הגפן כו' א"ת גבול עולם, גבול עולים. לפי הדעת המוטעת שאין בעניות כ"א חלישות וחסרון, וכל עמל האדם התרבותי הוא רק לכחד מן העולם את העניים בכל אופן שיהי'. לפי הדעה המשחיתה הזאת, גם אם יהמו לפעמים רחמי האיש על העני, כי תתעורר בו רגשת האנושיות הטהורה מטבע נפשו אשר עשה אותה אלהים ישרהי, לא יוכל להתרומם כ"כ לכבד בלבו את העני, מאחר שאינו רואה בו כ"א מעמסה על הכלל בלא תועלת. ומזה בא ג"כ הקימוץ בצדקה, שאם יתחייב מצד הכרח אי היכולת הסבעית לראות בגוע האדם איש כצלמו לעיניו, אבל עכ"פ דברים שהם באים רק להרחבה, ודאי לא תשאהו רוחו לתן לו בצדקה. אמנם תורתנו הקדושה שהיא תורת חסד, צותה לנף לתן לעני די מחסורו אשר יחסר לו, ופירשו חז"לאפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו, כשהורגל בכך בעת הי' לאל ידו. והחייב בא מצד ההכרה על ערך הפעולה שבא אל הכלל מעניו של זה, א"כ הוא עובד את הכלל בגורל חייו המרים וכמה ראוי לאמצו. ע"כ בהיותנו עסוקים לא בפאה של תבואה דבר של הכרח חיי נפש, כ"א בגפן יין שבא רק לשמח לבב אנוש, אשר הרחוקים מצדקה יחליטו כי לא יאתה שמחה כ"א לעליזי גאווה נטילי כסף. ובאמת ראויה היא מאד שמחת הנפש לעניים ובפרט לישרים שבהם, בשימם אל לב את ערך פעולתם אל הכלל במצבם המר להם מאד, "ישתה וישכח רישו"למען יאמץ רוחו לשאת את סבל עניו, ועלינו הנהנים מהשפעתו הרוחנית להמצא לו גם את האמצעי להנעים חיי עניו כפי האפשרות. והנה אלה הבלתי מכירים את שימוש העניות בטובת הכלל, לא יוכלו להכיר דרך כבוד אל העני והוא אצלם יורד ונקלה. אמנם לפי דרך תוה"ק הלא הוא ג"כ עולה במעלת כלל החברה, והוא ג"כ עובד את חלקו בעליה האנושית למה שהוכן לה. ע"כ ראוי לנו להעניקו ג"כ להרחבת חייו, ולכבדו בהכרה פנימית "ומכבדו חונן אביון". ע"כ נגד האזהרה של הנחת כלכלה תחת הגפן, המצויה במי שעינו רעה עכ"פ בהנתינה של הרחבה, בדבר שהוא עודף על הכרח החיים, ראוי לדייק א"ת גבול עולם - גבול עולים, כלומר שעלינו לקרות ירידתם עליה בדרך כבוד, להורות שלא לבד להחיותם אנחנו חייבים, כ"א גם את הכבוד האנושי לא אבדו בעניותם, והם ג"כ עולים במעלת הצעדים שכלל החברה האנושית צועדת להתעלות אל המעלה שהכינה לה ההשגחה העליונה, שהיא רוכשת לה אותו ע"י המון פועליה הגשמיים והרוחניים, שעמהם ימנו ג"כ העניים, הזורעים בדמעה את זרע הצדק והמדות הטובות בלב זרע האדם.

ז.

מ' שיש לו חמישים זוז והוא נושא ונותן בהם ה"ז לא יטול. הצדקה צריכה שתהיה מכוונת לתכלית עזרת הדל בהוה, וביותר להיות צופיה על הטבת מצבו בעתיד, למען יהיה לו פתח תקוה שיוכל למצא חית ידו מיגיע כפו בלא תשועת אדמי. ע"כ לא אחרו חז"ל את העזר עד שתכלה כל פרוטה מכיס המקבל, כי אז הלא קרוב הדבר שיהי' נשאר במצב מקבל צדקה תמידי. רק נתנו שיעור לדבר מאתים זוז אם אינו נושא ונותן, שאם יקבל עזר בהיות לו עדיין מעט משלו דהיינו פחות ממאתים זוז, אולי יתעודד להכין לו ע"י עזרת הצדקה המצטרפת אל מה שיש לו איזה מצב שלא יצטרף לימים יבאו לקבל צדקה. אמנם מי שכבר יש לו כשרון להרויח ע"י איזה משלח יד, יש לדאוג יותר שלא תסיח דעתו, השענו על הצדקה, מחריצות עבודתו לעצמו. ע"כ נתנו חז"ל בזה הגבלה יותר מצומצמת חמישים זוז, למען יהיה להעיר אל המקבל ואל הנותנים שיראו תכלית הצדקה להעמיד המקבלים במצב ההתפרנסות מיגיע כפם. כי ימוך והחזקת בו, כדברי חז"ל, למען לא יפול וימעד.

ה.

וכל מי שאינו צריך ליטול ונוטל ממנו אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות. העניות היא ג"כ אחת מתשמישי העולם הדרושה מאד לכלל האדם. ובאשר כל דבר הנצרך אל כלל החברה האנושית, יסדה ההשגחה העליונה שימצאו יחידים שימלאו את החסרון. ע"כ גם העניות, אם שקשה מאד להממלאים את החובה הכללית עצמם לסובלה, מ"מ כך הוא משפט הצדק כי לא יבצר מהכלל כל הדרוש לו אף אם יעלה ליחידים ברעה רבה, כמס הנפשות של יום מלחמה לטובת הכלל המדיני באופנים צודקים. מובן הדבר שההשגחה העליונה תבחר למלא את החסרון האנושי הזה באנשים כאלה, אם ימצאו שלא תהיי' הצרה של העניות פועלת עליהם הרבה לרעה, כדי למעט כפי האפשרי את הרע המוכרח להשגת המכוון. ע"כ באשר צרת העניות היא בשתים, המחסור עצמו שהוא ג"כ רע ומר ודבר זה אי אפשר מבלעדיו, והצרה השניה הקשה מן הראשונה, שמי שרגש האנושיות וכבוד הנפש חיים בקרבו, גדולה מאד צרת הירידה הנפשית של קבלת עזרת אדם והיות למשא וסבל על כלל החברה האנושית או יחידה. ע"כ כאשר ימצא איש שכ"כ השפיל מעלת נפשו, שגם בלא הכרח גדול יפשוט יד לקבל צדקה. לאיש כזה תקל צרת העניות מצד ערכה הרוחני, שהוא הצד הרע הגדול שלה. ע"כ מדת המשפט היא שהוא יהי' הנושא את דגל העניות לאמתתה, מאשר ישאוו אחרים בעלי נפש עדינה שצרתם בה כפלים. ע"כ מי שא"צ ליטול ונוטל, כך נאה לו שלא יפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות בפועל, למען המעיט מספר העניים המוכרחים אל הכלל ע"פ ההשגחה האלהית הכללית, מאותם האנשים שהעניות להם היא ג"כ צרה מוסרית גדולה.

ו.

וכל מי שהוא צריך ליטול ואינו נוטל אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו, וע"ז נאמר ברוך הגבר אשר יבטח בד' והי' ד' מבטחו. בעל נפש טהורה ועדינה שמכרעת אצלו הרבה הצרה המוסרית שבעניות על הצרה החומרית שלה, אשר בגלל זאת יסבול רעב ומחסר רק שלא לגעת בצדקה, שלא להיות למשא על חביריו ושלא להשפיל יקרת נפשו. איש כזה ראוי הוא באמת להיות מושפע עד שישגי הדבר הרם שבתענוג הרוחני לבעל נפש טהורה, והוא לפרנס אחרים משלו. כי הנפש הטהורה שאינה חפיצה להיות מסובלת על אחרים, יהי' שכרה לה מורגש רק אם תמצא ידה להרבות חסד ולהיטיב. אמנם לפעמים יוכח

גם בעל נפש יקרה בעוני, כי ידוע לפני ההשגחה העליונה, שעם טוב לבבו יוכל העושר להסיר לבבו מדרך תמימה, והוד נפשו העדינה תוכל להיות נהפכת למשחית. ע"כ כאשר ימי השחרות יחלופו ויבא ימי הזקנה, שדעתו של אדם מתחוללת עליו, אז יוכל לקבל ימי טובה לפרנס אחרים משלו, ועל נפש טהורה המוצאת אשרה לא בדברים חומריים ושיטוף תאות וקנינים לעצמו, כ"א בעשות טוב וחסד שהוא הדעת ד' באמת, הוא בוטח בד' וברוך הוא. כי יקר בעיניו העונג הרוחני של שמירת מעלות נפשו עד שצער המחסור כאין נגדו. ע"כ יהי ד' מבטחו, כי גמולו יותן ג"כ במעולה שבתענוגים שהוא דעת ד' עשית חסד משפט וצדקה בארץ, דהיינו שיפרנס אחרים משלו.

5.

וכן דיין שדן דין אמת לאמתו. מי שלא ניקה מהיות תכלית מגמתו בחייו אהבת עצמו החומרית א"א שידון דין אמת לאמתו, כי הנטיה החומרית תמשוך את השכל מדרך הישר, וקרוב מאד שבכל ענין יזדמן דמיון של פני חומרית פרטית שתערבב את ההכרעה הישרה. אמנם מי שמרומם הוא מכל תכלית חומרית גסה, וכל ישעו וחפצו הוא להיות נוטה אחר הדברים המעולים הרוחניים, כמו מצד הרגש הבריחה משפלות הנפש ובלתי היות נהנה משל זולתו ובשכל הידיעה האמיתית לעצמה. איש כזה שכרו אתו, שהאמת בדעת שהיא חמדת חייו ימצא ביותר בימי הזקנה מה שבימי השחרות לא יושג בשלימות. וכמו שמבושר בעל הנפש העדינה ברגש שימצא את העונג של החסד שהוא שואף אליו לפרנס אחרים משלו, כן ימצא אוהב האמת את דעת האמת בהשגות גדולות ונעלות, שרק בימי הזקנה ראוי האדם להציץ בהם, להתענג על ד' באור האמת. וכ"ז בא יבא לאדם בהיותו נוטה אחרי האמת בכל נפשו ומאודו, בהיותו תמיד דן דין אמת לאמתו.

ה.

וכל מי שאינו לא חגר ולא סומא וכי ועושה א"ע כאחד מהם כו' עד שיהא כאחד מהם. מראה האומללים ובעלי המומין מעכר את רוח הרואה אותם ומביא לפעמים לידי יאוש והשקפות בלתי נכונות בדרכי ד' בעולמו. אמנם אדון כל המעשים יוצר רוח האדם בקרבו הכין במשקל את כל הסיבות שישבבו באדם את כל היצרים הטובים והרעים. שכשם שיש תועלת גלויה ביצרים הטובים ובדיעות האמתיות, כן יש תועלת נעלמת ביצרים הרעים ובדיעות אשר הם בלתי נכונות: אבל מי שגורם שהדברים המביאים לתלונות ודיעות זרות יהיו יותר על המדה הקבועה מיוצר בראשית ב"ה, ראוי הוא שהוא יקח חלקו במספר האומללים באמת, למען לא תהי' המדה מרובה יותר ממה שהכינה הכונה העליונה, להיות פועל על השקפות האדם ממראה האומללים לפי ראות עיניו. ע"כ ראוי הוא שזה יהי' כאחד מהם, ובמספרם יעלה.

6.

וכל דיין שלוקח שוחר ומטה את הדין אינו מת מן הזקנה עד שעניו כהות כו'. יסוד המוסכלות בשרשם הוא משפט החושים, שעל החושים כשהם נכונים יבנה האדם את בניני מושכלותיו. ע"כ זה שמפשטיו

מעוותים במזיד ע"פ כח השוחד, אין צורך לו להיות מואר באור חושים בריאים, מאחר שאינו משתמש בהם ע"פ אורח משפט אמת. ע"כ ראוי הוא שיהיו עיניו כהות, ותהי עיקול משפטו תולדה מוכרחת תחת אשר היתה לו ברשעו תולדה בחירתו. ומזה נלמד למדה טובה המרובה, שהנוטה מבחירתו לדרכי צדק ומשרים, שמזדמנות לידו סיבות להיטיב יותר מאשר ביכולתו מראש, צדק צדק תרדוף בכפל, אם תרדף הצדק שבידך, תרדף ג"כ את הצדק היותר נשגב שהוא כעת נעלה מכחותיו הגשמיים והרוחניים, כי הבא לטהר מסייעין אותו, ואדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה.

י.

המקכל עליו להיות חבר, אינו מוכר לע"ה לח וינש כו' ואינו מתארח אצל ע"ה ולא מארחו אצלו נכטותו כו'. יסוד הטומאה וטהרה בתורה הוא רק ביחש המקדש והנלוה אליו כאכילת תרומה לעובדי ד' במקדש הכהנים ואכילת מעשר מעיר הקודש המקודשת בקדושת מקדש ד' אשר בקרבה. וכל הדברים הרבים המסתעפים מעקרי שמירת הטהרה באו להשריש עמוק עמוק, כאשר ראוי לדבר שהוא נשמת האומה וחיי הרוח של כל האנושיות כולה באחרית הימים, שיהי הר בית ד' בראש ההרים בית תפילה גם לכל העמים. ולפי הענין הנפלא והערך הנעלה שיש במקדש ד' זה שאין דוגמתו בכל הארץ, אין פלא שדורש הדבר תכונה רבה, איך להבליט ע"י מעשים רבים את הרושם העמוק של קדושתו הנפלאה. ע"כ הוא נחוץ מאד להקיף את משמרת הטהרה בגדרים חזקים, כראוי לדבר שהוא אוצר חיים לעד לאומה הישראלית בעצמה ולכל האדם, וממנו תוצאות גם הטובה העתידה לבא משלשלת זאת לכל היצורים כולם. חקי הטהרה אמנם צריכים בהכרח לידיעות גדולות בתורה ולנדיבת נפש נפלאה וחפץ עז ונמרץ לעבודת הקודש הכללית, לתכלית הנשגבה והמעולה של התשועה העולמית שתבא ע"י אור ד' ע"י מקור ישראל. ע"כ צריך הדבר שכל בנינו יהיו למודי ד' יודעי תורה ובעלי נפשות טהורות וקדושות, מה שהוא דבר נפלא ונכבד מאד בכל אופן, בין מצד האומה לעצמה בין מצד פעולתה הכללית על כל האנושיות. ע"כ יערך כל תכלית לפי ענינו וערכו, וכפיהו יכבדו מאד האמצעיים שצריכים להגיע אליו. ע"כ כבוד החכמים שהוא נחלה שישראל צריכים אליו ביחוד, להורות על מעלת תורת ד' ותעודתה הרוממה, כשהיא נלוה עם המועקה המוסרית שבאה ע"י חסרון האמונה בעניני טומאה וטהרה, אע"פ שמסבבת ג"כ איזה טינה בלב וקצת תרעומות מצד ע"ה, מ"מ הוא ענין מוכרח שתועלתו רבה, להשיב ע"י המועקה הפנימית הזאת ההולכת לאיטה את כל העם אל מעלת חכמים לימודי ד', כדי שיהיו ראויים באמת למלא את תעודתם העליונה, להיות עם קדוש לד' עליון על כל גויי הארץ בקדושת מדותיו וטהרת דעותיו, ועם זה ביתרון ההכרה הבולטת להראות יתרון קדושת מקום מקדשינו, שהוא ענין יחידי בעולם, רום מראשון ומקום האורה לכל העולם כולו באור ד' אלהי ישראל, שאלהי כל הארץ יקרא.

י.א.

רי"א אף לא יגדל בהמה דקה ולא יהא פרוץ בנדרים וכשחוק כו' א"ל לא באו אלו לכלל. משני המטרות שיש לשמירת הטהרה, שבאה ע"י קצת מכאוב פנימי באומה, דהיינו הרגשת ע"ה עצמם כנעלבים, אבל התכלית הרמה והנשאה שבאה ע"י לטובת הכלל כולו, ולטובת העלובים עצמם הם או זרעם אחריהם, היא כדאית לסבול עליה כהנה וכהנה. והנה המבוארות בדברינו, יתרון קדושת המקדש ורישומו על כל

דרכי החיים שראויים להיות באומה הישראלית, עד כדי להביא יפה בלב הכרת מעלת עצמה ויתרונה ותעודתה. וכבר העיר הר"מ ז"ל במו"ני על יחס הטהרה אל רגשי כבוד המקדש. אמנם הדברים צריכים להתבאר ע"פ הרושם הפרטי שצריך להיות בישראל יותר ניכר מכל רחש קדושת מקום מקודש לכל עם ולשון. וכשיחסר זה היתרון יחסר הרושם העקרי. והתכלית השני' שמביאה עמה היא כעין הכרח מוסרי פנימי, שמביא את כלל העם להתרומם אל מעלת לימודי ד' יודעי התורה ובעלי הנפשות העדינות המלאות רגשי קודש, ונכונים בשמחה ודעת נפש לעבוד את עבודת הקודש לשם ד' אלהי ישראל בכל לבם ונפשם וארחות חיים. ר"י בנטייתו להרשים בגדרי החברות ג"כ את המעלה המוסרית הפרטית, ע"כ כלל עמה ג"כ שרשים מוסריים בהנהגה, שהמה מעטרים את החכם המתנהג בדרך ד' הטהורה. מאחר שיתרון המוסר הפרטי הוא ג"כ חפץ כללי הבא מיתרון הכלל באומה, ומביא אליו וממנו תוצאות ג"כ ליתרון הכלל הגדול היוצא מהאומה לאור גויים. "ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר". אמנם חכמים ס"ל כי יתרון המוסרי הפרטי מאליו בא יבא, בתת מקום גדול ואדיר להענין הכללי, והוא היסוד שהכל תלוי בו, יתרון קדושת המקדש המובלט ע"י המוני השמירות החודרות בכל חלקי החיים, בגדרי הטהרה שהם באים רק לרגלי כבודו והכרת רוממות ערכו, ובהערה הלבבית הבאה בנפשות ע"י הכח האדיר של הידיעה העצמית במטרה האדירה של קדושתן של ישראל והדר כבוד ד' החופף עליהם, מאיליהם יתעוררו הכחות הטובים בלבבות הפרטיים להשכיל ולהיטיב. ע"כ בידים אין לנו לערב דברים מורים אחרים, כ"א לפנות אל ביצור הכלל הגדול, והפרטי יופיעו אחריו מאיליהם, ויועיל דבר זה להביע בבירור שלא תגמר התכלית העולה מכל ההתקדשות הפרטית ע"י רוממות המוסרית הפרטית לבדה, כ"א בהיותה מצורפת אל ערך כלל האומה ופנייתה הרוחנית האדירה, שממנה תצא אורה לכל ברואי בצלם אלהים. "צהלי ורני יושבת ציון כי גדול בקרבך קדוש ישראל".

יב.

המחזיר חוב בשביעית יאמר לו משמט אני, א"ל אעפ"כ, יקבל ממנו שנאמר וזה דבר השמיטה. התכלית העקרית של שמיטת החוב בשביעית הוא מפני כי קרא שמיטה לד', להסיר את העול היותר כבד שמתקבץ לרגלי שליטת העשירים על העניים, מפני שהוצרכו להם איזה פעם להלואה, שהכניעה והעבדות תהי' מוטבעת בלב מי שירגיש על עצמו חוב לחבירו "עבד לזה לאיש מלוה", והשיעבוד הזה עלול להכניע את ישרי לב לפני עשירים תקיפים שיהיו המה המלוים. ע"כ תבא השמיטה ותתיר אלה החרצובות עם היסוד העקרי להעיר שיסוד הקנינים הוא מחובר עם התכלית העליון הכללי, שהוא הטוב המשותף לכל הנמצאים יצורי ד'. אלא שעם זה צריך לדעת ולהכיר שלא עם דרך ביטול הקנינים הפרטיים יבא האדם למטרה העליונה הזאת של הצלחת הכלל, כ"א עם חילוק הרכוש והזהירות מתוצאות רעות הבאות לרגלי היתרון הדמיוני הזה. והנה כל דרך ישר צריך להיות נשמר שלא יפעול על המודרכים על פיו תכונות שהם רעות כשיוצאות חוץ למדתן, ע"כ ההשמטה של שביעית צריכה עם זה שמירה, שלא תחליש את רגש היושר והצדק מנגע ברכוש רעהו. ע"כ די לו ליסוד תכלית השביעית כדיבור משמט אני, שבוה יסור הסבל ועול העבדות מלוה למלוה. אמנם מקום הניחה תורה לרגש היושר הטהור שילך ע"פ דרכו, כי בעל נפש טהורה כאשר יאתה לאיש הישראלי המודרך ע"פ חקי תורת ד', לא יאבה להיות נהנה מיגיע רעהו. ע"כ באמרו אעפ"כ יקבל ממנו, להורות שלא יעתקו גבולי יסודי היושר גם לשעה, כ"א יגבלו כדי להישיר אל המטרה הכללית היותר עליונה שתבא לרגלי קריאת השמיטה לד' בצדדיה החומריים והרוחניים.

כיוצא בו רוצח שגלה לעיר מקלטו ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם רוצח אני, אמרו לו אעפ"כ יקבל מהם כו'. האדם הוא מושפע מהחיים הפנימיים, שהם רגשותיו הפנימיים, שמהם תוצאות לכל הליכוהיו וגורלו, וגם מהחיים החיצוניים, מה שמשפעת עליו הסביבה והחברה. והנה אין ראוי לאדם לאבד אחת מאלה ההשפעות על חייו. והנה הכבוד במדה הראויה לאדם היא אחת מההרגשות המושפעות ע"י החיים החיצונים שראוי להוקירו במדתו, ואין האדם רשאי לאבד כבודו, וגדול כבוד הבריות שדוחה דבר מה"ת בשוא"ת או במידי דרבנן. ע"כ אפילו מי שנכשל בחטא גדול ועצום, לא נכון לו לאבד ממנו את כל השפע של החיים החיצוניים, כ"א ראוי הוא שיגביר רגשותיו הפנימיות עליהם עד שימצא את עצמו עומד ברובו בתוך חייו הפנימיים. שזה המעמד יביאהו לחשוב חשבון נפשו לישר דרכיו ולתקן מעשיו, וחלילה לחוטא. שכבר דרכו נתעוה להשליך עצמו בתוך שאון החיים החיצונים, שאז עלול הוא להיות עדי אובד וינהום באחריתו. ע"כ בבא אנשי העיר לכבדו, ידחה את הכבוד המוטעה באמרו רוצח אני, וייקר בעיניו רגש הצדק הפנימי שלו, במה שממלא לבבו נוחם על התקלה שבאה על ידו לאבד נפש מן העולם יותר משאון החיים החיצוניים של המיית הכבוד. אמנם כשאמרו לו אעפ"כ, לא ימאס את החיים גם מצד השפעתם החיצונה ויקבל את כבודם, שגם זה יועיל לו אחרי שכבר הגביר את רגש החיים הפנימיים על החיצוניים לרומם נפשו להיות פונה תמיד אל הטוב והצדק, אל החכמה התבונה והדעת, שהם אבות לכל דרכים טובים וישרים, זאת היא מדת הצדק הבאה לרגלי דרך ד', המורה חטאים בדרך ומדריך ענוים במשפט, וילמד ענוים דרכו כי טוב וישר הוא, ותשובה נשקלת במאזני צדק כזאת תביא את האדם למעלה רוממה, ואהבת ד' ודרכיו.

המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה הימנו. כי אין תכלית השמיטה של החוב מניעת הפרעון ונטיית המשקל בענייני הרכוש, שיסוד התורה במשפטיה היא הגבלת הרכוש והעמדת הצדק בקנין כ"א מבני אדם במה שהוא שלו. אלא שעם הגבלת הקנין צריך שתשפע רוח הנדיבות, עד שתשלול את צדדי החסרון הבאים ממנו, א"כ עיקר התכלית היא מניעת הנגישה. זכירת השמיטה מצד ההכרה כי יש תכלית נשגבה וקנינים יותר נשגבים ויקרים לאדם מקניני הרכוש, שהם קניני החכמה והצדק, שכדי לקנותם צריך שיכנעו לפנייהם ג"כ קניני הרכוש. ובאשר אין להעמיד את מניעת הנגישה שהיא התכלית כ"א ע"י פטור התשלומין, אבל מי שנפשו זכה ומשכיל ע"ד אמת, כי יסודי היושר קיימים הם לעד. ועוד יתר כי לפי המעלות הנפשיות שראויים לבא בעם כולו ע"פ ההדרכה העליונה של הגברת ערך הקנינים הרוחניים, ותוצאות תכלית הטוב הכללי על ערך הרכוש הפרטי שבהם שקועים רוב בני"א יותר מדאי, יבא ג"כ היתרון שמבלעדי הכרח משפטי ימאס האיש אשר רוח בו את ההנאה מעמל זרים, בהיותו מכיר יתרון נפשו רק בהיותו עוזר ומהנה ולא עוזר ונסבל. ע"כ המחזיר חוב בשביעית, בהיות כל דבר מעיק חיצוני, לא חומרי ולא מוסרי חיובי נמצא, הוא לאות על מעלת חכמת נפשו שמשכיל אל הצד הפנימי שבתכלית המצוה, וממנה יבא להשכיל לעבוד את ד' בחכמה וכשרון ודעת נפשו, בכל התורה והמצות וכל חקי החיים. ע"כ, רוח חכמים המשכילים אל היסוד הפנימי והרגיר המוסרי שבכל דבר חק ומשפט לפי הראוי לו להיות פועל על רוח האדם להשכילו ולהיטיבו, רוחם נוחה הימנו. כי נפש נדיבה כזאת היא הקרובה למדרגת

ההערה השכלית של גדולת הנפש שדיבר אודותיה החסיד בחוה"ל, ועליהם נאמר "ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום".

.16

במנחה ביו"ט האחרון היו מתודים, כיצד הי' הוידוי ביערתי הקדש וגו'. כשם שצריך שיהי' מוטבע באדם גודל עוצם חובתו בעבודת ד', בעשות הטוב וקדושת המעשים והדרכים, והישרת הדיעות והמדות בציור בהיר מאד, עד שיבורר לו שאם גם יהי' משתדל בכל כחו לרדוף אחר הטוב והצדק, בכ"ז רחוק הדבר הוא שיצא באמת ידי חובתו הגמורה. וע"כ כך היא מדתן של צדיקים שהם משקיפים על עצמם כמקצרים בצדקה ומעשים טובים, ע"כ הם רחוקים מגאווה ומסובלים בענות צדק. עכ"ז אין טוב לאדם שמדה זאת תפעול עליו יותר מדאי, עד שתדריכהו מנוחה ותגזול ממנו ששונו ושמחתו ושלות נפשו, בהשגתו בשכל, בתורה ובכל מדה טובה ומעגל טוב. ע"כ נתנה לנו התורה דרך להערה שצריך האדם שישמח ג"כ לפעמים גם בביטוי שפתיים על מעשה הטוב אשר עשה. וכפי המדה הראויה לחזק לבבו בעבודה, ולשמח נפשו בפעלי יושר כתורה וכמצוה, ראוי שימצא בנפשו קורת רוח וימלא שמחה ושלוה, ולא יהי' תמיד בעיניו כרשע וכמקצר גם במקום שיצא באמת ידי חובתו. ע"כ כשם שיש תועלת גדולה לתיקון הנפש בוידוי העונות, כן יש ג"כ תועלת לפרקים קבועים, שאמנם רחוקים הם ואינם תדירים כ"כ כוידוי של החטאים, כדי שלא יזוח עליו לבבו ויהי' נוטה לעצלה לגאווה ולשרירות לב. אבל לפרקים תמצא תועלת לעבדי ד' ישרי דרך ג"כ בוידוי המצות, למען ישמח בהם בלבבו ויחזק ארחות חייו בדרך ד'. ע"כ הוקבעה מצות וידוי עם מצות הפרשת המתנות המחוייבות, שהם כוללים בקרבם את כלל כל חיובי התורה והשכל, שהם בכלל שש מערכות, דהיינו, הלאוין, והעשין, מצות הציבור והיחיד, בין אדם למקום ובין אדם לחבירו, וכולם ימצאו מקום במתנות המחוייבות. הזהירות מאכילת טבלים הוא מתייחס אל הלאוין, עצם מצות ההפרשה וקדושת התרומות בקריאת שם, ונתינה למי ששייכים להם מצד המצוה, היא בכלל העשין, מצד החובה היחידית המוטלת על כל יחיד היא חובת היחיד, ומצד התכלית העולה לקיום הכהנים תורתם ועבודתם בעם הוא מצות הציבור, מצד זכות הכהנים ויתר זוכי המתנות במתנותיהם היא משער מצות שבין אדם לחבירו, ומצד עצם הקדושה וההפקעה מאיסור טבל היא, בכלל מצות שבין אדם למקום. א"כ תיקון המעשרות כהלכתם הם כוללים את יסודי חובות האדם כולם, וללמד על הכלל יצאה תורה במצות וידוי, שלא יפליג האדם עצמו לדון תמיד את נפשו לכף חובה, ולמצא עצמו חייב ובלתי ממלא חובתו גם במקום שהוא ממלא אותה, כ"א ידון על עצמו ג"כ בקו האמת, בעין פקוחה לדעת את מעשהו למצא קורת רוח ושמחת לב במעשה הטוב, ואז יתבררו לו דרכיו לדעת ג"כ את חלקי הרע שבהם למען יסור מהם ביותר אומץ, בהיותו מעריך את שמחת לבבו בגלל הטוב וצערו ועצבונו ונפילת רוחו בגלל הרע. ע"כ דרוש לנו וידוי המצות לפרקים לחזק לבבינו אל דרך ד', כמו שדרוש לנו וידוי הפשעים למען סור מוקשי רע, ונכון מאד ג"כ להטביע בטבע האדם מדת היושר והצניעות. שגם במקום שע"פ התורה הוא מצווה לספר בשבח מעשיו שעשאם כתיקונם, מ"מ יהי' נוטה בטבעו הישר אל הענוה והצנע לכת, עד שיהי' הדבר עליו כמשא ויאחר כפי היכולת, עד שיבא למלאות החובה הזאת רק במועד היותר מאוחר שא"א לאחרו עוד ומאחר שהמצווה הזאת היא ביו"ט של פסח כקבלת חז"ל, יאחרה עד הזמן היותר מאוחר שהוא מחוייב לקיים מצות קונו מאין דיחוי, יו"ט האחרון במנחה.

.56

ככל מצותיך אשר צויתני, הא אם הקדים מע"ש לראשון א"י להתודות. שמירת סדרי החיובים הוא יסוד גדול בשכלול הכלל והפרט המוסרי, וכמה ראוי הדבר שיקבע בו מסמרות חזקות. שהרי ישנם כמה חיובים מוסריים שכשיבאו בזמנם וכסדרם הם מביאים טובה גמורה ועליונה בעולם, וכשיבאו נעוי לבי זחוחי הדעת לאכלם פגה ולהקדימם לפני זמנם, בשעה שאין הזמן או הדור ראוי לכך, הרי הם מחריבים את העולם ומונעים טובה רבה. למשל יש באדם חיובים למשפחתו אח"כ לעמו אח"כ לכל האדם אשר ע"פ האדמה אח"כ גם לכל החי והיצור המרגיש בחייו וטובו. הנה כשישמרו הדברים כסדרן הם ערוכים להעלות את העולם כולו למעלתו העליונה שהוא חפץ ד' בעולמו. והאיש שממלא חובתו למשפחתו עליו לפנות לחובות עמו, וכשחובותיו לעמו יתנו לו הרוחה להתעסק ג"כ בטובת כל המין האנושי אז אשרי חלקו. ואם יבא המין האנושי למעלה כזאת שמכל החובות הרבות שיש לעשות לטובתן, לא יהי עוד צורך במטיבים מקרבו. כי המצב הרוחני וגם החומרי יהי בתכלית המעלה והתיקון, דהיינו בעניני דעות לא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ד', כי כולם ידעו אותו מקטנם ועד גדולם. ובעניני בריאות הגוף אז ידלג כאיל פסח ותרון לשון אלם", ובכלל "בלע המות לנצח ומחה ד' אלהים דמעה מעל כל פנים". ובעניני הדברים שהם צרכי החיים, אפשר כי "לא יהי בך אביון". כענין עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת. שיסוד הדברים הוא עכ"פ לד' הרמב"ם ז"ל הרחבת המצא כל צרכי האדם באין טורח מתיקון הטבע וברכתו לעת המאושר. א"כ מה יעשה האדם עם כח נדיבותו ונטייתו הפנימית להיטיב ולהרבות חסד, כ"א שיפנה אל היצורים השפלים ממנו להועילם ולהשכילם להעלותם ולרוממם באהבה וחסד רב, עד אשר "העירים עובדי האדמה בליל חמיץ יאכלו אשר זורה ברמת ובמזרה". ונטיית המדות לטובה בהם עד אשר "פרה ודוב תרעינה, יחדיו ירבצו ילדיהן ואריה כבקר יאכל תבן". ועם זה תמשך ג"כ ההשגחה הרבה והחסד על כולם לפלגותיהם. כאשר יאתה, שיתגלה האדם בתוך מלך של חסד על כל היצורים שנתנם אדון כל המעשים תחת ממשלתו באמררי ורדו בהם. אמנם אותם הנמהרים שרואים את העולם בקלקלתו האיומה, בהיות חרב איש באחיו ו"איש בשר זרעו יאכלו", "אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ", "דמעת עשוקים ואין להם מנחם" בכל עבר ופינה. והם תחת אשר החובה עליהם להיות מתקנים עניני משפחתם ועמם, יקפצו לתקן דברים כלליים בכלל המין האנושי, שאי אפשר כלל לבא לזה כ"א ע"י המון רעות גשמיות ורוחניות עד אין חקר, ועם זה יתעלמו מהועיל לחחוג הקרוב עליהם, ותרבה הרעה הגשמית והרוחנית סביבותם. ויש אשר יקפצו לפנות לבבם מטובת האדם הנברא בצלם אלהים, ויפנו לעשות חסד עם בע"ח, הסוס והגמל הכלב והחזיר, ולעיניהם רעת האדם רבה עליו ואין מושיע, אלה הנחפזים מביאים רעה רבה בהקדימם את ערכי החיובים המוסריים בלא זמנם. ומהם יש להקיש על גודל הצורך שיש לכלל המין האנושי ולפרטיו להשמר בסדרי החיובים התוריים והשכליים. ע"כ בהודוי של המצות, ההתודעות הפנימית של הרכוש הרוחני שצריך להיות לאדם ג"כ כשהוא לעצמו. וענינו הגדול השייך ליסודי המתנות החיוביות כאשר ביארנו שהם תופסות מקום בכל גדרי החיובים. נאה מאד להגדיר העיקר הגדול של שמירת הסדר, הא אם הקדים מע"ש לראשון א"י להתודות.

5'

לא עברתי ממצותיך, לא הפרשתי ממין על שאינו מינו, ולא מן התלוש על המחובר כו'. המצות צריכות שיפעלו פעולתם בשתים, בתכליתם הפרטי המכוון בכל מצוה ומצוה, ועוד יותר ברישומן שהם מצות אלהיות, שזה הרושם פועל הרבה על הלב לקדשו ולטהרו, ונותן ג"כ לעצם המצוה צביון קדושתה

הראויה לה, ופועל ג"כ על עומק הדברים בנפש באופן שיעמדו לעד כי "דבר אלהינו יקום לעולם". ובמה איפוא תהי' ניכרת ההבלטה שהם מצות ד', רק בשמירת הדברים בדקדוק נמרץ עם פרטים רבים ודקדוקים מוגבלים. שלולא היו מצות נימוסיות שתעודתן גלויה לפי תכליתן, לא הי' כ"כ מקום לקפידות ועיכובים כאלה. ורק באלה הדקדוקים הנפלאים תחול על המצוה ועל פועלה רוח ד', שיכיר וירגיש שבמצות ד' הוא עסוק, אע"פ שחלק מתכליתה וטעמה אולי יהי' גלוי לפניו, אבל הלא עליו לדעת כי מי שחכמתו אין חקר הוא צום. ע"כ עלינו להסתכל הרבה על המובן מתיבות ואותיות התורה עם הקבלה הנאמנה בגדרים ודקדוקים של המצוה, שבזה תושלם ההוראה הפנימית שאין אנו מחליטים שכבר עמדנו על עומק כל תכונתה. ויותר מזה יביא הדבר את מקיים המצוה כהלכתה להתבונן שגם החשך שיש לנו מצוירינו בתכליתה של המצוה הנחמדה גם לנו ע"פ טעמה הגלוי, כמו הקמת התורה בישראל ע"י מצות המתנות ומנויות הכהונה והלויה, עלינו לדעת כי שכלינו ורגשנו המוגבל מאד אינו יכול לצייר כלל כל הודה והדרה וגודל תועלתה של טובה כללית לאומית ואנושית לדורות, כמו שהיא בהירה וידועה לאדון כל המעשים ב"ה, אשר לו עצה ותושיה. ע"כ הדקדוקים מורים שאנו נמשכים בעבותות האהבה לתכלית המצות, לא כפי צוירינו החלש והמצומצם כ"א כפי רחב הדעה האלהית, ע"כ הפתגם של "לא עברתי ממצותיך" המורה שלא עבר הגבול בקיום המצות מצד שהמה מצות ד', וע"כ הם נמסרים להגבלה אלהית, אע"פ שלפי השקפה אנושית שטחית בטעם המצוה לא היינו נזקקים לאלה הדיוקים, ע"כ דוקא הם נותנים לה את כל זיוה הדרה וקיומה. לזאת נאה מאד הוידוי על מצוה אלהית שיש בה נימוקים גלויים אנושיים כמצות המעשרות והתרומות, לומר שהשתדל מבלי לחסר ממנה התוים האלהיים המסומנים רק ע"פ הדיוקים המכוונים שהם ראויים רק למעשה ד', שדומים לדברים הטבעיים וסודות החיים הכלליים והפרטיים, שהזהירות בתכונות ודקדוקיהם ע"פ מדתם היא מורה על המרחב הגדול שיש בחוקי החכמה, המתרחבים בכל היקום הרוחני והחומרי, הנערכים בדעה עליונה שאין לה סוף ותכלית. לא עברתי ממצותיך, להשמר בהם כצביון הראוי למצותיך, שהנני ראוי להיות ממלאם באופן מלא ומצומצם בדיוק מכוון, בלא התערבות של העברת הגבולים המכוונים ע"פ השקפה שכלית בתכלית המצוה שמושג לשכלי הרפה, כ"א לא די שנתתי ללוי לגר ליתום ולא למנה וקיימתי התכלית המושקף גלוי, כ"א הכנסתי בהם את המאור האלהי להורות שבעבודת ד' אני עסוק, ובחוקים עליונים שאין מגבוליהם לסור אל עבר אחר כל דהו, לא הפרשתי ממין על שא"מ, ולא מן התלוש על המחובר כו'.

י'ת.

ולא שכחתי, לא שכחתי מלברכך ומלהזכיר שמך עליו. לעומת שני החלקים שיש במצות המתנות, חלק העזר ותמיכה ליושבים לפני ד' עוסקי התורה והעבודה באומה, או הנדכאים וצריכי העזרה, וחלק המצוה והקדושה שנכלל ג"כ בהם בקריאת שם ותיקון הטבלים, צריך כל חלק להיות משומר מפגעים שאפשר לפול בו ע"י שיבושי נטיות. הא כיצד, המשפיע והתומך יוכל להשחית מוסר נפשו אם יחוש בעצמו שהוא הוא העוזר והמושיע, א"כ מה רם הוא ונשא ומה ישפלו בעיניו אלה נמוכי החיל שהם נזקקים לעזרתו, מדה זו שיש בידה להשחית כל חלקה טובה שבכל מעשה הצדקה. גדולה היא השחתתה בחלק זה של מניות הכהונה, שצריך שלא לבד הסיפוק ינתן לעוסקים בתורה ועבודת ד' באומה, כ"א שיהיו הם ועסקיהם הרוחניים הגדולים חביבים ומכובדים מאד. ומה אומלל הוא האיש החושב שכל אושר והצלחת האדם נמדדים רק כמדת המתכת הנוצצת שידו משגת לצבור תחת ידו. ע"כ נגד החלק של הניתנה המגעת למקבלי המניות צריך שעמה יהי' רגש חי וקדוש, שיחוש בעצמו הנותן שלא רק נותן ומשפיע הוא כ"א

גם מקבל טובה גדולה, בהיותו משתתף עם פעולות הרוחניות שהם אורו של עולם, עם מעמידי תורה ועבודת ד' בעולם. ע"כ לא ישכח לברך, ולהודות לד' חסדו על הטוב שהוא נוחל בזה לעצמו ג"כ. ולעומת החלק הרוחני שבמצוה, להזכיר שעם כל ההבנה הקלה שיש בטעמה היא בכ"ז ראוי להיות משוערת ומדוקדקת (על) [עד] למאד בכל פרטיה, כראוי למצוה אלהית. יש לפעמים שריבוי הדקדוקים יעסיקו נפשו של אדם כ"כ עד שהתכלית העליונה הכללית היוצאת מהמה, להעיר את קדושת נפשו ושכלו, להודיע ולהודע כי רם ונשא הוא הערך שיש למצות ד', ושרישומם צריך שיהי' בלב חזק ואדיר באפן אלהי לא כמדת נימוס שכלי, והוא קריאת שם ד', שהוא נערך אל המדע והשכל כמו שהברכה נערכת אל רגש הלב ורחש הכרת הטובה. ע"כ כשם שצריך שרגש ההבטה על עצמו בתור מטיב ומשפיע לא ישכיח ממנו שהוא צריך להרגיש עצמו בתור מושפע ונעזר, עד כדי ברכה לד' על חסדו. כן ריבוי הדקדוקים ושמירתם שכבר נכללו במאמר לא עברתי ממצותיך, צריך שישמור שלא ישכח על ידם התכלית העליונה המכוונת מהם שהוא הזכרת שם ד' על ערכה של המצוה, לבלי יהיו הדקדוקים. רק ענין מעשי המונע את כח הלב הער והשכל הטהור להתענג על הוד המצוה ויקר ערכה, מה שבאמת הם עצמם מדריכים הם אל זאת ההתבוננות כשנלוה עמם היסוד השכלי. ע"כ נאות הוידוי הסמוך אל הנתינה, ואל וידוי קיום דקדוק הפרטים, להסמיך יסוד תכליתם של אלו העקרם, לא שכחתי מלברכך ומלהזכיר שמך עליו.

6'

לא אכלתי באוני ממנו, הא אם אכלו באנינות א"י להתודות. מעשר שני אינו ניתן לאחרים כ"א בעלים אוכלים אותו בקדושה לפני ד'. והוא להעיר שכשם שבכלל האומה צריכים שימצאו אנשים מיוחדים עובדים עבודת הקודש שהם מישבי עולם באמת, ע"כ ראוי להכיר הספקת צרכיהם לחובה קדושה. כן יש באדם עצמו, בכ"א ואחד צדו הרוחני השכלי, וזה הכח הוא הכהן הפרטי שראוי להכירו לטוב. וחייב האדם שיכיר את צדו השכלי שהוא יסוד אשרו והצלחתו, ע"כ יאכול המע"ש בקדושה לעצמו. אבל במה איפוא יודע לאדם עילוי ערכו השכלי, במה שישכיל כי כל הרעות והנזקים הבאים לאדם בעולם אינם כ"א מצד חמרו ועכ"פ מצד חסרון השפעה השכלית, כדברי הר"מ במו"נ. ע"כ לא יאכל המע"ש באנינות, להורות שכל צרה ורעה שבעולם אמנם באה רק מצד הצד השפל של האנושית, מצד יחס בהמותו. אבל כשתתגבר הנשמה השכלית בכלל העולם ובפרטיו, מוכרחת היא האנינות שתסולק מן המציאות. "בלע המות לנצח ומחה ד' אלהים דמעה מע"כ פנים", בעת אשר חרפת עמו יסיר מעליו. כי אין בבריאה שום דבר באין מטרה מוסרית, ולולא שלפי המצב המוסרי האנושי המות והפגעים מוכרחים לו, כמו שמוכרח ג"כ חבלי לידה וצער גידול בנים לסבת נפילת המצב המוסרי, שלולא הצער והחבלים לא היו הבנים חביבים כ"כ להתנדב בגידולם וחינוכם בסכום העמל הטורח וההוצאה הרבה שדורשת לזה. ע"כ רק בעקב החטא נאמר "בעצב תלדי בנים", וכשיותקן המוסר תהי' אהבת הבנים נובעת מרגש היושר והמוסר המרומם, ומצד הערך החינוכי לא יהי' האדם צריך לפגעים. ולבד מה שכח המוסרי המרומם בעצמו יהי' מספיק לאהבת הבנים וחתבתם, עוד לא יהי' בגידולם אותו הטורח והעמל שישנו כעת מסיבת הפגעים והחלואים הרבים הבאים כולם בשביל תיקון מצב המוסרי המקולקל. "תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני"א". וכן המיתה שנקנסה ביחד עם בעצב תלדי בנים, לא באה רק כ"ז שצריך לה לתקנת (הרכת) [ריכוך] קושית לבב בני האדם. אבל בשליטת השכל והגמר השכלול של הכהונה העצמית הנמצאת בכל אדם, כי כל בניך יהיו למודי ד', "ולא ילמדו עוד איש את אחיו ואיש את רעהו לדעת את ד' כי כולם ידעו אותו מקטנם

ועד גדולם" , שהוא יסוד המעלה שמעיר לזה מע"ש, אין מקום לכל פגע, ולא לפגע המות המסבב אנינות. ע"כ לא יאכל ממנו באונו, שצריך שיגדיר האיסור את תכנו ומטרתו של המע"ש.

כ.

ולא ביערתי ממנו בטמא הא אם הפרישו בטומאה א"י להתודות. ההכרה של היתרון שיש בו באדם עצמו חלק הכהונה שבו הצד השכלי, שצריך שייקר בעיניו מאד, צריך בכ"ז עמו שמירה יתירה מההפרזה השכיחה שעלולה לעור עיני האדם להפילו במוקש הגאווה ולהכשירו לבלי ראות לנפשו חובה. וזה יבא מיתרון אהבת עצמו יותר מן המדה שתבא מעירובי נטיות בלתי מתוקנות המתערבות ג"כ עם הנטיות הטובות. ע"כ צריך זהירות יתירה בזה, יותר ממה שצריך בהיותו עסוק בנטיה של מעשה המורה לו להכיר את היתרון הנמצא בזולתו, כמתנות כהונה וכיו"ב. ע"כ במע"ש ביחוד נחוצה ההערה שלא להפרישו בטומאה, ועם זה להיות מטהר ג"כ הרעיון והדעה בהיותו עסוק לברר לעצמו המקום הראוי לו בתור אוכל מעשר לפני ד', דהיינו הכרת יתרון הנפש המשכלת שבו שמצדה הוא ראוי להיות ניזון משולחן גבוה, שיהי באורח טהרה, ענות צדק ונקיות דעת. ע"כ נתפרשה בזה ההקפדה ביחוד, הא אם הפרישו בטומאה א"י להתודות.

כא.

ולא נתתי ממנו למת, לא לקחתי ממנו ארון ותכריכין למת, ולא נתתיו לאוננים אחרים. המעלה הרמה של האדם בהתנערה עד כדי הכהונה הפרטית העצמית שבכל אחד "ממלכת כהנים וגוי קדוש", היא רחוקה מציור המות משני דרכים. הדרך הפשוט הוא שעם ההרחקה מהתבטל אל הכחות הדמיוניים והנפילה ברשת התאות הבהמיות שאין עמהם כ"א חיים גופניים מהרגשות החושים, לא יצוייר כבר המות בחרדתו האיומה הרגילה ברב בני"א, שהם אמנם צריכים גם לכח החרדה ההיא להטבת מוסרם הרופף. ע"כ לפי תכונת האדם הרפה אין רגעי האנינות המרים לו יותר מגבול כחות נפשו המוסריים, ראויים לקיום כל מצוה והתמלאות רגשי קודש רוממים. ע"כ האנינות הנוגעת לאדם עצמו, ודאי אין מצב ציור המות בגונו המחריד ראוי כלל למדת הקדושה של התעלות האדם אל המעלה של הכרת חלק הכהונה שבעצמו, שזאת היא תעודת מע"ש כאשר ביארנו. אמנם גם מצד כח אמץ הרוח שרכש לו האדם בציור המות, שע"כ הסכימה כלל האנושיות ג"כ כפי המוסכם מן התורה לכבד את המתים, להורות שאמנם המות הוא אחד מחזיוני המציאות ובודאי יש לו תעודה לא פחותה מעצם החיים. ועם זאת ההשקפה שמביאה לעשות ארון ותכריכין למת, ישתמש האדם ג"כ להיות ממתיק ברוח שכל את מרירות האונו, בנתנו לו לחם אנשים ויין למרי נפש. אף שזה הציור כבר הוא קרוב יותר לדרך השיווי בכחות הנפש, ועמו כבר ימצא האדם מעמד הגון לרוחו גם מפני בהלת אימות מות. מ"מ ראוי להשריש שלא זאת היא המרגעה, ולא בפיוס קל כזה שאינו כ"א מחליש את המחץ, כבר יובן חזיון המות על בוריו עד שראוי יהי לטעות להחליט שראוי הוא חזיון תמידי בגורל האדם, כ"א די לכח השכל לחזק את רוח האדם לשאת את המרירות המוכרחת עכ"פ כ"ז שכל המוסרי הכללי יצריך אותו. אבל המעלה הרמה הנגמרת באחרית הימים, שאלה נערוג ביסוד המע"ש הנאכל לבעלים עצמם בקדושה של שמחה, אין ראוי להיות עמו שום יחס של המות, אפילו מצד ההבנה של הכבוד שירחשו לו מביני מדע באדם, ולמרות השיויון של אמיצי רוח לעומתו. כי

באמת ראוי שיוכר המות עכ"פ לחלי באדם הבא מצד הקלקול המוסרי ועטיו של נחש, שעם כל ההשתלמות וגמר כל מעוות להתקן מוכרח הוא ע"פ אדון כל המעשים להתבטל מן העולם, עד שלא יהי לו זכר עם המעמד היותר מכובד ומלא עז שאנו מובטחים להגיע עדיו, "לולא האמנתי לראות בטוב ד' בארץ חיים".

כב.

שמעתי כקול ד' אלהי הביאותיו לכית הבחירה, עשיתי ככל אשר צויתני שמחתי ושמחתי כו. ידענו מההערה השכלית וההערה האלהית ששתיהן יחדו יבנו את מעלת האדם. אמנם כפי המדה הבינונית תשמש ההערה האלהית לעבודת המעשה, באשר מעטים יבאו למדה זו להכיר את יקרת ערך מעשה המצות טעמיהן והטובה הגדולה שהם מביאים לעולם, עד כדי מדה זו שימלא רגשי עז לרדוף אחריהם בעצם טבעו, כמו שטבע האיש המלא הרחמים וחסד לרדוף לעזור לנדכאים ועשוקים ולחלץ עני בעניו. ע"כ תהי' ההערה האלהית משמשת לקיום המצות ביחוד השמעיות, אמנם לרגשי הלב שעמהם והשמחה בעשייתן באשר המה דברי אלהים חיים שאין ספק שמביאים רב טוב וטובים לעצמם, בזה תועיל ההערה השכלית הרבה. אבל כשיעלה אדם למדרגה עליונה ורמה, אז יושקפו לו תעודות המצות בעצם זהרם, וקול ד' הדובר אליו מרגשי לבבו יניעהו לכל מעשה המצות כולם. ובבאו למדה זו אז יהפכו אצלו התכונות, כי כח הרגש העצמי ישמש אצלו להניעם ולקיום המצות בפועל כי כבר אורו עיניו לטעם מתקם ויקרת תכליתם. אמנם השמחה הפנימית שבלבבו לא תסתפק בהתמלאה רק כפי אותה המדה שהוא מכיר את הדרן של מצות. כי בבא האדם לזאת המעלה העליונה, תבא עם חכמתו בלבבו עונה, ויכיר כי כל ההוד והתפארת שאנו משערים בתעודות המצות מה נחשב הוא לעומת התעודות המוכנות להן ע"פ הדעה העליונה של אדון כל המעשים, בין מצד ערכי תעודות רבות שלעניינו לא נראו כלל, בין מצד עצם מעלת הערך של אותם התעודות שלנו הם נשקפות. אבל אנו רק את תיבותיהם נאמר, ולא נוכל להיות כ"כ גדולי נפש להעריך שיווי ערכם. למשל אם גם נאמר ונדרש בשלום העולמים בתעודת הטוב הכללי לכל האדם, אך שקר נעשה בנפשינו אם נדמה שאנו יכולים לתן בלבנו לאותו התכלית הנשגבה את כבודה וערכה האמיתית. ע"כ את הפעולות ייחש האיש המעולה לקול ד' אלהי, שמורה ג"כ על ההערה השכלית שהוא קול ד' המתהלך בין הבריאה וחודר ללב אדם ע"י נר ד' נשמת אדם. והשמחה הפנימית יעריך ע"פ משקל מצות ד', שרק לפי אותה המדה שלפני יוצר כל ב"ה שנטע בנו חי עולם בנתינת תורתו, שלפניו גלוי רוממות הערך שתצא מתכונת המצות, ראוי לנו לשמח בהם. ע"כ שמעתי בקול ד' אלהי יאמר על המעשה, גם היותר אלהית ומקודשת כהבאת השלמים לבית הבחירה, או התרומות בלשכות ע"פ התקנה שבבית שני (כן ביאר הגר"מ מלבי"ם ז"ל), שהאיש המתעלה למדת אכילת מע"ש משולחן גבוה ראוי לו להכין עצמו למדת ההסתכלות הגדולה עד שתהי' צפייתו שכלית גם בדברים הנוטים אל חלק המצות השמעיות. כי רוח ד' שבתורה יחדור ללבבו להבינהו פליאות חכמה, "טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי". ע"כ ההבאה לבית הבחירה, המצוה המעשית, תהי' ע"פ קול ד' אלהי הקורא אליו ממעמקי לבבו והערתו השכלית. אמנם השמחה והשפעת השמחה מכחו גם על חוגו, תהי' בכח ההערה האלהית בכח המצוה. עשיתי ככל אשר צויתני שמחתי ושמחתי בו, לא צמצמתי שמחתי באותה המדה הקטנה של הערתי השכלית שכפי כח השגתי, כ"א כפי המדה הראוי למצוה הנעשית ע"פ מדת המצוה העליון. "גדול אדונינו ורב כח ולתבונתו אין מספר". וע"פ מדת היתרון שראוי להכיר מצד מצות מע"ש בעצמו לעומת העסק במתנות כהונה נאמר בוידוי בביכורים, שאומר אל הכהן "הגדתי היום לד' אלהיך". ובודוי מעשר

כבר יצעד אל מעלה יותר רמה, והכרת היתרון הצפון בנפשו האלהית ובעז נפש ושלות צדיקים יאמר "שמעתי בקול ד' אלהי". (חביבים ישראל שנקראו על שמו של הקב"ה שנאמר"זה יאמר לד' אני וזה יקרא בשם [אלהי] יעקב, וזה יכתב ידו לד' ובשם ישראל יכנה". כלומר אע"פ שמדת שם ישראל היא רמה מאד, מ"מ תהי רק בערך הכינוי שאינו מודיע עדיין את כל תוכן השם ומושגו, לעומת המעלה הרמה שתתנוסס לאמר "לד' אני" ולקרא בשם (אלהי) יעקב, ולכתב ידו לד'.

כד.

השקיפה ממעון קדשך מן השמים, עשינו מה שגזרת עלינו אף אתה עשה מה שהבטחתנו. נשהאדם מתעלה למעלת קרבת אלהים ויתרון המושכלות האמתיות, יהי נמשך לעבודת ד' וכל מעגל טוב מאהבה, מידיעת הטוב הגנוז בהם. אמנם אז צריך ביותר שמירה, שלא יחליט כי כל הטוב והתעודה האצורה בדברי אלהים חיים הוא מה שיעלה במזלג בינתו, כי דעות בני"א משתנות ומדור לדור יתחלפו המושגים המופשטים והליכות הדיעות. ע"כ אם שכל אדם חייב לתור בחכמה כפי כח שכלו וטהרת לבו, ולהוסיף אמצ' בדרך ד' כפי אשר יחזה בהערתו השכלית, מ"מ יקיים בעצמו "ואני בער ולא אדע בהמות הייתי עמך", ויצויר כי לעומת ערך האמיתי שיש בתכלית התורה ומצותי, נחשב כל מה שיוכל להשיג בסידורי חכמתה כאין. ע"כ אין לו לבנות דבר יסודי על מערכי חכמתו גם בהיותו במעלה היותר גבוהה, כהמצב שעליו מורה ענין מע"ש, התקדשות הכהונה בתוכו של כל אדם מישראל. ע"כ זאת היא תהלתו ותפארתו שישפיל רוחו בעשותו בסיס לעבודתו. המושג היותר פשוט שכל אחד מכיר שאינו בערך יסוד לתורה כ"א לערכו אנו חלושי המדע, אבל לאדון כל נתכנו עלילות ביסוד היושר האלהי שיש בכל הליכות התורה והמצוה. ע"כ יחתום במושג פשוט עשינו מה שגזרת עלינו, שזה יכול לומר גם איש בער. כי גזרת ד' חובה לקבלה, ותכליתה הפשוט הנה מושג לכל שנקשר עם קיום הגזירה מצדנו קיום ההבטחה מצדו יתברך, ולא ישא דעון כאן על קשר המדעים ויחש הפעולות הטובות אל תוצאותיהם הטובות איך נערכו בחכמה ובינה במערכה אלהית, כי בכל מה שנתמשכל לא נבין עמקן של דברים. ע"כ טוב לנו להורות תם לבינו, שהננו מביעים את השקפתינו הפשוטה באין טעמים והתחכמות. ומזה ימשך הפרי הטוב של כל הברכה העליונה הנובעת מהוד קיומה של תורה, והוראה גדולה על מניעת הידיעה בהוד חפץ העליון עם כח ציורנו החלש, א"א להביע כ"א ע"י הביענו רק את תמצית ההשגה היותר פשוטה וברורה, גזרה והבטחה.

כז.

השקיפה וגו' וברך את עמך את ישראל בבנים וכנות. הברכה השייכת אל כלל האומה שתהי מתיחשת ברכת ד' לעמו, הוא שיתן מרוחו על הבנים והבנות שיהיו נאמנים לעמם, שישומו ישעם וחפצם לטובת כלל עמם בחומריותו ורוחניותו. וזאת היא ברכה שצריכה להיות ממעון קדשו מן השמים, שיהיו הבנים והבנות נתונים לעם ישראל ולא ירעו בשדות אחרים לנטור כרמי זרים ולא כרם ד' בית ישראל. גם לא יהיו שקועים רק בטובתם והנאתם הפרטית, מבלי הבט אל הטוב היוצא אל הכלל, לרוממו לקדשו לכבדו ולשגבו. ביותר צריכה ברכה זאת להיות שיהיו הבנים גם הבנות נתונים לעמך ישראל, מפני שהבנות אינן מסוגלות להיות מכירות ע"פ רוב את דרך ד' הטובה ע"פ הכרה שכלית מופשטת, כאשר אפשר וקרוב הדבר יותר בבנים לומדי תורה וחכמה, כי עכ"פ אשה דעתה קלה, אבל רגש נכון הוא נאות להקבע בלב הבנות

ג"כ ברב עז. ע"כ בברכת ד' שיהיו העובדים שבבני עמנו נתונים לעמם, ע"י הכרתם ברגש כאותו הרגש המביא לאהבת משפחה, ג"כ את אהבת עמם ועוד באופן יותר מתגבר כאשר יאתה לפי ערך הענין שהוא גדול ויקר וכללי יותר מאהבת משפחה פרטית, אז גם הבנות יבאו בנקל לידי הכרה שהן צריכות באהבה ללכת בדרכי ד' הישרים, בין בעניינים שהם דרכים ישרים שכליים ונימוסיים, בין בדברים שהובדלנו בהם מן העמים ע"פ התורה והמצוה, כי כל אלה יוסיפו עז ועצמה ואהבה לעמנו בלב בניו ובנותיו. ע"כ בהיות הברכה שממעון קדוש נתונה אל כלל עם ד', ע"י שפע נפשות עובדות המכירות את יחושם לעמם, ובהתגבר ההכרה תפלא אורה על כל דרכי התורה והמצוה, שכולם הם כוונות לחלות ברכת ד' על עמו. ולעומת [זאת] שבהיות הבנים והבנות לא אמון בס, ופונים חלילה עורף לעם ד' ולכל דרכי ה' שהם הם המקיימים ומציבים אותנו לעם לה' ומציבים אז הבנים הסוררים הם לקללה, ורני עקרה דלא ילדה בנים לגיהנם אבל ע"י ברכת ד' ממעון קדשו על הכלל, שימצא בעם ד' כל חמדה חומרית ורוחנית, ממילא תקנן אהבה רבה בלב הבנים אל הכלל, וברבות הבנים, וירבו העובדים הבנים והבנות, תהי' הברכה מרובה וזהו ג"כ מקום לימוד שיסוד ברכת ד' תלויה בהתרבות העובדים. ע"כ המעולה שבברכות לעם הוא ריבוי הבנים והבנות, אבל עם זה יהיו זרע ברך ד', נעטרים במדות קדושות ישראליות, שאהבת אמן לעם. ד' ולכל הליכותיו בקדש לאשרו ולרוממות קרנו תמצא בלבבם קן נאמן. ע"כ צריך לזה התפילה השקיפה ממעון קדשך מן השמים ונרך את עמך את ישראל בבנים ובנות.

כה.

ואת האדמה אשר נתת לנו, במל וממר ובולדות נהמה. לעומת ברכת השמים שהיא הברכה הרוחנית מכחות הנפשות העדינות שטובתם מורגשת באוצר הכלל, צריך ג"כ ברכה פרטית נתונה לנו, שיהי' איתן וטוב כל מעמד פרטי, ומזה יקבץ ג"כ בסוף אושר הכלל גם הרוחני. ע"כ לא דיבר בברכה הגשמית בשם עם ישראל כעצם נבדל, כ"א נתת לנו, היינו הערך המשותף לכל, לכל יחיד ע"פ חלקו בברכת הכלל, מה שא"כ הברכה הקודמת היא ברכת הכלל מצד הערך שיש לכל יחיד יחש אל כללותו של הכלל כשהוא לעצמו, לא מצד אותו החלק שחוזר אליו בחלקו הפרטי.

כז.

כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש כדי שתתן טעם כפירות. יחש ארץ זבת חלב ודבש להבטחת האבות היא מכוונת מאד. כי לעם שפל א"צ הרחבת החיים ועוד תזיק לו ברכת הטבע היתירה והדגושה, שתתנהו לנום בחיק עצלות באשר אין לו מעורר הכרחי, או שתוציאנהו לתרבות רעה. אבל עם נעלה וגוי קדוש ראוי הוא שיחיה חיים של הרחבת הדעת, לא על הלחם לבדו כ"א על כל ברכת ד', חיי התענוג הנלקח לתעודת רוממות הנפש, הוא מרומם גוי. ע"כ לאות על מצב ישראל הרם שלסוף כל סוף יגיעו אליו, באה ההבטחה כי ארצם תהי' ברוכה ארץ זבת חלב ודבש. ובזאת נתבשרו האבות שיהיו בניהם אנשים רמי מעלה, שברכת ד' הרוחנית תתגבר בהם ע"י חיי השלוח והעידון. אע"פ שבאשמת הדורות שהרעו בחירתם נתקיים בעונינו "ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים", מ"מ זאת היא מחלה עוברת, ויתעכל הרע ע"י צירוף הגליות וכור הצרות שעברו עלינו. אבל הגוי שנוצר לגדולות ישאר על אופיו, להיות מלא זיו החיים, ועם הנוצר לחכמה ודעת להפיץ אורה ובינה רבה בעולם, אי אפשר לו שיחיה חיים של

צמצום באין דבר המרחיב דעתו. ע"כ זבת חלב ודבש היא גזרה להקיש על יתר נועם החיים כפי הדרוש לנפש גדולה של עם הוגה דעות ופונה רק למעלה. וכן אמרו חז"ל שדבש וכל מיני מתיקה מרגילין את הלשון לת"ת. ע"כ יסוד ארץ זבת חלב ודבש שנשבעת לאבותינו אינו מציין רק את הריבוי הכמותי של העושר החומרי שעדיין אין בו מפורש היתרון של העם הצריך לברכה זו, כ"א היתרון האיכותי שתתן טוב בפירות, כלומר טעם נאה וערב מעדן את הנפש ומשמחה. זהו דבר גדול ועקרי בעם אשר פנייתו היותר אדירה היא לשלמותו הרוחנית, השכל וידע את ד', שזאת היתה מגמת שבועת ה' לאבות.

כ.ל.

כיצד מעלין את הבכורים כל העיירות שכמעמד מתכנסות לעירו של מעמד ולנין ברחובה של עיר ולא היו נכנסים לבתים, ולמשכים הי' הממונה אומר קומו ונעלה ציון אל בית ד' אלהינו. בנוהג בין האומות הוא שאומה שכל עסקה ומחיתה אינה כ"א עבודת אדמה ולא תשים מגמתה למסחר ולחרשת המעשה שהוא מורכב עם המסחר, לשום מקום דרישה למעשי ידי האומנים בעלי מלאכה וחרשת, היא יורדת בהתפתחותה בכשרונות נפשותיה, מפני שהיא ע"פ זה המצב מתבודדת לעצמה ואין לה מקום לקלוט רוחות של דיעות ומדות חדשות מיתר האומות. אמנם עם ד' אלה אע"פ שתכליתם הוא ודאי להיות עם חכם ונבון כלילי המעלות המדות והדיעות היותר טהורות ומושכלות, מ"מ חפץ ד' הוא שיהיו דוקא נטועים על אדמתם נהנים ונזונים מטוב ארצם, איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו, ולא ישימו כל מעיינם בעניי כלכלה זולת עבודת אדמתם ויבולה, שמביא להיות נפזר בעמים שונים לעשות מסחר וקנין. והוא מפני שכבר שם בכח האומה היקרה הזאת שתהי' יכולה להשתכלל בעצמה בכל חמדת שכל ורעיון וכל כשרון, ואין לה צורך לקלוט רוחות מן החוץ. אמנם באומות העולם כח המסחר יחזק את האגד החברותי, מפני המשא ומתן שיש להסוחרים הצריכים זל"ז, ועובדי אדמה שכ"א מתענג על טוב ארצו אינם נאגדים זע"ז ע"י דברים כאלה. אמנם כך היא המדה שיהי' האגד המקשר את עם ד', אהבה שאינה תלויה בדבר, כ"א קשר רוחני, אהבת ד' ותורתו, שכל הטוב והנשגב היוצא מזה אינו נבנה כ"א ע"י כח העממי שבעם ישראל. ע"כ הביכורים הם המורים על החבה היתירה הנודעת ליסוד עבודת האדמה לאומה הישראלית, שתבותה יגדל דוקא בהיותה בתור עם לבדד ואינה ראויה ללמוד אל דרך הגויים, וכח האחדות נשלם ע"י הצד הרוחני שהוא אדיר בה. ע"כ כל עיירות שבמעמד מתכנסות לעירו של מעמד, תחת שבאוה"ע הי' יסוד אחדותם נבנה ע"י יריד ומסחר, נבנה כאן ע"י הדבר המשותף בעבודת ד' טהורה. ולנים ברחובה של עיר, להורות ג"כ על חבתם לחיי הטבע שנמצאת בעבודת האדמה. ואינם נכנעים לכתים, ג"כ מפני טומאת אוהל, שאמנם טומאות רבות גורמת ההתרחקות מחיי הטבע הטהורים. ואשרי העם שבורר לו חיי תם טבעים, בהנצלו עם זה מירידה של פראי אדם, כ"א להיות תרבותי ובעל דעה רמה וזכה עד מאד, וזה א"א כ"א בעם ד' אלה שהוא כרכא דכולא ביה ממנו מלכא ממנו נביאיו ממנו (חכמיו) [שריו], וכה"א ממנו פינה ממנו יתד ממנו קשת מלחמה. שכל יתרונו יהיה רק כשישים לב לפתח את החמודות הקדושות הגנוזות בכחו העצמי הגדול, וכי אינו צריך כלל לכרמי זרים. ולמשכים הי' הממונה אומר קומו ונעלה ציון אל ית ד' אלהינו, העמים יקראו לבית ד' "הר", ואברהם קראו הר "בהר ד' יראה", היינו מצד המשותף שיש לכל העמים כולם באורן של ישראל, כהר גבוה המושקף לכל. אבל יעקב קראו בית, שכבר יצאו מקרבו ההתייחסות של ישראל בערכם המובדל ומתבודד מן האומות. "וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב", כי לגבי ישראל צריך להיות ציון בית ד', כלומר מוגדרת במחיצות ומשומרת בגבולים, עד שאין צורך לרוח זר לשלוט בנו בפנימיות תרבותינו, כי כל טוב לא יחסר בתורת ד' תמימה להכשירנו לעם רם ונשא, ועם זה

לרומם נפשנו ג"כ בתכונות יקרות המפתחות כשרונות הנפש לכל מדע והשכל, ושליטת רוחות של אומות אחרות בקרב בית יעקב היא כרקב לבית ישראל, וכבר ידענו מה שנמשך מהרעה מאת שפנו אל ילדי נכרים להשפיק בהם. אמנם אוה"ע הם יכירו את ערך רוח ד' השפוך על ישראל ויקלטו מרוחם אליהם, ע"כ לגביהם הנהו "הר ד'". אבל בהכרת ערך הביכורים המשבח את יסוד עבודת האדמה, המכשיר להתבצרות בפנימיות האומה ונתינת כח ההתחברות הפנימית רק מצד השיתופים הרוחניים הנעלים, היא נקודת ציון ששם התגלה הוד ד' והדרו. התכלית הנשגבה של אומה שלימה המתאמצת להטביע עליה חיים של קדושת המעשים והמדות והדיעות וכל העושר הרוחני, הוא צפון בעצמותה הנשגבה עד שתחת ההתחברות החומרית של יתר האומות היא מתחברת ע"י קשרים רוחניים קדושים. ומה תוכל השפעה של תרבות מאוה"ע לפעול עליה רק להותה חלילה, כי היא צריכה להטביע עליהם כחה הקדוש הרוחני, ולא לקלוט ולהתלמד מהם שודאי יביאו לה רק ירידה ולא עליה. אמנם עליה לה יהי רק בהתחזקה במעוז הכחות הצפונות בעצמה להגדילם ולהאזירם ובה תהי אדירה לעצמה, וממילא ימשך תועלתה הכללי המשותף לכל האדם. קומו ונעלה היה אומר, ועלייתנו תהי ציון שהיא בית ד' אלהינו, לא הר ד' לנו כ"א בית ד'. ע"כ שינו ג"כ לשון הכתוב ירמיה ל"א ה' שנאמר שם "קומו ונעלה ציון אל ד' אלהינו", ולא נאמר בית והם הוסיפו בית.

כח.

הקרובים היו מביאים תאנים וענבים, והרחוקים מביאים גרוגרות וצמוקים. העלאת הבכורים אל מקום המקדש, מקום עינם ולבם של ישראל, ראוי לו להתוות את הערך של היחש של כל איש פרטי ועסקיו הפרטיים אל קרבת ד' ואורו, אור ישראל הכללי. והנה כשם שהתאנים והענבים הם לחים מלאים לשד רענן, וטובים מאד לענין הקרובים שאין עליהם ריחוק דרכים וטורח טיפול שמירה, ומוטעמים ביותר לערך הגרוגרות והצמוקים, שבהם מוותרים קצת על נועם הטעם כדי להתקיים, למען יוכל לבא גם ממקום רחוק אל הר ד'. כך יש חילוק בין דרכי החיים הרוחניים, שבהם מעלות רבות חלוקות, ובכלל הם כח התורה וכח הנבואה. כח התורה ע"י הרחבת תורה שבע"פ, ע"י קיבוץ וריבוץ פעלים לתורה, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים בעומקי הלכות, שהם נראים דברים יבשים לערך הלשד הנראה בעינינו המתחשבים לנבואה, העסוקה בחכמות אלהיות ודרכים עליונים, שמהם יסתעפו דברים גדולי ערך בהגיון לב בתפילה וחכמת צפוני תורה. אמנם בהיותנו קרובים אל אור האלהי נטועים בארצנו, היי אור הנבואה ממלא מקום גדול בעולמנו. וכן אנו מובטחים לעתיד באופן יותר נעלה, הלח המחיה את הלב והנפש באור דעת ד', והוד כבודן של ישראל העליון הכללי, שהוא מלא זיו וזוהר חיים מלאים טל דשן מאד. הננו רק אז מוכנים לקבל באופן שיהי בינינו נשמר, בהיותנו קרובים אל בית ד', נטועים על אדמתנו ובטוחים מכל בלבולי רוחות וערבובי דיעות. אמנם כאשר התרחקנו באשמתנו מארץ חמדה, והוטל עלינו עול דרך רחוקה של גלות מרה ונמהרה כזאת, אז עלינו לחגור עז ע"י דברים המתקיימים הנשמרים בצביונם, אע"פ שקצת מלחותם אינו נראה לנו במילוי נועמו כערך ההוד המלא חיים שיש בדברים המסתעפים מאור הנבואה והמבטים הגדולים האלהיים. ומה הם, הם ד' אמות של הלכה שמיום שחרב ביהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא הם. אמנם דברים יבשים נראים גופי הלכות למסתכל רק בשטחיותם, אבל כח חיים רענן צפון בהם. והם הם שהעמידו אותנו לעם קדוש לד' אלהינו בכל כבד הגלות החל הזה. ע"כ בבית שני שהי בעיקרו הכנה אל העתיד הארוך של הגלות והפזור, כבר פסקה הנבואה, כדי שיהיו הכחות הרוחניות שבאומה שהתעסקו בנועם אור הנבואה, עסוקים במקומה בעומק פרטי הלכות להגביל דרכי

תורה באופן מדויק מאד, כדי שיוכל עם ד' להתקיים גם במרחקים ע"י הצטיינותו היתירה בריבוי הדקדוקים, וחביבין עלי דברי סופרים יותר מד"ת אומרת כנסת ישראל. דוגמת הביכורים, שאמנם הקרובים הקדימו את היפה המוטעם ומלא לח מורגש התאנים והענבים, חביבים הם גם הרחוקים שהביאו הגרונרות והצמוקים, שע"י שלחם התעלם בהם, ולמראית עין הם צנומות ויבשות בשביל כך הם מתקיימות ולאורך ימים יעמד טעמם במ וריחם לא יהי נגמר, ויהיו פרי קודש הלולים לשם ד' מטע לתפארת, ובאוצר הכלל יתאחדו הכחות הלחים והרעננים שלחותם ולשדם מורגש עם הכחות שכח קיום שלהם הוא טמון אבל חזק מאד, שבא ע"י חוק המעשה בדקדוקי תורה ומצות, ומשניהם יחדו ישלם העז וההדר. ויצוייר ג"כ באנשים פרטיים בכל זמן, ישנם אנשים אשר קרבת אלהים יחפצון בלב ער ומרגיש, לא ימצאו לנפשם מנוחה כ"א בהשתפך נפשם בתפילה מלאה גילה ואורה וצהלה, ולב מלא רגשות חמים באהבת ד' ותפארת עזו, והם לפעמים רחוקים מעולם המעשה. ואם יבאו לעבוד בפרך בדברים החומריים בעסקי כספים ודברים מדיניים לא יוכלו לעמוד לפי תכונתם, הם הקרובים שצריכים להביא תאנים וענבים. אמנם ישנם אנשים כאלה שהם תמימי דרך, חזקים ביראת ד' ואהבת שמו ותורתו, אם כי לבבם בקרבם נח ושקט, הם מוצאים לנפשם חובה לעבוד ולמשא, ולהגדיל תורה ולהרבות חסד משפט וצדקה. לפעמים יהיו נשקעים בעולם המעשה לרגלי מעשיהם בכשרון ולא יוכר אורם הצפון, רחוקים אלה הם מניאים גרוגרות וצמוקים, המתקיימים בכל הזמנים ובריבוי הדרכים וארכם, "יראת ד' טהורה עומדת לעד", "תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשוריו". ומה נאה המחזה לראות שבציון מכלל יופי שם עלו שבטים, וכשבת אחים גם יחדיתקבצו יחד כללי ופרטי בעלי התכונות השונות, וכ"א יכיר בפעולת רעהו הטובה ופוריה אף שהיא רחוקה מתכונתו ומחלקו הפרטי, "שלוש שלום לרחוק ולקרוב".

כב

השור הולך לפנייהם וקרניו מצופות זהב ועטרה של זית בראשו. אומה שיש לה מטרה עליונה ונשגבה היא מציינת את דרכה לחבב את העבודה, כי רק בעבודה ויגיע כפים בלאום יסודרו חיים כשרים וישרים. והנה אם לא הי' לה שאיפה יותר גבוהה מחיי הגוף לא הי' לה לפנות לעושר וגדולה. אבל כיון שיש לה נפש רמה השואפת להגדיל פעלה בעולם ע"כ תשאוף ג"כ לעושר ע"י העבודה. אמנם העושר לא יהי' מכוון לעצמו כ"א כדי שעל ידו תבא להאיר את עצמה ואת העולם באור החכמה והדעה האמתית, אור ד' אלהי עולם. וזאת היא תעודת ישראל, השור הולך לפנייהם, מכוון אל העבודה "רב תבואות בכח שור", וקרניו מצופות זהב, להורות שאל העושר תביא בדרך ישר רק העבודה, ולא לשלול ולבוז ולבלע חיל זרים, רק בכח וגבורת שור בעבודת יגיעה ועמל. אמנם לא זאת היא גמר התעודה כ"א עטרה של זית, המורה אורה, כשמן זית שבמנורה המורה לאור תורה ודעת, הרוצה שיחכים ידרים סימן לדבר מנורה בדרום. וכן אמרו חז"ל ביונה שהביאה עלה זית דבר המביא אורה לעולם, כלומר מגמתינו שהעבודה תביא לעושר והעושר לעטרת החכמה והאורה, למען יאמרו כולם יגדל ד' מעל לגבול ישראל. זאת היא מגמת העבודה והעושר, עטרה של זית בראשו.

f

החליל מכה לפנייהם עד שהיו מגיעים קרוב לירושלים. החליל הוא מיוחד ביותר לשמחה גם לאבל,

חליפין לכלה או למתי, אמנם השמחה השלמה היא מתנוצצת ביותר כשלא יחסר עמה ההרגש של מציאות האבל האפשרי לבא והוא נשמר וניצל ממנו. ע"כ אלה שלושת הכחות הראשיים המצליחים את האומה, העבודה בכח הגוף, השור ההולך לפניהם, העושר הבא ע"י קרניו המצופות זהב, וההשכלה הבאה עם העושר והחריצות, עטרה של זית שעל ראשו. אפשר שכל אלה יביאו ג"כ שואה על האומה כשישתמשו עם אלה החמודות להרע, העבודה תוכל להשפיל את הצורה האנושית אל השקיעה החמרית לבדה. העושר יביא המון חמדת תענגי החיים שמטמטמת את הלב מבינה אמתית וחכמת צדק אלהית. החכמה תוכל להועיל להרע כמאמר "חכמתך ודעתך היא שובבתך". אמנם עם ההישרה האלהית, עם מעגלי צדק ומשרים שתדריכנו תורת ד', דבר ד' היוצא מירושלים, הננו בטוחים שאלה ההצלחות המכשירות את אושר האומה יביאוה באמת לרום מעלתה. ע"כ החליל המוכשר ג"כ לאבל, מכה לפנייהם בתכונת דפיקת קול צהלה ושמחה עזה, עד שמגיעין קרוב לירושלים, כי שם צוה ד' את הברכה.

.kf

הגיעו קרוכ לירושלים שלחו לפנייהם ועטרו את ביכוריהם. האגודה הלאומית תוכל להיות מובנת בשני אופנים, או שיסוד מרכזה אין עמו תוך מיוחד כ"א מה ששם מתרכזים הכחות הנפוצים בפרטי האומה להתקבץ לתועלת הכלל, שע"י שכל יחיד ויחיד תועלת פרטית באופן מלא, מה שלא הי' כלל אפשר בלא הקישור הכולל. בזה האופן המרכז לעולם הוא רק מקבל מן הכלל ואינו נותן לו מאומה. אמנם במעלה עליונה בממלכת כהנים וגוי קדוש המרכז הוא מטרה אלהית גדולה ונשגבה עד אין חקר, המרכז הוא דבר קיים לעצמו, וכשם שהוא משתלם ע"י הפרטים כן ביותר הוא משפיע עליהם רענונת וכח חיים מלאים קדושה והוד אלהי. וזה הוא יחשם של ישראל אל המרכז האלהי, תל תלפיות, ירושלים עיר הקודש, שאמנם הרחוקים מביאים גרוגרות וצמוקים, המורה ג"כ על כח הקיום הנפלא שיש בהשקפה הרחוקה, שאם גם נעלם כח הלח של החיים, הם חיים באמת. עתה כשנעשו קרובים אל הר ד', שב כח החיים המורגש להתחבר אל כח הקיום, וזה ע"י השפעה היוצאת מהמרכז, מלבן של ישראל אל הכלל כולו. שלחו לפנייהם, להורות שהם צריכים להיות מושפעים מהודה של ירושלים, ולא רק הם הנותנים להמרכז את ערכו כ"א גם שואבים ממקורו מקור מים חיים, ועטרו את בכוריהם, שמה בהר הקודש יפוח כח החיים, להיות מורגש וממלא בפועל את כל לב ונפש. ועל העז הקיום האדיר של הרחוקים, המה, הנטישות המעשיות, תילי תילים של הלכות שחיי עולם קגיעים בהם, "אהבת עולם אהבתך ע"כ משכתיך חסד", משך החסד ההולך ומתרחב במה שרצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות, "ד' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר" על העז ההוא חופה ההדר, "על כל כבוד חופה", "גילת ורנן כבוד הלבנון ניתן לה". "שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ד' ורפאתיו", הרחוק שהי' קרוב גם בריחוקו, וכשנעשה קרוב בפועל כאשר בא עד מקום בית חייהם ולבן של ישראל, אז יגלה הוד החיים המלאים הדרת קודש, "כן בקודש חזיתך לראות עוזך וכבודיך כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך כמו חלב ודשן תשבע נפשי ושפתי רננות יהלל פי", שלחו לפנייהם להאציל עליהם הדר החיים מעיר עז לנו, ועטרו את בכוריהם, גם הרחוקים הנזקקים לגרוגרות וצמוקים, נעטרו בפרי חמד מלאים לשד חיי נועם.

.kf

הפחות והמגנים והגזברים יוצאים לקראתם. בנין האומה בשלמותה תהי' ע"י התאחדות שלשה כחות ראשיים בהנהגה. כח הממשלה שהוא כח סידור הפעולות, כח הרוחני מתורה חכמה ועבודת ד', וכח הכסף, העושר הנצרך לתכלית הכלל והפרטים. ע"כ היו יוצאים לקראת מביאי הביכורים שמורים על אחדות פרטי האומה והצטרפות העבודות הפרטיות לאוצר הכלל כולו, למען תבא התכלית העליונה הנכספת מכלל האומה, שהוא חפץ ד' בעמו. היו הראשים בשלשת החלקים, הפחות הם שרי הממשלה, המגנים הם שרי הקודש כי מצינו סגן הכהנים, והגזברים הם הממונים על עניני הכספים, שמורה על הרכוש והעושר הכללי, וכשתעמוד הממשלה והכסף, לחזק את התעודה היוצאת מכח הקדושה אז תפרח האומה בגאון ד'.

.cf

ולפי כבוד הנכנמים היו יוצאים. אף שהבאת הביכורים תרהיב לבבנו לראות התאחדות הכחות של כלל האומה למקום אחד, מכחות העבודה הפשוטה העבודה האיכרית, עד העבודה היותר נשגבה ותכליתית עבודת ד' בבית המקדש, שזה מורה על ערך האהבה הטהורה העומדת להיות כבריח התיכון מברחת את כל העם כולו מן הקצה אל הקצה, מצדו החמרי והרוחני. והנה במערכה זאת עלינו להשמר מטעות שיוכלו קלי עולם לטעות שהאהבה הכללית אך בזאת תהי' נכונה בהסירה את ערך המדרגות שבעם, ולא יוכר איש פחות לפני איש מעלה וחכם לב לפני כסיל אדם. ובאמת זאת הדעה היא המהרסת את כל גדרות עולם, ותשוב לפוקה ומכשול לקטני בני"א, שיזנחו ע"י פריקת עול כזאת את עצת חכמים וקדושי עליון בין בדורותיהם בין בדורות שלפניהם, ומזה תפוג ג'כ תורה ויראת ד' הטהורה. ע"כ הזהירות של מניעת ההשויה של קטן וגדול וחילוק המעלות היא מאד נחוצה במעמד של הגברת הרוח של התאחדות כללית כהבאת הביכורים, למען יהיו הקטנים נשמעים לגדולים, והכרת החופש האמיתי שהיא שמירת המשטר הכללי תבא רק ע"י ההכרה היותר ברורה בערך של כל יחיד וכל כחה בין הכלל. ע"כ לפי כבוד הנכנמים היו יוצאים, למען דעת שיש הבדל בין קודש ובין קודש קדשים, בין איש נעלה ובין מי שהוא עוד יותר נעלה, ועל אחת כמה וכמה בין עובד אלהים לאשר לא עבדו, ובין אויל לחכם לב.

.cf

כל בעלי אומניות שבירושלים עומדים בפניהם ושואלים בשלומן. החיים האנושיים בכללן מתחלקים לחיים טבעיים ולחיים מלאכותיים, בזמן שהאומה ירודה במוסרה ועין יחידה ולבם רק אל בצעם. אז מתרחקים מאד המפלגות, אלה העוסקים בחיים הטבעיים ואלה הנתונים בחיים מלאכותיים, אלו מאלו. האיכרים עובדי האדמה שוכני הכפרים הקרובים אל הטבע בפשטותה בחייהם, יהיו בלתי מכובדים בעיני בעלי האמנות שכבר השכילו לחיות ע"פ סדר התרבות וההתרחקות מן הטבע. עם מניעת הכבוד תבא ג"כ קרירות האהבה וחסרון היחש, כ"ז יוכל לבא רק ע"י העדר קשר קדוש אמיץ מורגש בלב כל יחיד מהמטרה העליונה של כלל האומה, שתבנה דוקא ע"י התחלקות הענפים בין יחידים ומפלגות. חיי הטבע הפשוטים הם חסרים לאיש שכבר רכש לו משאלות חיים גדולות ע"פ. כשרונו ידיעותיו וחריצותו. אבל כל מגמת האומנות וכל הידיעות השימושיות אי אפשר כלל שיהיו נשארים לעד במעמדם המקולקל, להרחיק את האדם מחיק הטבע שהיא הורתו ובה ימצא עונג וחיים רעניים, כ"א הם עומדים להעלות את האדם למעלה מוכשרת כזאת שתהי' קרבתו אל הטבע בנויה לא ע"פ יסוד של חסרון הרגשה וחכמה, כ"א על

עומק הכרה ושכלול אמיץ. לזאת בשרו חז"ל עתידים כל בעלי אומניות שיעמדו על הקרקע. ע"כ ביחש ההתחברות הכללית של כל חלקי האומה ומעמידה, מעבר מזה האיכרים עובדי האדמה העמלים בהוצאת החומרים הדרושים לחיי האדם מחיק האדמה, והם נושאים את ידיהם קודש ושואפים שתהיי עבודתם הפרטית מצטרפת לחשבון התכונה הקדושה של הר ד' ובית אלהי יעקב, ובזה מושפעים הם מבעלי המשטר וההנהגה הפחות הסגנים והגזברים, אלה הם הקצוות של האומה חמרה וצורתה, הם מתנועעים להכיר יחשם זה לזה בלב מלא רגשי קודש. אמנם היחש יבא ע"י העומדים באמצע, בעלי האומנות המשתמשים בשכל המעשי ובעבודה גם יחד, על ידם יוכלו להתקיים המפלגות הרוחניות, ע"י עבודת בעלי העבודה המעשית, ועל ידם יושפעו ג"כ מההשפעה הרוחנית של המסדרים הראשים, גם אלה האחוזים כולם בחיי הטבע הפשוטים, ותחת אשר באין רגש טהור ואין צפיה טהורה יוכל בעל האמנות לבזות בלבבו את האיכר, טמלאכתו בשדה, ועומד בתרבותו במעלה נמוכה מאותה התרבות של בעלי האומניות שכוללים כל כשרון חברתי מעשי, בהיות הלב טהור ונאמן יבא הרגש הברור לכבד עד מאד את התם והיושר שבחיי החברה הטבעיים, ולהכיר כי תכלית העמל המלאכותי הוא לא להיות נשקע בשאון החיים החיצונים, כ"א למצוא כל הצרכים האנושיים, בין צרכי הגוף בין צרכי הנפש, מרווחים, למען יוכל האדם לחיות במנוחה ושמחת לב חיים טבעיים מלאים שקט ואהבה ותום. ע"כ עומדים מפניהם בעלי האומניות להורות את היתרון ורחש הכבוד שהם מכירים בחייהם הפשוטים, ושואלין בשלומם להורות על תעודתם הם להגדיל אשרם בחיים ע"פ דרכם, לא להוציאם מעולמם כ"א להוסיף בהם ובכלל האומה שכלול וטוב, שמתחבר כולו אל היסוד היותר עליון שהוא מגמת האומה הישראלית, שיכיר כל חלק מן האנושיות את ערך התועלת היוצא מאותו החלק הרחוק ממנו בתכונותו. ודוקא ע"פ ריחוקו והשתנותו יוסיף לו אהבה וכבוד, שרק אז בהתמלא ההכרה העליונה הזאת בכל צדדיה, יזרח האור של ההבטחה התכליתית לנו "אז אהפך אל העמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ד' לעבדו שכס אחד". והנה לבד הפגישה המקרית, נאה אות התחברות קצוות האומה הרחוקות ונבדלות לגבי היוגבים והאיכרים, בעלי אומניות שבירושלים דוקא, עיר הבירה המלאה תשואות וכלילת יופי בארמנותיה והיכלי חמדתה, ישיבת הכרכים עם כל הנלווה עמה לעומת חיי הכפר הפשוט והשלו. ואמרו חז"ל לבהא דכתיב"ויברכו את כל המתנדבים לשבת בירושלים" מכאן ששיבת כרכים קשה.

ה.

אחינו אנשי מקום פלוני בואכם לשלום. ההתחלקות וההתכללות כשהם משולבים במדרגה נאותה והגונה הם מעמידי האושר וההצלחה החברתית, ודבר זה נוהג בין בעמים ביחושם איש לרעהו, בין בפלגות ושדרות שבעם אחד. כשם שכל עם יש לו דברים מיוחדים בין רוחניים בין גשמיים. ואם יהיה עם אחד גדול ונשגב ולו יקתה עמים, יש רק אז תקוה שבכח הגדול והעצום של העם הגדול לא יבלע את היושר והצדק, כשישים לב שאף שטוב מאד הוא ההתאחדות של כחות רבים למרכז אתד, וטוב ג"כ להיות עמים רבים מתכנסים תחת דגל אחד כשיהיי בעל הדגל ראוי לכך מצד ערכו הרוחני, אבל עליו להשכיל כי עם האהבה הזאת הבאה לרגלי ההתאחדות, צריך שכל אחד יעמוד בקניניו השייכים לו כ"ז שאינם רעים ומשחיתים. וכן הדבר נוהג ג"כ בין ערים מיוחדות ביחש אל המטרופולין, עיר הבירה ועיר החכמה, השואבת אל תוכה את ערי השדה ומשתכללת על ידם. נכון וכשר הדבר שבני העיר הגדולה והמרכזית יכירו באחיהם בני ערי השדה את היחש של ההצטרפות והאחווה, שמצד זה ראוי שכולם יהיו פונים לתל תלפיות, לבלי להעמיד שום מרכז אחר המביא לחילוק התיומת. אמנם עם זה לא יאבדו דבר בני הערים מזכויותיהם בעריהם,

בין החומריות בין הרוחניות, עד שאפילו במה שנוגע לדיעות במנהגים חשו לחוש למנהגי בני הערים הבאים, כדברי הירושלמי בפי' מקום שנהגוי וכתו' ד' י"ד פסחים ד"ה שתי פרות היו חורשות, להכיר הזכות המיוחדת הרוחנית והחמרית של כל עיר ועדה ביחד עם ההתאחדות להאחזה הכללית. ע"כ הביעו טוב לבבם ואמתת משפטם גם יחד, באמרם אחינו, אתם מתאחדים עמנו בכח האחזה שמשתכללת בכח המרכז של עיר ד' הר הקודש. אמנם הננו מכירים שעם זה הנכם ג"כ אנשי המקום פלוני, ואין לנו חפץ בהסיר יחושכם אל עיר מגורכם החביבה עליכם בטבע, וזה יהיה ג"כ כעין הרגל והדרכה לשלום הכללי הגדול שירחש ישראל ע"פ תורת ד' אשר דרכיה דרכי נועם ושלום לכל העמים, "גר ותושב וחי עמך" אמרה תורה גם ליחס בני נכר הגרים אתנו בארצנו, אנו רק מקפידים על הסרתו מדרך רעה ומזקת ולהיות איש אישר כחובת בני נח. אמנם אם יש לו אומה וארץ אבות יכול להיות לו עליהם געגועים וחבה ומזה יהי גר, אך בכ"ז תכירהו לתושב לענין קירוב הדעת וחופש זכויות הראויות לאדם. ולא יקחך לבך להכחיד ממנו את רגשותיו הטבעיות לעמו ולארצו עד שיהי רק תוֹטב, כ"א "גר ותושב (יהיה) וחי עמך". וכפי ההדרכה הכללית ביחש אומות העולם תהי' ג"כ ההדרכה הפרטית מעיר הבירה ליתר הערים, להכירם כאחים מאוחים ומחוברים ועם זה באפס ביטול לערך מקומם ודרישותיו כולם. זהו השלום הישר האמיתי, אחינו אנשי המקום פלוני בואכם לשלום.

.14

החליל מכה לפניהם עד שמגיעים להר הבית, הגיעו להר הבית אפילו אגריפוס המלך נומל הטל על כתפו ונכנס עד שמגיע לעזרה, הגיעו לעזרה דברו הלוויים בשיר, ארוממך ד' כי דליתני ולא שמחת אויכי לי. באשר יסוד הבאת הביכורים הראה בפועל את ההתאחדות לתכלית הכללית שמתקבצת ע"י כל פרט ופרט מפרטי האומה, בעבודתם היותר פרטית שהיא עבודת האדמה. והנה צריך שיתרשם לפי ענין הקדושה המיוחדת לישראל, שיהיה חותם ההתאחדות התכלית הרוחנית והתעודה הנפלאה של ישראל. ע"כ אחרי המעלה של ההתאחדות שבא בהכנתם להתקרב לירושלים, שהוא מקום הקיבוץ הלאומי "ששם עלו שבטים", "עיר שחברה לה יחדו". עוד צריך לסמן מעלה יותר עליונה שהיא העליה להר הבית ששם מתגלה התכלית הרוחנית. אמנם התכלית הרוחנית שהיא מביאה להתאחדות הכללית אפשר לציירה בתור אמצעי אל חיי הפרט או שהיא לעצמה תכלית נשגבה. וההבדל הוא שאם היא תכלית לעצמה ראוי להעשות בגופו של כל יחיד מיחידי הכלל, תחת אשר [אם היא] אמצעי להתאחדות די לה שתהיה נפעלת אפי' ע"י שליח, רק שימצא לאוצר הכלל. ע"כ בבא ההכנה היותר מבוררת, בואם להר הבית מקום היעוד הרוחני, הר ד', שם אפילו אגריפוס המלך נוטל הסל על כתפו, להורות שהתכונה הרוחנית אינה בישראל תלויה באיזה דבר ומשמשת ליסוד הקיבוץ, כאשר אפשר הדבר בין רוחניותם של אוה"ע, ביחוד עובדי ע"ז שכל תוכנם הי' רק שע"י התכונה הרוחנית יהי' מעמד להקיבוץ הלאומי גם מצדו הרוחני, שיש להאנושית עליו דרישה חזקה. לא כן תורת ד', אמת שהיא לעצמה בתעודתה ועומק הצדק והגיון האמת שבה [היא] התעודה היותר נעלה גם מצד כל פרט. ע"כ אין כאן מקום להיות הדבר רק נפעל, כי הדבר שהוא עיקר המגמה האנושית צריך שיהיה לנחלה לכ"א בפני עצמו, ועצם החיים אי אפשר לעשותו ע"י שליח. והנה זאת היא שעומדת לישראל להיות עם עולם לפני ד', "כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני וגוי' כן יעמוד זרעכם ושמכם". מפני שכל האומות שיש להם תעודה גם לרוחניותם, שהיא איזה דבר אמצעי, ע"כ תחול עליהם זקנה, ובבא תור ההתרוממות היותר עליונה כבר שמשו את אשר עליהם להכין והם מתחילים לרדת. אמנם בישראל שיסוד התעודה שלהם היא התעודה

בעצמה, דעת אלהים אמת ושלוש עולמים, שהחיים עצמם יבאו עי"ז למטרתם. א"כ אין להם ירידה וזקנה, "כי כימי העץ ימי עמי ומעשי ידיהם יבלו בחירי". ע"כ לעומת שאצל שאר אומות יתכן להיות שבהגיעם לתכלית רוממותם ישמחו אויביהם, שידעו ע"פ חק עליית וירידת העמים שכבר קרוב קצם לבא, כי כבר מלאו תעודתם האמצעית. לא כן אנחנו בני אל חי, תעודתנו היא לעצמה תכליתית, ע"כ דברו הלוים כשיר "ארוממך ד' כי דליתני ולא שמחת אויבי ל".

.5f

הגוזלות שע"ג המלים היו עולות ומה שבידם נותנים לכהנים. העולה מכוונת כנגד הרעיון, מכפרת על המחשבה העולה על הלב כדחז"לי. הוד האומה ויתרונה יראה בהיות המחשבה והבינה נתונים לכל בניה, "כל בניך למודי ד'". אמנם עם היותה רבתי בדעותה היה המשמעת המעשית גדולה, לבלתי סור מן המצוה לכל דבר דת ודין ע"פ התורה, המתפרשת כרגיל ע"פ הכהנים מורי התורה. הגוזלות אמנם היו ע"י הטלים, הרעיון התנשא מעל המעשה והרים עי"ז את ערך המעשה מדעת נפש. (ועקב עונה יראת ד', שמה שבידם נותנים לכהנים) והיו עולות כולן כליל, בהוראה להכונה הרוחנית ששרויה בלב כל יחיד מישראל בטעם המעשה. ומ"מ מה שבידם נותנים לכהנים כפי ערך הדעה היותר מתרבה ומתגדלת בעם. עוד יותר היה מובן ערך הגודל הניתן למעשה התורה והמצוות כולם מצד הערך המעשי שבהם, וערך ההצלחה הכללית היוצאת מהאחדות המקודשת שמתמלאת רק ע"פ ההמשכה למרכז אחד בכל חוקי החיים. אמנם לולא קדושת התורה ואלוקיותה ה"מוכרח להמצא כח מנגד מוחלט בין תעופת הרעיון שהוא מחולק הרבה לפי מעלת הפרטים אל כיוון המעשים לפרטיהם. אבל בהיותה תורת ד' וערוכה בעצה עליונה, היא מכוונת באופן כזה שגם כל הפרטים המסתעפים ממנה בתולדותיה ע"פ דרכי המשפט, ישאו בד בבד עם כל רעיון נשגב שיוכל להגותו לב כל חכם יותר נעלה. ע"כ עם היות הגוזלות באות עולות, רצופות במחשבה עליונה ואידאלית, אינו מונע וגם עוזר שמה שבידם נותנים לכהנים, ותרומת היד המעשית הנראית מצומצמת בדיוק פרטיה מתאימה היא עם המחשבה היותר מתנשאת ומתרחבת בעז רעיונותיה. ובזה יונח קו להתאמת העבודה היותר חמרית עם כל מרום ונאצל. איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויין בה "בכל דרכיך דעהו".

.nf

עודהו הסל על כתפו קורא מהגדתי היום לד' אלהיך עד שנומר כל הפרשה, ר"י אומר עד ארמי אבד אבי הגיע לארמי אבד אבי מוריד את הסל מעל כתפו כו', וכהן מניח ידו תחתיו ומניפו וקורא מארמי אבד אכי עד שהוא גומר כל הפרשה. הקדושה הכללית שמתמלאת ע"י האחדות המושג ע"פ כל דרכי ד' היא מצטיינת בשני ענינים, במעשה וברעיון. האחדות המעשית מביאה לאחדות הדעות, כי רק ע"י התיסדות חק ומשפט התורה בכלל האומה יזדככו הדיעות לבא לקדושת המחשבות שסגולת ישראל בהם תלויה להאיר באור ד'. החילוק הנמצא בין המעשים והדיעות הוא שהמעשים הם יותר תלויים ע"פ הוראת הכהן המיוחד להורות תורה כאשר ביארנו, ע"פ המשפט אשר יאמרו לך. אע"פ שאין ההכרה הפנימית של הפרט מכרת את ערך הדבר על ימין שהוא שמאל שמע לוי, מפני שכך הוא חפץ ד' למען אחדות הכלל, וזקן ממרא שרצו ב"ד למחול לו אינם מוחלין אמרו חז"ל לכדי שלא ירבה מחלוקת בישראל. אמנם החלק

העיוני ממילא הוא מתישר ע"י ישרת המעשים, אבל תלוי הוא ביותר בהכרה העצמית, כאשר האריך בחובת הלבבות בהקדמה, שלא נאמר בפרשת כי יפלא ממך דבר למשפט שום דבר מתוצאות השכליות בחובת הלב, מפני שע"ז לא נסמך העיון אל המרכז וחכמי הסמך, כ"א ע"פ יושר מעשה התורה כבר ימצא השכל העצמי מסילה לדון דין הדיעות הרוחניות ע"פ דרכי יושר וצדק. ע"כ נחלקה כאן ההגדה, בתחילה יאמר הנדתי היום לד' אלהיך מכוון כנגד האחדות המעשית, ובזה פונה הוא אל הכהן ומיחד עליו שם שמים. כלומר ע"פ ההדרכה הכוללת היוצאת מההשפעה הכללית ע"פ התורה, אשר יורו מורי התורה יושבים במקום אשר יבחר ד', בזה אמצא מגמת ביאתי לארץ. ואין בענין המעשה מבוא לרגש העצמי, כי אפי' תהי' התחייבות המעשים ע"פ הוראות ב"ד נגד הכרתו ודעתו הפרטית מחוייב הוא לבטל דעתו נגד שלמות הכלל של האומה בכללה שצריכה להתנהג ע"פ מוריה. אח"כ יפנה להעיר לבבו בצד העיוני של האחדות, בזכירת העבר דרך ה' והשגחתו, מארמי אבד אכי. פה יאמר ד' אלהי אבותינו ולא ייחד שם ד' דוקא על הכהן, כי שלמות המעשה גורמת שההשגה הפרטית מכרת כבר בעצמה את הדיעות האמתיות, לא רק מצד הסמיכות על הכהן המורה. והנה ביחש הדיעות עם המעשים ישנם שני דרכים, דרך אחד הוא, שהמעשים יהיו נשמרים בכל תוקף זהירות ביראת ד' תמימה וטהורה, מבלי נגע כלל אל האוצר של הדיעות ורעיוני הלב. כי המעשים צריכים שיהיו כלולים ע"פ מרכז האומה המעשי, שהוא צריך שווי גמור באין חילוק כל דהו הגורם למחלוקת והתבודדות. אמנם שדה הרעיונות רחב הוא, והרבה פנים לתורה לעבוד את ד' במקהלות ממקור ישראל, כ"א ואחד כפי כחו ושכלו. ע"כ צריך שיהי' השיתוף שיש לכהן עם הבעלים הפרטיים בביכורים נגמרים בעודנו עסוק בהצעה המעשית בשעה שקורא את שם ד' על הכהן. וזהו דעת ר"י שקורא עד ארמי אנד אבי, ומשם משתתף עם הכהן במעשה התנופה. אמנם אח"כ ע"י אמירת הענין המענין את הרעיון אז כ"א קובע ברכה לעצמו, כ"א כפי שכלו יהולל, ואין לשתף בזה ענין המעשה שתלוי בהוראה והסכמת ב"ד קבוע. ולפי פשטן של דברי ת"ק שאחרי גמר כל הפרשה היתה התנופה המשותפת בין הישראל והכהן, נראין הדברים שמ"מ המעשה פועל הרבה על המחשבה, ועם הרכוש המחשבי ראוי שישתמש גם בחלק המעשי שבו הכהן משותף. כי יש ג"כ דרך נכון שיפעלו לטוב ולרומם בכח העיוני על המעשים כולם. ועם התרוממו להשכיל בעיון כפי שכלו, יבא אח"כ להשתתף עם כח ההוראה לפרטי המעשים, אז ימצא בהם עצמם אוצר רב דעת, ע"כ נכון הדבר שאחרי גמרו ג"כ ההצעה העיונית ישוב להיות משתתף עם הכהן במעשה התנופה. והדברים נוגעים אם יש מקום להשכלות עיוניות עם פרטי המעשים בהלכות ופרטי המצות. שלפי דעת הרמב"ם במו"נאין העיונים השכליים מוצאים מקום כ"א בכללי המצות, ובקשת עילה לפרטיהם בעיניו ז"ל הוא שגוען ארוך, א"כ אין יד העיון מגעת כלל למעשים שבהם יש שיתוף לכהן. אמנם כפי מחקרי חכמים רבים יש לצייר אוצרות תבונה ודעת ד' בכל פרטי המצות בסוד ד' ליראיו. וכן מטין דברי חז"ל בענין טעמי תורה שיקרים בעוה"ז קפויין יהיו לע"ל, וכמה מאמרים בזוהר מורים כן. ולפי"ז יש יחש גדול לפרטי המעשים עם הצד העיוני שבתורה ע"פ ההכרה העצמית, וראוי להורות ע"ז בהשתתפות עם הכהן במעשה אחר שכבר הקדים הצעתו בהכרת ההכרה המדעית, שאם שהיא פרטית ותלויה בבינת כ"א בפ"ע, היא כללית, שהיא בטוחה שכבר יביא יושר המעשים שכל האומה תכיר את המאור האמיתי שבדיעות שאליהם פונה התורה בכוונתה הכללית, "כי נר מצוה ותורה אור".

.6f

והניחו בצד המזכח והשתחוה ויצא. המזבח הוא אות הברית על האחדות הרוחנית, על שם ד' אחד השוכן

בישראל, ע"כ הי' קצף גדול על ב"ג וב"ר כשבנו מזבח אחר. ולאות שהתאחדות המעשית תהי' לעולם הולכת שלובת יד עם ההתאחדות הרוחניות, שכמו שיהיו המעשים כולם מחזקים את דרך ד' בפועל בכלל האומה כן יחזקו את הדיעות הנשגבות שלה. אמנם התנאי הנצרך לבא מקיבוץ פרטים לאחדות שלמה במעשה ובעיון הוא שלא יעמיד היחיד את פרסיותו בעיקר, בין בפועל בין במחשבה. כיכל הרעיונות (המחשבות) [המחשבותיות] וכל המעשים צריכין להיות הולכים בעיקרם לטובת הכלל הגדול בעיקר, בין מצד בפעולות בין מצד הדיעות, ובזה ילך בדרך טובה ואורח חיים בפועל וישג ארחות חיים בדיעות טהורות. וזהו שורש ההשתחואה המורה על הביטול של הערך הפרטי מול האור הגדול אור ד' הטוב לכל שכבודו מלא עולם. ע"כ לתמם כל החזיון של הביכורים לכל הצדדים הניחו כצד המזבח והשתחואה ויצא.

.N

בראשונה כל מי שיודע לקרות קורא ומי שאינו יודע לקרות מקרין אותו, נמנעו מלהביא, התקינו שיהיו מקרין את מי שהוא יודע ואת מי שאינו יודע. הענין הראשי להתכללות הכלל מכחות פרטיים שהתגלה במילואו ע"י הביכורים, הקיף את כל צדדי ההתאחדות, עד שלא הניח ג"כ את הנחת הכבוד ויתרון המעלה שהי' מקום ליחידים באומה להניח לעצמם לפי ערכם ברשות עצמם. וגם אותו החופש יניחו מידם באהבה כשיראו שבחק הכלל יביא לתוצאות לא טובות. ישנם ענינים כאלה שהם נעשים בדין תורה ע"פ מטבע קבועה, והנה כיון שהמטבע נקבעה כבר, שולל מיחידים התגלות לבבם ע"פ ערכם והשקפתם הפרטית. אמנם כ"ז וסלא הויק הדבר אל הכלל כולו, טוב הוא שכל יחיד מצויין ימלא את הנהגתו בעניניו הרוחניים ע"פ מדתו לעצמו. אמנם כיון שבערך הכלל מאין מטבע שוה ומסויימת ירד הרוח ויבא למצב מורה ועזוב צריכה המטבע להיתקן, וכיון שנתקנה הכל חייבים לעבוד עבודת הכלל, גם אלה היחידים שלא הוצרכו לזה מצד עצמם. למשל התפילה, לפי המצויינים בעלי רגש ודעה יותר הי' לבבם קרוב להתמלא רגשי קודש אם היו מתפללים כמו קודם תקנת הנוסח, כ"א כפי רוח בינתו ורגשי לבבו. אמנם למען הכלל, שמבלעדי התפילה הקבועה הי' יסוד התפילה נעזב לגמרי, והוצרך הדבר לבא לידי תיקון מטבע כוללת, ועכשיו שנתקנה חלילה ליחיד לפרוש מן הציבור. ואם תעלה על לבבו מחשבה שצמצום המטבע עושקת ממנו הרחבת הרגשת לבבו ע"פ רוחו, עליו להשכיל כי עבודתנו לצורך הכלל היא כוללת ג"כ כמו כל התנדבות גם את שאר רוחנו אע"פ שהיא הגדולה שבנדבות לאיש אשר רוח בו. ויפה נתגלה לימוד זה כאן בביכורים, וגכ"ז שלא בא הדבר למדה זו שמי שאינו יודע לקרות ימנע מהבאה בשביל שירצה לדמות עצמו להיודע, הי' נכון חילוק המדות, ובדאי קורת רוח היא לבעל לב רגש שקורא בעצמו ומוציא אל הפועל רגשותיו הסוערות באהבת ד' ועזו בדיבור פה. אמנם כיון שנמנעו מלהביא, כבר יש צורך בענין מרכזי אע"פ שמצמצם את הרעיון והרגש קצת אצל היודע, הנה תגדל שמחתו השכלית בידעו שבמה שהוא מחסר התגלות לבבו ברגש הוא עובד את עבודת הכלל ע"י שגם בעלי המעלה הנמוכה יבאו ויביאו ביכוריהם. התקינו שיהיו מקרין את מי שהוא יודע ואת מי שאינו יודע, והיתה ההשואה הזאת אב להרבה דברים מוגדרים, שכל חכם לב הי' מצד עצמו יכול ללכת באורח יותר רחבה ע"פ מדתו הפרטית, אבל זאת היא הצדקה היותר נעלה ומדת הקדושה היותר רוממה שחייבים ראשי העם להתנדב בצמצום רוחני לפעמים לטובת הכלל הגדול, ובהשכילם את הטוב היוצא מכח אחדות הכלל, הם עומדים כבר בצמצומם על יסוד רחב המרהיב את הלב הטוב של החכם הרואה את הנולד וחפץ בשלום עם ד' הגוי כולו. "שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך", "למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך למען בית ד' אלהינו אבקשה טוב לך".

העשירים מביאים מביכוריהם בקלתות של כסף ושל זהב והעניים במלי נצרים של ערבה קלופה, המלים והכיכורים ניתנים לכהנים. נפש האדם נמשכת אחר היופי, ע"כ יש מבא גדול ליופי והידור במצות, שבוזה יהיו הלבבות נמשכות להתעורר על ההוד הפנימי הנמצא בהם; אמנם ההכנות של היופי אינם מצויים ביד כל אדם, ע"כ זהו הדבר המסור לעשירים לעטר את ביכוריהם בקלתות של כסף ושל זהב. אמנם כל מה שיוכל היופי לעשות להמשכת הלב יותר מזה תעשה האהבה הפנימית, שתמשיך חוט של חסד גם על דבר שאין בו יופי חיצוני. ע"כ העניים שאין בכחם לעטר המצוה ביופי חיצוני, התאמצו להראות סימני האהבה הפנימית בעמל גופם, לפאר כהשגת ידם שיהיו סלי הנצרים של ערבה קלופה ונאה בערכה, ובהראותם נדיבות רוחם לתן גם הסלים עם הביכורים לכהנים, והיה התגלות כח האהבה עומד במקום כח היופי החיצוני של עשירי העם.